

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ & ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΡΥΦΩΝ ΓΡΟΜΠΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΉ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

«Η ακροδεξιά στη μετακομμουνιστική Νοτιανατολική Ευρώπη: Η εξέταση των περιπτώσεων Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Σερβίας»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
2020

Στη μνήμη του πατέρα μου Γιώργου

και

στη μητέρα μου Ελένη

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Γεώργιος Χρηστίδης (Επιβλέπων)

Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Βασιλική Γεωργιάδου

Καθηγήτρια του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου

Ιωάννης Παπαγεωργίου

Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Εξεταστική Επιτροπή:

Χρήστος Παρασκευόπουλος

Καθηγητής του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Ιωάννης Κωνσταντινίδης

Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Δημήτρης Σωτηρόπουλος

Καθηγητής του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Σωτήρης Βανδώρας

Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων.....	iv
Λίστα Πινάκων	xi
Λίστα Γραφημάτων.....	xiv
Ευχαριστίες.....	xvi
Μέρος Πρώτο.....	1
Εισαγωγή.....	1
Σκοπός.....	9
Μεθοδολογία.....	11
Δομή.....	15
Κεφάλαιο Πρώτο	24
1.1. Ορίζοντας και αναγνωρίζοντας την Ακροδεξιά.....	24
1.2. Η οριοθέτηση, ταξινόμηση και τυπολογία της άκρας δεξιάς: «ένας γρίφος για δυνατούς λύτες».....	26
1.3. Διακρίσεις της Ακροδεξιάς.....	41
1.4. Τα «κύματα» της άκρας δεξιάς: Η πολύπλοκη και σύνθετη σχέση της με την ιστορία.....	46
Κεφάλαιο Δεύτερο.....	50
2.1. Η Ιδεολογία της Άκρας Δεξιάς.....	50
2.1.1. Η εθνικιστική φύση του ακροδεξιού φαινομένου	51
2.1.2. Ο νατιβισμός ως κυρίαρχο ιδεολογικό χαρακτηριστικό της άκρας δεξιάς.....	54
2.1.3. Η ηθικολογική χρήση του λαϊκισμού της ακροδεξιάς για τον αποκλεισμό των «άλλων».....	59
2.1.4. «Πάνω από όλα, ο δικός μας λαός».....	64
2.1.5. Η σχέση της ακροδεξιάς με τη (φιλελεύθερη) δημοκρατία	65
2.1.6. Ο αυταρχισμός ως ιδεολογικό στοιχείο της άκρας δεξιάς.....	69
2.2. Άκρα Δεξιά και κοινωνικοοικονομικές πολιτικές.....	73
2.2.1. Τα νατιβιστικά οικονομικά της ακροδεξιάς	73
2.2.3. Η στάση απέναντι στους Διεθνείς Θεσμούς και στην Παγκοσμιοποίηση	75
2.2.3. Ακροδεξιά και μετανάστευση	81
Κεφάλαιο Τρίτο	84
3.1. Θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις του φαινομένου της ανόδου της ακροδεξιάς.....	84
3.2. «Θεωρίες ζήτησης»	91

3.2.1. Η προσέγγιση του μονοδιάστατου θέματος.....	91
3.2.2. Η προσέγγιση της θέσης διαμαρτυρίας	92
3.2.3. Η προσέγγιση του συνδρόμου περί «ανομίας» / κοινωνικής κατάρρευσης	94
3.2.4. Η ακροδεξιά ως απάντηση στον αριστερό «μετα-υλισμό»	95
3.2.5. Η προσέγγιση των «χαμένων του εκσυγχρονισμού»	95
3.3. «Θεωρίες της Προσφοράς»	98
3.3.1. Η εξωτερική πλευρά της «προσφοράς».....	98
3.3.1.1. Η προσέγγιση των «δομικών πολιτικών ευκαιριών».....	98
3.3.1.1.1. Το θεσμικό πλαίσιο	100
3.3.1.1.2. Το Πολιτικό πλαίσιο	102
3.3.1.1.3. Το Πολιτιστικό πλαίσιο	105
3.3.1.2. Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.....	105
3.3.1.3. Η προσέγγιση για τις εθνικές παραδόσεις	107
3.3.1.4. Η προγραμματική προσέγγιση	108
3.3.2. Η εσωτερική πλευρά της «προσφοράς»	109
3.3.2.1. Η άποψη για τη χαρισματική ηγεσία	109
3.3.2.2. Η οργάνωση	110
Μέρος Δεύτερο	113
Κεφάλαιο Τέταρτο	113
4.1. Η ακροδεξιά οικογένεια στη μετακομμουνιστική Νοτιοανατολική Ευρώπη .	113
4.2. Τυπολογία και διάκριση των κομμάτων και των οργανώσεων.....	122
4.3. Παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών κινημάτων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη	126
4.4. Οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες	132
4.5. Το Πολιτικό Περιβάλλον	135
4.6. Η εθνικιστική φύση της ξενοφοβίας και της μισαλλοδοξίας. Η ανάπτυξη του βαλκανικού νατιβισμού.....	141
Κεφάλαιο Πέμπτο	149
Η ακροδεξιά οικογένεια στα μετακομμουνιστικά Δυτικά Βαλκάνια: Αλβανία, Βόρεια Μακεδονία, Κροατία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη.....	149
5.1. Αλβανία.....	149
5.2. Βόρεια Μακεδονία	152
5.3. Κροατία	164

5.4. Βοσνία-Ερζεγοβίνη	176
Μέρος Τρίτο.....	180
Κεφάλαιο Έκτο	180
Βουλγαρία.....	180
6.1. Εισαγωγή.....	180
6.2.1. Η διαδικασία της μετάβασης και τα αποτελέσματά της.....	185
6.2.2. Το βουλγαρικό εθνικό μοντέλο.....	187
6.2.3. Η εμφάνιση του Simeon Saksoburgotski και η άνοδος του λαϊκισμού..	190
6.2.4. Η επίδραση των ΜΜΕ.....	192
6.3. Τα κόμματα της ακροδεξιάς στη Βουλγαρία	192
6.3.1. Η <i>Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση-Βουλγαρικό Εθνικό Κίνημα</i> (Vutreshno Makedonska Revolutsionna Organizatsija-Bulgarsko Natsionalno Dvizhenie, VMRO-BND)	192
6.3.1.1. Η ιδεολογία	193
6.3.1.2. Τα εκλογικά αποτελέσματα του κόμματος.....	196
6.3.1.3. Η οργάνωση του κόμματος.....	197
6.3.5. Το <i>Βουλγαρικό Εθνικό Μέτωπο</i> (Bulgarski Natsionalen Front, BNF)	203
6.3.6. Το <i>Εθνικό Μέτωπο για τη Σωτηρία της Βουλγαρίας</i> (Natzionalen Front za Spasenie na Bulgaria, NFSB)	203
6.3.7. Το <i>Πατριωτικό Μέτωπο</i> (Patriotichen Front, PF).....	205
6.3.8. Το <i>Εθνικιστικό Κόμμα Βουλγαρίας</i> (Natzionalisticheska Partiya na Bulgaria, NPB)	207
6.3.9. Το Κόμμα <i>ATAKA</i> (Partija Ataka).....	208
6.3.9.1. Τα εκλογικά αποτελέσματα του <i>ATAKA</i>	210
6.3.9.2. Η οργάνωση του κόμματος.....	213
6.3.9.3. Η ηγεσία του κόμματος.....	214
6.3.9.4. Το ιδεολογικό προφίλ του <i>ATAKA</i>	218
6.3.9.5. Η ακτιβιστική δράση του <i>ATAKA</i>	233
6.3.9.6. Οι σχέσεις του κόμματος σε διεθνικό επίπεδο.....	236
6.3.10. Η <i>Βουλγαρική Εθνική Ένωση-Νέα Δημοκρατία</i> (Bulgarski Natsionalen Suioz, ND, BNS - ND)	239
6.4. Οι ακροδεξιές οργανώσεις στη Βουλγαρία.....	240
6.4.1. Η <i>Βουλγαρική Εθνική Ένωση</i> (Bulgarski Natsionalen Suioz, BNS)	240
6.5. Υποκουλτούρες	247

6.5.1. Skinheads.....	247
6.5.2. Η οργάνωση <i>Αίμα και Τιμή</i> (Blood and Honor)	247
6.5.3. Η <i>Εθνική Αντίσταση</i> (National Resistance, NS)	248
6.5.4. Η <i>Straight Edge</i>	248
6.5.5. Ultras	249
Κεφάλαιο Έβδομο.....	250
Ρουμανία	250
7.1. Κόμματα και οργανώσεις της «φιζοσπαστικής συνέχειας»	257
7.1.1. Το <i>Κόμμα της Μεγάλης Ρουμανίας</i> (Partidul România Mare, PRM)	257
7.1.1.1. Η ιδεολογία του <i>PRM</i>	259
7.1.1.2. Η ηγεσία του Κόμματος.....	265
7.1.2. Το <i>Κόμμα της Ρουμανικής Εθνικής Ενότητας</i> (Partidul Unității Nationale Române, PUNR).....	269
7.1.2.1. Η ηγεσία του κόμματος.....	270
7.1.2.2. Εκλογικά αποτελέσματα	271
7.1.2.3. Η ιδεολογία του κόμματος.....	272
7.1.3. Το <i>Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα</i>	274
7.2. Κόμματα και οργανώσεις της «φιζοσπαστικής επιστροφής».....	276
7.2.1. Το <i>Κόμμα της Εθνικής Δεξιάς</i> (Partidul Dreapta Națională, PDN)	276
7.2.2. Το <i>Κίνημα Για τη Ρουμανία</i> (Miscarea Pentru România, MPR)	279
7.2.3. Το <i>κόμμα Νέα Χριστιανική Ρουμανία</i> (Noua Românie Creștină).....	282
7.2.4. Η <i>Χριστιανική Δημοκρατική Ένωση</i> (Uniunea Democrat Creștină, UDC)	283
7.2.5. Το <i>κόμμα Όλα για την Πατρίδα</i> (Totul Pentru Țară, TPT)	285
7.2.6. Το <i>Κόμμα της Νέας Γενιάς-Χριστιανοδημοκράτες</i>	287
7.2.6.1. Η ηγεσία και το πολιτικό προσωπικό του κόμματος.....	289
7.2.6.2. Η ιδεολογία του κόμματος.....	297
7.2.7. Η <i>Νέα Δεξιά</i>	297
7.3. Η δυναμική σχέση της <i>Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας</i> με τη ρουμανική ακροδεξιά	303
7.4. Υποκουλτούρες	306
Κεφάλαιο Όγδοο	308
Σερβία	308
8.1. Εισαγωγή.....	308

8.2. Η Ακροδεξιά στη Σερβία	311
8.2. Η Ριζοσπαστική Εθνικιστική Δεξιά	315
8.2.1. Το Ριζοσπαστικό Κόμμα της Σερβίας (Srpska Radikalna Stranka, SRS)	315
8.2.1.1. Η ηγεσία και η οργανωτική δομή του <i>SRS</i>	316
8.2.1.2. Η ιδεολογία του <i>SRS</i>	320
8.2.1.3. Τα εκλογικά αποτελέσματα	326
8.2.1.4. Οι σχέσεις του κόμματος σε διεθνές επίπεδο	329
8.2.2. Το Σερβικό Κίνημα Ανανέωσης (Srpski Pokret Obnove, <i>SPO</i>).....	330
8.2.2.1. Η οργανωτική δομή και η ηγεσία του <i>SPO</i>	330
8.2.2.2. Η ιδεολογία του <i>SPO</i>	331
8.2.2.3. Τα εκλογικά αποτελέσματα	334
8.2.3. Το Κόμμα της Σερβικής Ενότητας (Stranka Srpskog Jedinstva, <i>SSJ</i>).....	338
8.2.4. Το Σερβικό Προοδευτικό Κόμμα (Srpska Napredna Stranka, <i>SNS</i>).....	340
8.2.4.1. Η Οργανωτική δομή και ηγεσία	341
8.2.4.2. Η ιδεολογία του κόμματος.....	344
8.2.4.3. Τα εκλογικά αποτελέσματα	346
8.3. Η Σερβική Εξτρεμιστική Δεξιά.....	351
8.3.1. Η χριστιανική (ακρο)δεξιά	351
8.3.1.1. Το Πατριωτικό Κίνημα Αξιοπρέπειας <i>Obraz</i> (Otačastveni Pokret <i>Obraz</i>)	351
8.3.1.3. Η Ένωση Φοιτητών «του Αγίου Ιουστίνου το Φιλόσοφου» (Udruženje <i>Studentata “Sveti Justin Filozof”</i>).....	358
8.3.1.4. Ο σύλλογος των φοιτητών της Νομικής Σχολής του <i>Nomokanon</i>	358
8.3.1.5. Η Σερβική Δράση (Srbska Akcija - <i>SA</i>).....	359
8.3.2. Οι εθνικιστικές ακροδεξιές οργανώσεις.....	360
8.3.2.1. Το Σερβικό Εθνικό Κίνημα <i>Naši</i> (Srpski Nacionalni Pokret <i>Naši</i> , <i>SNP Naši</i>).....	360
8.3.2.2. Το Σερβικό Πατριωτικό Κίνημα «1389» (Srpski Narodni Pokret “1389”, <i>SNP 1389</i>)	361
8.3.2.3. Το Πατριωτικό Κίνημα “ <i>SVETOZAR MILETIĆ</i> ” (Narodni Pokret “ <i>SVETOZAR MILETIĆ</i> ”).....	364
8.3.3. Η εξτρεμιστική νεοναζιστική δεξιά.....	365
8.3.3.1. Η οργάνωση <i>Αίμα και Τιμή</i> (<i>Krv i čast</i>).....	365
8.3.3.2. Το Εθνικό Μέτωπο (Nacionalni Stroj, <i>NS</i>).....	366

8.3.3.3. Οι <i>Εθνοφυλετιστές</i> (Rasni Nationalisti - Rasonalisti).....	368
8.3.4. Hooligan και Ultras στη Σερβία	369
Κεφάλαιο Ένατο	372
Η «έρευνα ειδικών»	372
9.1. Εισαγωγή.....	372
9.2. Μεθοδολογία Ανάλυσης	382
9.3. Αποτελέσματα Ανάλυσης	383
9.3.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά των ειδικών	383
9.3.2. Περίπτωση Βουλγαρίας.....	384
9.3.2.1. Διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των κομμάτων και εμφάνιση ακροδεξιών εκφάνσεων και πτυχών	384
9.3.2.2. Γενικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά	385
9.3.2.3. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων	395
9.3.2.4. Λόγοι ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων	398
9.3.2.5. Σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας και προβλέψεις για το πολιτικό της μέλλον	399
9.3.3. Περίπτωση Ρουμανίας.....	404
9.3.3.1. Διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των κομμάτων και εμφάνιση ακροδεξιών εκφάνσεων και πτυχών	404
9.3.3.2. Γενικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά	404
9.3.3.3. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων	414
9.3.3.4. Λόγοι ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων	414
9.3.3.5. Σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας και προβλέψεις για το πολιτικό της μέλλον	416
9.3.4. Περίπτωση Σερβίας	419
9.3.4.1. Διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των κομμάτων και εμφάνιση ακροδεξιών εκφάνσεων και πτυχών	419
9.3.4.2. Γενικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά	420
9.3.4.3. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων	430
9.3.4.4. Λόγοι ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων	433
9.3.4.5. Σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας και προβλέψεις για το πολιτικό της μέλλον	435
Κεφάλαιο Δέκατο	441
Συμπεράσματα-Επίλογος	441
Βιβλιογραφία	473

Παράρτημα.....	525
Τα ερωτηματολόγια της έρευνας ειδικών	525
Βουλγαρία.....	525
Ρουμανία	549
Σερβία	570

Λίστα Πινάκων	Σελίδα
Πίνακας 1. Ακροδεξιόι σχηματισμοί (κόμματα, οργανώσεις και υποκοουλτούρες) στις χώρες: Αλβανία, Βόρεια Μακεδονία και Κροατία	177
Πίνακας 2. Ακροδεξιόι σχηματισμοί στη Βουλγαρία	183
Πίνακας 3. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών Εκλογών <i>VMRO</i>	197
Πίνακας 4. Αποτελέσματα Ευρωεκλογών <i>VMRO</i>	197
Πίνακας 5. Ακροδεξιόι σχηματισμοί στη Ρουμανία	256
Πίνακας 6. Αποτελέσματα Ευρωεκλογών <i>PRM</i>	268
Πίνακας 7. Αποτελέσματα Προεδρικών Εκλογών <i>PRM</i>	269
Πίνακας 8. Αποτελέσματα Προεδρικών Εκλογών <i>PUNR</i>	272
Πίνακας 9. Αποτελέσματα Προεδρικών εκλογών <i>PSM</i>	275
Πίνακας 10. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών εκλογών <i>PNG-CD</i>	289
Πίνακας 11. Ακροδεξιόι σχηματισμοί στη Σερβία	314
Πίνακας 12. Εκλογικά αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών Εκλογών του <i>SRS</i>	327
Πίνακας 13. Εκλογικά αποτελέσματα Προεδρικών Εκλογών υποψηφίων του <i>SRS</i>	327
Πίνακας 14. Εκλογικά αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών Εκλογών του <i>SPO</i>	334
Πίνακας 15. Εκλογικά αποτελέσματα Προεδρικών Εκλογών υποψηφίων του <i>SPO</i> ή υποστηριζόμενων από αυτό	335
Πίνακας 16. Βουλγαρικά κόμματα	376
Πίνακας 17. Ρουμανικά κόμματα	377
Πίνακας 18. Σερβικά κόμματα	377
Πίνακας 19. Ακροδεξιά κόμματα, οργανώσεις, υποκοουλτούρες στη Βουλγαρία	378
Πίνακας 20. Ακροδεξιά κόμματα, οργανώσεις, υποκοουλτούρες στη Ρουμανία	378
Πίνακας 21. Ακροδεξιά κόμματα, οργανώσεις, υποκοουλτούρες στη Σερβία	379
Πίνακας 22. Η ταυτότητα των Ειδικών	384
Πίνακας 23. Διαφορές ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων στη Βουλγαρία	384
Πίνακας 24. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Βουλγαρία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους	385
Πίνακας 25. Διαφορές ως προς τις θέσεις κομμάτων στη Βουλγαρία στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής	387
Πίνακας 26. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Βουλγαρία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τις θέσεις στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής	390
Πίνακας 27. Διαφορές ως προς τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα στη Βουλγαρία σε συγκεκριμένα θέματα	392
Πίνακας 28. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Βουλγαρία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τη σημασία που προσδίδουν σε συγκεκριμένα θέματα βάσει της εκτίμησης των ειδικών	394
Πίνακας 29. Απόψεις σχετικά με τους γενικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Βουλγαρία	398

Πίνακας 30. Απόψεις σχετικά με τους ειδικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Βουλγαρία	399
Πίνακας 31. Γνωρίζετε την ύπαρξη των παρακάτω Ακροδεξιών κομμάτων, οργανώσεων και υποκοουλτούρων στη Βουλγαρία;	400
Πίνακας 32. Απόψεις σχετικά με το πόσο ακραία είναι η ιδεολογία των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοουλτούρων στη Βουλγαρία	401
Πίνακας 33. Απόψεις σχετικά με πόσο ακραία είναι η δραστηριότητα των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοουλτούρων στη Βουλγαρία (παραστρατιωτικές μονάδες, ακτιβισμός, βία)	402
Πίνακας 34. Διαφορές ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων στη Ρουμανία	404
Πίνακας 35. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Ρουμανία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους	405
Πίνακας 36. Διαφορές ως προς τις θέσεις κομμάτων στη Ρουμανία στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής	407
Πίνακας 37. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Ρουμανία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τις θέσεις στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής	409
Πίνακας 38. Διαφορές ως προς τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα στη Ρουμανία σε συγκεκριμένα θέματα	412
Πίνακας 39. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Ρουμανία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τη σημασία που προσδίδουν σε συγκεκριμένα θέματα βάσει της εκτίμησης των ειδικών	413
Πίνακας 40. Απόψεις σχετικά με τους γενικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Ρουμανία	415
Πίνακας 41. Απόψεις σχετικά με τους ειδικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Ρουμανία	416
Πίνακας 42. Γνωρίζετε την ύπαρξη των παρακάτω Ακροδεξιών κομμάτων, οργανώσεων και υποκοουλτούρων στη Ρουμανία;	416
Πίνακας 43. Απόψεις σχετικά με πόσο ακραία είναι η ιδεολογία των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοουλτούρων στη Ρουμανία	417
Πίνακας 44. Απόψεις σχετικά με πόσο ακραία είναι η δραστηριότητα των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοουλτούρων στη Ρουμανία (παραστρατιωτικές μονάδες, ακτιβισμός, βία)	417
Πίνακας 45. Διαφορές ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων στη Σερβία	419
Πίνακας 46. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Σερβία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους	420
Πίνακας 47. Διαφορές ως προς τις θέσεις κομμάτων στη Σερβία στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής	423
Πίνακας 48. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Σερβία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τις θέσεις στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής	425
Πίνακας 49. Διαφορές ως προς τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα στη Σερβία σε συγκεκριμένα θέματα	428
Πίνακας 50. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Σερβία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τη σημασία που προσδίδουν σε συγκεκριμένα θέματα βάσει της εκτίμησης των ειδικών	429
Πίνακας 51. Απόψεις σχετικά με τους γενικούς λόγους ανάδειξης των	433

ακροδεξιών κομμάτων στη Σερβία	
Πίνακας 52. Απόψεις σχετικά με τους ειδικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Σερβία	434
Πίνακας 53. Γνωρίζετε την ύπαρξη των παρακάτω Ακροδεξιών κομμάτων, οργανώσεων και υποκοινοτήτων στη Σερβία;	435
Πίνακας 54. Απόψεις σχετικά με πόσο ακραία είναι η ιδεολογία των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοινοτήτων στη Σερβία	435
Πίνακας 55. Απόψεις σχετικά με πόσο ακραία είναι η δραστηριότητα των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοινοτήτων στη Σερβία (παραστρατιωτικές μονάδες, ακτιβισμός, βία)	436

Λίστα Γραφημάτων	Σελίδα
Γράφημα 1. Ποσοστό ψήφων <i>ATAKA</i> στις κοινοβουλευτικές, προεδρικές και Ευρωεκλογές μεταξύ 2005–2014	213
Γράφημα 2. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών εκλογών <i>PRM</i>	269
Γράφημα 3. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών εκλογών <i>PUNR</i>	272
Γράφημα 4. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών εκλογών <i>PSM</i>	275
Γράφημα 5. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών εκλογών <i>UDC</i>	284
Γράφημα 6. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων (άκρα αριστερά έως άκρα δεξιά)	386
Γράφημα 7. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ελευθερία και τα δικαιώματα	387
Γράφημα 8. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με οικονομικά θέματα	387
Γράφημα 9. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τα τον εθνικισμό	391
Γράφημα 10. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τις εθνικές μειονότητες	392
Γράφημα 11. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τη μεταναστευτική πολιτική	392
Γράφημα 12. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και πόσο σημαντική ήταν η ΕΕ για τα κόμματα στη δημόσια θέση τους	395
Γράφημα 13. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το <i>VMRO-BND</i>	396
Γράφημα 14. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το <i>NFSB</i>	397
Γράφημα 15. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το <i>ATAKA</i>	397
Γράφημα 16. Εκτίμηση του βαθμού επικινδυνότητας της άκρας δεξιάς στη Βουλγαρία	403
Γράφημα 17. Εκτίμηση σχετικά με το πολιτικό μέλλον της άκρας δεξιάς στη Βουλγαρία	403
Γράφημα 18. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων (άκρα αριστερά έως άκρα δεξιά)	405
Γράφημα 19. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ελευθερία και τα δικαιώματα	406
Γράφημα 20. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τα οικονομικά θέματα	407
Γράφημα 21. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τον εθνικισμό	411
Γράφημα 22. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τις εθνικές μειονότητες	411
Γράφημα 23. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τη μεταναστευτική πολιτική	412
Γράφημα 24. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και πόσο σημαντική ήταν η ΕΕ για τα κόμματα στη δημόσια επιχειρηματολογία τους	414
Γράφημα 25. Εκτίμηση του βαθμού επικινδυνότητας της άκρας δεξιάς στη Ρουμανία	418

Γράφημα 26. Εκτίμηση του πολιτικού μέλλοντος της άκρας δεξιάς στη Ρουμανία	419
Γράφημα 27. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων (άκρα αριστερά έως άκρα δεξιά)	421
Γράφημα 28. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ελευθερία και τα δικαιώματα	422
Γράφημα 29. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τα οικονομικά θέματα	422
Γράφημα 30. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τον εθνικισμό	427
Γράφημα 31. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τις εθνικές μειονότητες	427
Γράφημα 32. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την υιοθέτηση μεταναστευτικής πολιτικής	427
Γράφημα 33. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και πόσο σημαντική είναι η ΕΕ για τα κόμματα στη δημόσια επιχειρηματολογία τους	430
Γράφημα 34. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το SNS	430
Γράφημα 35. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το SRS	431
Γράφημα 36. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το Dveri	432
Γράφημα 37. Εκτίμηση του βαθμού επικινδυνότητας της άκρας δεξιάς στη Σερβία	437
Γράφημα 38. Εκτίμηση του πολιτικού μέλλοντος της άκρας δεξιάς στη Σερβία	437
Γράφημα 39. Συγκριτική παρουσίαση της εκτίμησης του βαθμού επικινδυνότητας της ακροδεξιάς για τη δημοκρατία στη Βουλγαρία, Ρουμανία και Σερβία	466
Γράφημα 40. Συγκριτική παρουσίαση της εκτίμησης της πορείας της ακροδεξιάς για τη στη Βουλγαρία, Ρουμανία και Σερβία	470

Ευχαριστίες

Σε αυτό το δύσκολο, αλλά ταυτόχρονα συναρπαστικό «ταξίδι» της έρευνας και εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής, θα ήθελα ολόψυχα να ευχαριστήσω κάποιους ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μου σε όλη τη διάρκεια της επίπονης προσπάθειας.

Κατά αρχάς οφείλω να ευχαριστήσω τα μέλη της Τριμελούς Επιτροπής – τον Αναπληρωτή Καθηγητή Γεώργιο Χρηστίδη, κύριο επιβλέποντα της διατριβής, την Καθηγήτρια Βασιλική Γεωργιάδου και τον Αναπληρωτή Καθηγητή Ιωάννη Παπαγεωργίου – για την καθοδήγηση και ουσιαστική συμβολή τους στη συγγραφή και ολοκλήρωση της διατριβής.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω, τους γονείς μου, για τη στήριξη και τις αρχές που μου παρείχαν παρά τις αντιξοότητες και προβλήματα που υπήρξαν. Τους είμαι ευγνώμων. Και βέβαια τη σύζυγο και σύντροφο μου Φανή, για την τεράστια υπομονή της αλλά και τη συμπαράσταση της.

Εύχομαι και ελπίζω η όλη προσπάθεια να έχει «ενδυναμώσει» την πνευματική, κοινωνική και ατομική μου υπόσταση.

Μέρος Πρώτο

Εισαγωγή

Έχουν περάσει σχεδόν εβδομήντα πέντε χρόνια από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τα ακροδεξιά, εθνικιστικά, ξενοφοβικά κινήματα, οργανώσεις και κόμματα, αποτελούν μέρος της σύγχρονης πολιτικής σκηνής. Ειδικότερα στη γηραιά ήπειρο, το ακροδεξιό φαινόμενο φαίνεται να λαμβάνει «πολλαπλασιαστικές διαστάσεις» (Minkenberg, 2011a: 37). Η ακροδεξιά λοιπόν πολιτική οικογένεια, είναι ίσως αυτή που προκαλεί το εντονότερο ενδιαφέρον της ακαδημαϊκής κοινότητας. Κατά τον Cas Mudde, διακεκριμένο μελετητή του ακροδεξιού φαινομένου, «η λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά¹ είναι η μόνη επιτυχής κομματική οικογένεια στην Ευρώπη [...] μόνο δύο νέες οικογένειες κομμάτων έχουν κατορθώσει να καθιερωθούν σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο: Οι Πράσινοι (ή Νέα Πολιτική) και η Λαϊκιστική Ριζοσπαστική Δεξιά. Μόνο η τελευταία κατόρθωσε να έχει θετικά αποτελέσματα και στις δύο πλευρές της Ευρώπης» (Mudde, 2007: 1). Αυτή η επιτυχία της ακροδεξιάς είναι, κατά τον Hans-Georg Betz, «μια από τις πιο σημαντικές πολιτικές εξελίξεις των τελευταίων χρόνων» (H.G. Betz, 1998: 6).

Πρόσφατες έτσι εξελίξεις σε ορισμένες χώρες αποδεικνύουν την εμμονή, ακόμη και την επέκταση της άκρας Δεξιάς στην Ευρώπη. Η εκλογική επιτυχία και απήχηση των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων του χώρου είναι λοιπόν μια από τις πιο εντυπωσιακές περιπτώσεις στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή τις τελευταίες δεκαετίες. Παρατηρούμε μια ραγδαία αύξηση της δημοτικότητάς τους, η οποία συνοδεύεται με εκλογικές επιτυχίες σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Υποστηρίζεται μάλιστα, ότι η οικονομική κρίση έχει οδηγήσει σε άνοδο της ακροδεξιάς, με παράδειγμα τις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2014, στις οποίες αυτή η πλευρά του πολιτικού φάσματος αποκόμισε σημαντικά εκλογικά κέρδη (Mudde, 2014: 98).² Οι έντονοι πολιτικοί κραδασμοί στην ΕΕ, της οικονομικής κρίσης και του

¹ Ο όρος «λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά» εισήχθη από τον Mudde το 2007, προκειμένου να χαρακτηρίσει την πλειονότητα των κομμάτων που σήμερα βρίσκονται στον ακροδεξιό χώρο (σ.τ.σ.). Τη συγκεκριμένη όμως ορολογία αναθεωρεί πρόσφατα, επιλέγοντας εκ νέου τον όρο *Άκρα Δεξιά*, θεωρώντας ότι αυτός περιλαμβάνει και την Ακραία Δεξιά και τη ριζοσπαστική Δεξιά. Η διάκριση μεταξύ τους έγκειται στο αν τα κόμματα αυτά στηρίζουν ή όχι τη δημοκρατία (Mudde, 2015). (Για περισσότερη ανάλυση του όρου, θα επανέλθουμε εκτενέστερα στη συνέχεια).

² Υπάρχουν τρεις κύριοι λόγοι για τους οποίους όπως προφητικά είχε προβλέψει ο Mudde, αναμένονταν η εκλογική άνοδος της ακροδεξιάς στις εκλογές του 2014 για το Ευρωκοινοβούλιο.

ρήγματος ανάμεσα στον ισχυρό Βορρά και τον εύθραυστο Νότο, έχουν σταδιακά σχηματοποιηθεί σε ορισμένες βασικές εκφάνσεις: την επανάκαμψη του φαινομένου του ευρωπαϊκού εθνικισμού, την άνοδο της ξενοφοβικής ακροδεξιάς και τον εντεινόμενο αντιευρωπαϊσμό που αποτελούν στοιχείο της ρητορικής, της ιδεολογίας και της ατζέντας κομμάτων τα οποία ανήκουν σε όλο το εύρος του πολιτικού φάσματος.

Σίγουρα υπάρχει μια αρκετά ευδιάκριτη ομάδα κομμάτων, οργανώσεων και κινημάτων που χρειάζονται να ενταχθούν σε μια διαδικασία ευρύτερης και εκτενέστερης μελέτης, εξερεύνησης και ερμηνείας, ιδίως επειδή έχουν κατακτήσει σημαντικά επίπεδα στήριξης στην κοινωνικοπολιτική ζωή, στη διαμόρφωση και στη χάραξη πολιτικής. Συνάμα, με τη στρατηγική που ακολουθούν κατορθώνουν να εξασφαλίζουν την αποδοχή τους μέσα στο πλαίσιο του πολιτικού συστήματος, συμμετέχοντας πολλές φορές και ως εταίροι σε κυβερνήσεις συνεργασίας (Norris, 2005: 3).

Τα κόμματα λοιπόν της ακροδεξιάς έχουν αλλάξει σε μεγάλο βαθμό το εκλογικό σκηνικό στην Ευρώπη, ασκώντας πίεση στα κομματικά συστήματα. Αυτή η εκλογική τους επιτυχία έχει διασπείρει ανησυχίες σχετικά με τη σταθερότητα ή μη των σύγχρονων ευρωπαϊκών δημοκρατιών, επαναφέροντας μνήμες μεσοπολεμικής διάλυσης των δημοκρατικών συστημάτων. Φυσικά, δεν γίνεται πλέον λόγος για μια επαναφορά σε ναζιστικά τάγματα εφόδου και κατάλυσης της δημοκρατίας, αλλά για έναν έντονο προβληματισμό από τη νατιβιστική³ ρητορική του αποκλεισμού που εκφέρει η σημερινή άκρα δεξιά στην πλειονότητά της, η οποία με τον τρόπο αυτό υπονομεύει σε μεγάλο βαθμό τις αρχές της πλουραλιστικής φιλελεύθερης δημοκρατίας.

Η μελέτη λοιπόν του ακροδεξιού φαινομένου είναι κατά τον Mudde «ένα από τα λίγα ακαδημαϊκά φαινόμενα που μπορεί κάποιος να μελετήσει χωρίς να είναι υποχρεωμένος να υπερασπιστεί την αναγκαιότητα της επιλογής του» (Mudde, 2007: 1)· με «καμιά κομματική οικογένεια να μην έχει μελετηθεί τόσο εντατικά» όσο της ακροδεξιάς (Mudde, 2007: 2). Αυτό όμως αφορά κυρίως τη Δυτική Ευρώπη, ενώ οι περιπτώσεις μελετών για την Ανατολική Ευρώπη είναι συγκριτικά λιγότερες. Μια συγκριτική μελέτη του ακροδεξιού φαινομένου στη μετακομμουνιστική

Πρώτον, οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης είναι περισσότερο από εμφανείς. *Δεύτερον*, ότι οι εκλογές αυτές αποτελούν εκλογές «δεύτερης τάξης» (βλέπε παρακάτω σχετικά). *Τρίτον*, τα αυξημένα επίπεδα Ευρωσκεπτικισμού.

³ Για τον όρο «νατιβισμός», βλέπε παρακάτω.

Νοτιοανατολική Ευρώπη είναι βέβαια δύσκολο να πραγματοποιηθεί, τόσο στη συνολική έκτασή της, όσο δε ακόμα περισσότερο σε επίπεδο χωρών. Αυτό είναι συνέπεια του ευρέος φάσματος των εθνικών ιδιαιτεροτήτων των χωρών και των παραλλαγών των μετακομμουνιστικών τρόπων πολιτικής και οικονομικής μετάβασης.

Έτσι, απαιτείται ένα αναλυτικό πλαίσιο προκειμένου να εντοπιστούν οι διαφορές και οι ομοιότητες μεταξύ των ακροδεξιών σχηματισμών στα Βαλκάνια. Η μελέτη της ακροδεξιάς και τα ζητήματα που εισάγει στην εν λόγω περιοχή παραμένουν σε σημαντικό βαθμό ανεξερεύνητα. Σύμφωνα με τον Mudde *«υπάρχει μια δηκτική έλλειψη αξιόπιστων πληροφοριών σχετικά με τον δεξιό εξτρεμισμό στην περιοχή, τόσο από ακαδημαϊκή όσο και από μη ακαδημαϊκή άποψη»* (Mudde, 2005a: 161).

Η συγκεκριμένη μελέτη επιχειρεί να εξετάσει το φαινόμενο της ακροδεξιάς στις νεοπαγείς δημοκρατίες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, χώρες για τις οποίες ελάχιστες μελέτες έχουν πραγματοποιηθεί στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο. Και βέβαια αυτό δεν είναι καθόλου απλό. Τη δυσκολία εξέτασης του ακροδεξιού φαινομένου στην Ανατολική Ευρώπη, είχε επισημάνει και ο Michael Minkenberg, σύμφωνα με τον οποίο, *«η μελέτη της ακροδεξιάς σε χώρες σε μετάβαση, στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, μοιάζει όχι μόνο σαν να πυροβολείς σε κινούμενο στόχο, αλλά σαν να πυροβολείς με θολό οπτικό πεδίο»* (Minkenberg, 2002: 361).

Η περιορισμένη διαθέσιμη βιβλιογραφία για την περιοχή, είτε ήταν επικεντρωμένη στην ακροδεξιά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90,⁴ είτε στη διερεύνηση του ρατσιστικού εξτρεμισμού στην Ανατολική Ευρώπη.⁵ Η ελλιπής αυτή προσοχή ίσως να οφείλεται στη μικρή σχετικά εκλογική επιτυχία των κομμάτων του ακροδεξιού χώρου ή λόγω του γεγονότος ότι μέχρι και σήμερα η ακροδεξιά εμφανιζόταν ή, να το θέσουμε καλύτερα, ταυτιζόταν - με εμφανή τη διάθεση υποβάθμισης - ως κοινωνικό κίνημα ή ως υποκοουλτούρα (Hockenos, 1993).⁶ Στην

⁴ Σχετικά είναι ο συλλογικός τόμος που επιμελήθηκε η Ramet (1999b), το άρθρο του Mudde (2000a) και η αρθρογραφία του Minkenberg (2002), που επικεντρώνονται στην Ανατολική Ευρώπη.

⁵ Σχετικά: ο συλλογικός τόμος που επιμελήθηκε ο Mudde το 2005 (Mudde, 2005a) και το άρθρο του το ίδιο έτος (Mudde, 2005b). Τα τελευταία χρόνια παρά ταύτα, έχει σημειωθεί μια αύξηση των μελετών για την περιοχή. Έτσι μελέτες, όπως της Stojanová (2013), του Piro (2015), του Minkenberg (2015), του Pytlas (2015) και Minkenberg (2017), συμβάλλουν σε σημαντικό βαθμό στην κατανόηση της ακροδεξιάς στην περιοχή. Παρατηρείται επίσης και μια αύξηση της έρευνας στην Ανατολική Ευρώπη από πανεπιστημιακά και άλλα ιδρύματα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Friedrich Ebert Foundation, το οποίο έχει πραγματοποιήσει αρκετές μελέτες πάνω στο φαινόμενο της ακροδεξιάς γενικά.

⁶ Κατά τον H.G. Betz (1999: 300) μάλιστα, η σύγχρονη ριζοσπαστική άκρα δεξιά αντιπροσωπεύει μια διακριτή και αναπτυσσόμενη σχετικά υποκοουλτούρα, η οποία και είναι οριακά πολιτική ή διαθέτει

Ελλάδα, παρατηρούνται την τελευταία δεκαεπταετία προσπάθειες μελέτης, συστηματικής παρακολούθησης και καταγραφής του σύγχρονου ακροδεξιού φαινομένου, κυρίως σε επίπεδο Δυτικής Ευρώπης, όπως και για τις περιπτώσεις στο ελλαδικό χώρο⁷. Σε ό,τι αφορά την περιοχή της Νοτιανατολικής Ευρώπης, ειδικότερα δε τις περιπτώσεις εμφάνισης των ακροδεξιών κομματικών σχηματισμών και οργανώσεων στη Βαλκανική Χερσόνησο, οι μελέτες είναι ελάχιστες και περιορίζονται στο επίπεδο μεταπτυχιακών εργασιών.

Έτσι λοιπόν, η αναγέννηση διαφορετικών μορφών δεξιού ριζοσπαστισμού και εξτρεμισμού, έχουν προκαλέσει ταυτόχρονα αδιαμφισβήτητο ακαδημαϊκό και δημοσιογραφικό ενδιαφέρον τόσο στις καθιερωμένες δυτικές δημοκρατίες όσο και στις νεοπαγείς μετακομμουνιστικές.⁸ Η έξαρση των κομμάτων και των οργανώσεων της ακροδεξιάς έχει οδηγήσει πολλούς μελετητές στην εξέταση των χαρακτηριστικών και αιτιάσεων ανάδειξης αυτού του πολύπλοκου πολιτικά φαινομένου.⁹ Το «τρίτο κύμα»¹⁰ της ακροδεξιάς, παρουσιάζει σοβαρές ιδιομορφίες σε σχέση με τις προηγούμενες εκφάνσεις, γιατί προβάλλει ταυτόχρονα αυταρχικά και δημοκρατικά στοιχεία. Η σημερινή ευρωπαϊκή ακροδεξιά αποτελεί ένα σύγχρονο, διεθνικό και περίπλοκο φαινόμενο που έχει υποστεί ανανέωση ή όπως διαφορετικά εκφράζεται αναγέννησης (Minkenberg, 2011b: 9-10). Αυτές οι φάσεις κατά τον Minkenberg, εμφανίζονται στις μεταπολεμικές δυτικές κοινωνίες ως συνέπεια του εκσυγχρονισμού ή ως αποτέλεσμα και απόηχος των καθεστωτικών αλλαγών στην Ανατολική Ευρώπη (Minkenberg, 2011a: 38).

ισχνή σύνδεση με την οργανωμένη πολιτική. Αντιπροσωπεύει, σύμφωνα με τις απόψεις του, ένα κοινωνικό κίνημα συγκρίσιμο με τα νέα κοινωνικά κινήματα «αντι-πολιτικής» πρακτικής, που άσκησαν αποφασιστική επιρροή στη διαμόρφωση της πολιτικής κουλτούρας στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980.

⁷ Ενδεικτικά για την ελληνική περίπτωση, αναφέρουμε: Γεωργιάδου (2008), Ψαρράς (2010), Κολοβός (2005), Τσιράς (2012), Ellinas (2013), Χαλκιοπούλου and Βασιλοπούλου (2015), Γεωργιάδου (2019a), Γεωργιάδου (2019b), Γεωργιάδου (2019c), όπως και θεματικά αφιερώματα των περιοδικών Νέας Εστίας, Επιστήμης και Κοινωνίας, Αρχαιοταξίου.

⁸ Η αυξανόμενη σημασία που έχει αποκτήσει σήμερα η μελέτη της ακροδεξιάς διαπιστώνεται από τη δυσανάλογη ακαδημαϊκή προσοχή του παρελθόντος. Πριν το 1990, όπως υποστηρίζει ο Mudde (2013: 2), ήταν εξαιρετικά δύσκολο να ανιχνεύσει κανείς μελέτες εκτός του γερμανικού χώρου, ενώ σήμερα τουλάχιστον εκατό επιστήμονες σε παγκόσμιο επίπεδο ερευνούν το θέμα, δημοσιεύοντας άρθρα και βιβλία για τη συγκεκριμένη πολιτική οικογένεια, υπερβαίνοντας σε αριθμό το σύνολο όλων των άλλων κομματικών οικογενειών. Τα ΜΜΕ εντείνουν την ανησυχία τους για την άνοδο της ακροδεξιάς και τους κινδύνους που εγκυμονεί το γεγονός αυτό για τη δημοκρατία. Οι πολιτικοί και τα ΜΜΕ βλέποντας την θεωρούμενη επίδραση της ακροδεξιάς, υποστηρίζουν ότι έχει συντελεστεί μια “*verrechtising*” δεξιά στροφή στην Ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή.

⁹ Ο Hainsworth (2004: 47) χαρακτηρίζει το ακροδεξιο φαινόμενο ως «πολύπλοκη αλχημεία», παρουσιάζοντας την ακροδεξιά ως ένα σύνθετο μείγμα ετερόκλιτων στοιχείων, με ένα μη σαφή εννοιολογικό προσδιορισμό.

¹⁰ Για περισσότερα σχετικά με την «κυματοειδή» εξέλιξη του ακροδεξιού φαινομένου, θα επανέλθουμε στη συνέχεια. Βλ., Γεωργιάδου (2008: 85-94), Von Beyme (1988).

Συχνά η επικάλυψη της άκρας δεξιάς, μεταξύ οργανώσεων και κομμάτων που στοχεύουν στην εκλογική επιτυχία, και βίαιων, μη κοινοβουλευτικών κινήματων, επιφέρει περαιτέρω σύγχυση και ανάγκη ερμηνείας (Hainsworth, 2008: 7). Παρόλα αυτά η ακροδεξιά είτε στην εξτρεμιστική είτε στη ριζοσπαστική της μορφή, υιοθετεί στον πυρήνα των βασικών της θεμάτων και των στρατηγικών κινητοποίησής της τρεις βασικούς παράγοντες επιτυχίας: την προσπάθεια ανάδειξης των κοινωνικών θεμάτων με την ταυτόχρονη υποβάθμιση της ταξικής διαφορετικότητας, τον χαρακτηρισμό και κατηγορία των πολιτικών και του πολιτικού συστήματος εν γένει ως διεφθαρμένους, και την προπαγάνδα υπέρ της εθνικής ταυτότητας (Langenbacher & Schellenberg, 2011: 12). Υπάρχει λοιπόν μια σαφής σύγκλιση των δύο εκδοχών πολιτικού δεξιού εξτρεμισμού, μια και οι δύο *«προπαγανδίζουν εθνικιστικές ιδέες, είναι ενάντιοι του κοινωνικο-πολιτισμικού πλουραλισμού, υπέρμαχοι πολιτικών περιορισμού της μετανάστευσης και μοιράζονται αντικαθεστωτικές στάσεις»* (Georgiadiou, Rori, & Roumanias, 2018: 103).

Τα ακροδεξιά κόμματα και τα κινήματα του χώρου δεν είναι όμως «απλές περιπτώσεις». Αναμφίβολα, από ό,τι παρατηρούμε στον χώρο και στο χρόνο, τα περισσότερα δεν είναι στατικά, αλλά προσαρμόζουν διαχρονικά και *à la carte* τις πολιτικές, τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές τους. Εξελίσσονται, μεταβάλλονται και ανατροφοδοτούνται μέσα στο γενικότερο περιβάλλον που δραστηριοποιούνται, με στόχο να κερδίσουν μεγαλύτερη εκλογική ή κοινωνική επιρροή. Έτσι συναντάμε περιπτώσεις, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω, στις οποίες η ακροδεξιά υπερασπίζονταν την ελεύθερη αγορά και την απρόσκοπτη επιχειρηματική δράση, έχοντας μια αδιαφιλονίκητη θετική στάση υπέρ της οικονομικής φιλελεύθερης ατομικής επιλογής, και τάσσονταν κατά του παρεμβατικού κράτους, και άλλες περιπτώσεις, στις οποίες υπερθεμάτιζε υπέρ ενός αυταρχικού, αντιπλουραλιστικού, εσωστρεφούς και ακραία παρεμβατικού κράτους. Στα μέσα της δεκαετίας του '90, η ακροδεξιά κατέστησε την «εθνική προτεραιότητα» ως τον βασικό πυλώνα της πολιτικής της. Όπως αναφέρει η Βασιλική Γεωργιάδου, *«βαθαίνει η εσωστρέφεια και ο εθνοκεντρισμός, μετατρέποντας τη μεν εσωστρέφεια σε εθνικο-πολιτισμική κλειστότητα και απόρριψη της πολυπολιτισμικότητας, τον δε εθνοκεντρισμό σε άρνηση της παγκοσμιοποίησης και εθνικο-κρατικό προνοιακό σοβινισμό»* (Γεωργιάδου, 2008: 297).

Σε πολλές χώρες λοιπόν της Δυτικής Ευρώπης, η ριζοσπαστική δεξιά προσελκύει περισσότερο από το 10% των ψήφων στις εθνικές ή στις ευρωπαϊκές

βουλευτικές εκλογές.¹¹ Στην Ανατολική Ευρώπη εξακολουθεί να αναπτύσσεται ένας έντονος ακροδεξιός εξτρεμισμός. Χαρακτηριστικό είναι ότι στην Ουγγαρία, το ακροδεξιό κόμμα *Jobbik* πέτυχε εντυπωσιακά αποτελέσματα κερδίζοντας σχεδόν το 17% των ψήφων στις εκλογές του 2010 (Szabados, 2015: 50). Στις κοινοβουλευτικές δε εκλογές του 2014, κατάφερε να ξεπεράσει το 20%. Οι διαφοροποιήσεις όμως, κατά την πεποίθηση ερευνητών όπως για παράδειγμα ο Minkenberg, μεταξύ της Δυτικής και της Ανατολικής Ευρώπης όσον αφορά το ακροδεξιό φαινόμενο, παρουσιάζονται μεγαλύτερες από τις ομοιότητες. Από μια ιστορική οπτική κατά τον Minkenberg, υπάρχουν τρεις διαφορετικές απόψεις για τις διαφορές ή τις ομοιότητες της ακροδεξιάς μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Η πρώτη εστιάζει στις αναλογίες ανάμεσα στην μετακομμουνιστική άκρα δεξιά και τον μεσοπολεμικό φασισμό. Στη «Βαϊμαροποίηση» της Ανατολικής Ευρώπης (ή της Ευρώπης στο σύνολό της) και στην επιστροφή του υπερεθνικιστικού ή ακόμα και σε ένα φασιστικό παρελθόν πριν από το 1945· σε μια, όπως το ορίζει «επιστροφή της ιστορίας». Η δεύτερη αφορά τη σύγκλιση που παρουσιάζεται μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Υποστηρίζεται ότι από τη στιγμή που ορισμένα ανατολικοευρωπαϊκά κόμματα όλο και περισσότερο μοιάζουν με τους δυτικούς ομολόγους τους, το ίδιο συμβαίνει και με την ακροδεξιά. Η

¹¹ Στις γαλλικές για παράδειγμα, προεδρικές και βουλευτικές εκλογές που διενεργήθηκαν τον Μάιο και Ιούνιο του 2012 αντίστοιχα, το *Εθνικό Μέτωπο* (Front National, FN), υπό την ηγεσία της Marine LePen, κόρης του φυσικού ηγέτη του κόμματος Jean-Marie LePen, έλαβε 18% στον πρώτο γύρο των προεδρικών και το 14% των ψήφων στις αντίστοιχες βουλευτικές, σημειώνοντας άνοδο σε σχέση με τις εκλογές του 2007. Στις ευρωπαϊκές εκλογές του 2014 έφτασε στο 24,86%, ενώ στις περιφερειακές εκλογές του Δεκεμβρίου 2015, έπιασε την κορυφή στον πρώτο γύρο και έγινε το πιο δημοφιλές πολιτικό κόμμα στη Γαλλία, λαμβάνοντας σχεδόν το 28% των ψήφων. Σε ένα «σοκαριστικό» αποτέλεσμα το 2014 στις ευρωπαϊκές εκλογές, η Γερμανία εξέλεξε έναν ευρωβουλευτή από το σκληρό ναζιστικό *Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα* (Nationaldemokratische Partei Deutschlands, NPD). Όμως η βασική εκλογική δύναμη της ακροδεξιάς είναι η *Εναλλακτική για τη Γερμανία* (Alternative für Deutschland, AfD) – που κέρδισε 7 έδρες το 2014, έχοντας παρουσία στις μισές από τις δεκαέξι κυβερνήσεις των γερμανικών κρατιδίων. Στην Αυστρία, το *Αυστριακό Κόμμα της Ελευθερίας* (Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ) φαίνεται να αυξάνει την εκλογική του επιτυχία. Ο υποψήφιος του κόμματος για τις προεδρικές εκλογές Norbert Hofer, έλαβε ποσοστό 36,7% στον πρώτο γύρο των εκλογών στις 24 Απριλίου του 2016, ενώ για λίγες μόλις ψήφους (31.000) δεν κατάφερε να εκλεγεί στον δεύτερο γύρο πρόεδρος της χώρας (πήρε το 49,7%, έναντι του 50,3% που πήρε ο ανεξάρτητος, πρώην Πράσινος υποψήφιος, Alexander Van der Bellen). Στην Ελβετία το αντιμουςουλμανικό και αντιμεταναστευτικό *Λαϊκό Κόμμα*, είναι το ισχυρότερο στο ομοσπονδιακό κοινοβούλιο. Το ακροδεξιό κόμμα του Geert Wilders *Κόμμα για την Ελευθερία* (PVV), βρίσκεται σε περίοπτη εκλογική θέση στην πιο μοντέρνα ευρωπαϊκή χώρα, την Ολλανδία. Το ακροδεξιό ρατσιστικό λαϊκίστικο *Δανικό Λαϊκό Κόμμα* (Dansk Folkeparti, DK) έλαβε στις ευρωπαϊκές εκλογές του 2014 ποσοστό 26,6%. Στις βουλευτικές εκλογές τον επόμενο χρόνο, κέρδισε τη δεύτερη θέση. Μια άλλη περίπτωση αποτελούν οι *Σουηδοί Δημοκράτες* (Sverigedemokraterna, SD) με 12,9% στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014, και οι *Αληθινοί Φιλανδοί* (Perussuomalaiset, PS) που κέρδισαν το 17,65% των ψήφων στις φινλανδικές εκλογές του 2015. Στην Ελλάδα, αρχικά το κόμμα του *Α.Ο.Σ.* και μετέπειτα αυτό της *Χρυσής Αυγής*, συγκέντρωναν υψηλά εκλογικά ποσοστά. Για περισσότερα σχετικά με την ανάπτυξη του ακροδεξιού πλαισίου στην Ελλάδα, βλ., Ellinas (2013), Xenakis (2012), Georgiadou (2013a), Georgiadou (2013b), Lialliouti (2013), Ψαρράς (2012), Doxiadis and Matsaganis (2012).

συγκεκριμένη προσέγγιση αναφέρεται ως «επιστροφή στην Ευρώπη». Μια τρίτη γραμμή σκέψης αντιλαμβάνεται την ακροδεξιά στην Ανατολική Ευρώπη ως ένα φαινόμενο *sui generis*, εγγενώς διαμορφωμένο από τις ιστορικές δυνάμεις του κρατικού σοσιαλισμού, και ως αποτέλεσμα της διαδικασίας μετασχηματισμού (Minkenberg, 2017: 3) Στη συγκεκριμένη αντίληψη συνηγορούν παράγοντες όπως η φύση της διαδικασίας του μετασχηματισμού αυτών των κοινωνιών, οι ισχυρές παραδόσεις του εθνικισμού, η πολιτική τους κουλτούρα, οι νέες κοινωνικές δομές και τα αναπτυσσόμενα πολιτικά συστήματα. Τα ακροδεξιά κόμματα στην Ανατολική Ευρώπη συγκρινόμενα με αυτά της σύγχρονης ακροδεξιάς στη Δυτική, είναι κατά την άποψη του Minkenberg, περισσότερο ακραία και ανοιχτά αντιδημοκρατικά. Στην πλειονότητά τους αυτοπαρουσιάζονται ως κινήματα (Minkenberg, 2002: 335-336) και είναι λιγότερο οργανωτικά αναπτυγμένα συγκριτικά με τη Δύση. Κατά τον Minkenberg, το ακροδεξιό φαινόμενο στην περιοχή θα πρέπει να μελετηθεί όχι μόνο από την πλευρά των πολιτικών κομμάτων, αλλά και στη βάση των σχέσεων που αναπτύσσουν με τα κινήματα και τις οργανώσεις του ακροδεξιού χώρου, τα οποία πολλές φορές λειτουργούν ως συγκοινωνούντα δοχεία και δεξαμενές στελεχών. Μπορεί φαινομενικά στη Νοτιανατολική Ευρώπη, από άποψη εκλογικής επιτυχίας και πολιτικής οργάνωσης, η ακροδεξιά οικογένεια να είναι λιγότερο επιτυχημένη σε σχέση με τη Δύση, από την άλλη όμως πλευρά παρουσιάζει εντονότερο μιλιταριστικό χαρακτήρα, ακτιβιστικό πρόσωπο και βιαιότερη συμπεριφορά (Minkenberg, 2011a: 52-53).

Ωστόσο παρά τις σαφείς διαφορές μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης, οι έννοιες και οι θεωρίες που αρχικά εφαρμόστηκαν για την εξήγηση του ακροδεξιού φαινομένου στη Δυτική, μπορούν να υιοθετηθούν και στην περίπτωση της Ανατολικής. Ενδέχεται, όπως αναφέραμε, κάποιοι θεωρητικοί να δηλώνουν ότι η ακροδεξιά παρουσιάζει εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά μεταξύ των δύο πάλαι ποτέ ιδεολογικών πόλων, αλλά σταδιακά φαίνεται ότι οι διαφορές αυτές αμβλύνονται. Η ένταξη πολλών χωρών στην ΕΕ και η πρόοδος που έχει επιτευχθεί στη διαδικασία της μετάβασης, οδηγεί σε μια σύγκλιση Ανατολής και Δύσης. Ενώ δε η ακροδεξιά παρουσιάζει δομικές διαφορές, υπάρχουν κόμματα και οργανώσεις που ενστερνίζονται και εκφράζουν το ίδιο ιδεολογικό υπόβαθρο και προφίλ, παρόμοια σχεδόν οργανωτική δομή, και εμφανίζουν τα ίδια σχεδόν χαρακτηριστικά με τα αντίστοιχα μορφώματα της Δυτικής Ευρώπης.

Να παρατηρήσουμε πως δεν θα εξετάσουμε αποκλειστικά τα ακροδεξιά κόμματα υπό το πρίσμα των εκλογικών επιτυχιών τους αλλά θα εστιάσουμε και στο πώς επηρεάζουν το πολιτικό σκηνικό συνολικά με τις πρακτικές και την ιδεολογία τους (Minkenberg, 2017: 5). Η ρευστότητα και η περιορισμένη εκλογική τους επιτυχία δεν τα καθιστά λιγότερο σημαντικά. Το αντίθετο μάλιστα. Το ειδικό πλαίσιο στο οποίο λειτουργούν, άλλοτε ανταγωνιστικά και άλλοτε σε συνεργασία με τα κυρίαρχα κόμματα, σε συνδυασμό με το πλήθος των ακροδεξιών κινημάτων και οργανώσεων, επιτρέπει σε ένα μεγάλο βαθμό να επηρεάζουν τα κομματικά συστήματα. Πάνω σε αυτό τον προβληματισμό, ο von Beyme σχολίαζε αρκετά χρόνια πριν: *«οι μελλοντικές μελέτες πάνω στον δεξιό εξτρεμισμό πρέπει να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή σε ολόκληρο το πολιτικό πλαίσιο του συγκεκριμένου πολιτικού κινήματος, παρά να μείνουν προσδεμένες με τις παραδοσιακές εκλογικές θεωρίες»* (Von Beyme, 1988: 16). Στο ίδιο μήκος κύματος, οι Herbert Kitschelt και Anthony McGann υποστηρίζουν ότι τα κόμματα της ακροδεξιάς δεν αποτελούν απλές αντανακλάσεις της μάζας σε επίπεδο συναισθημάτων. Η τύχη και η συμπεριφορά ενός πολιτικού κόμματος εξαρτώνται όχι μόνο από την παρουσία ή την απουσία ενός εκλογικού σώματος που να είναι κοντά στη θέση του συγκεκριμένου κόμματος, αλλά και από τις στρατηγικές αλληλεπίδρασης των πολιτικών κομμάτων σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον (Kitschelt & McGann, 1995: 14).

Στις περισσότερες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης η άκρα δεξιά εξακολουθεί να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και να επηρεάζει τις πολιτικές της δημοκρατικής διακυβέρνησης. Η αντισυστημική δράση της στο πλαίσιο των νέων δημοκρατικών καθεστώτων και η ελλιπής θεσμοποίηση των κομματικών συστημάτων, σε συνδυασμό με τις ανεπίλυτες εθνοτικές διαφορές αποτελούν θεμελιώδεις προκλήσεις για τη διαδικασία εκδημοκρατισμού (Minkenberg, 2017: 4).

Έτσι, μεταξύ άλλων, απαιτούνται απαντήσεις στα ερωτήματα που θέτει η Stojanová (2013: 4-5) σχετικά με την ανάδειξη, λειτουργία, και παρουσία των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων στο χώρο των Δυτικών Βαλκανίων:

1. Ποια είναι τα βασικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους; Διαφέρουν τα ακροδεξιά κόμματα των Βαλκανίων σε ιδεολογικό επίπεδο ή είναι παρόμοια με τα ακροδεξιά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης;

2. Ποιοι είναι οι κύριοι παράγοντες πίσω από τις επιτυχίες των ακροδεξιών κομμάτων; Πώς διαρθρώνεται η ακροδεξιά ως τμήμα του πολιτικού φάσματος στα Βαλκάνια και πώς αυτό το γεγονός επηρεάζει την επιτυχία της συγκεκριμένης

οικογένειας στις χώρες αυτές; Υπάρχει μόνο ένα ή υπάρχουν πολλά τέτοια κόμματα; Και γιατί να συμβαίνει αυτό σε κάθε περίπτωση; Η ύπαρξη ενός ισχυρού δεξιού κόμματος περιθωριοποιεί τα κόμματα της ακροδεξιάς; Γιατί η ακροδεξιά σε ορισμένες χώρες εμφανίζεται περισσότερο ισχυρή, ενώ σε κάποιες άλλες χώρες όχι; Γιατί ακροδεξιά κόμματα πετυχαίνουν σε μερικές χώρες κι αποτυγχάνουν σε άλλες;

3. Συμφωνούν σε γενικό επίπεδο οι κοινωνικές συμπεριφορές και αξίες της βαλκανικής ακροδεξιάς με αυτές της ακροδεξιάς στη Δυτική και την Κεντρική Ευρώπη;

4. Είναι διαφορετικοί οι νόμοι που αφορούν την απαγόρευση των κομμάτων λόγω ρητορικής μίσους, εθνικιστικής προπαγάνδας ή αναθεωρητισμού, σε σχέση με τη Δυτική Ευρώπη;

5. Τι είδους στρατηγική και τακτική χρησιμοποιούν τα ακροδεξιά κόμματα;

6. Ποιος είναι ο αντίκτυπος της ηγεσίας του κόμματος και της οργανωτικής δομής;

7. Τα συγκεκριμένα κόμματα έχουν τις δικές τους παραστρατιωτικές δομές;

8. Τα κόμματα της άκρας δεξιάς συνεργάζονται μεταξύ τους ή παρουσιάζουν αμοιβαία εχθρότητα;

Σκοπός

Σκοπός της συγκεκριμένης διατριβής αποτελεί η ανάλυση και σύγκριση της ακροδεξιάς οικογένειας στις χώρες της μετακομμουνιστικής Νοτιανατολικής Ευρώπης, και πιο συγκεκριμένα στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, και τη Σερβία. Και στις τρεις χώρες, τα πολιτικά κόμματα που την εκπροσωπούν σημειώνουν αξιοσημείωτα εκλογικά αποτελέσματα, ενώ οι οργανώσεις του χώρου με τη ρητορική και την πρακτική τους, καλλιεργούν την έλλειψη ανεκτικότητας προς άλλες εθνικές, κοινωνικές και θρησκευτικές μειονότητες. Η ανάλυση θα πραγματοποιηθεί τόσο σε κομματικό όσο και σε μη κομματικό επίπεδο, έχοντας ως βάση τις διάφορες θεωρίες που αναπτύχθηκαν για την ακροδεξιά στη Δυτική και Ανατολική Ευρώπη.

Στο πλαίσιο λοιπόν της συγκεκριμένης έρευνας θα επιχειρηθεί η παράθεση ενός εννοιολογικού και θεωρητικού πλαισίου το οποίο θα λειτουργήσει ως «οδηγός» για τις επιμέρους μελέτες περιπτώσεων στις υπό μετάβαση χώρες της Νοτιανατολικής Ευρώπης γενικότερα, και ειδικότερα στη Βουλγαρία, Ρουμανία και Σερβία. Η σύνταξη ενός τέτοιου αναλυτικού οδηγού στόχο έχει να συμβάλει στην κατανόηση των κοινών στοιχείων και των διαφορών στις συγκεκριμένες περιοχές και να

εντοπίσει τις δια-εθνικές παραλλαγές των κομμάτων και οργανώσεων της άκρας δεξιάς, από την άποψη των ιδεολογικών τους περιγραμμάτων και προγραμμάτων, των οργανωτικών τους χαρακτηριστικών, της ρητορικής που χρησιμοποιούν, της πολιτικής τους δράσης, της πολιτικής τους, και της συμβολής τους στη διαδικασία του εκδημοκρατισμού. Με αυτόν τον τρόπο θα επιχειρηθεί η μεταφορά αυτού του κανονιστικού πλαισίου σε εμπειρικό επίπεδο, μελετώντας τις συνθήκες οι οποίες υποθάλλουν ή αναχαιτίζουν την επιτυχία των διάφορων περιπτώσεων.

Στη βάση αυτή, η μελέτη ενός κόμματος και μιας οργάνωσης παραπέμπει στη μελέτη ενός σύνθετου φάσματος πλαισίου, του οποίου τα πρωτεύοντα και δευτερεύοντα στοιχεία πρέπει να διερευνηθούν και να συσχετισθούν. Έτσι και στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, θα επιχειρηθεί η ανάλυση των ιστορικών όρων γέννησης και εξέλιξης ενός κόμματος ή οργάνωσης· η πολιτική του γραμμή σε κάθε ιστορική (χρονική) στιγμή· ο προσδιορισμός του ιδεολογικού και πολιτικού υπόβαθρού του· η εκφορά του πολιτικού λόγου και η ρητορική του στην πολιτική σκηνή· η σχέση που διαμορφώνει με τα άλλα πολιτικά και κοινωνικά υποκείμενα στο πλαίσιο του κομματικού και πολιτικού συστήματος· η εσωτερική του δομή και το περιβάλλον των εσωκομματικών ανταγωνισμών ή συγκρούσεων· το πολιτικό του πρόγραμμα και η στρατηγική του· η σχέση με «ομοϊδεάτες» του στο εξωτερικό· η σχέση του με το κράτος και τους κρατικούς μηχανισμούς· οι μελλοντικές προοπτικές της ακροδεξιάς σκηνής στις εν λόγω χώρες.

Όσον αφορά τον χρονικό ορίζοντα της μελέτης, αυτός εκτείνεται από το έτος σταθμό 1989, που σημαδεύτηκε με την «πτώση του τείχους» και των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού, και καταλήγει στην «αργυρή επέτειο» της μετάβασης, το 2014. Στα περισσότερα κράτη της μετακομμουνιστικής Ανατολικής Ευρώπης, αυτά τα εικοσιπέντε χρόνια επέφεραν σημαντικές αλλαγές, χωρίς ταυτόχρονα αυτό να σημαίνει ότι απαγκιστρωθήκαν απόλυτα από τις «αγκυλώσεις» του παρελθόντος. Και στις τρεις υπό εξέταση χώρες, το 2014 αποτελεί μια οριακή χρονιά για την ακροδεξιά. Στη Βουλγαρία, στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014, το *Πατριωτικό Μέτωπο* κέρδισε το 7,28% των ψήφων, κατορθώνοντας να καταλάβει 19 από τις 240 συνολικά βουλευτικές έδρες. Το *ΑΤΑΚΑ* κατάφερε να «πιάσει» το εκλογικό όριο του 4%, συγκεντρώνοντας 148.269 ψήφους και ποσοστό 4,52%, εκλέγοντας 11 βουλευτές. Στη Ρουμανία, το κυριότερο διαχρονικά ακροδεξιό κόμμα, το *Κόμμα της Μεγάλης Ρουμανίας*, μετά τις εκλογές του 2012 στις οποίες έλαβε περίπου μόλις το 1,5%, στις ευρωεκλογές του 2014 δεν κατάφερε να εκλέξει ευρωβουλευτή, κερδίζοντας μόλις το

2,70%. Στη Σερβία το 2014 αποτέλεσε μια εξαιρετικά σημαντική χρονιά. Μπορεί το *Σερβικό Ριζοσπαστικό Κόμμα*, το πιο επιτυχημένο διαχρονικά ακροδεξιό κόμμα, να έλαβε μόλις το 2,01%, όμως το *Σερβικό Προοδευτικό Κόμμα* του Aleksandar Vučić κατάκτησε την πρώτη θέση, συλλέγοντας ως ποσοστό το 48,35% και 158 έδρες στο σερβικό κοινοβούλιο¹².

Μεθοδολογία

Όσον αφορά τη μεθοδολογία, επιλέγεται ως μέθοδος επαλήθευσης του ελέγχου της θεωρίας, η περιπτώσιολογική έρευνα. Υφίστανται βέβαια πολλοί ορισμοί που αναφέρονται στη *μελέτη περίπτωσης* (case study), σύμφωνα με τους οποίους η περιπτώσιολογική έρευνα είναι μια μέθοδος ή ένα ερευνητικό σχέδιο. Κατά τους Rob Van Wynsberghe και Samia Khan η *μελέτη περίπτωσης* μπορεί να θεωρηθεί ως «ένα υπερπαράδειγμα, το οποίο έχει μια διεπιστημονική ερευνητική αξία, που συσχετίζεται με την προσεκτική οριοθέτηση των φαινομένων για ένα γεγονός, μια έννοια, ένα πρόγραμμα ή μια διαδικασία, για τα οποία συλλέγει τις αντίστοιχες αποδείξεις» (Khan & VanWynsberghe, 2008). Σε παρόμοιο πνεύμα και ο Yin, δηλώνει ότι «η *μελέτη της περίπτωσης* είναι μια στρατηγική διεξαγωγής έρευνας που περιλαμβάνει μια εμπειρική διερεύνηση ενός συγκεκριμένου σύγχρονου φαινομένου μέσα στο πραγματικό πλαίσιο της ζωής του χρησιμοποιώντας πολλαπλές πηγές απόδειξης» (αναφέρεται στο Robson, 2010: 1-2). Η μελέτη περίπτωσης είναι μια προσέγγιση που, όπως υποστηρίζεται από τους Anthony Orum, Joe R. Feagin και Gideon Sjoberg, έχει ορισμένα πλεονεκτήματα σε σύγκριση με άλλες μεθόδους έρευνας. Συγκεκριμένα, επιτρέπει την τεκμηρίωση παρατηρήσεων και εννοιών σχετικά με την κοινωνική δράση και τις κοινωνικές δομές σε φυσικά περιβάλλοντα που μελετώνται από κοντά. Παρέχει πληροφορίες από διάφορες πηγές σε μια χρονική περίοδο, επιτρέποντας έτσι μια πιο ολιστική μελέτη περίπλοκων κοινωνικών δικτύων και συμπλεγμάτων κοινωνικής δράσης και κοινωνικών εννοιών. Μπορεί να παράσχει τις διαστάσεις του χρόνου και της ιστορικής διαδρομής της κοινωνικής ζωής, επιτρέποντας έτσι στους ερευνητές να εξετάσουν τη συνέχεια και την ενδεχόμενη αλλαγή των κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και οικονομικών πρότυπων. Τέλος, ενθαρρύνει και διευκολύνει στην πράξη τη θεωρητική καινοτομία και γενίκευση (Orum, Feagin, & Sjoberg, 1991: 6-7).

Η μελέτη περίπτωσης λοιπόν αποτελεί τη λεπτομερή ανάλυση της υπόθεσης ή των υποθέσεων που επιλέχθηκαν ως αντικείμενο της έρευνας. Στόχος της είναι να

¹² Για το *Σερβικό Προοδευτικό Κόμμα* και για τα κριτήρια ένταξής του στην ακροδεξιά σκηνή, βλ. παρακάτω.

προσφέρει μια βαθιά κατανόηση ή την αιτιακή εξήγηση της συγκεκριμένης υπόθεσης, λαμβάνοντας υπόψη ολόκληρο το πλαίσιο της εκδήλωσης μιας συμπεριφοράς, ενός κοινωνικού, πολιτικού, ιστορικού φαινομένου, μιας δράσης ή ενός αντικειμένου σε όλα τα επίπεδά του παρέχοντας την ίδια στιγμή μια σύνθετη εικόνα, συμπεριλαμβάνοντας όσο το δυνατόν περισσότερες μεταβλητές. Ως στρατηγική έρευνας η μελέτη περίπτωσης χρησιμοποιείται και σε πολλές περιπτώσεις με σκοπό να συμβάλει στην αύξηση των γνώσεών μας σχετικά με το ατομικό, ομαδικό, οργανωτικό, κοινωνικό, πολιτικό φαινόμενο. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η μελέτη περίπτωσης έχει μια κοινή στρατηγική για την έρευνα στην ψυχολογία, την κοινωνιολογία, την πολιτική επιστήμη και την κοινωνική έρευνα (Yin, 2003: 1).

Σε ό,τι αφορά την έρευνά μας, θα πραγματοποιηθεί ανάλυση των μελετών περίπτωσης. Με τη συγκριτική ανάλυση των μελετών περίπτωσης θα επιχειρηθεί η ανάλυση των δεδομένων όλων των παραδειγμάτων, προκειμένου να εντοπιστούν οι ομοιότητες και οι διαφορές τους. Η μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων καθιστά πιθανή την κατασκευή μιας «λογικής αλυσίδας αποδείξεων» (Miles & Huberman, 1994). Έτσι γίνεται ανάλυση διαφορετικών συσχετιζόμενων υποθέσεων στη βάση του παραπάνω προβληματισμού. Κατά τον Hugh Stretton (1969: 158), η ανάλυση πολλαπλών περιπτώσεων εξετάζει τις ομοιότητες και τις διαφορές στις εκδηλώσεις, τις δραστηριότητες, τις διαδικασίες των μελετών περίπτωσης. Η ανάλυση πολλαπλών περιπτώσεων γίνεται για να επεκτείνει την εμπειρία του ερευνητή πέρα από τη μεμονωμένη μελέτη περίπτωσης προκαλώντας τη φαντασία του, οδηγώντας σε νέες ερωτήσεις, αναζητώντας νέες διαστάσεις, μετρώντας εναλλακτικές λύσεις, δημιουργώντας νέα μοντέλα, κατασκευάζοντας ιδανικούς τύπους (Stretton, 1969: 158). Ένας άλλος σκοπός της συγκεκριμένης μεθόδου είναι να ενισχυθεί η ικανότητα των ερευνητών να κατανοήσουν «πώς» μπορεί να υπάρχουν σχέσεις μεταξύ διαφορετικών διακριτών περιπτώσεων, να συσσωρεύσουν γνώσεις πάνω στην αρχική υπόθεση, να τελειοποιήσουν ή να αναπτύξουν νέες έννοιες (Ragin, 2004), και να κατασκευάσουν ή να εξετάσουν περαιτέρω τις διάφορες θεωρίες (Eckstein, 2002).

Κατά τον Bryman (2012: 70) *«μια περίπτωση μπορεί να επιλεγεί διότι αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας ευρύτερης κατηγορίας περιπτώσεων. Αυτό σημαίνει ότι συχνά επιλέγονται περιπτώσεις όχι επειδή είναι ακραίες ή κατά κάποιον τρόπο ασυνήθιστες, αλλά διότι είτε συνοψίζουν μian ευρύτερη κατηγορία περιπτώσεων είτε προσφέρουν το κατάλληλο πλαίσιο για την απάντηση συγκεκριμένων ερευνητικών*

ερωτημάτων». Και οι τρεις περιπτώσεις χωρών επιλέχθηκαν γιατί παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες και ο στόχος είναι να αποκαλυφθούν οι παράγοντες που μπορεί να ευθύνονται για τις παρατηρούμενες διαφορές. Στη συγκεκριμένη έρευνα λοιπόν, επιλέχθηκε το κριτήριο της ομοιότητας των περιπτώσεων βάσει ομοιοτήτων και όχι διαφορών. *«Το κύριο πλεονέκτημά της είναι ότι ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να πει ότι οι όποιες διαφορές διαπιστώνονται μεταξύ των εκάστοτε περιπτώσεων, από την άποψη του βασικού επίκεντρου της έρευνας, ενδέχεται να οφείλονται στους παράγοντες που ο ερευνητής αναδεικνύει ως σημαντικούς και όχι σε προϋπάρχουσες διαφορές μεταξύ των περιπτώσεων»* (Bryman, 2012: 74-75). Και οι χώρες πέρασαν στην μετακομμουνιστική περίοδο την ίδια χρονική στιγμή, παρουσίαζαν την ίδια αυταρχική μορφή διακυβέρνησης, στα εδάφη τους διαβιούσαν ευμεγέθεις εθνικές μειονότητες και γενικότερα φαινομενικά εμφάνιζαν σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά. Αποτελούν μια αντιπροσωπευτική/τυπική ή παραδειγματική περίπτωση (Bryman, 2012: 70).

Οι κεντρικές ερωτήσεις όσων ερευνητών ενδιαφέρονται για την ανάλυση πολλαπλών περιπτώσεων, σχετίζονται με την οριοθέτηση του συνδυασμού των διάφορων παραγόντων που μπορεί να συνέβαλαν στην έκβαση του τελικού αποτελέσματος, εξηγώντας γιατί μία περίπτωση είναι διαφορετική ή παρόμοια με τις άλλες. Εξηγώντας μη κατανοητά γεγονότα ή αποκαλύπτοντας μοναδικά ευρήματα, προχωρούν σε περαιτέρω διάρθρωση των εννοιών, των υποθέσεων ή των θεωριών που ανακαλύφθηκαν ή κατασκευάστηκαν από μια υπόθεση. Η επιλεγμένη μέθοδος αποτελεί μια πολύτιμη αναλυτική τεχνική για τους ερευνητές των μελετών περίπτωσης, διότι τους επιτρέπει να συγκρίνουν περισσότερες από μια περιπτώσεις, παρέχοντάς τους έτσι σημαντικά επιπλέον στοιχεία (Khan & VanWynsberghe, 2008).

Η κύρια μέθοδος που θα χρησιμοποιηθεί είναι η *ποιοτική ανάλυση* η οποία θα βασίζεται σε πρωτογενείς– με την αντίστοιχη ανάλυση του περιεχομένου αυτών – και σε δευτερογενείς πηγές. Τη μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου επιλέγει και ο Mudde, θεωρώντας ότι *«είναι πολύ πιο αποτελεσματική προσέγγιση για τη μελέτη φαινομένων όπως τα χαρακτηριστικά του ιδεολογικού πυρήνα μιας κομματικής ιδεολογίας. Αυτή εξασφαλίζει καλύτερη αξιοποίηση των δεδομένων και την ευελιξία στον χειρισμό που είναι απαραίτητη για τη μελέτη ιδιαίτερα πολυσύνθετων μελετών»* (Mudde, 2007: 39). Στις συγκεκριμένες αναλυόμενες πρωτογενείς πηγές περιλαμβάνονται κυρίως προγράμματα και διακηρύξεις των ακροδεξιών πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων. Οι δευτερεύουσες πηγές περιλαμβάνουν εκδόσεις

ακαδημαϊκών εμπειρογνομόνων όπως σχετικά βιβλία και άρθρα, καθώς και δημοσιογραφική αρθρογραφία - λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η ακροδεξιά σκηνή της Νοτιανατολικής Ευρώπης είναι ακόμα υπό ακαδημαϊκή και δημοσιογραφική διερεύνηση - και κάποιες εκδηλώσεις ή γεγονότα περιγράφονται μόνο στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Φυσικά θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η «διπλή γλώσσα» που αρθρώνουν πολλές φορές τα ακροδεξιά κόμματα και οργανώσεις, στην οποία η ρητορική τους αποκλίνει από την ιδεολογία και τα προγράμματά τους ή αντίστροφα. Στο πλαίσιο αυτό υποστηρίζεται ότι τα προγράμματα και τα καταστατικά τους και η κομματική πολιτική (party policy) δεν αντιπροσωπεύουν την πραγματικότητα γιατί αυτά εκδίδονται στη βάση στρατηγικών σκοπιμοτήτων. Τα προαναφερθέντα έχουν στόχο, μεταξύ άλλων, την προσέλκυση των ψηφοφόρων και την ενίσχυση του προφίλ του κόμματος. Αυτή η εξωστρέφεια των ακροδεξιών κομμάτων υποστηρίζεται πως παρουσιάζει μια μετριοπαθή σκηνή που κρύβει στην πραγματικότητα ένα ακραίο παρασκήνιο. Για να ξεπεράσει τον συγκεκριμένο κίνδυνο ο Mudde επέλεξε να αναλύσει και τις κομματικές αρχές και το εξωτερικά προσανατολισμένο κομματικό υλικό αλλά και αυτό που απευθύνεται πρώτιστα στο εσωτερικό του κόμματος (party literature) και πιο συγκεκριμένα την εσωτερική αλληλογραφία. Πιθανολογείται ότι το υλικό αυτό θα κρύβει «την αληθινή φύση του κόμματος και της οργάνωσης» (Mudde, 2000b: 21-22).

Αρχικά, στο πλαίσιο κυρίως της ανάλυσης και κατηγοριοποίησης της ιδεολογίας των ακροδεξιών οργανώσεων και κομμάτων, υπήρχε η πρόθεση να επιλεγεί ως μεθοδολογικό εργαλείο και η σύγκριση μεταξύ «ιδεατών τύπων» όπως ορίστηκαν από τον Max Weber. Οι «ιδεατοί τύποι» είναι θεωρητικά μοντέλα που δημιουργήθηκαν από την εντατικοποίηση των επιλεγμένων χαρακτηριστικών του εξεταζόμενου αντικείμενου. Με άλλα λόγια, οι «ιδεατοί τύποι είναι αφηρημένες ιδέες με τις οποίες μπορούμε να συγκρίνουμε τα δεδομένα, χωρίς να είναι απαραίτητο να ταυτίζονται με όλα τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης υπόθεσης. Τελικά όμως υιοθετήθηκε η μέθοδος του «ελάχιστου κοινού παρονομαστή» για να αναζητηθούν και να οριοθετηθούν τα κόμματα και οι οργανώσεις που θα επιλέγονταν και θα εντάσσονταν στην ακροδεξιά οικογένεια (Mudde, 2007: 14). Έτσι στη συγκεκριμένη μελέτη, εντάχθηκαν όσα κόμματα και οργανώσεις συγκέντρωναν τα λίγα χαρακτηριστικά που είναι κοινά στα συγκεκριμένα εξεταζόμενα αντικείμενα. Στην εύρεση του «ελάχιστου ορισμού» κατά τον Roger Eatwell (1996), που οριοθετεί τον απλό πυρήνα των ξεχωριστών κομμάτων και αποτελεί ταυτόχρονα και τον πλήρη

πυρήνα της συγκεκριμένης πολιτικής οικογένειας. Ο «ελάχιστος ορισμός» κατά την άποψη μας ενισχύει την εννοιολογική ευκρίνεια, και επιτρέπει εν τέλει τη συγκριτική μελέτη των περιπτώσεων ανάλυσης. Στη βάση αυτή το κύριο ιδεολογικό χαρακτηριστικό που επιλέγουμε για την καταρχήν ένταξη στον ακροδεξιό «αστερισμό», είναι – όπως θα αναλυθεί και παρακάτω - ο συνδυασμός εθνικισμού και ξενοφοβίας, δηλαδή ο νατιβισμός.

Σε επόμενο βήμα θα διενεργηθεί «έρευνα ειδικών» (expert survey) για τις χώρες Βουλγαρία, Ρουμανία και Σερβία. Οι έρευνες εμπειρογνομών χρησιμοποιούνται ευρύτατα, και παρότι έχουν δεχθεί κριτική (βλ. παρακάτω), προσφέρουν αρκετά. Η έρευνα ειδικών απαιτεί συνήθως λίγο χρόνο και δαπάνη για τη διεξαγωγή της, συνδυάζοντας οικονομία και προσβασιμότητα. Επιτρέπει στους ερευνητές να διερευνήσουν τους πολιτικούς χώρους σχεδόν σε οποιοδήποτε πλαίσιο, ανεξάρτητα από τη διαθεσιμότητα στη συλλογή προβληματικών πρωτογενών δεδομένων. Οι έρευνες ειδικών παρέχουν έγκυρες και αξιόπιστες εκτιμήσεις για τις θέσεις των πολιτικών κομμάτων, με τη συστηματική και συσσωρευμένη σύνοψη των γνώσεων των επιστημόνων. Κατά τους Benoit and Laver (2006: 113), αποτελούν τον πιο αποτελεσματικό τρόπο για τη δημιουργία ενός αξιόπιστου συνόλου δεδομένων. Παρέχουν ευελιξία για θέματα και ζητήματα, προσδιορίζουν με ποσοτικούς όρους τις θέσεις των κομμάτων και οι ειδικοί χρησιμοποιούν πολλές πηγές πληροφοριών για να βασίσουν την κρίση τους.

Δομή

Στο πρώτο μέρος, μετά το εισαγωγικό κεφάλαιο - όπου προσδιορίζονται το γενικό πλαίσιο του υπό εξέταση φαινομένου της ακροδεξιάς, ο σκοπός της έρευνας, η μεθοδολογία που έχει επιλεγεί και η δομή της έρευνας - πραγματοποιείται η επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, προκειμένου να προσδιοριστεί εννοιολογικά το ακροδεξιό φαινόμενο. Σήμερα εξακολουθεί να υφίσταται η έλλειψη γενικής συναίνεσης από τον ακαδημαϊκό κόσμο ενός κοινά αποδεκτού ορισμού, και η εξέταση της ταυτότητας και της ιδεολογίας των κομμάτων και των οργανώσεων του ακροδεξιού χώρου, της στάσης τους απέναντι στο πολιτικό σύστημα και στα άλλα κόμματα, καθώς επίσης οι λόγοι ανάδειξης και εκλογικής τους επιτυχίας, κρίνεται επιβεβλημένη προκειμένου να κατανοήσουμε τη φύση της ακροδεξιάς. Η υπόθεση μας είναι ότι η σύγχρονη άκρα δεξιά στην πλειονότητα των εκφράσεων και εκφάνσεών της αποτελεί προϊόν του υφιστάμενου κοινωνικοοικονομικού

περιβάλλοντος, αντί για προϊόν της νοσταλγίας ενός φασιστικού «ένδοξου» παρελθόντος.

Στο πρώτο λοιπόν κεφάλαιο παρατίθενται οι διάφορες απόψεις και θεωρητικές προσεγγίσεις της έννοιας της άκρας δεξιάς. Καταγράφονται τα βασικά κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την ένταξη των κομμάτων και οργανώσεων στην ακροδεξιά οικογένεια, και διατυπώνονται οι διαφορετικές ερμηνευτικές και αξιολογικές «αναγνώσεις» του υπό παρατήρηση φαινομένου. Στη συγκεκριμένη μελέτη ο όρος *Ακροδεξιά* χρησιμοποιείται ως «όρος ομπρέλα», περιλαμβάνοντας το σύνολο των ακροδεξιών κομμάτων, οργανώσεων και κινημάτων. Στο πλαίσιο όμως αυτό, η ακροδεξιά πολιτική οικογένεια δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως ένας τύπος ομοιόμορφος με ουσιαστικά ομοιογενή χαρακτηριστικά, αλλά ως πολιτική οικογένεια τα συστατικά της οποίας εμφανίζουν ορισμένα κοινά στοιχεία, που μπορούν επίσης να διαιρεθούν σε υπο-τύπους. Έτσι η βασική διάκριση που πραγματοποιείται είναι αυτή μεταξύ της *ριζοσπαστικής* και *εξτρεμιστικής* δεξιάς.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εστιάζουμε στην ιδεολογία των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων. Η ακροδεξιά ιδεολογικά μπορεί να μην είναι σήμερα φανερά αντιδημοκρατική, τουλάχιστον στην πλειονότητα των εκφάνσεών της, αλλά βασικά ιδεολογικά στοιχεία της βρίσκονται σε μια «θεμελιώδη ένταση» με τη φιλελεύθερη δημοκρατία. Η ακροδεξιά εμφανίζει εξαιρετικά πολλά ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Ο κατάλογος είναι μακρύς: εθνικισμός, εθνοκεντρισμός, ρατσισμός, ξενοφοβία, αυταρχισμός, λαϊκισμός, αντικομμουνισμός, αντικοινοβουλευτισμός, αντιπλουραλισμός, αντιευρωπαϊσμός, εναντίωση στην παγκοσμιοποίηση, милитарισμός, επίκληση σε ένα ισχυρό κράτος του «νόμου και της τάξης», ανάγκη για έναν ισχυρό πολιτικό ηγέτη, αντιαμερικανισμός, πολιτικός πεσιμισμός. Σίγουρα στις διάφορες μελέτες που έχουν κατά καιρούς πραγματοποιηθεί, μπορούμε να συναντήσουμε περισσότερα από τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά, αλλά τα βασικά κατά την άποψή μας είναι αυτά του νατιβισμού, του λαϊκισμού και του αυταρχισμού, με τον νατιβισμό να αποτελεί το κυρίαρχο ιδεολογικό χαρακτηριστικό της. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο εξετάζονται επίσης τα «αγαπημένα» ζητήματα στα οποία δίνει έμφαση η ακροδεξιά, επιχειρώντας μια προσπάθεια ανάλυσης του τρόπου διαχείρισης και δημοσιοποίησης αυτών τόσο σε ιδεολογικό-προγραμματικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.

Στο τρίτο κεφάλαιο πραγματοποιείται η εξέταση, η ερμηνεία και οι λόγοι ανόδου της ακροδεξιάς. Έτσι αναπτύσσονται οι θεωρητικές και μεθοδολογικές

προσεγγίσεις εξέτασης του φαινομένου. Υπάρχουν δύο γενικές κατηγορίες πραγματεύσεων που προσπαθούν να εξηγήσουν την εμφάνιση των ακροδεξιών κομματικών σχηματισμών και οργανώσεων. Το πρώτο πλαίσιο εστιάζει σε ψυχολογικές ή κοινωνικο-ψυχολογικές ερμηνείες με όρους προσωπικών χαρακτηριστικών του ατόμου. Σε αντίθεση, το δεύτερο πλαίσιο θεωριών χρησιμοποιεί κοινωνικο-πολιτικές ή κοινωνιολογικές προσεγγίσεις. Σε αυτές δίνεται έμφαση στο ότι η ακροδεξιά πρέπει να ερμηνευτεί με όρους ενός ειδικού προβλήματος ή πλέγματος προβλημάτων, που πρέπει να διαχειριστεί το πολιτικό σύστημα. Γενικά υιοθετούμε την κατάταξη των διαφόρων θεωριών σε αυτές της «ζήτησης» και της «προσφοράς». Οι «θεωρίες της ζήτησης» δίνουν έμφαση στην πλευρά του εκλογικού σώματος και επιχειρούν να εξηγήσουν τις πολιτικές και κομματικές του επιλογές· να απαντήσουν συγκεκριμένα στο «ποιος ψηφίζει, τι και γιατί». Ουσιαστικά, αναζητούν το πώς οι αλλαγές στην κοινωνική δομή τροφοδοτούν τη δημόσια ζήτηση για ακροδεξιά. Η προσέγγιση που πραγματοποιείται στη βάση των θεωριών της προσφοράς, υποστηρίζει ότι μια ανάλυση αποκλειστικά με όρους της θεωρίας της ζήτησης είναι εξαιρετικά απλοϊκή και πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στη μελέτη του ίδιου του ακροδεξιού κόμματος και των ακροδεξιών οργανώσεων. Στις θεωρίες έτσι της «προσφοράς», περιλαμβάνονται οι δραστηριότητες των κατεστημένων πολιτικών ελίτ, το εκλογικό σύστημα και η φύση της ίδιας της ακροδεξιάς ηγεσίας και ιδεολογίας. Με αυτόν τον τρόπο ερευνάται το αποτέλεσμα των δράσεων, των πράξεων και επιπτώσεων που προέρχονται από τους ίδιους τους δρώντες (Georgiadou et al., 2018: 1).

Στο δεύτερο μέρος εξετάζουμε την ακροδεξιά οικογένεια στη μετακομμουνιστική Νοτιοανατολική Ευρώπη. Οι χώρες αυτές αποτελούν νέες δημοκρατίες, όπου σε αντίθεση με τη Δυτική Ευρώπη, το ακροδεξιό φαινόμενο δεν έχει ερευνηθεί τόσο διεξοδικά. Επιπλέον, σχεδόν στο σύνολό τους δεν είχαν καμία δημοκρατική εμπειρία· το ιστορικό πολιτικό τους παρελθόν, σηματοδύθηκε από έντονη αυταρχική διακυβέρνηση. Η πτώση του κομμουνισμού, με τη συνακόλουθη προσπάθεια μετασχηματισμού του πολιτικού συστήματος και εγκαθίδρυσης νέων πολιτικών και οικονομικών δομών, εκτός από τις ριζοσπαστικές αλλαγές που επέφερε, απελευθέρωσε ακροδεξιές πεποιθήσεις και πρακτικές. Στην καθημερινή ημερήσια διάταξη της σύντομης δημοκρατικής πορείας αυτών των χωρών, εμφανίζονται φαινόμενα μη ανοχής και αποκλεισμού του «άλλου», εθνικιστικές αντιλήψεις, δημαγωγικές τάσεις, λαϊκιστικές ιδεολογίες και πρακτικές.

Το συγκεκριμένο μέρος περιλαμβάνει το τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο. Στο τέταρτο κεφάλαιο, εξετάζεται το γενικό πλαίσιο ανάπτυξης της ακροδεξιάς πολιτικής οικογένειας στη μετακομμουνιστική Νοτιοανατολική Ευρώπη. Η ξενοφοβία και ο εθνικισμός διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε τμήματα της περιοχής. Ο νατιβισμός εκφράζει και ενσωματώνει τις ξενοφοβικές εθνικιστικές αντιδράσεις προς τις εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες, και σε οτιδήποτε «άλλο» από-ευθυγραμμίζεται από τη γενική παραδοχή και αντίληψη της εθνικής πλειονότητας. Οι γηγενείς εθνικές μειονότητες αποτελούν αγαπημένους στόχους των ξενοφοβικών εκστρατειών τόσο από την ακροδεξιά όσο και από το σύνολο σχεδόν των πολιτικών δυνάμεων. Οι εθνικές μειονότητες λοιπόν φέρουν το βάρος της ξενοφοβίας, με τους Εβραίους και τους Ρομά να είναι οι «αγαπημένοι» στόχοι της ακροδεξιάς. Η ακροδεξιά στη Βαλκανική Χερσόνησο συνδέεται άμεσα με εδαφικές διεκδικήσεις, τόσο από πολιτικά κόμματα όσο και από διάφορες οργανώσεις και κινήματα του συγκεκριμένου πολιτικού φάσματος. Με άλλα λόγια ο αλυτρωτισμός αποτελεί ένα βασικό γνώρισμα της ακροδεξιάς στην περιοχή.

Στη συνέχεια επιχειρείται η τυπολογία και η διάκριση των κομμάτων και των οργανώσεων του χώρου. Έτσι παραθέτουμε την τυπολογία διάφορων ερευνητών του φαινομένου στην περιοχή. Αρχικά του Mudde, ο οποίος διακρίνει τα ακροδεξιά κόμματα και μορφώματα στην Ανατολική Ευρώπη σε αυτά της προ-κομμουνιστικής, της κομμουνιστικής και της μετακομμουνιστικής περιόδου. Στη συνέχεια των Beichelt και Minkenberg που διακρίνουν με κριτήρια τον τύπο της οργάνωσης και την αναγνώριση του κύριου ιδεολογικού πυρήνα δύο βασικές κατηγοριοποιήσεις της ακροδεξιάς: την «ιστορική» και τη «σύγχρονη». Και τέλος του Shafir που επιλέγοντας «ποιο παρελθόν» χρησιμοποιούν τα κόμματα για σημείο αναφοράς και προσδιορισμού της ύπαρξής τους διακρίνει τα κόμματα της «ριζοσπαστικής επιστροφής» και της «ριζοσπαστικής συνέχειας».¹³

Ως επόμενο βήμα εξετάζονται οι παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών κινήματων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Και όπως συμβαίνει και στη Δυτική, δεν υπάρχει μια και μοναδική «αλήθεια». Σε αρκετές περιπτώσεις, η μετακομμουνιστική άκρα δεξιά εκλαμβάνεται ως επακόλουθο του φασισμού. Μια άλλη δε εξήγηση υποστηρίζει ότι η ακροδεξιά στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης προσομοιάζει με

¹³ Παρόμοια είναι και οι διάκριση που κάνουν οι Capelos, Katsanidou, and Demertzis (2017) μεταξύ του «ριζοσπαστισμού» και του «αντιδραστισμού» (reactionism: τάση που υποστηρίζει οικονομικο-κοινωνικές αλλαγές προς τα πίσω).

τους ομολόγους της στη Δυτική· τουλάχιστον για τις εκλογικά επιτυχημένες περιπτώσεις. Μια τρίτη προσέγγιση θεωρεί ότι η ακροδεξιά στην περιοχή είναι ένα φαινόμενο *sui generis* που διαμορφώνεται από τις ιστορικές συνθήκες - κυρίως ως επίπτωση πολλών στοιχείων που κληρονομήθηκαν από τον κρατικό σοσιαλισμό - και ως συνέπεια της διαδικασίας της μετάβασης. Για τους Timm Beichelt και Minkenber, η μετάβαση των σοσιαλιστικών κρατών σε φιλελεύθερες δημοκρατίες δημιούργησε όλες εκείνες τις δομικές πολιτικές ευκαιρίες ανάδειξης ενός εθνικιστικού περιβάλλοντος, εξαιρετικά ευνοϊκού για την ακροδεξιά. Σε σχέση με την εξέταση των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, η ακροδεξιά εκμεταλλεύτηκε την εκτεταμένη κοινωνική και οικονομική αποδιοργάνωση που επήλθε στην περιοχή, ως αποτέλεσμα των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων από την κεντρικά ελεγχόμενη οικονομία στην οικονομία της αγοράς. Με την απότομη πτώση του κομμουνισμού σε όλες τις σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης επιβλήθηκε το δυτικό μοντέλο του φιλελεύθερου καπιταλισμού. Σε πολιτικό επίπεδο, η κομματική πολιτική κατάσταση, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας της μετακομμουνιστικής μετάβασης, υπήρξε ιδιαίτερα ασταθής. Η προσπάθεια εγκαθίδρυσης θεσμικών μεταρρυθμίσεων και αρχών της φιλελεύθερης δημοκρατίας, δημιούργησε σημαντικές ευκαιρίες για τον ακροδεξιό χώρο στη μετακομμουνιστική Νοτιοανατολική Ευρώπη. Τέλος, εξετάζεται η ανάπτυξη του βαλκανικού νατιβισμού, με σημείο αναφοράς τις εθνικές μειονότητες, τους Ρομά, τους Εβραίους, τους Διεθνείς Θεσμούς, τις ΗΠΑ, το NATO, την ΕΕ.

Στο πέμπτο κεφάλαιο εξετάζεται η ακροδεξιά οικογένεια στα μετακομμουνιστικά Δυτικά Βαλκάνια. Πιο συγκεκριμένα στις χώρες της Αλβανίας, της Βόρειας Μακεδονίας, της Κροατίας, και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Στην Αλβανία, ο νατιβισμός αποτελούσε πάντα βασικό χαρακτηριστικό της δημόσιας πολιτικής ρητορικής, παρουσίασε μια ιδιαίτερη όμως ένταση μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου. Γενικά όμως, η ακροδεξιά παρουσιάζει μικρή εκλογική δύναμη, και πολύ δύσκολα κατά τη διάρκεια της μετακομμουνιστικής περιόδου ξεπερνά το 2%. Στη Βόρεια Μακεδονία εντοπίζονται διάφορες περιπτώσεις ακροδεξιών οργανώσεων και κομμάτων με δύο ωστόσο μορφές εθνικισμού να προϋπάρχουν: του «Μακεδονικού» και του Αλβανικού. Η Κροατία αποτελεί σίγουρα μια ιδιαίτερη περίπτωση. Επί μια δεκαετία περίπου, η εξουσία ασκήθηκε με ηγεμονικό τρόπο από τον Franjo Tuđman. Στα κυριότερα στοιχεία του ακροδεξιού ιδεολογικού προφίλ μπορούμε να σημειώσουμε την έμφαση που δίνεται στο κίνημα

των *Ustasha*, στη δημιουργία ενός ισχυρού κράτους με αυταρχικό χαρακτήρα, στην εδαφική επέκταση της Κροατίας στη βάση των θεωρούμενων εθνικών συνόρων της – ιδίως έναντι σε αυτά που κατείχαν οι Σέρβοι – και σε μια μεσσιανική αποστολή του κροατικού έθνους ως προπύργιο του καθολικού χριστιανισμού. Στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη η διαδικασία της κρατικής συγκρότησης δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα, και η κατάσταση σχετικά με την ακροδεξιά είναι εξαιρετικά δύσκολη να αξιολογηθεί. Το πολιτικό σκηνικό συνεχίζει να είναι διαιρεμένο μεταξύ εθνικών επιδιώξεων, με τα περισσότερα κόμματα να εκπροσωπούν την εθνική τους κοινότητα και να αγωνίζονται για αυτήν. Κεντρικό θέμα της διαμάχης είναι οι Ειρηνευτικές Συμφωνίες του Dayton και η συνεχιζόμενη ανάμειξη της διεθνούς κοινότητας στα εσωτερικά του βοσνιακού κράτους. Τα κύρια κόμματα όλων των οντοτήτων που είναι παρόντα από την έκρηξη του πολέμου βρίσκονται ακόμα στην εξουσία, βασίζοντας σε μεγάλο βαθμό την ύπαρξή τους πάνω σε εθνικές και νατιβιστικές διαιρέσεις.

Στο τρίτο μέρος ερευνούνται ως μελέτες περίπτωσης η ακροδεξιά οικογένεια στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, και τη Σερβία. Στο έκτο κεφάλαιο, στην περίπτωση της μετακομμουνιστικής Βουλγαρίας η άκρα δεξιά αποτελείται από κόμματα και οργανώσεις που ιδεολογικά συνδέονται με την υιοθέτηση ακραίων μορφών συντηρητισμού, ξενοφοβίας, και σε αρκετές περιπτώσεις ακόμα και ρατσισμού. Οι φορείς της ακροδεξιάς, στράφηκαν κυρίως ενάντια στην πολιτική επιρροή ομάδων μουσουλμάνων και Τούρκων στη Βουλγαρία. Τα χρόνια που ακολούθησαν μετά το 1990, ενισχύθηκε επίσης το απροκάλυπτα αρνητικό κλίμα προς τους Ρομά και ο αντισημιτισμός. Κοινό χαρακτηριστικό λοιπόν της ατζέντας τους υπήρξε η έντονη αντιτουρκική και αντιμουσουλμανική εναντίωση, με την ταυτόχρονη προβολή της σλαβικής και βουλγαρικής ταυτότητας. Ο αντισημιτισμός συνδέθηκε με τον αντιαμερικανισμό και την παγκοσμιοποίηση στην προσπάθεια διατήρησης από τη μεριά της ακροδεξιάς της «καθαρότητας» του βουλγαρικού έθνους.

Στο έβδομο κεφάλαιο, εξετάζεται η περίπτωση της Ρουμανίας. Η ακροδεξιά πολιτική οικογένεια στη Ρουμανία υπήρξε ιδιαίτερα ισχυρή κατά την πρώτη δεκαετία της μετακομμουνιστικής περιόδου. Οι κληρονομίες του εθνικοκομμουνισμού και των φασιζόντων κινημάτων του μεσοπολέμου συνέβαλαν στην ανάπτυξη ισχυρών ακροδεξιών κομματικών σχηματισμών. Μετά την αποτίναξη του καθεστώτος Ceausescu το 1989, μέσα σε ένα περιβάλλον εξαιρετικά ασταθές, στη γενικότερη αναστάτωση που επέφερε η πολιτική και οικονομική μετάβαση, ο εθνικισμός και ο εξτρεμισμός πέτυχε εύκολα να αποκτήσει δυναμική, προσφέροντας εύκολες λύσεις

και εντελώς απλοποιημένες εξηγήσεις για όλα τα άτομα και κοινωνικές ομάδες που «ασθένησαν» λόγω των διαδικασιών του μετασχηματισμού. Οι φορείς της ρουμανικής ακροδεξιάς υιοθέτησαν αντιδυτική και αντιευρωπαϊκή ιδεολογική στάση, εναντιωμένοι σε οποιαδήποτε εισαγωγή δυτικών μεταρρυθμίσεων και προσπάθειας αλλοίωσης των παραδοσιακών ρουμανικών ιδεωδών και αρχών. Στην περίπτωση της Ρουμανίας, ο δεξιός εξτρεμισμός έχει ως κύρια χαρακτηριστικά την ξενοφοβία, τον σοβινισμό, τον ρατσισμό, τον ακραίο εθνικισμό (που αναμιγνύεται με θρησκευτικές πεποιθήσεις και προκαταλήψεις), τον ρεβιζιονισμό, την αυτό-θυματοποίηση, τη μερική ή ολική άρνηση του ολοκαυτώματος, τη λατρεία των πατρογονικών ηρώων και μαρτύρων του έθνους, τον «αντισημιτισμό χωρίς Εβραίους», τον αντικαπιταλισμό, τον αντιφιλελευθερισμό και την έντονη εναντίωση στη Δύση. Η χαρακτηριστική βασική προσέγγιση του ρουμανικού εθνικισμού ήταν και εξακολουθεί να είναι η πεποίθηση ότι όλα τα άλλα έθνη και κράτη είναι τόσο κατώτερα όσο και απειλητικά για το ρουμανικό έθνος, και πρέπει, επομένως, να αντιμετωπίζονται με σκληρότητα.

Στο όγδοο κεφάλαιο, ερευνάται η ακροδεξιά οικογένεια στην περίπτωση της Σερβίας. Η Σερβία αποτελεί αναμφίβολα μια ιδιαίτερη περίπτωση πρώην κομμουνιστικής χώρας. Ως κομμάτι της πρώην Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (ΣΟΔΓ), όπου ο σοσιαλισμός εφαρμόστηκε με έναν περισσότερο φιλελεύθερο τρόπο συγκριτικά με τις άλλες Ανατολικές χώρες, είχε να αντιμετωπίσει τις πολεμικές συρράξεις που συνόδευσαν τον διαμελισμό της ΣΟΔΓ και την «πολιτική χειραγώγηση του εθνικισμού» από τον Slobodan Milošević μέχρι το 2000. Η βίαια διάλυση της Γιουγκοσλαβίας προκάλεσε σοβαρότατες αρνητικές επιπτώσεις στη σερβική κοινωνία: κυρώσεις από τη διεθνή κοινότητα, απομόνωση, ραγδαία πτώση του βιοτικού επιπέδου και «μαφιόζικο» έλεγχο της οικονομίας από παράνομες ομάδες. Από την άλλη, το καθεστώς Milošević ανέπτυξε μια άκρα αυταρχική διακυβέρνηση, με την προσπάθεια ελέγχου των ΜΜΕ και τη χρήση αστυνομικής βίας κατά των αντιπάλων. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον και έχοντας έντονο το αίσθημα της θυματοποίησης η σερβική κοινωνία διένυσε τη δεκαετία του '90 διακατεχόμενη από ισχυρά εθνικιστικά και ξενοφοβικά σύνδρομα. Ο σερβικός εξτρεμισμός χαρακτηρίζεται από την απόρριψη, στη δράση ή στη σκέψη, του δημοκρατικού πολιτικού πλουραλισμού. Κυρίαρχο στοιχείο του εξτρεμισμού αυτού αποτελεί η ιδιαίτερα τοπικιστική φύση του, όπου στη χειρότερή του μορφή, του

ακραίου εθνικισμού, εκδηλώνεται με εγκλήματα πολέμου, θηριωδίες και φυλετικές εκκαθαρίσεις.

Η αναγέννηση της σερβικής ριζοσπαστικής δεξιάς στις αρχές της δεκαετίας του '90, υπήρξε το αποτέλεσμα των πολέμων στην Κροατία και στη Βοσνία (και των σχετιζόμενων προβλημάτων των δύο εκατομμυρίων Σέρβων που ζούσαν στις συγκεκριμένες περιοχές πριν τους πολέμους), της οικονομικής καθίζησης, των κυρώσεων που επέβαλλαν τα Ηνωμένα Έθνη (στο εξής ΗΕ) το 1992 στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, και των πολιτικών που εφάρμοσε ο τότε Πρόεδρος της χώρας Slobodan Milošević. Συνέπεια των ανωτέρων γεγονότων ήταν η ανάπτυξη εθνικιστικών και ξενοφοβικών συναισθημάτων σε μεγάλο τμήμα του σερβικού πληθυσμού. Η πτώση του καθεστώτος Milošević ενεργοποίησε πολλές παρά-θηρησκευτικές οργανώσεις κάποιες από τις οποίες είχαν ιδρυθεί πριν το 2000. Παρά τη μικρή απήχηση τους στη σερβική κοινωνία, οι ακραίες ιδεολογικές τοποθετήσεις, οι δημαγωγικές διακηρύξεις, η διοργάνωση συγκεντρώσεων και συλλαλητηρίων, και ενίοτε η προσφυγή σε πράξεις βίας, κατατάσσουν αυτές τις οργανώσεις στην ακροδεξιά οικογένεια. Η σερβική χριστιανική ακροδεξιά χαρακτηρίζεται από ένα μείγμα πολιτικού συντηρητισμού, κληρικού εθνικισμού, αντισημιτισμού και ξενοφοβίας, με κυρίαρχο ιδεολογικό υπόβαθρο τα κηρύγματα του επίσκοπου Nikolaj Velimirović. Οι οργανώσεις αυτές έχουν σαφείς διασυνδέσεις τόσο με τη Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία όσο και με το πολιτικό κατεστημένο.

Στο ένατο κεφάλαιο παρουσιάζονται η μεθοδολογία της «έρευνας ειδικών» (expert survey) που επιλέχτηκε για την παρούσα μελέτη και τα αποτελέσματα που προέκυψαν. Το βασικό ερώτημα το οποίο τέθηκε στο επίκεντρο της έρευνας που διενεργήθηκε βάσει ερωτηματολογίων ήταν το: Ποιο είναι το φάσμα της ιδεολογίας της ακροδεξιάς οικογένειας στη μετακομμουνιστική Νοτιανατολική Ευρώπη, όπως αυτή εμφανίζεται στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Σερβία.

Βασιζόμενοι στις απαντήσεις που έδωσαν «οι ειδικοί» πολιτικοί επιστήμονες σε κάθε χώρα, επιχειρήσαμε την ανάλυση τα παρακάτω υποερωτημάτων:

- Σε ποιά κόμματα του συνόλου του πολιτικού φάσματος εμφανίζονται ακροδεξιές εκφάνσεις και πτυχές;
- Ποιά είναι τα γενικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων που κατατάσσονται στην ακροδεξιά;
- Ποιοί είναι οι λόγοι ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων;

- Ποιά είναι η σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας και ποιο το πολιτικό μέλλον της;

Στο τέλος του κεφαλαίου παρουσιάστηκαν συνοπτικά τα αποτελέσματα της έρευνας των ειδικών, με ιδιαίτερη έμφαση στην ακροδεξιά πολιτική οικογένεια στις τρεις χώρες, λαμβάνοντας υπόψη και τις επεξεργασίες των απαντήσεων.

Τέλος, στο κεφάλαιο των συμπερασμάτων παρουσιάζεται μια γενική ανασκόπηση της διατριβής. Αναλυτικότερα παρατίθενται τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά και οι πολιτικές της άκρας δεξιάς, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη μετακομμουνιστική Νοτιοανατολική Ευρώπη και ειδικότερα στις τρεις υπό εξέταση χώρες, δηλαδή τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Σερβία. Περιγράφεται η θέση που ενδέχεται να έχει σε ένα δημοκρατικό καθεστώς και οι πιθανές επιπτώσεις της σε αυτό.

Ολοκληρώνοντας, γίνεται μια συγκριτική παράθεση του βαθμού επικινδυνότητας για τη δημοκρατία, όπως και οι προβλέψεις για το πιθανόν μέλλον της ακροδεξιάς στις τρεις χώρες, βασιζόμενοι στην έρευνα των ειδικών. Στο τέλος, παρατίθενται οι προβλέψεις για τις μελλοντικές εξελίξεις και την πορεία της άκρας δεξιάς και κάποιες προτάσεις του ερευνητή για περαιτέρω επιστημονική έρευνα.

Κεφάλαιο Πρώτο

1.1. Ορίζοντας και αναγνωρίζοντας την Ακροδεξιά

Η Άκρα Δεξιά αποτέλεσε στον μεταπολεμικό κόσμο ένα θέμα ταμπού βάσει των ιστορικών γεγονότων που είχαν προηγηθεί λόγω της σύνδεσής της με το φασισμό¹⁴ και το ναζισμό¹⁵. Μέχρι τη δεκαετία του '80 ο όρος άκρα δεξιά ήταν

¹⁴ Κατά τον Paxton (2006: 14-15), ο όρος «φασισμός» προέρχεται από την ιταλική λέξη «fascio» που σημαίνει «μάτσο» και «δεμάτι» και σύμβολο του είναι ο «Fascio Littorio», ένας πέλεκυς τοποθετημένος ανάμεσα σε ένα δεμάτι αποτελούμενο από βέργες το οποίο περιέφεραν μπροστά από τους ύπατους στις ρωμαϊκές δημόσιες πομπές και συμβόλιζε την ενότητα και την εξουσία του κράτους. Πριν από το 1914, ήταν η Αριστερά εκείνη που οικειοποιήθηκε κυρίως τον συμβολισμό του ρωμαϊκού πέλεκυ. Στα τέλη του 19ου αιώνα, Ιταλοί επαναστάτες χρησιμοποίησαν τον όρο «fascio» ώστε να εμπνεύσουν το αίσθημα ενότητας ανάμεσα στους αφοσιωμένους μαχητές, ενώ οι αγρότες που επαναστάτησαν εναντίον των γαιοκτημόνων στη Σικελία το 1893 – 1894 αποκαλούσαν τις οργανώσεις τους «Fasci Italiani». Σύμφωνα με τον Paxton (2006: 302), «ο φασισμός μπορεί να οριστεί ως μια μορφή πολιτικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζεται από μονομανή ενασχόληση με την κοινωνική παρακμή, την ταπείνωση ή τον κατατρεγμό και από μια αντισταθμιστική προσήλωση στην ενότητα, στην ενεργητικότητα και στον εξαγνισμό. Στο πλαίσιο λοιπόν αυτής της στάσης, ένα κόμμα μαζικής απήχησης που αποτελείται από αφοσιωμένους εθνικιστές ακτιβιστές, οι οποίοι βρίσκονται σε ταραχώδη αλλά αποτελεσματική συνεργασία με παραδοσιακές ελίτ, εγκαταλείπει τις δημοκρατικές ελευθερίες και, χωρίς ηθικούς ή νομικούς περιορισμούς, επιδιώκει να πραγματοποιήσει εσωτερικές εκκαθαρίσεις και να επεκταθεί εξωτερικά». Κατά τον Eatwell (1996: 313-314), ο φασισμός ορίζεται ως «μια ιδεολογία που αγωνίζεται για μια κοινωνική αναγέννηση στη βάση ενός ολιστικού-εθνικού ριζοσπαστικού Τρίτου Δρόμου, ενώ στην πράξη εκφράζεται με δράσεις, ειδικότερα από μια χαρισματική ηγεσία, παρά από τη διατύπωση ενός λεπτομερούς προγράμματος, προτρέποντας σε μια Μανιχαϊστική δαιμονοποίηση των εχθρών». Στον πυρήνα δε των χαρακτηριστικών της φασιστικής κοσμοθεωρίας, τοποθετεί τον εθνικισμό, τον ολισμό, τον ριζοσπαστισμό και τέλος την επιλογή του Τρίτου Δρόμου.

¹⁵ Ο ναζισμός ή εθνικοσοσιαλισμός, αποτελεί ιδεολογική παράδοση στους κόλπους του φασισμού που διαμορφώνεται από ένα συνδυασμό φυλετικού εθνικισμού, αντισημιτισμού και κοινωνικού δαρβινισμού. Ο πυρήνας της ναζιστικής ιδεολογίας είναι ένα σύνολο φυλετικών/ρατσιστικών θεωριών (Heywood 2011: 95). Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τον «ρατσισμό», η λέξη προέρχεται από τη μετάφραση της λέξης «φυλή», η οποία είναι παρόμοια σε διάφορες γλώσσες όπως π.χ. «race», «raza», «raca», «Rasse» κ.λπ., και αποτελεί μια βασική έννοια του ευρωπαϊκού ρατσισμού - φυλετισμού, όπως αποκαλείται σε ολόκληρο τον κόσμο το φαινόμενο των φυλετικών και κοινωνικών διακρίσεων (Παπαδημητρίου, 2000: 23). Η λέξη «ράτσα» πρωτοεμφανίστηκε τον 13ο αιώνα μ.Χ. στην ιβηρική χερσόνησο και ίσως προέρχεται από την αραβική λέξη «ras», η οποία σημαίνει κεφαλή ή τον επικεφαλής κάποιου γένους ή φατρίας και υποδηλώνει τη φυλετική καταγωγή ατόμων (Παπαδημητρίου, 2000: 24). Ως ανθρωπολογική κατηγορία ταξινόμησης, η λέξη «φυλή» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1684 από ένα Γάλλο γιατρό και περιηγητή, τον Francois Bernier (1620 – 1688), στο έργο του *Νέα Διαίρεση της Γης με βάση τα διάφορα είδη και τις ανθρώπινες φυλές που την κατοικούν*. Έκτοτε επιστήμονες από διάφορες ειδικότητες ασχολούνται με την ταξινόμηση του ανθρώπινου γένους χρησιμοποιώντας ως βασική κατηγορία τη φυλή (Παπαδημητρίου, 2000: 25). Μετά το τέλος του Β' ΠΠ, ήρθε η πρώτη επίσημη παγκόσμια αποκήρυξη των φυλετικών θεωριών, και συγκεκριμένα, στην πρώτη (1949) και στη δεύτερη (1951) Διακήρυξη της UNESCO, σύμφωνα με τις οποίες, η λέξη «φυλή» δεν έχει κανένα ουσιαστικό περιεχόμενο και κατ' επέκταση οι φυλετικές θεωρίες κρίνονται ως επιστημονικά αβάσιμες (Παπαδημητρίου, 2000: 36). Ως όρος, ο ρατσισμός εμφανίστηκε μόλις στον μεσοπόλεμο και είχε χαρακτήρα πολεμικής με στόχο το δόγμα της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπινων φυλών, αλλά ο ρατσισμός με την έννοια της κοινωνικής διάκρισης εντοπίζεται σε όλες ανεξαιρέτως τις ιστορικές κοινωνίες. Με την παραδοσιακή σημασία του όρου, ο ρατσισμός είναι ένα δόγμα σύμφωνα με το οποίο οι ιδιότητες και οι ικανότητες του ανθρώπου είναι φυλετικά προσδιορισμένες. «Το ανθρώπινο γένος είναι διαιρεμένο σε «φυλές» οι οποίες βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση «ανωτερότητας» ή «κατωτερότητας», ανάλογα με τα κληρονομικού χαρακτήρα βιολογικά τους γνωρίσματα. Την πρώτη θέση μεταξύ των «φυλών» κατέχει η λευκή «φυλή», η οποία και είναι από τη φύση ταγμένη να κυριαρχήσει πάνω στις άλλες.» (Παπαδημητρίου, 2000: 42). Αυτός είναι ο βιολογικός ρατσισμός, ο σημερινός όμως ρατσισμός εμπεριέχει διάφορα ψυχοκοινωνικά και πολιτισμικά επιχειρήματα καθώς και διάφορες θεσμοποιημένες μορφές κοινωνικών διακρίσεων, όπως

συνώνυμος με τον φασισμό (Ignazi, 2003: 1). Για ένα κόμμα στην Ευρώπη, η «στάμπα» της ένταξης στην άκρα δεξιά, σήμαινε (και ακόμα σημαίνει), τον κίνδυνο αποκλεισμού από την πολιτική αρένα. Για έναν πολιτικό, η συμμετοχή του σε ένα τέτοιο κόμμα τον καθιστά αυτομάτως φασίστα και συνεπώς ανεπιθύμητο πρόσωπο σ' ένα δημοκρατικό πολιτικό σύστημα (Fennema, 2005: 2). Ο Pierre Milza πάνω σε αυτόν τον προβληματισμό, δηλώνει πως *«είναι πειρασμός να συγκρίνουμε το παρόν με το παρελθόν, κυρίως με το κύμα εξτρεμισμού της δεκαετίας του '30, κατά τη διάρκεια του οποίου ένα τμήμα της Ευρώπης είχε ασπαστεί τις αρετές του αυταρχισμού ή του ολοκληρωτισμού»* (Milza, 2004: 12). Για πολλά χρόνια τα κόμματα του χώρου θεωρούνταν ότι αποτελούσαν πολιτικούς παρίες και η λειτουργία και η δράση τους ως μέγιστος κίνδυνος για τη δημοκρατία (Γεωργιάδου 2008: 65). Παρόλα αυτά, όπως επισημάνει ο Γιάννης Παπαδόπουλος (Papadopoulos, 2000; Παπαδόπουλος, 2004), *«ο συστημικός κίνδυνος που συνεπάγεται ο σύγχρονος εθνολαϊκισμός δεν είναι δυνατόν να ταυτιστεί με τον αποσταθεροποιητικό ρόλο των ακροδεξιών κινήσεων του μεσοπολέμου»*.

Μπορεί τα φασιστικά και νεοφασιστικά κόμματα να τοποθετούνται στην ακροδεξιά, αλλά όλα τα κινήματα και κόμματα του χώρου δεν έχουν φασιστικές πρακτικές και λόγο. Υπάρχουν κομματικοί και πολιτικοί σχηματισμοί που εντάσσονται στην ακροδεξιά οικογένεια, οι οποίοι εναντιώνονται με ριζοσπαστισμό απέναντι στο φιλελεύθερο δημοκρατικό σύστημα, χωρίς παρόλα αυτά να είναι ταυτόχρονα φασιστικοί. Κατά τον Piero Ignazi, ακόμη και εάν ο φασισμός έχει χρησιμοποιηθεί ως ένα σημαντικό ιδεολογικό σημείο αναφοράς για κόμματα και κινήματα του χώρου, το να ταυτιστεί η σύγχρονη ακροδεξιά μαζί του, είναι πολύ στενή και περιοριστική ερμηνεία (Ignazi, 2002: 24-25).

Αυτή η υπεραπλουστευτική θεώρηση όλων των σύγχρονων ακροδεξιών κομμάτων και κινήσεων ως φυσική συνέπεια των παραδόσεων και πρακτικών του φασισμού υποτιμά τον νεωτερισμό της σύγχρονης άκρας δεξιάς. Όπως θα υποστηρίξουμε και παρακάτω, στην πλειονότητα των εκφράσεων και εκφάνσεών της,

για παράδειγμα ρατσισμός εναντίον γλωσσικών, θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων ή κοινωνικός ρατσισμός εναντίον των «διαφορετικών» όπως οι ομοφυλόφιλοι. Όπως επισημαίνει ο Παπαδημητρίου (2000: 42-43), υπάρχουν και άλλα ήδη ρατσισμού, τα οποία στηρίζονται σε ψυχοκοινωνικά και πολιτισμικά «επιχειρήματα». Έχουμε έτσι τον ρατσισμό σε βάρος των εθνικών, θρησκευτικών και γλωσσικών μειονοτήτων, τον ρατσισμό σε βάρος των οικονομικών μεταναστών και των προσφύγων, τον ρατσισμό σε βάρος ατόμων με ειδικές ανάγκες, τον ρατσισμό σε βάρος ανθρώπων που πάσχουν από ανίατες και μεταδοτικές ασθένειες όπως το Aids, ακόμα και τον ρατσισμό σε βάρος των ομοφυλοφίλων.

αποτελεί περισσότερο προϊόν του υφιστάμενου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος, παρά της νοσταλγίας ενός φασιστικού «ένδοξου» παρελθόντος. Τα κόμματα του χώρου επαναπροσδιόρισαν τον εαυτό τους υιοθετώντας «συνταγές επιτυχίας» (winning formulas) - σύμφωνα με τον όρο που εισήγαγαν οι Kitschelt και McGann - και βασίστηκαν στον λαϊκισμό και στον εθνικισμό, προβάλλοντας οικονομικά επιχειρήματα εναντίον της παρουσίας μεταναστών ή άλλων «αποδιοπομπαίων τράγων», υποβαθμίζοντας τον φυλετικό ρατσισμό. Έτσι η σύγχρονη ακροδεξιά διαφοροποιείται καθώς βασίζεται ευρύτατα σε εθνικά και πολιτισμικά κριτήρια, ξεφεύγοντας με αυτόν τον τρόπο από τα διακυβεύματα του παρελθόντος (Givens, 2005).

1.2. Η οριοθέτηση, ταξινόμηση και τυπολογία της άκρας δεξιάς: «ένας γρίφος για δυνατούς λύτες»

Η αυξανόμενη προβολή και το μεγάλο ενδιαφέρον για την ακροδεξιά θέτουν διάφορα σημαντικά ερωτήματα. Ένα από αυτά αφορά τον ορισμό της. Τι ακριβώς είναι η άκρα δεξιά; Ποιοι εντάσσονται σε αυτήν; Ποια χαρακτηριστικά εν τέλει πρέπει να μοιράζονται τα κόμματα και οι οργανώσεις προκειμένου να θεωρηθούν ότι ανήκουν στην ίδια πολιτική οικογένεια; Ο όρος ακροδεξιά, θα πρέπει να επισημάνουμε, ότι δεν είναι μια ονομασία που αποδέχονται τα κόμματα και τα κινήματα τα οποία βρίσκονται σε αυτήν την πλατφόρμα πολιτικών ιδεών, ρητορικής και πρακτικών.¹⁶ Η όλη προβληματική εστιάζεται στο πρώτο συνθετικό του όρου: «άκρα» (Hainsworth, 2008: 5).¹⁷ Πως μπορούμε να ορίσουμε και να προσδιορίσουμε μια ιδεολογία των «άκρων»; Όπως χαρακτηριστικά δηλώνει ο Mudde, «σε 26

¹⁶ Σχετική η Εξώδικη Διαμαρτυρία στις 01/04/2008 του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού (ΛΑ.Ο.Σ) κατά του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Το ΛΑ.Ο.Σ δεν δεχόταν στις ομιλίες του συνεδρίου το οποίο θα λάμβανε μέρος στις 3-4 Απριλίου, να χαρακτηριστεί ως ακροδεξιό κόμμα. Αναφέρεται μεταξύ άλλων στο κείμενο της εξώδικης διαμαρτυρίας: «Σε ανακοίνωση Τύπου του Πανεπιστημίου σας σχετικά με διημερίδα του, η οποία πρόκειται να λάβει χώρα στις 3 και 4 Απριλίου 2008, με θέμα: “Το νέο κομματικό τοπίο στην Ελλάδα”, περιλαμβάνεται ενότητα υπό τον τίτλο “Το δεξιό άκρο του κομματικού συστήματος” στην οποία όλως αυθαιρέτως, στρεβλωτικώς, και αβασανίστως, εντάσσονται οι δύο και μοναδικές ομιλίες της ενότητας, οι οποίες, και οι δύο, αναφέρονται στον «Λαϊκό Ορθόδοξο Συναγερμό» (ΛΑ.Ο.Σ). Η μία μάλιστα εξ αυτών της άγνωστης σε εμάς (sic) κ. Βασιλικής Γεωργιάδου, επίκουρης Καθηγήτριας του Παντείου Πανεπιστημίου, φέρει τον, εξόφθαλμα συκοφαντικό και απαξιωτικό για τον Λαϊκό Ορθόδοξο Συναγερμό, τίτλο: “Πώς γεμίζει η δεξαμενή της Άκρας Δεξιάς; Σύνθεση και προέλευση των ψηφοφόρων του ΛΑ.Ο.Σ στις εκλογές του 2004 και 2007”. Όπως είναι πανελληνίως γνωστό οι σκοποί του Κόμματός μας και τα μέσα για την επίτευξή τους είναι απόλυτα δημοκρατικά και το Κόμμα μας σέβεται το πολίτευμα της Χώρας λειτουργώντας στο πλαίσιο της δημοκρατικής νομιμότητας. Εξάλλου η ηγεσία και τα μέλη του Κόμματός δεν προέρχονται από τους κόλπους «τζακιών» και οικογενειών που με παράνομες και παράτυπες πρακτικές επεμβαίνουν στα Πανεπιστήμια». Το συγκεκριμένο εξώδικο ανακτήθηκε από το Ψαρρού (2009: 583-584).

¹⁷ Δεν χρησιμοποιούν όλα τα κόμματα που εντάσσονται σε αυτήν τη κατηγορία βία ή θεωρούν ότι είναι αντιδημοκρατικά (Mudde, 1996b: 232).

ορισμούς που χρησιμοποιούνται στην υπάρχουσα βιβλιογραφία για την ακροδεξιά, 58 διαφορετικά χαρακτηριστικά αναφέρονται τουλάχιστον από μια φορά» (Mudde, 1995: 229; 1996b).

Στις διάφορες μελέτες που έχουν κατά καιρούς πραγματοποιηθεί συναντάμε μια πληθώρα ορολογίας και χαρακτηρισμών των συγκεκριμένων κομμάτων και οργανώσεων. Πιο συγκεκριμένα: *ακροδεξιά* (extreme right), *άκρα δεξιά* (far right), *ριζοσπαστική δεξιά* (radical right), *δεξιά* (right), *ριζοσπαστικός δεξιός λαϊκισμός* (radical right-wing populism), *δεξιός λαϊκισμός* (right-wing populism), *εθνικός λαϊκισμός* (national populism), *νέος λαϊκισμός* (new populism), *νεολαϊκισμός* (neopopulism), *λαϊκισμός του αποκλεισμού* (exclusionary populism), *ξενοφοβικός λαϊκισμός* (xenophobic populism), *λαϊκιστικός εθνικισμός* (populist nationalism), *εθνο-εθνικισμός* (ethno-nationalism), *νατιβισμός* (nativism), *ρατσισμός* (racism), *φυλετικός εξτρεμισμός* (racist extremism), *φασισμός* (fascism), *νεοφασισμός* (neofascism), *μετα-φασισμός* (postfascism), *νέο-ναζισμός* (neo-Nazi), *αντιδραστικός φυλετισμός* (reactionary tribalism), *εθνικισμός της «ενσωμάτωσης»* (integralism), *απόρριψη των πολιτικών κομμάτων* (anti-partyism), *αντικυβερνητικά* (antigovernment), *υπερεθνικιστικά* (ultranationalist), *διαμαρτυρίας* (protest), *αντικαθεστωτικά ή ενάντια του κατεστημένου* (antiestablishment), *αντι-Ευρωπαϊοί Λαϊκιστές* (anti-European populists) (Mudde, 2011, 2014; Norris, 2005).

Το να ορίσουμε με σαφήνεια τον δεξιό πολιτικό εξτρεμισμό ή για κάποιους άλλους τον δεξιό ριζοσπαστισμό, αποτελεί λοιπόν γρίφο για δυνατούς λύτες. «Μπορεί να ξέρουμε ποιοι είναι», διερωτάται ο Mudde υιοθετώντας την απορία του von Beyme, «αλλά δεν ξέρουμε τι ακριβώς είναι» (Mudde, 1996b: 233). Οι υπάρχουσες μελέτες του ακροδεξιού φαινομένου χαρακτηρίζονται «*από την απουσία ενός κοινά αποδεκτού ορισμού, σύγχυση στην ορολογία και στην κατηγοριοποίηση των ποικίλων περιπτώσεων*» (Anastasakis, 2000: 5). Το συγκεκριμένο ζήτημα αποτέλεσε ένα οξύτατο πρόβλημα στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Ολοένα και περισσότεροι μελετητές εντείνουν την προσοχή τους στο ζήτημα της ορολογίας και της οριοθέτησής του.¹⁸ Σε

¹⁸ Ο Mudde (2000b), μεθοδολογικά παραθέτει πέντε θεωρητικές προσεγγίσεις προκειμένου να ορίσει την ακροδεξιά πολιτική οικογένεια. Σύμφωνα με την πρώτη, υιοθετώντας μια προσέγγιση Βιτγκεσταϊνού τύπου περί «ομοιότητας οικογένειας», κανένα από τα υπό ένταξη κόμματα δεν είναι ακριβώς το ίδιο, αλλά κάθε μέλος της οικογένειας θα έχει κάποια κοινά χαρακτηριστικά με όλα τα άλλα μέλη. Δηλαδή κανένα ιδεολογικό χαρακτηριστικό δεν είναι κοινό για όλα τα κόμματα. Η δεύτερη προσέγγιση είναι Βεμπεριανού τύπου. Αναφέρεται στο ιδανικό τυπικό μοντέλο του «ιδανικού τύπου», όπου κανένα μέλος της οικογένειας δεν μοιάζει πλήρως αλλά όλα φαίνονται να μοιάζουν με τον ένα ή άλλο τρόπο. Η τρίτη προσέγγιση παρουσιάζει ως «ιδανικό τύπο» και ορίζει την κομματική οικογένεια στη βάση ενός υφιστάμενου κόμματος πρότυπου. Η τέταρτη προσέγγιση ορίζει την ομάδα στο πλαίσιο του

αρκετές περιπτώσεις χρησιμοποιούν αρκετούς όρους ταυτόχρονα παρά έναν, προκειμένου να συμπεριλάβουν το σύνολο των εκφάνσεων και των χαρακτηριστικών του ακροδεξιού φαινομένου, υστερώντας όμως με αυτόν τον τρόπο στην ακριβή αποτύπωση του. Άλλοι πάλι, διακρίνουν υποπεριπτώσεις και υποομάδες εντός της ακροδεξιάς (Mudde, 2011: 53-55). Στη βάση αυτή ο Paul Hainsworth υποστηρίζει, υιοθετώντας τη φράση και κατά συνέπεια την άποψη του Stanley Payne, ότι η ακροδεξιά δεν πρέπει να θεωρείται απαραίτητα ως «ένας τύπος ομοιόμορφος με ουσιαστικά ομοιογενή χαρακτηριστικά», αλλά ως «πολιτική οικογένεια, τα συστατικά της οποίας εμφανίζουν ορισμένα κοινά στοιχεία, τα οποία μπορούν, επίσης, να διαιρεθούν σε υπο-τύπους» (Hainsworth, 2004: 49).

Μερικοί θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι ένας σαφής και ξεκάθαρος ορισμός και προσδιορισμός της έννοιας, είναι αδύνατος να δοθεί (Bale, 2003: 87). Δεν επιχειρούν να δώσουν έτσι έναν ορισμό, αναγνωρίζοντας πόσο αμφισβητήσιμη και πολιτικά φορτισμένη είναι η εν λόγω έννοια. Γι' αυτό τον λόγο επικεντρώνονται στη μελέτη των χαρακτηριστικών και στους λόγους εκλογικής και πολιτικής ανάδειξης των κομμάτων και των οργανώσεων του χώρου.¹⁹

Παρόλα αυτά, εάν τελικά επιλέξουμε να μην ορίσουμε, να μην ταξινομήσουμε και να μην δώσουμε μια τυπολογία της σύγχρονης ακροδεξιάς, «όχι μόνο υποβαθμίζουμε τις διαφορετικές εκφάνσεις που εντοπίζονται στο εσωτερικό της», τονίζει η Γεωργιάδου, «αλλά – ευθέως ή εμμέσως – συνηγορούμε υπέρ των εννοιολογικών γενικεύσεων που συσκοτίζουν το περιεχόμενο αυτής της “πολύπλοκης αλχημείας”» (Γεωργιάδου, 2004: 15). Όμως, για να μελετηθεί αυτό το αναδυθέν πολιτικό φαινόμενο, απαιτείται ο (κατά το δυνατόν) ακριβέστερος ορισμός και η οριοθέτησή του, καθώς επίσης και η αντιδιαστολή του από άλλα πολιτικά φαινόμενα που είτε ανήκουν στο παρελθόν είτε διαφέρουν σε ουσιαστικά χαρακτηριστικά τους.²⁰

«ελάχιστου κοινού παρανομαστή» στη βάση των λίγων χαρακτηριστικών που όλα τα ξεχωριστά μέλη έχουν κοινά. Αυτό θα οδηγούσε, κατά τον Mudde, στον αποκαλούμενο «ελάχιστο ορισμό», που υπογραμμίζει τον απλό πυρήνα του συνόλου των ξεχωριστών κομμάτων, αλλά, ταυτόχρονα, τον πλήρη πυρήνα του συνόλου της κομματικής οικογένειας. Στην τελευταία, πέμπτη προσέγγιση επιχειρείται ο εντοπισμός του «μέγιστου κοινού παρανομαστή». Δηλαδή στην προσπάθεια εντοπισμού ομοιοτήτων ανάμεσα σε μια συλλογή μελών της κομματικής οικογένειας από υπόβαθρα όσο το δυνατόν πιο όμοια, έχοντας ως επιδίωξη την εύρεση ενός «μέγιστου ορισμού». Δηλαδή στον μέγιστο αριθμό ομοιοτήτων εντός τμήματος της οικογένειας.

¹⁹ Ο Mudde (1996b: 224) δηλώνει, «...ότι είναι χρησιμότερο να μελετηθεί αρχικά το φαινόμενο και μετά να επιχειρηθεί ένας ορισμός».

²⁰ Η ανάπτυξη ενός ορισμού της άκρας δεξιάς είναι απαραίτητη προκειμένου να αποφευχθούν τα προβλήματα, όπως σχετικά παραθέτουν οι Mudde and Kaltwasser (2013d: 42) στη συζήτησή τους για

Τι είναι τελικά ένα ακροδεξιό κόμμα ή οργάνωση; Πώς μπορούμε να ορίζουμε την ακροδεξιά κομματική οικογένεια; Ποιος είναι μέλος της και ποιος δεν είναι; Αποτελεί ξεχωριστή κομματική οικογένεια ή όχι; Το εάν θα κατατάξουμε ένα κόμμα ή οργάνωση στην ακροδεξιά πολιτική οικογένεια είναι αποτέλεσμα του ορισμού που θα επιλέξουμε; Ακόμα και σήμερα, όπως δηλώνουν σε σχετικά πρόσφατη μελέτη τους οι Sarah Harrison και Michael Bruter, «δεν είμαστε πολύ πιο κοντά στην επίτευξη συμφωνίας σχετικά με το τι συνιστά την ακροδεξιά. Λίγες κομματικές οικογένειες φαίνεται να προσελκύουν τόσα πολλά αντιφατικά συναισθήματα από τα κόμματα, τους ψηφοφόρους, και τους ερευνητές, καθιστώντας τον ορισμό της “άκρας δεξιάς” εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση» (Bruter & Harrison, 2011: 1). Πώς μπορούμε να εντάξουμε σε αυτήν την πολιτική και κομματική οικογένεια, κόμματα και οργανώσεις που παρουσιάζουν κάποιες ομοιότητες αλλά ταυτόχρονα και σημαντικές διαφοροποιήσεις;

Η ακροδεξιά πολιτική οικογένεια είναι μια από τις εννέα πολιτικές οικογένειες²¹ που διακρίνει ο Von Beyme (1985: 3) στη βάση ιδεολογικών χαρακτηριστικών.²² Αυτά τα ιδεολογικά κριτήρια είναι: (1) το όνομα του κόμματος και (2) η αντίληψη των ψηφοφόρων του κόμματος για το πρόγραμμα και τη θέση που καταλαμβάνει σε επίπεδο ιδεολογίας. Ο Seiler κατασκεύασε μια τυπολογία σύμφωνα με την οποία τα κόμματα κατηγοριοποιούνται με: α) την ιστορική λειτουργία κατά την έναρξή τους, β) την κοινωνιολογική δομή του εκλογικού τους σώματος, των μελών και των κομματικών οργανώσεων, και γ) τη διασύνδεση ανάμεσα στο κόμμα και στα δίκτυα των ομάδων πίεσης, των κινημάτων και των οργανώσεων (αναφέρεται στο Mudde, 2000b: 2-3). Τα νεότερα κριτήρια που προτείνονται ταυτόχρονα, είναι: 1) η «γενετική» προέλευση, 2) η ύπαρξη υπερεθνικών ομοσπονδιών και συμμαχιών και 3) οι πολιτικές των κομμάτων (Mair & Mudde, 1998: 214-215).

Τα κόμματα και οι οργανώσεις του χώρου μοιράζονται κάποιο σαφή αριθμό κοινών ιδεολογικών και προγραμματικών δεσμεύσεων, όπως ισχυρίζονται οι Martin Schain, Aristide Zolberg και Patrick Hossay. Τα κριτήρια που προτείνουν

τον λαϊκισμό, της «εννοιολογικής περιπλάνησης (δηλ. της εφαρμογής νέων εννοιών σε νέες περιπτώσεις) και της εννοιολογικής υπερέκτασης (δηλ. της παραμόρφωσης που προκαλείται όταν μια έννοια δεν ταιριάζει σε νέες περιπτώσεις)».

²¹ Ως πολιτική οικογένεια ορίζεται η κατηγοριοποίηση και κατάταξη των κομμάτων κυρίως σε ομαδοποιήσεις σε διάφορες χώρες κατά κύριο λόγο στη βάση της ιδεολογίας τους (Mudde, 2000b: 2).

²² Οι πολιτικές και κομματικές οικογένειες που διακρίνει είναι οι εξής: α) φιλελεύθερα και ριζοσπαστικά κόμματα, β) συντηρητικά κόμματα, γ) σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, δ) χριστιανοδημοκρατικά κόμματα, ε) κομμουνιστικά κόμματα, στ) αγροτικά κόμματα, ζ) τοπικιστικά και εθνικά κόμματα, η) ακροδεξιά εξτρεμιστικά κόμματα και τέλος, θ) οικολογικά κινήματα.

προκειμένου να ενταχθούν στην ακροδεξιά οικογένεια, είναι η ιδεολογία, το πρόγραμμά τους, η οργανωτική τους δομή και τέλος η κοινωνικοοικονομική διάρθρωση των εκλογικών περιφερειών (Schain, Zolberg, & Hossay, 2002: 7). Ο Gilles Ivaldi, και αυτός με τη σειρά του, αναγνωρίζοντας τις δυσκολίες που παρουσιάζονται στη διατύπωση ενός βασικού ορισμού του δεξιού εξτρεμισμού, οδηγήθηκε στο συμπέρασμα της ύπαρξης «μιας ετερογενούς πολιτικής οικογένειας με μια κοινή ιδεολογική μήτρα» (αναφέρεται στο Hainsworth, 2008: 68).

Κατά συνέπεια, τα κόμματα και τα μορφώματα του συγκεκριμένου χώρου, χρησιμοποιούν σε μείζονα βαθμό τα ίδια θέματα και πρότυπα κινητοποιήσεων, έστω και με διαφορετικό τρόπο και ένταση (Hainsworth, 2008: 68). Σίγουρα υφίστανται διαφοροποιήσεις μεταξύ τους τόσο σε πολιτικό επίπεδο και στην πολιτική κουλτούρα που τα διέπει, όσο και στο πλαίσιο αναφοράς και τις συνθήκες στις οποίες δραστηριοποιούνται. Παρά ταύτα, και παρά την ταξινομική αμφισημία και τη μη ύπαρξη σαφών, αδιάσειστων και καθολικά αποδεκτών κριτηρίων για την οριοθέτηση και την κατάταξη των κομμάτων και οργανώσεων στον ακροδεξιό χώρο, υπάρχουν αρκετά κοινά στοιχεία όσον αφορά τις πολιτικές, τις πρακτικές και τις προοπτικές που μας επιτρέπουν να τα εντάξουμε σε μια πολιτική οικογένεια. Έτσι, δεν είμαστε προσκολλημένοι στην υιοθέτηση μιας οντολογικής ερμηνείας του ακροδεξιού εξτρεμισμού,²³ αλλά εστιάζουμε την προσοχή μας στην αναγνώριση του τρόπου, του λόγου και της θεματολογίας των ζητημάτων που θα μας οδηγήσουν στην αναγνώριση και κατάταξη ενός πολιτικού μορφώματος στον ακροδεξιό χώρο.

²³ Στην έκθεσή του, που εκπονήθηκε το 1999 για την Επιτροπή Πολιτικών Υποθέσεων σχετικά με την απειλή για τη δημοκρατία από τα εξτρεμιστικά κόμματα και κινήματα στην Ευρώπη, το μέλος της Σοσιαλιστικής Ομάδας, Δανός Henning Gjellerod, διακρίνει πέντε κατηγορίες εξτρεμισμού ανάλογα με τις ιδεολογίες που αντιπροσωπεύουν: 1) Ακραία αριστερά τρομοκρατικά κινήματα που αποσκοπούν στην ανατροπή της νόμιμης συνταγματικής τάξης με βίαια μέσα. 2) Ένοπλα εθνικιστικά ή κινήματα ανεξαρτησίας που επιζητούν την απόσχιση ή την αποτροπή μιας περιοχής ή μιας εθνοτικής ομάδας. 3) Ένοπλα φονταμενταλιστικά ισλαμικά κινήματα από τις περιοχές της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής με τα αντίστοιχα φονταμενταλιστικά ισλαμικά κόμματα προερχόμενα από την Ευρώπη. 4) Κομμουνιστικά αντιμεταρρυθμιστικά κόμματα, κυρίως στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, τα οποία βρίσκονται σε αντίθεση με οποιοδήποτε συμβιβασμό με τα θεσμικά όργανα που εγκαθιδρύθηκαν στο πλαίσιο της διαδικασίας εκδημοκρατισμού. 5) Ακραία δεξιά κόμματα και κινήματα, τα οποία εκδηλώνουν δυσπιστία έναντι της δημοκρατίας, συνδυάζοντας τον ρατσισμό, την ξενοφοβία, τον Αντισημιτισμό και τον ρεβιζιονισμό. Ο Gjellerod επεσήμανε την ποικιλία των εξελίξεων και εκδηλώσεων που συνδέονται με τον εξτρεμισμό στις χώρες της Ευρώπης. Τονίζει τη θεαματική αύξηση του αριθμού των εθνικιστικών-λαϊκιστικών κομμάτων, οργανώσεων και κινήματων στη δεκαετία του '90· τον ρόλο των «ταλαντούχων δημαγωγών» ηγετών των συγκεκριμένων οργανώσεων, και το γεγονός ότι ο λαϊκισμός και η ξενοφοβία αποτελούν βασικά όπλα των εν λόγω ακροδεξιών εξτρεμιστών. Υποστηρίζει ότι οι ακροδεξιοί είναι εχθρικοί έναντι της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, διακατεχόμενοι από αντιαμερικανικά αισθήματα, εκδηλώνοντας τον αντιφιλελευθερισμό και την αποστροφή τους ενάντια σε οτιδήποτε είναι κοσμοπολίτικο (Andreescu, 2003: 4). Η συγκεκριμένη έκθεση είναι διαθέσιμη στο <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=8818&lang=en>, πρόσβαση 15/07/2015.

Ο όρος ακροδεξιά λοιπόν, είναι ένας σχετικά νέος όρος. Στις πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες εμφανίστηκε μετά το 1960. Μέχρι τότε χρησιμοποιούνταν οι όροι φασισμός/νεοφασισμός και ναζισμός/νεοναζισμός (Hainsworth, 2008: 8). Όπως αναφέραμε και παραπάνω, μέχρι το 1980 «ο όρος ακροδεξιά υπήρξε συνώνυμος με αυτόν του νεοφασισμού». Τη δεκαετία του 1980, δεκαετία ορόσημο για την ακροδεξιά, νέα κόμματα αναπτύχθηκαν, τα υπάρχοντα προσαρμόστηκαν και εκσυγχρονίστηκαν, επιτυγχάνοντας αξιοσημείωτη εκλογική υποστήριξη και πολιτική αναγνώριση (Ignazi, 2003: 1). Ο Mudde (1995: 204-205) παρατηρεί ότι άλλες πολιτικές ιδεολογίες και υφιστάμενοι όροι, σε αντίθεση με την ακροδεξιά, όπως σοσιαλισμός, φιλελευθερισμός και κομμουνισμός έχουν ιστορία και λίγο πολύ μια κοινά αποδεκτή αντίληψη των χαρακτηριστικών της ιδεολογίας τους.

Πολύ συχνά, όπως δηλώνει ο Mudde (1996b), μελέτες μεταχειρίζονταν τα κόμματα της ακροδεξιάς ως ένα «επικίνδυνο» και «απειλητικό» φαινόμενο. Πολλές μελέτες εκδηλώνουν καθαρά πολιτικές στάσεις αντίθεσης προς αυτά τα κόμματα. Αυτή η πολιτικοποίηση, επέφερε κατά συνέπεια προβλήματα προσδιορισμού των εννοιών και ενός κοινά αποδεκτού ορισμού. *«Ακόμα και μελετητές με καθαρά επιστημονικούς σκοπούς δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν σε έναν ελάχιστο κοινό ορισμό»* (Mudde, 1996b: 228). Αυτές οι ερμηνείες στοχεύουν στην πολιτική εκμετάλλευση και στην πλήρη ταύτιση των σημερινών μορφών λαϊκισμού και δεξιόστροφου πολιτικού εξτρεμισμού με τον φασισμό.²⁴ Η όλη ανάλυση ίσως θα πρέπει αρχικά, να απαλλαγεί από τον προβληματισμό εάν αυτά τα κόμματα και οι οργανώσεις αποτελούν κίνδυνο ή όχι για τη δημοκρατία· εάν τελικά εκφράζουν μια

²⁴ Κατά τον Prowe (1994), η άνοδος των κομμάτων της ριζοσπαστικής δεξιάς ή της άκρας δεξιάς στην Δυτική Ευρώπη κατά τα τελευταία 30 έτη, διαφέρει σημαντικά από το φαινόμενο της εμφάνισης του Εθνικοσοσιαλισμού ή του Φασισμού κατά την διάρκεια του Μεσοπολέμου. Οι σημαντικότερες διαφορές των δύο φαινομένων είναι οι εξής: α) η σύγχρονη άκρα δεξιά διαμορφώθηκε στο πλαίσιο των αναδύμενων πολυπολιτισμικών κοινωνιών της Δυτικής Ευρώπης και οριοθετείται σε πολιτισμικά πλαίσια, σε αντίθεση με τον Φασισμό και τον Ναζισμό, οι οποίοι ήταν αποτέλεσμα των θρυμματισμένων κοινωνιών της Ευρώπης του Μεσοπολέμου και κινούνταν σε ταξικά όρια, β) η σύγχρονη άκρα δεξιά διαμορφώθηκε κατά την περίοδο της αποαποικιοποίησης και των επιπτώσεών της, σε αντίθεση με τον Φασισμό και τον Ναζισμό οι οποίοι διαμορφώθηκαν κατά την περίοδο της ιμπεριαλιστικής εξάπλωσης, γ) η σύγχρονη άκρα δεξιά αναπτύχθηκε μέσα σε μία μακροχρόνια περίοδο ειρήνης, ενώ ο Φασισμός και ο Ναζισμός (αλλά και οι συνεχιστές τους κατά την περίοδο αμέσως μετά τον Β΄ ΠΠ) προήλθαν μέσα από τις τραυματικές εμπειρίες του πολέμου, δ) η σύγχρονη άκρα δεξιά αναπτύχθηκε σε περιβάλλον οικονομικής ευημερίας και πολιτικής σταθερότητας, ενώ ο Φασισμός και ο Ναζισμός διαμορφώθηκαν σε περιβάλλον πληθωρισμού και ύφεσης, ε) η σύγχρονη άκρα δεξιά αναπτύχθηκε σε ένα πολιτικό περιβάλλον όπου οι δημοκρατικές διαδικασίες δεν αμφισβητούνται από κανέναν, ενώ ο Φασισμός και ο Ναζισμός αναπτύχθηκαν σε μία περίοδο η οποία επηρεαζόταν σημαντικά από αυταρχικές, μοναρχικές και στρατιωτικές δυνάμεις και στ) οι ψηφοφόροι της σύγχρονης άκρας δεξιάς προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από τις αστικές περιοχές σε αντίθεση με τους υποστηρικτές του Φασισμού και του Ναζισμού (αναφέρεται στο Τσιράς, 2011: 26-27).

διαφοροποίηση εντός του πλαισίου της δημοκρατικής διακυβέρνησης ή σκοπεύουν να την καταλύσουν· εάν οι ψηφοφόροι, τα στελέχη και οι ηγέτες αυτών είναι «καλοί ή κακοί».

Ο Mudde, σε ένα άρθρο-«σταθμό» για τη μελέτη του ακροδεξιού φαινομένου, το “The war of words defining the extreme right party family”, εγείρει τρία ερωτήματα σχετικά με τον προσδιορισμό της έννοιας της ακροδεξιάς και την κατάταξη των κομμάτων και οργανώσεών της. Πιο συγκεκριμένα, (1) «Ποιο είναι το κριτήριο βάσει του οποίου υφίσταται αυτή η πολιτική οικογένεια; (2) Ποιες είναι οι βασικές ομοιότητες και διαφορές με άλλους συγγενείς όρους; (3) Και ποια κόμματα εντάσσονται εντός αυτής της οικογένειας;» Βάσει των απαντήσεων στα ανωτέρω ερωτήματα, διακρίνει τέσσερις θεωρητικές σχολές στην εξέταση και ερμηνεία του φαινομένου. Τη *Μαρξιστική Σχολή*, τη *Σχολή των Θεωρητικών του Εξτρεμισμού*, τη *Σχολή των θεωρητικών του Εκσυγχρονισμού ή του Νεωτερισμού* και τη *Σχολή των θεωρητικών της «Νέας Πολιτικής»* (Mudde, 1996b: 240).

Οι μαρξιστές κάνουν χρήση του όρου *φασισμός* ή *νέο-φασισμός*, τονίζοντας «τις ιδεολογικές ομοιότητες και τις στρατηγικές συμμαχίες μεταξύ άκρας και παραδοσιακής δεξιάς», ως μια ταύτιση και συνέχεια της αρχικής μορφής του φασισμού. Κάποιοι άλλοι θεωρητικοί μαρξιστές, σύμφωνα πάντα με τον Mudde, υιοθετούν μια λιγότερο ακραία αντίληψη, θεωρώντας ότι η ακροδεξιά αποτελεί μια ενδιάμεση μορφή μεταξύ της παραδοσιακής δεξιάς και του φασισμού. Η δεύτερη Σχολή, επηρεασμένη σαφέστατα από το γερμανικό νομικό πλαίσιο ορισμού του εξτρεμισμού, ορίζει τον «εξτρεμισμό ως αντίδραση προς τη δημοκρατία», μη κάνοντας διαχωρισμό μεταξύ του ακροδεξιού και ακροαριστερού εξτρεμισμού. Η *Σχολή των θεωρητικών του Νεωτερισμού* θεωρεί ότι η ανάδειξη της άκρας δεξιάς είναι αποτέλεσμα της αντίδρασης σε μορφές εκσυγχρονισμού που έχουν σηματοδύσει την κοινωνία. Για παράδειγμα, ο ατομικισμός, η εκβιομηχάνιση, η μείωση του κράτους πρόνοιας, η παγκόσμια μετανάστευση, είναι κάποιοι από τους κοινωνικούς παράγοντες που έχουν δημιουργήσει μια δεξαμενή ψηφοφόρων της άκρας δεξιάς, «των χαμένων του εκσυγχρονισμού». Άλλοι θεωρητικοί της ίδιας σχολής, όπως οι Eatwell και Ignazi, υποστηρίζουν ότι η ανάπτυξη της ακροδεξιάς είναι η αντίδραση απέναντι στις επιτυχίες και στα διακυβεύματα της αριστεράς. Τέλος, η *Σχολή της «νέας πολιτικής»* θεωρεί ότι στους «μεταμοντέρνους» καιρούς που ζούμε, έχουν αναπτυχτεί δύο νέες πολιτικές οικογένειες: τα αριστερά-φιλελεύθερα κόμματα και τα ακροδεξιά-αυταρχικά κόμματα, ως αποτέλεσμα της αναδυόμενης νέας πολιτικής, στη

βάση νέων διαιρετικών τομών και δομών.²⁵ Συγκεκριμένα ως την αντίθεση μεταξύ πολυπολιτισμικών και εθνοκεντρικών - εθνικιστικών ιδεολογιών.²⁶

Η διαφοροποίηση του χώρου της δεξιάς σε ακραία και καθεστηκία, γίνεται με όρους όπως *far right* και *radical right*. Με τον όρο *far right*, διάφοροι θεωρητικοί αναφέρονται στη δεξιά που κινείται δεξιότερα από την παραδοσιακή δεξιά στο άξονα δεξιάς-αριστεράς, η οποία όμως ταυτόχρονα εναντιώνεται στο πολιτικό καταστημένο.²⁷ Την ίδια επιλογή, *far right*, υιοθετεί και ο David Art (2011: 10) ως «όρο ομπρέλα», για οποιαδήποτε κόμμα, οργάνωση ή εξωκοινοβουλευτικό κίνημα, που αυτοπροσδιορίζεται ή βρίσκεται εκτός της καταστημένης δεξιάς. Στο ίδιο μήκος κύματος, η «ριζοσπαστικοποίηση» της δεξιάς (*radical right*), αφορά μια δεξιά που είναι ενάντια της «συμβιβασμένης» δεξιάς (Τσιράς, 2011: 20). Και οι δύο παραπάνω όροι, στα ελληνικά μπορούν να αποδοθούν ως «άκρα δεξιά», περιλαμβάνοντας κόμματα και οργανώσεις που βρίσκονται δεξιότερα της παραδοσιακής δεξιάς, αλλά πάντα εντός του θεσμικού συστήματος και της δημοκρατικής διακυβέρνησης.

Ο Mudde σε σχετικά πρόσφατο άρθρο του, χρησιμοποιεί για να περιγράψει την ακροδεξιά ως «όρο ομπρέλα», τον όρο *far right*, και για την εξτρεμιστική και για τη ριζοσπαστική δεξιά. Ο βασικός διαχωρισμός (όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια) μεταξύ εξτρεμιστικής και ριζοσπαστικής δεξιάς σχετίζεται με την αποδοχή των βασικών αρχών της δημοκρατίας: τη λαϊκή κυριαρχία και τον κανόνα της πλειοψηφίας. Ενώ ο εξτρεμισμός απορρίπτει τη δημοκρατία συνολικά, ο ριζοσπαστισμός δέχεται τη δημοκρατία, απορρίπτοντας όμως τη φιλελεύθερη δημοκρατία, με κυρίαρχη εναντίωση στον πλουραλισμό και στα δικαιώματα της μειοψηφίας (Mudde, 2014: 98).

Ο ορισμός που εμφανίζεται στη βιβλιογραφία με μεγαλύτερη συχνότητα, είναι αυτός της «εξτρεμιστικής ή ακραίας δεξιάς» (*extreme right*). Είναι ο ορισμός που

²⁵ Τα κόμματα μπορούν να ταξινομηθούν ανάλογα με την αντίληψη που διαθέτουν σχετικά με τις δημοκρατικές ελευθερίες και τα ατομικά δικαιώματα. Συγκεκριμένα υποστηρίζεται ότι έχουν αναπτυχθεί δύο ιδεολογικοί πόλοι. Ο πρώτος είναι ο GAL (Green, Alternative, Libertarian), που περιλαμβάνει τους Πράσινους, τα Εναλλακτικά και τα Ελευθεριακά κόμματα, και ο δεύτερος είναι ο TAN (Traditionalist, Authoritarian, Nationalist) ο οποίος περιλαμβάνει με την σειρά του τα Συντηρητικά, Αυταρχικά και Εθνικιστικά κόμματα (Bakker et al., 2015; Marks, Hooghe, Nelson, & Edwards, 2006).

²⁶ Για περισσότερα σχετικά με την ανωτέρω διάκριση, βλ. Mudde (1996b).

²⁷ Ο Amir Abedi (2004: 12) χαρακτηρίζει ένα κόμμα ως αντικαθεστωτικό ή «ενάντια του καταστημένου», εφόσον πληροί και τα τρία από τα ακόλουθα κριτήρια: α) αμφισβητεί το status quo αναφορικά με μείζονα ζητήματα πολιτικής και ζητήματα του πολιτικού συστήματος, συνολικά. β) αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως ένα αμφισβητία ενάντια σε όλα τα άλλα κόμματα που συνθέτουν το πολιτικό κατεστημένο. γ) ισχυρίζεται ότι υπάρχει κάποιο θεμελιώδες χάσμα μεταξύ του πολιτικού κατεστημένου και του λαού. Συνεπάγεται έτσι ότι όλα τα κόμματα του κατεστημένου είτε βρίσκονται στην κυβέρνηση είτε στην αντιπολίτευση, θεωρούνται ουσιαστικά τα ίδια.

χρησιμοποιούν οι Ευρωπαίοι, μη Αγγλοσάξονες, συγγραφείς. Οι τελευταίοι προσεγγίζουν το ζήτημα υπό ιδεολογική βάση, υποστηρίζοντας «*ότι η ακροδεξιά είναι ο γενικά αποδεκτός όρος που χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει μια σαφώς διακριτή ομάδα κομμάτων τα οποία ασπάζονται μια ιδεολογία που συνέλκει ένα κοινό πυρήνα χαρακτηριστικών*» (Hainsworth, 2004: 52). Έτσι ο όρος «*ακροδεξιά*» περιλαμβάνει και περιπτώσεις κομμάτων και οργανώσεων οι οποίες παρόλο που δεν υιοθετούν τη χρήση βίας, «*στρέφονται εναντίον των πλουραλιστικών, ισονομιστικών και ατομοκεντρικών αξιών της φιλελεύθερης δημοκρατίας και του κράτους δικαίου*» (Γεωργιάδου, 2004: 25). Αυτά τα κόμματα θεωρούνται ακραία παρόλο που δεν πληρούν το σύνολο των κριτηρίων του δεξιού εξτρεμισμού,²⁸ όπως άρνησης των δημοκρατικών κανόνων και των αρχών της ατομικής ελευθερίας και της καθολικής ισότητας· υποστήριξης ενός αυταρχικού πολιτικού συστήματος, στο οποίο τα δικαιώματα προέρχονται από χαρακτηριστικά όπως φυλή, εθνότητα ή θρησκεία και αποδοχή της βίας ως αναγκαίου μέσου για την επίτευξη των πολιτικών στόχων.

Τα κόμματα αυτά κατά τον Minkenberg «*είναι ακραία όχι γιατί είναι εναντίον ή εκτός της υφισταμένης συνταγματικής τάξης, αλλά επειδή είναι ακραία στο πλαίσιο αυτής της τάξης*», μη υιοθετώντας και συμπλέοντας με τις αξίες του πολιτικού πλαισίου μέσα στο οποίο δρουν και υφίστανται (Minkenberg, 1997: 84-85). Αν συγκρίνουμε δηλαδή τις επικρατούσες ιδέες και τάσεις των κυρίαρχων κομμάτων και οργανώσεων με αυτών της ακροδεξιάς θα παρατηρήσουμε μια αισθητή διαφοροποίηση και ταυτόχρονα αντίδραση στο πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό κατεστημένο. Κατά τον Hainsworth (2004: 53), ο συνδυασμός υιοθέτησης

²⁸ Με την έννοια «*ακροδεξιός ριζοσπαστισμός/εξτρεμισμός*» κατά τον Minkenberg (2002: 337) ορίζεται η πολιτική εκείνη ιδεολογία της οποίας κύριο στοιχείο αποτελεί ο «*μύθος*» της ομογενοποίησης του έθνους, ριζοσπαστικοποιώντας εθνικά, θρησκευτικά, πολιτισμικά και πολιτικά κριτήρια αποκλεισμού, μέσω ενός ρομαντικού και λαϊκιστικού υπερεθνικισμού που εναντιώνεται στη φιλελεύθερη και πλουραλιστική δημοκρατία και στις αρχές του ατομικισμού και της ισότητας.

Ο δεξιός εξτρεμισμός διέπεται από την ιδέα ότι η εθνική υπαγωγή σε ένα έθνος ή φυλή είναι υψίστης σημασίας για ένα άτομο. Όλα τα άλλα συμφέροντα και αξίες, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, υπάγονται στο έθνος. Η ακροδεξιά προσπαθεί να διαδώσει ένα πολιτικό σύστημα στο οποίο το κράτος και ο λαός «*συγχωνεύεται*» - ως μια υποτιθέμενη φυσική τάξη - και αποτελούν μια ενότητα («*ιδεολογία της εθνικής κοινότητας*»). Στην πραγματικότητα, αυτό οδηγεί σε ένα αντιπλουραλιστικό σύστημα, που δεν αφήνει περιθώρια για δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Κατά τον Stöss (αναφέρεται στο Ramet, 1999a: 6), τα χαρακτηριστικά του ακροδεξιού εξτρεμισμού είναι τα εξής: (1) Υπερβάλλον εθνικισμός, που να εμπεριέχει εχθρικές συμπεριφορές εναντίον άλλων κρατών ή ανθρώπων. (2) Άρνηση του ότι όλοι οι άνθρωποι κατέχουν ίσα δικαιώματα πάνω στη ζωή, στην ελευθερία, την ασφάλεια· στη συνείδηση και θρησκεία, στην έκφραση γνώμης και λόγου, στο δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι· σε μια άρνησης κατά συνέπεια της θεμελιώδους ισότητας της ανθρώπινης αξίας και ζωής. (3) Άρνηση του κοινοβουλευτικού και πλουραλιστικού συστήματος διακυβέρνησης που βασίζεται στην αρχή της πλειοψηφίας. (4) Υιοθέτηση μιας λαϊκής/λαϊκιστικής και εθνοκεντρικής ιδεολογίας.

περιοριστικών, στενών και εθνοτικών απεικονίσεων του έθνους και αυταρχικών πολιτικών οπτικών, οδηγεί στον χαρακτηρισμό των κομμάτων αυτών ως ακραίων, μισαλλόδοξων και ύποπτων, παρόλο που συμμετέχουν στη συνταγματική πολιτική. Έτσι, παρά την πίστη που δηλώνουν στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, συχνά-πυκνά τεχνηέντως, ρέπουν προς ακραίες θέσεις και λόγο, αποκλίνοντας με αυτόν τον τρόπο από τις αξίες των πολιτικών αρχών που λειτουργούν και υφίστανται. Ο Eatwell (2004a: 14) αν και αναγνωρίζει την ύπαρξη ουσιαστικών προβλημάτων στη χρήση του όρου ακροδεξιά, τελικά τον χρησιμοποιεί και αυτός με τη σειρά του, τονίζοντας όμως ότι «είναι μια βολική αλλά ταυτόχρονα λανθασμένη ορολογία».

Στη Γερμανική Σχολή, υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ του «εξτρεμισμού» και του «ριζοσπαστισμού». Ο εξτρεμισμός της δεξιάς αποτελεί επιμέρους συνιστώσα του πολιτικού εξτρεμισμού, στο πλαίσιο του οποίου προκρίνονται αυταρχικές και ολοκληρωτικές πολιτικές επιλογές.²⁹ Ο εξτρεμισμός υποδηλώνει την απόλυτη άρνηση της φιλελεύθερης δημοκρατίας, συνδυάζοντας αντικοινοβουλευτικά και αντισυνταγματικά στοιχεία. Ο δεξιός ριζοσπαστισμός δεν είναι ή φαινομενικά δεν είναι αντιδημοκρατικός. Παρόλο που υποκρύπτονται αντιδημοκρατικές ιδέες και πρακτικές, παραμένει σταθερά εντός του δημοκρατικού πλαισίου διακυβέρνησης. Η Susann Backer (2004: 189-191) ορίζει έτσι την ακροδεξιά ή διαφορετικά την εξτρεμιστική δεξιά (*extreme right*), ως κινήματα που απορρίπτουν το δημοκρατικό πολιτικό πλουραλισμό προς χάρη μιας αυταρχικής ή ολοκληρωτικής μορφής διακυβέρνησης, ενώ ο ακροδεξιός ριζοσπαστισμός, παρότι φαινομενικά είναι αντιδημοκρατικά προσανατολισμένος και «μοιράζεται» παρόμοια εθνικιστικά και ρατσιστικά αισθήματα με την εξτρεμιστική δεξιά, δεν είναι εχθρικός συνολικά προς τη φιλελεύθερη δημοκρατία. Η Γεωργιάδου υιοθετώντας τη γερμανική προσέγγιση, διακρίνει την ακροδεξιά οικογένεια σε «άκρα ή ριζοσπαστική δεξιά» και σε «εξτρεμιστική δεξιά». Φαινόμενα εξτρεμιστικής δεξιάς παρουσιάζονται ως «ιδεολογίες, σχέδια πολιτικής δράσης και (κομματικές ή κομματοειδείς) οργανώσεις και ρεύματα που στρέφονται εναντίον των ατομοκεντρικών, των ελευθεριακών και πλουραλιστικών γνωρισμάτων της φιλελεύθερης δημοκρατίας συνολικά», ενώ φαινόμενα άκρας ή ριζοσπαστικής δεξιάς παρουσιάζονται ως «ιδεολογίες, σχέδια πολιτικής δράσης, πολιτικά ρεύματα και κομματικές οργανώσεις που χωροθετικά είναι

²⁹ Οι Lipset και Raab ορίζουν τον πολιτικό εξτρεμισμό ως την απόρριψη, στη δράση ή στη σκέψη, του δημοκρατικού πολιτικού πλουραλισμού, με τον τελευταίο να εκφράζεται σε «μια ανοιχτή δημοκρατική αγορά για ιδέες, λόγο και ανάλογη πολιτική δράση» (αναφέρεται στο Backer, 2004: 189).

εγκατεστημένες δεξιότερα της καθεστηκυίας δεξιάς επί του οριζόντιου άξονα Αριστεράς-Δεξιάς» (Γεωργιάδου, 2004: 13-14). Έτσι, «τα ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα είναι προπάντων λαϊκιστικά και εθνικιστικά, υπερασπίζονται πολιτικές του “νόμου και της τάξης”, είναι ξενοφοβικά και αντιμεταναστευτικά, ιδίως αντιισλαμικά, είναι κόμματα που ποντάρουν στη διάθεση διαμαρτυρίας των πολιτών επιχειρώντας να διογκώσουν την υπάρχουσα αντίδραση κατά του πολιτικού-οικονομικού “κατεστημένου”, το οποίο λεκτικά καταγγέλλουν αλλά ενίοτε πρακτικά δεν διστάζουν και να συμπορευτούν μαζί του, συντηρώντας με τον τρόπο αυτό ένα αμφίσημο προφίλ: κατά του συστήματος μεν, αλλά όμως όχι έξω από το σύστημα αυτό». Ενώ τα εξτρεμιστικά δεξιά κόμματα «ανήκουν σε ένα άλλο, όμοιο μεν με το προηγούμενο αλλά και διακριτό, πολιτικό υποπεδίο. Πρόκειται για κόμματα αντικοινοβουλευτικά και αντιδημοκρατικά, που συχνά χρησιμοποιούν βία (ή δεν αποκλείουν τη χρήση της) ως μέσο άσκησης της πολιτικής δράσης, στρεφόμενα ιδίως εναντίον των μεταναστών και των εθνικών και κοινωνικών μειονοτήτων. Επίσης, είναι κόμματα υπερεθνικιστικά και φυλετικά, που ιεραρχούν τους πολιτισμούς και τις εθνότητες βάσει ψευδοβιολογικών κριτηρίων. Επιπλέον είναι αντικομμουνιστικά, αντικαπιταλιστικά και αντισυστημικά, αλλά καθώς πρόκειται για κόμματα με ισχυρά ιδεολογικά φορτία, δεν μπορούν να λειτουργήσουν –τουλάχιστον όχι για πολύ– ως τυπικά κόμματα διαμαρτυρίας, όπως συμβαίνει με τα ριζοσπαστικά κόμματα της άκρας δεξιάς» (Γεωργιάδου, Καφέ, Νέζη, & Πιερίδης, 2012).

Για τους Αγγλοσάξονες, ο πιο κοινός όρος είναι αυτός της «ριζοσπαστικής δεξιάς» (*radical right*).³⁰ Έχοντας, όμως, μια ευρύτερη ερμηνεία από αυτόν της Γερμανικής Σχολής. Ο συγκεκριμένος όρος έχει επιρροές από την παράδοση του αμερικανικού τοπικισμού (κυρίως στις αντιμεταναστευτικές θέσεις), του λαϊκισμού και της εναντίωσης στην κεντρική κυβέρνηση, σε συνδυασμό με στοιχεία υπερεθνικισμού, αντικομμουνισμού, χριστιανικού φονταμενταλισμού και μιλιταρισμού (Mudde, 1996b: 231). Ο συγκεκριμένος όρος *radical right*, παρουσιάζει αρκετά πλεονεκτήματα όπως υποστηρίζει η Pippa Norris, μιας και η αξία αυτής της ορολογίας είναι ότι αποφεύγει να προδικάζει το προγραμματικό ιδεολογικό περιεχόμενό τους ή τον χαρακτηρισμό αυτών των κομμάτων, με την επισήμανση ότι αυτά τα κόμματα είναι «αντι-μεταναστευτικά», «εθνικιστικά», «αντισυστημικά» ή

³⁰ Ο όρος «*radical right*» εισήχθη από τον Daniel Bell το 1963.

«λαϊκιστικά», που μπορεί να δημιουργούν μια κυκλικότητα σε οποιαδήποτε εμπειρική ανάλυση (Norris, 2005: 46).

Ορισμένοι μελετητές αποφεύγουν τη χρήση του όρου εξτρεμιστική δεξιά. Προκειμένου να καλύψουν την έλλειψη συναίνεσης στον προσδιορισμό του φαινομένου, επιχειρούν να συγκεράσουν το ευρύ φάσμα των χαρακτηριστικών του χρησιμοποιώντας σύνθετες έννοιες. Έτσι προτείνουν τη χρήση του όρου λαϊκιστική ή ριζοσπαστική (άκρα) δεξιά. Ο H.G. Betz (1994: 3-4) ορίζει αυτά τα κόμματα ως «*ριζοσπαστικά λαϊκιστικά κόμματα*».³¹ Ριζοσπαστικά, γιατί απορρίπτουν το κοινωνικο-πολιτισμικό καταστημένο και το ισχύον πολιτικό σύστημα, συνηγορώντας υπέρ των ατομικών επιτευγμάτων, των ελεύθερων αγορών και του περιορισμού της κρατικής παρέμβασης. Ακραία, εξαιτίας της απόρριψης της κοινωνικής ισότητας, της εναντίωσης στην ενσωμάτωση διαφορετικών εθνοτικών και κοινωνικών ομάδων και της ξενοφοβικής τους στάσης. Λαϊκιστικά, επειδή προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τα συναισθήματα ανασφάλειας και δυσαρέσκειας του πλήθους, εμφανιζόμενα ως εκφραστές της ανώτερης σοφίας και βούλησης του «κοινού ανθρώπου».

Σε μια διαφορετική κατηγοριοποίησή του ο Betz, διακρίνει δύο πρόσωπα των ριζοσπαστικών ακροδεξιών λαϊκιστικών κομμάτων. Πιο συγκεκριμένα, αυτό του «*νέο-φιλελεύθερου*» ή «*φιλελεύθερου*» λαϊκισμού που προσφεύγει στην ατομικότητα και στον περιορισμό του ρόλου του κράτους στην οικονομία, και αυτό του «*εθνικιστικού*» λαϊκισμού που εξυπηρετεί την επιθυμία των ψηφοφόρων στα ζητήματα του Νόμου και της Τάξης και τις αντιλήψεις περί εθνικών αποκλεισμών (H.G. Betz, 1993b).

Σύμφωνα λοιπόν με τον Betz, τα κόμματα αυτά είναι ριζικά αντίθετα με το ισχύον πολιτισμικό και κοινωνικο-πολιτικό σύστημα των Δυτικών Δημοκρατιών, αλλά χωρίς να εναντιώνονται ευθέως στις δομές του (H.G. Betz, 1998). Απορρίπτουν την ατομική και κοινωνική ισότητα, δίνοντας έμφαση στην πολιτισμική και εθνική ομοιογένεια της κοινωνίας, με προτίμηση στους «δικούς τους ανθρώπους» έναντι των «ξένων», οι οποίοι στο μεγαλύτερο τμήμα τους είναι μετανάστες. Η πεποίθηση αυτή εύκολα μπορεί να μετατραπεί σε ξενοφοβία και σε ξεσπάσματα βίας από οργανώσεις της εξτρεμιστικής δεξιάς. Τα περισσότερα από αυτά τα κόμματα, όπως υποστηρίζει ο Betz, δίνουν έμφαση σε νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές, και υποστηρίζουν ότι υπερασπίζονται τον απλό πολίτη απέναντι στο διεφθαρμένο κατεστημένο και τα

³¹ «...εκείνο που ενώνει αυτά τα κόμματα και κινήματα είναι ο προγραμματικός ριζοσπαστισμός και η προσφυγή στον λαϊκισμό...» (H.G. Betz, 1998: 3).

όργανα του κράτους. Διακατέχονται από έντονο αντι-φεμινισμό και ομοφοβία, θεωρώντας τον εαυτό τους ως υπερασπιστή των παραδοσιακών αρχών και ηθικών αξιών. Αυτό σημαίνει ότι δεν εκμεταλλεύονται μόνο τις προκαταλήψεις και ανασφάλειες του κόσμου, αλλά επικαλούμενα τη γλώσσα της ηθικής στρέφονται ενάντια στις φιλελεύθερες αρχές της ουδετερότητας και του πλουραλισμού (Eatwell, 2004a: 11-13).

Ο Mudde, επιλέγοντας ως βασικό κριτήριο την ιδεολογία των κομματικών σχηματισμών και οργανώσεων, και υιοθετώντας, στη βάση ενός «κλειστού ορισμού» ως βασικό ιδεολογικό χαρακτηριστικό τον νατιβισμό, και στη βάση ενός «μεγίστου ορισμού» τον συνδυασμό τριών ιδεολογικών χαρακτηριστικών: του νατιβισμού, του αυταρχισμού και του λαϊκισμού, εισάγει τον όρο: *λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά* (Mudde, 2011: 60, 63 69). Τον ίδιο προσδιορισμό διατυπώνει και ο Jens Rydgren, δηλαδή *ριζοσπαστική λαϊκιστική δεξιά*, ο οποίος όρος έχει ως κύρια χαρακτηριστικά τον εθνοκεντρισμό και τον εθνικισμό. Τα χαρακτηριστικά αυτά ως αποτέλεσμα οδηγούν σε έντονη ξеноφοβία, σε μια αυταρχική θεώρηση των κοινωνικοπολιτισμικών ζητημάτων κυρίως σε θέματα νόμου και τάξης, και στον λαϊκισμό, τόσο ως ιδεολογία όσο και ως πολιτικό στιλ (Rydgren, 2002: 29).

Ο Paul Taggart (2000: 73) υιοθετεί στον καθορισμό των σύγχρονων ακροδεξιών κομμάτων τον όρο «*νέος λαϊκισμός*» τονίζοντας ότι «*ο νέος λαϊκισμός αποτελεί τη σύγχρονη μορφή του λαϊκισμού που αναπτύχθηκε κυρίως στη Δυτική Ευρώπη στο τέλος του 20^{ου} αιώνα. Είναι ένας λαϊκισμός ο οποίος υιοθετήθηκε από μερίδα κομμάτων της άκρας δεξιάς του πολιτικού φάσματος, ως αντίδραση εναντίον της πολιτικής κυριαρχίας και της διάταξης των βασικών ηγετικών κομμάτων που κυβερνούν και συνδέονται άμεσα με τους πολιτικούς τους ηγέτες*».

Ο Ignazi (1992, 1996, 2003) ταξινομήσε τους τύπους των ακροδεξιών κομμάτων, σε «*παλιά*» ή «*παραδοσιακή*» δεξιά και σε «*νέα*» ή «*μεταβιομηχανική ακροδεξιά*». Για την κατάταξή τους ο Ignazi χρησιμοποιεί τα παρακάτω τρία κριτήρια. (1) Την πολιτική τους κατάταξη: την τοποθέτησή τους στο δεξιότερο άκρο της πολιτικής κλίμακας αριστεράς-δεξιάς, έτσι ώστε να μην εμφανίζονται άλλα κόμματα δεξιότερα από αυτά. (2) Την ιστορία και ιδεολογία τους: η ιδεολογία τους πρέπει να διακατέχεται από φασιστικά χαρακτηριστικά. Να παρουσιάζει με μια άλλη διατύπωση ιδεολογικές εκλεκτικές συγγένειες με τον φασισμό. (3) Τη συμπεριφορά τους απέναντι στο σύστημα: αρνητικές συμπεριφορές και απόψεις ενάντια στο καθιερωμένο πολιτικό σύστημα, οι οποίες υπονομεύουν τα θεμέλια του

συνταγματικού κανονιστικού πλαισίου και των δημοκρατικών θεσμών («fundamentals of a polity»). Εάν ένα κόμμα ικανοποιεί το πρώτο χωροθετικό και το δεύτερο ιδεολογικό κριτήριο, τότε αυτό ανήκει στον τύπο της «παλιάς» δεξιάς. Εάν ικανοποιεί τα κριτήρια του χώρου και της στάσης, τότε χαρακτηρίζεται και συγκαταλέγεται στον χώρο της «νέας δεξιάς». Μόνο τα παλιά ακροδεξιά κόμματα ικανοποιούν όλα τα τρία παραπάνω κριτήρια, ενώ τα νέα συνδυάζουν μόνο το πρώτο και το τρίτο. Συμπερασματικά, ο Ignazi θεωρεί ότι στη νέα σύγχρονη ακροδεξιά εκλείπει το φασιστικό στοιχείο (Ignazi, 2003: 31-32).

Μια άλλη μερίδα μελετητών θεωρεί ότι το θέμα της μετανάστευσης, αποτελεί το κυρίαρχο ζήτημα και είναι ο βασικός λόγος επανεμφάνισης των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων, χαρακτηρίζοντας αυτά τα κόμματα καθαρά ως αντιμεταναστευτικά.³² Κατά την Meindert Fennema υπάρχουν τρεις διακρίσεις μεταξύ των αντιμεταναστευτικών κομμάτων. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται αυτά της *εξτρεμιστικής δεξιάς*, που έχουν τις ρίζες τους σε προπολεμικές φασιστικές ιδεολογίες. Στη δεύτερη εντάσσονται τα *ρατσιστικά*,³³ τα οποία καταφέρονται ενάντια στη μεταναστευτική πολιτική των κυβερνήσεων, θεωρώντας τους μετανάστες ως κατώτερους φυλετικά και πολιτισμικά. Στην τρίτη κατηγορία εντάσσονται τα *λαϊκά ή κόμματα διαμαρτυρίας*, τα οποία εξυψώνουν τη σοφία του «απλού ανθρώπου», προσποιούμενα ότι εκφράζουν «το γενικό λαϊκό αίσθημα και πεποιθήσεις» (Fennema, 2005: 3-4).

Ο Minkenberg, στην προσπάθεια να ξεπεράσει την προβληματική που υπάρχει σχετικά με την ύπαρξη πολλών ορισμών, λαμβάνει ως αφετηρία τις κοινωνικές αλλαγές και τη θεωρία του εκσυγχρονισμού. Εκσυγχρονισμός κατά τον τελευταίο θεωρητικό, είναι μια «*διαδικασία κοινωνικής αλλαγής με την αύξηση της λειτουργικής διαφοροποίησης και της προσωπικής αυτονομίας*» (Minkenberg, 2011b: 9). Έτσι, η θεωρία του εκσυγχρονισμού που εμφανίζεται σε πολλές αναλύσεις της άκρας δεξιάς, μπορεί κατά τον Minkenberg να παρέχει εκείνα τα εννοιολογικά κριτήρια για συγκριτικούς σκοπούς, και μπορεί να εφαρμοστεί κάλλιστα και στις δυτικές δημοκρατίες καθώς και στις νέες δημοκρατίες της Κεντρικής και Ανατολικής

³² «...το μόνο κοινό προγραμματικό θέμα που παρουσιάζουν όλα τα ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα, είναι η δυσaréσκειά τους ενάντια στους μετανάστες και ενάντια των μεταναστευτικών πολιτικών των κυβερνήσεών τους. Το να χαρακτηρίζουμε αυτά τα κόμματα ως ακροδεξιά είναι παραπλανητικό. Προτιμότερο είναι να τα χαρακτηρίζουμε ως αντιμεταναστευτικά» (Fennema, 2005: 3).

³³ Κατά την Fennema τα ρατσιστικά κόμματα διακρίνονται στα «*παλαιά αποικιοκρατικά*» και στα «*νέα ρατσιστικά αντιμεταναστευτικά*». Ο «νέος ρατσισμός» δεν αποσκοπεί στην υποτέλεια, αλλά στην αποβολή των μεταναστών από το σώμα της κοινότητας και στην απέλασή τους.

Ευρώπης. Ορίζει έτσι τον δεξιό ριζοσπαστισμό ως την προσπάθεια αναίρεσης ή καταπολέμησης του εκσυγχρονισμού, ριζοσπαστικοποιώντας εκείνα τα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού πάνω στην έννοια του «ανήκειν». Η ακροδεξιά σκέψη χαρακτηρίζεται από την υπερβολική έμφαση που δίνεται στο έθνος, προβάλλοντας εικόνες κοινωνικής ομοιογένειας, προσπαθώντας με αυτόν τον τρόπο να δημιουργήσει την «ενδοομάδα» (Minkenberg, 2013: 11).

Παρομοίως κατά τους Erwin Scheuch και Hans Klingemann, η νέα άκρα δεξιά εμφανίζεται ως μία «κανονική παθολογία» των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών. Σε όλες τις νεώτερες σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, υπάρχει εκείνο το δυναμικό των ανθρώπων μέσα στο οποίο συγκεκριμένη μερίδα του, δεν μπορεί να συγχρονιστεί με τις ταχείς οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές, με αποτέλεσμα να αντιδρά στις συγκεκριμένες πιέσεις με ακαμψία (Beichelt & Minkenberg, 2001: 2). Παρουσιάζεται ως ένα αναμενόμενο και νομοτελειακά επαναλαμβανόμενο φαινόμενο, το οποίο αναδεικνύεται από τις ακραίες κοινωνικές αντιδράσεις - εκείνες που δεν συμπλέουν με τις «κανονικές» αντιδράσεις των δυνάμεων του πολιτικού κέντρου - απέναντι στις άνιστες συνέπειες του οικονομικού εκσυγχρονισμού και του μεταβιομηχανισμού, που αφήνουν πίσω τους αρκετούς «χαμένους» του συστήματος. Η νέα άκρα δεξιά έτσι είναι αποτέλεσμα της δυσαρέσκειας και διαμαρτυρίας των εκάστοτε «χαμένων», προβάλλοντας, επενδύοντας και εκμεταλλευόμενη με συστηματικό τρόπο τα αρνητικά συναισθήματά τους. Ταυτόχρονα όμως δεν αποτελεί μια αντανάκλαση και μόνο των διαθέσεων που καταγράφονται μεταξύ των «θυμάτων του εκσυγχρονισμού». Έτσι η ακροδεξιά προσφέρει εκείνη την εναλλακτική πολιτική και τις υποσχέσεις ότι μπορεί να εξαλείψει τις παραπάνω πιέσεις για μια απλούστερη και καλύτερη κοινωνία. Κινητοποιεί και εκμεταλλεύεται λοιπόν τις αντιδράσεις, στη βάση υιοθέτησης μιας ρομαντικής εκδοχής του εθνικισμού και την επιστροφή στο μεγαλείο του «έθνους», πριν τη έναρξη της διαδικασίας του εκσυγχρονισμού για τη Δυτική Ευρώπη ή της μετάβασης για την Ανατολική. Η δύναμή της θα εξαρτηθεί από το εάν «οι εκλογείς είναι επαρκώς δυσαρεστημένοι από τα υπάρχοντα μετριοπαθή συντηρητικά και μετριοπαθή αριστερά ή σοσιαλδημοκρατικά κόμματα», τα οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες (Γεωργιάδου, 2004: 16-17, 20-21).³⁴

³⁴ Η θεωρία των Scheuch και Klingemann (1967), αναλύεται στο Mudde (2010). Ο Mudde δεν συμμερίζεται την ανωτέρω άποψη. Υποστηρίζει ότι η ακροδεξιά ή η λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά κατά την ορολογία που χρησιμοποιεί, πρέπει να θεωρηθεί ως «παθολογική ομαλότητα». Ως μια ριζοσπαστικοποίηση δηλαδή των επικρατούντων ιδεών και όχι ως «ομαλή παθολογία» αντίθετη με το υφιστάμενο πολιτικό περιβάλλον (Mudde, 2011: 395-396).

1.3. Διακρίσεις της Ακροδεξιάς

Πάνω σε αυτό το συγκεκριμένο πλαίσιο ανάλυσης ο Minkenberg, λαμβάνοντας ως κριτήρια ακροδεξιού αποκλεισμού την εθνικότητα, την κουλτούρα, τη θρησκεία και το φύλο, προσπαθεί να εντοπίσει τις υπάρχουσες σημαντικές διακρίσεις στο πλαίσιο της ριζοσπαστικής δεξιάς οικογένειας. Η κύρια διάκριση αφορά το αν η σημερινή ριζοσπαστική Δεξιά ενστερνίζεται ή αποστασιοποιείται από τα ιστορικά κινήματα, ιδεολογίες ή καθεστώτα, όπως ο ναζισμός ή ο φασισμός που ήταν σαφώς αντιδημοκρατικά, και εάν αποδέχεται ή χρησιμοποιεί τη βία ως μέσο για την επίτευξη πολιτικών στόχων. Ο βασικός παράγοντας πάντα είναι αυτός της ριζοσπαστικής διαφοροποίησης της «ενδοομάδας» από την «εξωομάδα» (Minkenberg, 2013: 11-12).

Οι τέσσερις παραλλαγές της ριζοσπαστικής δεξιάς κατά τον Minkenberg είναι: (1) Μια αυταρχική - φασιστική δεξιά, που συνήθως εμπεριέχει τα στοιχεία του ρατσισμού ή του εθνοκεντρισμού, εμπνευσμένη από τις δεξιές δικτατορίες του μεσοπολέμου. (2) Μια ρατσιστική ή εθνοκεντρική - αλλά μη φασιστική - δεξιά, με «εθνοπλουραλιστικά» επιχειρήματα για την ασυμβατότητα των πολιτισμών και εθνοτήτων, αρνούμενη την ύπαρξη μιας «φυσικής ιεραρχίας». (3) Μια λαϊκιστική αυταρχική δεξιά, η οποία οργανώνεται γύρω από έναν ισχυρό και χαρισματικό ηγέτη, με μια αυταρχική δομή και μια διάχυτη εθνικιστική ή ξενοφοβική ιδεολογία και (4) Μια θρησκευτική-φονταμενταλιστική δεξιά, κατά την οποία ο εθνικισμός και η ξενοφοβία συγχωνεύονται με τη θρησκευτική ακαμψία, με αποτέλεσμα την υπεράσπιση μιας θρησκευτικής αντίληψης της εθνικής «καθαρότητας». Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι τέσσερις παραλλαγές απορρίπτουν τη διαφορά και τον πλουραλισμό, στο όνομα της εθνικής ομοιογένειας μέσω της πρωτοκαθεδρίας της «ενδοομάδας» και της υιοθέτησης λαϊκιστικού πολιτικού στυλ, και στρατηγικών ενάντια του καταστημένου (Minkenberg, 2013: 12-13).

Όσον αφορά τις ομάδες και οργανώσεις του χώρου μπορούμε να εντοπίσουμε τρεις τύπους: (1) Τις ομάδες που προσπαθούν να κερδίσουν δημόσια αξιώματα συμμετέχοντας σε πολιτικά κόμματα. (2) Τις ομάδες που δεν προτείνουν υποψηφίους για δημόσια αξιώματα, αλλά προσπαθούν να κερδίσουν υποστήριξη μέσω μεγαλύτερων κοινωνικών κινήματων και (3) μικρότερες ομάδες και κοινωνικο-πολιτιστικά περιβάλλοντα, τα οποία λειτουργούν ανεξάρτητα από κόμματα και μεγαλύτερα κοινωνικά κινήματα, δεν παρουσιάζουν επίσημες οργανωτικές δομές και μπορεί να εμφανίζουν τάσεις άσκησης βίας (Minkenberg, 2013: 13).

Κατά την Γεωργιάδου (2004: 11) «ο ιδεολογικο-πολιτικός και, γενικότερα, ο προγραμματικός προσανατολισμός του φαινομένου της άκρας δεξιάς είναι αρκετά ανομοιογενής και μεταβαλλόμενος στο πέρασμα του χρόνου». Έτσι συναντάμε εκφάνσεις της άκρας δεξιάς, που τάσσονται υπέρ «της ελεύθερης αγοράς και κατά των πολιτικών κοινωνικής αναδιανομής», υπέρ του «νόμου και της τάξης», υπέρ της προτίμησης, έστω και με αυταρχικό τρόπο, των κατοίκων που αποτελούν το έθνος, και κατά της πολιτισμικής «ανάδευσης» των κρατών (Γεωργιάδου, 2008: 93). Αυτός ο τύπος της ακροδεξιάς που «συνδυάζει τον οικονομικό φιλελευθερισμό με τον κοινωνικό και πολιτισμικό αυταρχισμό», ονομάστηκε από τους Kitschelt και McGann, ως «δεξιός-αυταρχικός» (right-authoritarianism). Σε δεύτερη κατηγορία κατατάσσουν οι παραπάνω θεωρητικοί μια άλλη μορφή της ακροδεξιάς, τον «λαϊκιστικό αντικρατισμό» (Kitschelt & McGann, 1995:2, 21-22, 42, 47). Εδώ οι φορείς του ακροδεξιού χώρου εναντιώνονται στον εκτεταμένο δημόσιο τομέα. Επιζητούν λιγότερο κράτος και λιγότερη φορολόγηση. Πίσω όμως από την αμφισβήτηση του κράτους, βρίσκεται και η ταυτόχρονη απόρριψη ή στην καλύτερη περίπτωση αποστροφή στους κοινοβουλευτικούς θεσμούς και στους πολιτικούς, εμφανίζοντας ταυτόχρονα αντιφιλελεύθερες και αντικομμουνιστικές τάσεις (Γεωργιάδου, 2008: 93). Τέλος, έχουμε και την περίπτωση στην οποία προκρίνεται η προνομιακή αντιμετώπιση των γηγενών πολιτών του έθνους, τόσο στην αγορά εργασίας όσο και στις παροχές πρόνοιας που προσφέρει το κράτος. Εδώ η ακροδεξιά είναι κατά της αγοράς και του μεγάλου κεφαλαίου και θετικά διακείμενη σε μέτρα αναδιανομής και προστασίας του εισοδήματος. Πάντα όμως υπέρ των «δικών μας ανθρώπων». Αναφερόμαστε στο φαινόμενο του «προνοιακού σοβινισμού» (welfare/welfare-state chauvinism) (Kitschelt & McGann, 1995: 22; Γεωργιάδου, 2008).

Ο Milza (2004: 33) θεωρεί ότι οι ανταγωνισμοί, συχνά βίαιοι, που έφεραν διαρκώς σε αντιπαράθεση - κατά τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα - οργανώσεις σαφώς τοποθετημένες σε αυτό το τμήμα του πολιτικού πεδίου, τείνουν να τονίσουν τις ανομοιότητες τόσο σε θεωρητικό όσο και σε κοινωνιολογικό επίπεδο. Για αυτόν τον λόγο, σύμφωνα πάντα με τον Milza (2004: 32-52), οι εκφάνσεις της ακροδεξιάς μπορούν να χωριστούν στα εξής ιστορικά ρεύματα:

Το πρώτο ρεύμα είναι αυτό της *Αντεπανάστασης*. Αναδεικνύεται ταυτόχρονα με τη Γαλλική Επανάσταση, ως αντίδραση σε ένα γεγονός που αναστάτωσε την ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων, και ταυτόχρονα, ενάντια στη φιλοσοφία του Διαφωτισμού. Η εμφάνιση αυτού του ρεύματος γίνεται συγχρόνως με τη διχοτομική

γραμμή «αριστερά/ δεξιά», με την απόρριψη, ακόμη και με τη βία, κάθε ιδέας ή κινήματος που αντιτίθεται στην παλινόρθωση του παλαιού καθεστώτος. Από τα αγαπημένα θέματα αυτού του ρεύματος είναι ο σεβασμός της «φυσικής» τάξης· μιας τάξης ευρέως μεταφορικής, με την έννοια ότι παραπέμπει σε κάποιο «χρυσό αιώνα» που ελάχιστη σχέση έχει με την πραγματικότητα του Παλαιού Καθεστώτος, αλλά τον οποίο συνέλαβε ο Θεός και είναι φορέας μιας νόμιμης πολιτικής και κοινωνικής τάξης. Σε μια «οργανιστική» αντίληψη της κοινωνίας, στην οποία το κάθε μέλος της θα πρέπει να συντονίζεται σε ένα ενιαίο και συμπαγές κοινωνικό σώμα. Η οργανική αυτή ενότητα του «όλου» φυσικά προϋποθέτει την υπεροχή του συλλογικού επί του ατομικού.

Πάνω σε αυτή τη βάση, θεμελιακή είναι *«η ανισότητα των ατόμων, των ομάδων, αργότερα και των φυλών»*, με την επιβεβαίωση που παρέχει η «πρόοδος της επιστήμης», κυρίως διάμεσου των θεωριών της εξέλιξης, και στην *«αιτιολόγηση των κοινωνικών ιεραρχιών και σε μιαν αριστοκρατική αντίληψη του κόσμου, θεμελιωμένη ολοένα και λιγότερο στην καταγωγή και ολοένα και περισσότερο στην ικανότητα των «καλύτερων» να συγκροτηθούν σε αριστοκρατία»*. Σε αυτά προστίθεται το μίσος κατά της διανοήσης, η διατήρηση ή η αναζωογόνηση των ενδιάμεσων θεσμών που *«πλαισιώνουν το άτομο και το εμποδίζουν να παραστρατήσει»* (οικογένεια, ενορία, κοινότητα, συντεχνία), η τάση προς μιαν *«εξήγηση απλουστευτική της ιστορίας, βασισμένη στη δράση μυστικών εταιρειών και συνωμοσιών»* (Milza, 2004: 34-35).

Το δεύτερο ρεύμα της ακροδεξιάς, προερχόμενο από θεμελιακά διαφορετική μήτρα, είναι ο *δημοψηφισματικός εθνικισμός ή καισαρισμός*³⁵, σε διαφορετική

³⁵ Για τον καισαρισμό, ο Καραπιδάκης (2004, Φεβρουάριος 29) αναφέρει σχετικά: *«Η κατευθείαν αναδρομή σε μια ευρύτερη μάζα ψηφοφόρων για να παρακαμφθούν τα υπάρχοντα θεσμοθετημένα όργανα είναι μια τακτική κατάκτησης της εξουσίας, προορισμένη μεν να ενθουσιάζει τον λαό (και άρα το πλήθος), όπως αποδεικνύουν και οι σχετικές δημοσκοπήσεις, αλλά δύσκολα συγκαλύπτει αφενός τα προβλήματα διακυβέρνησης που προσπαθεί να παρακάμψει και αφετέρου ενέχει τον κίνδυνο δημοκρατικής εκτροπής, αναθέτοντας χάρη σε ένα ταχύτατα, έντεχνα και καλόπιστα εξασφαλισμένο «Ναι» όλη την πολιτική εξουσία στο πρόσωπο ή την ομάδα που κατάφεραν να το εκμαιεύσουν.*

Ποια προβλήματα διακυβέρνησης προσπαθεί να υπερκεράσει ένας ηγεμόνας ο οποίος ζητεί μέσω ενός τύπου δημοψηφίσματος, γνωστού στην ιστορία ως plebiscitum, την έκτακτη απευθείας εκλογή του υποψηφίου σε ένα ανώτατο αξίωμα; Η απάντηση είναι απλή: την ενίσχυση της προσωπικής του εξουσίας απέναντι στα θεσμοθετημένα όργανα και στην εξουδετέρωση εκείνων που θεωρεί αντιπάλους του. Το σύστημα αυτό έχει ονομαστεί δημοκρατικός καισαρισμός ή βοναπαρτισμός, αφού εμπνέεται από εκείνη την ιστορική χρήση της απευθείας εκλογής του Ιουλίου Καίσαρα από τον ρωμαϊκό λαό στο αξίωμα του δικτάτορα, με στόχο να παρακάμψει τη Σύγκλητο.

Το χρησιμοποιήσε (1851) ο Ναπολέων ο Γ' (ο Μικρός), για να καταργήσει την Εθνοσυνέλευση και να ανακηρυχθεί αυτοκράτορας αυτός, ένας σοσιαλιστής διαπνεόμενος από την ιδέα «της αλλαγής της κοινωνίας» του και από τη φιλοδοξία της «αποκατάστασης...των δικαιωμάτων του λαού». Οι καταστάσεις που απορρέουν από αυτές τις μεθόδους κατάκτησης της εξουσίας αντλούν τη νομιμότητά

διατύπωση, σύμφωνα με την έννοια της νομιμοποίησης ενός πραξικοπήματος από δημοψήφισμα και τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια ενός ατόμου. Πρωτοεμφανίστηκε στη Γαλλία, μετά την πτώση της Δεύτερης Αυτοκρατορίας και την ήττα της το 1871 από τους Πρώσους, συσπειρώνοντας τους απογοητευμένους από την κοινοβουλευτική δημοκρατία- οι οποίοι κατηγορούσαν το καθεστώς ότι δεν μπόρεσε ή δεν θέλησε να προετοιμάσει την αντεκδίκηση των Πρώσων - και ορισμένους από τους παραδοσιακούς αντιπάλους της: μοναρχικούς και βοναπαρτιστές. Αρχικά οι οπαδοί του στρατηγού Μπουλανζέ επεδίωκαν όχι την παλινόρθωση της μοναρχίας, αλλά μια δημοκρατία στα πρότυπα του ιακωβινισμού,³⁶ βρίσκοντας υποστηρικτές και συμμάχους, τουλάχιστον στην αρχή στη βάση της «επανάστασης», την άκρα αριστερά. Γρήγορα όμως ο *Μπουλανζισμός*³⁷ θα αποκτήσει δεξιόστροφη ιδεολογική χροιά, έχοντας την άμεση υποστήριξη των μοναρχικών και ορισμένων βοναπαρτιστών.³⁸

Με αυτόν τον τρόπο ο γαλλικός εθνικισμός έμελλε να διατηρήσει επί μακρόν τα ίχνη του. Δομήθηκε σε δύο βασικές αρχές: του αντικοινοβουλευτισμού και της λατρείας του στρατού. Έτσι εμφανίστηκε «ο Εθνικισμός των Εθνικισμών». Μια εθνικιστική ιδεολογία που συνδύαζε «την καισαρική και βοναπαρτική εκτροπή του ιακωβισμού και του συντηρητικού εξτρεμισμού» (Milza, 2004: 40). Μια ιδεολογία, αυταρχική και δημοψηφισματική στις προγραμματικές της διακηρύξεις, η οποία κατέκτησε ταυτόχρονα μια ευρεία λαϊκή πολιτική απήχηση που έφερε στοιχεία αντίθετα στην ανάμειξη του κλήρου στην πνευματική και πολιτική ζωή της κοινωνίας και μια πολιτική πελατεία η οποία αμφισβητούσε την εξουσία. Αμφισβητούσα μάλλον, παρά επαναστατική, αφού η «επανάσταση» υπέρ της οποίας τασσόταν, απέβλεπε περισσότερο στην ενίσχυση του ισχύοντος κοινωνικού συστήματος παρά την ανατροπή του (Milza, 2004: 41) Το συγκεκριμένο ρεύμα έχει κατά τον Milza ως στοιχεία, «τον εκθειασμό του έθνους, την απόρριψη της πάλης των τάξεων και της

τους από τη λαϊκή κυριαρχία, στην οποία και την οφείλουν. Με τη διαφορά ότι οδηγούν σε κυβερνήσεις για τον λαό αλλά όχι λαϊκές».

³⁶ Οι Ιακωβίνοι όριζαν ως πρώτες πολιτικές αρετές την εργασία υπέρ του γενικού καλού και την αγάπη τόσο για την πατρίδα γη, δηλαδή τον Πατριωτισμό, όσο και για το έθνος. Γι' αυτούς, ο επαναστάτης πολίτης πρέπει να διαμορφώνεται μέσα από μία Παιδεία και μία Θρησκεία, που και οι δύο να διέπονται από λογική και προσανατολισμό προς τον ίδιο τον άνθρωπο με σκοπό την ευτυχία του. βλ. <http://www.rassias.gr/REVOL025.html>

³⁷ Για περισσότερα σχετικά, βλ. W. D. Irvine (1988).

³⁸ Ο Βοναπαρτισμός είναι το πολιτικό εκείνο φαινόμενο, στο οποίο η εξουσία συγκεντρώνεται σε ένα πρόσωπο που διαθέτει τη λαϊκή αποδοχή, κυβερνά αυταρχικά, και ακόμα και εάν πιστεύει ότι υπερασπίζεται τα λαϊκά συμφέροντα, εξυπηρετεί στην πραγματικότητα τα συμφέροντα της ολιγαρχίας (σ.τ.σ.).

κομματοκρατίας, τον κοινωνικό πατερναλισμό, την καταγγελία του πολιτικού επαγγελματισμού (με το σύνολο σχεδόν των ασκούντων δημόσια αξιώματα να κατηγορούνται ως διεφθαρμένοι), τη δυσπιστία έναντι του συγκεντρωτικού κράτους, την προσήλωση στη χριστιανική παράδοση και την πρωτοκαθεδρία του πνευματικού επί του υλικού, την ξενοφοβία, που συχνά λαμβάνει το χαρακτήρα ρατσισμού και αντισημιτισμού, και την ιδέα της παρακμής» (Milza, 2004: 42).

Το τρίτο ρεύμα της ακροδεξιάς που εμφανίζεται είναι εκείνο του φασισμού. Ο φασισμός δίνει έμφαση στην επανάσταση, στην ανατροπή της κρατούσας τάξης, και όχι στην παράδοση και στον σεβασμό των ιεραρχιών. Τα κινήματα που ασπάζονται τον φασισμό είναι «λαϊκά», αμφισβητούν την κρατούσα τάξη, τους θεσμούς, την πολιτική φιλοσοφία της αστικής τάξης και των αστικών κομμάτων, επιδιώκουν τη σύνθεση ανάμεσα στον εθνικισμό και το σοσιαλισμό. Συμπληρωματικά με την επεξήγηση του φασισμού που παραθέσαμε παραπάνω, μπορούμε να αποδώσουμε στον φασισμό ποικίλα χαρακτηριστικά, αλλά τα ακόλουθα θεωρούνται κατά γενική παραδοχή αναπόσπαστα στοιχεία του: ο εθνικισμός, η απολυταρχία, ο милитарισμός, ο κορπορατισμός³⁹, ο αντιφιλελευθερισμός και ο αντικομμουνισμός.⁴⁰ Κατά τον Payne (1995: 7) υπάρχουν ορισμένα χαρακτηριστικά που είναι κοινά σε οποιονδήποτε ορισμό του φασισμού. Αρχικά ο Payne, υπογραμμίζει ότι ο φασισμός έχει την ανάγκη για μια συγκεκριμένη ιδεολογία και στόχο. Ιδιαίτερα αυτό αφορά την προώθηση μιας κοσμικής κουλτούρας και τη δημιουργία ενός νέου εθνικιστικού κράτους, τον επεκτατισμό, μια εθνική συντεχνιακή και σοσιαλιστική ή εθνική συνδικαλιστική οικονομία, δομή και πολιτική. Δεύτερο, υπάρχει η ανάγκη για αυτό που αποκαλεί *φασιστικές αρνήσεις*. Αυτές αφορούν τις αντιφιλελεύθερες, αντικομμουνιστικές και αντισυντηρητικές του τάσεις. Και τελικά, όλα τα φασιστικά κινήματα μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά σε στιλ και οργάνωση, όπως τη μαζική κινητοποίηση μέσω της στρατιωτικοποίησης των πολιτικών σχέσεων, την έμφαση στον συμβολισμό, την αντρική κυριαρχία, και τη χρήση αυταρχικών και χαρισματικών πρακτικών στην ηγεσία. Ο Payne σημειώνει τις διαφορετικές εκφάνσεις του φαινομένου του φασισμού από τις οποίες οι ακροδεξιές οργανώσεις αντλούν υπόβαθρο, κληρονομιά και έμπνευση. Πάνω σε αυτό το πλαίσιο εξετάζει τον ιταλικό, γερμανικό, ισπανικό, ρουμανικό (με το κίνημα της «Σιδηράς Φρουράς») και τον ουγγρικό φασισμό (Payne,

³⁹ Η αντίληψη που ευνοεί τη δημιουργία επαγγελματικών ενώσεων συντεχνιακού τύπου που θα εκπροσωπούνται στα όργανα της εξουσίας (σ.τ.σ.)

⁴⁰ Για περισσότερα σχετικά με τον φασισμό, βλ. Reich (1970), Mann (2004), Woodley (2010), Iordachi (2010), Payne (1995).

1995: 466). Είναι φανερό ότι διαφορετικές κληρονομίες χρησιμοποιούνται σε κάθε μια περίπτωση. Συνεχίζοντας την ανάλυσή του, υποστηρίζει την ανάγκη διάκρισης ανάμεσα στα ακροδεξιά κινήματα και στα ακροδεξιά κόμματα, τονίζοντας ότι οι διάφορες παραλλαγές του φασισμού μεσοπολεμικά, αποτελούσαν κινήματα παρά κόμματα (Payne, 1995: 467-470).

1.4. Τα «κύματα» της άκρας δεξιάς: Η πολύπλοκη και σύνθετη σχέση της με την ιστορία

Η ακροδεξιά, λοιπόν, δεν αποτέλεσε ένα ομοιόμορφο κατασκεύασμα σε επίπεδο εκλογικής απήχησης τόσο διαχρονικά όσο και ποιοτικά. Τα κύματα ανάπτυξης της άκρας δεξιάς είναι κατά τους θεωρητικούς τρία (Γεωργιάδου, 2008: 86).⁴¹ Το «πρώτο κύμα» ξεκινάει μετά τη λήξη του Β΄ ΠΠ. Η ήττα του φασισμού και του ναζισμού δεν απέτρεψε τους νοσταλγούς αυτών των ιδεολογιών να παρεισφρήσουν στους κόλπους της άκρας δεξιάς (Milza, 2004; Norris, 2005). Τα κόμματα και οι σχηματισμοί του χώρου δεν επιζητούν την αποκατάσταση του φασιστικού μεγαλείου, σε μια επαναφορά του *status quo ante*, και έστω ψευδεπίγραφα δηλώνουν σεβασμό απέναντι στους δημοκρατικούς θεσμούς. Η άκρα δεξιά του πρώτου κύματος επιδιώκει την ενσωμάτωσή της στο πολιτικό γίγνεσθαι με τη συμμετοχή της στις κοινοβουλευτικές εκλογές, συμμαχεί ή προσπαθεί να συμμαχήσει με δυνάμεις της παραδοσιακής συντηρητικής δεξιάς, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκει, εάν της δοθεί η ευκαιρία, να συμμετέχει και σε κυβερνητικά σχήματα. Ταυτόχρονα όμως ακολουθεί και μια στρατηγική έντασης. Με τις πράξεις και με τη ρητορική τους οι ακροδεξιοί σχηματισμοί και συνιστώσες αυτής της περιόδου υπονομεύουν, δανειζόμενοι την έκφραση του Ignazi, τα θεμέλια του συνταγματικού κανονιστικού πλαισίου και των δημοκρατικών θεσμών («fundamentals of a polity»). Στοχεύουν σε μια ριζοσπαστική αλλαγή από καθεστώτα τα οποία θα άρχονται από ισχυρούς ηγέτες και θα διασφαλίζουν την καθαρότητα του έθνους και της κοινότητας. Εάν λάβουμε τα κριτήρια κατάταξης του Ignazi η άκρα δεξιά του «πρώτου κύματος»

⁴¹ Ο Mudde (2016b) σε σχετικά πρόσφατο άρθρο του υποστηρίζει ότι ίσως έχουμε περάσει σε ένα «τέταρτο κύμα», όπου τα ακροδεξιά κόμματα πρέπει να μελετηθούν υπό μια νέα εκδοχή. Όπως αναφέρει: «Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι χρειαζόμαστε μια παραδειγματική μετατόπιση, κατά την οποία τα δεξιά λαϊκιστικά ριζοσπαστικά κόμματα δεν θα θεωρούνται πλέον ως νέα κόμματα *αμφισβητίες* και κόμματα εκτός του καθιερωμένου συστήματος, αλλά θεσμικά και ολοκληρωμένα μέλη του πολιτικού συστήματος. Πολλά από τα κόμματα έχουν ηλικία δεκαετιών, έχουν επιβιώσει του ιστορικού τους ηγέτη, και διαθέτουν ικανότητα και βούληση κυβερνητικών συνασπισμών. Αυτά τα κόμματα πρέπει να μελετηθούν από την πλευρά των καθιερωμένων πολιτικών κομμάτων, όχι ως κόμματα «αμφισβητίας» ή «περιθωριοποιημένα» κόμματα. Μόνο με την υιοθέτηση μιας πληθώρας από προοπτικές και θεωρίες και με τη σύγκριση μέσα στην ομάδα των ακροδεξιών κομμάτων, μπορούμε να προωθήσουμε πραγματικά το πεδίο σπουδών μας».

είναι σαφέστατα εξτρεμιστική. «*Η διπλή “αποστολή” της προσκόλλησης, αφενός, στον πολιτικό εξτρεμισμό και της ένταξης, αφετέρου, στη δημοκρατική τάξη, όπως και η “διπλή στρατηγική” που εξυπηρετεί μια τέτοια αποστολή αποτελούν μια διαρκή κατάσταση*» (Γεωργιάδου, 2008: 80). Αυτά τα μορφώματα, είτε περιορίζονται από τις αρχές και τίθενται εκτός νόμου, είτε μετασχηματίζονται και προσαρμόζονται στα πολιτικο-οικονομικά και κοινωνικά περιβάλλοντα που θα επικρατήσουν στο μεταπολεμικό κόσμο, είτε όπως αναφέρει η Γεωργιάδου (2008: 87), «*καθίστανται παρωχημένα από τις μεταπολεμικές εξελίξεις, με τις δυνάμεις τους να ενσωματώνονται σε καινούργια σχήματα*».

Το «δεύτερο κύμα» της «νέας» άκρας δεξιάς, όπως αποκαλείται, κάνει ουσιαστικά την εμφάνισή του στα τέλη της δεκαετίας του '60 με αρχές του '70, στην περίοδο του μετά-βιομηχανισμού και του μετά-υλισμού. Η νέα αυτή ακροδεξιά, δεν έχει τις παλαιές εκλεκτικές συγγένειες με τον φασισμό· δεν είναι ούτε εξτρεμιστική, ούτε νεοφασιστική. Παρουσιάζει καινοτομίες όσον αφορά την οργανωτική της διάρθρωση, τη στελέχωση και τις ιδέες που προβάλλει. Η άκρα δεξιά αυτού του «κύματος» θεωρήθηκε ως η απάντηση στα «μετα-υλιστικά» διακυβεύματα της νέας αριστεράς. Μεταφέρει τη σύγκρουση από το πεδίο των δρόμων στο πεδίο των ιδεών και των αξιών», προτάσσοντας το έθνος ως το κυρίαρχο συστατικό στοιχείο της ταυτότητας. Έννοιες, όπως «κοινότητα», «έθνος», «ασφάλεια», «δικαίωμα στη διαφορά», βρίσκονται στο επίκεντρο των πολιτικών της. Στο «χωνευτήρι» της άκρας δεξιάς ανακατεύονται αριστερόστροφες αντιλήψεις και πεποιθήσεις, με συντηρητικές και νεοφιλελεύθερες ιδέες, μην έχοντας μια σαφή τοποθέτηση στον ιδεολογικο-πολιτικό φάσμα της κλίμακας αριστεράς-δεξιάς. Έτσι, τάσσεται υπέρ της ατομικής ελευθερίας και των οικονομικών επιλογών με τον ταυτόχρονο περιορισμό του παρεμβατικού κράτους αλλά και ατομικής ελευθερίας για θέματα «νόμου και τάξης» και της δημιουργίας ενός ισχυρού κράτους. Με άλλα λόγια, η άκρα δεξιά της συγκεκριμένης περιόδου παρουσιάζει μια ιδιότυπη μορφή αντι-κρατισμού. Το κράτος που επιζητεί, είναι «*μη-παρεμβατικό και μη-κηδεμονικό, αλλά ελεγκτικό και αυταρχικό· είναι εσωστρεφές και εθνοκεντρικό*» (Γεωργιάδου, 2008: 88). Στρέφεται λοιπόν, εναντίον του κράτους πρόνοιας, της Πολιτικής, και των πολιτικών συνολικά, προσπαθώντας να ενεργήσει ως συλλέκτης της πολιτικής διαμαρτυρίας, λειτουργώντας σαφέστατα ως αντισυστημικός πολιτικός δρώντας. Εναντιώνεται κατά των πολιτικών κομμάτων και της «διεφθαρμένης» πολιτικής ελίτ. «*Ο ριζοσπαστικός οικονομικός φιλελευθερισμός της, η ηθική-αξιακή “ελευθεριακότητά” της και ο*

συνδυασμός οικονομικο-κοινωνικού αντικρατισμού και εθνικο-κρατικής εσωστρέφειας» (Γεωργιάδου, 2008: 88), οδήγησαν πολλούς μελετητές στο να χαρακτηρίζουν την άκρα δεξιά αυτού του «κύματος», ως *λαϊκιστική ακροδεξιά, λαϊκιστική ριζοσπαστική ακροδεξιά, νεο-λαϊκισμός της δεξιάς* και με άλλους συναφείς ορισμούς.

Η μετάβαση στο «τρίτο κύμα» έγινε στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του '80, όταν η παγκοσμιοποίηση, η πτώση του συστήματος του υπαρκτού σοσιαλισμού, η μεταβολή στη σχέση κεφαλαίου/εργασίας με την επακόλουθη κρίση στην αγορά εργασίας και η μετανάστευση κυρίως από χώρες του τρίτου κόσμου, οδήγησαν σε «κοινωνικά αιτήματα για κρατικό παρεμβατισμό και πολιτικές κρατικής πρόνοιας» (Γεωργιάδου, 2008: 89). Έτσι πολλές από τις ακροδεξιές πολιτικές δυνάμεις αναγκάζονται να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα της μετακομμουνιστικής περιόδου «*εγκαταλείποντας τον ακραίο αντικρατισμό, μετατρέποντας την εθνικο-κρατική εσωστρέφειά τους σε εθνικο-σοβινισμό*» (Γεωργιάδου, 2008: 88-89). Η άκρα δεξιά της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, έχει μια διπλή στρατηγική και πρακτική· είναι ταυτόχρονα και «*ταραξίας και παράγοντας του συστήματος*» όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Γεωργιάδου στην εισήγηση που έκανε στο Συνέδριο στο οποίο έλαβε μέρος στη Θεσσαλονίκη τον Ιανουάριο του 2012 με τίτλο: «*Λαϊκισμός, Αντι-λαϊκισμός και δημοκρατία*».⁴² Αφενός η άκρα δεξιά προσπαθεί να εγείρει τα συναισθήματα δυσαρέσκειας του λαού, να εκμεταλλευτεί τον πολιτικό κυνισμό που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη εποχή, να διεγείρει και να εκμεταλλευτεί τον φόβο, τον θυμό⁴³, την ανασφάλεια, τον φθόνο. Η πίεση της παγκοσμιοποίησης και η μαζική ανεργία, ο θυμός με την πολιτική και ο φόβος μπροστά στο μέλλον, προσφέρουν σήμερα περισσότερο από ποτέ, προσοδοφόρο έδαφος για μία πολιτική η οποία υποκινεί με απλοποιημένα συνθήματα συναισθήματα και τροφοδοτεί μνησικακίες. Έτσι η άκρα δεξιά προπαγανδίζεται ως εκφραστής των απλών ανθρώπων και των ανησυχιών και των φόβων τους, ως μάχιμη αγωνίστρια κατά του αποφευκτού ξεπουλήματος εθνικών συμφερόντων και υπερασπίστρια της πολιτισμικής ταυτότητας και των παραδοσιακών αξιών. Είναι ξενοφοβική, εθνικιστική,

⁴² Η εισήγηση είχε τίτλο: Β. Γεωργιάδου, «*Εκδοχές του λαϊκιστικού φαινομένου στην ευρωπαϊκή άκρα δεξιά*». Η ηχογραφημένη παρουσίαση της είναι διαθέσιμη στο <http://www.democritics.net/anti-pop/index.php/2012-04-03-17-54-27> , πρόσβαση 20/07/2013. Για περισσότερα σχετικά με το εξόχως ενδιαφέρον Συνέδριο, βλέπε στην ιστοσελίδα του Συνεδρίου <http://www.democritics.net/anti-pop> .

⁴³ Για την «πολιτική του θυμού» της άκρας δεξιάς, βλ. Cox and Durham (2004).

διακατέχεται από αισθήματα εχθρότητας, προκαταλήψεις και είναι μνησικάκη.⁴⁴ Αφετέρου επιδιώκει την «ενσωμάτωσή» της στο πολιτικό γίνεσθαι (φυσικά με τη δική της πάντα θεώρηση), προσπαθώντας να διαμορφώσει την πολιτική ατζέντα, να επηρεάσει τις πολιτικές εξελίξεις και εν τέλει να συμμετάσχει στη διακυβέρνηση. Πάνω σε αυτό το πλαίσιο, αναζητεί εκείνες τις πολιτικές ευκαιρίες που θα τονώσουν την εκλογική της επιτυχία και θα μεγιστοποιήσουν το πολιτικό της κέρδος. Η άκρα δεξιά του «τρίτου κύματος» είναι ταυτόχρονα «εντός και εκτός» του ισχύοντος πολιτικού συστήματος, προσαρμόζοντας τη συμπεριφορά της στα ισχύοντα στοιχεία του γενικότερου εσωτερικού και εξωτερικού της περιβάλλοντος (Hainsworth, 2008: 10). Έτσι, αναλύοντας με αποτελεσματικότητα τη νέα πραγματικότητα, υιοθετεί και αναπτύσσει πλέον «πραγματιστικές πολιτικο-προγραμματικές στάσεις» (Γεωργιάδου, 2008: 91). Ο νέος βασικός εχθρός της ακροδεξιάς είναι «αυτοί» που απειλούν το έθνος και υποσκάλπουν την ευημερία των «δικών μας ανθρώπων». Επιδιώκει να δείχνει περισσότερο «εθνικοπλουραλιστική» και λιγότερο σε άμεση γραμμή, ξενοφοβική. Έτσι όπως το περιγράφει η Γεωργιάδου (2008: 90), «ο εθνικο-σοβινισμός γίνεται το υποκατάστατο της ξενοφοβίας». Με αυτόν τον τρόπο η ιδιότητα του πολίτη και των δικαιωμάτων του, οριοθετείται με εθνικο-πολιτισμικά κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού στη βάση μιας «εθνικής προτίμησης» (*national preference*). Η άκρα δεξιά του «τρίτου κύματος» επιπλέον, «προωθεί αιτήματα υπέρ της άμεσης, ευρείας, κινηματικής και δημοψηφιστικής πολιτικής συμμετοχής, προκρίνει όμως “αυταρχικές” («νόμος και τάξη») και “ιεραρχικές” (αρχηγικές/ «καισαριστικές») διευθετήσεις στις διαδικασίες λήψης των πολιτικών αποφάσεων» (Γεωργιάδου, 2008: 89).

⁴⁴ Κατά τον H.G. Betz (1993a), η άκρα δεξιά είναι μνησικάκη κυρίως εναντίον του μετανάστη και του «ξένου», εναντίον του Άλλου, προσπαθώντας να κερδίσει από τους φόβους και τις ανασφάλειες των πολιτών. Φυσικά σε κάθε περίπτωση η ύπαρξη του «Άλλου» είναι απαραίτητο εργαλείο στα χέρια της ακροδεξιάς. Ο «Άλλος» μπορεί να είναι à la carte οποιοσδήποτε κατά τις απόψεις της είναι υπαίτιος για τα δεινά των γηγενών πολιτών και του έθνους συνολικά. Ο Δεμερτζής (2004: 86) ορίζει τη μνησικακία «ως ένα δυσάρεστο δευτερογενές ηθικό συναίσθημα χωρίς συγκεκριμένους αποδέκτες, το οποίο λειτουργεί ως χρόνια επαναβίωση καταπιεσμένης και αδιέξοδης φιλεκδικίας, εχθρότητας, ζήλιας και αγανάκτησης, εξαιτίας της αδυναμίας που νιώθει το υποκείμενο να τις εκφράσει έτσι, ώστε στο επίπεδο των αξιών να απαρνείται ό,τι ασυνείδητα επιθυμεί». Για περισσότερα για την έννοια της μνησικακίας, βλ. Σέλερ (2002).

Κεφάλαιο Δεύτερο

2.1. Η Ιδεολογία της Άκρας Δεξιάς

Οι πολιτικές ιδεολογίες⁴⁵ είναι συνδεδεμένες με κοινωνικές ομαδοποιήσεις, όπως τάξεις, έθνη, κοινωνικά κινήματα ή οπαδούς κυρίαρχων ιδεών, παρέχοντας μια περιγραφή και αποτίμηση της κοινωνίας και ένα όραμα για το μέλλον (Hainsworth, 2008: 67). Με την έννοια αυτή η ιδεολογία κατά την ακροδεξιά, ερμηνεύεται ως «ιδέες που εντάσσουν το άτομο μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο και του δημιουργούν το αίσθημα πως ανήκει σε κάποιο σύνολο» (Heywood, 2007: 46). Ο επόμενος προβληματισμός λοιπόν που πραγματευόμαστε, αναφέρεται στην ιδεολογία αυτών των κομμάτων και οργανώσεων. Διάφορες έρευνες ορίζουν την ιδεολογία τους ως εχθρική στην «πρόοδο», αποτέλεσμα του συντηρητικού και αντιδραστικού χαρακτήρα που χαρακτηρίζει την κουλτούρα τους (Mudde, 1995, 1999). Η άκρα δεξιά δηλαδή, όπου χωρικά και όποτε χρονικά εμφανίζεται, διακατέχεται από την κουλτούρα του «αντι-διαφωτισμού». Τα χαρακτηριστικά του «αντι-οικουμενισμού», του εθνικισμού και της ιδεολογίας της οποιασδήποτε μορφής ανισότητας βρίσκονται στον ιδεολογικό πυρήνα της εναντίωσής της απέναντι στην «πρόοδο».

Η ιδεολογική αποστολή της άκρας δεξιάς σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με τις πεποιθήσεις και τις διακηρύξεις της, είναι η σωτηρία του έθνους και των ανθρώπων που κινδυνεύουν από τον κοσμοπολιτισμό, την παρακμή, τους άπειρους εχθρούς οι οποίοι απειλούν το έθνος και όλες τις κυρίαρχες σήμερα αντεθνικές αρχές (Hainsworth, 2008: 67). Η ακροδεξιά ιδεολογικά, μπορεί να μην είναι φανερά αντιδημοκρατική, αλλά βασικά ζητήματα που χαρακτηρίζουν την ιδεολογία της βρίσκονται σε μια «θεμελιώδη ένταση», για να χρησιμοποιήσουμε τη φράση που διατυπώνει ο Mudde, με τη φιλελεύθερη δημοκρατία.

Τα κύρια χαρακτηριστικά που ανταποκρίνονται στην ιδεολογία αυτών των κομμάτων και οργανώσεων είναι: ο εθνικισμός – ο οποίος σε αρκετές περιπτώσεις είναι ακραίος- ο εθνοκεντρισμός, ο ρατσισμός,⁴⁶ η ξενοφοβία,⁴⁷ ο αντικομμουνισμός, ο

⁴⁵ Όπως μπορούμε να αντιληφθούμε, υπάρχουν παρά πολλοί ορισμοί της έννοιας του όρου *ιδεολογία*, βλ. Heywood (2007: 31-69). Ένας ουσιαστικός ορισμός που δίνει ο Eatwell (1993: 9-10), ορίζει ότι «η πολιτική ιδεολογία είναι ένα σχετικά συνυφασμένο πλέγμα εμπειρικών και κανονιστικών πεποιθήσεων και σκέψεων, που στοχεύουν στα προβλήματα της ανθρώπινης φύσης, στη διαδικασία της ιστορίας και τις κοινωνικο-πολιτικές διευθετήσεις».

⁴⁶ Όπως εμφανίζεται σήμερα ο ρατσισμός, είναι κυρίως πολιτιστικός και όχι φυλετικός. Για τους νέους αυτούς ρατσιστές, οι μειονοτικές ομάδες πρέπει να αποκλειστούν από οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές διαδικασίες, ώστε να αποφευχθούν οι συγκρούσεις μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες και να προστατευτεί ο πολιτισμός από πιθανή παρακμή. Κύριος στόχος του νέου αυτού ρατσισμού είναι οι μετανάστες, καθώς φαίνεται ότι η μετανάστευση

αντικοινοβουλευτισμός, ο «αντι-πλουραλισμός», η εναντίωση στην παγκοσμιοποίηση, ο милитарισμός, η επίκληση σε ένα ισχυρό κράτος του «νόμου και της τάξης», η ανάγκη για έναν ισχυρό πολιτικό ηγέτη, ο αντιαμερικανισμός και ο πολιτικός πεσιμισμός. Κατά τον Hainsworth, «ο εθνικισμός, η ξενοφοβία, ο ρατσισμός, η απόρριψη της Δημοκρατίας και η υποστήριξη ενός κράτους ισχυρού. Ο σοβινισμός της κοινωνικής πρόνοιας και η ισχυρή έμφαση στον νόμο και την τάξη ή την ασφάλεια, καθώς και στην εθνική ταυτότητα και τον αποκλεισμό, είναι συστατικά στοιχεία της ιδεολογικής προσωπικότητας της ακροδεξιάς» (Hainsworth, 2004: 57).

Ένα από τα προβλήματα που σχετίζονται με τον εννοιολογικό και ιδεολογικό προσδιορισμό των συγκεκριμένων κομμάτων, αποτελεί και το στοιχείο ότι πολλά από αυτά δεν αναφέρονται σε μια ιδιαίτερη ιδεολογική παράδοση και προέλευση ούτε ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν τη δεξιά ή την αριστερά. Στην πραγματικότητα διατείνονται ότι ξεπερνούν τον παραδοσιακό διαχωρισμό και κομματισμό της «παλιάς» πολιτικής (Eatwell, 2000: 410-412).⁴⁸ Η ευκαμψία και αμφιθυμία της πολιτικής τους πλατφόρμας, αποτελεί έναν από τους βασικότερους λόγους επιτυχίας τους, αλλά ταυτόχρονα δυσχεραίνει τον ιδεολογικό προσδιορισμό αυτών.

2.1.1. Η εθνικιστική φύση του ακροδεξιού φαινομένου

Ο Eatwell, όπως και πολλοί άλλοι μελετητές του ακροδεξιού φαινομένου, υποστηρίζουν ότι ο εθνικισμός είναι το κυρίαρχο κοινό χαρακτηριστικό των κομμάτων της ακροδεξιάς πολιτικής οικογένειας (Halikiouroulou, Mock, & Vasilopoulou, 2013: 110) (Rooduijn, 2014: 82). Τα «νέα» αυτά κόμματα διακατέχονται από έναν «ολοκληρωτικό/ολιστικό εθνικισμό», ο οποίος εκφράζεται με την αφομοίωση ή την απέλαση των «άλλων» και την προάσπιση του παραδοσιακού χαρακτήρα της κοινότητας (Eatwell, 2000: 412). Αυτός ο έμμεσα πολιτισμικά ρατσιστικός λόγος οδηγεί σε μια «κλειστή εθνική ταυτότητα», την οποία ο Pierre-

λειτουργεί πλέον ως υποκατάστατο της «φυλής» (Παπαδημητρίου, 2000: 289-290). Την έννοια του «πολιτισμικού και κοινωνικού ρατσισμού» την εισήγαγαν οι θεωρητικοί της νέας δεξιάς στη Γαλλία, με κυριότερο θεωρητικό εκπρόσωπο της τον Alain de Benoist, και μέσω του κινήματος GRECE (*Groupement de recherche et d'études pour la civilisation européenne*, Ομάδα Έρευνας και Μελέτης για τον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό) (Milza, 2004: 322-382).

⁴⁷ Η ξενοφοβία αναφέρεται στον φόβο του «ξένου» και του «διαφορετικού». Είναι η αμυντική αντίδραση κατά των εθνοτικών και πολιτιστικών «άλλων», με κυρίαρχο τον φόβο της «πολιτιστικής ανάμειξης» (Minkenberg, 2013: 12).

⁴⁸ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του *Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού* (Λ.Α.ΟΣ), ο οποίος συλλήβδην απορρίπτει τη διάκριση σε αριστερά, κέντρο και δεξιά. «...Τα λαϊκά κόμματα απορρίπτουν αυτό το μοντέλο της ψεύτικης πολιτικής διαίρεσης της κοινωνίας μας σε «δεξιά - κέντρο - αριστερά» και αντιπροτείνουν ένα μοντέλο οριζόντιας διαίρεσης σε «Πλούσιους – Προνομιούχους - Μη-προνομιούχους» το οποίο αντιστοιχεί σε μία μετρούμενη και πραγματική διαίρεση της κοινωνίας μας...» (Αναστασόπουλος, 2007: 5-7).

André Taguieff ονόμασε «πολιτισμικό και διαφορικό ρατσισμό» (αναφέρεται στο Hainsworth, 2008: 79)⁴⁹. Πάνω στη βάση αυτή στηρίζεται η «νομιμοποίηση» της απόρριψης, του αποκλεισμού και της άρνησης στα «αλλότρια» άτομα, στο να απολαμβάνουν τα ίδια προνόμια και δικαιώματα σε σχέση με τους γηγενείς πολίτες, που διαθέτουν και κατέχουν με την σχέση αίματος την εθνική ταυτότητα.

Ο εθνικισμός έτσι, ορίζεται ως πολιτικό δόγμα που στοχεύει στην εναρμόνιση έθνους και κράτους, στην προσπάθεια δημιουργίας ενός πολύ-πολιτισμικού κράτους, με την ταύτιση πολιτικής και πολιτισμικής μονάδας. Το έθνος γίνεται έτσι *«αντιληπτό ως μια φαντασιακή “υπέρ - οικογένεια” που θεμελιώνει τις αξιώσεις του και καυχείται για τα πιστοποιητικά καταγωγής και τις γενεαλογίας του»* (Smith, 2000: 27). Στην όλη αυτή διαδικασία, κατά τον Mudde δυο είναι οι ιδιαίτερες πτυχές του εθνικισμού. Η «εσωτερική ομογενοποίηση» και ο «εξωτερικός αποκλεισμός» (Mudde, 2007: 16). Με την «εσωτερική ομογενοποίηση» γίνεται προσπάθεια έτσι ώστε το κράτος να περιλαμβάνει άτομα μόνο του «δικού μας» έθνους. Οι τρόποι εσωτερικής ομογενοποίησης περιλαμβάνουν την αφομοίωση, απέλαση, και εν τέλει σε έσχατη περίπτωση, τη γενοκτονία. Τα μέλη των εθνοτικών ομάδων θεωρούνται ότι έχουν κοινές προγονικές εστίες, ενωμένες με δεσμούς αίματος. Οι «πραγματικοί» πολίτες του κράτους είναι τα μέλη της πλειονότητας της εθνικής κοινότητας, η οποία κοινότητα θα πρέπει να εκφράζει και το κράτος. Τα αξιώματα πρέπει να ασκούνται αποκλειστικά από τα μέλη της. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι ο εθνικισμός έχει αναμφίβολα το χαρακτηριστικό του αποκλεισμού άλλων εθνοτικών ομάδων. Σε αυτή την εκδοχή του εθνικισμού, η «φαντασιακή κοινότητα»⁵⁰ του έθνους περιλαμβάνει

⁴⁹ Σύμφωνα με τον Taguieff λοιπόν, ο ιδεότυπος του σημερινού νέου ρατσισμού, σε αντίθεση με τον παλιό βιολογικό ρατσισμό, μπορεί να αναλυθεί στα ακόλουθα τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά: α) Στη μετατόπιση του ρατσιστικού λόγου από τη «φυλή» στην «κουλτούρα». Υποκατάσταση δηλαδή του «επιχειρήματος» για τη λεγόμενη φυλετική καθαρότητα από αυτό της υπεράσπισης μιας «αυθεντικής» πολιτισμικής ταυτότητας. β) Στη μετατόπιση από την «ανισότητα» στη «διαφορά». Η παλιά υποτίμηση των «κατώτερων» («φυλών») δίνει σήμερα τη θέση της στη φοβία της ανάμιξης των πολιτισμών. γ) Στην προσφυγή σε «ετερόφυλες» φόρμουλες («δικαίωμα στη διαφορά»). δ) Το τελευταίο χαρακτηριστικό θα μπορούσε να αποδοθεί μέσα από τη διατύπωση του «έμμεσου» ή «συμβολικού ρατσισμού»: ο νεο-ρατσιστικός λόγος δύσκολα συλλαμβάνεται ως «ρατσιστικός», γιατί ρίχνει όλο του το βάρος στο άρρητο, στο υπονοούμενο. Οι αντισημίτες σήμερα παρουσιάζονται ως «αντισημιστές», ο αντιμεταναστευτικός λόγος αποστασιοποιεί, καθολικεύει, και δαιμονοποιεί τους «ανεπιθύμητους» ξένους («οι Αραβες»). Έτσι, η αντιμεταναστευτική στάση παρουσιάζεται ως ομαλή αντίδραση μιας κοινωνίας η οποία θεωρεί ότι βρίσκεται σε κατάσταση νόμιμης άμυνας έναντι μιας «εισβολής»: η επίκληση της «εθνικής προτίμησης» («πρώτα οι εθνικοί πολίτες») αποτελεί τη «λογική» αποκορύφωση μιας έμμεσης αλλά πανίσχυρης πολιτικής αποκλεισμού από το εθνικό-κοινωνικό σώμα των «άλλων».

⁵⁰ Το έθνος εκλαμβάνεται σύμφωνα με τον ορισμό του (Anderson, 1997: 26), ως *«μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη. Αποτελεί κοινότητα σε φαντασιακό επίπεδο, επειδή κανένα μέλος, ακόμα και του μικρότερου έθνους, δεν θα γνωρίσει ποτέ τα περισσότερα από τα υπόλοιπα μέλη, δεν θα τα συναντήσει ούτε καν θα*

μόνο μια προνομιακή, «καθαρή» εθνική ομάδα και αποκλείει όλα τα άλλα ξένα «στοιχεία». Με τον «εξωτερικό αποκλεισμό» οι εθνικιστές προσπαθούν να φέρουν εντός της επικράτειας του κράτους τα μέλη του έθνους. Αυτό επιχειρείται είτε με τον επαναπατρισμό των πολιτών μέσα στα όρια του κράτους είτε, με πιο ακραίο τρόπο, μέσω επεκτατικών και αλυτρωτικών βλέψεων (Mudde, 2007: 16). Φυσικά, τις περισσότερες φορές δεν γίνεται ανοιχτά λόγος για επεκτατισμό, αλλά ιδιότυπα θεωρείται από τα κόμματα και τις οργανώσεις του χώρου, ότι η χώρα οφείλει να είναι υπεύθυνη για τους εθνικούς «συγγενείς» που βρίσκονται εκτός συνόρων.

Για τον Ernest Gellner (1992: 13-14), ο εθνικισμός είναι πρωτίστως «*μια πολιτική αρχή, η οποία υποστηρίζει την εναρμόνιση της πολιτικής και της εθνικής οντότητας*» ή με μια διαφορετική διατύπωση, «*εθνικισμός είναι μια θεωρία πολιτικής νομιμότητας, η οποία απαιτεί τα εθνικά όρια να μη διαφέρουν από τα πολιτικά και, το κυριότερο, τα όποια εθνικά όρια στο εσωτερικό ενός δεδομένου κράτους (...) να μη χωρίζουν τους κρατούντες από τους υπολοίπους*».⁵¹ Ο Eric Hobsbawm (1994: 46), συμπλέοντας με τον Gellner, αναγνωρίζει ότι «*ο εθνικισμός, ως ιδεολογικός λόγος της «νεωτερικότητας», επενεργεί στην “πρώτη ύλη” της ιστορικής εμπειρίας του παρελθόντος, ομογενοποιώντας αναδρομικά ένα πλήθος ετερόκλητων πολιτισμικών στοιχείων, έτσι ώστε η εθνική ταυτότητα να εμφανίζεται ως εάν να υπήρχε ανέκαθεν*». Από τη μεριά του ο Θάνος Λίποβατς (1995: 120), ορίζει τον εθνικισμό ως «*την έκδηλη, φανταστική έξαρση κάθε εθνικής ταυτότητας, την αποτυχία της να δεχθεί με ευέλικτο τρόπο την έλλειψη και τη συμβολική φύση των ανθρώπινων πραγμάτων. Ο εθνικισμός ενέχει πάντα ρατσιστικά και αντισημιτικά στοιχεία και προωθεί αυταρχικές και πολεμικές λύσεις*». Ο Elie Kedourie (1999: 37) αναλύει τον εθνικισμό ως την ιδεολογία εκείνη, η οποία «*διατείνεται ότι παρέχει το κατάλληλο κριτήριο για να προσδιορίσει τη μονάδα του πληθυσμού, η οποία δικαιούται και οφείλει να κυβερνάται από μόνη της*». Τέλος, ο εθνικισμός κατά τον Smith (2000: 111) ορίζεται ως ένα

ακούσει γι' αυτά, όμως ο καθένας έχει την αίσθηση του συνανήκειν»». Κατά τον Smith (2010: 13) το έθνος αποτελεί «*μια σαφή ονομαζόμενη ανθρώπινη κοινότητα που κατοικεί σε μια αντιληπτή πατρίδα, έχοντας κοινούς μύθους και μια κοινή ιστορία, μια διακριτή κουλτούρα καθώς και κοινούς νόμους και τα έθιμα για όλα τα μέλη της*».

⁵¹ Παρά ταύτα, όπως επισημαίνει ο Gellner, αν και θα μπορούσε να διακηρυχθεί η αρχή του εθνικισμού «*μ' ένα ηθικό, “οικουμενιστικό” πνεύμα*», δηλαδή «*θα ήταν δυνατόν να υπάρξουν (...) εθνικιστές υπό μία αφηρημένη έννοια, χωρίς προκαταλήψεις υπέρ της οποιας δικής τους εθνικότητας, που να διακηρύσσουν γενναϊδώρα αυτό το δόγμα για όλα τα έθνη αδιακρίτως: ας έχει κάθε έθνος τη δική του πολιτική στέγη και επίσης το δικαίωμα να μην περιλαμβάνει αλλοεθνείς κάτω από αυτήν*», ένα δόγμα που θα μπορούσε «*να υποστηριχθεί με ορισμένα καλά επιχειρήματα, όπως ότι είναι επιθυμητή η διαφύλαξη της πολιτισμικής ποικιλίας, ένα πλουραλιστικό διεθνές πολιτικό σύστημα και η μείωση των εντάσεων στο εσωτερικό των κρατών*», εντούτοις, «*στην πράξη (...) ο εθνικισμός σπάνια υπήρξε τόσο αξιοθαύμαστα λογικός και τόσο ορθολογικά συμμετρικός*».

πολιτισμικό δόγμα ή μια πολιτική ιδεολογία, και πιο συγκεκριμένα ως *«ιδεολογικό κίνημα για την επίτευξη της αυτονομίας, της ενότητας και της ταυτότητας ενός πληθυσμού, που από ένα μέρος των μελών του γίνεται αντιληπτό ως πραγματικό ή δυνάμει “έθνος”»*.

2.1.2. Ο νατιβισμός ως κυρίαρχο ιδεολογικό χαρακτηριστικό της άκρας δεξιάς

Ο εθνικισμός όμως δεν απορρίπτει συλλήβδην τις φιλελεύθερες αξίες και κατά συνέπεια δεν είναι το χαρακτηριστικό ιδεολογικό γνώρισμα μόνο των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων. Έτσι ο Mudde, επιχειρώντας να διακρίνει ή καλύτερα να συνθέσει τις διαφορές μεταξύ «εθνοτικού» και «κρατικού ή πολιτικού» εθνικισμού,⁵² επιλέγει την έννοια του νατιβισμού στη βάση μιας μεθοδολογικής επιλογής του ελάχιστου ορισμού. Ο νατιβισμός ως έννοια, παρουσιάζει σαφή αντιφιλελεύθερα χαρακτηριστικά και αποτελεί μια σύνθεση ή για να το διατυπώσουμε καλύτερα, συνδυασμό εθνικισμού και ξενοφοβίας. Έτσι ο νατιβισμός ορίζεται ως η *«ιδεολογία, που υποστηρίζει ότι τα κράτη θα έπρεπε να κατοικούνται αποκλειστικά από μέλη της αυτόχθονος ομάδας (“το έθνος”) και ότι τα μη αυτόχθονα στοιχεία (άτομα και ιδέες) συνιστούν θεμελιώδη απειλή προς το ομοιογενές έθνος-κράτος»* (Mudde, 2007: 19). Και όλα αυτά, στη βάση εθνοτικών, φυλετικών ή θρησκευτικών χαρακτηριστικών. Για το ποιος είναι αυτόχθων ή όχι, δύο είναι τα στοιχεία που το καθορίζουν: το έθνος και το κράτος. (Mudde, 2007: 64) Στο πλαίσιο αυτό, χρησιμοποιώντας τυπολογικά την κατηγοριοποίηση των εχθρών που πραγματοποιεί ο Mudde⁵³, παρατηρούμε ότι οι εχθροί⁵⁴ της ακροδεξιάς παραμένουν διαχρονικά οι ίδιοι ή ανακαλύπτονται νέοι, έστω και με ένα ρητορικά πιο «εκλεπτυσμένο» τρόπο, εξυπηρετώντας τις επιδιώξεις της. Φυσικά η προστασία του κράτους συνεπάγεται όχι μόνο τον αγώνα κατά των εξωτερικών εχθρών, αλλά και τον πολιτισμικό και πολιτικό αγώνα κατά των εσωτερικών εχθρών. Το γεγονός αυτό απαιτεί πολιτική και ιδεολογική εγρήγορση ενάντια σε κάθε «μιαρό αντεθνικό στοιχείο», που μπορεί να ανατρέψει την κυριαρχία του έθνους σε πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο. Αυτό βεβαίως κατά τις αντιλήψεις της άκρας δεξιάς, απαιτεί την αναδημιουργία ή αναγέννηση ενός εθνικού κοινοτικού πνεύματος.

⁵² Για περισσότερα σχετικά με την έννοια και τις διακρίσεις του εθνικισμού Heywood (2006: 285-338).

⁵³ Ο Mudde (2007: 64-65) διακρίνει τέσσερις τύπους εχθρών: 1) εκείνους εντός του κράτους και του έθνους, 2) εκτός του έθνους αλλά εντός του κράτους, 3) εντός του έθνους αλλά εκτός του κράτους και 4) εκτός του έθνους και του κράτους.

⁵⁴ Κατά την Sabrina Ramet (1999a: 4), η ριζοσπαστική δεξιά αντιλαμβάνεται τον κόσμο με όρους σύγκρουσης, με όρους «εμείς» εναντίον «αυτών», με τον «Άλλον» να μεταφράζεται σε «Εχθρό».

Στην πλειονότητα των περιπτώσεων η αρχική φοβία αναφέρεται σε εχθρούς που βρίσκονται εντός τους κράτους αλλά είναι εκτός του έθνους, όπως οι μετανάστες και οι ντόπιες μειονότητες. Ο μέγιστος όμως κίνδυνος προκύπτει από εχθρούς που είναι μέλη ταυτόχρονα του κράτους και του έθνους, τις διεφθαρμένες πολιτικές και προδοτικές ελίτ, εκφράζοντας συνάμα τα λαϊκιστικά χαρακτηριστικά της ακροδεξιάς. Όλες οι διακρίσεις «ενδο-ομάδα»-«εξω-ομάδα» παρουσιάζουν με αυτόν τον τρόπο μια ηθική διάσταση, με την ακροδεξιά να διατείνεται ότι αποτελεί τον μοναδικό πραγματικό υπερασπιστή της καθαρότητας και των δίκαιων αιτημάτων της «ενδο-ομάδας». Ο κύριος εσωτερικός λοιπόν εχθρός της ακροδεξιάς είναι η «ελίτ» ως ένα ευρύτατο και γενικά απροσδιόριστο κράμα πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών δρώντων. Η εθνική αυτή ελίτ επικρίνεται και κατακρίνεται με τον χαρακτηρισμό του προδότη, του εθνικού μειοδότη, του διαστροφέα και διαφθορέα του λαού (Mudde, 2007: 67).⁵⁵ Άλλος εσωτερικός εχθρός είναι ο εσωτερικός ανταγωνιστής: αυτός μπορεί να είναι είτε ο *αποστάτης*, ο οποίος απαρνήθηκε τόσο τον αγώνα όσο και την οργάνωση ή το κόμμα, είτε ο *πράκτορας*, που εξυπηρετεί τα συμφέροντα των εχθρών του ακροδεξιού σχηματισμού (Mudde, 2007: 69).⁵⁶

Εντός των κόλπων της ευρωπαϊκής ακροδεξιάς οι ομάδες που είναι σημαντικές στη ρητορική και ιδεολογία της για τον αυτοπροσδιορισμό της «ενδο-ομάδας» είναι οι Εβραίοι, οι Μουσουλμάνοι και οι Ρομά (Mareš, 2014). Ο Εβραίος παραδοσιακά υπήρξε η *«προσωποποίηση του νεωτερισμού και μέσω του αντισημιτισμού καταπολεμούνταν όλα τα θεωρούμενα κακά του νεωτερισμού»*. Σε αντίθεση, οι Ρομά αποτελούν την *«προσωποποίηση “του βαρβάρου”*», τονίζοντας και δείχνοντας με αυτό τον τρόπο τη νεωτερικότητα και τον πολιτισμό της «ενδο-ομάδας». «Ο Μουσουλμάνος» είναι και αυτός βάρβαρος. *«Ζει μέσα στην νεωτερικότητα»*, αλλά την απορρίπτει λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων και προκαταλήψεων (Mudde, 2007: 78). Με αυτόν τον τρόπο η ακροδεξιά θεωρεί ότι γίνεται, παρόλη την Ισλαμοφοβία της, υπερασπιστής (*sic*) της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Οι Μουσουλμάνοι δεν σέβονται κατά τις απόψεις τους βασικές

⁵⁵ Διαστρεμμένοι είναι όλοι όσοι αποκλίνουν από τα πρότυπα ηθικής συμπεριφοράς και των ιδεών που θεωρούνται από την ακροδεξιά ως αποδεκτές. Σε ό,τι αφορά τους διαφθορείς πρόκειται για την ταύτιση του αποκλίνοντα σε διαφθορέα. Έτσι επιχειρείται η ταύτιση των ομοφυλοφίλων με τους παιδόφιλους, μια που η ομοφοβία είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα πολλών ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων. Γενικότερα η ακροδεξιά στρέφεται κατά του φεμινισμού και των εμπορών ναρκωτικών. Όλους όσους θεωρούνται ότι διαφθείρουν τον τίμιο και αγνό λαό.

⁵⁶ Όπως αναφέρει ο Mudde, το κινήγι αποστατών και πρακτόρων, πρόκειται για μια αλλόκοτη δημοφιλής δραστηριότητα της ακροδεξιάς, που φτάνει στα όρια της παράνοιας.

ελευθερίες, όπως την ισότητα μεταξύ των δύο φύλων, την ανεξιθρησκία, και είναι ενάντια στον διαχωρισμό μεταξύ κράτους και εκκλησίας.

Άλλοι εχθροί της ακροδεξιάς, οι οποίοι βρίσκονται εντός του έθνους και εκτός του κράτους, είναι όλοι εκείνοι οι διανοούμενοι, καλλιτέχνες και πολιτικοί, που έχουν μετακομίσει στο εξωτερικό και κατηγορούνται ότι δεν προασπίζονται τα συμφέροντα του έθνους. Έτσι, οι τελευταίοι είναι «υποκριτές, προδότες, δειλοί και διεφθαρμένοι». Επιπλέον, είναι και εκείνοι οι συγγενικοί λαοί που ζουν σε γειτονικές χώρες και δεν συμμερίζονται (κυρίως οι ηγέτες τους) την αντίληψη ότι αποτελούν τμήμα του «μεγάλου, ένδοξου και ιστορικού» έθνους. Και αυτοί κατηγορούνται για δειλία, καιροσκοπισμό και προδοσία (Mudde, 2007: 73-74).

Η ακροδεξιά λοιπόν έχει ως θεμελιώδες στοιχείο της ιδεολογικής προσέγγισής της τη διαίρεση του κόσμου σε εχθρούς και φίλους (Kluknavská, 2014). Στην προπαγάνδα της ακροδεξιάς οι εχθροί καταλαμβάνουν το κύριο μερίδιο, παρά οι φίλιες δυνάμεις. Με αυτόν τον τρόπο η ακροδεξιά ασκεί και εκμεταλλεύεται μια πολιτική του φόβου, η οποία συμβάλλει στην προσπάθεια ομογενοποίησης της «ενδο-ομάδας» με την ταυτόχρονη πολωτική πρακτική απέναντι στις διάφορες «εξω-ομάδες». Έτσι, οι πολλοί εχθροί της ακροδεξιάς και οι προκύπτουσες προκαταλήψεις χρησιμοποιούνται επιδέξια προκειμένου να οριοθετηθεί η «ενδο-ομάδα» *ex negativo*, υιοθετώντας με αυτό τον τρόπο μια ακραία μορφή διαφοροποίησης της «ενδο-ομάδας» από την «εξω-ομάδα». Οι «εχθροί» «προσφέρουν άρρητη και διαισθητική υπόσταση σε κάποιον διαφορετικά και αόριστα προσδιορισμένο “αυτοχθονισμό”» (Mudde, 2007: 89).

Αυτή η ανάδειξη των εχθρών και «αποδιοπομπαίων τράγων» αποτελεί για την ακροδεξιά ένα σημαντικό παράγοντα, βάσει του οποίου «το έθνος» αυτοπροσδιορίζεται ως μια ομάδα σε αντίθεση με τις άλλες «αλλότριες» ομάδες. Η δημοκρατία έτσι, κατά τις αντιλήψεις της άκρας δεξιάς, είναι δυνατή μόνο στο πλαίσιο ενός έθνους κράτους.⁵⁷ Η νατιβιστική ιδεολογία και ρητορική, η οποία συνιστά την κεντρική συνιστώσα των ακροδεξιών πεποιθήσεων, είναι προσανατολισμένη γύρω από την πεποίθηση ότι το κράτος θα πρέπει να είναι απόλυτα ταυτισμένο με το έθνος. Ως αποτέλεσμα, ο νατιβισμός περιλαμβάνει δύο βασικές διαστάσεις: πρώτον, ότι ο μη-γηγενής πληθυσμός αποτελεί απειλή για την συνέχιση της ύπαρξης του κράτους (ξеноφοβία), και δεύτερον, το έθνος-κράτος

⁵⁷ Τα συνθήματα με κυρίαρχο περιεχόμενο «το κράτος μας για το έθνος μας» αποτελούν χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης αντίληψης.

πρέπει να έχει τα αποκλειστικά εκείνα προνόμια προκειμένου να εξασφαλίσει τη συνέχιση της ύπαρξής του (εθνικισμός). Ωστόσο, μπορεί αυτός ο νατιβισμός να είναι απομακρυσμένος από τον ρατσισμό, αλλά επικεντρώνεται στον εθνοπλουραλισμό, ο οποίος αποδέχεται μεν την ισότητα, αλλά τονίζει την ασυμβατότητα των διαφορετικών εθνοτήτων που ζουν μαζί (Rydgren, 2005: 432).

Χρησιμοποιώντας τη διάκριση ανάμεσα στο «ιδεατό» και το «πραγματικό»,⁵⁸ παρατηρούμε ότι κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στους νατιβιστές. Οι τελευταίοι ονειρεύονται ένα «καθαρό έθνος-κράτος». Τελικά όμως συμβιβάζονται και αποδέχονται μια περισσότερο ρεαλιστική «εθνοκρατία». Έτσι, σύμφωνα με την εθνοκεντρική θεώρηση, το «δημοκρατικό έθνος-κράτος» ανήκει σε μια εθνοτική ομάδα, και οι άλλες εθνοτικές ομάδες μπορούν να ζουν εκεί μόνο στη βάση της αποδοχής της κυριαρχίας της εν λόγω ομάδας σε όλα τα επίπεδα. Ενώ λοιπόν κατοχυρώνεται η νομική ισότητα και η προστασία όλων των πολιτών, ταυτόχρονα στο πλαίσιο μιας απροκάλυπτης εθνικής προτίμησης τονίζεται η επικυριαρχία των δικών της υπηκόων. Η χώρα κατά την ακροδεξιά πρέπει συνεπώς να παρουσιάζεται ως ταύτιση του «δικού μας έθνους» και να εξυπηρετεί τα συμφέροντά του. Σύμφωνα με τον Gaspar Tamás, η έννοια της εθνοκρατίας απορρίπτει τον φιλελεύθερο ισχυρισμό ότι η εξουσία πρέπει να ανήκει στον λαό ως σύνολο κατοίκων που ζουν στο πλαίσιο του κράτους, και υποστηρίζει αντιθέτως, ότι η εξουσία πρέπει να ανήκει σε μια φυλετικά ή εθνικά καθαρή κυρίαρχη πλειονότητα, συμπεριλαμβανόμενης οποιοδήποτε γεωγραφικής περιοχής που μπορεί ή δεν μπορεί να ανήκει σε ένα κράτος, η οποία μπορεί ή δεν μπορεί να είναι κάτω από την αρχή μιας νομίμως συσταθείσας κυβέρνησης (Tamás, 1996: 172). Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό της «εθνοκρατίας» είναι η «εθνοκρατική καθοδηγητική κουλτούρα» (Mudde, 2007: 144). Ενώ στην έσχατη περίπτωση εντός του κράτους μπορεί να διαμείνουν και διάφορες άλλες μειονότητες, η επίσημη εθνική κουλτούρα απαιτείται να είναι η μια και μοναδική: αυτή του κυρίαρχου έθνους. Σε αντίθετη περίπτωση, η διάβρωση από την πολυπολιτισμικότητα και τα πολιτισμικά στοιχεία των μειονοτήτων, θα οδηγήσει στην απώλεια της εθνικής συνείδησης του έθνους, και κατά συνέπεια σε κρίση ταυτότητάς του. Συνεπώς η διατήρηση, η καλλιέργεια και η προστασία της

⁵⁸ Η πολιτική επιστήμονας Canovan (1999) εφαρμόζει μια χαρακτηριστική διάκριση σε ιδεατό και πραγματικό, της επαγγελίας και της επιτέλεσης, στην οποία η εξεταζόμενη σχέση μεταξύ λαϊκισμού και δημοκρατίας θεωρεί ότι η δημοκρατία παρουσιάζει δύο όψεις, μια «λυτρωτική» και μια «πραγματιστική», με τον λαϊκισμό να αναπτύσσεται στη μεταξύ τους ένταση.

συγκεκριμένης κουλτούρας από αλλότριες εξωτερικές και εσωτερικές επιρροές αποτελεί βασικό καθήκον του κράτους.

Η ακροδεξιά λοιπόν υπό την προϋπόθεση πως αποδέχεται την «εθνοκρατική» προσέγγιση ενδέχεται να είναι θετική στην ενσωμάτωση κάποιων μη υπηκόων, που με τη σειρά τους θα αποδέχονταν την κυριαρχία του έθνους στο οποίο βρίσκονται. Η βασική πεποίθηση είναι ότι το έθνος αποτελείται από λευκούς πολίτες στη λογική της διάκρισης σε Ευρωπαίους και μη Ευρωπαίους. Η ακροδεξιά υποστηρίζει ότι υπάρχει μια συγγενική κουλτούρα με τους Ευρωπαίους ξένους και συνεπώς μπορούν αυτοί να αφομοιωθούν ευκολότερα, σε αντίθεση με τους μη Ευρωπαίους οι οποίοι και δεν διαθέτουν ίχνος πολιτισμικής συγγένειας με το έθνος-κράτος που τους φιλοξενεί. Μια άλλη βασική διάκριση συντελείται σε θρησκευτικό επίπεδο. Έτσι θεωρείται ότι η θρησκεία του Ισλάμ δεν συμβαδίζει με τις αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας ή τον Ευρωπαϊκό πολιτισμό. Οι Μουσουλμάνοι ποτέ λοιπόν δεν μπορούν και ούτε πρόκειται να αφομοιωθούν, ενώ ταυτόχρονα είναι επικίνδυνοι για τη δημοκρατία εφόσον θεωρούνται και οι βασικοί υποστηρικτές της τρομοκρατίας. Με αυτόν τον τρόπο η Ισλαμοφοβία έχει γίνει ο αντισημιτισμός του 21^{ου} αιώνα (Mudde, 2007: 84). Ενώ η γενική και αφηρημένη έννοια του «Εβραίου» και «ο διεθνής εβραϊσμός» αποτέλεσε τον βασικό εχθρό, ιδιαίτερα του ναζιστικού καθεστώτος στον 20^ο αιώνα, σήμερα κυρίως μετά την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, «ο Μουσουλμάνος» ή το «Ισλάμ» είναι ο κυριότερος εχθρός των σύγχρονων νατιβιστών. Αυτός ο ισλαμιστικός κίνδυνος προέρχεται όχι από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του «Μουσουλμάνου», αλλά από τον μεγάλο αριθμό των μουσουλμάνων μεταναστών, γεγονός που κατά τις πεποιθήσεις της ακροδεξιάς «τείνει να λάβει διαστάσεις επιδημίας» καθώς και αρνητικές προκαταλήψεις ότι όλοι τους είναι τρομοκράτες, φανατικοί και τεμπέληδες. Κυρίως στη Δύση, όλοι σχεδόν οι Ισλαμοφοβικοί εθνικιστές χρησιμοποιούν ως επιχείρημα τη «Σύγκρουση των Πολιτισμών», στην οποία η Δύση βρίσκεται υπό την απειλή ή ακόμα καλύτερα σε εμπόλεμη κατάσταση με ένα ιμπεριαλιστικό μουσουλμανικό κόσμο.

Το παράδοξο βέβαια είναι ότι η ακροδεξιά χρησιμοποιεί στη ρητορική της τις φιλελεύθερες αξίες και τις προσαρμόζει στα κελεύσματα του έθνους και στις δικές τις επιδιώξεις, ως ένας κλασικός μηχανισμός εργαλειοποίησης. Όπως υποστηρίζουν οι Halikiourou, Mock και Vasilopoulou, η ακροδεξιά προσπαθεί να προβάλλει και να προσαρτήσει στις δικές της επιταγές τις αξίες της ανοχής και αποδοχής, της

πολιτιστικής πολυμορφίας, του φιλελευθερισμού και της ισοπολιτείας.⁵⁹ Ταυτόχρονα, φαίνεται επιφανειακά ότι απομακρύνεται από τις πρακτικές αποκλεισμού. Οι φιλελεύθερες αυτές αρχές αναγνωρίζονται ως μια ενιαία κληρονομιά του έθνους που απειλείται από την εισροή ξένων ή την ανάμειξη των αλλοεθνών, οι οποίοι – στην αντίληψη της ακροδεξιάς – δεν θέλουν να μοιραστούν και είναι απρόθυμοι να υιοθετήσουν τις συγκεκριμένες αρχές τις οποίες το γηγενές έθνος είναι ο βασικός εκφραστής. Συγκεκριμένα, το έθνος είναι ανεκτικό, φιλελεύθερο και αποδέχεται την πολιτισμική πολυμορφία. Αυτή η παράδοση, κατά τις απόψεις της ακροδεξιάς, απειλείται από την εισροή ή την ύπαρξη αντιδραστικών, στενόμυαλων και «δυσανεκτικών άλλων» (Halikiouroulou et al., 2013: 108-109).

2.1.3. Η ηθικολογική χρήση του λαϊκισμού της ακροδεξιάς για τον αποκλεισμό των «άλλων»

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό της ακροδεξιάς είναι ο λαϊκισμός.⁶⁰ Κατά τον Reinhard Heinisch μάλιστα, ο εξτρεμισμός της δεξιάς και ο λαϊκισμός έχουν κοινά χαρακτηριστικά και πορεύονται ως «στενοί φίλοι» (Heinisch, 2003). Ο λαϊκισμός, υιοθετώντας την άποψη του Mudde⁶¹, εκλαμβάνεται ως «μια ιδεολογία που θεωρεί την κοινωνία χωρισμένη τελικά σε δύο ομοιογενείς και ανταγωνιστικές ομάδες, “τον αγνό λαό” εναντίον “της διεφθαρμένης ελίτ”, που υποστηρίζει ότι η πολιτική πρέπει να είναι μια έκφραση του *volonté générale* (γενικής θέλησης) του λαού» (Mudde, 2004: 543). Στη λαϊκιστική αντίληψη περί δημοκρατίας, τίποτε δεν μετράει περισσότερο από αυτή τη «γενική θέληση» του λαού: «ούτε τα ανθρώπινα δικαιώματα ούτε οι συνταγματικές εγγυήσεις» (Mudde, 2007: 23, 151). Οι λαϊκιστές διατείνονται ότι εκφράζουν τον «απλό και έντιμο λαό» εκπροσωπώντας τα συμφέροντά του. Αυτός ο «λαός» συνεχώς παραγκωνίζεται από τις «αλαζονικές ελίτ και τους διεφθαρμένους πολιτικούς» (Canovan, 1999: 5). Ο λαϊκισμός αποτελεί με αυτόν τον τρόπο, την έκφραση της κριτικής απέναντι στη φιλελεύθερη δημοκρατία και στις αδυναμίες της. Με τη χρησιμοποίηση όμως στην πράξη της αρχής της πλειοψηφίας, ο λαϊκισμός

⁵⁹ Οι συγκεκριμένες αρχές που έρχονται σε ευρεία αντιδιαστολή με αυτές που υποστηρίζουν την έννοια της υπηκοότητας με εθνικά κριτήρια, αντιπροσωπεύουν το “*civic zeitgeist*” (Halikiouroulou et al., 2013: 109).

⁶⁰ Για μια εκτενέστερη αναφορά για την έννοια του λαϊκισμού, βλ. Mudde and Kaltwasser (2013c), Canovan (1984), Freedon (1996), Ionescu and Gellner (1969), Laclau (2005), Mouzelis (1985), Mudde and Kaltwasser (2013a), Panizza (2005), Stanley (2008),· Mudde and Kaltwasser (2013b).

⁶¹ Κατά τους Mudde and Kaltwasser (2013d: 44), ο λαϊκισμός εκλαμβάνεται ουσιαστικά ως μια μορφή ηθικής πολιτικής, θεωρώντας ότι η διάκριση μεταξύ «“ελίτ” και “λαού” είναι πρώτα και κύρια ηθική (δηλ. αγνοί έναντι διεφθαρμένων) και όχι θεσιακή (π.χ. ζήτημα θέσης ισχύος), κοινωνικοπολιτισμική (π.χ. εθνότητα, θρησκεία), ή κοινωνικοοικονομική (π.χ. τάξη)»

καταστρατηγεί και αγνοεί τα δικαιώματα των μειονοτήτων (Mudde & Kaltwasser, 2013b: 63).

Τα ακροδεξιά κόμματα χρησιμοποιούν τον λαϊκισμό προκειμένου να κερδίσουν ψήφους. Τα νέα ακροδεξιά πολιτικά κόμματα εγκαταλείπουν πλέον ιδεολογίες όπως ο παραδοσιακός φασισμός και ο εξτρεμισμός, για μια πιο ευέλικτη, θεματικά προσανατολισμένη πολιτική στρατηγική, που συνδυάζει ακραία ρητορική και συμβολικές πολιτικές, με τα εργαλεία του συμβατικού πολιτικού marketing, έχοντας στόχο τη διασπορά των ιδεών τους στο εκλογικό σώμα (H.G. Betz, 1998: 2). Έτσι ως λαϊκιστικά και εθνικιστικά κόμματα, παραμένουν «πιστά» στις αρχές και αξίες της άκρας δεξιάς, υιοθετώντας σαφέστατα μια αντικοινοβουλευτική και αντιδημοκρατική ρητορική, στο πλαίσιο όμως μιας κοινοβουλευτικής και λαϊκιστικής πολιτικής και πρακτικής.

Βέβαια, ο λαϊκισμός δεν περιορίζεται μόνο στην άκρα δεξιά. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα των διάφορων λαϊκισμών, στη βάση που γίνεται αντιληπτός ως «λεπτή» ιδεολογία (Freeden, 1996; Stanley, 2008), είναι ότι όλοι μπορεί να είναι συμβατοί με οποιαδήποτε ιδεολογία, οικονομικό πρόγραμμα, κοινωνική βάση και πολίτευμα. Στο πλαίσιο αυτό, ο Taguieff υποστηρίζει ότι ο λαϊκισμός δεν περιορίζεται από πολιτικά καθεστώτα ούτε από σκιαγραφημένες ιδεολογίες, και αντιμετωπίζει το φαινόμενο ως ένα πολιτικό ύφος, το οποίο είναι *«ικανό να μορφοποιεί διαφορετικά συμβολικά υλικά και να προσκολλάται σε διάφορους ιδεολογικούς τόπους, παίρνοντας την πολιτική απόχρωση του τόπου υποδοχής»*. Έτσι ο Taguieff ορίζει τον λαϊκισμό ως *«ένα πολιτικό ύφος σφραγισμένο από την έγκληση στον λαό και τη λατρεία του λαού, συμβατού με κάθε ιδεολογία»*. *Αποτελεί το βάθρο της σύγχρονης δημαγωγίας, προβάλλοντας ταυτόχρονα ένα ιδεώδες άμεσης δημοκρατίας, προκρίνοντας δημοψηφισματικές διαδικασίες, εμπερικλείοντας μία βούληση ρήξης ή αλλαγής, αδιαχώριστη από μια πολεμική θέση. Μπορεί να προκρίνει είτε την εθνικο-ταυτοτική διάσταση (κατά των μεταναστών) είτε τη διάσταση διαμαρτυρίας (κατά των ελίτ)*» (Ταγκυέφ, 2008a: 802).⁶²

⁶² Ο Taguieff διακρίνει έξι πεδία με βάση τα οποία μπορούν να αντληθούν εκείνα τα κριτήρια νοηματοδότησης του φαινομένου του λαϊκισμού. Πρώτον, ο *λαϊκισμός-κίνημα*. Το χαρακτηριστικό αυτού του τύπου είναι η εθνικιστική του διάσταση, με την ταυτόχρονη λειτουργία της διαμαρτυρίας ή της καταγγελίας. Αποτέλεσμα αυτού, είναι η κινητοποίηση κυρίως των μεσαίων και λαϊκών τάξεων. Ο λαϊκισμός γίνεται με αυτόν τον τρόπο το μέσο έκφρασης της κοινωνικής δυσαρέσκειας, της αγωνίας, αλλά και της επιθυμίας για παροχή περισσότερης δικαιοσύνης, ενότητας και δημοκρατίας. Δεύτερον, ο *λαϊκισμός-καθεστώς*. Ο συγκεκριμένος τύπος προϋποθέτει ένα χαρισματικό ηγέτη, η νομιμοποίηση του οποίου εκπηγάει από το γεγονός ότι αυτός ενσαρκώνει τον ίδιο τον λαό, την επιθυμία του ή τη βαθύτερη ψυχή του. Ο ηγέτης δεν διστάζει να υποδαυλίσει τα εθνικιστικά πάθη του λαού, εντός των

Ο λόγος όμως των «εθνολαϊκιστών»,⁶³ όπως αναφέρει και ο Παπαδόπουλος (2004: 6), δεν είναι μόνο «αντι-ελιτιστικός» που εκφράζεται με μια ξеноφοβία και ηθικολογία. Το κοινό χαρακτηριστικό είναι «ο πληθωρισμός υποσχέσεων σε δύο πεδία: στο πεδίο του εκδημοκρατισμού και στο πεδίο της ασφάλειας». Πιο συγκεκριμένα, η ριζοσπαστική δεξιά διάμεσου της εκφοράς του λαϊκιστικού της λόγου, προσπαθεί να προσφέρει ένα «πλεόνασμα δημοκρατίας». Τα κατεστημένα κόμματα, οι θεσμοί και οι ελίτ έχουν γίνει αναξιόπιστα στο να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα του «απλού ανθρώπου». Οι αρετές του «κοινού ανθρώπου», όπως ειλικρίνεια και φρόνηση, έρχονται σε αντιπαράβολή «με τα ελαττώματα και τα πάθη των διαχειριστών της εξουσίας (στη χειρότερη περίπτωση εγωισμός και πλεονεξία, στην καλύτερη ανικανότητα)» (Παπαδόπουλος, 2004: 8). Οι διάφορες ελίτ «συναλλάσσονται» μεταξύ τους προκειμένου να διατηρηθούν στην εξουσία. Έτσι οι «εθνολαϊκιστές» επιζητούν ευρύτερο έλεγχο πάνω στους κυβερνώντες, διεκδικούν περισσότερη διαφάνεια και απαιτούν την αποβολή των ανίκανων και διαφθαρμένων αυτών ελίτ, αμφισβητώντας με αυτό τον τρόπο άμεσα την αρχή της αντιπροσώπευσης. Όσον αφορά την προσφορά ασφαλείας, ο «εθνολαϊκισμός» προτρέπει την επιστροφή σε μια κοινότητα “*Gemeinschaft*”, όπου «οι φαντασιακές κοινότητες» θα πρέπει «να είναι πολιτισμικά ομοιογενείς (*in-group*) και εξαγνισμένες και ως εκ τούτου να σέβονται τις παραδόσεις» (Παπαδόπουλος, 2004: 9). Με τον συγκεκριμένο τρόπο και αντίληψη «ο λαϊκισμός συνδυάζει την αλληλεγγύη μέσα στην ομάδα με τον αποκλεισμό ενός “*out-group*”». Αυτή η «εξω-ομάδα» μπορεί να είναι οικονομικοί μετανάστες, εθνικές μειονότητες, φορείς φαινομένων κοινωνικής παθογένειας και αποκλίνουσας από τα χρηστά ήθη συμπεριφοράς. Η συγκεκριμένη αντίληψη της κοινωνικής αλληλεγγύης παρουσιάζεται με αρνητική έννοια, οριοθετώντας τους δικαιούχους κοινωνικών προνομίων σε αυτούς που «το αξίζουν». Αυτή η αλληλεγγύη «προϋποθέτει την καταπίεση των αποκλίσεων και την εμπέδωση της κοινωνικής ομοιομορφίας» (Παπαδόπουλος, 2004: 9, 13).

δημοκρατικών, φιλελεύθερων και πλουραλιστικών πλαισίων. Τρίτον, ο *λαϊκισμός-ιδεολογία*. Το κυρίαρχο στοιχείο του συγκεκριμένου πεδίου είναι η εξύμνηση του λαού. Τέταρτον, ο *λαϊκισμός-στάση*. Στο συγκεκριμένο πεδίο εξιδανικεύεται το λαϊκό, είτε αυτό αφορά την κουλτούρα, είτε την ηθική, είτε κάποιο άλλο «λαϊκό» στοιχείο, που να συμπληρώνει τα οράματα και τις παραδόσεις του λαού. Πέμπτον, ο *λαϊκισμός-ρητορική*. Ο λαϊκιστικός λόγος είναι ένας δημαγωγικός λόγος, ο οποίος και προσλαμβάνει πολεμικό ύφος. Εγκαλεί το λαό ενάντια στους «πάνω» ή τους «απέναντι», ανάλογα φυσικά με το ακροατήριο που απευθύνεται, έχοντας μια έντονη έκκληση μίσους. Έκτον, ο *λαϊκισμός-τύπος νομιμοποίησης*. Αποτελείται από δύο μοντέλα νομιμοποίησης, αυτό της λαϊκής κυριαρχίας και αυτό της χαρισματικής κυριαρχίας, όπου συναντάται ο δημαγωγός ηγέτης.

⁶³ Όρος που χρησιμοποιούν οι Παπαδόπουλος, Taguieff και Milza.

Ο Ταγκιέφ (1997, Φεβρουάριος 2), εντοπίζοντας ως ιδεατό τύπο «εθνικολαϊκισμού» αυτόν του γαλλικού *Εθνικού Μετώπου*, περιγράφει τα χαρακτηριστικά των σύγχρονων εθνικο-λαϊκιστικών κινημάτων, ως μια δέσμη πέντε εκκλήσεων: (1) Την προσωπική έκκληση που απευθύνει ο ηγέτης στον λαό. (2) Την έκκληση σε όλο τον λαό, με την εξαίρεση των απονομιμοποιημένων ελίτ, που γίνονται αντικείμενο υποψίας ως «συνωμοτούσες». (3) Την άμεση έκκληση στον αυθεντικό λαό, που παρέμεινε ο «εαυτός του» διατηρώντας την εθνική του ταυτότητα. (4) Την έκκληση για αλλαγή, η οποία εμπεριέχει μια καθαρτήρια ρήξη με το παρόν (το υποτιθέμενο «διεφθαρμένο σύστημα»), αξεχώριστη από μια αντιφορολογική διαμαρτυρία, ενίοτε συνδεδεμένη με την απαίτηση δημοψηφισμάτων λαϊκής πρωτοβουλίας. (5) Την έκκληση για την «κάθαρση» της χώρας από στοιχεία θεωρούμενα «αναφομοίωτα», πράγμα το οποίο ορίζει το πρόγραμμα ενός «εθνικισμού του αποκλεισμού» με αντιμεταναστευτική δεσπόζουσα στάση.

Κατά τη Γεωργιάδου η «φόρμα» του «εθνικολαϊκισμού» *«συντίθεται από διάχυτη δυσαρέσκεια για το μοντέλο, τους θεσμούς και τους δρώντες της κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης· από ακραία απλοποίηση της πολιτικής και αποδοχή της αντίληψης ότι μια οικονομικο-κομματική ολιγαρχία παρεμποδίζει την εφαρμογή υλοποιήσιμων πολιτικών, ευνοϊκών για τους πολλούς· από καλλιέργεια πολιτικο-ιδεολογικής θολότητας και αμφισημίας, με παράλληλη πολιτική κινητοποίηση μιας εθνικο-πολιτισμικά ομογενοποιημένης και κομματικά αδιαίρετης κοινότητας του λαού»* (Γεωργιάδου, 2008: 101-102). Ο «εθνικολαϊκισμός» λοιπόν αντλεί την επιτυχία του ως αποτέλεσμα της διαμαρτυρίας ενάντια στο υφιστάμενο σύστημα. Αυτή η διαμαρτυρία προέρχεται είτε από την καθεστηκυία συντηρητική δεξιά, η οποία διακατέχεται ιδεολογικά από έναν έντονο «εθνικοπολιτιστικό» εθνικισμό είτε από μια αριστερά που έχει ως κύρια θέματα αυτά της καθημερινότητας: αστικό περιβάλλον, ανεργία, ανασφάλεια. Με αυτόν τον τρόπο οι λαϊκιστές ηγέτες της ακροδεξιάς καταφέρνουν πολλές φορές να κατακτήσουν τον ρόλο του «υπερασπιστή των πληβείων» και να παρουσιαστούν ως οι κύριοι φορείς έκφρασης της κοινωνικής διαμαρτυρίας, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τις διαχρονικές θέσεις της άκρας δεξιάς: Τον αντικοινοβουλευτισμό, την κριτική απέναντι στο καταστημένο, στα αστικά κόμματα και στο σύνολο του πολιτικού κόσμου, την καταδίκη της «ανεκτικότητας» εκφράζοντας έντονη ξеноφοβία, την εξιδανίκευση των παραδοσιακών αρχών (Milza, 2004: 528, 574).

Καθοριστικός στη λαϊκιστική λογική είναι ο ρόλος του ηγέτη και της «χαρισματικής» προσωπικότητας. Ο ρόλος του ηγέτη, θεωρείται από την ακροδεξιά ότι αποτελεί το «αντίδοτο στην αστάθεια» που κυριαρχεί (Taggart, 2000: 59). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η εικόνα του λαού ως ένα συμπαγές σώμα προϋποθέτει την ύπαρξη ενός ισχυρού ηγέτη, κατά προτίμηση και χαρισματικού, ο οποίος θα μπορέσει να αναδείξει και να προσωποποιήσει τα εθνικά ιδεώδη και συμφέροντα (Canovan, 1999: 5). Αυτή η προσωποποίηση της πολιτικής βρίσκει εύκολα οπαδούς μεταξύ των δυσαρεστημένων πολιτών, που επιζητούν την αλλαγή και γοητεύονται από τις δημαγωγικές φωνές.⁶⁴ Έτσι οι ακροδεξιές δυνάμεις τονίζουν τις ικανότητες και την αποστολή του χαρισματικού ηγέτη από τον οποίο καθοδηγούνται οργανωτικά, μη έχοντας ένα ξεκάθαρο πρόγραμμα θέσεων, σε μια γενικότερη προσπάθεια επίθεσης στα κόμματα στοχεύοντας στη βάση της δημοκρατίας. Ο ριζοσπαστισμός της άκρας δεξιάς τροφοδοτείται από όλες τις στερήσεις και τις φοβίες ενός εκλογικού σώματος, το οποίο πολλές φορές παρασυρμένο ψάχνει τη σωτηρία στις βίαιες προτάσεις που διατυπώνουν οι λαϊκιστές ηγέτες. Τα ακροδεξιά κινήματα ισχυρίζονται ότι στις τάξεις τους βρίσκονται χαρισματικοί ηγέτες, οι οποίοι παρουσιάζουν τον εαυτό τους ως ενσάρκωση του τι ακριβώς σκέφτεται ο λαός. Οι ηγέτες τους προσπαθούν να πείσουν τον λαό ότι μιλάνε την ίδια «γλώσσα» με αυτόν, σκέπτονται όπως αυτοί, εκφράζουν το λαϊκό αίσθημα, προκρίνοντας ότι έχουν τις ίδιες ιστορικο-πολιτισμικές παραδόσεις. Για να το επαναδιατυπώσουμε, οι λαϊκιστές ηγέτες δεν αισθάνονται ότι εκπροσωπούν απλά το λαό, αλλά θεωρούν τους εαυτούς τους αναπόσπαστο κομμάτι του λαού· *είναι ο λαός* (Pasquino, 2008).

Ένα από τα επιμέρους στοιχεία του σύγχρονου λαϊκισμού είναι ο «χαμελαιοντισμός» του. Οι λαϊκιστές προσαρμόζονται εντός του πλαισίου και της πραγματικότητας μέσα στην οποία καλούνται να δράσουν. Κατά τον Taggart (2000: 4; 2004), ο *«λαϊκισμός έχει ουσιαστικά μια “χαμελαιοντική” ποιότητα, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι παίρνει την απόχρωση του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο εντάσσεται»*. Ο λαϊκισμός βέβαια, φέρει τη σφραγίδα του τόπου, του χρόνου και της κουλτούρας, εντός της οποίας αναδεικνύεται. Οι «χαρισματικές» προσωπικότητες των ακροδεξιών ηγετών, μπόρεσαν να επιβληθούν όχι μόνο επειδή οι περιστάσεις τους ευνόησαν, αλλά και διότι οι ίδιοι ήταν σε θέση να δημιουργήσουν τις

⁶⁴ Για τους Mény and Surel (2002) στο πλαίσιο αυτό, τρεις πολιτικές προϋποθέσεις είναι αποφασιστικής σημασίας για την εμφάνιση του σύγχρονου λαϊκισμού: α) Η κρίση των δομών της πολιτικής διαμεσολάβησης, β) η προσωποποίηση της πολιτικής εξουσίας και γ) ο αυξανόμενος ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην πολιτική ζωή.

κατάλληλες πολιτικές και κοινωνικές συμμαχίες. Αυτή η δυναμική σχέση ηγέτη και περιβάλλοντος, της εκμετάλλευσης και δημιουργίας δομικών πολιτικών ευκαιριών,⁶⁵ είναι ένα χαρακτηριστικό στοιχείο των σύγχρονων ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων.

2.1.4. «Πάνω από όλα, ο δικός μας λαός»

Ο λαός, στην ιδεολογία της άκρας δεξιάς, *«αποτελεί την ανώτατη πηγή κυριαρχίας»*, προωθώντας διαδικασίες και θεσμούς άμεσης δημοκρατίας κυρίως μέσω της επίκλησης δημοψηφισμάτων. Ο λαός είναι μια ενεργή οντότητα (Mudde & Kaltwasser, 2013e: 340) και ουσιαστικά είναι η μόνη εξουσία που έχει το δικαίωμα αξιολόγησης και νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος. Η άμεση έκφραση της θέλησης όμως του λαού περιορίζεται και ευθυγραμμίζεται στη θέληση του ηγέτη κατά τρόπο *«προσωποκεντρικό»* και *«καισαριστικό»* (Γεωργιάδου, 2008: 51). Η ατομικότητα και ο πλουραλισμός απορρίπτεται συλλήβδην προς χάρη της οργανικής κοινότητας. Η κοινότητα υπερέχει της ανθρωπότητας και ο σεβασμός των ατομικών δικαιωμάτων ή των νόμιμων διαδικασιών δίνει τη θέση του στο πεπρωμένο του *Volk* (λαού) ή της *razza* (φυλής) (Paxton, 2006: 35). Το έθνος υπέρκειται πάντα του ατόμου. Ο «σεβασμός στη διαφορά» αναγνωρίζεται ως θεμελιώδες δικαίωμα των λαών προκειμένου να διατηρηθεί η εθνικο-πολιτισμική ταυτότητα αυτών, και συνάμα αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ισότητα των λαών και πολιτισμών. Ο «μοντέρνος εθνικισμός» της νέας δεξιάς δηλώνει ο Pierre Krebs, ως κύριος εκφραστής της συγκεκριμένης σκέψης, απορρίπτει τόσο το αστικό-δημοκρατικό καθεστώς όσο και κάθε κρατισμό και επικεντρώνεται στη σημασία της εθνικής αυτοπραγμάτωσης του λαού. Ο κυρίαρχος λαός δεν είναι απλώς το άθροισμα των πολιτών ενός κράτους, αλλά το *«εθνικο-πολιτισμικά προσδιορισμένο κράτος συγκροτεί την πολιτική οργάνωση του λαού, εντός της οποίας ο κυρίαρχος λαός διαμορφώνει την ταυτότητά του, προκειμένου να διατηρήσει την ενότητά του»* (Γεωργιάδου, 2008: 51).

Έτσι, η έννοια του «λαού» γίνεται κεντρική στον λαϊκισμό.⁶⁶ Όλοι οι θεωρητικοί που ασχολούνται με τον λαϊκισμό, τονίζουν τη σημασία της έννοιας του

⁶⁵ Οι *δομικές πολιτικές ευκαιρίες* (Political Opportunities Structures, POS), αποτελούν πτυχή της εξωτερικής πλευράς των παραγόντων της προσφοράς (supply-side) των λαϊκιστικών ριζοσπαστικών κομμάτων, τα οποία θα αναλύσουμε παρακάτω. Τα υπο-πεδία που αναφέρονται είναι το θεσμικό, το πολιτικό και το πολιτισμικό. Για περισσότερα, βλ. Mudde (2007), Arzheimer and Carter (2006), Eatwell (2003).

⁶⁶ Φυσικά η έννοια του «λαού», υπήρξε διαχρονικά διφορούμενη. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι υπάρχουν διαφορετικές αντιλήψεις για το τι είναι και ποια τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του λαού. Η πρώτη αντίληψη υποδηλώνει ότι ο λαός είναι όλοι οι κάτοικοι που διαθέτουν συνταγματικά

λαού σε αντίθεση με τις ελίτ. Κατά τον Taggart (2000: 92), «ο λαός» είναι μια ιδέα που είναι τόσο εύπλαστη και ευέλικτη, όπως ακριβώς ο λαϊκισμός τη θέλει να είναι. Στη βάση αυτού του προβληματισμού του, ο Taggart (2000: 91-98) προτείνει την έννοια της «heartland». Ο «μυθικός λίκνος», όπως ερμηνεύεται κατά τον Νίκο Δεμερτζής (2004), ή της «ενδοχώρας» κατά τον Ηλία Κατσούλης (2004). Σύμφωνα με τον Κατσούλη, «στη λαϊκιστική αντίληψη “ο λαός” ως ενότητα είναι πλήρως διαμορφωμένος και συνειδητοποιημένος. Αυτή η επίκληση της “heartland” δεν θα έχει αξία και δεν θα ήταν “ορθολογοποιήσιμη” από τον λαϊκιστικό λόγο, εάν δεν ήταν οριοθετημένη αλλά και “αποκαθαρμένη”. “Κλειστότητα”, οριοθέτηση, αποκλεισμός, καθαρότητα είναι οι όροι που συνιστούν την οργανική κοινότητα στις λαϊκιστικές φαντασιώσεις και εξασφαλίζουν την απαραίτητη φυσική αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της». Η καλλιέργεια συλλογικών φόβων, γίνεται χρήσιμο εργαλείο στα χέρια των χαρισματικών δημαγωγών πολιτικών, οι οποίοι υποδεικνύουν τους υπαίτιους των δεινών του λαού (Γεωργιάδου, 2008: 62-63). Τα άλλα κόμματα, οι οργανισμοί και οι αλλότριες ιδεολογίες είναι συνολικά αυτά που τείνουν να διαιρέσουν τον λαό και προσδίδουν το έθνος, προς όφελος των δικών τους ιδιαίτερων συμφερόντων.

2.1.5. Η σχέση της ακροδεξιάς με τη (φιλελεύθερη) δημοκρατία

Η επιθυμία δημοψηφισμάτων, ως κύρια επιλογή πολιτικής, αποτελεί σαφή ένδειξη της εναντίωσης στον συμβιβασμό και στη συναίνεση, απαιτώντας ένα «ναι ή όχι», παρά «εκλεπτυσμένες» συζητήσεις. Η διαρκής επίκληση δημοψηφισμάτων πραγματοποιείται για να ακουστεί η αληθινή φωνή του λαού. Η ακροδεξιά προσπαθεί να κινητοποιήσει και να ομαδοποιήσει τους οπαδούς της σε ένα “groupthink”,⁶⁷ ώστε αυτοί να μην σκέπτονται περίπλοκα ζητήματα. Η διχοτόμηση των ζητημάτων σε άσπρο-μαύρο, καλό ή κακό, στη βάση μιας πραγματικά μανιχαϊστικής

δικαιώματα και υποχρεώσεις, τα οποία όμως εφαρμόζονται και συνάμα περιορίζονται εντός των ορίων και των κανόνων που θέτει η ευνομούμενη πολιτεία. Η δεύτερη αντίληψη είναι η εθνοτική. Ο λαός αποτελείται αποκλειστικά μόνον από όσους μοιράζονται το ίδιο αίμα και την ίδια περιοχή. Αυτοί που τον απαρτίζουν διαθέτουν την ίδια παράδοση και την ίδια κουλτούρα. Ο λαός έτσι δεν ταυτίζεται με τον δήμο, αλλά με το έθνος. Σύμφωνα με την τρίτη προσέγγιση, εκεί που συναντάται ο δεξιόστροφος με τον αριστερόστροφο λαϊκισμό, η έννοια του λαού εμφανίζεται στο πλαίσιο μιας «νεωτερικτικής» ταξικής διαιρετικής οπτικής της κοινωνίας. Έτσι λαός είναι όσοι υποφέρουν, κυρίως οικονομικά, μοχθούν και προσπαθούν να επιβιώσουν. Είναι όλοι εκείνοι που αποτελούν ουσιαστικά αντικείμενο εκμετάλλευσης των ελίτ, από το οικονομικό και πολιτικό κατεστημένο (Eatwell, 2003: 59-60).

⁶⁷ Το groupthink αποτελεί ένα ψυχολογικό φαινόμενο που συνδέεται με την ψυχολογία της ομάδας και των ατόμων. Έτσι γίνεται προσπάθεια στο να μειωθεί η διανοητική ικανότητα και η λογική της ομάδας, παραγνωρίζοντας την αντικειμενικότητα και την πραγματικότητα. Γίνεται εκλογίκευση μη λογικών καταστάσεων, προτάσεων και αποφάσεων, κι εκεί τα άτομα αυτολογοκρίνονται και πιέζονται να συμμορφωθούν σε εξωπραγματικά πρότυπα ή κανόνες, με τα οποία κανείς δε θα συμφωνούσε ως άτομο εκτός ομάδας. Για περισσότερα σχετικά με την παραπάνω έννοια, βλ. Janis (1982).

κοσμοαντίληψης, καθιστά τον συμβιβασμό, την ποικιλομορφία και τη συναλλαγή, κεντρικά σημεία των φιλελεύθερων δημοκρατιών, εξαιρετικά δυσχερή.⁶⁸ Ο λαϊκιστής ηγέτης θέτει σκοπίμως ψευτοδιλήμματα, όπως «εχθροί ή φίλοι», «ταραξίες ή φιλήσυχοι», «αλλογενείς ή γηγενείς», με απώτερο σκοπό την καλλιέργεια ανασφάλειας στον λαό, ώστε να αυτοπροβληθεί στη συνέχεια ο ίδιος σαν προστάτης και σωτήρας. Στο σημείο αυτό έγκειται και η πιο επικίνδυνη συνέπεια του λαϊκισμού, που μπορεί να μετασχηματίσει τη διαφορετικότητα σε εχθρότητα και να οδηγήσει έτσι στην ξеноφοβία και σε κάθε μορφής ρατσισμό.

Με αυτόν τον τρόπο η ακροδεξιά γίνεται εξαιρετικά καχύποπτη απέναντι στη λειτουργία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Στηλιτεύει και καταγγέλλει την «κακοδιαχείριση» που γίνεται από τους φορείς της, ειδικότερα από τα μη αιρετά όργανα. Προτρέπει στην υιοθέτηση μιας αμεσότερης δημοκρατίας, μέσω της ανάπτυξης μηχανισμών άμεσης έκφρασης της βούλησης των πολιτών, παρακάμπτοντας τους θεσμούς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Κατά την άποψη της άκρας δεξιάς, το ισχύον σύγχρονο πολιτικό σύστημα δεν αντιπροσωπεύει την πραγματική δημοκρατία. Η πολιτική κυρίως ελίτ ελέγχει όλη την εξουσία *«μέσω του συστήματος της αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης και της πρακτικής της καρτελοποίησης»* (Mudde, 2007: 151). Υπάρχει διάχυτη η πεποίθηση από τους λαϊκιστές, ότι οι διάφορες ελίτ έχουν εισέρθει σε μια διαδικασία «φιλικού διακανονισμού», με σκοπό τη δημιουργία ενός πολιτικού κατεστημένου ικανού να προφυλάξει τα συμφέροντα και τις περιουσίες αυτών, παρά στη βελτίωση της ποιότητας της δημοκρατίας. Η εξουσία στον λαό μπορεί να επιστραφεί μόνο διάμεσου της δημοκρατίας των δημοψηφισμάτων. Με το δημοψήφισμα, η ακροδεξιά ισχυρίζεται ότι περιορίζονται οι στρεβλώσεις των προτιμήσεων του λαού μέσα στη δημοκρατία, που έχουν δημιουργήσει τα οργανωμένα πολιτικά συμφέροντα. Η πρακτική των δημοψηφισμάτων, επιφέρει άμεσους δεσμούς ανάμεσα στον λαό και στα πολιτικά αποτελέσματα, εκφράζοντας τη θέληση του λαού. Έτσι η ακροδεξιά στιγματίζει την εξουσία και το πολιτικό και οικονομικό κατεστημένο, τα ΜΜΕ, τις συντεχνιακές ηγεσίες. Τονίζει διαρκώς τον *«ολιγαρχικό και γραφειοκρατικό εκφυλισμό*

⁶⁸ Κατά τον Sartori (1987: 101), η πεμπτοουσία της Δημοκρατίας είναι ότι *«η διαφωνία, η αντιπολίτευση, η αντιπολιτική και η ρήξη, όλα ενταγμένα στοιχεία στο πλαίσιο του πλουραλισμού, της πλουραλιστικής σύλληψης της κοινωνίας και ιστορίας. Πλουραλισμός πρωταρχικά σημαίνει πίστη στην αξία της ποικιλότητας. Η πίστη στην ποικιλότητα είναι αντίθετη στη συγκρουσιακή αντίληψη. Η θεωρία της δημοκρατίας επομένως από τον πλουραλιστικό προσανατολισμό της, δεν συνάγει έπαινο για τη σύγκρουση [...] αλλά μία δυναμική διαχείριση της συναίνεσης, με βάση την αρχή της διεκδικημένης δυνατότητας επικράτησης του δίκαιου και αληθινού έναντι της κριτικής και απόρριψης του».*

της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, με τα προνόμια της να τα απολαμβάνουν σφετεριστικά οι νέες φεουδαρχίες», και προσπαθεί να «δώσει τον λόγο στον λαό» με τη «δημοψηφισματική δημοκρατία», στο πλαίσιο όμως αποκλειστικά των ζητημάτων που αυτή επιθυμεί: μετανάστευση, ασφάλεια, εθνική ταυτότητα, οικογένεια (Milza, 2004: 423-424).

Οι (εθνο)λαϊκιστές επικρίνουν τα σχετικά φτωχά αποτελέσματα του δημοκρατικού καθεστώτος, στρεφόμενοι παράλληλα προς την τροποποίηση της δημοκρατικής διαδικασίας. Υποστηρίζουν ότι ορισμένες αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας (κράτος δικαίου, «έλεγχοι και ελευθερίες») που πηγάζουν από τις συνταγματικές κατοχυρώσεις, περιορίζουν την ικανότητα του λαού να εκφράσει και να εξασφαλίσει τη συλλογική του ισχύ, και ταυτόχρονα, οδηγούν στην αύξηση της δυσαρέσκειας απέναντι στο πολιτικό σύστημα γενικότερα. Το «πολιτικό αντίδοτο» σε αυτό το γεγονός είναι τα δημοψηφίσματα και οι μορφές άμεσης δημοκρατίας (Mudde & Kaltwasser, 2013d: 339). Γενικά, η άμεση δημοκρατία θεωρείται ότι αποτελεί την καταλληλότερη προσέγγιση και διαδικασία, προκειμένου να δοθεί ξανά η εξουσία στον λαό και να καλυφθεί το κενό μεταξύ κυβερνόντων και κυβερνωμένων (Canovan, 2005: 107).

Τα κόμματα της ακροδεξιάς σίγουρα είναι «αντισυστημικά» και κόμματα διαμαρτυρίας, θεωρώντας όλα τα άλλα κόμματα - και ειδικά τους ηγέτες τους - ότι είναι διεφθαρμένα και απομακρυσμένα από τον λαό. Το παράδοξο της ακροδεξιάς είναι ότι αρνείται τη νομιμοποίηση των κομμάτων, παρόλο που ισχυρίζεται ότι εντάσσεται στο κοινοβουλευτικό και δημοκρατικό σύστημα. Έτσι, ενώ φανερά δεν απορρίπτει τη φιλελεύθερη διακυβέρνηση, τα κόμματά της καθίστανται «αντισυστημικά», προσπαθώντας να δημιουργήσουν μια «αντικομματική συνείδηση» στο εκλογικό σώμα και να εκμεταλλευτούν εκλογικά τη δυσαρέσκειά του. Προσπαθούν να ενισχύσουν την αξιοπιστία και τη νομιμοποίησή τους, στοχεύοντας στη διάκριση μεταξύ του «απλού λαού» και του πολιτικού συστήματος, συνολικά. Έχουν ως στόχο να αντιπροσωπεύσουν και να αποδώσουν μια εναλλακτική επιλογή, ένα νέο όραμα πολιτικής στην κοινωνία, παρά «να παίξουν το παιχνίδι» της πολιτικής συναλλαγής και εναλλαγής στην κυβερνητική εξουσία, όπως ισχυρίζονται ότι πραγματοποιείται από τα άλλα κυρίαρχα πολιτικά κόμματα. Τα ακροδεξιά κόμματα αποτελούν δηλαδή, σύμφωνα με την εύστοχη παρατήρηση που διατύπωσε ο Mudde (1996a), έναν τύπο «αντι-κομματικού κόμματος» (anti-party party), τα οποία όπως προαναφέραμε, προσπαθούν να επωφεληθούν από τη δυσαρέσκεια του εκλογικού

σώματος έναντι των καταστημένων κομμάτων, «συλλέγοντας» όλους τους απογοητευμένους πολίτες. Η άκρα δεξιά κατά τη Γεωργιάδου, εξομοιώνει πλήρως τα κατεστημένα κόμματα μεταξύ τους, θεωρώντας τα ως ένα είδος «ενιαίου κόμματος» ή «κομμάτων ενωμένων μεταξύ τους», μη λαμβάνοντας υπόψη «τις ιδεολογικές και προγραμματικές διαφορές, που παρά τη μεταξύ τους σύγκλιση ή το “καρτέλ”,⁶⁹ εξακολουθούν να υπάρχουν».

Η ακροδεξιά έχει σε πολλές περιπτώσεις εξισώσει τα κοινοβούλια και την εκτελεστική εξουσία με τη διαφθορά, θεωρώντας ότι αυτά λειτουργούν ως εκφραστές «εξυπηρέτησης των πελατειακών συμφερόντων και εξαργύρωσης των κομματικών υποσχέσεων» που είχαν δοθεί στους ψηφοφόρους τους (Γεωργιάδου, 2008: 60). Η συμπεριφορά αυτή της ακροδεξιάς, βάλει άμεσα κατά του κοινοβουλευτικού συστήματος και της αρχής της αντιπροσωπευσης, επιχειρώντας σε μια «εκ των έσω» ανατροπή της δομής της φιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Αυτή η «αντικομματικότητα» δεν υλοποιείται μόνο με τον λόγο της ακροδεξιάς, που είναι δημαγωγικός και απαξιωτικός στο σύνολο των κοινοβουλευτικών θεσμών (κόμματα, πολιτικοί, αντιπροσωπευτικοί θεσμοί), αλλά έχει βαθύτερη στόχευση: «Στα θεμέλια του συστήματος της κομματικής διακυβέρνησης και στον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων πολιτικών κομμάτων, κοινωνίας και κρατικής εξουσίας» (Γεωργιάδου, 2008: 58). Με άλλα λόγια, η ακροδεξιά προσπαθεί να ανατρέψει το υφιστάμενο πολιτικό *status quo*, αναδιαμορφώνοντάς το με τις δικές της πεποιθήσεις, επιταγές και αρχές.

Ο ακροδεξιός πολιτικός εξτρεμισμός κατά την Elisabeth Carter (2005: 16-19), συνδυάζει δύο βασικά χαρακτηριστικά. Είναι ταυτόχρονα αντισυνταγματικός και αντιδημοκρατικός. Αντισυνταγματικός γιατί απορρίπτει τις θεμελιώδεις αξίες, τις διαδικασίες και τους θεσμούς του δημοκρατικού συνταγματικού κράτους, και αντιδημοκρατικός γιατί απορρίπτει τις αρχές της θεμελιώδους ανθρώπινης ισότητας. Ο αντικομματισμός, αντικοινοβουλευτισμός και αντιπλουραλιστικός χαρακτήρας της, αντλείται από την πρώτη διάσταση, ενώ ο εθνικισμός, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο

⁶⁹ Η θεωρία της «καρτελοποίησης» του πολιτικού και κομματικού συστήματος, αναπτύχθηκε από τους Katz και Mair. Το «κόμμα-καρτέλ» αποτελεί ένα ιδιότυπο πολυσυλλεκτικό κόμματος, φιλικό σε κάθε επίδοξο οργανωμένο συμφέρον. Είναι αρχηγοκεντρικό, αναπτύσσοντας οργανωτικές δομές που είναι επαγγελματικές. Οι σχέσεις με το κράτος είναι δυναμικές, χρηματοδοτείται από αυτό αναπτύσσοντας ένα αμφίπλευρο πελατειακό σύστημα μεταξύ κράτους και κόμματος. Είναι ένα κόμμα που έχει γίνει *quasi* κράτος. Με αυτόν τον τρόπο το «κόμμα-καρτέλ» επικοινωνεί με ένα διευρυμένο πελατειακό δίκτυο της κοινωνίας, εκφράζοντας τα συμφέροντα των διαφορετικών ομάδων που επιζητεί να κερδίσει τη στήριξη. Για περισσότερα, βλ. Katz and Mair (1995), Detterbeck (2005).

εθνοκεντρισμός και ο αποκλεισμός, συνδέουν την ακροδεξιά με τον αντιδημοκρατικό χαρακτήρα της (Hainsworth, 2008: 14).

2.1.6. Ο αυταρχισμός ως ιδεολογικό στοιχείο της άκρας δεξιάς

Άλλο ένα χαρακτηριστικό της ιδεολογίας και του στιλ της ακροδεξιάς, είναι ο αυταρχισμός. Για την ακροδεξιά, η τάξη είναι η βάση της πραγματικής ελευθερίας. Υιοθετώντας τον ορισμό που δίνει ο Mudde (2007: 23), ως *«αυταρχισμός ορίζεται η πίστη σε μια διατεταγμένη κοινωνία, όπου οι υπονομευτές της εξουσίας τιμωρούνται σοβαρά»*. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο αυταρχισμός συμπεριλαμβάνει τον «νόμο και την τάξη», με μια «ποινική συμβατική ηθικολογική θεώρηση». Η κοινωνία πρέπει να δομείται με αυστηρούς κανόνες και σε κάθε περίπτωση ο νόμος να υπερισχύει. Το γεγονός αυτό δεν σημαίνει ότι με τον αυταρχισμό θα υιοθετηθεί υποχρεωτικά αντιδημοκρατική στάση, χωρίς φυσικά και να αποκλείεται. Σύμφωνα με τον Andrew Heywood (2007: 167), αυταρχισμός είναι *«η πίστη ή η πρακτική της “άνωθεν” διακυβέρνησης, στην οποία η εξουσία ασκείται πάνω στον πληθυσμό με ή χωρίς τη συναίνεσή του»*. Με αυτόν τον τρόπο η κοινωνική τάξη μπορεί να διατηρηθεί μόνο έχοντας τυφλή υπακοή και πίστη στο κράτος και στους ηγέτες του. Έτσι το κράτος καθίσταται διαμορφωτής και θεματοφύλακας συνάμα *«“κρίσιμων αξιών”, όπως κύρος, συμμόρφωση, τάξη και σεβασμός»* (Mudde, 2007: 145).

Για την ακροδεξιά οι σύγχρονες δημοκρατίες βρίσκονται σε θέση αδυναμίας να χειριστούν και να αντιμετωπίσουν τις απειλές που προέρχονται από τα «εγκληματικά στοιχεία», εντός ή εκτός των συνόρων τους. Έτσι το κράτος θα πρέπει να επιδείξει «μηδενική ανοχή» στην αντιμετώπιση των εγκλημάτων και κατά συνέπεια να προβεί στην ποινική καταδίκη των εγκληματιών. Το νομικό σύστημα κατά την ακροδεξιά δίνει υπερβολική βαρύτητα στον θύτη σε βάρος του θύματος. Το επίκεντρο του ενδιαφέροντος του νομικού συστήματος, πρέπει να είναι το θύμα. Στα προγράμματα της άκρας δεξιάς παρατηρείται η απαίτηση για την ενίσχυση δύο βασικών θεσμών του κράτους: της δικαστικής εξουσίας και της αστυνομικής δύναμης. Στη ρητορική που αναπτύσσεται από την ακροδεξιά κατακρίνεται η μη αδιάβλητη λειτουργία της δικαιοσύνης. Οι δικαστές θεωρούνται ότι είναι διορισμένοι με πολιτικά κριτήρια και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να υπηρετούνται, στην καλύτερη περίπτωση, τα συμφέροντα των «διεφθαρμένων πολιτικών». Η αστυνομία από την άλλη μεριά, διαθέτει ελάχιστα μέσα στην καταστολή των εγκληματικών ενεργειών

και της βίας, και θεσμικά δεν της παρέχεται η αρμόζουσα πολιτική και νομική στήριξη.

Ο εκσυγχρονισμός και μετασχηματισμός του σωφρονιστικού συστήματος στην προοπτική αυστηρότερων μέτρων, είναι ένα άλλο στοιχείο του αυταρχικού προσανατολισμού της άκρας δεξιάς. Όπως επίσης, και του δικαιώματος των πολιτών στην αυτοάμυνα, με την ταυτόχρονη χαλάρωση των διατάξεων περί οπλοκατοχής. Η ακροδεξιά ζητάει τη θέσπιση αυστηρότερων ποινών, και σε αρκετές χώρες μάλιστα απαιτεί την επανεισαγωγή της θανατικής ποινής ή τα ισόβια δεσμά να είναι πραγματικά ισόβια.⁷⁰

Οι εθνοτικές και θρησκευτικές μειονότητες αποτελούν για το έθνος-κράτος, ένα ακόμα μεγάλο κίνδυνο. Για αυτό το λόγο επιβάλλεται η θέσπιση αυστηρότερων μέτρων. Μια από τις βασικές αμφιθυμίες και παράδοξα της ακροδεξιάς είναι και η άρνησή της να αποδεχθεί συνολικά τα μειονοτικά δικαιώματα εντός του κράτους, ενώ ταυτόχρονα απαιτεί τον σεβασμό των μειονοτικών δικαιωμάτων των εθνοτικών συγγενών σε γειτονικές κυρίως χώρες. Η πλέον χαρακτηριστική έκφραση της ανωτέρω αντίληψης είναι η απαγόρευση της ίδρυσης και λειτουργίας όλων των πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων που είναι οργανωμένα σε μειονοτική βάση και προσπαθούν να υποστηρίξουν τα συμφέροντα της κάθε είδους μειονότητας. Έπειτα από την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, η αυταρχική στάση της ακροδεξιάς απέναντι στο Ισλάμ και των μουσουλμανικών μεταναστευτικών κοινοτήτων, όπου υφίστανται, εντάθηκε. Η υιοθέτηση αυστηρότερων αντιτρομοκρατικών μέτρων έχει ως βασικό στόχο τους ριζοσπάστες μουσουλμάνους, αλλά επεκτείνεται ιδεολογικά και στο σύνολο των μουσουλμάνων. Έτσι ο έλεγχος στα τζαμιά και στα ισλαμικά κέντρα πρέπει να εντατικοποιηθεί, και με κάποιους να προχωρούν ακόμη περισσότερο στο «κλείσιμο των συνόρων» για τους μουσουλμάνους μετανάστες.⁷¹

⁷⁰ Η έσχατη ποινή κατά την άκρα δεξιά πρέπει να επιβάλλεται όταν διαπράττονται δυο θεμελιώδη εγκλήματα: η πώληση και το λαθρεμπόριο των ναρκωτικών και η συμμετοχή και διάπραξη τρομοκρατικών ενεργειών. Η καταπολέμηση των ναρκωτικών για την ακροδεξιά αποτελεί ένα θέμα που συνδέεται και με άλλα ζητήματα που χαρακτηρίζονται ως φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας. Έτσι στη ρητορική της ακροδεξιάς, οι μετανάστες και οι μειονότητες θεωρούνται ως βασικοί έμποροι και διακινητές τους. Η προσπάθεια νομιμοποίησης των «μαλακών» λεγόμενων ναρκωτικών, αντιμετωπίζεται εχθρικά ως αποτέλεσμα μιας ψευδεπίγραφης προοδευτικότητας. Όλοι οι μουσουλμάνοι είναι τρομοκράτες και για όλα τα εγκλήματα ευθύνονται οι μετανάστες και οι Ρομά.

⁷¹ Για περισσότερα σχετικά με την Ισλαμοφοβία που διακατέχει τις τάξεις της άκρας δεξιάς, βλ. Mudde (2007: 84-86)

Όσον αφορά τις απόψεις της ακροδεξιάς για τον милитарισμό, πραγματοποιούνται συνεχείς παρεμβάσεις και απαιτήσεις, για την αρτιότερη συγκρότηση και ισχυροποίηση του εθνικού στρατού, με στόχο να είναι ικανός και ετοιμοπόλεμος, προβάλλοντας σαφείς παραδοσιακές милитарιστικές αξίες. Η στρατιωτική θητεία πρέπει να είναι υποχρεωτική, η οποία αποτελεί ταυτόχρονα, κοινοτική υποχρέωση και καθήκον (Mudde, 2007: 150).

Σε μια άλλη διάσταση, η πολυαναφερόμενη μελέτη του Theodor Adorno και των συνεργατών του (Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson, & Sanford, 1969), με τίτλο *Αυταρχική Προσωπικότητα*, συνενώνει τον αυταρχισμό με άλλες στάσεις και ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Έτσι συνδέονται αυταρχικές και καταπιεστικές τάσεις ορισμένων ατόμων - όπως ανάγκη για τάξη, εξουσία, ιεραρχία, σεξιστική συμπεριφορά, μισαλλοδοξία - με τον εθνοκεντρισμό, τον αντισημιτισμό και την απόρριψη των μειονοτήτων, έχοντας ως άμεσο επακόλουθο την ουσιαστική και απροκάλυπτη άρνηση των αρχών της δημοκρατίας.⁷² Κατά τον Adorno, ο αυταρχισμός ερμηνεύεται χαλαρά, ως «η γενική τάση να εκθειάζουμε, να είμαστε υποτακτικοί και να παραμένουμε χωρίς λόγο απέναντι σε αυταρχικές μορφές της “ενδο-ομάδας” και να παίρνουμε στάση τιμωρίας των εκτός ομάδας ατόμων στο όνομα κάποιας πιθανής τιμωρίας» (Adorno et al., 1969: 228).

Σύμφωνα με τον Jens Rydgren, οι αυταρχικές θέσεις σε θεματικές περιοχές όπως ο νόμος και η τάξη, η ιθαγένεια και η μεταναστευτική πολιτική, είναι μεταξύ των περισσότερο χαρακτηριστικών των ακροδεξιών κομμάτων (αναφέρεται στο Hainsworth, 2008: 69). Στις πολιτικές στάσεις της η ακροδεξιά, ενσωματώνει στον ιδεολογικό της πυρήνα ένα γενικό κοινωνικοπολιτιστικό αυταρχισμό που τονίζει θέματα όπως «ο νόμος και η τάξη και η διατήρηση των οικογενειακών αρχών» (Rydgren, 2007: 242-243). Τα ακροδεξιά πολιτικά κόμματα ζητώντας μεγαλύτερη «τάξη και ασφάλεια», αυστηρότερους ελέγχους στο εμπόριο με σκοπό την προστασία

⁷² Ο Adorno υποστηρίζει ότι οι προκαταλήψεις αποτελούν εγγενές γνώρισμα ενός συγκεκριμένου τύπου προσωπικότητας. Οι αιτίες για τα φαινόμενα του ρατσισμού και του φασισμού θα πρέπει να αναζητηθούν στο λεγόμενο «αυταρχικό χαρακτήρα». Ο αυταρχικός χαρακτήρας έχει ως βασικά γνωρίσματα την αυστηρή προσήλωση σε κανόνες και αρχές, καθώς και την παθολογική αναζήτηση και εξάρτηση από καθοδηγητές. Σύμφωνα με τον Adorno, η ψυχική δομή μιας τέτοιας προσωπικότητας χαρακτηρίζεται από ισχυρές τάσεις εθνοκεντρισμού, τόσο στη σκέψη όσο και στη δράση. Η ομάδα καταγωγής (φυλή) αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης των υπολοίπων ομάδων, οι οποίες και απαξιώνονται. Η απαξίωση του «άλλου», του διαφορετικού, τονώνει το αδύναμο «εγώ». Εάν σε αυτές τις υποκειμενικές συνθήκες ανάπτυξης «αυταρχικών χαρακτήρων» προστεθεί το αντικειμενικό πλαίσιο μιας γενικευμένης πολυεπίπεδης κρίσης, που απειλεί την υπόσταση των κοινωνιών, έχουμε το εκρηκτικό μίγμα ευδοκίμησης και αποδοχής βίαιων, αυταρχικών, ρατσιστικών και φασιστικών ιδεολογιών και πρακτικών.

της εθνικής παραγωγής, και περιορισμό έως και κατάργηση της μετανάστευσης, απέκτησαν ένα ευρύτερο ακροατήριο σε όλη την Ευρώπη. Η προαγωγή ενός ισχυρού κράτους που θα ασκεί απρόσκοπτα τη λειτουργία του πάνω σε θέματα ασφάλειας, αποτελεί χαρακτηριστικό του ακροδεξιού λόγου και του ιδεολογικού του οπλοστασίου. Το «αυταρχικό» μοντέλο δημοκρατίας της άκρας δεξιάς συνοψίζεται από την εύστοχη παρατήρηση της Γεωργιάδου, σύμφωνα με την οποία η άκρα δεξιά επιδιώκει την *«άμεση έκφραση της γνώμης του Λαού σε μια ολιγαρχικά ελεγχόμενη και από τα πάνω καθοδηγούμενη έκφραση γνώμης»*. Αυτό επιτυγχάνεται με την προσπάθεια ανάδευσης και επίκλησης *«δημοψηφισματικών αρχών με “αποφασιοκρατικές” μεθόδους»*, εκφράζοντας την επιδίωξή της για ένα *«πολιτικό σύστημα συγκεντρωτικό, προσωποκεντρικό και “καισαριστικό”, με αδύναμους και απαξιωμένους στο εκλογικό σώμα διαμεσολαβητικούς θεσμούς»* (Γεωργιάδου, 2008: 47).

Η άκρα δεξιά με αυτόν τον τρόπο αποδεικνύει για ακόμα μια φορά την αμφισημία της: επιζητεί ένα μικρό και αδύνατο κράτος σε αρμοδιότητες, αλλά συνάμα να είναι και ισχυρό, σε θέματα του «νόμου και της τάξης». Από τη μια πλευρά, η ακροδεξιά επικρίνει σε έντονο βαθμό τα κόμματα, τους πολιτικούς και τις ελίτ, από την άλλη όμως συνηγορεί υπέρ ισχυρών κρατικών δομών και αυστηρών αρχών και κανόνων. Αυτός ο συνδυασμός μπορεί να εξηγηθεί, βάσει της στρατηγικής επιλογής που έχει υιοθετήσει, και της απόστασης που επιθυμεί να διατηρήσει από τα άλλα κόμματα και πολιτικούς και της προσλαμβάνουσας από αυτήν έννοια του κράτους. Τα κόμματα και οι πολιτικοί, όπως έχουμε επισημάνει, θεωρούνται από την ακροδεξιά διεφθαρμένα και αλαζονικά αντίστοιχα. Συνδέονται με εκούσιες λανθασμένες διάτρητες διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων. Το κράτος όμως, δεν είναι άμεσα ταυτισμένο με αυτήν την «αρρωστημένη πολιτική διαδικασία». Αντίθετα το κράτος γίνεται αντιληπτό ως ένας ιερός θεσμός, ο οποίος απειλείται και «αμαυρώνεται» από τα «ανεπαίσχυντα» κόμματα και πολιτικούς. Η θετική αυτή στάση της ακροδεξιάς για το κράτος και τη συνακόλουθη υποταγή στους κανόνες και αρχές του, πηγάζει από τη θεμελιώδη πεποίθηση ότι το κράτος πρέπει να αποτελεί ενσάρκωση του έθνους, και ως εκ τούτου είναι ο κύριος υπερασπιστής των μελών του. Τα μέλη φυσικά είναι οι γηγενείς πολίτες. Οι άλλες αλλότριες ομάδες, όπως οι μετανάστες και οι διάφορες μειονότητες, έχουν ως στόχο την κατάλυση του κράτους και των αρχών του.

2.2. Άκρα Δεξιά και κοινωνικοοικονομικές πολιτικές

2.2.1. Τα νατιβιστικά οικονομικά της ακροδεξιάς

Μέχρι και τις αρχές του 21^{ου} αιώνα επικρατούσε η αντίληψη ότι η ακροδεξιά ενστερνιζόταν νεοφιλελεύθερα οικονομικά προγράμματα. Ο νεοφιλελευθερισμός μάλιστα θεωρήθηκε ότι αποτελούσε ένα από τα χαρακτηριστικά του λόγου και της εκλογικής επιτυχίας της. Όπως προαναφέραμε, κατά τους Kitschelt και McGann η «νικηφόρα φόρμουλα» της ακροδεξιάς, υπήρξε ο συνδυασμός *«ακραίων και οικονομικά δεξιών οπαδών της ελεύθερης αγοράς, και πολιτικά και πολιτισμικά αυταρχικών θέσεων»* (Kitschelt & McGann, 1995: vii). Η συγκεκριμένη όμως θέση, δηλαδή ότι τα νεοφιλελεύθερα οικονομικά συνθέτουν ένα προσδιοριστικό στοιχείο της ακροδεξιάς, απορρίπτεται από τον Mudde στη βάση δύο εμπειρικών επιχειρημάτων. Πιο συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι: α) πολλοί εκπρόσωποι της συγκεκριμένης πολιτικής οικογένειας δεν διέπονται από νεοφιλελεύθερες απόψεις για την οικονομία, και β) το οικονομικό πρόγραμμα είναι δευτερεύον χαρακτηριστικό της ιδεολογίας και του εκλογικού προγράμματός της. Η χρήση των οικονομικών γίνεται επιλεκτικά, κυρίως για να εφαρμόσουν τις ιδεολογικές θέσεις του νατιβισμού, αυταρχισμού και λαϊκισμού, προσπαθώντας να αυξήσουν τον αριθμό των υποστηριχτών τους (Mudde, 2007: 119-120). Όπως ισχυρίζεται ο Minkenberg (2000: 173-174) *«ο φιλελευθερισμός της αγοράς ουδέποτε υπήρξε βασικό συστατικό της ακροδεξιάς ιδεολογίας [...] αλλά υπήρξε ένα εργαλείο τακτικής που εγκαταλείπεται στον βαθμό που αλλάζει ο πολιτικός άνεμος και φαίνεται πιο ελπιδοφόρος ο προστατευτισμός και ο προνοιακός σοβινισμός»*.

Σε μια νεώτερη τοποθέτησή του ο Kitschelt αποδέχεται ότι η ακροδεξιά εμφανίζεται με ένα πιο κεντρώο οικονομικό πρόγραμμα, το οποίο όμως ακόμα συνδυάζεται με τον αυταρχισμό. Η υιοθέτηση, η προσαρμογή και η μετάθεση σε εγγύτερες προς το κέντρο οικονομικές στάσεις, είναι η αντίδραση στη μεταβολή των εκλογικών προτιμήσεων των ψηφοφόρων στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες (De Lange, 2007: 412, 429). *«Είναι ανάγκη να τροποποιήσουμε»*, δηλώνει σχετικά ο Kitschelt, *«την “νικηφόρα φόρμουλα”, ώστε να λάβουμε υπόψη μας την ηπιότερη εκδοχή του νεοφιλελευθερισμού, πολλών νέων ριζοσπαστικών δεξιών κομμάτων στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Είναι δυνατόν η “νικηφόρα φόρμουλα” να μην απαιτεί το συνεχές νεοφιλελευθερισμό, αλλά μάλλον, μια σύνθεση που να συνδυάζει επαρκώς την ελεύθερη αγορά ώστε να προσελκύσει τους μικροαστούς ψηφοφόρους, αλλά να μην αποξενώνει την υποστήριξη της εργατικής τάξης με δραστική επίθεση κατά*

του κράτους πρόνοιας, ενώ ταυτόχρονα θα υπόσχεται προστατευτισμό που να ευνοεί και τους δύο» (Kitschelt, 2004: 86) (McGann & Kitschelt, 2005: 163-164).

Φυσικά η οικονομική πολιτική της ακροδεξιάς κάθε άλλο παρά στατική στον χώρο και στον χρόνο είναι. Τα ακροδεξιά κόμματα εμφανίζονται ασυνάρτητα και διπρόσωπα στην άρθρωση της οικονομικής τους πολιτικής (Hainsworth, 2008: 86). Ο Mudde (2007: 122) χαρακτηρίζει τα οικονομικά της άκρας δεξιάς ως «νατιβιστικά οικονομικά»,⁷³ δηλαδή τα προγράμματά τους περικλείουν μια ιδιότυπη και ιδιόρρυθμη μίξη πολιτικών, χωρίς να έχουν μια καθαρή φιλελεύθερη ή σοσιαλιστική προσανατολισμένη στάση. Η ακροδεξιά προκρίνει ένα διαφοροποιημένο οικονομικό σύστημα, επιλέγοντας τον λεγόμενο «Τρίτο Δρόμο», τον οποίο σύστημα απορρίπτει τόσο την οικονομία της ελεύθερης αγοράς όσο και την κρατική οικονομία. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα ισχυρό, οργανικό, ιεραρχικά οργανωμένο κράτος με έναν ηγέτη στην κορυφή (Bastow, 1998: 57). Η ακροδεξιά στρέφεται προς ένα μοντέλο κοινωνικής οικονομίας της αγοράς (Mudde, 2007: 122), στο οποίο υποστηρίζεται ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, αλλά ταυτόχρονα το κράτος λειτουργεί ως ισορροπιστής, προσπαθώντας να θεραπεύσει και να αποτρέψει εκεί όπου μπορεί τις εγγενείς αρνητικές κοινωνικές συνέπειες που προκαλεί ο καπιταλισμός. Σε ένα σύστημα μεικτής οικονομίας δηλαδή, στο οποίο μαζί με την ελεύθερη αγορά θα συμβαδίζουν η κρατική καθοδήγηση και ο κρατικός προστατευτισμός. Έτσι συναντάμε περιπτώσεις, στις οποίες στην οικονομική θεώρησή της η ακροδεξιά εκτείνεται σε ολόκληρο το πλαίσιο των δύο αντίθετων επιλογών: μεταξύ του *laissez faire* και της κρατικής οικονομίας. Ακόμα και μέσα στους κόλπους των κομμάτων υπάρχουν αντίπαλες απόψεις για το ποια οικονομική πολιτική θα εξυπηρετεί αποτελεσματικότερα τις επιδιώξεις του κόμματος και της κοινωνίας.

Αρχικά, μερικά κόμματα, κυρίως τα *Κόμματα της Προόδου* (σε Νορβηγία και Δανία), εμφανίστηκαν βασικά ως αντιφορολογικά και αντιγραφειοκρατικά κινήματα, τα οποία επιτίθονταν στο κράτος υπερασπιζόμενα τις μικρές επιχειρήσεις, τους μικροαστούς και τους χαμηλόμισθους υπάλληλους γραφείων. Τα κόμματα αυτά υπήρξαν επικριτικά στη δεσποτική δύναμη του κράτους, στη διασπάθιση των δημοσίων πόρων και στην επιβολή υπερβολικών χρεώσεων στις επιχειρήσεις. Έτσι εμφανιζόντουσαν έντονα υπέρ των νεοφιλελεύθερων πολιτικών σχετικά με τη στάση

⁷³ Όπως αναφέρει «το πρωταρχικό κίνητρο της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής δεξιάς είναι νατιβιστικό. Η οικονομία θα έπρεπε να είναι στην υπηρεσία του έθνους και μόνο του έθνους».

τους απέναντι στην ελεύθερη αγορά.⁷⁴ Το παράδοξο αυτών των κομμάτων είναι ότι ενώ εναντιώνονται στην παρέμβαση του κράτους στην οικονομική ζωή, ταυτόχρονα είναι υπέρμαχα της διατήρησης των κοινωνικών κεκτημένων. Όλα αυτά βέβαια προς χάριν διατήρησης και απόκτησης εκλογικής πελατείας (Milza, 2004: 579). Και ο H.G. Betz (1994: 174) με τη σειρά του υποστηρίζει ότι το οικονομικό πρόγραμμα της ακροδεξιάς συνδύαζε ένα μείγμα φιλελευθερισμού της αγοράς και «προνοιακού» σοβινισμού.

Τα τελευταία όμως χρόνια, το σύνολο σχεδόν των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων υιοθέτησε μια καθαρά εθνικιστική αντίληψη των οικονομικών, εκφραζόμενη με το «σοβινισμό του κράτους πρόνοιας». Σε αυτό το σημείο η εσωστρέφεια της ακροδεξιάς είναι κάτι παραπάνω από εμφανής. Η λειτουργία της οικονομίας θα ωφελεί μόνο τους γηγενείς και «αυτόχθονες», υψώνοντας ένα τοίχιο προστατευτισμού στις «αλλοδαπές επιδράσεις». Η οικονομία πρέπει να υπηρετεί πάντα το έθνος, προβάλλοντας ταυτόχρονα πολιτικές και ρητορικές νεοφιλελεύθερου χαρακτήρα και «προνοιακού» σοβινισμού.

2.2.3. Η στάση απέναντι στους Διεθνείς Θεσμούς και στην Παγκοσμιοποίηση

Η ακροδεξιά στρέφεται ενάντια στους διεθνείς θεσμούς και καθιστά τη διεθνή συνεργασία δυσχερή. Προσπαθεί να δράσει και να εκφράσει «τη φωνή του λαού», εκμεταλλευόμενη την αντίθεση, τη διαμαρτυρία και τη δυσαρέσκεια των πολιτών, επιχειρώντας με αυτόν τον τρόπο να αναδείξει ως αποκλειστικά υπαίτιους των δεινών του έθνους το σύνολο σχεδόν των διεθνών θεσμών. Αυτή η στρατηγική αποτελεί ένα κεντρικό στοιχείο των ιδεολογικών διακηρύξεων και προγραμμάτων της ακροδεξιάς. Η παγκοσμιοποίηση, ο πολυπολιτισμός, η αμερικανική στρατιωτική και πολιτισμική κυριαρχία, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, ο κοσμοπολιτισμός, η ολοένα και μεγαλύτερη απήχηση σε μεταϋλιστικά διακυβεύματα, είναι υπεύθυνα και συνάμα ύποπτα και ένοχα, και όλα έχουν ως στόχο να «θίξουν και να διαρρήξουν» την ακεραιότητα του έθνους-κράτους.

Η παγκοσμιοποίηση και πιο συγκεκριμένα η εναντίωσή της σε αυτήν αποτελεί ένα από τα βασικά θέματα της ακροδεξιάς.⁷⁵ Τα *«λαϊκιστικά ριζοσπαστικά κόμματα*

⁷⁴ Για περισσότερα σχετικά με τη Σκανδιναβική περίπτωση της άκρας δεξιάς, βλ. J. G. Andersen and Bjørklund (2004).

⁷⁵ Η παγκοσμιοποίηση κατά τον David Held «*συνεπάγεται σήμερα δύο διακριτά φαινόμενα. Πρώτον, ότι πολλές αλυσίδες πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας αποκτούν παγκόσμιο εύρος και, δεύτερον, ότι υπάρχει εντατικοποίηση των επιπέδων αλληλεπίδρασης και μεταξύ, άλλα και ανάμεσα σε κράτη και κοινωνίες*» (αναφέρεται στο Mudde, 2007: 185). Βλ. επίσης, Mudde (2003).

είναι ανάμεσα στους πιο στεντόρειους αντιπάλους της παγκοσμιοποίησης» και μια από τις κύριες αιτίες της εκλογικής τους επιτυχίας (Mudde, 2007: 184). Η έντονη κριτική της ακροδεξιάς κατά της παγκοσμιοποίησης εξιδανικεύεται με μια σαφή προβολή της ιδέας του έθνους. Οι τρεις⁷⁶ ουσιαστικές μορφές της παγκοσμιοποίησης - η οικονομική, η πολιτισμική και η πολιτική - θεωρούνται ότι υπαγορεύονται και υπαγορεύονται από τις ΗΠΑ, φανερώνοντας έτσι έναν έντονο αντιαμερικανισμό.

Η αντίθεση απέναντι στην οικονομική παγκοσμιοποίηση βασίζεται στα εξής στοιχεία: (1) Η παγκοσμιοποίηση θεωρείται ότι προέρχεται από τις ελίτ, υπηρετώντας τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντά τους. (2) Η παγκοσμιοποίηση περιορίζει την κρατική κυριαρχία. (3) Η παγκοσμιοποίηση συνδέεται με την αυξανόμενη δύναμη της ΕΕ. (4) Η οικονομική παγκοσμιοποίηση καταστρέφει την οργανική φύση της κοινότητας, απειλώντας τη φυσική οικονομική τάξη και τις παραδοσιακές δομές της οργάνωσής της (Zaslone, 2008: 174). Η οικονομική παγκοσμιοποίηση θεωρείται ότι κυριαρχείται από τις πολυεθνικές εταιρείες αμερικανικών συμφερόντων και από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που ελέγχονται από τις ΗΠΑ, όπως το Διεθνές Χρηματοπιστωτικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα, τα οποία απειλούν τον έλεγχο της εθνικής οικονομίας από τους ξένους. Η οικονομία θα πρέπει κατά τις απόψεις της ακροδεξιάς να υπηρετεί το κράτος, το οποίο και θα την ελέγχει.

Η πολιτισμική παγκοσμιοποίηση οδηγεί στην υπονόμηση των παραδοσιακών δομών, αρχών και συμπεριφορών. Η κυριαρχία του λεγόμενου «αμερικανικού τρόπου ζωής» δημιουργεί μια λανθασμένη κουλτούρα, η οποία είναι υλιστική και εξαρτώμενη από την ηδονιστική υπερκατανάλωση αγαθών και από καταναλωτές που στερούνται πολιτισμικών αρετών. Έτσι κατακρίνεται η δημιουργία ενός «ενιαίου αδιαφοροποίητου κόσμου»,⁷⁷ που συνεπάγεται την «πολιτιστική γενοκτονία» του έθνους.

Η πολιτική παγκοσμιοποίηση συνδέεται με ένα μονοπολικό παγκόσμιο σύστημα αμερικανικής κυριαρχίας. Τα ΗΕ είναι στην καλύτερη περίπτωση διεφθαρμένα και στη χειρότερη πρωταγωνιστές σε διάφορες συνομοσίες. Οι ΗΠΑ

⁷⁶ Οι Caiani and Wagemann (2012) προσθέτουν και μια επιπλέον Τετάρτη μορφή παγκοσμιοποίησης, την τεχνολογική. Η τεχνολογική παγκοσμιοποίηση είναι συνέπεια της ευρείας διάδοσης του διαδικτύου σε όλο τον κόσμο, μετατρέποντάς το ουσιαστικά σε ένα παγκόσμιο χωριό. Η διάδοση των πληροφοριών και των απόψεων έχει καταστεί παγκόσμια και άμεση, δημιουργώντας μια νέα τεχνολογία επικοινωνίας.

⁷⁷ Κατά την ιδεολογία του «εθνοπλουραλισμού», «*ο ενιαίος αδιαφοροποίητος κόσμος*» είναι ουσιαστικά ο εχθρός του πολυπολιτισμού με την έννοια ότι μεταχειρίζεται τον κόσμο ως μια ενιαία ανθρώπινη κοινότητα, ενώ ο αληθινός πολυπολιτισμός προέρχεται από την ύπαρξη και τη χαρά διαφορετικών ανθρώπινων κοινοτήτων» (Griffin, 1999).

κατηγορούνται ότι χρησιμοποιούν το NATO και τον ΟΗΕ, ως φορείς εγκαθίδρυσης μιας «Νέας Τάξης Πραγμάτων», ενός “New World Order”. Οι διάφορες επιχειρήσεις των ΗΕ, όπως αυτές στο Ιράκ και στο Κόσοβο, κατέδειξαν την ισχυρή βούλησή τους για μια διευρυνόμενη προληπτική δράση παραβιάζοντας και τα όρια της εθνικής κυριαρχίας των χωρών (Mudde, 2007: 193).

Οι ακροδεξιοί σχηματισμοί, ισχυριζόμενοι όπως αναφέραμε ότι εκφράζουν τη βούληση του λαού που αντιπροσωπεύει το έθνος, θεωρούν ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση (στο εξής ΕΕ) αποτελεί ένα θεσμό μυστικών διαβουλεύσεων και συναλλαγών. Η ακροδεξιά είναι στην καλύτερη περίπτωση επιφυλακτική σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Ως συνέπεια, βρίσκεται σε περίοπτη εκλογικά και πολιτικά θέση η εναντίωσή της απέναντι στην ΕΕ. Αποκομίζει λοιπόν οφέλη, προερχόμενα από τη δυσαρέσκεια των πολιτών ως αποτέλεσμα των αποφάσεων των θεσμικών οργάνων της ΕΕ και της διάψευσης των προσδοκιών από τη συνολική λειτουργία της. Η πλειονότητα των κομμάτων του ακροδεξιού χώρου κατά τους Petr Kopecky και Mudde, εντάσσονται στους «ευρω-απισιόδοξους».⁷⁸ Τα κόμματα και οι οργανώσεις της ακροδεξιάς τείνουν να θεωρούν την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως ένα γραφειοκρατικό και ελιτίστικο φαινόμενο που ουσιαστικά καταπατά την εθνική κυριαρχία. Η ΕΕ με τη λειτουργία και τις αποφάσεις της εξασθενίζει τις δομές και τις αξίες που αναφέρονται στο έθνος-κράτος, στην εθνική ταυτότητα, στην κρατική κυριαρχία, στα εθνικά δικαιώματα. Έτσι τα περισσότερα κόμματα του χώρου δεν επιθυμούν την απώλεια της ανεξαρτησίας τους, τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού υπερ-κράτους και την ομοσπονδιακή συγκρότηση της γηραιάς ηπείρου (Mudde, 2007: 168). Οι «γραφειοκράτες» των Βρυξελλών αποτελούν τον βασικό στόχο της ακροδεξιάς πολεμικής. Ως ένα μη εκλεγμένο σώμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή λαμβάνει τη μερίδα του λέοντος της συγκεκριμένης εναντίωσης. Τα συνθήματα που προβάλλονται «όχι» στο Μάαστριχτ – «ναι» σε μια Ευρώπη των Πατρίδων, «ναι» στην Ευρώπη, «όχι» σ’ αυτήν την ΕΕ, «ναι στην Ευρώπη, «όχι» στις Βρυξέλλες, είναι ενδεικτικά των αντιλήψεων και στρατηγικών της ακροδεξιάς.

Η Ευρώπη βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι, πολωμένη μεταξύ της ανάγκης να παραμείνει πιστή στις βασικές δημοκρατικές αξίες και ελευθερίες της - με τη διατήρηση ενός χώρου ελευθερίας και δικαιοσύνης - και της ανάγκης να

⁷⁸ Οι Kopecký and Mudde (2002: 202-203) κάνουν τη διάκριση τεσσάρων τύπων κομματικών θέσεων, στο ζήτημα αντιμετώπισης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και στη βάση δύο διαστάσεων, των ευρω-απισιόδοξων και των ευρω-πεσιμιστών. Πιο συγκεκριμένα διακρίνουν τους ευρωλάτρες, τους ευρω-πραγματιστές, τους ευρω-αρνητές και τους ευρω-σκεπτικιστές.

προστατεύσει τους πολίτες της από τη νέα τρομοκρατία και την άνοδο των ακροδεξιών εθνικιστικών ηγετών και κομμάτων που απαιτούν λιγότερη Ευρώπη και μεγαλύτερη εθνική κυριαρχία στα εθνικά κράτη. Όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει η Γεωργιάδου (2015, Νοέμβριος 8), «αν κάτι είναι εμφανές στο επίπεδο ευρωπαϊκών κρατών και στην Ε.Ε. είναι η απουσία σχεδίου για το προσφυγικό ζήτημα. Η πολιτική τάξη της Ευρώπης αναλώνεται στη διαχείριση του φόβου των πολιτών. Υπό την απειλή της ακροδεξιάς που λειτουργεί ως ενισχυτής του φόβου απέναντι στον Ξένο, ηγεσίες και κόμματα στην Ευρώπη επιλέγουν το πολιτικό κατενάτσιο από την ανάληψη πρωτοβουλιών για την αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος». Η προσφυγική κρίση, με τα εκατομμύρια των ανθρώπων που προσπαθούν να διαφύγουν από τη λαίλαπα του πολέμου και των συγκρούσεων, προκάλεσε την επιτάχυνση μιας υποκείμενης σύγκρουσης οραμάτων μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών μελών της ΕΕ, όπως και κρατών εκτός της ΕΕ, όπως είναι για παράδειγμα η Ισλανδία, η οποία φαίνεται «να κάνει πίσω» σχετικά με την ένταξή της στην ΕΕ. Ωστόσο, όπως επισημαίνει η Heather Grabbe (2016), με το κλίμα που επικρατεί λόγω της προσφυγικής κρίσης, η ανοιχτή κοινωνία δεν απειλείται μόνο από μια άνοδο των ακραίων κομμάτων στην εξουσία, αλλά και από την ενίσχυση της ίδιας ξενοφοβικής λογικής από τα παραδοσιακά κόμματα.

Υπάρχει μια αίσθηση του επείγοντος στην αντιμετώπιση των πιέσεων στο εσωτερικό της ΕΕ: ορισμένες από αυτές αφορούν παλιά θέματα με νέες αναπτυσσόμενες μορφές, άλλα όμως θέματα είναι νέα: η μη εφαρμογή της συμφωνίας του Δουβλίνου III από διάφορα κράτη μέλη της ΕΕ το καλοκαίρι του 2015, που έθετε τους ελάχιστους κοινούς κανόνες για τους αιτούντες άσυλο και τους μετανάστες, η οικονομική κρίση, η κρίση του ελληνικού χρέους, η κρίση της Κριμαίας, η κρίση Brexit, η διευρυνόμενη τρομοκρατία με τις επιθέσεις ή απειλές στις Βρυξέλλες, το Παρίσι ή οπουδήποτε αλλού στην Ευρώπη. Από την άλλη πλευρά παρατηρείται η άνοδος των ακροδεξιών κομμάτων σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες· η ριζοσπαστικοποίηση μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών, οι οποίοι είναι «αναφυλακτικοί» απέναντι στους «ξένους τρομοκράτες»· η άνθηση της τρομοκρατίας του διαδικτύου και ερωτήματα σχετικά με το μέλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.⁷⁹

Η συζήτηση γύρω από αυτά τα ζητήματα θερμάνθηκε εξαιτίας της προσφυγικής κρίσης, κυρίως όταν η γερμανίδα καγκελάρια Angela Merkel πρότεινε

⁷⁹ Για μια περιγραφή της κατάστασης και των λόγων αύξησης της απήχησης των ακροδεξιών δυνάμεων, βλ. Bremmer (2015).

μια πολιτική «ανοιχτών θυρών», που πολλές ευρωπαϊκές χώρες αρνήθηκαν να ακολουθήσουν. Σε αυτή την προσέγγιση της Γερμανίας αντιτέθηκε κατά κύριο λόγο η Ουγγαρία, μέσω του πρωθυπουργού της Viktor Orban.⁸⁰ Το χάσμα μεταξύ της Γερμανίας και άλλων ευρωπαϊκών κρατών διευρύνθηκε επίσης από μια σειρά άλλων θεμάτων, όπως η κρίση του ελληνικού χρέους και της ζώνης του ευρώ.⁸¹ Η αποτυχία μείωσης αυτού του χάσματος προκάλεσε προβλήματα ακόμα και στην ύπαρξη της ΕΕ.⁸² Ταυτόχρονα, η ανικανότητα των ευρωπαίων ηγετών να αποδείξουν εμπράκτως

⁸⁰ Η «ορμυνοποίηση» της Κεντρικής Ευρώπης, με την οικοδόμηση νέων φραχτών και συνόρων προκειμένου να εμποδιστεί η έλευση προσφύγων, τείνει να δηλητηριάσει όλες τις χώρες στην περιοχή (σ.τ.σ.).

⁸¹ Οι προσπάθειες να κατηγορηθεί η Ελλάδα ως αποκλειστικά υπεύθυνη για την κρίση της και να στιγματιστεί ως μεμονωμένη περίπτωση κατέρρευσαν κατά τη διάρκεια των ετών 2010 και 2011. Από τη μια πλευρά, τα μέτρα λιτότητας και μεταρρυθμίσεων, που συνδέθηκαν με τα δάνεια, οδηγούσαν την Ελλάδα όλο και πιο βαθιά μέσα στην κρίση αντί να την καταπολεμούν. Από την άλλη, γινόταν όλο και πιο φανερό ότι το πρόγραμμα χρέους δεν αποτελούσε ελληνική αποκλειστικότητα. Σε όλες τις βιομηχανικές χώρες η χρηματοπιστωτική κρίση είχε από το 2008 αυξήσει ιδιαίτερα τα χρέη. Έτσι, μετά την Ελλάδα μπήκαν στο στόχαστρο των χρηματαγορών και άλλες χώρες, όπως η Ιρλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Ιταλία. Και στις χώρες αυτές ανέβηκαν τα επιτόκια, και η απειλή της χρεοκοπίας έγινε ορατή. Η Ευρωζώνη προχωρούσε σε συνεχώς νέα προγράμματα διάσωσης. Παρ' όλα αυτά, η κρίση συνέχισε να εξαπλώνεται, η Ευρωζώνη απειλούνταν με κατάρρευση. Για τον λόγο αυτό, τα κράτη της Ευρωζώνης, υπό την ηγεσία της γερμανικής και γαλλικής κυβέρνησης, αποφάσισαν να προχωρήσουν σε μια πιο συνολική λύση. Τέλη Οκτωβρίου του 2011 παρουσίασαν τη στρατηγική τους, η οποία άρχισε να εφαρμόζεται τους επόμενους μήνες. Η στρατηγική αυτή βασιζόταν – εκτός από νέα δάνεια και ένα κούρεμα για την Ελλάδα – σε δύο στοιχεία, τα οποία ο υπουργός Οικονομικών της Γερμανίας Wolfgang Schäuble, παρουσίασε σε επιστολή του προς τα μέλη του Ομοσπονδιακού Κοινοβουλίου ως εξής:

– «Μια αποτελεσματική χρήση του προσωρινού μηχανισμού διάσωσης, ώστε να αποσοβηθεί εν τη γενέσει του ο κίνδυνος μετάδοσης».

– «Να δεσμευτούν ρητά τα επισφαλή στον χρηματοπιστωτικό κίνδυνο κράτη ότι θα λάβουν όλα τα αναγκαία οικονομικά, πολιτικά και δημοσιονομικά μέτρα».

Το αποτέλεσμα είναι ένα νέο πλαίσιο δημοσιονομικής και οικονομικής πολιτικής για την ΕΕ. Αυτό που άρχισε ως πρόγραμμα διάσωσης του ευρώ κατέληξε σε μόνιμη απαίτηση από τα κράτη να εφαρμόζουν λιτότητα και να γίνουν «πιο ανταγωνιστικά» προς όφελος των επενδυτών και στις πλάτες του λαού (Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, 2015: 59-60).

⁸² Η αντικατάσταση της κοινοτικής αλληλεγγύης - ή έστω της πολιτικής διαπραγματεύσεως - από ένα αδιαπραγμάτευτο οικονομικό δόγμα - της πολιτικής της αυστηρής λιτότητας -, που επιβάλλεται με έξωθεν πιέσεις και αποτελεί κριτήριο για το μέλλον ορισμένων χωρών, υπήρξε ο καταλυτικός παράγοντας για την ανάδυση του ευρωπαϊκού εθνικισμού. Το αποτέλεσμα της επιλογής της πολιτικής της λιτότητας δημιούργησε ουσιαστικά δύο ζώνες του ευρώ: τον πλουσιότερο Βορρά και τον ασθενέστερο Νότο. Παράλληλα με αυτό το οικονομικό ρήγμα άρχισε να ανοίγει κι ένα ρήγμα ανάμεσα στον πολιτικά σταθερό Βορρά και τον πολιτικά ασταθή Νότο, ο οποίος αντιμετωπίζει πολιτικές κρίσεις, ιστορικές εκλογικές ανατροπές και πολιτικοκοινωνικό κατακερματισμό. Το διπλό αυτό – οικονομικό και πολιτικό- ρήγμα πυροδότησε τη δυναμική των ακροδεξιών και των αντιευρωπαϊκών κομμάτων. Το διπλό ρήγμα αντανάκλαται και στη μορφή που λαμβάνουν οι ακραίες ιδεολογίες στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Η συντριπτική πλειονότητα των αντιευρωπαϊκών κομμάτων στον Βορρά αποτελείται από ακροδεξιούς ή υπερσυντηρητικούς σχηματισμούς με εθνικιστική και συχνά ξενοφοβική ιδεολογική πλατφόρμα. Τα κόμματα αυτά είναι συνήθως εχθρικά προς τους μετανάστες, επιδιώκουν λιγότερες σχέσεις με τον «υποβαθμισμένο» ευρωπαϊκό Νότο και επιζητούν είτε τη διάλυση της ΕΕ είτε τον επίσημο διαχωρισμό της ευρωζώνης σε Βορρά και Νότο. Στον Νότο, η οικονομική υποβάθμιση έχει ως αποτέλεσμα τη διασπορά του ευρωσκεπτικισμού σε όλο σχεδόν το εύρος του ιδεολογικοπολιτικού φάσματος. Διαφορετικά κόμματα, άλλα με ακραία ατζέντα και άλλα όχι, έχουν ως κοινό τους κοινό σημείο την αμφισβήτηση της σημερινής μορφής της ΕΕ. Επιπλέον, στις χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, τα κόμματα που ανήκουν στο Κέντρο, δηλαδή τα κεντροδεξιά και κεντροαριστερά

την αλληλεγγύη τους, αρνούμενοι ουσιαστικά να φιλοξενήσουν πρόσφυγες στις χώρες τους, προκάλεσε τεράστια πίεση για τις λίγες χώρες που δεν είχαν άλλη επιλογή. Η Ελλάδα και η Ιταλία είναι μερικά από τα κύρια σημεία εισόδου στην ΕΕ, οι οποίες δεν μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν τις ροές των προσφύγων μόνες τους. Στην πραγματικότητα η Ελλάδα δεν κατάφερε να τηρήσει τις απαιτήσεις του Δουβλίνου, με αποτέλεσμα σημαντικά μεγάλος αριθμός ατόμων να μην έχει καταγραφεί στα σημεία υποδοχής. Το γεγονός αυτό έδωσε αφορμή για κριτική και αντιμεταναστευτικές φοβίες σε όλη την Ευρώπη (Postelnicescu, 2016). Η εκλογική μάχη στην Αυστρία, υπήρξε ένα ακόμη παράδειγμα της όλο και αυξανόμενης ανόδου της ακροδεξιάς εν μέσω της προσφυγικής κρίσης, της υποτονικής οικονομικής ανάπτυξης και της αυξανόμενης απογοήτευσης με την ΕΕ (Aisch, Pearce, & Rousseau, 2016).

Τι ισχυρίζονται οι ακροδεξιοί ηγέτες; Δικαιολογούν την επιστροφή στο κράτος-έθνος και την εθνική ταυτότητα, με την ταυτόχρονη απόρριψη της ΕΕ.⁸³ Τα ακροδεξιά κόμματα και κινήματα λοιπόν, υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει ένα κοινό ευρωπαϊκό όραμα και ταυτότητα· υπάρχει μόνο μια Ευρώπη όπου η μια κρίση επέρχεται της άλλης, χωρίς μια ορθολογική λύση να διαφαίνεται στον ορίζοντα. Η κατάσταση επιδεινώνεται ραγδαία με την επιτυχία των εθνικιστών ακροδεξιών ηγετών, που εκμεταλλεύονται την αστάθεια και φόβο για το μέλλον, από τις μεγάλες ροές προσφύγων και μεταναστών και της εισαγόμενης τρομοκρατίας στην Ευρώπη μέσω του ISIS.

Μία εβδομάδα πριν από το δημοψήφισμα στη Βρετανία για την παραμονή της ή όχι στην ΕΕ, μία σειρά ευρωπαϊκών ακροδεξιών κομμάτων σε συνάντησή τους στη Βιέννη, ζήτησαν τη διεξαγωγή παρομοίων δημοψηφισμάτων σε όλες τις χώρες-μέλη της ΕΕ. «*Θέλω να ερωτηθούν όλοι οι λαοί της Ευρώπης ως προς τη σχέση τους με την ΕΕ*», τόνισε στη διάρκεια κοινής συνέντευξης Τύπου των συμμετεχόντων ακροδεξιών ηγετών, η αρχηγός του γαλλικού κόμματος *Front National*, Marine Le Pen. Η Le Pen, μετά τις εκλογές του 2014 είχε δηλώσει στον *Der Spiegel* «ότι θέλει να

κόμματα τα οποία ως επί το πλείστον ανέλαβαν τη διακυβέρνηση αυτών των χωρών τις τελευταίες δεκαετίες, υπέστησαν σημαντικές εκλογικές ήττες (Ρωμαιο, 2014).

⁸³ Τα ακροδεξιά κόμματα διαφοροποιούνται όσον αφορά τη στάση που κρατούν απέναντι στην ΕΕ. Η ένταση αυτή της διαφοροποίησης είναι κλιμακούμενη αλλά διαφοροποιούνται και ως προς το περιεχόμενο της εναντίωσης στις αρχές, τις πολιτικές ή και τις προοπτικές της ΕΕ. Αυτή η στάση εκτείνεται από απλές επιφυλάξεις και κριτική αμφισβήτηση έως άρνηση ή και καθολική απόρριψη του σχεδίου της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Οι θέσεις τους όμως μπορεί να διαφοροποιούνται και συγκυριακά. Ήταν πιο έντονος ο ευρωσκεπτικισμός στη συγκυρία του δημοψηφίσματος για το Brexit, και πιο καλυμμένος στη διάρκεια της βρετανικής κρίσης έως ότου το Brexit δρομολογηθεί. Για τον «συμβιβαστικό» και «υπό όρους» έως τον «απορριπτικό» ευρωσκεπτικισμό, βλ. Vasilopoulou (2010), Βασιλοπούλου (2020).

καταστρέψει την ΕΕ». Ήταν η περίοδος έξαρσης του ευρωσκεπτικισμού ευρύτερα και στο περιβάλλον της ακροδεξιάς. Τον ευρωσκεπτικισμό έκανε ακόμη εντονότερη η αίσθηση δύναμης που απέκτησαν με την άνοδο της εκλογικής τους επιρροής (Γεωργιάδου, 2014), (Βασιλοπούλου, 2020: 18). Από την πλευρά του, ο Αυστριακός Heinz-Christian Strache, τόνισε πως τα «πατριωτικά κόμματα» θέλουν να αλλάξουν την ΕΕ εκ των έσω, στην κατεύθυνση της άμεσης δημοκρατίας, της επανάκτησης αρμοδιοτήτων από τα εθνικά Κοινοβούλια, του αγώνα κατά των διεθνών ομίλων, και στην κατεύθυνση της προστασίας των ταυτοτήτων. Σημείωσε πως *«αυτό που βιώνουμε ως πολιτική, αγγίζει την αυτοκτονία, όμως όποιος παραμένει θεατής σε μία αυτοκτονία είναι συνένοχος σε αυτή»*, ενώ απευθυνόμενος προς τις «ελίτ» της ΕΕ πρόσθεσε ότι *«όποιος δεν βαδίζει με τον χρόνο, με τον χρόνο φεύγει»*. Ο εκπρόσωπος του κόμματος *Εναλλακτική για τη Γερμανία* Marcus Pretzell, επισήμανε πως το *«κατεστημένο της ΕΕ με το δίκιο του βλέπει ως «κίνδυνο» το δημοψήφισμα στη Βρετανία και πως, εάν τελικά η Βρετανία αποχωρήσει από την ΕΕ, τότε θα διαπιστώσει κανείς πως, παρά τις «Κασσάνδρες», υπάρχει μία ζωή και μετά την ΕΕ»* (Deutsche Welle, 2016, June 17).

2.2.3. Ακροδεξιά και μετανάστευση

Η σύγχρονη άκρα δεξιά, έχει συνδεθεί όπως ήδη αναφέραμε με τις πολιτικές περιορισμού, και πολλές φορές αποκλεισμού της μετανάστευσης. Η οικονομική κρίση, το προσφυγικό και η μετανάστευση έχουν προκαλέσει την άνοδο της ακροδεξιάς σε ολόκληρη την Ευρώπη. Το αφήγημα για τη μετανάστευση έχει διάφορες πτυχές στο περιβάλλον της ακροδεξιάς. Ένα μοτίβο είναι ο μετανάστης ως οικονομική απειλή και ένα δεύτερο ως κοινωνικο-πολιτισμική.

Το ζήτημα της μετανάστευσης⁸⁴ έχει λειτουργήσει ως σημαντικός καταλύτης της εκλογικής επιτυχίας των ακροδεξιών κομμάτων στη Δυτική Ευρώπη. Έδωσε τη δυνατότητα στα κόμματα αυτά να συνδέσουν τον ιδεολογικό πυρήνα του ξενόφοβου εθνικισμού τους με την αυξανόμενη «ανησυχία» και δυσαρέσκεια, σε ευρύτατα τμήματα του εκλογικού σώματος.⁸⁵ Τα κόμματα της ακροδεξιάς υπήρξαν ικανά στο

⁸⁴ Για μια ανάλυση των απόψεων σχετικά με το ζήτημα της μετανάστευσης, βλ. Nedelcu and Miller (2011)

⁸⁵ Η ΕΕ γνώρισε μια απότομη αύξηση στην εισροή των προσφύγων κατά το 2015. Πάνω από 700.000 άτομα σύμφωνα με εκτιμήσεις της Eurostat, που προέρχονται κυρίως από τη Συρία, το Αφγανιστάν, το Ιράκ, αιτήθηκαν άσυλο σε χώρες της ΕΕ κατά τους πρώτους οκτώ μήνες του 2015. Ο μεγάλος αυτός αριθμός προσφύγων οδήγησε σε υλικοτεχνικά, οικονομικά, και κοινωνικά προβλήματα και ο όρος *Ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση* χρησιμοποιείται ευρέως στη δημόσια και πολιτική ατζέντα. Οι πολιτικές αντιδράσεις είναι διαφορετικές σε όλη την Ευρώπη. Ενώ η Γερμανία ήταν μάλλον φιλόξενη έναντι των

να καταφέρουν να διαγνώσουν και να ανασύρουν στην επιφάνεια το θέμα της μετανάστευσης, αναδεικνύοντάς το ως βασικό κομμάτι της πολιτικής τους εκστρατείας (M. Williams, 2006: 70). Από πολιτική και οικονομική άποψη, οι μετανάστες αποτελούν τα εξιλαστήρια θύματα τόσο για την απώλεια θέσεων εργασίας όσο και από το κίνδυνο αλλοίωσης, ή για να το εκφράσουμε καλύτερα κατά τη ρητορική της ακροδεξιάς, «μόλυνσης» της εθνικής ταυτότητας. Στη βάση αυτή, τα επίπεδα της ανεργίας σε μια χώρα συχνά ταυτίζονται με τον αριθμό των μεταναστών που βρίσκονται στο έδαφός της. Παρ' όλα αυτά, οι περισσότερες μελέτες που έχουν στραφεί προς το συσχετισμό της εκλογικής επιτυχίας των ακροδεξιών κομμάτων και των επιπέδων ανεργίας σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο, καταλήγουν σε αντιφατικά συμπεράσματα (Mudde, 2007: 205-206).

Για τον Christopher Husbands, η μετανάστευση αποτελεί τον λόγο ύπαρξης των ακροδεξιών σχηματισμών είναι όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, η δική τους "*raison d'être*" (Husbands, 1992: 268). Κατά τον Ivaldi, ένα από τα κεντρικά ιδεολογικά ζητήματα της ακροδεξιάς, τα οποία μπορεί να χρησιμοποιούνται με διαφορετικό τρόπο και ένταση, είναι αυτό της αντιμεταναστευτικής τους δράσης. Μια δράση που προβάλλει ξενοφοβικές πεποιθήσεις και αντιλήψεις, προσφέροντας ταυτόχρονα ένα χρήσιμο εργαλείο αλίευσης ψήφων (αναφέρεται στο Hainsworth, 2008: 68). Τα ακροδεξιά κόμματα τείνουν να εμφανίζουν τους μετανάστες του Τρίτου Κόσμου ως απειλή για τις θέσεις εργασίας, τα κοινωνικά προνόμια, την ασφάλεια, τον πολιτισμό, την υγεία και τον τρόπο ζωής του γηγενούς πληθυσμού. Η Norris μάλιστα αναφερόμενη στο θέμα της μετανάστευσης, το χαρακτηρίζει ως το «θέμα σφραγίδα» της ακροδεξιάς, το οποίο αποτελεί την απειλή από τους «άλλους», συμπεριλαμβάνοντας σε αυτούς τους «άλλους», τους μετανάστες, τους αιτούντες άσυλο και γενικά όλους τους φορείς πολυπολιτισμικών ιδεών (Norris, 2005: 132). Στο ίδιο μήκος κύματος ο Matt Golder (2003) υποστηρίζει ότι η εκλογική επιτυχία της ακροδεξιάς είναι αποτέλεσμα των υψηλών επιπέδων μετανάστευσης και της

προσφύγων, πολλές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης αντέδρασαν με εχθρότητα. Τα καθιερωμένα κόμματα και οι πολιτικούς αναλυτές σε πολλές χώρες προβληματίζονται ότι οι ανησυχίες του πληθυσμού για τη ραγδαία αυτή μετανάστευση θα αυξήσει την υποστήριξη στα ακροδεξιά κόμματα και τις οργανώσεις. Και πράγματι, κόμματα και κινήματα έχουν αποκτήσει σημαντική υποστήριξη σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες εξαιτίας αυτού του γεγονότος. Για παράδειγμα, στη Γερμανία το κίνημα PEGIDA (Πατριώτες Ευρωπαίοι Ενάντια στον Εξισλαμισμό της Δύσης) και το κόμμα AfD (Εναλλακτική για τη Γερμανία), έχουν αποκτήσει σημαντική απήχηση στον πληθυσμό. Σε παρόμοια βάση είναι και η αύξηση της υποστήριξης για το γαλλικό *Εθνικό Μέτωπο*, τους *Σουηδούς Δημοκράτες*, ή τους *Αληθινούς Φιλανδούς* (Pisoiu & Ahmed, 2016; Steinmayr, 2016: 2).

ανεργίας που «προέρχεται» από αυτήν (βλ. επίσης Van der Brug, Fennema, & Tillie, 2000; Van der Brug, Fennema, & Tillie, 2005).

Η μετανάστευση συνδυάζεται με την ταυτόχρονη απαίτηση για ένα κράτος που θα είναι ισχυρό, αυταρχικό, και θα υπερασπίζεται «τον νόμο και την τάξη». Τα θέματα της μετανάστευσης και της ανασφάλειας, παρουσιάζονται ουσιαστικώς αδιαχώριστα στον λόγο της ακροδεξιάς. Το πρόβλημα της παράνομης μετανάστευσης συνδέεται άμεσα με τον φόβο της εγκληματικότητας και γενικότερα της ασφάλειας, λόγω της αυξανόμενης παρουσίας των μεταναστών. Έτσι η εγκληματικότητα, απεικονίζεται ως συνέπεια της μετανάστευσης και της παρουσίας ξένων.⁸⁶ Η εξίσωση «μετανάστευση = ανεργία = εγκληματικότητα», χρησιμοποιείται από την ακροδεξιά για να πολώσει την κοινωνική δυσαρέσκεια γύρω από μια θεματολογία σαφέστατα απλουστευτική, αλλά ταυτόχρονα αποτελεσματική (Milza, 2004: 410). Σε αυτό το πλαίσιο η ακροδεξιά έχει κατηγορηθεί για ρατσισμό, ξενοφοβία, μη ανεκτικότητα και προσπάθεια αποκλεισμού, και εν τέλει μη σεβασμού των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων της ελευθερίας και της ισότητας.

⁸⁶ Ο «ξένος» γενικά απορρίπτεται συνολικά. Όλοι οι «άλλοι» έχουν ανεξαιρέτως τα αρνητικά χαρακτηριστικά που τους προσδίδονται. Ενδιαφέρουσα είναι η παράθεση που κάνει ο Milza σχετικά με το «φαινόμενο της στεφάνης». Ο ξένος απορρίπτεται σε μεγαλύτερο βαθμό όσο δεν υπάρχει άμεση επαφή μαζί του. Η γεινίαση μαζί του εκλαμβάνεται ως απειλή, η οποία μεγεθύνεται από τις φήμες και τα ΜΜΕ. Όταν φυσικά οι πληθυσμοί συγχρωτίζονται, αυτή η αρνητική προκατάληψη σε μεγάλο βαθμό εξαλείφεται (Milza, 2004: 409). Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν και οι Rydgren και Ruth, αποδεικνύοντας ότι η τάση ψήφου για τη ριζοσπαστική δεξιά είναι υψηλότερη κοντά σε πυκνοκατοικημένες από μετανάστες περιοχές, αλλά όχι και σε αυτές τις περιοχές (Rydgren & Ruth, 2013).

Κεφάλαιο Τρίτο

3.1. Θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις του φαινομένου της ανόδου της ακροδεξιάς

Υπάρχουν δύο γενικές κατηγορίες προσεγγίσεων οι οποίες προσπαθούν να εξηγήσουν την εμφάνιση των ακροδεξιών κομματικών σχηματισμών και οργανώσεων. Η πρώτη κατηγορία εστιάζει σε ψυχολογικές ή κοινωνικο-ψυχολογικές ερμηνείες. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, γίνεται προσπάθεια εξήγησης της ανόδου της ακροδεξιάς προδιάθεσης, των πολιτικών συμπεριφορών και εκλογικής μετουσίωσης αυτών, με όρους προσωπικών χαρακτηριστικών του ατόμου. Σε αντίθεση, η δεύτερη κατηγορία θεωριών χρησιμοποιεί κοινωνικο-πολιτικές ή κοινωνιολογικές προσεγγίσεις. Στο πλαίσιο των προσεγγίσεων αυτών δίνεται έμφαση στο ότι η ακροδεξιά πρέπει να ερμηνευτεί με όρους ενός ειδικού προβλήματος ή πλέγματος προβλημάτων, που πρέπει να διαχειριστεί το πολιτικό σύστημα (C. Williams, 1999: 30).

Στο ίδιο σχεδόν μήκος κύματος η Γεωργιάδου (2008: 83-85), διακρίνει μεταξύ των απαγωγικών και των επαγωγικών μεθοδολογικών κατευθύνσεων, προσθέτοντας στις ανωτέρω τις κοινωνικο-ψυχολογικές και τις πολιτικο-θεσμικές προσεγγίσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι *απαγωγικές μεθοδολογικές κατευθύνσεις «εξετάζουν τη φυσιογνωμία του ακροδεξιού φαινομένου και τις μεταμορφώσεις του, εκκινώντας από τα ευρύτερα πολιτικο-κοινωνικά περιβάλλοντα στο εσωτερικό των οποίων κάνει την εμφάνισή της η άκρα δεξιά»*. Αναφέρονται δηλαδή στη διαχρονική εξέταση των ιστορικών και πολιτικών εξελίξεων, ως κρίσιμο παράγοντα ανάπτυξης ευνοϊκών ή μη συνθηκών στην πορεία του φαινομένου της ακροδεξιάς. *«Σε συγκυρίες οικονομικής ύφεσης και κοινωνικής κρίσης»*, υποστηρίζει σχετικά η Γεωργιάδου, *«η τάση αμφισβήτησης των κατεστημένων ιδίως πολιτικών κομμάτων και των αντιπροσωπευτικών θεσμών της δημοκρατίας εκτονώνεται, ως ένα βαθμό, διοχετευόμενη σε κόμματα και οργανώσεις της άκρας δεξιάς»*. Οι επαγωγικές μεθοδολογικές κατευθύνσεις από την άλλη, ερμηνεύουν το ακροδεξιό φαινόμενο έχοντας ως βάση το ίδιο το φαινόμενο. Συνεπώς, η άνοδος ή η πτώση της ακροδεξιάς, είναι *«συνάρτηση των υφιστάμενων πολιτικών παραδόσεων και της κουλτούρας, όπως επίσης, και μεταξύ των πολιτικών αντικειμένων και των πολιτικών δρώντων»*. Οι κοινωνικο-ψυχολογικές προσεγγίσεις εστιάζουν στις *«αντιδράσεις των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων στις συνέπειες του οικονομικού εκσυγχρονισμού, της παγκοσμιοποίησης, του μεταβιομηχανισμού και του μετακομμουνισμού»*. Οι πολιτικο-

θεσμικές προσεγγίσεις, εξετάζουν και ερμηνεύουν την ακροδεξιά υπό το πρίσμα της ποιότητας που παρουσιάζει η δημοκρατία και του είδους των συστημάτων διακυβέρνησης.

Ο Eatwell (2003: 47-73) παραθέτει δέκα λόγους εξήγησης, υποστήριξης και ανάδειξης της ακροδεξιάς. Η κωδικοποίηση αυτή έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον, αφού αποδεικνύει ότι και οι δέκα αυτές προσεγγίσεις μπορούν και ερμηνεύουν ένα μέρος του φαινομένου της ακροδεξιάς σε καμιά όμως περίπτωση το σύνολό του. Η διάκριση ανάμεσα στις «θεωρίες της ζήτησης» και τις «θεωρίες της προσφοράς» έχει ιδιαίτερα σημαντική αναλυτική αξία, αφού θέτει το ζήτημα της πρωτοκαθεδρίας της κοινωνικής δομής (structure) ή της πολιτικής διαμεσολάβησης (agency). Στις τάσεις οι οποίες είχαν επικρατήσει στις ιστορικές και κοινωνικές επιστήμες, αναφέρει ο Eatwell, οι περισσότερες αναλύσεις υποστήριζαν την πρωτοκαθεδρία των παραγόντων της ζήτησης σε σχέση με εκείνους της προσφοράς· δηλαδή, την πρωτοκαθεδρία της κοινωνικής δομής επί της πολιτικής διαμεσολάβησης (Eatwell, 2003: 48). Σε αντίθεση ο David Art (2011: ix), εκτιμά ότι η ατομική πολιτική διαμεσολάβηση υπερισχύει της κοινωνικής δομής. Θεωρεί ότι οι πολιτικές αποφάσεις και πολιτικές επιλογές, οι οποίες φαινομενικά παρουσιάζονται στο διάστημα στο οποίο ελήφθησαν ως ασήμαντες, μπορούν να ερμηνεύσουν τα διαφορετικά αποτελέσματα που επιφέρουν στις κοινωνίες, άσχετα εάν αυτές παρουσιάζουν το ίδιο πλέγμα χαρακτηριστικών στοιχείων και παραγόντων μετασχηματισμού. Η ποιοτική διαφοροποίηση των ατομικών επιλογών κατά συνέπεια καθορίζει τους λόγους ανάπτυξης κάποιων κομμάτων ή οργανώσεων σε μερικές χώρες, και σε άλλες όχι.⁸⁷ Εκείνο όμως που θα πρέπει και κατά τη γνώμη μας ουσιαστικά να τίθεται προς διερεύνηση είναι το *με ποιους τρόπους η δομή επηρεάζει τους ανθρώπους και τη συνακόλουθη δράση τους, και πώς με τη σειρά της η δομή επηρεάζεται από αυτούς*. Γιατί τόσο η κοινωνική δομή όσο και η πολιτική διαμεσολάβηση βρίσκονται σε διαρκή αλληλεξάρτηση και συνεχή μετασχηματισμό και μετάλλαξη. Οι επιλογές των υποκειμένων δεν είναι αναπόδραστες. Άτομα και οι υφιστάμενες δομές μέσω της αλληλεπίδρασής τους δημιουργούν νέες δομές, νέες νοοτροπίες και νέες συμπεριφορές. Κατά συνέπεια, όλα αυτά μαζί καθορίζουν το πώς οι προδιαθέσεις μεταφράζονται ή όχι σε εκλογική υποστήριξη (Mudde, 2011: 30).

⁸⁷ Ο Art (2011) το περιγράφει χαρακτηριστικά ως εξής: «ποια κόμματα θα αποτελέσουν τους δυνατούς παίκτες, και ποια θα παραμείνουν περιθωριακές δυνάμεις».

Όσον αφορά το μακροεπίπεδο, ο Mudde κατατάσσει στους παράγοντες της «ζήτησης» τους εκσυγχρονισμούς, τις κρίσεις, τις εθνοτικές αντιδράσεις.⁸⁸ Στο μεσοεπίπεδο συμπεριλαμβάνει τις περιφερειακές ιδιομορφίες. Αυτές αφορούν τις τοπικές οργανώσεις που ανήκουν τα άτομα ή μέσω των οποίων αποκτούν γνώσεις και κανόνες, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο, η περιοχή, το κόμμα. Τέλος, σε μικροεπίπεδο (άτομο), εστιάζει στις λαϊκιστικές ριζοσπαστικές ακροδεξιές τάσεις και την ανασφάλεια την οποία αισθάνεται μεγάλο τμήμα του πληθυσμού. Την «προσφορά» τη διακρίνει σε *εξωτερική* και *εσωτερική*. Στους παράγοντες της «προσφοράς» επισημαίνει το θεσμικό, το πολιτικό και το πολιτισμικό πλαίσιο, και τον ρόλο που διαδραματίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (η πλευρά της «εξωτερικής προσφοράς»), καθώς και το ίδιο το πολιτικό κόμμα («εσωτερική προσφορά») (Mudde, 2007).

Παρόλο που οι λόγοι αυτοί, όπως αναφέρουν οι Eatwell και Mudde, επικαλύπτονται και αλληλοεπηρεάζονται, πέντε από αυτούς κατατάσσονται στην πλευρά των θεωριών της δημόσιας «ζήτησης». Εμφανίζονται ως αποτέλεσμα θεμάτων όπως η μετανάστευση, η ανεργία και οι κοινωνικές αλλαγές, και ως συνέπειες ψυχολογικών συναισθημάτων, θεσμικών ρυθμίσεων, ιστορικών διαδικασιών και οικονομικών μεταβολών. Οι προσεγγίσεις που πηγάζουν από την πλευρά της «ζήτησης», αντιμετωπίζουν την κοινωνία στο σύνολό της ως ένα «δοσμένο» και διαμορφωμένο πλαίσιο-περιβάλλον, μέσα στο οποίο τα πολιτικά κόμματα καλούνται να δράσουν σε κάθε εκλογική και πολιτική διαδικασία. Οι συγκεκριμένες θεωρίες εστιάζουν στα κοινωνικά υποκείμενα, τους εκλογείς. Εξετάζουν την κοινωνική τους θέση, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους. Επικεντρώνονται δηλαδή στη συμπεριφορά των ψηφοφόρων, στην κοινωνική υποστήριξη, στην κοινωνικοοικονομική τους βάση.⁸⁹

Οι «θεωρίες της ζήτησης» δίνουν έμφαση στην πλευρά του εκλογικού σώματος και επιχειρούν να εξηγήσουν τις πολιτικές και κομματικές του επιλογές, να απαντήσουν συγκεκριμένα στο «ποιος ψηφίζει, τι και γιατί». Ουσιαστικά, αναζητούν

⁸⁸ Σύμφωνα με τον Mudde (2007: 202), όλες σχεδόν οι θεωρίες οι οποίες αφορούν τη ζήτηση για την κοινοτική πολιτική τόσο σε γενικό πλαίσιο, όσο και στο ειδικότερο της ριζοσπαστικής δεξιάς πολιτικής, βασίζονται στην ανάλυση του μακροεπίπεδου. Προέρχονται από μελέτες προϋφιστάμενων μορφών εθνικισμού όπως του φασισμού είτε από αναλύσεις της επικρατούσας εκλογικής πολιτικής. Παρέχουν σημαντική μεθοδολογική και ερμηνευτική χρησιμότητα γιατί δύνανται να ερμηνεύσουν «παρόμοιες εξελίξεις σε πολύ διαφορετικά υπόβαθρα [...] αλλά δεν μπορούν να ερμηνεύσουν τις διαφορετικές εξελίξεις σε πολύ παρόμοια υπόβαθρα».

⁸⁹ Για περισσότερα σχετικά με τις θεωρίες της «ζήτησης», βλ. Mudde (2007: 201-231).

το πως οι αλλαγές στην κοινωνική δομή τροφοδοτούν τη δημόσια ζήτηση για την ακροδεξιά αντλώντας στοιχεία από την κοινωνιολογία, την κοινωνική ψυχολογία και την πολιτική οικονομία (Norris, 2005: 11). Ορισμένες συνθήκες εξηγεί η Norris (2005: 11), οδηγούν το εκλογικό σώμα στην απομάκρυνση, έστω και προσωρινή, από τα επικρατούντα κόμματα του μεσαίου χώρου. Αυτοί οι παράγοντες αναφέρονται στις μακροπρόθεσμες αντιδράσεις των κατώτερων κυρίως κοινωνικών στρωμάτων· στις νέες τάσεις και γενικούς όρους που αναπτύσσονται κάτω από τις ειδικές αλλαγές και συνθήκες σε κοινωνικό επίπεδο· στους «περιθωριοποιημένους» πολίτες στο πλαίσιο των μεταβιομηχανικών αλλαγών· στις μεταναστευτικές τάσεις· και στην ολοένα και μεγαλύτερη αύξηση των ποσοστών της ανεργίας. Οι παραπάνω λόγοι θεωρούνται ότι έχουν παράσχει εκείνο το πλαίσιο για την ανάπτυξη μιας ακροδεξιάς επιλογής ως διέξοδο για την πολιτική απογοήτευση που προέρχεται από τους «χαμένους» της κοινωνίας της ευημερίας. Έτσι η ακροδεξιά ενδυναμώνεται όταν εμφανίζονται νέα κύματα μετανάστευσης και προσφύγων. Αυτό το γεγονός έχει ως συνέπεια τη δημόσια ανησυχία των πολιτών για τα συγκεκριμένα θέματα. Ενδυναμώνεται επίσης η ακροδεξιά, όταν το εκλογικό σώμα είναι έντονα δυσαρεστημένο με τα κατεστημένα κόμματα, έχοντας καταστεί εξαιρετικά δύσπιστο με το πολιτικό σύστημα και την πολιτική εν γένει.⁹⁰ Παρατηρείται έτσι μια αύξηση της πολιτικής δυσφορίας και δυσαρέσκειας, ενώ η δράση των κυρίαρχων κομμάτων γίνεται αντιληπτή ως «συναλλαγή» μεταξύ αυτών προκειμένου να διατηρηθούν στο πολιτικό προσκήνιο (Norris, 2005: 4, 11). Επιπλέον, η ολοένα και διευρυνόμενη θέση υπέρ «του πολιτισμικού προστατευτισμού ως απάντηση στην παγκοσμιοποίηση και στη μετανάστευση» (Norris, 2005: 4), οδήγησε στην αλλαγή της ατζέντας των κυρίαρχων θεμάτων που απασχολούν τον δημόσιο λόγο, δίνοντας τον χώρο ανάδειξης νέων πολιτικών δυνάμεων. Έτσι οι περικοπές που αφορούν το κοινωνικό κράτος, τα αυξανόμενα επίπεδα εργασιακής ανασφάλειας και την ανεργία, ανέδειξαν νέες μορφές κοινωνικών δεδομένων και κατά συνέπεια κοινωνικού προβληματισμού και διαιρέσεων. Η εμφάνιση νέων δομών, με τη συρρίκνωση του ρόλου ή ακόμα και την εξαφάνιση των παλαιών όσον αφορά τις παραδοσιακές ταξικές και θρησκευτικές διαιρέσεις, επηρέασαν καταλυτικά τη φύση και τη δομή των κατεστημένων κομμάτων, όπως επίσης και τα κριτήρια ένταξης και κομματικής πίστης σε αυτά

⁹⁰ Για την αυξανόμενη δυσαρέσκεια απέναντι στο πολιτικό σύστημα και τους πολιτικούς θεσμούς, καθώς και απέναντι στα κατεστημένα κόμματα στις ανεπτυγμένες κοινωνίες, βλ. Dalton and Wattenberg (2002), Dalton (2004).

(Dalton & Wattenberg, 2002). Όλοι αυτοί οι παράγοντες είναι διαρθρωτικοί, με την έννοια ότι γίνονται κατανοητοί και ευρέως αποδεκτοί ως μια μόνιμη και διαρκής εξέλιξη της κοινωνίας, που περιορίζουν και ταυτόχρονα καθορίζουν εκ νέου τη συμπεριφορά όλων των παραγόντων στο πολιτικό σύστημα (Norris, 2005: 12).

Στην απόπειρα ερμηνείας της ακροδεξιάς ανόδου διάφοροι παράγοντες εμφανίζονται στην τρέχουσα βιβλιογραφία και από την πλευρά της «προσφοράς». Φυσικά δεν είναι οι κοινωνικό-οικονομικοί παράγοντες ασήμαντοι. Παρά ταύτα παρουσιάζουν σημαντικό ενδιαφέρον παράγοντες όπως οι δραστηριότητες των κατεστημένων πολιτικών ελίτ, το εκλογικό σύστημα και η φύση της ίδιας της ακροδεξιάς ηγεσίας και ιδεολογίας, στην προδιάθεση για ακροδεξιά επιλογή. Έτσι συναντάμε ιστορικούς και θεσμικούς λόγους, και τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής της ψήφου η οποία βασίζεται στις αρχές της πολιτικής οικονομίας. Επίσης, διατυπώνονται θεωρίες που συνδέουν την ανάπτυξη αντιδραστικών κομμάτων και κομμάτων «ταραξίες» του συστήματος, ως αποτέλεσμα της εμφάνισης νέων κοινωνικών κινημάτων (Norris, 2005: 14).

Η προσέγγιση που πραγματοποιείται στη βάση των «θεωριών της προσφοράς», υποστηρίζει ότι μια ανάλυση αποκλειστικά με όρους της «θεωρίας της ζήτησης» είναι εξαιρετικά απλοϊκή, και πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στη μελέτη του ίδιου του ακροδεξιού κόμματος και των ακροδεξιών οργανώσεων. Με αυτόν τον τρόπο ερευνάται το αποτέλεσμα των δράσεων, των πράξεων και επιπτώσεων που προέρχονται από τους ίδιους τους δρώντες. Η Norris εξετάζει την πολιτική προσφορά των υπό έρευνα κομμάτων, στη βάση της στρατηγικής που υιοθετούν ή το πως αυτά γίνονται αντιληπτά από τα καθεστωτικά κόμματα, ως βασικό παράγοντα της εκλογικής τους επιτυχίας. Πιο συγκεκριμένα μελετά: (1) Τον ιδεολογικό χώρο που προέκυψε για την άκρα δεξιά εξαιτίας της συμπεριφοράς των μεγάλων κομμάτων. (2) Τον αυτοπροσδιορισμό των κομμάτων της άκρας δεξιάς. (3) *«Το πόσο αποτελεσματικά αυτά τα κόμματα έχουν σχηματίσει και εδραιώσει την οργανωτική βάση»* (Norris, 2005: 191). Έτσι οι προσεγγίσεις από την πλευρά της «θεωρίας της προσφοράς» εστιάζουν στον κομματικό ανταγωνισμό. Στο πλαίσιο αυτό περιλαμβάνεται η τοποθέτηση των κατεστημένων κομμάτων στον άξονα δεξιάς-αριστεράς, καθώς επίσης και οι δράσεις που αναλαμβάνονται από τα ίδια τα ακροδεξιά κόμματα. Όλα αυτά σε μια διαρκή δυναμική σχέση αλληλεπίδρασης και ανατροφοδότησης μεταξύ του συνόλου των πολιτικών δρώντων του εν λόγω συστήματος (Norris, 2005: 15).

Πέντε παράγοντες είναι εκείνοι που κατά τον Eatwell κατατάσσονται στην πλευρά των θεωριών της κομματικής «προσφοράς». Αυτοί περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων: τα μηνύματα που εκλαμβάνουν οι ψηφοφόροι, την αρχηγική συμπεριφορά των ηγετών της άκρας δεξιάς, τα προγράμματα των άλλων δημοκρατικών κομμάτων και των κομμάτων διαμαρτυρίας, τον ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Αναλύεται δηλαδή, ο ρόλος των πολιτικών κομμάτων, των πολιτικών ελίτ και ο πολιτικός ανταγωνισμός στο κομματικό σύστημα.⁹¹ Το πολιτικό κόμμα εξετάζεται ως πολιτικό υποκείμενο και διαμορφωτής καταστάσεων σε όλες τις διαστάσεις του: Στην ιδεολογία του, στο επίπεδο της ηγεσίας, την οργάνωση που διαθέτει και τη ενδεχόμενη διεθνοποίησή του. Επιπλέον, οι «θεωρίες προσφοράς» αναλύουν τη δομή των πολιτικών ευκαιριών όπως αυτή διαμορφώνεται σε μια κοινωνική, πολιτική και οικονομική συγκυρία («θεωρίες της εξωτερικής προσφοράς»). Σε παρόμοια θεωρητική βάση, αναφέρονται και οι πολιτικές-εκλογικές στρατηγικές και οι οργανωτικές δομές των ακροδεξιών κομμάτων στην προσπάθειά τους να επικρατήσουν έναντι των αντιπάλων τους και να προκαλέσουν μια μετακίνηση ψηφοφόρων από τα αντίπαλα κόμματα στο δικό τους κομματικό πεδίο (θεωρίες «εσωτερικής προσφοράς»). Κατά τη Norris, οι μελετητές που «δουλεύουν» με βάση τη συγκεκριμένη προσέγγιση των «θεωριών της προσφοράς», δίνουν έμφαση σε παράγοντες όπως, η αντιμεταναστευτική και οικονομική πολιτική που εμφανίζεται στα προγράμματα και διακηρύξεις των εν λόγω κομμάτων και οργανώσεων· στα δίκτυα επικοινωνίας τόσο στο εσωτερικό αλλά και στις διεθνικές συνεργασίες· στο λαϊκιστικό στυλ· στις ρητορικές στρατηγικές που χρησιμοποιούν όταν επιζητούν και στοχεύουν σε μια συγκεκριμένη μερίδα ψηφοφόρων· στα χαρακτηριστικά και τη δημοτικότητα της ηγεσίας αυτών· και τέλος, στους οικονομικούς πόρους και την οργάνωση του κάθε κόμματος και οργάνωσης (Carter, 2005; Norris, 2005: 15).

Ο Rydgren (2002: 32) παραθέτει τους εξής παρακάτω λόγους ανάδειξης και εκλογικής ανέλιξης των σύγχρονων ακροδεξιών ή δεξιών ριζοσπαστικών λαϊκιστικών κομμάτων όπως τα χαρακτηρίζει: (1) Τη μεταβιομηχανική κοινωνία. (2) Τη διάλυση των καθιερωμένων ταυτοτήτων, τον κατακερματισμό της κουλτούρας και τον «πολυπολιτισμό». (3) Την ανάδειξη της «κοινωνικοπολιτισμικής» διάσπασης. (4) Την ευρεία πολιτική δυσαρέσκεια και απογοήτευση. (5) Τη σύγκλιση ανάμεσα στα κατεστημένα κόμματα. (6) Την έλξη που ασκούν η ξενοφοβία και ο ρατσισμός. (7)

⁹¹ Για περισσότερα σχετικά με τις θεωρίες της «προσφοράς», βλ. Mudde (2007: 232-276).

Την οικονομική κρίση και την ανεργία. (8) Ως αντίδραση στην εμφάνιση της Νέας Αριστεράς ή των Πράσινων κομμάτων και κινημάτων. (9) Τα αναλογικά κομματικά συστήματα. (10) Την επίκληση και διενέργεια δημοψηφισμάτων σε θέματα που διαπερνούν τις παλιές κομματικές διαιρετικές τομές.

Οι Kitschelt and McGann (1995), μελετώντας επίσης το φαινόμενο με όρους πολιτικής προσφοράς και ζήτησης, υποστηρίζουν ότι η νέα ριζοσπαστική δεξιά κατορθώνει να προσελκύσει ψηφοφόρους εάν υιοθετήσει μια «*συνταγή επιτυχίας*» (winning formula), η οποία συνδυάζει στοιχεία ακραίων αυταρχικών, αντιμεταναστευτικών και φιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών, προσανατολισμένων προς την οικονομία της αγοράς. Εάν η ακροδεξιά θα μπορέσει να επωφεληθεί εκλογικά, εξαρτάται, όπως υποστηρίζουν οι παραπάνω θεωρητικοί, από τη στρατηγική και συμπεριφορά των καθιερωμένων κεντροδεξιών και κεντροαριστερών κομμάτων. Αν οι πολιτικές και η ιδεολογία τους συγκλίνουν προς το κέντρο, δημιουργούν την αίσθηση ότι δεν υπάρχει καμιά διαφορά μεταξύ τους, και ότι οι πολιτικοί τους ενδιαφέρονται μόνο για το προσωπικό τους συμφέρον. Με αυτό τον τρόπο οι ψηφοφόροι ενδέχεται να αποκτήσουν τα κίνητρα και να εγκαταλείψουν τα κατεστημένα κόμματα, δίνοντας στους ακροδεξιούς κομματικούς σχηματισμούς μια εκλογική ευκαιρία (Kitschelt & McGann, 1995: 9, 17, 257).

Κατά την άποψη πολλών μελετητών του φαινομένου, δεν υπάρχει μια ιδεατή θεωρία που να αναλύει την ανάπτυξη της ακροδεξιάς σε όλες τις χώρες. Η σημαντικότερη μορφή διαφωνίας αφορά τον σχεδιασμό της έρευνας και τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται στις μελέτες: Συχνά, η (μικρο) ατομική συμπεριφορά εξηγείται στη βάση των (μακρο) μεταβλητών σε επίπεδο κράτους και αντίστροφα, οδηγώντας στην πολύ γνωστή *οικολογική σοφιστεία* ή διαπράττοντας ένα σφάλμα λογικής που είναι γνωστό ως *σφάλμα σύνθεσης* (στερεότυπη αντίληψη που προϋποθέτει ότι όλα τα μέλη μιας ομάδας μοιράζονται τα ίδια χαρακτηριστικά. Δηλαδή, τα στατιστικά δεδομένα μιας ομάδας ισχύουν ατομικά και για κάθε ένα μέλος της).⁹² Σύμφωνα με τις απόψεις τριών διακεκριμένων πολιτικών επιστημόνων, των Rydgren, Eatwell και Mudde, θα πρέπει η έρευνα να πραγματοποιείται στη βάση μιας συνδυαστικής

⁹² Κατά τον Mudde (2007: 298): «*λίγοι συγγραφείς έχουν παράσχει ένα θεωρητικό μοντέλο της εκλογικής επιτυχίας των λαϊκιστικών ριζοσπαστικών δεξιών κομμάτων που να συμπεριλαμβάνει τόσο την πλευρά της ζήτησης όσο και την (εσωτερική και εξωτερική) πλευρά της προσφοράς. Οι περισσότερες θεωρίες στηρίζονται είτε σε μια μόνο αιτία, αναφερόμενη συχνά σε πολύ ευρείες και ασαφείς διαδικασίες μακρο-επιπέδου, όπως η παγκοσμιοποίηση ή η μεταβιομηχανική κατάσταση, είτε σε πολλαπλές αιτίες που, ωστόσο, βασίζονται σε μακρο- και μικρο-επιπέδου μεταβλητές της πλευράς της ζήτησης*».

προσέγγισης του *μίκρο* (ατομικού), *μέσο* (τοπικού)⁹³ και *μάκρο* (κοινωνικού) επιπέδου, υποστηρίζοντας ότι οι ατομικές προτιμήσεις και η στροφή προς ακροδεξιές επιλογές δεν μπορεί να κατανοηθούν μόνο ως αποτέλεσμα πολιτικών διαδικασιών κοινωνικοποίησης ή μόνο με όρους ορθολογικής επιλογής, αλλά, ως αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης και κοινωνικών «διαδράσεων». Έτσι, οι πολιτικές-θεσμικές προσεγγίσεις πρέπει να συνδυαστούν με τις κοινωνικο-ψυχολογικές, λαμβάνοντας υπόψη το πολιτισμικό περιβάλλον, τόσο στο μέσο όσο και στο μακρο-επίπεδο (Mudde, 2011: 31). Θα πρέπει λοιπόν, να μελετηθεί προσεκτικά και συστηματικά η *συνάρθρωση* όλων των προσεγγίσεων και να ερευνηθεί συγκεκριμένα σε ποιες χώρες κάποιοι παράγοντες είναι σημαντικότεροι, ενώ κάποιοι άλλοι δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία. Κατά τον Eatwell οφείλουμε να οδηγηθούμε στην ανάπτυξη μιας πολυεπίπεδης προσέγγισης, η οποία ενώ θα κάνει χρήση τόσο των «θεωριών της προσφοράς» όσο και της «ζήτησης», θα λαμβάνει επίσης υπόψη της και τις ατομικές στάσεις (μίκρο), το τοπικό και ομαδικό πλαίσιο που τις περιβάλλει (μέσο) και τα ευρύτερα εθνικά και διεθνή πλαίσια (μάκρο) (Eatwell, 2003). Κατά αυτόν τον τρόπο πραγματοποιείται μια κριτική αποτίμηση της θεωρητικής και εμπειρικής βάσης των ποικίλων εξηγήσεων που προβάλλονται στη βιβλιογραφία.

3.2. «Θεωρίες ζήτησης»

3.2.1. Η προσέγγιση του μονοδιάστατου θέματος

Από την πλευρά της «ζήτησης» η προσέγγιση η οποία συγκεντρώνει τις περισσότερες ερμηνείες και εξηγεί την εκλογική επιτυχία των ακροδεξιών κομμάτων, είναι αυτή του «*μοναδικού ή μονοδιάστατου θέματος ή θέσης*» (single issue) (Eatwell, 2003: 49). Έτσι δίνεται έμφαση σε αντιμεταναστευτικά αιτήματα ή σε θέματα σχετιζόμενα με αυτά, όπως ζητήματα Νόμου και Τάξης, ανεργίας και κοινωνικής πρόνοιας (H.G. Betz, 2002: 206-207). Τα ακροδεξιά κόμματα και μορφώματα, διεκδικούν την πατρότητα των συγκεκριμένων ζητημάτων και αυτοπροσδιορίζονται ως τα καθ' ύλην αρμόδια για τη διαχείρισή τους. Κατά τον Eatwell παρ' όλα αυτά, «*η μετανάστευση (ως μονοδιάστατο θέμα) δείχνει να αποτελεί μια αντίληψη παρά μια*

⁹³ Στο πλαίσιο αυτό επιχειρείται στον ελληνικό χώρο, η προσπάθεια εξήγησης των εξαιρετικά υψηλών ποσοστών που λαμβάνει η *Χρυσή Αυγή* σε ορισμένες συνοικίες της Αθήνας. Το πάζλ γίνεται ακόμα πιο περίπλοκο, λαμβάνοντας υπόψη ότι σε πολλές από αυτές τις περιοχές παρατηρείται μια μεταστροφή των εκλογικών προτιμήσεων από τον ακροαριστερό ή αριστερό στον ακροδεξιό χώρο. Έτσι περιοχές της Β' εκλογικής περιφέρειας του Πειραιά, για παράδειγμα, που χαρακτηρίζονταν ως προπύργιο του ΚΚΕ, παρουσιάζουν μια εκλογική μεταβλητότητα και μεταστροφή προς ακραίες δεξιές εκλογικές προτιμήσεις. Ενδεικτικά, βλ. Dinas, Georgiadou, Konstantinidis, and Rori (2016).

πραγματικότητα». Παρόλο που υπάρχουν ισχυρά στοιχεία σύνδεσης της ακροδεξιάς ψήφου με τα θέματα της μετανάστευσης, είναι και πολλά άλλα ζητήματα τα οποία προβάλλονται στην ατζέντα της ακροδεξιάς. Για παράδειγμα, θέματα οικονομικού και κοινωνικού περιεχομένου προσελκύουν τμήμα του εκλογικού σώματος. Κατά τον Mudde (1999: 183), το «μονοθεματικό» κόμμα στην ουσία, παρατηρεί και θέτει στην πολιτική ατζέντα το συγκεκριμένο θέμα το οποίο έχει σημασία σε τμήματα του εκλογικού σώματος, αλλά εκείνη τη στιγμή (συνειδητά ή ασυνειδητά) αγνοείται από τα καθιερωμένα κόμματα. Ωστόσο, πιστεύεται (και συχνά είναι επιθυμητό) ότι το «μονοθεματικό» κόμμα θα εξαφανιστεί μόλις το θέμα περιληφθεί στον ευρύτερο κατάλογο της ατζέντας των κατεστημένων κομμάτων.⁹⁴ Το πολιτικό πρόγραμμα των κινήσεων του ενός θέματος ουσιαστικά επικεντρώνεται στο συγκεκριμένο ζήτημα, χωρίς να κομίζει μία συνολική πολιτική πρόταση (Mudde, 1999: 184). Η προσέγγιση αυτή μπορεί να εξηγεί σε μεγάλο βαθμό την άνοδο πολλών ακροδεξιών κομμάτων, εντούτοις είναι ανεπαρκής να αιτιολογήσει μια σειρά από ζητήματα, όπως την πολυμορφία των προγραμμάτων τους. Στη βάση λοιπόν του πολιτικού προγράμματός τους, τα κόμματα της ριζοσπαστικής δεξιάς έχουν ιδεολογικό πυρήνα ο οποίος βασίζεται στον νατιβισμό. Παρ' όλο που τα κόμματα εστιάζουν, κυρίως στη Δυτική Ευρώπη, την προσοχή τους στη μετανάστευση, στα πολιτικά προγράμματά τους εμφανίζονται και άλλα καίρια ζητήματα, όπως αυτά της ασφάλειας, της ανεργίας και της κοινωνικής πρόνοιας. Επομένως, η θεωρία περί κινήματος του ενός θέματος, δεν στοιχειοθετείται για όλα τα κόμματα της ριζοσπαστικής δεξιάς και άρα πρέπει κατά την άποψη ορισμένων να απορριφθεί.⁹⁵ Επιπλέον, η ανωτέρω θεώρηση είναι ανεπαρκής στην εξήγηση του φαινομένου στις περισσότερες ανατολικοευρωπαϊκές χώρες, όπου η απουσία των μεταναστών είναι κάτι από παραπάνω εμφανής.

3.2.2. Η προσέγγιση της θέσης διαμαρτυρίας

Μια άλλη προσέγγιση αναφέρεται στη «θέση διαμαρτυρίας», ως αποτέλεσμα έκφρασης της δυσαρέσκειας των πολιτών στις επιλογές και πρακτικές των κυρίαρχων κομμάτων. Έτσι ψηφοφόροι που είναι δυσαρεστημένοι με τον τρόπο λειτουργίας της

⁹⁴ Το μονοθεματικό κόμμα παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά: (1) Διαθέτει ένα εκλογικό σώμα χωρίς ιδιαίτερη κοινωνική δομή. Οι ψηφοφόροι του αποφασίζουν να το υπερψηφίσουν κοντά στην ημέρα των εκλογών. (2) Υποστηρίζει εκλογικά κατά κύριο λόγο ένα μόνο θέμα το οποίο κυριαρχεί στην πολιτική του σκέψη. (3) Δεν παρουσιάζει ιδεολογικό πρόγραμμα. (4) Καλύπτει «σφαιρικά» και επιφανειακά, όλα τα άλλα ζητήματα (Mudde, 1999: 183-184).

⁹⁵ Την άποψη ότι η σύγχρονη ακροδεξιά δεν αποτελεί ένα «μονοθεματικό φαινόμενο» βασισμένο στην αντίθεση κυρίως στη μετανάστευση και ως αποτέλεσμα των οικονομικών κρίσεων, υιοθετεί και ο Kitschelt (Kitschelt & McGann, 1995: 3).

«δημοκρατίας», όπως και όσοι δεν εμπιστεύονται πολύ τους πολιτικούς και τους δημοκρατικούς θεσμούς, είναι πιθανότερο να στραφούν σε ακροδεξιές επιλογές (Norris, 2005: 158-159). Τα κόμματα της ακροδεξιάς, μη έχοντας ουσιαστικό ιδεολογικό υπόβαθρο, πολιτικό πρόγραμμα και λόγο, προσδοκούν να αποκομίσουν εκλογικά οφέλη λόγω της απογοήτευσης του λαού από το δημοκρατικό έλλειμμα που έχει προκαλέσει η συναίνεση των κομμάτων (Mouffe, 2004: 217-246). Τα κόμματα του χώρου παρουσιάζονται με αυτό τον τρόπο στο εκλογικό σώμα και στην κοινωνία, «ως “μεσίτες” των διαμαρτυρόμενων εκλογέων, επικαλούμενα μια αδιαίρετη κοινότητα και οργανική θέληση του λαού» (Γεωργιάδου, 2008: 59).

Η Elisabeth Ivarsflaten παραθέτει τρία μοντέλα πάνω στα οποία οι μελετητές εστίασαν την επιτυχία των ακροδεξιών κομμάτων, ως αποτέλεσμα της διαμαρτυρίας του εκλογικού σώματος. Το πρώτο μοντέλο υπογραμμίζει τον ρόλο των διαμαρτυριών που προκύπτουν από τις διάφορες οικονομικές αλλαγές. Τα επιτυχή λαϊκιστικά κόμματα προσελκύουν όσους ψηφοφόρους προτιμούν ακροδεξιές οικονομικές πολιτικές και είναι δυσαρεστημένοι με την οικονομική πολιτική της χώρας τους. Το δεύτερο επικεντρώνεται στις διαμαρτυρίες που προκύπτουν σχετικά με τον ελιτισμό και τη διαφθορά στην πολιτική. Τα επιτυχή λαϊκιστικά κόμματα προσελκύουν τους ψηφοφόρους που είναι απογοητευμένοι με τις πολιτικές ελίτ και όσους δυσπιστούν προς την ΕΕ, θεωρώντας συνάμα ότι η πολιτική επέμβαση για την προστασία του περιβάλλοντος είναι περιττή. Το τρίτο εξετάζει τις διαμαρτυρίες από την κρίση μετανάστευσης. Τα επιτυχή λαϊκιστικά κόμματα απευθύνθηκαν και απευθύνονται στους ψηφοφόρους που επιθυμούν περισσότερες περιοριστικές πολιτικές μετανάστευσης και ασύλου (Ivarsflaten, 2008: 5-12).

Παρ' όλα αυτά, υποστηρίζεται ότι η ψήφος στην ακροδεξιά είναι μια ορθολογική επιλογή παρά μια τυφλή διαμαρτυρία. Οι ακροδεξιοί ψηφοφόροι διαμαρτύρονται, αλλά οι επιλογές τους δεν είναι τυχαίες. Η ψήφος προς ένα ακροδεξιό κόμμα παρέχεται, όταν υπάρχει η πεποίθηση ότι οι πράξεις τους θα έχουν κάποια σημασία και επίδραση, στη βάση πολιτικών παρά καθαρά κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων. Κατά τον Eatwell (2004b: 329-330), «τα εξτρεμιστικά κόμματα τείνουν να έχουν επιτυχίες όταν υπάρχει νομιμοποίηση της ομάδας που εξεγείρεται + αυξανόμενη προσωπική αποτελεσματικότητα + φθίνουσα εμπιστοσύνη στο σύστημα». Δεν επαρκεί λοιπόν σύμφωνα με την ανωτέρω αντίληψη, η ύπαρξη μη δημοφιλών κυβερνήσεων, για τον λόγο ότι οι ψηφοφόροι μπορούν να στραφούν σε άλλα κατεστημένα κόμματα, αλλά, απαιτείται «γενική απώλεια εμπιστοσύνης στην

κατεστημένη πολιτική» (Eatwell, 2004b: 330). Τα κόμματα αυτά χρειάζεται επίσης να μην είναι τελείως εκτός του δημοκρατικού πολιτεύματος και πλήρως απομακρυσμένα του υφιστάμενου δημοκρατικού πλαισίου, προκειμένου να αντέξουν στη σύγκριση με τα κατεστημένα κόμματα και να πείσουν τους υποψήφιους ψηφοφόρους τους να τα θεωρήσουν αποτελεσματικότερα στη διαχείριση των ζητημάτων.

3.2.3. Η προσέγγιση του συνδρόμου περί «ανομίας» / κοινωνικής κατάρρευσης

Τα αισθήματα ανασφάλειας και αναποτελεσματικότητας που διακατέχουν μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, οδηγούν σε μια νέα αιτία: αυτή του συνδρόμου περί «ανομίας». Η θεωρία περί «ανομίας» υποστηρίζει ότι τα μεμονωμένα άτομα που ζουν σε κονιορτοποιημένα κοινωνικά περιβάλλοντα αποσυντίθεται, και είναι πιθανόν να υποστηρίξουν εθνο-εθνικιστικές και λαϊκιστικές πολιτικές (Rydgren, 2007: 247). Οι παραδοσιακές κοινωνικές δομές έχουν καταρρεύσει. Ειδικότερα αυτές που βασίζονται στη θρησκεία και στην κοινωνική τάξη. Ως εκ τούτου, όσα άτομα χάνουν την αίσθηση ότι ανήκουν σε ένα χώρο, προσελκύονται από την ιδεολογία, τις αρχές και τη ρητορεία του ακροδεξιού χώρου, στην προσπάθεια αναζήτησης ενός πεδίου έκφρασης της οντότητας τους. Η συμμετοχή τους σε ακροδεξιές οργανώσεις και κομματικούς σχηματισμούς «θεραπεύει» την ανασφάλειά τους, βγάζοντάς τους από τον απομονωτισμό, που ενδεχομένως αισθάνονται και αυξάνει την αυτοεκτίμησή τους. Νέα άτομα, κυρίως όσα δεν έχουν ζήσει ποτέ σε ένα ασφαλές περιβάλλον, είναι τα πιο πιθανά θύματα αυτού του συνδρόμου.

Οι εργάτες από την άλλη, φοβούνται ότι λόγω της έλευσης των μεταναστών θα συρρικνωθούν οι μισθοί και θα μειωθεί η αγοραστική τους δύναμη. Ο φόβος αλλοίωσης της πολιτιστικής ομοιογένειας και απώλειας της εθνικής ταυτότητας, η απογοήτευση από τον τρόπο λειτουργίας του δημοκρατικού συστήματος και το έντονο αίσθημα της κοινωνικής αποξένωσης, αποτελούν εξίσου σημαντικούς λόγους υποστήριξης των ανωτέρω κομμάτων (Oesch, 2008: 349-350).

Εκείνοι που είναι αφοσιωμένοι σε μια κυρίαρχη επικρατούσα θρησκεία, μπορεί να αισθάνονται απειλή από τη μεγάλης κλίμακας μετανάστευση και από την αύξηση της επιρροής άλλων θρησκευτικών ρευμάτων στην κοινωνία τους. Κατά τους Robert Andersen και Jocelyn Evans, η εθνική και θρησκευτική προκατάληψη, η αρνητική στάση απέναντι στους ομοφυλόφιλους ή και στους πάσχοντες από AIDS, ηθικές συντηρητικές τοποθετήσεις (σε θέματα όπως το διαζύγιο, η ομοφυλοφιλία, η αυτοκτονία κλπ), μεροληπτικά οικονομικές τοποθετήσεις, η χαμηλού επίπεδου

μόρφωση, η κοινωνική απομόνωση, η οικονομική και κοινωνική ανασφάλεια, αποτελούν για τα ακροδεξιά κόμματα μια δεξαμενή αλίευσης ψηφοφόρων (R. Andersen & Evans, 2004: 6-7).

3.2.4. Η ακροδεξιά ως απάντηση στον αριστερό «μετα-υλισμό»

Μια άλλη σημαντική παράμετρος ανάδειξης της εκλογικής και πολιτικής επιτυχίας της ακροδεξιάς, αποτελεί και η άποψη ότι η ακροδεξιά είναι η απάντηση στον «μετα-υλισμό»⁹⁶ που διακρίνει τις σύγχρονες κοινωνίες (Ignazi, 1996: 13-14; Minkenberg, 2000). Οι Betz και Kitschelt, στις μελέτες τους για τη ριζοσπαστική λαϊκιστική δεξιά, θεωρούν την άνοδο της ως το αντίθετο των Πρασίνων· ως μια δεξιά υλιστική αντίδραση κατά του αριστερού «μετα-υλισμού» (Mudde, 2007: 120). Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η ακροδεξιά αποτελεί την αντίδραση του συντηρητικού χώρου στις παραπάνω θεωρίες, χαρακτηρίζοντας το συγκεκριμένο γεγονός ως μια «σιωπηρή αντεπανάσταση» (silent counter-revolution) (Ignazi, 1997; Minkenberg, 1997). Ταυτόχρονα όμως πολλά ακροδεξιά κόμματα - και αυτό είναι ένα ακόμα παράδοξο της ακροδεξιάς «λογικής» - πραγματοποιούν μια επιλεκτική αποδοχή σε «μετα-υλιστικές» προτάσεις (Γεωργιάδου, 2004: 12). Μπορεί αυτή η «μετα-υλιστική» ατζέντα θεμάτων να ήταν (ή είναι) ελκυστική για ένα ορισμένο τμήμα του εκλογικού σώματος - κυρίως σε νέους και μορφωμένους - αλλά δεν συμβαίνει το ίδιο με τους ανειδίκευτους εργάτες. Οι τελευταίοι, βλέπουν τις προτάσεις της «μετα-υλιστικής» σκέψης ως απειλή για την εργασία τους. Έτσι η ακροδεξιά στρεφόμενη εναντίον των «μετα-υλιστικών» αξιών και ελευθεριών, προσπαθεί να εκμεταλλευτεί αυτές τις «απειλές» εναντίον της «οικογένειας και της κοινωνίας».

3.2.5. Η προσέγγιση των «χαμένων του εκσυγχρονισμού»

Η αντίληψη ότι η κινητοποίηση της ριζοσπαστικής Δεξιάς συμβαίνει συχνά σε περιόδους ταχείας κοινωνικής και πολιτιστικής αλλαγής, παρέχει μια γόνιμη αφετηρία για την εξήγηση των σχετικών τάσεων τόσο στη μετακομμουνιστική Ανατολική Ευρώπη, όσο και στη Δυτική. Είναι διαδεδομένη η αντίληψη, ότι η

⁹⁶ Θεωρία που αναπτύχθηκε από τον Inglehart, σύμφωνα με τον οποίο ο συνδυασμός ευημερίας, ειρήνης και ασφάλειας επέφερε μια «σιωπηλή επανάσταση» (silent revolution) στις πολιτικές κουλτούρες της Δύσης. Σύμφωνα με τον Inglehart, τα οικονομικά ενδιαφέροντα παύουν να αποτελούν τη βασική προτεραιότητα. Βασικός πλέον στόχος είναι η ποιότητα ζωής, η ισονομία και η ισοπολιτεία. Στο πλαίσιο αυτό παρατηρούνται φαινόμενα όπως: Η στροφή στον φεμινισμό και σε θέματα προστασίας περιβάλλοντος, η απώλεια της πίστης στα παραδοσιακά κόμματα, ένα διευρυνόμενο ενδιαφέρον στην πολιτική διαμαρτυρία, η έλλειψη εμπιστοσύνης στους κρατικούς θεσμούς, η άνοδος των πράσινων κομμάτων στο πολιτικό προσκήνιο.

έξαρση της ακροδεξιάς πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο ενός συνδυασμού των παγκόσμιων και εγχώριων διαρθρωτικών αλλαγών (Minkenberg, 2011a: 38). Με αυτόν τον τρόπο, οι διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις ερμηνείας της πολιτικής ανάδειξης της ακροδεξιάς εμπεριέχουν στοιχεία της θεωρίας του εκσυγχρονισμού. Θεωρούν ότι ο ακροδεξιός ριζοσπαστισμός αποτελεί το προϊόν των ραγδαίων κυματοειδών κοινωνικών και πολιτισμικών αλλαγών των σύγχρονων κοινωνιών.

Έτσι η επιτυχία της ακροδεξιάς προέρχεται από την εκμετάλλευση εκ μέρους της των αντιδράσεων ατόμων και κοινωνικών ομάδων στις συνέπειες του οικονομικού εκσυγχρονισμού, της παγκοσμιοποίησης, του μεταβιομηχανισμού και του μετακομμουνισμού. Κατά τον Eatwell (2003: 53-55), αυτή είναι η προσέγγιση του *οικονομικού συμφέροντος*. Σε αντίθεση με τη «μετα-υλιστική» προσέγγιση, η άποψη αυτή θεωρεί ότι το κύριο κίνητρο για τη ροπή προς την ακροδεξιά είναι οικονομικό και κοινωνικό, ως αποτέλεσμα των συνεπειών από τις αλλαγές που διαδραματίζονται στο κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο. Η υποστήριξη της άκρας δεξιάς προέρχεται από τους χαμένους των κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων και του εκσυγχρονισμού. Η ενίσχυσή της λοιπόν, συνδέεται άρρηκτα με τις βαθύτατες τομές και μεταλλαγές σε όλους σχεδόν τους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Δεν είναι περίεργο ότι η ακροδεξιά κινητοποίηση έχει αυξηθεί δραματικά, με δεδομένη την αναταραχή και τις αβεβαιότητες που σχετίζονται με αυτές τις εξελίξεις. Η παρακμή των παραδοσιακών βιομηχανιών, με την ταυτόχρονη ανάπτυξη των νέων μεταβιομηχανικών δομών, η παγκοσμιοποίηση και η εμφάνιση μιας παγκόσμιας κοινωνίας ενημέρωσης μέσω του διαδικτύου, η εξατομίκευση και οι νέες κοινωνικές ανισότητες, είναι ορισμένες από τις εξελίξεις που δημιουργούν νέα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα στα οποία δεν μπορούν όλοι να «συγχρονιστούν». Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να περιθωριοποιηθούν ορισμένες κατηγορίες ατόμων, οι οποίες συνδέονται με ορισμένες παραδοσιακές αξίες (Milza, 2004: 415). Πολλά άτομα, συγκρίνοντας το παρελθόν τους με το παρόν, βλέποντας συνάμα να διαψεύδονται οι προσδοκίες τους από την υφιστάμενη κατάσταση, και κρίνοντας τις ωφέλειες που αποκομίζουν οι «άλλοι» σε σχέση με τους γηγενείς, αναπτύσσουν ακροδεξιά αισθήματα.

Η «εξάντληση» του κράτους πρόνοιας, η απελευθέρωση των τιμών και αγορών, ο ταχύτατος τεχνολογικός εκσυγχρονισμός και η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, αποτελούν ορισμένα από τα νέα χαρακτηριστικά του διεθνούς πλαισίου. Άνεργοι, άτομα με χαμηλά εισοδήματα και πολίτες που διακατέχονται από φοβικές

αντιλήψεις για το μέλλον, αποτελούν μια ιδανική δεξαμενή στήριξης και ενεργού συμμετοχής στις τάξεις του ακροδεξιού χώρου (Merkl, 1997: 26-27). Αυτός ο φόβος στην Ευρώπη συνδέεται με τη μετανάστευση και την πολυπολιτισμικότητα. Η μετανάστευση και η πολυπολιτισμικότητα έχουν καταστεί για ακόμα μια φορά οι «αποδιοπομπαίοι τράγοι» για φαινόμενα όπως η ανεργία, η εγκληματικότητα, οι επιδημίες, ο αστικός και ηθικός εκφυλισμός και η «μόλυνση» της κοινωνικοπολιτισμικής κοινότητας του έθνους. Οι «χαμένοι του εκσυγχρονισμού», μεταθέτουν με αυτόν τον τρόπο τη δική τους έλλειψη προσαρμοστικότητας στις νέες εξελίξεις και δεδομένα, πάνω σε αυτούς που κατά την άποψή τους είναι οι αποκλειστικοί υπεύθυνοι για την υποβάθμιση της ζωής τους. Ο Minkenberg, στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίζει ότι η άνοδος της νέας ριζοσπαστικής Δεξιάς μπορεί να θεωρηθεί ως «*η ριζοσπαστική προσπάθεια για να αναιρέσει τις κοινωνικές αλλαγές που συνδέονται με τον εκσυγχρονισμό*». Ως αποτέλεσμα δηλαδή της προσπάθειας, «*μιας αυξανόμενης αυτονομίας του ατόμου (σε μια κατάσταση κινητικότητας και ευελιξίας, στη συνεχή λειτουργική διαφοροποίηση της κοινωνίας (κατάτμηση και αυξανόμενη αυτονομία των κοινωνικών υποσυστημάτων)*» (Minkenberg, 2003: 151).

Οι διαδικασίες του εκσυγχρονισμού σαφέστατα οδηγούν σε καταλυτικές κοινωνικές και κοινωνικές αλλαγές, οι οποίες με τη σειρά τους συνεπάγονται πολιτικές επιδράσεις. Έτσι, ο εκσυγχρονισμός και η εκβιομηχάνιση προκαλούν διαφοροποιημένες πολιτικές και πολιτισμικές συνέπειες και κινητικότητες. Όμως η εκλογική προδιάθεση και τα εκλογικά αποτελέσματα ως συνέπεια των ανωτέρω εξελίξεων, δεν είναι ενιαία σε κάθε περίπτωση. Φυσικά όπως σημειώνει ο Mudde, τα βασικά εκλογικά σώματα των ακροδεξιών κομμάτων είναι ουσιαστικά οι «χαμένοι του εκσυγχρονισμού», αλλά την ακροδεξιά ψηφίζουν ταυτόχρονα και «κερδισμένοι του εκσυγχρονισμού». Επιπλέον, παρατηρεί ότι μόνο ένα μικρό τμήμα των «χαμένων» στρέφεται προς την ακροδεξιά και όχι το σύνολό τους (Mudde, 2007: 205). Άρα στη βάση αυτή, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που θα πρέπει να συνεκτιμηθούν. Από τους παράγοντες της ζήτησης, η συζήτηση σήμερα εστιάζει στην οικονομική κρίση και στην πολιτισμική αντίδραση. Οι νέες πολυπολιτισμικές συνθήκες που εμφανίσθηκαν στο εσωτερικό των εθνικών κρατών, λειτούργησαν πολλαπλασιαστικά για την πρόκληση «αντιδράσεων» από εκείνους που δυσφορούσαν για τις αλλαγές αυτές, κυρίως γιατί δεν μπορούσαν να τις ακολουθήσουν (Norris & Inglehart, 2019; Γεωργιάδου, 2019a). Φόβοι που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση, τη μετανάστευση ή τις εθνοτικές μειονότητες, καθώς και

αντιδράσεις κατά των μέτρων που προστατεύουν τις μειονότητες και αλλοδαπούς συμβάλλουν στην εκλογική άνοδο της ακροδεξιάς (Georgiadou et al., 2018). Όπως αναφέρει σε συνέντευξη της η Γεωργιάδου (2019b): *«Η οικονομική κρίση και η όξυνση του μεταναστευτικού και προσφυγικού ζητήματος, η ίδια η συνθήκη της πολυπολιτισμικότητας ενίσχυσαν πανευρωπαϊκά την άκρα δεξιά».*

3.3. «Θεωρίες της Προσφοράς»

3.3.1. Η εξωτερική πλευρά της «προσφοράς»

3.3.1.1. Η προσέγγιση των «δομικών πολιτικών ευκαιριών»

Από την πλευρά της «προσφοράς» εκείνη η θεωρία που κερδίζει έδαφος, είναι αυτή των «δομικών πολιτικών ευκαιριών» (Arzheimer & Carter, 2006; Eatwell, 2003; Mudde, 2007). Η συγκεκριμένη προσέγγιση πραγματοποιείται προκειμένου να διαπιστωθεί η επίδραση των δομικών-διαρθρωτικών και συστημικών-περιβαλλοντικών παραγόντων στην εκλογική ανάδειξη - και όχι μόνο - της ακροδεξιάς. Αρχικά, αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της έρευνας για τα κοινωνικά κινήματα προκειμένου να διαπιστωθεί ο βαθμός προσβασιμότητας νέων επίδοξων πολιτικών δρώντων. Ο Kitschelt (1986: 58) περιγράφει τις πολιτικές δομές ευκαιρίες, ως *«ειδικές διαμορφώσεις των πόρων, των θεσμικών ρυθμίσεων και του ιστορικού προηγούμενου για μια ενδεχόμενη κοινωνική κινητοποίηση. Αυτοί οι παράγοντες, σε ορισμένες περιπτώσεις διευκολύνουν την ανάπτυξη των κινήματων διαμαρτυρίας, ενώ σε άλλες, την περιορίζουν».* Κατά τον Sidney Tarrow (1994: 85), οι δομές πολιτικής ευκαιρίας ορίζονται ως *«σταθερές, αλλά όχι απαραίτητα επίσημες ή μόνιμες διαστάσεις του πολιτικού περιβάλλοντος, οι οποίες παρέχουν κίνητρα σε ανθρώπους να αναλάβουν συλλογική δράση, επηρεάζοντας τις προσδοκίες τους για επιτυχία ή αποτυχία».*

Οι δομικές πολιτικές ευκαιρίες αναφέρονται συγκεκριμένα σε ένα «κόσμο έξω» από το κοινωνικό ή πολιτικό κίνημα. Η βασική παραδοχή της συγκεκριμένης θεώρησης εστιάζει στο ότι εξωγενείς παράγοντες ενισχύουν ή αναστέλλουν τις προοπτικές ανάπτυξης και κινητοποίησης των συγκεκριμένων κινήματων ή κομμάτων. Προσπαθούν στο πλαίσιο αυτό να εξηγήσουν, γιατί λαμβάνονται συγκεκριμένες επιλογές και γιατί κάποιες άλλες όχι, πως διαμορφώνονται οι στρατηγικές και οι πολιτικές των υπό εξέταση πολιτικών υποκειμένων στη βάση της επίδρασης του εξωτερικού-γενικού περιβάλλοντος (Meyer & Minkoff, 2004: 1457-

1458).⁹⁷ Διερευνούν επίσης τον βαθμό με τον οποίο επηρεάζουν τα πολιτικά υποκείμενα το περιβάλλον, σε μια διαρκή ανατροφοδότηση (feedback) αυτών, με το θεσμικό και το πολιτικό περιβάλλον.

Η ανωτέρω προσέγγιση εστιάζει σε δύο παράγοντες που είναι εξωγενείς με τα ακροδεξιά κόμματα. Από τη μια πλευρά, εξετάζει το εύρος των πρακτικών, θέσεων και προγραμμάτων των κυρίων κομμάτων της πολιτικής σκηνής - των κομμάτων της «προσφοράς»⁹⁸ - και από την άλλη τον βαθμό ανεκτικότητας των πολιτικών θεσμών, στα κόμματα και τις οργανώσεις του ακροδεξιού χώρου. Ο Mudde, εξετάζει τη συγκεκριμένη θεωρία των δομικών πολιτικών ευκαιριών στη βάση της διάκρισης τριών επικαλυπτόμενων πλαισίων: του θεσμικού, του πολιτικού και του πολιτισμικού (Mudde, 2007: 233).

Οι Kai Arzheimer και Elisabeth Carter προτείνουν την υιοθέτηση μιας τριπλής προσέγγισης, με την οποία εξετάζουν την επίδραση που ασκούν οι δομικές πολιτικές ευκαιρίες στη ανάδειξη της ακροδεξιάς. Η πρώτη προσέγγιση αποτελείται από ένα σύνολο μεταβλητών που εστιάζει στην επίδραση των μακροπρόθεσμων θεσμικών παραγόντων. Όπως το εκλογικό σύστημα και η σχέση φεντεραλισμού-αποκέντρωσης. Η δεύτερη, εξετάζει τους μεσοπρόθεσμους παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται με το

⁹⁷ Για περισσότερα σχετικά με την έννοια των «δομικών πολιτικών ευκαιριών», βλ. Kriesi (1995), Kriesi, Koopmans, Duyvendak, and Giugni (1992), Kriesi, Koopmans, Duyvendak, and Giugni (1995).

⁹⁸ Η Γεωργιάδου (2008: 302-303) διακρίνει τους κομματικούς σχηματισμούς, σε κόμματα «προσφοράς» και σε κόμματα της «ζήτησης». Κόμματα «προσφοράς» είναι εκείνα τα οποία παρουσιάζουν ομοιότητες στον τρόπο της στάσης τους απέναντι στο εκλογικό σώμα, στο πολιτικό και κομματικό σύστημα, και επικεντρώνονται στον ρόλο τους ως κομμάτων διακυβέρνησης και διαμόρφωσης θέσεων. Αναφέρει σχετικά: «...έχοντας αναπτύξει συγκλίνουσες θέσεις στα κρίσιμα διακυβεύματα (οικονομία, εργασία, Ευρώπη), διεκδικούν τον έλεγχο της κρατικής εξουσίας και τη δημιουργία πλειοψηφιών μέσα στα κοινοβούλια, για τη νόμιμη κατοχή της εξουσίας, τη συμμετοχή ή την επιρροή τους στην άσκησή της. Όταν μια κοινοβουλευτική πλειοψηφία δεν προκύπτει απευθείας από την ψήφο των εκλογέων ή [...], όταν η εκλογική έκφραση των ψηφοφόρων δεν υποδεικνύει μια τέτοια σαφή πλειοψηφία, η κατασκευή της στηρίζεται σε (συνήθως εκ των υστέρων) συμφωνίες μεταξύ των κομμάτων, οι οποίες συνάπτονται όχι τόσο με γνώμονα την ιδεολογική ταυτότητά τους όσο, προπάντων, βάσει των θέσεών τους και άρα, της «προσφοράς» τους σε πολιτικά προγράμματα και δημόσιες πολιτικές πάνω στα κρίσιμα διακυβεύματα...» Τα κόμματα του ακροδεξιού χώρου αντίθετα, χαρακτηρίζονται ως κόμματα της «ζήτησης». Ως συλλέκτες της διαμαρτυρίας του εκλογικού σώματος, προσανατολισμένα στην εκλογική αγορά. «...έχουν στραμμένα την προσοχή τους στην πολιτική και εκλογική αγορά, γι' αυτό, με σχετική ευκολία και, πάντως χωρίς ιδεολογικο-πολιτικές αναστολές, προσαρμόζουν τον λόγο, το πρόγραμμα και τις πρακτικές τους στην πολιτική «ζήτηση», δηλαδή στις μεταβαλλόμενες διαθέσεις, καθώς και στα αιτήματα των ψηφοφόρων, όπως αυτά (ανα)διαμορφώνονται στην εκάστοτε πολιτική συγκυρία. Η στάση των κομμάτων της «ζήτησης», ωστόσο, δεν είναι παθητική. [...]προσαρμόζονται μεν στις διαθέσεις και τα αιτήματα των ψηφοφόρων, προσανατολίζουν όμως τις υπάρχουσες διαθέσεις και τα εκφραζόμενα αιτήματα σε μια προοπτική που δικαιώνει το δικό τους ιδεολογικό corpus και τις πολιτικές τους επιλογές. Τα κόμματα αυτά γνωρίζουν πώς να χρησιμοποιούν μηχανισμούς που εξάπτουν διαθέσεις και κινητοποιούν αιτήματα, [...]δεν είναι απλά ακόλουθοι των ψηφοφόρων, αλλά επιδίδονται σε ένα είδος διαδραστικού πολιτικού μάρκετινγκ με τους εκλογείς: αντιστοιχούν το προφίλ τους στις διαθέσεις και τα αιτήματα των εκλογέων και αναγνωρίζονται από τους εκλογείς ως εκφραστές των διαθέσεων και των αιτημάτων αυτών».

εκλογικό σύστημα. Τέτοιοι παράγοντες είναι: α) η ιδεολογική θέση των άλλων ανταγωνιστικών κομμάτων στο κομματικό σύστημα. β) Ο βαθμός σύγκλισης ανάμεσα στα κατεστημένα κόμματα. γ) Οι μορφές συνεργασίας και οι συμμαχίες που αναπτύσσονται μεταξύ των κομμάτων. Η τρίτη προσέγγιση τονίζει την επίδραση των βραχυπρόθεσμων ή συγκυριακών μεταβλητών. Όπως η έμφαση που δίνεται στο θέμα της μετανάστευσης από χώρες εκτός ΕΕ και στον υποτιθέμενο ανταγωνισμό μεταξύ μεταναστών και γηγενών κατοίκων. Με αυτόν τον τρόπο συσχετίζονται θετικά τα επίπεδα μετανάστευσης και ανεργίας με αυτά της ακροδεξιάς ψήφου (Arzheimer & Carter, 2006: 422-425).

3.3.1.1.1. Το θεσμικό πλαίσιο

Το θεσμικό πλαίσιο αποτελεί ένα από τα πιο διαδεδομένα πεδία εξήγησης της εκλογικής επιτυχίας ή αποτυχίας των ακροδεξιών κομμάτων. Κατά τον Mudde, τα πολιτικά και εκλογικά συστήματα δεν είναι οι αποκλειστικοί παράγοντες ανάδειξης ή μη της εκλογικής επιτυχίας των ακροδεξιών κομμάτων. Τους παρέχουν βέβαια τις πολιτικές ευκαιρίες να εδραιωθούν, αλλά εάν τελικώς εκμεταλλευτούν με αποτελεσματικό τρόπο το θεσμικό πλαίσιο, αυτό εξαρτάται από τον τρόπο άσκησης πολιτικής και των άλλων πολιτικών υποκειμένων (Mudde, 2007: 237).

Έχει υποστηριχτεί ότι όσο πιο αναλογικό είναι το εκλογικό σύστημα, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα για μεγαλύτερη εκλογική συμμετοχή και ενεργή πολιτική εκπροσώπηση από νέα ή μικρότερα κόμματα (Eatwell, 2003: 59). Η ακροδεξιά έτσι έχει αποκομίσει σημαντικά εκλογικά ποσοστά σε περιπτώσεις αναλογικών εκλογικών συστημάτων. Ο ψηφοφόρος βλέπει πιο ευνοϊκά το ενδεχόμενο να ψηφίσει ένα μικρό κόμμα προκειμένου αυτό να αποκτήσει εκλογική δύναμη και να κερδίσει κοινοβουλευτικές έδρες. Σε αντιδιαστολή, σε περίπτωση πλειοψηφικών εκλογικών συστημάτων, οι ηγέτες νέων ή μικρών κομμάτων, απομακρύνονται από την πιθανότητα να «κατεβάσουν» το κόμμα τους με αξιώσεις και να κερδίσουν υψηλές εκλογικές επιδόσεις. Οι ψηφοφόροι στη βάση της λογικής της «χαμένης ψήφου» στρέφονται σε μεγαλύτερα κόμματα. Τα πλειοψηφικά συστήματα έχουν αναγνωριστεί γενικά ως σημαντικό εμπόδιο ανάσχεσης των ακροδεξιών κομμάτων. Πιο αντιπροσωπευτικό στη βάση αυτή είναι το πλειοψηφικό σύστημα «των δύο γύρων», εξαιτίας της πόλωσης η οποία αναπτύσσεται μεταξύ των δύο βασικών

πολιτικών χώρων στον δεύτερο γύρο,⁹⁹ παρ' όλες τις ευκαιρίες που εμφανίζονται για διαπραγματεύσεις, υποχωρήσεις και μυστικές συμφωνίες.

Παρόλα αυτά, το μέγεθος της επίδρασης του επιπέδου αναλογικότητας και εκλογικής υποστήριξης χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση. Τα εκλογικά συστήματα ασκούν κάποια επίδραση στη δομή της εκλογικής ευκαιρίας των πολιτικών κομμάτων, αλλά δεν βοηθούν και πολύ στην εξήγηση των σαφών διαφορών που υπάρχουν στην εκλογική επιτυχία μεταξύ διαφορετικών χωρών, κομμάτων, περιόδων και περιοχών. Επιπλέον, αρκετές χώρες έχουν υιοθετήσει ένα ελάχιστο κατώτατο όριο για την εισαγωγή ενός κόμματος στο κοινοβούλιο της τάξης του 4% με 5%. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, έχει αυξηθεί ο αριθμός των ατόμων που απαιτείται να συνυπογράψουν τη δήλωση υποψηφιότητας (όπως στη Γαλλία).

Η επίδραση της σχέσης αποκέντρωσης – φεντεραλισμού, είναι λιγότερο σαφής. Από τη μία πλευρά, ένας υψηλός βαθμός αποκέντρωσης της εκτελεστικής εξουσίας (συμπεριλαμβανομένων των περιφερειακών κοινοβουλίων και του Ευρωκοινοβουλίου), μπορεί να ευνοήσει την ανάπτυξη των ακροδεξιών κομμάτων. Οι ψηφοφόροι είναι πρόθυμοι να στηρίξουν τα νέα εμφανιζόμενα ή υφιστάμενα ακροδεξιά κόμματα, ειδικά εάν πρόκειται για εκλογές «δεύτερης τάξης». Σε εκλογικές αναμετρήσεις ελάσσονος σημασίας λοιπόν, στις οποίες οι ψηφοφόροι δεν καλούνται να αποφασίσουν για την κυβέρνηση που θα λάβει τις τύχες της διακυβέρνησης της χώρας (δηλαδή σε «εκλογές πρώτης τάξης»), ωφελούνται λόγω της «χαλαρότητας» της ψήφου τα νέα κόμματα, τα κόμματα διαμαρτυρίας και τα μικρότερα κόμματα. Έτσι, χωρίς να επιτρέπεται ουσιαστικά στα ακροδεξιά κόμματα να παίξουν πρωταγωνιστικό ρόλο στις καθοριστικές εκλογές «πρώτης τάξης», οι εκλογές «δεύτερης τάξης» μπορεί να χρησιμεύουν ως ένα είδος βαλβίδας ασφαλείας για το πολιτικό σύστημα, παρέχοντας στους πολίτες τη δυνατότητα να εκφράσουν την

⁹⁹ Εκτός φυσικά της περίπτωσης του *FN* στη Γαλλία όπου στις Προεδρικές εκλογές του 2002, ο ακροδεξιός Jean-Marie LePen ήταν αυτός που αντιμετώπισε τον Jacques Chirac στον δεύτερο γύρο, αφού κατάφερε να ξεπεράσει τον σοσιαλιστή Lionel Jospin και να λάβει το 16,86% των ψήφων στον πρώτο γύρο. Πιο αναλυτικά τα αποτελέσματα των συγκεκριμένων εκλογών ανάμεσα στους τρεις κύριους μονομάχους για το αξίωμα του Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας, ήταν: Α' γύρος: Chirac 19,88%, LePen 16,88%, Jospin 16,185. Β' γύρος: Chirac 82,20%, LePen 17,80%. Εν έτη 2013, με σημαία την έξοδο της χώρας από το ευρώ και τη σκληρή πολιτική σε θέματα μετανάστευσης και ασφάλειας, το *Εθνικό Μέτωπο* της Marie LePen, κόρης του ιδρυτή του κόμματος, σάρωσε στον α' γύρο των τοπικών εκλογών της 6ης Οκτωβρίου στην περιοχή Μπρινιόλ, εξασφαλίζοντας το 40,4% των ψήφων έναντι 20,7% της Κεντροδεξιάς και 14,6% του κοινού υποψηφίου Σοσιαλιστών – Κομμουνιστών. Λίγες μέρες αργότερα, δημοσκόπηση του ινστιτούτου IFOP ενόψει των ευρωεκλογών του Μαΐου του 2014 «πάγωσε το αίμα των γαλλικών ελίτ»: το *Εθνικό Μέτωπο* έρχεται πρώτο με 24% προτιμήσεων ψήφου, έναντι 22% του γκολκικού κόμματος *UMP* (Union pour un Mouvement Populaire - Ένωση για ένα Λαϊκό Κίνημα) και μόλις 19% των κυβερνώντων Σοσιαλιστών. Βλ. Παπακωνσταντίνου (χ.χ.).

πολιτική απογοήτευσή τους προς τα παραδοσιακά κόμματα, χωρίς να διαταραχθεί υπερβολικά η πολιτική διαδικασία στο εθνικό επίπεδο (Reif & Schmitt, 1980). Από την άλλη μεριά όμως, οι εκλογές «δεύτερης τάξης» μπορεί να αποτελέσουν την απαρχή μιας μεταβολής της εκλογικής συμπεριφοράς, και εν τέλει να οδηγήσουν στην ανάδειξη των ακροδεξιών κομμάτων σε «παίχτη» του πολιτικού συστήματος.

Η συνεργασία των πολιτικών κομμάτων σε μια χώρα είναι ένας επιπλέον παράγοντας που εγείρει ερωτήματα εάν τελικά ευνοεί την ακροδεξιά. Κατά τον Oliver Decker, οι δομές συνεργασίας ασκούν θετικό παρά αρνητικό πρόσημο στην άνοδο της ακροδεξιάς, εξαιτίας του αποκλεισμού πολιτικών δρώντων από τα κατεστημένα κυρίαρχα κόμματα (αναφέρεται στο Mudde, 2007: 236). Πολιτικά συστήματα που βασίζονται σε συνεργασίες και συμμαχίες διευκολύνουν τη ρητορική της ακροδεξιάς, η οποία τονίζει την απουσία διαφοράς μεταξύ των κυρίαρχων κομμάτων, τη συναλλαγή μεταξύ των εταίρων και την έλλειψη πολιτικής εναλλαγής.

3.3.1.1.2. Το Πολιτικό πλαίσιο

Σε πολιτικό επίπεδο, η αλληλεπίδραση μεταξύ ενός ακροδεξιού κόμματος με τα άλλα πολιτικά κόμματα - κυρίως τα αστικά κατεστημένα - και η δυναμική ενδοσυστημική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του συνόλου των κομματικών σχηματισμών, διαμορφώνουν ή αναιρούν ευκαιρίες για την ανάδειξη των ακροδεξιών κομματικών σχηματισμών. Βέβαια αυτή η διαρθρωτική αλληλεπίδραση εντός του πολιτικού πλαισίου εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες.

Έτσι, τα ακροδεξιά κόμματα έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να προσελκύσουν ψηφοφόρους, οι οποίοι λόγω πεποιθήσεων και αισθημάτων πολιτικού κυνισμού από τα οποία ενδεχομένως διακατέχονται, δεν είχαν ασκήσει το εκλογικό τους δικαίωμα στις προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις. Επίσης, στο εκλογικό ακροατήριο της ακροδεξιάς περιλαμβάνονται και αρκετοί νέοι, οι οποίοι γοητεύονται από τις ιδέες και τον δημαγωγικό και καταγγελτικό λόγο της άκρας δεξιάς. Η συρρίκνωση της κομματικής ταύτισης και πρόσδεσης στο πολιτικό σύστημα, κυρίως αναφορικά με τα κατεστημένα κόμματα, και η διαμόρφωση νέων διαιρετικών δομών, οδήγησαν σε σημαντική πτώση της κομματικής συσπείρωσης, με αντίστοιχη αύξηση της κομματικής μεταβλητότητας.¹⁰⁰ Έτσι «*οι χαλαρές πολιτικο-κομματικές ταυτίσεις, οι*

¹⁰⁰ Αυτή η ελαστικότητα της εκλογικής συμπεριφοράς που παρατηρείται στο πολιτικό σύστημα, έχει ως συνέπεια την εμφάνιση των λεγόμενων «κομμάτων-πομφόλυγες» ή διαφορετικά «διαττόντων αστέρων» (flash party), τα οποία με απρόσμενο και εντυπωσιακό τρόπο εμφανίζονται στην πολιτική σκηνή, αλλά και με τον ίδιο εντυπωσιακό τρόπο εξαφανίζονται (Norris, 2005: 3, 9). Να

αποδυναμωμένοι ψυχολογικοί δεσμοί και οι εργαλειακές σχέσεις με τους θεσμούς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και πρωτίστως με τα κόμματα» (Γεωργιάδου, 2008: 258-259), κάνουν πιο πιθανή μια ροπή της εκλογικής προτίμησης προς τα ακροδεξιά κόμματα.¹⁰¹

Μια διευρυνόμενη έτσι πολιτική και εκλογική συμμετοχή με την ταυτόχρονη χαλάρωση των συναισθηματικών δεσμών και ταυτίσεων με τα κόμματα και τους υφιστάμενους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, μπορεί να οδηγήσει στην αποδυνάμωση της υποστήριξης του πολιτικού συστήματος των αστικών δυνάμεων της φιλελεύθερης δημοκρατίας (Γεωργιάδου, 2008: 58). Επιπλέον, η χαλάρωση των κομματικών ταυτίσεων, τα διαρκώς αυξανόμενα αντικομματικά αισθήματα του εκλογικού σώματος και οι πιέσεις που δέχονται τα κόμματα (διαμέσου της ψήφου) να εμφανίσουν τα αποτελέσματα του έργου τους, δημιουργούν τις προϋποθέσεις εμφάνισης των «κομμάτων-καρτέλ». Κατά τους Katz and Mair (1995: 16), όλα τα «κόμματα-καρτέλ» είναι κυβερνητικά κόμματα ή αναδιατυπώνοντάς το, όλα τα εν δυνάμει κυβερνητικά κόμματα είναι «κόμματα-καρτέλ». Και εμμένουμε σε αυτή τη διαδικασία «καρτελοποίησης», γιατί συντελεί ουσιαστικά στην εξήγηση των αυξανόμενων επιπέδων πολιτικής δυσαρέσκειας και εκλογικής επιτυχίας των ακροδεξιών κομμάτων (Mudde, 2007: 287). Κατά τους Mény and Surel (2002: 19), τα ακροδεξιά κόμματα συνιστούν ένα αντίδοτο στο κομματικό σύστημα που διαθέτει τα χαρακτηριστικά καρτέλ, «μολύνοντας» με αυτό τον τρόπο τα άλλα κόμματα, επηρεάζοντας το στιλ της ηγεσίας, την ποιότητα του πολιτικού λόγου και τη σχέση μεταξύ ηγέτη και των οπαδών του.

Η επιτυχία αυτών των πολιτικών κομμάτων δικαιολογείται από την αποτυχία των παραδοσιακών δημοκρατικών κομμάτων να διαπραγματευτούν αποτελεσματικά τα νέα θέματα και κοινωνικά ζητήματα που έχουν ανακύψει και της μετατροπής αυτών, σε κόμματα στην ουσία του πολιτικού «κέντρου». Τα κατεστημένα κόμματα παραγνωρίζουν τις κοινωνικές μεταβολές, τη νέα διαμορφωμένη κοινωνική

διευκρινίσουμε όμως, ότι η ακροδεξιά μάλλον δεν αποτελεί ένα «διάπτοντα αστέρα», αλλά συνιστά ένα «φαινόμενο διαρκείας».

¹⁰¹ Η Γεωργιάδου παρόλο που δεν παραγνωρίζει την ανοδική τάση όσον αφορά την εξέλιξη της εκλογικής μεταβλητότητας, θέτει ως κύριο ερώτημα το εάν η έκταση και διάρκεια αυτής της τάσης είναι τέτοια, ώστε «να απειλούνται από από-ευθυγράμμιση οι παγιωμένες σχέσεις κομμάτων-εκλογέων». Παραθέτοντας τις απόψεις του Dalton, ο οποίος υπήρξε υπέρμαχος της άποψης περί από-ευθυγράμμισης, και του Mair, ο οποίος έκανε λόγο «περί μύθου της εκλογικής μεταβολής», η Γεωργιάδου καταλήγει στο συμπέρασμα, «ότι οι αλλαγές στην ποιότητα της κομματικής ταύτισης μπορεί να προκαλέσουν ευθέως εκλογική μεταστροφή, εκτός κι αν συνοδευτούν από μεταβολές στο είδος του κομματικού ανταγωνισμού που επικρατεί» (Γεωργιάδου, 2008: 280-283).

πραγματικότητα. Έτσι μην λαμβάνοντας υπόψη τα νέα κοινωνικά αιτήματα, δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη ενός εξαιρετικά ευάλωτου περιβάλλοντος, που εκφράζεται με τη διαμαρτυρία εναντίον του κατεστημένου. Κατά τη Mouffe (2004: 218), «...στην πραγματικότητα, είναι ακριβώς η έλλειψη ενός ζωντανού δημοκρατικού διαλόγου γύρω από πιθανές εναλλακτικές δυνατότητες». Εάν υιοθετηθεί αυτή η προσέγγιση, η ακροδεξιά δεν αποτελεί μια «κανονική παθολογία» ως σύμπτωμα του μετασχηματισμού των μεταβιομηχανικών κοινωνιών, όπως διατείνονται πολλοί μελετητές - Scheuch και Klingemann, Betz, Decker, Minkenberg, Arzheimer και Falter, όπως και διάφορες ποσοτικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί (Flecker et al., 2004) - αλλά μια «πολιτική παθολογία» σχετιζόμενη με την ποιότητα της δημοκρατίας και του τρόπου διακυβέρνησης (Mouffe, 2004)

Τα ακροδεξιά κόμματα νομιμοποιούνται στη συνείδηση του πολιτικού κόσμου, όταν τα θέματα που πραγματεύονται τα κόμματα της κεντρικής πολιτικής σκηνής συγκλίνουν με αυτά της ατζέντας της ακροδεξιάς.¹⁰² Τα παραδοσιακά κόμματα (κυρίως τα συγγενή ιδεολογικά κόμματα του χώρου της δεξιάς), οικειοποιούμενα τα επιχειρήματα της άκρας δεξιάς και προσαρμόζοντας αυτά ως μέρος της δικής τους πολιτικής ατζέντας, προσπάθησαν να την εξουδετερώσουν πολιτικά και εκλογικά και να την τοποθετήσουν στο πολιτικό περιθώριο, εφαρμόζοντας μια πολιτική «συμπεριληπτικής οριοθέτησης». Από την άλλη πλευρά όμως, με την νομιμοποίησή τους και την επιβολή των θέσεων τους σε δυνάμεις του πολιτικού κέντρου, τα ακροδεξιά κόμματα παρουσιάζουν μια σημαντικότερη απώλεια των δικών τους κομματικών ποσοστών (Γεωργιάδου, 2004: 30-31). Αντίθετα, στην περίπτωση που επιλεγεί η πολιτική της «εργαλειακής επιτρεπτικότητας», δηλαδή δεν δημιουργηθούν σαφείς διαχωριστικές γραμμές, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζονται

¹⁰² Καθοριστική είναι στη βάση αυτή η απήχηση των θέσεων τους ακροδεξιών κομμάτων στα άλλα επικρατούντα κόμματα, ειδικά σε ζητήματα μετανάστευσης και σε θέματα «νόμου και τάξης». Όπως αναφέρει ο Eatwell, ήταν τόσο μεγάλη η επίδραση που άσκησε το *Εθνικό Μέτωπο* (FN) στη Γαλλία στις δεκαετίες του '80 και '90 - ακόμα και στα αριστερά κόμματα - σε τέτοιο βαθμό ώστε να μιλούν για «Λεπενοποίηση» της πολιτικής ζωής (Eatwell 2004a: 13). Χαρακτηριστική περίπτωση που πιστοποιεί την ανωτέρω άποψη αποτελεί το απότομο ενδιαφέρον του κόμματος της *Νέας Δημοκρατίας* στην Ελλάδα μετά τις Ευρωεκλογές του 2009, στα θέματα της μετανάστευσης και Νόμου και Τάξης. Πρόκειται για μια συμπεριφορά η οποία θεωρήθηκε ως απόρροια της προσπάθειας που έκανε η *Νέα Δημοκρατία* για να επιστρέψουν στις τάξεις της οι ψηφοφόροι οι οποίοι είχαν διαρρεύσει στρεφόμενοι προς το κόμμα του *Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού*, που αύξησε για ακόμα μια φορά τα εκλογικά του ποσοστά.

τα κόμματα του ακροδεξιού χώρου με μια ουδετερότητα και χαλαρότητα, τότε αυτά μετατρέπονται σε ένα νέο πολιτικό δρώοντα.¹⁰³

Ο Ignazi από τη μεριά του υποστηρίζει, ότι τελικά η πόλωση και όχι η συναίνεση μεταξύ των κύριων ιδεολογικών πόλων αποτελεί τη δομική πολιτική ευκαιρία για την ανάδειξη της ακροδεξιάς (Ignazi, 1992: 19-21, 24). Ενώ η επικρατούσα θεωρία εξακολουθεί να παραμένει αυτή της συναίνεσης, σε νεότερη μελέτη του ο Ignazi θεωρεί ότι τα ακροδεξιά κόμματα ωφελήθηκαν από τη συναίνεση αμέσως μετά την απότομη μεταβολή της πόλωσης (Ignazi, 2003: 207-212).

3.3.1.1.3. Το Πολιτιστικό πλαίσιο

Η κουλτούρα μιας συγκεκριμένης χώρας μπορεί να αποτελέσει δομή πολιτικής ευκαιρίας για την ανάδειξη ή μη της ακροδεξιάς. Πολλοί θεωρητικοί έχουν συνδέσει την ακροδεξιά ιδεολογία του «εθνοπλουραλισμού», του «εθνικολαϊκισμού» και της εθνικής προτίμησης, με την κληρονομία της σκέψης των διανοουμένων της γαλλικής *Νέας Δεξιάς* (*nouvelle droite*).¹⁰⁴ Οι «στοχαστές» της νέας δεξιάς θεωρούν ότι η πολιτική νίκη μπορεί να προέλθει μόνο διαμέσου της επικράτησης και κυριαρχίας μιας (ακρο)δεξιάς πολιτιστικής ηγεμονίας στο πολιτιστικό επίπεδο.

Υπάρχουν χώρες, στις οποίες υφίστανται ακόμα εθνικιστικές πεποιθήσεις ως κληρονομιά από το παρελθόν. Κράτη με έντονα εθνικιστικά ή ακόμα και φασιστικά αισθήματα είναι πιθανότερο να αποτελούν ευνοϊκό περιβάλλον για την ανάπτυξη ισχυρών νατιβιστικών ρευμάτων και εκλογικής ροπής προς ακροδεξιούς κομματικούς σχηματισμούς. Με αυτό τον τρόπο γεφυρώνονται τα πολιτικά άκρα με το καθιερωμένο πολιτικό ρεύμα. Σε χώρες λοιπόν, στις οποίες τα νατιβιστικά ζητήματα είναι ισχυρά και αποτελούν μέρος της ημερήσιας διάταξης της πολιτικής ατζέντας, οι διάφορες οργανώσεις και υποκουλτούρες λειτουργούν ουσιαστικά ως «συγκοινωνούντα δοχεία» με τα ακροδεξιά κόμματα. Και αποτελούν μια δεξαμενή στρατολόγησης νέων μελών στο κομματικό επιτελείο.

3.3.1.2. Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης παίζουν έναν επιπλέον σημαντικό, αν και διφορούμενο, ρόλο σε ζητήματα ανάδειξης ή μη του ακροδεξιού χώρου.¹⁰⁵ Έτσι, παρόλο που τα ΜΜΕ αντιμετωπίζουν τις επιθέσεις κατά των μεταναστών ως

¹⁰³ Για περισσότερα σχετικά με τις έννοιες της «*συμπεριληπτικής οριοθέτησης*» και της «*εργαλειακής επιτρεπτικότητας*», βλ. Γεωργιάδου (2008: 113-119), Dézé (2003).

¹⁰⁴ Για περισσότερα σχετικά με τη *nouvelle droite*, βλ. Milza (2004: 322-357).

¹⁰⁵ Για επιπλέον ανάλυση της σχέσης ΜΜΕ και ακροδεξιάς, βλ. Ellinas (2010), Mazzoleni, Stewart, and Horsfield (2003), Ψαρράς (2010).

επικίνδυνες για την πλουραλιστική δημοκρατία και ως κίνδυνος αναγέννησης του ναζισμού, παράλληλα παρουσιάζουν και μια εμφανή -στην καλύτερη περίπτωση- δυσαρέσκεια προς τους «άλλους». Ζητήματα όπως η παράνομη μετανάστευση, οι ψευδείς αιτήσεις άσυλου, η υπερβολικά ευνοϊκή αντιμετώπιση των μεταναστών, η σύνδεση του «εγκλήματος» με τους μετανάστες και η προβληματική περί πολιτισμικών διαφοροποιήσεων - όσον αφορά την αφομοίωση αλλόθρησκων μεταναστών - επιτείνουν τις ανασφάλειες του πληθυσμού. Η εναντίωση κυρίως των τηλεοπτικών καναλιών, άλλοτε για λόγους υγιούς κριτικής και ενίοτε για λόγους τηλεθέασης, προς τους πολιτικούς για ζητήματα διαφθοράς και μη τήρησης των υποσχέσεων από τα κόμματα εξουσίας, κατασκευάζει ένα υπόβαθρο ανάπτυξης «φιλο-ακροδεξιών» αντιλήψεων. Παρ' όλα αυτά, όπως αναφέρει ο Eatwell (2003: 60-61), «ενώ τα μέσα, κατά καιρούς, μπορεί να εκμεταλλεύονται τα φυλετικά στερεότυπα, γενικά, είναι εχθρικά προς την ακροδεξιά».

Η κάλυψη της ακροδεξιάς λειτουργεί εν τέλει αρνητικά ή θετικά; Ή για να το επαναδιατυπώσουμε με το ερώτημα που έθεσε ο Oscar Mazzoleni και υιοθέτησε ο Eatwell: *τα ΜΜΕ είναι πραγματικά φίλος ή εχθρός της ακροδεξιάς;* Τα ΜΜΕ, ακόμα και εάν στην καλύτερη περίπτωση δεν συμπαθούν την ακροδεξιά, μπορούν να της προσφέρουν ευνοϊκό βήμα με την κάλυψη των θεμάτων που προβάλλει, ιδιαίτερα εάν το κόμμα διαθέτει και έναν μιντιακό ή χαρισματικό ηγέτη, ο οποίος μπορεί να χειριστεί τα ΜΜΕ καλύτερα από τους πολιτικούς του αντιπάλους.¹⁰⁶ Κάθε δημοσιότητα και προβολή δεν παύει να αποτελεί προβολή. Αυτό έχει ως συνέπεια η ακροδεξιά να αναβαθμίζει τη θέση της. Ακόμα και στην περίπτωση λοιπόν που η δημοσιότητα είναι αρνητική, ισχύει η κοινοτυπία ότι «η κακή δημοσιότητα είναι καλύτερη από την έλλειψη δημοσιότητας». Αυτή η δημοσιοποίηση των απόψεων και της συνεπαγόμενης ύπαρξής τους, δίνει έτσι την ευκαιρία στην ακροδεξιά να απαλλαγεί από το στίγμα του αυταρχισμού. Με αυτό τον τρόπο ένα κομμάτι του εκλογικού σώματος είναι πολύ πιθανό να δει με ευμενή τρόπο τις επικλήσεις της ακροδεξιάς, «βάζοντάς την στο πολιτικό παιχνίδι».

Τα μέσα ενημέρωσης μειώνουν έτσι τα εμπόδια «εισόδου» των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων στο πολιτικό και κοινωνικό πεδίο, προσφέροντάς τους τα μέσα διάδοσης του μηνύματος που επιθυμούν στο ευρύ κοινό, υποκαθιστώντας με

¹⁰⁶ Ο συγκεκριμένος λαϊκισμός αποκαλείται από τον Mazzoleni, «μιντιακός λαϊκισμός» ή «τηλελαϊκισμός», με κύρια χαρακτηριστικά, την προσωποποίηση, τον συναισθηματισμό και την αντικαθεστωτική δράση (Mazzoleni, 2003, 2008). Βλ. επίσης, Ταγκυέφ (2008b).

αυτό τον τρόπο τον αρχικά ανύπαρκτο οργανωτικό μηχανισμό και την έλλειψη οικονομικής δύναμης. Αυτή η προβολή παρέχει στους «μικρούς» και νέους πολιτικούς δρώντες, κύρος και νομιμοποίηση.

Η εξέταση βέβαια των συνεπακόλουθων επιδράσεων τους θα ήταν σε μεγάλο βαθμό περιττή, αν η προβολή των ακροδεξιών μορφωμάτων και των κομματικών σχηματισμών ήταν ανάλογη της εκλογικής υπόστασής τους ή απλά ήταν αντανάκλαση της πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας. Κατά τον Αντώνη Έλληνα, αυτή η δυσανάλογη προβολή μπορεί να τους παρέχει σημαντική δυναμική, δίνοντας την εντύπωση ότι έχουν μαζική στήριξη, με αποτέλεσμα αυτό να σηματοδοτεί και την πολιτική τους βιωσιμότητα (Ellinas, 2010: 204-205). Σε μεγάλο βαθμό λοιπόν, τα ΜΜΕ παρέχοντας ή αρνούμενα την πρόσβαση στην ακροδεξιά, δεν προβάλλουν απλά, αλλά διαμορφώνουν την πολιτική ατζέντα και την πολιτική εν γένει.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι τα ακροδεξιά κόμματα και οργανώσεις έχουν αναπτύξει ένα αξιοσημείωτο δίκτυο καναλιών και προβολής των θέσεών τους μέσω του διαδικτύου (Atton, 2006). Το διαδίκτυο μειώνει δραστικά το κόστος της μεταβίβασης και διάδοσης των πληροφοριών, προσφέροντας στην ακροδεξιά την αμεσότητα έκφρασης των ιδεών και των δράσεών της. Έτσι η έλλειψη πρόσβασης στα μέσα ενημέρωσης είτε λόγω αποκλεισμού¹⁰⁷ είτε λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων υποκαθίσταται από τον παγκόσμιο ιστό.

3.3.1.3. Η προσέγγιση για τις εθνικές παραδόσεις

Η προσέγγιση αυτή είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για να λάβουμε υπόψη και να κατανοήσουμε στην ανάλυση των αιτιάσεων ανάδειξης της άκρας δεξιάς τις ιδιαίτερες εθνικές ιδιομορφίες και παραδόσεις. Πολλοί ερευνητές κατά τον Eatwell, έχουν τεκμηριώσει την άποψη ότι ο ακροδεξιός λόγος γίνεται πιο πειστικός όταν αναζητά νομιμοποίηση στις εθνικές παραδόσεις. Έτσι τα ακροδεξιά κόμματα και οργανώσεις είναι πιθανότερο να είναι πιο επιτυχή, όταν κατορθώσουν να παρουσιάσουν τον εαυτό τους «ως συνεχιστές και υπερασπιστές της εθνικής παράδοσης» (Eatwell, 2003: 62). Εμφανίζονται με αυτόν τον τρόπο ως οι γνήσιοι

¹⁰⁷ Το ζήτημα της παροχής ή μη βήματος από τα μέσα ενημέρωσης στην ακροδεξιά, είναι ένα σύνθετο θέμα το οποίο δεν αντιμετωπίζεται με ομοίμορφο τρόπο στην Ευρώπη. Ενώ στη Γερμανία η δημοσιογραφική φίμωση της ακροδεξιάς θεωρείται ως ένα είδος πολιτικού καθήκοντος, σε άλλες χώρες όπως για παράδειγμα στη Γαλλία, την Ιταλία και την Ελλάδα, για εμπορικούς, οικονομικούς και «δεοντολογικούς» λόγους, δίνεται άμεση ή έμμεση προβολή στο ακροδεξιό φαινόμενο και στους εκφραστές του (σ.τ.σ.).

εκφραστές του συμφέροντος της κοινότητας. Μιας καθαρής «οργανικής κοινότητας», στην οποία θεωρούνται παρείσακτοι όσοι έχουν διαφορετικές κοινωνικο-πολιτιστικές καταβολές.¹⁰⁸ Η προστασία της απειλούμενης (κατά τις απόψεις της άκρας δεξιάς) «οργανικής κοινότητας» του λαού, «γίνεται βάση για την ανάδειξη της αντιμεταναστευτικής στάσης των κομμάτων αυτών, τα οποία θεωρούν ότι οι πρόσφυγες και οι οικονομικοί μετανάστες, διασπούν την ομοιογένεια της εθνικο-πολιτισμικής κοινότητας και θέτουν σε κίνδυνο τα δικαιώματα του ατόμου και την ελευθερία δράσης του στον χώρο εργασίας και της αγοράς» (Γεωργιάδου, 2008: 52). Στο ίδιο μήκος κύματος, την ομοιογένεια της εθνικής οργανικής κοινότητας μολύνουν και απειλούν οι εθνικές, θρησκευτικές και «σεξουαλικές» μειονότητες. Αξιολογώντας τη συγκεκριμένη προσέγγιση ο Eatwell υποστηρίζει ότι αναμφίβολα η επίκληση των εθνικών παραδόσεων διευκολύνει τη διάδοση του ακροδεξιού φαινομένου, δύσκολα όμως ταυτόχρονα μπορεί να θεωρηθεί ότι το προκαλεί (Eatwell, 2003: 60).

3.3.1.4. Η προγραμματική προσέγγιση

Η άκρα δεξιά κατορθώνει να αναδεικνύει θέματα που απασχολούν το εκλογικό σώμα, τα οποία και αγνοούνται ή δεν αντιμετωπίζονται με τη δέουσα σημασία από τα κυρίαρχα κόμματα.¹⁰⁹ Παρουσιάζει συνάμα έναν προγραμματικό λόγο και ιδεολογία, τον όποιο δεν συναρτά κατά ανάγκη με την εκλογική της υποστήριξη, προσπαθώντας να παραμείνει σταθερή στις θέσεις της (Mudde, 2000b). Τα παραδοσιακά δημοκρατικά κόμματα λοιπόν αδυνατούν να αντιμετωπίσουν πλέον με πολιτικό τρόπο τα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα. Ζητήματα όπως αυτά της μετανάστευσης, της ασφάλειας και του πολιτικού ασύλου, καθιστούν την ακροδεξιά στα μάτια των πολιτών ως τον πλέον αποτελεσματικό δρώντα για την αντιμετώπισή

¹⁰⁸ Φυσικά για το ποιος μπορεί να είναι μέλος και να ενταχθεί σε μια «κοινότητα», καθώς επίσης και για τα κριτήρια ένταξης, υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε: α) την γαλλική ιακωβίνικη αντίληψη, η οποία υποστηρίζει ότι ο καθένας που θα είναι πρόθυμος να αφομοιώσει την κουλτούρα του έθνους, θα μπορούσε να γίνει «Γάλλος». β) τη γερμανική, όπου η ιθαγένεια προσδιορίζεται αποκλειστικά από δεσμούς «αίματος», και γ) τη βρετανική πολύ-εθνική, πολυπολιτισμική προσέγγιση, ως συνέπεια της συγκρότησης της Βρετανικής Αυτοκρατορίας (Eatwell, 2003: 59).

¹⁰⁹ Τα σύγχρονα ακροδεξιά κόμματα επιλέγουν ως πολιτική πρόταση, ζητήματα συγκεκριμένα και εύκολα κατανοητά, κάνοντας χρήση μιας λαϊκιστικής επιχειρηματολογίας, προτείνοντας πολύ συχνά δημοψηφίσματα για θέματα όπως η μείωση του αριθμού των μεταναστών. Η προσπάθεια υιοθέτησης λιγότερο ακραίων θέσεων είναι εμφανής, αλλά παραπέμπει σε ένα νέο ρατσισμό που βασίζεται στην πολιτισμική διαφοροποίηση. Στα προγράμματά τους υποστηρίζεται ότι αποτελούν τον «Τρίτο Δρόμο». Τη λύση δεν τη δίνει ούτε ο καπιταλισμός ούτε ο σοσιαλισμός, αλλά μια ισόρροπη ανάπτυξη μεταξύ κρατικού και ιδιωτικού τομέα. Πολύ συχνά, όπως έχουμε αναφέρει, ακροβατούν ανάμεσα στην υποστήριξη της ελεύθερης αγοράς και του κρατικού προστατευτισμού. Αυτή η εύπλαστη πολιτική μορφή τα καταστεί ικανά να αποκτούν απήχηση σε εκείνο το τμήμα του εκλογικού σώματος που σκέπτεται και ενεργεί με απλοϊκό τρόπο (Eatwell, 2003: 65).

τους. Έτσι η άκρα δεξιά στη συνείδηση των πολιτών μετατρέπεται από ένα εφήμερο συλλέκτη της πολιτικής διαμαρτυρίας και δυσαρέσκειας, σε ένα “*acteur politique*” (πολιτικό δρώντα). Με αυτό τον τρόπο η ψήφος προς αυτή λαμβάνει τα χαρακτηριστικά μιας ορθολογικής πλέον επιλογής.

3.3.2. Η εσωτερική πλευρά της «προσφοράς»

3.3.2.1. Η άποψη για τη χαρισματική ηγεσία

Πολλοί θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η χαρισματική και ηγετική φυσιογνωμία των ηγετών του ακροδεξιού χώρου είναι σημαντικός παράγοντας ανάδειξης και επιτυχίας του φαινομένου (Eatwell, 2008; Van der Brug & Mughan, 2007). Όταν αυτά τα κόμματα συγκεντρώνουν υψηλά εκλογικά ποσοστά, τότε οι αρχηγοί τους χαρακτηρίζονται αυτομάτως «χαρισματικοί». Ο Eatwell (2004b: 328) υποστηρίζει σχετικά ότι, «γενικά, η ευρωπαϊκή ακροδεξιά έχει ευημερήσει εκεί όπου διαθέτει χαρισματικούς, τηλεοπτικά ελκυστικούς ηγέτες». Το χάρισμα αυτό (ή «ψευδό - χάρισμα»), εμφανίζεται με δύο εκφάνσεις: από τη μια, στον τρόπο της επικοινωνίας του αρχηγού με τον λαό (εξωτερική διάσταση), και από την άλλη, στην ικανότητα του ηγέτη να διατηρεί την ενότητα του κόμματος (εσωτερική διάσταση) (Mudde, 2007: 260-264). Ο Milza (2004: 265, 396) αναφέρει ότι τα ακροδεξιά κόμματα είναι δομημένα γύρω από τον αρχηγό τους, διατηρώντας έτσι μια αρχηγική υπόσταση. Επιδεικνύοντας ρητορικές δεξιότητες και ευχρηστία των ΜΜΕ, οι ηγέτες τους διατείνονται περί της σπουδαιότητας της αποστολής που έχουν αναλάβει: της προστασίας της «κοινότητας» και της υπάρχουσας εθνικής και κομματικής ιδεολογίας. Οι ακροδεξιοί ηγέτες, εκμεταλλευμένοι σε μεγάλο βαθμό τις ανασφάλειες του πληθυσμού σε θέματα ασφάλειας, μετανάστευσης και ατομικισμού της κοινωνίας, «δαιμονοποιούν» όλες τις άλλες πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις στην προσπάθεια «προσηλυτισμού» υποστηρικτών.

Η χαρισματική ηγεσία μπορούμε να πούμε γενικά ότι είναι επωφελής για τα πολιτικά κόμματα και ειδικότερα ίσως για αυτά της ακροδεξιάς. Φυσικά το οργανωτικό ταλέντο και η πρακτική ηγεσία είναι ζωτικής σημασίας, αλλά η σύνδεση εκλογικής επιτυχίας και χαρισματικής ηγεσίας εξαρτάται κυρίως από την πολιτική κουλτούρα και το πολιτικό σύστημα. Η εξωτερική (χαρισματική) ηγεσία είναι περισσότερο σημαντική στην προσπάθεια της εκλογικής επιτυχίας, ενώ η κομματική οργάνωση είναι καταλυτική για τη φάση της εκλογικής διατήρησης (Mudde, 2007: 261-262). Επιπλέον, οι ισχυροί και κυρίαρχοι ηγέτες, χαρισματικοί ή μη, θα

ωφεληθούν περισσότερο από τα πλειοψηφικά και προσωποποιημένα θεσμικά συστήματα, ειδικότερα εκεί όπου οι πρόεδροι ή οι πρωθυπουργοί εκλέγονται άμεσα από τους πολίτες, παρά από συναινετικά πολιτικά συστήματα, στα οποία η δομή και τα θεσμικά όργανα του ίδιου του πολιτικού κόμματος διαδραματίζουν έναν σημαντικό ρόλο (Mudde, 2007: 263).

Εξίσου σημαντική για τη διατήρηση του κόμματος στις επιλογές του εκλογικού σώματος είναι επίσης και η εσωτερική πτυχή της κομματικής ηγεσίας. Η επικρατούσα άποψη είναι ότι η χαρισματική εξωτερική μορφή της ηγεσίας και η κομματική «θεσμοποίηση» δεν συμβαδίζουν.¹¹⁰ Ένας πετυχημένος ηγέτης συνήθως δεν επιθυμεί, ή για να το διατυπώσουμε καλύτερα, υπονομεύει την εσωτερική οργάνωση με τον φόβο της ανάδειξης νέων κομματικών στελεχών, τα οποία ίσως και να αμφισβητήσουν την «ακλόνητη» ηγεσία του πάνω στο κόμμα.¹¹¹

3.3.2.2. Η οργάνωση

Η κομματική οργάνωση των ακροδεξιών κομμάτων αποτελεί μια από τις βασικές μεταβλητές στην προσπάθεια ερμηνείας των διαφορετικών επιπέδων εκλογικής επιτυχίας αυτών. Πιο συγκεκριμένα, σχετίζεται με τη διατήρηση αυτής της επιτυχίας, παρά την αρχική τοποθέτηση των κομματικών σχηματισμών στο παρασκήνιο (Mudde, 2007: 264). Μπορούμε να θεωρήσουμε έτσι ότι κατά τη διάρκεια των αρχικών σταδίων ανάπτυξής τους, τα ακροδεξιά κόμματα δεν εξαρτώνται από την οργανωτική τους ικανότητα. Κατά τον Ellinas (2010: 217), «η οργανωτική ανάπτυξη είναι, κατά κύριο λόγο, το αποτέλεσμα, παρά η αιτία της εκλογικής επιτυχίας».

Ο Betz υποστηρίζει ότι μια ισχυρή κομματική οργάνωση συμβάλλει στη σταθερότητα της ηγεσίας και την κομματική συνοχή. Με αυτόν τον τρόπο ένα κόμμα καταφέρνει να αποκτήσει και συνάμα να διατηρήσει την αξιοπιστία του, τόσο απέναντι στα άλλα κόμματα όσο και στους υφιστάμενους ή εν δυνάμει ψηφοφόρους του (H.G. Betz, 2002: 212). Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι μια άρτια κομματική υποδομή

¹¹⁰ Σύμφωνα με τους Pedahzur and Brichta (2002), η κομματική «θεσμοποίηση», περιλαμβάνει τρεις φάσεις. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη φάση έχει ως πρωτεύον στόχο την «ταύτιση», τη διεκπεραίωση δηλαδή του κομματικού μηνύματος. Αυτό μπορεί να επιτευχτεί αρτιότερα από έναν χαρισματικό ηγέτη, που είναι ταυτόχρονα δημιουργός του αλλά και προπαγανδιστής του συγκεκριμένου μηνύματος. Η δεύτερη φάση αφορά την «οργάνωση» του κόμματος, στην οποία απαιτείται ένας πιο πρακτικός ηγέτης για τη συγκρότηση και διάρθρωση του κόμματος. Στην τρίτη και τελευταία φάση, αναφέρονται στη «σταθεροποίηση», κατά την οποία ο ηγέτης θα πρέπει να δράσει σταθεροποιητικά τόσο σε οργανωτικό όσο και σε εκλογικό επίπεδο.

¹¹¹ Να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι υπάρχει στη βιβλιογραφία μια κατάχρηση της έννοιας του χαρισματικού ηγέτη. Συχνότατα εννοείται ο δημαγωγός και όχι ο κατά κυριολεξία χαρισματικός με τη Βεμπεριανή έννοια (σ.τ.σ.).

αποτελεί σίγουρα κρίσιμο παράγοντα για την εκλογική επιτυχία, πολύ δε περισσότερο για τη διάρκειά της. Βασική όμως προϋπόθεση, είναι η στελέχωση του κομματικού μηχανισμού με το κατάλληλο πολιτικό προσωπικό, με την ταυτόχρονη απουσία εσωτερικών αποκλεισμών, φραξιοτισμών και διχασμών. Μια ελλιπής έτσι κομματική οργάνωση μπορεί να στραφεί μπουμεραγκ σε μια ενδεχόμενη αρχική επιτυχία ενός κόμματος. Στο πλαίσιο αυτό, η κάλυψη των κομματικών θέσεων ευθύνης με άτομα του στενού περιβάλλοντος του αρχηγού, η έλλειψη κατάθεσης υποψηφιοτήτων στο σύνολο της επικράτειας, η διάσπαση και διχοτόμηση των συγκεκριμένων κομμάτων, αποτελούν παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν σε περιθωριοποίησή τους από την πολιτική σκηνή.

Τα κόμματα και οι οργανώσεις του ακροδεξιού χώρου είναι εξαιρετικά δύσκολο να μελετηθούν αναφορικά με την εσωτερική τους οργάνωση. Λίγες πραγματικά είναι οι έρευνες και τα στοιχεία που παρέχονται σε σχέση με αυτά.¹¹² Θα χρειαστεί λοιπόν ενδελεχή έρευνα και μελέτη περισσότερων περιπτώσεων χωρών, προκειμένου να αποκαλυφτούν οι ακριβείς μηχανισμοί και διαδικασίες μέσω των οποίων τα εσωτερικά κομματικά χαρακτηριστικά συμβάλλουν στη διαμόρφωση της πορείας αυτών των κομμάτων (Ellinas, 2010: 221). Η διαδικασία λήψης των αποφάσεών τους βρίσκεται μακριά από τη δημοσιότητα, εξαιτίας της καχυποψίας που τρέφουν προς τους δημοσιογράφους και τους ακαδημαϊκούς. Τα ακροδεξιά κόμματα και οργανώσεις, συγκρινόμενα πάντα με τα κατεστημένα κόμματα, σε γενικές γραμμές παρουσιάζουν λιγιστά ενεργά μέλη. Διαθέτουν απλές δομές, με σαφή ιεραρχική διάρθρωση - η οποία ελέγχεται απόλυτα από τον «χαρισματικό» φυσικό της ηγέτη - περιορίζοντας έτσι τα κατώτερα στελέχη σε ρόλο συμβουλευτικό ή ακόμα

¹¹² Σημαντικές παρά ταύτα είναι οι έρευνες των Klandermans and Mayer (2005), Ryan (2003). Για την ελληνική περίπτωση, υπάρχει το βιβλίο του πρώην υπαρχηγού Νο 3 της *Χρυσής Αυγής*, Κουσουμβρή. Πρβλ. Κουσουμβρή (2004). Στο ανωτέρω βιβλίο γίνεται μία αυτοβιογραφική αναφορά του Κουσουμβρή για τις σχέσεις του με την *Χρυσή Αυγή*. Αυτή η διαδρομή ξεκινά το 1990, διανύει μία περίοδο 12 περίπου ετών, στην οποία ταγμένος με στρατιωτική πειθαρχία στη νεοναζιστική οργάνωση, συμμετείχε σε όλες τις «μεγάλες» στιγμές της (μακεδονικό, βορειοηπειρωτικό, σερβοβοσνιακός πόλεμος, Ίμια κλπ.) και φτάνει στην υπόθεση του Περιάνδρου (Αν. Ανδρουτσόπουλος) και φυσικά στις δικές του περιπέτειες με τη δικαιοσύνη που τον ανάγκασαν να αναθεωρήσει τις απόψεις του για το ποιόν του Αρχηγού και εν γένει της οργάνωσης (στην οποία κυριαρχούσαν κατά τις μαρτυρίες του, πτώματα καρφώματα, «ρουφιανιλίκια» και εσωτερικές εκκαθαρίσεις). Μέσα από ένα πλήθος στοιχείων από το εσωτερικό της οργάνωσης αποκαλύπτει τη σχέση του Μιχαολιάκου - του αδιαμφισβήτητου Αρχηγού - με την αστυνομία, τις μυστικές υπηρεσίες και μεγάλα κόμματα της εποχής από τα τέλη της δεκαετίας του '70 (μετά την πρώτη σύλληψή του για βομβιστικές επιθέσεις), καθώς και για τον ρόλο της *Χρυσής Αυγής* ως παρακρατική οργάνωση.

και διακοσμητικό.¹¹³ Παρά την εμφανή απουσία ανεπτυγμένων δομών οργάνωσης, διαθέτουν αυστηρή εσωτερική ιεραρχία απαιτώντας από το σύνολο των μελών τον σεβασμό και την τήρησή της. Αυτή η αυταρχική και συγκεντρωτική κομματική και οργανωτική δομή, αποτελεί το αποτέλεσμα της «εγγενούς δυσπιστίας» στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, και της προσπάθειας (κυρίως των κομμάτων) να «ελαχιστοποιήσουν τις ομοιότητες με το κυρίαρχο μοντέλο οργάνωσης» που υιοθέτησαν τα κατεστημένα κόμματα της πολιτικής σκηνής (Taggart, 2000: 75).

Εντός των πλαισίων των συγκεκριμένων κομμάτων, δραστηριοποιούνται και επιμέρους οργανώσεις, υπο-οργανώσεις και οργανώσεις νεολαίας. Όλες οι παραπάνω ομάδες, σχεδόν πάντοτε ακολουθούν τον κανόνα να είναι περισσότερο ριζοσπαστικές από το επίσημο κόμμα. Στις οργανώσεις της νεολαίας πραγματοποιείται η απαραίτητα κατήχηση των νέων στις ιδεολογίες, στα πιστεύω, στη ρητορική και στις πρακτικές του κόμματος, ενώ ταυτόχρονα γίνεται και η προσπάθεια προώθησης των ικανών στελεχών στην ιεραρχική πυραμίδα του.

¹¹³ Κατά τον Mair (2002), αυτή η διάβρωση της «κομματικής δημοκρατίας» ανοίγει τον δρόμο προς μια «λαϊκιστική δημοκρατία» στην οποία τα πολιτικά κόμματα αντικαθίστανται από ισχυρούς ηγέτες που αναπτύσσουν άμεσους και διαμεσολαβητικούς δεσμούς με τον λαό.

Μέρος Δεύτερο

Κεφάλαιο Τέταρτο

4.1. Η ακροδεξιά οικογένεια στη μετακομμουνιστική Νοτιοανατολική Ευρώπη

Σε ό,τι αφορά την ανάλυση του φαινομένου της ακροδεξιάς υπάρχει μια ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στις χώρες της Νοτιοανατολικής και της Δυτικής Ευρώπης: οι πρώτες είναι σχετικά νέες δημοκρατίες στις οποίες το φαινόμενο δεν έχει μελετηθεί ενδελεχώς. Επιπλέον, οι προαναφερθείσες χώρες, σχεδόν στο σύνολό τους δεν είχαν καμία δημοκρατική εμπειρία· το ιστορικό πολιτικό τους παρελθόν σημαδεύτηκε από έντονη αυταρχική διακυβέρνηση. Η πτώση του κομμουνισμού, με τη συνακόλουθη προσπάθεια μετασχηματισμού του πολιτικού συστήματος και εγκαθίδρυσης νέων πολιτικών και οικονομικών δομών, εκτός από τις ριζοσπαστικές αλλαγές που επέφερε, απελευθέρωσε ακροδεξιές πεποιθήσεις και πρακτικές στις χώρες της μετακομμουνιστικής Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Στην ημερήσια διάταξη της μικρής χρονικά δημοκρατικής πορείας αυτών των χωρών, εμφανίζονται φαινόμενα έλλειψης ανεκτικότητας και αποκλεισμού του «άλλου», υπερεθνικιστικές αντιλήψεις,¹¹⁴ λαϊκιστικές ιδεολογίες και πρακτικές, και δημαγωγικές τάσεις. Ο πολιτικός πλουραλισμός, που ακολούθησε την πτώση του κομμουνιστικού συστήματος, επέφερε ως ένα επακόλουθο την ανάδειξη πολιτικών κινήματων της άκρας δεξιάς. Τα κινήματα αυτά συνήθως συνδύαζαν ένα μείγμα από αντιορθολογικά και αντιπροοδευτικά¹¹⁵ στοιχεία και χαρακτηριστικά, εκφράζοντας σε αρκετές περιπτώσεις τη συνέχιση ενός εγχώριου μεσοπολεμικού αυταρχισμού ή την υιοθέτηση των χαρακτηριστικών ενός νεοφασιστικού κινήματος (Szayna, 1997: 142). Ο Milza (2004: 660) αναφέρει σχετικά ότι στις πρώην λαϊκές δημοκρατίες της Βαλκανικής Ευρώπης και στα κράτη που δημιουργήθηκαν από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, υφίσταται ο συνδυασμός δύο βασικών «κληρονομιών»: *«εκείνης των φασιζόντων κινήματων και καθεστώτων που άνθισαν στον Μεσοπόλεμο και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και, από την άλλη, της κληρονομιάς του*

¹¹⁴ Κατά τη Norris (2005: 74), το πλέον κατάλληλο ισοδύναμο προς την άκρα δεξιά της Δυτικής Ευρώπης, είναι τα ακραία υπερεθνικιστικά κόμματα της Ανατολικής Ευρώπης, με εδραιωμένη την παρουσία τους στην περιοχή.

¹¹⁵ Κατά τον Payne (1995: 471-472) η αντίθεση ανάμεσα στον φασισμό και στον εκσυγχρονισμό είναι καίρια. Οι φασίστες τείνουν να είναι οπισθοδρομικοί στις αξίες που διακατέχονται και εξαιρετικά κριτικοί στη διαδικασία του εκσυγχρονισμού, ο οποίος εκσυγχρονισμός περιλαμβάνει ως στοιχεία τη βιομηχανοποίηση, την αστικοποίηση, την εκκοσμίκευση και τον εξορθολογισμό. Έτσι ο φασισμός πρέπει να θεωρηθεί ως ένα ριζοσπαστικό μαζικό κίνημα που εναντιώνεται βασικά στον εκσυγχρονισμό, όπως σαφέστατα και κατά του κομμουνισμού και οτιδήποτε άλλο στοχεύει στον εκσυγχρονισμό.

εθνικοκομμουνισμού που χαρακτηρίζει από πολλές απόψεις τα καθεστάτα τα οποία εγκαθιδρύθηκαν σ' αυτές τις χώρες από το 1944 και ύστερα». Και αυτό ακριβώς είναι το σημείο στο οποίο τέμνονται η ριζοσπαστική δεξιά με τη ριζοσπαστική αριστερά. Με τον εθνικό κομμουνισμό να στηρίζει τη νομιμοποιητική του βάση στην υποκίνηση μίσους κατά οποιουδήποτε εξωτερικού ή εσωτερικού εχθρού (Shafir, 2004b: 450-451).

Στην Ανατολική Ευρώπη λοιπόν, η έννοια του εθνικιστικού λαϊκισμού δεν μπορεί να αγνοήσει την κληρονομιά του ρωσικού κομμουνισμού και την επακόλουθη επιρροή του πάνω σε μεγάλα τμήματα της περιοχής. Βέβαια, τα στοιχεία αυτής της κληρονομιάς σήμερα δεν παρατηρούνται με σαφήνεια: επηρεάζουν ωστόσο τόσο τη δεξιά όσο και την αριστερά. Όπως αναφέρει σχετικά ο Joseph Held (1996: 2-3), «σε όλη την κοινωνία της Ανατολικής Ευρώπης, οι λαϊκιστές δίνουν την εντύπωση ότι αποτελούν αυτό που καλείται “*τρίτος δρόμος*”». ¹¹⁶ Έτσι σε χώρες με αγροτικό κυρίως πληθυσμό, η πολιτική αναζήτηση επικεντρώθηκε, σύμφωνα με τον Held (1996), όχι σε έναν δυτικού τύπου καπιταλισμό ή σε ένα σοβιετικού τύπου σοσιαλισμό, αλλά σε κάτι διαφορετικό. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό αναφέρεται στην ιδεολογία της *εθνικής κοινότητας*, η οποία σφυρηλάτησε τη ναζιστική κουλτούρα και ιδεολογία, επηρεάζοντας τη μορφή του εθνικιστικού λαϊκισμού στην Ανατολική Ευρώπη.

Σε αντίθεση με τα αντίστοιχα ακροδεξιά κόμματα και οργανώσεις που βρίσκονται στη Δυτική Ευρώπη, οι ηγέτες, οι πολιτικοί σχηματισμοί και οι οργανώσεις της ακροδεξιάς πολιτικής οικογένειας στην Ανατολική, βρίσκονται εγγύτερα και συνηγορούν υπέρ του «ενδόξου παρελθόντος» του έθνους. Εκφράζουν έναν έντονο αντισημιτισμό και διακατέχονται από αντιδημοκρατικά αισθήματα, με τον νατιβισμό να αποτελεί το κυρίαρχο ιδεολογικό τους στοιχείο (Minkenberg, 2013: 27). Ειδικότερα χώρες με ισχυρή προ-κομμουνιστική εθνικιστική παράδοση, φαίνεται να παράγουν μια φασιστική/αυταρχική εκδοχή της ακροδεξιάς, έχοντας ως εκφραστή ένα αντίστοιχο κόμμα, με σαφείς αρνητικές επιδράσεις στην ανάπτυξη των θεσμών της δημοκρατίας.

¹¹⁶ Στο πλαίσιο αυτό υφίσταται μια διχοτόμηση των πολιτικών που είχαν να επιλέξουν οι εθνικιστές λαϊκιστές στην Ανατολική Ευρώπη. Από την μια πλευρά επιθυμούσαν να μεταρρυθμίσουν την κοινωνία και να παρέχουν μεγαλύτερη διανομή αγαθών για τους αγρότες, εναντιωμένοι με αυτόν τον τρόπο στο αριστερόστροφο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, και από την άλλη συνειδητοποίησαν ότι αυτές οι μεταρρυθμίσεις μπορούν να επιτευχθούν με επαναστατικό τρόπο συμμαχώντας με την ακροδεξιά. Το παραπάνω γεγονός έφερε εγγύτερα τους αριστερούς εθνικιστές με τους κομμουνιστές και τους ακροδεξιούς με τους φασίστες. Έτσι ο *τρίτος δρόμος* που ενστερνίζονται, οδήγησε στη χρήση τόσο από τη δεξιά όσο και από την αριστερά, αυταρχικών συστημάτων διακυβέρνησης (Held, 1996: 16).

Στην Ανατολική Ευρώπη ένας μεγαλύτερος αριθμός (σχετικά πάντα με τη Δυτική) επιτυχημένων εκλογικά κομμάτων, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ακραίος, έχοντας σαφέστατα ευρύτερο υπερεθνικιστικό χαρακτήρα. Επιπλέον, υπάρχουν εξτρεμιστικές παραστρατιωτικές οργανώσεις-κινήματα, τα οποία στις περισσότερες των περιπτώσεων αποτελούν παρακλάδια των αντίστοιχων κομμάτων που λειτουργούν υπό την εποπτεία και τις ευλογίες τους, όπως η Ρουμανική *Noua Dreaptă* (Νέα Δεξιά) και η Ουγγρική *Magyar Gárda* (Ουγγρική Φρουρά). Αυτές οι οργανώσεις εμφανίζονται δημόσια με σύμβολα που χρησιμοποιήθηκαν αρχικά από τα φασιστικά καθεστώτα και ομάδες του μεσοπολέμου. Η υιοθέτηση και αποδοχή βέβαια αυτών των συμβόλων είναι ταυτόχρονα ευρύτατα αποδεκτή από τα συγκεκριμένα κοινωνικά περιβάλλοντα, καθώς και από τις δυνάμεις της τάξης των εν λόγω χωρών (Minkenberg, 2013: 24). Μάλιστα, ακόμη και όταν κάποιες από τις παραστρατιωτικές αυτές ομάδες τίθενται εκτός νόμου λόγω της ακτιβιστικής τους δράσης, γρήγορα επανεμφανίζονται αλλάζοντας μόνο το όνομά τους (όπως η σερβική *Obraz* για την οποία θα αναφερθούμε παρακάτω), διατηρώντας όμως την ίδια δομή, τα ίδια σύμβολα, συνεχίζοντας να δραστηριοποιούνται στους «δρόμους».¹¹⁷ Σύμφωνα με τον Juan Linz, ένα εξαιρετικά κρίσιμο στοιχείο που χαρακτηρίζει και απειλεί τις εύαλωτες δημοκρατίες, είναι όταν πολιτικά κόμματα ή κοινωνικά κινήματα και οργανώσεις, αποκτούν παραστρατιωτικές μονάδες ή «ιδιωτικούς στρατούς», σε μια προσπάθεια να υποκαταστήσουν τον νόμιμο πολιτικό ανταγωνισμό με τη βία ή την απειλή των όπλων. Έτσι η δημοκρατία, αργά ή γρήγορα, «υποκύπτει» στον απολυταρχισμό και στον αυταρχισμό (αναφέρεται στο Rizman, 1999: 156). Παρόλα αυτά, όπως αναφέρει ο Ivan Krastev (2007: 58) σχετικά με την μετακομμουνιστική Κεντρική Ευρώπη, «στη σημερινή Κεντρική Ευρώπη - όχι σε αυτή του 1930 - δεν υπάρχει καμιά εναλλακτική λύση στη δημοκρατία» και προσθέτει, «οι δρόμοι της Βουδαπέστης και της Βαρσοβίας σήμερα δεν είναι πλημμυρισμένοι με αδίστακτους

¹¹⁷ Να σημειώσουμε στο σημείο αυτό ότι οι περιπτώσεις ρατσιστικής και νατιβιστικής βίας στην Ανατολική Ευρώπη έχουν γίνει αντικείμενο έντονης κριτικής από τα ξένα κράτη και τους διεθνείς οργανισμούς, όπως για παράδειγμα τις ΗΠΑ, το Συμβούλιο της Ευρώπης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και γενικά από τους θεσμούς της ΕΕ. Παρόλα αυτά, ο μη-βίαιος ρατσιστικός εξτρεμισμός, τουλάχιστον μέχρι τα μέσα της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, αγνοείται ευρύτατα όπως υποστηρίζει ο Mudde (2005a: 171), από τη διεθνή κοινότητα. Μόνο περιστασιακά υπάρχουν αναφορές και έρευνες για την εκλογική επιτυχία των ακροδεξιών ρατσιστικών πολιτικών κομμάτων ή για πράξεις ακροδεξιών οργανώσεων. Τα τελευταία βέβαια χρόνια παρατηρείται μια αύξηση της έρευνας, κυρίως από πανεπιστημιακά και άλλα ιδρύματα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του *Friedrich Ebert Foundation*, το οποίο έχει πραγματοποιήσει αρκετές μελέτες πάνω στο φαινόμενο της ακροδεξιάς γενικά.

παραστρατιωτικούς σχηματισμούς οι οποίοι αναζητούν την Τελική Λύση, αλλά από ανήσυχους καταναλωτές που ψάχνουν για μια τελευταία πώληση και έκπτωση».

Ο Thomas Szayna (1997: 113) με τον όρο ακροδεξιά στην Ανατολική Ευρώπη περιγράφει εκείνα τα πολιτικά κινήματα και κόμματα τα οποία «*χαρακτηρίζονται από υποψίες περί υποταγής και από μια ξεκάθαρη απόρριψη του πλουραλισμού και των δημοκρατικών θεσμών, με μια προδιάθεση προς αυταρχικά μοντέλα διακυβέρνησης. Η ακροδεξιά παρουσιάζει ένα θεμελιώδη σοβινιστικό εθνικιστικό προσανατολισμό (με μια υπερεθνικιστική θεώρηση), ο οποίος υπογραμμίζει και κατευθύνει όλες τις άλλες πεποιθήσεις. Το “έθνος” (με έναν ισχυρό ηγέτη ως ενσάρκωσή του) εκλαμβάνεται ως ένα μυθικό ιδεώδες στο οποίο η κοινωνία πρέπει να υποταχθεί, μέσω “κορπορατιστικών” πολιτικών δομών εάν αυτό είναι αναγκαίο*».

Ο Miroslav Mareš (2006: 1), ορίζει και ταυτίζει την ακροδεξιά με ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό χώρο, που περιλαμβάνει ορισμένες ακραίες αξίες που κατά γενική ομολογία θεωρούνται ακροδεξιές. Οι αξίες και τα κίνητρα δράσης της άκρας δεξιάς, μπορούν να εκπροσωπούνται από πολιτικά κόμματα και από διάφορους οργανισμούς που ενδεχομένως λειτουργούν δορυφορικά προς αυτά, καθώς επίσης και από μη-κομματικές ομάδες συμφερόντων, οι οποίες συνήθως μπορούν να δραστηριοποιούνται γύρω από ανεξάρτητα μέσα ενημέρωσης. Αυτές οι ομάδες δύνανται να λειτουργούν ανοιχτά ή συγκαλυμμένα, διαθέτοντας ακόμα και στρατιωτικές ή τρομοκρατικές δομές. Επίσης, μπορούν να εκφράζουν συγκεκριμένες υποκουλτούρες ή αντικουλτούρες, και ευρύτερα κοινωνικά κινήματα. Στην παραπάνω τυπολογία μπορούμε να εντάξουμε και τα μεμονωμένα άτομα, τα οποία προβαίνουν σε ακραίες ακτιβιστικές, ρατσιστικές και τρομοκρατικές πράξεις, γνωστά ως «μοναχικοί λύκοι» (“lone wolfs”).¹¹⁸

Η Sabrina Ramet, η οποία επιμελήθηκε την πρώτη ουσιαστικά μελέτη για την ακροδεξιά στην περιοχή της μετακομμουνιστικής Ανατολικής Ευρώπης, ορίζει την ακροδεξιά ως μια «*οργανωμένη μισαλλοδοξία*» ή, εναλλακτικά, ως μια «*οργανωμένη έλλειψη ανεκτικότητας του “άλλου”*» (organized intolerance) (Ramet, 1999a: 4). Σύμφωνα λοιπόν με τη Ramet, ο φασισμός, ο ναζισμός, η ριζοσπαστική δεξιά και η ακροδεξιά, είναι όλα διαφορετικές όψεις «οργανωμένης μισαλλοδοξίας», οι ρίζες της οποίας ανάγονται στην Ιστορία πέραν της σύγχρονης εποχής. Προσδιορίζει την «*οργανωμένη έλλειψη ανεκτικότητας*», ως «*αυτό το τμήμα του πολιτικού τοπίου που*

¹¹⁸ Για περισσότερα σχετικά με το φαινόμενο «του μοναχικού λύκου», βλ. Spaaij (2010), Pantucci (2011).

προέκυψε ιστορικά, ως μια διάσταση του πολιτιστικού ανορθολογισμού, και είναι εμπνευσμένο από δυσανεξία (από οποιονδήποτε και οτιδήποτε χαρακτηρίζεται ως ξένο), και την εχθρότητα προς τις έννοιες της λαϊκής κυριαρχίας ή της λαϊκής επιταγής» (Ramet, 1999a: 4). Στο ίδιο μήκος κύματος ο Επίτροπος για τα ανθρώπινα δικαιώματα της ΕΕ, Nils Muižnieks, στην εισαγωγή του βιβλίου που επιμελήθηκε το 2005 ο Mudde με τον τίτλο: *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*, ορίζει την ακροδεξιά ή τον ρατσιστικό (δεξιό) εξτρεμισμό στην περιοχή, ως «την οργανωμένη βία ή διάκριση κατά προσώπων που ανήκουν σε μια άλλη εθνική/εθνοτική, θρησκευτική ή γλωσσική ομάδα στην κοινωνία, ή τη ρητορική εκείνη η οποία υποκινεί ή παραβλέπει και κάνει αποδεκτή μια τέτοια συμπεριφορά». Η ακροδεξιά λοιπόν στην περιοχή, κατάφερε σε μεγάλο βαθμό να εδραιώσει μια επιτυχή παρουσία στην πολιτική ζωή, αξιοποιώντας με αποτελεσματικό τρόπο τα αντιδυτικά συναισθήματα των πολιτών, προβάλλοντας ταυτόχρονα έντονο αντισημιτισμό, σοβινιστικό εθνικισμό και τη μη ανοχή του «άλλου».

Το πρώτο γεγονός που πρέπει να αναφερθεί είναι η απουσία μεταναστών, η οποία σαφέστατα επηρέασε την ανάπτυξη της ακροδεξιάς στη Δυτική Ευρώπη. Αντιμεταναστευτικές εθνικιστικές τάσεις στην περιοχή είναι εξαιρετικά δυσχερές να εντοπισθούν (Korpeček, 2007: 280). Πρόσφατες εξελίξεις όμως στη Βόρεια Αφρική και κυρίως στη Συρία, οδήγησαν σε ένα κύμα προσφύγων ακόμα και στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Έτσι παρουσιάζεται μια αυξημένη δυσφορία απέναντι στους μη Ευρωπαίους μετανάστες ή τους πρόσφυγες, εκφράζοντας ταυτόχρονα έντονη Ισλαμοφοβία. Θεωρείται έτσι από πολλούς, και καλλιεργείται από την ακροδεξιά, ότι αυτοί δεν είναι πραγματικοί πρόσφυγες, αλλά «συγκεκριαλισμένοι» οικονομικοί μετανάστες για τους οποίους δεν υπάρχει χώρος μέσα στο κράτος και στον πολιτισμό τους.

Μπορεί η μετακομμουνιστική Ευρώπη να μην βιώνει μαζικές μεταναστευτικές ροές, αλλά η ξενοφοβία και ο εθνικισμός διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε τμήματα της περιοχής. Ο νατιβισμός εκφράζει και ενσωματώνει τις ξενοφοβικές εθνικιστικές αντιδράσεις προς τις εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες, και σε οτιδήποτε «άλλο» από-ευθυγραμμίζεται από τη γενική παραδοχή και αντίληψη της εθνικής πλειονότητας. Έτσι, την απουσία της μετανάστευσης υποκαθιστά καταλυτικά η ύπαρξη παραδοσιακά «εθνικών μνησικακιών» και εχθρικών συναισθημάτων που προϋπήρχαν στην περιοχή πριν την κομμουνιστική περίοδο, τόσο σε σχέση με τα γειτονικά κράτη όσο και με τις διάφορες μειονότητες. Οι

γηγενείς εθνικές μειονότητες αποτελούν στόχους των ξενοφοβικών εκστρατειών, τόσο από την ακροδεξιά όσο από το σύνολο σχεδόν των πολιτικών δυνάμεων. Η εθνική μειονότητα κατηγορείται συγκεκριμένα, «ότι είναι άρτια οργανωμένη» και διεκδικεί μειονοτικά δικαιώματα ή προστασία. Θεωρείται ότι συνδέεται και κατευθύνεται από την εθνότητα του συνορεύοντος κράτους. Κατά αυτόν τον τρόπο κατηγορείται ότι αποτελεί την «πέμπτη φάλαγγά» του, έχοντας ως σκοπό τη διάλυση του έθνους (Mudde, 2007: 71-72).¹¹⁹

Όλα τα κινήματα του ακροδεξιού χώρου στην περιοχή τάσσονται υπέρ της άμυνας του κράτους από τις υποτιθέμενες μυριάδες απειλές που βάλλουν εναντίον του, τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Οι εθνικές μειονότητες φέρουν το βάρος της ξενοφοβίας, με τους Εβραίους και τους Ρομά να είναι οι κύριοι στόχοι. Ο εθνικισμός, ο οποίος οδηγεί στην ξενοφοβία και κατά συνέπεια φτιάχνει το μείγμα του νατιβισμού, αποτέλεσε το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της αναδυόμενης ακροδεξιάς. Ο βαλκανικός εξτρεμισμός λοιπόν, θεωρήθηκε ως κληρονομιά της γενικότερης κουλτούρας της περιοχής (Anastasakis, 2001: 18).

Η ακροδεξιά γενικά στην Ανατολική Ευρώπη, «κουβαλά» ιστορικά την κληρονομιά της μεσοπολεμικής και μεταπολεμικής αυταρχικής εμπειρίας, η οποία σηματοδοτεί με ένα αυξημένο ειδικό βάρος την ακραία εθνικιστική νοοτροπία (Minkenberg, 2009). Η λενινιστική κληρονομιά συνεχίζει να ασκεί επιρροή στη μεταλενινιστική πολιτική κουλτούρα.¹²⁰ Η διαδικασία του μετασχηματισμού έχει οδηγήσει, κυρίως τα πρώτα χρόνια, «σε μια αναγέννηση νεορομαντικών, λαϊκιστικών και αντιπροοδευτικών δυνάμεων στην περιοχή» (Tismaneanu, 1998: 5). Παρόλο που όλες οι χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Νοτιανατολικής Ευρώπης μοιράζονται φαινομενικά μια κοινή πολιτική και οικονομική τροχιά, υπάρχουν σαφείς διαφοροποιήσεις βασισμένες σε ιστορικές και πολιτισμικές καταβολές, στα διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης και στον βαθμό εδραίωσης της δημοκρατίας (Bustikova & Kitschelt, 2009). Οι αρνητικές συνέπειες του μεταβιομηχανικού καπιταλισμού, η πολυπολιτισμική σύνθεση των χωρών, η οικονομική ύφεση κατά τα πρώτα στάδια της μετάβασης, η ανεργία και η ανασφάλεια επέδρασαν σαν καταλύτης, προλειαίνοντας το έδαφος για την ανάπτυξη αυταρχικών

¹¹⁹ Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να ελέγχεται και το επίπεδο της πολιτικής κινητοποίησης της μειονότητας, όπως και η ενδεχόμενη ύπαρξη συλλογικών της οργάνων και διεκδικήσεων επί της εθνικής πλειονότητας. Τις περισσότερες φορές, όσο πιο ισχυροί είναι οι παραπάνω παράγοντες τόσο πιο έντονη θα είναι η εναντίωση της ακροδεξιάς.

¹²⁰ Για περισσότερα σχετικά με τη σημασία της κομμουνιστικής κληρονομιάς στη μετακομμουνιστική περίοδο, βλ. Pop-Eleches and Tucker (2011).

και εξτρεμιστικών κομμάτων και οργανώσεων. Στην ουσία, «οι χαμένοι της διαδικασίας του εκσυγχρονισμού» στη Δυτική Ευρώπη, είναι «οι χαμένοι της διαδικασίας της μετάβασης» στην Ανατολική.

Η ακροδεξιά και στη Βαλκανική Χερσόνησο συνδέεται άμεσα με εδαφικές διεκδικήσεις, τόσο από πολιτικά κόμματα όσο και από διάφορες οργανώσεις και κινήματα του συγκεκριμένου πολιτικού φάσματος. Είναι συχνό το φαινόμενο να προσπαθούν να αλλάξουν οι εξτρεμιστές εθνικιστές το υπάρχον *status quo* των συνόρων, στηριζόμενοι στις ιστορικές τους αντιλήψεις (Mareš, 2009: 82-83). Η συγκεκριμένη περιοχή χαρακτηρίζεται και από την ύπαρξη μύθων, από τους οποίους η ακροδεξιά αντλεί ένα από τα στοιχεία του ιδεολογικού της υπόβαθρου, «νομιμοποιούμενη» έτσι στα μάτια του πληθυσμού.¹²¹ Εξαιτίας της στενής προσδιορισμένης αντίληψης της εθνικότητας, η ακροδεξιά τείνει να μη διαχωρίζει μεταξύ της εθνικής ομάδας που διαμένει στο κράτος, και των ομοεθνών οι οποίοι ζουν σε γειτονικές κυρίως χώρες. Αυτές οι επιδιώξεις στοχεύουν στη δημιουργία «Μεγάλων Κρατών» (Mareš, 2009: 90). Τέτοιες αντιλήψεις, οδηγούν με ακρίβεια σε αλυτρωτικές τάσεις και επιδιώξεις, με στόχο την ανάκτηση χαμένων εδαφών. Τα εδάφη αυτά, η ακροδεξιά τα θεωρεί ως αναλλοίωτες «δικές της πατρίδες», απαραίτητες για την επιβίωση του έθνους (Minkenberg, 2011a: 53). Να επισημάνουμε σε αυτό το σημείο ότι η βαλκανική ακροδεξιά, σε αρκετές περιπτώσεις, δεν αρθρώνει με καθαρότητα και «θρησκευτική συνέπεια» τις εθνικιστικές ιδέες σε ένα γενικό πλαίσιο αναφοράς, αλλά τις εξειδικεύει κατά περίπτωση και κατά επιλογή. Έτσι διαθέτει και μια αμφιλεγόμενη υποστήριξη σχετικά με την ανάπτυξη ενός ισχυρού κράτους, ειδικότερα δε στην περίπτωση διαμονής ομοεθνών σε γειτονικά κράτη.

Λόγω του συγκεκριμένου ιδιαίτερου πολιτισμικού και ιστορικού πλαισίου, οι εθνοκρατικές αντιλήψεις ήταν και είναι ευρύτατα διαδεδομένες, αποτελώντας κοινό ιδεολογικό σημείο, τόσο στις διάφορες ελίτ όσο και στις ευρείες μάζες του πληθυσμού. Έτσι στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι ακροδεξιές πολιτικές δυνάμεις και οργανώσεις ήταν απόλυτα συγχρονισμένες με «το ισχύον και επικρατούν πολιτικό ρεύμα» (Mudde, 2007: 142) όσον αφορά στην επιλογή και

¹²¹ Ενδεικτικά αναφέρουμε τους μύθους που αφορούν τη Σερβία. Ο πρώτος αφορά τη μάχη του Κοσόβου, και συγκεκριμένα την ήττα των Σέρβων το 1389 από τους Τούρκους. Αυτή η ήττα ανέδειξε τον σερβικό λαό ως περιούσιο λαό, «ηθικά ανώτερο από τους αντιπάλους του και άξιο της εύνοιας του Κυρίου». Ο δεύτερος μύθος αναφέρεται στη γενοκτονία των Σέρβων στον Β΄ ΠΠ από τους Κροάτες εθνικιστές *Ustase* και τα εγκλήματα στο στρατόπεδο Jasenovac. Σχετικά με τους μύθους που διέπουν τον σερβικό λαό, βλ. Perica (2004).

υιοθέτηση εθνοκρατικών πολιτικών και πρακτικών. Στις χώρες λοιπόν που εγκαταστάθηκαν «εθνοκρατικά καθεστώτα», η ακροδεξιά υπήρξε αναπόσπαστο τμήμα του επικρατούντος πολιτικού ρεύματος. Ήταν ανάμεσα σε αυτούς οι οποίοι στήριζαν το πολιτικό και πολιτισμικό αυτό περιβάλλον, παρόλο που δεν κατείχε την αποκλειστική «κυριότητα του θέματος»¹²² σε ζητήματα υπεράσπισης της εθνικής ταυτότητας και γενικά του έθνους.¹²³

Στη βάση αυτή, οι Zimmermann and Saalfeld (1993) περιγράφουν το πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η ακροδεξιά στην Ανατολική Ευρώπη. Οι παραπάνω υποστηρίζουν ότι η ανάδειξη της ακροδεξιάς, όπως βέβαια και η ικανότητα οποιουδήποτε πολιτικού συστήματος στην περιοχή, εξαρτάται από διάφορους παράγοντες. Συγκεκριμένα, από τη φύση και τη σύνθεση των κυβερνήσεων (ακόμα και των κυβερνήσεων συνεργασίας),¹²⁴ καθώς και από έντονες διαμάχες αναφορικά με ζητήματα που αφορούν το «θέμα της κυριότητας». Έτσι ζητήματα όπως η μετανάστευση, η γλώσσα, «ο Νόμος και η Τάξη», η εθνική ταυτότητα και η ανεργία, βρίσκονται στην κορυφή του πολιτικού ενδιαφέροντος και στον τρόπο με τον οποίο αυτά διαχειρίζονται. Οι συγκεκριμένοι προβληματισμοί φυσικά αντανakλούν τη διαδικασία με την οποία δομείται το έθνος-κράτος στην περιοχή, στη βάση αναζήτησης μιας μετακομμουνιστικής ταυτότητας. Η αναζήτηση αυτή οδήγησε σε αρκετές στρεβλώσεις αναφορικά με την έννοια του πολίτη. Διαμάχες σχετικά με το εύρος των συνόρων, τη γλώσσα, την κουλτούρα, επέφεραν ως αποτέλεσμα την αυξανόμενη αίσθηση του «εμείς» έναντι των «άλλων». Έτσι εμφανίστηκαν φαινόμενα μη ανοχής έναντι των «άλλων» εθνικών μειονοτήτων και των ξένων, με βάση διαφοροποίησης τον διαφορετικό τόπο γέννησης, τη διαφορετική γλώσσα, τις διαφορετικές πολιτισμικές αξίες. Όλοι αυτοί που χαρακτηρίζονται γενικά ως οι «άλλοι», αντιμετωπίζονται από την ακροδεξιά (κυρίως) ως απειλή, και κατηγορούνται ότι προσπαθούν να κλέψουν «τις δουλειές, τα σπίτια και την τροφή»

¹²² Όταν η ακροδεξιά μπορεί να πείσει τους πολίτες ότι είναι σε θέση να διαχειριστεί ένα ζήτημα, έχοντας την «κυριότητα του θέματος», τότε μια αυξημένη προβολή του εν λόγω ζητήματος θα επιφέρει οφέλη στο ακροδεξιό κόμμα ή οργάνωση (Mudde, 2007: 241).

¹²³ Η μη κυριότητα του ζητήματος αποτέλεσε σε αρκετές μετακομμουνιστικές χώρες, όπως διατυπώνει και ο Mudde (2007: 242), έναν από τους βασικούς λόγους εκλογικής αδυναμίας της ακροδεξιάς.

¹²⁴ Κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας της μετάβασης, και ειδικότερα τα πρώτα χρόνια 1990-1991, στην εξουσία διατηρήθηκαν οι πρώην κομμουνιστές (Αλβανία, Βουλγαρία, Ρουμανία) ή αντικαταστάθηκαν από πρώην αντιφρονούντες (Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία). Σε δεύτερη φάση, 1992-1995, η διευρυμένη απογοήτευση από τις πρώτες μετακομμουνιστικές ελίτ έφερε την αντικατάσταση αυτών από φιλελεύθερους, συντηρητικούς και σοσιαλδημοκράτες· και σε μια τρίτη φάση, 1996-1999, παρατηρείται η επιστροφή των πρώην κομμουνιστών (Πολωνία, Ουγγαρία, Βουλγαρία) ή των συνεχιστών τους.

των γηγενών που αποτελούν την εθνική πλειονότητα (Zimmermann & Saalfeld, 1993). Στα παραπάνω προβλήματα, εάν προστεθούν η οικονομική κατάρρευση και η πολιτική αναταραχή, δημιουργείται ένα εκρηκτικό μείγμα που ευνοεί την ανάδειξη ριζοσπαστικών κινημάτων.

Η ακροδεξιά στις χώρες της μετακομμουνιστικής Νοτιανατολικής Ευρώπης, υποστηρίζει σθεναρά τον σημαντικό ρόλο του κράτους στην οικονομία και στη διανομή του πλούτου (Anastasakis, 2000; Szayna, 1997). Την άκρα δεξιά στις ανωτέρω χώρες τη χαρακτηρίζει ένα αντικομμουνιστικό μένος. Ωστόσο και παραδόξως αυτή μοιράζεται κάποιες κοινές αντιλήψεις με τους αντιμεταρρυθμιστές κομμουνιστές. Και τα δύο άκρα του πολιτικού συστήματος απορρίπτουν το φιλελεύθερο σύστημα διακυβέρνησης, κυριευμένα από μια έντονη καχυποψία προς τις δυνάμεις της αγοράς. Υπάρχει λοιπόν, ένας σημαντικός αριθμός υπερεθνικιστών ακροδεξιών και αντιμεταρρυθμιστικών κομμουνιστών, οι οποίοι τρέφουν εχθρικά αισθήματα εναντίον των παγκοσμιοποιημένων στρατηγικών και εισαγόμενων οικονομικών μοντέλων. Το γεγονός αυτό καθιστά τη διάκριση μεταξύ του δεξιού και αριστερού ιδεολογικο-πολιτικού πόλου, εξαιρετικά δυσχερή, και όχι τόσο ξεκάθαρη όσο στη Δυτική Ευρώπη.¹²⁵ Το πολιτικό τοπίο γίνεται ακόμα πιο θολό, καθώς αρκετοί ψηφοφόροι με αριστερές πεποιθήσεις, γοητευμένοι από τον λόγο της ακροδεξιάς, παρουσιάζουν μια ακροδεξιά εκλογική προδιάθεση.

Να σημειώσουμε ότι κατά τη διάρκεια της κομμουνιστικής περιόδου, οι αντιφρονούντες υπήρξαν μικρό κομμάτι ενός ευρύτερου αντικομμουνιστικού κινήματος. Μετά την πτώση του κομμουνισμού, δραστηριοποιήθηκαν με δύο διαφορετικούς τρόπους: κάποιοι ίδρυσαν τις δικές τους εξτρεμιστικές οργανώσεις, ενώ κάποιοι άλλοι επέλεξαν να συνεχίσουν ως μέρος ενός μεγαλύτερου αντικομμουνιστικού κόμματος. Αυτή η αντικομμουνιστική πίεση, συνέπεια των γεγονότων του 1989, διαμόρφωσε σε ένα μεγάλο βαθμό τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι πληθυσμοί και οι διάφορες ελίτ την έννοια του εθνικού κράτους. Το γεγονός αυτό εξηγεί γιατί η εθνικιστική και εθνοκεντρική ρητορική δεν είναι περιθωριακή και ακραία στη συγκεκριμένη περιοχή, αλλά αποτελεί τον άξονα πάνω στον οποίο κινείται η δημόσια ζωή· ειδικά σε ένα μετακομμουνιστικό πλαίσιο μέσα

¹²⁵ Για μια σημαντική μελέτη διάκρισης του ακροδεξιού φαινομένου μεταξύ Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης, βλ. Anastasakis (2000), Polyakova (2015). Γενικά, όπως αναφέρει και η Norris (2005: 74), «η βασική διάκριση και κατηγοριοποίηση των κομμάτων στην περιοχή, πραγματοποιείται βάσει της κατάταξης στην ιδεολογική κλίμακα αριστεράς και δεξιάς, που είναι κοινή με αυτή της Δυτικής Ευρώπης, αλλά υπάρχουν μεγαλύτερες δυσκολίες ταξινόμησης».

στο οποίο η κοινωνία των πολιτών μπορεί να διαδραματίσει μικρό σχετικά ρόλο στην πολιτική διαδικασία.

Παρόλο που όλες οι χώρες έχουν τουλάχιστον ένα ακροδεξιό κόμμα, τα εκλογικά τους αποτελέσματα ωστόσο παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις (Mudde, 2005a, 2005b). Γεγονός που είναι χαρακτηριστικό της ακροδεξιάς στην Ανατολική Ευρώπη γενικότερα. Έτσι η απογοήτευση των πολιτών, παρ' όλες τις μεγάλες προσδοκίες, από το νεότευκτο πολιτικό σύστημα γενικότερα¹²⁶ και ειδικότερα από την πολιτική ελίτ, οδήγησε σε μια ροπή του εκλογικού σώματος ολοένα και σε πιο δεξιόστροφες πολιτικές επιλογές, ασχέτως αν τα εκλογικά αποτελέσματα δεν φανερώνουν πάντα τη συγκεκριμένη τάση. Σε αυτό το σημείο θα συμφωνήσουμε με την άποψη του Minkenberg (2013: 29) ότι *«η ακροδεξιά στην Ανατολική Ευρώπη αποτελεί περισσότερο την επικρατούσα παρά την περιθωριακή τάση, ενώ την ίδια στιγμή είναι περισσότερο ακραία από τους ομοϊδεάτες της στη Δύση»*.

4.2. Τυπολογία και διάκριση των κομμάτων και των οργανώσεων

Ο Mudde (2000a: 7-8) βασιζόμενος στην προέλευση και την παράδοση ενός κόμματος ή οργάνωσης, δηλαδή την περίοδο από την οποία αντλεί την ιδεολογική του ταυτότητα, διακρίνει τα ακροδεξιά κόμματα και μορφώματα στην Ανατολική Ευρώπη, σε αυτά της προ-κομμουνιστικής, της κομμουνιστικής και της μετακομμουνιστικής περιόδου.

Τα *προ-κομμουνιστικά* ακροδεξιά κόμματα αντλούν την προέλευση και την ιδεολογική ταυτότητά τους από την πολιτική κουλτούρα και ιδέες της προ-κομμουνιστικής περιόδου. Αντιγράφουν αντίστοιχες διακηρύξεις, υιοθετούν ονόματα και σύμβολα, ενώ παράλληλα εφαρμόζουν αυταρχικές συντηρητικές, φασιστικές και μοναρχικές ιδέες και πρακτικές.¹²⁷ Ο Michael Shafir (2004b: 450-451) επιλέγοντας και αυτός με τη σειρά του, «ποιο παρελθόν» χρησιμοποιούν τα κόμματα για σημείο αναφοράς και προσδιορισμού της ύπαρξής τους, ορίζει τα κόμματα αυτά ως *«κόμματα ριζοσπαστικής επιστροφής»*. Τα συγκεκριμένα κόμματα προσβλέπουν σε

¹²⁶ Με την πτώση του κομμουνισμού, τόσο η ακαδημαϊκή κοινότητα όσο και τα ΜΜΕ, είχαν υψηλές προσδοκίες - αλλά γρήγορα αυτές διαψεύστηκαν - για τη δράση και την ανάπτυξη της κοινωνίας σε μετακομμουνιστικές συνθήκες. Το ίδιο απογοητευμένοι, αισθάνθηκαν ταυτόχρονα και οι πολίτες των χωρών αυτών από το πολιτικό σύστημα και το πολιτικό προσωπικό που τους εκπροσωπεί. Για περισσότερα σχετικά με την έννοια της «κοινωνίας των πολιτών» και πως αναπτύχθηκε στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (Korecky & Mudde, 2005).

¹²⁷ Ο χαρακτηρισμός των κομμάτων ως προ-κομμουνιστικών, είναι ταυτόσημος με αυτόν που κάνει ο Ignazi σε «παλιά ακροδεξιά κόμματα» που αναφέραμε στο πρώτο μέρος.

«αξίες που κινητοποιήσαν την άκρα δεξιά στα χρόνια του μεσοπολέμου, συμπεριλαμβανομένου του πρωτο-φασισμού, του φασισμού, και, ακόμη, του ναζισμού». Η προσπάθεια αναβίωσης των ιδεών του φασισμού και του ναζισμού, έγινε με πιο έντονο τρόπο στην Ανατολική Ευρώπη από ό,τι στη Δυτική, ειδικά τα πρώτα χρόνια της πολιτικής μετάβασης. Σε όλες σχεδόν τις χώρες, εμφανίστηκαν κόμματα και κινήματα με μοναρχικές ή φασιστικές προ-κομμουνιστικές ιδεολογικές συνδέσεις. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτέλεσαν, το *Βουλγαρικό Κίνημα Αναγέννησης* (Balgarsko Dvizhenie za Vuzrazhdane) και το *Βουλγαρικό Δημοκρατικό Φόρουμ* (Bulgarski Demokratischen Forum) στη Βουλγαρία, η *Εθνική Ένωση για την Χριστιανική Αναγέννηση* στη Ρουμανία, το *Κροατικό Κόμμα των Δικαιωμάτων* (Hrvatska Stranka Prava) στην Κροατία, το *Εθνικό Σλοβακικό Κόμμα* (Slovenski Nirodni Strana). Τα περισσότερα από αυτά όμως είχαν περιορισμένη απήχηση και επιρροή στην πολιτική και κοινωνική ζωή των ανωτέρω χωρών (Anastasakis, 2001; Mudde, 2000a).

Τα ακροδεξιά κόμματα και κινήματα που αντλούν τα ιδεολογικά τους χαρακτηριστικά από την κομμουνιστική περίοδο, διαθέτοντας ένα μείγμα εθνικισμού και νοσταλγίας για το κομμουνιστικό παρελθόν, αποτελούν τη δεύτερη κατηγορία (Mudde, 2000a: 13). Κατά τον Shafir (2004b: 450-451), αυτοί οι σχηματισμοί αποτελούν «κόμματα ριζοσπαστικής συνέχειας» ως κληρονομιά του εθνικού κομμουνισμού. Στη Ρουμανία, το *Κόμμα της Μεγάλης Ρουμανίας* (Partidul Romania Mare) και αυτό της *Ρουμανικής Εθνικής Ενότητας* (Partidul Unitatii Nationale Romane), παρουσιάζονται ως σαφή δείγματα της συγκεκριμένης περίπτωσης. Η πολιτική που ακολούθησε ο Todor Zhivkov¹²⁸ το 1989 στη Βουλγαρία ενάντια της τουρκικής βουλγαρικής μειονότητας, προσέλκυσε στους κόλπους του κόμματος του κόμματα και οργανώσεις,¹²⁹ που είχαν σαφή εθνικιστικό και κομμουνιστικό ταυτόχρονα χαρακτήρα. Στη Σερβία, ο Slobodan Milošević, ηγέτης του *Σοσιαλιστικού Κόμματος της Σερβίας* (Socijalisticka Partija Srbije), επιδόθηκε σε μια ανάμειξη κομμουνιστικών και εθνικιστικών πρακτικών. Με κύριο στόχο να διατηρηθεί στην

¹²⁸ Τον Ιούνιο του 1989 ο τότε πρόεδρος της χώρας, ανακοίνωσε ότι όλοι οι Βούλγαροι μπορούν να ταξιδεύουν στο εξωτερικό ελεύθερα, παροτρύνοντας αυτούς που δεν αναγνωρίζουν τον εαυτό τους ως Βούλγαρο να εγκαταλείψουν τη χώρα (σ.τ.σ.).

¹²⁹ Κυριότερα όλων ήταν το *Πατριωτικό Κόμμα Εργασίας* (Otechestvena Partiyana Truda, OPT), πολιτικό σκέλος της *Επιτροπής για την Προστασία των Εθνικών Συμφερόντων* (Obshtonaroden komitet za Zashchita na Natsionalnite Interesi, OKZNI) το οποίο και κέρδισε πέντε κοινοβουλευτικές έδρες από το 1990 έως το 1994, μέσω της συνεργασίας του με το *Βουλγαρικό Σοσιαλιστικό κόμμα* (Mudde, 2000a: 15).

εξουσία, κατόρθωσε να αναδειχθεί σε αδιαμφισβήτητο ηγέτη της περιοχής. Αρχικά αφύπνισε τον εθνικισμό των Σέρβων του Κοσόβου, τόσο μέσα από τον περίφημο λόγο του - στην ουσία προ-σκηνοθετημένης παράστασης - κατά τον εορτασμό της εξακοσιοστής επετείου της μάχης του Κοσσυφοπεδίου, όσο και μετέπειτα με την κατάργηση της αυτονομίας της περιοχής (Markotich, 2004: 478). Ο εθνικιστικός, λαϊκιστικός και δημαγωγικός του λόγος, δημιούργησε παραστάσεις απειλής στους Σέρβους και τους οδήγησε στους δυο αιματηρούς πολέμους στην Κροατία και τη Βοσνία. Πολλές φορές χρησιμοποίησε εξτρεμιστικές μεθόδους και πρακτικές, όπως την υποστήριξη και τη χρησιμοποίηση μισθοφόρων στις εκκαθαρίσεις, με κυρίαρχη την περίπτωση του Κοσόβου (Mudde, 2000a: 17).

Τα μετακομμουνιστικά ακροδεξιά κόμματα, τοποθετούν την ταυτότητά τους στη μετακομμουνιστική περίοδο.¹³⁰ Αυτά επικεντρώνονται σε σύγχρονα πολιτικά ζητήματα - όπως η οικονομία, η διαφθορά, τα μειονοτικά θέματα, η ΕΕ, η εθνική ομοιογένεια, η ενεργός συμμετοχή τους στην πολιτική ζωή της χώρας - παρά αναπολούν ένα κομμουνιστικό ή προ-κομμουνιστικό παρελθόν (Mudde, 2007: 247). Όπως αναφέρει ο Mudde (2007: 247) - τοποθετώντας μεταξύ αυτών και το *Ριζοσπαστικό Κόμμα της Σερβίας* - «μετακομμουνιστικά ακροδεξιά κόμματα έχουν αναπτυχθεί στις περισσότερες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, και κάποια έχουν κερδίσει αξιοσημείωτη εκλογική επιτυχία». Τα μετακομμουνιστικά κόμματα συνδυάζουν μεταβιομηχανικές πτυχές, όπως η χρήση των σύγχρονων μέσων μαζικής ενημέρωσης, με τις ιδεολογίες του παρελθόντος. Εστιάζουν σε σύγχρονα πολιτικά ζητήματα, και εκμεταλλεύονται το φθίνοντα ρόλο των μαζικών κομματικών οργανώσεων. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκουν τον συνδυασμό, του παραδοσιακού εθνικισμού της Ανατολής και της κληρονομιάς του κρατικού σοσιαλισμού, με τα σύγχρονα τρέχοντα ζητήματα (Beichelt & Minkenberg, 2001: 5).

Οι Beichelt and Minkenberg (2001: 6) στο πλαίσιο αυτό, διακρίνουν και ταξινομούν δύο βασικές κατηγοριοποιήσεις της ακροδεξιάς: την «ιστορική» και τη «σύγχρονη». Η «ιστορική» αναφέρεται σε αντιδημοκρατικά καθεστώτα του παρελθόντος μιας χώρας, όπως η περίπτωση της φασιστικής και αυταρχικής ή της εθνικής και κομμουνιστικής εκδοχής. Ο «σύγχρονος» τύπος της ακροδεξιάς κάνει επιλεκτική χρήση ιδεολογικών στοιχείων του παρόντος και του παρελθόντος, και χαρακτηρίζεται από την έμφαση που προσδίδει στον εθνοκεντρισμό και τον ρατσισμό

¹³⁰ Ο χαρακτηρισμός των κομμάτων ως μετακομμουνιστικών είναι ταυτόσημος με αυτόν που κάνει ο Ignazi σε «νέα ακροδεξιά κόμματα» που αναφέραμε στο πρώτο κεφάλαιο.

αφενός, και στον θρησκευτικό φονταμενταλισμό, από την άλλη. Οι παραπάνω θεωρητικοί στη συνέχεια, χρησιμοποιούν δύο διακρίσεις για την ταξινόμηση των δεξιών ακροδεξιών ομάδων. Η πρώτη διάκριση γίνεται με κριτήριο τον τύπο της οργάνωσης. Έτσι διακρίνουν σε πολιτικά κόμματα, σε κοινωνικά κινήματα και οργανώσεις, και τους χώρους ή περιβάλλοντα υποκοουλτούρας. Η δεύτερη πραγματοποιείται με κριτήριο την αναγνώριση του κύριου ιδεολογικού πυρήνα των παραπάνω ομαδοποιήσεων. Έτσι καθορίζουν τις εξής κατηγορίες ακροδεξιάς: (1) τη φασιστική / αυταρχική, (2) την κομμουνιστική / εθνικιστική, (3) την εθνοκεντρική / ρατσιστική, και (4) τη θρησκευτική/φονταμενταλιστική. Οι δύο πρώτοι από τους παραπάνω τύπους εντάσσεται στην «ιστορική», και οι επόμενοι δύο στη «σύγχρονη» ακροδεξιά. Φυσικά στις παραπάνω κατηγορίες δεν υπάρχουν στεγανά, και μπορεί κάποιος σχηματισμός να συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά περισσότερων από μιας διάκρισης.

Σε αναλύσεις για την ακροδεξιά στην περιοχή, γίνεται λόγος για τη διάκριση ανάμεσα σε μια «επιστροφή στην Ευρώπη» και σε μια «επιστροφή στην ιστορία». Όταν δίνεται έμφαση στις ομοιότητες των πολιτικών μεταξύ της Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης, τότε στον ακροδεξιό κομματικό κυρίως χώρο, εμφανίζονται τάσεις μιας ευρύτερης προσέγγισης σε μια «επιστροφή στην Ευρώπη». Όταν όμως υπάρχουν διασυνδέσεις, πρακτικές και ρητορική που παραπέμπουν σε έναν φασισμό του μεσοπολέμου - όσον αφορά την επιστροφή σε μια προκομμουνιστική και υπερεθνικιστή κατάσταση ή σε ένα φασιστικό παρελθόν - ο ρόλος αυτής της κληρονομιάς οδηγεί σε μια «επιστροφή στην ιστορία» (Minkenberg, 2010: 13). Η Ramet (1999a: 22-23) έχει εντοπίσει διάφορους τύπους οργανωμένης μισαλλοδοξίας που συναντώνται στα μετακομμουνιστικά κράτη της Ευρώπης. Έτσι, αυτοί οι τύποι κομμάτων ταξινομούνται σε κατηγορίες όπως: (1) *υπερ-εθνικιστικά*, (2) *φασιστικά* και *κρυπτο-φασιστικά*, (3) *κληρικά* (θρησκευτικά), (4) *υπερ-συντηρητικά*, και (5) *ριζοσπαστικά λαϊκιστικά*.

Όσον αφορά τις ακροδεξιές οργανώσεις, συγκρινόμενες με τα πολιτικά κόμματα του χώρου, η πρόσβαση και η μελέτη τους είναι περισσότερο δυσχερής. Κατά πρώτο λόγο, κινητοποιούνται με διαφορετικούς τρόπους: κάποιες από αυτές ενεργοποιούνται κινητοποιώντας μαζικές διαδηλώσεις, ενώ κάποιες άλλες ασκούν παρασκηνιακή πολιτική επιρροή και στήριξη σε πολιτικά κόμματα και πολιτικά πρόσωπα. Επιπλέον, ελάχιστα δεδομένα για τις συγκεκριμένες οργανώσεις είναι διαθέσιμα (Mudde, 2005b: 249-250). Οι οργανώσεις αυτές διαθέτουν είτε ένα

ρατσιστικό υπερεθνικιστικό προσανατολισμό είτε διακατέχονται ιδεολογικά από φονταμενταλιστικές πεποιθήσεις.

Προέκταση των ακροδεξιών οργανώσεων αποτελούν οι διάφορες ομάδες (υποκουλτούρες)¹³¹ οι οποίες και συνδέονται κυρίως με αυτές. Ο Mudde ορίζει την «υποκουλτούρα» ως «*μια ομάδα ανθρώπων των οποίων η κοινή ταυτότητα βασίζεται σε μια κοινή κουλτούρα (περιλαμβάνοντας ιδέες και σύμβολα), παρά στη βάση μιας συγκεκριμένης θεσμοθετημένης ιδεολογίας*». Παρόλο που η διάκριση, κατά τον Mudde, μεταξύ των οργανώσεων αυτών είναι εξαιρετικά δυσχερές να πραγματοποιηθεί, κυρίαρχες είναι αυτές των σκίνχεντ (skinhead)¹³² και των χούλιγκαν (hooligans) (Mudde, 2005a: 168).¹³³ Οι δράσεις, οι απειλές και οι πράξεις βίας των μελών των συγκεκριμένων ομάδων, συνιστούν ένα σοβαρό πρόβλημα για τις κοινωνίες στο σύνολό τους. Στους κόλπους αυτών των υποκουλτούρων βρίσκονται άτομα με ακραίες δεξιές αντιλήψεις, πρόθυμα να επιδοθούν χωρίς κανένα δισταγμό σε ακραίες πρακτικές και συμπεριφορές. Ο Mudde υποστηρίζει ότι παρόλο που μια σύγκριση του επιπέδου της ρατσιστικής εξτρεμιστικής βίας μεταξύ χωρών στην Ανατολική Ευρώπη είναι ήδη πολύ προβληματική, οι συγκρίσεις μεταξύ Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης είναι σχεδόν αδύνατες. Παρά το γεγονός όμως αυτό, φαίνεται ότι το επίπεδο της ρατσιστικής εξτρεμιστικής βίας στην Ανατολική Ευρώπη ήταν κατά μέσο όρο υψηλότερο από ό,τι στη Δυτική Ευρώπη (Mudde, 2005a: 175).

4.3. Παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών κινήματων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

Έχουν δοθεί αρκετές θεωρητικές και μεθοδολογικές ερμηνείες, όσον αφορά τη σχέση της ακροδεξιάς με την εδραίωση της δημοκρατίας και τη διαδικασία της

¹³¹ Με τον όρο *υποκουλτούρα* εννοούμε τις ευρείες κοινωνικές κατηγορίες που διαφοροποιούνται με τις αντιλήψεις και πρακτικές τους από το κοινωνικό σύνολο, χωρίς όμως να αποτελούν συγκροτημένες ομάδες. Η έμφαση δίνεται έτσι στις διαφορές στο εσωτερικό μιας κοινωνίας.

¹³² Η προέλευση της υποκουλτούρας των skinheads ανάγεται στο Ηνωμένο Βασίλειο στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Πρόκειται για συμμορίες νεαρών ανδρών, κυρίως της εργατικής τάξης, που η συμπεριφορά τους χαρακτηριζόταν από τη βία, τη λατρεία του ανδρισμού και του πατριωτισμού. Σταδιακά οι skinheads δραστηριοποιούντουσαν σε γήπεδα ποδοσφαίρου και ήταν βίαιοι απέναντι σε έγχρωμους μετανάστες. Υπάρχουν πολλά είδη και κινήματα εντός της συγκεκριμένης υποκουλτούρας, ωστόσο υπερτερούν οι ομάδες των ακροδεξιών skinheads που ενστερνίζονται τον νεοναζισμό και την ιδεολογία της «Λευκής Δύναμης» (White Power), όπως και της αντίστοιχης μουσικής σκηνής.

¹³³ Ο ποδοσφαιρικός χούλιγκανισμός έχει τις ρίζες του στη Μεγάλη Βρετανία από το 1960, όταν οπαδοί ποδοσφαίρου άρχισαν να προκαλούν ταραχές, βανδαλισμούς και λεκτικές ή σωματικές επιθέσεις ενάντια οπαδών της αντίπαλης ομάδας, διαιτητών ή της αστυνομίας, στα γήπεδα ή εκτός γηπέδων. Οι Hooligans σχηματίζουν ομάδες που απαρτίζονται ως επί το πλείστον με τους νέους άνδρες με πρωταρχικό στόχο την άσκηση βίας. Αυτές οι ομάδες αυτοπροσδιορίζονται σε αντίθεση με τους απλούς ανοργάνωτους φιλάθλους του ποδοσφαίρου ή μεταξύ άλλων οπαδών που υποστηρίζουν διαφορετικές ποδοσφαιρικές ομάδες. Αυτοί οι νέοι άνδρες μοιράζονται ως επί το πλείστον παρόμοιες ρατσιστικές, ξενοφοβικές, σοβινιστικές, αντισημιτικές ή εθνικιστικές απόψεις, που εκδηλώνονται με βίαιες συμπεριφορές στα γήπεδα. Για περισσότερα σχετικά με το φαινόμενο του χούλιγκανισμού, βλ. Dunning (2000); Dunning, Murphy, and Williams (2014), Ryan (2003).

μετάβασης στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Και όπως συμβαίνει και για τη Δυτική, δεν υπάρχει μια και μοναδική «αλήθεια». Σε αρκετές περιπτώσεις, η μετακομμουνιστική άκρα δεξιά εκλαμβάνεται ως επακόλουθο του φασισμού. Με τον τρόπο αυτό γίνεται λόγος για μια «Βαϊμαροποίηση» των συγκεκριμένων υπό μετάβαση χωρών, με κίνδυνο την ενδεχόμενη επιστροφή τους σε μια προσοσιαλιστική, υπερεθνικιστική ή και σε μια ακόμα φασιστική εκδοχή (Minkenberg, 2002: 335). Μια άλλη εξήγηση υποστηρίζει, ότι η ακροδεξιά στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης προσομοιάζει με τους ομολόγους της στη Δυτική· τουλάχιστον για τις εκλογικά επιτυχημένες περιπτώσεις. Υπάρχουν όμως παράγοντες στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, οι οποίοι διαφέρουν καίρια από εκείνους που ευνοούν την ανάδειξη ακροδεξιών σχηματισμών στη Δυτική. Μεταξύ αυτών, είναι οι διαφοροποιήσεις στη διαδικασία του μετασχηματισμού στο πολιτικό και οικονομικό πεδίο, οι εθνικές παραδόσεις, οι διαφορετικές διαιρετικές δομές¹³⁴ και τα διαφορετικά κομματικά συστήματα. Μια τρίτη προσέγγιση θεωρεί ότι η ακροδεξιά στην περιοχή είναι ένα φαινόμενο *sui generis*, που εγγενώς διαμορφώνεται από τις ιστορικές συνθήκες - κυρίως ως επίπτωση πολλών στοιχείων κληροδοτούμενων από τον κρατικό σοσιαλισμό - και ως συνέπεια της διαδικασίας της μετάβασης. Έτσι η ακροδεξιά στις εν λόγω χώρες, είναι περισσότερο ακραία και αντιδημοκρατική, ενώ οργανωτικά, εμφανίζεται περισσότερο ως κίνημα και λιγότερο ως κομματικός σχηματισμός (Beichelt & Minkenberg, 2001: 1).

Για τους Beichelt and Minkenberg (2001: 5, 8), η μετάβαση των σοσιαλιστικών κρατών σε φιλελεύθερες δημοκρατίες δημιούργησε όλες εκείνες τις δομικές πολιτικές ευκαιρίες ανάδειξης ενός υπερεθνικιστικού περιβάλλοντος, εξαιρετικά ευνοϊκού για την ακροδεξιά. Οι καταλυτικοί αυτοί παράγοντες αναφέρονται στην προσπάθεια εδραίωσης ενός έθνους-κράτους και του επακόλουθου εθνικισμού από τη μια, και από την άλλη, στις κοινωνικές συγκρούσεις και

¹³⁴ Ενδεικτικά αναφέρουμε τις απόψεις του Kitschelt (1999) και των συνεργατών του, σύμφωνα με τις οποίες, οι νέες διαιρετικές τομές στην μετακομμουνιστική Ανατολική Ευρώπη αφορούν από τη μια μεριά, αυτή μεταξύ των φιλελεύθερων υπέρμαχων της αγοράς και των οπαδών του κοινωνικού προστατευτισμού, και από την άλλη, αυτή μεταξύ των πολιτικά φιλελεύθερων και των αυταρχικών φονταμενταλιστών. Στο ίδιο μήκος κύματος οι Stoss και Segert, διακρίνουν ανάμεσα στους «δομικά συντηρητικούς» - περιλαμβάνοντας σε αυτούς τους πρώην κομμουνιστές, τους εθνικιστές και τους λαϊκιστές - και στους «εκσυγχρονιστές», δηλαδή τους οπαδούς της οικονομίας της αγοράς και τους πολιτικά φιλελεύθερους (αναφέρεται στο Beichelt & Minkenberg, 2001: 12). Στην Ανατολική Ευρώπη, οι διαιρέσεις είναι είτε καινούργιες είτε «επανεκδόσεις» παλαιότερων. Όλες θα πρέπει να αξιολογηθούν με βάση το πλαίσιο του νέου πολιτικού τοπίου που διαμορφώθηκε, και συνεχίζει να διαμορφώνεται, το οποίο δημιουργεί νέα όρια και επιλογές μέσα στο γενικότερο πολιτικό περιβάλλον (σ.τ.σ.).

διαιρετικές τομές που προέκυψαν από τη διαδικασία της μετάβασης και του βαρέως «κόστους μετασχηματισμού». Οι παραπάνω μελετητές του ακροδεξιού φαινομένου υποστηρίζουν ότι η διαδικασία μετασχηματισμού στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, είναι εκτενέστερη, βαθύτερη και περιπλοκότερη, από τη διαδικασία εκσυγχρονισμού στη Δύση. Και αυτό συμβαίνει γιατί περιλαμβάνει την κατάρρευση όχι μόνο των πολιτικών καθεστώτων, αλλά και των ιδεολογιών νομιμοποίησής αυτών. Έτσι, μια απλή επιστροφή στις αριστερές ή σοσιαλιστικές ιδέες, ως προσφυγή από τους «χαμένους» της μετάβασης, αποτελεί περιορισμένη επιλογή. Η πολυπλοκότητα λοιπόν της διαδικασίας μετάβασης προκάλεσε μεγάλο «κόστος μετασχηματισμού». Ο εκδημοκρατισμός των καθεστώτων συνοδεύεται από ένα οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό, που αγγίζει όλες τις πτυχές της ζωής. Η ριζική αναπροσαρμογή του συνόλου των κοινωνικών συστημάτων προκάλεσε υψηλά επίπεδα κοινωνικού αποπροσανατολισμού και επακόλουθη αμφιθυμία προς τη νέα κοινωνική, πολιτική και κοινωνική τάξη που διαμορφώθηκε. Ακροδεξιές ή άλλες δυνάμεις, που συνδυάζουν σοσιαλιστικές με εθνικιστικές ιδέες, μπορούν να επωφεληθούν από τις συγκεκριμένες συνθήκες. Η ακροδεξιά ενεργοποιώντας τη λαϊκιστική της φωνή, απευθύνει έκκληση προς τον «λαό» ή το έθνος συνολικά, προσφέροντας απλές λύσεις που θα «θεραπεύσουν» τα κακώς κείμενα της μετάβασης (Beichelt & Minkenberg, 2001: 5, 6).

Σε γενικές γραμμές, η υιοθέτηση της άποψης ότι η κινητοποίηση της ακροδεξιάς είναι αποτέλεσμα ραγδαίων κοινωνικών και πολιτισμικών αλλαγών, παρουσιάζει διάφορα πλεονεκτήματα και στην περίπτωση της Ανατολικής Ευρώπης. Πρώτον, παρέχει χώρο για ελιγμούς, απαλλάσσοντας έτσι το φαινόμενο από αξιακές αλλαγές που δεν φαίνονται να ανήκουν στην περιοχή. Δεύτερον, εξακολουθεί να τοποθετεί την ανάπτυξη των ακροδεξιών κομμάτων στη βάση του κοινωνικο-πολιτισμικού πλαισίου. Πράγματι, η ακροδεξιά δίνει έμφαση στον νατιβισμό και αυταρχισμό, δύο βασικές πτυχές που είναι κεντρικές στην ιδεολογία της, οι οποίες και παρέχουν ένα ειδικό όραμα στην κοινωνία. Τρίτον, προσαρμόζεται η έννοια της «αλλαγής» στις ιδιαίτερες πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες και περιβάλλοντα της περιοχής. Έτσι, ενώ η ακροδεξιά στη Δυτική Ευρώπη εμφανίζεται ως αντίδραση στην «επανάσταση του 1968», στην Ανατολική, πηγάζει από τη διαδικασία μετασχηματισμού του 1989. Με άλλα λόγια, η κατάρρευση του κομμουνιστικού συνασπισμού φαίνεται ότι έχει ακυρώσει όλες τις παραδοσιακές

διαφοροποιήσεις και οριοθετήσεις, οδηγώντας την Ανατολική Ευρώπη σε μια κρίση αξιών και εξουσίας.

Βέβαια, οι συνθήκες του συγκεκριμένου περιβάλλοντος της Ανατολικής Ευρώπης είναι σαφές ότι διαφέρουν από αυτές της Δυτικής. Οι συγκεκριμένες συνθήκες στη Δυτική Ευρώπη - όπως έχουμε ήδη επισημάνει - συνδέονται με τη μετάβαση από τις βιομηχανικές στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες και την ανάπτυξη της νέας ή μεταβιομηχανικής άκρας δεξιάς. Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη δύο βασικά στοιχεία προκειμένου να κατανοήσουμε την ανάπτυξη και την εκλογική απόδοση της ακροδεξιάς στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Πρώτον, τα ιδιαίτερα κοινωνικοπολιτισμικά περιβάλλοντα που έχουν διαμορφώσει μια διαφορετική διάρθρωση του πολιτικού ανταγωνισμού. Έτσι, η απουσία για παράδειγμα των «μεταϋλιστικών αρχών» είναι δύσκολο να οδηγήσει σε μια «αντεπανάσταση» από την ακροδεξιά. Δεύτερον, τα κόμματα της ακροδεξιάς εμφανίζονται περισσότερο επιτυχημένα, όταν η ζήτηση για ακροδεξιές πολιτικές συνδυάζεται με την αντίστοιχη προσφορά (εξωτερική και εσωτερική) κομματικής πολιτικής.

Ο Payne (1995: 489) κατατάσσει τους παράγοντες ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων στην περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης, σε πέντε κατηγορίες. (1) *Πολιτισμικούς*, στους οποίους περιλαμβάνονται: α) ισχυρά ρεύματα του προϋφιστάμενου και του νέου εθνικισμού, β) η αντίληψη ότι υπάρχει κρίση στις πολιτισμικές αξίες, και γ) η ισχυρή επιρροή (ή πρόκληση) της «εκκοσμίκευσης». (2) *Πολιτικούς*, στους οποίους περιλαμβάνονται: α) η δημιουργία ενός σχετικά νέου κράτους, β) ένα πολιτικό σύστημα που προσεγγίζει προσωρινά την ύπαρξη της φιλελεύθερης δημοκρατίας, γ) το κατακερματισμένο και πολωμένο κομματικό σύστημα, δ) η διευρυνόμενη πολιτική έκφραση του εθνικισμού, ε) η εμφανής απειλή είτε εσωτερικά είτε εξωτερικά των αριστερών δυνάμεων, ζ) η ύπαρξη αποτελεσματικής ηγεσίας από την ακροδεξιά, και η) η επίτευξη συμμαχιών. (3) *Κοινωνικούς*, στους οποίους περιλαμβάνονται: α) η ύπαρξη έντονης κοινωνικής έντασης και σύγκρουσης, β) η περίπτωση υπο-εκπροσώπησης ή μη εκπροσώπησης συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, όπως εργατών και αγροτών από το κομματικό πολιτικό σύστημα, γ) η αύξηση σε σημαντικό βαθμό από πλευράς της μεσαίας τάξης, του βαθμού δυσαρέσκειας απέναντι στο πολιτικό σύστημα, με συνακόλουθο αποτέλεσμα την ύπαρξη ευρέων εκλογικών μετατοπίσεων, και δ) η ύπαρξη εβραϊκών μειονοτήτων στην περιοχή. (4) *Οικονομικούς*, οι οποίοι εστιάζουν σε προβλήματα

που προέρχονται από οικονομικές κρίσεις (υπανάπτυξη και εξαθλίωση), όπως επίσης ως συνέπεια των πολεμικών συγκρούσεων (μιας ενδεχόμενης πολεμικής ήττας ή ξένης επικυριαρχίας). (5) *Διεθνείς Παράγοντες*, όπως το αίσθημα της κρατικής και εθνικής ταπείνωσης, η επιθυμία για μεγαλύτερο κύρος, η παγκόσμια υπανάπτυξη, και εν τέλει η ύπαρξη ενός φασιστικού προτύπου και μοντέλου, τόσο σε εσωτερικό όσο και σε εξωτερικό επίπεδο.

Ο Othon Anastasakis υποστηρίζει ότι παρά τα προβλήματα που υπάρχουν στην ανάγνωση του ακροδεξιού φαινομένου, είναι δυνατό να εξαχθούν κάποιες γενικά συστηματικές παρατηρήσεις σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι αναλυτές προσεγγίσουν τη μελέτη της άκρας δεξιάς. Ορίζει έτσι τέσσερις γενικές προσεγγίσεις που σχετίζονται με την άνοδο, την ανθεκτικότητα και τη φύση της άκρας δεξιάς: (1) την *ιστορική*, (2) τη *δομική*, (3) την *πολιτική*, (4) και τέλος, την *ιδεολογική* και *πολιτιστική*. Η *ιστορική* διάσταση συνδέεται με την ιστορική φασιστική κληρονομιά του Μεσοπολέμου. Η ακροδεξιά με τον τρόπο αυτόν κατά τον Anastasakis, εκλαμβάνεται ως αναβίωση της φασιστικής εποχής. Η *δομική/διαρθρωτική* προσέγγιση αναφέρεται στο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο που δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για την ανάδειξη του φαινομένου. Συγκεκριμένα η ακροδεξιά αποκομίζει πολιτικά κέρδη ως απόρροια των συνεπειών που προκύπτουν από τις μεταβιομηχανικές αλλαγές και τη διαδικασία της οικονομικής μετάβασης. Η *πολιτική*, δίνει έμφαση στον ρόλο των πολιτικών παραγόντων, οι οποίοι με τις πράξεις τους μπορεί να επηρεάσουν την πορεία των γεγονότων· γεγονότα που οδήγησαν στην άνοδο ή την υποβάθμιση του ρόλου των ακροδεξιών δυνάμεων. Σημαντικός παράγοντας εδώ είναι η άνοδος της ακροδεξιάς ως αποτέλεσμα της δυσανεξίας και της διαμαρτυρίας των πολιτών. Τέλος, από *ιδεολογική* και *πολιτισμική* άποψη, τονίζει την ιστορική συνέχεια και τη σημασία που ασκούν οι ριζοσπαστικές ιδέες, επικεντρώνοντας στη φύση των ρατσιστικών και ξενοφοβικών στοιχείων που χαρακτηρίζουν τον «Λόγο» της ακροδεξιάς (Anastasakis, 2000: 5-6).

Η Lenka Bustikova (2014: 1741) σε σχετικά πρόσφατο άρθρο της, αναπτύσσει μια νέα άποψη για την εκλογική επιτυχία ή αποτυχία ενός ακροδεξιού κόμματος. Καθ' όλη τη δεκαετία του '90, η μελέτη της ακροδεξιάς στην Ανατολική Ευρώπη, υποστηρίζει ότι σε μεγάλο βαθμό είχε παραμεληθεί. Οι περισσότεροι μελετητές επικεντρώθηκαν στην επιτυχία και την αποτυχία των νέων αναπτυσσόμενων καθιερωμένων πολιτικών κομμάτων, δίνοντας κάποια ελάχιστη προσοχή μόνο στον αριστερό εξτρεμισμό. Μετά την πρώτη δεκαετία, στην οποία όλη σχεδόν η προσοχή

και οι θεωρητικές προσεγγίσεις εστίαζαν στη μετάβαση, άρχισε σταδιακά η μελέτη του δεξιού εξτρεμισμού να παρουσιάζει κάποιο ενδιαφέρον και στην Ανατολική Ευρώπη. Σε αντίθεση με τις άλλες προσεγγίσεις, οι οποίες επικεντρώνονται στις θεωρίες της «προσφοράς» και της «ζήτησης» - όπως στην οικονομική ανασφάλεια, στον ρόλο των θεσμών και των φορέων αυτών, στη συμπεριφορά των κατεστημένων κομμάτων, στις κληρονομίες που «κουβαλά» η κάθε κοινωνία, στη διαφθορά – η Bustikova θεωρεί ότι η επιτυχία ενός ακροδεξιού κόμματος αποτελεί την απάντηση στην πολιτική επιτυχία της μειονότητας. Η ακροδεξιά από τη μεριά της επιδιώκει να αναστρέψει αυτά τα πολιτικά οφέλη. Μπορεί για παράδειγμα, όπως αναφέρει η Bustikova (2014: 1742), *«οι οικονομικές συνθήκες να δημιουργούν τα αίτια για και να διευκολύνουν την επακόλουθη ανάδειξη των ακροδεξιών κομμάτων και τον λόγο επιβίωσης τους, αλλά η συγκεκριμένη δυσανεμία και τα παράπονα δεν μπορούν να εξηγήσουν την εκλογική μεταβλητότητα των συγκεκριμένων κομμάτων διαχρονικά από χώρα σε χώρα».*

Έτσι, σε χώρες όπως οι: Κροατία, Εσθονία, Λετονία, Πολωνία, Σερβία και Σλοβακία, τα ακροδεξιά κόμματα έχουν συμμετάσχει σε κυβερνητικούς συνασπισμούς από τις πρώτες εκλογές μετά το 1989. Στις χώρες αυτές, οι εθνικές μειονότητες έχουν επηρεάσει και διαμορφώσει σε αξιοπρόσεκτο ποσοστό τις εθνικές πολιτικές. Το ίδιο παρατηρείται και σε άλλες χώρες όπως η Βουλγαρία και η Ρουμανία, οι οποίες διαθέτουν και αυτές μειονότητες, χωρίς όμως οι ακροδεξιοί σχηματισμοί να συμμετέχουν ουσιαστικά στη διακυβέρνηση της χώρας. Αντίθετα στην Αλβανία, την Τσεχία, τη Μολδαβία, το Μαυροβούνιο και την Ουκρανία, ακροδεξιά κόμματα είτε ήταν απόντα, είτε η πορεία τους αποδείχτηκε εξαιρετικά ανεπιτυχής.

Η Bustikova εξετάζει το ακροδεξιό φαινόμενο στην Ανατολική Ευρώπη, στη βάση μιας ιδιαίτερης περίπτωσης των θεωριών της «προσφοράς». Παρόλο που οι περισσότερες από τις θεωρίες της εξωτερικής πλευράς της «προσφοράς», έχουν αναγάγει την εκλογική επιτυχία της άκρας δεξιάς ως συνάρτηση είτε της ιδεολογικής σύγκλισης των κατεστημένων κομμάτων είτε των πολιτικών που ασκούν αυτά, η Bustikova υποστηρίζει ότι η διαχρονική επιτυχία ή μη της ακροδεξιάς προέρχεται από την αντίστοιχη επιτυχία ή αποτυχία των εθνικών και κοινωνικά φιλελεύθερων κομμάτων, που βρίσκονται αριστερά της. Η παρουσία και η δραστηριότητα αυτών των κομμάτων πολώνει το πολιτικό σύστημα και αυξάνει τη σπουδαιότητα των θεμάτων που διαπραγματεύεται η άκρα δεξιά. Και αυτό συμβαίνει όταν οι πολιτικά

οργανωμένες μειονότητες αποκτούν κάποιου είδους εξουσία, με αποτέλεσμα οι κυβερνήσεις να εφαρμόζουν φιλο-μειονοτικές πολιτικές. Η ακροδεξιά αναδεικνύεται και κερδίζει σε ψήφους και ιδεολογική υποστήριξη, όταν παραχωρούνται δικαιώματα και βελτιώνονται οι συνθήκες απέναντι στις πολιτικά οργανωμένες εθνικές, θρησκευτικές και κοινωνικές μειονότητες. Αντίθετα, όταν οι παραχωρήσεις αυτές παραμένουν στο ίδιο επίπεδο ή υποχωρούν, τότε η ακροδεξιά χάνει σύμφωνα με την Bustikova τη δύναμή της (Bustikova, 2014: 1743).

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη τις ανωτέρω μεθοδολογικές προσεγγίσεις, θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε στη συνέχεια τις συνθήκες του οικονομικού, πολιτικού, κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος στην περιοχή, έτσι ώστε να προσδιορίσουμε το πλαίσιο ανάπτυξης και ανάδειξης της άκρας δεξιάς.

4.4. Οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες

Η ακροδεξιά εκμεταλλεύτηκε την εκτεταμένη κοινωνική και οικονομική αποδιοργάνωση που επήλθε στην περιοχή, ως αποτέλεσμα των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων από την κεντρικά ελεγχόμενη οικονομία στην οικονομία της αγοράς. Με την απότομη πτώση του κομμουνισμού, σε όλες τις σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης επιβλήθηκε το δυτικό μοντέλο του φιλελεύθερου καπιταλισμού. Η οικονομική τους μετάβαση, η οποία υποδείχθηκε από την ΕΕ και τους Διεθνείς Οικονομικούς Οργανισμούς, προέβλεπε ταχύτατες θεσμικές μεταρρυθμίσεις. Αλλαγές που είχαν ως στόχο τη μακροοικονομική σταθερότητα, τη φιλελευθεροποίηση των αγορών, τη μετατρεψιμότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών, την ιδιωτικοποίηση, την ανάπτυξη των θεσμών της αγοράς, την απελευθέρωση του εμπορίου.¹³⁵

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές απαιτούσαν την εισαγωγή ριζοσπαστικών οικονομικών κανόνων και προτύπων, οι οποίοι αντιείνονταν στη μακρόχρονη, υπερπροστατευτική σοσιαλιστική παράδοση: την κεντρικά σχεδιασμένη πολιτική παραγωγής και διανομής του πλούτου. Οι ανωτέρω μεταρρυθμίσεις, χωρίς καμία προϋφιστάμενη εμπειρία και προσαρμογή, επέφεραν διαφοροποίηση του υπάρχοντος κοινωνικού και οικονομικού καθεστώτος (Beichelt & Minkenberg, 2001). Μπορεί οι χώρες της Κεντρικής Ευρώπης να προσαρμόστηκαν σχετικά γρήγορα στις απαιτήσεις της μετάβασης, αλλά αυτές των Βαλκανίων παρουσίασαν σοβαρές δυσαρμονίες. Η

¹³⁵ Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με τις οικονομίες των υπό μετάβαση χωρών, βλ. Παπάζογλου (2005).

μακρά πολιτική και οικονομική κρίση, κοινωνικές και εθνικιστικές ανακατατάξεις και θεσμικές αδυναμίες ήταν αδύνατο να μην αφήσουν «τα σημάδια» πάνω τους. Η μετάβαση στην οικονομία της αγοράς δημιούργησε για πρώτη φορά ανέργους, διεύρυνε το κοινωνικό και οικονομικό χάσμα, επέφερε πληθωριστικές πιέσεις, και οδήγησε μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού σε καταστάσεις προσωπικής ανασφάλειας και αβεβαιότητας (Anastasakis, 2002: 5). Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, φυσικό ήταν να αναπτυχθεί εσωστρέφεια, ένα έντονο αίσθημα ενάντια στην ιδέα της παγκοσμιοποίησης, των διεθνών οικονομικών οργανισμών, της ΕΕ. Γενικά μια ξενοφοβική νοοτροπία, η οποία μεταξύ των άλλων, έδωσε βήμα νομιμοποίησης των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων στη μετακομμουνιστική Νοτιοανατολική Ευρώπη. Η ανάμειξη των ξένων στην εγχώρια οικονομία, αντιμετωπίζεται με έντονη καχυποψία. Αναπτύσσονται έτσι ξενοφοβικά συναισθήματα, θεωρώντας ότι κατά κανόνα όλοι οι ξένοι συλλήβδην επιχειρούν να βλάψουν την ασφάλεια του κράτους και να εκμεταλλευτούν τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας.

Σε οικονομικό επίπεδο, η ακροδεξιά στην περιοχή παρουσιάζει σαφέστατες διαφορές σε σχέση με τα συντηρητικά κόμματα, τα οποία εκφράζουν τον αναδυόμενο οικονομικό φιλελευθερισμό και πίστη στις παραδοσιακές συντηρητικές αξίες. Ταυτόχρονα όμως παρουσιάζει και συγκεκριμένες ομοιότητες με τους κομμουνιστές. Και ο κομμουνισμός και ο ακροδεξιός εθνικισμός παρουσιάζονται ως κινήματα κατά της ατομικότητας, υπερτονίζοντας την υπεροχή της συλλογικότητας έναντι του ατομικού. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο, το γεγονός ότι πολλοί πρώην κομμουνιστές τάσσονται ανοιχτά υπέρ των ακροδεξιών κομμάτων και είναι ενεργά μέλη των ακροδεξιών οργανώσεων.¹³⁶ Είναι πραγματικά παράδοξο το ότι δύο θεμελιακά διαφορετικές ιδεολογίες, ο εθνικισμός και ο κομμουνισμός, συνεργάζονται και σχηματίζουν από κοινού μια νέα πολιτική δύναμη.¹³⁷ Πολλά σοσιαλιστικά κόμματα, που δεν έκαναν ουσιαστικά πραγματικές προσπάθειες για τη μεταρρύθμιση των προγραμμάτων τους στη βάση μιας μεταδημοκρατικής κατεύθυνσης, εξακολουθούν να εμπλουτίζουν τις ιδεολογίες τους με εθνικιστικά θέματα. Με αυτόν τον τρόπο,

¹³⁶ Στη Ρωσία, οπαδοί του Vladimir Zhirinovsky, ηγέτη του (κατ' ευφημισμό) *Φιλελεύθερου Δημοκρατικού Κόμματος της Ρωσίας* (Либерально-Демократическая Партия России, LDPR), σε συγκεντρώσεις τους κρατούσαν στο ένα χέρι τη φωτογραφία του Zhirinovsky και στο άλλο του Στάλιν. Στη Ρουμανία πολλά σημαντικά μέλη των ακροδεξιών κομμάτων ήταν πρώην κομμουνιστές. Στη Σερβία, το SRS υπήρξε ο στενότερος συνεργάτης των κυβερνήσεων Milošević στις περιόδους 1992-1995 και 1998-2000 (βλ. παρακάτω) (σ.τ.σ.).

¹³⁷ Για τη στενή πολιτική και εκλογική σύνδεση των κομμάτων που διαδέχτηκαν αυτά των κομμουνιστών και των εθνικιστικών ακροδεξιών δυνάμεων, βλ. Ishiyama (1998).

υφίσταται μια άμεση σύνδεση μεταξύ του κομμουνιστικού εθνικισμού (Shenfield, 2000: 81) της σοσιαλιστικής περιόδου και των θέσεων της ακροδεξιάς στη μετακομμουνιστική περίοδο.

Οι συγκεκριμένες αντιλήψεις για την οικονομία, επιφέρουν και επιπτώσεις σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτός ο ρόλος του ατόμου στην κοινωνία. Συγκεκριμένα, η ακροδεξιά υπερασπίζεται μια εκτενή πατερναλιστική ανάμειξη του κράτους, η οποία θα εγγυάται και την ευημερία των πολιτών. Έτσι στην οικονομική της πολιτική εμφανίζει έναν εκτεταμένο λαϊκισμό, υιοθετώντας ταυτόχρονα δημαγωγικά νατιβιστικά συνθήματα. Αυτή η χρήση λαϊκιστικών καλεσμάτων και η προσφυγή σε ένα «παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος», είναι το αποτέλεσμα του ότι οι συγκεκριμένες πολιτικές ομάδες δεν παρουσιάζουν πραγματικά κανένα πρόγραμμα για την ανάπτυξη, και καμία ουσιαστική οικονομική μεταρρύθμιση (Szayna, 1997: 143).

Η ακροδεξιά στην Ανατολική Ευρώπη υπερασπίζεται τον σημαντικό ρόλο του κράτους στην οικονομία και στη διανομή του πλούτου. Θεωρεί ότι η μεταρρύθμιση της οικονομίας θα πρέπει να πραγματοποιηθεί βαθμιαία, και όχι με «θεραπείες σοκ».¹³⁸ Φαίνεται, όπως σημειώσαμε και παραπάνω, ότι συνεχίζει να υιοθετεί την προοπτική του «Τρίτου Δρόμου» στην οικονομική διαχείριση, μακριά από τον Δυτικό φιλελευθερισμό και τον Ανατολικό σοσιαλισμό (Köves, 1992). Προτιμάται έτσι ο κρατικός έλεγχος πάνω σε συγκεκριμένες βιομηχανίες ζωτικής σημασίας για την άμυνα και την ανάπτυξη της χώρας. Η άκρα δεξιά προκρίνει ουσιαστικά ένα σύστημα «μεικτής οικονομίας», θεωρώντας ότι στις σύγχρονες οικονομίες αμιγής καπιταλισμός δεν υπάρχει και δεν πρέπει να υπάρχει, και η συμμετοχή του κράτους θα πρέπει να είναι σημαντική. Άρα το κράτος ελέγχοντας ουσιαστικά την οικονομία

¹³⁸ Η «θεραπεία σοκ» εφαρμόζεται όταν συντελείται μια ξαφνική και δραματική αλλαγή από μια κρατικά ελεγχόμενη οικονομική πολιτική σε μια οικονομία ελεύθερης αγοράς. Στα χαρακτηριστικά της «θεραπείας σοκ» μεταξύ άλλων περιλαμβάνεται η κατάργηση του ελέγχου των τιμών, η ιδιωτικοποίηση και η απελευθέρωση του εμπορίου. Η «θεραπεία σοκ» προορίζεται να θεραπεύσει «ασθένειες» όπως ο υπερπληθωρισμός, οι ελλείψεις αγαθών και τα άλλα αποτελέσματα των ελέγχων στην αγορά, έτσι ώστε να ξεκινήσει η οικονομική παραγωγή και ανάπτυξη, η μείωση της ανεργίας και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Όλα αυτά στη βάση του τρίπτυχου: *Φιλελευθεροποίηση, Ιδιωτικοποίηση και Σταθεροποίηση* (Privatization, Stabilization, Liberalization) των συγκεκριμένων οικονομιών. Η «θεραπεία σοκ» όμως συνεπάγεται μια δύσκολη μετάβαση. Οι τιμές των αγαθών και υπηρεσιών αυξάνονται, ενώ οι εργαζόμενοι στις πρώην κρατικές επιχειρήσεις χάνουν τη δουλειά τους. Το γεγονός αυτό επιφέρει κοινωνική και πολιτική αναταραχή. Από την άλλη, το «μοντέλο σταδιακής μετάβασης» υποδεικνύει μια αργή και σταθερή μετάβαση από μια ελεγχόμενη σε μια ανοικτή οικονομία. Για περισσότερα σχετικά με τους τρόπους και τις συνθήκες μετάβασης από τη σοσιαλιστική οικονομία στην οικονομία της αγοράς, βλ. Μαραγκός and Μπιτζένης (2006), Kofodko (2000), Petrakos and Totev (2001).

θα θεραπεύει τα πολλά τρωτά του καπιταλισμού χωρίς όμως να αλλάξει τη φύση του συστήματος.

Οι αρνητικές κοινωνικές συνέπειες του οικονομικού μετασχηματισμού, επηρέασαν τη ρητορική και ιδεολογική θεματολογία της ακροδεξιάς στην περιοχή (Norris, 2005) σε τέτοιο βαθμό έτσι ώστε θεωρητικοί να χαρακτηρίζουν τα συγκεκριμένα κόμματα ως *«λαϊκιστικά διαμαρτυρόμενα αντιμεταρρυθμιστικά»*, και το φαινόμενο ως *«αντιμεταρρυθμιστικό σοβινισμό»* (Mareš, 2006). Μόνο που στη συγκεκριμένη περίπτωση, τη θέση της απειλής «των δικών τους ανθρώπων» λαμβάνουν όχι οι ανύπαρκτοι μετανάστες, αλλά οι Τσιγγάνοι και οι μειονότητες, οι οποίοι θεωρούνται ότι «με τις ευλογίες και τις επιταγές της Δύσης» λαμβάνουν προνόμια σε βάρος των γηγενών κατοίκων.

4.5. Το Πολιτικό Περιβάλλον

Τριάντα και πλέον χρόνια μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου, υπάρχουν χώρες ακόμη στη Νοτιανατολική Ευρώπη, στις οποίες συνεχίζεται η διαδικασία της πολιτικής μετάβασης στη φιλελεύθερη δημοκρατία (Δυτικά Βαλκάνια). Ζητήματα όπως η εθνική ταυτότητα, η πολιτισμική έκφραση, οικονομικές πρακτικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις, αποτελούν όλα μέρος του συνολικού προβληματισμού στη διαδικασία της μετάβασης. Η συγκεκριμένη αβεβαιότητα των κοινωνικοοικονομικών δεδομένων, ο κατακερματισμός και το αδύναμο θεσμικά κομματικό σύστημα, η ποικιλία των ανωτέρων προβλημάτων που έπρεπε να επιλυθούν, δημιούργησε τις δομικές ευκαιρίες για την ανάπτυξη νέων πολιτικών δρώντων.

Ένα από τα στοιχεία του πολιτικού συστήματος - κυρίως κατά τα πρώτα χρόνια - αποτέλεσε το υψηλό επίπεδο κομματικού φραξιονισμού (Anastasakis, 2001: 20). Το ανωτέρω γεγονός υπήρξε το αποτέλεσμα της μετακομμουνιστικής μετάβασης στο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, όσο και των ποικίλων ιδιαιτεροτήτων στην οικονομική, εθνική, εθνοτική, πολιτισμική και πολιτική διάσταση των συγκεκριμένων χωρών.

Σε αντίθεση με τη Δυτική Ευρώπη, οι περισσότερες χώρες της Ανατολικής δεν αναπτύχθηκαν και εδραιώθηκαν ως κράτη ως συνέπεια μιας αστικής επανάστασης, ενός ισχυρού φιλελεύθερου κινήματος ή στη βάση εγκαθίδρυσης μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας. Στην Ανατολική Ευρώπη, η πολιτική θεμελίωση του έθνους-κράτους παρουσιάστηκε αργότερα ή αποτράπηκε, ενώ ο εθνικισμός πήρε μια

διακριτή πολιτισμική και εθνοτική διάσταση. Σε χώρες όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Σλοβακία, διάχυτες είναι οι συνταγματικές συγκρούσεις που δυσχεραίνουν τη διαδικασία εδραίωσης της δημοκρατίας, για ζητήματα τα οποία αναπτύχθηκαν γύρω από τις εθνικές κυρίως μειονότητες. Έτσι, κατά καιρούς πραγματοποιήθηκαν κρατικές προσπάθειες για την απαγόρευση κόμματος που εκπροσωπούσαν μια εθνική μειονότητα. Συγκεκριμένα, ψηφίστηκαν νόμοι που απαγόρευαν την χρήση της μειονοτικής γλώσσας, όπως υπήρξαν και εκτεταμένοι περιορισμοί σχετικά με την εδαφική αυτονομία της μειονότητας και της ανάπτυξης δομών εκπαίδευσης.

Η επιτυχής έκβαση των μεταρρυθμίσεων και η εγκαθίδρυση νέων πολιτικών θεσμών στην περιοχή της μετακομμουνιστικής Νοτιοανατολικής Ευρώπης βασίστηκε και εξακολουθεί να βασίζεται σε μεγάλο βαθμό, στους κομματικούς σχηματισμούς που αναπτύσσονται, και στη φύση του ίδιου του κομματικού συστήματος.¹³⁹ Η κομματική πολιτική κατάσταση, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας της μετακομμουνιστικής μετάβασης, υπήρξε ιδιαίτερα ασταθής. Η «θεσμοποίηση» των πολιτικών κομμάτων¹⁴⁰ και η ευρεία επιλογή πολιτικών εναλλακτικών προτάσεων και παρατάξεων, παραμένει σε αρκετές περιπτώσεις ακόμα και σήμερα, ο ακρογωνιαίος λίθος της επιτυχούς πολιτικής μετάβασης από ένα μονοπωλιακό πολιτικό σύστημα στις πρώην κομμουνιστικές χώρες σε πολυκομματικές φιλελεύθερες δημοκρατίες.¹⁴¹ Οι συγκεκριμένες χώρες ακόμα προσπαθούν να επιτύχουν τη δυσχερή πολιτική

¹³⁹ Ο Grdešić (1999: 172), εξετάζοντας την κροατική ακροδεξιά, παραθέτει τρεις διαφορετικούς τύπους εγκαθίδρυσης και ανάπτυξης των κομμάτων σε όλες σχεδόν τις μετακομμουνιστικές χώρες. Στην πρώτη κατηγορία, περιλαμβάνονται αυτά που ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν μια ιστορική συνέχεια· στη δεύτερη, όσα κόμματα αναπτύσσονται ιδεολογικά και πολιτικά κατά τα πρότυπα των δυτικών κομμάτων· και τέλος στην τρίτη, εκείνα τα κόμματα που είναι προσανατολισμένα προς μια νέα άρθρωση εθνικού συμφέροντος.

¹⁴⁰ Η «θεσμοποίηση» των κομμάτων, αφορά τον μετασχηματισμό των κοινωνικών οργάνωσεων σε μορφώματα (κόμματα) με σταθερή ιδεολογία και πρόγραμμα, κοινωνική αξία, σταθερότητα και διάρκεια, τα οποία αποσκοπούν στην κατάκτηση και άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Τα κριτήρια «θεσμοποίησης» είναι: α) ο χρόνος ζωής, β) η αποπροσωποποίηση της οργάνωσης, γ) η οργανωτική διαφοροποίηση (μηχανισμοί πολιτικής κινητοποίησης), και τέλος, δ) η αποδοχή των κομμάτων από το εκλογικό σώμα (και ευρύτερα την κοινή γνώμη). Για περισσότερα, βλ. Διαμαντόπουλος (1993: 168-180).

¹⁴¹ Να τονίσουμε στο σημείο αυτό ότι κατά τα πρώτα χρόνια της μετάβασης, το μέλλον των κομμάτων και των κομματικών συστημάτων στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης, κατά τον Williams - ο οποίος υιοθετεί τις απόψεις του Sartori - ήταν συνάρτηση: του βαθμού της επέκτασης του δικαιώματος ψήφου, της χρήσης της αναλογικής εκπροσώπησης, του αριθμού και της έντασης των διαιρετικών δομών, και του βαθμού κομματικής οργάνωσης. Σε αυτούς τους παράγοντες, ο Williams προσθέτει και την επίδραση που εξασκούν οι ομάδες πίεσης ή συμφερόντων, τις δυσκολίες αναγνώρισης καθαρών εκλογικών περιφερειών όσον αφορά τις προτιμήσεις των ψηφοφόρων, την ανάγκη εδραίωσης πολιτικών κομμάτων και ηγετών σε μια περιοχή που διαρκώς βρίσκεται σε μια ρευστότητα, την αναγκαιότητα διεύρυνσης της πολιτικής διαδικασίας μέσω της ενθάρρυνσης μιας γνήσιας πολιτικής συμμετοχής, την υιοθέτηση νέων εκλογικών νόμων, και τέλος, τη διάκριση των εξουσιών σε εθνικό και σε υπο-εθνικό επίπεδο (C. Williams, 1999: 41-42).

μετάβαση, από αυταρχικά σε φιλελεύθερα δημοκρατικά πολιτικά συστήματα διακυβέρνησης (Kitschelt, 1992; Kitschelt, 1999). Η συμμετοχή σε αρχικό στάδιο στα λεγόμενα κόμματα μαζών υπήρξε εξαιρετικά χαμηλή, με τα κόμματα στελεχών να υπερισχύουν σε μεγάλο βαθμό. Οι περισσότερες από τις παρατάξεις βασίζονταν ή να το εκφράσουμε καλύτερα αποτελούσαν, έκφραση μιας προσωπικότητας ή λίγων ατόμων. Υπήρξαν οχήματα μικρών ομάδων ελίτ, που παρουσίαζαν παρόμοιες και διάχυτες σχετικά ιδεολογίες, διατηρώντας μικρές διασυνδέσεις με την κοινωνία.

Η διάβρωση των ιδεολογικών διαφοροποιήσεων και η αυξανόμενη επίδειξη ενός «επαγγελματισμού» εκ μέρους των πολιτικών ελίτ, ακόμα και στην περίπτωση της Ανατολικής Ευρώπης, προξένησαν αντικαθεστωτικά αισθήματα και εξάπλωσαν αντικομματικές διαθέσεις στην κοινωνία. Η απομάκρυνση των πολιτών από την πολιτική αυξάνει την αστάθεια και δημιουργεί χώρο δράσης για τα κοινωνικά κινήματα. Και όπως έχουμε τονίσει, η ακροδεξιά λειτουργεί με όρους «κοινωνικού κινήματος, παρά ως ένα οργανωμένο κόμμα», όπως σημειώνει ταυτόχρονα και ο Von Beyme (2007: 28-29). Στον χώρο του πρώην κομμουνιστικού μπλοκ, η ίδια η έννοια του κόμματος (ή του σχεδόν κόμματος) έχει απαξιωθεί καθώς η περιοχή εισήλθε στον αιώνα του εκδημοκρατισμού. Ενώ αυτή η κομμουνιστική κληρονομιά προφανώς ξεπεράστηκε στη διάρκεια της πρώτης μετακομμουνιστικής δεκαετίας, η απογοήτευση σχετικά με τις επιδόσεις των κομμάτων (από οποιαδήποτε ιδεολογική απόχρωση) άνοιξε διάπλατα την πόρτα σε «εναλλακτικές επιλογές».

Κομματικά η ακροδεξιά στην περιοχή, και γενικότερα στην Ανατολική Ευρώπη, εμφανίζεται με το πρόσωπο ενός «αντισυστημικού» κόμματος. Η τοποθέτηση της ακροδεξιάς εκτός του συστήματος διαμορφώνεται όχι στη βάση μιας ριζικής απόρριψης της έννοιας του κόμματος, αλλά κριτικάροντας και στιγματίζοντας ορισμένα από τα στοιχεία αυτής της έννοιας, όπως επίσης συγκεκριμένα πολιτικά κόμματα, πολιτικές και συμπεριφορές. Αξιοποιώντας τα αντικομματικά συναισθήματα των μαζών και προβάλλοντας ταυτόχρονα μια «θετική» εικόνα για τον εαυτό της ως τον «αποκλειστικό ουσιαστικά αντίπαλο του κατεστημένου και των συμμάχων του», καταφέρνει σε αρκετές φορές να επωφεληθεί εκλογικά από τη δυσαρέσκεια τμήματος του πληθυσμού.

Η ακροδεξιά ισχυρίζεται ότι οι φιλελεύθερες δυνάμεις που κατέλαβαν την εξουσία μετά τους κομμουνιστές, στην ουσία έχουν «προδώσει» την αληθινή επανάσταση. Κατά τις απόψεις της, τα εθνικιστικά στοιχεία είναι η μοναδική αλήθεια που αντιπροσωπεύει το έθνος. Υποστηρίζει ότι μόνο αυτή γνωρίζει το πραγματικό

εθνικό μονοπάτι και διαθέτει το κλειδί της εθνικής σωτηρίας (Szayna, 1997: 142). Έτσι, οποιαδήποτε άποψη, αντίληψη και πολιτική εκπροσώπηση ενάντια στα παραπάνω εθνικά στοιχεία στερείται νομιμοποιητικής βάσης.

Η αμαύρωση των κομμουνιστών ενδυνάμωσε την ανάπτυξη κινημάτων που είναι διαμετρικά αντίθετα. Ο αντικομμουνισμός αυτών των κινημάτων, που πολλές φορές εμπλουτίζεται με παράνοια, είναι ουσιαστικά παράδοξος. Ακροδεξιοί και κομμουνιστές μοιράζονται κοινές πεποιθήσεις, όσον αφορά τις μεταρρυθμίσεις και την εχθρότητά τους προς το δυτικό επιβαλλόμενο πολιτικό σύστημα και τον πολιτισμικό τρόπο ζωής.

Η ανάδειξη της ακροδεξιάς στην περιοχή δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως μια έκπληξη. Σε συνθήκες δημοκρατίας είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα έκαναν την εμφάνισή τους πολιτικά κινήματα που θα εκτείνονταν σε ολόκληρο το πολιτικό φάσμα. Η προσπάθεια εγκαθίδρυσης θεσμικών μεταρρυθμίσεων και αρχών της φιλελεύθερης δημοκρατίας δημιούργησε σημαντικές ευκαιρίες για τον ακροδεξιό χώρο στη μετακομμουνιστική Νοτιανατολική Ευρώπη. Οι αντιδημοκρατικές - ή για να το εκφράσουμε καλύτερα αντικοινοβουλευτικές και αντιφιλελεύθερες - εθνικιστικές και εξτρεμιστικές δυνάμεις μπορεί στις περισσότερες περιπτώσεις να μη σημειώνουν μεγάλη εκλογική επιτυχία, αλλά ασκούν επιρροή στην πολιτική και οικονομική ζωή (Puronas, 2009: 1-2). Επιλέγουν τη σαφή εναντίωση στην πολιτική μετάβαση προς τη δημοκρατία, στις οικονομικές μεταρρυθμίσεις και τους διεθνείς πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς. Πολιτικά κινήματα που εντάσσονται στη συγκεκριμένη πολιτική οικογένεια, αναδεικνύονται σε αξιοπρόσεκτους πολιτικούς δρώντες. Με τις πράξεις και τη ρητορική που αναπτύσσουν, αναδεικνύονται ως ισχυροί παράγοντες ανάσχεσης στη διαδικασία της δημοκρατικής προόδου. Ακόμα και εάν δεν συμμετέχουν στην εξουσία, τα κόμματα αυτά έπαιξαν και αδιαμφισβήτητα συνεχίζουν να διαδραματίζουν έως σήμερα, ένα σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των πολιτικών συστημάτων, επηρεάζοντας τις διαδικασίες συγκρότησης των κυβερνητικών διαδικασιών. Παρεμποδίζουν έτσι την ομαλή λειτουργία των κοινοβουλευτικών σωμάτων, και λειτουργούν ως «ταραξίας του συστήματος».

Η δηλούμενη πίστη όμως των περισσότερων συγκεκριμένων κομμάτων και κινημάτων-οργανώσεων του χώρου στον πλουραλισμό και στη δημοκρατία, χαρακτηρίζεται από ορισμένους ύποπτη (Szayna, 1997: 111). Παρόλο που τα περισσότερα από τα ακραία αυτά κινήματα θεωρείται ότι βρίσκονται στο περιθώριο, τα μεγάλα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που μαστίζουν την περιοχή και η

ευρεία πολιτική μεταβλητότητα του εκλογικού σώματος, συνιστούν απειλές για τη δημοκρατική διαδικασία. Τίθεται έτσι το ερώτημα, εάν τελικά τα συγκεκριμένα κινήματα αποκτήσουν εκλογική ισχύ, μπορούν να παραλύσουν τη λειτουργία των κοινοβουλίων, επιφέροντας πολιτική κρίση;¹⁴²

Η ακροδεξιά στην περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης, σε αντίθεση με τους δυτικούς ομολόγους της, είναι σε όλες τις θεμελιώδεις θέσεις της σαφέστατα περισσότερο αντικαθεστωτική. Χωρίς όμως αυτό να σημαίνει, ότι εμφανίζεται περισσότερο περιθωριοποιημένη από το σύστημα ή από τους πολίτες. Τα κόμματα και οι οργανώσεις του ακροδεξιού χώρου, όπως συμβαίνει άλλωστε με τα περισσότερα κόμματα στην περιοχή, συγκρινόμενα με τα αντίστοιχα της Δύσης, δεν είναι άρτια οργανωμένα και δομημένα. Έχουν λάβει κατά καιρούς, και συνεχίζουν να λαμβάνουν, εξαιρετικά υψηλά ποσοστά ψήφων, παρουσιάζοντας ταυτόχρονα μια εντυπωσιακή εκλογική μεταβλητότητα. Τα ευμετάβλητα εκλογικά αποτελέσματα της ακροδεξιάς και η τάση της να επανακαθορίζει την εκλογική ατζέντα των θεμάτων της από τη μια εκλογική διαδικασία στην άλλη, σχηματίζουν ένα ρευστό κλίμα για το μέλλον και τη διαχρονική της ύπαρξη (Minkenberg, 2013: 25).

Η ακροδεξιά σε ιδεολογικό επίπεδο απορρίπτει τόσο τον κομμουνισμό¹⁴³ όσο και τον φιλελευθερισμό. Θεωρεί ότι ο «κορπορατισμός» είναι εκείνο το μοντέλο οργάνωσης της κοινωνίας που λειτουργεί αποτελεσματικότερα στα κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικά περιβάλλοντα των συγκεκριμένων χωρών, δίνοντας έμφαση στην πειθαρχία, την ιεραρχία και σε θέματα «Νόμου και Τάξης». Όπως και στη Δυτική Ευρώπη έτσι και στην Ανατολική, η άκρα δεξιά δίνει έμφαση σε ζητήματα Νόμου και Τάξης (Szayna, 1997: 113). Οι ρίζες ανάπτυξης του «ισχυρού κράτους», προέρχονται από διαφορετικά σημεία αναφοράς και είναι συνυφασμένες με τις ανακατατάξεις που «ταρακούνησαν» το ισχύον πολιτικό σύστημα στην περιοχή κατά την πορεία προς τη δημοκρατία. Υπό τις νέες συνθήκες ελευθερίας, δεν είναι σαφές

¹⁴² Πάνω στο συγκεκριμένο προβληματισμό έχουν φυσικά αναπτυχθεί διάφορες απόψεις. Η Alina Mungiu-Pippidi (2007: 11) εκφράζοντας ένα μέρος από αυτές, θεωρεί ότι «οι ριζοσπάστες στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη μπορεί να είναι περισσότερο βίαιοι στη ρητορική τους ή απροκάλυπτα αντισημίτες από τους δυτικοευρωπαίους ριζοσπάστες, αλλά σε κανένα από τα προγράμματά τους δεν χαρακτηρίζονται από αληθινές αντιδημοκρατικές πολιτικές, όπως η απεμπόληση των δικαιωμάτων διαφόρων μειονοτήτων. Οι αξίες που προεβόουν στους λόγους τους δεν είναι ούτε φιλελεύθερες ούτε δημοκρατικές, αλλά κανένας δεν μπορεί να τους χρεώσει ότι έχουν προβεί σε αντιδημοκρατικές πράξεις».

¹⁴³ Να θυμίσουμε στο σημείο αυτό, ότι η επιστροφή σε σοσιαλιστικές ιδέες ως μια εναλλακτική επιλογή στη διαδικασία του μετασχηματισμού, δεν αποτελούσε μια ορατή προοπτική. Ακροδεξιές οργανώσεις, ή αυτές που συνδύαζαν σοσιαλιστικές με εθνικιστικές ιδέες, μπορούσαν εύκολα να επωφεληθούν από τη συγκεκριμένη συγκυρία. Η πολυπλοκότητα της διαδικασίας μετάβασης προκάλεσε ένα τεράστιο «κόστος μετασχηματισμού» σε όλους τους τομείς των χωρών αυτών (Minkenberg, 2002: 355-356).

το τι επιτρέπεται και τι όχι (Koreček, 2007: 289). Το σχετικά «αδύναμο κράτος» και οι ανωτέρω αβεβαιότητες συνοδευόμενες από μια απότομη αύξηση του ποσοστού εγκληματικότητας, και από ένα πληθυσμό που αισθάνεται έντονη την απειλή από αυτές τις αλλαγές στο κοινωνικο-πολιτικό περιβάλλον, αποτέλεσαν γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη της ακροδεξιάς στην περιοχή.

Στις χώρες της Νοτιανατολικής Ευρώπης, με παρόμοιο τρόπο όπως και στη Δυτική, παρατηρήθηκαν φαινόμενα διαφθοράς και έλλειψης εμπιστοσύνης απέναντι στα πολιτικά πρόσωπα και στους πολιτικούς θεσμούς (Anastasakis, 2001). Έτσι, τα ζητήματα της διαφθοράς, της συνωμοσίας ή της εμπλοκής των «κακόβουλων» ξένων δυνάμεων, αποτελούν και στην περιοχή τα αγαπημένα θέματα της ακροδεξιάς. Στην πραγματικότητα, σε όλες τις παραπάνω χώρες, η διαφθορά είναι ένα πρόδηλο φαινόμενο με σαφείς πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις. Σε οικονομικό επίπεδο, συνδέεται με τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης και φιλελευθεροποίησης, και του ελέγχου που απολαμβάνουν στη διαχείριση του πλούτου, όσοι «λίγοι», που είναι φιλικά προσκείμενοι στους πολιτικούς. Σε πολιτικό επίπεδο, συνδέεται με τις «διεφθαρμένες» πολιτικές ελίτ και το «διεφθαρμένο» δημόσιο τομέα. Η πολιτική θεωρείται ότι ασκείται εκτός των δεδομένων πολιτικών θεσμών· εκτός του ισχύοντος νομικού πλαισίου, κι εντός ενός εκτεταμένου πελατειακού συστήματος.

Στη μετακομμουνιστική Νοτιανατολική Ευρώπη λοιπόν, η έλλειψη εδραιωμένων δημοκρατικών διαδικασιών σε συνδυασμό με τη διαφθορά αναπαράγει καταστάσεις που στρέφονται ενάντια στο δημοκρατικό καθεστώς. Συνέπεια των ανωτέρω δεδομένων αποτέλεσε η ανάπτυξη κομμάτων και κινημάτων που ενστερνίζονται υπερεθνικιστικές θέσεις, λαμβάνοντας αυταρχικές και λαϊκιστικές στάσεις.¹⁴⁴ Αυτά τα κόμματα επηρέασαν και εξακολουθούν να ασκούν επιρροή στην πολιτική ατζέντα, στρέφοντας τον προσανατολισμό των κυριάρχων κομμάτων στην υιοθέτηση περισσότερο εξτρεμιστικών και υπερεθνικιστικών θέσεων.

Η ακροδεξιά επιπλέον ισχυρίζεται, ότι στην Ανατολική Ευρώπη οι διάφορες ελίτ πραγματοποιούν διακρίσεις σε βάρος του αυτόχθονα πληθυσμού.¹⁴⁵ Αυτές οι διακρίσεις γίνονται υπέρ των μειονοτήτων, αναφερόμενη στους «Τούρκους» ή στους «Γύφτους» ή σε διάφορες άλλες εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες. Οι νέες ελίτ κατηγορούνται επίσης, ότι είναι «οι παλιές ελίτ με νέες μάσκες» (Mudde, 2007: 66). Η

¹⁴⁴ Οι πιο αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις στη Νοτιοανατολική Ευρώπη αφορούν το *Ριζοσπαστικό Κόμμα της Σερβίας* (SRS), το *Ρουμανικό Εθνικό Κόμμα Ενότητας* (PUNR), το *Σλοβενικό Εθνικό Κόμμα* (SNS), το κόμμα *ΑΤΑΚΑ* στη Βουλγαρία.

¹⁴⁵ «Του δικού μας», όπως χαρακτηριστικά αποκαλεί, πληθυσμού (σ.τ.σ.).

ακροδεξιά στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίζει ότι στις νέες διαμορφωμένες μετακομμουνιστικές ελίτ υπάρχουν άτομα που είναι φιλικά προσκεείμενα στη Δύση, τα οποία και ελέγχονται από τις επιταγές και τα κελεύσματα των Δυτικών. Τα άτομα αυτά είναι εν τέλει διαφθορείς, γιατί υποστηρίζουν «δυτικές αξίες» άγνωστες στην πολιτισμική ιδιοσυγκρασία του έθνους, οδηγώντας το με αυτό τον τρόπο στον αφανισμό. Επιπλέον, εφόσον η «Δύση» προσλαμβάνεται και θεωρείται ως εχθρός της πατρίδας, αυτόματα και οι φιλοδυτικοί είναι προδότες της χώρας τους. Το παράδοξο βέβαια της υπόθεσης είναι ότι αυτοί που βάζουν προς τις νέες, αντίθετες προς αυτούς ελίτ, είναι άτομα τα οποία ανήκαν στις παλαιές πρώην κομμουνιστικές ελίτ.

Ο κατακερματισμός του κομματικού πολιτικού συστήματος επηρέασε επίσης τη σύσταση της ακροδεξιάς πολιτικής οικογένειας, δημιουργώντας προϋποθέσεις ανάπτυξης ενός ευρέως αριθμού από κόμματα, οργανώσεις και κινήματα. Ο βαθμός κατακερματισμού ή πόλωσης του πολιτικού συστήματος έχει μια σαφή επίδραση στον βαθμό πολιτικής σταθερότητας.¹⁴⁶ Συχνά συνδέεται και αποτελεί απόρροια της έκφρασης διαφορετικών θρησκευτικών, γλωσσικών, πολιτισμικών και τοπικιστικών ιδιομορφιών που αναπτύσσονται στο πλαίσιο ενός κράτους. Με την πρόφαση εσωτερικών και εξωτερικών απειλών, αυτές μπορούν να βρουν πεδίο εξωτερίκευσης μέσω του ακροδεξιού νατιβισμού. Συνέπεια αυτού του γεγονότος, είναι η παραγωγή υψηλών επιπέδων μη ανοχής εναντίον των βασικών «αποδιοπομπαίων τράγων» της Ανατολικής Ευρώπης· των ξένων συλλήβδην, και ειδικότερα των Εβραίων, των Ρομά, των εθνικών μειονοτήτων, και οποιονδήποτε γίνονται αντιληπτοί με τον όρο «οι άλλοι».

4.6. Η εθνικιστική φύση της ξеноφοβίας και της μισαλλοδοξίας. Η ανάπτυξη του βαλκανικού νατιβισμού

Η ακροδεξιά βλέπει λοιπόν οτιδήποτε «ξένο» στην καλύτερη περίπτωση με καχυποψία. Θεωρεί ότι όλοι συνωμοτούν κατά του έθνους και της κρατικής του οντότητας. Οι διάφορες «θεωρίες της συνωμοσίας» αποτελούν συστατικά στοιχεία του λόγου της ακροδεξιάς (Ramet, 1999a: 16-17). Οι θεωρίες αυτές συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με τον μηχανισμό «εξωτερίκευσης της ενοχής», αποδίδοντας αποκλειστικά τα σφάλματα που έχει διαπράξει το έθνος στον «Άλλον» (Shafir, 2004b: 451), με την ταυτόχρονη καλλιέργεια συμβολισμού «του θύματος και του αδύνατου» (Janos, 1993: 24-25).

¹⁴⁶ Για μια εκτενή περιγραφή των διαιρετικών τομών στη μετακομμουνιστική Ευρώπη, βλ. Rohrschneider and Whitefield (2009).

Επιπλέον, ο αλυτρωτισμός είναι ένα από τα στοιχεία που έδωσαν ώθηση σε θεωρίες συνωμοσίας. Άτομα, κόμματα ή οργανώσεις, επιχειρούν τη διατήρηση της πολιτικής των «χαμένων πατρίδων», εμφανιζόμενα ως εκφραστές των δικαιωμάτων των «συγγενών» τους. Αυτός ο φόβος απέναντι στα γειτονικά κράτη και ο αλυτρωτισμός ήταν ιδιαίτερα έντονος κατά το αρχικό μεταβατικό στάδιο της μετακομμουνιστικής Ευρώπης, όπου τα κρατικά σύνορα, σε αντίθεση με τη Δύση, δεν ήταν απόλυτα οριοθετημένα. Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, αποτελεί τρανταχτή απόδειξη της συγκεκριμένης ρευστότητας. Ακόμη και σήμερα όμως, αυτός ο αλυτρωτισμός διατηρείται σε υψηλό επίπεδο, με πολιτικούς παράγοντες, και όχι μόνο, να κάνουν διαφορούμενες δηλώσεις σχετικά με τα σύνορα του έθνους, αμφισβητώντας το υφιστάμενο *status quo*.

Το κυρίαρχο ιδεολογικό χαρακτηριστικό της ακροδεξιάς στην Ανατολική Ευρώπη είναι ο σοβινιστικός εθνικιστικός προσανατολισμός της. Ο ριζοσπαστικός δεξιός εθνικισμός στη συγκεκριμένη περιοχή δεν διαφέρει συγκριτικά με αυτόν της Δυτικής σε ξενοφοβικά συναισθήματα και διακατέχεται από παρόμοια επιθετική ρητορική. Είναι όμως σε μεγάλο βαθμό εχθρικά διακείμενος τόσο στο πεδίο έκφρασης και διακηρύξεων όσο και στις πρακτικές που ακολουθεί, προς τις εθνικές μειονότητες, παρουσιάζοντας ταυτόχρονα και μια έντονη αντισημιτική φύση (Ramet, 1999a: 2). Τα ακροδεξιά κινήματα στην περιοχή διαθέτουν μια άκρως νατιβιστική, ακόμα και ρατσιστική, θεώρηση της εθνικότητας. Με έναν εθνικιστικό τρόπο αποκλεισμού του «άλλου», εκλαμβάνουν την εθνικότητα ως το μοναδικό κριτήριο ταυτότητας του πολίτη, διαχωρίζοντας την «ενδοομάδα» από τις άλλες «εξωομάδες». Οι ξενοφοβικές τους αντιλήψεις συνδυάζονται με τη διατήρηση της καθαρότητας του έθνους. Με τον τρόπο αυτό διακατέχονται από έναν ευθύ ρατσισμό· ο οποίος εκφέρεται με έναν οξύ αντισημιτισμό και τον φόβο ανάμειξης του «περιούσιου λαού» με άλλες «μολυσματικές» ομάδες (Szaýna, 1997: 113). Η περιγραφή ορισμένων «αγαπημένων» εχθρών της ως πρωτόγονων, όπως οι Μουσουλμάνοι και οι Ρομά, πραγματοποιείται στη βάση προσδιορισμού και «αυτοχαρακτηρισμού» της «ενδοομάδας» ως προοδευτικής και μοντέρνας. Παρομοίως η στόχευση στους «εγκληματιών», όπως οι διακινητές των ναρκωτικών, οι μετανάστες, οι ελίτ, οι Ρομά, χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι η «ενδοομάδα» είναι τίμια. Οι διάφορες παρασιτικές ομάδες, όπως κατηγορεί τους Ρομά και τα άλλα «κοινωνικά παράσιτα», προσδιορίζονται εξ αντιδιαστολής με τη σκληρά εργαζόμενη και κοινωνικά αποδεκτή «ενδοομάδα» (Mudde, 2007: 89). Έτσι εμφανίζουν μια έντονη δυσανεξία προς

οτιδήποτε ξένο και διαφορετικό, αναπτύσσοντας και καλλιεργώντας εχθρικά συναισθήματα.¹⁴⁷ Επιπλέον, η αποδοχή της λεκτικής και σωματικής βίας, ή τουλάχιστον η μη απόρριψή της, ως μέσο για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, αποτελεί συστατικό στοιχείο των συγκεκριμένων ακροδεξιών αντιλήψεων στην περιοχή. Πολλά κόμματα, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, διαθέτουν και παραστρατιωτικές ακτιβιστικές ομάδες προσανατολισμένες προς αυτόν το σκοπό. Παρόλο που η έλλειψη ανεκτικότητας δεν αποτελεί «προνόμιο» μόνο της ακροδεξιάς, γιατί είναι χαρακτηριστικό και άλλων πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων που δεν ανήκουν στην ακροδεξιά οικογένεια, εκείνο που την ξεχωρίζει είναι ο επιθετικός της βερμπολισμός. Η χρησιμοποίηση επιθετικών και εντυπωσιακών αλλά ανούσιων λέξεων παρέχει τη νομιμοποιητική βάση στα εξτρεμιστικά στοιχεία για να καταφεύγουν σε πράξεις βίας.

Η προαναφερθείσα η διαμάχη περί εθνικής ταυτότητας είχε ως αποτέλεσμα την εφαρμογή κυβερνητικών πολιτικών που αποσκοπούσαν στον αποκλεισμό των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων από την άσκηση των δικαιωμάτων τους. Για παράδειγμα, πολιτικοί σχηματισμοί στην πρώην Γιουγκοσλαβία επανειλημμένα ενστερνίστηκαν εθνικιστικές αντιλήψεις, οδηγώντας τις χώρες τους σε καταστροφικούς πολέμους.

Σε όλες τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, με εξαίρεση ίσως τη Σερβία, συμπεριφορές και αρνητικά στερεότυπα εναντίον των Ρομά υπερβαίνουν τον ιδεολογικό χώρο της αυστηρά καθορισμένης ακροδεξιάς διακατέχοντας το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού. Οι περισσότεροι Ανατολικοευρωπαίοι κάτοικοι θεωρούν τους Ρομά ως «απολίτιστους», και ως τους βασικούς υπαίτιους εγκληματικών πράξεων. Στις περισσότερες περιοχές τους αποκαλούν με τον υποτιμητικό όρο «Γύφτοι». Οι Ρομά αποτελούν έναν από τους κύριους εχθρούς της ακροδεξιάς (ζουν εντός του κράτους αλλά τοποθετούνται εκτός του έθνους), και απαρτίζουν εκείνη την εθνική μειονότητα που αντιμετωπίζει τη μεγαλύτερη εχθρότητα και προκατάληψη. Τα αρνητικά αισθήματα, οι προκαταλήψεις και η άσκηση βίας εναντίον τους είναι λίγο πολύ κοινά σε όλες τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Το γεγονός αυτό προσφέρει στην ακροδεξιά ένα πολύτιμο εργαλείο διείσδυσης στην πολιτική σκηνή, και συνάμα αποτελεί έναν από τους

¹⁴⁷ Ο Cinnroes (2013: 171) προσθέτει ένα ιδιαίτερα διαδεδομένο φαινόμενο στον δημόσιο και ιδιωτικό λόγο, αυτό της *παρενθετικής μισαλλοδοξίας*. Η «παρενθετική μισαλλοδοξία» αναφέρεται σε καθημερινές πρακτικές του λόγου που εκφράζουν μια λανθάνουσα μισαλλοδοξία και περνούν συχνά απαρατήρητες, αλλά επιδρούν αρνητικά ενισχύοντας στερεότυπα.

«λόγους ύπαρξης» της (Szayna, 1997: 113). Η ακροδεξιά δεν είναι, λοιπόν, η μόνη που αποκλειστικά στην προπαγάνδα της στοχεύει τους Ρομά, είναι όμως αυτή που χρησιμοποιεί την πιο ακραία γλώσσα στη ρητορική της. Ανοιχτά διακηρύσσει ότι αποτελούν μια «ανοιχτή πληγή» που μολύνει την εθνική ομοιογένεια και απειλεί την επιβίωση και την εθνική υπόσταση του γηγενούς πληθυσμού (Bustikova & Kitschelt, 2009: 468). Κατηγορούνται επίσης ότι είναι εγγενώς «πρωτόγονοι», έχοντας υποανάπτυκτα χαρακτηριστικά και συμπεριφορές. Μέσα σε αυτές τις προκαταλήψεις και τις φωνές καταστολής της «εγκληματικής» δράσης των Ρομά, ο πολιτικός λόγος της ακροδεξιάς είναι «διανθισμένος» από αναφορές στη «*μαφία των γύφτων*», στις «*εγκληματικές συμμορίες των γύφτων*» ή στους «*κλέφτες γύφτους*», συνδυάζοντας με αυτόν τον τρόπο τα νατιβιστικά και αυταρχικά χαρακτηριστικά που διέπουν τη θεωρία της (Mudde, 2007: 87-88). Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται και οι κατηγορίες της ακροδεξιάς, ότι οι Ρομά είναι κοινωνικά παράσιτα, δεν εργάζονται εξαιτίας της τεμπελιάς τους και επωφελούνται των θετικών διακρίσεων εκ μέρους του κράτους σε βάρος των τίμιων και εργαζόμενων γηγενών πάντα πολιτών.¹⁴⁸ Η παραπάνω στόχευση υποδηλώνει και μια οξεία λαϊκιστική κριτική τόσο κατά της πολιτικής ελίτ που είναι υπεύθυνη για τις ανωτέρω διακρίσεις, όσο και κατά των ξένων επιρροών, ιδιαίτερα των δυτικών χωρών και οργανισμών, οι οποίες ασκούν πιέσεις εφαρμογής ευνοϊκών μέτρων υπέρ των Ρομά.¹⁴⁹

Η περιοχή της Νοτιανατολικής Ευρώπης παρουσιάζει ιδιαίτερα έντονη Ισλαμοφοβία. Οι μουσουλμάνοι εκλαμβάνονται ως βασικοί εχθροί, που σαφέστατα τίθενται εκτός και απέναντι του έθνους. Βρισκόμενοι είτε εντός είτε εκτός του κράτους θεωρούνται ότι επιθυμούν και επιζητούν την καταστροφή του έθνους. Οι περισσότερες μάλιστα χώρες στην περιοχή είναι ορθόδοξες και οι Εκκλησίες τους εθνικές. Θεωρείται έτσι ότι εκκλησία και έθνος συμπλέουν σε μια κοινή πορεία. Επομένως το Ισλάμ δεν έχει καμία θέση μέσα στους κόλπους του έθνους, και κατά συνέπεια θα πρέπει να απομακρυνθούν όλοι οι φορείς του. Η δε ακροδεξιά εκφράζει με απόλυτο τρόπο τις προκαταλήψεις για την υποτιθέμενη ασυμβατότητα του Ισλάμ με τις βασικές δοξασίες του γηγενούς πολιτισμικού πλαισίου που επικρατεί στην πλειονότητα ενός ορθόδοξου ομοιογενούς πληθυσμού.

¹⁴⁸ Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση του τσεχικού ακροδεξιού *Εθνικού Κόμματος* (NS), ότι «*υφιστάμεθα διακρίσεις σε βάρος μας στη δική μας χώρα*» (εννοεί τους Ρομά) (Mudde, 2007: 88).

¹⁴⁹ Οι περισσότερες από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, υπέστησαν και εξακολουθούν να υφίστανται μια εξαιρετικά ισχυρή διεθνή πίεση σχετική με την υιοθέτηση νόμων σεβασμού των μειονοτικών δικαιωμάτων.

Ο αντισημιτισμός αποτελεί ένα επιπλέον κυρίαρχο στοιχείο έκφρασης μισαλλοδοξίας. Παρόλο που σήμερα ο αριθμός των Εβραίων δεν δικαιολογεί την επαναδραστηριοποίηση αντισημιτικών συναισθημάτων των προηγούμενων περιόδων, ο σύγχρονος αντισημιτισμός δεν σχετίζεται με όσους Εβραίους διαμένουν στις χώρες αυτές, αλλά γενικά με την «εικόνα του Εβραίου». Η γέννηση αυτού του φαινομένου¹⁵⁰ βασίζεται κυρίως στις θεωρίες περί συνωμοσίας (Anastasakis, 2001: 22). Πιο συγκεκριμένα, επικρατεί η αντίληψη ότι οι δολοπλοκίες και οι διεθνείς συνωμοσίες των Εβραίων τους έχουν καταστήσει παγκόσμιους εξουσιαστές και αφετηρία κάθε «κακού». Όπως υποστηρίζεται, οι Σιωνιστές ελέγχουν όλα τα διεθνή οικονομικά και πολιτικά *fora*, και προσπαθούν μέσω της παγκοσμιοποίησης να ισοπεδώσουν κάθε εθνική ταυτότητα και κάθε έννοια εθνικής κυριαρχίας. Στην Ανατολική Ευρώπη, τα αντισημιτικά αισθήματα είναι ευρύτατα διαδεδομένα στη μεγαλύτερη μερίδα του πληθυσμού. Τα κόμματα δε και οι οργανώσεις του ακροδεξιού φάσματος, παρουσιάζονται σαφέστατα περισσότερο αντισημιτικά συγκρινόμενα με τους ομοϊδεάτες τους στη Δυτική Ευρώπη.¹⁵¹ Οι «ιουδαιοκομμουνιστικές» θεωρίες συνωμοσίας κατέχουν μακρά παράδοση. «Ο κομμουνιστικός αντισιωνισμός και τα αντιδυτικά αισθήματα συνεχίζουν», όπως υποστηρίζει ο Mudde (2007: 81), «να αποτελούν τα ακρογωνιαία ιδεολογικά σημεία αφετηρίας των νατιβισμών στην περιοχή». Σε κάθε ζήτημα τονίζεται ο ρόλος της εβραϊκής παρέμβασης. Κυρίως αναφορικά με τη διεθνή επίδραση που ασκεί ο «εβραϊσμός» πίσω από κάθε παγκόσμια συνωμοσία. Αυτός είναι ο μοχλός λοιπόν, κάθε δολοπλοκίας και οτιδήποτε αρνητικού συμβαίνει στη διεθνή σφαίρα. Αυτός ο «εβραϊσμός» εκφράζεται και δρα κυρίως μέσω των Αμερικάνων. Με αυτόν τον τρόπο ο αντισημιτισμός ταυτίζεται με το Ισραήλ και τις ΗΠΑ, θεωρώντας τους σημαντικούς Εβραίους που ζουν εντός της επικράτειας του κράτους, ότι αποτελούν την «Πέμπτη φάλαγγα» του «διεθνούς Εβραϊσμού» (Mudde, 2007: 81-82).

Στην περιοχή επίσης εμφανίζονται και προκαταλήψεις, που δεν κατευθύνονται σε εθνικές μειονότητες, αλλά διαθέτουν έντονες ομοφοβικές αντιδράσεις (Langenbacher & Schellenberg, 2011: 18). Σύμφωνα με την Έκθεση Προόδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της ΕΕ για το 2013 σχετικά με τις υπό ένταξη στον κοινό ευρωπαϊκό φορέα χώρες, στις υποψήφιες βαλκανικές χώρες συνεχίζουν να

¹⁵⁰ Για περισσότερα για την έννοια «του αντισημιτισμού χωρίς Εβραίους», βλ. Shapiro (2012).

¹⁵¹ Για μια εξαιρετική μελέτη και ανάλυση του αντισημιτισμού στην Ανατολική Ευρώπη, βλ. Shafir (2008b).

υφίστανται εκτεταμένες διακρίσεις και να γίνονται στόχος απειλών και βίαιων επιθέσεων μέλη της LGBT κοινότητας (Λεσβίες, Ομοφυλόφιλοι, Αμφιφυλόφιλοι, Διεμφυλικοί), ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται ολιγωρία εκ μέρους των κρατικών αρχών ως προς την ψήφιση και την εφαρμογή πολιτικών καταπολέμησης αυτών των διακρίσεων.¹⁵²

Όλες οι χώρες είναι εκτεθειμένες άμεσα ή έμμεσα, σε ξένες επιρροές. Έτσι, ο ακροδεξιός νατιβισμός στρέφεται επίσης κατά του διεθνή παράγοντα. Κυρίως απέναντι στις ΗΠΑ και τους διεθνείς οργανισμούς που θεωρούνται ότι ηγεμονεύονται από αυτές. Στην ουσία εκλαμβάνονται ως ένα «πιόνι», το οποίο κινεί και προστάζει ο αμερικανικός παράγοντας. Στην Ανατολική Ευρώπη, ενώ τα ρωσοφοβικά αισθήματα υποχωρούν σταδιακά ταυτόχρονα αυξάνουν τα αμερικανοφοβικά (Mudde, 2007: 78).

Η ακροδεξιά εξυμνεί τις κρατικές δομές, θεσμούς και ιδρύματα, θεωρώντας τη διείσδυση των ξένων δομών και μεταρρυθμίσεων, ως προσπάθεια «μόλυνσης» του παραδοσιακού πλαισίου αρχών, τόσο σε πολιτισμικό όσο και σε θρησκευτικό επίπεδο. Είναι πιθανόν στο πλαίσιο αυτό να απορρίπτει το δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης, στην προσπάθεια της να παρουσιάσει περισσότερο αυταρχικές και παραδοσιακές δομές. Οι σύγχρονες Δυτικές δημοκρατίες, στη βάση αυτή, θεωρούνται διεφθαρμένες, ηθικά εκφυλισμένες και εχθρικές προς τη χώρα.

Το ισχυρότερο επιχείρημα της ακροδεξιάς απέναντι στην επιβαλλόμενη από τους ξένους μετάβαση, είναι ότι αυτή υπονομεύει τον πολιτισμό των χωρών. Αυτή η αντιλαμβανόμενη πολιτισμική κρίση, η οποία αποτυπώνεται σε εθνικιστικές πεποιθήσεις, είναι το αποτέλεσμα είτε της μετάβασης σε μια μεταβιομηχανική μετακομμουνιστική κοινωνία είτε συλλήβδην της παγκοσμιοποίησης. Η Δυτική κουλτούρα, με κύριο εκφραστή της το «αμερικανικό όνειρο», έχει εισβάλει κατά την ακροδεξιά στις ζωές των κατοίκων, αλλοιώνοντας, και πολλές φορές ισοπεδώνοντας τις αξίες, τα πιστεύω, τα σύμβολα, τα ήθη και έθιμά τους. Έτσι, η προσπάθεια των πολιτών να μιμηθούν και να υιοθετήσουν τα δυτικά πολιτισμικά πρότυπα επιφέρει την πολιτιστική κρίση, την απώλεια του αισθήματος της συνοχής και του «ανήκειν» κάπου, και αμφιβολίες σχετικά με την εθνική τους ταυτότητα (C. Williams, 1999: 38-39).

Με τον τρόπο αυτό η ακροδεξιά εκμεταλλεύεται τις αγωνίες και τις αναζητήσεις των λαών που προσπαθούν να βρουν τις πολιτισμικές τους ισορροπίες,

¹⁵² Για περισσότερα σχετικά με την Έκθεση Προόδου, βλ. http://ec.europa.eu/enlargement/countries/strategy-and-progress-report/index_en.htm

και συνηγορεί υπέρ μιας ευρείας εναντίωσης στη δυτική επιρροή. Υποστηρίζει ότι μακροπρόθεσμα οι ξένοι επιδιώκουν να υπονομεύσουν τα θεμέλια του ντόπιου πολιτισμού, επιβάλλοντας έναν εχθρικό «άλλο» δυτικό πολιτισμό, ο οποίος καμία σχέση δεν έχει με τους «δικούς τους» «τέλειους» πολιτισμούς. Κανένα από τα ακροδεξιά κινήματα λοιπόν, δεν τρέφει κάποια τεράστια αγάπη προς τις ανεπτυγμένες δυτικές δημοκρατίες. Η μετακομμουνιστική περίοδος σίγουρα έχει συνδεθεί με τις επιρροές και υποδείξεις που ασκεί η Δύση, υπαγορεύοντας τη φύση της σύγχρονης εσωτερικής πολιτικής και οικονομικής πορείας αυτών των χωρών. Παρόλο που υπάρχει μια γενικότερη συναίνεση για όσα οφέλη προκύπτουν από τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, υφίσταται πάντα η άποψη ότι οι πολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις επιβάλλονται από τους ξένους. Οι συγκεκριμένες αντιλήψεις γίνονται εύκολα αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης από την ακροδεξιά, η οποία διεκδικεί τον ρόλο του υπερασπιστή εναντίον των επιρροών και επιβολών των δυτικών.

Οι ακροδεξιές οργανώσεις και τα κόμματα είναι καχύποπτες σε κάθε ξένη ανάμειξη στο οικονομικό και πολιτικό επίπεδο που μπορεί να βλάψει την ασφάλεια και τα συμφέροντα του έθνους-κράτους. Είναι έντονα αντιδραστικές προς όλους τους παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς. Ειδικότερα δε στο NATO και την ΕΕ - ή στην καλύτερη περίπτωση αποδέχονται την ένταξή τους υπό προϋποθέσεις - απορρίπτοντας μετά βδελυγμίας την ενεργό συμμετοχή των ανωτέρω διεθνών οργανισμών στα εσωτερικά των χωρών τους, και στις ξένες επενδύσεις που πραγματοποιούνται στις οικονομίες τους.¹⁵³

Επιπλέον ξένοι παράγοντες, από γειτονικά κράτη μέχρι διεθνείς οργανισμοί και ξένα κράτη, θεωρείται ότι μπορεί να προβάλλουν «αξιώσεις» υπέρ μιας εγχώριας μειονότητας. Παίρνοντας ως παράδειγμα τους Ρομά. Τα δυτικά κράτη και το σύνολο σχεδόν των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων ασκούν έντονη κριτική στα κράτη για την έλλειψη προστασίας τους, κατηγορώντας την τοπική αστυνομία είτε για εσκεμμένη μη επέμβαση σε περίπτωση διωγμών ή ακόμη και για την υποκίνηση των διώξεων (Mudde, 2005a: 170).¹⁵⁴ Οι περισσότερες κριτικές και συστάσεις σε θέματα προστασίας των μειονοτήτων, γίνονται στη βάση διακρίσεων όπως το δικαίωμα στη στέγαση, στην απασχόληση και στην εκπαίδευση. Αυτή η πρακτική αποτελεί,

¹⁵³ Για την εναντίωση των ακροδεξιών κομμάτων σε ό,τι αφορά την ένταξη των χωρών στην ΕΕ, βλ. Minkenberg (2007: 261-282).

¹⁵⁴ Στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία υπήρξαν κατηγορίες για άσκηση κυρίως μέσω της αστυνομίας, ρατσιστικής κρατικής βίας.

σύμφωνα με τις αντιλήψεις της ακροδεξιάς, μια «ωμή» παρέμβαση στα εσωτερικά της χώρας.

Η περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης, συγκρινόμενη με τη Δυτική, φαίνεται να υστερεί σημαντικά σε εφαρμογή μέτρων αναφορικά με τους τρόπους αντιμετώπισης της ρατσιστικής και αντιδημοκρατικής εξτρεμιστικής βίας. Παρόλα αυτά, σε όλες σχεδόν τις χώρες στην Ανατολική Ευρώπη, οι αρμόδιες κρατικές αρχές απαιτούν οι πολιτικοί οργανισμοί και κυρίως τα πολιτικά κόμματα, να υποβάλλουν επίσημα αίτημα για την αδειοδότησή τους. Έτσι, η αναγνώριση της νομικής υπόστασης του κομματικού οργανισμού επαφίεται στην απόλυτη δικαιοδοσία του κρατικού οργάνου, το οποίο μπορεί να απορρίψει το αίτημα ή ακόμα και να θέσει εκτός νόμου κάποιο κόμμα ή οργάνωση, εάν διαπιστώσει ότι αυτό διακατέχεται από ακραίες ιδεολογίες και πρακτικές. Σε αυτό το πνεύμα όλες οι χώρες έχουν θέσει κριτήρια απαγόρευσης των αντιδημοκρατικών και ρατσιστικών εξτρεμιστικών οργανώσεων και κομμάτων, θεσπίζοντας ταυτόχρονα και νομικές διατάξεις ενάντια της εκφοράς της «γλώσσας του μίσους»,¹⁵⁵ και κατά της υποκίνησης του φυλετικού και εθνικού μίσους. Κατά αυτόν τον τρόπο οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, τουλάχιστον τυπικά, φαίνονται ότι είναι καλά προστατευμένες ενάντια του πολιτικού και ρατσιστικού εξτρεμισμού. Παρά ταύτα, παρόλο το άρτια σχετικά εδραιωμένο νομικό πλαίσιο προστασίας και αντιμετώπισης, υστερούν σημαντικά στην υλοποίησή του. Ειδικά, πολλές λίγες οργανώσεις είχαν κατά την πρώτη περίοδο απαγορευτεί, και ήταν εξαιρετικά λίγες οι περιπτώσεις περιστατικών ρατσιστικής εξτρεμιστικής βίας που προωθήθηκαν για εκδίκαση στα δικαστήρια· πόσο δε μάλλον η τιμωρία τους. Ακόμα και εάν η άσκηση βίας είχε τιμωρηθεί, υπολείπονταν ο χαρακτηρισμός της ως ρατσιστικής (Mudde, 2005a: 172-173).

¹⁵⁵ Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι τα πρώτα κυρίως χρόνια της μετακομμουνιστικής περιόδου, υπήρχε μεγάλη απροθυμία από το σύνολο σχεδόν του πολιτικού κόσμου στην επιβολή περιορισμών της ελευθερίας του λόγου. Η εξήγηση είναι προφανής: δεν μπορούσαν άτομα που τόσο καιρό μάχονταν για την ελευθερία του λόγου και για άλλα ατομικά και δημοκρατικά δικαιώματα κάτω υπό την κομμουνιστική διακυβέρνηση, να πράξουν κάτι αντίστοιχο. Το γεγονός βέβαια αυτό, έδωσε το ανάλογο βήμα έκφρασης και σε ακραίες πολιτικά ιδέες (σ.τ.σ.).

Κεφάλαιο Πέμπτο

Η ακροδεξιά οικογένεια στα μετακομμουνιστικά Δυτικά Βαλκάνια: Αλβανία, Βόρεια Μακεδονία, Κροατία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη

5.1. Αλβανία

Στην Αλβανία ο νατιβισμός αποτελούσε πάντα βασικό χαρακτηριστικό της δημόσιας πολιτικής ρητορικής, παρουσιάζοντας μια ιδιαίτερη όμως ένταση μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου.¹⁵⁶ Τα κυριότερα συστατικά στοιχεία της αλβανικής ακροδεξιάς είναι: Η έμφαση που δίνεται στη δημιουργία της «Μεγάλης Αλβανίας» στη βάση των θεωρούμενων εθνικών συνόρων της, ο ακραίος εθνικισμός, η έντονη αντιμειονοτική στάση ενάντια της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία, η πολεμική κατά της Ελλάδας για το ζήτημα των Τσάμηδων. Κατά τα τελευταία χρόνια της μετακομμουνιστικής περιόδου, ο πολιτικός λόγος κάνει ανοιχτά χρήση «της γλώσσας του ακραίου εθνικισμού, με ισχυρά σοβινιστικά στοιχεία» (Rukaj, 2013). Γενικά όμως, η ακροδεξιά παρουσιάζει μικρή εκλογική διείσδυση και πολύ δύσκολα κατά τη διάρκεια της μετακομμουνιστικής περιόδου ξεπερνά το 2% (Mudde, 2005a: 208).

Το βασικό κόμμα της ριζοσπαστικής δεξιάς είναι το *Εθνικό Μέτωπο* (*Partia Balli Kombëtar Shqiptar, PBK*).¹⁵⁷ Το *Εθνικό Μέτωπο* είναι ένα από τα παλαιότερα κόμματα της χώρας, καθώς διαθέτει άμεση σχέση και έλκει την προέλευσή του από το *Εθνικό Μέτωπο* που ιδρύθηκε το 1942. Το συγκεκριμένο κόμμα διακατεχόταν από αντικομμουνιστική, αντιμοναρχική και αντιφασιστική πρόθεση αντίστασης. Το (νέο) *Εθνικό Μέτωπο* ιδρύθηκε το 1991 και αποτελεί ένα ακροδεξιό, εθνικιστικό κόμμα. Ο ηγέτης του Abaz Ermenji, επέστρεψε στην Αλβανία το 1995 ύστερα από 49 χρόνια εξορίας (Szajkowski, 2005: 7). Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1996 κέρδισε το 5% των ψήφων καταλαμβάνοντας δύο έδρες. Έκτοτε δεν παρουσίασε κάποιο αξιοσημείωτο αποτέλεσμα. Το 2001 συμμετείχε ως τμήμα της κυβερνητικής συνεργασίας *Ένωση για τη Νίκη* υπό την ηγεσία του Δημοκρατικού Κόμματος. Η συμμετοχή στην εν λόγω συμμαχία προκάλεσε πολλές διαφωνίες στους κόλπους του κόμματος, με αποτέλεσμα τη διάσπασή του και την αποχώρηση πολλών αξιόλογων στελεχών του και την ίδρυση ενός νέου κόμματος, του οποίου το όνομα είναι

¹⁵⁶ Για την πολιτική κατάσταση στη μετακομμουνιστική Αλβανία, βλ. Bideleux and Jeffries (2007: 22-72), Fischer-Galati (1993).

¹⁵⁷ Ο Mudde (2007: 305 Παράρτημα Α) δίνει στην κατηγοριοποίησή του, τρία κόμματα που εντάσσονται στην αλβανική ριζοσπαστική δεξιά: το *Balli Kombetar* (BK), το *Partia Demokratike e Djahte* (PDD), και το *Partia e Unitetit Kombetar* (PUK).

Δημοκρατικό Εθνικό Μέτωπο (Partia Balli Kombëtar Demokrat, PBKD). Το *Εθνικό Μέτωπο* στις εκλογές του 2005 έλαβε το ισχύ 1,67% των ψήφων του εκλογικού σώματος, ενώ στις βουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν στις 23 Ιουνίου 2013, έλαβε ως μέρος του *Συνασπισμού για Απασχόληση, Ευημερία και Ένταξη* μόλις το 0,28%. Σύμφωνα με το καταστατικό του, το *Εθνικό Μέτωπο* είναι ένας ανεξάρτητος πολιτικός σχηματισμός ο οποίος στόχο έχει να ενώσει όλους τους Αλβανούς πολίτες που διαμένουν εντός και εκτός των ορίων της Δημοκρατίας της Αλβανίας, ανεξάρτητα από το φύλο, τη θρησκεία και την κοινωνική θέση. Το κόμμα λειτουργεί σε όλη την έκταση της Δημοκρατίας της Αλβανίας, στα αλβανικά εδάφη και σε άλλες χώρες όπου ζουν Αλβανοί.¹⁵⁸ Το *Εθνικό Μέτωπο* εκφράζει έναν αλτρωτισμό και είναι υπέρμαχο μιας «Μεγάλης Αλβανίας», συμπεριλαμβάνοντας περιοχές στα Δυτικά Βαλκάνια με αλβανικό πληθυσμό. Όπως: το Κόσοβο, μέρος του Μαυροβουνίου και της Σερβίας, ένα τμήμα της Βόρειας Μακεδονίας, και ένα τμήμα της Ελλάδας (Mareš, 2009: 91).

Το *Αλβανικό Κόμμα της Εθνικής Ενότητας* (Partia e Unitetit Kombetar, PUK), ιδρύθηκε τον Μάρτιο του 1991 από τον Idajet Beqiri. Το πρόγραμμα του κόμματος περιείχε το κάλεσμα για τη δημιουργία μιας παν-αλβανικής συνομοσπονδίας, που θα περιλάμβανε όσα εδάφη κατοικούνταν από αλβανικούς πληθυσμούς στο Κόσοβο, τη Σερβία, το Μαυροβούνιο, τη Βόρεια Μακεδονία και την Ελλάδα. Στις τάξεις του κόμματος εντάχθηκαν και αρκετοί σκληροπυρηνικοί πρώην κομμουνιστές, οι οποίοι και προσπαθούσαν να κεφαλαιοποιήσουν τα λανθάνοντα εθνικιστικά συναισθήματα του αλβανικού λαού. Έτσι, οι ηγέτες του κόμματος αξίωναν προς την κυβέρνηση των Τιράνων να λάβει ενεργή συμμετοχή και ρόλο στην υποστήριξη των αλβανικών δικαιωμάτων στο Κόσοβο. Το κόμμα ήταν, μάλιστα, από τους πρώτους που αναγνώρισαν το Σύνταγμα και τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας του Κοσόβου, το 1990 και 1991, αντίστοιχα. Έτσι, διακήρυττε την πρόθεσή του να συνεργαστεί με όλα τα πολιτικά κόμματα και τις μη πολιτικές οργανώσεις, των οποίων στόχος ήταν η προστασία του αλβανικού εθνικού συμφέροντος, εντός και εκτός των συνόρων της χώρας. Πέραν του γεγονότος ότι στις αρχές του κόμματος υποστηρίζεται ανοιχτά η δημιουργία μιας «Μεγάλης Αλβανίας», με την προσάρτηση περιοχών από γειτονικές χώρες όπου διαμένουν ισχυρές αλβανικές κοινότητες, οι ηγέτες του κόμματος διακηρύττουν ότι αυτό πρέπει να πραγματοποιηθεί με ειρηνικό τρόπο και όχι με τη

¹⁵⁸ βλ. επίσημη ιστοσελίδα του κόμματος, Statutii Partisë "Balli Kombëtar", <http://www.ballikombit.org/Statusi.html>, πρόσβαση 22/03/2014.

χρήση στρατιωτικής βίας. Κατά τα πιστεύω του *PUK*, η ίδρυση μιας δεύτερης, παράλληλης αλβανικής δημοκρατίας η οποία θα περιλάμβανε το Κόσοβο και τμήματα της Βόρειας Μακεδονίας και του Μαυροβουνίου, θα οδηγούσε νομοτελειακά σε μια ένωση με την Αλβανία μέσω δημοψηφισμάτων. Οι οργανωτικές και εκλογικές επιδόσεις του κόμματος παρέμειναν εξαιρετικά φτωχές, κινούμενες κάτω του 1%. Μετά το 2005 μάλιστα, το *PUK* δεν συμμετέχει αυτόνομο στις εκλογικές διαδικασίες, αλλά ως εταίρος σε κομματικούς συνασπισμούς (Bugajski, 2002: 707).

Το *Δημοκρατικό Κόμμα της Δεξιάς* (*Partia Demokratike e Djahte*, PDD), ιδρύθηκε το 1994 ως αποτέλεσμα της διάσπασης του *Δημοκρατικού Κόμματος* (*Partia Demokratike të Shqipërisë*, PDSH), όταν δύο από τα εξέχοντα στελέχη της ακροδεξιάς πτέρυγας του συνασπισμού και μέλη του *Εθνικού Μετώπου*, οι Abdi Baleta και Petrit Kalakula, εγκατέλειψαν το κόμμα. Ο τελευταίος μάλιστα αναδείχτηκε και πρόεδρος του νέου κόμματος. Η ιδεολογική πλατφόρμα του νεοϊδρυθέντος πολιτικού σχηματισμού περιλάμβανε έναν ακραίο εθνικισμό και αντικομμουνισμό, με κυρίαρχη διεκδίκηση την επαναφορά των περιουσιακών δικαιωμάτων στο προ-κομμουνιστικό καθεστώς (Bugajski, 2002: 705).

Κόμματα και οργανώσεις του ακροδεξιού χώρου εξακολουθούν να διακατέχονται από την ιδέα της «Μεγάλης Αλβανίας», και να τη χρησιμοποιούν ως κυρίαρχο ιδεολογικό τους όπλο. Η *Κοκκινόμαυρη Συμμαχία* (*Aleanca Kuq e Zi*, AK), αποτελεί έναν εκ των δύο βασικών εκφραστών της εθνικιστικής ιδεολογίας. Επικεφαλής του Κόμματος είναι ο Kreshnik Spahiu, μέχρι πρόσφατα αντιπρόεδρος του Ανώτατου Συμβουλίου Δικαιοσύνης της Αλβανίας. Στις 10 Φεβρουαρίου 2012, απολύθηκε έπειτα από αίτημα του τότε πρωθυπουργού Sali Berisha, ο οποίος τον κατηγορήσε για κατάχρηση εξουσίας. Οι εθνικιστικές κορώνες του Spahiu περί ένωσης του Κοσόβου με την Αλβανία είναι δημοφιλείς σε νέους κυρίως ψηφοφόρους. Η ακραία εθνικιστική ρητορική από το συγκεκριμένο αλβανικό πολιτικό κόμμα έχει, όπως είναι φυσικό, τραυματίσει τη σχέση της Αλβανίας με την ΕΕ. Η *Κοκκινόμαυρη Συμμαχία* απαιτεί την ένωση του αλβανικού έθνους, απορρίπτει τα δικαιώματα των μειονοτήτων και κατηγορεί τον πρώην πρωθυπουργό Berisha για εθνική προδοσία. Έχει ζητήσει τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την ένωση της Αλβανίας και του Κοσόβου, αίτημα που απορρίφθηκε από την Κεντρική Εκλογική Επιτροπή της Αλβανίας (Murati, 2013). Η *Κοκκινόμαυρη Συμμαχία* ασκεί αυστηρή κριτική κατά των ελίτ ενώ παράλληλα τάσσεται και υπέρ της καταπολέμησης της διαφθοράς. Το

κόμμα έφτασε στο σημείο να κατηγορήσει τον ελληνικής καταγωγής υπουργό Εργασίας της χώρας Σπύρο Ξέρα, ότι έχει δεσμούς με την Ελλάδα και τη νεοναζιστική οργάνωση της *Χρυσής Αυγής*, οι οποίες κατά την άποψη του κόμματος απεργάζονται αλυτρωτικών σχεδίων για τη Βόρειο Ήπειρο.¹⁵⁹ Το κόμμα έφτασε στο ζενίθ του το 2012, με αφορμή τους εορτασμούς για τα 100 χρόνια από την ανεξαρτησία της Αλβανίας. Αν και φιλοδοξούσε να κατακτήσει την τρίτη θέση στις εκλογές του 2013, δεν κατάφερε να εισέλθει καν στο αλβανικό κοινοβούλιο.¹⁶⁰

Η έτερη εθνικιστική δύναμη στην Αλβανία σήμερα είναι το *Κόμμα για τη Δικαιοσύνη, την Ενσωμάτωση και την Ενότητα* (Partia Drejtësi, Integritim dhe Unitet, PDIU), το οποίο εκπροσωπεί κυρίως απογόνους των Τσάμηδων που είχαν φύγει από την περιοχή της Ηπείρου στη βορειοδυτική Ελλάδα κατά τον Β΄ ΠΠ. Το κόμμα εστιάζει κυρίως στα εθνικά ζητήματα, θεωρώντας ότι το αλβανικό κράτος πρέπει να δώσει λύση στο πρόβλημα των Τσάμηδων.¹⁶¹ Το *PDIU* ζητά όχι μόνο την ενσωμάτωση με την Αλβανία των αλβανικών μειονοτήτων του Κοσόβου, της Βόρειας Μακεδονίας, της νότιας Σερβίας στην κοιλάδα του Πρέσεβο, αλλά και την καταβολή αποζημιώσεων για τις «χαμένες περιουσίες» των Τσάμηδων. Επίσης απαιτεί την αποκατάσταση της ελληνικής ιθαγένειας, το δικαίωμα επιστροφής στις πατρίες εστίες των Τσάμηδων και την αποζημίωση για την απώλεια ιδιοκτησίας (Pandeli & Κυρανούδη, 2013). Το συγκεκριμένο αίτημα είναι αυτό που έκανε την εκλογική διαφορά σε σχέση με την *AK*, χαρίζοντας έτσι στο *PDIU* στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2013 που συμμετείχε, το ποσοστό 2,6% και τέσσερις βουλευτικές έδρες, αυξάνοντας τη δύναμή του συγκριτικά με τις αντίστοιχες εκλογές του 2009, στις οποίες έλαβε το 1% των ψήφων και μια έδρα.¹⁶²

5.2. Βόρεια Μακεδονία

Στην περίπτωση της Βόρειας Μακεδονίας διακρίνονται διάφορες περιπτώσεις ακροδεξιών οργανώσεων και κομμάτων, υπάρχουν, ωστόσο, δυο μορφές εθνικισμού που υπερισχύουν των άλλων: ο «Μακεδονικός» και ο Αλβανικός (Saveski & Sadiku, 2012). Στη Βόρεια Μακεδονία οι ακροδεξιές και εθνικιστικές ιδέες, στόχοι, θέσεις και αξίες, παρουσιάζουν μια ανησυχητικά υψηλή διείσδυση στη δημόσια σφαίρα και

¹⁵⁹ βλ. <http://welections.wordpress.com/2013/06/28/albania-2013>, πρόσβαση 26/03/2014.

¹⁶⁰ Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2017 δεν έλαβε μέρος (σ.τ.σ.).

¹⁶¹ Για μια εκτενέστερη περιγραφή του προβλήματος των Τσάμηδων, βλ. Μαντά (2004), Hima (2010), Τσιτσελίκης (2008, Απρίλιος 5).

¹⁶² <http://www.parties-and-elections.eu/albania.html>, πρόσβαση 25/03/2014. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2017 έλαβε το 4,81%, των ψήφων και 3 έδρες.

στο σύνολο σχεδόν των ΜΜΕ. Η ακροδεξιά στην Βόρεια Μακεδονία έχει ως συστατικά στοιχεία τον εθνικισμό, τον αλυτρωτισμό και την εναντίωση απέναντι στις εθνικές μειονότητες. Το «ζήτημα της ονομασίας» της χώρας, βρίσκονταν στην ημερήσια διάταξη μέχρι και την επικύρωση της Συμφωνίας των Πρεσπών το 2018, συντελώντας καταλυτικά στη διατήρηση των εθνικιστικών φωνών στη γείτονα χώρα. Επιπλέον, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις έκφρασης αλυτρωτισμών, τόσο από Σλαβομακεδόνες που επιζητούν προσάρτηση εδαφών από την Ελλάδα και τη Βουλγαρία, όσο και από την αλβανική μειονότητα η οποία επιθυμεί την αποσκίρτηση του δυτικού τμήματος της χώρας και την προσάρτησή του στην Αλβανία.

Ο Mudde κατατάσσει στα ακροδεξιά κόμματα της χώρας τα εξής: Το *Κίνημα για ΠανΜακεδονική Δράση* (Dvizenje za Semakedonska Akcija, MAAK), το *Δημοκρατικό Κόμμα των Αλβανών* (Partia Demokratika Shqiptare, DPA), η *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση – Δημοκρατικό Κόμμα* (Vnatreska Makedonska Revolucionerna Organizacija – Demokratska Partija, VMRO-DP), η *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση – Δημοκρατικό Κόμμα για τη Μακεδονική Εθνική Ενότητα* (Vnatreska Makedonska Revolucionerna Organizacija– Demokratska Partijaza Makedonsko Nacionalno Edinstvo, VMRO-DPMNE) (Mudde, 2007: 306-307 Παράρτημα Α). Οι Saveski and Sadiku (2012: 4), εξετάζοντας κυρίως τα νεότερα κόμματα και τις οργανώσεις, προσθέτουν: το *Εθνικό Κίνημα για τη Μακεδονία* (Narodno Dvizenjena Makedonija, NDM), τη *Μυστική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση* (Tajna Makedonska Revolucionerna Organizacija, TMRO), την *Πατριωτική Μακεδονική Οργάνωση για τη Ριζοσπαστική Ανασυγκρότηση - Βαρδάρη, Αιγαίου, Πιρίν* (Tatkovinska Makedonska Organizacija za Radikalna Obnova - VARDAR EGEJ PIRIN, TMORO-VEP), τη *Μακεδονική Συμμαχία* (Makedonsko Sonce), το *Παγκόσμιο Μακεδονικό Κογκρέσο* (World Macedonian Congress, WMC), την *Εθνική Δημοκρατική Ένωση* (Bashkimi Demokratik Kombëtar - BDK), την *Ελεύθερη Ιλλυρία* (Illyricum Libertas) και την *Ballista*, ενώ και αυτοί με τη σειρά τους χαρακτηρίζουν ως ακροδεξιό κόμμα το *Δημοκρατικό Κόμμα των Αλβανών*.

Συναντάμε επίσης και νεοναζιστικές οργανώσεις κυρίως Σλαβομακεδονικής σύνθεσης στα Μπίτολα και στα Σκόπια. Οι δραστηριότητες τους επικεντρώνονται στην επίδειξη ναζιστικών συμβόλων, όπως σβάστικες και κελτικούς σταυρούς. Έχουν προβεί σε πράξεις βεβήλωσης εβραϊκών νεκροταφείων και έχουν αναρτήσει σε τοπική εφημερίδα νεκρολογία για τον Rudolph Hess. Επιδεικνύουν «ακραίο μίσος

απέναντι στους Αλβανούς, τους Έλληνες και τους Ρομά, ζητώντας παράλληλα την «εκκαθάριση» της Μακεδονίας» (Saveski & Sadiku, 2012).

Το *Κίνημα για Παν-Μακεδονική Δράση* (ΜΑΑΚ), ιδρύθηκε από διανοούμενους στα Σκόπια τον Φεβρουάριο του 1990.¹⁶³ Οι ηγέτες του ήταν ο Gane Todorovski και ο Ante Popovski. Το κόμμα διακήρυξε ότι εκπροσωπούσε όλους τους εθνικά «Μακεδόνες», ανεξαρτήτου τόπου διαμονής. Αρχικά, ήταν υπέρ ενός δημοκρατικού κράτους και ενός πολυκομματικού συστήματος, δηλώνοντας ταυτόχρονα και την αντίθεσή του σε οποιαδήποτε μορφή διακρίσεων και αποκλεισμού. Αργότερα όμως, το ΜΑΑΚ διοργάνωσε διαδηλώσεις στα Σκόπια διαμαρτυρόμενο για τις διώξεις των «Μακεδόνων» στην Ελλάδα και στη Βουλγαρία (Bideleux & Jeffries, 2007: 410). Τον Αύγουστο του 1990 σε μια συγκέντρωση μπροστά στο άγαλμα του ήρωα της «Μακεδονικής» επανάστασης Goce Delcev - προσδίδοντας έτσι μια συμβολική διάσταση - το ΜΑΑΚ επαναδιατύπωσε τις θέσεις του, συνηγορώντας υπέρ μιας ελεύθερης, κυρίαρχης και ανεξάρτητης χώρας της «Μακεδονίας». Μόνο ως μια ανεξάρτητη κρατική οντότητα, όπως υποστήριζε το κόμμα, θα μπορούσε το «Μακεδονικό» κράτος να διαθέτει τα χαρακτηριστικά ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους. Για τον λόγο αυτό κατηγορούσε την κυβέρνηση ότι είχε αποτύχει σε αυτόν το σκοπό. Στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1990 οι ηγέτες του ΜΑΑΚ αξίωσαν την απαγόρευση των αλβανικών κομμάτων, γιατί κατά τους ισχυρισμούς τους, οι ενέργειες των ανωτέρω κομμάτων απειλούσαν τη συνταγματική τάξη και εμπεριείχαν εθνική και θρησκευτική έλλειψη ανεκτικότητας και αποκλεισμούς. Οι «Μακεδόνες» στο δυτικό τμήμα της χώρας κατά το ΜΑΑΚ, βρίσκονταν υπό το καθεστώς φόβου και μιας διαρκούς διαδικασίας «αλβανοποίησης». Στις συγκεκριμένες εκλογές το κόμμα συμμετείχε ως τμήμα ενός ευρύτερου συνασπισμού εθνικιστικών κομμάτων, του *Μετώπου για τη Μακεδονική Ενότητα*, το οποίο ανέπτυξε έντονη αντιπαράθεση με τους μεταρρυθμιστές κομμουνιστές και τα αλβανικά κόμματα. Στο πρόγραμμά του το *Μέτωπο*, καλούσε στη συγκρότηση μιας ενιαίας πολιτικής πλατφόρμας κατά των αλβανικών πολιτικών κομμάτων. Παρόλα αυτά το ΜΑΑΚ δεν ξεπέρασε το εκλογικό μέτρο και έλαβε μόλις το 3,2% των ψήφων. Φαίνεται ότι η μερίδα του λέοντος των εθνικιστικών φωνών διοχετεύτηκε προς τον ισχυρότερο εταίρο του *Μετώπου*, το *VMRO-DPMNE* (για το

¹⁶³ Το κόμμα και οι ηγέτες του έγιναν ευρύτερα γνωστοί, όταν το 2001 οργάνωσαν μεγάλες διαδηλώσεις, μπλοκάροντας την είσοδο του κοινοβουλίου για έξι ώρες, διαμαρτυρόμενοι για τη Συμφωνία της Οχρίδας.

οποίο θα αναφερθούμε στη συνέχεια). Το *ΜΑΑΚ* κατόρθωσε να αριθμεί τα 20.000 μέλη στις αρχές του 1993, αναπτύσσοντας δίκτυα σε 31 περιοχές. Επίσης, εξέδιδε εφημερίδα και δημιούργησε κομματική νεολαία. Το κόμμα κατηγορήθηκε ότι υποκινούνταν και ταυτόχρονα χρηματοδοτούνταν από το Βελιγράδι εξυπηρετώντας τα συμφέροντά του, με την προώθηση της ιδέας της απόσπασης της βουλγαρικής «Μακεδονίας» του Pirin, και την προσάρτηση σε ένα ενιαίο μεγάλο «Μακεδονικό» κράτος (Bugajski, 1994: 113-114).

Η *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση – Δημοκρατικό Κόμμα* (VMRO-DP), εμφανίστηκε πολιτικά τον Ιανουάριο του 1991 στην Οχρίδα, ως ένα παρακλάδι του VMRO-DPMNE. Ηγέτης και ιδρυτής του ήταν ο Vladimir Golubovski, πρώην ηγέτης του VMRO-DPMNE, ο οποίος το εγκατέλειψε έπειτα από σοβαρές πολιτικές και προσωπικές διαφωνίες. Το VMRO-DP υποστήριξε σθεναρά ένα πρόγραμμα υπέρ της ανεξαρτησίας της χώρας, εκδηλώνοντας έντονες φραστικές επιθέσεις κατά των φιλοδοξιών των Αλβανών ηγετών. Ο Golubovski έφτασε μάλιστα στο σημείο να κατηγορεί ανοιχτά την κυβέρνηση για «επίδειξη υπερβολικής επιείκειας απέναντι στους Αλβανούς». Παρόλο που το κόμμα αρνήθηκε ότι διατηρεί μια αντι-μειονοτική στάση, ισχυριζόμενο ότι έχει την πρόθεση αναγνώρισης των δικαιωμάτων όλων των μειονοτήτων σύμφωνα με όσα ορίζουν οι διεθνείς συμβάσεις, άσκησε έντονη κριτική στους Αλβανούς ακτιβιστές για τις συνεχείς απαιτήσεις τους για αυτοπροσδιορισμό και αυτονομία. Αν συνέβαινε αυτό κατά το VMRO-DP, θα είχε ως συνέπεια τη συρρίκνωση της «Μακεδονικής» επικράτειας, αφήνοντας τη χώρα εκτεθειμένη σε ξένες επιρροές. Παρατηρούμε λοιπόν ότι το ζήτημα του «εθνικού συμφέροντος» κατέχει κεντρική θέση στο πρόγραμμα του κόμματος. Οι εκλογικές επιδόσεις του VMRO-DP υπήρξαν εξαιρετικά ισχνές. Παράλληλα, το VMRO-DP κατηγορήθηκε για την υιοθέτηση φιλοβουλγαρικών θέσεων, στη βάση της οριστικής επανένωσης της «Μακεδονίας» με τη Βουλγαρία (Bugajski, 1994: 113).

Η *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση – Δημοκρατικό Κόμμα για τη Μακεδονική Εθνική Ενότητα* (VMRO-DPMNE), είναι από τα πιο επιτυχημένα κόμματα στη Βόρεια Μακεδονία. Ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 1990 και στο πρόγραμμά του καλούσε για μια «πνευματική, οικονομική και εθνική ένωση του διαιρεμένου “Μακεδονικού” πληθυσμού, και τη δημιουργία ενός ενιαίου “Μακεδονικού” κράτους» (Chutrova (n.d.). Το VMRO-DPMNE ζητούσε την αναγνώριση των «Μακεδονικών» εθνικών μειονοτήτων από τα γειτονικά κράτη, παρόλο που δεν επιθυμούσε την αλλαγή των συνόρων. Η ηγεσία του κόμματος φαινόταν να αποκλίνει από το

προπολεμικό *VMRO* (το οποίο είχε φιλοβουλγαρικό προσανατολισμό), υποστηρίζοντας την ιδέα μιας κυρίαρχης «Μακεδονίας».¹⁶⁴ Κάποιες όμως πτέρυγες του κόμματος εξέφραζαν ανοιχτά περισσότερο αλτρωτικές βλέψεις, επιζητώντας την ένωση όλων των «μακεδονικών εδαφών» που βρίσκονται σε Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία και Ελλάδα. Οι ακτιβιστικές ομάδες του *VMRO-DPMNE* υποστήριζαν ότι στα εδάφη όπου διέμεναν συμπαγείς αλβανικές μειονότητες στα δυτικά της χώρας, υπήρχε ο κίνδυνος απόσχισης και προσάρτησής τους στην Αλβανία. Στις διπλές εκλογές του Νοεμβρίου 1990, το *VMRO-DPMNE* με ηγέτη τον Ljupso Georgievski, κατέλαβε τις 38 από τις 120 κοινοβουλευτικές έδρες, αλλά δεν μπόρεσε να σχηματίσει κυβέρνηση. Προφανώς η αντικομμουνιστική και αντι-αλβανική ατζέντα του υπήρξε καταλυτικός παράγοντας για την προοπτική συνεργασίας του με τα άλλα κόμματα. Ως το τέλος του 1992, το κόμμα αριθμούσε κατά τους ισχυρισμούς του 150.000 μέλη σε όλη την επικράτεια, ενώ είχε οργανώσει και την ομάδα νεολαίας (Bugajski, 2000: 88-89). Από το 1998 έως και το 2002, κυβερνούσε τη χώρα όντας ο βασικός εταίρος σε συμμαχικές κυβερνήσεις με αλβανικά κόμματα. Μέχρι και το 1995, ο εθνικισμός αποτελούσε κυρίαρχο στοιχείο της ιδεολογικής βάσης του κόμματος (Saveski & Sadiku, 2012: 4). Μετά την περίοδο αυτή, το *VMRO-DPMNE* υποβάθμισε την εθνικιστική ρητορική και υιοθέτησε στο ιδεολογικό του προφίλ μια μετριοπαθή συντηρητική προσέγγιση. Μια νέα εθνικιστική στροφή όμως συνέβη, αφότου λίγο μετά που το κόμμα επανήλθε στην εξουσία, μετά τη νίκη του στις γενικές εκλογές του 2006. Το *VMRO-DPMNE* υιοθέτησε μια εμμονή με την Αρχαία Μακεδονία, μετονομάζοντας δημόσια κτίρια, ανεγείροντας μνημεία, προσπαθώντας με αυτό τον τρόπο να προωθήσει μια εκστρατεία ανύψωσης της εθνικής συνείδησης.¹⁶⁵ Χρησιμοποιώντας την εξουσία του, το *VMRO-DPMNE* κατάφερε να εντάξει πολλές από τις ιδέες αυτές στο κυρίαρχο εθνικό αφήγημα. Ένα επιπλέον στοιχείο της σχέσης του *VMRO-DPMNE* με τον εθνικισμό αποτέλεσε η επίσημη συμμαχία του με άλλα υπερεθνικιστικά κόμματα. Έτσι το *VMRO-DPMNE* συνεργάστηκε χωρίς κανέναν ενδοιασμό με το σύνολο σχεδόν των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων, έχοντας στους κόλπους των κυβερνητικών του συμμαχιών κόμματα όπως: Το *Εθνικό Κίνημα για τη Μακεδονία* από το 2005, τη

¹⁶⁴ Για περισσότερα σχετικά με το *VMRO*, βλ. Βλασιδής, Γούναρης, and Παναγιωτοπούλου (1993: 21-24).

¹⁶⁵ Χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι οι μετονομασίες του διεθνούς αεροδρομίου των Σκοπίων, του σταδίου της πόλης, και του τμήματος του διεθνούς αυτοκινητοδρόμου E-75 που ανήκει στη Βόρεια Μακεδονία. (σ.τ.σ.).

Μυστική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση από το 2009, την *Πατριωτική Μακεδονική Οργάνωση για τη Ριζοσπαστική Ανασυγκρότηση - Βαρδάρη, Αιγαίου, Πιρίν*, και τη *Μακεδονική Συμμαχία* από το 2011 (Saveski & Sadiku, 2012: 4).

Η *Πατριωτική Μακεδονική Οργάνωση για τη Ριζοσπαστική Ανασυγκρότηση-Βαρδάρη, Αιγαίου, Πιρίν* (TMORO-VEP), ιδρύθηκε - στην ουσία αποτελεί συνέχεια του MAAK που έχει αναστείλει τη λειτουργία του - πριν τις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2006, έχοντας ως ηγέτη τον Strašo Angelovski. Επαγγέλλεται τη διεκδίκηση της «Μεγάλης Μακεδονίας», με προσάρτηση εδαφών από την Ελλάδα, τη Βουλγαρία, τη Σερβία και την Αλβανία. Δηλαδή από όλες τις όμορες χώρες. Επιπλέον, το κόμμα έχει δεσμευτεί για τη συνταγματική αποκατάσταση της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας» ως του εθνικού κράτους των εθνικά «Μακεδόνων». Η παραπάνω βέβαια επιδίωξη αντιτίθεται στη συμφωνία-πλαίσιο της Οχρίδας του 2001,¹⁶⁶ καθώς και των συνταγματικών αλλαγών που αυτή εισήγαγε (Saveski & Sadiku, 2012: 1-2). Στις εκλογές του 2006 έλαβε 744 ψήφους (0,08%) και στις εκλογές του 2008, 4.319 ψήφους (0,44%). Στις εκλογές στις 5 Ιουνίου 2011, το κόμμα συνεργάστηκε με το VMRO-DPMNE του πρωθυπουργού Nikola Gruevski, γεγονός που αποδεικνύει τους στενούς δεσμούς μεταξύ δεξιού συντηρητισμού και ακροδεξιού εξτρεμισμού στη χώρα.

Η *Μυστική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση* (TMRO) ιδρύθηκε το 2002 με κύριο στόχο να θέσει το «Μακεδονικό ζήτημα» στην ημερήσια διάταξη στα Βαλκάνια και να καταβάλλει «κάθε προσπάθεια για την επίλυσή του». Πρόεδρος του κόμματος είναι ο Vancho Shehtanski. Στις κύριες θέσεις του TMRO περιλαμβάνεται μια εξωτερική πολιτική που δίνει προτεραιότητα στις διμερείς σχέσεις με τις ΗΠΑ, την Τουρκία και το Ισραήλ – για το τελευταίο μάλιστα θεωρεί ότι η μοίρα του εβραϊκού λαού είναι παρόμοια με εκείνη των «Μακεδόνων» (Saveski & Sadiku, 2012: 2). Παράλληλα το κόμμα έχει ασκήσει ευρύτατη κριτική στην ΕΕ, η οποία διατηρεί παρόμοια θέση με το NATO σε σχέση με το ζήτημα της ονομασίας. Έτσι όταν η έκθεση προόδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρώην Γιουγκοσλαβική

¹⁶⁶ Η ανωτέρω συμφωνία έληξε την ένοπλη σύγκρουση μεταξύ του *Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού* (NLA) των Αλβανών και των δυνάμεων ασφαλείας της Βόρειας Μακεδονίας, οι οποίες είχαν διαρκέσει επτά περίπου μήνες και είχαν οδηγήσει τη χώρα στα πρόθυρα της διάλυσης. Η συγκεκριμένη συμφωνία προέβλεπε σειρά μέτρων συνδιαλλαγής, αυτοδιοίκηση και αποκέντρωση, αναγνώριση των αλβανικών ως επίσημης γλώσσας του κράτους, ίση αντιπροσώπευση των Αλβανών στη δημόσια διοίκηση και αποπλισμό των αντιμαχομένων πλευρών. Το κείμενο της Συμφωνίας είναι διαθέσιμο στο <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>, πρόσβαση 13/06/2015. Για περισσότερα σχετικά με τη συμφωνία, βλ. Brunnbauer (2002).

Δημοκρατία της Μακεδονίας (π.Γ.Δ.Μ.) του 2011 δεν συμπεριέλαβε τον όρο «Μακεδονική» ή «Μακεδονία», η *TMRO* ζήτησε την άμεση αναστολή των διαπραγματεύσεων με την ΕΕ. Όπως το *TMORO-VEP* έτσι και η *TMRO* τάσσεται υπέρ της αναθεώρησης της Συνθήκης του Βουκουρεστίου του 1913 και την επιστροφή των 750.000 προσφύγων και των απογόνων τους στη «Μακεδονία του Αιγαίου», οι οποίοι, όπως υποστηρίζει η *TMPO*, «εκδιώχθηκαν από τον ελληνικό στρατό το 1913». Επιπρόσθετα, η *TMRO* υποστηρίζει ότι σήμερα υπάρχουν περίπου 750.000 «Μακεδόνες» στην Αλβανία, σε αντιδιαστολή με τους 300.000 Αλβανούς που ζουν στη Βόρεια Μακεδονία, ενώ στο ελληνικό τμήμα της «Μακεδονίας του Αιγαίου» ισχυρίζεται ότι υπάρχουν 1,2 εκατομμύρια «Μακεδόνες». Μάλιστα ο πρόεδρος του κόμματος Shehtanski εξήρε την ιδέα που προέβαλε ο Ljubco Georgievski, ο οποίος ως πρωθυπουργός της χώρας κατά το διάστημα 1998-2002 είχε υποστηρίξει ότι «Μακεδονία» και η Αλβανία θα πρέπει να ανταλλάσσουν τα εδάφη που διαμένουν συμπαγείς εθνικά πληθυσμοί, και ότι οι δύο χώρες θα πρέπει να εξετάσουν την επαναχάραξη των συνόρων τους. Ο Shehtanski έχει δηλώσει ότι η «Μακεδονία» περιβάλλεται από εχθρικά περίχωρα, παρομοιάζοντας τη με το Ισραήλ, εκφράζοντας ανησυχίες για τη μη στρατιωτική ετοιμότητα της «Μακεδονικής» νεολαίας και ζητώντας τη θέσπιση της επιπλέον υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας με τουλάχιστον έξι μήνες για τους άνδρες και τις γυναίκες άνω των 27 ετών (Saveski & Sadiku, 2012: 2). Η *TMRO* πήρε αρχικά μέρος στις τοπικές εκλογές του 2005, ενώ στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2006 και 2008 έλαβε το αμελητέο ποσοστό του 0,2%. Όπως αναφέραμε, από το 2009 και μετά συνεργάστηκε με το κυβερνών κόμμα *VMRO-DPMNE*.

Το *Εθνικό Κίνημα για τη Μακεδονία* (*NDM*) ιδρύθηκε τον Μάιο του 2002. Ισχυρίζεται ότι είναι ένα εθνικό κόμμα που ενστερνίζεται τον πατριωτισμό ως αρετή (Saveski & Sadiku, 2012: 2). Πρόεδρος του κόμματος είναι ο Janko Bachev. Το *NDM* αντιτίθεται στη συμφωνία-πλαίσιο της Οχρίδας, και έχει δεσμευτεί για τον επαναπροσδιορισμό της κρατικής οργάνωσης στη βάση της *ASNOM*¹⁶⁷ και του Συντάγματος της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας» του 1991. Το *NDM* είναι υπέρμαχο της ακεραιότητας του «μακεδονικού» έθνους με βάση την αρχή του δικαιώματος για

¹⁶⁷ Η *Αντιφασιστική Συνέλευση της Λαϊκής Απελευθέρωσης της Μακεδονίας* (*Antifašističko Sobrańieza Narodno Oslobođuvanjenā Makedonija, ASNOM*), ήταν το ανώτατο αντιπροσωπευτικό, νομοθετικό και εκτελεστικό σώμα του «μακεδονικού» κράτους από το 1944 μέχρι το τέλος του Β΄ ΠΠ. Το σώμα συστάθηκε από τους κομμουνιστές αντάρτες κατά τα τελικά στάδια του Εθνικού Απελευθερωτικού Πολέμου της «Μακεδονίας» το καλοκαίρι του 1944, στη βουλγαρική ζώνη κατοχής της Γιουγκοσλαβίας (Bechev, 2009: 15-16).

αυτοδιάθεση των λαών. Αντιλαμβάνεται τη «Μακεδονία» ως ενιαίο έθνος-κράτος, με την ταυτόχρονη παροχή εγγυημένου καθεστώτος για όλες τις άλλες εθνικές μειονότητες (Saveski & Sadiku, 2012: 3). Το κόμμα υποστηρίζει την ένταξη της χώρας στο NATO και την ΕΕ, αλλά όχι εις βάρος του ονόματος, το οποίο θεωρεί αδιαπραγμάτευτο. Η ηγεσία του κόμματος χαρακτήρισε την προσχώρηση της χώρας στα Ηνωμένα Έθνη υπό την προσωρινή ονομασία πΓΔΜ ως «επαίσχυντη πράξη», ισχυριζόμενο σχετικά ότι η «Μακεδονία» πρέπει να εγκαταλείψει τις συνομιλίες για το όνομα με την Ελλάδα, γιατί ακριβώς διεξάγονται υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Το *NDM* υποστηρίζει ότι «η χώρα είναι γεμάτη από κατασκόπους και πολλά παιχνίδια συνωμοσίας και διαπλοκής διαδραματίζονται εις βάρος της». Συγκεκριμένα, το 2004 στράφηκε εναντίον του Αρχιεπίσκοπου Jovan Vranishkovski κατηγορώντας τον ως σχισματικό και ως κατάσκοπο Σέρβων και Ελλήνων, εξαιτίας των στενών δεσμών που διατηρούσε με τη Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία. Το 2009 μαζί με το *VMRO-DP*, υπέβαλλε μηνύσεις για παραποίηση της απογραφής του 2002, υποστηρίζοντας ότι σκοπίμως «διογκώθηκε» το μέγεθος της αλβανικής μειονότητας. Αυτό αποτελούσε κατά το *NDM* μια πράξη προδοσίας κατά της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας». Όσον αφορά την οικονομική του πολιτική, το κόμμα παρουσίαζε μια αριστερόστροφη οπτική, καθώς τάσσονταν υπέρ της καθιέρωσης ενός ειδικού φόρου που πρέπει να επιβληθεί στους πλουσίους, καταδικάζοντας με αυτόν τον τρόπο την «ανέντιμη, ανήθικη, και άδικη ιδιωτικοποίηση στη χώρα, όπου μια μερίδα ολιγαρχών λυμαίνεται τον κοινωνικό πλούτο που είχε δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια της σοσιαλιστικής περιόδου». Έτσι, τμήμα του πλούτου θα έπρεπε να επιστραφεί στον «λαό» και να χρησιμοποιηθεί στους τομείς της υγείας και της κοινωνικής πρόνοιας, της εκπαίδευσης, του αθλητισμού, του πολιτισμού και της τοπικής ανάπτυξης (Saveski & Sadiku, 2012: 3). Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2002 και του 2008 έλαβε μόλις το ποσοστό του 0,19%, ενώ σε αυτές των 2006, 2008 και 2011 συμμετείχε (στην ουσία συνχωνεύτηκε) με τον συνασπισμό που ηγούνταν το *VMRO-DPMNE*.

Το *Παγκόσμιο Μακεδονικό Κογκρέσο* (WMC) είναι μια εθνικιστική οργάνωση η οποία έχει ως στόχο να εκπροσωπεί τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των «Μακεδόνων» σε γειτονικές χώρες οι οποίες «καταλαμβάνουν εδάφη της «εθνοτικής

Μακεδονίας», και γενικά σε όλο τον κόσμο.¹⁶⁸ Δημιουργήθηκε το 1990 και πρόεδρος της είναι ο Todor Petrov. Όσον αφορά τη διαφωνία του ονόματος με την Ελλάδα, το WMC απαιτούσε «τον άμεσο και άνευ όρων τερματισμό των διαπραγματεύσεων». Η χώρα θα πρέπει να απολαμβάνει της ιδιότητας του μέλους των Ηνωμένων Εθνών σύμφωνα με το συνταγματικό της όνομα, θεωρώντας ότι η προσωρινή ονομασία που της είχε δοθεί, ως πΓΔΜ, είναι «άκρως ρατσιστική». Η οργάνωση υποστήριζε ότι οποιαδήποτε διαπραγμάτευση για το όνομα του κράτους είναι ένα έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, γενοκτονία εναντίον του «μακεδονικού» λαού και εσχάτη προδοσία, και ότι το «πραγματικό συνταγματικό» όνομα της «Μακεδονίας», δεν πρέπει να αλλάξει και δεν θα αλλάξει ποτέ (Saveski & Sadiku, 2012: 3). Το WMC απέρριπτε την ιδέα ενός δημοψηφίσματος για τη συνταγματική ονομασία, θεωρώντας την ένταξη της «Μακεδονίας» στο NATO και την ΕΕ με την προσωρινή ονομασία απαράδεκτη. Σύμφωνα με τις διακηρύξεις της οργάνωσης, «αν η αντι-μακεδονική θέση της Αθήνας, η ελληνική γενοκτονία εναντίον των Μακεδόνων και οι ελληνικές ρατσιστικές και ναζιστικές-φασιστικές απαιτήσεις να αλλάξει το όνομά της η “Μακεδονία”, είναι λόγοι διασφάλισης και απόδειξης της αλληλεγγύης των Βρυξελλών και του Στρασβούργου με την Ελλάδα, τότε η “Μακεδονία” πρέπει να απορρίψει την ένταξή της στην ΕΕ και το NATO» (Saveski & Sadiku, 2012: 3). Κατά προέκταση, η Ελλάδα και η Βουλγαρία κατηγορούνται για «κατοχή τμημάτων της Μακεδονίας και για γενοκτονία - η οποία διαρκεί μέχρι σήμερα - κατά του «μακεδονικού» λαού».¹⁶⁹ Ο Petrov έχει δηλώσει σε άρθρο του στην καθημερινή εφημερίδα *Vecer*, «ότι στη Βουλγαρία δεν υπάρχουν Βούλγαροι αλλά μόνο Μακεδόνες», προσθέτοντας χαρακτηριστικά «ότι μόνο οι γύφτοι και οι Τούρκοι στη Βουλγαρία δεν είναι Μακεδόνες». Το WMC υποστήριζε ότι διαρκή ειρήνη και σχέσεις καλής γειτονίας με την Ελλάδα θα μπορούσαν να επιτευχθούν, αλλά μόνο έπειτα από «έκφραση συγγνώμης και καταβολή αποζημίωσης από την πλευρά της Ελλάδας».

¹⁶⁸βλ. <http://www.novinite.com/articles/142135/Skopje%27s+Latest+Propaganda+Perversion+Invents+%27Macedonian+Majority%27+in+Bulgaria>, πρόσβαση 30/03/2014.

¹⁶⁹ “The World Macedonian Congress rejected European Parliament’s request for change of the name of the Republic of Macedonia because of the occupation of Macedonia and the genocide against the Macedonian nation, which has been underway since the Balkan wars until now, and which is exerted by Bulgaria and Greece. The World Macedonian Congress condemns the Greek-Bulgarian anti-Macedonian coalition against Macedonia and the Macedonians because Bulgaria and Greece do not recognize the human and citizen’s rights and freedoms of the Macedonians and the Macedonian nation”. βλ. <http://www.focus-fen.net/news/2014/01/21/324782/falanga-world-macedonian-congress-condemns-greece-bulgaria-ep-coalition-against-macedonia.html>, πρόσβαση 30/03/2014.

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι το *WMC* είναι ένας από τους μεγαλύτερους υποστηρικτές της «αρχαιοποίησης» της «μακεδονικής εθνικής ταυτότητας». Το *WMC* βάλλει επίσης και κατά της αλβανικής μειονότητας θεωρώντας και αυτό με τη σειρά του, ότι στην απογραφή του 2002 το μέγεθος της αλβανικής μειονότητας διογκώθηκε ζητώντας, κατά συνέπεια, την αναθεώρησή της (Saveski & Sadiku, 2012: 4). Το 2012 κατάθεσε μήνυση εναντίον του Ljubco Georgievski, ισχυριζόμενο πως οι πράξεις του θέτουν σε κίνδυνο την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, αφού αυτός υποστήριξε την ανταλλαγή εδαφών με την Αλβανία, και ζήτησε την καταδίκη του σε ισόβια κάθειρξη, με την ταυτόχρονη δήμευση της περιουσίας του.

Το *WMC* είναι επίσης γνωστό για τη δημιουργία της «Μακεδονικής προσευχής», η οποία γράφτηκε από τον αντιπρόεδρό της Niche Dimovski. Η «προσευχή» προβλήθηκε σε ένα βίντεο εννέα λεπτών στην κρατική τηλεόραση. Στο βίντεο φαίνεται να παρουσιάζεται ο Θεός και να αποκαλεί τον λαό της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας» ως «το αρχαιότερο έθνος στη Γη» και στην ουσία ως τον περιούσιο λαό και πρόγονο της «λευκής φυλής». Αυτός ο λαός περιγράφεται ως «Μακεδονοειδής», ενώ όλοι οι άλλοι είναι «Μαύροι» και «Μογγολοειδείς».¹⁷⁰ Το 2013 ο Dimovski επανήλθε με νέα προσευχή, στην οποία γίνεται προτροπή προκειμένου ο Θεός να ξυπνήσει τον Τσάρο Αλέξανδρο (Μέγα Αλέξανδρο), για να μεταφέρει στους σημερινούς Σκοπιανούς την «αιώνια αλήθεια» (Σαββίδης, 2013, Ιανουάριος 15).

Το *WMC* δεν έχει συμμετάσχει σε εκλογές μέχρι στιγμής, αλλά ο πρόεδρος του έχει κατά καιρούς επιδείξει φιλοδοξίες. Έτσι, πριν από τις βουλευτικές εκλογές του 2006, ο Petron ίδρυσε το *Μακεδονικό Κόμμα*, το οποίο έλαβε μόλις το 0,25%. Έκτοτε δεν συμμετείχε. Το 2009 κατά τη διάρκεια του συνέδριου του *VMRO-DPMNE*, ο Petron αιτήθηκε να είναι υποψήφιος με τη στήριξη του κόμματος για το αξίωμα του προέδρου της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας», αλλά το αίτημά του απορρίφθηκε.

Από την πλευρά της αλβανικής μειονότητας, το κυρίαρχο ριζοσπαστικό ακροδεξιό κόμμα είναι το *Δημοκρατικό Κόμμα των Αλβανών* (DPA). Ιδρύθηκε το 1997 από τη συγχώνευση του *Κόμματος Δημοκρατικής Ενημερίας των Αλβανών* - το οποίο το 1994 διαδέχθηκε το *Κόμμα Δημοκρατικής Ενημερίας* - και του *Εθνικού*

¹⁷⁰ <http://www.novinite.com/articles/142135/Skopje%27s+Latest+Propaganda+Perversion+Invents+%27Macedonian+Majority%27+in+Bulgaria>, πρόσβαση 31/03/2014.

Δημοκρατικού Κόμματος.¹⁷¹ Ηγέτης του υπήρξε για τα πρώτα δέκα χρόνια ο Arben Xhaferi, και από το 2007 και έπειτα ο Menduh Thaci. Το *DPA* είναι σήμερα ένα από τα μεγαλύτερα αλβανικά κόμματα στη Βόρεια Μακεδονία, και χαρακτηρίζεται από ισχυρά εθνικιστικά στοιχεία και εθνικιστική ρητορική.¹⁷² Αντλεί ψήφους σε ολόκληρη την επικράτεια της Βόρειας Μακεδονίας έχοντας τη μεγαλύτερη συγκέντρωση στο βορειοδυτικό της τμήμα. Το *DPA* συμμετείχε δύο φορές στην κυβέρνηση, τα χρονικά διαστήματα 1998 - 2001 και 2006 - 2008. Επιπλέον έχει συμμετάσχει σε σημαντικές πολιτικές αποφάσεις της χώρας, όπως η συμφωνία-πλαίσιο της Οχρίδας. Το κόμμα έχει εδραιώσει τη θέση του στην πολιτική αρένα μέσα από μια σκληρή εθνικιστική ρητορική και ριζοσπαστικά πολιτικά αιτήματα για την υποστήριξη των δικαιωμάτων των Αλβανών στη Βόρεια Μακεδονία. Το *DPA* πέτυχε τη μεγαλύτερη επιτυχία του στις τοπικές εκλογές του 1996 με την αρχική του ονομασία, όταν κέρδισε πολλούς δήμους στο δυτικό τμήμα της χώρας, και ειδικότερα τους δύο μεγάλους δήμους της Gostivar και του Tetovo. Ακραία εθνικιστικά περιστατικά που συνέβησαν σε αυτές τις δύο πόλεις το 1997, έπειτα από την τοποθέτηση της αλβανικής σημαίας από τους δήμαρχους μπροστά από τα δημοτικά κτίρια, χρησιμοποιήθηκαν από το *DPA* προκειμένου να ενισχυθεί η εθνικιστική ρητορική του και να αυξηθεί η υποστήριξή του από το αλβανικό μειονοτικό πληθυσμό. Η πρακτική αυτή οδήγησε στην επιτυχία του στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1998, σχηματίζοντας, όπως αναφέραμε, κυβέρνηση συνεργασίας με το *VMRO-DPMNE* (Saveski & Sadiku, 2012: 6). Το 2002 έλαβε το 5,2% του εκλογικού σώματος καταλαμβάνοντας 7 από τις 120 έδρες, ενώ το 2006 και το 2008 κέρδισε 11 έδρες, λαμβάνοντας το 7,5% και το 8,26% των ψήφων αντίστοιχα. Το 2011 η εκλογική του δύναμη υπέστη μείωση, αφού πήρε το 5,09% και κατέλαβε 8 έδρες. Όταν το *DPA* είναι στην αντιπολίτευση εφαρμόζει διπλή πολιτική: η στάση του απέναντι στα θεσμικά όργανα και στο ίδιο το κράτος είναι αρκετά εχθρική. Χρησιμοποιεί σκληρή γλώσσα επιδιώκοντας να εμφανίζεται ως μια ριζοσπαστική εξωκοινοβουλευτική οργάνωση, ενώ παράλληλα συμμετέχει τακτικά στις εργασίες του κοινοβουλίου και σε άλλους κρατικούς φορείς. Έτσι σε αρκετές περιπτώσεις ο ηγέτης του κόμματος Thaci, έχει εκφράσει ανοιχτά ακραίες απόψεις, όπως η

¹⁷¹ βλ. <http://www.balkaninsight.com/en/article/democratic-party-of-albanians-dpa>, πρόσβαση 31/03/2014.

¹⁷² Να αναφέρουμε σε αυτό το σημείο ότι το *DPA* ανταγωνίζεται με το έτερο μεγάλο κόμμα της αλβανικής μειονότητας, τη *Δημοκρατική Ένωση για Ενσωμάτωση* (Demokratska Unija za Integracija, DUI), το οποίο από την ίδρυσή του το 2001, χαιρεί μεγαλύτερης εκλογικής προτίμησης από τη μειονότητα (σ.τ.σ.).

«Μακεδονία είναι ένα τεχνητό κράτος». Παρόλο που είχε συμμετάσχει στις διεργασίες για τη συμφωνία της Οχρίδας, παραδόξως την έχει αμφισβητήσει χαρακτηρίζοντάς την ως μια «νεκρή συμφωνία» (Saveski & Sadiku, 2012: 6). Αναφέρει σχετικά ότι το δυτικό τμήμα της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας» είναι αποκλειστικά αλβανικό, και ότι θα πρέπει να διοικηθεί από Αλβανούς. Στο ίδιο μήκος κύματος, το κόμμα υποστηρίζει ότι θα πρέπει να συναφθεί μια νέα συμφωνία μεταξύ των «Μακεδόνων» και των Αλβανών για τον σχηματισμό ενός κοινοβουλίου με δύο νομοθετικά σώματα («μακεδονικό» και αλβανικό) και τη δημιουργία ενός νέου διοικητικού και εδαφικού χάρτη της χώρας. Το *DPA* όρισε ως υποψήφιό του για τις προεδρικές εκλογές του 2014, τον Iljaz Halimi, ο οποίος έλαβε το 4,48% των ψήφων στον πρώτο γύρο, ενώ συμμετείχε αυτόνομο στις κοινοβουλευτικές εκλογές του ίδιου έτους, καταλαμβάνοντας 7 έδρες στο κοινοβούλιο της χώρας με ποσοστό 6,13% (Schmidt & Stegmaier, 2014).

Η *Εθνική Δημοκρατική Ένωση* (BDK) ιδρύθηκε το 2007 από την ενοποίηση των *Νέων Δημοκρατικών Δυνάμεων* και του *Εθνικού Δημοκρατικού Κόμματος*. Πρόεδρος της είναι ο Hysni Shaqiri, ο οποίος το 2001 ενώ ήταν βουλευτής, παραιτήθηκε και εντάχθηκε στις τάξεις του *Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού* (NLA) των Αλβανών. Ο Shaqiri ήταν πρόεδρος της *Νέων Δημοκρατικών Δυνάμεων*, μια ομάδας που συστάθηκε το 2005 αφότου εγκατέλειψε το αλβανικό κόμμα *DUI* το οποίο συμμετείχε στην κυβέρνηση συνασπισμού, κατηγορώντας το για προδοσία έναντι των αλβανικών συμφερόντων. Το κόμμα δεν έχει παρουσιάσει μέχρι σήμερα κάποια αξιοσημείωτη επιτυχία, λαμβάνοντας όσες φορές συμμετείχε στις εκλογές ποσοστό κάτω του 0,2%. Οι λίγοι υποστηρικτές του προέρχονται από το Kumanovo και Lipkovo, μέρη στα οποία κυρίως πραγματοποιήθηκαν οι ταραχές το 2001 και αποτελούν το τόπο καταγωγής του Shaqiri (Saveski & Sadiku, 2012: 5). Το κύριο αίτημα του κόμματος είναι η ομοσπονδοποίηση της χώρας, διοργανώνοντας για τον σκοπό αυτό διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες.¹⁷³

Μια μικρή οργάνωση με έδρα το Tetovo, είναι η *Ελεύθερη Ιλλυρία*. Τα λιγοστά μέλη της έχουν αναπτύξει δεσμούς με παρόμοιες οργανώσεις που βρίσκονται στο Κόσοβο. Η οργάνωση ισχυρίζεται ότι υπερασπίζεται τα αλβανικά συμφέροντα στη Βόρεια Μακεδονία, τα οποία απειλούνται από την επίσημη κρατική πολιτική. Τάσσεται υπέρ της ενοποίησης όλων των Αλβανών στα Βαλκάνια σε ένα ενιαίο

¹⁷³ <http://smarkos.blogspot.gr/2009/06/big-national-proetest-is-prparing-by.html>, πρόσβαση 31/03/2014

αλβανικό κράτος, εκφράζοντας ακραία εθνικιστική ρητορική. Σε αυτή τη βάση, θεωρεί ότι η Αλβανία πρέπει να ενοποιηθεί από μια ιστορική ανάγκη, αποκαθιστώντας την αδικία που έχει διαπραχθεί με τη διάσπασή της σε πέντε κράτη (Saveski & Sadiku, 2012: 5). Η συγκεκριμένη οργάνωση έγινε γνωστή όταν στο Tetono εμφανίστηκαν γκράφιτι με το σχέδιο της «εθνικής Αλβανίας». Τα μέλη της κατηγορήθηκαν από τις αρχές και οδηγήθηκαν στο δικαστήριο με την κατηγορία της διατάραξης των εθνοτικών σχέσεων.¹⁷⁴ Σε γραπτή της δήλωση η οργάνωση «υπογραμμίζει ότι συμπαραστέκεται στους Αλβανούς που διαμαρτύρονται στον συνοριακό σταθμό *Qafë-Bojë/Mauromάτι*, ο οποίος είναι ο τόπος που συμβολίζει την οδυνηρή διαίρεση του έθνους μας και εξακολουθεί να αποτελεί το έθνος και το τμήμα αυτό του εδάφους υπό ξένη κατοχή (κυριαρχία)». Κατά συνέπεια η «Μακεδονία» και το Κόσοβο πρέπει να καταδικάσουν τη γενοκτονία των Τσάμηδων από τους Έλληνες.¹⁷⁵

Μια άλλη μικρή οργάνωση είναι η *Ballista*, που αποτελείται από φανατικούς οπαδούς της ποδοσφαιρικής ομάδας Shkendija από το Τέτοβο. Δεν έχει καμία επίσημη σχέση με την ποδοσφαιρική ομάδα, αλλά χρησιμοποιεί το ποδόσφαιρο για να διαδώσει τα εθνικιστικά της μηνύματα. Η ρητορική της περιλαμβάνει συνθήματα μίσους κατά των Σλαβομακεδόνων και των Σέρβων, και τάσσεται υπέρ της ενοποίησης μιας «Μεγάλης Αλβανίας» (Saveski & Sadiku, 2012: 5).

5.3. Κροατία

Η Κροατία αποτελεί σίγουρα μια ιδιαίτερη περίπτωση. Επί μια δεκαετία περίπου, η εξουσία ασκήθηκε με ηγεμονικό τρόπο από τον Franjo Tuđman και το κόμμα του, την *Κροατική Δημοκρατική Ένωση ή Κοινότητα* (Hrvatska Demokratska Zajednica, HDZ). Κατά τον Milza είναι σαφής η τοποθέτησή τους στον χώρο της άκρας δεξιάς (Milza, 2004: 679-680). Πριν προβούμε στην ανάλυση των κυρίων φορέων της ακροδεξιάς πλατφόρμας, να παραθέσουμε τα συστατικά στοιχεία της κροατικής ακροδεξιάς. Τα κυριότερα από αυτά είναι: Η έμφαση που δίνεται στο κίνημα των *Ustasha*, η δημιουργία ενός ισχυρού κράτους με αυταρχικό χαρακτήρα, η εδαφική επέκταση της Κροατίας στη βάση των θεωρούμενων εθνικών συνόρων της – ιδίως έναντι σε αυτά που κατείχαν οι Σέρβοι – και η μεσσιανική αποστολή του κροατικού έθνους ως προπύργιο του καθολικού χριστιανισμού (Obućina, 2012: 3). Έτσι, τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά της μετακομμουνιστικής κροατικής ακροδεξιάς

¹⁷⁴ βλ., http://www.echedoros-a.gr/2012/03/blog-post_4849.html, πρόσβαση 02/04/2014.

¹⁷⁵ βλ., http://greeknation.blogspot.gr/2011/06/blog-post_5090.html, πρόσβαση 02/04/2014.

υπήρξαν: α) η επιθυμία για τη δημιουργία μιας «Μεγάλης Κροατίας», β) ο διάχυτος «Τουτζμανισμός», γ) η αξιοπρέπεια του «Απελευθερωτικού Πατριωτικού Πολέμου κατά των Σέρβων», δ) η αρνητική στάση απέναντι στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία (International Criminal Tribunal For The Former Yugoslavia, ICTY), ε) ο έντονος αντι-σερβισμός, στ) η αρνητική τοποθέτηση και στάση απέναντι στην ΕΕ και το NATO, ζ) η θετική στάση υπέρ της δημιουργίας ενός ισχυρού και ανεξάρτητου κροατικού κράτους (Stojaroná, 2012: 144).

Ο εθνικισμός, με την εθνοκεντρική και ξενοφοβική του εκδοχή, υπήρξε εμφανής για πολλά χρόνια στην κροατική κοινωνία. Οι φιλοχιτλερικές καταβολές του παρελθόντος, έχουν σημαδέψει τη χώρα· οι πληγές από τις αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ των εθνοτήτων είναι ακόμα νωπές. Η Κροατία είχε να αντιμετωπίσει επιπλέον και πολλά άλλα ζητήματα, ταυτόχρονα με τα συνήθη προβλήματα της διαδικασίας της μετάβασης. Η προσπάθεια εκδημοκρατισμού της, ο αγώνας για την κρατική ανεξαρτησία και κυριαρχία, και οι πολεμικές συρράξεις, οδήγησαν σε ένα πολυεπίπεδο σκηνικό μέσα στο οποίο θα έπρεπε να λειτουργήσει το κομματικό πολιτικό σύστημα και οι φορείς του (Grdešić, 1999: 171).

Τα πρώτα μετακομμουνιστικά χρόνια μπορούν να εντοπιστούν δύο κύριες κατηγορίες δεξιού εξτρεμισμού, οι οποίες και αντιπροσωπεύονται κυρίως από δύο διαφορετικά πολιτικά κόμματα. Από το *Κροατικό Κόμμα των Δικαιωμάτων* (Hrvatska Stranka Prava, HSP) και από την *Κροατική Δημοκρατική Ένωση ή Κοινότητα* (HDZ). Οι ψηφοφόροι του *HSP* χαρακτηρίζονταν κυρίως από εθνικιστικά και αντισερβικά αισθήματα. Εκείνοι του *HDZ* διακατέχονταν από έντονο συντηρητισμό και υπήρξαν εξαιρετικά επιφυλακτικοί απέναντι στις φιλελεύθερες αρχές· κυρίως στον σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων. Αμφότερα ωστόσο, έβλεπαν την εθνική κροατική ενότητα ως τον πρωταρχικό πολιτικό τους στόχο (J. Irvine, 1996: ii).

Στον κατάλογο των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων που εμφανίστηκαν στην Κροατία μετά το 1990 εντάσσονται επίσης: το *Κροατικό Καθαρό Κόμμα των Δικαιωμάτων* (Hrvatska Čista Stranka Prava, HČSP), το *Κροατικό Κόμμα των Δικαιωμάτων-1861* (Hrvatska Stranka Prava, HSP-1861), το κόμμα *Ολοκλήρωση και Ευημερία της Κροατίας* (Hrvatski Identitet i Prosperitet) ή με την άλλη του ονομασία *Κροατική Αληθινή Αναγέννηση* (Hrvatski Istinski Preporod, HIP), το *Κροατικό Μπλόκ* (Hrvatski Blok, HB), το κόμμα των *Δεξιών Κροατών - Δεξιού Κροατικού Κινήματος* (Hrvatski Pravasi – Hrvatski Pravaski Pokret, HP-HPP), το οποίο σήμερα με κάποιες προσθήκες άλλων μικρών πολιτικών μορφωμάτων έχει

μετονομαστεί σε *Αυτόχθονο - Κροατικό Κόμμα Δικαιωμάτων* (Autohtona – Hrvatska Stranka Prava, A-HSP), το κόμμα της *Κροατικής Δεξιάς Αδελφότητας* (Hrvatsko Pravaško Bratstvo, HPB), το *Κροατικό Εθνικό Μέτωπο* (Hrvatski Nacionalni Front, HNF) και η *Κροατική Εθνική Αντίσταση-Συμμαχία των Αυτόνομων Σοσιαλιστών* (Hrvatski Narodni Odpor, HNO) (Mudde, 2007; Obućina, 2012; Stojanova, 2010).

Το *Κροατικό Κόμμα των Δικαιωμάτων* (HSP), ιδρύθηκε το 1990 από τον Dobroslav Paraga και άλλους συνεργάτες του, που βρίσκονταν εντός και εκτός της Κροατικής επικράτειας (J. Irvine, 1996, 1997). Αυτοπροσδιορίζεται ως «νεοσυντηρητικό» κόμμα. Η μελέτη του *HSP* παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί είναι το μόνο ακροδεξιό κόμμα στην Κροατία που διαθέτει κατά καιρούς κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Το *HSP* θεωρείται ως η φυσική συνέχεια του *HSP* του Ante Starcevic, το οποίο ιδρύθηκε το 1861 (Mudde, 2000a: 36). Ο Paraga εμπνεύστηκε από τα «ιδανικά» του Starcevic, που αφορούσαν την ιδέα της «Μεγάλης Κροατίας», και την ολοκληρωτική ήττα των επιτιθέμενων Σέρβων.¹⁷⁶ Το κροατικό κράτος κατά τις απόψεις του Paraga, θα πρέπει να περιλαμβάνει τα ιστορικά και εθνικά του σύνορα, τα οποία εμπερικλείουν τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και το δυτικό τμήμα της Σερβίας. Το *HSP* επιδοκίμαζε αποκάλυπτα το καθεστώς του κινήματος των *Ustasa* και τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου και μεγάλου κράτους των Κροατών. Πάνω σε αυτό το μήκος κύματος, ο Paraga δήλωνε ότι «είναι ιστορικό δικαίωμα του κροατικού έθνους να έχει το κράτος του - και χωρίς να έχει σημασία τι είδος κράτους» (Grdešić, 1999: 177). Το κόμμα δεσμεύτηκε να πολεμήσει για την ανεξαρτησία της Κροατίας και επέκρινε τον Tuđman για τη «μη δυναμική διεκδίκηση της απόσχισης» από τη Γιουγκοσλαβία (J. Irvine, 1996: 2). Κατηγορούσε την επίσημη κρατική πολιτική για συνεργασία με τη Γιουγκοσλαβία και τα Ηνωμένα Έθνη, επιρρίπτοντάς τους ταυτόχρονα και την αποκλειστική ευθύνη για τη σύρραξη με τους Μουσουλμάνους στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (Grdešić, 1999: 178). Η ρητορική του ηγέτη και των μελών του κόμματος, χαρακτηριζόταν από έντονα αντι-σερβικό τόνο, καταγγέλλοντας τις διαπραγματεύσεις της κυβέρνησης με το Βελιγράδι για τη μελλοντική μορφή της Ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας, ως μια προσπάθεια ξεπουλήματος των κροατικών συμφερόντων. Το *HSP* αντιτάχθηκε στην κύρωση του νέου κροατικού Συντάγματος του 1990, επιχειρώντας να συλλέξει υπογραφές

¹⁷⁶ Να σημειώσουμε σε αυτό το σημείο ότι οι ιδέες του Starcevic ταυτίζονταν ιδεολογικά με αυτές του Ante Pavelić, του ηγέτη του περιβόητου κράτους των *Ustasa*. Του φιλοναζιστικού και φασιστικού κροατικού κράτους ανδρείκελου και μαριονέτα της ναζιστικής κατοχής κατά τη διάρκεια του Β' ΠΠ.

προκειμένου να υποβάλλει αίτημα στον ΟΗΕ για την ανεξαρτησία της χώρας, διοργανώνοντας ταυτόχρονα διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες. Το κόμμα ανέπτυξε άμεσα δεσμούς με την κροατική κοινότητα του εξωτερικού, η οποία και το χρηματοδοτούσε. Σύμφωνα με τον Irvine, υπολογίζεται ότι τα μέλη του κόμματος ανέρχονταν στο τέλος του 1990 στις 18.000, ενώ το 1991 παρουσίασαν μια εντυπωσιακή αύξηση φτάνοντας στις 100.000 (J. Irvine, 1996: 3).

Το *HSP* απέκτησε μεγάλη πολιτική δύναμη εξαιτίας των δραστηριοτήτων του παραστρατιωτικού του βραχίονα, της *Κροατικής Αμυντικής Δύναμης* (Hrvatske Obrambene Snage, HOS) (Mudde, 2000a: 43). Πολλά από τα μέλη του κόμματος συνήθιζαν να παρουσιάζονται με μαύρα πουκάμισα, φέροντας και τα σύμβολα της *Ustasha* (Stojaroná, 2012: 146). Όταν ξέσπασε ο πόλεμος μετά την κήρυξη ανεξαρτησίας της Κροατίας το καλοκαίρι του 1991, υπήρξε τεράστια σύγχυση όσον αφορά την οργάνωση των στρατιωτικών δυνάμεων της Κροατίας. Το κενό αυτό κατάφερε να αναπληρώσει η *HOS*. Κάλεσε εθελοντές να πολεμήσουν εναντίον των «Σερβο-μπολσεβίκων» στο μέτωπο των συγκρούσεων, και μέχρι το φθινόπωρο του ίδιου έτους αριθμούσε ήδη αρκετές χιλιάδες μαχητές. Η στρατιωτική της έδρα οργανώθηκε στην παλιά πόλη του Ζάγκρεμπ, ενώ χρήματα της κροατικής κοινότητας του εξωτερικού, χρησιμοποιήθηκαν για την αγορά όπλων και εξοπλισμού. Η φήμη αυτής της παραστρατιωτικής οργάνωσης εξαπλώθηκε κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων το 1991· ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Vukovar, όπου μαχητές της υπερασπίστηκαν την πόλη για τρεις μήνες ενάντια στις σερβικές δυνάμεις (J. Irvine, 1996: 3).

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1992 το *HSP* έλαβε το 6,8% των ψήφων, ενώ οι προσδοκίες ήταν κατά πολύ μεγαλύτερες. Στις προεδρικές εκλογές του ίδιου έτους, ο Paraga κέρδισε μόλις το 5%.¹⁷⁷ Έτσι στις τάξεις του κόμματος εμφανίστηκαν διασπαστικές τάσεις, και ύστερα από πιέσεις του καθεστώτος του Tuđman, νέος ηγέτης του *HSP* αναδείχτηκε το 1993 ο Džarić μετριάζοντας τη δράση και την ιδεολογία του κόμματος (Mudde, 2000a: 43).¹⁷⁸ Ο Džarić ακολούθησε μια διττή στρατηγική: αφενός στήριζε το κυβερνών κόμμα και αφετέρου ασκούσε ισχυρή αντιπολιτευτική πολιτική με στόχο να κερδίσει ψηφοφόρους. Τον Ιούλιο το 1996, το κόμμα προχώρησε σε μια καινούρια εκλογική διακήρυξη με τίτλο «Όραμα για μια

¹⁷⁷ Για τα αποτελέσματα και τους λόγους αποτυχίας του κόμματος, βλ. J. Irvine (1996: 7-8).

¹⁷⁸ Μια άλλη ομάδα, πιστή στις αρχικές διακηρύξεις του Paraga, αποσχίστηκε και ίδρυσε το κόμμα *HSP-1861*.

νέα Κροατία», στην οποία διατηρούσε «άσβεστη» την ιδέα της «Μεγάλης Κροατίας» (Grdešić, 1999: 178-179).

Μετά το 2000, το *HSP* άρχισε να μεταρρυθμίζεται και να αυτοπαρουσιάζεται ως ένα μοντέρνο, σε κάποιες στιγμές ακόμα και φιλοευρωπαϊκό, συντηρητικό, δεξιό κόμμα. Τη θέση των ακραίων τοποθετήσεων σχετικά με τον «πατριωτικό» πόλεμο και το ICTY, πήραν οικολογικά θέματα, κυρίως λόγω της επιρροής που ασκούσε στην πολιτική του ο τότε αντιπρόεδρος του, Tonci Tadić. Από τη στιγμή όμως που ο Tadić εγκατέλειψε το κόμμα, και με την εκλογή του Daniel Srb ως νέου προέδρου το 2009, το *HSP* επικεντρώθηκε πάλι σε θέματα που είχαν ως κύριο θέμα τον κροατικό εθνικισμό (Stojaroná, 2012: 146). Η μείωση των κοινοβουλευτικών εδρών, από οχτώ το 2003 σε μια το 2007, ανάγκασε το κόμμα να προβεί σε ένα στρατηγικό ελιγμό. Παρουσίασε μια περισσότερο μετριοπαθή εικόνα και στάση, προωθώντας μια σειρά από λαϊκιστικές πολιτικές, οι οποίες είχαν ως στόχο να κερδίσει μεγαλύτερη εκλογική απήγηση. Παρόλο που το *HSP* είχε «εγκαταλείψει» τις θέσεις του σχετικά με την επανίδρυση του κράτους των *Ustasha* και την απέλαση ή αφομοίωση στην καλύτερη περίπτωση των εθνικά Σέρβων, ακροδεξιές ιδεολογικές αρχές εξακολουθούν να υπάρχουν. Συγκεκριμένα, η υποστήριξη πολιτικών «προνοιακού σοβινισμού», η προσήλωση σε αυστηρές πολιτικές Νόμου και Τάξης, οι επαναλαμβανόμενες εκρήξεις εθνικισμού απέναντι σε υπερεθνικούς οργανισμούς όπως η ΕΕ και το ΝΑΤΟ που θεωρούνται ότι υπονομεύουν το κροατικό εθνικό συμφέρον, βρίσκονται στο επίκεντρο της ατζέντας του κόμματος (Stojaroná, 2012: 147).

Η *Κροατική Δημοκρατική Ένωση* (HDZ), συνήθως περιγράφεται ως συντηρητικό εθνικιστικό κόμμα «ομπρέλα», διαθέτοντας μια «ακραία δεξιά ομάδα». Από την ίδρυσή του όμως, και μέχρι τον θάνατο του φυσικού του ηγέτη Franjo Tuđman,¹⁷⁹ χαρακτηρίζεται ως ένα ακροδεξιό κόμμα (Mudde, 2007: 54). Η

¹⁷⁹ Κρίνεται χρήσιμο στο σημείο αυτό να γίνει μια αναφορά στο πρόσωπο του Franjo Tuđman. Ο Tuđman λοιπόν, μετείχε μόλις στα δεκαέξι του στην αντίσταση στο πλευρό των κομμουνιστών. Επέδειξε εξαιρετικές επιδόσεις ως στρατιωτικός στον Γιουγκοσλαβικό Ομοσπονδιακό Στρατό, και έγινε ο νεότερος στρατηγός του στα τέλη της δεκαετίας του '60. Η επαγγελματική στροφή του σε καθηγητή πολιτικών επιστημών στο Πανεπιστήμιο του Zagreb, συνοδεύτηκε από μια ταυτόχρονη ιδεολογική μεταστροφή. Απαρνήθηκε την ιδεολογία του τιτοϊσμού, υιοθετώντας αυτή του κροατικού εθνικισμού. Πάλεψε για την αποκατάσταση του καθεστώτος των *Ustasha* με την ταυτόχρονη υποβάθμιση των εγκλημάτων των οπαδών του Ante Starčević. Για τη συγκεκριμένη του στάση διαγράφηκε το 1967 από την «Ένωση Κομμουνιστών Κροατίας» και καθαιρέθηκε από όλα τα αξιώματά του. Μάλιστα το 1981 καταδικάστηκε σε τριετή φυλάκιση για την έκδοση ενός αναθεωρητικού βιβλίου. Ο Tuđman οργάνωσε το κόμμα του με αυταρχικό τρόπο και κατάφερε να εκλεγεί πρόεδρος της Κροατίας το 1990, έχοντας την αμέριστη υποστήριξη της εθνικιστικής διασποράς και των κυκλωμάτων της μαφίας. Την εποχή δε εκείνη, δήλωνε χαρακτηριστικά εκφράζοντας τα ακραία πιστεύω του, ότι είναι ευτυχής που είναι παντρεμένος με μια γυναίκα η οποία

HDZ ιδρύθηκε το 1989 από τον Tuđman με στόχο την επίτευξη της ανεξαρτησίας της Κροατίας. Το κόμμα πρωταγωνίστησε στην κροατική πολιτική σκηνή. Τα μέλη του κατά τους ισχυρισμούς του κόμματος, έφτασαν στα 500.000 άτομα και είχε έντονη παρουσία σε όλη τη χώρα. Πριν τις εκλογές του 1990 στα ταμεία του κόμματος είχαν εισρεύσει 8,2 εκ. δολάρια ως συνεισφορά των Κροατών μεταναστών από το εξωτερικό. Όπως και το *HSP*, έτσι και η *HDZ* αποδείχθηκε εξαιρετικά ικανή στην οικειοποίηση των παραδοσιακών συμβόλων του κροατικού εθνικισμού. Το πρόγραμμα του κόμματος, έχοντας ως βασικά στοιχεία τον αντικομμουνισμό, την ανεξαρτησία της Κροατίας, την ηθική και εθνική αναγέννηση της χώρας, και την ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών, προσέλκυσε την υποστήριξη μεγάλου τμήματος του πληθυσμού (J. Irvine, 1996: 4). Το κόμμα κυβέρνησε από το 1990 έως το 2000, και από το 2003 μέχρι το 2011. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 οι θέσεις του κόμματος όπως και οι πολιτικές που άσκησε ως κυβέρνηση επηρεάστηκαν από τις πολεμικές συρράξεις στην Κροατία και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, με τον εθνικισμό να αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας. Από τον θάνατο του Tuđman το 2000 και τη συνακόλουθη τοποθέτηση του κόμματος στην αντιπολίτευση, η *HDZ* φάνηκε πως μετασχηματίστηκε σε ένα συντηρητικό κόμμα (Mudde, 2007: 54).

Το *Κροατικό Καθαρό Κόμμα των Δικαιωμάτων* (*HČSP*) είναι ένα υπερ-συντηρητικό, λαϊκιστικό, εθνικιστικό, ομοφοβικό και αντι-ελιτιστικό κόμμα. Αποτελεί ένα από τα βασικά κόμματα της κροατικής ριζοσπαστικής δεξιάς. Τάσσεται υπέρ ενός ισχυρού κροατικού κράτους στη βάση εθνικιστικών ιδεών. Τα μέλη του χαρακτηρίζονται από έντονες ξενοφοβικές τάσεις, ενώ οι συμβολισμοί, οι χαιρετισμοί και τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται, παραπέμπουν στο κίνημα των *Ustasha*. Επιπλέον, συμμετέχει ανοιχτά σε εορτασμούς και σε ημέρες μνήμης που πραγματοποιούνται υπέρ των *Ustasha*, επαινώντας ανοιχτά εγκληματίες της οργάνωσης· ιδιαίτερα δε τον ηγέτη της επίλεκτης στρατιωτικής μονάδας των *Ustasha*, της *Μαύρης Λεγεώνας*, Jure Francetić. Πρόεδρος του κόμματος είναι ο Josip Miljak, ενώ όσον αφορά την οργανωτική του δομή, διατηρεί γραφεία σε όλη την κροατική επικράτεια. Μάλιστα, διαθέτει και δραστήριο τμήμα νεολαίας. Την άνοιξη του 2012 το *HČSP* διοργάνωσε μετά από πολλά εμπόδια, Διεθνές Εθνικιστικό

«δεν είναι ούτε Σέρβα, ούτε Εβραία». Η πολεμική κατάσταση στην οποία περιήλθε η Κροατία, επέτρεψε στον Tuđman να διατηρήσει ένα πολύχρονο καθεστώς έκτακτης ανάγκης, στο οποίο οι δημοκρατικές μέθοδοι, οι πρακτικές και οι κανόνες, και ο σεβασμός στα δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων, βρίσκονταν στο ναδίρ τους (Milza, 2004: 680-682).

Συνέδριο. Σε διεθνικό επίπεδο το κόμμα ταυτίζει το ιδεολογικό προφίλ του με άλλα ακροδεξιά κόμματα και κινήματα. Με το ουγγρικό *Jobbik*, το ουγγρικό *Κίνημα Νεολαίας των 64 Χωρών*, το βουλγαρικό *VMRO*, με τη βουλγαρική *Εθνική Συμμαχία*, και αρκετές άλλες ακραίες οργανώσεις (Obućina, 2012: 4, 6).

Το κόμμα στρέφεται κατά της Δύσης, με θέσεις υπέρ της κυριαρχίας της παράδοσης, του καθολικισμού και της προστασίας της οικογενειακής ζωής. Έτσι στο πρόγραμμά του τονίζει την απαγόρευση των αμβλώσεων και της ευθανασίας, την ενίσχυση της πολυτεκνίας, τη δωρεάν παιδεία, και διάφορες νομικές μεταρρυθμίσεις υπέρ της βελτίωσης των κοινωνικών συνθηκών της χώρας (Obućina, 2012: 4).

Όσον αφορά την οικονομική και κοινωνική πολιτική, το *HČSP* αντιτίθεται στον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό και στην παγκοσμιοποίηση, υποστηρίζοντας μια ισχυρή εθνική οικονομία και κοινωνική δικαιοσύνη. Σε αυτό το πλαίσιο, η ρητορική του κόμματος είναι σαφέστατα αντι-ελιτίστικη, υποστηρίζοντας ένα κράτος στο οποίο η παραγωγική διαδικασία θα βασίζεται στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, στην οικολογική παραγωγή τροφίμων και στον τουρισμό. Οι διάφορες ελίτ λοιπόν, για να επανέλθουμε στο αντι-ελιτίστικο στυλ του κόμματος, αντιμετωπίζονται ως «εγκληματικές οργανώσεις», οι οποίες κατά την άποψη του *HČSP*, είναι βυθισμένες στη διαφθορά. Στο πνεύμα αυτό, ζητά τη θέσπιση νόμου που να επιτρέπει την καταδίκη των «διάφορων προδοτών των ελίτ» και την επακόλουθη φυλάκισή τους ή στην καλύτερη περίπτωση την τιμωρία τους με οικονομικά πρόστιμα. Ως λύση για τον περιορισμό της διαφθοράς υποστηρίζει τον περιορισμό του δημόσιου τομέα, ο οποίος θεωρείται κατά τις αντιλήψεις του, ως ο κύριος μοχλός διαφθοράς (Obućina, 2012: 4).

Το θέμα των ομογενών και των «χαμένων πατρίδων» είναι αγαπημένο και καίριο στη ρητορική του κόμματος, αποτελώντας σημαντικό ιδεολογικό όπλο στη φαρέτρα του. Το *HČSP* τάσσεται υπέρ της στήριξης των Κροατών που ζουν σε άλλες χώρες, θεωρώντας ειδικότερα, ότι οι Κροάτες που διαμένουν στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη θα πρέπει να διαθέτουν δικό τους Σύνταγμα και την αμέριστη υποστήριξη από τη «μητέρα πατρίδα». Ως εκ τούτου, επιζητά την κατάργηση ή την αναθεώρηση της Συμφωνίας του Dayton. Όσον αφορά τον λεγόμενο «Πατριωτικό Πόλεμο», το κόμμα θεωρεί ότι αυτός θα πρέπει να χαρακτηριστεί επίσημα ως «Αμυντικός Απελευθερωτικός Πόλεμος», με την έννοια ότι υπήρξε ένας απαραίτητος πόλεμος για την ανεξαρτησία και επιβίωση του κροατικού έθνους-κράτους. Σχετικά με τους

Κροάτες που θεωρούνται ως εγκληματίες πολέμου, υποστηρίζει ότι θα πρέπει να τους δοθεί γενική αμνηστία (Obućina, 2012: 5).

Το *HČSP* θεωρούσε ότι τα απομεινάρια του Γιουγκοσλαβικού κομμουνιστικού συστήματος συνιστούσαν μια διαρκή απειλή για τις δομές του κροατικού κράτους. Υποστηρίζει ότι διαδοχικές κροατικές κυβερνήσεις παρέμειναν στα χέρια των κομμουνιστών και των οπαδών τους. Έτσι, ζητούσε την κατεδάφιση των αγαλμάτων του ηγέτη της Γιουγκοσλαβίας Josip Broz Tito, όπως και την τροποποίηση του προοιμίου του Συντάγματος της Κροατίας. Σχετικά με τους διεθνείς θεσμούς, το κόμμα αντιτίθεται σθεναρά απέναντί τους, και είναι κατά της παγκοσμιοποίησης. Έτσι, τάχθηκε υπέρ της διακοπής των διαπραγματεύσεων ένταξης στην ΕΕ, θεωρώντας ότι η Κροατία βρισκόταν σε μειονεκτική θέση. Παρόμοια στάση κράτησε και ως προς το NATO, καθώς ζητούσε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την ένταξη της χώρας στη Βορειοατλαντική Συμμαχία. Τέλος, το *HČSP* αντιτάχθηκε σε κάθε είδους συνεργασία με το ICTY, για το οποίο θεωρούσε ότι δεν αποτέλεσε παρά ένα πολιτικό δικαστήριο, που ως μοναδικό σκοπό είχε να καταδικάσει τους κροάτες ήρωες πολέμου (Obućina, 2012: 5).

Το κόμμα αποδέχεται ότι στις εθνικές μειονότητες θα πρέπει να χορηγούνται όλα τα εθνικά, θρησκευτικά και πολιτιστικά δικαιώματα, αλλά δεν προκρίνει την κοινοβουλευτική εκπροσώπησή τους. Συγκεκριμένα, ζητά την κατάργηση των οχτώ κοινοβουλευτικών εδρών που διατίθενται *de facto* στις μειονότητες, και ειδικότερα στις τρεις που αφορούν τη σερβική εθνική μειονότητα. Επίσης απορρίπτει την πλήρη ισότητα των μειονοτήτων στο εσωτερικό της κροατικής κοινωνίας.¹⁸⁰ Στο ίδιο πλαίσιο κυμαίνεται και η εχθρότητά του προς τους ομοφυλόφιλους με το κόμμα να συμπράττει με τους *Κροάτες Εθνικιστές*. Οι *Κροάτες Εθνικιστές* είναι γνωστοί για την εναντίωσή τους απέναντι στην Παρέλαση Υπερηφάνειας στο Ζάγκρεμπ, προτρέποντας «*όλους τους εθνικιστές, τους πατριώτες, τους Ustasha, τους φασίστες, τους εθνικοσοσιαλιστές, τους skinheads, και όλους όσους έχουν το κουράγιο να απαλλάξουν την Κροατία από τη μάστιγα των ομοφυλοφίλων, να ενταχθούν στο κίνημα*». Με τον τρόπο αυτό το *HČSP* συναινεί σε ακραίες τοποθετήσεις και ιδέες, σε ομιλίες μίσους, σε φασιστικές πρακτικές, και εν τέλει σε πράξεις βίας (Obućina, 2012: 5).

¹⁸⁰ Χαρακτηριστικό της στάσης που έχουν τμήματα της κροατικής ακροδεξιάς απέναντι στις μειονότητες, είναι η δήλωση του προέδρου της *Οργάνωσης των Βετεράνων του Πατριωτικού Πολέμου* και μέλους του Κοινοβουλίου το 2005, Marinko Liović, ο οποίος τον Ιούνιο του 2005 δήλωνε: «*σκυλιά, γάτες, γυναίκες, Σέρβοι και Εβραίοι έχουν απομακρυνθεί από το κελάρι του*» (Hedl, 2005).

Το *Κροατικό Κόμμα των Δικαιωμάτων-1861* (HSP-1861), ιδρύθηκε το 1995 μετά την απομάκρυνση του Paraga από την ηγεσία του *HSP*. Το «1861» είναι το έτος ίδρυσης του αρχικού *Κροατικού Κόμματος των Δικαιωμάτων*, με ηγέτη τον Ante Starcevic. Το *HSP-1861* υποστηρίζει ότι αποτελεί τη φυσική εξέλιξη και τη συνέχεια της πολιτικής πορείας και δραστηριότητας του συγκεκριμένου κόμματος. Η συγκρότηση ενός ανεξάρτητου κροατικού κράτους στο σύνολο της θεωρούμενης-από το κόμμα-εθνικής και ιστορικής περιοχής της Κροατίας αποτελεί την κεντρική θέση του *HSP-1861*. Όλα αυτά, όπως υποστηρίζει, αποτελούν τη βάση των κροατικών εθνικών δικαιωμάτων και συμφερόντων, και των σύγχρονων δημοκρατικών αρχών και αρχών της ελευθερίας και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το *HSP-1861* τάσσεται υπέρ της επιστροφής των Κροατών στην πατρίδα, επιζητώντας τη δραστηριοποίησή τους για την άσκηση άμεσης και αποτελεσματικής επιρροής προς τη δημιουργία του μεγάλου κροατικού κράτους. Έτσι το κόμμα θεωρεί του Κροάτες της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης αναπόσπαστο κομμάτι του κροατικού έθνους, επιζητώντας μια ενιαία Κροατία. Το *HSP-1861* τάσσεται ενάντια στο δόγμα του «του τουζμανισμού», διάκειται θετικά στην προάσπιση του Πατριωτικού Πολέμου, αντιτίθεται στο ICTY και παρουσιάζει έντονο αντισερβισμό. Σχετικά με το ζήτημα της ένταξης στην ΕΕ και στο NATO, επιθυμούσε έντονα τη διενέργεια δημοψηφισμάτων (Stojaronά, 2012: 145).

Το κόμμα των *Δεξιών Κροατών - Δεξιού Κροατικού Κινήματος* (HP-HPP), έχει μετονομαστεί σε *Αυτόχθονο - Κροατικό Κόμμα Δικαιωμάτων* (Autohtona – Hrvatska Stranka Prava, A-HSP). Το *HP-HPP* ιδρύθηκε το 2003 και είναι υπέρμαχο της ιδέας της *Μεγάλης Κροατίας* και του «τουτζμανισμού» (Stojaronά, 2012: 145). Επιζητά την εδαφική αποκατάσταση των «ιστορικών περιοχών της Κροατίας», όπου κατά τις θεωρίες του κόμματος, έλαβε χώρα γενοκτονία κατά του κροατικού πληθυσμού. Έτσι, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, ο κόλπος των κροατικών ακτών και οι περιοχές *Stijem* και *Backa*, είναι τα μέρη για τα οποία εγείρονται αυτές οι εδαφικές διεκδικήσεις (Stojarova, 2010: 54). Το κόμμα διακατέχεται από έντονο εθνικισμό και ξενοφοβία, κυρίως κατά των Σέρβων, και ήταν αντίθετο στην ΕΕ και το NATO. Το νέο κομματικό μόρφωμα του προέκυψε, το *A-HSP*, έχει ως κύριο στόχο να συνενώσει όλα τα εθνικιστικά κόμματα της χώρας. Στο πρόγραμμά του τάσσεται υπέρ της προστασίας του γάμου και της μητρότητας, των παιδιών και της νεολαίας, των

ατόμων με ειδικές ανάγκες και της φύσης.¹⁸¹ Στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο που διεξήχθησαν το 2013 στην Κροατία, έλαβε μόλις 2.350 ψήφους και ποσοστό 0,32%, χωρίς φυσικά να εκλέξει αντιπρόσωπο.

Το *Κροατικό Μπλοκ* (HB), ιδρύθηκε το 2002 και θεωρείται ότι αποτελεί κίνημα, παρά κόμμα. Το *HB* αυτοχαρακτηριζόταν ως ένα πατριωτικό, εθνικό, συντηρητικό κόμμα, εδραιωμένο στις ιδεολογικές ρίζες του πρώτου προέδρου Franjo Tuđman, και στο δόγμα του «*τουτζμανισμού*». Η ιδεολογία του *HB* βασίζεται στην ελεύθερη ανάπτυξη του ατόμου στην κοινωνία, στην προστασία της μεσογειακής και κεντροευρωπαϊκής ταυτότητας της Κροατίας και στην προστασία της κροατικής γλώσσας. Το κόμμα υποστηρίζει την ισότιμη συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ, όχι όμως με οποιαδήποτε κόστος, έχοντας πάντα ως «λάβαρο» την παρεμπόδιση του ξεπουλήματος των πλουτοπαραγωγικών πηγών σε ξένες επιχειρήσεις. Επιζητά τη σύσφιξη των σχέσεων με τους Κροάτες που διαμένουν στο εξωτερικό. Ένα από τα βασικά στοιχεία του προγράμματός του είναι η υπεράσπιση της αξιοπρέπειας του Πατριωτικού Πολέμου, καθώς επίσης και η σθεναρή αντίθεσή του απέναντι στην προσπάθεια από-τουτζμανοποίησης της χώρας. Το *HB* τάχθηκε ενάντια στην ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ. Αντιτίθεται στις λύσεις που προτείνονται από τη διεθνή κοινότητα και ζημιώνουν το κροατικό εθνικό συμφέρον, για τις οποίες θεωρεί ότι απειλούν την κυριαρχία ή την ακεραιότητα της χώρας. Επίσης είναι αρνητικό σε οποιαδήποτε επιχειρούμενη προσπάθεια ομοσπονδοποίησης στον χώρο των Δυτικών Βαλκανίων. Το *HB* θεωρεί ότι το κύριο πρόβλημα ασφαλείας της χώρας είναι «οι συζητήσεις για μια ένωση στα Δυτικά Βαλκάνια». Υποστηρίζει ότι η Κροατία πρέπει να αποκτήσει ισχυρούς δεσμούς και σχέσεις με τις ΗΠΑ, και είναι πρόθυμη να συνεργαστεί με το ICTY, όπως και με τους άλλους θεσμούς και οργανώσεις των Ηνωμένων Εθνών. Στα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα προσθέτει την πολιτικοποίηση των υποθέσεων στο ICTY, την οικονομική κατάσταση και την ασκούμενη νομισματική πολιτική της χώρας, το οργανωμένο έγκλημα, το καθεστώς του κροατικού έθνους στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, τις ανεπίλυτες συνοριακές διαφορές, την παγκόσμια τρομοκρατία, τη μετανάστευση και τις προσφυγικές κρίσεις, τις οικολογικές καταστροφές (Stojanova, 2010: 53-54).

Το κόμμα *Ολοκλήρωση και Ευημερία της Κροατίας* (Hrvatski Identitet i Prosperitet) ή με τη μεταγενέστερή του ονομασία *Κροατική Αληθινή Αναγέννηση*

¹⁸¹ βλ. επίσημη ιστοσελίδα του κόμματος: <http://www.hrvatskipravasi.hr/index.php?id=m&lnk=2>.

(Hrvatski Istinski Preporod, HIP), ιδρύθηκε το 2001 και πρώτος του πρόεδρος υπήρξε ο γιος του Franjo Tuđman, ο Miroslav Tuđman. Το κόμμα ακολούθησε την πολιτική του Franjo Tuđman, κατηγορώντας όλους όσους ήταν υπέρ της αποτουζμανοποίησης της χώρας. Το *HIP* ήταν υπέρμαχο της ιδέας της *Μεγάλης Κροατίας*, προωθώντας έτσι ειδικές σχέσεις με τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη με κύριο μέλημα την προστασία του κροατικού έθνους στη συγκεκριμένη περιοχή. Γενικά διατύπωνε έντονη νατιβιστική ρητορική και ιδεολογία. Προσπάθησε να διατηρήσει την περηφάνια του Πατριωτικού Πολέμου, ενώ κράτησε αρνητική στάση απέναντι στο ICTY, κατηγορώντας το για πολιτικές διώξεις (Stojarova, 2010; Stojarová, 2012). Μετά τα φτωχά αποτελέσματα στις βουλευτικές εκλογές του Νοεμβρίου 2003, το κόμμα έπεσε στην αφάνεια και τελικά τον Αύγουστο του 2011, ανέστειλε τη λειτουργία του.

Το *Κροατικό Εθνικό Μέτωπο* (Hrvatski Nacionalni Front, HNF) λειτουργεί ως μια εθνικιστική και ριζοσπαστική οργάνωση στην Κροατία, και θεωρείται συνέχεια της πρώτης οργάνωσης ομογενών με το ίδιο όνομα. Η αρχική οργάνωση ιδρύθηκε το 1967 από τους ομογενείς Mile Prpić και Ivan Matičević, οι οποίοι υπήρξαν μέλη του *Κροατικού Απελευθερωτικού Κινήματος* (Hrvatski Oslobodilački Pokret, HOP) με ηγέτη τον Mile Rukavina Backo. Στη νέα της μορφή η οργάνωση ιδρύθηκε το 2010 από τον Stjepan Penc, εθελοντή στον πόλεμο της Κροατίας, ο οποίος ανέλαβε και πρόεδρος της. Η οργάνωση διαθέτει δύο ενεργές υπο-οργανώσεις νεολαίας και διατηρεί στενούς δεσμούς με το υπερεθνικιστικό *A-HSP*. Με το συγκεκριμένο κόμμα συνδιοργάνωσαν συγκεντρώσεις το 2010, καίγοντας μάλιστα και τη σερβική σημαία. Το *HNF* είναι λοιπόν μια ακραία συντηρητική, εθνικιστική οργάνωση, η οποία εκφράζει ταυτόχρονα θετικές απόψεις σχετικά με την κληρονομιά του κινήματος των *Ustasha*. Τα μέλη του τηρούν τρεις βασικές αξίες: την πίστη στον Θεό, την παραδοσιακή κροατική οικογένεια, και την πίστη στο κροατικό έθνος. Ο στόχος του *HNF* είναι η δημιουργία ενός «πραγματικά Ανεξάρτητου Κράτους της Κροατίας» στη βάση αυτών των τριών αρχών. Το *HNF* χρησιμοποιεί τα διακριτικά των *Ustasha* και τα συνθήματά τους: «Έτοιμοι για το σπίτι» και «ο Θεός και οι Κροάτες», υποστηρίζοντας ότι η ιδέα ενός ανεξάρτητου κράτους έχει εγκαταλειφθεί χωρίς λόγο (Obućina, 2012: 6).

Η οργάνωση θεωρεί ότι η κροατική εθνικότητα είναι μοναδική, δηλώνοντας ότι οι πολίτες της Κροατίας «δεν ανήκουν σε καμία εθνοτική ομάδα, συμπεριλαμβανομένης και αυτής των σλάβων, με την οποία έχουν ταυτιστεί λόγω

γλωσσικών ομοιοτήτων. Όλοι γνωρίζουν ότι οι πολίτες της Κροατίας είναι μια ξεχωριστή ομάδα» (Obućina, 2012: 6). Επιπλέον, εδάφη εκτός των σημερινών συνόρων της Κροατίας, συμπεριλαμβανομένων των Boka Kotorska, του ανατολικού Srijem, Bačka, Banat, και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, προβάλλονται από το *HNF* ως τμήμα του κροατικού κράτους, εκφράζοντας έτσι αλυτρωτικές τάσεις και την ιδέα της *Μεγάλης Κροατίας*. Τα εδάφη αυτά θεωρούνται από την οργάνωση ότι αποτελούν τμήμα της χώρας, τόσο γεωγραφικά, όσο και από άποψη πολιτισμού και ιστορίας, από τον έβδομο αιώνα, και ως τούτου δεν έχει κανείς το δικαίωμα να τα χωρίσει. Το πρόγραμμα του *HNF* περιλαμβάνει επίσης έντονο θαυμασμό για τον κρατισμό, την ανάπτυξη ενός ισχυρού κράτους και την προσήλωση στα καθήκοντα, τις ευθύνες και τον αυταρχισμό. Στις απόψεις του για τη δικαιοσύνη και την τιμωρία, εκφράζεται το αυταρχικό πνεύμα της οργάνωσης: «όσοι έχουν δημοσίως θίξει το κροατικό κράτος, θα πρέπει να υποστούν τις κυρώσεις που κυμαίνονται από την ισόβια κάθειρξη μέχρι και την καταναγκαστική εργασία». Το *HNF* θεωρεί ως μη αποδεκτή οποιαδήποτε επίσημη διασύνδεση με διεθνείς οργανώσεις και θεσμούς, όπως την ΕΕ και το ΝΑΤΟ. Μέλη του *HNF* ισχυρίζονται ότι τέτοιες διασυνδέσεις θα οδηγήσουν σε απώλεια της ανεξαρτησίας, στην αμερικανοποίηση και στον εξευρωπαϊσμό της κροατικής κοινωνίας, στον αφανισμό της κροατικής παράδοσης (κυρίως όσον αφορά τα ήθη και έθιμα), στην πολιτισμική και γλωσσική καταστροφή των Κροατών και στην κατασπατάληση των φυσικών πόρων (Obućina, 2012: 6-7).

Στον χώρο της υπο-κουλτούρας στην Κροατία, εμφανίζεται η *Κροατική Εθνική Αντίσταση-Συμμαχία των Αυτόνομων Σοσιαλιστών* (Hrvatski Narodni Odpor, HNO). Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, η *HNO* έχει αναδειχθεί ως ένα διακριτό εθνικιστικό κίνημα. Αποτελεί αντίγραφο παρόμοιων κινήματων που εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στη Γερμανία (κυρίως στο Βερολίνο και την πρώην Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας) στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Αποτελείται από αυτόνομους πυρήνες με μικρό αριθμό μελών, 10 έως 20 άτομα, τα οποία και συνδέονται με άλλους πυρήνες μόνο μέσω του διαδικτύου, χωρίς ουσιαστικά να γνωρίζονται μεταξύ τους. Δεν υπάρχει σαφής ιεραρχία στο εσωτερικό της οργάνωσης και οι στόχοι της είναι πολύ γενικοί· όπως για παράδειγμα: η παροχή υποστήριξης σε εθνικές εκστρατείες ευαισθητοποίησης των Κροατών και η προώθηση των παραδοσιακών αξιών της Κροατίας. Η οργάνωση πραγματοποιεί τις δικές της καμπάνιες ευαισθητοποίησης της νεολαίας σε όλη την Κροατία και εξαπλώνει την προπαγάνδα της σε πολλές κροατικές πόλεις κυρίως μέσω της χρήσης των μέσων

μαζικής ενημέρωσης και του διαδικτύου. Το κίνημα θεωρεί τον εαυτό του ότι προσφέρει μια ποιοτική εναλλακτική λύση στην κροατική κοινωνία, ιδίως όσον αφορά την καταπολέμηση των διεφθαρμένων αρχών της διοίκησης και των διαπολιτισμικών και αντεθνικών αξιών που προωθούν. Κατά την άποψη του κινήματος, οι εν λόγω αξίες καταστρέφουν τη χώρα και εθνοτική της ταυτότητα. Η *HNO* αντιτίθεται σθεναρά στην παγκοσμιοποίηση και τον καπιταλισμό. Τα μέλη της οργάνωσης φορούν μαύρα μπουφάν, κουκούλες και παντελόνια. Οι κύριες δραστηριότητές της περιλαμβάνουν διαδηλώσεις, τη δημιουργία graffiti και τη διεξαγωγή «ηλεκτρονικού πολέμου» με τους αντιπάλους της. Σε δημόσιες διαδηλώσεις, οι συγκεκριμένοι ακτιβιστές καλύπτουν τα πρόσωπά τους για να αποτρέψουν την αναγνώριση από την αστυνομία ή τους αντιπάλους τους, γεγονός το οποίο περιορίζει το πεδίο εφαρμογής των δράσεων που μπορούν να ληφθούν εναντίον τους στις πορείες. Παρόλο που η οργάνωση ισχυρίζεται ότι δεν έχει οποιαδήποτε σύνδεση με νεοναζιστικά κινήματα ή με κινήματα skinhead, διακατέχεται από εθνικοσοσιαλιστικές πεποιθήσεις. Η *HNO* αυτοχαρακτηρίζεται ιδεολογικά απλά ως αντίθεση του συστήματος και ως μια ομάδα που συμπυκνώνει τις σωστές και υγιείς ιδέες τόσο της ριζοσπαστικής αριστεράς όσο και της άκρας Δεξιάς. Με λίγα λόγια, αντιλαμβάνεται την ύπαρξή της ως μια ριζοσπαστική εναλλακτική λύση στην παραδοσιακή πολιτική. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι είναι η μόνη ριζοσπαστική οργάνωση στην Κροατία που απορρίπτει ανοιχτά τον κοινοβουλευτισμό. Η οργάνωση διατείνεται ότι είναι ανοιχτή σε όλους, αλλά οι έμποροι ναρκωτικών και οι τοξικομανείς, οι ομοφυλόφιλοι, οι αμφιφυλόφιλοι, οι αλκοολικοί, οι προαγωγοί και διάφοροι άλλοι, προφανώς δεν είναι ευπρόσδεκτοι στους κόλπους της (Obućina, 2012: 7).

5.4. Βοσνία-Ερζεγοβίνη

Καθώς η διαδικασία της κρατικής συγκρότησης δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα στην εν λόγω χώρα, η κατάσταση σχετικά με την ακροδεξιά είναι εξαιρετικά δύσκολο να αξιολογηθεί.¹⁸² Το πολιτικό σκηνικό συνεχίζει να είναι διαιρεμένο μεταξύ εθνικών επιδιώξεων, με τα περισσότερα κόμματα να εκπροσωπούν την εθνική τους κοινότητα

¹⁸² Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη είναι ένα κράτος αποτελούμενο από δύο οντότητες, την Ομοσπονδία Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και τη Σερβική Δημοκρατία. Από το 1998 υπάρχει και η περιοχή του Μπρτσκο που δεν ανήκει σε καμία οντότητα, αλλά υπάγεται απευθείας στην κεντρική κυβέρνηση. Η Ομοσπονδία Βοσνίας-Ερζεγοβίνης διαιρείται περαιτέρω σε 10 καντόνια, ενώ η Σερβική Δημοκρατία είναι ενιαία στη δομή της. Για περισσότερα σχετικά με το καθεστώς που διέπει τη χώρα, βλ. http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/el/infoCountryPage/setimes/resource_centre/countries/bih?country=BiH.

και να αγωνίζονται για αυτήν. Κεντρικό θέμα της διαμάχης είναι οι Ειρηνευτικές Συμφωνίες του Dayton και η συνεχιζόμενη ανάμειξη της διεθνούς κοινότητας στα εσωτερικά του βοσνιακού κράτους. Τα κύρια κόμματα όλων των οντοτήτων που είναι παρόντα από την έκρηξη του πολέμου βρίσκονται ακόμα στην εξουσία, βασιζοντας σε μεγάλο βαθμό την ύπαρξή τους πάνω σε εθνικές και νατιβιστικές διαιρέσεις. Το πολιτικό σύστημα της χώρας είναι εξαιρετικά περίπλοκο και εκλογικές διαδικασίες λαμβάνουν χώρα σχεδόν κάθε χρόνο (Stojanová, 2012: 147, 149). Η πολυεθνική διαμόρφωση λοιπόν της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης δεν επιτρέπει την ανάπτυξη μιας παραδοσιακής ακροδεξιάς ρητορικής που να είναι βασισμένη στην εξύψωση του ισχυρού κράτους. Μέσα σε αυτό το περίπλοκο περιβάλλον, η κάθε εθνική κοινότητα, όπως είναι φυσικό, έχει το δικό της όραμα. Τα βοσνιακά κόμματα επιθυμούν την κατάργηση των οντοτήτων και τη δημιουργία μιας ενιαίας Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Οι Βόσνιοι Κροάτες με τη σειρά τους, επιδιώκουν να θεσμοθετήσουν μια αυτόνομη κροατική οντότητα, την Κροατική Δημοκρατία στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, έχοντας σαφείς δεσμούς με την Κροατία, και τη δημιουργία ενός ομόσπονδου κράτους αποτελούμενο από τρεις δημοκρατίες. Οι Βόσνιοι Σέρβοι στοχεύουν σε μια αύξηση της ισχύος τους εντός του πλαισίου της Ομοσπονδίας, και του δικαιώματος να αποχωρίσουν από αυτήν. Τα σερβικά πολιτικά κόμματα φαίνονται να είναι περισσότερο εθνικιστικά, με ορισμένα από αυτά να λαμβάνουν καθαρή θέση για στενότερους δεσμούς με τη Σερβία. Η εγκαθίδρυση μιας πολυεθνικής Βοσνίας, μακριά από εθνικιστικά φαινόμενα είτε εσωτερικής ομογενοποίησης είτε εξωτερικού αποκλεισμού, φαντάζει ακόμα εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα.

Πίνακας 1. Ακροδεξιοί σχηματισμοί (κόμματα, οργανώσεις και υποκοουλτούρες) στις χώρες: Αλβανία, Βόρεια Μακεδονία και Κροατία

Χώρα	Κόμμα ¹ Οργάνωση ² Υποκοουλτούρα ³	Ιδεολογικά χαρακτηριστικά	Κοινοβουλευτική εκπροσώπηση
Αλβανία			
	PBK ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλτρωτισμός («Μεγάλη Αλβανία») 	ΝΑΙ
	PUK ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλτρωτισμός («Μεγάλη Αλβανία») 	ΟΧΙ
	PDD ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αντικομμουνισμός 	ΟΧΙ
	AK ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Αλτρωτισμός («Μεγάλη Αλβανία») • Αντιμειονοτική στάση 	ΟΧΙ

		<ul style="list-style-type: none"> • Εναντίωση κατά της Ελλάδας • Αντιελιτισμός • Καταπολέμηση διαφθοράς 	
	PDIU ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Αλυτρωτισμός («Μεγάλη Αλβανία») • Αντιμειονοτική Στάση • Εναντίωση κατά της Ελλάδας • Ζήτημα Τσάμηδων 	NAI
Βόρεια Μακεδονία			
	MAAK ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αντιμειονοτική στάση 	OXI
	VMRO-DP ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός 	OXI
	VMRO-DPMNE ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλυτρωτισμός 	NAI
	TMORO-VEP ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλυτρωτισμός 	OXI
	TMRO ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλυτρωτισμός 	OXI
	NDM ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλυτρωτισμός 	OXI
	WMC ²	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλυτρωτισμός 	NAI
	DPA ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός 	OXI
	BDK ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός 	OXI
	Illyricum Libertas ²	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλυτρωτισμός 	OXI
	Ballista ³	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλυτρωτισμός 	OXI
Κροατία		<ul style="list-style-type: none"> • 	
	HSP ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Αλυτρωτισμός («Μεγάλη Κροατία») • Υπέρμαχο κινήματος Ustasha • Λειτουργία παραστρατιωτικών ομάδων 	NAI
	HDZ ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αντικομμουνισμός 	NAI
	HČSP ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Λαϊκισμός • Νατιβισμός • Ξενοφοβία • Υπέρμαχο κινήματος Ustasha • Αντιελιτισμός • Ομοφοβία 	OXI
	HSP-1861 ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλυτρωτισμός («Μεγάλη Κροατία») • Αντισερβισμός • Τουτζμανισμός 	OXI
	HP-HPP ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός 	OXI

		<ul style="list-style-type: none"> • Αλυτρωτισμός («Μεγάλη Κροατία») • Ξενοφοβία • Αντισερβισμός • Τουτζμανισμός • Συντηρητισμός 	
	HB ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Τουτζμανισμός 	OXI
	HIP ¹	<ul style="list-style-type: none"> • Τουτζμανισμός • Αλυτρωτισμός («Μεγάλη Κροατία») 	OXI
	HNF ²	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικισμός • Αλυτρωτισμός («Μεγάλη Κροατία») • Υπέρμαχο κινήματος Ustasha • Αυταρχισμός 	OXI
	HNO ³	<ul style="list-style-type: none"> • Νατιβισμός • Αντικοινοβουλευτισμός 	OXI

Μέρος Τρίτο

Κεφάλαιο Έκτο

Βουλγαρία

6.1. Εισαγωγή

Η άκρα δεξιά στη μετακομμουνιστική Βουλγαρία αποτελείται από κόμματα και οργανώσεις που ιδεολογικά συνδέονται με την υιοθέτηση ακραίων μορφών συντηρητισμού, ξενοφοβίας, και σε αρκετές περιπτώσεις ακόμα και ρατσισμού. Οι φορείς της είναι ένθερμοι υποστηρικτές του Νόμου και της Τάξης, υποστηρίζουν ότι η εξουσία πρέπει να ασκείται από έναν ισχυρό ηγέτη, και προωθούν μια συγκεκριμένη μορφή λαϊκισμού στη βάση της αντίθεσης λαού-ελίτ (Α. Todorov, 2013). Όπως αναφέρει και ο Kiril Avramov, οι συγκεκριμένοι φορείς της βουλγαρικής ακροδεξιάς σκηνής επιδεικνύουν καθαρά φασιστικά χαρακτηριστικά, προάγοντας τον ρατσισμό. Τα τελευταία χρόνια, παρουσιάζουν έντονη ξενοφοβική ατζέντα εξαιτίας κυρίως της αύξησης των προσφύγων από τη Μέση Ανατολή (κυρίως από τη Συρία) και την Αφρική, και την επακόλουθη πίεση που ασκεί η μεταναστευτική κρίση στις χώρες της ΕΕ (Avramov, 2015: 299).¹⁸³ Βέβαια, ο δεξιός εξτρεμισμός δεν είναι νεοεμφανιζόμενο φαινόμενο στη χώρα. Όπως αναφέρει ο John Bell (1999: 233) «*παρόλο που η Βουλγαρία αποτελούσε μια αριστερή χώρα*», οποιοσδήποτε εξετάσει την ιστορία της από την Οθωμανική κατοχή το 1878 έως και την κομμουνιστική περίοδο μετά το 1944, μπορεί να βρει παραδείγματα ακροδεξιού εξτρεμισμού.¹⁸⁴

¹⁸³ Στη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου στη Συρία πρόσφυγες από τη χώρα αναζήτησαν δίοδο προς τη Δυτική-Βόρεια Ευρώπη μέσω της Βουλγαρίας. Το 2014 η Βουλγαρία αριθμούσε πάνω από 11.600 πρόσφυγες (το 60% είναι Σύριοι), μια αύξηση στην οποία η χώρα αδυνατούσε να ανταπεξέλθει και να διαχειριστεί την αυξανόμενη ροή, καθώς δεν αποτελούσε μέχρι πρότινος δημοφιλή προορισμό για τους αιτούντες άσυλο. Το αποτέλεσμα ήταν οι νεοεισερχόμενοι πρόσφυγες να καταλήγουν σε υπερπλήρη κέντρα υποδοχής, όπου επικρατούσαν δεινές συνθήκες διαβίωσης. Για να μπορέσει η βουλγαρική κυβέρνηση να ανταπεξέλθει στη συνεχόμενη εισροή προσφύγων, πέρα από τα τρία επίσημα κέντρα υποδοχής που λειτουργούσαν υπό την Κρατική Υπηρεσία για τους Πρόσφυγες, εγκατέστησε κέντρα υποδοχής έκτακτης ανάγκης στις περιοχές Voenna Rampa και Vrazhdevna στη Σόφια (εγκαταλελειμμένα σχολεία), στην πόλη Harmanli (πρώην στρατιωτικό συγκρότημα) και στο χωριό Konatchevtsi (πρώην θερινή κατασκήνωση). Αυτή η εισροή των προσφύγων είχε αντίκτυπο και στη βουλγαρική κοινωνία, προκαλώντας οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές επιπτώσεις. Οδήγησε στην έξαρση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του εθνικισμού. Οι παραπάνω αρνητικές καταστάσεις ενισχύθηκαν από την ελλιπή και λανθασμένη ενημέρωση των Βούλγαρων πολιτών από τα εθνικά ΜΜΕ, προκαλώντας υστερία αναφορικά με το μέγεθος και τις επιπτώσεις που προκάλεσε το κύμα των Σύρων προσφύγων στη χώρα, σε μια κοινωνία όπου το 83% (σύμφωνα με δημοσκόπηση της Alpha Research) θεωρεί τους πρόσφυγες ως κίνδυνο για την εθνική της ασφάλεια. Βλ. Κέντρο Ρωσίας Ευρασίας και Νοτιο-ανατολικής Ευρώπης (2014).

¹⁸⁴ Σύμφωνα με τον Bell (1999) ο θεσμός της μοναρχίας που επιβλήθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις και η εισαγόμενη γερμανική βασιλεία η οποία κατέλαβε τον θρόνο δημιουργώντας μια κακέκτυπη

Μετά την αλλαγή του πολιτικού συστήματος το 1989 και τις επακόλουθες οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν, ιδρύθηκαν διάφορες ακροδεξιές οργανώσεις και κόμματα. Οι φορείς αυτοί, στράφηκαν κυρίως ενάντια στην πολιτική επιρροή ομάδων Μουσουλμάνων και Τούρκων στη Βουλγαρία. Η κριτική-επιθέσεις επικεντρώθηκαν πάνω στο κόμμα *Κίνημα για Δικαιώματα και Ελευθερίες* (DPS), το οποίο ιδρύθηκε το 1990 με βασικό σκοπό την προάσπιση των δικαιωμάτων της τουρκικής μειονότητας. Η «πολιτική βουλγαροποίησης» της τουρκικής μειονότητας (απαγόρευση της τουρκικής γλώσσας, του τουρκικού πολιτισμού και ονομάτων) κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, είχε ως συνέπεια έντονες προστριβές και τη σύσταση παράνομων πολιτικών ομάδων. Στα χρόνια που ακολούθησαν μετά το 1990, ενισχύθηκε επίσης το απροκάλυπτα αρνητικό κλίμα προς τους Ρομά και ο αντισημιτισμός (Α. Τοδορον, 2013: 3). Αυτό το χρονικό διάστημα ιδρύθηκαν πολλά ακροδεξιά κόμματα, τα οποία δεν μπόρεσαν να αναπτύξουν κάποια αξιόλογη κοινοβουλευτική επιρροή. Εξάιρεση αποτελεί η εθνικιστική και λαϊκιστική *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση* (VMRO), η οποία σημείωσε εκλογικές επιτυχίες σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο (Albrecht, 2013: 23).

Με την κατάρρευση του κομμουνισμού το 1989 και μέχρι τις αρχές του 2005, η βουλγαρική ακροδεξιά οικογένεια δεν παρουσίασε αξιοσημείωτα εκλογικά αποτελέσματα. Ούτε οι οργανώσεις της απασχόλησαν ιδιαίτερα τη βουλγαρική κοινωνία. Τα πολιτικά κόμματά της, προσπαθούσαν μέσω συνεργασιών με τα κυρίαρχα κόμματα της βουλγαρικής πολιτικής σκηνής να καρπωθούν οφέλη και να κερδίσουν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση (Ivanov & Pieveva, 2005: 2). Κοινό χαρακτηριστικό της ατζέντας τους, όπως αναφέραμε, υπήρξε η έντονη αντιτουρκική και αντιμουσουλμανική εναντίωση, με την ταυτόχρονη προβολή της σλαβικής και βουλγαρικής ταυτότητας. Οι Ρομά αποτέλεσαν και αποτελούν τον βασικό στόχο της επιθετικότητας των κομμάτων και των οργανώσεων του χώρου. Τους κατηγορούν ότι λαμβάνουν όλες τις κοινωνικές παροχές χωρίς να προσφέρουν τίποτα, και ότι

αριστοκρατία, υπήρξε η κοινωνική βάση για την ανάπτυξη αντιδημοκρατικών συναισθημάτων και σύσταση ριζοσπαστικών κινήματων. Ο Στρατός επίσης, συχνά αναμιγνυόταν στην πολιτική. Η οργάνωση VMRO δολοφονούσε πολιτικούς, εκτιμώντας ότι αυτές οι ενέργειες είναι αναγκαίες για την απελευθέρωση της περιοχής από τον οθωμανικό ζυγό αρχικά, και μετέπειτα από τον γιουγκοσλαβικό έλεγχο. Το 1923 η βίαιη ανατροπή της κυβέρνησης του Alexander Stamboliski και η επακόλουθη περίοδος τρομοκρατίας με τη συμβολή δικαστηρίων, στρατού και Βουλγάρων Μακεδόνων, ενορχηστρώθηκε από τον ιδεολογικό ηγέτη του βουλγαρικού φασισμού, Alexander Tsankov. Το 1934, ένα στρατιωτικό πραξικόπημα έθεσε τις βάσεις για μια μοναρχική/στρατιωτική δικτατορία. Τέλος, οι *Εθνικές Λεγεώνες* του Ivan Dochev, εμπνευστήκαν από τους Ναζί.

ευθύνονται για την εγκληματικότητα στη χώρα. Ο αντισημιτισμός συνδέθηκε με τον αντιαμερικανισμό και την παγκοσμιοποίηση, στην προσπάθεια διατήρησης από τη μεριά της ακροδεξιάς της «καθαρότητας» του βουλγαρικού έθνους.

Τα κυριότερα κόμματα που εμφανίστηκαν στον χώρο της άκρας δεξιάς στη Βουλγαρία είναι: η *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση* (Vutreshno Makedonska Revolutsionna Organizatsija, VMRO), το *Βουλγαρικό Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα* (Bulgarska Natsional-Radikalna Partija, BNRP), το *Βουλγαρικό Χριστιανικό Δημοκρατικό Κόμμα* (Bulgarska Khristian Demokraticheska Partija, PKDP) του πρώην ιερέα Guelemenov, το *Βουλγαρικό Δημοκρατικό Φόρουμ* (Bulgarski Demokraticheski Forum, BDF), το *Βουλγαρικό Εθνικό Μέτωπο* (Bulgarski Natsionalen Front, BNF), το *Εθνικό Μέτωπο για τη Σωτηρία της Βουλγαρίας* (Natsionalen Front za Spasenie na Bulgaria, NFSB), το *Πατριωτικό Μέτωπο* (Patriotichen Front, PF), το *Εθνικιστικό Κόμμα Βουλγαρίας* (Natzionalisticheska Partiya na Bulgaria, NPB), και το πιο επιτυχημένο όλων, το κόμμα *ΑΤΑΚΑ* (Partija Ataka) (Avramov, 2015; Ivanov & Ilieva, 2005).

Την τελευταία δεκαετία αναδύθηκαν και μικρές εξτρεμιστικές οργανώσεις με κοινό χαρακτηριστικό την έλλειψη ανεκτικότητας απέναντι στους Ρομά. Οι περισσότερες από αυτές προπαγανδίζουν διάφορες μορφές νεοναζιστικών αντιλήψεων. Διακατέχονται από εθνικιστικά οράματα που προέρχονται από τις πρωτο-βουλγαρικές καταβολές και την αρχαία παγανιστική ιστορία. Οι οργανώσεις αυτές προσβλέπουν σε μια Άρια βουλγαρική ταυτότητα, απορρίπτοντας τις σλαβικές και ορθόδοξες παραδόσεις. Οι κυριότερες από αυτές τις οργανώσεις, είναι: Η *Βουλγαρική Εθνική Ένωση* (Bulgarski Natsionalen Suioz, BNS), η *Βουλγαρική Ορδή-1938* (Bulgarska Orda, BH-1938), οι *Πολεμιστές του Κινήματος Tangra* (Dvizhenie Voini na Tangra, DVT), η *Κοινωνία Dulo* (Obshtestvo Dulo, OD), το *Βουλγαρικό Εθνικό Μέτωπο-απόδημοι* (Bulgarski Natsionalen Front, BNFe), η *Ένωση των Βουλγαρικών Εθνικών Λεγεώνων* (Suioz na Bulgarskite Natsionalni Legioni, SBNL), το *Φοιτητικό Εθνικό Κίνημα «Μεγάλη Βουλγαρία»* (Studentsko Natsionalno Dvizhenie Velika Bulgarija), και η *Βουλγαρική Εθνική Ένωση-Νέα Δημοκρατία* (Bulgarski Natsionalen Suioz - ND, BNS - ND) (Ivanov & Ilieva, 2005: 8-12).

Οι skinheads και οι hooligans στη Βουλγαρία δεν παρουσιάζουν έντονη δραστηριότητα. Η δράση τους περιορίζεται σε μεμονωμένες επιθέσεις εναντίον ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες. Οι περισσότερες από αυτές τις υποκοουλτούρες βρίσκουν πεδίο έκφρασης μέσω των ποδοσφαιρικών ομάδων. Ενδεικτικά

αναφέρουμε τις οργανώσεις των φανατικών οπαδών, *CSKA SS Front* και *Botev Ultras*. Αναρτούν στα ποδοσφαιρικά γήπεδα ναζιστικά σύμβολα και η συνθηματολογία τους είναι έντονα εθνικιστική. Οι ομάδες αυτές προκαλούν και πρωτοστατούν σε βίαιες συμπλοκές εντός και εκτός των γηπέδων. Σε πολλές από τις ηλεκτρονικές ιστοσελίδες, που σχετίζονται με το ποδόσφαιρο, έχουν παρατηρηθεί μηνύματα ακραίων φυλετικών τοποθετήσεων (Ivanov & Piieva, 2005: 12-13). Άλλες υποκουλτούρες στη χώρα είναι η οργάνωση *Αίμα και Τιμή* (Blood and Honour), η *Εθνική Αντίσταση* (National Resistance, NS) και η *Straight Edge*.

Πίνακας 2. Ακροδεξιό σχηματισμοί στη Βουλγαρία

Σχηματισμός	Τύπος	Ιδεολογική μορφή (Ριζοσπαστική ή εξτρεμιστική δεξιά)	Κοινοβουλευτική εκπροσώπηση (στον παρόν ή στο παρελθόν)
BNRP	Κόμμα	εξτρεμιστική	OXI
PKDP	Κόμμα	εξτρεμιστική	OXI
BDF	Κόμμα	εξτρεμιστική	OXI
BNF	Κόμμα	εξτρεμιστική	NAI (ως τμήμα του SDS)
NFSB	Κόμμα	ριζοσπαστική	NAI (ως τμήμα του PF)
PF	Κόμμα	ριζοσπαστική	NAI
NPB	Κόμμα	ριζοσπαστική	OXI
Ataka	Κόμμα	ριζοσπαστική	NAI
VMRO-BND	Κόμμα	ριζοσπαστική	NAI
BNS	Οργάνωση	εξτρεμιστική	OXI
BH-1938	Οργάνωση	εξτρεμιστική	OXI
DVT	Οργάνωση	εξτρεμιστική	OXI
OD	Οργάνωση	εξτρεμιστική	OXI
BNFe	Οργάνωση	εξτρεμιστική	OXI
SBNL	Οργάνωση	εξτρεμιστική	OXI
Studentsko Natsionalno Dvizhenie Velika Bulgarija	Οργάνωση	εξτρεμιστική	OXI
BNS - ND	Οργάνωση	εξτρεμιστική	OXI
Blood and Honor	Υποκουλτούρα	εξτρεμιστική	OXI
NS	Υποκουλτούρα	εξτρεμιστική	OXI
Straight Edge	Υποκουλτούρα	εξτρεμιστική	OXI

CSKA SS Front	Υποκουλούρα	εξτρεμιστική	OXI
Botev Ultras	Υποκουλούρα	εξτρεμιστική	OXI

6.2. Επισκόπηση των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών 1989-2005¹⁸⁵

Η χρονιά σταθμός για την ακροδεξιά στη Βουλγαρία ήταν το 2005, όταν και συστάθηκε το κόμμα *ATAKA*. Η εμφάνισή του στο προσκήνιο βρήκε τη Βουλγαρία, τουλάχιστον σε θεωρητικό πλαίσιο στην ολοκλήρωση της διαδικασίας μετάβασής της: η οικονομία της αγοράς είχε εγκαθιδρυθεί, η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων είχε ολοκληρωθεί, ενώ η ανάπτυξη των δημοκρατικών θεσμών και της κοινωνίας των πολιτών είχε ενισχυθεί αρκετά.¹⁸⁶ Το 2004 η χώρα έγινε πλήρες μέλος του NATO, ενώ το 2007 κράτος-μέλος της ΕΕ. Σε αυτήν την ιδιαίτερη στιγμή, πέρα από όλες τις προσδοκίες, το *ATAKA* κατάφερε να εισέλθει στο βουλγαρικό Κοινοβούλιο. Η πολιτική του κόμματος, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω, περιλάμβανε τη ριζοσπαστική κριτική των κυβερνητικών ελίτ.

Ποιες είναι εκείνες οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που επέτρεψαν την άνοδο και την επιτυχή πορεία του *ATAKA*; Γιατί το συγκεκριμένο κόμμα και ο ηγέτης του Volen Siderov, σε αντίθεση με τους άλλους ακροδεξιούς σχηματισμούς που παρουσίασαν πενιχρή παρουσία κατά την πρώτη δεκαπενταετή περίοδο, αποτέλεσαν σημαντικούς δρώντες στο πολιτικό σκηνικό της Βουλγαρίας;

Στους βασικούς παράγοντες που συνέβαλλαν στην άνοδο του λαϊκισμού, του ακραίου εθνικισμού και κατ' επέκταση του νατιβισμού στη Βουλγαρία, μπορούμε να παραθέσουμε: 1) τη δυσαρέσκεια του πληθυσμού σχετικά με τη διαδικασία και τις επιπτώσεις της μετάβασης· 2) το «βουλγαρικό εθνικό μοντέλο»· 3) τον νέο τρόπο λαϊκιστικής πολιτικής συμπεριφοράς που εισήχθη μετά τη νίκη του πρώην βασιλιά Simeon Saksoburgotski και του κόμματός του στις βουλευτικές εκλογές του 2001, και 4) την επιρροή που ασκούν τα ΜΜΕ στη διαμόρφωση του πολιτικού σκηνικού στη Βουλγαρία.

¹⁸⁵ Για μια αναλυτική παρουσίαση του ιστορικού, πολιτικού και κοινωνικού πλαισίου στη Βουλγαρία, βλ. Bideleux and Jeffries (2007: 73-124).

¹⁸⁶ Στόχος των μεταρρυθμίσεων της μετάβασης και στη Βουλγαρία ήταν η αλλαγή του συστήματος του κρατικού σοσιαλισμού, και η αντικατάστασή του από την κοινοβουλευτική δημοκρατία και την οικονομία της αγοράς. Μπορεί η πολιτική μετάβαση να είχε επιτευχθεί μετά το «τεστ της διπλής αλλαγής» στις εκλογές του 1994, με τη δημοκρατική επικράτηση του *Βουλγαρικού Σοσιαλιστικού Κόμματος* (Bulgarska Sotsialisticheska Partiya, BSP), ή κατά κάποιους άλλους αναλυτές στις εκλογές του 2001 και το τέλος του διπολικού μοντέλου, αλλά η οικονομική μετάβαση κατά τις Baeva και Kalinova, έφτασε στο πέρας της με την ένταξη της χώρας στην ΕΕ, την 1^η Ιανουαρίου 2007 (Baeva & Kalinova, 2011: 201, 247-253).

6.2.1. Η διαδικασία της μετάβασης και τα αποτελέσματά της

Η περίοδος της μετάβασης στη Βουλγαρία, μπορεί να χωριστεί κυρίως σε δύο επιμέρους βασικά στάδια. Το πρώτο (1990-2007), έλαβε χώρα μετά την πτώση του κομμουνισμού. Σε αυτό το στάδιο, τόσο το εκλογικό σώμα όσο και η πολιτική ελίτ, επέδειξαν απροθυμία σε ριζικές μεταρρυθμίσεις βάσει των προτύπων που αναπτύχθηκαν στις άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.¹⁸⁷ Ο σχεδιαζόμενος οικονομικός και πολιτικός μετασχηματισμός, προκάλεσε φοβίες για επώδυνες συνέπειες, με αποτέλεσμα οι ελίτ να επιλέξουν ένα συμβιβαστικό μοντέλο μετάβασης, που περιλάμβανε μια βαθμιαία αλλαγή. Το προτεινόμενο σχέδιο θεωρήθηκε ότι θα απέτρεπε την απότομη πτώση του βιοτικού επιπέδου στην πλειονότητα του πληθυσμού. Η συγκεκριμένη όμως επιλογή ουσιαστικά καθυστέρησε τις αναγκαίες οικονομικές μεταρρυθμίσεις, εστιάζοντας κυρίως στις πολιτικές μεταρρυθμίσεις (Bideleux & Jeffries, 2007: 93), (Bell, 1999: 235).

Με την πολιτική ελίτ (*BSP* και *SDS*) να είναι παγιδευμένη σε ένα βαθύ ιδεολογικό χάσμα, μεταξύ του κομμουνισμού και του αντικομμουνισμού, το κυβερνών, εκείνη την περίοδο, *Σοσιαλιστικό Κόμμα* του Andrey Lukanov επιχείρησε να παραμείνει στην εξουσία, υποσχόμενο μεταρρυθμίσεις και βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, χωρίς όμως να το καταφέρει (Baeva & Kalinova, 2011: 179). Από την άλλη πλευρά, η αντιπολίτευση επιδίωξε να «κλείσει τους λογαριασμούς» με τους πρώην κομμουνιστές και να επιτύχει μια ιστορική πολιτική εκδίκηση για τα 45 χρόνια της κομμουνιστικής διακυβέρνησης.¹⁸⁸

Η επιστροφή του *BSP* στην εξουσία, μετά τη σύντομη διακυβέρνηση των *SDS*, σήμαινε και την υιοθέτηση των προηγούμενων «άτολμων» οικονομικών πολιτικών, οι οποίες τελικά έληξαν με το ξέσπασμα της βαθιάς οικονομικής κρίσης

¹⁸⁷ Εξαίρεση αποτέλεσε η βραχυχρόνια κυβέρνηση των *Ενωμένων Δημοκρατικών Δυνάμεων* (*Sayuz Na Demokratichnite Sili, SDS*) το 1992 υπό την πρωθυπουργία του Philip Dimitrov, που επιχείρησε ευρείες μεταρρυθμίσεις. Για τη συγκεκριμένη περίοδο διακυβέρνησης και τις επιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις, βλ. (Baeva & Kalinova, 2011: 189-196).

¹⁸⁸ Σε δημόσιες συγκεντρώσεις που πραγματοποιούσαν οπαδοί της αντιπολίτευσης, κατηγορούσαν τους κομμουνιστές ως «δολοφόνους» και «μαφία», απαιτώντας να τους μεταχειριστούν ως εγκληματίες. Οι προθέσεις των *Ενωμένων Δημοκρατικών Δυνάμεων* έγιναν φανερές κατά τη σύντομη διακυβέρνηση του κόμματος την περίοδο 1991-1992, η οποία πραγματικά θα μπορούσε να περιγραφεί ως μια περίοδος «κυνηγιού μαγισσών» κατά της πρώην κομμουνιστικής ηγεσίας. Ο Bell χαρακτηρίζει το αντικομμουνιστικό μένος κατά τη διάρκεια των πρώτων μετακομμουνιστικών χρόνων, ως *Dark – Blue McCarthyism* (Βαθύ – μπλε Μακαρθισμός): ένας όρος που εισήχθη στον βουλγαρικό πολιτικό λόγο μετά το 1989, προκειμένου να προσδιορίσει αυτό το είδος του υστερικού αντικομμουνισμού, που χαρακτηρίζεται από «ανυπόστατους ισχυρισμούς, αμαύρωση προσώπων και χαρακτήρων, κυνήγι μαγισσών, και μιας προσέγγισης ότι “ο σκοπός αγιάζει τα μέσα” με κύριο στόχο την τιμωρία των κομμουνιστών, των οικογενειών τους, και των πραγματικών ή υποτιθέμενων υποστηρικτών τους». Για τα παραπάνω Bell (1999: 235).

της διαιτίας 1996-1997. Εν μέσω «θερμών» διαδηλώσεων διαμαρτυρίας από την πλευρά των πολιτών, είχε πλέον γίνει αντιληπτό από όλους ότι το μοντέλο της σταδιακής αλλαγής έπρεπε να εγκαταλειφθεί και να πραγματοποιηθούν ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις. Έτσι, η νέα *SDS* και οι ηγέτες της έλαβαν το 1997 εντολή να εφαρμόσουν ένα κύμα μεταρρυθμίσεων (Bideleux & Jeffries, 2007: 101-108).

Το καινούριο χαρακτηριστικό στοιχείο που σημάδευσε τα πρώτα χρόνια της μετάβασης, ήταν «η επαναδιαμόρφωση των πελατειακών σχέσεων». Όπως περιγράφει ο καθηγητής Georgi Karasimeonov, τα πολιτικά κόμματα επέλεξαν να γίνουν τμήμα ενός δικτύου πολιτικών πελατειακών σχέσεων, σε βάρος της λειτουργίας της πολιτικής αντιπροσώπευσης (Karasimeonov, 2004: 3). Με αυτό τον τρόπο, κατά τη διάρκεια της κυρίαρχης επιρροής του *BSP* την πρώτη περίοδο, το σύστημα των πελατειακών σχέσεων που κληρονομήθηκε από την κομμουνιστική περίοδο, διατηρήθηκε και μεταμορφώθηκε έτσι ώστε να προσαρμοστεί στο νέο πολυκομματικό σύστημα. Έτσι το *BSP* υπηρετώντας πιστά τον κύκλο της «πολιτικής του πελατείας», «μόλυνε» και τα άλλα κόμματα, γεγονός που γίνεται εμφανές και κατά τη διάρκεια του δεύτερου σταδίου της μετάβασης (Karasimeonov, 2004: 4).

Το δεύτερο στάδιο μετάβασης (1997-2001), υλοποιήθηκε από τη νέα πολιτική ηγεσία των *SDS* και του νέου ηγέτη της, Ivan Kostov.¹⁸⁹ Οι συμφωνίες με τους Διεθνείς Χρηματοπιστωτικούς Οργανισμούς άνοιξαν τον δρόμο για την υλοποίηση των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων.¹⁹⁰ Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, η κυβέρνηση Kostov προσανατόλισε τη χώρα προς τη Δύση, με δεδηλωμένη πρόθεση την ένταξη στο NATO και τελικά στην ΕΕ. Γρήγορα όμως έχασε τη λαϊκή στήριξη, λόγω των κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων από τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις¹⁹¹, την ανάπτυξη πελατειακών σχέσεων¹⁹², και την εκτεταμένη διαφθορά¹⁹³.

¹⁸⁹ Όπως αναφέρουν οι Baeva and Kalinova (2011: 224), τα αποτελέσματα των εκλογών της 17 Ιουνίου 2001 με την επικράτηση του Sakskoburgotski και την ήττα του Kostov, «άφησαν πίσω τις κύριες πολιτικές δυνάμεις που μέχρι τότε εκπροσωπούσαν τη μετάβαση[...]. Τα αποτελέσματα των εκλογών ερμηνεύτηκαν ως αποτυχία της βουλγαρικής μετάβασης, και ως έναρξη μιας νέα φάσης της μετάβασης».

¹⁹⁰ Όπως για παράδειγμα, την άμεση ιδιωτικοποίηση ή παύση της λειτουργίας των κρατικών επιχειρήσεων, την απελευθέρωση του εμπορίου, τη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος, την αλλαγή των εργασιακών σχέσεων (σ.τ.σ.).

¹⁹¹ Η πλειονότητα των πολιτών δε γνώριζε το τίμημα αυτής της μετάβασης: η απώλεια θέσεων εργασίας και ο υψηλός πληθωρισμός, αποτέλεσαν ορισμένα από τα αρνητικά αποτελέσματα της διαδικασίας μετάβασης. Επιπλέον, τα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα και οι συνταξιούχοι δεν είχαν

Υπό τη διακυβέρνηση των *SDS*, το δεύτερο στάδιο της μετάβασης στέφτηκε με σχετική επιτυχία για τη χώρα¹⁹⁴, επιφέροντας όμως δυσμενείς συνέπειες για το ίδιο το κόμμα και τον ηγέτη του.¹⁹⁵ Το 2001, ένα νέο κόμμα με ηγέτη τον Simeon Sakskoburgotski, κέρδισε τις εκλογές και σχημάτισε κυβέρνηση, συνεχίζοντας την πορεία των μεταρρυθμίσεων που είχαν ξεκινήσει από την προηγούμενη κυβέρνηση. Το πελατειακό σύστημα και η διαφθορά δεν περιορίστηκαν, όπως ο Simeon είχε υποσχεθεί. Αντί αυτού, ο μικρότερος κυβερνητικός εταίρος, το *Κίνημα Δικαιωμάτων και Ελευθεριών* (*DPS*), εισήγαγε το δικό του «εθνοτικό μοντέλο» πελατειακών σχέσεων.

6.2.2. Το βουλγαρικό εθνοτικό μοντέλο

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, ο πληθυσμός της Βουλγαρίας αποτελείται κυρίως από Βούλγαρους κατά το γένος, με ποσοστό 83,7%. Οι εθνοτικά Τούρκοι ανέρχονταν στο 9,4% του πληθυσμού και οι Ρομά στο 4,7%.¹⁹⁶ Το νέο βουλγαρικό εθνοτικό μοντέλο¹⁹⁷ διαμορφώθηκε ως απάντηση στην εθνοτική πολιτική που είχε ακολουθηθεί από το προηγούμενο κομμουνιστικό καθεστώς. Η οικοδόμηση του σοσιαλισμού από το νέο κομμουνιστικό καθεστώς αποξένωσε τις εθνικές μειονότητες στη χώρα, ειδικά τους Βούλγαρους τουρκικής καταγωγής και τους

πλέον τα προνόμια της προηγούμενης περιόδου, όπως συντάξεις, κοινωνικές παροχές, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη (Bideleux & Jeffries, 2007: 112).

¹⁹² Αντί να απομακρυνθεί από την πρακτική που είχε καθιερώσει το *BSP*, η ηγεσία των *SDS* έφτιαξε τον δικό της κύκλο πελατειακών σχέσεων, θεσπίζοντας τον δικό της «φιλικό κύκλο». Το συγκεκριμένο γεγονός είχε ως αποτέλεσμα να γίνει ένα κόμμα «ειδικού εταιρικού συμφέροντος», με ένα «φιλικό κύκλο» να γίνεται ο ευεργετούμενος αποδέκτης της διαδικασίας ιδιωτικοποίησης που πραγματοποιήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '90. Οι πολίτες πλέον αποξενωμένοι από τις *SDS*, δεν αναγνώριζαν το κόμμα ως φορέα μεταρρυθμίσεων, αλλά ως μια ομάδα συμφερόντων με μοναδικό κίνητρο τον πλουτισμό εις βάρος του κράτους και των πολιτών (Karasimeonov, 2004: 4).

¹⁹³ Τα δύο τελευταία χρόνια της κυβέρνησης Kostov, ξέσπασαν σοβαρά σκάνδαλα διαφθοράς. Όπως αυτό με την κατασκευή της οδικής εθνικής οδού "Trakija", της ιδιωτικοποίησης των κρατικών επιχειρήσεων τηλεπικοινωνίας "Bulgar Telekom" και φυσικού αερίου BGA "Balkan". Έτσι τα φαινόμενα διαφθοράς ενίσχυσαν την άποψη περί μιας διεφθαρμένης πολιτικής ελίτ και συνέβαλαν στη ανάπτυξη αρνητικών συναισθημάτων για τις δυτικές εταιρίες, οι οποίες εμφανίζονταν να αγοράζουν τις κρατικές επιχειρήσεις «έναντι πινακίου φακής». Το 2000 μάλιστα, ο τότε πρόεδρος της χώρας Stoyanov δήλωνε σχετικά με την κατάσταση: «Ο πιο ενδόμυχος φόβος μου είναι η διαφθορά. Εάν οι μεταρρυθμίσεις μας συνοδεύονται από τη διαφθορά, η ίδια η δημοκρατία θα απειληθεί» (Bideleux & Jeffries, 2007: 110).

¹⁹⁴ Στα τέλη του 2000 η ανεργία «έπεσε» στο 18% του εργατικού δυναμικού, η αύξηση του ΑΕΠ ανήλθε στο 5,8%, ο πληθωρισμός κυμάνθηκε, συγκριτικά χαμηλότερος με προηγούμενα έτη, στο 11,4%, ενώ οι ξένες επενδύσεις ήταν στα 800 εκατομμύρια δολάρια (Baeva & Kalinova, 2011: 220).

¹⁹⁵ Έρευνα μάλιστα του Ευρωπαϊκού Βαρόμετρου για τη Νέα Ευρώπη το 2001, τελευταίο έτος διακυβέρνησης των *SDS*, έδειξε ότι τα 2/3 περίπου των πολιτών της Βουλγαρίας εξέφραζαν υψηλά επίπεδα δυσπιστίας στα καθιερωμένα πολιτικά κόμματα (Karasimeonov, 2004: 6).

¹⁹⁶ Σύμφωνα με στοιχεία του Εθνικού Ινστιτούτου Στατιστικών της Βουλγαρίας. Βλ. <http://www.nsi.bg/Census/Ethnos.htm>, πρόσβαση 12/09/2015.

¹⁹⁷ Για μια αναλυτική παρουσίαση του βουλγαρικού εθνοτικού μοντέλου, βλ. Zhelyazkova (2001), Yanakiev (2002), B. E. DeDominicis (2011), Kavalski (2007).

Πομάκου (Χρηστίδης, 2003: 151). Το διάστημα 1948-51 150.000 Μουσουλμάνοι εγκατέλειψαν τη χώρα και κατέφυγαν στην Τουρκία, ως απάντηση στην πολιτική βίαιης κολεκτιβοποίησης του καθεστώτος (Zhelyazkova, 2001).¹⁹⁸ Τη διετία 1984-85, η αποκαλούμενη «Διαδικασία Αναγέννησης», αποτέλεσε μια ωμή προπάθεια αφομοίωσης των εθνοτικά Τούρκων με τη «Βουλγαροποίηση» των ονομάτων τους (Kavalski, 2007: 26) (Χρηστίδης, 2003: 162-163)¹⁹⁹ και την απαγόρευση της χρήσης της τουρκικής γλώσσας, των θρησκευτικών τους παραδόσεων, ακόμη και ενδυμασίας.²⁰⁰ Αποτέλεσμα ήταν το ξέσπασμα αναταραχών, οι οποίες κορυφώθηκαν στις αρχές του 1989 με δημόσιες συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας της τουρκικής μειονότητας. Η κυβέρνηση αντέδρασε βίαια με συνέπεια να σημειωθούν συγκρούσεις και ταραχές με την αστυνομία (Χρηστίδης, 2003: 164-165). Υπολογίζεται ότι περίπου 350.000 Βούλγαροι τουρκικής καταγωγής εγκατέλειψαν το καλοκαίρι του 1989 τη χώρα²⁰¹.

Έτσι, το νέο εθνικό μοντέλο προέβλεπε την αποκατάσταση της ειρηνικής συνύπαρξης των εθνικών κοινοτήτων.²⁰² Στα τέλη του 1989, η κυβέρνηση με διάταγμά της διακήρυττε την αποκατάσταση των ονομάτων της τουρκικής μειονότητας, ενώ τους επόμενους μήνες ενέκρινε επίσης θετικά μέτρα προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων στη βουλγαρική κοινωνία (Zhelyazkova, 2001).

Το νέο βουλγαρικό εθνικό μοντέλο, θεσπίστηκε με το Βουλγαρικό Σύνταγμα του 1991.²⁰³ Ένα σημαντικό σημείο του αποτελεί το άρθρο 11.4, το οποίο

¹⁹⁸ Την Άνοιξη του 1948 η βουλγαρική ηγεσία έπειτα από συνεννόηση με τον Stalin, στο πλαίσιο προσπάθειας «επίλυσης» του ζητήματος με τον μουσουλμανικό πληθυσμό στη Βουλγαρία, προέβη σε μαζική καμπάνια που ενθάρρυνε τη μετανάστευση των Βούλγαρων Τούρκων (Baeva & Kalinova, 2011: 68-69).

¹⁹⁹ Αυτή η έξοδος χαρακτηρίστηκε από τον Τύπο ως «η μεγάλη εκδρομή», καθώς στις αιτήσεις τους για την έκδοση διαβατηρίου δήλωναν ότι πήγαιναν σε «εκδρομή» (Baeva & Kalinova, 2011: 161).

²⁰⁰ Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '70, άρχισαν οι απαγορεύσεις σε βάρος των θρησκευτικών εθίμων της μειονότητας, όπως απαγόρευση της περιτομής, του πλυσίματος των νεκρών και του προσκυνήματος στη Μέκκα, σε μια προσπάθεια να πληγεί η ισλαμική πολιτισμική παράδοση (Χρηστίδης 2003: 155).

²⁰¹ Τον Ιούνιο του 1989, ο Zhivkov ανακοίνωσε ότι σύμφωνα με τη νέα νομοθεσία όσοι από τους Βούλγαρους πολίτες ήθελαν να ταξιδεύσουν προς το εξωτερικό, θα μπορούσαν να το κάνουν ελεύθερα από τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Για αυτούς μάλιστα που επιθυμούσαν να μεταβούν στην Τουρκία, ο νόμος είχε άμεση ισχύ (Χρηστίδης, 2003: 165).

²⁰² Το συγκεκριμένο μοντέλο δομήθηκε με κύρια χαρακτηριστικά την πρόληψη των εθνικών συγκρούσεων μελλοντικά. Όπως το περιγράφει η Α. Krasteva (2007: 125), «το βουλγαρικό εθνικό μοντέλο ήταν το πιο επιτυχημένο προϊόν της βουλγαρικής εύθραυστης δημοκρατίας».

²⁰³ Το Βουλγαρικό Σύνταγμα του 1991, περιλαμβάνει τις παρακάτω διατάξεις: 1) Τη χορήγηση ίσων δικαιωμάτων σε όλους τους Βούλγαρους πολίτες, ανεξαρτήτου φυλής, εθνικότητας, εθνικού αυτοπροσδιορισμού, θρησκείας, φύλου. 2) Την υποχρεωτική φοίτηση και τη χρήση της βουλγαρικής γλώσσας, αλλά ταυτόχρονα παρείχε το δικαίωμα φοίτησης και χρήσης της μητρικής γλώσσας σε όλες

απαγορεύει την ίδρυση κομμάτων σε θρησκευτική και εθνοτική βάση (Baeva & Kalinova, 2011: 187). Το συγκεκριμένο άρθρο επέφερε εκτεταμένες επιπτώσεις στο κομματικό πολιτικό σύστημα και στην εμφάνιση μετέπειτα του πρώτου ουσιαστικά σημαντικού μετακομμουνιστικού ακροδεξιού σχηματισμού στη Βουλγαρία, του *ATAKA*.

Ένας σημαντικός παράγοντας του πολιτικού και εθνοτικού τοπίου της Βουλγαρίας, που από τις αρχές του 1990 έως και σήμερα διαδραματίζει καίριο ρόλο στη χώρα, είναι το *DPS*, το σημαντικότερο κόμμα της τουρκικής μειονότητας. Το *DPS* ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1991 με ηγέτη τον Ahmed Dogan. Ορισμένοι από τους βουλευτές των *SDS* ισχυρίστηκαν, με βάση του άρθρο 11.4 του Συντάγματος, ότι το *DPS* ήταν αντισυνταγματικό κόμμα, και με αίτημά τους προς το Συνταγματικό Δικαστήριο ζήτησαν την απαγόρευσή του. Η απάντηση του Δικαστηρίου ήταν αρνητική και το *DPS* έγινε έκτοτε αναπόσπαστο κομμάτι της βουλγαρικής πολιτικής σκηνής. Η ύπαρξη του *DPS* - που επίσημα τουλάχιστον δεν χρησιμοποιεί μια μειονοτική ρητορική, δηλώνοντας ότι είναι ανοιχτό προς όλους του πολίτες της χώρας - συνέβαλε στον περιορισμό των εντάσεων, προσφέροντας την κατάλληλη πολιτική πλατφόρμα για την εκπροσώπηση όχι μόνο των εθνοτικά Τούρκων, αλλά και άλλων μειονοτήτων, όπως των Ρομά. Βέβαια το βουλγαρικό εθνικό μοντέλο, εξαιτίας των αρνητικών αντιλήψεων για το *DPS*, εξακολουθεί να παραμένει σε κίνδυνο. Σε αυτό φυσικά συνέβαλαν και λόγοι που προήλθαν από τη δράση του *DPS*. Η μονοπώληση των ψήφων της τουρκικής μειονότητας²⁰⁴, η διαχρονική παρουσία του κόμματος σε όλες σχεδόν τις κυβερνήσεις και η ανάπτυξη πελατειακών σχέσεων, είναι τα κύρια στοιχεία που προκαλούν αρνητικά συναισθήματα σε μεγάλη μερίδα του βουλγαρικού πληθυσμού. Αποτέλεσμα της δράσης του *DPS*, ήταν ο μετασχηματισμός της δυσaráσκειας για την πολιτική του σε δυσaráσκεια ευρύτερα ενάντια στην τουρκική μειονότητα. Το γεγονός αυτό έστρωσε το κατάλληλο έδαφος για το *ATAKA*, στο να ξεπεράσει τα οικονομικά και πολιτικά προβλήματα που σχετίζονται με τη διαδικασία της μετάβασης και να βρει ένα εξιλαστήριο θύμα με εθνοτική προέλευση, συνδέοντας τα συγκεκριμένα προβλήματα με την ύπαρξη μειονοτήτων.

τις μειονότητες, παράλληλα με τα βουλγαρικά (άρθρ. 36). 3) Εγγυήσεις ως προς το δικαίωμα ανάπτυξης σε όλους τους Βούλγαρους πολίτες του εθνικού τους πολιτισμού (άρθρ. 54). Για περισσότερα (Republic of Bulgaria)

²⁰⁴ Το κόμμα στοχεύει στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της εκλογικής του «πελατείας», ενώ η μονοπώληση των ψήφων της μειονότητας του επιτρέπει τον πλήρη έλεγχο των περιοχών με τουρκική εθνοτική πλειοψηφία.

6.2.3. Η εμφάνιση του Simeon Sakskoburgotski και η άνοδος του λαϊκισμού

Για την εξήγηση του φαινομένου του πολιτικού εξτρεμισμού στη Βουλγαρία, σημαντικό στοιχείο είναι η εμφάνιση του *Εθνικού Κινήματος του Simeon του Δεύτερου* (Natsionalno Dvizhenie za Stablnost i Vazhod, NDSV). Η εμπλοκή του Simeon θεωρήθηκε ως μια εναλλακτική λύση στις φιλελεύθερες δημοκρατικές διαδικασίες, προκαλώντας έτσι το πρώτο κύμα λαϊκισμού στη Βουλγαρία (Smilov, 2008: 15).²⁰⁵ Η άφιξη του, λοιπόν, ανέτρεψε το πολιτικό σκηνικό στη χώρα. Στις αρχές του 2001, ο Simeon επέστρεψε στη Βουλγαρία και δήλωσε ότι προτίθεται να αναμιχθεί ενεργά στην πολιτική ζωή της χώρας, ως υποψήφιος για τις επικείμενες προεδρικές εκλογές του 2001. Όμως το Συνταγματικό Δικαστήριο απέρριψε την υποψηφιότητά του, λόγω του γεγονότος ότι δε ζούσε μόνιμα στη χώρα τα τελευταία πέντε χρόνια. Μια απόφαση που όμως δεν «πτόησε» τον πρώην μονάρχη· έστρεψε την προσοχή του στις επερχόμενες βουλευτικές εκλογές (Bideleux & Jeffries, 2007). Ο Simeon τελικά έλαβε μέρος στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2001, συνεργαζόμενος με δύο μικρότερα κόμματα. Η εν λόγω εκλογική συνεργασία έφερε το όνομα του μετέπειτα κόμματος του, *NDSV* (Bideleux & Jeffries, 2007: 111), (Smilov, 2008: 16).

Έπειτα από ολιγόμηνη προεκλογική εκστρατεία ο Simeon έλαβε σχεδόν την απόλυτη νίκη στις εκλογές του 2001, κερδίζοντας το 42,74% του εκλογικού σώματος και καταλαμβάνοντας τις 120 από τις 240 συνολικά βουλευτικές έδρες (Bideleux & Jeffries, 2007: 112). Το πρώτο λοιπόν κύμα του λαϊκισμού στη Βουλγαρία, εκφραζόμενο από το *NDSV* και τον ηγέτη του, έδειξε την εκλογική δυναμική του λαϊκισμού στη χώρα: μέσα σε ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, κατάφερε να συγκεντρώσει και να κινητοποιήσει ανθρώπους πίσω από ένα χαρισματικό ηγέτη. Το όλο πλαίσιο της προεκλογικής εκστρατείας του Simeon στηρίχτηκε στην προσωπικότητά του. Το μότο που χρησιμοποίησε προεκλογικά ήταν «πιστέψτε σε μένα». Παρουσίασε τον εαυτό του ως ένα μοναδικό πρόσωπο που βρίσκεται πάνω από όλα τα κόμματα και τους θεσμούς. Τα εθνικά ΜΜΕ παρουσίασαν με μυθικές διαστάσεις τη ζωή του στην εξορία και την επιτυχημένη επιχειρηματική του δραστηριότητα. Ο Simeon εμφανίστηκε ενωτικός, κάνοντας έκκληση στο σύνολο του λαού. Διακήρυττε τη «διαγραφή» όλων των διαφορών και διαχωρισμών εντός της

²⁰⁵ Οι λαϊκιστικές μέθοδοι δεν ήταν ξένες στη βουλγαρική πολιτική σκηνή. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, το *Βουλγαρικό Επιχειρηματικό Μπλοκ* (Bulgarski Biznes Blok, BBB) με ηγέτη τον αμφιλεγόμενο επιχειρηματία George Ganchev, διακρίθηκε για την λαϊκιστική πολιτική συμπεριφορά του. Για το *BBB*, βλ. Detrez (2014: 93-94).

βουλγαρικής κοινωνίας, με στόχο ένα καλύτερο μέλλον που θα ερχόταν σύντομα. Από την άλλη, επέδειξε απόλυτη αδιαφορία για την ιδεολογία, την κομματική γραμμή και το πρόγραμμα του κόμματός του. Κατηγορούσε τα πολιτικά κόμματα και τους ηγέτες τους, ως τους κύριους υπαίτιους της πολιτικής διαφθοράς. Τέλος επιδόθηκε σε πολιτικές υποσχέσεις με την προοπτική άμεσης υλοποίησης. Συγκεκριμένα υποσχέθηκε την άμεση και σημαντική αύξηση των εισοδημάτων μέσω της βελτίωσης της οικονομίας. Η υπόσχεσή του ήταν ότι αυτό θα συμβεί μέσω του περιβόητου προγράμματος των «οχτακοσίων ημερών», «όχι περισσότερο ή λιγότερο από οχτακόσιες ημέρες» (Smilov, 2008: 16-17).

Ο Simeon συγκέντρωνε έτσι όλα σχεδόν τα βασικά χαρακτηριστικά του λαϊκισμού. Έκανε έκκληση στον «λαό στο σύνολό του» ως άμεσος εκπρόσωπος της θέλησης και των αναγκών του λαού, χωρίς ενδιάμεσους διαμεσολαβητές. Κάνοντας δηλαδή μια σαφής διάκριση μεταξύ του «εμείς» και των «άλλων», του «λαού» εναντίον της «διεφθαρμένης ελίτ» που εκπροσωπεί τα πολιτικά κόμματα ως ένας βασικός πομπός διαφθοράς και πελατειακών σχέσεων. Ο εχθρός είναι εσωτερικός: η ελίτ, η οποία έχει επιλέξει να απομακρυνθεί από τον λαό, και να πλουτίσει εις βάρος του ίδιου του λαού. Οι υποσχέσεις δε βασίστηκαν στην πραγματικότητα, δεδομένου ότι δεν υπήρχε ένα σχέδιο για το πώς θα επιτευχθούν. Η μόνη εγγύηση ήταν η «χαρισματική» προσωπικότητα του ηγέτη, του οποίου η προσωπική ακεραιότητα προερχόταν από την ιστορική κληρονομία που έφερε (Smilov, 2008: 16-17).

Το πρώτο κύμα λαϊκισμού στη Βουλγαρία ήταν σχετικά ήπιας μορφής, αφού η πολιτική του Simeon δεν εξέφραζε μια γενική δυσαρέσκεια εναντίον των κύριων στόχων της μετάβασης. Ο στόχος της εναντίωσης δεν ήταν το σύστημα καθ' αυτό, αλλά κάποια βασικά στοιχεία του όπως η διαφθορά και οι πελατειακές σχέσεις. Η ασκούμενη εξωτερική πολιτική δεν επικρίθηκε από τον Simeon ούτε και η επιρροή των εθνικών μειονοτήτων. Η νίκη όμως του *NDSV* επέφερε συνέπειες στο πολιτικό σκηνικό. Το κυρίαρχο κομματικό σύστημα, όπως είχε διαμορφωθεί μετά το 1989 και την εισαγωγή του πολυκομματισμού στη χώρα αμφισβητήθηκε: το *BSP* εισήλθε σε μια διαδικασία επανακαθορισμού των θεσεών του, ενώ η κέντρο-δεξιά ήρθε αντιμέτωπη με διασπάσεις, αφήνοντας έτσι χώρο για νέα λαϊκιστικά και ακροδεξιά κόμματα, και στην εμφάνιση νέων ηγετών.

6.2.4. Η επίδραση των ΜΜΕ

Το φαινόμενο του λαϊκισμού στη βουλγαρική πολιτική σκηνή συνδέεται με την επίδραση που εξασκούν τα ΜΜΕ. Σε κάθε προεκλογική περίοδο, τα μέσα ενημέρωσης τάσσονται άμεσα ή έμμεσα υπέρ ενός πολιτικού φορέα και μιας πολιτικής προσωπικότητας.

Η άνοδος του ΑΤΑΚΑ στο πολιτικό προσκήνιο, υπήρξε μια αντιγραφή έστω και σε μικρότερη κλίμακα, της ανόδου του ΝΔSΒ. Το ΑΤΑΚΑ μπορεί να αντιμετωπίζονταν με απαξίωση από τα κυρίαρχα ΜΜΕ, αλλά απολάμβανε την υποστήριξη του ιδιωτικού τηλεοπτικού σταθμού SKAT.²⁰⁶ Το πρόγραμμα και το περιεχόμενο του σταθμού διέφεραν από αυτά των επίσημων ΜΜΕ. Στις συχνότητες του προωθούσε και προέβαλε άτομα που δε βρίσκονταν στους κυρίαρχους πολιτικούς και επιστημονικούς κύκλους. Οι τελευταίοι χρησιμοποίησαν το SKAT ως δημόσιο βήμα προκειμένου να εκφράσουν τη γνώμη τους σχετικά με τη εσωτερική και εξωτερική πολιτική της Βουλγαρίας. Σε αυτό το πλαίσιο, η SKAT TV δεν άργησε να προσλάβει εθνικιστικά και σοβινιστικά χαρακτηριστικά. Σε αυτό μάλιστα συνέβαλε και η τοποθέτηση του Volen Siderov ως μέλους της συντακτικής επιτροπής του τηλεοπτικού καναλιού. Το κανάλι κατόρθωσε να διαμορφώσει το δικό του προφίλ, διαφοροποιούμενο σαφέστατα από τα άλλα κανάλια, αποκτώντας με αυτό τον τρόπο σημαντικό αριθμό τηλεθεατών. Σημαντικό τμήμα αυτών των τηλεθεατών επέλεξε το ΑΤΑΚΑ στις πρώτες εκλογές που συμμετείχε το 2005. Έτσι διαμέσου του SKAT, το ΑΤΑΚΑ κατάφερε να ξεπεράσει τον αποκλεισμό από τα κυρίαρχα ΜΜΕ. Μετά την αποχώρηση του Simeonov, ιδιοκτήτη του SKAT από το κόμμα, το ΑΤΑΚΑ προχώρησε στην ίδρυση ενός νέου τηλεοπτικού σταθμού, του *alfa TV*.²⁰⁷

6.3. Τα κόμματα της ακροδεξιάς στη Βουλγαρία

6.3.1. Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση-Βουλγαρικό Εθνικό Κίνημα (Vutreshno Makedonska Revolutsionna Organizatsija-Bulgarsko Natsionalno Dvizhenie, VMRO-BND)

Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση-Βουλγαρικό Εθνικό Κίνημα (στο εξής VMRO), αποτελεί από τα πρώτα χρόνια της μετακομμουνιστικής περιόδου μέχρι και σήμερα ένα από τα σημαντικότερα ακροδεξιά, εθνικιστικά κόμματα. Παρόλο που τα εκλογικά αποτελέσματα του κόμματος είναι σχετικά

²⁰⁶ Το τηλεοπτικό κανάλι SKAT, ιδρύθηκε στο Burgas το 1992. Αυτοπροβάλλεται ως η «τηλεόραση που λειτουργεί με αισθήματα ανησυχίας για τη Βουλγαρία». Το SKAT έγινε ένα από τα πιο δημοφιλή κανάλια στη χώρα εισάγοντας καινοτομίες, όπως τις εκπομπές ανοιχτής γραμμής επικοινωνίας.

²⁰⁷ βλ. <http://www.ataka.tv/>

χαμηλά, το *VMRO* ασκεί αξιοπρόσεκτη επιρροή στη βουλγαρική κοινωνία σε πολιτιστικό και κοινωνικό επίπεδο. Χαρακτηρίζεται από μια ισχυρή αντιμειονοτική και φιλοορθόδοξη ατζέντα, παρά το γεγονός ότι προσπαθεί να διατηρήσει ένα δημοκρατικό προφίλ (Ivanov & Piieva, 2005: 4).

Εμφανίστηκε το 1991 με το όνομα *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση- Ένωση των Μακεδονικών Πολιτισμικών Εκπαιδευτικών Οργανώσεων* (*VMRO-Sujuz na Makedonskite Kulturno-Prosvetni Druzhestva*) και το 1999 πήρε τη σημερινή του μορφή. Το *VMRO* ισχυρίζεται ότι αποτελεί τη συνέχεια του ιστορικού *VMRO*²⁰⁸ που ιδρύθηκε το 1893 (Smilov, 2008: 32). Το κόμμα διασπάστηκε το 2010 όταν μια μερίδα μελών του ίδρυσαν ένα νέο κόμμα, το *Εθνικό Ιδανικό για την Ενότητα* (*Natzionalen Ideal za Edinstvo*) με ηγέτη τον Slavcho Atanasov. Το 2014 συνασπίστηκε με το *Εθνικό Μέτωπο για τη Σωτηρία της Βουλγαρίας* (*Natzionalen Front za Spasenie na Bulgaria, NFSB*).

6.3.1.1. Η ιδεολογία

Στις καταστατικές αρχές του το *VMRO* περιγράφεται ως ένα συντηρητικό και πατριωτικό κόμμα, βασισμένο στον «μοντέρνο εθνικισμό». Στις διακηρύξεις του καταγράφεται ότι είναι ένα «παν-βουλγαρικό εθνικό κίνημα» το οποίο στοχεύει σε «ένα ισχυρό κράτος που θα κυβερνηθεί υπό το κράτος δικαίου» (Ivanov & Piieva, 2005: 4), με το «Μακεδονικό Ζήτημα» να κατέχει την πρωτοκαθεδρία της ατζέντας του κόμματος.²⁰⁹ Μέσα στους στόχους του περιλαμβάνονται «η διατήρηση και αναβίωση του βουλγαρικού πνεύματος», «η συνολική και τελική επίλυση του Μακεδονικού Ζητήματος στη βάση της ιστορικής αλήθειας, της πολιτικής δικαιοσύνης και των διεθνών συμβάσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα». Αγωνίζεται ενάντια στην «απεθνικοποίηση» των Βουλγάρων και στρέφεται κατά του «ισλαμικού

²⁰⁸ Η *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση* ήταν μια εθνικιστική οργάνωση που συστάθηκε στα Βαλκάνια στα τέλη του 19ου αιώνα κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο αρχικός στόχος αφορούσε την απελευθέρωση των χριστιανικών πληθυσμών της Μακεδονίας και αργότερα την ένωση της περιοχής με τη Βουλγαρία (Βλασίδης et al., 1993: 21-24).

²⁰⁹ Οι Βούλγαροι εθνικιστές του *VMRO*, έκαναν το 2014 πορείες διαμαρτυρίας στη βουλγαρική πρωτεύουσα, με κεντρικό σύνθημα «*Τα δυτικά βουλγαρικά εδάφη είναι για πάντα βουλγαρικά*». Εκατοντάδες οπαδοί του εθνικιστικού κόμματος *VMRO* έφεραν σημαίες της «Εσωτερικής μακεδονικής επαναστατικής οργάνωσης» και της βουλγαρικής σημαίας με αφορμή την 95^η επέτειο της Συνθήκης του Νεϊγύ. Οι Βούλγαροι εθνικιστές κραύγαζαν συνθήματα όπως: «*Βουλγαρία των τριών Θαλασσών- θέλουμε εκδίκηση*», «*Κάτω η συνθήκη της Νεϊγύ*», «*Βουλγαρική Μοισία, Θράκη, Μακεδονία*». Επιπλέον, το *ATAKA* και το *VMRO* κατέθεσαν από κοινού δήλωση στη Βουλγαρική Εθνοσυνέλευση εναντίον της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας» για «την καταπίεση και τις διώξεις εναντίον των Βουλγαρόφωνων». Το 2010 με αφορμή τη συμπλήρωση 107 χρονών από την εξέγερση του Ilinden, τοποθετήθηκαν από το *VMRO* στους μεθοριακούς σταθμούς, τεράστιες αφίσες με τον χάρτη της Βουλγαρίας που προέκυψε βάσει της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου, και με το λογότυπο «*Δεν έχουμε ξεχάσει*».

φονταμενταλισμού» που υποστηρίζει ότι εκφράζει το *DPS*, το οποίο κατά το *VMRO* επιχειρεί διαχρονικά μια προσπάθεια «εκτουρκισμού» των Βούλγαρων Μουσουλμάνων (Smilov, 2008: 33).

Πολλοί τύποι διαφορετικότητας έχουν τεθεί στο στόχαστρο του *VMRO*. Όλες οι μειονότητες περιλαμβάνονται στη ρητορική της μισαλλοδοξίας, με τους Ρομά και την τουρκική μειονότητα να είναι οι πιο σημαντικές ομάδες εναντίον των οποίων στρέφεται. Το άλλο στοιχείο, όπως αναφέραμε, το οποίο είναι και το «σήμα κατατεθέν» του *VMRO*, είναι η μακεδονική ταυτότητα. Αυτό φυσικά σχετίζεται με την ιστορία του κόμματος (A. Krasteva, 2013).

Το *VMRO* υπερασπίζεται τη άποψη ότι ο στρατός και η αστυνομία θα πρέπει να διαθέτουν αυξημένη κατασταλτική ισχύ για την τήρηση του νόμου και της τάξης. Σε κοινωνικό επίπεδο τάσσεται υπέρ της χορήγησης επιδομάτων στις πολύτεχνες οικογένειες και γενικά στα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα, στη βάση όμως πάντα μιας σοβινιστικής προοπτικής (Ivanov & Ilieva 2005: 4). Το κόμμα τάσσεται υπέρ της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας και υπέρ της παρουσίας της στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο, θεωρώντας ότι η συμμετοχή της Βουλγαρίας σε αυτούς τους Οργανισμούς θα ενδυναμώσει το εθνικό συμφέρον. Παρόλα αυτά όμως επιζητά την ισότιμη συμμετοχή, εκφράζοντας ταυτόχρονα την αντίθεσή του στη διακοπή λειτουργίας του πυρηνικού εργοστασίου στο Kozloduy (Smilov, 2008: 33).

Τέλος, μεταξύ όλων των άλλων, παρουσιάζει μια φιλο-ορθόδοξη στάση, αγωνιζόμενο με κάθε τρόπο ενάντια στην επιρροή των αιρέσεων, οι οποίες κατά το κόμμα «διαβρώνουν τα θεμέλια του έθνους-κράτους».²¹⁰ Η επίσημη ηγεσία του *VMRO* υπήρξε ανεκτική στην επιρροή στις συγκεκριμένες πράξεις, ενώ κατά καιρούς διάφορα ηγετικά στελέχη του, προέβησαν σε ακραίες δηλώσεις σχετικά με θρησκευτικά ζητήματα.²¹¹

Το *VMRO* έχει κατά καιρούς λάβει θέσεις μισαλλοδοξίας κατά των Ρομά. Τον Ιανουάριο του 2001, διαμαρτυρήθηκε έντονα κατά των σχεδίων της κυβέρνησης να παραχωρήσει δωρεάν αγροτική γη στους άπορους Ρομά. Ακριβώς ένα χρόνο μετά,

²¹⁰ Διάφορα τοπικά στελέχη και ακτιβιστές του *VMRO* έχουν αποκάλυπτα εμπλακεί, συχνά από κοινού με ορθόδοξους ιερείς, σε επιθετικές ενέργειες ενάντια μη ορθόδοξων ομάδων. Διαδηλώνουν σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τις δραστηριότητές τους, διακόπτοντας βίαια τις συγκεντρώσεις τους ή εκδιώκοντας τους (Ivanov & Ilieva, 2005: 4).

²¹¹ Ενδεικτικά αναφέρουμε τις δηλώσεις του τοπικού ηγέτη του και δημάρχου της πόλης Plovdiv, Alexander Dolev, ο οποίος δήλωνε ότι έχει κηρύξει «ερό πόλεμο» στους Μάρτυρες του Ιεχωβά, υποστηρίζοντας ότι «οι ξένες αιρέσεις δεν έχουν καμία θέση στη Βουλγαρία και θα πρέπει να πάνε από κει που ήρθαν» (Ivanov & Ilieva, 2005: 4).

απειλήσε με δημόσιες συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, καλώντας τους Βούλγαρους πολίτες να μην πληρώσουν τον λογαριασμό του ηλεκτρικού ρεύματος, στην περίπτωση που η κρατική εταιρεία ηλεκτρισμού αποτύχει να εισπράξει τις οφειλές των Ρομά από την περιοχή του Stolipinovo. Απαίτησε μάλιστα τη διακοπή της ηλεκτροδότησης των Ρομά στη συγκεκριμένη περιοχή, απειλώντας με μηνύσεις κατά οποιουδήποτε πολιτικού ή υπαλλήλου δώσει έγκριση για επανασύνδεση (Ivanov & Piieva, 2005: 4).

Αρνητική επίσης υπήρξε η στάση του κόμματος στην προσφυγική κρίση. Μέλη και υποστηρικτές του *VMRO* απέκλεισαν το 2013 ένα από τα συνοριακά σημεία ελέγχου της Βουλγαρίας με την Τουρκία, ως ένδειξη διαμαρτυρίας για το αυξανόμενο προσφυγικό κύμα από τη Συρία. Το *VMRO* ζήτησε να κλείσουν τα σύνορα της Βουλγαρίας με την Τουρκία και να ενταθεί ο έλεγχος σε όσους περνούν τα σύνορα, «ώστε να υπάρξει ασφάλεια και ειρήνη για τους Βούλγαρους». Ανήγγειλε ταυτόχρονα ότι θα συνεχίσει τις διαμαρτυρίες μέχρι να ικανοποιηθούν τα αιτήματά του. Συγκεκριμένα οι διαδηλωτές απέκλεισαν τη συνοριακή διάβαση Karipitan Andreevo, με τον ευρωβουλευτή και αναπληρωτή πρόεδρος του κόμματος Angel Dzambazki, να δηλώνει ότι η Τουρκία σκόπιμα μεταφέρει παράνομους μετανάστες στη Βουλγαρία. Σύμφωνα με το βουλγαρικό πρακτορείο ειδήσεων *Novinite*, ο Dzambazki δήλωσε ότι οι πρόσφυγες από τη Συρία αξίζουν να βοηθηθούν, αλλά όχι όσοι άνθρωποι έρχονται από την Αφρική, θεωρώντας ότι αυτοί είναι «άτομα χαμηλής κοινωνικής κουλτούρας, που οργανώνουν εγκληματικές συμμορίες» όπως υποστήριξε. Καταλήγοντας τόνισε ότι «η Βουλγαρία πρέπει να θέσει το θέμα στην ΕΕ. Εκείνοι που θέλουν πόλεμο πρέπει να είναι έτοιμοι να πληρώσουν το τίμημα» (Novinite, 2013, September 22). Σε άλλες δηλώσεις του ισχυρίστηκε ότι ο ίδιος θα «καθαρίσει τη Σόφια και τη χώρα από τους εγκληματίες οικονομικούς μετανάστες» εάν οι πολίτες δεν αναλάβουν δράση (Ivancheva, 2013a).

Τον Μάιο του 2010, το κόμμα προσπάθησε να δημιουργήσει ζήτημα σχετικά με την ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ. Συγκεκριμένα, δηλώνοντας ότι έχει στη διάθεσή του 300.000 υπογραφές, ζήτησε τη διενέργεια δημοψηφίσματος, υποστηρίζοντας ότι η Βουλγαρία δεν θα έπρεπε να εγκρίνει μια τέτοια προοπτική (Lansford, 2015).

6.3.1.2. Τα εκλογικά αποτελέσματα του κόμματος

Η παρουσία του *VMRO* στην πολιτική σκηνή της Βουλγαρίας είναι διαρκής, με τις εκλογικές και πολιτικές συμμαχίες του κόμματος να είναι εξαιρετικά ευκαιριακές και χαοτικές: δύσκολα θα βρει κανείς ένα δεξιό κόμμα με το οποίο δεν έχει συμμαχήσει το *VMRO*. Ενίοτε υπογράφονται συμμαχίες για μια εκλογική περίοδο κι αμέσως μετά οι εκλογικοί σχηματισμοί διασπώνται. Αυτός ο πολιτικός οπορτουνισμός μαρτυρά μια ταυτόχρονη ασάφεια στην πολιτική ταυτότητα του *VMRO* (A. Krasteva, 2013).

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1997, το *VMRO* έλαβε μέρος συνεργαζόμενο με τους νικητές *SDS*, κερδίζοντας δύο έδρες και σημαντικό αριθμό κυβερνητικών θέσεων σε διάφορα επίπεδα. Στις τοπικές εκλογές του 1999 συμμετείχε αυτόνομα ή σε διάφορες τοπικές συνεργασίες με άλλα κόμματα. Συγκέντρωσε συνολικά το 5,9% των ψήφων, εκλέγοντας 5 δημάρχους και 123 συμβούλους. Το 2001, συμμετείχε στις εκλογές συνεργαζόμενο με το *Κίνημα της Ημέρας του Αγίου Γεωργίου* (*Guerguionderi*), λαμβάνοντας το 3,6% και καμία έδρα, αφού δεν κατόρθωσε να ξεπεράσει το όριο του 4%. Στις τοπικές εκλογές του 2002, στο διοικητικό κέντρο τη λεγόμενης *Μακεδονίας του Pirin*, το *Blagoevgrad*, ο υποψήφιος του *VMRO* κέρδισε το 9,9% των ψήφων, καταλαμβάνοντας την τέταρτη θέση (Ivanov & Plevna, 2005: 4). Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2005 συμμετείχε μαζί με *Βουλγαρική Εθνική Αγροτική Ένωση* (*Bălgarski Zemedelski Naroden Săjuz, BZNS*) και την *Ένωση των Ελεύθερων Δημοκρατών* (*Sajuz na Svobodnite Demokrati, SSD*), στο συνασπισμό με την ονομασία *Βουλγαρική Εθνική Ένωση* (*Balgarski Naroden Sajuz, BNS*). Η *BNS* έλαβε το 5,19% των ψήφων, καταλαμβάνοντας 13 έδρες στο κοινοβούλιο (Spirova, 2006: 618-619). Στις Ευρωεκλογές του 2009, ως επικεφαλής της συνεργασίας των κομμάτων - *VMRO, BZNS, Guerguionderi, Ενωτικό Εθνικό Κόμμα* (*United National Party*) - με την ονομασία *Εμπρός* (*NAPRED*), πήρε το 2,26% των ψήφων, και λόγω του εξαιρετικά χαμηλού αποτελέσματος, δεν κατάφερε να εκλέξει αντιπρόσωπο στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, χ.χ.α). Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2013 έλαβε μόλις το 1,89% των ψήφων του εκλογικού σώματος²¹², γεγονός που αποτέλεσε εφιαλτήριο για προσεχείς συνεργασίες. Στις Ευρωεκλογές του 2014 συμμετείχε ως μέρος της συμμαχίας *Βουλγαρία Χωρίς Λογοκρισία* (*Balgariya Bez Tsenzura, BBT*) - η οποία αποτελούνταν από τα κόμματα *BBT, VMRO, BZNS, Guerguionderi* - λαμβάνοντας συνολικά το 10,66%, και

²¹² <http://results.cik.bg/pi2013/rezultati/>, πρόσβαση 24/09/2015.

κερδίζοντας 2 έδρες (Mileva, 2014). Ευρωβουλευτές εκλέχτηκαν ο αντιπρόεδρος του *VMRO*, Angel Djambazki, και ο ηγέτης του *BBT*, Nikolay Barekov. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014²¹³ που διεξήχθησαν στις 5 Οκτωβρίου, συμμετείχε σε συνεργασία με το *Εθνικό Μέτωπο για τη Σωτηρία της Βουλγαρίας* (NFSB), συγκροτώντας το *Πατριωτικό Μέτωπο* (Bulgarian News Agency, 03/08/2014). Στις συγκεκριμένες εκλογές το *Πατριωτικό Μέτωπο* κέρδισε το 7,28% των ψήφων, κατορθώνοντας να καταλάβει 19 έδρες.

Πίνακας 3. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών Εκλογών VMRO

Κοινοβουλευτικές Εκλογές						
Έτος	1997 ¹	2001	2005 ²	2009 ³	2013	2014 ⁴
Ποσοστό Ψήφων	52,30%	3,6%	5,19%	4,1%	1,9%	7,3%

1: Σε συνεργασία με το SDS

2: Σε συνεργασία με το BNS

3: Σε συνεργασία με το RZS

4: Σε συνεργασία με το PF

Πίνακας 4. Αποτελέσματα Ευρωεκλογών VMRO

Ευρωεκλογές			
Έτος	2009 ¹	2013	2014 ²
Ποσοστό Ψήφων	2,26%	1,89%	10,66%

1: Σε συνεργασία με το NAPRED

2: Σε συνεργασία με το BBT

6.3.1.3. Η οργάνωση του κόμματος

Πρόεδρος του κόμματος είναι ο ιστορικός Krasimir Karakachanov. Στις προεδρικές εκλογές του 2011 που έλαβε μέρος ως υποψήφιος με τη στήριξη του κόμματος, πήρε μόλις το 0,99% των ψήφων στον πρώτο γύρο και κατεγάρη δέκατος. Τη θέση του αντιπροέδρου και εκλεγμένου ευρωβουλευτή του κόμματος, κατέχει ο γνωστός για τις μισαλλόδοξες θέσεις του, Angel Djambazki. Στην ιστοσελίδα του, το *VMRO* ισχυριζόταν ότι απαριθμεί από 20.000 έως και 30.000 μέλη, διαθέτοντας 350 με 500 τοπικές οργανώσεις. Το *VMRO* διαθέτει επίσης οργανώσεις νεολαίας στα λύκεια και πανεπιστήμια. Φαίνεται ότι οι υποστηρικτές του κόμματος είναι κυρίως άντρες, νέοι με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, ενώ σε επαγγελματικό επίπεδο την τιμητική τους έχουν τα μέλη των σωμάτων ασφαλείας, πρώην αξιωματικοί και νομικοί (Ivanov & Pleva, 2005: 5).

²¹³ Στις συγκεκριμένες εκλογές το *Κόμμα για μια Ευρωπαϊκή Ανάπτυξη της Βουλγαρίας* (Grazhdani za Evropeysko Razvitiie na Balgariya, GERB) παρέμεινε το μεγαλύτερο κόμμα, κερδίζοντας 84 επί συνόλου 240 εδρών. Συνολικά εισήλθαν στη Βουλή 8 κόμματα. Ο Boyko Borissov έγινε πρωθυπουργός, επικεφαλής κυβερνήσεως συνασπισμού με το *Μπλοκ των Μεταρρυθμιστών*, έχοντας την υποστήριξη του ακροδεξιού *Πατριωτικού Μετώπου* και των *Εναλλακτικών για τη Βουλγαρική Αναγέννηση* (Alternativa za Balgarsko Vazrazhdane, ABV) (Daily mail, 2014, November 7).

Το *VMRO* όπως επισημάναμε και παραπάνω, διατηρεί δεσμούς με αρκετά συστημικά κόμματα, και σε αρκετές περιπτώσεις έχει προχωρήσει σε συνεργασίες σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Οι δεσμοί του με την Ορθόδοξη Εκκλησία είναι ιδιαίτερα στενοί. Επιπλέον διατηρεί σχέσεις με τοπικούς δικαστικούς λειτουργούς και την αστυνομία (Ivanov & Piieva, 2005: 5). Σε διεθνικό επίπεδο έχει αναπτύξει δεσμούς με το βελγικό *Vlaams Blok*, την ιταλική *Alleanza nazionale* και το αυστριακό *Freiheitliche Partei Österreichs*. Στενές σχέσεις διατηρεί και με τις (βουλγαρικές) «μακεδονικές» και βουλγαρικές οργανώσεις του εξωτερικού, όπως και με τις μειονοτικές βουλγαρικές οργανώσεις που βρίσκονται εκτός Βουλγαρίας.

Όσον αφορά τον τομέα των κομματικών εντύπων που εκφράζουν τις απόψεις και ιδέες του κόμματος, τα πλέον αντιπροσωπευτικά είναι η εφημερίδα *Macedonia*, η οποία αποτελεί το επίσημο έντυπο του *VMRO*, με περιορισμένο όμως αριθμό έκδοσης και κυκλοφορίας, το μηνιαίο περιοδικό *Εμείς (NIE)*, το οποίο εστιάζει σε θέματα πολιτικής και ιστορικής ανάλυσης, και τέλος η εφημερίδα *Ψωμί και Αλάτι (Hljab I Sol)* που στοχεύει ειδικά στη νεολαία. Επιπλέον, το *VMRO* κατέχει στην ιδιοκτησία του τον εκδοτικό οίκο *Macedonia Press*, που ειδικεύεται στην έκδοση ιστορικών δημοσιεύσεων.

Συνδεδεμένο με το *VMRO* και άμεσα σχετιζόμενο με το περιοδικό *NIE*, είναι και το *Μακεδονικό Επιστημονικό Ινστιτούτο (Makedonski Nauchen Institut)*, το οποίο ιδρύθηκε το 1923 με σκοπό να μελετήσει το Μακεδονικό Ζήτημα. Μια άλλη οργάνωση που συνδέεται με το κόμμα είναι το *Εθνικό Συντηρητικό Φόρουμ (Natsionalen Konservativen Forum)*, μια μη κομματική ομάδα που έχει ως στόχο την προώθηση εθνικών και συντηρητικών ιδεών, και ηγέτη της τον πρόεδρο του *VMRO*, Karakachanov. Τέλος, το *VMRO* συμμετέχει ενεργά στην ιστορική προπαγάνδα, χρηματοδοτώντας δημοσιεύσεις, διαλέξεις και συνέδρια πάνω στο Μακεδονικό Ζήτημα (Ivanov & Piieva, 2005: 8-12).

6.3.2. Το Βουλγαρικό Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα (Bulgarska Natsional-Radikalna Partija, BNRP)

Σύμφωνα με τον ηγέτη του, καθηγητή φυσικών επιστημών Ivan Georgiev, το *Βουλγαρικό Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα (Bulgarska Natsional-Radikalna Partija, BNRP)* ιδρύθηκε παράνομα το 1955 και έλκει την καταγωγή του από το *Βουλγαρικό Εθνικό Επαναστατικό Κόμμα* (Bell, 1999: 245). Επίσημα εμφανίστηκε το 1990, και έκτοτε συμμετέχει στις εκλογές με πενιχρές επιδόσεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2001 έλαβε μόλις 0,1% των ψήφων. Ο Georgiev

από τη μεριά του ισχυριζόταν ότι τα μέλη του κόμματος ανέρχονταν σε 7.800 άτομα (Ivanov & Piieva, 2005: 6).

Το *BNRP* αυτό-προσδιορίζεται ως ένα ριζοσπαστικό εθνικιστικό κόμμα, αλλά στην ουσία είναι ένα ακραίο ξενοφοβικό. Ο εξτρεμισμός του εκδηλώνεται με έντονο αντιτουρκισμό και αντισημιτισμό, και με αισθήματα μίσους κατά των Ρομά. Μάλιστα το κόμμα «θεωρεί τους Ρομά ως πόνια της CIA, του Ιδρύματος Ανοιχτής Κοινωνίας (= Εβραίοι) και των Ελευθεροκτόνων» (Mudde, 2007: 87). Στις αρχές του 1990, η ατζέντα του κόμματος επικεντρώθηκε εναντίον της επαναφοράς των ονομάτων και δικαιωμάτων στην τουρκική μειονότητα (Ivanov & Piieva, 2005: 6). Έτσι στην ιδεολογική του πλατφόρμα τόνιζε «την εθνική υπερηφάνεια» και αντίθεση σε «οποιαδήποτε παραχώρηση στις απαιτήσεις και ισχυρισμούς των εθνοτικά Τούρκων» (Bell, 1999: 245). Ο αντισημιτισμός του *BNRP* έχει σαφείς νεοναζιστικές αποχρώσεις. Ο Georgiev δημοσίως δήλωνε ότι ο βουλγαρικός λαός αποτελεί ένα «έθνος Αρίων», χαιρετώντας ναζιστικά σε συλλαλητήριο του κόμματος στη Σόφια το 2002. Αυτό προκύπτει και από τις σχέσεις που αναπτύσσει με τους νεοναζί skinheads (Ivanov & Piieva, 2005: 6).

Στους στόχους του *BNRP* όπως διατυπώνονταν στο πρόγραμμα του, μεταξύ άλλων περιλαμβάνονταν: «ο αγώνας κατά του διαχωρισμού του βουλγαρικού έθνους στη βάση θρησκευτικών ή εθνικών λόγων»²¹⁴, «η εισαγωγή ενός ενιαίου συστήματος ονομάτων για τους Βούλγαρους πολίτες», «η απέλαση όλων των ομάδων με αλλότρια εθνική συνείδηση που απειλούν τον εθνικό χαρακτήρα του κράτους», και «η απαγόρευση της στρατιωτικής θητείας στους μη χριστιανούς». Στις προγραμματικές θέσεις του επίσης, περιλαμβανόταν «η απόρριψη της συμμετοχής ατόμων με μη βουλγαρική συνείδηση στη δημόσια και πολιτική ζωή», όπως συγκεκριμένα του δικαιώματος της εκλογής ως μέλη του κοινοβουλίου ή της κυβέρνησης. Η εναντίωση αυτή στρεφόταν κυρίως στο κοινοβουλευτικό κόμμα της τουρκικής μειονότητας *DPS*, με τον Georgiev να δηλώνει ότι ο διορισμός των Βούλγαρων τουρκικής καταγωγής ως υπουργών στις κυβερνήσεις συνεργασίας που συμμετέχει το *DPS*, ισοδυναμεί «με επαναφορά του τουρκικού ζυγού στη χώρα» (Ivanov & Piieva, 2005: 6). Το *BNRP* αναφερόμενο στην τουρκική μειονότητα της Βουλγαρίας, θεωρεί ότι είναι μια ομάδα

²¹⁴ Συγκριμένα, το μανιφέστο του *BNRP* για τις εκλογές του 1994 διακήρυττε ότι «ακόμα και σε μια Ενωμένη Ευρώπη, το *BNRP* θα συνηγορεί και θα ζητά τρόπους εθνικής ενοποίησης όλων των Βουλγάρων και των βουλγαρικών εδαφών στη βάση ιστορικών γεγονότων και επιχειρημάτων, πασχίζοντας να ανακόψει την απο-εθνικοποίηση και την καταπίεση της βουλγαρικής αυτοσυνείδησης» (Mitev, 1997: 77). Ενώ σε μια άλλη ακραία τοποθέτησή του ζητούσε να απελαθούν όλοι οι «Τούρκοι» από τη Βουλγαρία και να αντικατασταθούν με «Βούλγαρους» από τη Μολδαβία (Mudde, 2007: 87).

«με ξένη εθνική συνείδηση» που θα έπρεπε να επαναπατριστεί, και «ότι από τις αρχές του 1993, το ανησυχητικό στοιχείο της σκοτεινής τουρκικής καταπίεσης προβάλλει φανερά πάνω στη χώρα» (Mitev, 1997: 77).

Σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του *BNRP*, όλα τα δεινά της Βουλγαρίας προέρχονται από τους Εβραίους, οι οποίοι «επιχειρούν να επιβληθούν ως μια κυρίαρχη φυλή σε μια νέα παγκόσμια τάξη». Στο πλαίσιο αυτό επαινεί «τον θαρραλέο γερμανικό στρατό» για την καταλυτική συμβολή του στην ενοποίηση των εδαφών της Βουλγαρίας το 1941 (Ivanov & Piieva, 2005: 6). Στο πρόγραμμα του αντιτιθόταν στην αποδοχή της εισόδου μεταναστών στη χώρα και της διδασκαλίας των μειονοτικών γλωσσών στα σχολεία. Σε ένα παράξενο συνδυασμό χριστιανικής άμυνας και ισλαμοφοβίας, το κόμμα απαίτησε να απαγορευτεί στους Μουσουλμάνους να υιοθετούν παιδιά χριστιανικών οικογενειών (Mitev, 1997).

Οι ιδέες του *BNRP* είναι απροκάλυπτα αντιδημοκρατικές και ο ηγέτης του υποκινεί ρατσιστική βία. Οι δημόσιες δηλώσεις του Georgiiev υπήρξαν συχνά πυκνά ρατσιστικές και αντισημιτικές. Στο συλλαλητήριο που διοργανώθηκε από το κόμμα το 2002 στη Σόφια με σύνθημα «οι Βουλγαρία για τους Βούλγαρους», ο ηγέτης του *BNRP* ήταν ιδιαίτερα εμπρηστικός, αναφερόμενος «στη συνεχιζόμενη τουρκική κατοχή και την κυριαρχία των Τσιγγάνων και των Εβραίων», όπως και στη «Εβραιο-μασονική καταπίεση και συνωμοσία». Στο συγκεκριμένο συλλαλητήριο, καλούσε «την Άρια φυλή να παλέψει για την επιβίωσή της», σε «πάλη για μια εθνική απελευθέρωση εναντίον των Εβραίων και των Τούρκων». Σε συνέντευξή του ισχυρίστηκε ότι το κόμμα διέθετε «στρατιωτικές δομές» που είχαν εκπαιδευτεί σε τεχνικές μάχης, στις οποίες ομάδες συμπεριλαμβάνονταν πρώην αστυνομικοί και πρώην μέλη των ειδικών δυνάμεων. Ο ίδιος είχε ανακοινώσει ότι το κόμμα σκόπευε να οργανώσει «κίνημα», προκειμένου οι Βούλγαροι να αμυνθούν ενάντια στον «εγκληματικό εβραϊκό κόσμο», έχοντας ως στόχο την κατάληψη της εξουσίας. Στο παραπάνω «κίνημα», όπως δήλωνε, θα συνέδραμαν 150 «μαχητές» που θα είχε στείλει ο Alexandr Barkashov, ηγέτης της *Ρωσικής Εθνικής Ενότητας* (RNE) (Ivanov & Piieva, 2005:6).

Το *BNRP* διατηρεί στενούς δεσμούς με διάφορες ομάδες skinheads, οι οποίες ακολουθούν το κόμμα σε συλλαλητήρια και πορείες. Ωστόσο, οι προσπάθειες του κόμματος να κινητοποιήσει αυτές τις ομάδες για πολιτικούς σκοπούς δεν είχαν επιτυχή αποτελέσματα. Τον Μάρτιο του 2002, το *BNRP* μαζί με την *Ένωση των Βουλγαρικών Εθνικών Λεγεώνων*, όπως και με άλλες μικρότερες οργανώσεις, ίδρυσαν

τον νεοσύστατο συνασπισμό *Βουλγαρικό Εθνικό Κίνημα* (BND), για τον οποίο δεν υπάρχουν ενδείξεις για περαιτέρω δραστηριότητα. Σε διεθνικό επίπεδο το *BNRP*, διατηρούσε δεσμούς με την *RNE* του Barkashov (Albrecht, 2013; Ivanov & Ilieva, 2005). Το 1991 έγινε αποδεκτό στους κόλπους της *Ευρωπαϊκής Εθνικής Ένωσης*, η οποία αποτελούνταν από σημαντικά ακροδεξιά κόμματα, όπως το γαλλικό *Εθνικό Μέτωπο* και το γερμανικό *Ρεπουμπλικανικό Κόμμα* (Bell, 1999: 245).

Οι δραστηριότητες του *BNRP* περιορίζονταν σε ορισμένα συλλαλητήρια που σχετίζονται με ιστορικές ημερομηνίες, όπως αυτής της 19^{ης} Φλεβάρη (ημέρα θανάτου του εθνικού ήρωα Vassil Levski) και της εθνικής εορτής της 3^{ης} Μαρτίου. Η συμμετοχή σε αυτά τα συλλαλητήρια υπήρξε περιορισμένη, με πενήντα το μέγιστο άτομα. Οι παρευρισκόμενοι ήταν κυρίως skinheads που φώναζαν ρατσιστικά συνθήματα. Συλλαλητήρια επίσης πραγματοποιήθηκαν, με τη συμμετοχή του κόμματος στην ημέρα των γενεθλίων του Χίτλερ, και στην επέτειο της εξέγερσης των βουλγάρων κατά του Οθωμανικού ζυγού το 1876. Σε άλλα συλλαλητήρια του *BNRP*, όπως και σε πορείες, κήκαν τουρκικές και αμερικάνικες σημαίες. Το 1991 διαδήλωσε μπροστά από το κτίριο της συντακτικής συνέλευσης, φωνάζοντας συνθήματα κατά της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης της τουρκικής μειονότητας (Albrecht, 2013: 23-24).

Για κάποιο χρονικό διάστημα στα μέσα της δεκαετίας του '90, το *BNRP* δημοσίευε μια ξενοφοβική εφημερίδα με τίτλο *Βουλγαρική Φωνή* (Bulgarski Glas). Η κάλυψη του κόμματος από τα κυρίαρχα MME, λόγω ότι θεωρούνταν έντονα εξτρεμιστικό και συνάμα στερούνταν πολιτικής σημασίας και επιρροής και, υπήρξε εξαιρετικά περιορισμένη (Ivanov & Ilieva, 2005: 7).

6.3.3. Το Βουλγαρικό Χριστιανικό Δημοκρατικό Κόμμα (Bulgarska Khristian-Demokraticheska Partija, BKDP)

Το κόμμα ιδρύθηκε στις αρχές του 1990 και υπήρξε ένα ξενοφοβικό κόμμα. Σε μεγάλο βαθμό ταυτιζόταν με τον ηγέτη του «πατέρα» Guelemenov, ο οποίος ήταν πρώην ορθόδοξος ιερέας που καθαιρέθηκε από την εκκλησία πριν το 1989. Η δραστηριότητα του *BKDP* περιοριζόταν σε σποραδικές εξτρεμιστικές δηλώσεις του Guelemenov, χωρίς να υπάρχουν ενδείξεις οργανωτικής δομής (Ivanov & Ilieva, 2005: 7).

Ο Guelemenov έχει κατά καιρούς προβεί σε εμπρηστικές δηλώσεις που κατά πολλούς έχουν χαρακτηριστεί ως παρωδία. Οι δηλώσεις αυτές εμπειρείχαν έντονα ακραία χαρακτηριστικά, και στρέφονταν κυρίως εναντίον των Ρομά, της τουρκικής

μειονότητας, της Τουρκίας, των Εβραίων και των ΗΠΑ, ενώ είχε εκφράσει τη συμπάθειά του υπέρ του Saddam Hussein και των ναζί (Bell, 1999: 249). Τον Οκτώβριο του 2000 απαίτησε τη διακοπή της προβολής των δελτίων ειδήσεων της κρατικής τηλεόρασης στη τουρκική γλώσσα, ενώ σε κάποια στιγμή καλούσε για «την υποταγή» της τουρκικής μειονότητας και των «γύφτων».

Ο Guelemenov έθεσε υποψηφιότητα για δήμαρχος της Σόφιας, λαμβάνοντας όμως μηδενικά σχεδόν ποσοστά. Στις βουλευτικές εκλογές του 2001 υποστήριξε την υποψηφιότητα του Simeon. Τη δεκαετία του '90, διάφορες περιθωριακές εθνικιστικές εφημερίδες που σχετίζονταν με το *BKDP* και τον Guelemenov, δημοσίευσαν τις απόψεις του κόμματος, οι οποίες ήταν η *Χριστιανική Δημοκρατία*, η *Κορώνα* και η *Αντι-κομμουνιστική*. Τον Μάρτιο του 2002, ο Guelemenov ανακοίνωσε τη συμμαχία με το *BNRP*, χωρίς όμως να γίνει αυτό ουσιαστικά. Έκτοτε ούτε ο Guelemenov ούτε το κόμμα παρουσίασαν κάποιο νέο πολιτικό ενδιαφέρον (Ivanov & Piieva, 2005: 7).

6.3.4. Το Βουλγαρικό Δημοκρατικό Φόρουμ (Bulgarski Demokraticheski Forum, BDF)

Το *BDF* ιδρύθηκε το 1990 από πρώην μέλη της *Ένωσης των Βουλγαρικών Εθνικών Λεγεώνων* (Sujuz na Bulgarskite Natsionalni Legioni, SBNL), έχοντας ως προοπτική την αποκατάσταση της *Λεγεώνας*. Οι περισσότεροι από τους ηγέτες και ακτιβιστές του κόμματος ήταν είτε πρώην λεγεωνάριοι είτε απόγονοι αυτών (Bell, 1999: 248). Συγκεκριμένα, ο Djanko Markov, ηγέτης του *BDF* την περίοδο 1990-1995, υπήρξε λεγεωνάριος, ενώ ο επόμενος πρόεδρος του Muravey Radev, ήταν γιος λεγεωνάριου (Ivanov & Piieva, 2005: 8). Το *BDF* θεωρεί ότι είναι συνεχιστής του *Πατριωτικού Συντηρητικού Κινήματος Νεολαίας* που είχε τεθεί εκτός νόμου την κομμουνιστική περίοδο. Αυτοπροσδιορίζεται ως ένα κεντροδεξιό εθνικιστικό κόμμα, με αντικομμουνιστική ιδεολογία και φιλομοναρχικές τάσεις). Από τις αρχές του 1990, διέθετε και ενεργή οργάνωση νεολαίας, την *Οργανωτική Νεολαία του BDF*, η οποία ισχυρίζονταν ότι «συνδυάζει τον εθνικισμό με την αναγνώριση και τον σεβασμό των μειονοτήτων». Το κόμμα αντέδρασε μαζί με το *VMRO* και το *OMO Iliden-Pirin* (Obedinena Makedonska Organizatsija Ilinden-Pirin) κόμμα των «Βούλγαρων Μακεδόνων», στην επικύρωση της Συμφωνίας πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων (Ivanov & Piieva, 2005: 8).

Στις εκλογές του 1991, το *BDF* προσχώρησε στην *SDS* και ως τμήμα της έκτοτε κέρδισε αντιπροσώπευση σχεδόν σε όλα τα κοινοβούλια. Έτσι το διάστημα 1997-2001, το κόμμα διέθετε δύο βουλευτές και έναν υπουργό, ενώ το 2005 είχε ως

βουλευτή του τον πρόεδρο του, Radev (Ivanov & Ilieva, 2005: 7-8). Στις εκλογές του 2013, συμμετείχε συνεργαζόμενο με το κόμμα *Δημοκράτες για μια Ισχυρή Βουλγαρία* (Demokrati za Silna Bălgarija, DSB), λαμβάνοντας το 2,93% των ψήφων, μη κατορθώνοντας να ξεπεράσει ωστόσο το εκλογικό όριο του 4%.²¹⁵

Τα έντυπα που προωθούν τις ιδέες του κόμματος, είναι οι εφημερίδες *Prelom* και *Naroden Buditel*, ενώ διαθέτει και επίσημη ιστοσελίδα. Εκτός από το *SDS* και το *DSB*, το κόμμα διατηρεί στενές σχέσεις με το *Βουλγαρικό Εθνικό Μέτωπο-απόδημοι* (Bulgarski Natsionalen Front-émigré, BNFe), της οποίας ηγέτης και επίτιμος πρόεδρος της είναι ο Ivan Dochev, πρώην αρχηγός της *SBNL* (Ivanov & Ilieva, 2005: 8).

6.3.5. Το Βουλγαρικό Εθνικό Μέτωπο (Bulgarski Natsionalen Front, BNF)

Το *BNF* αποτελεί μια φράζια της οργάνωσης των αποδήμων με το ίδιο όνομα BNFe. Δραστηριοποιείται στη Βουλγαρία υπό την ηγεσία του Nikola Altunkov, ενός πρώην απόδημου και μέλους του *BNFe*. Το κόμμα ιδρύθηκε το 1992 και έλαβε νομική υπόσταση το 1994. Συμμετείχε στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2001 έχοντας σχεδόν μηδενικές επιδόσεις. Ο Altunkov είχε συχνά δημοσιεύσει αναθεωρητικές απόψεις για τη *Λεγεώνα* και άλλες υπερεθνικιστικές οργανώσεις που έδρασαν κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '30 και του '40, αμφισβητώντας τις κατηγορίες για τη φασιστική τους δράση, υποστηρίζοντας ότι αυτές ήταν πατριωτικές και δημοκρατικές οργανώσεις. Ο Altunkov διέθετε επίσης στενούς δεσμούς με το *VMRO*, και δημοσίευε άρθρα του στο περιοδικό *NIE*. Σε γενικές γραμμές, η πολιτική και εκλογική δύναμη του *BNF* είναι αμελητέα (Ivanov & Ilieva 2005: 8).

6.3.6. Το Εθνικό Μέτωπο για τη Σωτηρία της Βουλγαρίας (Natzionalen Front za Spasenie na Bulgaria, NFSB)

Το κόμμα ιδρύθηκε το Μάιο του 2011 στο Burgas κυρίως από πρώην μέλη του κόμματος *ATAKA*. Έπειτα από μια προσωπική κόντρα με το Volen Siderov, ο Valeri Simeonov, ένας πλούσιος μεγιστάνας των ΜΜΕ και ιδιοκτήτης της *SKAT TV*, εγκατέλειψε το *ATAKA*. Τις εργασίες του ιδρυτικού Συνέδριου του κόμματος παρακολούθησαν περίπου 820 άτομα από όλη τη χώρα. Πρόεδρος του κόμματος

²¹⁵ βλ. European Election Database, διαθέσιμο στο http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FStudy%2Fbapa.2013.display&mode=cube&v=2&cube=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2Fcube%2Fbapa.2013.display_C1&top=yes, πρόσβαση 30/09/2015.

εκλέχτηκε ο Valeri Simeonov, αντιπρόεδροι του οι Valentin Kasabov, Dancho Hadzhiev και Boris Yachev, και γραμματέας η Maria Petrova.

Στις προεδρικές εκλογές του 2011, το *NFSB* υποστήριξε την υποψηφιότητα του Stefan Solakov, ο οποίος έλαβε στον πρώτο γύρο ποσοστό το 2,5% των ψήφων, και κατετάγη πέμπτος στη σειρά.²¹⁶ Στις τοπικές εκλογές του 2011, ο πρόεδρος του κόμματος Simeonov διεκδίκησε τη δημαρχία της πόλης του Burgas. Έλαβε το 11,25% των ψήφων, ερχόμενος δεύτερος στις προτιμήσεις των κατοίκων. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2013 συγκέντρωσε το 3,7%, μη κατορθώνοντας όμως να ξεπεράσει το όριο του 4% και να εισέλθει στο Βουλγαρικό Κοινοβούλιο (Annamov, 2015: 303). Στις ευρωεκλογές του 2014 έλαβε το 3,05% των ψήφων του εκλογικού σώματος, χωρίς πάλι να καταφέρει να εκλέξει αντιπροσώπους, δεδομένου ότι το όριο ανερχόταν στο 6% (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, χ.χ.β). Στην προεκλογική του εκστρατεία στις συγκεκριμένες εκλογές, εστίασε σε θέματα μετανάστευσης και στο προσφυγικό. Το *NFSB* υπήρξε μέλος της ευρωπαϊκής ομάδας ευρωσκεπτικιστών, *Ευρώπη της Ελευθερίας και της Άμεσης Δημοκρατίας* (Europe of Freedom and Direct Democracy, EFDD). Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014, μαζί με το *VMRO* και άλλα μικρότερα κόμματα και ομάδες, συγκρότησαν το *Πατριωτικό Μέτωπο* (βλέπε παρακάτω). Η ραγδαία άνοδος του *NFSB* - και κατά συνέπεια και του *Πατριωτικού Μετώπου* - οφείλεται εν πολλοίς στην προβολή που απολαμβάνει από το τηλεοπτικό σταθμό *SKAT TV*.²¹⁷

Η ιδεολογία του *NFSB*, σύμφωνα με τον Emil Cohen επικεφαλής του βουλγαρικού Ιδρύματος Μισαλλοδοξίας, είναι παρόμοια με αυτή του *ATAKA*. Η διαφορά τους όμως έγκειται, όπως επισημαίνει ο Cohen, στο ότι το *NFSB* δεν έχει στιγματιστεί από καταγγελίες για διαφθορά, δεδομένου ότι δεν εκπροσωπούνταν στο βουλγαρικό ή ευρωπαϊκό κοινοβούλιο. Η ρητορική του κόμματος στρέφεται κυρίως κατά των Ρομά. Ειδικά στιγματίζει την εγκληματικότητα στην οποία επιδίδονται και τα υψηλά ποσοστά γεννήσεών τους. Το κόμμα έχει ζητήσει την απαγόρευση της φοίτησης των παιδιών των Ρομά στα σχολεία, με την εξαίρεση μόνο αυτών που μιλούν βουλγαρικά. Επιπλέον διακρίνεται και για την ισλαμοφοβία του, στρεφόμενο

²¹⁶ βλ. European Election Database, διαθέσιμο στο http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FStudy%2FBGPR2011&mode=cube&v=2&cube=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FfCube%2FBGPR2011_C1&top=yes, πρόσβαση 01/10/2015.

²¹⁷ Ο τηλεοπτικός σταθμός και το κόμμα διαθέτουν κοινή ιστοσελίδα. Βλ. <http://www.skat.bg/nfsb.php>, πρόσβαση 03/10/2015.

κατά της κατασκευής νέων τζαμιών, των λατρευτικών εθίμων των Μουσουλμάνων, όπως και της χρήσης της μαντίλας από τις γυναίκες (Vaksberg & Andreev, 2014).

Τον Δεκέμβριο του 2014, πρόεδρος του κόμματος κατά τη διάρκεια του 2^{ου} Συνεδρίου του που διεξήχθη στη Σόφια, επανεκλέχτηκε ο Simeonov. Σε δηλώσεις του μετά την επανεκλογή του, τόνισε ότι το πλέον σημαντικό θέμα για το κόμμα του είναι η απαγόρευση της μετάδοσης των ειδήσεων στην κρατική τηλεόραση στην τουρκική γλώσσα (Bulgarian News Agency, 2014, December 7).

6.3.7. Το Πατριωτικό Μέτωπο (Patriotichen Front, PF)

Το Πατριωτικό Μέτωπο προήλθε ως ένας συνασπισμός κυρίως δύο σημαντικών εθνικιστικών σχηματισμών στη Βουλγαρία: του VMRO και του NFSB.²¹⁸ Η συμφωνία συνεργασίας υπογράφηκε στις 3 Αυγούστου του 2014, με στόχο «την αναγέννηση της βουλγαρικής οικονομίας, την καταπολέμηση των μονοπωλίων, τη σύγχρονη εκπαίδευση και υγειονομική περίθαλψη, και μια δίκαιη και αδιάφθορη δικαστική εξουσία». Βάσει της συμφωνίας, τα δυο εθνικιστικά ακροδεξιά κόμματα συνένωσαν τις δυνάμεις τους «ως την πλέον δυνατή πολιτική ένωση», η οποία κατά τα λεγόμενα των ιδρυτών του, συνδέει ομοϊδεάτες πατριώτες που είναι πιστοί στην κληρονομιά του Khan Kubrat, του Levski και άλλων χιλιάδων που έχασαν τη ζωή τους στον αγώνα για την ελευθερία και για την ένωση της Βουλγαρίας (Novinite, 2014, August 3). Οι ηγέτες της είναι αντίστοιχα οι αρχηγοί των δύο κόμματος που την αποτελούν, ο Krasimir Karakachanov και ο Simeonov. Το κόμμα προβάλλει τις απόψεις του μέσω της τηλεόρασης SKAT και των εφημερίδων *Desant* και *Bulgaria*.

Οι θέσεις του Πατριωτικού Μετώπου απηχούν τις απόψεις της βουλγαρικής ακροδεξιάς.²¹⁹ Στους στόχους της η τουρκική μειονότητα έχει τη «τιμητική» της. Μεταξύ άλλων το Κόμμα διεκδικεί την απαγόρευση χρήσης της τουρκικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας της τουρκικής μειονότητας της Βουλγαρίας, την επιβολή καταναγκαστικής εργασίας για τους γονείς των παιδιών τα οποία δεν μιλούν βουλγαρικά, όταν φτάνουν στην ηλικία που πρέπει να πάνε σχολείο, την ανάπτυξη συστοιχιών πυραύλων στα βουλγαρο-τουρκικά σύνορα, και εν γένει μέτρα αναγκαστικού εκβουλγαρισμού της τουρκικής μειονότητας της Βουλγαρίας. Οι

²¹⁸ Στον κομματικό σχηματισμό του Πατριωτικού Μετώπου συμμετέχουν και άλλοι μικρότεροι πολιτικοί σχηματισμοί που είχαν ήδη ενταχθεί στο NFSB: ενδεικτικά αναφέρουμε το κόμμα *Αστική Ένωση για την Πραγματική Δημοκρατία* (GORD) του πρώην ευρωβουλευτή εκλεγμένου με το *ΑΤΑΚΑ*, Slavi Binev, το κόμμα *Εθνικό Ιδανικό για την Ενότητα* (Natzionalen Ideal za Edinstvo, NIU), το κόμμα *Μεσαία Ευρωπαϊκή Τάξη* (Sredna Evropaiska Klasa), η *Ένωση Πατριωτών*, και διάφορα άλλα.

²¹⁹ Για περισσότερα, βλ. στο πολιτικό πρόγραμμα του Πατριωτικού Μετώπου, (Πατριωтичен фронт – НФСБ и ВМРО, n.d.).

ηγέτες του δηλώνουν με σαφήνεια ότι είναι ενωμένοι, εκφράζοντας απροκάλυπτα την απέχθειά τους απέναντι στο «αντισυνταγματικό» και «φιλοτουρκικό» *DPS*. Ο Simeonov σχετικά είχε δηλώσει: «είμαστε της ίδιας άποψης (*VMRO* και *NFSB*) ότι πρέπει να κάνουμε ό,τι περνάει από το χέρι μας προκειμένου να βεβαιωθούμε ότι (το *DPS*) όχι μόνο θα απομακρυνθεί από την εξουσία, αλλά και από την πολιτική επίσης». Ο Karakachanov πρόσθετε, «η αντίληψη του πατριωτισμού και του εθνικισμού δεν είναι το μίσος στο διαφορετικό, σε αυτόν που είναι από άλλη εθνοτική ομάδα ή είναι άλλου χρώματος ή διαφορετικής θρησκείας· ο σκοπός μας είναι να τεθούν τα συμφέροντα του λαού μας πάνω από όλα». Μια εναλλακτική πολιτική πρόταση, συνεχίζει ο Karakachanov, «δεν είναι ούτε η αριστερά ούτε η δεξιά είναι μόνο το εθνικό συμφέρον» (Levien – Sawyer, 2014).

Ένα άλλο ζήτημα στο οποίο δίνει μεγάλη σημασία το κόμμα, είναι το προσφυγικό. Ζήτημα που μάλιστα το συσχετίζει με τους Ρομά. Συγκεκριμένα, ο Simeonov σε δηλώσεις του στο Radio Focus κατά τη διάρκεια επίσκεψής του στο Burgas, τον Αύγουστο 2014, ισχυρίστηκε ότι η Βουλγαρία δεν πρέπει να δεχθεί πρόσφυγες. Κατά τα λεγόμενά του «η Βουλγαρία έχει αρκετούς εσωτερικούς πρόσφυγες στο πρόσωπο των Τσιγγάνων και αρκετούς τσιγγάνικους καταυλισμούς. Η Βουλγαρία αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα με την επίλυση του συγκεκριμένου ζητήματος. Είμαι πεπεισμένος», συνεχίζει, «ότι η Βουλγαρία θα βρει την απαραίτητη δύναμη να το αντιμετωπίσει, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι η χώρα θα πρέπει να επιβαρυνθεί με χιλιάδες άλλους πρόσφυγες». Σε μια προσπάθεια διαπραγμάτευσης μιας ενδεχόμενης φιλοξενίας προσφύγων στη χώρα, δήλωσε ότι: «σε τελική ανάλυση όμως η Βουλγαρία είναι η φτωχότερη χώρα στην ΕΕ, και εάν πρέπει να δεχθεί πρόσφυγες, ο αριθμός τους θα πρέπει να είναι εξαιρετικά περιορισμένος και θα πρέπει (η χώρα) να λάβει μεγαλύτερη χρηματοδότηση από αυτήν που λαμβάνουν οι Δυτικές χώρες» (Focus, 2015, September 22).

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014 το *Πατριωτικό Μέτωπο* κέρδισε το 7,28% των ψήφων κατατασσόμενο στην πέμπτη θέση, κατορθώνοντας έτσι να καταλάβει 19 από τις 240 συνολικά βουλευτικές έδρες. Το κόμμα συμμετείχε άτυπα στην κυβέρνηση συνασπισμού του Boyko Borisov με το *Μπλοκ των Μεταρρυθμιστών*, παρέχοντας την υποστήριξή του, όπως έπραξαν και οι *Εναλλακτικοί για τη Βουλγαρική Αναγέννηση*.

Κατά τις πρώτες ημέρες μετά τις εκλογές, διάφοροι πολιτικοί αναλυτές υπήρξαν ιδιαίτερα ανήσυχoi για το ενδεχόμενο να συμμετάσχει επίσημα στην

κυβέρνηση για πρώτη φορά ένας ακροδεξιός συνασπισμός. Ωστόσο, μετά τις ενστάσεις του *Ευρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος*, στο οποίο το *GERB* συμμετέχει σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η κυβέρνηση συνασπισμού που τελικά σχηματίστηκε ήταν χωρίς την πραγματική παρουσία του *Πατριωτικού Μετώπου*. Το *PF* υπέγραψε μόνο μια δήλωση για τη στήριξη της κυβέρνησης.

Από τις πρώτες ημέρες της παρουσίας του στο Κοινοβούλιο, το *PF* ανέλαβε πρωτοβουλίες που φανέρωναν την ακροδεξιά ιδεολογία του. Η πρώτη αφορούσε την απαγόρευση της εκφώνησης των ειδήσεων στα τουρκικά από το Εθνικό πρόγραμμα τηλεόρασης, και η δεύτερη την αντικατάσταση του νεοδιοριζόμενου τουρκικής καταγωγής, υπουργού Άμυνας, Orhan Ismailov. Η άρνηση του πρωθυπουργού να αντικαταστήσει τον Ismailov, οδήγησε τελικά στην απόσυρση της στήριξης του *PF* στην κυβέρνηση. Άλλες προτάσεις του κόμματος υπήρξαν: η ανάκρουση του βουλγαρικού εθνικού ύμνου πριν την έναρξη των εργασιών στην ολομέλεια του Βουλγαρικού Κοινοβουλίου, ο έλεγχος για τη χρήση ναρκωτικών, η απαγόρευση της οπλοφορίας στους βουλευτές (Bakcberg, 2014).

6.3.8. Το Εθνικιστικό Κόμμα Βουλγαρίας (Natzionalisticheska Partiya na Bulgaria, NPB)

Το *Εθνικιστικό Κόμμα Βουλγαρίας* θεωρείται ένα νεοναζιστικό μόρφωμα που αποτελείται κυρίως από ομάδες skinheads και ultras (Levien – Sawyer, 2013). Ιδρύθηκε σημειολογικά στις 9 Νοεμβρίου του 2013²²⁰, όταν διάφορα νεοναζιστικά κόμματα και μορφώματα, όπως η *Εθνική Αντίσταση*, το *Βουλγαρικό Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα*, το βουλγαρικό τμήμα της διεθνούς οργάνωσης *Αίμα και Τιμή*, άτυπες ομάδες skinheads και φιλάθλων Ultras όπως η *Ofanzina*, και άλλες μικρότερες παραστρατιωτικές οργανώσεις, συγκρότησαν το συγκεκριμένο κόμμα.²²¹ Ηγέτης του εξτρεμιστικού αυτού κόμματος είναι ο Simeon Kostadinov. Το κύριο στοιχείο που

²²⁰ Η νύχτα της 9^{ης} Νοεμβρίου του 1938 είναι γνωστή ως η «νύχτα των κρυστάλλων» (Kristallnacht). Ήμερές της 10^{ης} Νοεμβρίου του 1938 σε όλη τη ναζιστική Γερμανία τα «Τάγματα Εφόδου» των Ες-Ες επιδόθηκαν σε ένα από τα χειρότερα πογκρόμ κατά των Εβραίων της Ευρώπης. Καταστράφηκαν 1.574 συναγωγές, πάνω από 7.000 εβραϊκά καταστήματα και 29 πολυκαταστήματα, ενώ 30.000 Εβραίοι συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ο αριθμός των γερμανοεβραίων που σκοτώθηκαν είναι ασαφής. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, κυμαίνεται από 36 έως 200, ενώ μεταξύ των νεκρών περιλαμβάνονται και αρκετοί μη Εβραίοι, που έμοιαζαν με Εβραίους.

²²¹ Αμέσως μετά την ανακοίνωση για τη σύσταση του κόμματος, 112 πολίτες κατέθεσαν αίτηση στην Εισαγγελία επισημαίνοντας ότι το κόμμα που είχε συσταθεί και ήταν έτοιμο να πάρει τις απαραίτητες άδειες για τη επίσημη λειτουργία του, ανήκε στην άκρα δεξιά και διακατεχόταν από καθαρά νεοναζιστική ιδεολογία. Η συγκεκριμένη προσφυγή υποστηρίχθηκε στη συνέχεια από τη *Βουλγαρική Επιτροπή του Ελσίνκι*, παρέχοντας ως πρόσθετα επιχειρήματα ορισμένες από τις ακραίες δηλώσεις που έκανε ο αρχηγός του κόμματος στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως για παράδειγμα «οι Γύφτοι τρομοκράτες θα πρέπει να θρυμματιστούν με σιδηρά πηγή» (Stoyanova, n.d.).

χαρακτηρίζει το πρόγραμμα του κόμματος, είναι η δέσμευσή του να καταπολεμήσει και να αντιταχθεί σε όλες τις αντι-βουλγαρικές οργανώσεις, όπως στη *Βουλγαρική Επιτροπή του Ελσίνκι* και το βουλγαρικό παράρτημα της *Open Society*. Ταυτόχρονα ζητά την απαγόρευση όλων των εθνικών κομμάτων στη χώρα που δρουν υπό την ηγεσία του *DPS*, προκειμένου να σταματήσει, όπως ισχυρίζεται, η «ισλαμοποίηση και τουρκοποίηση» (Националистическа Партия на България, n.d.). Ο κύριος σκοπός του, λοιπόν, είναι η οικοδόμηση της χώρας ως εθνικό κράτος των Βουλγάρων, ως μια ομοιογενή και καθαρά εθνική κοινωνία. Το *NPB* αγωνίζεται για την κάθαρση «της Βουλγαρίας από κάθε ξένο και κάθε μετανάστη αλλοδαπό απόβρασμα, που έχει κατακλύσει τις πόλεις της Βουλγαρίας» (Mezzofiore, 2014).

Στη βάση αυτή, οργάνωσε «περιπολίες πολιτών» προκειμένου να σταματήσει και να ελέγξει τους μετανάστες, στα πρότυπα της ελληνικής *Χρυσής Αυγής*. Πολλοί ακτιβιστές υποστηρίζουν ότι αυτές οι δράσεις του *NPB* έχουν τη σύμφωνη γνώμη και πολλές φορές την έγκριση των αρχών. Από τη μεριά τους οι Ρομά συγκρότησαν και αυτοί με τη σειρά τους ομάδες περιφρούρησης, προκειμένου να προστατευτούν από τις ομάδες κρούσης του *Εθνικιστικού Κόμματος*, συνθέτοντας έτσι ένα πολεμικό σκηνικό. Μετά την εμφάνιση του *NPB* σημειώθηκαν διάφορα περιστατικά ρατσιστικής βίας. Ενδεικτικά αναφέρουμε το μαχαίρωμα ενός δεκαεπτάχρονου Σύριου πρόσφυγα κοντά στον προσφυγικό καταυλισμό της Σόφιας, τον ξυλοδαρμό ενός βουλγάρου Ιρακινής καταγωγής σε ένα εμπορικό κέντρο, και διάφορες άλλες επιθέσεις κυρίως σε άτομα αφρικανικής καταγωγής (Mezzofiore, 2014; Stoyanova, n.d.).

Στις εκλογές του 2014 για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ο ηγέτης του υπήρξε υποψήφιος του Συνασπισμού των *Εθνικιστικών κομμάτων της Βουλγαρίας* (Коалиция НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИ ПАРТИИ НА БЪЛГАРИЯ, *NPB*), λαμβάνοντας μόλις 2.499 ψήφους και ποσοστό 0,11% (European Parliament, 2014).

6.3.9. Το Κόμμα *ΑΤΑΚΑ* (Partija Ataka)

Το *ΑΤΑΚΑ* αποτελεί το σημαντικότερο, το εκλογικά αποτελεσματικότερο, και αντιπροσωπευτικότερο ακροδεξιό κόμμα στη μετακομμουνιστική. Το *ΑΤΑΚΑ* έχει ως κύριες ιδεολογικές αιχμές το βουλγαρικό μεγαλοϊδεατισμό, τον αντιευρωπαϊσμό, τον αντι-οθωμανισμό, και μια αντιμειονοτική στάση, κυρίως κατά των Ρομά. Η *Εθνική*

*Ένωση ΑΤΑΚΑ*²²² (Natsionalen Suiioz Ataka, στο εξής *ΑΤΑΚΑ*) ιδρύθηκε μόλις δύο μήνες πριν από τις βουλευτικές εκλογές του 2005, στη βάση μιας εθνικιστικής, ξενοφοβικής και αντι-μειονοτικής ιδεολογίας. Υπήρξε το αποτέλεσμα της εκλογικής συνεργασίας του *Εθνικού Κινήματος για τη Σωτηρία της Πατρίδας* (Natsionalno Dvizhenie za Spasenie na Otechestvoto) το οποίο είχε ως ηγέτη τον ακροαριστερό εθνικιστή Illia Kiron, του *Βουλγαρικού Εθνικού Πατριωτικού Κόμματος* (Bălgarska Natsionalna-Patriotichna Partiya) του ποιητή και αντικομμουνιστή Peter Manolon, της *Ένωσης των Πατριωτικών Δυνάμεων και των Εφέδρων Στρατιωτικών της Άμυνας* (Săjuz na Patriotičnite Sili i Voinite ot Zapasa Zaštita) του ακροαριστερού εθνικιστή Yordan Velichkov και του *Πολιτικού Κόκλου Zora* (Politicheski krug Zora) του Mincho Minchev (Stefanova, 2006: 38) (A. Todorov, 2013: 2).

Έπειτα από πολλαπλές εσωτερικές αντιπαραθέσεις και διασπάσεις, συνέχισε αυτόνομα από το 2006 την κοινοβουλευτική του πορεία ως κόμμα *ΑΤΑΚΑ*. Παραδόξως, το 2009 στήριξε την κυβέρνηση Borisov, ενώ δύο χρόνια αργότερα 20 βουλευτές του υπερψήφισαν την πρόταση μομφής κατά της κυβέρνησης. Την περίοδο 2009-2011 ως εταίρος τη κυβέρνησης Borisov, «κατέστειλε» εν μέρει τους νατιβιστικούς του τόνους, εκφέροντας έναν «ηπιότερο» εθνικιστικό λόγο. Η κυρίαρχη αξίωση του *ΑΤΑΚΑ* τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν η διεξαγωγή δημοψηφίσματος για το θέμα της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ, το οποίο όμως δεν έγινε δεκτό από το μεγαλύτερο κόμμα της συγκυβέρνησης.

Ένα δεύτερο κύμα εσωτερικών αναταράξεων στο κόμμα είχε απαρχή το 2011. Το *ΑΤΑΚΑ* κατηγορήθηκε για νεποτισμό, για εσωκομματικά σκάνδαλα και σκάνδαλα διαφθοράς. Κατηγορήθηκε επίσης για συμμαχία με τους «άσπονδους εχθρούς» του *DPS*, γιατί παρείχε την υποστήριξή του στο κυβερνών κεντροδεξιό κόμμα *GERB* και στον κυβερνητικό συνασπισμό που ηγούνταν, στον οποίο συνασπισμό συμμετείχε και το *DPS*. Ο Dimitar Stoyanov, θετός γιος του προέδρου του κόμματος Siderov, ιδρυτικό μέλος, αντιπρόεδρος του *ΑΤΑΚΑ* και ευρωβουλευτής του, αφού απαίτησε την παραίτηση του Siderov, λόγω των χαμηλών ποσοστών που έλαβε στις προεδρικές εκλογές του 2011 (3,7% των ψήφων), διαγράφηκε από το κόμμα τον Νοέμβριο του

²²² Η ονομασία *ΑΤΑΚΑ*, η οποία στα ελληνικά σημαίνει επίθεση, κατά την άποψη του ηγέτη του κόμματος Volen Siderov δεν εμπεριέχει κάτι ανησυχητικό. Έχει συμβολική σημασία, η οποία προέρχεται από τη βουλγαρική επίθεση στην Edirne (Αδριανούπολη) στις 13 Μαρτίου 1913, όταν τα βουλγαρικά στρατεύματα κατέλαβαν το πιο απόρθητο φρούριο της εποχής, το «καμάρι» της γερμανικής στρατιωτικής μηχανής. Κατά τον Siderov, συμβολίζει τον απίστευτο ηρωισμό που επέδειξε «ο Βούλγαρος στρατιώτης» για την ενότητα της χώρας του. Αυτός ο ηρωισμός και η αγάπη για μια ενοποιημένη Βουλγαρία θα πρέπει να διακατέχει ολόκληρο το βουλγαρικό έθνος (Dikov, 2009).

2011. Λίγο αργότερα, με κατηγορίες που πρόσαψε στο *ATAKA* για αυταρχισμό, ηγεμονισμό και ελλιπή οργάνωση, ανακοίνωσε την ίδρυση νέου κόμματος με την ονομασία *Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα*. Στα ιδρυτικά μέλη του νέου κόμματος περιλαμβάνονταν πέντε από τους συνολικά έντεκα παραιτηθέντες βουλευτές του *ATAKA*, αλλά και η εν διαστάσει σύζυγος του Siderov και μητέρα του Stoyanov, Karpa Siderova (Novinite, 2012, March 25).

Τρεις βουλευτές του *ATAKA* αποχώρησαν από το κόμμα σε ένδειξη διαμαρτυρίας, όταν το Μάιο του 2011 οπαδοί του *ATAKA* επιτέθηκαν στο γνωστό τζαμί Banya Bashi στη Σόφια, πετάγοντας αβγά σε Μουσουλμάνους που προσεύχονταν, φωνάζοντας «Εξω οι Τούρκοι» (Albrecht, 2013: 25). Τον ίδιο μήνα επίσης, ο Valeri Simeonov, πλούσιος μεγιστάνας των ΜΜΕ και ιδιοκτήτης του *SKAT TV*, έπειτα από μια προσωπική κόντρα με τον Siderov, εγκατέλειψε το *ATAKA*, ιδρύοντας, όπως αναφέραμε, το *Εθνικό Μέτωπο για τη Σωτηρία της Βουλγαρίας*.

Το 2012 το *ATAKA* ξεκίνησε μια διαδικασία για την ενοποίηση και την μελλοντική εκλογική συνεργασία όλων των εθνικιστικών δυνάμεων στο βουλγαρικό πολιτικό τοπίο. Στις συζητήσεις αυτές μετείχαν το *VMRO*, η *Ένωση των Πατριωτικών Δυνάμεων* και άλλοι μικρότεροι πολιτικοί σχηματισμοί και οργανώσεις (Novinite, 2012, September 14). Παρ' όλο που το συγκεκριμένο εγχείρημα δεν απέδωσε, το *ATAKA* εξακολουθούσε να αποτελεί την τέταρτη δύναμη στη βουλγαρική πολιτική σκηνή.

6.3.9.1. Τα εκλογικά αποτελέσματα του ΑΤΑΚΑ

Το *ATAKA* από την εμφάνισή του, κατάφερε να κερδίσει αξιοπρόσεχτα εκλογικά αποτελέσματα. Η ανοδική εκλογική πορεία του συνεχίστηκε μέχρι το 2009, περίοδο την οποία κάποιοι από τους ψηφοφόρους του κόμματος στράφηκαν προς το *GERB* (A. Todorov, 2013: 7).

Αναλυτικότερα, το κόμμα σημείωσε μεγάλη εκλογική επιτυχία το 2005, καταλαμβάνοντας την τέταρτη θέση στις προτιμήσεις των εκλογέων, με ποσοστό 8,9% και 21 έδρες στο βουλγαρικό κοινοβούλιο. Στις προεδρικές εκλογές του 2006, ο Siderov, υπήρξε υποψήφιος για τη διεκδίκηση της προεδρίας της χώρας, όταν και προκρίθηκε στον δεύτερο γύρο μαζί με τον σοσιαλιστή υποψήφιο Georgi Parvanov.²²³ Μπορεί το εκλογικό αποτέλεσμα να ήταν συντριπτικά υπέρ του

²²³ Στις συγκεκριμένες εκλογές τα αποτελέσματα ήταν: πρώτος γύρος: Parvanov 64,05%, Siderov 21,49%, Beronov 9,75%, Petrov 0,50%, Velev 0,71%, Beron 0,79%, Markov 2,71%. Δεύτερος γύρος: Parvanov 75,95%, Siderov 24,05%. Σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο προκειμένου να εκλεγεί κάποιος

Parvanov, αλλά οι συγκεκριμένες εκλογές αποτέλεσαν μια τεράστια επιτυχία του *ATAKA* και ειδικότερα του Siderov, καθιερώνοντας το κόμμα και τον ηγέτη του στην πολιτική ζωή της χώρας. Στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο του 2007, τις πρώτες ευρωπαϊκές εκλογές που συμμετείχε η Βουλγαρία, έλαβε ποσοστό 14,20% με 275.237 ψήφους, κερδίζοντας τρεις έδρες. Στις συγκεκριμένες εκλογές, το *ATAKA* κατάφερε να κινητοποιήσει σε μεγάλο βαθμό τους υποστηρικτές του, παρά το γεγονός ότι το επίπεδο αυτής της κινητοποίησης δεν ήταν τόσο υψηλό όσο αυτό που είχε επιτύχει κατά τις προεδρικές εκλογές του 2006. Ήταν σαφές όμως πως πολλοί από αυτούς που θεωρούσαν τον εαυτό τους στους «χαμένους» από τη διαδικασία της μετάβασης, εξέφρασαν τη απογοήτευση και την αντίδρασή τους απέναντι στην ΕΕ (A. Todorov, 2013: 12).

Στις τοπικές εκλογές του 2007, το κόμμα εδραίωσε τη θέση του κερδίζοντας θέσεις στα τοπικά συμβούλια, κυρίως όμως σε μικρότερους δήμους. Το αποτέλεσμα ήταν αρκετά κάτω από τις προσδοκίες που είχαν διαμορφωθεί με βάση τα αποτελέσματα των κοινοβουλευτικών εκλογών του 2005 και των προεδρικών του 2006. Το κόμμα κέρδισε 269 έδρες δημοτικών σύμβουλων και εξέλεξε πέντε δημάρχους. Ο συνολικός αριθμός των ψήφων που έλαβαν οι υποψήφιοί του για τις δημοτικές εκλογές ανερχόταν στους 192.737, ένα αποτέλεσμα χαμηλότερο από την απόδοση του κόμματος σε όλες τις προηγούμενες εκλογές (A. Todorov, 2013: 12).

Στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο του 2009²²⁴ έλαβε 308.052 ψήφους με ποσοστό 11,96%, κερδίζοντας δύο έδρες αντίστοιχα. Ευρωβουλευτές του εκλέχτηκαν ο θετός γιός του Siderov, ο γνωστός για τις ακραίες τοποθετήσεις του κυρίως κατά των Ρομά, Dimitar Stoyanov, και ο Slavi Binev (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, χ.χ.α). Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2009 έλαβε το 9,36% των ψήφων, κερδίζοντας 21 έδρες στο βουλγαρικό κοινοβούλιο. Στις συγκεκριμένες

από τον πρώτο γύρο πρέπει η αποχή των ψηφοφόρων να μην υπερβαίνει το 50%. Ο Parvanov αν και συγκέντρωσε το 64,05% από τον πρώτο γύρο, λόγω της χαμηλής συμμετοχής του 40% των ψηφοφόρων, εξελέγη τελικά στον δεύτερο. Βλ. Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), (2007); Ibroscheva & Raicheva-Stover (2009: 6-7).

²²⁴ Στις συγκεκριμένες εκλογές κυρίαρχο σύνθημα του κόμματος ήταν: «Όχι» στην ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ». Κατά το *ATAKA*, η Τουρκία είναι υπεύθυνη για τη γενοκτονία των Βουλγάρων στην πόλη Batak το 1876, και για την εισβολή – κατά παράβαση της Συνθήκης του Λονδίνου - το 1913 στη Βουλγαρία. Κατά τους ισχυρισμούς τους κόμματος, λόγω των παραπάνω γεγονότων, η Τουρκία οφείλει στη Βουλγαρία συνολικές αποζημιώσεις ύψους 50 δις. Ευρώ. Βλ. http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=26, και http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=26. Στις 19 Φεβρουαρίου 2009 το *ATAKA* στο πλαίσιο μιας ανάλογης πολιτικής ζήτησε να καταβληθούν συνολικά 15 δις. δολάρια ΗΠΑ, που οφείλονται στη χώρα από τη Λιβύη, Τουρκία, Ιράκ και Νικαράγουα. Βλ. (ATAKA, n.d.b).

εκλογές το κόμμα χρησιμοποίησε την ίδια σχεδόν προεκλογική ιδεολογική πρακτική. Στράφηκε κατά του κόμματος του Dogan. Τόνιζε για ακόμα μια φορά την πολιτική καταπίεση των Βουλγάρων που ζουν σε περιοχές με εθνοτικά τουρκική πλειοψηφία, καθώς και τη διαφθορά της ηγεσίας του *DPS*. Στόχος του *ATAKA* για ακόμα μια φορά ήταν ο πληθυσμός των Ρομά στη Βουλγαρία. Οι Ρομά κατηγορήθηκαν για εγκληματική συμπεριφορά, όπως και για απροθυμία συμμετοχής στις προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό της χώρας (Savkova & Stoyanov, 2011: 9).

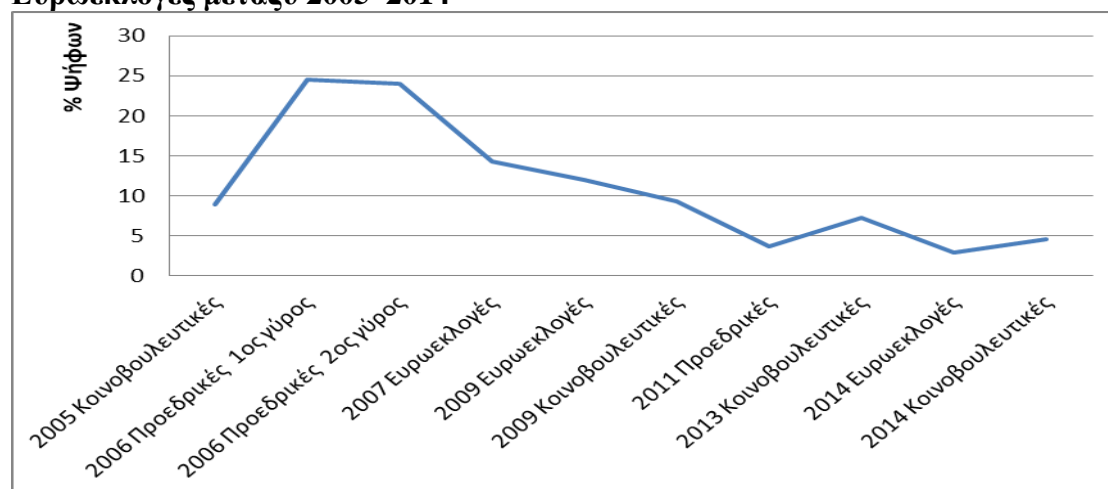
Στις προεδρικές εκλογές του 2011, ο Siderov, αφού πρώτα απέσυρε τη στήριξη του από την κυβέρνηση του *GERB*, διεκδίκησε για άλλη μια φορά την προεδρία της χώρας. Ωστόσο το εκλογικό αποτέλεσμα υπήρξε απογοητευτικό. Στον πρώτο γύρο έλαβε μόλις 122.466 ψήφους, και με ποσοστό 3,63% κατετάγη τέταρτος μεταξύ 21 υποψηφίων (Rashkova, 2012; A. Todorov, 2013). Στις τοπικές εκλογές του 2011, η φθίνουσα εκλογική πορεία του *ATAKA* συνεχίστηκε. Το κόμμα δεν κατάφερε να κερδίσει συνολικά πάνω από 50 έδρες δημοτικών συμβούλων. Το αποτέλεσμα αυτό, σε συνδυασμό με την αποτυχία στις προεδρικές εκλογές που διεξήχθησαν ταυτόχρονα, οδήγησε σε οξεία κριτική του ηγέτη του Siderov.

Στις πρόωρες κοινοβουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν τον Μάιο του 2013, το *ATAKA* έλαβε 258.481 ψήφους και εκλογικό ποσοστό 7,30%.²²⁵ Οι έδρες που κατέλαβε στο κοινοβούλιο ανέρχονταν σε 23. Στις ευρωεκλογές του Μαΐου 2014, το κόμμα σημείωσε μια αναπάντεχη πτώση, λαμβάνοντας ως ποσοστό μόλις το 2,96%, μη κατορθώνοντας να εκλέξει ευρωβουλευτή. Στην εκλογική αποτυχία φυσικά συνετέλεσε η απόφαση του Siderov να στηρίζει την κυβέρνηση Oresharski. Από τις εκλογές του Μαΐου του 2013 και μετά, ο Siderov έχει καταφέρει να καταστρέψει σε μεγάλο βαθμό την επικοινωνιακή εικόνα του *ATAKA*, καθώς και τη δική του. Έχασε την υποστήριξη των ακροδεξιών ψηφοφόρων του που τον αποκάλεσαν «Τούρκο» και «κομμουνιστή», γιατί με τη δική του ψήφο κατέστη δυνατή η ψηφοφορία για τον

²²⁵ Η κυβέρνηση Borisov παραιτήθηκε ύστερα από οχτώ συνεχείς ημέρες διαδηλώσεων σε πολλές περιοχές της χώρας, κατά των υπέρογκων αυξήσεων στις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος, αλλά και του τρόπου που κυβερνούσαν η χώρα. Οι διαδηλώσεις του Φεβρουαρίου συνιστούσαν μια κοινωνική έκρηξη, λόγω της εκτεταμένης φτώχειας. Οι πρόωρες εκλογές πραγματοποιήθηκαν τον Μάιο: το *GERB* κατέλαβε και πάλι την πρώτη θέση, ακολουθούμενο με μικρή διαφορά από το *BSP*. Το *DPS*, αλλά και το αντίπαλό του αντιτουρκικό και αντι-Ρομά ακροδεξιό *ATAKA* εισήλθαν επίσης στη Βουλή. Τα κόμματα αυτά κέρδισαν αρκετές έδρες ώστε να θεωρούνται κρίσιμα για κάθε πιθανή κυβέρνηση συνασπισμού, όχι όμως τόσες ώστε να μπορούν να συμβάλουν το καθένα μόνο του. Το *GERB* επέστρεψε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, και σχηματίστηκε μια κυβέρνηση μειοψηφίας του *BSP* με επικεφαλής τον πρώην υπουργό Οικονομικών τη διάρκεια 2005-2009, Plamen Vasilev Oresharski. Η συγκεκριμένη κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να σχηματιστεί χωρίς την υποστήριξη του *DPS* και της μίας ψήφου του *ATAKA*. Ο νέος πρωθυπουργός Oresharski ηγούνταν μιας μειοψηφικής συγκυβέρνησης μεταξύ του *BSP* και του *DPS* (Ivancheva, 2013b).

σηματισμό της κυβέρνησης Oresharski από τα κόμματα *BSP* και *DPS*. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014²²⁶ κατάφερε να «πιάσει» οριακά το εκλογικό όριο του 4%, συγκεντρώνοντας 148.269 ψήφους και ποσοστό 4,52%, εκλέγοντας 11 βουλευτές. Ο Sideron σε δηλώσεις του είπε ότι το *ATAKA* θα έμενε στην αντιπολίτευση και δε θα συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις για τον σχηματισμό κυβέρνησης, ούτε και θα συνεργαζόταν με τα κόμματα του κυβερνητικού συνασπισμού (Novinite, 2014, August 06).

Γράφημα 1. Ποσοστό ψήφων *ATAKA* στις Κοινοβουλευτικές, Προεδρικές και Ευρωεκλογές μεταξύ 2005–2014

Πηγή: A. Krasteva (2016: 168)

6.3.9.2. Η οργάνωση του κόμματος

Ο Daniel Smilov (2008: 17-18) έχει υποστηρίξει ότι η απουσία κομματικής και οργανωτικής δομής του *ATAKA* υποκαθίσταται από τη δημοτικότητα του ηγέτη του Sideron. Ο ρόλος της προσωπικότητας του Sideron στην επιτυχή πορεία του κόμματος είναι αδιαμφισβήτητος. Ο Sideron θεωρείται από τους ψηφοφόρους του ως «ο χαρισματικός ηγέτης και ο πατέρας του έθνους· είναι αυτός που θα ενώσει το έθνος». Αποτελεί το άτομο που προσωποποιεί τα μηνύματα του κόμματος (A. Krasteva, 2013).²²⁷ Έρευνες έχουν δείξει ότι προσελκύει ψηφοφόρους²²⁸ από όλες τις

²²⁶ Έπειτα από την ήττα που υπέστη το *BSP* στις Ευρωεκλογές το 2014, μένοντας στο 18,94% των ψήφων, η αντιπολίτευση ζήτησε τη διεξαγωγή πρόωρων εκλογών. Ο ηγέτης του *DPS* εξέφρασε την επιθυμία του να παραιτηθεί η κυβέρνηση, και να διενεργηθούν εκλογές. Έπειτα από συμφωνία ανάμεσα στα 3 μεγαλύτερα κόμματα (*GERB*, *BSP* και *DPS*) αποφασίστηκε η διεξαγωγή εκλογών στις 5 Οκτωβρίου 2014 (Novinite, 2014, July 07).

²²⁷ Ενδεικτικό της παραπάνω θέσης, είναι το γεγονός ότι το προγραμματικό κείμενο του κόμματος για τις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2013 τιτλοφορείται: «*Sideron – νέος δρόμος της Βουλγαρίας*». Βλ. (Ατακα, 2013a).

ηλικίες, από όλες τις κοινωνικές ομάδες και από το σύνολο του ιδεολογικού φάσματος (Ibroscheva & Raicheva-Stover, 2009; Sgouren, 2010).

Το κύριο έγγραφο που καθορίζει και ρυθμίζει τις εσωτερικές σχέσεις σε ένα πολιτικό κόμμα είναι το Καταστατικό του. Το Καταστατικό του πολιτικού κόμματος *ΑΤΑΚΑ* είναι ένα αρκετά σύντομο έγγραφο, που αποτελείται από 35 άρθρα. Σύμφωνα με θεμελιώδες αυτό κείμενό του (άρθρ. 5), τα κεντρικά όργανα του κόμματος είναι το Εθνικό Συμβούλιο, το Κεντρικό Συμβούλιο, το Συμβουλευτικό Συμβούλιο και ο Πρόεδρος του κόμματος.

Το Εθνικό Συμβούλιο συνεδριάζει τουλάχιστον μία φορά τον χρόνο και αποτελείται από αντιπροσώπους που εκπροσωπούν τα μέλη των τοπικών συμβουλίων. Στις δικαιοδοσίες του μεταξύ άλλων, είναι η έγκριση όλων των σημαντικών αποφάσεων και των εγγράφων για τη λειτουργία του κόμματος μεταξύ δύο συνόδων, η εκλογή του προέδρου του κόμματος, του Κεντρικού Συμβουλίου και του Συμβουλευτικού Συμβουλίου (άρθρ. 7, 14-16).

Το Κεντρικό Συμβούλιο είναι το όργανο του κόμματος που αποτελείται από τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο, τον ταμία, και άλλα τέσσερα μέλη που εκλέγονται από το Εθνικό Συμβούλιο. Εγκρίνει τις αποφάσεις μεταξύ των δύο συνεδριάσεων του Εθνικού Συμβουλίου, επιλέγει τους υποψηφίους βουλευτές πριν από τις βουλευτικές εκλογές, και ελέγχει τα οικονομικά του κόμματος (άρθρ. 9, 17).

Το Γνωμοδοτικό Συμβούλιο απαρτίζεται από το Κεντρικό Συμβούλιο και τους ανά περιοχή συντονιστές. Προτείνει σχετικά με την ασκούμενη πολιτικής του *ΑΤΑΚΑ* για το Εθνικό Συμβούλιο (άρθρ. 18).

Ο πρόεδρος του κόμματος, με άμεσο ή έμμεσο τρόπο, ελέγχει όλα τα κεντρικά όργανα και το σύνολο των δομών του κόμματος. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι το *ΑΤΑΚΑ*, σύμφωνα με το καταστατικό του αποτελεί ένα κλασικό παράδειγμα αρχηγικού κόμματος. Αρχηγός του και ηγέτης του, δεν είναι άλλος από τον Volen Siderov.

6.3.9.3. Η ηγεσία του κόμματος

Ο Siderov γεννήθηκε το 1956 και είναι απόφοιτος της Σχολής Εφαρμοσμένης Φωτογραφίας της Σόφιας. Μέχρι το 1989 εργαζόταν στο Εθνικό Μουσείο Λογοτεχνίας. Μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού υπήρξε μέλος του

²²⁸ Οι ψηφοφόροι του *ΑΤΑΚΑ* είναι κυρίως άνδρες, δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με μέσο όρο ηλικίας άνω των σαράντα, και γενικά χαμηλό εισόδημα. Για μια ενδιαφέρουσα ποσοτική έρευνα σχετικά τις τάσεις που επικρατούν στο πολιτικό σκηνικό της Βουλγαρίας, βλ. Smilov (2008), Popova (2011).

νεοσυσταθέντος *Κινήματος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*. Στα τέλη του 1990 ανέλαβε τη θέση του αρχισυντάκτη στην εφημερίδα του κόμματος των *Ενωμένων Δημοκρατικών Δυνάμεων, Demokratsiya*. Από τις σελίδες της *Demokratsiya*, ο Siderov προωθούσε τις νεοφιλελεύθερες θέσεις του κόμματος, όπως την οικονομική προσέγγιση της «θεραπείας-σοκ», την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων και την Ευρω-Ατλαντική ενσωμάτωση (Porona, 2011). Το 1992 αποχώρησε από την εφημερίδα. Από τότε και έως το 1999 εργάστηκε ως βοηθός αρχισυντάκτη στην ευρείας κυκλοφορίας καθημερινή εφημερίδα *Monitor*. Στο μεσοδιάστημα σπούδασε θεολογία.²²⁹

Το 2001 προσπάθησε να ενταχθεί στις τάξεις του κόμματος του Simeon και να συμμετάσχει ως υποψήφιος, αλλά τελικά οι προσπάθειές του δεν καρποφόρησαν. Ο ίδιος έχει ισχυριστεί ότι δεν συμμετείχε στη λίστα του κόμματος, γιατί δεν μπορούσε να αγοράσει τη θέση του σε αυτήν (Porona 2011: 2). Το 2003 διεκδίκησε τη δημαρχία της Σόφιας έχοντας ως σύνθημα την κάθαρση, συγκεντρώνοντας όμως μόλις και μετά βίας 1.728 ψήφους και ποσοστό 0,45%.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, ο Siderov άρχισε να μετατρέπεται σε ένα ακροδεξιό εθνικιστή, ρατσιστή αντισημίτη, πολέμιο της Τουρκίας και της μουσουλμανικής μειονότητας στη Βουλγαρία. Έχει συγγράψει τρία βιβλία²³⁰ πριν την ίδρυση του κόμματος. Στα βιβλία του κατηγορεί τους Εβραίους και τους Μασόνους ότι με τις δολοπλοκίες τους και την οικονομική δύναμη που διαθέτουν, προσπαθούν να αποδυναμώσουν και να καταστρέψουν τους ορθόδοξους χριστιανούς σλάβους και τη Βουλγαρία. Κατά τον Siderov ο κομμουνισμός δεν προήλθε από τους Ρώσους, αλλά από τους Εβραίους. Στα βιβλία του θεωρεί την αμερικανική επιρροή, τη CIA, το ΝΑΤΟ, την παγκοσμιοποίηση, τον Σιωνισμό²³¹ (τον οποίο ταυτίζει με τις ΗΠΑ), ως τις νεότερες δολοπλοκίες για την κατάκτηση της Βουλγαρίας (Frusetta & Glont, 2009: 561).

Από το 2004 ο Siderov παρουσίαζε την τηλεοπτική εκπομπή «*ATAKA*» στο συνδρομητικό δορυφορικό σταθμό *TV-SKAT*. Στη δεκαπεντάλεπτη

²²⁹ Η *Monitor*, μια καθημερινή εφημερίδα κυκλοφορίας 40.000 περίπου φύλλων, «ακροβατεί» μεταξύ έγκριτης και «κίτρινης» δημοσιογραφίας, ενώ προωθεί έναν έντονο εθνικισμό, ξενοφοβία και αντισημιτισμό. Βλ. (Ivanov & Pieva, 2005; Smilov, 2008).

²³⁰ Τα συγκεκριμένα βιβλία είναι: Siderov (2003a), Siderov (2003b), Siderov (2004).

²³¹ Στην ιστοσελίδα του κόμματος, σε μια ανάμειξη αντισημιτισμού και Ισλαμοφοβίας, παρουσιάζεται η φωτογραφία της Βουλγαρίας με μικρές τουρκικές και εβραϊκές σημαίες, έχοντας ως κείμενο τη φράση «προς πώληση», υπονοώντας ότι η χώρα έχει ξεπουληθεί στους Τούρκους και στους Εβραίους (Mudde, 2007: 82).

μαγνητοσκοπημένη εκπομπή του, ο Siderov υποδαύλιζε τα εθνικιστικά και ξενοφοβικά ένστικτα του βουλγαρικού λαού, μέσα σε ένα πραγματικό νατιβιστικό και λαϊκιστικό παραλήρημα.²³² Στην «ημερήσια διάταξη» των «αγαπημένων» θεμάτων του ήταν: α) Η ανικανότητα και η απροθυμία του βουλγαρικού κράτους να περιορίσει την εγκληματικότητα των Ρομά, η οποία υποτίθεται ότι τρομοκρατούσε το μεγαλύτερο μέρος του βουλγαρικού πληθυσμού. β) Η αυξανόμενη απειλή του «εκτουρκισμού» της χώρας που προωθείται από τον Ahmed Dogan και το *DPS* (το οποίο κατηγορείτε ότι χρηματοδοτείται από την Τουρκία), και τους εταίρους του στην κυβέρνηση συνασπισμού. Οι δράσεις του *DPS* κατά τον Siderov, υποβοηθούνται από τη Δύση με το πρόσχημα των «δικαιωμάτων των μειονοτήτων» και είναι υποκινούμενες και από τις βουλγαρικές ΜΚΟ, υποστηριχτές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. γ) Η ηθική χρεοκοπία ολόκληρου του πολιτικού κατεστημένου, που «καταλήστευσε» τον βουλγαρικό λαό μέσω μιας στρεβλής ιδιωτικοποίησης και των επαχθών συμβάσεων εξωτερικού χρέους. Η πολιτική ελίτ χαρακτηριζόταν κατά τον πρόεδρο του κόμματος από τη διαφθορά και τον νεποτισμό (Porova, 2011: 3-4).

Ο Siderov εκτός από την τηλεοπτική εκπομπή, προέβαλε τις θέσεις του κόμματος μέσω των ομιλιών του, του πολύ καλά οργανωμένου και δομημένου ηλεκτρονικού site του κόμματος²³³, και της επίσημης εφημερίδας του κόμματος *Vestnik Ataka*²³⁴. Γενικά στη ρητορική του ο Siderov, προσπάθησε να φαίνεται ότι μιλά εξ ονόματος όλων των θυμωμένων και αγανακτισμένων Βουλγάρων· κατά των «δραστών όλης αυτής της αδικίας που είχε συντελεσθεί εις βάρος του βουλγαρικού λαού από τους διαφθαρμένους και προδότες πολιτικούς, τους εθνοτικούς αυτονομιστές Τούρκους, και τους βαρόνους του εγκλήματος, Ρομά».

Αναμφίβολα ο Siderov μπορεί να χαρακτηριστεί και ως μια κυκλοθυμική προσωπικότητα με ακραίες, πολλές φορές, αντιδράσεις και συμπεριφορές. Ένα σημαντικό σκάνδαλο ξέσπασε τον Ιανουάριο του 2014, όταν ο ίδιος επιτέθηκε σε ένα Γάλλο διπλωμάτη κατά τη διάρκεια μια πτήσης από τη Σόφια στη Βάρνα. Όταν το αεροπλάνο προσγειώθηκε, γρονθοκόπησε αστυνομικό στο αεροδρόμιο που

²³² Ο σταθμός *TV-SKAT* αποτέλεσε το κύριο εργαλείο ενεργοποίησης της εκλογικής υποστήριξης του *ATAKA*. Ο *SKAT* προωθούσε έναν έντονο αντι-ελιτισμό, υπερασπιζόμενος το εθνικό συμφέρον και την εθνική καθαρότητα του βουλγαρικού λαού. Τα παραπάνω συνοδεύονταν από έναν δημαγωγικό, καταγγελτικό και λαϊκιστικό λόγο, βλέποντας παντού εχθρούς και συνομοσίες εναντίον του βουλγαρικού έθνους (Ibroshcheva & Raicheva-Stover, 2009: 6).

²³³ βλ. <http://www.ataka.bg>

²³⁴ Η ηλεκτρονική μορφή της εφημερίδας βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.vestnikataka.com>.

επιχείρησε να τον συλλάβει. Το πιο γνωστό μέχρι τότε σκάνδαλο στο οποίο εμπλεκόταν ο Siderov, ήταν το τροχαίο ατύχημα που υπέστη αυτός και ο συνάδελφός του βουλευτής Pavel Chernov τον Απρίλιο του 2006 στον αυτοκινητόδρομο *Trakiya* (Θράκη). Ο Siderov υποστήριξε ότι το ατύχημα υπήρξε μια προσπάθεια δολοφονίας του, και άρχισε μια εκστρατεία συκοφαντίας εναντίον της κυβέρνησης. Στην πραγματικότητα, όμως, ήταν μια άτυχη στιγμή, που κατέληξε στον άγριο ξυλοδαρμό του οδηγού που εμπλεκόταν στο ατύχημα από τον οδηγό του Siderov. Οι δύο βουλευτές του *ATAKA* απώλεσαν προσωρινά την ασυλία τους για ψευδή δήλωση ενώπιον του δικαστηρίου. Ο Siderov ισχυρίστηκε ότι η όλη διαδικασία εναντίον του υποκινούνταν από πολιτικά κίνητρα, και συνέχισε την προεκλογική συκοφάντηση στην τηλεόραση *SKAT* και στις εφημερίδες του κόμματος, απεικονίζοντας τον εαυτό του ως θύμα του ανελέητου καθεστώτος. Η δεύτερη γνωστή περίπτωση συνέβη τον Φεβρουάριο του 2007, όταν μια ομάδα ακτιβιστών του *ATAKA* με επικεφαλής τον Siderov, εισέβαλαν ακολουθούμενοι από κάμερες στα γραφεία της εφημερίδας *24 Ώρες* και του εβδομαδιαίου περιοδικού *168 ώρες*. Η πρόθεσή τους ήταν να «τιμωρήσουν» δημοσίως τους δημοσιογράφους που είχαν δημοσιεύσει τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους δύο άρθρα, τα οποία υποστήριζαν ότι ο Siderov είχε δωροδοκηθεί από τα μέλη του *DPS*. Το 2011, το κόμμα κατάφερε να επιζήσει μετά από μια «οικογενειακή ερωτική περιπέτεια», όταν έγινε γνωστό ότι ο Siderov διατηρούσε κρυφό ερωτικό δεσμό με την Denitsa Gadzheva, μνηστή του θετού γιου του, ηγέτη της πτέρυγας νεολαίας του *ATAKA* και Ευρωβουλευτή του κόμματος, Dimitar Stoyanov. Έπειτα από αυτό, η σύζυγος του Siderov και εκδότης της εφημερίδας του κόμματος, Karpa, τον χώρισε και εγκατέλειψε την εφημερίδα (Marinos, 2015: 292).

Ιδρυτικό λοιπόν μέλος, αντιπρόεδρος του κόμματος και νούμερο δύο στην ιεραρχία του, τουλάχιστον μέχρι την αποπομπή του το 2011, ήταν ο θετός γιός του Siderov, Stoyanov. Ο Stoyanov ανήκε στη βουλγαρική αντιπροσωπεία παρατηρητών της ΕΕ από τον Αύγουστο του 2005 μέχρι το Μάρτιο του 2006, και εκλέχτηκε ευρωβουλευτής το 2007. Ήδη από τον καιρό που ανήκε στην αντιπροσωπεία των παρατηρητών, ο Stoyanov ξεχώριζε για τις ρατσιστικές και σεξιστικές δηλώσεις του. Σε κάποιο μήνυμα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας προς όλους του βουλευτές και βοηθούς αυτών, εκφράστηκε για τη Ρομά βουλευτή του ουγγρικού κόμματος *Fidesz*, Livia Járóka, η οποία θα ελάμβανε το βραβείο «Καλύτερου βουλευτή για το 2006», με τα εξής προσβλητικά λόγια: «Στη χώρα μου υπάρχουν δεκάδες χιλιάδες αθίγγανων

κοριτσιών που είναι πολύ πιο όμορφα από την αξιότιμη [...] Υπάρχει ακόμα και η δυνατότητα να αγοράσεις μια αξιαγάπητη σύζυγο ηλικίας 12 ή 13 ετών... Οι καλύτερες εξ αυτών είναι πολύ ακριβές, μπορεί να κοστίζουν μέχρι και 5.000 ευρώ έκαστη. Φοβερό!» (ERRC, 2007, May 18).

Λίγο αργότερα, σε συνέντευξη που παραχώρησε στην *The Telegraph*, υποστήριξε ότι οι Ρομά πωλούν τα παιδιά τους και διαπράττουν εγκληματικές πράξεις, λέγοντας: «Πώς περιμένετε από εμένα να συμπεριφερθώ φυσιολογικά σε κάποιον που πουλάει την κόρη του σαν να ήταν ζώο; Πρόκειται για κορίτσια 12 ή 13 ετών. Κανένας άλλος δεν κάνει κάτι τέτοιο, μόνο οι Ρομά [...] Διαπράττουν και πολλές άλλες εγκληματικές ενέργειες όπως δολοφονίες, βιασμούς, ληστείες, ενώ όταν η αστυνομία καλείται να ερευνήσει αυτά τα εγκλήματα και αντιλαμβάνεται ότι ο ύποπτος είναι Ρομά, σταματάει τις έρευνες, επειδή φοβάται ότι θα κατηγορηθεί για σύλληψη βάσει της εθνικότητας. Αυτό δεν είναι σωστό [...] Ρατσισμός είναι όταν Βούλγαροι πολίτες δολοφονούνται ή βιάζονται και κανείς δεν κάνει κάτι για να συλληφθούν οι εγκληματίες [...] Αυτό αποτελεί ρατσισμό απέναντι στους Βούλγαρους μέσα στην ίδια τους τη χώρα». Ο Stoyanov δεν διστάζει επίσης να αποκαλύψει τις αντισημιτικές του αντιλήψεις: «Συνήθως δεν μιλάμε για τους Εβραίους. Μιλάμε για τα προβλήματα της Μέσης Ανατολής. Υποστηρίζουμε τους Παλαιστίνιους [...] Υπάρχουν πολλοί ισχυροί Εβραίοι με πάρα πολλά χρήματα που πληρώνουν τα ΜΜΕ για να διαμορφώσουν την κοινωνική συνείδηση του κόσμου [...] Εκμεταλλεύονται επίσης την οικονομική κρίση σε χώρες όπως η Βουλγαρία και πλουτίζουν. Αυτές είναι οι χειροπιαστές πραγματικότητες». Στην ίδια συνέντευξη, παρουσιάζει τον εαυτό του ως θύμα μιας συνωμοσίας της ευρωπαϊκής ελίτ που, σύμφωνα με τα λεγόμενά του, έχει ξεκινήσει μια καμπάνια κατά του ΑΤΑΚΑ μέσω των ΜΜΕ: «Ανατρέψαμε τα σχέδιά τους για την κατανομή της εξουσίας, συνεπώς μας μισούν πάρα πολύ και θα έκαναν τα πάντα για να μας καταστρέψουν» (Waterfield, 2007).

6.3.9.4. Το ιδεολογικό προφίλ του ΑΤΑΚΑ

Η πολιτική ατζέντα του κόμματος είναι ένας συνδυασμός θεμάτων, στον οποίο εναντιώνεται σε όλους και για όλα, χωρίς την ταυτόχρονη υπόδειξη εναλλακτικών προοπτικών και προτάσεων.²³⁵ Υποστηρίζει την επαναδιαπραγμάτευση

²³⁵ Η ριζοσπαστική ρητορεία εναντίον των πάντων (αντι-ελιτίστική, αντικομματική, κατά των κυρίαρχων ΜΜΕ) γαρνιρισμένη με αδιάκοπα σκάνδαλα, δεν έχει προηγούμενο στην πολιτική σκηνή της Βουλγαρίας. Σε μια μεστή του δήλωση το 2007, ο Siderov παρουσίασε την πολιτική στρατηγική του ΑΤΑΚΑ, η οποία εστιάζει σε τρεις προτεραιότητες: «Διακοπή της διαδικασίας εξισλαμισμού ή του εκτουρκισμού των βουλγάρων πολιτών, να λάβει μέτρα για την εγκληματικότητα των Ρομά, και να

όλων των αποτελεσμάτων και μεταρρυθμίσεων της μετάβασης, επειδή θεωρεί ότι πραγματοποιήθηκαν με διεφθαρμένο και παράνομο τρόπο. Με τον ίδιο τρόπο τοποθετείται απέναντι στους Ρομά, τους οποίους θεωρεί υπεύθυνους σωρείας προβλημάτων. Προκειμένου να αποτρέψει την περαιτέρω αποδυνάμωση του κράτους και την οικονομική εξαθλίωση του βούλγαρου πολίτη, το *ATAKA* εναντιώνεται προς αυτούς που θεωρεί υπεύθυνους. Οι Ρομά, η τουρκική μειονότητα, η Τουρκία,²³⁶ οι διεφθαρμένοι πολιτικοί,²³⁷ οι άδικες συμφωνίες προσχώρησης της χώρας στην ΕΕ,²³⁸ η αμερικανική κυριαρχία, αποτελούν τους «αποδιοπομπαίους τράγους» για όλα τα δεινά της χώρας (Frusetta & Glont, 2009: 562).

Το *ATAKA* εμφανίστηκε ως η ριζοσπαστική κοινωνική και πολιτική αλλαγή στα «μάτια του απλού» απογοητευμένου ψηφοφόρου,²³⁹ προσφέροντας ένα εναλλακτικό πολιτικό πρόγραμμα που επικεντρώνεται στο πεδίο των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων. Τα υφιστάμενα πολιτικά κόμματα συνέκλιναν την ατζέντα τους στις απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις προκειμένου η χώρα να ενταχθεί στην ΕΕ και να ακολουθήσει τα κελεύσματα του ΔΝΤ. Αντίθετα το *ATAKA* διαφοροποιήθηκε, επιλέγοντας τη νατιβιστική προσέγγιση. Στην προσπάθεια να ομογενοποιήσει τη χώρα και να δημιουργήσει μια μονοδιάστατη κουλτούρα, το *ATAKA* υιοθέτησε συνθήματα λαϊκιστικού και εθνοκεντρικού περιεχομένου, όπως: «*Η Βουλγαρία ανήκει στους Βούλγαρους*», «*οι Βούλγαροι πάνω από όλα*».

Το κόμμα αρνείται τη διαφοροποίηση και κατάταξή του στο πολιτικό σύστημα στη βάση του ιδεολογικού άξονα δεξιάς-αριστεράς, και εμφανίζει τον βουλγαρικό λαό ως μια ενότητα (Genov, 2010a: 13; 2010b). Συνδυάζει με «αριστοτεχνικό» τρόπο ριζοσπαστικές εθνικιστικές εκκλήσεις, με ακροδεξιές

απομακρύνει τη Βουλγαρία από το αποικιακό καθεστώς. Τα πάντα είναι στα χέρια των ξένων εταιρειών, δίνοντας για τη μονοπωλιακή τους θέση ψίχουλα σε αυτή τη χώρα» (A. Krasteva, 2013).

²³⁶ Κατά τον Siderov όλη η εκλογική καμπάνια του *DPS* στηρίχτηκε οικονομικά από την τουρκική κυβέρνηση. Η Τουρκία έστειλε κατά τους ισχυρισμούς του, χιλιάδες ψηφοφόρους που διαμένουν στο τουρκικό κράτος και έχουν τη βουλγαρική υπηκοότητα, άρα και δικαίωμα ψήφου, να ψηφίσουν στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2009. Τα παραπάνω ισχυρίζεται ότι αποτελούν μια ωμή παρέμβαση στα «εσωτερικά» της χώρας (Novinite, 2009, July 06).

²³⁷ Η τρέχουσα κατάσταση στη χώρα περιγράφεται ως μια μάχη μεταξύ των «εθνικών προδοτών» και «των τιμημένων Βούλγαρων πατριωτών» (Mudde, 2007: 66). Κατά το πρόγραμμα του *ATAKA* οι Βούλγαροι δεν πρέπει να δείξουν κανένα έλεος στους «ολιγάρχες» πολιτικούς, οι οποίοι οφείλουν να επιστρέψουν πίσω στον λαό τα κλεμμένα χρήματα. Εξαιτίας της εκτεταμένης διαφθοράς η Βουλγαρία «έχασε» 520 εκατομμύρια ευρώ από τις επιδοτήσεις της ΕΕ (B. DeDominicis, Kanev, & Slavov. L., 2009: 7).

²³⁸ Για παράδειγμα, η διακοπή της λειτουργίας του πυρηνικού εργοστασίου στο Kozlodui και οι ποσοστώσεις (quotas) στα αγροτικά προϊόντα. Βλ. (ATAKA, n.d.b) (ATAKA, 2009c).

²³⁹ Σύμφωνα με έρευνες που πραγματοποιήθηκαν μετά το 2004, μόνο το 20% του δείγματος ήταν ικανοποιημένο με την ποιότητα της δημοκρατίας στη Βουλγαρία, ενώ το 80% ήταν πεπεισμένο ότι τα υπάρχοντα βουλγαρικά πολιτικά κόμματα ήταν ανίκανα να κυβερνήσουν (Smilov, 2008: 24-25).

ρητορικές μίσους. Αυτοχαρακτηρίζεται ανοιχτά ως εθνικιστικό κόμμα,²⁴⁰ θεωρώντας ότι ο εθνικισμός δεν αποτελεί πλέον θέμα ταμπού στη βουλγαρική κοινωνία.²⁴¹ Ταυτόχρονα, αρνείται ότι είναι φασιστικό κόμμα, θεωρώντας ότι αποτελεί συνέχεια του βουλγαρικού εθνικισμού του 19^{ου} αιώνα (Dikov, 2009).

Το πρώτο επίσημο κείμενο το οποίο εκφράζει τις προγραμματικές θέσεις του *ΑΤΑΚΑ*, είναι αυτό που ονομάζεται «20 Αρχές». Το συγκεκριμένο κείμενο είχε εκδοθεί λίγο πριν από τις βουλευτικές εκλογές του 2005. Είναι ένα πολύ σύντομο σε περιεχόμενο κείμενο, το οποίο ξεκινά έχοντας ως κεντρικό το σύνθημα «*Βούλγαροι, ας επιστραφεί η Βουλγαρία σε μας!*». Το σύνθημα υποδηλώνει ότι η Βουλγαρία δεν ανήκει στους Βούλγαρους ως έθνος πια, και ότι αυτές οι *Είκοσι Αρχές* θα πρέπει να αποτελέσουν έναν οδηγό για τον τρόπο με τον οποίο η παρούσα κατάσταση θα μπορούσε να αντιστραφεί. Στις «20 Αρχές του *ΑΤΑΚΑ*», περιγράφονται και προσδιορίζονται οι κίνδυνοι από τους σημαντικούς «Άλλους» που εμποδίζουν την πρόοδο της Βουλγαρίας.

Η Βουλγαρία λοιπόν, σύμφωνα με το πρόγραμμα του *ΑΤΑΚΑ*, αποτελεί «μονολιθικό» κράτος της μιας εθνότητας, με μια κοινή θρησκεία, πολιτισμό και εθνικότητα. Αναγνωρίζεται έτσι η Ορθόδοξη Ανατολική Θρησκεία ως η μοναδική πίστη του βουλγαρικού έθνους, υποστηρίζοντας την υποχρεωτική διδασκαλία των θρησκευτικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η βουλγαρική γλώσσα είναι η μοναδική που θα πρέπει να χρησιμοποιείται, με την ταυτόχρονη απαγόρευση της χρήσης όλων των άλλων, κυρίως των τουρκικών.²⁴² Απαιτεί την απαγόρευση των κομμάτων άλλων εθνοτήτων και αυτονομιστικών οργανώσεων επιζητώντας την επιβολή νομικών κυρώσεων (*ΑΤΑΚΑ*, 2009c; Smrčková, 2009).

Ο αλυτρωτισμός, ως ένα καίριο θέμα στην Νοτιανατολική Ευρώπη, αποτελεί και για το *ΑΤΑΚΑ* κυρίαρχο ζήτημα. Παρόλο που το *ΑΤΑΚΑ* δίνει μεγαλύτερη έμφαση σε μια *ex negative* πτυχή του αλυτρωτισμού, κυρίως σε σχέση με την υποτιθέμενη τουρκική απειλή για τη Βουλγαρία, οι *ex positive* διαστάσεις του είναι και αυτές εμφανείς. Στα πρώτα προγραμματικά του κείμενα, το *ΑΤΑΚΑ* δεν

²⁴⁰ Στις γραμμές ενός από τα νεότερα ιδεολογικά κείμενα του: *ΑΤΑΚΑ*, *Σχέδιο του Siderov εναντίον του Αποικιακού Ζυγού*, αναφέρεται αυτολεξεί η πρόταση: «*Εμείς, οι εθνικιστές απαιτούμε...*». Βλ. (*Ατακα*, 2013b: 26).

²⁴¹ βλ. http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=50&Itemid=1

²⁴² Ειδικά, το κόμμα εναντιώνεται στην εκφώνηση των ειδήσεων της κρατικής τηλεόρασης που μεταδίδονται στα τουρκικά, ζητώντας δημοψήφισμα για το εάν πρέπει να υπάρχει δελτίο ειδήσεων στα τουρκικά στη Βουλγαρική Εθνική Τηλεόραση. Επίσης απαιτεί την απαγόρευση χρήσης της τουρκικής γλώσσας στις μουσουλμανικές περιοχές Kurdjali, Razgrad, Turgovishte, Shoumen και Silistra.

αναφέρεται με μεγάλη έμφαση σε «χαμένες» πατρίδες. Δηλώσεις όμως που έχουν κατά καιρούς γίνει, τόσο από τα επίσημα μέσα του κόμματος όσο και από τον ίδιο τον Sideron, επιβεβαιώνουν ότι ο αλυτρωτισμός του κόμματος είναι παρών (Pirro, 2015: 61). Η πολιτική του κόμματος είναι συνδεδεμένη με μειονοτικά θέματα, και συχνά πυκνά στρέφεται κατά των τουρκικών αλυτρωτικών απειλών στη Βουλγαρία. Ταυτόχρονα, απαιτεί την απαγόρευση οποιασδήποτε οργάνωσης ή οποιουδήποτε κόμματος που απεργάζεται τον σκοπό αυτό. Στο πλαίσιο αυτό, ο Sideron ισχυρίζεται ότι διχαστικές δυνάμεις επιχειρούν να διασπάσουν την ενότητα της χώρας (Novinite, 2010, September 06).

Ο Sideron υποστηρίζει ότι ο «Μακεδονικός» πληθυσμός και τα εδάφη, ιστορικά ανήκουν στο βουλγαρικό έθνος (Dikov, 2009). Το *ATAKA* διεκδικεί περιοχές της Σερβίας και της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας» στις οποίες, όπως υποστηρίζει, ζουν βουλγαρικοί πληθυσμοί. Σε διακήρυξη-δήλωση που κατέθεσαν από κοινού *ATAKA* και *VMRO* στη Βουλγαρική Εθνοσυνέλευση, κατηγορούσαν την «Δημοκρατία της Μακεδονίας» για καταπίεση και διώξεις των Βουλγαρόφωνων. Το κόμμα τάσσεται υπέρ της δημιουργίας της «Μεγάλης Βουλγαρίας» - σύμφωνα με το πρότυπο της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου - που θα περιλαμβάνει: περιοχές της Σερβίας από τον Δούναβη μέχρι το όρος Stara Planina, της νότιας Σερβίας - το Vranie, το Pirot και τη Nisa - καθώς επίσης τη βόρεια Θράκη, τμήματα της ανατολικής Θράκης και σχεδόν ολόκληρη την επικράτεια της Βόρειας Μακεδονίας. Σύμφωνα με το *ATAKA* το ζήτημα αυτό πρέπει να επιλυθεί πριν από την έναρξη των διαπραγματεύσεων της Σερβίας για ένταξη στην ΕΕ και πριν από την ένταξη της Βόρειας Μακεδονίας (Χατζόπουλος, 2015).

Το κόμμα στέλνει με αυτό τον τρόπο το μήνυμα ότι το βουλγαρικό εθνικό μοντέλο στην πραγματικότητα δεν λειτουργεί. Το *ATAKA* θεωρεί ότι υπάρχουν ορισμένες δυνάμεις, οι οποίες με βάση την εθνοτική, θρησκευτική και πολιτισμική διαφοροποίηση της χώρας, επιχειρούν να «αποβουλγαροποιήσουν» ορισμένες περιοχές. Προφανώς ο κύριος στόχος είναι το *DPS* και η ύπαρξή του, αλλά και τα κόμματα που προσπαθούν να δημιουργήσουν εθνικά «μακεδονικά» κόμματα στη βουλγαρική περιοχή του Pirin. Για το *ATAKA*, το *DPS* αποτελεί τον «δούρειο ίππο» της Τουρκίας, η οποία είναι ο κύριος εξωτερικός εχθρός της Βουλγαρίας. Το κόμμα ισχυρίζεται ότι το *DPS* και η Τουρκία έχουν ως μοναδικό στόχο να αποδυναμώσουν το βουλγαρικό κράτος και να ανανεώσουν τη γενοκτονία εναντίον του βουλγαρικού λαού. Έτσι το *ATAKA* κατηγορεί την ηγεσία του *DPS* για άμεση συνεργασία με τους

πράκτορες των μυστικών υπηρεσιών της Τουρκίας, όπως αυτό κάποτε γινόταν και με τις μυστικές υπηρεσίες της κομμουνιστικής Βουλγαρίας.

Το *ATAKA* λοιπόν, υπήρξε το πρώτο κόμμα στη μετακομμουνιστική πορεία της χώρας που εναντιώθηκε ανοιχτά στη νομιμότητα²⁴³ του φιλοτουρκικού κόμματος, *Κίνημα Δικαιωμάτων και Ελευθεριών*.²⁴⁴ Το κόμμα κατηγορεί τους Ρομά και τους Τούρκους ως υπαίτιους για την κακή οικονομική κατάσταση στη Βουλγαρία. Το *ATAKA* χαρακτηρίζει το *DPS* ως ένα αντισυστημικό εθνικό κόμμα, το οποίο συγκροτείται και ψηφίζεται αποκλειστικά από Τούρκους.²⁴⁵

Ωστόσο, το *ATAKA* δεν σταματά εκεί. Ο επόμενος στόχος του είναι οι Βούλγαροι «εθνικοί προδότες». Συγκεκριμένα κατηγορούνται τα πολιτικά κόμματα και οι πολιτικοί, που αν και γνωρίζουν την προέλευση και τις επιδιώξεις του *DPS*, συμμαχούν μαζί του προκειμένου να παραμείνουν στην εξουσία. Το *ATAKA* ισχυρίζεται ότι είναι η μόνη δύναμη στην πολιτική σκηνή της Βουλγαρίας η οποία δεν αποδέχεται αυτού του είδους τον συμβιβασμό. Πολύ γρήγορα όμως, ακόμα και το ίδιο το *ATAKA* παρείχε τη στήριξή του σε κυβέρνηση που συμμετείχε το *DPS*.

Το *ATAKA*, στα πρότυπα και των άλλων ευρωπαϊκών ακροδεξιών κομμάτων, προτείνει τη διεξαγωγή δημοψηφισμάτων για κάθε σημαντικό ζήτημα, ως ένα εργαλείο ανάσχεσης στις αποφάσεις των εθνικών φορέων που δεν είναι, όπως υποστηρίζει, «σύμφωνες προς το συμφέρον της βουλγαρικής κοινωνίας». Έτσι με αυτόν τον τρόπο ο βουλγαρικός λαός θα μπορούσε να σταματήσει μέτρα ή αποφάσεις που απειλούν την ίδια την ύπαρξη του κράτους (*ATAKA*, 2009c).

Στο κοινωνικό πεδίο το *ATAKA* εκφράζει έναν απροκάλυπτο κρατικό σοβινισμό. Υποστηρίζει την υποχρέωση της βουλγαρικής πολιτείας να συνδράμει στην ευημερία του βουλγαρικού έθνους. Πάνω απ' όλα, το κράτος πρέπει να παρέχει τους αναγκαίους πόρους για τα ταμεία υγείας και την κοινωνική ασφάλιση, αλλά και για την πνευματική και υλική ανάπτυξη του έθνους. Για το *ATAKA* η πολιτεία θα

²⁴³ Η πεποίθηση εκ μέρους του *ATAKA* ότι το *DPS* είναι αντισυνταγματικό κόμμα, βασίζεται στο άρθρο 11 του βουλγαρικού Συντάγματος, το οποίο απαγορεύει την ίδρυση και λειτουργία κομμάτων στη βάση εθνικών, ρατσιστικών και θρησκευτικών διαφορών.

²⁴⁴ Η τουρκική μειονότητα στη Βουλγαρία, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ίδρυσε το 1990 το δικό της πολιτικό κόμμα, το *Κίνημα Δικαιωμάτων και Ελευθεριών* (Smerkoná, 2009). Στις βουλευτικές εκλογές του 2005 και 2009 το *DPS* κατέλαβε την τρίτη θέση λαμβάνοντας ποσοστό 12,8% και 14,14% αντίστοιχα. Τις ίδιες υψηλές επιδόσεις, είχε και στις εκλογές του 2013 και 2014. Ο εύπορος ηγέτης του Ahmed Dogan κατηγορείται από το *ATAKA* ότι είναι ο πιο διεφθαρμένος πολιτικός στη Βουλγαρία. Επιπλέον κατά τον Siderov, το *DPS* καλλιεργεί μια πολιτική διαχωρισμού μεταξύ των Βούλγαρων πολιτών, προσπαθώντας να χειραγωγήσει τους οπαδούς του με την πεποίθηση ότι οι Βούλγαροι χριστιανοί είναι «γκιαούρηδες» (άπιστοι). Βλ. (Dikov, 2009).

²⁴⁵ Για τις εμπρηστικές δηλώσεις του Siderov κατά του *DPS*, βλ. Kavalski (2007), Kostadinov (2008).

πρέπει να εμπλακεί περισσότερο στην καθημερινή ζωή των πολιτών, ενώ η επιβολή φόρων θα πρέπει να πραγματοποιείται στη βάση των «πραγματικών αναγκών» των βούλγαρων πολιτών, και όχι κατόπιν απαιτήσεων του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Το κράτος θα πρέπει επίσης να λάβει μέτρα προκειμένου να αντιμετωπίσει τη δημογραφική συρρίκνωση της χώρας και να παρέχει κίνητρα για τη μείωση της υπογεννητικότητας, ενώ, τέλος, υποστηρίζεται ότι θα πρέπει να κατακυρωθεί νομικά ένας κατώτατος μισθός ίσος με αυτόν των χωρών της Κεντρικής Ευρώπης (ΑΤΑΚΑ, 2009c). Με αυτό τον τρόπο το ΑΤΑΚΑ, στρέφεται ουσιαστικά κατά της μετάβασης και των φορέων της που οδήγησαν σε μεγαλύτερη φτώχεια τον βουλγαρικό λαό. Έτσι, το «λιγότερο» κράτος, η «ανεύθυνη» και «διεφθαρμένη» πολιτική ελίτ και οι διεθνείς χρηματοοικονομικοί οργανισμοί, είναι οι κύριοι υπαίτιοι για το χαμηλό βιοτικό επίπεδο του λαού. Στη βάση αυτή το κράτος προκειμένου να βοηθήσει τα απειλούμενα κοινωνικά στρώματα, θα πρέπει κατά το ΑΤΑΚΑ, να καταστεί ρυθμιστής όχι μόνο των βασικών οικονομικών σχέσεων και συνθηκών, αλλά και όλων των σημαντικών οικονομικών και κοινωνικών πτυχών. Η εθνικοποίηση του ιδιωτικού πλούτου, σε μια ανάμειξη δεξιοαριστερών αντιλήψεων, είναι εμφανής στο πρόγραμμα του κόμματος. Το κράτος πρέπει να ξαναπάρει τον προστατευτικό του ρόλο (παρόμοιο με αυτόν του κομμουνιστικού καθεστώτος), προκειμένου να διασφαλίσει την αποτελεσματικότερη αναδιανομή του εθνικού πλούτου στους πολίτες. Εάν οι διεθνείς παράγοντες, στην προκειμένη περίπτωση το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα, υπονομεύουν την παραπάνω δίκαιη ανακατανομή του, η Βουλγαρία κατά το ΑΤΑΚΑ πρέπει να αποχωρήσει από τους διεθνείς αυτούς θεσμούς.

Η ρητορική κατά των φαινομένων της διαφθοράς αποτέλεσε, από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του κόμματος, θεμελιώδες στοιχείο. Το σχέδιο του ΑΤΑΚΑ για την καταπολέμηση της διαφθοράς, παρουσιάζεται αρχικά στις «20 αρχές». Το κόμμα αντιλαμβανόμενο εύστοχα τις αντιλήψεις της πλειονότητας του λαού ότι η περίοδος της μετάβασης ήταν αυτή στην οποία κάποιες κοινωνικές ομάδες, όπως οι γραφειοκράτες κρατικοί λειτουργοί και οι κρατικές ελίτ, «πλούτισαν» εις βάρος του κράτους, έστρεψε τα βέλη του εναντίων αυτών των ομάδων. Στις γραμμές των «20 αρχών», οι γραφειοκράτες της δημόσιας διοίκησης θεωρούνται ως μια παρασιτική ομάδα που λυμαίνεται τον κρατικό προϋπολογισμό, και προτείνεται η μείωση της κρατικής διοίκησης προκειμένου να γίνει πιο αποτελεσματική. Επίσης παρουσιάζεται το σχέδιο «Καθαρά Χέρια»: ένα σχέδιο ελέγχου του πλούτου των ατόμων των οποίων ο πλουτισμός προέρχεται από τους δεσμούς τους με την πολιτική, και η δήμευση της

περιουσίας όσων έχουν πλουτίσει παράνομα. Το κόμμα υποστηρίζει ότι οι περιουσίες των διεφθαρμένων ελίτ θα πρέπει να κατασχεθούν, και να χρησιμοποιηθούν ως βάση για τη δημιουργία ενός ταμείου υγειονομικής ασφάλισης (ΑΤΑΚΑ, 2009c).

Στο πεδίο της οικονομίας, οι προτάσεις του ΑΤΑΚΑ περιλαμβάνουν μέτρα προστασίας των βουλγαρικών επιχειρήσεων και των βουλγαρικών εθνικών πόρων, κυρίως της γεωργίας, από τους ξένους. Έτσι κατά το κόμμα θα πρέπει να απαγορευτεί η πώληση γης σε αλλοδαπούς. Η ακίνητη περιουσία θα πρέπει να βρίσκεται στα χέρια των γηγενών βουλγάρων υπηκόων ή στο βουλγαρικό κράτος. Το κράτος πρέπει να αναλάβει προστατευτικό ρόλο προκειμένου να βοηθήσει τις βουλγαρικές επιχειρηματικές δραστηριότητες στη χώρα και στο εξωτερικό. Η οικονομική ανεξαρτησία της χώρας λοιπόν, στο πλαίσιο ενός ισχυρού παρεμβατικού κράτους, θα πρέπει να επιτευχθεί διαμέσου ενός αποτελεσματικού συνδυασμού ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, με αποκλειστική κατοχή της βιομηχανικής, τραπεζικής, εμπορικής, αγροτικής και κάθε άλλης ιδιοκτησίας, σε «βουλγαρικά χέρια».

Σε διεθνές πεδίο, η Βουλγαρία πρέπει να επανακτήσει την πλήρη εθνική της ανεξαρτησία από τα ξένα συμφέροντα, τα οποία, σύμφωνα με την αντίληψη του ΑΤΑΚΑ, έχουν μετατρέψει τη χώρα σε ένα προτεκτοράτο. Για τον λόγο αυτό, απαιτεί τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος σχετικά με την έξοδο της χώρας από το ΝΑΤΟ και την «εκδίωξη» των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων, στοχεύοντας στην πλήρη στρατιωτική ουδετερότητα και ανεξαρτησία. Επιπλέον επιζητά την ταυτόχρονη αποδέσμευση της χώρας από το ΔΝΤ, την Παγκόσμια Τράπεζα, και από άλλους διεθνείς οργανισμούς (ΑΤΑΚΑ, n.d.b). Το κόμμα δεν επιθυμεί την έξοδο από την ΕΕ, αλλά την επαναδιαπραγμάτευση όλων των θεμάτων της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας στη βάση του εθνικού συμφέροντος (ΑΤΑΚΑ, 2009c; Stefanova, 2009).

Το επόμενο κείμενο που γενικότερα εκφράζει την ιδεολογία του ΑΤΑΚΑ είναι το «Προγραμματικό Σχέδιο» (Програмна схема). Το συγκεκριμένο πρόγραμμα είναι χωρισμένο σε δέκα τομείς: στον τομέα της οικονομίας, στην εθνική ασφάλεια, στην τήρηση της Τάξης, στην καταπολέμηση της μαφίας και της εγκληματικότητας, στην υγειονομική ασφάλεια, στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης, στην εκπαίδευση, στην επιστήμη, στην τεχνολογία και στην κουλτούρα, στη θρησκεία, στο δικαστικό σύστημα, στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, στις εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις της χώρας. Το έγγραφο είναι σύντομο και γραμμένο με τον ίδιο τρόπο και ύφος όπως και οι «20 αρχές»: με σύντομες παραγράφους και χωρίς καμία εξήγηση σχετικά με τον τρόπο που θα εφαρμοστούν οι προτάσεις και τα μέτρα.

Στο οικονομικό και κοινωνικό του πρόγραμμα το *ΑΤΑΚΑ* παρουσιάζει μια προτίμηση στην αντιμετώπιση της εγχώριας παραγωγής²⁴⁶ και ένα σοβινισμό του κράτους πρόνοιας μόνο για τους Βούλγαρους.²⁴⁷ Ο ρόλος του κράτους έχει μεγάλη σημασία, γιατί με τις αποφάσεις και ενέργειές του θα πρέπει να συμβάλλει στην ανάπτυξη της οικονομίας. Ο κρατικός προϋπολογισμός, σύμφωνα με το κόμμα, χρήζει αρτιότερου σχεδιασμού προκειμένου να στηρίζει την ανάπτυξη της εγχώριας δραστηριότητας, την καινοτομία και τις βουλγαρικές επιχειρήσεις, ενώ τονίζεται για μια άλλη φορά ότι ορισμένες από τις δαπάνες του προϋπολογισμού θα πρέπει να κατευθυνθούν προς τις κοινωνικές και ιατρικές παροχές, όπως και στα ασφαλιστικά ταμεία. Στο «*Προγραμματικό Σχέδιο*», το *ΑΤΑΚΑ* τονίζει την ανάγκη μεταρρύθμισης του συστήματος της κοινωνικής ασφάλισης και της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Συγκεκριμένα υποστηρίζει, ότι το σύστημα υγείας θα πρέπει να αναμορφωθεί με βάση το πρώην κομμουνιστικό σύστημα, ενώ οι δαπάνες για τη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος θα πρέπει να διασφαλίζονται επίσης από τον κρατικό προϋπολογισμό. Στο ίδιο κείμενο παρουσιάζονται οι ιδέες του κόμματος για τη μεταρρύθμιση του τομέα της εκπαίδευσης και του πολιτισμού. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην προστασία και την υποστήριξη του βουλγαρικού πολιτισμού και της βουλγαρικής γλώσσας, τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό (*ΑΤΑΚΑ, n.d.b*).

Για τη μείωση της εγκληματικότητας, το κόμμα προτείνει τη δημιουργία μιας βάσης δεδομένων. Όσον αφορά το δικαστικό σύστημα, θα πρέπει να καθαρθεί από διεφθαρμένους δικαστικούς λειτουργούς, προκειμένου να καταστεί πιο

²⁴⁶ Πιο συγκεκριμένα, εισηγείται: τη δήμευση των κεφαλαίων και περιουσιών όλων των ατόμων που αδυνατούν να αποδείξουν τη βουλγαρική καταγωγή τους· την κατάργηση του ειδικού φόρου κατανάλωσης στα εγχώρια παραγόμενα τρόφιμα και αλκοολούχα ποτά· τη μη επιβολή ΦΠΑ και άλλων φόρων στους αγρότες· τη φορολόγηση των εισαγωγών· τη φορολόγηση των τραπεζικών συναλλαγών των υπεράκτιων (*off shore*) εταιρειών· τη θέσπιση γενικού συντελεστή ΦΠΑ ύψους 15%, με μηδενικό ΦΠΑ στα φάρμακα και στα τρόφιμα· την προοδευτική άμεση φορολόγηση· την προτεραιότητα των βουλγαρικών επιχειρήσεων στους δημόσιους διαγωνισμούς, στις ιδιωτικοποιήσεις και στα δημόσια έργα· τη συνολική αναθεώρηση των ιδιωτικοποιήσεων που είναι αντίθετες με τα δημόσια συμφέροντα· την αναθεώρηση όλων των κρατικών συμβάσεων οι οποίες αφορούν δημοτικές αγροτικές εκτάσεις και δάση· τον προσανατολισμό των δημόσιων δαπανών στην υγειονομική περίθαλψη και στις συντάξεις, με την ταυτόχρονη αναθεώρηση του ασφαλιστικού και συνταξιοδοτικού συστήματος· δημόσιο σύστημα υγείας με κάλυψη των δαπανών από τον κρατικό προϋπολογισμό, παρέχοντας δωρεάν φαρμακευτική περίθαλψη στους πάσχοντες από ανίατες ασθένειες, στους συνταξιούχους και στα παιδιά· την παροχή κινήτρων για την αύξηση του ποσοστού των γεννήσεων, με την ταυτόχρονη αφαίρεση της γονικής επιμέλειας στους γονείς εκείνους που είτε είναι αμελείς στην τήρηση των υποχρεώσεών τους είτε στερούνται των «κατάλληλων» συνθηκών για την ανατροφή των παιδιών τους (*ΑΤΑΚΑ, n.d.b*).

²⁴⁷ Οι Ρομά σύμφωνα με το *ΑΤΑΚΑ* αποκλείονται, γιατί δεν είναι συνεπείς στις υποχρεώσεις έναντι του κράτους, ενώ λαμβάνουν όλες τις παροχές σε βάρος των «γνήσιων» βουλγάρων.

αποτελεσματικό. Ειδική δε φροντίδα θα πρέπει να δοθεί στη διανομή και τη χρήση των φαρμάκων. Το *ΑΤΑΚΑ* τάσσεται υπέρ της επαναφοράς της θανατικής ποινής (ΑΤΑΚΑ, n.d.b). Επίσης υποστηρίζει την επέμβαση της αστυνομίας και τη δημιουργία τοπικών ομάδων πολιτοφυλακής, στη βάση δημιουργίας μιας κοινωνίας νόμου και τάξης (Ganev, 2006: 87). Επιζητά τον «αποδεκατισμό» όλων των εγκληματικών ομάδων, με την υιοθέτηση μια αντι-εγκληματικής ειδικής νομοθεσίας που θα εφαρμοστεί «αδίστακτα» από την εκτελεστική εξουσία (ΑΤΑΚΑ, n.d.b).

Στο «*Προγραμματικό Σχέδιο*», το *ΑΤΑΚΑ* περιελάμβανε δύο νέα στοιχεία: Τον ρόλο που πρέπει να παίξει η βουλγαρική εκκλησία, και προτάσεις για τη μεταρρύθμιση του πολιτικού συστήματος. Συγκεκριμένα το όραμα του κόμματος για τη Βουλγαρική Ορθόδοξη Εκκλησία είναι να επανακτήσει η τελευταία την ιστορική της θέση και επιρροή της στη κοινωνία. Οι κυβερνώντες θα πρέπει να συμβουλευόμαστε τους επικεφαλής της. Όπως περιγράφεται στο «σχέδιο», η Βουλγαρική Ορθόδοξη Εκκλησία θα πρέπει να γίνει ο καθρέφτης για το σύστημα αξιών του μέλλοντος της Βουλγαρίας.²⁴⁸

Στην παράγραφο σχετικά με τις εσωτερικές υποθέσεις, το *ΑΤΑΚΑ* προτείνει τη μεταρρύθμιση του δημοκρατικού συστήματος της χώρας. Η μεταρρύθμιση θα πρέπει να παράγει μια εναλλακτική λύση στο σημερινό σύστημα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, σε μια πιο άμεση δημοκρατία. Προτείνει έτσι τα δημοψήφισμα ως το βασικό εργαλείο για τη λήψη των σημαντικών αποφάσεων για το μέλλον της χώρας, με σκοπό να δημιουργηθεί ένα νέο είδος πολιτικού συστήματος μακριά από το πολιτικό και στρατιωτικό κατεστημένο. Με αυτόν τον τρόπο το *ΑΤΑΚΑ*, σε μια ακραία μορφή αντικομματικού λαϊκισμού, καταγγέλλει το υφιστάμενο κομματικό σύστημα, θεωρώντας ότι τα κόμματα δεν θα πρέπει να έχουν την αποκλειστικότητα στη χάραξη της πολιτικής της χώρας (ΑΤΑΚΑ, n.d.b).

Το *ΑΤΑΚΑ* καταγγέλλει την ασκούμενη εξωτερική πολιτική. Για το κόμμα, η Βουλγαρία θα πρέπει να επιλέξει το δικό της συμφέρον και να αποσυρθεί από τη βορειοατλαντική συμμαχία. Η σχέση της χώρας με την ΕΕ θα πρέπει επίσης να επαναξιολογηθεί, ενώ ταυτόχρονα θα πρέπει να αποκαταστήσει την οικονομική

²⁴⁸ Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα του κόμματος σχετικά με την Εκκλησία περιέχει κάποιες ριζοσπαστικές προτάσεις για αλλαγές στο σύνταγμα της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας, όπως τη θεσμοθέτηση της Βουλγαρικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και την αναγνώριση της Ορθοδοξίας ως επίσημης θρησκείας, τη συμμετοχή της Εκκλησίας στο νομοθετικό έργο, καθώς και τη θεσμοθέτηση όλων των σημαντικών αποφάσεων της κυβέρνησης και της διδασκαλίας του δόγματος της Εκκλησίας στο δημοτικό σχολείο (σ.τ.σ).

συνεργασία με χώρες του πρώην Σοβιετικού μπλοκ, του αραβικού κόσμου, την Κίνα, την Ινδία και άλλες (ATAKA, n.d.b).

Το 2007, παραμονές των εκλογών για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το *ATAKA* σε φυλλάδιό του αναφέρθηκε στους στόχους του κόμματος σε σχέση με την ΕΕ. Έτσι τάχθηκε υπέρ της διατήρησης της κρατικής κυριαρχίας και του σεβασμού προς το συμφέρον όλων των κρατών-μελών, της ενίσχυσης του ελεύθερου εμπορίου, του σεβασμού του νόμου και της ισότητας. Το κόμμα υποστήριζε ότι η βάση του ευρωπαϊκού πολιτισμού είναι ο Χριστιανισμός, του οποίου οι αξίες πρέπει να προστατεύονται από όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης. Το *ATAKA* τάσσεται λοιπόν κατά ενός ευρωπαϊκού υπερκράτους και της μεταβίβασης μέρους της εθνικής κυριαρχίας στην ΕΕ· κατά της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ· κατά της επιβολής ποσοστώσεων και περιοριστικών μέτρων στις εθνικές οικονομίες (ATAKA, n.d.b).

Στα τελευταία ιδεολογικά κείμενα του κόμματος, μπορούμε να προσθέσουμε το βιβλίο του Siderov που εξέδωσε παραμονή των προεδρικών εκλογών το 2011, με τίτλο: *Θεμέλια του Βουλγαρισμού* (Osnovi na Bulgarizma) (Siderov, 2011). Σε ένα κείμενο 112 σελίδων, γεμάτο με φωτογραφίες, χάρτες και διαγράμματα, αναπτύσσει τις μεγάλες ιδέες του βουλγαρικού εθνικισμού: τις ηθικές αρχές του εθνικισμού, την τεκμηρίωση της θέσης σχετικά με την αρχαία προέλευση των Βουλγάρων ως έναν από τους παλαιότερους αυτόχθονες λαούς και πολιτισμούς στην Ευρώπη, και την αποποίηση της σοσιαλιστικής, φιλελεύθερης, και οποιαδήποτε άλλης ιδεολογίας που συνδέεται με την παγκοσμιοποίηση, ως αντεθνική (A. Todorov, 2013: 3).

Το 2012, το *ATAKA* ξεκίνησε μια διαδικασία για την ενοποίηση και τη μελλοντική εκλογική συνεργασία όλων των εθνικιστικών δυνάμεων στο βουλγαρικό πολιτικό τοπίο, συμπεριλαμβανομένων του *VMRO-BNM*, της *Ένωσης των Πατριωτικών Δυνάμεων*, και άλλων κομμάτων και οργανώσεων (Novinite, 2012, September 14).

Στις 3 Μαρτίου 2012, το κόμμα παρουσίασε το σχέδιο «*Siderov – νέος δρόμος της Βουλγαρίας*» (Ataka, 2013a). Το σχέδιο αυτό, απαιτεί τη ριζική αύξηση του κατώτατου μισθού στα 500 ευρώ καθώς και την αύξηση της κατώτατης σύνταξης στα 250 ευρώ, τη διάλυση του νεοφιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου, τον άμεσο τερματισμό της εξόρυξης χρυσού από ξένες εταιρείες, την εθνικοποίηση των εταιρειών διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, την καταπολέμηση της διαφθοράς, την ενίσχυση των προγραμμάτων για την υποστήριξη των μικρών και μεσαίων

επιχειρήσεων. Επίσης, προτείνει την κατάργηση του ενιαίου φόρου και την ανάπτυξη ενός προοδευτικού φορολογικού συστήματος (Ατακα, 2013a).

Σε ένα άλλο ιδεολογικό κείμενο του κόμματος, το πρόγραμμα θέσεων για τις εκλογές του 2013, το οποίο αντιπροσωπεύει μια συλλογή των θέσεων του ΑΤΑΚΑ για όλα τα χρόνια της ύπαρξης του με τίτλο: *Σχέδιο του Sideron εναντίον του Αποικιακού Ζυγού*, ο νατιβισμός εμφανίζεται με ακόμη μεγαλύτερη ένταση (Pirro, 2015: 59). Σε μια μακρά λίστα «εθνικιστικών επιθυμιών» (στο συγκεκριμένο κείμενο το ΑΤΑΚΑ αυτοπροσδιορίζεται ως εθνικιστικό κόμμα), απαριθμούνται αξιώσεις για μισθούς ίσους με εκείνους του Βελγίου, και απαιτήσεις όπως: οι Βούλγαροι επιχειρηματίες θα πρέπει να είναι υπεύθυνοι της βουλγαρικής βιομηχανίας, του εμπορίου, των τραπεζών, παρά οι ξένοι που αντιμετωπίζουν το βουλγαρικό έθνος με περιφρόνηση και διακρίσεις (Ατακα, 2013b).

Ο εθνικισμός, σύμφωνα με τις ιδέες του κόμματος, είναι αυτός που πρέπει να ξεχωρίσει ως μια καθολική αρχή στην εγχώρια και εξωτερική πολιτική, προκειμένου η χώρα να ξεφύγει από την «πολιτική υποτέλεια» στην οποία έχει περιέλθει. Σε ένα άλλο σημείο που είναι ενδεικτικό του λαϊκισμού του κόμματος, υπογραμμίζεται η θέληση και το εθνικιστικό πάθος του ηγέτη του. Αυτό το πάθος θεωρείται τόσο ισχυρό και αυτάρκες, έτσι ώστε δεν υπάρχει ανάγκη για άλλες πολιτικές που πρέπει να εφαρμοστούν (Ατακα, 2013b). Η διατήρηση της καθαρότητας του βουλγαρικού έθνους και η λατρεία για τη βουλγαρική εθνική ταυτότητα, είναι τα δύο ορόσημα του σοβινιστικού λαϊκισμού. Στο πρόγραμμα του ΑΤΑΚΑ, προβλέπεται η απόρριψη όλων των στοιχείων των διαπολιτισμικών προσμίξεων από την ιστορία της Βουλγαρίας και της συλλογικής μνήμης: *Το ΑΤΑΚΑ απαιτεί «την απόρριψη από τα σχολικά βιβλία όλων των ψευδών θεωριών σχετικά με την τουρκική, αλταϊκή, φιννική προέλευση των Βουλγάρων, και όλων των άλλων παρεμφερών μεροληπτικών κατασκευασμένων εκδοχών, οι οποίες μας εξευτελίζουν ως έθνος και υποβαθμίζουν τη συμβολή μας στον παγκόσμιο πολιτισμό. Θα πρέπει να νομιμοποιηθεί η αυτόχθονα (τοπική) καταγωγή των Βουλγάρων»* (Ατακα, 2013b). *«Η θερμή υπεράσπιση της εθνικής ταυτότητας χρειάζεται τις δικές της ρίζες και τη μοναδικότητά της, και αυτά είναι δημιουργία μιας μορφής 7.000 χρόνων ιστορίας και πολιτισμού, πιο αρχαίου από αυτούς των Σουμερίων και των Αιγυπτίων»* (Ατακα, 2013b).

Η Ορθοδοξία συνεχίζει να διαδραματίζει και στο νέο πρόγραμμα του κόμματος κεντρικό ρόλο, όπως και συνολικότερα στο σύστημα αξιών του βουλγαρικού νατιβισμού. Πολλές φορές, όμως, αποτελεί τη νομιμοποιητική βάση για

την άρνηση και τον αποκλεισμό, στοιχεία τελείως διαφοροποιημένα από τις αρχές του Χριστιανισμού. Οι ισχυροί δεσμοί παρά ταύτα μεταξύ του νατιβισμού και της θρησκείας είναι εμφανείς σε όλα τα επίπεδα: τόσο σε επίπεδο προγραμματικών θέσεων όσο και σε επίπεδο συμβολισμού.

Ο Sideron έχει πτυχίο στη θεολογία (Novinite, 2009, June 15). Το συγκεκριμένο πτυχίο μαζί με τα γάντια του μποξ, που τα φοράει επιδεικτικά στο βίντεο κλιπ για την προώθηση της υποψηφιότητάς του, «αποτελούν μέρος των εθνικιστικών εργαλείων του» στην προεκλογική εκστρατεία του 2013 (A. Krasteva, 2013). Στη συγκεκριμένη εκστρατεία, το ΑΤΑΚΑ συνθέτει αυτό το θρησκευτικό πάθος στο εμβληματικό σύνθημα: «ορθόδοξη αλληλεγγύη». Επιπλέον υποστηρίζει την εισαγωγή της Θεολογίας ή «του νόμου του Θεού», ως υποχρεωτικού μαθήματος στο πρόγραμμα σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της χώρας (Pirro, 2015; Ατακα, 2013b).

Για πρώτη φορά στο πρόγραμμα του 2013, το ΑΤΑΚΑ φαίνεται να μην λαμβάνει συνολική αντικαθεστωτική δράση. Αντίθετα, εμφανίζεται να κατηγορεί ορισμένα πολιτικά κόμματα, πρόσωπα και ιδεολογίες, ως περισσότερο υπεύθυνα για τις αποτυχίες της Βουλγαρίας. Στη βάση αυτή κατηγορούνται αυτοί που ενεπλάκησαν στη «νεοφιλελεύθερη στροφή» της Βουλγαρίας που ξεκίνησε από την κυβέρνηση Kostov (Pirro, 2015: 59).

Το ΑΤΑΚΑ είναι ένας από τους πλέον ενθέρμους πολέμιους της παγκοσμιοποίησης και του καπιταλισμού. Η αντίθεσή του είναι ριζοσπαστική και κατηγορηματική. Έτσι για ακόμη μια φορά, στο πρόγραμμα του 2013 υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση και ο μονεταρισμός έχουν αποτύχει. Όπως έχουν αποτύχει η φιλελεύθερη πολιτική του λιγότερου κράτους και της αυτορρύθμισης της αγοράς. «Ο φονταμενταλισμός της αγοράς, που μετατράπηκε σε μια θρησκεία από το οικονομικό και πολιτικό κατεστημένο των ΗΠΑ, έχει υποστεί μια αβυσσαλέα ήττα ... Λέμε όχι στα κερδοσκοπικά κεφαλαία, όχι στις υπερεθνικές εταιρείες οι οποίες καταστρέφουν την οικονομία της αγοράς, όχι στην Wall Street, και εμείς λέμε ναι στην περισσότερη κοινή λογική, την ισορροπία, και στα ίδια κεφάλαια» (Ατακα, 2013b: 2). Η «οργή» του κόμματος απευθύνεται κυρίως στο διεθνές κεφάλαιο το οποίο «κλέβει» τον εθνικό πλούτο. Κατά το ΑΤΑΚΑ, 28.257.000.000 λέβα έχουν «φύγει» από τις τσέπες των βουλγάρων φορολογουμένων στα θησαυροφυλάκια των ξένων εταιρειών που πωλούν τρόφιμα, ρούχα, ηλεκτρική ενέργεια, τραπεζικές υπηρεσίες. «Όλα τα θεσμικά όργανα, όλα τα υπουργεία, οι τομείς του πολιτισμού, της υγείας και της εκπαίδευσης συνολικά

λαμβάνουν 10 δισεκατομμύρια λέβα λιγότερο από τους ξένους αποικιοκράτες!» (Ατακά, 2013b: 8). Έτσι κατά τον Siderov, η χώρα δεν χρειάζεται το ευρώ και θα πρέπει να θεσπίσει τη συναλλαγματική της ισοτιμία (Ατακά, 2013b: 129).

Ο αντι-ευρωπαϊσμός είναι το άλλο θέμα που χαρακτηρίζει το πρόγραμμα του κόμματος. Κατά το ΑΤΑΚΑ, η ΕΕ κατηγορείται ότι είναι μια νέα αποικιακή δύναμη. Η ΕΕ «γίνεται μια νέα Σοβιετική Ένωση, που λειτουργεί με τη βία εναντίον του συντάγματος». Στο προοίμιο του προγράμματος του 2013, τίθεται το ερώτημα «για το πώς υποδουλωθήκαμε μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου» (Ατακά, 2013b). Η δεύτερη κριτική αφορά τη θεσμική δομή της Ευρώπης. Οι γραφειοκράτες της ΕΕ θεωρούνται ότι λειτουργούν κατά των βουλγαρικών συμφερόντων και ότι βρίσκονται σε αντίθεση τόσο με το εθνικό όσο και με το διεθνές δίκαιο (Ατακά, 2013b: 130). Κατά το κόμμα, «το Σύμφωνο για το Ευρώ δεν αναιρεί το Κοινοβούλιο και την κυβέρνηση, τις εκλογές και τη δημοκρατία στο σύνολό της». Η τρίτη κριτική θεωρεί την ΕΕ ως μια νέα μορφή παγκοσμιοποίησης. «Το Σύμφωνο για το Ευρώ ενισχύει η δύναμη της υπερεθνικής και της εταιρικής ολιγαρχίας». Όλες αυτές οι επικρίσεις συγκλίνουν σε ένα μήνυμα: της απώλειας της εθνικής κυριαρχίας. Στο πρόγραμμα του ΑΤΑΚΑ αλιεύουμε τις παρακάτω σχετικές διατυπώσεις: «η ΕΕ είναι μια απειλή για την εθνική ταυτότητα, την κυριαρχία, και την αξιοπρέπεια». «Η Βουλγαρία απειλείται με απώλεια της ταυτότητάς της και με εξαφάνιση». «Η Βουλγαρία πρόκειται να χάσει την κυριαρχία της». Η γεωπολιτική εναλλακτική λύση που προτείνει το ΑΤΑΚΑ, είναι η Ρωσία ως ένας «οικονομικός γίγαντας». Η ομάδα των γιγάντων συμπληρώνεται και με άλλες χώρες, όπως η Κίνα και χώρες της Μέσης Ανατολής (Ατακά, 2013b: 32).

Στις ευρωεκλογές του 2014, το ΑΤΑΚΑ εγκαινίασε την προεκλογική του εκστρατεία στη Μόσχα. Ο πρόεδρος του Siderov, έπειτα από πρόταση της Δούμα, τιμήθηκε με το μετάλλιο «Αστέρι της Πατρίδας» «για τη συμβολή του στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ Βουλγαρίας και Ρωσίας». Αξίζει να σημειωθεί πως ο Siderov ήταν ο μόνος Βούλγαρος πολιτικός που υπερασπίστηκε τη διακήρυξη ανεξαρτησίας και την ένωση της Κριμαίας με τη Ρωσία (ΑΤΑΚΑ, 2014a). Το κόμμα λοιπόν τείνει «χείρα συνεργασίας» προς τη Ρωσία (Novinite, 2013, August 24). Μάλιστα, η κοινοβουλευτική του ομάδα επέμεινε να αναγνωρίσει η Βουλγαρία τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος στην Κριμαία για προσάρτηση της περιοχής στη Ρωσία (Novinite, 2015, February 14). Παράλληλα, ο Siderov ζήτησε επίμονα να μπλοκάρει

με βέτο η Βουλγαρία τη λήψη αποφάσεων από την ΕΕ για την επιβολή οικονομικών κυρώσεων στη Ρωσία.

Ένα βασικό στοιχείο της ιδεολογικής ταυτότητας του ΑΤΑΚΑ είναι η εναντίωση και πολεμική του απέναντι στους Ρομά. Οι Ρομά περιθωριοποιούνται και αντιμετωπίζονται ως *personae non gratae* (Rizova, 2013: 163). Ακραία μηνύματα του κόμματος απεικονίζουν τους Ρομά ως τους κύριους ενόχους για την αύξηση των επιπέδων της εγκληματικότητας. Το κόμμα έχει διοργανώσει αρκετές διαδηλώσεις, ζητώντας από τις εκάστοτε κυβερνήσεις την εξάλειψη της εγκληματικής δραστηριότητας των Ρομά. Η νατιβιστική ρητορική του ΑΤΑΚΑ, λοιπόν, είναι πιο ορατή στον ρατσισμό του απέναντι στη μειονότητα των Ρομά, η οποία αριθμεί περίπου στο 5% του βουλγαρικού πληθυσμού (Marinos, 2015: 285). Ο Siderov έχει υποσχεθεί ότι «θα σταματήσει τη γενοκτονία των Βουλγάρων από τους γύφτους» (Mudde, 2007; Smilov, 2008). Οι Ρομά, η πιο εξαθλιωμένη μειονότητα στην Ανατολική Ευρώπη, έχει κατηγορηθεί ότι έχει υποβάλει τον βουλγαρικό εθνικό πληθυσμό σε μια «οικονομική και πολιτιστική σκλαβιά», ενώ «το κράτος εφαρμόζει πρακτικές διακρίσεων σε βάρος των εθνοτικά Βούλγαρων». Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις στελεχών του ΑΤΑΚΑ: «Η βουλγαρική κοινωνία είναι μάρτυρας για το πως ολόκληρη η πολιτική κοινωνικής πρόνοιας του κράτους είναι στραμμένη κυρίως προς τη διευκόλυνση της ζωής του πληθυσμού των Τσιγγάνων σε βάρος των συμμορφούμενων φορολογουμένων [...] Πότε το βουλγαρικό κράτος θα οικοδομήσει τουλάχιστον ένα σπίτι για κάθε νέα βουλγαρική οικογένεια; Μια οικογένεια που δουλεύει για τον χαμηλότερο μισθό στην ΕΕ, πληρώνει φόρους, ασφάλιση, στέλνει τα παιδιά της στο σχολείο, επιβιώνει στα όρια της ανέχειας, τηρεί τους νόμους της χώρας και πληρώνει ενοίκιο ή την ισόβια υποθήκη; Εάν το παραπάνω πρόγραμμα είναι προσανατολισμένο μόνο προς την εθνικότητα των τσιγγάνων, θα πρέπει να αναρωτηθούμε εναντίον ποιανού εφαρμόζονται διακρίσεις;» (I. Todorov, 2011b). Το ΑΤΑΚΑ ισχυρίζεται στη βάση αυτή, ότι το 68% όλων των προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας στη Βουλγαρία, έχουν ως στόχο την ένταξη των Ρομά.

Επιπλέον οι Ρομά κατηγορούνται ότι έχουν καταστρέψει τις αγροτικές περιοχές: «το χειρότερο είναι ότι η “γυφτοποίηση” των χωριών μας, συνοδεύεται από μια βάνουση γενοκτονία του βουλγαρικού πληθυσμού». Το ΑΤΑΚΑ χαρακτηρίζει τους Ρομά ως «κοινωνικά παράσιτα», των οποίων το υψηλό ποσοστό γεννήσεων θα τους καταστήσει «ηγετική εθνική ομάδα που θα επιβαρύνει τον κρατικό οργανισμό και θα οδηγήσει στην κατάρρευση του» (Marinos, 2015: 286). Η άποψη του Siderov για την

κοινότητα των Ρομά μπορεί να συνοψιστεί από τη δήλωση που έκανε το 2009, όπου αναφέρει ότι οι Ρομά «ζουν σε γκέτο, σε απόλυτη άγνοια. Αυτό αποτρέπει τα παιδιά από το να λάβουν εκπαίδευση, να μάθουν ένα επάγγελμα, να καταστούν ολοκληρωμένοι πολίτες της κοινωνίας. Αυτοί οι άνθρωποι χρησιμοποιούνται για εγκληματικές δραστηριότητες με σκοπό να γίνουν πλούσιοι οι ηγέτες τους, οι οποίοι διατηρούν τους δικούς τους ανθρώπους στη φτώχεια. Πιστεύουμε ότι κάθε Βούλγαρος πολίτης θα πρέπει να ενσωματωθεί αντί να ζει σε νομαδικές κοινωνίες, έτσι ώστε να μπορούν να εργάζονται και να υποστηρίζουν την οικογένειά τους με αυτό. Είμαστε ίσως το μόνο κοινοβουλευτικό κόμμα με ένα σαφές όραμα για το πώς θα ενσωματώσει τους Ρομά, διότι αυτό είναι ένα τεράστιο πρόβλημα, και αν δεν δράσουμε τώρα, σε δέκα χρόνια θα γίνει πολύ χειρότερο» (Dikov, 2009).

Το ΑΤΑΚΑ ασκεί δριμεία κριτική κατά των διεθνών οργανισμών και των ΜΚΟ. Χαρακτηρίζει τα αιτήματα της ΕΕ για την ένταξη των Ρομά ως «ουτοπική», δεδομένου ότι οι Ρομά για περισσότερο από δεκαπέντε αιώνες δεν είναι εγκατεστημένοι σε ένα κράτος ούτε και «συνέβαλαν σε κάτι για την ανθρώπινη ανάπτυξη» (I. Todorov, 2011a). Κατηγορεί τις ΜΚΟ για την κατασπατάληση «τεράστιων πόρων από τον προϋπολογισμό των ευρωπαϊκών ταμείων» σε βάρος των Βουλγάρων όπως κατηγορεί και την υιοθέτηση μιας σειράς νόμων μετά το 1989. Για παράδειγμα, ο νόμος κατά των Διακρίσεων περιγράφεται ως ένα εργαλείο που προωθεί «τα δικαιώματα των παρασίτων». Ο συγκεκριμένος νόμος κατά το ΑΤΑΚΑ προωθεί: «τη γυφτοποίηση, την ομοφυλοφιλία, τον εξισλαμισμό, και μια σειρά από άλλα ηθικά αποκρουστικά φαινόμενα που ανήκουν στην παρεξηγημένη δημοκρατία, η οποία μετατρέπεται σε υπερβολική ελευθερία, και αντιπροσωπεύει τις προσπάθειες του κράτους να ενσωματώσει μια νομαδική κοινωνία, η οποία στην πραγματικότητα δεν αυτοπροσδιορίζεται ως βουλγαρική, αλλά ως τσιγγάνικη[...] οι οικονομικές οργανώσεις που ασχολούνται με την ένταξη των τσιγγάνων και την υπεράσπιση των ατελείωτων τους δικαιωμάτων, στιγματίζουν μια τέτοια συμπεριφορά ως φασιστική, ρατσιστική, εθνικά δυσανεκτική, κλπ, και επιπλήττει το κράτος (τους εισαγγελέις), (εννοεί για τις καταδίκες) των αναλφάβητων και αρχέγονων με ζωώδη ένστικτα τσιγγάνων, που πουλούν τα παιδιά τους ως εμπορεύματα, και τα ακρωτηριάζουν με σκοπό το κέρδος» (I. Todorov, 2011a).

Το ΑΤΑΚΑ επανέρχεται στο θέμα των Ρομά στο πρόγραμμα του 2013. Εκεί τονίζεται ότι οι Ρομά δεν μπορεί να έχουν το ακαταλόγιστο έπειτα από τέλεση παράνομων πράξεων (Ατακα, 2013b: 34). Στο κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στο

δικαστικό σύστημα, η κοινότητα των Ρομά συνδέεται με συγκεκριμένες μορφές εγκληματικότητας - όπως επιθέσεις, κλοπές και βιασμοί - που οδηγούν σε υποτιθέμενες ερημώσεις ολόκληρων χωριών. «Οι άνθρωποι εγκαταλείπουν την ιδιοκτησία τους, γιατί οι καρποί της εργασίας τους σε κάθε περίπτωση θα κλαπούν» (Ατακά, 2013b: 98). Στη συγκεκριμένη κατάσταση ανομίας και άνισης νομικής μεταχείρισης, το ΑΤΑΚΑ υποστηρίζει «μια δίκαιη προστασία της ζωής και της περιουσίας με τη χρήση όπλων», όπως και το προνόμιο να έχουν τα «θύματα περισσότερα δικαιώματα από τους εγκληματίες» (Ατακά, 2013b: 98-99). Και το επιστέγασμα όλων αυτών, αποτελεί η πρόταση-προτροπή του κόμματος για τη δημιουργία εθελοντικών παραστρατιωτικών ομάδων περιφρούρησης σε κάθε χωριό.²⁴⁹

6.3.9.5. Η ακτιβιστική δράση του ΑΤΑΚΑ

Το συμβολικό όνομα του κόμματος ΑΤΑΚΑ, που σημαίνει «επίθεση», υποδηλώνει με πολύ κατηγορηματικό και καθαρό τρόπο τον ριζοσπαστισμό και τον εξτρεμισμό του κόμματος. Σημαιολογικά προσδίδει ένα ισχυρό μήνυμα πάνω σε δυο κατευθύνσεις: πρώτον, να καταλάβει τη θέση του στα άκρα του δεξιού φάσματος της «ακτιβιστικής δεξιάς», και δεύτερον, να εμφανίσει τον ηγέτη του κόμματος και τα μέλη του ως «μαχητές». Συγκεκριμένα, ο Sideron περιγράφει τον εαυτό του ως ένα γενναίο πολεμιστή: «Όπως πάντα, είμαι μέρος μιας μαχητικής συμμαχίας. Από την ίδρυσή του, το ΑΤΑΚΑ έχει υποβληθεί σε σοβαρή κριτική. Ως εκ τούτου, έχω αποκτήσει τα αντανακλαστικά για να είμαι πάντα έτοιμος για μάχη» (Α. Krasteva, 2013).

Τον Νοέμβριο του 2010, μέλη του ΑΤΑΚΑ επιχείρησαν να μεταβούν με λεωφορεία στη σερβική πόλη Bosilegrad, στο πλαίσιο της ενενηκοστής πρώτης επετείου από την υπογραφή της Συνθήκης του Νεϊγύ. Οι συνοριακές όμως αρχές της Σερβίας δεν επέτρεψαν την είσοδό τους στη χώρα.²⁵⁰

Νωρίτερα, τον Φεβρουάριο του 2009 μέλη του «εθνικιστικού Κόμματος ΑΤΑΚΑ» (όπως το αναφέρει η επίσημη ανακοίνωση του κόμματος) (ΑΤΑΚΑ, 2009α)

²⁴⁹ «Θεωρούμε ότι δεν υπάρχει καλύτερος και πρακτικότερος τρόπος που να εγγυάται την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών, από τη στιγμή που το κράτος δεν μπορεί να επιληφθεί του προβλήματος» (Ατακά, 2013b: 99).

²⁵⁰ Για τη Βουλγαρία η Συνθήκη του Νεϊγύ θεωρείται μια εθνική καταστροφή. Βλ. (Novinite, 2010, November 27) Να σημειωθεί ότι το ίδιο χρονικό διάστημα έγιναν πολλές συγκεντρώσεις σε όλη τη Βουλγαρία από μέλη του Πατριωτικού Μετώπου και του VMRO που στην ουσία αμφισβητούσαν το υπάρχον *status quo*. Οι Βούλγαροι εθνικιστές με αναμμένους πυρσούς κραύγαζαν συνθήματα όπως: «Βουλγαρία των τριών Θαλασσών- θέλουμε εκδίκηση», «Κάτω η συνθήκη της Νεϊγύ», «Βουλγαρική Μοισία, Θράκη, Μακεδονία», «Βουλγαρία – Ελευθερία ή Θάνατος», και κατόπιν όλοι μαζί έψαλλαν τον εθνικό ύμνο της Βουλγαρίας. «Θέλουμε να δείξουμε στους αδελφούς μας, πέρα από τα βουλγαρικά σύνορα ότι δεν τους έχουμε ξεχάσει», είπαν ορισμένοι από τους παραβρισκόμενους.

και βουλευτές του, διαδήλωσαν μπροστά από την τουρκική πρεσβεία στη Σόφια με αφορμή την 136^η επετείου του απαγχονισμού του εθνικού ήρωα της Βουλγαρίας Vasil Levski. Εκεί ο Siderov εκφώνησε ομιλία, και έπειτα επέδωσε ψήφισμα στην τουρκική πρεσβεία.²⁵¹

Είναι αρκετές οι φορές στις οποίες μέλη του *ΑΤΑΚΑ*, έχοντας ως στόχο να προκαλέσουν, έστησαν προβοκατόρικες ενέργειες μπροστά στον μεγαλύτερο θρησκευτικό χώρο των Μουσουλμάνων στη Σόφια, το τζαμί Banya Bashi. Σε συγκεντρώσεις του κόμματος υπήρχαν μεγάφωνα, όπου στο διαπασών ακούγονταν ήχοι καμπάνας και χριστιανικοί ύμνοι (Α. Todorov, 2013: 6).

Οι προκλήσεις έφτασαν στο αποκορύφωμά τους στις 20 Μαΐου του 2011, όταν πριν από την προσευχή της Παρασκευής, μια ομάδα οπαδών του κόμματος φορώντας μαύρα πουκάμισα και κρατώντας βουλγαρικές σημαίες, διοργάνωσε συγκέντρωση διαμαρτυρίας κατά της χρήσης των εξωτερικών ηχείων του τζαμιού που βρίσκονται κοντά στον φράχτη του τεμένους και χρησιμοποιούνται προκειμένου να κληθούν οι πιστοί στην προσευχή (Marinos, 2015: 274). Όταν μάλιστα οι οπαδοί του *ΑΤΑΚΑ* άρχισαν να εκτοξεύουν αυγά και βρισιές κατά των Μουσουλμάνων, πραγματοποιήθηκαν και σωματικές συγκρούσεις. Η αστυνομία τότε επενέβη και προέβη σε συλλήψεις (Novinite, 2012, June 14). Δεν είναι βέβαια τυχαίο το γεγονός ότι παρόμοια περιστατικά κατά Μουσουλμάνων και τζαμιών έγιναν και σε άλλες πόλεις της Βουλγαρίας.

Ο πρώτος και κυριότερος λόγος γι' αυτές τις ενέργειες, έγκειται στο ότι το κόμμα και ο ηγέτης του έψαχναν τρόπους προκειμένου να αντιστρέψουν την πτωτική εκλογική τάση και δημοτικότητα του, η οποία προέκυψε ως αποτέλεσμα της πολιτικής που άσκησε τα τελευταία χρόνια με τη στάση πλήρους υποστήριξης της κυβέρνησης *GERB*. Στην πραγματικότητα, το παραπάνω περιστατικό σηματοδοτούσε την πρόθεση του κόμματος να δηλώσει ότι θα ήταν στην αντιπολίτευση και θα επανερχόταν στις προηγούμενες ακραίες πρακτικές και ιδέες (Α. Todorov, 2013: 6).

²⁵¹ «Οι ακτιβιστές του πατριωτικού πολιτικού κόμματος *ΑΤΑΚΑ*, και στο όνομα των 650.000 Βούλγαρων ψηφοφόρων που μας στήριζαν, επιμένουμε ότι το τουρκικό κράτος πρέπει να ζητήσει συγγνώμη για τη γενοκτονία πάνω στη βουλγαρική εθνότητα που έχει ασκηθεί για περίοδο εκατόν πέντε χρόνων. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, εκατομμύρια Βουλγάρων εξοντώθηκαν με τον πιο σαδιστικό τρόπο, ενώ περίπου 3,5 εκατομμύρια παιδιά της Βουλγαρίας χωρίστηκαν βίαια από τις οικογένειές τους και μετατράπηκαν σε δολοφόνους των χριστιανών, στο λεγόμενο σώμα των Γενιτσάρων. Χωρίς αυτή τη γενοκτονία το βουλγαρικό έθνος θα απαριθμούσε σε 50 εκατομμύρια άτομα και θα ήταν ένα από τα μεγαλύτερα έθνη στην Ευρώπη. [...] Πάνω από 300.000 Βούλγαροι από την Ανατολική Θράκη εκδιώχθηκαν από την πατρική τους γη και τα κτήματά τους λεηλατήθηκαν». Βλ. (*ΑΤΑΚΑ*, 2009b).

Τον Οκτώβριο του 2012, το *ATAKA* πραγματοποίησε αντι-μουσουλμανική διαδήλωση στην πόλη Pazardzhik, σε δίκη που έλαβε μεγάλη δημοσιότητα σχετικά με το ριζοσπαστικό Ισλάμ.²⁵² Ταυτόχρονα, ένα άλλο ακροδεξιό κόμμα, το *Εθνικό Μέτωπο για τη Σωτηρία της Βουλγαρίας* πραγματοποιούσε στην εν λόγω πόλη τη δικά του αυτόνομη αντι-μουσουλμανική διαδήλωση. Στη συγκεκριμένη διαδήλωση ο Siderov και ο ηγέτης του *VMRO*, Karakachanov, εκφώνησαν αντι-μουσουλμανικούς λόγους (Krasimirov, 2012).

Ένας άλλος στόχος της ακτιβιστικής δράσης του *ATAKA* και γενικά της ακροδεξιάς του στάσης, αποτελούν οι *παρελάσεις υπερηφάνειας* (Sofia Gay Parade) των ομοφυλοφίλων που πραγματοποιούνται στη Σόφια. Συχνά τα ακροδεξιά κόμματα, οργανώσεις και παραθρησκευτικοί κύκλοι, διοργανώνουν αντι-συγκεντρώσεις προκειμένου να αποτρέψουν τη διεξαγωγή τους.

Στις δημόσιες ομιλίες του ο Siderov αντιμετωπίζει συνήθως τις συγκεκριμένες παρελάσεις, ως πρόκληση. Κατά την άποψή του, οι παρελάσεις είναι μια «ενοχλητική και απολύτως περιττή επίδειξη». Κατά τα στελέχη του *ATAKA* αυτή η παρέλαση αποτελεί «μια προκλητική ενέργεια κατά της χριστιανικής ηθικής και της κρατικής κυριαρχίας της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας... εξαιτίας της αποδοχής μιας τέτοιας διεστραμμένης άποψης, οι αρχές θα πρέπει να δώσουν επίσης άδεια για παρελάσεις παιδεραστών, σοδομιτών, επαγγελματιών κτηνοβατών, τρομοκρατών που δολοφονούν ανθρώπους, και όλων των τεράτων, δαιμόνων, και καταστροφών της βουλγαρικής κρατικής υπόστασης» (A. Todorov, 2013: 6). Η στάση αυτή, όπως γίνεται αντιληπτό, εξισώνει τους ανθρώπους της LGBT κοινότητας με τις πιο αποκρουστικές κατηγορίες εγκληματιών.

Το 2014 για άλλη μια φορά καταδίκασε την παρέλαση, ισχυριζόμενος ότι αποτελεί μια εκδήλωση που έχει εισαχθεί από «ξένες δυνάμεις» και «είναι ξένη απέναντι στις εθνικές παραδόσεις και στις ηθικές αξίες». Το κόμμα σημειώνει ότι κάθε χρόνο, πριν και κατά τη διάρκεια της «λεγόμενης παρέλασης για τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων», η κοινωνία είναι αγανακτισμένη από τη συμπεριφορά των διοργανωτών και των συμμετεχόντων, οι οποίοι κατά τα λεγόμενα των στελεχών του,

²⁵² Στη συγκεκριμένη δίκη κατηγορούμενοι ήταν 13 μέλη του τοπικού παραρτήματος της μουσουλμανικής οργάνωσης *Al-Al Waqf Islami*. Οι ύποπτοι κατηγορούνταν ότι κήρυτταν μια μη δημοκρατική ιδεολογία, που επιδίωκε να επιβάλει τον νόμο της Σαρία. Οι βασικές κατηγορίες εστίασαν στο κήρυγμα της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας και στο γεγονός ότι η οργάνωση δεν ήταν επίσημα καταχωρημένη. Βλ. (Novinite, 2012, October 29).

«έχουν ανοιχτά αποδείξει ότι ασελγούν δημόσια στους δρόμους, και επιδίδονται σε σεξουαλικές διαστροφές» (Novinite, 2014, July 04).

Το ΑΤΑΚΑ έφτασε στο σημείο το 2014, να υποβάλλει πρόταση τροποποίησης του Ποινικού Κώδικα, που να προβλέπει την απαγόρευση στα άτομα με ομοφυλοφιλικό προσανατολισμό να προβάλουν δημόσια τις σεξουαλικές τους προτιμήσεις. Οι συγκεκριμένες τροποποιήσεις που πρότεινε το ΑΤΑΚΑ αφορούσαν την επιβολή ποινή φυλάκισης και τεράστια πρόστιμα για τις «δημόσιες εκδηλώσεις της ομοφυλοφιλίας», όπως ήταν η συμμετοχή σε gay παρελάσεις. Συγκεκριμένα ο Sideron πρότεινε φυλάκιση από ένα έως πέντε χρόνια και πρόστιμα ύψους 5.000 έως 10.000 λέβα, για όποιον «εκδηλώνει δημοσίως ομοφυλοφιλικό προσανατολισμό ή την ταυτότητά του μέσα από μια οργάνωση ή τη συμμετοχή του σε συλλαλητήρια, πορείες και παρελάσεις ή μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης και του διαδικτύου» (The Sofia Globe, 2014, January 30). Κατά το ΑΤΑΚΑ, η συγκεκριμένη πρόταση αντανακλά το 95% της άποψης των πολιτών της Βουλγαρίας. Το ζήτημα δεν είναι πολιτικό, όπως ισχυρίζεται, αλλά απλώς ηθικό και δεοντολογικό. «Δεν προτείνουμε την απαγόρευση των ομοφυλόφιλων από τη συμμετοχή τους στη δημόσια ζωή, να καταλαμβάνουν δημόσιες θέσεις, να είναι αυτό που έχουν γίνει ή όπως τους έχει κάνει η φύση. Προτείνουμε μόνο ότι δεν θα πρέπει να επιδεικνύουν δημοσίως με τέτοιο δραστικό τρόπο τις σεξουαλικές προτιμήσεις τους σε εμάς και τα παιδιά μας» (ΑΤΑΚΑ, 2014b). Φυσικά οι συγκεκριμένες προτάσεις απορρίφθηκαν από την Εθνική Συνέλευση, σε ψηφοφορία που έγινε στις 30 Ιανουαρίου 2014.

6.3.9.6. Οι σχέσεις του κόμματος σε διεθνικό επίπεδο

Σχεδόν από τη στιγμή της ίδρυσής του, οι εκπρόσωποι του ΑΤΑΚΑ προσπαθούσαν να καθιερώσουν διαύλους επικοινωνίας και συνεργασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο με κόμματα που παρουσιάζουν παρόμοιο ιδεολογικό προφίλ. Για πρώτη φορά τον Οκτώβριο του 2005, όχι βέβαια τυχαία, και λόγω της επικείμενης ένταξης των χωρών αυτών στην ΕΕ, τα εθνικιστικά και ακροδεξιά κόμματα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης κλήθηκαν να συμμετάσχουν στην ετήσια συνάντηση των ευρωπαϊκών ακροδεξιών κομμάτων. Στη συνάντηση, εκτός από τους εκπροσώπους του ΑΤΑΚΑ και του κόμματος της Μεγάλης Ρουμανίας, ήταν παρόντες και εκπρόσωποι από γνωστά κόμματα της ευρωπαϊκής ακροδεξιάς: του Εθνικού Μετώπου της Γαλλίας, του Κόμματος της Ελευθερίας της Αυστρίας, του Φλαμανδικού Συμφέροντος από το Βέλγιο, της Alternativa Sociale και της Τρίχρωμης Φλόγας (Fiamma Tricolore) από την Ιταλία. Ο σκοπός της συνάντησης ήταν η μελλοντική

συνεργασία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με τον πιθανό σχηματισμό της κοινοβουλευτικής ομάδας των ακροδεξιών κομμάτων.

Τα πρώτα σημάδια της συνεργασίας μεταξύ του *ΑΤΑΚΑ* και της ευρωπαϊκής ακροδεξιάς, φάνηκαν από τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Τρεις ευρωβουλευτές, με επικεφαλής τον αναπληρωτή πρόεδρο του *Εθνικού Μετώπου*, Bruno Gollnisch, εξέδωσαν μια δήλωση «ενάντια στην άنيση μεταχείριση ορισμένων πολιτικών κομμάτων στη Βουλγαρία». Χωρίς να αναφερθεί συγκεκριμένα στο *ΑΤΑΚΑ*, η συγκεκριμένη δήλωση υποδήλωνε ότι ο ηγέτης ενός πολιτικού κόμματος στο Βουλγαρικό Εθνικό Κοινοβούλιο περιορίζεται από το δικαίωμά του να θέτει στις συνεδριάσεις του διάφορα ζητήματα, και επιπλέον, ότι η κομματική του ομάδα δεν έχει το δικαίωμα να επιλέξει το όνομα με το οποίο θα εκπροσωπείται.

Η πρώτη επίσημη συνεργασία πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2006, όταν ο Sideron επισκέφθηκε τον Jean Marie Le Penn κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του τελευταίου για τις γαλλικές προεδρικές εκλογές. Στο πλαίσιο της επίσκεψης συζητήθηκε η μελλοντική συνεργασία σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επίσης δηλώθηκε η υποστήριξη του *Εθνικού Μετώπου* στο *ΑΤΑΚΑ*, «δεδομένου ότι αυτό δέχεται την άδικη επίθεση από τα άλλα κόμματα και τα κρατικά μέσα ενημέρωσης» (*ΑΤΑΚΑ*, 2006).

Στις 14 Ιανουαρίου 2007, λίγες μέρες μετά την ένταξη της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας στην ΕΕ, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υποδέχτηκε τους πρώτους Ρουμάνους και Βούλγαρους ευρωβουλευτές. Ανάμεσά τους ήταν και πέντε ευρωβουλευτές του ακροδεξιού Κόμματος της *Μεγάλης Ρουμανίας* και ένας ομοϊδεάτης τους, ο Dimitar Stoyanov από τη Βουλγαρία, εκπροσωπώντας το κόμμα *ΑΤΑΚΑ*. Έτσι η ακροδεξιά, η οποία στην καλύτερη περίπτωση υπήρξε ευρωσκεπτικιστική, κατάφερε να συγκροτήσει για πρώτη φορά στην ιστορία της πολιτική ομάδα στο Ευρωκοινοβούλιο, έχοντας συμπληρώσει τα όρια που έθετε τότε ο κανονισμός του για τις πολιτικές ομάδες, δηλαδή 20 μέλη από 6 διαφορετικές χώρες.²⁵³

²⁵³ Τη συγκεκριμένη κοινοβουλευτική ομάδα συγκρότησαν επτά Γάλλοι ευρωβουλευτές του *Εθνικού Μετώπου*, πέντε Ρουμάνοι ευρωβουλευτές του Κόμματος της *Μεγάλης Ρουμανίας*, τρεις Βέλγοι Φλαμανδοί ευρωβουλευτές, ένας Αυστριακός, ένας Βρετανός, ένας Βούλγαρος και δύο Ιταλοί. Η νέα πολιτική ομάδα ονομάστηκε «*Ταυτότητα, Παράδοση, Κυριαρχία*» (Identity, Tradition, Sovereignty, ITS) και όρισε ως επικεφαλής της τον Bruno Gollnisch, ευρωβουλευτή του *Εθνικού Μετώπου* της Γαλλίας, στενό συνεργάτη του Jean-Marie Le Pen και αντιπρόεδρο του κόμματος. Ωστόσο, η νεοσύστατη πολιτική ομάδα της ακροδεξιάς στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχε πολύ μικρή ζωή, μόλις δέκα μήνες. Οι πέντε Ρουμάνοι ευρωβουλευτές της ομάδας αποχώρησαν από αυτήν τον Νοέμβριο του 2007, καταγγέλλοντας ως προσβλητικές τις δηλώσεις της Ιταλίδας συναδέλφου τους Alessandra

Ωστόσο, η συνεργασία συνεχίστηκε και εκτός Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Τον Ιανουάριο του 2008, οι ηγέτες του *Εθνικού Μετώπου*, του *Κόμματος της Ελευθερίας* της Αυστρίας, του Φλαμανδικού Συμφέροντος και του *ΑΤΑΚΑ*, συναντήθηκαν στη Βιέννη και συζήτησαν το ενδεχόμενο σχηματισμού μιας συμμαχίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η ιδέα ήταν να κληθούν και να συμμετέχουν σε αυτή την συμμαχία, όλα τα ακροδεξιά εθνικιστικά κόμματα από τα κράτη μέλη της ΕΕ, αλλά και από τις πιθανές υποψήφιες προς ένταξη χώρες, όπως η Αλβανία και Ουκρανία (Deutsche Welle, 2008, January 26). Το μελλοντικό κόμμα που θα σχηματιζόταν ονομάστηκε *Ευρωπαϊκό Πατριωτικό Κόμμα* ή *Ευρωπαϊκό Κόμμα της Ελευθερίας*, και συστάθηκε «για να είναι ένα αντίβαρο στις άλλες πολιτικές δυνάμεις στην Ευρώπη». Οι ηγέτες που ήταν παρόντες κατά τη συνάντηση, δήλωσαν ότι το νέο κόμμα θα πολεμήσει εναντίον του εξισλαμισμού της Ευρώπης, της μετανάστευσης και της παγκοσμιοποίησης, και ότι θα πρέπει να βασίζεται στις χριστιανικές παραδόσεις όλων των ευρωπαϊκών χωρών, συμπεριλαμβανομένων και των μη μελών της ΕΕ, όπως τη Σερβία και τη Ρωσία. Ως εκ τούτου, οι ηγέτες εξέφρασαν την άποψή τους ότι η Τουρκία δεν πρέπει ποτέ να γίνει μέλος της ΕΕ, όπως επίσης και ένα ενδεχόμενο ανεξάρτητο Κόσοβο (BBC, 2008, January 25).²⁵⁴

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια πρόσδεση των ευρωπαϊκών ακροδεξιών κομμάτων στη Ρωσία.²⁵⁵ Στην περίπτωση βέβαια του *ΑΤΑΚΑ*, ο Sideron δεν είχε κρύψει τα αντιδυτικά και αντιαμερικανικά του αισθήματα. Πρόσφατα, μάλιστα, το κόμμα ζήτησε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την αποχώρηση της χώρας από το ΝΑΤΟ (ΑΤΑΚΑ, n.d.a). Στις 22 Μαρτίου 2015, το *ΑΤΑΚΑ* συμμετείχε στο *Διεθνές Ρωσικό Συντηρητικό Forum* που διεξήχθη στην Αγία Πετρούπολη. Ο ηγέτης του κόμματος Sideron, ήταν ένα από τα μόλις εννέα άτομα που συμμετείχαν στο εν λόγω συνέδριο. Το συγκεκριμένο Forum διοργανώθηκε από το «Ρωσικό Εθνικό Πολιτιστικό Κέντρο - Σπίτι του Λαού», το οποίο έχει ως βασικό σκοπό την προσήλωση στις παραδοσιακές αξίες (Novinite, 2015, March 22).

Mussolini για τους Ρουμάνους μετανάστες στην Ιταλία. Βλ. Anti-Semitism International (2007, January 23), European Parliament (2007).

²⁵⁴ Οι συνομιλίες για το σχηματισμό ενός υπερεθνικού κόμματος της άκρας δεξιάς σταμάτησαν λόγω του γεγονότος ότι τα ακροδεξιά κόμματα δεν μπορούν να «στρατευτούν» σε μία διεθνή. Το πρόβλημα είναι ότι με τη ίδρυση μιας τέτοιας οργάνωσης, τα εθνικά κόμματα θα χάσουν μέρη της ανεξαρτησίας τους, η οποία θα είναι σε σύγκρουση με τους στόχους τους σε εθνικό επίπεδο (σ.τ.σ.).

²⁵⁵ Η Ρωσία θεωρείται από πολλούς, και ειδικότερα τα ακροδεξιά κόμματα, ως μια ανάσχεση στην αμερικανική κυριαρχία και στην επακόλουθη *Τάξη Πραγμάτων*. Ο Putin θεωρείται ως ο ηγέτης που όρθωσε το ανάστημά του στις απειλές και τις κυρώσεις της ΕΕ και των ΗΠΑ. Η Ρωσία εφαρμόζει ένα μοντέλο «εθνικής αυτοδιάθεσης», λειτουργώντας σύμφωνα με τα εθνικά της συμφέροντα, και προάγοντας τις χριστιανικές αξίες και τις παραδόσεις (Rekhtman, 2014).

6.3.10. Η Βουλγαρική Εθνική Ένωση-Νέα Δημοκρατία (Bulgarski Natsionalen Suioz, ND, BNS - ND)

Το κόμμα πρωτοεμφανίστηκε τη δεκαετία του '90, έχοντας ως αποστολή την «ενεργή προσπάθεια για την οικονομική και πνευματική αναβίωση της Βουλγαρίας». Έπειτα από διάφορες αλλαγές στην ηγεσία του το 2004, προσπάθησε να συμμετάσχει στις κοινοβουλευτικές εκλογές. Η παρθενική του εμφάνιση ήταν το 2009, σε εκλογές στις οποίες έλαβε 23.374 ψήφους και ποσοστό το 0,09% (European Election Database, n.d.; Stoyanova, n.d.). Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014 απέσπασε το 0,17% του εκλογικού σώματος (bgns.net, n.d.).

Η *BNS-ND* αποτέλεσε μια συγκεκριμένη προσπάθεια της παραστρατιωτικής πτέρυγας της *BNS*, των *Φρουρών*, αλλά και της ίδιας της *BNS* να συμμετάσχει στην πολιτική σκηνή. Ωστόσο, όταν κατήλθε στις βουλευτικές εκλογές του 2014 με αρχηγό της τον Boyan Rasate, πρώην ηγέτη της *BNS*, η τελευταία με επίσημη δήλωση στην ιστοσελίδα της αρνήθηκε οποιαδήποτε σχέση και συνεργασία με την *BNS-ND* (bgns.net, n.d.).

Ο δικτυακός τόπος του κόμματος είναι ενεργοποιημένος, με μερικές όμως από τις ενότητες να είναι υπό διαμόρφωση. Ωστόσο, μια από αυτές τις ενότητες εμφανίζει την ιδεολογία του κόμματος, η οποία μπορεί να συνοψιστεί όσον αφορά τα βασικά της θέματα: «Στις μορφές διακυβέρνησης, την οικονομία, το στράτευμα, τη θρησκεία, την εκπαίδευση, τις επιστήμες, την τέχνη και τον πολιτισμό, τα βουλγαρικά εθνικά εδάφη, τη φροντίδα για τη βουλγαρική φύση και την υγεία του Έθνους». Σε όλο το πρόγραμμα κυριαρχεί ο νατιβισμός του κόμματος, με πρωτοκαθεδρία φυσικά αυτή του βουλγαρικού έθνους.²⁵⁶

Στις 12 Σεπτεμβρίου 2014 το κόμμα διοργάνωσε πορεία διαμαρτυρίας υπό το σύνθημα «Απαγορεύστε την *BHC*». Στην πορεία συμμετείχαν ο εθνικιστής Boyan Stankov-Rassate, μέλος της ηγεσίας του *BNS-ND*, η Elena Vatahka και ο Radenko Grigorov από τον Σύλλογο *Φίλαθλων Ποδοσφαίρου Βουλγαρίας*. Η πορεία κατέληξε μπροστά στα κεντρικά γραφεία της *Βουλγαρικής Επιτροπής του Ελσίνκι* (*BHC*), όπου

²⁵⁶ βλ. <http://www.idem.bg/index.php/nashata-programa>, πρόσβαση 27/10/2015. Συγκεκριμένα να αναφέρουμε τις θέσεις για τη διακυβέρνηση στις οποίες υποστηρίζεται ότι: «*Η Βουλγαρία είναι η χώρα του βουλγαρικού λαού. Ως εκ τούτου, η ηγεσία και το δικαίωμα να οδηγήσει τη χώρα, ανήκει σε αυτόν τον λαό. Θέλουμε μια ισχυρή κεντρική κρατική εξουσία, αξιοπρεπούς και υπεύθυνης για την τύχη του έθνους των Βουλγάρων. Απορρίπτουμε την τρέχουσα πολυκομματική κοινοβουλευτική δημοκρατία ως μορφή διακυβέρνησης, η οποία δεν αντιστοιχεί με τη νοοτροπία και τις ιστορικές ανάγκες του βουλγαρικού έθνους, και ως εκ τούτου φαίνεται να είναι επιζήμια για τη μοίρα του. Τα πολιτικά κόμματα, αντί της διατήρησης σε εθνικό επίπεδο υπεύθυνης πολιτικής, εξυπηρετούν συγκεκριμένα πολιτικά συμφέροντα [...] Έτσι θέλουμε τη διάλυση όλων των πολιτικών κόμματος και όλων των οργανισμών που υπονομεύουν τα θεμέλια του βουλγαρικού κράτους και της κοινωνίας.*»

οι συγκεντρωμένοι εξαπέλυσαν απειλές και ύβρεις προς την οργάνωση και τους εργαζομένους που ήταν παρόντες στο γραφείο τη συγκεκριμένη στιγμή.²⁵⁷

Κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης, ακούστηκαν συνθήματα υπέρ της απαγόρευσης των δραστηριοτήτων των ΜΚΟ σε ολόκληρη τη Βουλγαρία. Τα συνθήματα αυτά ουσιαστικά αποτελούσαν δημόσια υποκίνηση μίσους και διακρίσεων λόγω φύλου ή εθνοτικής καταγωγής. Κατά τη διάρκεια της πορείας, οι διαδηλωτές κρατούσαν πανό με το εθνικο-σοσιαλιστικό σύμβολο που χρησιμοποιεί η *BNS-ND*, ένα σφυρί διασταυρωμένο με ένα ξίφος. Αυτή είναι μία τροποποιημένη έκδοση του συμβόλου του *Μαύρου Μετώπου*, μία πολιτική ομάδα που έδρασε στη Γερμανία στις αρχές της δεκαετίας του '30, με ιδρυτή της τον Otto Strasser (Bulgarian Helsinki Committee, 2014).²⁵⁸

6.4. Οι ακροδεξιές οργανώσεις στη Βουλγαρία

6.4.1. Η Βουλγαρική Εθνική Ένωση (Bulgarski Natsionalen Suioz, BNS)

Η Βουλγαρική Εθνική Ένωση (Bulgarski Natsionalen Suioz, BNS), ιδρύθηκε το 2001 από τον Boian Stankov, γνωστό και με το υποκοριστικό Rasate. Έπειτα από την εμπλοκή του Rasate σε σκάνδαλο το 2010 και την απομάκρυνσή του από την αρχηγία της οργάνωσης, οι ηγέτες της είναι οι Zvezdomir Andronov, Asen Krastev και Nikolai Nikolov. Η οργάνωση έχει κατά καιρούς συνεργαστεί με άλλες ακροδεξιές ομάδες και φορείς.²⁵⁹ Το 2005 συνεργάστηκε και με το *ATAKA*, διακόπτοντας όμως τις σχέσεις της το 2006. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2009 κατήλθε αυτόνομη με τη συνεργασία μικρότερων ακροδεξιών κινημάτων. Παρά τη μικρή της εκλογική αποτελεσματικότητα, η οργάνωση κατέχει ηγετική θέση στον

²⁵⁷ Οι απειλές και οι ύβρεις που εξαπέλυσαν οι διαδηλωτές ήταν μεταξύ άλλων: «Θα πεθάνεις», «Εάν ακόμα δεν είναι σαφές σε αυτούς, θα έρθουμε να το κάνουμε ξεκάθαρο και ισχυρότερο», «Βάλτε κάγκελα ασφαλείας και αγοράστε αλεξίσφαιρα γιλέκα», «Θα σας λιντσάρουμε», «Βρομερή Πόρνη», «Το Ντιγιαρμπακίρ σας περιμένει, και είναι χειρότερο στους σκοτεινούς δρόμους της Σόφιας που δεν υπάρχουν κάμερες», «Μπάσταρδοι», «Πίθηκοι», και «Θα σας κρεμάσουμε ανάποδα».

²⁵⁸ Στην επιστολή της προς τον Δήμο της Σόφιας, η *BHC* δήλωσε πως το κόμμα *BNS-ND*, είναι μία νέα ολοκληρωτική οργάνωση, η οποία, παρά το γεγονός ότι είναι ανεκτή από τις βουλγαρικές αρχές, είναι γνωστή για τις ρατσιστικές της δράσεις και τη ξενοφοβία που την περιβάλλει, καθώς επίσης και για την άρνηση που επιδεικνύει ενάντια στη δημοκρατία του πολιτικού συστήματος και των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η *BHC* εκφράζει γενικά τις ανησυχίες της για την ανοδική τάση στα τελευταία έτη, της συχνότητας και της δημοτικότητας της ρητορικής κατά των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των ΜΚΟ στη χώρα, καθώς επίσης και για την τάση των πολιτικών κομμάτων να υιοθετούν τέτοιου είδους φρασολογία και ρητορική (Bulgarian Helsinki Committee, 2014).

²⁵⁹ Η *BNS* διατηρεί δεσμούς με τη Βουλγαρική Ορδή-1938, την καθημερινή εφημερίδα *Monitor* (η οποία παρέχει θετική κάλυψη στην *BNS*), και με τους εκδότες *Zhar Pititsa* και *Zharava 2002*, των οποίων τα ακροδεξιά και αντισημιτικά βιβλία προσφέρονταν σε εκπτώτικές τιμές στην ιστοσελίδα της *BNS*. Η *BNS* φαίνεται να διατηρεί και στενούς δεσμούς με τις διεθνείς νεοναζιστικές οργανώσεις (Ivanov & Ilieva, 2005: 9).

χώρο της βουλγαρικής εξτρεμιστικής δεξιάς. Μαζί με τη *Βουλγαρική Ορδή-1938*, την οποία θα εξετάσουμε παρακάτω, η *BNS* είναι μια από τις σημαντικότερες εξτρεμιστικές οργανώσεις στη Βουλγαρία (Frusetta & Glont, 2009: 567).

Η *BNS* αυτοχαρακτηρίζεται ως ένα εθνικιστικό κόμμα. Κατά τους ισχυρισμούς των μελών της, ο χαρακτηρισμός που της προσάπτεται ως φασιστική οργάνωση, συνιστά μια προσπάθεια σπύλωσης. Η ίδια αρνείται τον ακραίο αυτό χαρακτηρισμό, και αυτοπροσδιορίζεται ως μια πατριωτική μη πολιτική οργάνωση (Ivanov & Piieva, 2005: 8). Παρά τους ανωτέρω ισχυρισμούς, η *BNS* αποκάλυπτα εξαίρει τις φασιστικές παραδόσεις²⁶⁰, και χρησιμοποιεί φασιστική πρακτική και ρητορική. Στόχος της *BNS* είναι να προάγει τα βουλγαρικά εθνικιστικά συμφέροντα να προωθήσει τη συνεργασία με τα άλλα εθνικιστικά κινήματα στο εξωτερικό (Andreev, 2007) να συμβάλλει στο έργο της αστυνομίας σε περιπτώσεις μαζικών ταραχών και φυσικών καταστροφών (International Visegrad Fund, n.d.).

Όπως και το *ATAKA*, η *BNS* υπόσχεται «τη διάσωση του έθνους από τις αρνητικές επιπτώσεις της μετάβασης». Η ιστοσελίδα της οργάνωσης (<http://bg.bgns.net>), τα διαδικτυακά forum, η εβδομαδιαία εκπομπή της οργάνωσης στο *TV-SKAT*, οι ομιλίες του ιδρυτή της Rasate και των νέων ηγετών της, τονίζουν την ανάγκη «επιστροφής» στο ένδοξο παρελθόν, προκειμένου να προστατευτεί η Βουλγαρία από τους διεφθαρμένους πολιτικούς²⁶¹, την παγκοσμιοποίηση, τις ΗΠΑ, το NATO, τους «Τούρκους» στη χώρα, την Τουρκία (bgns.net, 2015, October 16), την Ελλάδα (bgns.net, 2016, October 19), τους ομοφυλόφιλους²⁶² και τους Ρομά.²⁶³ Η στάση της οργάνωσης απέναντι στους πρόσφυγες είναι κάθετα αρνητική, υποστηρίζοντας ότι το προσφυγικό κύμα αποτελεί μια προσπάθεια εξισλαμισμού της Ευρώπης και, κατά προέκταση, της χώρας (bgns.net, 2015, October 24).

Η ιδεολογική πλατφόρμα της οργάνωσης, περιλαμβάνει ένα συνδυασμό κοινωνικών και εθνικών θεμάτων, παρουσιάζοντας σαφείς αντιδημοκρατικές τάσεις.

²⁶⁰ Συγκεκριμένα, «πατέρας» της οργάνωσης θεωρείται ο φασίστας στρατηγός, ιδρυτής της προπολεμικής *Βουλγαρικής Λεγεώνας*, Hristo Lukov, για τον οποίο η οργάνωση διοργάνωσε εκδηλώσεις μνήμης για την επέτειο του θανάτου του (Andreev, 2007; Frusetta & Glont, 2009).

²⁶¹ Ο Rasate δήλωνε: «το διεφθαρμένο πολιτικό σύστημα έχει κλέψει την αυτοπεποίθησή μας ως Βούλγαροι τα τελευταία χρόνια» (Andreev, 2007).

²⁶² Τον Ιούνιο του 2008, ο Rasate ζήτησε την υιοθέτηση μέτρων εναντίον των ομοφυλοφίλων όπως και την απαγόρευση της πρώτης προγραμματισμένης πορείας τους. Υποστήριξε μάλιστα ότι οι ομοφυλόφιλοι απολαμβάνουν την εύνοια των πολιτικών κομμάτων (Novinite, 2008, June 22).

²⁶³ Η *BNS* αντιτίθεται στην παγκοσμιοποίηση, στην αμερικανική ηγεμονική πολιτική, στον διεθνή καπιταλισμό και στην παρουσία μειονοτήτων στη χώρα. Ιδιαίτερα όμως επικεντρώνεται στις αδύναμες – κατά την άποψή της – κυβερνήσεις, τις οποίες καταγγέλλει ως ολιγαρχικές, διεφθαρμένες και παρασιτικές. Χαρακτηρίζει το σύνολο του πολιτικού κόσμου ως προδότες, ανίκανους, παράσιτα και γεμάτους από «δημοκρατικές αηδίες» (Frusetta & Glont, 2009: 567).

Σύμφωνα με απόψεις των μελών της, η *BNS* συνιστά «μια νέα τάξη πραγμάτων ενάντια στο χάος της διεφθαρμένης δημοκρατικής πολιτικής». Προσπαθεί να κερδίσει οπαδούς από τους «χαμένους» της μετάβασης και τους απογοητευμένους πολίτες, και απευθύνεται στα φτωχά οικονομικά στρώματα και τους εργάτες: «τους ανθρώπους που είναι ταπεινωμένοι και δυσαρεστημένοι». Τα νατιβιστικά ιδεολογικά της στοιχεία είναι επίσης ισχυρά: «Θεωρούμε ως σημαντικότερο, τον αυτοπροσδιορισμό μας ως Βούλγαροι και πατριώτες. Η πίστη μας προέρχεται από την ενότητα του αίματός μας και δεν υπόκειται σε πολιτικές ή θρησκευτικές προκαταλήψεις». Αν και περιθωριακή λοιπόν, η *BNS* είναι ενεργή, και συνιστά ένα σημαντικό πυρήνα των εξτρεμιστών που μοιράζονται μια πρωτο-βουλγαρική Άρια ιδεολογία (Ivanov & Pieveva, 2005: 9). Όπως αναφέρουν οι προηγούμενοι μελετητές, ο συγκεκριμένος εθνικισμός βασίζεται στις θεωρίες της Άριας πρωτο-βουλγαρικής ταυτότητας, η οποία περιλαμβάνει μια ειδωλολατρική πίστη που απορρίπτει τη σλαβική και Ορθόδοξη παράδοση. Μια ιδεολογική προσέγγιση κοινή με άλλες εξτρεμιστικές ομάδες. Τα σύμβολα και οι πεποιθήσεις της *BNS* λοιπόν, είναι κοινά με τα αντίστοιχα όλων αυτών των οργανώσεων. Η *BNS* επιζητά τη νέα «εθνική αφύπνιση», μια καινούρια τάξη πραγμάτων προκειμένου να απαλλαγεί η Βουλγαρία από τις μειονότητες και τις συνέπειες που επέφερε η μετάβαση. Αυτή η νέα τάξη δεν περιορίζεται αποκλειστικά σε εθνοκεντρικά συνθήματα, αλλά εμπεριέχει στοιχεία «παλιγγενεσίας της βουλγαρικής κοινωνίας».²⁶⁴ Η οργάνωση δε συνδέει αυτή την «αναγέννηση» με σλαβικές και ορθόδοξες παραδόσεις αλλά επιζητεί την επιστροφή σε μια Άρια και παγανιστική πρώτο-Βουλγαρική ταυτότητα.²⁶⁵ Οι δηλώσεις και το πρόγραμμα της *BNS* ταυτίζεται με την ιδεολογία του βουλγαρικού φασισμού του Β΄ ΠΠ (Frusetta & Glont, 2009: 567).

Τον Αύγουστο του 2007, η *BNS* ανακοίνωσε τη δημιουργία του παραστρατιωτικού της σκέλους με την ονομασία *Gvard* (Φρουρά) (Yoncheva, 2007). Στόχος της *Φρουράς* ήταν η καταπολέμηση των εγκλημάτων των «γύφτων», και η αποτροπή μιας μελλοντικής «Βουλγαρίας που θα αριθμούσε τρία εκατομμύρια Βούλγαρους και τρία εκατομμύρια γύφτους» (Andreev, 2007). Αυτή η «φρουρά»

²⁶⁴ Κατά την οργάνωση, η δημοκρατία σήμερα δεν είναι παρά «ψευτο-δημοκρατία». Ως μέλος από το 2003 του νεοναζιστικού συνδέσμου, *Ευρωπαϊκό Εθνικό Μέτωπο* (European National Front), διακηρύττει την ανάγκη δημιουργίας του *Τέταρτου Ράιχ*. Ενός κράτους δομημένου με τις αρχές του «νόμου και τάξης», το οποίο θα απορρίπτει το μεγάλο κεφάλαιο και τα κοινωνικά δικαιώματα των μειονοτήτων (International Visegrad Fund, n.d.).

²⁶⁵ Ο ίδιος ο Siderov κατηγορεί την οργάνωση ότι είναι αντιχριστιανική και παγανιστική. Ότι ακολουθεί τα πρότυπα του Χίτλερ, έχοντας ναζιστική ιδεολογία και μεθόδους (Dikov, 2009).

σωματοφυλάκων των στελεχών της, της οποίας τα μέλη ντύνονται με φασιστικές στολές (καφέ, κόκκινο και μαύρο, μπότες, καπέλα και δερμάτινα τζάκετ) στα πρότυπα των SA και SS του Χίτλερ, σχετίζεται με άλλες νεοφασιστικές και νεοναζιστικές οργανώσεις του εξωτερικού.²⁶⁶

Η *BNS* εναντιώνεται με σφοδρότητα στους Ρομά. Τον Φεβρουάριο του 2002 διοργάνωσε στη Σόφια εκστρατεία κατά των Ρομά. Η συγκεκριμένη δράση περιλάμβανε αφισκοκόλληση στους δρόμους, και τη συλλογή υπογραφών διαμαρτυρίας εναντίον της κλοπής της ηλεκτρικής ενέργειας από τους Ρομά και της οικονομικής επιβάρυνσης των Βούλγαρων με το σύνθημα: «*Ποιός θα πληρώσει για τον λογαριασμό του Ηλεκτρισμού των Τσιγγάνων;*». Η οργάνωση συνέλεξε τελικά 2.000 υπογραφές, τις οποίες μαζί με τη δήλωση κατέθεσε στο Κοινοβούλιο. Στις 22 Μαρτίου 2002, σε συνέντευξη Τύπου η *BNS* απαίτησε τον περιορισμό των «πρωτοφανών δικαιωμάτων», που χορηγούνται εις βάρος των Βουλγάρων στους Ρομά, τους οποίους χαρακτήρισε ως μια «αλαζονική εθνική ομάδα» (Ivanov & Plevna, 2005: 9).

Οι *Φρουροί* την εποχή εκείνη τρομοκράτησαν με τραμπουκικές επιθέσεις τσιγγάνικους καταυλισμούς γύρω από τη Σόφια. Το αποτέλεσμα ήταν να ξεσπάσουν σημαντικές ταραχές στους καταυλισμούς αυτούς το διάστημα Ιούλιος-Αύγουστος 2008, με αίτημα να σταματήσει η τρομοκρατία από τις φασιστικές συμμορίες (United States of America. Department of State, 2010).²⁶⁷ Στις ταραχές αυτές, η αστυνομία επενέβη εναντίον των Ρομά μαζί με ομάδες της *BNS*. Ο Rasate δήλωνε μάλιστα ότι η συμμετοχή τους στην καταστολή αυτή είχε την έγκριση του υπουργού εσωτερικών, χωρίς να υπάρξει επίσημη διάψευση.

Στην ιστοσελίδα της οργάνωσης μπορούμε να ανακτήσουμε σωρεία κατηγοριών κατά των Ρομά. Οι Ρομά λοιπόν κατηγορούνται ότι συστήνουν εγκληματικές συμμορίες. Οι πολιτικοί και οι ΜΚΟ κατηγορούνται ότι προσφέρουν προστασία στα «ρατσιστικά» (sic), κατά των Βουλγάρων εγκλήματα των Ρομά. Έφτασαν μάλιστα στο σημείο να ζητήσουν την ένοπλη επέμβαση στρατού και αστυνομίας, προκειμένου να ληφθούν μέτρα κατά των «τσιγγάνικων επιδρομών», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται (bgns.net, 2015, June 24).

²⁶⁶ Όπως την ισπανική *La Falange*, τη ρουμανική *Noua Dreapta*, το βελγικό *Vlaams Blok*, το γερμανικό *Deutsches Kolleg* και το φλαμανδικό *Nationale Alliantie*.

²⁶⁷ Η *BNS* χαιρέτησε την κατεδάφιση 46 κατοικιών Ρομά που πραγματοποιήθηκε το Σεπτέμβριο του 2009 στο Burgas, που δεν είχαν νόμιμους τίτλους ιδιοκτησίας και ανέγερσης (Bulgarian Helsinki Committee, n.d.).

Η οργάνωση θεωρεί τον εαυτό της ως τη συνέχιση της *Ένωσης των Βουλγαρικών Εθνικών Λεγεώνων* (Съюз на Българските Национални Легиони), μια από τις πολλές ακροδεξιές και πρωτοφασιστικές οργανώσεις της Βουλγαρίας τα χρόνια πριν από τον πόλεμο, η οποία ιδρύθηκε από τον φιλοναζιστή στρατηγό Hristo Lukon το 1933 (Payne, 1995: 327). Από το 2003 διοργανώνει την εκδήλωση «Lukon March»²⁶⁸, την πιο σημαντική εκδήλωση των ακροδεξιών εθνικιστικών οργανώσεων στη Βουλγαρία. Η συγκεκριμένη εκδήλωση πραγματοποιείται στη Σόφια κάθε χρόνο τον Φεβρουάριο, ως φόρος τιμής στον στρατηγό Hristo Lukon. Μέλη ακροδεξιών οργανώσεων, όπως η *Εθνική Αντίσταση, Αίμα και Τιμή* και άλλες μικρότερες οργανώσεις πραγματοποιούν πορεία με πυρσούς στα χέρια. Ο κύριος διοργανωτής της εκδήλωσης είναι η *Βουλγαρική Εθνική Ένωση*, γεγονός που αποτελεί ένα ακόμα πειστήριο ότι η οργάνωση διαθέτει νεοναζιστικές, νεοφασιστικές, ρατσιστικές και ομοφοβικές ιδέες (A. Todorov, 2013: 7).

6.4.2. Η Βουλγαρική Ορδή-1938 (Bulgarska Orda, BH-1938)

Η οργάνωση *Βουλγαρική Ορδή-1938* (Bulgarska Orda, BH-1938), προέκυψε το 1999 ως διάσπαση από τη *Ιστορική Ένωση Βουλγαρική Ορδή* (Istoricheskoto Druzhestvo Bulgarska Orda, IDBO)²⁶⁹. Η BH-1938 είχε αρχικά ως επικεφαλής τους Dorian Alexandron και Dimitar Dimitrov. Σε αντιδιαστολή με την IDBO, της οποίας οι δραστηριότητες περιορίζονται σε «ιστορικές» έρευνες, παρουσίαζε μια πολιτική ατζέντα. Η οργάνωση δημοσίευε το *Avi-tohol*, ένα φυλλάδιο που προωθούσε την αρχαία βουλγαρική ιστορία, ενώ η IDBO εξέδιδε το *Δελτίο της Βουλγαρικής Ορδής* (Izvestia na Bulgarska Orda) (Ivanov & Ilieva, 2005: 10).

Η BH-1938 έχει επιδιώξει την ενεργή πολιτική συμμετοχή, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στη νέα προσπάθεια εδραίωσης της ακροδεξιάς οικογένειας στη Βουλγαρία. Από κοινού με την BNS, καλούσε «όλες τις πατριωτικές οργανώσεις» να συναντηθούν προκειμένου να «ορίσουν μια συντονισμένη στρατηγική για τη διαφύλαξη

²⁶⁸ Για τη συγκεκριμένη εκδήλωση υπάρχει και ιστοσελίδα: <http://www.lukovmarsh.info/> (πρόσβαση 25/10/2015), στην οποία μπορεί κάποιος να πληροφορηθεί σχετικά και να παρακολουθήσει διάφορα βίντεο.

²⁶⁹ Η IDBO ιδρύθηκε το 1997 με σκοπό την προώθηση της έρευνας σχετικά με την πρωτο-βουλγαρική καταγωγή. Διεκδικεί την κληρονομιά της πρωτοεμφανιζόμενης *Βουλγαρικής Ορδής*, που ιδρύθηκε το 1938 και είχε ως σκοπό την έρευνα της αρχαίας βουλγαρικής ιστορίας. Η *Βουλγαρική Ορδή*, την περίοδο που η Βουλγαρία ήταν σύμμαχος με τη ναζιστική Γερμανία, επιδίωξε να αποδείξει ότι η *πρωτο-Βούλγαροι* δεν ήταν ούτε Σλάβοι ούτε οι Τούρκοι αλλά Αρίοι. Οι ιδέες και το συγγραφικό έργο της *Βουλγαρικής Ορδής* αποτελούν το ιστορικό θεμέλιο για τη φιλοναζιστική εκδοχή του βουλγαρικού εθνικιστικού εξτρεμισμού, που συμερίζονται οι περισσότερες παγανιστικές νεοναζιστικές ομάδες (Ivanov & Ilieva, 2005: 23).

των βουλγαρικών αξιών», και «να υπερασπιστούν την τιμή του ευγενικού, εκλεκτού και αγαπημένου από τον θεό, βουλγαρικού λαού». Η συνάντηση διεξήχθη τελικά στις 18 Μαΐου του 2002, κοντά στην ιστορική περιοχή Madara. Σε αυτήν συμμετείχαν διάφορες εξτρεμιστικές ομάδες, όπως η *BNS*, το *Φοιτητικό Εθνικό Κίνημα «Μεγάλη Βουλγαρία»*, οι *Πολεμιστές του Κινήματος Tangra*, και φυσικά η *BH-1938*. Αποτέλεσμα ήταν η ίδρυση της *Ένωσης Πατριωτικών Οργανισμών* (*Sujuz na Patriotichnite Organizatsii, SPO*), με σκοπό την κοινή κάθοδο των ακροδεξιών οργανώσεων ως πολιτικό κόμμα στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2002. Ο κύριος στόχος της *SPO* ήταν να αντιμετωπίσει «την υποβάθμιση του βουλγαρικού κράτους, και τις απειλές κατά της ακεραιότητας και της κυριαρχίας της χώρας» (Ivanov & Piieva, 2005: 10). Έκτοτε η *BH-1938* δεν παρουσίασε κάποια ουσιαστική δραστηριότητα.

6.4.3. Οι Πολεμιστές του Κινήματος Tangra (Dvizhenie Voini na Tangra, DVT)

Οι πολεμιστές του Κινήματος *Tangra*, είναι μια μικρή και περιθωριακή εξτρεμιστική οργάνωση, που ιδρύθηκε το 1998 στην πόλη Botevgrad. Η οργάνωση αυτοπροσδιορίζεται ως «νέοι δεξιόι εθνικιστές». Η *DVT* δεν διαθέτει καμία οργανωτική δομή. Οι δραστηριότητές της περιορίζονται στην ανάρτηση υλικού στο διαδίκτυο, στη διανομή φυλλαδίων, και στην περιστασιακή αποστολή επιστολών στους τοπικούς πολιτικούς. Ο δικτυακός τόπος της οργάνωσης (<http://www.voininatangra.org/modules/ipboard/index.php>) περιέχει κείμενα του θεωρητικού ιδεολόγου της Anguel Gruncharov, τα οποία συνδυάζουν έντονο αντισημιτισμό και ακραίο ρατσισμό – κυρίως κατά των Ρομά, αλλά και κατά της τουρκικής μειονότητας και των μεταναστών - με νεοναζιστικές, αντικομμουνιστικές, μοναρχοφασιστικές και ισχυρές αντιδημοκρατικές τάσεις. Η ιδεολογία της *DVT* περιλαμβάνει τη λατρεία παγανιστικών θρησκειών, στο πλαίσιο των ψευδο-ιστορικών θεωριών της πρωτο-Άριας καταγωγής των Βουλγάρων (Ivanov & Piieva, 2005: 10-11).

6.4.4. Κοινωνία Dulo (Obshtestvo Dulo, OD)

Η *Κοινωνία Dulo* είναι μια περιθωριακή, φιλοναζιστική και παγανιστική οργάνωση που ιδρύθηκε το 2001 στο Gabrovo. Αυτοπροσδιορίζεται ως μια οργάνωση η οποία συστάθηκε με σκοπό τη «μελέτη και έρευνα του Άριου πολιτισμού, τη φιλοσοφία, τη μυθολογία και την ιστορία του». Η *OD* δημοσιοποιεί τις απόψεις της στα διάφορα ακροδεξιά site. Η ρητορική της περιέχει αντισημιτική, νεοναζιστική και

ρατσιστική προπαγάνδα, συνδυαζόμενη με αντιφιλελεύθερες, αντιδημοκρατικές, και κατά της παγκοσμιοποίησης ιδέες.²⁷⁰ Η οργάνωση διατηρεί στενούς δεσμούς με άλλες ναζιστικές οργανώσεις στην Ευρώπη. Η βασικότερη σχέση που έχει αναπτύξει είναι με την ομάδα του *Σεμιναρίου της Θούλης*, του σημαντικότερου μαζί με τη *Νέα Δεξιά*, ακροδεξιού δικτύου διανοουμένων. Παρ' όλα αυτά, η δράση της *OD* είναι ουσιαστικά αμελητέα, και σε πολλούς άγνωστη (Ivanov & Pieveva, 2005: 11).

6.4.5. Το Βουλγαρικό Εθνικό Μέτωπο-απόδημοι (Bulgarski Natsionalen Front, BNFe)

Το *Βουλγαρικό Εθνικό Μέτωπο-απόδημοι* είναι μια διεθνική οργάνωση του ακροδεξιού χώρου στη Βουλγαρία, που ιδρύθηκε το 1947 στο Μόναχο από τον ηγέτη της *SBNL*, Ivan Dochev (Bell, 1999: 248). Στη συνέχεια, ο Dochev και το *BNFe* δραστηριοποιήθηκαν πολιτικά στη Βόρεια Αμερική. Αρχικά στον Καναδά το 1951, και μετέπειτα το 1958 στην Νέα Υόρκη. Το *BNFe* είναι μια φιλομοναρχική, εθνικιστική, ακροδεξιά και αντικομμουνιστική οργάνωση, που διεκδικεί ιδεολογική συνέχεια με την *SBNL*. Τα μέσα ενημέρωσης με τα οποία προωθεί τις ιδέες της είναι η *Ελευθερία* (Svoboda) που δημοσιεύεται στο Τορόντο, και ο *Αγώνας*²⁷¹ (Borba), που δημοσιεύεται στο Σικάγο. Όπως αναφέραμε και παραπάνω, το *BNFe* διατηρεί στενές σχέσεις στον βουλγαρικό χώρο με το *BDF* (Ivanov & Pieveva, 2005: 11).

6.4.6. Η Ένωση των Βουλγαρικών Εθνικών Λεγεώνων (Suioz na Bulgarskite Natsionalni Legioni, SBNL)

Η *Ένωση των Βουλγαρικών Εθνικών λεγεώνων* υπήρξε μια μικρή, περιθωριακή και πολιτικά ασήμαντη οργάνωση, που είχε έδρα στο Burgas και ηγέτη της τον πρώην λεγεωνάριο και μέλος της *BDF*, Ivan Grigorov. Η οργάνωση εξέδιδε την εφημερίδα *Λεγεωνάριος* (Legioner). Ο Grigorov ζήτησε να δοθούν κίνητρα για την αύξηση του ποσοστού των γεννήσεων των Βουλγάρων, προκειμένου να σωθεί το έθνος. Τον Νοέμβριο του 2000 ζήτησε να παρέμβουν οι δικαστικές αρχές και να απαγορεύσουν τη μετάδοση των ειδήσεων στα τουρκικά, θεωρώντας ότι η εκφώνηση στην τουρκική γλώσσα είναι αντισυνταγματική (Ivanov & Pieveva, 2005: 11-12).

6.4.7. Το Φοιτητικό Εθνικό Κίνημα «Μεγάλη Βουλγαρία» (Studentsko Natsionalno Dvizhenie Velika Bulgarija)

²⁷⁰ Για περισσότερα, βλ. <http://www.kanatangra.wallst.ru/> πρόσβαση 25/10/2015, <https://www.stormfront.org/forum/t231298-135/>, πρόσβαση 25/10/2015. Στο τελευταίο σύνδεσμο μπορούμε να βρούμε και τη διακήρυξη της οργάνωσης.

²⁷¹ Βλ. <http://borbabnf.tripod.com/>, πρόσβαση 26/10/2015.

Το *Φοιτητικό Εθνικό Κίνημα «Μεγάλη Βουλγαρία»* υπήρξε μια ακραία εθνικιστική οργάνωση που ιδρύθηκε το 1995 στη Σόφια. Αυτοπροσδιοριζόταν ως μια «εθνικιστική, πατριωτική, μη-πολιτική συμμαχία της σπουδάζουσας νεολαίας», που είχε ως στόχο να «καθορίσει τη Νέα Βουλγαρική Εθνική Αναγέννηση μέσα από αγώνες και δημοσιεύσεις», με τη «συνεχή και μαζική προπαγάνδα των βουλγαρικών ιδεών στους ακαδημαϊκούς κύκλους». Ιδεολογικά διακατεχόταν από ακραίες κατά των Ρομά ρατσιστικές θέσεις, καθώς και από έντονη αντιτουρκική προπαγάνδα, αντιδράσεις που εκδηλώνονταν κυρίως με οξείες διαμαρτυρίες για την εκφώνηση των δελτίων ειδήσεων στα τουρκικά, και κατά της επικύρωσης του *Πλαισίου Σύμβασης για τις Εθνικές Μειονότητες* (Ivanov & Pieva, 2005: 12).

6.5. Υποκουλτούρες

6.5.1. Skinheads

Η παρουσία του κινήματος των Skinheads στη Βουλγαρία είναι αποσπασματική και διάσπαρτη. Συμμορίες Skinheads υπάρχουν από το 1990, χωρίς όμως να παρουσιάζουν κάποια αξιοσημείωτη οργάνωση. Το προφίλ αυτής της υποκουλτούρας αφορά κυρίως νέους άνδρες, ηλικίας 16-17 ετών. Η σύνθεση αυτών των ομάδων είναι σχετικά περιορισμένη, καθώς οργανώνονται σε μικρές ομάδες αποτελούμενες από 4 έως 7 μέλη. Το μορφωτικό επίπεδό τους είναι ιδιαίτερα χαμηλό. Οι skinheads στη Βουλγαρία δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερα έντονη δραστηριότητα. Η δράση τους περιορίζεται σε μεμονωμένες επιθέσεις εναντίον ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες (Ivanov & Pieva, 2005: 12-13). Η συγκρότηση αυτών των συμμοριών είναι περιθωριακή και εξαιρετικά ρευστή, και χαρακτηρίζεται από περιστασιακή οργάνωση και έλλειψη θεσμοθετημένης ηγεσίας, ενώ η δραστηριότητα τους περιλαμβάνει βίαιες επιθέσεις κατά των Ρομά και της τουρκικής μειονότητας, και πιο πρόσφατα εναντίον των αιτούντων άσυλο, των προσφύγων και μεταναστών (Stoyanova, n.d.). Οι συγκεκριμένες ομάδες εμφανίζονται περισσότερο δραστήριες σε μεγάλες πόλεις της Βουλγαρίας, όπως τη Σόφια, το Plovdiv, το Bourgas και το Rousse, καθώς επίσης και σε μικρότερες όπως τη Bjala Slatina και τη Vratsa (Ivanov & Pieva, 2005: 13).

6.5.2. Η οργάνωση *Αίμα και Τιμή* (Blood and Honor)

Η οργάνωση *Αίμα και Τιμή* (Кръв и чест) όπως έχουμε ήδη αναφέρει, αποτελεί ένα διεθνές εξτρεμιστικό κίνημα το οποίο έχει απαγορευθεί σε πολλές χώρες. Έχει το παράρτημά της σε μία από τις μεγαλύτερες πόλεις της Βουλγαρίας, τη

Plondin (Φιλιπούπολη). Τα μέλη της απαριθμούν γύρω στα 40 με 50 άτομα. Η οργάνωση διατηρεί στενές σχέσεις με την BNA και δύο βουλγαρικά συγκροτήματα: τα “Paganblut” και “Arian Art”. Πριν από τις ευρωεκλογές του 2014, το κίνημα ανακοίνωσε την πρόθεσή του να «πολεμήσει την ΕΕ εκ των έσω», και ενέκρινε την υποψηφιότητα ενός από τα μέλη του (με βεβαρημένο ποινικό μητρώο) ως ανεξάρτητου υποψήφιου στις συγκεκριμένες εκλογές (Stoyanova, n.d.). Από το 2013 είναι ιδρυτικό μέλος του *Εθνικιστικού Κόμματος Βουλγαρίας*.

6.5.3. Η *Εθνική Αντίσταση* (National Resistance, NS)

Η *Εθνική Αντίσταση* (Национална съпротива) ιδρύθηκε το 2010 και αποτελεί μια οργάνωση της οποίας η ιδεολογία βρίσκεται σε πλήρη ταύτιση με τους νεοναζιστές ομοϊδεάτες της. Τα μέλη της φοράνε μαύρα ρούχα στις διαδηλώσεις και τις πορείες τους, ενώ χρησιμοποιούν αριστερή ρητορική. Έχουν φτιάξει ως κυβερνοχώρο τους στο διαδίκτυο το *Alter Media*²⁷², και η πρωτεύουσα Σόφια είναι γεμάτη από αυτοκόλλητά τους. Βέβαια οι ίδιοι ισχυρίζονται ότι είναι πατριώτες και όχι Ναζί, πολέμιοι της κυβέρνησης και του καπιταλισμού. Το 2013 μαζί με άλλες εξτρεμιστικές οργανώσεις, όπως παραθέσαμε και παραπάνω, ίδρυσαν το *Εθνικιστικό Κόμμα Βουλγαρίας* (Avtonom.org, 2010, October 29).

6.5.4. Η *Straight Edge*

Περίοπτη θέση ανάμεσα στις ακροδεξιές υποκουλτούρες στη Βουλγαρία κατέχει το κίνημα *Straight Edge* (Стрейт Едж). Το συγκεκριμένο κίνημα έχει διπλό σκοπό. Αφενός κηρύττει ότι το κάπνισμα, τα ναρκωτικά, το αλκοόλ και σεξ, αποτελούν εμπόδια για μια «καθαρή» ζωή. Τα μέλη του φτάνουν μάλιστα σε σημείο να γίνονται χορτοφάγοι και να αποφεύγουν τη δημόσια ζωή. Από την άλλη, αυτό το «ενάρετο» κίνημα έχει τη σκοτεινή του πλευρά. Επικαλούμενο την «καθαρή φυλή», παίρνει σαφή ακροδεξιά ρατσιστική θέση. Τα μέλη αυτής της υποκουλτούρας συνήθως χρησιμοποιούν σβάστικες και άλλα ναζιστικά ή φασιστικά σύμβολα. Χαρακτηρίζονται από υπέρμετρο εθνικισμό και στο ιστολόγιο που διατηρεί η οργάνωση μπορεί κάποιος να συναντήσει τις εκκλήσεις της για διαφύλαξη του εθνικού ιδεώδους και την προστασία της πατρίδας.²⁷³ Στο συγκεκριμένο ιστολόγιο, εάν παρατηρήσει κάποιος προσεκτικά τις αναρτήσεις που πραγματοποιούνται,

²⁷² <http://www.altermedia.bg/>, πρόσβαση 30/10/2015.

²⁷³ <http://www.straight-edge-bulgaria.blogspot.gr/>, πρόσβαση 30/10/2015.

εύκολα μπορεί να διαπιστώσει ότι οι οργανώσεις *Straight Edge* και *Εθνική Αντίσταση*, αν μη τι άλλο, είναι «συγκοινωνούντα δοχεία», αν δεν είναι και η ίδια οργάνωση.

6.5.5. Ultras

Μια άλλη μορφή υποκουλτούρας που εμφανίζεται να έχει σχέση με την ακροδεξιά σκηνή, είναι οι ομάδες ultras των οπαδών συγκεκριμένων ποδόσφαιρων σωματείων και οι hooligans. Οι ultras όπως έχουμε αναλύσει είναι ομάδες οπαδών του ποδοσφαίρου, διάσημες για τη φανατική υποστήριξη που παρέχουν στην ομάδα τους. Συνήθως η υποστήριξη τους εκδηλώνεται με φιέστες πριν από το παιχνίδι. Αυτές οι εκδηλώσεις αφοσίωσης στην ομάδα χαρακτηρίζονται επίσης από ρατσιστικά και νεοναζιστικά σύμβολα, χαιρετισμούς και ύμνους, ενώ δεν λείπουν τα ρατσιστικά προσβλητικά συνθήματα, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα την υποστήριξη της ποδοσφαιρικής τους ομάδας (Stoyanova, n.d.).

Οι περισσότερες λοιπόν από αυτές τις υποκουλτούρες βρίσκουν πεδίο έκφρασης μέσω των ποδοσφαιρικών ομάδων. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις οργανώσεις των φανατικών οπαδών, *CSKA SS Front* και *Botev Ultras*. Αναρτούν στα ποδοσφαιρικά γήπεδα ναζιστικά σύμβολα και η συνθηματολογία τους είναι έντονα εθνικιστική. Οι ομάδες αυτές προκαλούν και πρωτοστατούν σε βίαιες συμπλοκές, εντός και εκτός των γηπέδων. Σε πολλά από τα ηλεκτρονικά sites που σχετίζονται με το ποδόσφαιρο, έχουν παρατηρηθεί μηνύματα ακραίων φυλετικών τοποθετήσεων (Stoyanova, n.d.).

Κεφάλαιο Έβδομο

Ρουμανία

Η ακροδεξιά πολιτική οικογένεια στη Ρουμανία, υπήρξε ιδιαίτερα ισχυρή κατά την πρώτη δεκαετία της μετακομμουνιστικής περιόδου. Μετά την αποτίναξη του καθεστώτος Ceausescu το 1989, παρατηρητές του ρουμανικού πολιτικού συστήματος προειδοποίησαν ότι η ακροδεξιά αποτελεί μια σαφή απειλή για τη δημοκρατία. Μέσα σε ένα περιβάλλον εξαιρετικά ασταθές, στη γενικότερη αναστάτωση που επέφερε η πολιτική και οικονομική μετάβαση, ο εθνικισμός και ο εξτρεμισμός πέτυχε εύκολα να αποκτήσει δυναμική, προσφέροντας εύκολες λύσεις και εντελώς απλοποιημένες εξηγήσεις για όλα τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες που «ασθένησαν» λόγω των διαδικασιών του μετασχηματισμού (Sum, 2010: 19).

Έτσι, το *Κόμμα της Μεγάλης Ρουμανίας* (Partidul România Mare, PRM) είναι ένα από τα παλιότερα και πιο επιτυχημένα ακροδεξιά κόμματα στην Ανατολική Ευρώπη. Ένα άλλο σημαντικό ακροδεξιό κόμμα στη Ρουμανία, ήταν το *Κόμμα της Ρουμανικής Εθνικής Ενότητας* (Partidul Unității Nationale Române, PUNR). Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι τα εν λόγω κόμματα υπήρξαν οι πρώτοι κομματικοί σχηματισμοί που συμμετείχαν σε κυβερνήσεις συνασπισμού στην Ανατολική Ευρώπη (Cinproes, 2013: 170). Αυτά τα κόμματα δε δίστασαν να χρησιμοποιήσουν ξενοφοβική, αντισημιτική, αντι-Ρομά, και αντι-ουγγρική ρητορική, πυροδοτώντας την κοινή γνώμη εναντίον άλλων εθνικοτήτων. Είχαν επίσης υιοθετήσει αντιδυτική και αντιευρωπαϊκή ιδεολογική στάση, καθώς εναντιώνονταν σε οποιαδήποτε εισαγωγή δυτικών μεταρρυθμίσεων και «αλλοίωσης των παραδοσιακών ρουμανικών ιδεωδών και αρχών» (Verdery, 1996: 105).

Τρεις δεκαετίες σχεδόν μετά την ανατροπή του καθεστώτος Ceausescu, ο δεξιός και εθνικιστικός ριζοσπαστισμός και εξτρεμισμός βρίσκεται σε μια διαδικασία επαναπροσδιορισμού στη ρουμανική πολιτική σκηνή. Η διαδικασία αυτή επιταχύνθηκε από τις επιπτώσεις της κακής οικονομικής κατάστασης της χώρας.²⁷⁴ Ο Florin Turcanu υποστηρίζει ότι μετά την επίσημη προσχώρηση της Ρουμανίας στην ΕΕ την 1η Ιανουαρίου 2007, υπάρχει μια γενική απαξίωση της ρουμανικής πολιτικής ζωής. Αυτό γίνεται εμφανές κυρίως από τη ραγδαία αύξηση της λαϊκιστικής

²⁷⁴ Τον Μάιο του 2009, ο επικεφαλής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στη Ρουμανία Jeffrey Franks, σε συνέντευξή του δήλωνε ότι «ακόμα και με τη βοήθεια του IMF, το 2009 και 2010 θα είναι δύσκολες χρονιές για τη Ρουμανία. Οι ρυθμοί ανάπτυξης θα παρουσιάσουν αρνητικά πρόσημα» (IMF Survey Magazine, 2009).

ρητορικής και των αντίστοιχων συμπεριφορών. Ο παραπάνω ισχυρισμός σε συνδυασμό με τη μείωση της ήδη περιορισμένης αποτελεσματικότητας των κρατικών θεσμών και την οικονομική κρίση, επέφεραν μια γενικότερη συλλογική απογοήτευση. Η έκφραση λοιπόν της ακραίας πολιτικής ρητορικής εντείνεται, ο αντισυστημικός λόγος υιοθετείται από όλο και περισσότερους πολιτικούς παράγοντες, ενώ πολλαπλασιάζονται και τα εξτρεμιστικά πολιτικά μηνύματα (Turcanu, 2010: 2). Ο ακραίος εθνικισμός, ο ρεβανσισμός και η μισαλλοδοξία απέναντι σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες (στους Ρομά, στα μέλη της ουγγρικής εθνοτικής μειονότητας και στις κοινότητες των ομοφυλοφίλων) δεν σταμάτησαν να εκδηλώνονται, λαμβάνοντας θεσμικές και εξωθεσμικές μορφές. Σε εκλογικό επίπεδο, η επιτυχία του *PRM* στις ευρωεκλογές του Ιουνίου 2009, αποτέλεσε μια δυσάρεστη έκπληξη σε πολλούς μελετητές της ρουμανικής πολιτικής σκηνής.²⁷⁵ Ο ριζοσπαστικός εθνικισμός και ο ακροδεξιός εξτρεμισμός, που τη δεκαετία του '90 υπήρξε κάτι παραπάνω από εμφανής στη χώρα, έπειτα από μια περίοδο σχετικής αφάνειας μεταξύ 2005-2008, επιζητά τις συνθήκες ανάπτυξης μιας νέας δυναμικής η οποία τροφοδοτείται από τις κοινωνικές και πολιτικές εντάσεις και ρήξεις της τελευταίας δεκαετίας, και των προβλημάτων που επέφερε η ένταξη της Ρουμανίας στη ΕΕ. Τόσο η θέση, όσο και η επιρροή και ο ρόλος των ριζοσπαστικών, δεξιών εθνικιστικών κινημάτων στη σημερινή Ρουμανία, θα πρέπει να αξιολογηθούν υπό μια διπλή προοπτική: αφενός, την εξέταση και ανάπτυξή τους στα διάφορα στάδια της μετακομμουνιστικής περιόδου, αφετέρου, το γεγονός ότι η ιστορία του ρουμανικού εθνικισμού και του ακροδεξιού εξτρεμισμού αρχίζει από την περίοδο του μεσοπολέμου, και φτάνει μέχρι την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος (Turcanu, 2010: 2).

Ο ρουμανικός πολιτικός εξτρεμισμός λοιπόν, και ο έντονος εθνικισμός ο οποίος τον χαρακτηρίζει, εμφανίζεται ως απόρροια των δογμάτων και των παραδόσεων που άρχισαν να διαμορφώνονται στην περιοχή κατά τον 17^ο αιώνα (Berteanu, 2002).²⁷⁶ Στη Ρουμανία, οι κληρονομίες του εθνικοκομμουνισμού²⁷⁷ και

²⁷⁵ Για παράδειγμα, ο Cîmpoeș (2013: 170) υποστηρίζει ότι μετά το 2000 οι υποστηρικτικές τάσεις προς τα ακροδεξιά κόμματα στη Ρουμανία βρίσκονται σε φθίνουσα πορεία. Ακόμα και το ισχυρότερο εξ αυτών *PRM*, δεν διαθέτει κοινοβουλευτικές έδρες. Πέραν αυτού, κανένα άλλο ακροδεξιό κόμμα δεν σημείωσε αξιόλογες εκλογικές επιδόσεις, και είναι «μάλλον απίθανο οι επιτυχίες του *PRM* να επαναληφθούν στο εγγύς μέλλον». Παρόλα αυτά όμως, επισημαίνει ότι έχουν δημιουργηθεί νέες ακροδεξιές ομάδες με πρόθεση να μετάσχουν στην πολιτική.

²⁷⁶ Για περισσότερα σχετικά με τις παραδόσεις και στερεότυπα που διακατέχουν τη Ρουμανία, βλ. Ornea (1999). Από τα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα, οι Ρουμάνοι καλλιέργησαν την πεποίθηση ότι αποτελούν ένα «προκεχωρημένο φυλάκιο του Ρωμαϊκού πολιτισμού μέσα σε μια θάλασσα Σλάβων». Το όνομα «Ρουμανία» διακηρύσσει τη «Ρωμαϊκή» πολιτιστική κληρονομιά της χώρας, παραπέμποντας

των φασιζόντων κινημάτων του μεσοπολέμου (βλ. Μουζέλης, 1987)²⁷⁸ συνέβαλλαν, όπως παρατηρεί ο Milza, «στην άνθηση ενός λαϊκιστικού και ξενόφοβου εθνικισμού που υπερέβαινε τα παλιά ιδεολογικά σύνορα» (Milza, 2004: 660-661). Έτσι, όσοι

στο απώτερο παρελθόν όταν η Ρουμανία ήταν το μακρινό, στα όρια του Δούναβη, σύνορο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Τα ρουμανικά είναι μια λατινογενής γλώσσα, με πολλές ομοιότητες και δανειζόμενες λέξεις από την ιταλική, τη λατινική και, σε μικρότερο βαθμό, τη γαλλική γλώσσα. Το γεγονός ότι τελικά στον μεσαίωνα επικράτησε και υιοθετήθηκε η κυριλλική σλαβική γραφή και όχι η λατινική, και η Ανατολική Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη αντί του Ρωμαιοκαθολικισμού, οφείλεται στους στενούς δεσμούς που ανέπτυξαν οι Ρουμάνοι με τους Έλληνες και σλάβους γείτονές τους. Η «εθνογένεση» του κράτους των Ρουμάνων είναι ακόμα και σήμερα ένα θέμα διαμάχης, ειδικά ανάμεσα σε Ρουμάνους και τους Ούγγρους εθνικιστές. Τα ρουμανικά εθνικιστικά ιστορικά εγχειρίδια ισχυρίζονται ότι η σημερινή Ρουμανία βρίσκεται στο έδαφος της αρχαίας Δακίας, κάτοικοι της οποίας ήταν σκυθικά φύλα, όπως οι Γέτες και οι Δάκες. Οι τελευταίοι ίδρυσαν και το πρώτο κράτος της Δακίας, που υποτάχθηκε στον Ρωμαίο αυτοκράτορα Τραϊανό (107 μ.Χ.). Η χώρα αποτέλεσε ρωμαϊκή επαρχία και χιλιάδες Ρωμαίοι μετανάστευσαν και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή. Οι άποικοι έλαβαν κλήρους γης και με τη μαζική μετοίκηση Ρωμαίων η εθνογραφική σύσταση του πληθυσμού μεταβλήθηκε (Bideleux & Jeffries, 2007: 126-127). Για μια συνοπτική εξέταση της ρουμανικής ιστορίας, βλ. Iordachi (2013: 2-5).

²⁷⁷ Για περισσότερα σχετικά με τη ρουμανική κληρονομιά του εθνικοκομμουνισμού, βλ. Tismaneanu (2004: 27-48).

²⁷⁸ Στις 24 Ιουνίου του 1927 ιδρύθηκε από τον δικηγόρο Corneliu Zelea Codreanu στο Ιάσιο της Μολδαβίας, η *Λεγεώνα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ*, η οποία το 1938 μετονομάστηκε σε *Σιδηρά Φρουρά*. Η ιδεολογία της στηρίχτηκε στον εθνικισμό, την ορθοδοξία και τον αντισημιτισμό. Επρόκειτο για μια εθνικιστική οργάνωση με στρατιωτική δομή, βασισμένη στα πρότυπα της Εθνικοσοσιαλιστικής νεολαίας του Χίτλερ. Μεγάλος αριθμός λεγεωνάριων έλαβε μέρος στον ισπανικό εμφύλιο στο πλευρό του Φράνκο, με τις ευλογίες φυσικά του Codreanu, ο οποίος αυτοαποκλήθηκε ως αιώνιος αρχηγός της οργάνωσης, λαμβάνοντας τον τίτλο «Καπιτάν». Στις βουλευτικές εκλογές του Δεκεμβρίου 1937, η *Σιδηρά Φρουρά* αναδείχθηκε τρίτη πολιτική δύναμη στη χώρα, καταλαμβάνοντας 70 έδρες. Ο βασιλιάς Karol ο II, προκειμένου να εμποδίσει την άνοδο των οπαδών του Codreanu στην εξουσία, ανέθεσε την πρωθυπουργία στον πατριάρχη της ρουμανικής ορθόδοξης Εκκλησίας, Miron Cristea. Ο Cristea προέβη στη διάλυση των κομμάτων, καθώς και στη σύλληψη και φυλάκιση του Codreanu τον Απρίλιο του 1938. Ο Codreanu δολοφονήθηκε μαζί με άλλους δεκατρείς ομοϊδέατες συγκρατούμενους του μερικούς μήνες αργότερα. Στις 21 Σεπτεμβρίου του 1938, εννέα Λεγεωνάριοι πήραν μέρος στη δολοφονία του Πρωθυπουργού Armand Călinescu σε αντίποινα για τη σύλληψη και δολοφονία του «Καπιτάν» Codreanu, ενώ νέος αρχηγός ορίστηκε ο μαθηματικός Horia Sima από την Τρανσυλβανία. Η φασίζουσα άκρα δεξιά κατέλαβε την εξουσία στη Ρουμανία το φθινόπωρο του 1940 όταν οι Ναζί παραχώρησαν τη Βόρεια Τρανσυλβανία στους Ούγγρους και τη Βεσσαραβία στους Σοβιετικούς. Στις 2 Σεπτεμβρίου 1940 λοιπόν, ξέσπασε το κίνημα της *Σιδηράς Φρουράς*, με τα επεισόδια να επεκτείνονται και να απειλούν το Παλάτι. Στις 4 Σεπτεμβρίου ο Karol κάλεσε τον Στρατάρχη Ion Antonescu να «αναλάβει να σώσει τη χώρα». Ο Βασιλιάς έδωσε στον Antonescu απεριόριστη ισχύ και εξουσία, όμως δύο ημέρες αργότερα ο Antonescu απαίτησε από τον Βασιλιά την παραίτησή του υπέρ του γιου του Μιχαήλ, ο οποίος και στέφτηκε Βασιλιάς. Την ίδια ημέρα, θέλοντας να ικανοποιήσει το άγιο αίτημα της Λεγεώνας για συμμαχία με τον Χίτλερ, απέστειλε τελεσίγραφο φιλίας στη Γερμανία. Στις 14 Σεπτεμβρίου κήρυξε δικτατορία. Ο Horia Sima έγινε αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, ενώ το κράτος ανακηρύχτηκε σε Εθνικό Λεγεωναρικό (η επίσημη ενδυμασία της *Σιδηράς φρουράς* και των Λεγεωνάριων που υιοθετήθηκε και από τις κρατικές δομές, ήταν το πράσινο και μαύρο χρώμα). Η άνοδος του Antonescu στην εξουσία, οδήγησε στην εγκαθίδρυση ενός εθνικιστικού καθεστώτος λεγεωνάριων, θέτοντας έτσι τέρμα σε μια μακρά περίοδο ανοιχτής σύγκρουσης ανάμεσα στο φασιστικό και αντιδραστικό κίνημα της *Σιδηράς Φρουράς* και την άρχουσα ολιγαρχία που αποτελούσε το στήριγμα της μοναρχίας. Οι σχέσεις του Antonescu και της *Σιδηράς Φρουράς*, δεν υπήρξαν ποτέ αρμονικές. Στις αρχές του 1941 ο αυτοανακηρυχθείς *Conducător* (οδηγός, ηγέτης) ήρθε σε ρήξη με τη *Σιδηρά Φρουρά*, προχωρώντας σε διώξεις των οπαδών της και του Horia Sima που αναζήτησε σωτηρία στη Γερμανία. Η συγκεκριμένη σύγκρουση ανάμεσα στην αυταρχική και τη φασιστική δεξιά βρήκε νικήτρια την πρώτη. Ο Antonescu από τη μεριά του εγκαθίδρυσε ένα άκρως ολοκληρωτικό καθεστώς, προσφέροντας τεράστια οικονομική (πετρέλαιο) και στρατιωτική (με τριάντα μεραρχίες), βοήθεια στη ναζιστική Γερμανία. Για περισσότερα σχετικά με την περίοδο του μεσοπολέμου, βλ. Ornea (1999), Sima (2013), Milza (2004: 660-663).

νοσταλούν την αντιδραστική και φασίζουσα Ρουμανία πριν από το Β΄ ΠΠ, αναφέρονται σε τρία ιστορικά πρότυπα: α) στο αυταρχικό και υπερσυντηρητικό καθεστώς που είχε επιβάλλει ο βασιλιάς Καρόλ το 1938 β) στη στρατιωτική δικτατορία του στρατάρχη Antonescu και γ) στο εθνικοεπαναστατικό ρεύμα, που κύριος εκφραστής του ήταν η *Σιδηρά Φρουρά* και ο ένοπλος βραχίονάς της, η *Λεγεώνα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ*. Στα παραπάνω ιστορικά πρότυπα θα πρέπει να προσθέσουμε και την πλέον των σαράντα ετών κομμουνιστική δικτατορία που βίωσε η χώρα, και ιδιαίτερα την αυταρχική και ολοκληρωτική ηγεσία του Nicolae Ceausescu, ο οποίος καλλιέργησε ισχυρές εθνικιστικές και ξενοφοβικές τάσεις κατά τα τελευταία χρόνια του καθεστώτος (Milza, 2004: 662-663).

Έτσι παρατηρούμε το εξής περίεργο και αξιοπρόσεχτο φαινόμενο στην μετακομμουνιστική Ρουμανία: αφενός, την υιοθέτηση των ιδεών και των αντιλήψεων της *Σιδηράς Φρουράς* και της εξτρεμιστικής εθνικιστικής ελίτ, παρόλο που οι εκπρόσωποί της είχαν χαρακτηριστεί «εχθροί» και «προδότες του έθνους» και είχαν εξοριστεί ή εξολοθρευτεί από το κομμουνιστικό καθεστώς, και αφετέρου, την πλήρη ιδεολογική ταύτιση αυτών των ακραίων εθνικιστικών «πιστεύω» με εκείνων του κομμουνιστικού καθεστώτος. Το παραπάνω γεγονός προκάλεσε μια ιδεολογική σύγχυση και πολιτικό αποπροσανατολισμό, ο οποίος υπήρξε ιδιαίτερα εμφανής τα πρώτα χρόνια της μετάβασης (Shafir, 2004b: 446). Μετά την εκτέλεση λοιπόν του Ceausescu, τον Δεκέμβριο του 1989, η κληρονομιά του εθνικού κομμουνισμού αποδείχτηκε ότι αποτελεί ένα ισχυρό μέσο για την πολιτική νομιμοποίηση, εκείνων των δυνάμεων που συνδέουν την πολιτική τους κουλτούρα, την ηγεσία και τα συμφέροντά τους, με την κομμουνιστική περίοδο (Turcanu, 2010: 5). Έτσι, και μετά το 1990, ο εθνικισμός αποτέλεσε το «όχημα» επα-νομιμοποίησης των παλιών κομμουνιστικών ελίτ και των δυνάμεων της κρατικής ασφάλειας. Επομένως, αυτή η ασυνήθιστη, σε αντοχή και μέγεθος, «δεξιά στροφή» στη Ρουμανία, οφείλεται στο γεγονός ότι το κομμουνιστικό καθεστώς χρησιμοποιούσε τον εθνικισμό ως μέσο εδραίωσης και νομιμοποίησης της εξουσίας του, στη βιαιότητα των γεγονότων της ανατροπής του καθεστώτος Ceausescu και την εκτέλεση του δικτάτορα τον Δεκέμβριο του 1989, καθώς επίσης και στο αντίστοιχο κενό εξουσίας που προέκυψε (Cinproes, 2013: 169).²⁷⁹

²⁷⁹ Όπως παρατηρεί ο Cinproes (2013: 169), στη Ρουμανία δεν υπήρχαν οργανωμένες ομάδες που να βρίσκονταν σε θέση να αμφισβητήσουν την κυριαρχία του κομμουνιστικού κόμματος μέσω εκλογών με νόμιμο μέσο. Κατά συνέπεια, μέλη της κομμουνιστικής νομενκλατούρας μπόρεσαν να

Κατά τον Michael Shafir υπάρχουν πέντε συγκεκριμένοι παράγοντες που συνδυαστικά οδήγησαν στην επανεμφάνιση της ακροδεξιάς στη μετακομμουνιστική Ρουμανία. Ο πρώτος αφορά την πλούσια κληρονομιά της ακροδεξιάς της Μεσοπολεμικής περιόδου. Η ακροδεξιά κατάφερε να συσπειρώσει γύρω της μεγάλο τμήμα του ρουμανικού λαού, αναπτύσσοντας ταυτόχρονα και τις απαραίτητες οργανωτικές δομές. Σχημάτισε μια σαφώς διακριτή ελίτ με ρίζες από τον 19ο αιώνα η οποία αναζήτησε και ταυτόχρονα υποστήριξε, την αναγκαιότητα υιοθέτησης ενός νατιβιστικού πολιτικού και κοινωνικού μοντέλου που θα ήταν «πιο κοντά στα συμφέροντα και στα χαρακτηριστικά του ρουμανικού έθνους». Ο δεύτερος παράγοντας αναφέρεται στην πρόσμιξη του μαρξισμού με τις αξίες του «ρουμανισμού» που διέπνεαν τη συγκεκριμένη ελίτ. Αποτέλεσμα ήταν η εμφάνιση του ρουμανικού «εθνικού κομμουνισμού». Μετά την πτώση του καθεστώτος Ceausescu τον Δεκέμβριο του 1989 εμφανίστηκαν δυνάμεις που είτε είχαν παραγκωνιστεί είτε επιζητούσαν νέο ρόλο. Σε ένα πολιτικό περιβάλλον με έντονα χαρακτηριστικά σύγχυσης, ο τρίτος παράγοντας αφορά τα λίγα υπολείμματα στο εξωτερικό ή στο εσωτερικό της χώρας, της *Λεγεώνας του Αρχαγγέλου Μιχαήλ*. Σημαντικός επίσης ήταν ο τέταρτος παράγοντας δηλαδή οι «Δυνάμεις του Παλιού», όπως χαρακτηριστικά τις ονομάζει ο Shafir. Πρόκειται για άτομα ή παγιωμένους θεσμούς στην κομμουνιστική Ρουμανία, οι οποίοι είχαν εδραιώσει με τέτοιο τρόπο την κυριαρχία και την επιρροή τους στη δημόσια πολιτική της χώρας, που ακόμα και με τη νέα διαμορφωμένη κατάσταση η παρουσία τους ήταν παραπάνω από εμφανής. Η κυριότερη από αυτές τις δομές ήταν η περιβόητη πρώην μυστική αστυνομία *Securitate* ή ο διάδοχός της, η Ρουμανική Υπηρεσία Πληροφοριών (SRI), τα μέλη των οποίων συμμετείχαν σε δραστηριότητες εξτρεμιστικών κομμάτων και οργανώσεων. Ο πέμπτος και τελευταίος παράγοντας, που κατά τον Shafir συνέβαλλε στην επανεμφάνιση της ακροδεξιάς στη Ρουμανία, ήταν η φύση του κύριου κυβερνώντος κόμματος, του *Δημοκρατικού Εθνικού Μετώπου Σωτηρίας* (Frontul Democrat al Salvării Naționale, FDSN)²⁸⁰. Σε μια προσπάθεια κατά τα πρώτα μετακομμουνιστικά χρόνια να διατηρηθεί στην εξουσία, συνασπίστηκε την περίοδο 1992-1996, σε επίπεδο κυβέρνησης με τα εξτρεμιστικά κόμματα *PRM* και *PUNR*. Με

εκμεταλλευτούν τα χαοτικά γεγονότα του Δεκεμβρίου 1989, μονοπωλώντας τη μετάβαση στη μετακομμουνιστική περίοδο.

²⁸⁰ Πρόκειται για το σημερινό *Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα* (Partidul Social Democrat, PSD). Τον Ιούνιο του 1993 πήρε το όνομα *Κόμμα της Κοινωνικής Δημοκρατίας της Ρουμανίας* (Partidul Democratiei Sociale în România, PDSR). Το σημερινό του όνομα υιοθετήθηκε το 2001 μετά τη συγχώνευσή του με μικρότερα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα.

αυτόν τον τρόπο η ακροδεξιά βρήκε την κατάλληλη δομική πολιτική ευκαιρία να εδραιώσει τη θέση και τις ιδέες της στο μετακομμουνιστικό πολιτικό σκηνικό (Shafir, 2004b: 445-447).

Η ένταξη οργανώσεων, κινημάτων και κομμάτων στον ακροδεξιό χώρο, θα πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή, όπως τονίζεται, καθώς στη Ρουμανία υπάρχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη (Cârstocea, 2008: 24-25). Όπως υπογραμμίζει και η Maria Bucur σχετικά με την ιδιαιτερότητα της ρουμανικής πολιτικής κουλτούρας, *«τόσο το προκομμουνιστικό όσο και το μετακομμουνιστικό πολιτικό σκηνικό της χώρας δεν παρουσιάζει μια αριστερή ή ακροαριστερή πολιτική κομματική έκφραση, παρόλα τα πενήντα χρόνια κομμουνιστικής διακυβέρνησης»* (Bucur, 2004: 159),²⁸¹ *«με τον φασισμό να καταλαμβάνει μια περίοπτη και διαφορετική θέση στη ρουμανική πολιτική και κουλτούρα σε σχέση με τη Δυτική Ευρώπη»* (Bucur, 2004: 160). Κατά δεύτερο λόγο, όπως παρατηρεί ο Shafir (1999a), ένας από του εγκυρότερους ερευνητές της ρουμανικής ακροδεξιάς, οι διακρίσεις μεταξύ «αριστεράς» και «δεξιάς» όπως αυτές νοούνται στη Δυτική Ευρώπη έχουν σχετικά περιορισμένη εγκυρότητα στο ρουμανικό πλαίσιο. Εκείνο λοιπόν το χαρακτηριστικό που υπήρξε - και σε μεγάλο βαθμό υπάρχει και σήμερα - στις κοινωνίες της Ανατολικής Ευρώπης, όπως και στη Ρουμανία, είναι ο εθνικισμός.²⁸² Κατά τον Stephen Fischer-Galati (1993: 9), ο εθνικισμός ήταν ο κοινός παρονομαστής στις πολιτικές πλατφόρμες των μετακομμουνιστικών κομμάτων, και μάλιστα *«και στις δύο περιπτώσεις, δηλαδή της αριστεράς και της δεξιάς, ο ιστορικός εθνικισμός ήταν η απαραίτητη νομιμοποίηση οποιουδήποτε πολιτικού προγράμματος που θα αντικαθιστούσε το κομμουνιστικό σύστημα σε μια “απελευθερωμένη” Ανατολική Ευρώπη»*.

Στην περίπτωση της Ρουμανίας, ο δεξιός εξτρεμισμός έχει ως κύρια χαρακτηριστικά την ξενοφοβία, τον σοβινισμό, τον ρατσισμό, τον ακραίο εθνικισμό (που αναμιγνύεται με θρησκευτικές πεποιθήσεις και προκαταλήψεις), τον ρεβιζιονισμό, την αυτό-θυματοποίηση, τη μερική ή ολική άρνηση του

²⁸¹ Τα αριστερά εξτρεμιστικά κινήματα είχαν περιορισμένο αντίκτυπο στη Ρουμανία τη μετακομμουνιστική περίοδο, ιδίως λόγω του μικρού αριθμού μελών και υποστηρικτών τους. Οι στόχοι τους κατά κύριο λόγο συνδέονται με την αναδιοργάνωση των δομών και τη νομιμοποίηση του Κομμουνιστικού Κόμματος. Στα τέλη του 1999, υπήρξαν εννέα οργανώσεις ή ενώσεις που ήταν ενεργές στη βάση αυτών των επιδιώξεων. Δεδομένου ότι τα οικονομικά μέσα τα οποία αυτές οι ομάδες διάθεταν ήταν πολύ περιορισμένα, οι ηγέτες τους αναζητούσαν συνήθως οικονομική υποστήριξη από το εξωτερικό (Andreescu, 2003: 11).

²⁸² Κατά την Borz (2012: 177), όλα τα βασικά κόμματα της ρουμανικής ακροδεξιάς επέδειξαν υψηλά επίπεδα εθνικισμού.

ολοκαυτώματος, τη λατρεία των πατρογονικών ηρώων και μαρτύρων του έθνους, τον «αντισημιτισμό χωρίς Εβραίους»²⁸³, τον αντικαπιταλισμό, τον αντιφιλελευθερισμό και την έντονη εναντίωση στη Δύση (Madroane, 2013: 258). Η χαρακτηριστική βασική προσέγγιση του ρουμανικού εθνικισμού ήταν και εξακολουθεί να είναι, η πεποίθηση ότι όλα τα άλλα έθνη και κράτη είναι τόσο κατώτερα όσο και απειλητικά για το ρουμανικό έθνος, και πρέπει επομένως να αντιμετωπίζονται με σκληρότητα (Andreescu, 2003: 10). Μεγάλος έτσι αριθμός Ρουμάνων πολιτών και εκπροσώπων των πολιτικών κομμάτων της χώρας – ακόμα και πολλοί που βρίσκονται εντός του τόξου της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας - είναι έντονα διαποτισμένοι από έναν εθνικισμό που αφήνει ελάχιστα περιθώρια ενσωμάτωσης εθνικών μειονοτήτων (Milza, 2004: 663).

Πίνακας 5. Ακροδεξιοί σχηματισμοί στη Ρουμανία

Σχηματισμός	Τύπος	Μορφή (Ριζοσπαστική ή εξτρεμιστική δεξιά)	Κοινοβουλευτική εκπροσώπηση (στον παρόν ή στο παρελθόν)
PRM	Κόμμα	ριζοσπαστική	ΝΑΙ
PUNR	Κόμμα	ριζοσπαστική	ΝΑΙ

²⁸³ Ο αντισημιτισμός στη μετακομμουνιστική Ρουμανία είναι κάτι από παραπάνω έκδηλος. Ειδικά την πρώτη δεκαετία της μετάβασης, τα στερεότυπα που στρέφονταν εναντίον των Εβραίων ήταν πολλαπλά: ότι οι Εβραίοι «έφεραν τον κομμουνισμό» στη Ρουμανία και τον υπόλοιπο κόσμο (ο κομμουνισμός ήταν «δουλειά των Εβραίων»), ότι οι Εβραίοι μπήκαν στη Ρουμανία «απευθύνοντας τα танκς του κόκκινου στρατού», και ότι οι Εβραίοι ήταν οι βασανιστές των Ρουμάνων στις κομμουνιστικές φυλακές. Άλλο αγαπημένο θέμα υπήρξαν οι θεωρίες συνωμοσίας. Υποστηρίχθηκε ότι υφίσταται μια Νέα Τάξη Πραγμάτων στην οποία ηγούνται οι Εβραίοι, και ότι οι Εβραίοι μαζί με τους μασόνους κινούσαν παρασκηνακά τα νήματα της διεθνούς πολιτικής και έλεγχαν τον κόσμο. Στο πλαίσιο της αποκατάστασης της φήμης του Ion Antonescu και της άρνησης και ελαχιστοποίησης του ολοκαυτώματος, υποστηρίχθηκε ότι αυτό ήταν μια «δουλειά» των Εβραίων· στα δε στρατόπεδα εξόντωσης δεν διαπιστώθηκε η χρήση χημικών στοιχείων κυανίου, κάτι που σημαίνει ότι η *Τελική Λύση* δεν υπήρχε· όπως δεν υπήρξε και το Ολοκαύτωμα στη Ρουμανία, ή ότι αυτό δικαιολογείται από το γεγονός ότι οι Εβραίοι ήταν κομμουνιστές και αυτοί διενέργησαν το πραγματικό Ολοκαύτωμα ενάντια στον ρουμανικό λαό· ο Ion Antonescu είναι ένας ήρωας του έθνους και στην πραγματικότητα υπήρξε σωτήρας των Εβραίων, γιατί αντιτάχθηκε στις απαιτήσεις του Χίτλερ να τους στείλει στην εξόντωση. Μεγάλη σημασία δόθηκε επίσης στην απενοχοποίηση των Λεγεωνάριων. Έτσι κάποιοι ισχυρίστηκαν ότι Λεγεωνάριοι δεν ήταν ένοχοι για τυχόν δολοφονίες. Στο πλαίσιο αυτό οι υποστηρικτές της «υπερηφανεύονται» η Λεγεώνα δεν έχει καταδικαστεί ή χαρακτηριστεί ως φασιστική από το Δικαστήριο της Νυρεμβέργης· οι τυχόν δολοφονίες που έγιναν ήταν πολιτικές, και αφορούσαν άτομα τα οποία είχαν κατηγορηθεί για διαφθορά και προδοσία, οι οποίες μάλιστα διαπράχθηκαν από ομάδες που είχαν παρεισφρήσει στη Λεγεώνα. Δεν θα μπορούσε να λείπει και η προσπάθεια δαιμονοποίησης των Εβραίων, με κατηγορίες ότι αυτοί σκότωσαν τον Χριστό και τάσσονται ενάντια στη χριστιανοσύνη και ότι αποτελούν την πηγή κάθε κακού διαθέτοντας εγκληματική φύση. Το παράδοξο είναι ότι ενώ από τη μια οι Εβραίοι κατηγορούνται για υπόθαλψη του κομμουνισμού, από την άλλη τους προσάπτεται ότι απομάκρυναν τον κομμουνισμό, ότι επέδειξαν αντι-ρουμανική στάση, και ότι είναι οι καιροσκόποι της νέας πολιτικής τάξης. Έτσι οι Εβραίοι κατηγορούνται ότι οργάνωσαν το πραξικόπημα του 1989 με σκοπό να επιστρέψουν στην εξουσία και να αποκτήσουν τις ρουμανικές ιδιοκτησίες με την ιδιωτικοποίηση αυτών, ενώ είναι μυστικοί πράκτορες των αμερικανών διαχρονικά, γι' αυτό και έχουν τη βοήθειά τους (Macovei, 2013: 96).

PSM	Κόμμα	ριζοσπαστική	OXI
PDN	Κόμμα	εξτρεμιστική	OXI
MPR	Κόμμα	εξτρεμιστική	OXI
UDC	Κόμμα	εξτρεμιστική	OXI
TPȚ	Κόμμα	εξτρεμιστική	OXI
PNG-CD	Κόμμα	εξτρεμιστική	OXI
Noua Românie Crestina	Κόμμα	εξτρεμιστική	OXI
ND	Οργάνωση	εξτρεμιστική	OXI

7.1. Κόμματα και οργανώσεις της «ριζοσπαστικής συνέχειας»

7.1.1. Το Κόμμα της Μεγάλης Ρουμανίας (Partidul România Mare, PRM)

Το *PRM* είναι το πιο γνωστό και σημαντικό ακροδεξιό κόμμα στη Ρουμανία κατά τη μετακομμουνιστική περίοδο. Κατά τον Mudde, αποτελεί ένα από τα παλαιότερα, πλέον εξτρεμιστικά και επιτυχημένα κόμματα στην Ανατολική Ευρώπη (Mudde, 2007: 45). Ιδρύθηκε το 1991, κυρίως από άτομα που βρίσκονταν γύρω από το εβδομαδιαίο εθνικιστικό περιοδικό *România Mare-Politica*, το οποίο κυκλοφόρησε το 1990. Οι ιδρυτές του ήταν ακραίοι εθνικιστές συγγραφείς, κορυφαίοι εκπρόσωποι της εθνικοκομμουνιστικής *intelligentsia* (διάνοησης) από την εποχή του Ceausescu. Έτσι, συγγραφείς όπως ο Corneliu Vadim Tudor, ο Eugen Barbu, ο Radu Theodoru, και ο Mircea Mușat, αποτέλεσαν τον αρχικό πυρήνα του κόμματος. Πρόεδρος και αδιαμφισβήτητος ηγέτης του κόμματος ανέλαβε ο Tudor, ενώ αντιπρόεδρος υπήρξε ο Barbu (ο οποίος πέθανε το 1993) (Shafir, 2004b; Turcanu, 2010). Αμφότεροι ήταν πρώην ευνοούμενοι του καθεστώτος Ceausescu (Cinproez, 2013: 173). Ο Tudor μάλιστα, χαρακτηρίζεται από τον Shafir ως «αυλικός ποιητής» της οικογένειας Ceausescu (Shafir, 2004b: 455).

Το κόμμα αυτοπροσδιορίζεται πολιτικά ως «κεντροαριστερό με εθνικό προσανατολισμό».²⁸⁴ Σύμφωνα με το «εθνικό του δόγμα», τάσσεται υπέρ των εθνικιστών προγόνων του *PRM* και γενικότερα υπέρ του ρουμανικού έθνους, διακηρύσσοντας ότι «ενσαρκώνει τα εθνικά ιδεώδη και στόχους».²⁸⁵ Πολλές

²⁸⁴ “Partidul România Mare este un partid de centru- sfînga, de orientare națională” (PRM, n.d.b).

²⁸⁵ “Doctrina Națională este baza teoretică și ideologică a partidului nostru, fiind expresia sintetică a existenței multimilenare a românilor, avîndu-și izvoarele atît în religia creștin-ortodoxă în care sa

προσωπικότητες στη Ρουμανία έχουν κατά καιρούς ζητήσει να τεθεί το *PRM* εκτός νόμου, λόγω της έλλειψης σεβασμού στις αρχές της συνταγματικής δημοκρατίας· της δημόσιας προτροπής για άσκηση βίας· της έλλειψης σεβασμού στο κράτος δικαίου· της υποκίνησης εθνοτικού, φυλετικού και θρησκευτικού μίσους· της έντονης εναντίωσης του κατά του πολιτικού πλουραλισμού (Andreescu, 2003: 34). Ο λόγος του κόμματος, σε καθημερινή σχεδόν βάση, εκφέρει έναν έντονο ρατσισμό και εναντίωση στις αρχές της δημοκρατίας, έστω και αν ο ιδεολογικός του πυρήνας, κατά όνομα και επίφαση παραμένει εντός των δημοκρατικών ορίων. Ο νατιβισμός και ο αυταρχισμός εμφανίζονται ως κεντρικά χαρακτηριστικά στοιχεία στις εκλογικές εκστρατείες του κόμματος και του αρχηγού του (Mudde, 2007: 45).

Ο αριθμός των μελών του κόμματος παρουσίασε μια μεγάλη μεταβλητότητα: από 28.000 μέλη το 1992, έφτασε σε 2.000 το 1993. Το 1995 όμως λόγω προφανώς της συμμετοχής του κόμματος στην κυβέρνηση και των προσδοκιών των πολιτών για πελατειακές εξυπηρετήσεις, ανέβηκε στις 32.000, ενώ στα τέλη του ίδιου έτους αριθμούσε σχεδόν 35.000 μέλη. Όσον αφορά τον αριθμό των μελών της οργάνωσης νεολαίας του *PRM*, παρατηρείται ένας διπλασιασμός αυτών από 2.500 το 1993, σε 5.000 το 1995. Να σημειωθεί ότι η οργάνωση νεολαίας του κόμματος αριθμούσε 138 ενεργά παραρτήματα σε ολόκληρη τη χώρα (Shafir, 2004b: 455). Όσον αφορά το στελεχιακό του δυναμικό, το κόμμα προσέλκυε άτομα θιασώτες των εθνικιστικών πολιτικών του πρώην *Κομμουνιστικού Κόμματος*, καθώς και πρώην μελών της κομμουνιστικής νομενκλατούρας. Έτσι μεταξύ των οπαδών και μελών του *PRM*, βρίσκονται άτομα νοσταλγοί της κομμουνιστικής περιόδου, καθώς επίσης και αυτοί που η διαδικασία της μετάβασης είχε επιφέρει αρνητικά αποτελέσματα (Cinproes, 2013: 176). Κατά τον Paul Sum (2010: 22-23), ο κύκλος αυτών των ατόμων αποτελούνταν κυρίως από ηλικιωμένους χωρίς ιδιαίτερη μόρφωση, που ανήκουν κυρίως στην εργατική τάξη, ενώ κατά τον Minkenberg (2002: 352-354), το *PRM* ψηφίζεται από νέους με σχετικά υψηλό μορφωτικό επίπεδο που ανήκουν στη μέση και την ανώτερη κοινωνική τάξη. Στις προεδρικές εκλογές του 2000, το ένα τρίτο των ψηφοφόρων κάτω των 35 ετών προτίμησαν τον Tudor, ενώ σε άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης οι νέοι τείνουν να προτιμούν ψηφοφόρους που υπόσχονται

format poporul român, cât și înideile de libertate, dreptate și neatîmare ale marilor figure ale neamului. Doctrina Națională înmănușează credința, sentimentul de libertate și dreptate, dragostea pentru glia străbună și tradițiile strămoșești. Principiile și idealurile Doctrinei Naționale se constituie într-un concept doctrinar modern, rezultat din altoirea pe tulpina națională a unor valori ale doctrinelor social-democrată și creștin-democrată”(PRM, n.d.a).

δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις και οικονομία της αγοράς. Το 90% των ψηφοφόρων του κόμματος είναι κάτω των 40 ετών (Minkenberg, 2002: 352-354). Την ίδια άποψη υποστηρίζει και η Markéta Smrčková (2009: 55), η οποία θεωρεί ότι το *PRM* προσελκύει νέα άτομα που διαθέτουν υψηλή μόρφωση. Επίσης, ψηφίζεται από πολίτες οι οποίοι κατοικούν στις μεγάλες πόλεις, είναι απογοητευμένοι από τις μετακομμουνιστικές εξελίξεις και αισθάνονται περιθωριοποιημένοι εξαιτίας των συνεπειών της μετάβασης. Σε αυτούς περιλαμβάνονται κυρίως ηλικιωμένοι που λαχταρούν την επιστροφή του παλιού καθεστώτος ή άνεργοι νέοι αλλά και εργαζόμενοι, οι οποίοι είναι απογοητευμένοι από τις νέες συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας (Gallagher, 2003: 13).

Η άκρατη επιθυμία του Tudor για τη διατήρηση του πλήρους ελέγχου των μηχανισμών και των δομών του κόμματος και η συνακόλουθη αυταρχική εσωτερική οργάνωση, σε συνδυασμό με τη συμπεριφορά του - που έβαινε ολοένα και περισσότερο απρόβλεπτη - οδήγησαν αναπόφευκτα στη μείωση των μελών του κόμματος, και κατά συνέπεια σε μείωση των εκλογικών υποστηρικτών του.

7.1.1.1. Η ιδεολογία του *PRM*

Την ιδεολογία του *PRM* μπορούμε να την εξετάσουμε μέσα από την ανάλυση του *Εθνικού Δόγματος* (National Doctrine), το οποίο αποτελεί το πρόγραμμα του κόμματος από το 1993, όπως και μέσα από τις διακηρύξεις και δηλώσεις των στελεχών του, με κυρίαρχο πρόσωπο, ποιον άλλον από τον ηγέτη και πρόεδρό του, Tudor.

Ο πρώτος στόχος λοιπόν του κόμματος είναι η δημιουργία ενός κράτους ευημερίας που θα περιλαμβάνει ένα κυρίαρχο, ανεξάρτητο και ενιαίο έδαφος του ρουμανικού έθνους. Το *PRM* δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις εθνικές αξίες και παραδόσεις, και υπερασπίζεται το εθνικό συμφέρον, την κουλτούρα και τη θρησκεία (Smrčková, 2009: 51). Σύμφωνα με το *Εθνικό Δόγμα*, το ρουμανικό κράτος είναι υποχρεωμένο να προστατεύσει όλους τους πολίτες, και οι πολίτες με τη σειρά τους είναι υποχρεωμένοι να προστατεύσουν τα ρουμανικά εθνικά συμφέροντα (*PRM*, n.d.a). Το κόμμα δοξάζει τόσο τον Ceausescu όσο και τον Antonescu ως εθνικούς ήρωες που πολέμησαν για μια ανεξάρτητη Ρουμανία, προσπαθώντας να την απαγκιστρώσουν από «τα νύχια» των *Εβραίων, των Ούγγρων και άλλων διεθνών συνωμοτών και των γειτόνων της χώρας, που επιβουλεύονται ως αρπαχτικά τα εδάφη της χώρας*» (Shafir, 1999b: 214). Μάλιστα, τον Μάιο του 1996 στο πλαίσιο της πεντηκοστής επετείου από την εκτέλεση του Antonescu, ο Tudor δημοσίευσε ένα

εγκωμιαστικό άρθρο επαινώντας το έργο και την προσωπικότητα του Antonescu, τονίζοντας ότι δολοφονήθηκε στυγνά και άδικα έπειτα από εντολή της Μόσχας και του διεθνούς σιωνισμού (Milza, 2004: 665).

Το κόμμα θεωρεί ότι η οικονομική «κατάντια» της χώρας μετά την πτώση του κομμουνισμού είναι ολοκληρωτική και υποστηρίζει ότι θεραπεία θα επιτευχθεί μόνο με ριζοσπαστικές λύσεις. Φυσικά, εκφράζοντας και έντονα λαϊκιστικά δημαγωγικά χαρακτηριστικά, επιζητά την τιμωρία «των αυτουργών» για τη δεινή οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η χώρα μετά το 1989. Το *PRM* προασπίζει την πλήρη εθνικοποίηση της βιομηχανίας, επικρίνοντας τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στην εθνική οικονομία της χώρας. Ταυτόχρονα εκφράζει ανοιχτά προβληματισμούς για τους μηχανισμούς της ελεύθερης αγοράς μετά την ένταξη της Ρουμανίας στην ΕΕ (Smrčková, 2009: 52). Προτείνει ένα γενναιόδωρο σύστημα παροχών κοινωνικής πρόνοιας, αλλά μόνο για τους γηγενείς. Επίσης, προωθεί μια ισορροπημένη πολιτική μισθών, την ίση κατανομή φόρων και εισοδήματος μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, και την επιστροφή της ρουμανικής ιδιοκτησίας που κατέχεται από αλλοδαπούς (*PRM*, n.d.a).

Μέσα από τον πολιτικό του λόγο, το *PRM* εκφράζει με οξύ τρόπο τάσεις εναντίωσης που προϋπήρχαν και στο καθεστώς Ceausescu. Έτσι διακατέχεται και εκφράζει αντι-ουγγρικά αισθήματα· στρέφεται κατά της Δύσης· διαθέτει μια ακραία εχθρότητα απέναντι στους πρώην αντιφρονούντες, στους διανοούμενους της χώρας που έχουν φιλοδυτικές τάσεις,²⁸⁶ και στους ρουμάνους πολιτικούς πρόσφυγες. Τέλος, στρέφεται εναντίον των ΜΜΕ τα οποία προβάλλουν και διατυπώνουν δημοκρατικές, πλουραλιστικές και φιλελεύθερες απόψεις (Turcanu, 2010: 6). Ο εθνικισμός του κόμματος είναι απροκάλυπτος, το δε κόμμα προσπαθεί να τον συνδέσει με την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση για να νομιμοποιήσει τις λύσεις που προτείνει (Cinproes, 2010: 121).

Το κόμμα, όπως το υποδηλώνει και η ονομασία του, είναι υπέρμαχο της ιδέας της *Μεγάλης Ρουμανίας*. Το *PRM* τάσσεται ανοιχτά υπέρ της αποκατάστασης των ρουμανικών συνόρων του 1918 με 1940, όταν και η ρουμανική επικράτεια καταλάμβανε τη μεγαλύτερη γεωγραφική της έκταση.²⁸⁷ Η εδαφική ακεραιότητα της

²⁸⁶ Το *PRM* έφτασε μάλιστα στο σημείο να δημοσιεύσει «έναν κατάλογο κορυφαίων διανοούμενων που θα έπρεπε να τουφεκιστούν για το καλό της χώρας» (Pop-Eleches, 2001: 163).

²⁸⁷ Τον Φεβρουάριο του 1918 η Ρουμανία υποχρεώθηκε να συνυπογράψει τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου με τη Γερμανία και την Αυστροουγγαρία, με ταπεινωτικούς όρους για αυτήν. Όμως, τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς, η Ρουμανία κήρυξε ξανά τον πόλεμο εναντίον της Γερμανίας και της

χώρας, σύμφωνα με τα «πιστεύω» του κόμματος, προσδιορίζεται αποκλειστικά με εθνοτικούς όρους. Η εμμονή στην ιστορική συνέχεια του ρουμανικού έθνους και η επιστροφή σε προπολεμικές εδαφικές συνθήκες καθορίζουν εν τέλει βάσει της ιδεολογίας του *PRM*, την έννοια του εδάφους και της καταγωγής, ενώ αποτελούν ταυτόχρονα και χαρακτηριστικό στοιχείο της ρητορικής του. Στο πλαίσιο αυτό ένας από τους βασικούς στόχους, που πρέπει να επιτευχθεί, είναι η ένωση της Ρουμανίας με τις αποκαλούμενες «απολεσθείσες περιοχές» της Βεσσαραβίας και Μπουκοβίνας (Cinproes, 2013: 174). Κατά καιρούς, το κόμμα θέτει θέματα εδαφικών διεκδικήσεων από την Ουκρανία για την περιοχή της Μπουκοβίνα και από τη Βουλγαρία για την περιοχή της Νότιας Δοβρουτσάς, ενώ θεωρεί ότι η Δημοκρατία της Μολδαβίας πρέπει να προσαρτηθεί από τη Ρουμανία, αφού στην πλειονότητά της κατοικείται από Ρουμάνους.²⁸⁸ Έτσι το όραμα για τη δημιουργία της *Μεγάλης Ρουμανίας* περιλαμβάνει την ανεξάρτητη Μολδαβία και την ουκρανική Βόρεια Μπουκοβίνα (Milza, 2004: 663-664). Βλέπουμε λοιπόν ότι το κόμμα διαθέτει μια έντονη ρεβιζιονιστική γραμμή, αποβλέποντας στην τροποποίηση ή την κατάργηση των ισχυόντων συνθηκών, επιζητώντας την επαναφορά σε ένα *status quo ante*.

Το *PRM* διατείνεται ότι η χώρα κινδυνεύει από «αντιρουμανικές» δραστηριότητες που υποκινούνται από τις διάφορες εθνικές μειονότητες, όπως η ουγγρική, η εβραϊκή και αυτή των Ρομά, προβαίνοντας στον στιγματισμό τους (Milza, 2004: 664). Εστιάζει και στρέφει τα μισαλλόδοξα και εξτρεμιστικά κηρύγματα μίσους και απόδοσης ευθυνών, που επιχειρεί, κυρίως κατά της ουγγρικής εθνοτικής μειονότητας.²⁸⁹ Κατηγορεί τους Ούγγρους ότι απεργάζονται την απόσχιση της Τρανσυλβανίας – σε συνεργασία ή έστω με την ανοχή των ρουμανικών αρχών – και έχει επανειλημμένα ζητήσει την απαγόρευση του κόμματος της *Ουγγρικής Δημοκρατικής Ένωσης Ρουμανίας* (*Uniunea Democrată Maghiară din România*,

Αυστροουγγαρίας και η Συνθήκη του Βουκουρεστίου ακυρώθηκε. Μετά την ανακωχή, η Ρουμανία προσάρτησε από τη Ρωσία τη Βεσσαραβία και από την Αυστροουγγαρία που διαλύθηκε, την Τρανσυλβανία, την Μπουκοβίνα (Bucovina) και το Μπανάτο (Banato). Οι εδαφικές προσαρτήσεις αναγνωρίστηκαν με τις συνθήκες του Αγίου Γερμανού και του Τριανόν, αλλά η Ρωσία δεν αναγνώρισε την ενσωμάτωση της Βεσσαραβίας στη Ρουμανία. Την περίοδο λοιπόν εκείνη, από το 1918 έως το 1940, η Ρουμανία είχε τη μεγαλύτερη έκταση και αποτελούσε τη *Μεγάλη Ρουμανία* (σ.τ.σ.).

²⁸⁸ Η πολιτική «των χαμένων εδαφών» και των αλτρωτικών βλέψεων του κόμματος εκφράστηκε διάμεσου του Tudor, ο οποίος με επιστολή του τον Φεβρουάριο του 2008 προς τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, θέλησε να «πληροφορήσει» την ευρωβουλή για την ύπαρξη μιας ανεξάρτητης Μολδαβίας, τονίζοντας ότι η Βεσσαραβία και η Βόρεια Μπουκοβίνα αποτελούν αναπόσπαστα τμήματα της Ρουμανίας (Smrčková, 2009: 54).

²⁸⁹ Ο Tudor σε δήλωσή του στο περιοδικό *România Mare*, υπογράμμισε σχετικά: «Κανείς δεν συμπαθεί τις στρατιωτικές εκστρατείες, αλλά εάν έχουμε να αντιμετωπίσουμε ως εναλλακτικές λύσεις τους Ούγγρους στο Βουκουρέστι έναντι των Ρουμάνων στη Βουδαπέστη, μπορείτε να φανταστείτε τι θα επιλέξουμε και ποια μουσική μας αρέσει να ακούμε» (Andreescu, 2003: 32).

UDMR)²⁹⁰, την οποία και χαρακτηρίζει ως «τρομοκρατική οργάνωση» (Cinproez, 2013; Shafir, 1996: 96). Γενικώς, εκδήλωνε κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, έναν έκδηλο αντι-ουγγρικό σοβινισμό, επιχειρώντας να κεφαλαιοποιήσει στο μέγιστο τα πολιτικά του οφέλη (Andreescu, 2005: 174).

Παρόμοιο μένος εκφέρεται και κατά των Εβραίων. Παρόλο που στη Ρουμανία ο εβραϊκός πληθυσμός υπέστη σημαντικές διώξεις κατά τη διάρκεια του Β΄ Π.Π.²⁹¹, το στίγμα του αντισημιτισμού βρίσκεται σε περίοπτη θέση, καλύπτοντας και επηρεάζοντας σημαντική μερίδα του πληθυσμού. Να σημειωθεί ότι ακόμα και το καθεστώς Ceausescu δεν έκανε σχεδόν τίποτα προκειμένου να αλλάξει τη συγκεκριμένη αντισημιτική στάση (Milza, 2004: 664). Ο αντισημιτισμός προσφέρει στα ακροδεξιά κόμματα και τις οργανώσεις στη χώρα, σε όλη τη διάρκεια της μετακομμουνιστικής περιόδου, τη βάση στήριξης των ιδεολογημάτων και των απόψεών τους με τη διαρκή καλλιέργεια του φαινομένου «του αντισημιτισμού χωρίς Εβραίους», και εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να διαποτίζει εκτεταμένους τομείς της ρουμανικής κοινωνίας.

Στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν εξουσία και πολιτική δύναμη τα ακροδεξιά κόμματα - κυρίως το *PRM* - και κινήματα, χρησιμοποίησαν την έννοια του «φανταστικού Εβραίου». Στο πλαίσιο αυτό, η «ψευδεπίγραφη» δημοκρατία θεωρείται ένα ξένο μόσχευμα για τη χώρα, το οποίο έχει κατασκευαστεί για να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα των Εβραίων που έχουν σαν απώτερο στόχο να κατακτήσουν την παγκόσμια κυριαρχία (Shafir, 2008b: 156). Έτσι οι θεωρίες αντισημιτικής συνωμοσίας βρίσκονται σε περίοπτη θέση στις διακηρύξεις του κόμματος, συνδέοντας τις δύο ομάδες των εσωτερικών και εξωτερικών Εβραίων, και θεωρώντας ότι οι Εβραίοι που κατοικούν εντός της χώρας λειτουργούν ως «Πέμπτη φάλαγγα» του «Διεθνούς Σιωνισμού». Ο αντισημιτισμός δηλαδή, εκφράζεται σε μεγαλύτερη

²⁹⁰ Το *UDMR* ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1990, με στόχο την προώθηση και προάσπιση των δικαιωμάτων της εθνικής ουγγρικής μειονότητας στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής Ρουμανίας, έχοντας ως πρώτο πρόεδρό του τον Géza Domokos (Szajkowski, 2005: 492).

²⁹¹ Οι διώξεις που υπέστησαν οι Εβραίοι, με αποκορύφωμα το Ολοκαύτωμα, και την επακόλουθη μετανάστευση αυτών που τελικά κατάφεραν να επιβιώσουν, είχαν ως αποτέλεσμα τη δραματική μείωση του εβραϊκού πληθυσμού στη Ρουμανία. Σύμφωνα με εκτιμήσεις ο αριθμός τους το 2001 ανερχόταν μόνο σε 9.000 άτομα, αποτελώντας το 0,04% του συνολικού πληθυσμού (Boia, 2001: 208). Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Jean Ancel, του σημαντικότερου ισραηλινού μελετητή για το Ολοκαύτωμα στη Ρουμανία, από τους 760.000 Εβραίους που ζούσαν κατά το διάστημα 1939-1945 στα εδάφη τα οποία έλεγχε η Ρουμανία, οι 420.000 από αυτούς δολοφονήθηκαν με οργανωμένο σχέδιο εξόντωσής του (Bideleux & Jeffries, 2007: 169). Παρόλα αυτά, η τάση που επικρατεί από τους ακροδεξιούς κύκλους στη Ρουμανία, είναι η αποδοχή του Ολοκαυτώματος των Εβραίων γενικά, αλλά η άρνησή του στην περίπτωση της Ρουμανίας (Shafir, 2008b: 157).

βάση σε σχέση με τη διεθνή πολιτική, ιδιαίτερα δε, όταν αυτή αφορά το Ισραήλ και τις ΗΠΑ.

Ο Tudor σε ομιλία του στη Λιβύη δήλωσε ότι «*οι ΗΠΑ είναι αποικία του Ισραήλ [...] και στα μάτια της ψυχής μου βλέπω ένα μικρό ποντίκι να σέρνει ένα γιγάντιο ελέφαντα πίσω του με μια μακριά αλυσίδα. Αυτό είναι το Ισραήλ και οι ΗΠΑ*» (Mudde, 2007: 79). Είχε μάλιστα κατηγορήσει τον τότε πρόεδρο της χώρας Ion Piescu ως όργανο του σιωνιστικού καπιταλισμού, ενώ υπήρξε σφοδρός πολέμιος της επιστροφής των εβραϊκών ιδιοκτησιών που είχαν κατασχεθεί από το κομμουνιστικό καθεστώς (Milza, 2004: 664). Όμως το 2004 ο Tudor, ο οποίος όπως διαφαίνεται και από την ανωτέρω δήλωσή του διακρίθηκε από τον έντονο αντισημιτισμό του, προς γενική έκπληξη όλων σε μια μοναδική στιγμή αντισημιτισμού και φιλοσημιτισμού, πραγματοποίησε μια στροφή 360 μοιρών σχετικά με τη θέση του απέναντι στους Εβραίους και το Ολοκαύτωμα. Με δημόσια επιστολή του απολογήθηκε, όπως χαρακτηριστικά έγραψε, απέναντι «*σε όλους τους Εβραίους που πληγώθηκαν από τις υπερβολές μου*», ενώ είχε ήδη προσλάβει ως υπεύθυνο της προεκλογικής του καμπάνιας για την προεδρία της χώρας, τον Εβραίο επικοινωνιολόγο μανάτζερ Eyal Arad. Φυσικά αυτή η μεταστροφή του Tudor έγινε για λόγους πολιτικής στρατηγικής, καθώς όπως αναφέρεται, «*είναι σαφές ότι κανένας δεν μπορεί να κάνει οτιδήποτε σε ένα κράτος όπως η Ρουμανία, χωρίς αμερικανική ή ισραηλινή συμβουλή*» (Mudde, 2007: 83-84).

Έντονη είναι επίσης και η εναντίωση του κόμματος απέναντι στους Ρομά. Έναν εχθρό που βρίσκεται εντός του κράτους, αλλά εκτός του έθνους. Γενικά στη Ρουμανία τα αισθήματα κατά των Ρομά και η βία απέναντί τους είναι διαδεδομένα. Το PRM υιοθετεί και εκφράζει μια έντονη «ρομαφοβία». Και ο Tudor από την πλευρά του, όπως και άλλοι ακροδεξιοί ηγέτες στην Ανατολική Ευρώπη, έχει ζητήσει τον εγκλεισμό των Ρομά σε «οικισμούς» (România Mare, 1998, August 21) - με λίγα λόγια σε στρατόπεδα συγκέντρωσης - προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της υποτιθέμενης «εγκληματικότητας των γύφτων» (Mudde, 2007: 86-88). Το PRM έφτασε στο σημείο μάλιστα να υποστηρίζει ότι η «γύφτικη μαφία», όπως μειονεκτικά αποκαλεί τους Ρομά, κατέληξε να ελέγχει το κράτος της Ρουμανίας (Turcanu, 2010: 7). Σύμφωνα με τον Tudor «*η τυπολογία της γύφτικης μαφίας*» είναι η εξής: «*Χτυπούν ως ομάδα, έχουν τον έλεγχο των αγορών, και ο μόνος λόγος για τον οποίο δεν βιάζονται παιδιά και τους γονείς τους, είναι ότι είναι πολύ απασχολημένοι στο να βιάζονται εμάς*». Στις διαμαρτυρίες μάλιστα των οργανώσεων των Ρομά και διαφόρων

εγχώριων και διεθνών ΜΚΟ, για τις εμετικές δηλώσεις που έχει κατά καιρούς κάνει κατά των Ρομά, υποστήριζε με απάθεια ότι «δεν ενδιαφερόμαστε για τους γύφτους. Δεν υπάρχει άλλος λύση από το να πάνε όλοι τους στη φυλακή».²⁹²

Σε ό,τι αφορά την αντίληψη που το κόμμα διαθέτει για την έννοια της κυριαρχίας και ανεξαρτησίας της χώρας και της θέσης της σε παγκόσμιο επίπεδο, το *PRM* διατηρεί μια αμφιλεγόμενη και διφορούμενη στάση. Από την μια αποδέχεται, έστω και απρόθυμα, την ένταξη της Ρουμανίας στη ΕΕ, δίνοντας όμως έμφαση στην προστασία των εθνικών συμφερόντων. Για το δε ΝΑΤΟ, θεωρεί ότι είναι το μόνο διεθνές θεσμικό όργανο που μπορεί να προασπίσει τα στρατηγικά συμφέροντα της Ρουμανίας (Smrčková, 2009: 53). Από την άλλη όμως ταυτόχρονα, επιδίδεται σε κατηγορίες εναντίον του εξωτερικού «άλλου», του εξωτερικού «εχθρού» που προσπαθεί να καταστρέψει τη χώρα και να την κυριεύσει. Οι «θεωρίες συνωμοσίας» του *PRM*, εκφράζονται με αντιδυτικά, αντισημιτικά και αισθήματα κατά της παγκοσμιοποίησης, στρέφονται κυρίως κατά των Αμερικάνων, του σιωνισμού, των δυτικών ελίτ και των εβραιο-μασονικών ομάδων, που προσπαθούν μέσω της σύστασης μιας «νέας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων» να ηγεμονεύσουν το παγκόσμιο στερέωμα (Cinproes, 2013: 174-175). Στο πνεύμα αυτό, ο Tudor διακήρυξε ότι «οι ΗΠΑ και το Ισραήλ επιβάλλουν την παγκοσμιοποίηση κτηνωδώς πάνω στην Ευρώπη, με σκοπό να συγκροτήσουν μια Παγκόσμια Κυβέρνηση που να μπορεί να εποπτεύει την Ευρώπη» (Shafir, 2001d: 106). Η πτώση μάλιστα του καθεστώτος Ceausescu περιγράφεται ως μια διεθνή συνωμοσία των ΗΠΑ, της Σοβιετικής Ένωσης και της Ουγγαρίας (Gallagher, 2003: 12).

Στο ιδεολογικό προφίλ του κόμματος θα πρέπει να προσθέσουμε δύο ακόμα στοιχεία: τον λαϊκιστικό του χαρακτήρα και την αντισυστημικότητά του (Cinproes, 2013: 175). Οι πολιτικές ελίτ και οι κρατικοί θεσμοί κατηγορούνται για ανυπαρξία και αδυναμία επιβολής του Νόμου και της Τάξης στη χώρα. Ιδίως μετά την αρχή της δεύτερης χιλιετίας, η διαφθορά ανέλαβε τα πρωτεία και έγινε το αγαπημένο θέμα του κόμματος. Σε μια από τις πολλές εκρήξεις λαϊκισμού του, ο Tudor κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας για τις προεδρικές εκλογές του 2000, υποσχόταν ότι μέσα σε 48 ώρες θα έδινε τη χαριστική βολή στη διαφθορά. Ένα από τα βασικότερα λαϊκιστικά και νατιβιστικά συνθήματα του κόμματος στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο ήταν «Κάτω η μαφία, ζήτω η πατρίδα» (Andreescu, 2005: 175). Οι

²⁹² Οι παραπάνω δηλώσεις του Tudor, χαρακτηριστικές των απόψεών του για τους Ρομά, αναφέρονται στο Andreescu (2005: 174).

καταγγελίες για υλική και πνευματική διαφθορά, σε συνδυασμό με την εμμονή του κόμματος στην ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, διαμορφώνουν ένα μείγμα εναντίωσης από την πλευρά του *PRM*, στο οποίο η κοινωνική και οικονομική αποτυχία συμβαδίζει, όπως παρατηρεί ο Radu Cîmpoș, «με έναν ευρέως διαδεδομένο ηθικό εκφυλισμό, για τον οποίο η ευθύνη αποδίδεται τόσο στην πολιτική τάξη γενικά, όσο και σε ορισμένες μειονοτικές ομάδες όπως οι ομοφυλόφιλοι ή οι Ρομά» (Cîmpoș, 2013: 175). Ο Tudor, όσον αφορά την ομοφυλοφιλία, την περιγράφει ως ένα «φτηνό και αποκρουστικό βίτσιο», το οποίο είναι «απόλυτα καταδικαστέο από τον ρουμανικό λαό ως διαβολικό» (Cîmpoș, 2010: 140).

7.1.1.2. Η ηγεσία του Κόμματος

Αδιαφιλονίκητος ιστορικός ηγέτης και κύριος εκφραστής των απόψεων του *PRM*, για να μην πούμε καλύτερα ότι το κόμμα είναι ο εκφραστής των πεποιθήσεών του, είναι όπως αναφέραμε, ο Corneliu Vadim Tudor²⁹³. Ο αυταρχισμός του αποκαλούμενου «Vadim του Δίκαιου», αποτελεί ένα από τα κεντρικά στοιχεία του ιδεολογικού προφίλ, τόσο του κόμματος όσο και του ίδιου. Ο Tudor μάλιστα ζητούσε να ηγηθεί μιας διετούς περιόδου αυταρχικής διακυβέρνησης, προκειμένου να μετατρέψει ξανά τη Ρουμανία σε μια χώρα «απόλυτης ενότητας» (Mudde, 2007: 45, 150). Η εσωτερική δημοκρατία στις διαδικασίες του κόμματος είναι ανύπαρκτη, και το σύνολο των αποφάσεων λαμβάνονταν σχεδόν στο σύνολό τους από τον Tudor. Σε τακτική δε βάση, ο Tudor υπενθύμιζε τον «εξέχοντα» αποφασιστικό ρόλο του στις δομές του κόμματος (Cîmpoș, 2013: 175). Άτομα που προσπαθούσαν να τον υποσκελίσουν ή να υπονομεύσουν την αρχηγία του, διαγράφονταν από το κόμμα και λειδορούνταν σε μεγάλο βαθμό από τα κομματικά φερέφωνα του, *România Mare* και *Tricolorul* (Cîmpoș, 2010: 132-133, 168-170).

Ο Tudor διατηρούσε στενές σχέσεις με άτομα της μυστικής αστυνομίας του Ceausescu, τα οποία στελέχωναν και τη νέα Υπηρεσία Πληροφοριών. Αυτό το «φανερό μυστικό», όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Shafir, αποκαλύφθηκε επίσημα το 1996 από τον ίδιο το διευθυντή της SRI, Virgil Magureanu. Νωρίτερα ο Tudor είχε ζητήσει την απομάκρυνση του Magureanu, επειδή ο τελευταίος είχε υπαινιχτεί τις συγκεκριμένες υπόγειες διασυνδέσεις, κατηγορώντας τον μάλιστα ότι είναι ουγγρικής καταγωγής. Στην πραγματικότητα ο Magureanu ενήργησε βάσει συνεννόησης και

²⁹³ Ο Tudor πέθανε στο Βουκουρέστι από καρδιακή προσβολή στις 15 Σεπτεμβρίου του 2015. Από τότε και μέχρι της 31 Μαρτίου 2016 πρόεδρος του κόμματος ήταν ο πρώην στρατιωτικός Emil Străinu. Σήμερα το *PRM* έχει αναστείλει ουσιαστικά τη λειτουργία του.

εντολής από τον πρόεδρο Iliescu, με τον οποίο ο Tudor ήταν πολιτικοί συνοδοιπόροι στην κυβέρνηση συνασπισμού. Με τη διάλυση όμως της συμμαχίας, ο Tudor κατηγορήσε τον Iliescu «*ότι ήταν 'Γύφτος', ότι στην εξουσία τον ανέβασαν και τον κρατούσαν εκεί οι Εβραίοι, ότι ήταν πρώην πράκτορας της KGB, ότι ήταν άθεος που δεν δίστασε να διατάξει την εκτέλεση του Ceausescu την 'ιερή ημέρα των Χριστουγέννων'*» (Shafir, 1999b, 2004b).

Η κατάρρευση της κυβέρνησης συνεργασίας το 1996, είχε ως αποτέλεσμα την αντιπαράθεση του Tudor με τους πολιτικούς αντιπάλους του από όλο σχεδόν το φάσμα των δημοκρατικών δυνάμεων της χώρας, οι οποίοι επιδίωξαν την άρση της κοινοβουλευτικής του ασυλίας. Παρόλα αυτά, ο Tudor ως υποψήφιος για την προεδρία της χώρας, είδε τα ποσοστά του να εκτοξεύονται από το ισχύον 4,72% που έλαβε στον α' γύρο το 1996, σε 28,34% τον αντίστοιχο α' γύρο το 2000. Με αυτό το ποσοστό κατάφερε να διεκδικήσει την προεδρία στον β' γύρο, με αντίπαλο τον ηγέτη του *Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Ρουμανίας* (Partidul Democratiei Sociale din România-PDSR) Ion Iliescu. Πρόεδρος της χώρας αναδείχθηκε στον β' γύρο ο Iliescu, λαμβάνοντας το 66,83% των ψήφων, ενώ ο Tudor απέσπασε το 33,17% (Andreescu, 2005: 175; Milza, 2004). Ο Tudor ως υποψήφιος για την προεδρία το 2004, έλαβε το 12,57% των ψήφων, καταλαμβάνοντας την τρίτη θέση (Stan, 2005: 9, 12). Στις προεδρικές εκλογές τον Νοέμβριο του 2009, συγκέντρωσε το 5,56% του συνόλου της εκλογικής προτίμησης του ρουμανικού λαού.

Από τα πρώτα χρόνια, ο ηγέτης του ακροδεξιού κόμματος επιχείρησε να σχηματίσει μια εικόνα για τον εαυτό του ως οραματιστή και πολιτικού που έχει διασυνδέσεις και εκτός Ρουμανίας. Το 1997 συμμετείχε μαζί με τον ρεβιζιονιστή συγγραφέα Roger Garaudy, σε εκδηλώσεις που διοργανώθηκαν στη Λιβύη από το καθεστώς του Καντάφι, ενώ την ίδια χρονιά παρακολούθησε το Συνέδριο του *Εθνικού Μετώπου* του Jean-Marie Le Pen, προσκαλώντας και αυτός με τη σειρά του τον Le Pen στο δεύτερο συνέδριο του *PRM* (Turcanu, 2010: 9). Το 2005 άφησε για λίγο τη θέση του αρχηγού του κόμματος, προσθέτοντας τον όρο «*λαϊκό*» στο όνομά του. Έτσι η νέα ονομασία του είναι *Λαϊκό Κόμμα της Μεγάλης Ρουμανίας* (Partidul Popular România Mare), σε μια απέλπιδα προσπάθεια να γίνει μέλος της ομάδας του *Ευρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος* (EPP). Την ηγεσία του κόμματος ανέλαβε το διάστημα εκείνο ο Corneliu Ciocîciu. Όταν το αίτημα του Tudor δεν έγινε δεκτό, η ονομασία του κόμματος επανήλθε στην αρχική μορφή, και την ηγεσία του ανέλαβε και πάλι ο Tudor.

7.1.1.3. Εκλογικά αποτελέσματα²⁹⁴

Στις πρώτες εκλογές που συμμετείχε το *PRM*, στις γενικές κοινοβουλευτικές εκλογές του 1992, συγκέντρωσε το 3,89% των ψήφων για την Κάτω Βουλή και το 3,85% για τη Γερουσία, εκλέγοντας 16 βουλευτές και 6 γερουσιαστές αντίστοιχα.²⁹⁵ Το 1996 έλαβε το 4,46% των ψήφων για την Κάτω Βουλή και 19 έδρες, και το 4,54% για τη Γερουσία εκλέγοντας 8 γερουσιαστές. Η εκλογική απογείωση του κόμματος έγινε στις εθνικές βουλευτικές εκλογές του Νοεμβρίου του 2000, στις οποίες έλαβε 19,48% στη Βουλή, εκλέγοντας 84 βουλευτές, και 21,01% στη Γερουσία με 37 γερουσιαστές αντίστοιχα.

Στις εκλογές αυτές, το *PRM* και ο Tudor εισέπραξαν την ψήφο διαμαρτυρίας του εκλογικού σώματος, καλλιεργώντας ταυτόχρονα το αίσθημα της εθνικής απειλής. Ο Tudor πρότεινε τη δημιουργία μιας εθνικής συμμαχίας που θα αγωνιστεί για την αποκατάσταση της ρουμανικής ενότητας. Κατηγόρησε τους Ούγγρους ότι προσπαθούν να αποσχιστούν και να αφομοιώσουν πολιτικά τα «ουγγρικά εδάφη» της Τρανσυλβανίας. Το κόμμα ισχυροποιήθηκε περαιτέρω το 2001, όταν εναντιώθηκε στα κυβερνητικά σχέδια παροχής εγγυήσεων στα γλωσσικά δικαιώματα στην ουγγρική μειονότητα.

Παρόλα αυτά δεν κατάφερε να διατηρήσει αυτά τα υψηλά ποσοστά. Από τότε η εκλογική απήχηση του κόμματος και του ηγέτη του άρχισε σταδιακά να φθίνει. Στις βουλευτικές εκλογές του 2004, το κόμμα έλαβε το 12,92%, εκλέγοντας 48 βουλευτές στη Βουλή, και 13,6% των ψήφων για τη Γερουσία εκλέγοντας 21 γερουσιαστές. Το *PRM* εκπροσωπήθηκε με πέντε από τους τριανταπέντε παρατηρητές της χώρας στην ΕΕ, οι οποίοι από την 1^η Ιανουαρίου 2007 κατείχαν κανονικά έδρα στην Ευρωβουλή.²⁹⁶ Στις ευρωεκλογές του Νοεμβρίου του 2007, το κόμμα έλαβε το 4,15%

²⁹⁴ Να σημειωθεί ότι το εκλογικό σύστημα της Ρουμανίας είναι αναλογικό. Στις πρώτες εκλογές μετά την πτώση του κομμουνισμού δεν ορίζεται κατώτατο όριο για την εκλογή βουλευτών. Από τις κοινοβουλευτικές εκλογές και αυτές για τη Γερουσία που διεξάγονται ταυτόχρονα, το εκλογικό μέτρο ανέρχεται σε 3% το 1992. Από αυτές του 1996 αυξάνεται σε 5% για αυτόνομη κάθοδο ενός κόμματος, σε 8% για συνασπισμό δύο κομμάτων, και σε 9% για τρία και σε 10% για συμμαχία τεσσάρων ή περισσότερων κομμάτων. Η εκλογή του Προέδρου της χώρας γίνεται με άμεσο τρόπο, με γενικές εκλογές που διεξάγονται κάθε πέντε χρόνια, με το σύστημα της απόλυτης πλειοψηφίας. Για περισσότερα σχετικά με το εκλογικό σύστημα της Ρουμανίας κατά την πρώτη δεκαετία 1990-2000, βλ. Popescu (2003). Ενώ για τις αλλαγές που πραγματοποιούνται τη δεύτερη δεκαετία, και πιο συγκεκριμένα στις εκλογές του 2004 και 2008, βλ. Marian and King (2010).

²⁹⁵ Το σύστημα διακυβέρνησης της Ρουμανίας αποτελείται από δύο Βουλές: το Κοινοβούλιο, το οποίο απαρτιζόταν από 341 βουλευτές το 1992, 343 το 1996, 345 το 2000 - 18 των οποίων κατέχουν βουλευτές διαφόρων μειονοτήτων - και τη Γερουσία, με 143 γερουσιαστές (Bideleux & Jeffries, 2007; Shafir, 2004b: 454-455).

²⁹⁶ Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η ένταξη των δυο βαλκανικών, πρώην κομμουνιστικών χωρών, της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας στην ΕΕ - στην οποία ένταξη είχαν εναντιωθεί σχεδόν όλα τα κόμματα

των ψήφων, μη κατορθώνοντας να εκλέξει βουλευτή για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Pop-Eleches, 2008: 473). Η φθίνουσα εκλογική πορεία του κόμματος συνεχίστηκε και στις κοινοβουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν στη Ρουμανία τον Νοέμβριο του 2008. Για τη Βουλή έλαβε το 3,2% των ψήφων, ενώ για τη Γερουσία το 3,57%. Και στις δυο παραπάνω εκλογικές διαδικασίες δεν εξέλεξε αντιπρόσωπο (Maxfield, 2009: 3). Το παράδοξο όμως γεγονός, το οποίο εξέπληξε και πολλούς αναλυτές, ήταν ότι στις ευρωεκλογές του Ιουνίου του 2009, το *PRM* έλαβε 8,65% των ψήφων εκλέγοντας τρεις ευρωβουλευτές. Τους Tudor, Gigi Becali, και Claudiu Cîrșian Tănăsescu.²⁹⁷ Αυτό όμως το αποτέλεσμα αποτέλεσε μια μικρή μόνο αναλαμπή. Θα λέγαμε ότι ήταν το «κύκναιο άσμα» του *PRM*. Όπως επισημαίνει και ο Cîrșoș, το κόμμα διαθέτει μικρή επιρροή, και αυτήν μόνο σε τοπικό επίπεδο. Στις τοπικές εκλογές που διεξήχθησαν στις 10 και 24 Ιουνίου του 2012, εξέλεξε επτά δημάρχους και 600 δημοτικούς συμβούλους, αλλά ούτε έναν πρόεδρο ή σύμβουλο περιφέρειας (Cîrșoș, 2013: 176). Στις κοινοβουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν τον Δεκέμβριο του 2012 το κόμμα έλαβε μόλις το 1,47% για τη Γερουσία και το 1,25% για τη Βουλή (Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), 2013). Και μέχρι σήμερα επαληθεύονται οι προβλέψεις του Cîrșoș (2013: 176), που έγραφε το 2013 ότι «με τη λήξη της θητείας του Tudor ως ευρωβουλευτή το 2014, το πιθανότερο είναι ότι το κόμμα και ο αρχηγός του θα εξαφανιστούν τελείως από την πολιτική σκηνή». Στις ευρωεκλογές του 2014, το *PRM* απέσπασε μόλις το 2,70%, μη κατορθώνοντας να εκλέξει αντιπρόσωπο για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, χ.χ.β).

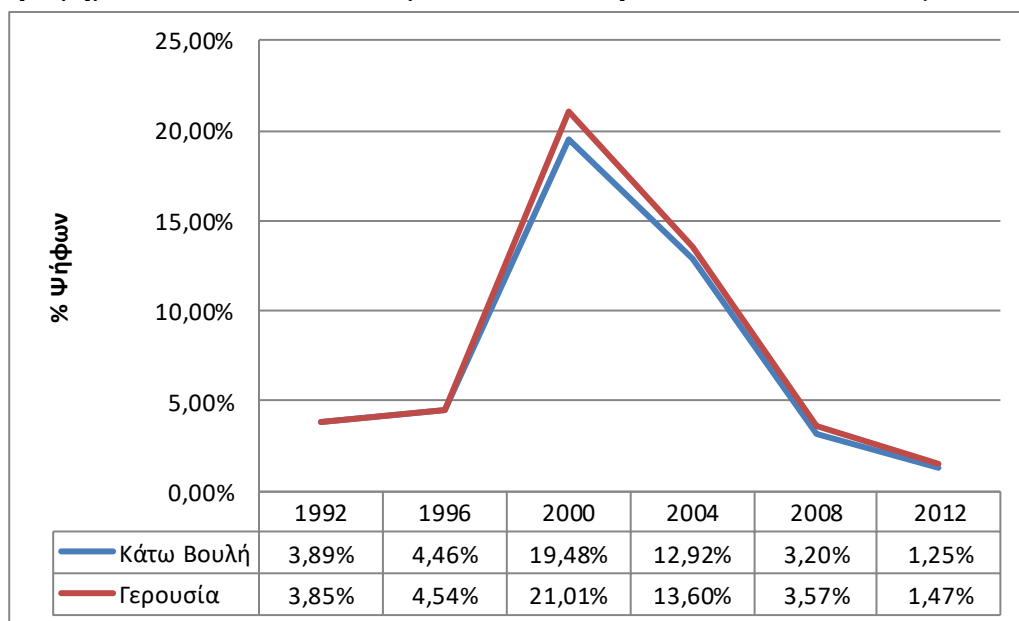
Πίνακας 6. Αποτελέσματα Ευρωεκλογών PRM

Έτος	% Ψήφων	Ευρωβουλευτές
2007	4,15%	-
2009	8,65%	3
2014	2,70%	-

της ευρωπαϊκής ακροδεξιάς - καθώς και η συμμετοχή ευρωβουλευτών από τις χώρες αυτές στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, έδωσε τη δυνατότητα στην ευρωπαϊκή ακροδεξιά να συγκροτήσει για πρώτη φορά στην ιστορία της, πολιτική ομάδα στο Ευρωκοινοβούλιο, έχοντας συμπληρώσει τα όρια που θέτει ο κανονισμός του ευρωκοινοβουλίου για τις πολιτικές ομάδες (20 μέλη από 6 διαφορετικές χώρες) (Turcanu, 2010).

²⁹⁷ Για τις συγκεκριμένες ευρωεκλογές, βλ. Tudor (2010: 149-153).

Γράφημα 2. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών εκλογών PRM

Πίνακας 7. Αποτελέσματα Προεδρικών Εκλογών PRM

Έτος	% Ψήφων		Υποψήφιος
	Α΄ γύρος	Β΄ γύρος	
1996	4,72%	-	Tudor
2000	28,34%	33,17%	Tudor
2004	12,57%	-	Tudor
2009	5,56%	-	Tudor
2014	3,68%	-	Tudor

7.1.2. Το Κόμμα της Ρουμανικής Εθνικής Ενότητας (Partidul Unității Nationale Române, PUNR)

Το Κόμμα της Ρουμανικής Εθνικής Ενότητας, ήταν ο πολιτικός βραχίονας της εξτρεμιστικής αντι-ουγγρικής οργάνωσης, *Vatra Românească*²⁹⁸. Η οργάνωση ιδρύθηκε στην Târgu Mures την 1^η Φεβρουαρίου 1990, έχοντας ως επίτιμο πρόεδρο τον Iosif Constantin Dragan.²⁹⁹ Η *Vatra Românească* είχε ευρεία υποστήριξη τόσο σε

²⁹⁸ Οι αποδόσεις που έχουν δοθεί στην ελληνική γλώσσα, είναι: *Ρουμανικό Δρεπάνι*, *Ρουμανικός Αίκνος* ή *Ρουμανική Εστία*. Να σημειωθεί ότι η *Vatra Românească*, μαζί με άλλους ακραίους εθνικιστές, οργάνωσαν και πρωτοστάτησαν στα αιματηρά επεισόδια που διαδραματίστηκαν στις 19 Μαρτίου 1990 στις πόλεις της Τρανσυλβανίας, Cluj και Tîrgu Mures. Το επίμαχο ζήτημα υπήρξε η διδασκαλία στα σχολεία στην ουγγρική γλώσσα. Για περισσότερα, βλ. (Bideleux & Jeffries, 2007: 144-145; Carey, 2014)

²⁹⁹ Ο Dragan θεωρείται ότι είναι ένθερμος οπαδός της *Σιδηράς Φρουράς*, με μεγάλη περιουσία προερχόμενη από «συναλλαγές» στη Δύση, έχοντας στενούς δεσμούς με το προηγούμενο καθεστώς του Ceausescu (Shafir, 2004b: 457). Φημολογείται πως υπήρξε πράκτορας της περιβόητης Securitate καθώς ακούστηκε πως έπεσε θύμα εκβιασμού για να μην αποκαλυφθούν οι αμαρτωλές και παράνομες πηγές πλουτισμού του (Shafir, 1999b: 215). Ο Dragan υπήρξε επικεφαλής ακροδεξιών οργάνωσεων, όπως της *Ένοπλης Marshal Antonescu* και του *Ιδρύματος Marshal Antonescu*. Πρωτοστάτησε και χρηματοδότησε την ανέγερση του πρώτου αγάλματος του Antonescu που στήθηκε στη Slobozia το 1993. Δύο άλλα αγάλματα του Antonescu ανεγέρθηκαν κατά τα πρώτα μετακομμουνιστικά χρόνια, και

τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Έτσι, τον Μάρτιο του ίδιου έτους δημιούργησε το *PUNR* (Andreescu, 2003: 30). Αρχικά ξεκίνησε ως ένα τοπικιστικό κόμμα της Τρανσυλβανίας με την ονομασία *PUNRT*, αλλά από το 1991 επεκτάθηκε σε όλη την επικράτεια, υιοθετώντας και το βασικό του όνομα (Carey, 2014: 158-159). Το 1992, το *PUNR* συμμετείχε σε κυβέρνηση συνεργασίας με το *Δημοκρατικό Εθνικό Μέτωπο Σωτηρίας* (Frontul Democrat al Salvării Naționale, FDSN), το *PRM* και το *Σοσιαλιστικό Κόμμα Εργασίας* (Partidul Socialist al Muncii, PSM). Ο Tom Gallagher περιγράφοντας τη σχέση του *PUNR* στον κυβερνητικό συνασπισμό με το *PDSR* (όπως και μετονομάστηκε το διάστημα εκείνο το *FDSN*) μεταξύ 1994 και 1996, είπε χαρακτηριστικά ότι είναι «ένας γάμος χωρίς αγάπη και αίσθημα που περιορίζεται στη βάση της πολιτικής σκοπιμότητας» (αναφέρεται στο Shafir, 2000). Το 1996 η συγκεκριμένη κυβέρνηση συνασπισμού διαλύθηκε και άρχισε η κατηφορική πορεία του *PUNR*. Η τελευταία παρουσία του κόμματος σε εκλογές υπήρξε το 2004, με μηδαμινά σχεδόν ποσοστά, ενώ σήμερα έχει εξαφανιστεί από τον πολιτικό χάρτη της Ρουμανίας. Ωστόσο, κατά τα πρώτα μετακομμουνιστικά χρόνια αποτέλεσε ένα σημαντικό πολιτικό δρώντα στο πολιτικό τοπίο της χώρας και βασικό πρωταγωνιστή της ρουμανικής ακροδεξιάς σκηνής.

7.1.2.1. Η ηγεσία του κόμματος

Πρώτος πρόεδρος του κόμματος ήταν ο Radu Contea. Το 1992 ο Contea αντικαταστάθηκε από τον Gheorghe Funar, ο οποίος κατηγόρησε τον προκάτοχό ότι ήταν «πολύ μετριοπαθής» σχετικά με το ζήτημα της ουγγρικής μειονότητας. Ο Funar απέκτησε αρνητική διεθνή φήμη εξαιτίας των προβοκατόρικων ενεργειών και επιθέσεων του κατά της ουγγρικής μειονότητας κυρίως στην Cluj, στην πόλη που ήταν και δήμαρχος από το 1992 έως το 2004, με τους Ούγγρους μειονοτικούς να αποτελούν το 25% του πληθυσμού της (Shafir, 1999b: 215-216).³⁰⁰ Ο Funar, έχοντας το αξίωμα του δημάρχου στην Cluj και του προέδρου του *PUNR*, υπέβαλλε το 1992 υποψηφιότητα για την προεδρία της χώρας, συγκεντρώνοντας το υψηλό ποσοστό του

ένα τέταρτο στην κυριότερη πόλη της Τρανσυλβανίας Cluj, με πρωτοβουλία του τότε δημάρχου της Gheorghe Funar (Shafir, 2004b: 457-458).

³⁰⁰ Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι, όπως αναφέρεται και στον Shafir (1999b: 215), ο Contea μόνο μετριοπαθής δεν ήταν σχετικά με το ζήτημα της ουγγρικής μειονότητας: δηλώσεις όπως: «ότι ο πατέρας του είχε πει ότι κάθε Ούγγρος περπατάει με ένα σκοινί στην τσέπη του, με το οποίο θα στραγγάλιζε τους Ρουμάνους», «δεν έχω το κουράγιο να φάω στο εστιατόριο του ξενοδοχείου [όταν επισκέπτονταν το Βουκουρέστι] γιατί φοβάμαι ότι οι Ούγγροι θα με δηλητηριάσουν», «το διαμέρισμά μου φυλάσσεται από δύο αστυνομικούς επειδή δε θέλω η γυναίκα και η κόρη μου να βιαστούν και να δολοφονηθούν από τους Ούγγρους», είναι αποκαλυπτικές του αντι-ουγγρικού μένους που τον διακατείχε.

10,87%, καταλαμβάνοντας την τρίτη θέση πίσω από τους Iliescu και Constantinescu. Το 1996 όμως που διεκδίκησε εκ νέου τον προεδρικό θώκο, είδε τα ποσοστά του να πέφτουν δραματικά στο 3,22% του εκλογικού σώματος. Η μείωση αυτή της εκλογικής δύναμης του κόμματος μπορεί να ερμηνευτεί ως απόρροια της υπογραφής, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, της ουγγρο-ρουμανικής βασικής συνθήκης (Shafir, 2004b: 458). Το *PUNR* ήταν αντίθετο με αυτήν, αλλά τελικά δεν κατάφερε να αποτρέψει την υπογραφή της.³⁰¹ Παρόλα αυτά, στις τοπικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν το ίδιο έτος, ο Funar επανεξελέγη από τον πρώτο γύρο δήμαρχος στην πόλη Cluj, συγκεντρώνοντας πάνω από το 50% των ψήφων (όπου ως σημειωθεί η ρουμανική πλειονότητα στην πόλη είχε επιτευχθεί λόγω της εγκατάστασης ρουμανικού πληθυσμού από το καθεστώς Ceausescu) (Shafir, 2004b: 458).

Στις 4 Νοεμβρίου 1997, ύστερα από εσωτερικές διαφωνίες στους κόλπους του κόμματος, και κυρίως έπειτα από την αμφισβήτηση του Valeriu Tabara, ο Funar απομακρύνθηκε από τη θέση του προέδρου του *PUNR*. Μάλιστα ένας γερουσιαστής του, ο Viosel Salagen, έφτασε να κατηγορεί τον Funar για αποστασία και προδοσία, και για κατασκοπεία υπέρ της ουγγρικής μειονότητας (Mudde, 2007: 69). Στις 25 Απριλίου 1998, ακολουθούμενος από μια ομάδα υποστηρικτών του, ίδρυσε νέο δικό του κόμμα, αυτό της *Συμμαχίας της Εθνικής Ενότητας* (PAUR) (Cinproes, 2010: 94). Τελικά, στις 16 Νοεμβρίου 1999 ο Funar εντάχθηκε στις τάξεις του *PRM*, αναλαμβάνοντας τη θέση του γενικού γραμματέα (Shafir, 2004b: 458).

7.1.2.2. Εκλογικά αποτελέσματα

Στις πρώτες κοινοβουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν στη χώρα το 1990, το *PUNR* συμμετείχε ως μέλος της *Συμμαχίας για τη Ρουμανική Ενότητα* (Alianta Pentru Unitatea Romanilor, AUR), έχοντας ως δεύτερο εταίρο το *Ρεπουμπλικανικό Κόμμα*. Στις συγκεκριμένες εκλογές έλαβε το 2,12% των ψήφων, κερδίζοντας εννέα κοινοβουλευτικές έδρες καθώς δεν υπήρχε κατώτατο όριο.³⁰² Στις εκλογές για τη Γερουσία έλαβε το 2,15% των ψήφων εκλέγοντας δύο γερουσιαστές.³⁰³ Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1992 το κόμμα σημείωσε σημαντική επιτυχία κερδίζοντας το 8,12% των ψήφων για την Κάτω Βουλή ελέγχοντας 30 βουλευτές, ενώ για τη Γερουσία έλαβε το 7,71% καταλαμβάνοντας 14 έδρες. Το 1996 όμως η

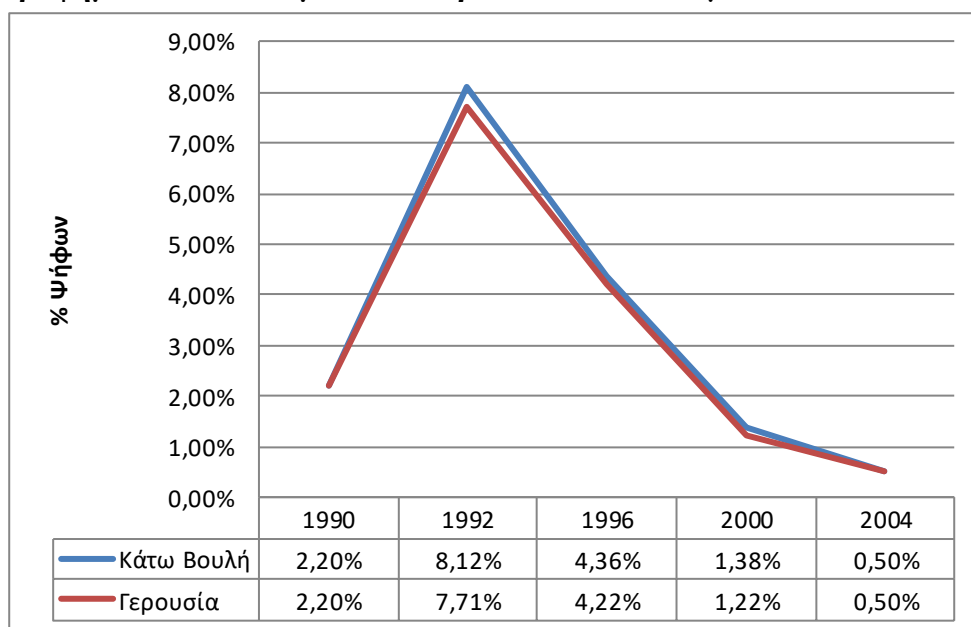
³⁰¹ Ο Funar χαρακτήρισε τη συνθήκη ως «μια πράξη προδοσίας» (Bideleux & Jeffries, 2007: 153). Για περισσότερα σχετικά με την ουγγρο-ρουμανική *Βασική Συνθήκη*, βλ. (Bideleux & Jeffries, 2007: 152-153).

³⁰² <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro90cd>

³⁰³ <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro90s>

εκλογική δύναμη του κόμματος έπεσε σχεδόν κατά το ήμισυ. Για την Κάτω Βουλή έλαβε το 4,36% των ψήφων εκλέγοντας 18 βουλευτές, ενώ για τη Γερουσία έλαβε το 4,22% με 7 γερουσιαστές (Shafir, 2004b: 459). Το 2000, το κόμμα συνασπίστηκε με το *Κόμμα της Νέας Ρουμανίας* (Partidul Nova Romanie, PNR), κατεβαίνοντας από κοινού στις εκλογές με το όνομα *Κόμμα της Εθνικής Συμμαχίας* (Partidul Alianta Nationala, PAR). Τα εκλογικά αποτελέσματα όμως ήταν εξαιρετικά ισχνά, αφού για την Κάτω Βουλή έλαβε μόλις το 1,38% των ψήφων και για τη Γερουσία το 1,22%, μη κατορθώνοντας να ξεπεράσει το εκλογικό όριο του 5% για τις εν λόγω εκλογές, άρα χωρίς να εκλέξει βουλευτή ή γερουσιαστή. Οι τελευταίες εκλογές που συμμετείχε το *PUNR*, ήταν αυτές του 2004 στις οποίες οριακά ξεπέρασε το 0,5% των ψήφων.

Γράφημα 3. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών εκλογών PUNR

1990: Σε συνεργασία με το AVR

1990: Σε συνεργασία με το PAR

Πίνακας 8. Αποτελέσματα Προεδρικών Εκλογών PUNR

Έτος	% Ψήφων		Υποψήφιος
	Α' γύρος	Β' γύρος	
1992	10,87%	-	Funar
1996	3,22%	-	Funar

7.1.2.3. Η ιδεολογία του κόμματος

Το *PUNR* υπήρξε στην ουσία ένα «μονοθεματικό» αντι-ουγγρικό κόμμα (Shafir, 2004b: 458), το οποίο μέσα από τη ρητορική κυρίως, αλλά και τις πράξεις των στελεχών και μελών του, πυροδοτούσε το αντι-ουγγρικό μένος. Ενδεικτικές είναι και οι δηλώσεις του Funar, στις οποίες κατ' επανάληψη με έμφαση υποστήριζε ότι «ο

Ceausescu υπήρξε καλός Ρουμάνος», αλλά είχε κάνει το λάθος «να χορηγήσει πολλά προνόμια στην ουγγρική μειονότητα». Τα μέλη της μειονότητας, σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του κόμματος, δεν υπονόμευαν μόνο την ασφάλεια του ρουμανικού κράτους γιατί διάθεταν μυστικές παραστρατιωτικές οργανώσεις, αλλά μεταξύ άλλων λειτουργούσαν και ως πράκτορες στο πλαίσιο ενός ενορχηστρωμένου σχεδίου εξαγοράς της Τρανσυλβανίας. Κατά το *PUNR*, η συγκεκριμένη επαρχία θα αντιμετώπιζε τον ίδιο κίνδυνο όπως συνέβη και στην περίπτωση της Παλαιστίνης, όταν οι Εβραίοι άρχισαν να αγοράζουν εκεί γη (Gallagher, 1997: 31-32). Στην πραγματικότητα, ο κύριος στόχος του Funar όπως και του κόμματος, υπήρξε η προσπάθεια να τεθεί το *UDMR* εκτός νόμου. Μάλιστα ο Funar έφτασε στο σημείο την περίοδο που βρισκόταν στη συγκυβέρνηση, να κατηγορήσει ακόμα και τον Πρόεδρο Iliescu ότι έχει εγκαταλείψει το καθήκον του, και ότι έχει παραλείψει να ενεργήσει ενάντια των εθνοτικών Ούγγρων που διαμένουν στη Ρουμανία. Σε δηλώσεις του προειδοποίησε ότι μια ένοπλη σύγκρουση μεταξύ Ρουμάνων και Ούγγρων στην Τρανσυλβανία δεν μπορεί να αποκλειστεί. Ταυτόχρονα δήλωνε ότι περισσότερο από μισό εκατομμύριο από τα συνολικά 1,7 εκατομμύρια Μαγυάρων στη Ρουμανία ήταν «Τσιγγάνοι», τους οποίους το *UDMR* είχε «εκβιάσει ή εξαγοράσει» προκειμένου να δηλώσουν ότι είναι μέλη της ουγγρικής μειονότητας κατά τη διάρκεια της απογραφής που διενεργήθηκε τον Ιανουάριο του 1992 (Baleanu, 2001: 29).

Το κόμμα έβλεπε κάθε τι ξένο με καχυποψία, θεωρώντας ότι είναι πολλοί αυτοί που συνωμοτούν κατά του έθνους και του ρουμανικού κράτους. Έτσι σύμφωνα με τα ηγετικά στελέχη της *Vatra Românească* και του *PUNR*, η Ρουμανία ήταν «ο στόχος μιας συνωμοσίας εγχώριων και εξωτερικών δυνάμεων που επιδιώκουν τον διαμελισμό και τον εκφυλισμό των ανθρώπινων αξιών που μας έχουν χαρακτηρίσει στη διαδρομή της ιστορίας μας» (Gallagher, 1997: 33). Την απαγγελία κατηγοριών δεν γλύτωσε και ο τότε Επίτροπος των ΗΕ για τα μειονοτικά θέματα, Max van der Stoep, ο οποίος κατηγορήθηκε ότι «ενεργεί ως αντιπρόσωπος του *UDMR*» (Mudde, 2007: 76).

Το *PUNR* λοιπόν, και ο ηγέτης του Funar, επιδόθηκαν σε μια συνεχή παραγωγή θεωριών συνωμοσίας, με την ταυτόχρονη προβολή απλοϊκών οικονομικών λύσεων, αριστερόστροφων θεωρήσεων. Όλα αυτά στο πλαίσιο της προσπάθειας μιας υποτιθέμενης άμεσης «επιδιόρθωσης της εικόνας» της χώρας, η οποία θα βασιζόταν στο πολιτικό ένδοξο παρελθόν της Ρουμανίας. Αυτό επιχειρήθηκε με την

χρησιμοποίηση της φιλοσοφίας του εθνοκεντρισμού, έχοντας ως βάση την ανάπτυξη μιας προσωπικής απολυταρχικής διακυβέρνησης (Baleanu, 2001: 29).

Ο πιο ένθερμος έτσι υποστηρικτής των παραπάνω απόψεων ήταν ο Funar, ο οποίος κατά τη διάρκεια μιας τηλεοπτικής συζήτησης το 1992, υποστήριξε ότι ουσιαστικά δεν βρίσκει τίποτα αρνητικό στην οικονομική πολιτική που άσκησε ο Ceausescu, και ότι αν εκλεγεί αυτός πρόεδρος της χώρας, θα μετατρέψει τη «βιομηχανία μαμούθ» του πρώην δικτάτορα σε μια κερδοφόρα επιχείρηση. Ομοίως, σε μια συνέντευξή του στις 22 Σεπτεμβρίου 1992, είπε ότι «η γεωργία θα αναβιώσει μέσα σε δύο χρόνια, η βιομηχανία εντός τριών το πολύ χρόνων, και όλοι αυτοί που είναι πρόθυμοι να εργαστούν, θα έχουν θέσεις εργασίας» (Baleanu, 2001: 29).

Το *PUNR* επίσης κατηγορήθηκε για αντισημιτικές προθέσεις και συμπεριφορές, καθώς μέλη και βουλευτές του εναντιώθηκαν με σφοδρό τρόπο στην τοποθέτηση του Alfred Moses, προέδρου της Αμερικανικής Εβραϊκής Επιτροπής, ως Πρεσβευτή των ΗΠΑ στο Βουκουρέστι (Shafir, 1999b: 216).

7.1.3. Το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα

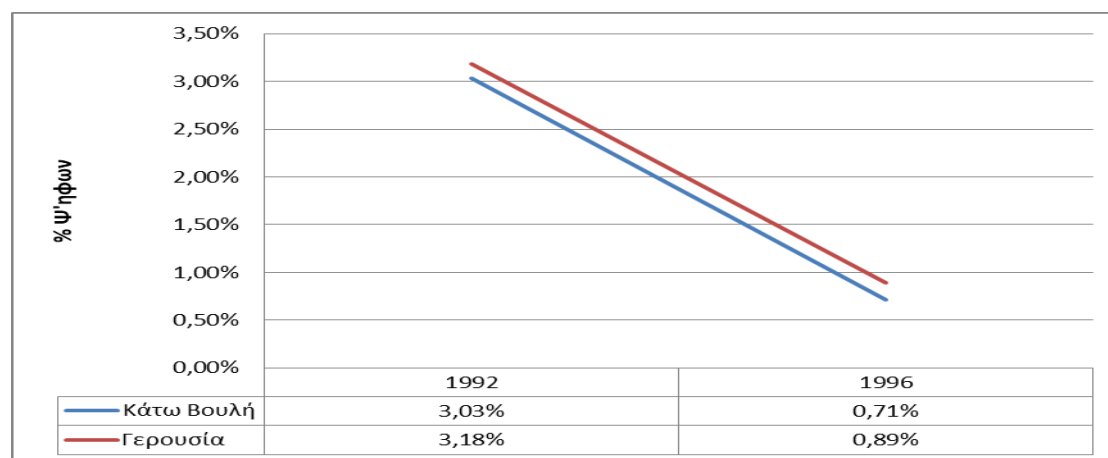
Το *Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα* (Partidul Socialist al Muncii, PSM) είναι το τρίτο κόμμα που ο Shafir (2004b: 454) κατατάσσει ως κόμμα της «ριζοσπαστικής συνέχειας», μαζί με το *PUNR* και το *PRM*. Ίσως αποτελεί και το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα των φαιοκόκκινων συμμαχιών. Το *PSM* ιδρύθηκε το Νοέμβριο του 1990 και διατηρούσε και αυτό όπως και το *PUNR*, στενές σχέσεις με την εξτρεμιστική οργάνωση *Vatra Românească*. Η επίσημη καταχώρησή του στο Δικαστήριο του Βουκουρεστίου, έγινε τον Ιανουάριο του 1992 (Shafir, 1999b: 215). Το *PSM* ήταν ένα ακροαριστερό, νέο-κομμουνιστικό εθνικιστικό κόμμα. Ο ιδεολογικός προσδιορισμός του υπήρξε δυσχερής, με την Anellie Ute Gabanyi να το κατατάσσει στα εθνικοσοσιαλιστικά κόμματα της Ρουμανίας, ο Vladimir Tismaneanu στα παραδοσιακά κομμουνιστικά, ενώ ο Maxmilián Strmiska στα νέο-σοσιαλιστικά κόμματα (Strmiska, 2001).

Το κόμμα είχε ως ηγέτη του τον Ilie Verdet, πρώην πρωθυπουργό του Ceausescu. Ένα άλλο σημαντικό πρόσωπο μέσα στους κόλπους του *PSM* ήταν ο Adrian Paunescu, ένας ακόμη «αυλικός ποιητής» της οικογένειας Ceausescu. Ο Paunescu όντας ιδιοκτήτης δύο εφημερίδων, της καθημερινής κυκλοφορίας *Vremea*, και μιας εβδομαδιαίας, της *Totusi iubirea*, επιδόθηκε διαμέσου αυτών σε μια

δημοσίευση εθνικιστικών άρθρων, με ορισμένα από αυτά να έχουν και την υπογραφή του (Shafir, 2004b: 458).

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1992 το *PSM* κέρδισε το 3,03% των ψήφων για την Κάτω Βουλή εκλέγοντας 13 βουλευτές, και το 3,18% για τη Γερουσία και 5 γερουσιαστές. Ακριβώς μετά τις συγκεκριμένες εκλογές το *PSM* και το *PRM* ίδρυσαν στη Γερουσία την ομάδα της *Εθνικής Παράταξης* (Milza, 2004: 666). Νωρίτερα στις προεδρικές εκλογές του Φεβρουαρίου του ίδιου έτους, ο Paunescu ως υποψήφιος του κόμματος για την προεδρία της Ρουμανίας, έλαβε μόλις το 0,69% των ψήφων του ρουμανικού λαού (Shafir, 2004b: 456-457). Το εκλογικό «κατρακύλισμα» του *PSM* συνεχίστηκε και στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1996, στις οποίες έλαβε μόλις το 0,71% για την Κάτω Βουλή³⁰⁴ και 0,89% για τη Γερουσία³⁰⁵. Στις προεδρικές εκλογές του 2000 υποψήφιος του κόμματος ήταν ο Ion Sasu, ο οποίος έλαβε το 0,30% των ψήφων (Popescu, 2003: 332). Έκτοτε το *PSM* δεν παρουσιάζει σημάδια δραστηριότητας, αφού η εκλογική του βάση διαμοιράστηκε στα συγγενή με αυτό ακροαριστερά και ακροδεξιά κόμματα.

Γράφημα 4. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών εκλογών PSM

Πίνακας 9. Αποτελέσματα Προεδρικών εκλογών PSM

Έτος	% Ψήφων		Υποψήφιος
	Α' γύρος	Β' γύρος	
1992	0,69%	-	Paunescu
2000	0,30%	-	Sasu

³⁰⁴ <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro20cd>

³⁰⁵ <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro20s>

7.2. Κόμματα και οργανώσεις της «ριζοσπαστικής επιστροφής»

7.2.1. Το Κόμμα της Εθνικής Δεξιάς (Partidul Dreapta Nationala, PDN)

Το Κόμμα της Εθνικής Δεξιάς, ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1992 από τον δημοσιογράφο Radu Sorescu. Στις εκλογές του 1992 έλαβε ποσοστό κάτω του 0,1%. Παραδόξως όμως, εκπροσωπήθηκε για μικρό χρονικό διάστημα στο κοινοβούλιο από το 1995 έως τις αρχές του 1996, όταν ο Comel Brahas, πρώην αντιπρόεδρος του PUNR, αφού συγκρούστηκε με τον Funar, εγκατέλειψε το κόμμα και εντάχθηκε στο PDN³⁰⁶. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του Brahas, το PDN απαρτιζόταν το 1995 περίπου 5.800 μέλη και διέθετε παραρτήματα σε 10 από τις 41 επαρχίες της χώρας (Shafir, 1999b: 217). Το 1994, ο Sorescu ξαφνικά αποφάσισε να αποσυρθεί από την πολιτική και εγκατέλειψε την αρχηγία του κόμματος. Τη θέση του κατέλαβε ο Aurelian Pavelescu, φοιτητής Τεχνών και Νομικής. Ο Brahas, που εντωμεταξύ είχε αναλάβει την ευθύνη αναδιοργάνωσης του κόμματος, εγκατέλειψε, τον Ιανουάριο του 1996, το PDN εξαιτίας κατηγοριών που δέχθηκε ότι καταχράστηκε χρηματικά κεφάλαια του κόμματος. Το PDN εν τέλει δεν μετείχε στις εκλογές του 1996, λόγω του νέου εκλογικού νόμου, που ψηφίστηκε πριν από αυτές, ο οποίος μεταξύ άλλων προέβλεπε την αύξηση των υπογραφών υποστήριξης από 251 σε 10.000 προκειμένου ένα κόμμα να έχει το δικαίωμα καθόδου στις εκλογές. Και εφόσον δεν κατάφερε να συγκεντρώσει τον απαραίτητο αριθμό μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1996, αποκλείστηκε από τις επερχόμενες εκλογές. Ακόμη ωστόσο και στις τοπικές εκλογές του Ιουνίου του ίδιου έτους, που το PDN πρόλαβε να συμμετάσχει με τον παλιό νόμο, οι επιδόσεις του ήταν εξαιρετικά χαμηλές (Shafir, 2004b: 463).

Από τον Απρίλιο του 1994, και ειδικότερα με την έλευση του Brahas στις τάξεις του, το κόμμα επεδίωξε να υποβαθμίσει τη φιλοδοξία του να αποτελέσει τον διάδοχο της κληρονομιάς του κινήματος των Λεγεωνάριων. Μια κίνηση τακτικής που δεν απέδωσε τα αναμενόμενα στις εκλογές του 1996 (Shafir, 1999b: 217).³⁰⁷

Το 1993, το PDN δημοσίευσε ένα νατιβιστικό «παραλήρημα»: την πρώτη έκδοση του *Noua Dreapta* (Η Νέα Δεξιά) - που αργότερα πήρε το όνομα *Dreapta*

³⁰⁶ Αξιοσημείωτο το γεγονός ότι μια από τις πρώτες ενέργειες του Brahas ήταν η διανομή του βιβλίου του Neagu Cosma, ενός πρώην στρατηγού της Securitate, στο οποίο κατηγορούνταν οι Ούγγροι και οι Εβραίοι για όλα τα δεινά της χώρας και την «μπολσεβικοποίηση» της (Shafir, 2004b: 459-460).

³⁰⁷ Παρόλο που το PDN δεν απομακρύνθηκε από τις ιδέες της Σιδηράς Φρουράς, θεωρούσε ότι ο Codreanu είχε διαπράξει δύο λάθη: ότι επέδειξε «πολιτικό αντι-επαγγελματισμό» όταν απέτυχε να εκμεταλλευτεί την τεράστια υποστήριξη που του παρείχε ο ρουμανικός λαός, και από την άλλη έσφαλε γιατί ανάμειξε την Εκκλησία στην πολιτική όταν ισχυρίστηκε ότι η *Λίγκα του Αρχάγγελου Μιχαήλ* και η *Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία*, είναι ενιαία και αδιαίρετα μεταξύ τους (Shafir, 1999b: 219-220).

Nationala (Η Εθνική Δεξιά) - του «μανιφέστου προς τη χώρα». Σύμφωνα με το συγκεκριμένο μανιφέστο, το *PDN* ως στόχο είχε να προάγει ένα «εθνοκεντρικό κράτος που θα αποκλείει τις εθνικές μειονότητες από το εσωτερικό του, στον βαθμό που αυτές αρνούνται την αφομοίωσή τους στο ρουμανικό έθνος» (Shafir, 2004b: 460). Το «μανιφέστο προς τη χώρα» προέβαλλε μια ξεκάθαρη εναντίωση στις αρχές της φιλελεύθερης πλουραλιστικής δημοκρατίας, αφού το ρουμανικό κράτος θα δομούνταν με βάση τη βούληση του ρουμανικού έθνους, και όχι ατομικών δικαιωμάτων, ανεξαρτήτως από φυλή, γλώσσα και θρησκεία. Σε αυτό το εθνοκεντρικό ρουμανικό κράτος, οι δημόσιες υπηρεσίες θα έπρεπε να στελεχωθούν μόνο από τους «γνήσιους Ρουμάνους», με τα μέλη των μειονοτήτων που θα ήταν «άπιστα» προς αυτό, να απελαύνονται. Σε μια εθνικο-πολιτισμικά προσδιορισμένη έννοια του κράτους, η ανθρωπότητα, όπως ορίζεται από το μανιφέστο, «μόνο μέσα στα πλαίσια του κράτους μπορεί να πραγματώσει τον εαυτό της, και τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν είναι παρά μυθοπλασία των δειλών και των αδυνάτων» (Shafir, 1999b: 217). Το μανιφέστο είχε και ξεχωριστό υποκεφάλαιο που πραγματευόταν τα προβλήματα των μειονοτήτων. Έτσι οι Ρομά θεωρούνταν ότι βρίσκονταν σε καθεστώς «πολέμου με το ρουμανικό έθνος», και η «τελική λύση» που προτεινόταν ήταν η «απομόνωσή τους» σε στρατόπεδα. Οι Ούγγροι κατά το μανιφέστο, ήταν «σκληροί, εκδικητικοί και οπαδοί της ανάκτησης χαμένων πατρίδων», και «εάν ένα εκατομμύριο Ούγγροι αρνούσαν να συμμορφωθούν με τις εντολές του κράτους, τότε ένα εκατομμύριο Ούγγροι πρέπει να απελαθούν από τη χώρα» (Shafir, 2004b: 460-461). Για τους μετανάστες που είχαν εισρεύσει στη Ρουμανία κυρίως από τη Μέση Ανατολή, η αντίληψη που διατυπωνόταν, ήταν ότι αυτοί αποτελούσαν τον κινητήριο μοχλό του οργανωμένου εγκλήματος (Shafir, 1999b: 218).

Το κόμμα ήταν σαφέστατα φασιστικό και εξέφραζε μια έντονα αντιευρωπαϊκή ρητορική. Η εξωτερική πολιτική της χώρας κατά το *PDN*, ήταν προσανατολισμένη σε μια αναβίωση του οράματος του φασισμού και των δυνάμεων του Άξονα, απορρίπτοντας όμως τον φασισμό της Ρώμης. Το *PDN* δεν αναγνώριζε «τη νομιμότητα των ευρωπαϊκών οργανώσεων που ιδρύθηκαν μετά τον Ψυχρό Πόλεμο», αναφερόμενο κυρίως στην ΕΕ και στα όργανά της, επειδή θεωρούσε ότι προάγουν «μια παγκόσμια διεθνή τάξη, η οποία δεν λαμβάνει υπόψη της τη θέληση όλων των εθνών». Αντίθετα, κατά το *PDN* η Ρουμανία, θα έπρεπε να στραφεί σε ένα «στρατιωτικό και οικονομικό προσανατολισμό προς τη Γερμανία και την Ιαπωνία» (Shafir, 2004b: 461).

Το *PDN* διακατεχόταν από μια έμμεση εναντίωση απέναντι στους Εβραίους. Το κόμμα υποστήριζε ότι ο *ρουμανισμός* και το «εθνικό πνεύμα» των Ρουμάνων δεν μπορούσε να είναι συμβατό με τον «ιουδαϊκό-μασονικό μερκαντιλισμό». Σε μια ευθεία επίθεση στη δημοκρατία και τον καπιταλισμό, ο «ιουδαϊκό-μασονικός μερκαντιλισμός» αποκαλείτε ως το βάθρο της δημοκρατίας, που μετέτρεψε τα έθνη σε «σκλάβους των μεγάλων χρηματοοικονομικών συμφερόντων» (Shafir, 2001a). Μάλιστα, όταν τα ανεξάρτητα ΜΜΕ της χώρας άσκησαν κριτική στο *μανιφέστο*, κατηγορήθηκαν ότι είχαν «ξεπουληθεί στον ιουδαϊκό-μασονικό αποκρυφισμό», και οι δημοσιογράφοι χαρακτηρίστηκαν ως «περιβόητοι μισθοφόροι που πληρώνονται κατευθείαν από τα ταμεία των συναγωγών» (Shafir, 1999b: 218).

Μπορεί στο κύριο σχόλιο της αρχικής έκδοσης της *Noua Dreapta*, ο Sorescu να δήλωνε ότι το κόμμα δεν είναι φασιστικό ή υπέρμαχο της *Λεγεώνας*, αλλά στην ίδια έκδοση υπήρχε άρθρο του μέλους της *Σιδηράς Φρουράς* Alexandru Cantacuzino, με τίτλο «τραβήξτε τα όπλα σας, οκνηρά παράσιτα», το οποίο καλούσε ανοιχτά τους Ρουμάνους να αναλάβουν ένοπλη δράση. Επίσης, στην ίδια έκδοση υπήρχε φωτογραφία που απεικόνιζε τον Codreanu να παρασημοφορεί τον Cantacuzino γιατί αυτός «είχε αντιληφθεί ότι η βία ήταν απαραίτητη για την εκκαθάριση του έθνους» (Shafir, 2004b: 461).

Την πεποίθηση ότι το *PDN* αποτελούσε απόγονο της ιδεολογίας της *Σιδηράς Φρουράς* ενίσχυε και το καταστατικό του, το οποίο υιοθετούσε την οργανωτική δομή και τους τρόπους δράσης του κινήματος των Λεγεωνάριων. Έτσι τα μέλη του κόμματος όφειλαν να ορκίζονται στο όνομα του κινήματος απορρίπτοντας το «δημοκρατικό χάος» και παραμερίζοντας τα ατομικά τους συμφέροντα. Μετά την ορκωμοσία τους τα μέλη γινόντουσαν «Σταυραδέλφια» (Shafir, 2001a). Ο χαιρετισμός τους ήταν ο ίδιος και απαράλλαχτος με αυτό των Λεγεωνάριων, ενώ οι «δέκα διοικήσεις» του κόμματος ήταν μια αντιγραφή των «έξι διοικήσεων» της *Λεγεώνας*. Η επίσημη στολή του κινήματος, πράσινα πουκάμισα με δερμάτινα ξακρίσματα και μαύρα παντελόνια, ήταν η ίδια με αυτήν της *Λεγεώνας*, και μεταξύ τους όπως ακριβώς οι Λεγεωνάριοι, αποκαλούνταν *camarad* (σύντροφοι). Ο αρχηγός του κινήματος, που ηγούνταν του εξαμελούς Μεγάλου Συμβουλίου, αποκαλούνταν «Διοικητής», όπως και ο διάδοχος του Codreanu, Horia Sima (Shafir, 1999b: 219).

7.2.2. Το Κίνημα Για τη Ρουμανία (Miscarea Pentru Romania, MPR)

Το Κίνημα Για τη Ρουμανία ήταν το πρώτο πολιτικό κίνημα στη Ρουμανία που άμεσα ή έμμεσα παραδέχτηκε ότι καταγόταν από τη Σιδηρά Φρουρά (Shafir, 2004b: 464). Εξαιτίας αυτού του γεγονότος, δέχτηκε έντονη κριτική από το σύνολο σχεδόν του δημοκρατικού πολιτικού φάσματος της χώρας για τους στενούς ιδεολογικούς δεσμούς που διατηρούσε με το Κίνημα των Λεγεωνάριων (Bugajski, 1994: 215). Ιδρύθηκε τον Δεκέμβριο του 1991 από τον Marian Munteanu³⁰⁸, πρώην ηγέτη του Συλλόγου φοιτητών του πανεπιστημίου του Βουκουρεστίου, ο οποίος επανήλθε στο προσκήνιο εξαιτίας της δράσης του εναντίον της κυβέρνησης του Iiescu.³⁰⁹ Τον Μάρτιο του 1992, το νεοσύστατο κόμμα κυκλοφόρησε την εφημερίδα *Miscarea* (Το Κίνημα). Χρηματοδότες του κόμματος ήταν ρουμάνοι νεοφασίστες που κατοικούσαν στη Δύση. Το κίνημα ανέπτυξε στενή συνεργασία με ομοϊδέατες του από άλλες χριστιανικές ορθόδοξες χώρες, όπως και με ρουμάνους μετανάστες που επιθυμούσαν να υπερασπιστούν τα «εθνικά συμφέροντα» της χώρας. Τον Μάιο του 1993, κυβερνητικοί επίσημοι καταδίκασαν την επαναφορά «του φαινομένου της Λεγεώνας» στη Ρουμανία, υποδεικνύοντας το *MPR* ως τον βασικό ένοχο (Bugajski, 1994: 216).

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1992, το κόμμα έλαβε μόλις 13.000 ψήφους, μια φτωχή εκλογική επίδοση η οποία δεν πτόησε τον Munteanu. Ο Munteanu είχε επανειλημμένα δηλώσει, ότι στη στρατηγική του κόμματός του, η εκλογική επιτυχία δεν αποτελούσε έναν από τους άμεσους στόχους, αλλά μια «μακροπρόθεσμη στρατηγική» που αποσκοπούσε στη σταδιακή «εκπαίδευση» των μελών του (Shafir, 2001c). Η στρατηγική όμως αυτή δεν είχε καμιά εκλογική επιτυχία. Εντωμεταξύ, τον Νοέμβριο του 1994 το *MPR* συνενώθηκε με τη *Vatra Romaneasca*, συνεχίζοντας όμως να υφίσταται χωριστά ως πολιτικό κόμμα, έχοντας μηδαμινά σχεδόν εκλογικά αποτελέσματα (Shafir, 2001b). Στις τοπικές εκλογές του 1996, οι υποψήφιοι του κόμματος έλαβαν 605 ψήφους σε επίπεδο χώρας στον α' γύρο, συγκεντρώνοντας το ισχνό 0,01%, ενώ σε ξεχωριστή ψηφοφορία για τα κρατικά συμβούλια πήραν 963 ψήφους, μη κατορθώνοντας να εκλέξουν τοπικό ή σε επίπεδο χώρας, σύμβουλο. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1996, το κόμμα δεν συμμετείχε, γιατί όπως και το *PDN* δε συγκέντρωσε τις 10.000 υπογραφές (Shafir, 2001c).

³⁰⁸ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Munteanu, βλ. στην προσωπική του ιστοσελίδα: <http://www.munteanu.ro/Datepersonaleeng.html>, πρόσβαση 28/09/2014.

³⁰⁹ Για περισσότερα σχετικά με την αντικυβερνητική δράση του Munteanu, βλ. (Shafir, 2001b).

Αν παρατηρήσει κανείς το πρόγραμμα του *MPR* θα διαπιστώσει πως περιλαμβάνει πολλές διακηρύξεις οι οποίες δεν παραπέμπουν σε φασιστικές αντιλήψεις. Συγκεκριμένα, το κόμμα επιζητά «συνεργασία και διάλογο με όλα τα δημοκρατικά κόμματα», τη δημιουργία ενός «κράτους δικαίου», και μιας οικονομίας που να προσανατολίζεται προς την ελεύθερη αγορά. Όταν ωστόσο προχωρήσει κανείς στην ανάλυση της ιδεολογίας του, διαπιστώνει το φασιστικό του προφίλ. Αυτοπροσδιορίζεται ως «Εθνική Δημοκρατία», με την ιδεολογία του, όπως διατείνεται, να είναι «καλά βασισμένη, σε στέρεους μεταφυσικούς λόγους». Αυτοί «οι στέρεοι μεταφυσικοί λόγοι», δεν ήταν τίποτα άλλο από την οργανική αντίληψη της ιστορίας, δίνοντας έμφαση σε κοινοτικές-συλλογικές αξίες, αναμειγμένες με αυτές του θρησκευτικού φονταμενταλισμού (Shafir, 1999b: 220).

Το μέσο με το οποίο θα εφαρμοζόταν αυτό το δόγμα θα ήταν η «νέα γενιά», η οποία ήταν «υποχρεωμένη να αναλάβει την ευθύνη για την πολιτική δράση». Ο Munteanu έθετε τον εαυτό ως υπερασπιστή της «νέας γενιάς», η οποία είχε απογοητευτεί και προδοθεί από τις εξελίξεις μετά το 1989 (Bugajski, 1994: 215-216). Όπως σε όλα τα φασιστικά κινήματα, έτσι και στη συγκεκριμένη περίπτωση, εξυψώνεται η νεολαία. Η ηγεσία του κόμματος έβλεπε τον εαυτό της ως τον δημιουργό ενός κινήματος που προέρχεται από τους νέους και είναι για τους νέους, και θεωρούσε ότι έτσι θα έθετε ένα τέρμα στη διαφθορά που χαρακτηρίζει το δημοκρατικό σύστημα. Με τον τρόπο αυτό θα πετύχαινε την κάθαρση της κοινωνίας από τους διεφθαρμένους πολιτικούς (Shafir, 2001b).

Ο ρουμανισμός αποτελεί το βασικότερο στοιχείο της ιδεολογίας του *MPR*, στην οποία, σύμφωνα με τις αρχές του, υπογραμμίζεται η γλωσσική, η πολιτική και η θρησκευτική ενότητα του ρουμανικού έθνους, και η «πρόδηλη ανωτερότητά του» ανάμεσα σε όλα τα ευρωπαϊκά. Ακόμη, το πρόγραμμά του περιλαμβάνει έντονες κριτικές τόσο κατά του φιλελευθερισμού όσο και της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, θεωρώντας ότι και οι δύο συγκεκριμένες ιδεολογίες αντιτίθενται στην «πολιτισμική και πνευματική φύση» του ρουμανικού λαού. Από την άλλη πλευρά, υποστήριζε τον χριστιανικό μυστικισμό και τη συλλογικότητα έναντι του ατομισμού (Bugajski, 1994: 215).

Όσον αφορά την εσωτερική οργάνωση και δομή του *MPR*, η ηγεσία του αντέγραψε πιστά τον τρόπο οργάνωσης της *Λεγεώνας*. Σε τοπικό επίπεδο, ανέπτυξε τις λεγόμενες «πολυκεντρικές οργανώσεις», οι οποίες αποτελούνταν από τρία έως δεκαπέντε μέλη. Σύμφωνα με το καταστατικό του κόμματος, οι ηγέτες αυτών δεν

εκλέγονταν, αλλά το «ηγετικό προνόμιο» ήταν αποτέλεσμα μιας επιβαλλόμενης συναίνεσης, ως μια «οργανική απόφυση της ομάδας», βασιζόμενη στην πειθαρχία και στην υπακοή. Ο υποψήφιος που θα επιδίωκε να ενταχθεί στο κόμμα έπρεπε να περάσει τις εξετάσεις στις οποίες, ανάμεσα στα άλλα, ελεγχόταν η πίστη του στις αξίες του ρουμανισμού. Όπως ακριβώς συνέβαινε και με τις «φωλιές» της Λεγεώνας, για να γίνει αποδεκτός έπρεπε να αποδείξει ότι ήταν «ηθικά άξιος» και ότι θα ήταν διατεθειμένος να ζήσει «λιτά και σεμνά». Οφείλε, επίσης, μετά την ένταξή του να αντισταθεί σε οποιαδήποτε πίεση που θα του ασκούσαν ώστε να παραβιάσει το καταστατικό του κόμματος. Όπως και οι λεγεωνάριοι, το *MPR* διέθετε τη «Γερουσία» η οποία αποτελούνταν από μέλη της παλαιότερης γενιάς που διακρίθηκαν στον αγώνα για τα εθνικά ιδεώδη. Αυτοί υποτίθεται ότι θα «οδηγούσαν» το κίνημα. Έτσι το *MPR* διάθετε και ένα «Σώμα Βετεράνων» που αποτελούνταν από «αντι-κομμουνιστές μαχητές, πρώην πολιτικούς κρατούμενους και ανθρώπους που αφιέρωσαν ολόκληρη τη ζωή τους στο εθνικό αγώνα», επευφημώντας με αυτόν τον τρόπο τη *Σιδηρά Φρουρά* (Shafir, 1999b: 221-222).

Ο Munteanu ασκούσε κριτική στους άλλους εθνικιστικούς σχηματισμούς, συμπεριλαμβανομένου του *PRM* και του *PUNR*, για τους δεσμούς που είχαν αναπτύξει με τις πρώην κομμουνιστικές δομές, και για το γεγονός ότι στις λίστες των ψηφοδελτίων του συνόλου σχεδόν των ακροδεξιών κομμάτων, περιλαμβάνονταν υποψήφιοι που προέρχονταν από το καθεστώς Ceausescu (Bugajski, 1994: 216).

Σε πολλά σημεία τα προγράμματα των άλλων ρουμανικών ακροδεξιών κομμάτων παρουσίαζαν ομοιότητες με αυτό του *MPR*. Η κυριότερη που μπορούμε να αναφέρουμε ήταν αυτή που ταυτίζεται με του *PRM*, στην οποία και τα δύο κόμματα έβλεπαν ως λύση στα μετακομμουνιστικά προβλήματα της Ρουμανίας μια στρατιωτική κυβέρνηση, φυσικά στα πρότυπα της διακυβέρνησης Antonescu. Ο Munteanu παρόλα αυτά κράτησε αποστάσεις, τόσο μεταξύ του *PRM* και των άλλων κομμάτων της «ριζοσπαστικής συνέχειας», όσο και από τα κόμματα της «ριζοσπαστικής επιστροφής» (Shafir, 1999b: 222). Στη βάση αυτή, αρνήθηκε τις αρχές του «εθνικού κομμουνισμού» και να «αποδώσει φόρο τιμής» στις εθνικιστικές πολιτικές του Ceausescu. Ο εθνικισμός του Ceausescu θεωρήθηκε από τον Munteanu ένας «ψεύτικος εθνικισμός», και κατά την αντίληψή του δεν μπορεί κάποιος να είναι Ρουμάνος και κομμουνιστής ταυτόχρονα. Δεύτερον, ένα γνήσιο Ρουμανικό Ορθόδοξο εθνικιστικό δόγμα πρέπει να εμπεριέχει το στοιχείο της Ρουμανικής Ορθόδοξης θρησκείας, γιατί εθνικισμός και Ορθόδοξη χριστιανική πίστη, κατά την άποψή του

είναι αδιαίρετα. Και μια «γνήσια δεξιά», σύμφωνα με δήλωση που έκανε τον Δεκέμβριο του 1991, που διαθέτει τα παραπάνω χαρακτηριστικά «χωρίς ασάφειες», ήταν αυτό που χρειαζόταν η Ρουμανία (Shafir, 2001b).

Σε αντίθεση με το *PDN*, το *MPR* ήταν πιο προσεκτικό στις δηλώσεις του σχετικά με τα εθνικά προβλήματα. Σε ιδιωτικές συζητήσεις ο Munteanu προέβιανε σε οξείς αντισημιτικούς και αντι-μειονοτικούς χαρακτηρισμούς (Shafir, 2001b). Παρόλο που οι δηλώσεις των στελεχών του κινήματος δεν εμφάνιζαν αποκάλυπτα ρατσιστικές και ξενοφοβικές απόψεις, το *MPR* επιζητούσε να περιορίσει πολλά από τα δικαιώματα των Ούγγρων και των άλλων μειονοτήτων, προκειμένου να εγκαθιδρύσει εκ νέου μια δικτατορία (Bugajski, 1994: 216). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξαν οι φραστικές επιθέσεις που δέχθηκε κατά επανάληψη ο συγγραφέας εβραϊκής καταγωγής Zigu Ornea, και οι διάφορες άλλες αντισημιτικές και αντι-ουγγρικές επιθέσεις από την εφημερίδα *Miscarea*. Σε δηλώσεις του επίσης ο Munteanu, αναφερόμενος στα μεσοπολεμικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στη Ρουμανία, θεωρούσε ότι «τα μόνα θύματα της δικτατορίας του Βασιλιά Karol II, ήταν Ρουμάνοι και κανένας Εβραίος», κατηγορώντας τους Εβραίους για δολοπλοκία (Shafir, 2001b).

7.2.3. Το κόμμα *Νέα Χριστιανική Ρουμανία* (Noua Romanie Crestina)

Το κόμμα *Νέα Χριστιανική Ρουμανία* ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 1992, την ημέρα των γενεθλίων του Codreanu, από τον μόλις τριαντάχρονο τότε καθηγητή, Serban Suru. Τον Νοέμβριο του 1993, το Δημοτικό Δικαστήριο του Βουκουρεστίου αρνήθηκε να εγγράψει στον εκλογικό κατάλογο το κίνημα, το οποίο είχε διακηρυγμένο προσανατολισμό προς τη *Σιδηρά Φρουρά* (Shafir, 2004b: 464). Το αποτέλεσμα ήταν να ανακαλέσει ο Suru τη λειτουργία του εν λόγω κόμματος. Το 1994 ίδρυσε τη «φωλιά Horia Sima», προς τιμή του διαδόχου του Codreanu και το 1995 προχώρησε στην ίδρυση και άλλων «φωλεών» σε διάφορες πόλεις της Ρουμανίας, όπως τις Craiova, Brasov, Sibiu, Constanta και Chisinau (Shafir, 1999b: 223).

Σε μια προσπάθεια προώθησης των απόψεων και των «ιδανικών» της *Σιδηράς Φρουράς*, ο Suru άνοιξε το 1994 στο Βουκουρέστι, μια «βιβλιοθήκη τεκμηρίωσης» για την οργάνωση του. Το 1995 επιχείρησε να ιδρύσει την οργάνωση *Χριστιανική Λεγεώνα* (Legiunea Crestina), με στόχο τη «διάδοση της ιστορικής αλήθειας», χωρίς ωστόσο να λάβει την απαραίτητη άδεια (Shafir, 2001c). Μια άλλη κίνηση του Suru

που προσομοίαζε στις πρακτικές της *Σιδηράς Φρουράς*, ήταν η οργάνωση θερινής κατασκήνωσης εργασίας, στην ίδια τοποθεσία και πρότυπα, μιας από τις κατασκηνώσεις της *Λεγεώνας* στα βουνά των Καρπαθίων, στην Padina. Οι λιγστοί συμμετέχοντες φορούσαν τα πράσινα πουκάμισα της *Λεγεώνας*, και ο χρόνος παραμονής τους κατανεμόταν σε εργασία, «κατήχηση» στις ιδέες του κινήματος³¹⁰ και θρησκευτική προσευχή (Shafir, 1999b: 223). Οι ενέργειες, όμως, του Suru δεν είχαν την έγκριση των παλαιότερων κυρίως λεγεωνάριων, αλλά και αρκετών νέων οπαδών της *Λεγεώνας*. Ο υπέρμαχος της *Λεγεώνας* ακροδεξιός φασιστικός Τύπος³¹¹, όπως η μηνιαία επιθεώρηση *Gazeta de vest* και ο *Puncte cardinale*, τον κατηγορήσε για «επιδεικτική συμπεριφορά» η οποία έβαζε σε κίνδυνο τα μετακομμουνιστικά «επιτεύγματα» του κινήματος, αφού με τις κινήσεις του προκαλούσε την αντίδραση των επίσημων αρχών (Shafir, 2004b: 465-466). Μάλιστα, το 1999 του πρόσαψαν την κατηγορία ότι είχε διεισδύσει στο κίνημα ως πράκτορας του πρώην επικεφαλής της ρουμανικής υπηρεσίας πληροφοριών Magureanu, με σκοπό την κατασκευή σκανδάλων που θα προκαλούσαν αρνητική αντίδραση στο κίνημα, τόσο στο εσωτερικό της Ρουμανίας όσο και στο εξωτερικό (Shafir, 2001c).

7.2.4. Η Χριστιανική Δημοκρατική Ένωση (Uniunea Democrat Crestina, UDC)

Η Χριστιανική Δημοκρατική Ένωση ιδρύθηκε το 1990. Αρχηγός της ήταν ο Mihai Grama, πολιτικός εξόριστος στη Γερμανία. Το κόμμα ιδρύθηκε στην ουσία από άτομα που ήταν στενά συνδεδεμένα με το μηνιαίο ακροδεξιό περιοδικό *Puncte cardinale*. Ο Grama κατά τη διάρκεια της εξορίας του είχε συνεργαστεί με παλαίμαχους Λεγεωνάριους. Ανεξάρτητα εάν το κόμμα το επεδίωκε ή όχι, προσέλκυσε στις τάξεις του πολλούς νοσταλγούς της *Σιδηράς Φρουράς*, γεγονός που οδήγησε τον τότε υπουργό Εσωτερικών της Ρουμανίας Mihai Chitac, να προειδοποιήσει ότι θα έθετε την *UDC* εκτός νόμου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να προβεί ο Grama σε δήλωση μη αποδοχής και μη ανοχής των ιδεών και των οπαδών της *Φρουράς* από το κόμμα. Η *UDC* υπό την ηγεσία του Grama, προσχώρησε στον κομματικό συνασπισμό *Συμφωνία για τη Ρουμανία* (Convenția Democrată Română, CDR). Τελικά ο Grama αποπέμφθηκε από την ηγεσία του κόμματος και προσχώρησε στο Χριστιανοδημοκρατικό Εθνικό Αγροτικό Κόμμα (Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat, PNT-CD), με το οποίο εκλέχθηκε γερουσιαστής το 1996. Ένα

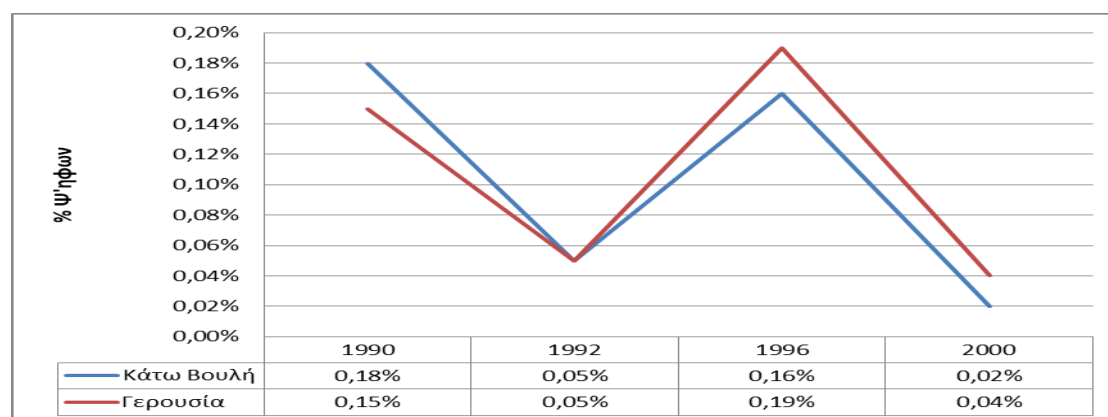
³¹⁰ Η κατήχηση ήταν μια «εσωτερική» των αξιών και μια διάδοση της προπαγάνδας των ιδεών της *Λεγεώνας* στα μέλη.

³¹¹ Για περισσότερα σχετικά με τον ακροδεξιό τύπο κατά τη δεκαετία του '90, βλ. (Shafir, 2001c).

τμήμα της UDC, συμπαθούντες της Σιδηράς Φρουράς υπό την ηγεσία του Marcel Petrisor, προσπάθησε να συγκροτήσει έναν σχηματισμό με την ονομασία *Συμφωνία UDC-Sibiu*, αλλά οι συγκεκριμένες προσπάθειες δεν ευοδώθηκαν ποτέ (Shafir, 2001c).

Το κόμμα είχε πενιχρά εκλογικά αποτελέσματα. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1990 για την Κάτω Βουλή ψηφίστηκε από 24.001 άτομα, κερδίζοντας το 0,18% των ψήφων,³¹² και για τη Γερουσία από 21.210 ψηφοφόρους, με ποσοστό το 0,15%.³¹³ Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1992 για την Κάτω Βουλή, έλαβε 5.656 ψήφους που αντιπροσώπευαν το 0,05% των ψήφων.³¹⁴ Το 1996 ψηφίστηκε από 19.693 άτομα για την Κάτω Βουλή, λαμβάνοντας ως ποσοστό το 0,16%³¹⁵, και για τη Γερουσία από 23.656 ψηφοφόρους, με ποσοστό 0,19%.³¹⁶ Το 2000 κατέγραψε το χειρότερο αποτέλεσμά του διαχρονικά, αφού για την Κάτω Βουλή έλαβε 3.316 ψήφους που αντιστοιχούσε στο 0,02% των ψήφων,³¹⁷ και για τη Γερουσία 4.016 με ποσοστό 0,04%.³¹⁸

Γράφημα 5. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών εκλογών UDC

³¹² <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro90cd>, πρόσβαση 02/10/2014.

³¹³ <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro90s>, πρόσβαση 02/10/2014.

³¹⁴ <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro92cd>, πρόσβαση 02/10/2014.

³¹⁵ <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro96cd>, πρόσβαση 02/10/2014.

³¹⁶ <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro96s>, πρόσβαση 02/10/2014.

³¹⁷ <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro20cd>, πρόσβαση 02/10/2014.

³¹⁸ <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro20s>, πρόσβαση 02/10/2014.

7.2.5. Το κόμμα *Όλα για την Πατρίδα (Totul Pentru Tară, TPT)*

Το κόμμα *Όλα για την Πατρίδα*, ιδρύθηκε τον Μάιο του 1993 από παλιά στελέχη και μέλη φίλα προσκείμενα στην ιδεολογία της *Σιδηράς Φρουράς*. Η αρχική του ονομασία ήταν *Κόμμα για την Πατρίδα* (Partidul “Pentru Patrie”, PPP) (Shafir, 2004b: 466). Η αλλαγή του ονόματος έγινε τον Φεβρουάριο του 2012, όταν το δικαστήριο ενέκρινε τη χρήση του, το οποίο όνομα σημειωτέον χρησιμοποιούσε ο πολιτικός βραχίονας του κινήματος των Λεγεωνάριων κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου (Cinproez, 2013: 179-180). Μάλιστα το κόμμα θεωρεί ότι ουσιαστικά επανιδρύθηκε το 1993,³¹⁹ παραπέμποντας με σαφή τρόπο στη *Σιδηρά Φρουρά*. Έτσι το κόμμα λόγω της εμμονής του να δηλώνει εμμέσως πλην σαφώς την ιστορική του προέλευση, βρέθηκε και πάλι αντιμέτωπο με νομικές περιπέτειες. Τον Ιούλιο του 2012 η Εισαγγελία κίνησε δικαστικές διαδικασίες κατά του *TPT*, απαιτώντας τη διάλυσή του εξαιτίας της ιδεολογίας του, και συγκεκριμένα λόγω του ρατσιστικού και φασιστικού του χαρακτήρα (Cinproez, 2013: 180). Τελικά, στις 22 Ιουνίου του 2013 το Δικαστήριο του Βουκουρεστίου έκρινε ως παράνομη τη δράση του κόμματος λόγω του φασιστικού του παρελθόντος. Το κόμμα κατέθεσε προσφυγή κατά της συγκεκριμένης απόφασης, και στις 18 Σεπτεμβρίου 2014 δικαιώθηκε από το Εφετείο.³²⁰

Στις πρώτες εκλογές που έλαβε μέρος το κόμμα, οι επιδόσεις του υπήρξαν εξαιρετικά χαμηλές. Έτσι στις τοπικές εκλογές του 1996, μόλις 71 άτομα από όλη τη χώρα ψήφισαν δήμαρχο υποστηριζόμενο από το *TPT*, ενώ μόλις 110 ήταν οι ψήφοι που καταμετρήθηκαν για τους υποψήφιους τοπικούς συμβούλους του. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1996 συγκέντρωσε το 0,15% για την Κάτω Βουλή, λαμβάνοντας 17.841 ψήφους, και το 0,17% για τη Γερουσία με 21.295 ψήφους (Shafir, 2004b: 466). Το 2000 για την Κάτω Βουλή ψηφίστηκε από 16.991 άτομα, συγκεντρώνοντας ως ποσοστό το 0,15%,³²¹ ενώ για τη Γερουσία έλαβε 18.403 ψήφους και ποσοστό 0,17%.³²²

³¹⁹ Όπως μπορεί κανείς να διαπιστώσει και στην επίσημη ιστοσελίδα του κόμματος, στο λογότυπό του που εμφανίζεται στην αρχική σελίδα, αναφέρεται το μήνυμα: «επανιδρύθηκε το 1993». Βλ. επίσημη ιστοσελίδα του κόμματος <http://totul-pentru-tara.ro>, πρόσβαση 02/10/2014.

³²⁰ Βλ. <http://www.totul-pentru-tara.ro/>, “VICTORIE LA CURTEA DE APEL! Legionarii nu sunt fasciști! TPT rămâne legal”, πρόσβαση 02/10/2014.

³²¹ <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro20cd>, πρόσβαση 02/10/2014.

³²² <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=ROMANIA&election=ro20s>, πρόσβαση 02/10/2014.

Τα κομματικά του στελέχη ήταν ως επί το πλείστον νεαρής ηλικίας, με μέσο όρο ηλικίας τα τριάντα έτη· ξεχώριζε δε όλων, ο γραμματέας του κόμματος Florin Dobrescu. Υπήρχαν φυσικά και εξαιρέσεις, όπως αυτή του προέδρου του Coriolan Grigore Baciu, που είχε περάσει τα πενήντα. Από την άλλη, το κόμμα εξακολουθούσε να περιλαμβάνει στις τάξεις του πρώην μέλη της *Σιδηράς Φρουράς*, με ορισμένα από αυτά να έχουν μάλιστα φυλακιστεί κατά τη διάρκεια της κομμουνιστικής διακυβέρνησης λόγω των ιδεολογικών τους πεποιθήσεων (Cinproes, 2013: 180). Το συγκεκριμένο γεγονός «συνηγορούσε» στις αξιώσεις του *ΤΡΤ* να θεωρείται ως ο μοναδικός συνεχιστής της κληρονομιάς της *Σιδηράς Φρουράς*.³²³ Στα μέλη λοιπόν και στους υποστηρικτές του, συγκαταλέχθηκαν κυρίως νέα και μορφωμένα άτομα, που έτρεφαν αισθήματα συμπάθειας προς τους εθνικιστικούς ιδρυτικούς μύθους της *Σιδηράς Φρουράς*, και συγκινούνταν από «ένα κράμα εθνοτικού εθνικισμού, χριστιανορθόδοξης πίστης, λαϊκών παραδόσεων και φυλετικής καθαρότητας» (Cinproes, 2013: 180).

Σε ιδεολογικό επίπεδο, το πρόγραμμα του *ΤΡΤ* περιελάμβανε γενικά θέματα τα οποία κυρίως αφορούσαν συντηρητικές αντιλήψεις, όπως η σημασία και ο ρόλος της οικογένειας, η Εκκλησία, η γραφειοκρατία και η διαφθορά, και θέματα Νόμου και Τάξης. Τα τελευταία χρόνια παρουσίασε εκλογικές φιλοδοξίες, ωστόσο οι προσπάθειες του ως ένα γνήσιο νεοφασιστικό κόμμα, εστίαζαν στη «βάση» (Cinproes, 2013: 180). Σε μια προσπάθεια αντιγραφής των πρακτικών της *Σιδηράς Φρουράς*, τα μέλη υπό την καθοδήγηση της ηγεσίας του, διοργάνωναν τελετές και πολιτιστικές εκδηλώσεις που κατέληγαν σε πορείες προς τιμή «των ενδόξων εθνικών ηρώων και προσωπικοτήτων», καθώς και διάφορα προγράμματα και επισκέψεις σε Ορθόδοξα μοναστήρια και εκκλησίες.³²⁴ Μπορεί η συμμετοχή των υποστηρικτών του κινήματος σε τέτοιες δραστηριότητες να ήταν μικρή, αλλά η προβολή που επιχειρούνταν μέσω της ιστοσελίδας του κόμματος, όπως και μέσω άλλων διαδικτυακών μέσων τα οποία ενστερνίζονταν τις συγκεκριμένες απόψεις, ήταν έντονη, επιμονή και πολλές φορές απροκάλυπτη.³²⁵ Οι συμμετέχοντες σε συγκεκριμένες δράσεις ήταν ντυμένοι με

³²³ Το κόμμα έχει στραφεί ενάντια στους άλλους ακροδεξιούς κομματικούς σχηματισμούς ή οργανώσεις, θεωρώντας τους ως «αναξιόπιστους και απατεώνες». Ενδεικτική είναι η ανακοίνωση του κατά του Șerban Suru. Βλ. <http://www.totul-pentru-tara.ro/>, “O inițiativă impoștoare și diversionistă”, πρόσβαση 02/10/2014.

³²⁴ Βλ. <http://www.totul-pentru-tara.ro/>, “Peste 500 de persoane au luat parte la comemorarea definiților politici exterminați de regimul comunist, de la Aiud”, πρόσβαση 02/10/2014, και <http://www.totul-pentru-tara.ro/>, “Ziua Legiunii - la Țigănești”, πρόσβαση 02/10/2014.

³²⁵ Όπως αναφέρει ο Cinproes (2013: 180-181), υπάρχουν διάφοροι φορείς που προπαγανδίζουν τις θέσεις του κόμματος. Έτσι στη διαδικτυακή έκδοση *Buciumul* (Η Σάλπιγγα), <http://www.buciumul.ro>,

παραδοσιακές ρουμανικές στολές, κρατούσαν ρουμανικές σημαίες, και σημαίες του κινήματος των Λεγεωνάριων της *Σιδηράς Φρουράς* του μεσοπολέμου.³²⁶ Μέσα στο σύμπλεγμα των υποστηρικτών του κόμματος, συγκαταλέγεται και η ηθική, κυρίως, στήριξη που απολάμβανε το *TPȚ* από τους πνευματικούς κύκλους της Ορθόδοξης Εκκλησίας (Cinproes, 2013: 180).

Ο κομματικός λόγος και η ιδεολογία του *TPȚ* δεν απομακρύνονται από τις κεντρικές αντιλήψεις των ομοϊδεατών του της ρουμανικής ακροδεξιάς. Οι αξίες του *ρουμανισμού* λαμβάνουν εξέχουσα θέση, εξαιρώντας τις λαϊκές παραδόσεις και τον καθοριστικό ρόλο της Ορθοδοξίας. Και όπως είναι αναμενόμενο, συναντάμε και τους «γνωστούς» εχθρούς, τόσο εντός όσο και εκτός της χώρας, που κατά το κόμμα απειλούν τις συγκεκριμένες αξίες και γενικά την ακεραιότητα της Ρουμανίας. Έτσι, το συγγρικό κράτος και η συγγρική μειονότητα θεωρείται ότι συνωμοτούν κατά της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας. Ταυτόχρονα υποστηρίζεται η ιδέα της «Μεγάλης Ρουμανίας», και τα ενωτικά αιτήματα των θεωρούμενων «απολεσθεισών περιοχών» της Βεσσαραβίας και της Βόρειας Μπουκοβίνας. Το *TPȚ* εναντιώνεται στις δυτικές οργανώσεις και στους διεθνείς θεσμούς, θεωρώντας ότι αποτελούν εξωτερικές απειλές, «πράκτορες της παγκοσμιοποίησης» και όργανα «μυστικών εταιριών» (κυρίως των μασόνων). Όλες δε οι ενέργειές τους, εκτιμάται ότι στοχεύουν στην εδραίωση μιας νέας παγκόσμιας τάξης. Στο στόχαστρο τους έχουν μπει και οι σεξουαλικές μειονότητες (Cinproes, 2013: 180).

7.2.6. Το Κόμμα της Νέας Γενιάς-Χριστιανοδημοκράτες

Το *Κόμμα της Νέας Γενιάς-Χριστιανοδημοκράτες* (Partidul Noua Generație – Creștin Democrat, PNG-CD) ιδρύθηκε το 2000 από τον πρώην δήμαρχο Βουκουρεστίου Viorel Lis, και μέχρι το 2006 είχε την ονομασία *Κόμμα της Νέας Γενιάς* (Partidul Noua Generație, PNG). Μέχρι τον Γενάρη του 2004, οπότε και τις τύχες του ανέλαβε ο George (Gigi) Becali, το *PNG* ήταν ένα κόμμα χωρίς ιδιαίτερες επιδόσεις: ένα κόμμα «φάντασμα» όπως το χαρακτηρίζει ο Shafir (2008a: 436). Ο Lis, μη κατορθώνοντας να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στα εσωτερικά του κόμματος, τελικά παραιτήθηκε. Ο Becali ίσως απλά «αγόρασε» το κόμμα από τον Lis,

και στη χριστιανορθόδοξη ιστοσελίδα “Familia Ortodoxă” <http://www.familiaortodoxa.ro/>, μπορούμε να ανακτήσουμε τέτοιες συγκεκριμένες απόψεις.

³²⁶ Βλ. *TPȚ*, επίσημη ιστοσελίδα, “Nunetemde legealui Antonescu! 75 deani de la asasinarea realui Corneliu Codreanu”, διαθέσιμο στο <http://www.totul-pentru-tara.ro/acasa/11-ne-vom-intoarce-intr-o-zi/330-nu-ne-temem-de-legea-lui-antonescu-75-de-ani-de-la-asasinarea-lui-corneliu-codreanu>, πρόσβαση 08/10/2014.

διευκολύνοντας έτσι τον εαυτό του από τα προβλήματα ίδρυσης ενός νέου πολιτικού σχηματισμού. Σύμφωνα με μια άλλη άποψη, ο Becali αποφάσισε να αναλάβει την τύχη του κόμματος κάτω από τις παροτρύνσεις του φίλου του, αξιωματούχου του *Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος* (PSD) Viorel Hrebenciuc. Σύμφωνα με την τελευταία εκδοχή, στις προθέσεις του *PSD* ήταν η σύσταση ενός συμμαχικού χριστιανοδημοκρατικού σχηματισμού αποδεκτού από τη Δύση, προκειμένου να απομακρύνει ψηφοφόρους από το *PRM*, προσελκύοντας ταυτόχρονα τους ψήφους των εθνικιστών (Shafir, 2007: 87).

Ανεξαρτήτως από εάν ευσταθούν ή όχι τέτοια σενάρια, το βέβαιο είναι ότι το κόμμα προσέφερε στους απογοητευμένους ψηφοφόρους του εθνικιστικού και ακροδεξιού χώρου, και ειδικότερα σε αυτούς του *PRM*, μια εναλλακτική λύση (Cinproez, 2013: 177). Ακόμη, φαίνεται ότι συγκέντρωνε σε μεγάλο βαθμό τις ψήφους των αποπροσανατολισμένων και ανένταχτων πολιτικά πολιτών (Shafir, 2007: 85). Στον πυρήνα των υποστηριχτών του *PNG-CD* υπήρχαν άτομα παρόμοιων πεποιθήσεων με αυτές του *PRM*. Πολύ συχνά πρώην μέλη του *PRM* βρίσκανε πολιτικό καταφύγιο στο *PNG-CD*. Το *PNG-CD* φαίνεται όμως ότι παρά την κοινή ταξική βάση με το *PRM*, προσέλκυε περισσότερο νέους και άνεργους ψηφοφόρους.³²⁷

Οι εκλογικές επιδόσεις όμως του κόμματος ήταν σταθερά χαμηλές. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2004 απέτυχε να υπερβεί το εκλογικό μέτρο, λαμβάνοντας το 2,26% των ψήφων για την Άνω Βουλή και το 2,23% για την Κάτω Βουλή. Ο Becali στις προεδρικές εκλογές του ίδιου έτους έλαβε το 1,77% των ψήφων στον α' γύρο (Stan, 2005: 9). Μπορεί οι δημοσκοπήσεις το 2007 να εμφάνιζαν τον Becali ως τον δεύτερο πιο δημοφιλή πολιτικό στη Ρουμανία, και το κόμμα του *PNG-CD* τρίτο στις προτιμήσεις των πολιτών (Shafir, 2008a: 434), τα αποτελέσματα όμως και στις εκλογές του 2008 υπήρξαν χαμηλά. Έτσι, το *PNG-CD* έλαβε το 2,27% των ψήφων για τη Βουλή των Αντιπροσώπων και το 2,53% για τη Γερουσία, χωρίς να καταλάβει καμία έδρα. Και στις τοπικές εκλογές του 2008 κατάφερε να εκλέξει μόνο εννέα νομαρχιακούς συμβούλους, και αυτό σε δύο μόνο νομαρχίες από ολόκληρη τη χώρα (Sum, 2010: 21). Μετά λοιπόν τα αποτυχημένα αποτελέσματα του 2008, το *PNG-CD* συνεργάστηκε με το *PRM*. Παρ' όλες τις προηγούμενες λεκτικές αντιπαράθεσεις του Tudor με τον Becali, ο τελευταίος εντάχθηκε στο ψηφοδέλτιο του

³²⁷ Για την εκλογική βάση και την κοινωνικοπολιτισμική σύνθεση των ψηφοφόρων του *PNG-CD*, βλ. Sum (2010: 22-24).

PRM ως υποψήφιος για τις ευρωεκλογές του 2009, κατορθώνοντας μάλιστα, όπως αναφέραμε και πρωτότερα, να εκλεγεί ευρωβουλευτής. Να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ο Becali διωκόταν για απαγωγή και τελούσε υπό κράτηση (Cinproes, 2013: 177).

Στις τοπικές εκλογές του 2012, η εκλογική παρουσία του *PNG-CD* υπήρξε για ακόμη μια φορά ισχνή. Κατάφερε να εκλέξει μόνο έναν δήμαρχο σε όλη τη χώρα και 108 συμβούλους. Τέλος, τον Οκτώβριο του 2012, δύο μήνες πριν τις κοινοβουλευτικές εκλογές, ο Becali ανακοίνωσε ότι θα κατέλθει στις συγκεκριμένες εκλογές ως υποψήφιος με το *Εθνικό Φιλελεύθερο Κόμμα* (*Partidul Național Liberal, PNL*). Η συνεργασία αυτή θεωρήθηκε ως μια ένταξη του *PNG-CD* στο *PNL*. Οι αντιδράσεις όμως εξεχόντων μελών από την πλευρά και των δύο κομμάτων υπήρξαν έντονες, φτάνοντας ακόμα και στο σημείο της αποχώρησής τους από τα εν λόγω κόμματα (Cinproes, 2013: 178-179).

Πίνακας 10. Αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών εκλογών PNG-CD

Έτος	Κάτω Βουλή	Γερουσία
2004	2,26%	2,23%
2008	2,27%	2,53%

7.2.6.1. Η ηγεσία και το πολιτικό προσωπικό του κόμματος

Όσον αφορά τη δομή του, το *PNG-CD* ομοιάζει με το *PRM*, καθώς βασίζεται σε καταλυτικό βαθμό στον αρχηγό του (Cinproes, 2013: 178). Ο Becali γεννημένος το 1958, αποφάσισε να εισέλθει στην πολιτική το 2003. Το πρότυπό του φαίνεται να είναι ο πρώην πρωθυπουργός της Ιταλίας, μεγιστάνας και ιδιοκτήτης της ποδοσφαιρικής ομάδας Milan, Silvio Berlusconi. Ο Becali είναι και αυτός με τη σειρά του ένας από τους πλουσιότερους ανθρώπους στη Ρουμανία, με μια εκτιμώμενη περιουσία της τάξεως των 2,8 με 3 δισεκατομμυρίων δολαρίων, σύμφωνα με την καθημερινή εφημερίδα του Βουκουρεστίου *Ziua* τον Δεκέμβριο του 2007. Όπως και ο Berlusconi, υπήρξε ιδιοκτήτης της πιο δημοφιλούς ποδοσφαιρικής ομάδας της χώρας, της Steaua Βουκουρεστίου (Shafir, 2008a: 433). Ο Becali, όμως, σε αντίθεση με τον Berlusconi, δεν διαθέτει κάποια σημαντική μόρφωση (Shafir, 2004a). Στις συχνές τηλεοπτικές εμφανίσεις του διατύπωνε ένα φτωχό, λαϊκιστικό και υβριστικό λεξιλόγιο απέναντι στους επικριτές του, ξεπερνώντας πολλές φορές και τα επιτρεπτά όρια. Μεγάλο μερίδιο ευθύνης έχουν και οι τηλεοπτικοί παραγωγοί, οι οποίοι προς χάρη της τηλεθέασης, «προσκαλούσαν και προκαλούσαν» τον πρόεδρο του κόμματος

της Νέας Γενιάς. Το 2007 μάλιστα ο Becali θεωρούνταν το άτομο με την υψηλότερη ίσως τηλεθέαση, και η πολιτική προσωπικότητα με τις περισσότερες συνεντεύξεις. Το παραπάνω γεγονός αναμφισβήτητα συνέβαλε στην άνοδο της δημοτικότητάς του στις διάφορες δημοσκοπήσεις που διεξήχθησαν στη Ρουμανία το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (Shafir, 2007: 84-85; Shafir, 2008a: 433).

Ο Becali επιδόθηκε σε φιλανθρωπίες, δηλώνοντας «καλός και ευσεβής χριστιανός». Ισχυριζόταν ότι έχει επιλεγεί από τον Θεό να είναι πλούσιος, με σκοπό να βοηθήσει του φτωχούς και να σώσει τη Ρουμανία από τις σύγχρονες συμφορές της. Το 2005 χρηματοδότησε την κατασκευή κατοικιών προς όφελος πολιτών που είχαν πληγεί από καταστροφικές πλημμύρες, ενώ το 2006 εμφανίστηκε ως «σωτήρας» σε μια παραγκούπολη στα προάστια του Βουκουρεστίου, εξοφλώντας τους λογαριασμούς ηλεκτρικού (Shafir, 2007: 85).³²⁸

Το 2004 υπήρξε ο μεγαλύτερος χρηματοδότης για την κατασκευή Ορθόδοξων ρουμανικών εκκλησιών, δηλώνοντας ότι είναι διαθέσιμος να βοηθήσει οποιαδήποτε θρησκευτική οργάνωση «εκτός από τους Εβραίους». Έφτασε μάλιστα σε σημείο να χορηγεί έπαθλα και βραβεία σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε «διαγωνισμούς» απαγγελίας προσευχών. Με αυτόν τον τρόπο, από τη μια θέλησε να κερδίσει την εύνοια της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας - η οποία σύμφωνα με δημοσκοπήσεις εκείνης της εποχής, μαζί με τον Στρατό, αποτελούσαν τους δημοφιλέστερους θεσμούς στη Ρουμανία - και από την άλλη να προβάλλει έναν αντισημιτισμό. Το 2007 αρνήθηκε οποιαδήποτε αντισημιτική στάση, ισχυριζόμενος ότι κάτι τέτοιο «θα ερχόταν σε αντίθεση με τις χριστιανικές πεποιθήσεις του». Τόνισε μάλιστα ότι ήταν έτοιμος να προσφέρει τη φιλανθρωπία του στους Εβραίους στη Ρουμανία και στο Ισραήλ. Η αλήθεια είναι ότι είχε, όπως και πολλοί άλλοι ρουμάνοι πολιτικοί, «πειστεί» ότι οι Εβραίοι μπορούσαν να επηρεάσουν, να πραγματοποιήσουν ή να αποτρέψουν πολιτικές καταστάσεις στη χώρα, ακόμα ίσως και την εκλογή του προέδρου της χώρας. Στο ίδιο μήκος κύματος, στην προσπάθεια να αποσπάσουν ορισμένες ψήφους από Εβραίους ρουμανικής καταγωγής στο Ισραήλ ενόψει των εκλογών του 2007 για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ο Catalin Dancu, Γενικός Γραμματέας του *PNG-CD*, σε συνέντευξη που παραχώρησε στη ρουμανόφωνη

³²⁸ Η παροχή ηλεκτροδότησης είχε διακοπεί λόγω της μη πληρωμής αυτών από τους κατοίκους, οι οποίοι μάλιστα είχαν απειλήσει ότι θα μετέτρεπαν το Βουκουρέστι σε ερείπια λόγω της διακοπής αυτής.

Ισραηλινή εφημερίδα *Daily*, αρνήθηκε οποιαδήποτε δεσμό του Becali με τους υποστηρικτές της *Σιδηράς Φρουράς* (Shafir, 2007: 85-86).

Επανερχόμενοι στο 2004, ο Becali σε συνέντευξή του στο κανάλι της ιδιωτικής τηλεόρασης *OTV*, ζήτησε την «αγιοποίηση του Codreanu» (Frusetta & Glont, 2009: 565). Τον Αύγουστο του ίδιου έτους δήλωνε, ότι «*το κίνημα των Λεγεωνάριων υπήρξε το πιο όμορφο κίνημα στη χώρα, ενσωματώνοντας μέσα του όλες τις ελίτ, όπως ιερείς, καθηγητές πανεπιστημίου και φοιτητές*» (Shafir, 2004a). Τον Μάιο του 2008 σε συνέντευξή του στην γερμανική καθημερινή εφημερίδα *Der Tagesspiegel*, αναγνώρισε με ευχαρίστηση ότι ο πατέρας του υπήρξε Σιδηροφρουρός, λέγοντας σχετικά ότι «*πάντα θα είναι το πρότυπό μου. Δεν θα ξεχάσω την προέλευσή μου*». Τόνισε επιπλέον ότι «*οι Λεγεωνάριοι δεν ήταν εξτρεμιστές, αλλά ένα θρησκευτικό κίνημα*». Στην υπενθύμιση του δημοσιογράφου Keno Verseck για τις αντισημιτικές διώξεις της *Σιδηράς Φρουράς*, ο Becali αντέτεινε: «*Από πού ψάρεψες αυτή την ιστορία; Οι Ρουμάνοι δεν είναι άνθρωποι που διαπράττουν εγκλήματα. Και ξέρεις γιατί; Κοίτα γύρω σου, στις γειτονικές χώρες, σε όλο το Ανατολικό κόσμο. Η Ρουμανία είναι η γενναιότερη και η εξυπνότερη απ' όλες. Δεν υπάρχει έγκλημα και Μαφία εδώ. Δεν υπάρχουν άνθρωποι του εγκλήματος. Όταν κοιτάζω αυτές τις ταινίες με τους Εβραίους, δεν μπορώ να πιστέψω ότι οι Ρουμάνοι, ο λαός μου, έκαναν αυτά τα πράγματα. Ποτέ! Οι Ρουμάνοι είναι απλά ανίκανοι για αυτό. Για αυτό ακριβώς δεν πιστεύω ότι ένα Ολοκαύτωμα έλαβε ποτέ χώρα στη Ρουμανία*» (Shafir, 2008a: 435).

Ο Becali δεν ήταν ούτε πλούσιος μετανάστης του εξωτερικού που γύρισε στη χώρα του με περιουσία, ούτε χρηματοδοτήθηκε από το εξωτερικό. Ήταν ένας πρώην βοσκός, που έκανε την τύχη του μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος με αδιαφανείς διαδικασίες.³²⁹ Ο ίδιος απέδωσε την οικονομική του ευημερία στην τύχη, στις επιχειρηματικές του ικανότητες, την πίστη του στον Θεό, και στην οικογένεια του που του χάρισε 150.000 με 180.000 χιλ. δολάρια (Shafir, 2008a: 435).

³²⁹ Σύμφωνα με την εφημερίδα *Atac*, η περιουσία του Becali οφείλεται στον πατέρα του, Tase Becali, βοσκού με αρομανική προέλευση, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στη μαύρη αγορά κρέατος (προβάτων) μέσα από ένα δίκτυο κομμουνιστών αξιωματούχων, της μυστικής αστυνομίας (*Securitate*), και Αράβων έμπορων κρέατος. Άλλες εκδοχές προέρχονται από τη σχέση που είχε με τον Gheorghe Hagı, το πλέον φημισμένο διεθνές αστέρι ποδοσφαίρου της Ρουμανίας. Υποστηρίζεται ότι ο Hagı του δάνεισε χρήματα, προκειμένου ο Becali να τα επενδύσει στην αγορά ακινήτων. Στις αρχές του 2007 μάλιστα, ο Becali προσέλαβε τον Hagı ως προπονητή της Στεάουα Βουκουρεστίου, η οποία όμως δεν είχε την επιδιωκόμενη πορεία, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Ο Becali επέμεινε να υπαγορεύει στον Hagı τους παίκτες που πρέπει να χρησιμοποιεί στους αγώνες, και όταν ο Hagı αρνήθηκε να ακολουθήσει τις εντολές του, τον απέλυσε (Shafir, 2007: 87).

Σύμφωνα με δηλώσεις του Becali, ο λαός της Ρουμανίας θα έπρεπε να τον προτιμήσει για τη θέση του προέδρου της χώρας σε σχέση με όλους του άλλους υποψηφίους.³³⁰ Ο Becali δεν έδειχνε να ανησυχεί ιδιαίτερα όταν κατηγορούνταν για λαϊκισμό λόγω των δωρεών και των χορηγιών του. Το αντίθετο μάλιστα. Κατά τα λεγόμενά του «ο λαϊκισμός έχει τις αρετές του, οι οποίες παρέχονται στους λαϊκιστές ηγέτες με την προϋπόθεση να μην μετατραπούν σε ένα τύραννο· και όπως έχω πει δεν θα γίνω ποτέ τύραννος» (Shafir, 2008a: 436).

Τον Μάρτιο του 2003 ο Becali προσέλαβε τον πολιτικό επιστήμονα Dan Pavel, και έκτοτε άρχισε να εκφέρει ένα πολιτικό λόγο εμπνευσμένο από τη μεσοπολεμική *Σιδηρά Φρουρά*. Ο Pavel, ο οποίος ήταν ειδικός σε θέματα που αφορούσαν τη μεσοπολεμική *Σιδηρά Φρουρά*, αλλά και ταυτόχρονα έντονα πολέμιος σε μια ενδεχόμενη αναγέννηση της ιδεολογίας και των πρακτικών της, ποτέ δεν αναφέρθηκε σε αυτό το ζήτημα. Απλώς ομολόγησε ότι ως σύμβουλος του Becali θα κέρδιζε περισσότερα χρήματα, από όσα σε δέκα χρόνια ως καθηγητής στο πανεπιστήμιο (Shafir, 2004a). Ο Becali χρησιμοποίησε αρχικά το σύνθημα «τα πάντα για την πατρίδα», το οποίο ήταν το όνομα του κόμματος των Λεγεωνάριων. Επίσης υποσχέθηκε «να μετατρέψει τη Ρουμανία σε μια χώρα, όπως τον ιερό ήλιο στον ουρανό». Οι παραπάνω λέξεις υπήρξαν πιστή αντιγραφή του φημισμένου τραγουδιού της *Σιδηράς Φρουράς*, βασισμένο στο γράμμα του «μάρτυρα» Ion Mota προς τον Codreanu κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου της Ισπανίας, πριν ο Mota σκοτωθεί στο μέτωπο, πολεμώντας ως εθελοντής στο πλευρό του Franco (Shafir, 2007: 87-88).

Μετά τις εκλογές του 2004, ο Pavel έκοψε, έστω προσωρινά, τους δεσμούς του με τον Becali, ισχυριζόμενος ότι το *PNG* έχει γίνει ένα «φασιστικό κόμμα», που είχε στις τάξεις του πολλά μέλη της ομάδας *Noua Dreapta* (Shafir, 2008a: 436). Το 2007 όμως ο Pavel επανεντάχθηκε στο *PNG-CD*, και τον Μάρτιο του ίδιου έτους ανέλαβε ο αξίωμα του εκτελεστικού προέδρου. Η επιστροφή του Pavel στο κόμμα δεν κράτησε πολύ. Το Νοέμβριο του 2007 το εγκατέλειψε ακόμη μια φορά με το επιχείρημα ότι αποτέλεσε θύμα «πολιτικών σκευωριών» από τους «υφιστάμενους συναδέλφους». Ο Becali από την πλευρά του κατηγορήσε τον Pavel ότι «δεν

³³⁰ Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε: «είμαι το μοναδικό πρόσωπο στη χώρα που έδωσε στον Θεό περισσότερα από οποιονδήποτε άλλον, και κατά συνέπεια πρέπει να κουβαλήσω τον βαρύτερο σταυρό. Αυτός ο σταυρός είναι η πολιτική, και πρέπει να γίνω ο ηγέτης που θα κυβερνήσει τη χώρα. Είμαι επιφορτισμένος με μια αποστολή για τον λαό μου, αλλά με το τέλος της ημέρας και για την Ευρώπη επίσης, όπως και για όλο τον κόσμο» (Shafir, 2008a: 436).

εργαζόταν αρκετά σκληρά έτσι ώστε να δικαιολογεί τη θέση του ως εκτελεστικού πρόεδρου» (Shafir, 2007: 88).

Την ίδια περίοδο, στη θέση του πρώτου αναπληρωτή προέδρου διορίστηκε ο «ιστορικός» Alex Mihai Stoenescu. Ο Stoenescu περιλαμβανόταν στις λίστες του κόμματος ως υποψήφιος ευρωβουλευτής, όπως και ο πρώην βουλευτής με το *PRM*, Vlad Hogeα. Η ανάλυση της πολιτικής των δύο αυτών προσώπων είναι καθοριστική, και αντανακλά τις ιδεολογικές πεποιθήσεις και στρατηγικές του *PNG-CD*. Και οι δύο ήταν γνωστοί αντισημίτες και αρνητές του Ολοκαυτώματος (Shafir, 2008a: 437).

Για τον Hogeα έχουν καταγραφεί και ρατσιστικές θέσεις του κατά των Ρομά. Καταφερόταν επιδεικτικά σε αγώνες ποδοσφαίρου εναντίον τους, προτρέποντας μεταφορικά τον Antonescu να αναλάβει δράση και να φροντίσει «ένα εκατομμύριο κοράκια» με τον παλιό και αποτελεσματικό τρόπο (Shafir, 2007: 89). Σε μια συλλογή άρθρων του που δημοσιεύτηκε το 2001 εξυμνούσε τη ναζιστική ιδεολογία. Δήλωνε «ότι είχε φτάσει ο χρόνος για τα έθνη να απελευθερωθούν από τα δεσμά της εβραϊκής σκλαβιάς πριν αυτό είναι πολύ αργά». Ο Hogeα φάνηκε ότι υιοθετούσε τις απόψεις του Julius Streicher, δηλώνοντας ότι «αυτός που παλεύει ενάντια στους Εβραίους, παλεύει ενάντια του διαβόλου». Έφτασε μάλιστα στο σημείο να θεωρεί ότι «η εκδικητική φύση των Εβραίων προέρχεται από το πνευματικό κόμπλεξ κατωτερότητας που τους διακρίνει και από τις τύψεις και τις αμαρτίες που κουβαλάνε από τη σταύρωση του Ιησού Χριστού πριν από 2000 χρόνια» (Shafir, 2008a: 437).

Ο Stoenescu εξέφρασε σε δηλώσεις του τη συμπάθειά του για τα αθώα θύματα του πογκρόμ στο Ιάσιο τον Ιούνιο του 1941, και τη λύπη του για την πρακτική «των τραίνων του θανάτου».³³¹ Ταυτόχρονα ωστόσο πρόσθεσε ότι οι Εβραίοι που πέθαναν στα τραίνα, υπήρξαν «θύματα αμέλειας», υπαινισσόμενος προβοκάτσια εκ μέρους τους. Προχωρώντας ακόμα περισσότερο, ισχυρίστηκε ότι αυτοί που είχαν επιβιβαστεί στα συγκεκριμένα «τραίνα θανάτου», ήταν κομμουνιστές και είχαν ανοίξει πυρ εναντίον των ρουμάνων και των γερμανών στρατιωτών. Υποστήριξε μάλιστα ότι «η επιλογή (των τραίνων του θανάτου)» έγινε κάτω από καθεστώς πίεσης, τονίζοντας δε, ότι δεν είναι η πρώτη φορά στην ιστορία που το τίμημα το πληρώνουν οι λίγοι - στην προκειμένη περίπτωση, μια χούφτα Εβραίοι κομμουνιστές (Shafir, 2007: 89).

³³¹ Οι ρουμανικές αρχές, με γερμανική συμμετοχή, σκότωσαν το καλοκαίρι του 1941, περίπου 15.000 Εβραίους, από τους 45.000 της πόλης του Ιασίου: μέσα σε λίγες ημέρες μεταξύ της 28ης Ιουνίου και της 6ης Ιουλίου οι Εβραίοι της περιοχής διώχθηκαν, εκτελέστηκαν ή φορτώθηκαν βιαίως πάνω στα λεγόμενα «τρένα θανάτου», όπου μόνο ένα μικρό ποσοστό επιβίωσε (σ.τ.σ.).

Σε ένα πολλαπλό τόμο που εξέδωσε ο Stoenescu το 2002, με τίτλο *Ιστορία του Κράτους-Απεργίες στη Ρουμανία*, υποστηρίζει μεταξύ άλλων, ότι το *Κίνημα των Λεγεωνάριων* κατά τις πρώτες φάσεις του δεν ήταν αντισημιτικό. Ο «λοχαγός» Codreanu έγραφε, «δεν γεννήθηκε αντισημίτης, αλλά ως ένας αντικομμουνιστής ηγέτης». Κατά τον Stoenescu έγινε αντισημίτης, όταν συνειδητοποίησε ότι πολλοί Εβραίοι που εκείνο το διάστημα φοιτούσαν σε ρουμανικά πανεπιστήμια ήταν αριστεροί και έως εκ τούτου, «φορείς της μπολσεβίκικης απειλής». Ακόμα και εάν ήταν έτσι, γράφει ο Stoenescu, είναι λάθος να περιγράφεται το *Κίνημα* ως ακροδεξιό μόνο και μόνο εξαιτίας του αντισημιτισμού του. Και εάν αυτό το λάθος διαπράττεται από την πλευρά των Εβραίων, είναι ακόμη πιο επιβαρυντικό για αυτούς, γιατί «από τη στιγμή που τοποθετούν το *Κίνημα των λεγεωνάριων* στην άκρα δεξιά, εμμέσως θέτουν τον εαυτό τους στην άκρα αριστερά, προκαλώντας έτσι ακροδεξιές αντισημιτικές διώξεις» (Shafir, 2008a: 438).

Για τον Stoenescu οι Εβραίοι που εργάστηκαν στα ΜΜΕ, είναι «οι πρώτοι που πρέπει να θεωρηθούν υπεύθυνοι για το μίσος το οποίο αναπτύχθηκε μεταξύ ρουμάνων και Εβραίων». Οι Εβραίοι σύμφωνα με τον Stoenescu, αγωνίζονταν πολλά χρόνια για πολιτικά και όχι για φυλετικά δικαιώματα, όταν όμως οι πολιτικοί τους αντίπαλοι «πήραν τα όπλα στο όνομα της Σιδηράς Φρουράς προκειμένου να κυνηγήσουν τους κομμουνιστές, άρχισαν να φωνάζουν ότι ήταν Εβραίοι και ο λόγος διώξής τους δεν ήταν ο αντικομμουνισμός αλλά ο αντισημιτισμός. Και ενώ στο παρελθόν είχαν αποστασιοποιηθεί από τους ραβίνους τους, εν μια νυκτί, δήλωναν και πάλι Εβραίοι». Πολλοί δε από αυτούς, συνεχίζει ο Stoenescu, κατέφυγαν στη Σοβιετική Ένωση «μόνο και μόνο για να επιστρέψουν ως νικητές πάνω στα τανκς» (Shafir, 2007: 89).

Τα περιβόητα «τάγματα θανάτου» σύμφωνα με τον Stoenescu, «δεν είχαν συσταθεί ως ομάδες δολοφόνων, οργανωμένα να εξαλείψουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους». Είναι η κομμουνιστική προπαγάνδα που τα παρουσιάζει με τη συγκεκριμένη μορφή και πρακτική. Θεωρεί ότι οι εν λόγω ομάδες, είχαν συσταθεί από Λεγεωνάριους «διατεθειμένους να ρισκάρουν τη ζωή τους με αυτοθυσία». Από εκεί προκύπτει το όνομα τους. Αυτοί οι άνθρωποι υποστήριξε, ήταν έτοιμοι να πεθάνουν και όχι να προκαλέσουν τον θάνατο άλλων. Η *Λεγεώνα* είχε διωχτεί από όλα τα καθεστώτα, και η πραγματική της εικόνα είχε παραμορφωθεί από όλους ανεξαιρέτως (Shafir, 2008a: 439).

Ο λόγος που ο Shafir εμμένει στην αναλυτική παράθεση των σκέψεων αυτών των δύο συγγραφέων και μελών του κόμματος, είναι πολλαπλός. Πρώτον, θέλει να απεικονίσει το στοιχείο της *συνέχειας* στη ρουμανική ακροδεξιά. Παρόλα αυτά, ο ρόλος του συγκεκριμένου παράγοντα, συγκρινόμενου με την περίοδο του μεσοπολέμου, είναι διαφορετικός. Ο αντισημιτισμός δεν αποτελεί πλέον μια κεντρική πεποίθηση, αλλά εξυπηρετεί εφήμερες ανάγκες. Ο ομορτισμός του Becali και του κόμματός του, είναι έκδηλος. Όταν ο ηγέτης του *PNG-CD* πείστηκε ότι ο αντισημιτισμός υπονόμει τις επιδιώξεις του να προσχωρήσει στο ευρωπαϊκό *Λαϊκό Κόμμα* (μόνο τυχαία δεν είναι λοιπόν η προσθήκη *Χριστιανοδημοκράτες* στην ονομασία του κόμματος), δεν είχε κανένα δισταγμό να απομακρύνει τους Stoenescu και Hogeα από τη λίστα των υποψηφίων για τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι το συγκεκριμένο στοιχείο αναδεικνύει μια «συστημικότητα» και όχι μια «αντι-συστημική» συμπεριφορά. Η πραγματικότητα είναι όμως ότι οι παραπάνω αντισημίτες, παρόλο που δεν συμμετείχαν στις εκλογές στα ψηφοδέλτια του κόμματος, ουδέποτε αποπέμφθηκαν από αυτό. Οι Stoenescu και Hogeα θα παρέμεναν σε μια «λίστα αναμονής», και ο ρόλος τους θα ήταν για μια φορά ακόμα εμφανής όταν οι πολιτικές συνθήκες το απαιτούσαν. Ωστόσο ο Hogeα παραιτήθηκε από το κόμμα στα τέλη Νοεμβρίου του 2007, κατηγορώντας τον Becali ότι τον είχε «εξευτελίσει» και ότι είναι ένας πολιτικός, οικονομικός και ποδοσφαιρικός «αγύρτης». Ταυτόχρονα περιέγραψε το *PNG-CD* ως «ένα ψευτο-κόμμα γεμάτο προκαταλήψεις, εσωστρεφές, μισαλλόδοξο, με την καχυποψία να κυριαρχεί στο εσωτερικό του», παρά «ένα μαχητικό χριστιανικό σχηματισμό που ασχολείται με τη μοίρα των πολλών και των αναξιοπαθούντων» (Shafir, 2007: 90).

Ο Stoenescu έχοντας εν τω μεταξύ απολέσει τη θέση του αναπληρωτή προέδρου του κόμματος, υπήρξε μέλος μιας «ομάδας ιστορικών»,³³² που προσέλαβε ο Becali προκειμένου να συγγράψουν μια «γνήσια ιστορία» της Ρουμανίας και του λαού της. Η συγκεκριμένη ομάδα επέδειξε δέοντα αντισημιτισμό και άρνηση του Ολοκαυτώματος (Shafir, 2008a: 440).

Ένας άλλος λόγος εμμονής στους Stoenescu και Hogeα, είναι ότι και οι δύο δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στον κομμουνισμό, και στην θεωρούμενη θυματοποίηση της

³³² Στη συγκεκριμένη «ομάδα ιστορικών» μέλος υπήρξε και ο αναπληρωτής πρόεδρος του *PRM*, Gheoghe Buzatu, όπως και ο ιστορικός Dinu Giurescu. Ένας από τους λίγους Ρουμάνους που αναγνώριζε τη συμμετοχή της χώρας του στο Ολοκαύτωμα. Φαίνεται όμως ότι η οικονομική δύναμη του Becali υπήρξε καταλυτική για αυτήν τη μεταστροφή του Giurescu.

χώρας τους από τους κομμουνιστές. Και οι δύο παραπάνω συγγραφείς, εξισώνουν τους Εβραίους με τον κομμουνισμό, θεωρώντας ότι ο κομμουνισμός πρέπει να καταδικαστεί επίσημα και να τεθεί *επί ίσοις όροις* με το Ολοκαύτωμα (Shafir, 2007: 91-92).

Να επανέλθουμε στο σημείο αυτό στον ηγέτη του κόμματος Becali, ο οποίος δεν εγκατέλειψε ποτέ τις ομοφοβικές και ρατσιστικές του δηλώσεις και πρακτικές. Έφτασε μάλιστα στο σημείο να απαγορεύσει το άκουσμα στα μεγάφωνα του γηπέδου της Στεάουα, μουσικών κομματιών του συγκροτήματος των Queen, επειδή ο τραγουδιστής τους ήταν ομοφυλόφιλος (Taylor, 2013). Το 2011 δήλωνε ότι ο πρόεδρος της ομάδας Rapid Βουκουρεστίου, Dinu Gheorghe, *«είναι ένας άθλιος κόπανος. Ένας χοντρός αλήτης. Θα αναγκάσω αυτόν τον γύφτο να γυρίσει πίσω στη μητέρα του»* (Rosu, 2015). Το 2012 αρνήθηκε να εντάξει στην ομάδα του ποδοσφαιριστή, γιατί αυτός ήταν έγχρωμος: *«Ένας μάνατζερ μου πρότεινε τον Πονγκόλ, και ο Νικολίτα (σ.σ. πρώην συμπαίκτης του Πονγκόλ και πρώην παίκτης της Στεάουα) μου είπε ότι είναι εκπληκτικός και ότι μπορεί να κάνει ό,τι θέλει με τη μπάλα. Εδώ, κανείς δεν κάνει αυτό που θέλει, κάνουν αυτό που θέλω εγώ! Μετά μου είπαν ότι είναι Χριστιανός, αλλά αυτός είναι μαύρος»*, δήλωνε ο ιδιοκτήτης της ρουμανικής ομάδας, τα κριτήρια του οποίου για τους παίκτες που αγωνίζονται στην ομάδα, ήταν φυλετικά.

Τον Φεβρουάριο του 2013 καταδικάστηκε σε φυλάκιση με τριετή αναστολή, επειδή το 2009 κρατούσε τρία άτομα παράνομα σε ένα σπίτι στα προάστια του Βουκουρεστίου, κατηγορώντας τα ότι του είχαν κλέψει το πολυτελές αμάξι του (Taylor, 2013). Μπορεί πρωτόδικα ο Becali και οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι να αθωώθηκαν, καθώς δεν υπήρξαν οι απαιτούμενες αποδείξεις, αλλά ο εισαγγελέας άσκησε έφεση και έτσι τελικά ο πρόεδρος της Στεάουα καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης. Επίσης κατηγορήθηκε για υπόθεση διαφθοράς και κατάχρησης εξουσίας σε βάρος του δημόσιου συμφέροντος. Συγκεκριμένα για σκάνδαλο που αφορούσε αγοραπωλησία στρεμμάτων γης. Ανάμεσα στους κατηγορούμενους ήταν και ο πρώην υπουργός εθνικής άμυνας της χώρας, καθώς και συγγενικά πρόσωπα του τελευταίου. Έτσι, τον Μάιο του 2013 καταδικάστηκε σε τρία χρόνια φυλάκιση, χωρίς δε η απόφαση να έχει ανασταλτικό χαρακτήρα. Η απόφαση του δικαστηρίου καλύφθηκε μάλιστα ζωντανά από την τηλεόραση, με τον Becali να λέει στους δημοσιογράφους μετά το άκουσμά της: *«Φύγετε, δεν αισθάνομαι καλά...»!* (Calin, 2013). Τελικά τον Απρίλιο του 2015 αποφυλακίστηκε, και σε δηλώσεις του είπε πως έχει γίνει «άλλος

άνθρωπος» και ότι οι μοναδικοί του στόχοι είναι πλέον η Στεάουα και η «αναζήτηση του Θεού» (Rosu, 2015).

7.2.6.2. Η ιδεολογία του κόμματος

Υπό την καθοδήγηση της ηγεσίας του Becali, η ιδεολογία του *PNG-CD* προσέγγισε εκείνη του φασιστικού κινήματος των Λεγεωνάριων, διαθέτοντας ένα «πρόσθετο άρωμα ομοφοβίας, δημαγωγίας και χυδαιολογίας». Η ιδεολογική πορεία του κόμματος χαράχθηκε στη βάση του ακραίου εθνικισμού, της μισαλλοδοξίας και των «χριστιανορθόδοξων πεποιθήσεων» (Cinproes, 2013: 177-179). Σε ένα μείγμα συντηρητικών χριστιανορθόδοξων αξιών και μυθοποιημένου εθνικισμού, όπως αναφέρει ο Cinproes (2013: 177), ο Becali είχε υιοθετήσει σύμβολα και συνθήματα της Σιδηράς Φρουράς (Frusetta & Glont, 2009: 552). Στην ιστοσελίδα μάλιστα του κόμματος υπήρχε ανηρημένο το σύνθημα: «Στην υπηρεσία του Σταυρού και του Ρουμανικού Έθνους» (Cinproes, 2013: 177). Οι επικλήσεις του Becali στον Θεό, οι συνεχείς αναφορές του στην Ορθόδοξη Εκκλησία (Gallagher, 2005), όπως και η χρήση φασιστικών συμβολισμών παρείχαν τη βάση πάνω στην οποία στηρίχθηκε η κριτική και η εναντίωση τους έναντι της πολιτικής (Frusetta & Glont, 2009: 566). Το βασικό όμως ιδεολογικό χαρακτηριστικό του κόμματος, που εξασφάλισε και την όποια επιτυχία του, ήταν διαχρονικά ο «χοντροκομμένος λαϊκισμός» του (Cinproes, 2013: 178). Η έλλειψη προγραμματικών θέσεων από το κόμμα υποκαταστάθηκε από την ομοφοβία, τη μισαλλοδοξία, και την (προσβλητική) ρητορική του Becali.³³³ Το *Εθνικό Συμβούλιο για την Καταπολέμηση των Διακρίσεων* επέβαλε σωρεία προστίμων στον Becali για δηλώσεις του κατά των γυναικών, των Ρομά και των άλλων μειονοτήτων (Cinproes 2013: 178).

7.2.7. Η Νέα Δεξιά

Το κίνημα *Νέα Δεξιά* (Noua Dreaptă, ND) ιδεολογικά αντλεί, και αυτό, το υπόβαθρό του από την κληρονομία της *Σιδηράς Φρουράς* (Andreescu, 2003: 15). Ιδρύθηκε το 2000 και έκτοτε είναι παρόν στο ακροδεξιό περιβάλλον της μετακομμουνιστικής Ρουμανίας. Πρόεδρος της οργάνωσης είναι ο δικηγόρος Tudor Ionescu. Τα περισσότερα στελέχη της ηγεσίας της, αλλά και τα απλά μέλη της - φοιτητές ή απόφοιτοι πανεπιστημίου - είναι νεαρής ηλικίας. Η *ND* βρίσκει απήχηση

³³³ Συγκεκριμένα, «ορκίστηκε» να μην αποκτήσει ομοφυλόφιλους ποδοσφαιριστές στη Στεάουα Βουκουρεστίου, δηλώνοντας σε ένα χαρακτηριστικό ομοφοβικό παραλήρημά, ότι «οι ομοφυλόφιλοι προστατεύονται από τον σατανά» (σ.τ.σ.).

λοιπόν και προσελκύει κυρίως νέους ανθρώπους, που διακατέχονται από έντονη εθνικιστική διάθεση και «χριστιανορθόδοξη πίστη» (Cinproes, 2013: 182).

Το κίνημα διαθέτει πάνω από 25 τοπικές οργανώσεις, έχοντας και διεθνή παραρτήματα στη Γερμανία, την Ιταλία και τη Δημοκρατία της Μολδαβίας (Mudde, 2007: 177). Όπως συμβαίνει και με τις άλλες ακροδεξιές οργανώσεις στην Ευρώπη, χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό το διαδίκτυο προκειμένου να προβάλλει τις προπαγανδιστικές ιδέες της (Turcanu, 2010: 21). Διαθέτει επίσημη ιστοσελίδα³³⁴ και μπλοκ³³⁵, ενώ έχει αναρτήσει πάνω από 70 βίντεο στο τηλεοπτικό κανάλι που διατηρεί στο YouTube³³⁶ με 200 και πλέον συνδρομητές. (Cinproes, 2013: 182) Δημοσιεύει επίσης το έντυπο περιοδικό *Noua dreaptă* (Andreescu, 2003: 15). Η οργάνωση διοργανώνει ροκ συναυλίες, στις οποίες στίχοι με επιθετική και ρατσιστική μουσική υποκινούν σε μίσος εναντίον των ξένων, των μειονοτήτων και των «κομμουνιστών». Επίσης, έχει δική της ροκ μουσική μπάντα που ονομάζεται “Assault Brigade”, της οποίας τα CD είναι προς πώληση, παράλληλα με παρόμοια μουσικά σχήματα από τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ολλανδία, τη Ρωσία, τη Σερβία αλλά και τις ΗΠΑ και την Αργεντινή. Στις συναυλίες πωλούνται ταυτόχρονα DVD του κινήματος της *Λεγεώνας*, T-shirts και άλλα αξεσουάρ με διακριτικά του κινήματος, όπως και βιβλία του Ρουμάνου αρνητή του ολοκαυτώματος, Ion Coja (Shafir, 2008b: 154).

Όπως αναφέραμε, η οργάνωση διακηρύσσει χωρίς αναστολές τη σημασία του κινήματος των Λεγεωνάριων και τη σημαντική προσωπικότητα του Codreanu. «*Το παράδειγμά του / ο αγώνας μας*», είναι το σύνθημα που συνήθως εμφανίζεται στις κονκάρδες με το πρόσωπο του Codreanu, τις οποίες διανέμει το κίνημα. Η λατρεία του Codreanu εκδηλώνεται επίσης και μέσω προσκυνημάτων στον τόπο όπου δολοφονήθηκε, μέσα σε ένα δάσος που βρίσκεται βόρεια του Βουκουρεστίου. Η *ND* υιοθέτησε και τα σύμβολα της *Λεγεώνας*: ειδικά τη στολή του κινήματος και των συμβόλων της *Σιδηράς Φρουράς* – το παράθυρο μιας φυλακής με έξι τοποθετημένες σιδερένιες μπάρες – σε συνδυασμό με το επίσημο σύμβολό της, τον Κέλτικο σταυρό (Turcanu, 2010: 21).

Σε διεθνές επίπεδο, η οργάνωση υπήρξε ιδρυτικό μέλος του *Ευρωπαϊκού Εθνικού Μετώπου* (European National Front, ENF). Μιας ακροδεξιάς ευρωπαϊκής

³³⁴ www.nouadreapta.org

³³⁵ <http://blog.nouadreapta.org>

³³⁶ You Tube, Noua Dreaptă TV

ομάδας κομμάτων και οργανώσεων που ιδρύθηκε το 2003, στην οποία συμμετέχουν το *Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα* της Γερμανίας (National demokratische Partei Deutschlands, NPD), η ιταλική *Νέα Δύναμη* (Forza Nuova, FN), το κόμμα της *Εθνικής Αναγέννησης της Πολωνίας* (Narodowe Odrodzenie Polski, NOP), η *ισπανική Φάλλαγα de las JONS* (FE de las JONS), η ελληνική *Χρυσή Αυγή*, και η ρουμανική *Νέα Δεξιά*. Επικεφαλής της ομάδας είναι ο δεδηλωμένος νεοφασίστας θεωρητικός του ιδεολογήματος του Τρίτου Δρόμου και ευρωβουλευτής μέχρι το 2009, ο γενικός γραμματέας της *Forza Nuova*, Roberto Fiore (Γιαμαλή, 2013, Σεπτέμβριος 29). Η συμμετοχή της *ND* στις συσκέψεις της ομάδας υπήρξε πάντοτε ενεργή, ενώ μέλη της πηγαίνουν σε καλοκαιρινές κατασκηνώσεις ακροδεξιών ομάδων από γειτονικές χώρες, όπως τη Σλοβακία και την Πολωνία. Διατηρεί σχέσεις με ομοϊδέατες της σε ολόκληρη την Ευρώπη, όπως της *Udo Voigt* και της γερμανικής *NDP*, της *Gareth Hurley* και της *England First*, της *Hervevan Laethe* και της *Belgian Movement Nation* (Madroane, 2013: 267). Επιπλέον η οργάνωση έχει συμμετάσχει σε κοινές εκδηλώσεις και διαμαρτυρίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, σχετικά με την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ (Turcanu, 2010: 21).

Το βασικό πλαίσιο ρητορικής της *ND*, αντλείται από μια μυθοποιημένη αντίληψη της ρουμανικής ιστορίας και από τις αξίες της Ορθοδοξίας. Έτσι διακατέχεται από αλυτρωτικές και ρεβανσιστικές τάσεις, που στόχο έχουν τη δημιουργία της «Μεγάλης Ρουμανίας» (Madroane, 2013: 265). Στην επίσημη ιστοσελίδα της οργάνωσης εμφανίζεται το σύνθημα «Για μια σεβαστή και ισχυρή Μεγάλη Ρουμανία», που συνοδεύεται με χάρτη ο οποίος παρουσιάζει τα σύνορα της Ρουμανίας κατά την περίοδο 1918-1940. Στη Δημοκρατία της Μολδαβίας επίσης, το παράρτημα της «Οργάνωσης Βεσσαραβίας» υποστηρίζει παρόμοιες θέσεις (Cinproes, 2013: 182).

Το πολιτικό μήνυμα της *ND* εμπεριέχει πολλά από τα θέματα του ρουμανικού εθνικιστικού φασισμού: αντισημιτισμό, αντι-ουγγρισμό, εναντίωση στους Ρομά, προπαγάνδα υπέρ της παν-ρουμανικής κυριαρχίας, έντονο αντικομμουνισμό συνδυαζόμενο με αντι-φιλελευθερισμό, πολιτική χρήση ορθόδοξων συμβόλων (Turcanu, 2010: 21). Η *ND* χρησιμοποιεί σύμβολα και θέματα, τα οποία άλλοι φορείς ακροδεξιών ιδεών στη χώρα – όπως το PRM εξαιτίας του εθνικοκομμουνιστικού του παρελθόντος - δεν είναι σε θέση να αναπτύξουν. Επιπλέον ενστερνίζεται τα νέα θέματα που εμφανίζονται στους κόλπους των ακροδεξιών εξτρεμιστών. Τα κυριότερα από αυτά αφορούν: την εναντίωση στα δικαιώματα των σεξουαλικών μειονοτήτων με

τη διοργάνωση αντιδιαδηλώσεων κατά των «παρελάσεων υπηρηφάνειας» των ομοφυλοφίλων (Cinproes, 2013: 182), την εθνικιστική ριζοσπαστικοποίηση του κινήματος κατά των αμβλώσεων³³⁷, την εκδήλωση αντιαμερικανικών στάσεων διαμαρτυρίας (κυρίως κατά της δημιουργίας αμερικανικών βάσεων στη χώρα και ενάντια της «αμερικανοποίησης της εθνικής κουλτούρας»), της «εκστρατείας» κατά της εισόδου της Ρουμανίας στην ΕΕ με το σύνθημα «θα μείνεις χωρίς τη χώρα σου», τη διάδοση της ιδέας της «Ευρώπης των Πατρίδων» (Turcanu, 2010: 21).

Η οργάνωση με κάθε ευκαιρία επιδιώκει να κερδίσει την προσοχή της κοινωνίας και να παρουσιάσει τις δραστηριότητές της στα ΜΜΕ. Αυτό συμβαίνει κυρίως με τη διοργάνωση, όπως αναφέραμε, αντιδιαδηλώσεων κατά των «παρελάσεων υπηρηφάνειας» των ομοφυλοφίλων, που πραγματοποιούνται από την κοινότητα LGBT στους δρόμους του Βουκουρεστίου από το 2005. Τις παραπάνω αντιδιαδηλώσεις, η *ND* τις αποκαλεί «διαδηλώσεις υπέρ της ομαλότητας» (Cinproes, 2013: 182), οι οποίες έχουν στόχο την υποστήριξη της παραδοσιακής οικογένειας, της Ορθόδοξης πίστης και των ρουμανικών αξιών (Madroane, 2013: 269). Η συμμετοχή όμως στις συγκεκριμένες αντιδιαδηλώσεις, υπήρξε εξαιρετικά μικρή.³³⁸

Η *ND* εκφράζει μια ακραία μισαλλοδοξία και στοχεύει πρωτίστως οποιονδήποτε πιστεύει ότι ευθύνεται για την οικονομική, κοινωνική ή ηθική παρακμή της Ρουμανίας. Στο εσωτερικό της χώρας το «πρόβλημα των τσιγγάνων», ο «ουγγρικός αλυτρωτισμός» και η πολιτική τάξη στο σύνολό της, αποτελούν τους αποδιοπομπαίους τράγους (Cinproes, 2013: 182). Συγκεκριμένα, οι Ρομά θεωρείται ότι συνιστούν μια «απειλή» για το ρουμανικό έθνος. Κατά την οργάνωση είναι εντελώς απείθαρχοι, απολίτιστοι και βίαιοι, και είναι υπεύθυνοι για την κακή εικόνα της χώρας στο εξωτερικό. Είναι αυτοί που μεταφέρουν κάθε ηθικό εκφυλισμό στη ρουμανική κοινωνία. Περισσότερο ευάλωτη σε αυτήν την «Γυφτοποίηση»³³⁹, θεωρείται ότι είναι η νεολαία, η οποία πρέπει να αντισταθεί στην έλλειψη ισχυρών

³³⁷ Η ριζοσπαστική αντίθεση στους ομοφυλοφίλους και τις αμβλώσεις, έχει δώσει στην οργάνωση τη δυνατότητα να προσεγγίσει διάφορες άλλες ομάδες που στρέφονται κατά των αμβλώσεων και μέλη του Ορθόδοξου κλήρου. Αρκετοί δε κληρικοί δεν δίστασαν να ενισχύσουν με την παρουσία τους την ακτιβιστική δράση της οργάνωσης, με τη συμμετοχή τους σε αντιδιαδηλώσεις κατά των ομοφυλοφίλων, όπως και σε διαμαρτυρίες κατά των αμβλώσεων. Όπως υποστηρίζει ο Turcanu (2010: 21), η σύνδεση της Ορθόδοξης Ρουμανικής Εκκλησίας ή ορισμένων μελών της, και των ενώσεων της νεολαίας της με τα ακροδεξιά κινήματα είναι εμφανής σε όλη τη διάρκεια της μετακομμουνιστικής περιόδου (για τη σχέση μεταξύ ακροδεξιάς και Ορθόδοξης Ρουμανικής Εκκλησίας θα επανέλθουμε στη συνέχεια).

³³⁸ Ενδεικτικά, μόλις 50 με 100 άτομα συμμετείχαν στην αντιδιαδήλωση του 2009 (Turcanu 2010: 21), ενώ κατά την οργάνωση ήταν πάνω από 400 άτομα (<http://nouadreapta.org>).

³³⁹ Η «Γυφτοποίηση» αναφέρεται στην υιοθέτηση ορισμένων πολιτισμικών συνηθειών και τρόπων ζωής σχετιζόμενων με τους Ρομά, ειδικά σε φτωχά αστικά περιβάλλοντα (Madroane, 2013: 268).

προτύπων και στην ισχρή εκπαίδευση των Ρομά. Η οργάνωση προβάλλει την εικόνα μιας Ρουμανίας που έχουν εξαγοράσει οι Ρομά, τους οποίους χαρακτηρίζει με εξαιρετικά αρνητικούς όρους και εξισώνει με το έγκλημα.³⁴⁰ Με αυτόν τον τρόπο η *ND*, απεικονίζοντας τους Ρομά ως τους βασικούς υπαίτιους της «πολιτισμικής κατάπτωσης» της Ρουμανίας, προσπαθεί να απορρίψει τις κατηγορίες που της προσάπτονται για ρατσισμό από τα ΜΜΕ και τις ΜΚΟ. Κατά τους ισχυρισμούς της οργάνωσης, οι διάφορες εκστρατείες που διοργανώνει, δεν στρέφονται κατά των Ρομά ως εθνοτικής ομάδας, αλλά κατά των «Γυφτοποιημένων» Ρουμάνων που σπιλώνουν τη φήμη της χώρας στην ΕΕ (Madroane, 2013: 268) .

Η πολιτική τάξη στο σύνολό της κατηγορείται ως διεφθαρμένη, και οι πολιτικοί ως «ψεύτες», «απατεώνες», «προδότες», «κλέφτες» και «μαφιόζοι». Διατυπώνοντας έναν ακραίο λαϊκιστικό λόγο, «η διεφθαρμένη πολιτική τάξη και πολιτικοί», θεωρούνται ότι εμποδίζουν το έθνος να εκπληρώσει την ένδοξη ιστορική του μοίρα και την αληθινή θέληση του λαού (Madroane, 2013: 268).

Παρόλο που η δύναμη της *ND* γενικά παραμένει πολύ περιορισμένη, η οργάνωση αύξησε τον αριθμό των μικρής κλίμακας εκδηλώσεών της, τόσο εντός όσο και εκτός του Βουκουρεστίου. Πολλά από τα μέλη της έχουν οργανωθεί σε πόλεις της Τρανσυλβανίας, και έχουν στραφεί εναντίον ουγγρικών πολιτικών οργανώσεων στη Ρουμανία. Σε σχέση με την απειλή του «ουγγρικού αλτρωτισμού», η οργάνωση στρέφεται κυρίως εναντίον των ουγγρικών ακροδεξιών οργανώσεων, όπως το *Jobbik* και το ρουμανο-ουγγρικό *MP*. Οι συγκεκριμένες οργανώσεις κατηγορούνται ότι μαζί με τους δημάρχους και πολιτικούς ουγγρικής καταγωγής, απεργάζονται την απόσχιση των εδαφών στην περιοχή της Τρανσυλβανίας, και επιζητούν τη διαίρεσή της.³⁴¹

³⁴⁰ Να αναφέρουμε ενδεικτικά, ότι σε διαδηλώσεις διαμαρτυρίας που διοργάνωσε η οργάνωση στις πόλεις Timis στις 03 Σεπτεμβρίου 2011, και Timisoara στις 20 Οκτωβρίου 2012, κατά της υποτιθέμενης «γύφτικης μαφίας που μαστίζει την αγορά γης», χρησιμοποίησε συνθήματα μίσους κατά των Ρομά. Μερικά από αυτά μεταξύ άλλων ήταν: «Δεν θέλουμε τη Γύφτικη φυλή στις ρουμανικές πόλεις», «Η Τιμισοάρα δεν μπορεί να ανεχθεί τη Γυφτοποίηση», «Γύφτοι μην ξεχνάτε: η Ρουμανία δεν είναι δική σας», «Οι Γύφτοι και η μαφία ζημιώνουν την υπόληψή μας», «Μη δίνεται λεφτά στους κλέφτες γιατί τα δίνουν στα χέρια εγκληματιών». Βλ. (romareact.org, 2014).

³⁴¹ Η ουγγρική ακροδεξιά έχει φυσικά τις δικές της ευθύνες. Το ουγγρικό κόμμα *Jobbik*, μετά την επιτυχία του στις ευρωεκλογές τον Ιούνιο του 2009, φαίνεται ότι όλο και περισσότερο ενδιαφέρεται να στείλει αλτρωτικά μηνύματα ριζοσπαστικού εθνικισμού στην ουγγρική νεολαία στη Ρουμανία. Στις αρχές Αυγούστου του ίδιου έτους ο Vona Gabor, πρόεδρος του *Jobbik*, συμμετείχε στις εκδηλώσεις που διοργάνωσε η Τρανσυλβανική-Ουγγρική Νεολαία (EMI) στην Τρανσυλβανία. Οι εξτρεμιστές νεοφασίστες του ουγγρικού κόμματος, φαίνεται να έχουν μια κοινή και ιδιαίτερα ορατή παρουσία σε εκδηλώσεις μνήμης και εορτασμού της ουγγρικής κοινότητας στη Ρουμανία, όπως γίνεται και με τους εξτρεμιστές της *ND* που συμμετέχουν στις αντίστοιχες ρουμανικές εκδηλώσεις. Έτσι, στο πλαίσιο μιας τέτοιας εκδήλωσης από πλευράς της *ND* που πραγματοποιήθηκε στο Cluj τον Μάρτιο του 2008, ο ξυλοδαρμός ενός νεαρού άνδρα ουγγρικής καταγωγής είχε ως αποτέλεσμα να ζητήσει επίσημα η

Αυτή η στάση ενάντια στην ουγγρική ακροδεξιά, παρέχει στη *ND* μια ευκαιρία να μετατοπίσει την ευθύνη και να απαντήσει στις κατηγορίες περί φασισμού, δείχνοντας έτσι ποιοι είναι, κατά τους ισχυρισμούς της οργάνωσης, οι «πραγματικοί φασίστες» (Madroane, 2013: 268).

Στο εξωτερικό, προνομιακοί στόχοι της επιθετικής ρητορικής της οργάνωσης, είναι οι διεθνείς θεσμοί, όπως το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα που παρουσιάζονται συχνά ως πράκτορες της μασονίας (Cinproes, 2013: 182), η ΕΕ, οι ΗΠΑ, και γενικά οι Εβραίοι. Η *ND* κατατάσσεται από τον Shafir, βάσει της τυπολογίας που αναπτύσσει για τις αντισημιτικές οργανώσεις και τα κόμματα στη Ρουμανία, στις αντισημιτικές οργανώσεις οι οποίες νοσταλγούν και ανατρέχουν στο «ένδοξο αυταρχικό παρελθόν της χώρας, ως ένα μοντέλο επίλυσης των σύγχρονων προβλημάτων της μετάβασης και της οικοδόμησης του μέλλοντος της χώρας» (Shafir, 2008b: 151, 164). Οι Εβραίοι κατηγορούνται για την κατοχή της Παλαιστίνης και την κακομεταχείριση του Παλαιστινιακού λαού και ότι ελέγχουν το διεθνές κεφάλαιο και τις ΗΠΑ. Σε μια προσπάθεια αναθεωρητισμού του Ολοκαυτώματος, υποστηρίζεται ότι εκείνοι που προετοίμασαν το «Κόκκινο Ολοκαύτωμα» κατά των Ρουμάνων, ήταν οι κουμμουνιστές Εβραίοι (Madroane, 2013: 270).

Το 2011, η οργάνωση επιχείρησε να λάβει μέρος στις εκλογές του 2012 με το όνομα *Εθνικιστικό Κόμμα*. Ο ηγέτης του Tudor Ionescu συγκέντρωσε 30.000 υπογραφές προκειμένου να υποστηρίξει την αναγνώριση και την αντίστοιχη υποψηφιότητα του προαναφερθέντος πολιτικού σχηματισμού. Σε σχετικές δηλώσεις του διατύπωνε ότι στόχος του νέου κόμματος ήταν «να σώσει το ρουμανικό κράτος και το έθνος». Επίσης υποστήριξε ότι το *Εθνικιστικό Κόμμα* διέθετε ένα πρόγραμμα 25 σημείων, το οποίο θα καθιστούσε τη Ρουμανία μια από τις 15 ισχυρότερες χώρες στον κόσμο, χωρίς όμως ποτέ να αναπτύξει κάποια από τις πτυχές του εν λόγω προγράμματος (Clej, 2012). Από το 2012 ο κύριος ρόλος του κινήματος περιορίζεται στη διοργάνωση δράσεων στη βάση των μελών του, όπως εκδηλώσεις μνήμης, διαδηλώσεις και θεματικά προγράμματα, οι οποίες βρίσκονται εκτός του κομματικού ανταγωνισμού (Cinproes, 2013: 183-184).

Δημοκρατική Ένωση των Ούγγρων στη Ρουμανία να τεθεί το κίνημα ND εκτός νόμου (Turcanu, 2010: 22-23).

7.3. Η δυναμική σχέση της *Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας* με τη ρουμανική ακροδεξιά

Η *Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία* (Biserica Ortodoxă Română, BOR), διαθέτει διαχρονικά παράδοση στη διατύπωση και υποστήριξη μιας εθνοτικής αντίληψης του έθνους. Η επιρροή, η διδασκαλία και τα κηρύγματά της, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον ακροδεξιό λόγο. Όχι μόνο παρέχει ιδεολογική έμπνευση στις οργανώσεις και εξτρεμιστικά κινήματα, αλλά και με την ενεργό εμπλοκή της στα δημόσια δρώμενα, νομιμοποιεί ακροδεξιές ενέργειες και αντιλήψεις (Cinproes, 2013: 183). Η BOR δείχνει περιορισμένο ενδιαφέρον για τις αξίες του σεβασμού και της ανοχής, οι οποίες είναι χαρακτηριστικές της χριστιανικής σκέψης (Andreescu, 2005: 178). Ο Ορθόδοξος κλήρος στη Ρουμανία αυτοπροβάλεται ως ο μοναδικός υπερασπιστής του εθνικού συμφέροντος, βάσει του οποίου πρέπει να κυβερνηθούν οι «*συλλογικότητες που ορίζονται από κοινή κουλτούρα, θρησκεία, μύθους, καταγωγή*» (Andreescu, 2015: 264).

Η ιδεολογική θέση της BOR με την πάροδο των χρόνων έφτασε να συγχρονίζεται σε μεγάλο βαθμό με εκείνη των εξτρεμιστικών οργανώσεων (Cinproes, 2013: 183). Στον μεσοπόλεμο έφτασε μάλιστα στο σημείο να συνεργαστεί με τη *Σιδηρά Φρουρά*. Πολλά δε μέλη του κλήρου ήταν υποψήφια για δημόσια αξιώματα με το ακροδεξιό κόμμα «*Όλα για την Πατρίδα*» (Iordachi, 2004: 35). Μετά την πτώση του κομμουνισμού, η BOR απολάμβανε το μεγαλύτερο ποσοστό εμπιστοσύνης στη ρουμανική κοινωνία, πέρα από κάθε άλλο δρώντα και θεσμό.³⁴² Ως εθνικός φορέας, επιδιώκει συνεχώς να ρυθμίσει τις κοινωνικές σχέσεις (Andreescu, 2005: 178). Καθώς η ορθόδοξη χριστιανική πίστη είναι η κυρίαρχη θρησκεία στη Ρουμανία, η BOR μπορεί να ασκήσει πίεση στο Κοινοβούλιο και στα πολιτικά κόμματα, φτάνοντας πολλές φορές στο σημείο να επιτύχει εκείνες τις αποφάσεις που θα είναι σύμφωνες με τις επιδιώξεις και τα συμφέροντά της. Πολιτικοί από όλο το πολιτικό φάσμα επιδιώκουν έτσι να διατηρούν καλές σχέσεις μαζί της (Cinproes, 2013: 184).

Κατά τον Gabriel Andreescu, η στάση της BOR μπορεί να συνοψιστεί στα εξής τέσσερα χαρακτηριστικά: 1) «*τον αποκλείοντα, εθνικιστικό ορισμό της για το ρουμανικό κράτος (που ταυτίζει το κράτος με το έθνος, και το έθνος με την ορθόδοξη πίστη)*· 2) *την αυταρχική, φονταμενταλιστική τάση της να υπάγει την έννοια του κράτους δικαίου στο θείο δίκαιο*· 3) *τη χρήση επιθετικών εργαλείων για να προστατεύσει τη θέση*

³⁴² Δεύτερος θεσμός στην κατάταξη ήταν ο στρατός, ενώ τρίτος με μεγάλη όμως διαφορά στην εμπιστοσύνη των πολιτών της Ρουμανίας, ερχόταν το Κοινοβούλιο. Για περισσότερα, βλ. Andreescu (2015: 264-264).

της, και 4) την ικανότητα να κινητοποιεί ανθρώπους και πόρους για να επιτυγχάνει τους στόχους της» (Andreescu, 2005: 178).

Έτσι, η ανάμειξη της Εκκλησίας σε όλους τους τομείς του δημόσιου βίου, εκφράζει ανοιχτά εθνικιστικές και μισαλλόδοξες θέσεις. Εναντιώνεται κατά των δικαιωμάτων των σεξουαλικών μειονοτήτων, παρέχοντας μάλιστα και κάλυψη στις ομάδες που αντιδρούν στα δικαιώματα της κοινότητας LGBT (Cinproes, 2013: 184).³⁴³ Το 2009 στη συζήτηση για την υιοθέτηση του νέου Αστικού Κώδικα που θα είχε εφαρμογή το 2011, απαίτησε την απαγόρευση ενδεχόμενου γάμου μεταξύ ομοφυλοφίλων.³⁴⁴ Την ίδια χρόνια, τέθηκε το θέμα της νομιμοποίησης του επαγγέλματος της γυναικείας πορνείας, αλλά έπειτα από την παρέμβαση και την κριτική που υπέστη εκ μέρους της εκκλησίας, η πρόταση καταψηφίστηκε από τα κόμματα του Κοινοβουλίου. Το 2012, ο Πατριάρχης υπέβαλλε διάφορες τροπολογίες στο προσχέδιο νόμου που αφορούσε τη θρησκεία και την εκπαίδευση, τις οποίες το Κοινοβούλιο υπερψήφισε.

Το 2011, η ρουμανική κυβέρνηση και η *BOR*, υποστήριξαν από κοινού την τοποθέτηση θρησκευτικών συμβόλων στο *Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων* (ECfHR), προφανώς ως συνέπεια των κυρώσεων που επέβαλλε το 2009 το ανωτέρω Δικαστήριο στη *BOR*. Το 2012, ύστερα από παρακίνηση εκκλησιαστικών κύκλων, πενήντα βουλευτές υπέβαλλαν πρόταση νόμου κατά των αμβλώσεων, και πιο συγκεκριμένα για «το δικαίωμα στη ζωή ενός αγέννητου παιδιού» (Andreescu, 2015: 267). Με άλλα λόγια, η *BOR* έχει αναλάβει στο πεδίο των θεμάτων της βιοηθικής, όλες τις αρμοδιότητες που θα έπρεπε να κατείχε μια κρατική επιτροπή. Στην ουσία σήμερα το ρουμανικό κράτος είναι αναγκασμένο να ακολουθεί το όραμα μιας εκκλησίας, η οποία θεωρεί τη μεταμόσχευση οργάνων, την ευθανασία, τις αμβλώσεις και την παρένθετη μητρότητα, ως θρησκευτικά απαράδεκτες. Εάν κάποιος βουλευτής, όπως επισημάνει ο Andreescu, «εναντιωθεί ή αμφισβητήσει αυτή την ιδιότητα συμμαχία, θα απειληθεί και θα γελοιοποιηθεί» (Andreescu, 2015: 267).

Οι φονταμενταλιστικές τάσεις της *BOR* μπορεί εύκολα να εντοπιστούν στις δημοσιεύσεις που εκδόθηκαν υπό την αιγίδα της· σε δηλώσεις της ιεραρχίας της· καθώς και σε δημόσιες δηλώσεις στελεχών, που δημοσιεύονται στις εκδόσεις των

³⁴³ Όπως αναφέρει ο Cinproes (2013: 184), το 2006 είκοσι δύο οργανώσεις «της κοινωνίας των πολιτών» υπέγραψαν έκκληση προς τη Ρουμανική Εκκλησία, ζητώντας από αυτή να τοποθετηθεί δημοσίως ενάντια «στην επιθετική ατζέντα που υιοθετείται από ομοφυλόφιλους ακτιβιστές στη Ρουμανία».

³⁴⁴ Να σημειώσουμε ότι ο Αστικός Κώδικας δεν αναγνώριζε επίσης τον πολιτικό γάμο μεταξύ πολιτών άλλων χωρών, γεγονός που αντιτίθεται στην ευρωπαϊκή νομοθεσία.

οργανώσεων οι οποίες ελέγχονται από αυτήν. Μεταξύ αυτών, οι περιπτώσεις των περιοδικών *SCARA* και *Icoana din adânc*, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Το *SCARA* είναι ένα ορθόδοξο περιοδικό που η έκδοση του χρηματοδοτείται από την Αρχιεπισκοπή του Βουκουρεστίου. Ένα από τα ιδρυτικά μέλη του είναι ο Αρχιεπίσκοπος Bartolomeu Anania, γνωστός για τη φονταμενταλιστική του νοοτροπία. Το *Icoana din adânc* πρωτοδημοσιεύτηκε το 1997, και είναι μια αυτοδιακηρυσσόμενη δημοσίευση «της ορθόδοξης χριστιανικής συμπεριφοράς, της θεολογίας, του πολιτισμού και των τεχνών». Στην πρώτη έκδοσή του κυκλοφόρησε ένα μνημόνιο, εφιστώντας την προσοχή στις «πράξεις³⁴⁵ που θα μπορούσαν να απειλήσουν την ύπαρξη του ρουμανικού λαού» (Andreescu, 2005: 191).

Μέσα σε αυτό το μισαλλόδοξο πνεύμα, δεν είναι μόνο η στάση της *BOR* που εκφράζει φονταμενταλιστικές τάσεις. Να αναφέρουμε τη χρήση των ορθόδοξων μνημείων, ως τόπων λατρείας σε συναντήσεις εξτρεμιστών, κυρίως νοσταλγών και οπαδών της *Λεγεώνας*. Έτσι τον Ιούλιο του 2000 για παράδειγμα, έλαβε χώρα στην Ιερά Μονή Sâmbăta de Sus στην Făgăraș, συνάντηση της εθνικιστικής *Ρουμανικής Νεολαίας* (Tineretul Român). Στους συμμετέχοντες περιλαμβάνονταν εκπρόσωποι από όλες τις μεγάλες πόλεις της χώρας. Ένα από τα κύρια θέματα που συζητήθηκαν ήταν η οργάνωση των *Λεγεωναρίων* (Andreescu, 2005: 178). Όπως έχουμε αναφέρει και στην ανάλυση του *TPT* και της *ND*, υπάρχουν σαφέστατες διασυνδέσεις μεταξύ αυτών των ομάδων υποστηρικτών των ιδεών της *Λεγεώνας* και της *BOR*, η οποία αποδεικνύεται με συγκεντρώσεις εξτρεμιστών μέσα στις εκκλησίες και στα μοναστήρια, με την ταυτόχρονη συμμετοχή του κλήρου (Cîmpoș, 2013: 184). Σε αυτές τις εξτρεμιστικές ενέργειες, πρέπει να προστεθούν και βίαιες πράξεις που κατά καιρούς διαπράχθηκαν με τις «ευλογίες» του ορθόδοξου κλήρου.³⁴⁶ Η *BOR* αρνήθηκε επανειλημμένως να συμμορφωθεί με τις δυσμενείς δικαστικές αποφάσεις για το καθεστώς ιδιοκτησίας των Ελληνικών καθολικών εκκλησιών που είναι ακόμα στην κατοχή της, παρά τις δικαστικές αποφάσεις για το αντίθετο. Η Ρουμανική Εκκλησία ασκεί πιέσεις στο Κοινοβούλιο της χώρας με σκοπό να αποτρέψει την ανάμειξή του

³⁴⁵ Αυτές οι πράξεις αναφέρονται στην εναρμόνιση της ρουμανικής νομοθεσίας με το ευρωπαϊκό νομικό σύστημα, στην παράδοση της Βεσσαραβίας και της Bucovina, στην άνευ όρων χορήγηση του δικαιώματος της ιθαγένειας στους μετανάστες, στη χορήγηση προνομίων στις μειονότητες, στον «άθεο φιλελευθερισμό και το συνεπαγόμενο χάος των ατομικών δικαιωμάτων», στην ένταξη στην ΕΕ και στο ΝΑΤΟ. Σύμφωνα με το μνημόνιο, οι πολιτικές αυτές θα οδηγήσουν σε «πνευματική και θρησκευτική εξόντωση ενός από τα λίγα εναπομείναντα χριστιανικά κέντρα» (Andreescu, 2005: 191).

³⁴⁶ Υπήρξαν περιπτώσεις επιθετικότητας κατά μη-Ορθόδοξων πιστών, κυρίως Ελλήνων Καθολικών, που διεπράχθησαν από Ορθόδοξους πιστούς.

σε ενδοεκκλησιαστικά θέματα, ενώ επιπλέον, δεν υιοθετεί τις θέσεις περί καταπολέμησης των διακρίσεων στη βάση των εσωτερικών και διεθνών της υποχρεώσεων (Andreescu, 2005: 178-179).

Ο *Σύνδεσμος των Χριστιανών-Ορθόδοξων Φοιτητών στη Ρουμανία* (Asociația Creștinilor Ortodocși din România) είναι ίσως η πιο ισχυρή οργάνωση του ρουμανικού φονταμενταλισμού. Το κύριο πεδίο δράσης της είναι τα πανεπιστήμια, όπου δρα χωρίς αυτοσυγκράτηση. Λόγω μάλιστα της προστασίας που παρέχεται στην οργάνωση από την BOR, μερικές φορές εξασφαλίζει και ορισμένη ανοχή από τις διοικήσεις των πανεπιστημίων. Ο *Σύνδεσμος* ιδρύθηκε το 1990 και κατάφερε να διαθέτει παραρτήματα σε δεκαέξι δημόσια πανεπιστημιακά κέντρα στη χώρα. Η πολύ δραστήρια για τους σκοπούς της αυτή οργάνωση, έχει διοργανώσει πάνω από 300 συνέδρια, πολλές ορθόδοξες κατασκηνώσεις και φεστιβάλ, καθώς και διάφορες άλλες δράσεις κοινωνικού περιεχομένου (Andreescu, 2005: 179).

7.4. Υποκουλτούρες

Στην εξέταση των ακροδεξιών υποκουλτούρων για τη χώρα, διαπιστώνουμε ότι δεν υπάρχουν μαρτυρίες για δράση ομάδων τύπου skinhead. Βέβαια, όπως αναφέρει ο Cîmpoș (2013) τυχαίες πράξεις βίας με κίνητρο τον ρατσισμό, την ομοφοβία ή τη μισαλλοδοξία είχαν σημειωθεί, χωρίς όμως να ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένες. Στο ίδιο περιορισμένο επίπεδο παρατηρήθηκαν κρούσματα χουλιγκανισμού στον αθλητισμό, και πιο συγκεκριμένα στο ποδόσφαιρο, όπου ομάδες οπαδών αναρτούσαν ρατσιστικά πανό και έψαλλαν ρατσιστικά άσματα (συνήθως, κατά των Ρομά). Αυτά τα γεγονότα μάλλον αποτελούσαν αυθόρμητες αντιδράσεις παρά κάποια οργανωμένη ενέργεια.

Και κατά τον Andreescu, δεν υπάρχουν ενεργές ομάδες skinheads στη Ρουμανία. Ωστόσο, πολύ καλά οργανωμένες ομάδες οπαδών του ποδοσφαίρου, συχνά ενεργούν με τρόπους οι οποίοι θυμίζουν εκείνους που υιοθετούν οι skinheads. Οι ενέργειές τους συνίστανται κυρίως στην ανάρτηση πανό και στη συνθηματολογία μέσα ή γύρω από τα γήπεδα εχθρικών προς τους Ρομά, όπως «*η μία και μοναδική λύση-Antonescu*», ή «*αν ο Antonescu ακόμα ζούσε, θα είχε σκοτώσει τους Γύφτους*». Πανό με το πορτρέτο του στρατάρχη Antonescu έχει εμφανιστεί κατά τη διάρκεια ποδοσφαιρικών αγώνων, ενώ πολλές φορές οι ιστοσελίδες των οπαδών παραπέμπουν σε ακροδεξιούς κυβερνοχώρους του Κινήματος των Λεγεονάριων (Andreescu, 2005: 177-178). Ομάδες οπαδών είναι επίσης υπεύθυνες για εντάσεις και για βίαιες

συγκρούσεις κατά τη διάρκεια αγώνων με την Εθνική Ουγγρική ομάδα, καθώς και για γκράφιτι με εξτρεμιστικό περιεχόμενο. Ένα περιστατικό έγινε τον Οκτώβριο του 2014. Σοβαρά επεισόδια σημειώθηκαν στο στάδιο Arena Națională του Βουκουρεστίου, κατά τη διάρκεια του αγώνα ποδοσφαίρου των Εθνικών ομάδων Ρουμανίας – Ουγγαρίας, με πολλούς οπαδούς που βρέθηκαν να παρακολουθήσουν τον αγώνα να αποχωρούν με επιφανειακά τραύματα. Οι οπαδοί των δύο ομάδων συνεπλάκησαν, καρέκλες εκτοξεύονταν από παντού, ενώ η αστυνομία προέβη σε χρήση βίας μαζί με ρίψη δακρυγόνων. Τα επεισόδια ουσιαστικά είχαν προαναγγελθεί, αφού οι Ούγγροι δήλωναν πως ταξιδεύουν «έτοιμοι για όλα».

Κεφάλαιο Όγδοο

Σερβία

8.1. Εισαγωγή

Η Σερβία αποτελεί αναμφίβολα μια ιδιαίτερη περίπτωση πρώην κομμουνιστικής χώρας. Ως κομμάτι της πρώην Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (ΣΟΔΓ), όπου ο σοσιαλισμός εφαρμόστηκε με έναν περισσότερο φιλελεύθερο τρόπο συγκριτικά με τις άλλες Ανατολικές χώρες, είχε να αντιμετωπίσει τις πολεμικές συρράξεις που συνόδευσαν τον διαμελισμό της ΣΟΔΓ, και την «πολιτική χειραγώγηση του εθνικισμού» από τον Slobodan Milošević μέχρι το 2000. Η βίαιη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας προκάλεσε σοβαρότατες αρνητικές επιπτώσεις στη σερβική κοινωνία: κυρώσεις από τη διεθνή κοινότητα, απομόνωση, ραγδαία πτώση του βιοτικού επιπέδου, και ανάδειξη του οργανωμένου εγκλήματος. Από την άλλη, το καθεστώς Milošević ανέπτυξε μια άκρως αυταρχική διακυβέρνηση, προσπαθώντας να ελέγξει τα ΜΜΕ και χρησιμοποιώντας αστυνομική βία κατά των αντιπάλων (Χρησιτίδης, 2008: 11-12, 17).³⁴⁷ Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, έχοντας έντονο το αίσθημα της θυματοποίησης, η σερβική κοινωνία διένυσε τη δεκαετία του '90 διακατεχόμενη από ισχυρά εθνικιστικά και ξενοφοβικά σύνδρομα.³⁴⁸

Τα κυρίαρχα θέματα που χαρακτήρισαν το σερβικό κομματικό και πολιτικό σύστημα, χωρίζονται σε τέσσερις κυρίως συνιστώσες/διαιρετικές δομές. Πρώτον, στη σύγκρουση μεταξύ των πολιτικών που βρίσκονταν κοντά στο αυταρχικό καθεστώς Milošević, και μεταξύ όσων σχετιζόνταν με κόμματα που διέθεταν δημοκρατικούς

³⁴⁷ Ο έλεγχος που ασκούσε ο Milošević πάνω στα μέσα μαζικής ενημέρωσης αποτέλεσε ένα αποτελεσματικό μηχανισμό προπαγάνδας, στιγματίζοντας κάθε εσωτερικού (και εξωτερικού) εχθρού. Βλ. επίσης, (Tomic, 2004: 112-113).

³⁴⁸ Στην ανάδειξη της θυματοποίησης των Σέρβων και στην ιδεολογική νομιμοποίηση του καθεστώτος Milošević, συνέβαλαν και οι Σέρβοι διανοούμενοι (Guzina, 2003). Αρκετοί Σέρβοι διανοούμενοι ταυτίστηκαν με το όραμα της *Μεγάλης Σερβίας*, ενώ κάποιοι απ' αυτούς εισήλθαν και στην πολιτική. Η γνωστότερη περίπτωση ήταν αυτή του Dobrica Cosić τον οποίο ο Milošević ανέδειξε σε πρόεδρο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (Markotich, 2004: 496-498). Ενώ, η άνθηση και προώθηση της λεγόμενης «τούρμπο-φολκ μουσικής», ως μιας μουσικής εξύμνησης των πολεμικών κατορθωμάτων των σύγχρονων ηρώων της Σερβίας, διέχυσε τον εθνικισμό στις μάζες του πληθυσμού (Markotich, 2004: 499). Καθοριστική ήταν επίσης η στήριξη του καθεστώτος Milošević από τον ομοσπονδιακό στρατό και τις παραστρατιωτικές ομάδες που συγκροτήθηκαν μετά το 1991. Ο στρατός, από τους σημαντικότερους ομοσπονδιακούς θεσμούς, βρέθηκε μετά το 1991 σε «αναζήτηση κράτους» και συμπορεύτηκε με τις πολιτικές επιλογές του Milošević. Οι παραστρατιωτικές ομάδες, με κυριότερες από αυτές τις «*Τίγρεις*» του περιβόητου Arkan και τους «*Chetniks*» του Šešelj, σχηματίστηκαν και επιβίωσαν με την ανοχή και τη στήριξη του καθεστώτος. Ανέλαβαν το βρόμικο έργο των εκκαθαρίσεων αμάχων, ενώ αποτελούσαν και τις απαιτούμενες εφεδρείες σε ένα πόλεμο που οι Σέρβοι δεν ήθελαν να στείλουν τα παιδιά τους (Markotich, 2004: 488).

και μεταρρυθμιστικούς προσανατολισμούς.³⁴⁹ Εξαιτίας του κατακερματισμού του πολιτικού συστήματος - το οποίο ήταν μόνο αριθμητικά πολυκομματικό, δεδομένου ότι τα πολλά κόμματα που ιδρύθηκαν στη Σερβία μετά το 1990 - όπως συνέβαινε και στις άλλες χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης - στερούνταν σαφούς ιδεολογικού στίγματος, συνεπώς πολιτικού λόγου, σταθερού και αξιόπιστου πολιτικού προγράμματος - το εθνικιστικό εξτρεμιστικό πρόγραμμα του Milošević δεν έτυχε καμίας ουσιαστικής αμφισβήτησης από τους αντιπάλους του (Tomić, 2004: 107-120). Η αδυναμία των κομμάτων της αντιπολίτευσης να προσφέρουν μια εναλλακτική πρόταση για τη Σερβία τη δεκαετία του '90, οδήγησε σε μεγάλο βαθμό στην απαξίωσή τους, αναδεικνύοντας το καθεστώς Milošević ως τη μόνη αξιόπιστη λύση. Οι πολιτικοί αντίπαλοι του Milošević εμφανίστηκαν κατώτεροι των περιστάσεων, ενώ δεν κατόρθωσαν να ξεφύγουν από τη διαφθορά και τη διαπλοκή με την εξουσία, γεγονός που τους εξασφάλισε προνόμια.³⁵⁰ Η αντιπολίτευση παγιδευμένη μέσα στην εθνικιστική έξαρση της εποχής, δεν μπόρεσε να αποτρέψει τους πολέμους, αλλά και το σύνολο του εθνικιστικού προγράμματος της *Μεγάλης Σερβίας*.³⁵¹

Οι εθνικιστικές και αυταρχικές αξίες αποτελούν την επόμενη σημαντική διάσταση της σερβικής πολιτικής. Σε αυτό το πλαίσιο αναφέρονται: η προσπάθεια δημιουργίας της *Μεγάλης Σερβίας*, η αντίληψη ότι οι Σέρβοι αποτελούν την κυρίαρχη εθνοτική ομάδα, και η αυταρχική απόρριψη των αρχών του φιλελευθερισμού. Οι

³⁴⁹ Συγκεκριμένα, το *SPS* και κατά επανάληψη το *SRS*, υπήρξαν οι κύριοι πυλώνες του καθεστώτος Milošević. Ενώ στην «απέναντι όχθη» βρίσκονταν τα φιλοευρωπαϊκά μεταρρυθμιστικά κόμματα, όπως το *Δημοκρατικό Κόμμα* (*Demokratska Stranka, DS*) και το *Σερβικό Κίνημα Ανανέωσης* (*Srpski Pokret Obnove, SPO*), τα εθνικιστικά-συντηρητικά κόμματα *Δημοκρατικό Κόμμα Σερβίας* (*Demokratska Stranka Srbije, DSS*) και *Νέα Σερβία* (*Nova Srbija, NS*), και τα κόμματα των εθνικών μειονοτήτων που αποτελούσαν τη συμμαχία της *Δημοκρατικής Αντιπολίτευσης της Σερβίας* (*Demokratska Opozicija Srbije, DOS*). Επιπλέον κόμματα, όπως το *G17+* και το *Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα* (*Liberalno Demokratska Partija, LDP*), είχαν ενταχθεί στην πλευρά του μεταρρυθμιστικού μπλοκ (Bochsler, 2010: 103-104).

³⁵⁰ Και αυτοί που ελάμβαναν αξιόλογα εκλογικά ποσοστά, συνεργάστηκαν κατά τη δεκαετία του '90 με τον Milošević. Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση του ακροδεξιού κόμματος *SRS* με ηγέτη τον εθνικιστή Vojislav Šešelj.

³⁵¹ Το 1986, το Μνημόνιο της Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών (*SANU*), το οποίο διοχετεύτηκε αποσπασματικά στον Τύπο, αποτέλεσε τη βάση του σύγχρονου σερβικού εθνικισμού. Το Μνημόνιο εστίαζε στη «δεινή οικονομική και πολιτική θέση της Σερβίας» στη μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα την «ανωτερότητα του σερβικού λαού, ο οποίος είχε υποστεί την καταδίωξη από τους γείτονές του παρότι ήταν ο μόνος που θυσιάστηκε για το όραμα της Γιουγκοσλαβίας». Η ιδέα της *Μεγάλης Σερβίας* αποτέλεσε μετά το 1991 κεντρικό στόχο του σερβικού εθνικισμού, έχοντας ως θεμελιώδες στόχο τη συνένωση των περιοχών με σερβικό πληθυσμό υπό μια ενιαία διοίκηση. Τα χαρακτηριστικά αυτής της ιδεολογίας ήταν «η ιδέα της εθνικής ομογενοποίησης, το σχέδιο για την ταύτιση των εθνοτικών και κρατικών συνόρων... η προσφυγή στις παραδοσιακές αξίες και στον αυταρχισμό, η κατάταξη της Ανατολικής Ορθόδοξης πίστης ως ανώτερης από άλλες θρησκείες και θρησκευτικές κοινότητες (ειδικά εκείνων των Κροατών, Μουσουλμάνων και Αλβανών), η αντίσταση στις ιδέες της πολυπολιτισμικότητας και του κοσμοπολιτισμού, ο ανοιχτός σοβινισμός και η εχθρότητα στις «νέες» (*LGBT*) και παραδοσιακές μειονοτικές ομάδες» (Biserko, 2014).

παραπάνω πεποιθήσεις χαρακτηρίζαν όλους σχεδόν τους πολιτικούς σχηματισμούς στη Σερβία. Αφορούσαν βέβαια τα καθεστωτικά κόμματα *SPS* και *SRS*, αλλά ταυτόχρονα και τα μεταρρυθμιστικά *SPO* και *DSS*. Το *DS* μάλιστα τη διετία 1994-95, ακολούθησε μια ακραία εθνικιστική ρητορική. Παρόλα αυτά, το *DS* και η *Συμμαχία Πολιτών Σερβίας* (*Građanski Savez Srbije, GSS*), ήταν ίσως τα μόνα κόμματα τη δεκαετία του '90 που υπερασπίστηκαν μια αστική, μη-εθνικιστική, φιλελεύθερη προοπτική της Σερβίας. Στη μετά-Milošević εποχή, πολλά ζητήματα που σχετίζονταν με το εθνικό ζήτημα κυριάρχησαν στην ημερήσια διάταξη. Όπως το θέμα της διαχείρισης των κατάλοιπων του παρελθόντος, το πλαίσιο της συνεργασίας με το *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY)*, η σχέση της Σερβίας με τα γειτονικά κράτη, τα ανθρώπινα και μειονοτικά δικαιώματα, πολιτικές σχετικά με την απαγόρευση των διακρίσεων, καθώς και η αποδοχή ενός δημοκρατικού συστήματος. Τα περισσότερα κόμματα που ανήκαν στη *DOS* είχαν λάβει μια αστική φιλελεύθερη θέση, με εξαίρεση το *DSS* και τη *NS*. Τα δύο αυτά κόμματα μοιράζονταν μάλλον εθνικιστικές θέσεις, προωθώντας μια ισχυρή σχέση με τις θέσεις της *Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας* (Bochsler, 2010: 104).³⁵²

Τρίτον, τα εθνικιστικά και αυταρχικά θέματα συνδέθηκαν άρρηκτα και με την εξωτερική πολιτική της Σερβίας, δεδομένου ότι η διαδικασία ένταξης στην ΕΕ και εν μέρει η συνεργασία με το NATO, εξαρτήθηκαν από τον βαθμό ουσιαστικής συνεργασίας με το ICTY και την εφαρμογή ενός ικανοποιητικού πλαισίου πολιτικών δικαιωμάτων. Επιπλέον το θέμα του Κοσόβου, ιδιαίτερα μετά τον Ιούνιο του 1999, συνδέθηκε με κάθε εναλλακτική επιλογή και πτυχή της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, επηρεάζοντας ακόμη και καταλυτικά (σε ορισμένες περιπτώσεις) τις πολιτικές εξελίξεις.³⁵³

Τέταρτο και τελευταίο, η θέση σχετικά με την οικονομική διαχείριση υπήρξε ιδιαίτερα ασαφής. Το κόμμα που υποστήριξε με σθένος τον ισχυρό και παρεμβατικό ρόλο του κράτους στην οικονομία ήταν το *SPS*. Από την άλλη, το *G17+* προέκρινε

³⁵² Η Ορθόδοξη Σερβική Εκκλησία, ως εθνικιστικός οργανισμός- «εθνοκληρισμός» (για τον όρο βλ. Perica 2004: 214-216) ταυτίστηκε απόλυτα με τον σερβικό εξτρεμισμό προσπαθώντας να αναβαθμίσει τον ρόλο της στην πολιτική, κοινωνική και θρησκευτική σκηνή. Εκμεταλλευόμενη τους κινητήριους μύθους της μάχης του Κοσσυφοπεδίου και της γενοκτονίας των Σέρβων στον Β΄ ΠΠ από τους Κροάτες εθνικιστές, προσπάθησε να ριζοσπαστικοποιήσει τη σερβική κοινωνία και να νομιμοποιήσει τις βίαιες συγκρούσεις σε Κροατία και Βοσνία, υποκινώντας το εθνικό και κυρίως το θρησκευτικό μίσος. Αποτέλεσμα υπήρξε η αύξηση της βιαιότητας στις συγκρούσεις, η καταδίωξη μεγάλου αριθμού αμάχων, και η διενέργεια εκκαθαρίσεων στις σερβοκρατούμενες περιοχές.

³⁵³ Για το θέμα του Κοσόβου και τις επιπτώσεις του στη σερβική πολιτική σκηνή, βλ. Χρηστίδης (2008: 108-182).

ριζοσπαστικές οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Άλλα κόμματα διατήρησαν λιγότερο σαφείς θέσεις. Το *SRS*, το οποίο δήλωνε ότι ανήκει στη δεξιά, υποστήριζε ότι υπερασπίζεται τους «χαμένους» της οικονομικής μετάβασης, υποσχόμενο έλεγχο των τιμών και περισσότερο κοινωνικό κράτος. Το *DS* και το *DSS* είχαν λάβει μετριοπαθείς και μη οριοθετημένες οικονομικές θέσεις, είτε υπέρ της οικονομίας της αγοράς ή υπέρ του παρεμβατικού και προστατευτικού ρόλου του κράτους.

Στις κοινοβουλευτικές και προεδρικές εκλογές που διεξήχθησαν το 2012 στη Σερβία, το πολιτικό σκηνικό σηματοδεύτηκε από μια σημαντική αλλαγή. Ο πάλαι ποτέ νούμερο δύο στην ηγεσία του ακροδεξιού *Σερβικού Ριζοσπαστικού Κόμματος* (*SRS*), και φυσικός ηγέτης του νεοσύστατου από το 2008 *Σερβικού Προοδευτικού Κόμματος* (*SNS*), Tomislav Nikolić, αναδείχτηκε πρόεδρος της Σερβίας. Στην κυβέρνηση της χώρας συναντήσαμε έπειτα από πολλά χρόνια, τη σύμπραξη του *Σοσιαλιστικού Κόμματος* (*SPS*) και ενός ριζοσπαστικού δεξιού λαϊκιστικού κόμματος, του *Σερβικού Προοδευτικού*, με πρωθυπουργό τον ηγέτη των σοσιαλιστών, Ivica Dačić.

8.2. Η Ακροδεξιά στη Σερβία

Ο σερβικός εξτρεμισμός χαρακτηρίζεται από την απόρριψη, στη δράση ή στη σκέψη, του δημοκρατικού πολιτικού πλουραλισμού, και στη χειρότερή του μορφή, αυτή του ακραίου εθνικισμού, εκδηλώθηκε με εγκλήματα πολέμου, θηριωδίες και φυλετικές εκκαθαρίσεις (Markotich, 2004: 503). Στη διάδοση και ανάδυση του συνέβαλαν σωρεία παραγόντων και συγκυριών, όπως η πολυδιάστατη κρίση του γιουγκοσλαβικού κράτους τη δεκαετία του 1980 (διεθνοτικές κρίσεις, ιδεολογική και οικονομική κρίση), και η κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και η διάλυση της ΕΣΣΔ στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Καθοριστική επίσης υπήρξε η λογική θυματοποίησης του σερβικού λαού που αναπτύχθηκε στη δεκαετία του 1980.

Η μετακομμουνιστική ακροδεξιά κομματική οικογένεια στη Σερβία εκπροσωπείται από τα εξής κόμματα: το *Σερβικό Ριζοσπαστικό Κόμμα* (*Srpska Radikalna Stranka, SRS*), το *Κόμμα της Σερβικής Ενότητας* (*Stranka Srpskog Jedinstva, SSJ*), το *Σερβικό Προοδευτικό Κόμμα* (*Srpska Napredna Stranka, SNS*) (Stojarová, 2012: 149), και το *Σερβικό Κίνημα Ανανέωσης* (*Srpski Pokret Obnove, SPO*) (Mudde, 2007: 54, 307).

Ο κυριότερος εκφραστής της ακροδεξιάς οικογένειας στη Σερβία είναι, από τα πρώτα χρόνια της μετα-κομμουνιστικής περιόδου, το *Σερβικό Ριζοσπαστικό Κόμμα*. Υπήρξε το πιο επιτυχημένο εκλογικά κόμμα στη μετα-κομμουνιστική Ανατολική

Ευρώπη (Stefanovic, 2008: 1195). Η αναγέννηση της σερβικής ριζοσπαστικής δεξιάς στις αρχές της δεκαετίας του '90, υπήρξε το αποτέλεσμα των πολέμων στην Κροατία και στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (και των σχετιζόμενων προβλημάτων των περίπου δύο εκατομμυρίων Σέρβων που ζούσαν στις συγκεκριμένες περιοχές πριν τους πολέμους), της οικονομικής καθίζησης³⁵⁴, των κυρώσεων που επέβαλλαν τα ΗΕ το 1992 στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, και των πολιτικών³⁵⁵ που εφάρμοσε ο τότε Πρόεδρος της χώρας Milošević (Pribićević, 1999: 193). Συνέπεια των ανωτέρων γεγονότων ήταν η ανάπτυξη εθνικιστικών και ξενοφοβικών συναισθημάτων σε μεγάλο τμήμα του σερβικού πληθυσμού.³⁵⁶ Με κύριο ιδεολογικό «όπλο» την ιδέα της *Μεγάλης Σερβίας*, το κόμμα εκμεταλλεύτηκε με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο τις φοβίες και την ανασφάλεια του σερβικού λαού από την οικονομική μετάβαση στην οικονομία της αγοράς και την εκτεταμένη διαφθορά. Ταυτόχρονα, καλλιεργώντας έναν ακραίο εθνικισμό και μίσος προς όλους τους μη Σέρβους, κατάφερε να συγκεντρώσει υψηλά ποσοστά στις επιλογές των ψηφοφόρων.

Με την πτώση του καθεστώτος Milošević πολλές (παρά)θρησκευτικές οργανώσεις - κάποιες από τις οποίες είχαν ιδρυθεί πριν το 2000 - εμφανίστηκαν ενεργά στο προσκήνιο (Byford, 2003). Παρά τη μικρή απήχησή τους στη σερβική κοινωνία, οι ακραίες ιδεολογικές τοποθετήσεις, οι δημαγωγικές διακηρύξεις, η διοργάνωση συγκεντρώσεων και συλλαλητηρίων, και ενίοτε η προσφυγή σε πράξεις

³⁵⁴ Χαρακτηριστικό της δεινής οικονομικής κατάστασης που είχε περιέλθει το 1992 και 1993 η ΟΔΓ ήταν: το ποσοστό ανεργίας ήταν πάνω από το 20%, το επίπεδο των μισθών είχε παρουσιάσει τεράστια μείωση. Το 1993 ο μέσος μηνιαίος μισθός ήταν μόνο 10 δολάρια και ο ρυθμός πληθωρισμού έκανε το «παγκόσμιο ρεκόρ» των 200 εκατομμυρίων ποσοστιαίων μονάδων τον μήνα. Αν και η κατάσταση άρχισε να βελτιώνεται μετά το 1995, η κρίση στο Κόσοβο το 1998 και οι νατοϊκοί βομβαρδισμοί το 1999, επιδείνωσαν εκ νέου τους οικονομικούς δείκτες. Για περισσότερα, βλ. (Tirpaldou, 2008: 12-13).

³⁵⁵ Ο Milošević με την πολιτική του σε Κροατία, Βοσνία και Κόσοβο, αφύπνισε τα εθνικιστικά αισθήματα των Σέρβων. Ο Milošević στα μάτια του σερβικού λαού θεωρήθηκε ως το πρόσωπο το οποίο «ανέκτησε τη χαμένη αξιοπρέπεια και τα δίκαια της Σερβίας», και ότι ήταν αυτός που θα υλοποιούσε ένα όραμα αιώνων: την ένωση όλων των Σέρβων σε ένα κοινό σερβικό κράτος (Stefanovic, 2008: 1199). Ο Milošević, επιδόθηκε σε μια ανάμειξη κομμουνιστικών και εθνικιστικών πρακτικών. Με κύριο στόχο να διατηρηθεί στην εξουσία, αρχικά αφύπνισε τον εθνικισμό των Σέρβων του Κόσοβου, τόσο μέσα από τον περίφημο λόγο του κατά τον εορτασμό της εξακοσιοστής επετείου της μάχης του Κοσσυφοπεδίου, όσο και μετέπειτα με την κατάργηση της αυτονομίας της περιοχής (Markotich, 2004: 478). Ο εθνικιστικός, λαϊκιστικός και δημαγωγικός του λόγος, προκάλεσε παραστάσεις απειλής στους Σέρβους και τους οδήγησε στους δυο αιματηρούς πολέμους στην Κροατία και τη Βοσνία (Mudde, 2000a: 17).

³⁵⁶ Σύμφωνα με έρευνα του Ινστιτούτου Πολιτικών Επιστημών του Βελιγραδίου που διενεργήθηκε το 1992, το 79% του πληθυσμού θεωρούσε ότι υπήρχε μια διεθνής συνωμοσία ενάντια στη Σερβία κατευθυνόμενη από τους Γερμανούς και από το Βατικανό. Στην ίδια έρευνα, τα 2/3 θεωρούσαν ότι η χώρα χρειάζεται σταθερούς και σκληρούς νόμους, με έναν ηγέτη δυνατό και γενναίο ο οποίος θα επιβάλλει πειθαρχία, και στον οποίο όλοι θα πρέπει να υπακούουν χωρίς αμφισβήτηση. Το 1/3 των ερωτηθέντων υπήρξε θετικά διακείμενο στην ανάπτυξη ακροδεξιών ριζοσπαστικών κομμάτων, που θα υπερασπίζονταν τους αδελφούς Σέρβους στην Κροατία και Βοσνία και θα μάχονταν ενάντια στους προδότες (Pribićević, 1999: 195).

βίας, κατέταξαν αυτές τις οργανώσεις στην ακροδεξιά οικογένεια (Lazoniќ, 2005: 11). Η σερβική χριστιανική ακροδεξιά, χαρακτηρίστηκε από ένα μείγμα πολιτικού συντηρητισμού, κληρικού εθνικισμού, αντισημιτισμού και ξενοφοβίας (Byford, 2002, 2006), με κυρίαρχο ιδεολογικό υπόβαθρο τα κηρύγματα του επίσκοπου Nikolaj Velimiroviќ.³⁵⁷ Οι οργανώσεις αυτές είχαν σαφείς διασυνδέσεις τόσο με τη Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία όσο και με το πολιτικό κατεστημένο (Wiesinger, 2008: 2). Εκκλησιαστικοί κύκλοι ευθυγραμμίστηκαν με εθνικιστικές δυνάμεις, στην προσπάθεια να τονίσουν τον σημαντικό ρόλο της θρησκείας στο ιστορικό παρελθόν του έθνους, και να τοποθετήσουν την εκκλησία στον πυρήνα της εθνικής ταυτότητας (Byford, 2008: 2).

Τον Ιούλιο του 2001, οι οργανώσεις της χριστιανικής δεξιάς, πρωτοστάτησαν στη διοργάνωση συλλαλητηρίου προκειμένου να αναβληθεί η πρώτη παρέλαση των Σέρβων ομοφυλοφίλων στο Βελιγράδι. Με τον ίδιο τρόπο ματαιώθηκαν οι αντίστοιχες παρελάσεις το 2004 και το 2009. Τον Δεκέμβριο του 2001 οργάνωσαν την πρώτη, μετά από το 1944, συνέλευση της ορθόδοξης-εθνικής νεολαίας στο πανεπιστήμιο Βελιγραδίου. Συμμετέχοντες στη συνέλευση ήταν μέλη της κοινωνίας *Sveti Justin Filozof*, της σερβικής συνέλευσης *Dveri* και Σέρβοι ορθόδοξοι ιερείς. Ο Rade Bozoniќ, κοσμήτορας της φιλολογικής σχολής, υποστήριξε τις αρχές της ορθόδοξης θρησκείας, του εθνικισμού, του αντικομμουνισμού, της αντιπαγκοσμιοποίησης και του μοναρχισμού. Αυτό όμως που κυριάρχησε, ήταν «η πνευματική αξία της σερβικής ιστορίας και του σερβικού λαού», και η αναγκαιότητα ίδρυσης του σερβικού κράτους σύμφωνα με τις ιδέες των Justin Popoviќ και Nikolaj Velimiroviќ (Ramet, 2006: 170).

Η σερβική νεοναζιστική, εξτρεμιστική δεξιά, προωθεί έναν έντονο εθνικισμό στη βάση της υποτιθέμενης υπεροχής της λευκής φυλής. Ισχυρίζεται ότι διεξάγει ένα απελευθερωτικό αγώνα για την αναγέννηση και ανανέωση του σερβικού έθνους, και γενικότερα της λευκής φυλής. Οι κυριότερες οργανώσεις, *Krv i čast*, *Nacionalni stroj* και *Rasonalisti*, υποδαυλίζουν το μίσος εναντίον άλλων εθνοτήτων, των πολιτικών τους αντιπάλων, και των θρησκευτικών, εθνοτικών και σεξουαλικών μειονοτήτων. Περιφρονούν την έννοια της ισότητας και απορρίπτουν τη δημοκρατία. Κρίνοντας

³⁵⁷ Ο επίσκοπος Nikolaj Velimiroviќ (1881-1956), ο οποίος σημειωτέον ανακηρύχτηκε ως άγιος από τη Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία τον Μάρτιο του 2003, υπήρξε ένα εξαιρετικά αμφιλεγόμενο πρόσωπο. Εναντιώθηκε στον ναζισμό και φυλακίστηκε στο Νταχάου κατά τη διάρκεια της κατοχής. Τα κηρύγματα και τα γραπτά του παρουσιάζουν έντονο αντισημιτισμό, ενώ εκθείαζε τον Dimitrije Ljotić, τον σημαντικότερο ακροδεξιό εθνικιστή πολιτικό και συνεργάτη των Γερμανών κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου (σ.τ.σ.).

από τον ακτιβισμό τους, εγκρίνουν τη χρήση βίας για την επίτευξη των στόχων τους (Wiesinger, 2008: 5). Οι παραπάνω οργανώσεις, των οποίων τα μέλη στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι έφηβοι hooligans και skinheads, με την υποστήριξη του διεθνούς νεοναζιστικού δικτύου *Stormfront*,³⁵⁸ διοργανώνουν από το 2007 το «Σερβικό Μάρτη», διαμαρτυρόμενοι για το διαμελισμό της Σερβίας.

Πίνακας 11. Ακροδεξιοί σχηματισμοί στη Σερβία

Σχηματισμός	Τύπος	Μορφή (Ριζοσπαστική ή εξτρεμιστική δεξιά)	Κοινοβουλευτική εκπροσώπηση (στον παρόν ή στο παρελθόν)
SRS	Κόμμα	ριζοσπαστική	ΝΑΙ
SNS	Κόμμα	ριζοσπαστική	ΝΑΙ
SSJ	Κόμμα	ριζοσπαστική	ΝΑΙ
SPO	Κόμμα	ριζοσπαστική	ΝΑΙ
Dveri	Κόμμα	εξτρεμιστική	ΝΑΙ
Obraz	Οργάνωση	εξτρεμιστική	ΟΧΙ
Udruženje Studenata “Sveti Justin Filozof”	Οργάνωση	εξτρεμιστική	ΟΧΙ
Nomokanon	Οργάνωση	εξτρεμιστική	ΟΧΙ
Srbska Akcija - SA	Οργάνωση	εξτρεμιστική	ΟΧΙ
SNP Naši	Οργάνωση	εξτρεμιστική	ΟΧΙ
SNP 1389	Οργάνωση	εξτρεμιστική	ΟΧΙ
Narodni Pokret “SVETOZAR MILETIĆ”	Οργάνωση	ριζοσπαστική	ΟΧΙ
Krv i čast	Υποκουλτούρα	εξτρεμιστική	ΟΧΙ
NS	Υποκουλτούρα	εξτρεμιστική	ΟΧΙ
Rasni Nacionalisti - Rasonalisti	Υποκουλτούρα	εξτρεμιστική	ΟΧΙ
Delije	Υποκουλτούρα	εξτρεμιστική	ΟΧΙ

³⁵⁸ Το δίκτυο *Stormfront* αυτοαποκαλείται ως «μια κοινότητα λευκών εθνικιστών και όλων των άλλων ατόμων που ενδιαφέρονται για την επιβίωση της λευκής φυλής». Η διεθνής ιστοσελίδα του *Stormfront* είναι πλήρης από ναζιστικά και φασιστικά μηνύματα και από προσκλήσεις για φυλετικό πόλεμο. Η ιστοσελίδα του *Stormfront* διαιρείται σε περιφερειακά-γλωσσικά υπό-forums. Μεταξύ αυτών, ένα από τα πιο δημοφιλή είναι το *Stormfront Srbija*, με πάνω από 88.000 επισκέψεις το 2007.

8.2. Η Ριζοσπαστική Εθνικιστική Δεξιά

8.2.1. Το Ριζοσπαστικό Κόμμα της Σερβίας (Srpska Radikalna Stranka, SRS)

Το SRS ιδρύθηκε στις 23 Φεβρουαρίου του 1991, από την ένωση του Σερβικού Κινήματος των Cetnik (Srpski Četnički Pokret, SČP) του Vojislav Šešelj και του Εθνικού Ριζοσπαστικού Κόμματος (Narodna Radikalna Stranka, NRS) των Veljiko Guberina και Tomislav Nikolić (Χρησιτίδης, 2008: 39). Το SRS αρχικά καθιερώθηκε, ως η εθνικιστική εναλλακτική λύση στο καθεστώς Milošević και στις «δημοκρατικές» αντιθέσεις του (Konitzer, 2008; Thomas, 1999b). Σε γενικές γραμμές, από την ίδρυσή του το 1991 μέχρι και τη διάσπασή του το 2008, το SRS ήταν ο «πλανήτης» της ακροδεξιάς, με μια σειρά από λιγότερο ή περισσότερο οργανωμένους ή διάσπαρτους ακροδεξιούς δορυφόρους σε τροχιά γύρω από αυτό» (Bakić, 2013: 1). Αυτή η τακτική συνεργασία μεταξύ των ακροδεξιών συνιστωσών και του SRS, επρόκειτο να συνεχιστεί απρόσκοπτα μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του '90, παρά τις διαφορές τους σε ορισμένα θέματα. Η συνεργασία αυτή διακόπηκε το 1999, όταν οι νεοναζί skinheads των Nacionalni stroj, δολοφόνησαν ένα Ρομά αγόρι. Ο Šešelj αρνήθηκε να στηρίξει τους παραπάνω νεοναζιστές, τερματίζοντας ουσιαστικά τη συνεργασία μαζί τους (Bakić, 2013: 2).

Στις 8 Σεπτεμβρίου 2008, ο Tomislav Nikolić, μέχρι πρότινος αντιπρόεδρος του κόμματος, έπειτα από διαφωνία του με τον Šešelj, ίδρυσε μαζί με μέλη άλλων ριζοσπαστικών κομμάτων, μια νέα κοινοβουλευτική ομάδα την οποία ονόμασε *Εμπρός Σερβία (Napred Srbijo)*. Η κυρίαρχη διαφορά που οδήγησε σε αυτήν τη διάσπαση, ήταν η διαφωνία μεταξύ των δύο αντρών σχετικά με τον χειρισμό του ζητήματος ένταξης της χώρας στην ΕΕ (Al Jazeera, 2012, May 21). Στις 11 Σεπτεμβρίου 2008, ο Šešelj απεύθυνε επιστολή σε όλα τα μέλη του SRS αποκαλώντας τον Nikolić και την ομάδα του «προδότες, μαριονέτες και πράκτορες των Δυτικών». Επίσης, κάλεσε όλα τα μέλη του SRS να παραμείνουν πιστά στην ιδεολογία του σερβικού εθνικισμού, στην αντι-παγκοσμιοποίηση και στη φιλία με τη Ρωσία. Στις 12 Σεπτεμβρίου 2008, ο Nikolić και η ομάδα του διαγράφηκαν επίσημα από το SRS. Σε απάντηση ο Nikolić, ανακοίνωσε ότι θα ιδρύσουν το δικό τους κόμμα. Πράγματι, στις 14 Σεπτεμβρίου 2008, ο Aleksandar Vučić, γενικός γραμματέας του SRS και πολύ δημοφιλής στους υποστηρικτές του κόμματος, υπέβαλε την παραίτησή του. Μαζί με τον Nikolić, ίδρυσαν το Σερβικό Προοδευτικό Κόμμα, αφήνοντας το κόμμα χωρίς ικανούς πολιτικούς στην ηγεσία του (Bakić, 2009: 205).

8.2.1.1. Η ηγεσία και η οργανωτική δομή του SRS

Η οργανωτική δομή του κόμματος εμφανίζεται αρκετά περίπλοκη, εξαιτίας του γεγονότος ότι διαθέτει κομματικές δομές στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και στο Μαυροβούνιο. Τα όργανα του κόμματος σύμφωνα με το άρθρο 14 του Καταστατικού του, είναι κατά βαθμό ιεράρχησης: το Κογκρέσο, η Κεντρική Διοίκηση, ο Πρόεδρος, οι Αντιπρόεδροι, ο Γενικός Γραμματέας, το Προεδρικό Κολλέγιο, η Τακτική Επιτροπή, το Εποπτικό Συμβούλιο, η Εκτελεστική Επιτροπή, οι επιτροπές περιοχών, οι Δημοτικοί οργανισμοί και οι Δημοτικές Επιτροπές (Српска радикална странка, n.d.). Μπορεί το Καταστατικό να προβλέπει στις διατάξεις του δημοκρατικές δομές και διαδικασίες, στην πράξη όμως τα μέλη του και οι υπόλοιποι ηγέτες του, όφειλαν τυφλή υπακοή στις αποφάσεις του ηγέτη του κόμματος Šešelj.

Ηγέτης λοιπόν του κόμματος από την ίδρυση του μέχρι και σήμερα, είναι ο περιβόητος Vojislav Šešelj. Εκλέχτηκε πρόεδρος του SRS τον Φεβρουάριο του 1992, και από τότε επανεξελέγη σε κάθε συνέδριο που πραγματοποιήθηκε. Κατά την περίοδο 1992 - 2003, ο Šešelj ήταν πρόεδρος της κοινοβουλευτικής ομάδας του SRS στο Κοινοβούλιο της Δημοκρατίας της Σερβίας και του Κοινοβουλίου της ΟΔΓ, εκτός από την περίοδο 1998-2000, όταν ήταν Αντιπρόεδρος της κυβέρνησης συνασπισμού. Ο Šešelj ήταν επίσης υποψήφιος σε όλες τις προεδρικές εκλογές στη Σερβία από το 1990 έως το 2002.

Ο Šešelj ήταν το νεότερο άτομο που απέκτησε διδακτορικό στη σοσιαλιστική Γιουγκοσλαβία, και υπήρξε καθηγητής της Σχολής Πολιτικών Επιστημών στο Σεράγεβο, όπως και της Νομικής Σχολής του Βελιγραδίου. Παρά τις ακραίες απόψεις του, λάμβανε σημαντική υποστήριξη από τους πολίτες, κυρίως από τα περιθωριοποιημένα εξτρεμιστικά εθνικιστικά στοιχεία που σχετίζονταν με την άκρα δεξιά (Bakić, 2013: 1). Αρχικά υπήρξε σκληροπυρηνικός κομμουνιστής και μετέπειτα εξίσου ακραίος εθνικιστής. Φυλακίστηκε από το κομμουνιστικό καθεστώς λόγω των εθνικιστικών ιδεών του. Το 1990 διενέργησε προεκλογική εκστρατεία εξ ονόματος της παραστρατιωτικής οργάνωσής του, του κινήματος *Chetnik*, αλλά το κίνημά του απαγορεύθηκε επίσημα κατά τη διάρκεια των εκλογών. Κατόπιν δέχτηκε την αρχηγία του SRS, το οποίο αναγνωρίστηκε επίσημα ως κόμμα το 1991. Εξακολουθούσε να κατέχει την προεδρία του κόμματος, παρά τη μακρόχρονη παραμονή του στις φυλακές της Χάγης και την επιβαρημένη του υγεία.³⁵⁹

³⁵⁹ Για περισσότερα σχετικά με το «φαινόμενο» Šešelj, βλ. Cohen (1998).

Ο Šešelj ήταν αυτός που σε συνεργασία με τις σερβικές κρατικές αρχές, οργάνωσε και απέστειλε παραστρατιωτικές ομάδες στην Κροατία και τη Βοσνία από την έναρξη των εχθροπραξιών μέχρι και τα τέλη αυτών (Χρηστίδης, 2008: 39). Κατά τον απεσταλμένο των ΗΠΑ στα Βαλκάνια, Robert Gelbart, ο Šešelj περιγραφόταν ως «φασίστας». Οι ΗΠΑ και πολλές ευρωπαϊκές χώρες, γνωρίζοντας το παραστρατιωτικό παρελθόν του, δήλωναν ότι δε θα συνεργάζοντουσαν μαζί του ("The growing power of Serbia's nationalist right. The 'radicalisation' of Serbian society?," 1998).

Ο Šešelj είναι επίσης γνωστός ως συγγραφέας περισσότερων από εκατό αμφιλεγόμενων βιβλίων σχετικά με πολιτικά και ιστορικά θέματα. Τα βιβλία αυτά καλύπτουν κυρίως τα ζητήματα που σχετίζονται με τα σερβικά πολιτικά παρασκήνια, τους Γιουγκοσλαβικούς πολέμους, το σερβικό έθνος, και τους «διεθνείς εχθρούς της Σερβίας». Μερικοί από τους τίτλους των βιβλίων του είναι ενδεικτικοί: *Το Ρωμαιοκαθολικό Εγκληματικό Σχέδιο για το Τεχνητό Κροατικό Κράτος*³⁶⁰, *Ο Μάξιμος Ποντίφικας της Εκκλησίας του Σατανά - Ιωάννης Παύλος Β', Ο Εφημέριος του Αντίχριστου – κακοποιός, Πάπας Βενέδικτος XVI, Saddam Hussein εναντίον της επιθετικής παγκοσμιοποίησης.*³⁶¹

Το 2003, ο Šešelj παραδόθηκε οικειοθελώς στο ICTY, αμέσως μετά την απαγγελία των σε βάρος του κατηγοριών. Η δίκη του ξεκίνησε το 2007 και ολοκληρώθηκε το 2012. Η εισαγγελία του ICTY ζήτησε την ποινή κάθειρξης για 28 χρόνια, για εγκλήματα σε βάρος μη Σέρβων στην Κροατία και στη Βοϊβοδίνη από το 1991 έως το 1993. Η απόφαση αναμενόταν στις 30 Οκτωβρίου του 2013, αλλά ο κατηγορούμενος ζήτησε την εξαίρεση δικαστή λόγω υποψίας για μεροληψία. Το δικαστήριο αποδέχθηκε το αίτημα και όρισε νέο δικαστή. Τον Νοέμβριο του 2014 αποφυλακίστηκε προσωρινά για ανθρωπιστικούς λόγους, αφού διαγνώστηκε ότι πάσχει από καρκίνο του παχέος εντέρου, με μετάσταση στο ήπαρ. Μετά την επιστροφή του στη Σερβία στις 12 Νοεμβρίου, έτυχε υποδοχής ήρωα σε συγκέντρωση περίπου 5.000 υποστηρικτών του. Έχει δηλώσει ότι εξακολουθεί να πιστεύει στην ιδεολογία της *Μεγάλης Σερβίας*, η οποία πυροδότησε τους πολέμους στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, την Κροατία και το Κόσοβο.

³⁶⁰ Το συγκεκριμένο βιβλίο είναι διαθέσιμο και στην Αγγλική γλώσσα, στο: <http://www.vseselj.com/files/books/Rimokatolicki-na-engleskom.pdf>, πρόσβαση 18/12/2015.

³⁶¹ Για περισσότερους τίτλους και κείμενα των βιβλίων του Šešelj, βλ. στην προσωπική του ιστοσελίδα: <http://www.vseselj.com/index.php?c=10>, πρόσβαση 19/12/2015.

Στις 30 Μαρτίου 2015, οι δικαστές του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου ανακάλεσαν την υπό όρους αποφυλάκιση του, και αποφάσισαν την επιστροφή του στη Χάγη. Σύμφωνα με την απόφαση, ο Šešelj αντιμετώπιζε κατηγορίες για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας για την υποκίνηση διώξεων και δολοφονιών, και έπρεπε να επιστρέψει στη Χάγη για να είναι παρών σε ακροαματική διαδικασία, σχετικά με την παραβίαση των όρων της αποφυλάκισής του. Ο ίδιος όμως δήλωνε ότι δεν πρόκειται να επιστρέψει εκουσίως στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο της Χάγης.³⁶²

Στις 05 Αυγούστου 2015, περίπου 300 υποστηρικτές του SRS συγκεντρώθηκαν μπροστά από την κροατική πρεσβεία στο Βελιγράδι. Στο τέλος της συγκέντρωσης, ο αρχηγός του SRS, σύμφωνα με τον ραδιοτηλεοπτικό σταθμό B92 του Βελιγραδίου, έκαψε δυο κροατικές σημαίες. Ο τηλεοπτικός σταθμός N1 μετέδωσε ότι υποστηρικτές του SRS προσπάθησαν να «σπάσουν» τον αστυνομικό κλοιό γύρω από την κροατική πρεσβεία, αλλά τελικά απέτυχαν. Σε δηλώσεις του ο Šešelj τόνισε, ότι η Σερβία την τελευταία 20ετία διοικείται από καθεστώτα που δεν είναι «του λαού», και *«έχουν επίσημα αναγνωρίσει το κροατικό κράτος των Ustasha, επιτρέποντάς του να ανοίξει πρεσβεία στο Βελιγράδι. Δεν θα το επιτρέψουμε αυτό για πολύ ακόμη. Δεν σας ζητήσαμε να είστε εδώ για να επιλύσουμε κάτι άμεσα, αλλά σύντομα θα κερδίσουμε εξουσία και θα αποφασίσουμε τον δρόμο που θα πάρει η Σερβία»* (B92, 2015, August 6).

Για πέντε χρόνια, από την αρχή της φυλάκισης του Šešelj το 2003 έως το 2008, το κόμμα εκπροσωπούσε ο αντιπρόεδρος του, Tomislav Nikolić. Ο Nikolić ήταν ένας από τους εμπνευστές της σύστασης του SRS. Υπήρξε δε ο πρώτος και μοναδικός, μέχρι την αποχώρησή του από το κόμμα, αντιπρόεδρος του. Το 1992 εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής στο Κοινοβούλιο της Σερβίας, και έγινε ο νούμερο δύο της Κοινοβουλευτικής ομάδας του SRS. Κατά τη διάρκεια του κυβερνητικού συνασπισμού SPS και SRS, από το 1998 έως το 2000, ο Nikolić είχε αναλάβει τη θέση του Αναπληρωτή Πρωθυπουργού της Σερβίας. Στις εκλογές για τον πρόεδρο και το Κοινοβούλιο της Γιουγκοσλαβίας, ήταν ο υποψήφιος του SRS για τη

³⁶² Την πρωτόδικη αθώωση του Šešelj αναίρεσε τον Απρίλιο του 2018 το δευτεροβάθμιο δικαστήριο του ΟΗΕ στη Χάγη, καταδικάζοντάς τον ερήμην σε δεκαετή κάθειρξη για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας κατά τη διάρκεια του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Ο μηχανισμός Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων της Χάγης, που αντικατέστησε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τα Εγκλήματα στην Πρώην Γιουγκοσλαβία, ανέφερε στην απόφασή του ότι ο καταδικασθείς εθνικιστής πολιτικός έχει ήδη εκτίσει την ποινή του, έχοντας φυλακισθεί στη Χάγη από το 2003 μέχρι και το 2014. Βλ. σχετική απόφαση: Mechanism for International Criminal Tribunals, Υπόθεση No: MICT - 16-99-A, 11/04/2018, διαθέσιμη στο <https://cld.irmct.org/assets/filings/Apeal-Judgement-11.04.2018.PDF>, πρόσβαση 03/01/2020.

θέση του προέδρου. Η περίοδος που ανέλαβε την ηγεσία του *SRS*, είναι ίσως η πιο επιτυχημένη στην ιστορία του. Ο Νικολιέ έδωσε μια εντελώς νέα εικόνα στο κόμμα, λόγω του στιλ και της συμπεριφοράς του. Η εκλογική δύναμη του *SRS*, κατά την περίοδο αυτή, σχεδόν υπερδιπλασιάστηκε.

Στις προεδρικές εκλογές που διεξήχθησαν το φθινόπωρο του 2003, ο Νικολιέ κέρδισε την πλειοψηφία των ψήφων, αλλά οι εκλογές ακυρώθηκαν λόγω της μικρής συμμετοχής. Άλλες δύο φορές, το 2004 και το 2008, ήταν υποψήφιος του *SRS* για τον προεδρικό θώκο της Σερβίας, λαμβάνοντας την πλειοψηφία των ψήφων στον πρώτο γύρο των εκλογών, αλλά χάνοντας στον δεύτερο γύρο από τον υποψήφιο του *Δημοκρατικού Κόμματος*, Boris Tadić. Μετά τις βουλευτικές εκλογές του Μαΐου του 2007, ο Νικολιέ εξελέγη Πρόεδρος του Κοινοβουλίου της Σερβίας, γεγονός που προκάλεσε διαμαρτυρίες από την ΕΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Όπως και ο Šešelj, ο Νικολιέ παρουσιάζει πλούσια βιβλιογραφία, με ηπιότερη όμως ρητορική από τον ακραίο Šešelj.³⁶³

Το τρίτο πιο σημαντικό πρόσωπο στο κόμμα, υπήρξε ο γενικός γραμματέας του μέχρι τη διάσπαση του το 2008, Aleksandar Vučić. Πρωθυπουργός της Σερβίας κατά το διάστημα 2014-2017, και πρόεδρος της χώρας από το 2017. Λίγο χρόνο μετά την ένταξή του ως μέλος στο *SRS*, εκλέχτηκε το 1993 στη θέση του γενικού γραμματέα του κόμματος. Θέση την οποία κατείχε μέχρι και την αποχώρησή του. Την ίδια χρονική περίοδο εξελέγη βουλευτής για το Κοινοβούλιο της Σερβίας. Μετά την αποχώρηση του Šešelj στη Χάγη, ο Vučić έλαβε τη θέση του αναπληρωτή προέδρου της Κοινοβουλευτικής ομάδας του *SRS*. Κατά τη διάρκεια της περιόδου που το *SRS* συμμετείχε στην κυβέρνηση της Σερβίας και της Γιουγκοσλαβίας, κατείχε τη θέση του υπουργού Πληροφόρησης. Ο Vučić εισήγαγε τότε έναν νέο, εξαιρετικά περιοριστικό νόμο για τα μέσα ενημέρωσης, με αποτέλεσμα η αντιπολίτευση να ασκήσει έντονη κριτική κατά του καθεστώτος για τον λόγο αυτό.

Μετά το 2000, με την επιστροφή του *SRS* στην αντιπολίτευση, ο Vučić επανεξελέγη βουλευτής. Υπήρξε ένα από τα σημαντικά άτομα που επηρέασαν την πορεία του κόμματος από το 2003. Ο Vučić κατέστη το πρότυπο της νέας γενιάς του *SRS*. Παρουσίασε την εικόνα ενός προοδευτικού πολιτικού, του οποίου ο μόνος στόχος ήταν ο εκσυγχρονισμός της Σερβίας. Η αλλαγή αυτή ήταν κυρίως ορατή κατά τη διάρκεια των δημοτικών εκλογών του 2004 και του 2008, όταν διεκδίκησε τη

³⁶³ Μερικοί από τους τίτλους των βιβλίων του είναι: *Κλεμμένη Νίκη, Šešelj για πρόεδρος, Στα Χαρακώματα του Κοινοβουλίου, Νέο Κομμουνιστικό Κοινοβούλιο*.

δημαρχία του Βελιγραδίου έχοντας τη στήριξη του *SRS*. Το 2004 μάλιστα κατάφερε να περάσει στον δεύτερο γύρο, στον οποίο και έχασε από τον υποψήφιο του *Δημοκρατικού Κόμματος*.

Μετά την αποχώρηση των Νικολιέ και Βυčić, την ενεργή ηγεσία του κόμματος ανέλαβε ο Dragan Todorović, ενώ η θέση του αναπληρωτή προέδρου του κόμματος έχει επίσημα καταργηθεί (B92, 2008, December 3). Ο Todorović ενστερνίζεται και αυτός τις ακραίες θέσεις για τη δημιουργία της *Μεγάλης Σερβίας*. Το 2012 όμως, αφού διαφώνησε με τον Šešelj, απομακρύνθηκε από το κόμμα. Μετά την αποχώρησή του Todorović, τη θέση του τυπικά επικεφαλής του *SRS*, ανέλαβε ο Nemanja Šarović.

8.2.1.2. Η ιδεολογία του *SRS*

Το *SRS* είναι ένα πολιτικά εξτρεμιστικό εθνικιστικό κόμμα, με πολλά από τα μέλη του να εμπλέκονται στις παραστρατιωτικές επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, ειδικά στην Κροατία. Αυτοχαρακτηρίζεται ως η νόμιμη συνέχεια του παλιού *Ριζοσπαστικού Κόμματος*, το οποίο δραστηριοποιήθηκε στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στη Σερβία. Το *SRS* αποδέχεται τη χρήση στρατιωτικής βίας και τη δημιουργία παραστρατιωτικών ομάδων, ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής (J. A. Irvine & Lilly, 2007: 115). Το *SRS* αυτοπροσδιορίζεται ως ένα λαϊκό κόμμα, το οποίο μάχεται εναντίον των ελίτ και των φαινομένων διαφθοράς, και ως κύριος υπερασπιστής των «χαμένων» της μετάβασης (Batt, 2005: 56).

Η ιδεολογία του *SRS*, αφορά κυρίως την επίκληση τριών αλληλοσυνδεόμενων θεμάτων: Της *Μεγάλης Σερβίας* και του Κοσόβου ως του «μυθικού λίκνου» ή της «ενδοχώρας»,³⁶⁴ της ορθόδοξης θρησκείας ως εθνικού χαρακτηριστικού της «Σερβικότητας»,³⁶⁵ και τέλος της ιστορικής θυματοποίησης του σερβικού λαού. Με κύριο ιδεολογικό «όπλο» την ιδέα της *Μεγάλης Σερβίας* (Velika Srbija),³⁶⁶ το κόμμα εκμεταλλεύτηκε με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο από το 1991 έως και τη διάσπασή

³⁶⁴ Για τους Σέρβους, και ειδικότερα για τη σερβική ακροδεξιά, το Κόσοβο αποτελεί και πρεσβεύει την «ενδοχώρα» και το «μυθικό λίκνο». Είναι η ιερή τους γη: «η Σερβική Ιερουσαλήμ» (Pappas, 2005; Χρηστίδης, 2008).

³⁶⁵ Τα θρησκευτικά στοιχεία αποτέλεσαν σε ολόκληρα τα Βαλκάνια αδιαμφισβήτητα ένα σημαντικό παράγοντα στις προσπάθειες των κρατών να δημιουργήσουν άκαμπτες, σαφώς καθορισμένες εθνικές ταυτότητες. Όπως αναφέρει ο Duijzings (2000: 31), «οι θρησκευτικές τελετές και τα σύμβολα εμπιέχουν αισθήματα “του ανήκειν”, και παρέχουν τα μέσα για να “θεοποιήσουν” το έθνος και να δαιμονοποιήσουν τους εχθρούς του: να μειώσουν τη σύνθετη κοινωνική και ιστορική πραγματικότητα σε μια σαφή και απλή διάκριση μεταξύ των δυνάμεων του καλού και του κακού». Μύθοι και εικόνες λοιπόν, χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία εθνοτικών ταυτοτήτων από τη θρησκευτική ταυτότητα, στην οποία το έθνος και η πίστη συνυπάρχουν και είναι ενιαία.

³⁶⁶ Περισσότερα σχετικά με την ιδέα της *Μεγάλης Σερβίας*, βλ. Batt (2005: 13).

του το 2008, τις φοβίες και την ανασφάλεια του σερβικού λαού από τη μετάβαση στην οικονομία της αγοράς και την εκτεταμένη διαφθορά. Καλλιεργώντας έναν ακραίο εθνικισμό συγκέντρωσε υψηλά ποσοστά στις επιλογές των ψηφοφόρων.

Το *SRS* και ο ηγέτης του Šešelj θεωρούν ότι η *Μεγάλη Σερβία* περιλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της πρώην Γιουγκοσλαβικής επικράτειας,³⁶⁷ από το οποίο όλοι οι Κροάτες πρέπει να εκδιωχθούν, ενώ οι άλλες μειονότητες θα μπορούσαν να μείνουν, εφόσον δεχτούν τους «σερβικούς κανόνες». Οι Σέρβοι αποτελούν την «υπέρτατη φυλή», και θα πρέπει να αγωνιστούν ενάντια στην ισλαμοποίησή από τους Βόσνιους Μουσουλμάνους, και στην ανάμειξή τους με τους «κατώτερους» Κροάτες. Το κόμμα αναγνωρίζει τους άλλους ορθόδοξους λαούς, ιδιαίτερα τους Ρώσους, ως φίλους.³⁶⁸ Ταυτόχρονα το κόμμα τάσσεται εχθρικά απέναντι στη Δύση και το ΝΑΤΟ θεωρώντας πως αμφότερα εκφράζουν ιμπεριαλιστικές απόψεις και εχθρεύονται τη Σερβία (Mudde, 2000a: 19).

Κατά τον Andrew Konitzer το *SRS* συνδυάζει στον ιδεολογικό του πυρήνα τον εθνικισμό, τον απομονωτισμό και τον λαϊκισμό. Αυτό το ισχυρό μείγμα, το βρίσκει ελκυστικό μια σημαντική μερίδα του σερβικού πληθυσμού,³⁶⁹ εμποδίζοντας τον εκδημοκρατισμό των πολιτικών θεσμών στη Σερβία και τη διαδικασία μετάβασης στην οικονομία της αγοράς (Konitzer, 2008: 740).

Το κόμμα στο μεγαλύτερο διάστημα της ύπαρξής του, χρησιμοποίησε κοινωνική δημαγωγία προκειμένου να πείσει του μικροαστούς και εργάτες ψηφοφόρους να το εμπιστευτούν. Και αυτή η δημαγωγία, φυσικά, διάθετε τα χαρακτηριστικά ενός ακραίου εθνικιστικού προσανατολισμού. Μπορεί σε καιρούς ειρήνης η συγκεκριμένη ακρότητα να περιορίζεται σε ρητορικές επιθέσεις ή σε σποραδικές επιθέσεις σε ατομικό επίπεδο, αλλά σε περίοδο ενόπλων συρράξεων, λαμβάνει βίαιες μορφές. Σε αυτό το πλαίσιο, οι ακροδεξιοί οπαδοί και μέλη του *SRS*, τρομοκρατούσαν κατά τη διάρκεια των πολεμικών συρράξεων τους Κροάτες της Vojvodina, ενώ καταφέρονταν τόσο λεκτικά όσο και με πράξεις κατά των Αλβανοφώνων στο Κόσοβο.³⁷⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ακραίας αντι-αλβανικής στάσης του *SRS*, ήταν η *Ανακοίνωση της Κεντρικής Πατριωτικής*

³⁶⁷ Τις περιοχές στα δυτικά σύνορα των Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica, κοντά στην κροατική πρωτεύουσα Zagreb.

³⁶⁸ Για το *SRS*, η Ρωσία είναι ο «Σλάβος αδελφός» που βοήθησε στην υπεράσπιση της Σερβίας κατά της «Δυτικής επίθεσης» (Mudde, 2000a: 77).

³⁶⁹ Για τη σύνθεση των ψηφοφόρων του κόμματος, βλ. (Bakić, 2009: 199-202).

³⁷⁰ Σε καμπάνια του το 1992 ο Šešelj ανέφερε: «Οι Αλβανοί πρέπει να εκδιωχθούν από το Κόσοβο στην Αλβανία» (Bugajski, 1994: 150).

Διοίκησης, στην οποία διαμέσου της επισήμου εφημερίδας-οργάνου του κόμματος, *Velika Srbija*, περιγραφόταν με λεπτομέρειες η «λύση του προβλήματος του Κοσόβου-Μετόχια».³⁷¹ Η ηγεσία του SRS επιδόθηκε σε μια προσπάθεια καλλιέργειας και διάδοσης «αρνητικών στερεότυπων» των Αλβανών, μια ρατσιστική ρητορική και πρακτική που σημάδεψε το SRS από την ίδρυσή του. Έκανε δε τη συνεργασία με άλλα κόμματα στη Σερβία, όπως και με μετριοπαθή κόμματα από άλλες ευρωπαϊκές χώρες, σχεδόν αδύνατη.

Η ιδεολογία και η ρητορική του SRS εμπεριέχει και την εναντίωση κατά της παγκοσμιοποίησης και της Δύσης. Ο Šešelj γράφει σχετικά: «Είμαστε ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, γιατί προσπαθεί να λιώσει όλα τα έθνη και τη συλλογική τους συνείδηση· να μετατρέψει τους ανθρώπους σε σκλάβους, και αυτό είναι κάτι που δεν το θέλουμε [...] δεν υπάρχει δημοκρατία στις διεθνείς σχέσεις. Η Αμερικανική δημοκρατία, η οποία δυναστεύει τους άλλους λαούς με κανόνια, πύραυλους και το εμπλουτισμένο ουράνιο, κυριαρχεί τις διεθνείς σχέσεις. Δεν υπάρχει δημοκρατία κάτω από την αμερικανική μπότα». Η μάχη κατά της παγκοσμιοποίησης, κατά τον Šešelj, είναι «μια μάχη κατά του τέρατος που έχει ως κεφαλή την Washington. Μια μάχη που πρέπει να παλέψουμε μέχρι την τελευταία μας πνοή» (Šešelj, 2003).

Η Δύση περιγράφεται ως ο «δαιμονικός, διεφθαρμένος και ιμπεριαλιστής Άλλος», ως ο απαραίτητος «κακός εχθρός», προκειμένου να αναδειχτεί ο «καλός και περιούσιος» σερβικός λαός. Ο αντισημιτισμός του κόμματος είναι επίσης διάχυτος.³⁷² Τα αντι-μασονικά και αντισημιτικά αισθήματα, συνδέονται με ισχυρά αντιαμερικανικά, αντιευρωπαϊκά και εναντίον της παγκοσμιοποίησης, χαρακτηριστικά. Ο ευρωσκεπτικισμός λαμβάνει όχι τη μορφή της εναντίωσης προς την Ευρώπη γενικά, αλλά απέναντι σε κάθε είδος φεντεραλισμού στην ΕΕ που θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τα έθνη-κράτη της Ευρώπης. Διαδικασίες όπως η

³⁷¹ Η συγκεκριμένη *Ανακοίνωση* προέβλεπε μέτρα, νόμιμα και μη, προκειμένου να μην επιστρέψουν οι 300.000 περίπου Αλβανοί που είχαν μεταναστεύσει στο εξωτερικό κατά την περίοδο 1990-1993. Το σχέδιο προέβλεπε αρχικά την «εκκαθάριση» της αλβανικής διανόησης, και τον αυστηρό έλεγχο και την καταστολή των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, με στόχο τη σταδιακή απομάκρυνση όσων περισσότερων Αλβανών γινόταν από το Κόσοβο. Για τον σκοπό αυτό προτάθηκε η απαγόρευση ακίνητης ιδιοκτησίας στους Αλβανούς, η εφαρμογή πολιτικών εποικισμού και η οργάνωση των σερβικών θυλάκων σε οικισμούς κλειστού τύπου, όπου τα προνόμια πρωτοβάθμιας ιατρικής περίθαλψης, παιδείας, πολιτιστικών προγραμμάτων κ.α., θα απολάμβαναν αποκλειστικά οι Σέρβοι. Αντίθετα, οι Αλβανοί θα έπρεπε να παραμείνουν σε καθεστώς περιορισμού, να αστυνομεύονται και να διακόπτεται η παροχή ηλεκτρισμού και ύδρευσης, προκειμένου να γίνει η ζωή τους αφόρητη. Ο στόχος δεν ήταν άλλος, παρά η δημιουργία μιας ενιαίας εθνοτικής κοινότητας Σέρβων (Bakić, 2009: 200).

³⁷² Το SRS δημοσίευσε τον Μάη του 1994 τα περιβόητα *Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών*, ως συμπλήρωμα στην επίσημη έκδοση *Velika Srbija* που κυκλοφορεί δύο φορές την εβδομάδα (Mudde, 2000a: 81).

ενδεχόμενη μελλοντική ένταξή της Σερβίας στην ΕΕ, θεωρούνται ως μέρος της ενδεχόμενης παγκόσμιας κυριαρχίας της Δύσης. Στη ρητορική του το *SRS* προβάλλει ότι «η Δύση» αποτελεί τον κύριο εχθρό και απειλή για τη Σερβία (Samardzija & Robertson, 2012: 97).³⁷³ Μπορούμε να διαπιστώσουμε επίσης, ότι είναι διάχυτη η προβολή του αισθήματος της θυματοποίησης. Μέσα στη «φανταστική κοινότητα» την οποία προσπαθεί να φτιάξει το *SRS*, επιχειρεί να συμπεριλάβει όλους όσοι υποτίθεται ότι καταπιέζονται και έχουν υποστεί δεινά από «τη Δύση», αποτελώντας τα θύματά της.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το *SRS* αμφισβητεί την εγκυρότητα του Διεθνούς Δικαίου, έχοντας ως κύριο επιχείρημα ότι αυτό αποτελεί ουσιαστικά ένα «εργαλείο» που έχει σχεδιαστεί για την επίτευξη της παγκόσμιας αμερικανικής ηγεμονίας (Šešelj, 2010). Επιπλέον, αρνείται να αναγνωρίσει τη νομιμότητα διεθνών οργανισμών και θεσμών. Κατηγορεί το *ICTY*, το *Διεθνές Δικαστήριο Δικαιοσύνης* (International Court of Justice - ICJ) και το *NATO*, ότι είναι όργανα του αμερικανικού ιμπεριαλισμού και της ηγεμονίας που επιχειρούν να επιβάλλουν οι ΗΠΑ. Αυτός ο ιμπεριαλισμός κατά το *SRS*, αρνείται τα κυριαρχικά δικαιώματα του σερβικού λαού στην ίδια τους την πατρίδα. Ενδεικτική είναι η αναφορά του στελέχους του κόμματος, Zoran Stijonic, ότι «αυτό που έχει να κάνει το *NATO* στη συνέχεια, είναι να εξευτελίσει τους Σέρβους παίρνοντας την Ιερή τους Γη. Ο κυρίαρχος στόχος των ΗΠΑ και του *NATO*, είναι να κάνουν σκλάβους τους Σέρβους» (Stijonic, 2011).

Το κόμμα δεν παράλειψε μέσα σε αυτό το αντιδυτικό μένος, να τονίσει την ανάγκη για μεγαλύτερη συλλογική δράση και αντίσταση από τα Ορθόδοξα κράτη, προκειμένου «να διασώσουν ότι είναι ηθικό και παραδοσιακό». Επιζητούσε μάλιστα τη διεθνή συνεργασία κομμάτων από Ορθόδοξες χώρες (όπως τη Βουλγαρία, τη Μολδαβία, τη Ρωσία, την Ουκρανία και τη Ρουμανία), θεωρώντας πως οι συγκεκριμένες χώρες, διαθέτουν ισχυρούς δεσμούς μεταξύ τους, αμοιβαία εμπιστοσύνη, στενές ιστορικές και πολιτισμικές καταβολές, και ότι θα πρέπει ο ορθόδοξος πληθυσμός αυτών των χωρών να «πολεμήσει κατά των αντιχριστιανικών δυτικών προτύπων και αρχών», προκειμένου να υπερασπιστεί την Ορθόδοξη πίστη (Samardzija & Robertson, 2012: 105).

³⁷³ Στην επίσημη μάλιστα ιστοσελίδα του κόμματος, υπήρξε τουλάχιστον μέχρι το 2010, ο σύνδεσμος www.antiglobalizam.com, ο οποίος φανέρωνε το μένος του *SRS* και του ηγέτη του κατά της παγκοσμιοποίησης, των ΗΠΑ και κατά της Δύσης γενικότερα (σ.τ.σ.).

Η αντιδυτική και αντιαμερικανική ρητορική του *SRS* και η προσπάθεια σχηματισμού μιας «αλληλεγγύης θυματοποίησης», δεν περιορίζεται μόνο μεταξύ των ορθοδόξων λαών· επεκτείνεται και στα υποτιθέμενα θύματα του δυτικού/αμερικανικού ιμπεριαλισμού, υποστηρίζοντας με αυτόν τον τρόπο τα διάφορα αντιδυτικά κινήματα. Για παράδειγμα, το *SRS* ισχυριζόταν ότι η αμερικανική παρουσία στη Μέση Ανατολή είναι μια ιμπεριαλιστική προσπάθεια καταστολής όλων αυτών των στοιχείων που δεν είναι Δυτικά, και της αντίστοιχης μετατροπής των μη Δυτικών σε «πειθήνιους σκλάβους». Ο Šešelj σχετικά δήλωνε το 2003 ότι «*οι Αμερικανοί θέλουν να καταστρέψουν το κράτος του Ιράκ, προκειμένου αυτό να καταστεί ένα παράδειγμα για να καταστείλει κάθε είδους μελλοντική αραβική αντίσταση και ανυπακοή προς την Αμερική και την κυριαρχία της*». Ισχυρίστηκε ότι η «αρακινή πάλη» υπερασπίζεται όλα αυτά που δεν είναι κατεστραμμένα ή κυρίαρχα από τους δυτικούς, προσθέτοντας ότι «*αν, Θεός φυλάξει, το Ιράκ αποτύχει, η ανθρωπότητα προορίζεται σε μια εποχή απάθειας, σε μια εποχή απελπισίας, σε μια εποχής απαισιοδοξίας*» (Šešelj, 2003).

Αν και το κόμμα και ο ηγέτης του ταυτίζουν τον σερβικό εθνικισμό με την ορθοδοξία, ακολουθούν μια αμφίσημη και «εργαλειακή» στάση απέναντι στη θρησκεία συνολικά, και έναντι της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ειδικότερα. Το *SRS* από την μια εξυψώνει την ορθόδοξη θρησκεία, ενώ από την άλλη επικρίνει και στιγματίζει τους φορείς της. Όπως αναφέρει ο Jovo Bakic, ο ηγέτης του *SRS* δε δίστασε να χαρακτηρίσει τρεις από τους πλέον συντηρητικούς μητροπολίτες της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, τους Amfilohije Radović, Atanasije Jevtić και Artemije Radosav Ijević, των οποίων τα ονόματα όλα ξεκινούν με «Α», ως «*τα τρία ύπουλα "Α" της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας*». Ταυτόχρονα όμως συνεχίζει να υπερασπίζεται την προνομιακή θέση της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, λόγω της ιστορικής σχέσης μεταξύ της ορθοδοξίας και του σερβικού εθνικισμού. Επιπλέον, η εχθρότητα προς τις άλλες εκκλησίες, την καθολική και των ισλαμικών κοινοτήτων, καθώς και διαφόρων άλλων αιρέσεων, ταιριάζει με τις γενικότερες ξενοφοβικές συμπεριφορές που υποστηρίζονται σθεναρά από το *SRS* (Bakić, 2009: 194-195).

Σε αυτό το μήκος κύματος ο Šešelj, στην εισαγωγή του βιβλίου του Lazo M. Kostić με τίτλο η *Ιδεολογία του Σερβικού Εθνικισμού*³⁷⁴, αναφέρει σχετικά: «*Ο όρκος του Αγίου Σάββα για μια ενωμένη πίστη σε ένα ενωμένο εθνικό κράτος, για αιώνες*

³⁷⁴ Το βιβλίο είναι διαθέσιμο στην αγγλική γλώσσα στο: <http://www.vseselj.com/files/books/TheIdeologyofSerbianNationalism.pdf>, πρόσβαση 19/12/2015.

ήταν ένα ορόσημο για το μέλλον, αλλά ήταν επίσης κάτι το οποίο οι εχθροί της Σερβίας προσπάθησαν να υπονομεύσουν. Στάσεις απέναντι στο εθνικό κράτος ήταν πάντα μια οξεία δοκιμή για τη διάκριση μεταξύ τιμής και ατιμίας, πατριωτισμού και προδοσίας, πίστης και απιστίας [...] Η εθνική ενότητα είναι δομημένη για περισσότερο από μία χιλιετία στη Θρησκευτική ενότητα, με φυλετικούς δεσμούς αλληλεγγύης που συνδέονται με την ευαισθητοποίηση της κοινής γλώσσας και καταγωγής, ακόμη και από την προϊστορική εποχή. Η Ορθόδοξη παραλλαγή της χριστιανικής πίστης με το ειδικό εθνικό περιεχόμενο, ήταν η μοναδική ισχυρή δύναμη για τη συνοχή της ιδέας του σερβικού κράτους, ικανή να αντισταθεί στους πέντε αιώνες της τουρκικής σκλαβιάς και στο δόλιο Ρωμαιοκαθολικό προσηλυτισμό» (αναφέρεται στο Βακίέ, 2009: 195).

Η παραπάνω αναφορά δείχνει πως στη ιδεολογία του σερβικού εθνικισμού, εξαιρούνται από το σερβικό έθνος όλοι όσοι δεν θέλουν ή δεν είναι ορθόδοξοι. Αυτό το είδος του φονταμενταλιστικού εθνικισμού υποστηρίζεται σήμερα από τους ριζοσπάστες Σέρβους εθνικιστές, οι οποίοι ενώ δεν διακρίνονται για τη θρησκευτικότητα τους την ίδια στιγμή εκδηλώνουν μια θρησκευτική μισαλλοδοξία. Η Ισλαμοφοβία στη Σερβία στρέφεται εναντίων των μουσουλμανικών εθνικών μειονοτήτων, ιδιαίτερα εναντίων εκείνων των μουσουλμάνων που χρησιμοποιούν την ίδια γλώσσα με τους Σέρβους. Αυτοί οι μουσουλμάνοι έχουν χαρακτηριστεί ως «θρησκευτικοί και εθνικοί προδότες». Παρομοίως, ο αντι-καθολικισμός παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην ιδεολογία της σερβικής ακροδεξιάς. Οι φορείς της βάλλουν άμεσα κατά των σέρβων καθολικών, οι οποίοι θεωρούνται ότι έχουν προδώσει το σερβικό έθνος. Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, η μη ταύτιση με την ορθόδοξη χριστιανοσύνη, σημαίνει προδοσία κατά της *Σερβικότητας*. Βέβαια, το κόμμα δεν παραλείπει να κατηγορεί τους κομμουνιστές για τον διωγμό των ορθόδοξων ιερέων,³⁷⁵ και για την εθνικοποίηση της ακίνητης περιουσίας της Εκκλησίας στο Κόσοβο και την παράδοσή της στους Αλβανούς.

Οι απόψεις και η πρακτική του *SRS* σχετικά με την ομοφοβία, είναι αρκετά πολύπλοκες. Γενικά, το κόμμα διατηρούσε μια σχετική «ανεκτικότητα» όσον αφορά τις ομοφυλοφιλικές προτιμήσεις του πληθυσμού. Αυτό ίσως σχετίζεται με ψηφοθηρικούς λόγους. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την αστυνομία, οι ριζοσπάστες μαζί με άλλους ακροδεξιούς σχηματισμούς [ειδικά με μέλη της *Obraz* και

³⁷⁵ Στο πρόγραμμά του αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «περισσότεροι κληρικοί έχουν δολοφονηθεί από τους κομμουνιστές, παρά από τους Τούρκους στη διάρκεια της Οθωμανικής κατοχής» (SRS, 2009: 3-4).

«υποστηρικτές» της ποδοσφαιρικής ομάδας του *Ερυθρού Αστέρα* (Crvena Zvezda) και *Εργασίας* (Rad)], έλαβαν μέρος σε επιθέσεις, ασκώντας σωματική βία, στο Gay Pride το 2001. Επιπλέον, το SRS ανακοίνωνε «ότι επιχειρείται η εισαγωγή αφύσικης ακολασίας στη Σερβία, ως κάτι φυσιολογικό και μέρος της δημοκρατικής κληρονομιάς» (Bakić, 2009: 200). Ο ίδιος ο Šešelj, στον πρόλογό του στο προαναφερθέν βιβλίο, *Ιδεολογία του Σερβικού εθνικισμού*, ισχυρίστηκε ότι «αντί για επενδύσεις, απασχόληση και ψωμί», αυτό που παρέχεται από τη Δύση είναι «ο εθισμός στα ναρκωτικά και η ομοφυλοφιλία, προκειμένου να καταστραφούν οι εθνικές μας ηθικές αξίες και η οικογένεια» (Šešelj, 2011: 12).

Στην περίπτωση του SRS, η σύνδεση μεταξύ ακραίου εθνικισμού και αυταρχισμού, είναι απολύτως ορατή. Ο Šešelj αδιαφορεί για την προάσπιση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων σε μια πολιτική κοινότητα, ενδιαφέρεται αποκλειστικά για τα σερβικά εθνικά συμφέροντα. Κατά τον Šešelj, το εθνικό συμφέρον της Σερβίας πρέπει να κυριαρχήσει πάνω στα άλλα γιουγκοσλαβικά έθνη. Ένα άλλο λοιπόν ιδεολογικό χαρακτηριστικό του κόμματος, είναι ο ακραίος αυταρχικός προσανατολισμός του. Σε γραπτό του κείμενο ο Šešelj αναρωτιόταν για το ποιος ήταν καλύτερος ηγέτης, ο Stalin ή ο Tito. Βέβαια το παραπάνω ερώτημα είχε τεθεί σε ρητορικό επίπεδο, μια και οι πεποιθήσεις του Šešelj ήταν σαφείς: «Δεν είμαι βέβαιος ότι η Γιουγκοσλαβία θα είχε αυτό το ευδιάκριτο αντι-σερβικό προσανατολισμό που είχε δώσει ο Tito το 1948. Πράγματι, είμαι πεπεισμένος ότι ο Stalin θα είχε κάνει το αντίθετο, με επίκεντρο την πλειοψηφία του (σερβικού) έθνους και τη δυνατότητα να παίζει τον ηγετικό ρόλο στη Γιουγκοσλαβία» (Bakić, 2009: 200).

8.2.1.3. Τα εκλογικά αποτελέσματα

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το SRS υπήρξε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 το πιο επιτυχημένο ακροδεξιό κόμμα σε ολόκληρη τη μετα-κομμουνιστική Ευρώπη. Ταυτόχρονα ήταν ο στενότερος συνεργάτης των κυβερνήσεων Milošević στις περιόδους 1992-1995 και 1998-2000 (Stefanović, 2008: 1195). Θα περίμενε κανείς πως, μετά την πτώση του καθεστώτος Milošević το 2000, την παραπομπή πολιτικών και στρατιωτικών στο *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία* (International Criminal Tribunal For The former Yugoslavia) και την άνοδο των δημοκρατικών δυνάμεων στη Σερβία, η δύναμη του κόμματος, και των ακροδεξιών δυνάμεων γενικότερα, να περιοριστεί. Τα αποτελέσματα παρόλα αυτά, ήταν αντίθετα. Το 2003, υπό την αρχηγία του δεύτερου τη τάξει του κόμματος,

Tomislav Nikolić, το SRS έλαβε το 27,61% των ψήφων καταλαμβάνοντας 82 έδρες σε σύνολο 250, ενώ το 2007 και 2008³⁷⁶ αύξησε διαδοχικά τα ποσοστά του κατά 1%.

Πίνακας 12. Εκλογικά αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών Εκλογών του SRS

Έτος	1992	1993	1997	2000	2003	2007	2008	2012	2014
Εκλογικό ποσοστό	22,58%	13,85%	28,01%	8,60%	27,61%	28,60%	29,46%	4,63%	2,01%

Πηγές: Sekelj (2000), Bieber (2003), Bideleux & Jeffries (2007), Stojic (2010).

Στις προεδρικές εκλογές τον Ιούνιο του 2004,³⁷⁷ ο υποψήφιος του SRS Νικολιέ, έλαβε στον πρώτο γύρο ποσοστό 30,60% και στον δεύτερο 45,40%, ενώ στις επόμενες προεδρικές εκλογές τον Ιούνιο του 2008 έλαβε 39,99% και 47,97% αντίστοιχα.³⁷⁸

Πίνακας 13. Εκλογικά αποτελέσματα Προεδρικών Εκλογών υποψηφίων του SRS

Έτος	Α΄ Γύρος	Β΄ Γύρος	Υποψήφιος
1990	1,91%	-	Vojislav Šešelj
1997*	27,3%	49,1%	Vojislav Šešelj
1997	32,3%	37,6%	Vojislav Šešelj
2002*	22,50%	-	Vojislav Šešelj
2002*	36,08%	-	Vojislav Šešelj
2003*	46,23%	-	Tomislav Nikolić
2004	30,60%	45,40%	Tomislav Nikolić
2008	39,99%	47,97%	Tomislav Nikolić
2012	3,78%	-	Jadranka Šešelj

³⁷⁶ Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2008, το κύριο σύνθημα που χρησιμοποίησε το κόμμα ήταν: «Εμπρός Σερβία! Κόσοβο και Μετόχια-η καρδιά της Σερβίας» (Stojic, 2010).

³⁷⁷ Στις συγκεκριμένες εκλογές, κυρίαρχο στοιχείο υπήρξε η ευρωπαϊκή προοπτική της Σερβίας (Stojic, 2006).

³⁷⁸ Ο Νικολιέ, εάν και κατέλαβε την πρώτη θέση στον πρώτο γύρο και στις δύο συγκεκριμένες εκλογές, δεν κατάφερε να εκλεγεί στο αξίωμα του προέδρου της Σερβίας λόγω του γεγονότος ότι δεν ξεπέρασε το απαραίτητο ποσοστό του 50% των ψήφων. Και στις δύο εκλογικές αναμετρήσεις το 2004 και 2008, νικητής και πρόεδρος της χώρας αναδείχθηκε ο φιλοδυτικός υποψήφιος του Δημοκρατικού κόμματος Boris Tadić, ο οποίος συγκέντρωσε 27,37% και 53,97% στον πρώτο και δεύτερο γύρο το 2004, και 35,39% και 51,61% αντίστοιχα το 2008 (σ.τ.σ.).

*Οι συγκεκριμένες εκλογικές αναμετρήσεις κρίθηκαν άκυρες λόγω της χαμηλής συμμετοχής. Συγκεκριμένα, στις εκλογές των τεσσάρων γύρων - που διεξήχθησαν 20-21 Σεπτεμβρίου, 5 Οκτωβρίου, 7 και 21 Δεκεμβρίου του 1997 - στις επαναληπτικές του δεύτερου γύρου στις 5 Οκτωβρίου, το ποσοστό συμμετοχής ήταν 48,97%, κάτω δηλαδή από το προβλεπόμενο ελάχιστο 50%. Στις νέες εκλογές που προκηρύχθηκαν για τις 7 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, κανένας από τους υποψηφίους δεν έλαβε το 50% των ψήφων. Τελικά, πρόεδρος αναδείχθηκε στις 21 Δεκεμβρίου στο δεύτερο γύρο, ο Milan Milutinovic. Στις εκλογές του 2002, ο πρώτος γύρος έλαβε χώρα στις 13 Οκτωβρίου, χωρίς κάποιος υποψήφιος να συγκεντρώσει το 50% των ψήφων. Στον δεύτερο γύρο, η συμμετοχή έφτασε μόλις στο 46,65%. Στις 8 Δεκεμβρίου το ίδιο έτος, πραγματοποιήθηκαν εκ νέου εκλογές με χαμηλή πάλι συμμετοχή, που έφτασε στο 45,17%. Το ίδιο χαμηλό ποσοστό συμμετοχής 39%, παρατηρήθηκε και στις προεδρικές εκλογές στις 16 Νοεμβρίου 2003, με νέες εκλογές να προκηρύσσονται για το 2004.

Πηγές: Bideleux & Jeffries (2007), Χρηστίδης (2008), (CeSID. Centre for Free Elections and Democracy), Stojic (2010).

Ο Djordje Stefanovic, ως κυρίαρχους λόγους για τη μεγάλη αυτή απήχηση που παρουσίασε το *SRS* μετά το 2000, αναφέρει: α) «την εθνική απειλή», δίνοντας κυρίως έμφαση στις γειτονικές μειονότητες, αλλά και στον μεγάλο αριθμό Σέρβων προσφύγων από την Κροατία, τη Βοσνία και το Κόσοβο³⁷⁹, και β) οικονομικούς λόγους, οι οποίοι σχετίζονταν με τη διαδικασία μετάβασης της οικονομίας. Οι πολιτικοί του *SRS* εκμεταλλεύτηκαν την ανασφάλεια που προέκυψε από την απομάκρυνση από τη σοσιαλιστική οικονομία. Στοχεύοντας στους ανέργους, στα άτομα με χαμηλό επίπεδο μόρφωσης και τους χαμηλόμισθους, τόνισαν τα προβλήματα που προκαλεί η οικονομία της αγοράς (Stefanovic, 2008: 1200-1205; Bakić, 2009: 204-205).

Η Sofia Tiplaldu (2008: 12-19) υποστηρίζει ότι οικονομικά προβλήματα - όπως το υψηλό ποσοστό φτώχειας, η μείωση του πραγματικού προσωπικού εισοδήματος, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας - και η αίσθηση «εθνικής ταπείνωσης» - όπως οι βομβαρδισμοί από το NATO, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία, η αποκλειστική απόδοση από τη διεθνή κοινότητα των ευθυνών για όλα τα κακώς κείμενα στην πρώην Γιουγκοσλαβία στη σερβική πλευρά - έδωσαν στον προπαγανδιστικό μηχανισμό και στην προεκλογική εκστρατεία του *SRS* τα εφόδια, έτσι ώστε εστιάζοντας στα εθνικά, οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα, να κερδίσει την ψήφο μεγάλης μερίδας των Σέρβων. Συμπληρωματικοί λόγοι ανόδου του *SRS*, ήταν: α) ο αυταρχισμός και η εμμονή στις παραδόσεις, β) το πολιτικό και κομματικό σύστημα της χώρας, με τον κατακερματισμό των δημοκρατικών δυνάμεων σε πολλά κόμματα, αφήνοντας μόνο του το *SRS* να εκμεταλλευτεί το εθνικιστικό κενό που άφησε η πτώση του καθεστώτος Milošević, και, γ) ο συντηρητισμός της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, η οποία θεωρεί τον εαυτό της προστάτη της εθνικής και πνευματικής ταυτότητας των Σέρβων. Η τελευταία διακατέχεται από αρχαϊσμό, ξеноφοβία, κολεκτιβισμό και εχθρότητα προς τη Δύση, προσφέροντας ουσιαστικά ιδεολογική στήριξη στους ριζοσπάστες (Tiplaldu, 2008: 24). Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που πρέπει να αναφέρουμε, είναι η υποστήριξη που παρείχαν στο *SRS* μειονότητες όπως οι Ρομά.³⁸⁰ Κατά τον Konitzer, το *SRS* εκμεταλλεύόμενο το χαμηλό

³⁷⁹ Κατά τον Stefanovic (2008) εκτιμάται ότι ανέρχονταν περίπου στα 650.000 άτομα, και το 85% αυτών ψήφισε το *SRS*.

³⁸⁰ Ενδεικτικό της αντίληψης που προωθούσε το *SRS* για τους Ρομά αποτελεί δήλωση της βουλευτού του κόμματος, Nataša Jovanović σε συνεδρίαση του σερβικού κοινοβουλίου στις 6 Νοεμβρίου 2007,

μορφωτικό επίπεδό τους, και παρέχοντάς τους φειδωλές υποσχέσεις, απέσπασε την πλήρη υποστήριξή τους (Konitzer, 2008: 740).

Μετά τη διάσπαση του *SRS* το 2008 και την ίδρυση του *SNS*, το εκλογικό σκηνικό στη Σερβία μεταβλήθηκε ριζικά εις βάρος του *SRS*. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2012, έλαβε μόλις το 4,63% των ψήφων, μη κατορθώνοντας να ξεπεράσει το εκλογικό όριο του 5% για την εκλογή βουλευτή, ενώ στις πρόωρες κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014, η πτώση συνεχίστηκε για ακόμη μια εκλογική διαδικασία· έλαβε το 2,01% των ψήφων του εκλογικού σώματος της Σερβίας. Στις προεδρικές εκλογές του 2012, η υποστηριζόμενη από το *SRS* υποψήφια πρόεδρος Jadranka Šešelj, έλαβε στον πρώτο γύρο, το ισχύο ποσοστό του 3,78%.

8.2.1.4. Οι σχέσεις του κόμματος σε διεθνές επίπεδο

Οι συνεργασίες που ανέπτυξε το *SRS* σε διεθνές επίπεδο, αφορούν κυρίως δύο περιπτώσεις. Η πρώτη συνεργασία έγινε με το γαλλικό *Εθνικό Μέτωπο* και τον ηγέτη του Jean-Marie LePen, και δεύτερη με το ρωσικό *Φιλελεύθερο-Δημοκρατικό Κόμμα* του Vladimir Zhirinovskiy. Οι προαναφερθέντες ηγέτες μοιράζονται με το *SRS*, όπως και οι περισσότεροι ακροδεξιοί στην Ευρώπη, τις ίδιες αντιλήψεις αναφορικά με τον αντισημιτισμό, τον ευρωσκεπτικισμό, στρέφονται κατά της παγκοσμιοποίησης και των ΗΠΑ και καταλαμβάνονται από αισθήματα ισλαμοφοβίας και ομοφοβίας. Σύμφωνα με το ραδιοτηλεοπτικό δίκτυο *B92*, οι δημοτικές - προσκείμενες στο *SRS* - αρχές στο Zemun, αναγόρευσαν τους LePen, Zhirinovskiy και Schonhuber (ηγέτη του *Γερμανικού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος* και πρώην αξιωματικού των *SS*) επίτιμους δημότες (Bakić, 2009: 200).

Ο LePen, στο πλαίσιο των περιοδειών του σε πολλές ανατολικοευρωπαϊκές χώρες τη δεκαετία του '90, επισκέφτηκε και τη Σερβία ως φιλοξενούμενος του κόμματος. Πραγματοποίησε δε και ομιλία στο αθλητικό κέντρο του Pinki. Επιπλέον, το πρόγραμμα του *Εθνικού Μετώπου* δημοσιεύτηκε το 2001 στο επίσημο ιδεολογικό έντυπο του *SRS* - το *Srpska slobodarska misao*. Όπως και ο Zhirinovskiy, επισκέφτηκε τη Σερβία και τους ηγέτες του κόμματος αρκετές φορές (Pribicevic, 1999: 208). Επιπρόσθετα, η εφημερίδα του κόμματος *Velika Srbija* δημοσίευσε αποσπάσματα από βιβλία και άρθρα του (Bakić, 2009: 200).

Οι ηγέτες του *SRS* επισκέφτηκαν τον ιρακινό ηγέτη Saddam Hussein κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας του, επαινώντας τον δημοσίως για την «ανδρεία που

σε συζήτηση σχετική με τον μεταναστευτικό νόμο, όταν χαρακτήρισε τους Ρομά ως «αδέλφια μας Σέρβοι». Βλ. http://en.wikipedia.org/wiki/Nacionalni_stroj, πρόσβαση 22/01/2009.

επέδειξε» και την περιφρόνησή του απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες. Σε αντάλλαγμα, το κόμμα Baath του Saddam Hussein, χρηματοδότησε τις προεκλογικές εκστρατείες του SRS (Stojanovic, 2007). Το SRS διατηρούσε επίσης σχέσεις με τον Λίβυο ηγέτη Muammar Qaddafi. Το 2011, ο τότε επικεφαλής του κόμματος Todoronιέ δήλωνε «ότι ο Qaddafi έχει την απόλυτη υποστήριξή μας». Σε πορεία οπαδών του κόμματος που πραγματοποιήθηκε το διάστημα εκείνο στο Βελιγράδι, οι παρευρισκόμενοι κρατούσαν πλακάτ με το σύνθημα «στηρίζετε τον φίλο μας», αναφερόμενοι στον Qaddafi (Kirchick, 2011).

8.2.2. Το Σερβικό Κίνημα Ανανέωσης (Srpski Pokret Obnove, SPO)

Το Σερβικό Κίνημα Ανανέωσης, με ηγέτη του τον Vuk Drašković, είναι ένα από τα μακροβιότερα κόμματα στη σερβική πολιτική σκηνή. Ειδικά τη δεκαετία '90 είχε εκφράσει τόσο νατιβιστικές θέσεις, όσο και φιλοευρωπαϊκές και αντισοβινιστικές ιδέες. Αν και χαρακτηριζόταν από συντηρητικές ιδεολογικές τοποθετήσεις σε πολλά ζητήματα - κυρίως υποστηρίζοντας την παλινόρθωση της μοναρχίας στη Σερβία και τον ορθόδοξο κληρικαλισμό – υιοθέτησε τα τελευταία χρόνια πιο φιλελεύθερες και φιλοευρωπαϊκές θέσεις. Στο Πρόγραμμα του 2001, αποδέχτηκε την εδαφική πραγματικότητα των συνόρων της Σερβίας και την ήττα της ιδέας της Μεγάλης Σερβίας (Bochsler, 2010: 104-105).

Το SPO αποτελεί ένα από τα πρώτα νατιβιστικά κόμματα που εμφανίστηκαν στη Σερβία (Mudde, 2007: 54). Ιδρύθηκε στις 14 Μαρτίου 1990 από τον Vuk Drašković και τον Vojislav Šešelj, με τον τελευταίο να αποχωρεί από το κόμμα μόλις δύο μήνες αργότερα (Χρηστίδης, 2008: 34). Αυτοπροσδιορίζονταν ως ένα κόμμα όλων των Σέρβων, αλλά στην ουσία στα πρώτα του χρόνια, ήταν ένα ακραίο εθνικιστικό ρεβιζιονιστικό και αντικομμουνιστικό κόμμα. Εφάρμοσε μια εθνοτικά αποκλειστική ιδέα για τον καθορισμό του σερβικού κράτους, χρησιμοποιώντας προσβλητικές εκφράσεις για τις εθνικές μειονότητες (Bochsler, 2010: 105).

8.2.2.1. Η οργανωτική δομή και η ηγεσία του SPO

Το ανώτερο στην ουσία όργανο του κόμματος, είναι ο πρόεδρος του, ο οποίος και εκπροσωπεί το κόμμα. Ο πρόεδρος μπορεί να επιτρέψει και σε άλλα πρόσωπα να εκπροσωπήσουν το κόμμα, σύμφωνα με το καταστατικό του (SPO, n.d.: αρθρ. 3). Τα βασικά όργανα, που αντιπροσωπεύουν την οργανωτική δομή του, είναι: το Συνέδριο του κόμματος, το Κεντρικό Διοικητικό Συμβούλιο, ο Πρόεδρος, ο Αναπληρωτής Πρόεδρος, ο Αντιπρόεδρος, το Πολιτικό Συμβούλιο, ο Διευθυντής, ο Γενικός Γραμματέας. Επιπρόσθετα, αρκετά όργανα του κόμματος διαθέτουν γεωγραφική

τμηματοποίηση (SPO, n.d.: αρθρ. 21). Τα μέλη του κόμματος στα τέλη της δεκαετίας του '90, υπολογίζονταν μεταξύ 15.000 και 25.000 άτομα (Bideleux & Jeffries, 2007: 243).

Από την ίδρυσή του, φυσικός και αδιαφιλονίκητος ηγέτης του κόμματος, είναι ο δικηγόρος και συγγραφέας, Vuk Drašković. Οι πολιτικές ταλαντεύσεις και οι αντιφάσεις του όμως, είναι χαρακτηριστικές (Χρηστίδης, 2008: 35) Ο πολιτικός «χαμαιλεοντισμός» του Drašković, είναι ιδιαίτερα εμφανής σε όλη τη διάρκεια της καριέρας του. Στη δεκαετία του '90 εμφάνιζε τον εαυτό του ως μάρτυρα και θύμα του καθεστώτος Milošević, κατηγορώντας τον ταυτόχρονα ότι ήταν πολύ ήπιος απέναντι «στις αντισερβικές δυνάμεις των Αλβανών, Κροατών και Σλοβένων αυτονομιστών».³⁸¹ Τον Ιανουάριο του 1999 ωστόσο δέχτηκε τη θέση του υπουργού που του πρόσφερε ο Milošević, για να αποπεμφθεί στις 29 Απριλίου του 1999, εξαιτίας τηλεοπτικών δηλώσεων του, σύμφωνα με τις οποίες διαφοροποιούνταν φανερά από τις θέσεις του Milošević σχετικά με το ΝΑΤΟ και τη Ρωσία. Ενώ, λίγο αργότερα έγιναν και δύο απόπειρες δολοφονίας εναντίον του: η πρώτη, στις 3 Οκτωβρίου 1999 στον αυτοκινητόδρομο Ibar (όταν και τέσσερις από τους στενούς συνεργάτες του δολοφονήθηκαν) και η δεύτερη και στις 15 Ιουνίου 2000, στη Budva (Bideleux & Jeffries, 2007: 264-265). Το διάστημα 2004-2007, διατέλεσε Υπουργός Εξωτερικών της χώρας στη κυβέρνηση του Vojislav Koštunica (Stojanová & Vykoupilová, 2008: 107-108).

8.2.2.2. Η ιδεολογία του SPO

Η ρητορική του *Σερβικού Κινήματος Ανανέωσης* δεν είναι πλέον τόσο ριζοσπαστική, όσο ήταν παλαιότερα κατά την τελευταία δεκαετία του 20ου αιώνα. Ωστόσο, μπορούμε να εντοπίσουμε εθνικιστικά στοιχεία στο πρόγραμμα και στο καταστατικό του. Ενδεικτική είναι η αναφορά που κάνει το ίδιο το κόμμα, ότι είναι «εθνικό κόμμα, το οποίο πιστεύει στη σερβική παράδοση και την πίστη που έχουν προστατεύσει το σερβικό έθνος, όταν αυτό έχει απειληθεί στην ιστορία» (SPO, 2001:

³⁸¹ Η πιο σοβαρή αντίδραση του Drašković και του SPO εναντίον του Milošević, υπήρξε η διαδήλωση διαμαρτυρίας που πραγματοποιήθηκε στο Βελιγράδι στις 9 Μαρτίου 1991. Εκεί το SPO μαζί με τα άλλα κόμματα της αντιπολίτευσης, διαμαρτυρήθηκαν ζητώντας τη φιλελευθεροποίηση των ΜΜΕ. Οι αρχές απαγόρευσαν τη συγκεκριμένη διαδήλωση, η οποία έληξε με αιματηρό τρόπο έπειτα από την επέμβαση των αστυνομικών και στρατιωτικών δυνάμεων και τη σύλληψη του Drašković. Τα ΜΜΕ που πρόσκεινταν στο καθεστώς, χαρακτήρισαν τους διαδηλωτές ως «Cetnik». Τον Μάιο του 1991, όσο ακόμα ήταν φυλακισμένος ο Drašković, συστάθηκε ένας συνασπισμός κομμάτων της αντιπολίτευσης (μεταξύ του SPO, του *Σερβικού Φιλελεύθερου Κόμματος* και της *Νέας Δημοκρατίας-Κίνηση για τη Σερβία*), χωρίς όμως τη συμμετοχή του *Δημοκρατικού Κόμματος*. Η αποτυχία του ενιαίου συντονισμού των κομμάτων της αντιπολίτευσης, που εν πολλοίς χρεώθηκε στον Drašković, διέλυσε τις προσδοκίες που δημιουργήθηκαν από τις κινητοποιήσεις του Μαρτίου (Χρηστίδης, 2008: 33-34).

3). Τα εθνικιστικά χαρακτηριστικά του κόμματος μπορούν να διαπιστωθούν και μέσα από το καταστατικό του. Συγκεκριμένα, ως έμβλημα του *SPO* είχε επιλεγεί ένα χέρι με τρία δάχτυλα, με φόντο τη σερβική σημαία. Το γράμμα S συμβολίζει το εθνόσημο, το P το τυπικό καπέλο των chetnick, šajkača και το O την καρδιά (*SPO*, n.d.: αρθρ. 3). Στο πρόγραμμα του κόμματος το 2001, υπήρχε σημείο που ανέφερε ότι ο σερβικός στρατός έπρεπε να επιστρέψει στα εδάφη του Κοσόβου. Το κόμμα θεωρούσε τα συγκεκριμένα εδάφη ότι ανήκουν στο σερβικό έθνος.³⁸²

Το 2010 ο Drašković, σε συνέντευξη που παραχώρησε στον δημοσιογράφο Zoran Glavonjić του *RFE/RL's Balkan Service report*, αναθεώρησε τη στάση του. Δήλωσε ότι υποστηρίζει την ιδέα της ένταξης της Σερβίας στην Ευρώπη, με «προστασία ωστόσο των δικαιωμάτων των Σέρβων και της σερβικής κληρονομιάς στο Κόσοβο». Αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι η Σερβία έχει απολέσει την κυριαρχία της στο Κόσοβο, υπογράμμισε ότι θα έπρεπε να αφαιρεθούν από το σύνταγμα οι αναφορές στο Κόσοβο ως τμήμα της σερβικής επικράτειας. Η παραπάνω επιλογή αποτελούσε, κατά τα λεγόμενά του, «ένα αναγκαίο βήμα για την απόρριψη μιας ηττοπαθούς πολιτικής», εγκαταλείποντας ουσιαστικά τις εθνικιστικές θέσεις του για το Κόσοβο. «Οι Σέρβοι πρέπει να εγκαταλείψουν τα οδοφράγματα στο Κόσοβο, πριν συμβεί κάποιο δυστύχημα. Δεν έχουμε εξουσία στο Κόσοβο, και η μοναδική διέξοδος είναι η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση», δήλωσε ο αρχηγός του *SPO* (*RFE/RL*, 2010, April 7).³⁸³

Ο πυρήνας της ιδεολογίας του κόμματος, ήταν η εγκαθίδρυση μιας κοινοβουλευτικής μοναρχίας και η προάσπιση ισχυρών παραδοσιακών και συντηρητικών αρχών (*Stojanová & Vukoupilová*, 2008: 103). Το *Σερβικό Κίνημα Ανανέωσης*, αρχικά υπήρξε ένα εθνικιστικό κόμμα. Στα βασικά στοιχεία του προγράμματός του, συγκαταλέγονταν ο αντικομμουνισμός, η σύνδεσή του με τις θρησκευτικές αξίες, η προσπάθεια αποκατάστασης της μνήμης του ηγέτη των *Chetniks*, Dragoljub “Draža” Mihailović, και της συγκεκριμένης οργάνωσης, και η

³⁸² «Οι εκδιωγμένοι Σέρβοι θα πρέπει να επιστρέψουν στο Κόσοβο με τον στρατό» (*SPO*, 2001: 6).

³⁸³ «Αυτό που αναφέρεται στο Σύνταμά μας, ότι έχουμε πλήρη εξουσία στο Κόσοβο, και η πραγματικότητα στο Κόσοβο, δεν λένε το ίδιο πράγμα. Έχουμε δύο επιλογές: ή να εναρμονίσουμε την πραγματικότητα με το Σύνταγμα, και αυτό σημαίνει να στείλουμε στρατό και να εμπλακούμε σε πόλεμο με τους Αλβανούς, και το άλλο, να πούμε ότι δεν μπορούμε να κάνουμε πόλεμο επειδή θα χαθεί ο πληθυσμός μας στο Κόσοβο [...] Παρακαλώ τους Σέρβους να φύγουν από τα οδοφράγματα, να μην προκαλέσουν δυστύχημα, δεν υπάρχει εκεί ούτε ένας Σέρβος στρατιώτης, δεν υπάρχουν αρχές της Σερβίας[...] διαδίδονται ψεύδη ότι η Σερβία έχει κυριαρχία, ότι προστατεύει το Κόσοβο, και ότι αυτή είναι η κόκκινη γραμμή της σερβικής πολιτικής», είπε ο Drašković στη συγκεκριμένη συνέντευξή του στον σερβικό τηλεοπτικό σταθμό B92.

συγκρότηση της *Μεγάλης Σερβίας* (Thomas, 1999a: 57-58; Χρηστίδης, 2008: 35).³⁸⁴

Όπως αναφέρει ο Γιώργος Χρηστίδης, ο Drašković είχε ταχθεί υπέρ της απέλασης όλων των Αλβανών από το σερβικό έδαφος, ενώ με φανερό τρόπο εξέφραζε την αντιπάθειά του για τους μουσουλμάνους της Βοσνίας και του Sandžak (Χρηστίδης, 2008: 35).

Κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών του 1991, το κόμμα και ο Drašković, εγκατέλειψαν προσωρινά το όραμα της *Μεγάλης Σερβίας*, προσανατολιζόμενοι προς τη διατήρηση της Γιουγκοσλαβίας.³⁸⁵ Οι αμφιθυμίες του ηγέτη του *SPO* συνεχίστηκαν τον Ιούνιο του 1991. Με δηλώσεις του καταδίκασε τις ενέργειες του ομοσπονδιακού στρατού, όπως την κατάληψη του Vukovar ή τον βομβαρδισμό του Dubrovnik, καλώντας ταυτόχρονα του Σέρβους στρατιώτες σε λιποταξία (Thomas, 1999a: 107-108). Την ίδια περίοδο ωστόσο ο Drašković συγκρότησε μια παραστρατιωτική οργάνωση, τη *Σερβική Φρουρά* (Srpska Garda, SG), η οποία είχε ως στόχο την προστασία του σερβικού πληθυσμού στην Κροατία. Η συγκεκριμένη παραστρατιωτική ομάδα, αποτελούνταν από εθελοντές ακροδεξιούς Σέρβους εθνικιστές που αρνούνταν να υπηρετήσουν στον ομοσπονδιακό στρατό (Mareš & Stojar, 2012: 153-154).³⁸⁶

Ως συνέπεια των διαφόρων πολέμων και της αυξανόμενης καταστολής από το καθεστώς Milošević, ο Drašković μετρίασε τις αυταρχικές και νατιβιστικές του θέσεις. Τα εθνικιστικά και λαϊκιστικά χαρακτηριστικά του κόμματος, έχουν χάσει τη σπουδαιότητά τους. Κυρίως από την περίοδο που το κόμμα έγινε τμήμα του φιλοδυτικού συνασπισμού, έπειτα από την πτώση του Milošević (Mudde, 2007: 54). Στην επίσημη ιστοσελίδα του, το κόμμα αυτοπροσδιορίζεται ως «ένα εθνικό μοναρχικό κόμμα, με δημοκρατικό προσανατολισμό».³⁸⁷

³⁸⁴ Η πολιτική περί *Μεγάλης Σερβίας* φαίνεται σε δηλώσεις του κόμματος, στις οποίες χαρακτηριστικά αναφερόταν ότι «κανένα κομμάτι γης που είναι ποτισμένο με σερβικό αίμα και σηματοδομένο με σερβικές εκκλησίες και τάφους, δεν μπορεί να αποσπαστεί ή να ομοσπονδοποιηθεί. Κανείς δεν μπορεί να διαχωρίσει από τη Γιουγκοσλαβία τα εδάφη τα οποία κατά την ημέρα που η Γιουγκοσλαβία δημιουργήθηκε το 1918, ήταν μέρος του Βασιλείου της Σερβίας, ή τα εδάφη στα οποία οι Σέρβοι αποτελούσαν την πλειονότητα πριν από τη διαπραχθείσα γενοκτονία από την κροατική *Ustasha*» (Bochsler, 2010: 105).

³⁸⁵ Όπως αναφέρεται στον Thomas (1999a: 109), ο Drašković δήλωνε τον Μάρτιο του 1991: «Ως ένα σερβικό κόμμα, θέλουμε όλοι οι Σέρβοι να ζήσουν σε ελευθερία, δημοκρατία, και σε μια χώρα. Και αυτή η χώρα δεν μπορεί να είναι άλλη από τη Γιουγκοσλαβία».

³⁸⁶ Όπως αναφέρουν οι Mareš & Stojar (2012), η συγκεκριμένη οργάνωση διαδραμάτισε ένα σημαντικό ρόλο στην αρχή της σερβο-κροατικής σύγκρουσης. Υπήρξε ο πρώτος ένοπλος σερβικός παραστρατιωτικός σχηματισμός, έχοντας την προσδοκία να καταστεί η βάση για τον εθνικό σερβικό στρατό, ο οποίος θα αντικαθιστούσε τον ομοσπονδιακό στρατό που ήταν υπό «σοσιαλιστικό» έλεγχο.

³⁸⁷ Σερβικό Κίνημα Ανανέωσης, επίσημη ιστοσελίδα <http://www.spo.rs/>, πρόσβαση 02/01/2016.

Το παράδοξο δε είναι, ότι ο Drašković εξέφραζε διαχρονικά, θετικά αισθήματα για τους Εβραίους, μιλώντας για «τους αιώνες μακράς ιστορίας μαρτυρίου των εβραίων-σέρβων». Μάλιστα έχει γράψει ότι «από τα χέρια των ίδιων εκτελεστών έχουν εξοντωθεί, τόσο οι σέρβοι όσο και οι εβραίοι στα στρατόπεδα συγκέντρωσης· σφαγιασμένοι στις ίδιες γέφυρες, καμένοι ζωντανοί στους ίδιους φούρνους, πεταμένοι μαζί στους ίδιους λάκκους» (Mudde, 2007; Zivkovic, 2000: 73).

8.2.2.3. Τα εκλογικά αποτελέσματα

Στις πρώτες εκλογές που έγιναν τον Σεπτέμβριο του 1990, το κόμμα κατήλθε έχοντας ως βάση στο πρόγραμμά του υποσχέσεις για την καθιέρωση της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου στη Σερβία, την αναβίωση της πραγματικής πολιτιστικής παράδοσης των Σέρβων, και την αποκατάσταση της επιρροής της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στο πλαίσιο της ισχύος που είχε προ του Β΄ ΠΠ εποχή. Εξαιτίας των λαϊκιστικών αυτών ιδεών, το κίνημα έλαβε γρήγορα τεράστια δημοτικότητα. Τα οικονομικά ζητήματα ήταν δευτερεύοντα σε σχέση με τα πολιτικά, με θέσεις υπέρ της ανάπτυξης της οικονομίας της αγοράς, μέσα από τη κατοχύρωση του δικαιώματος της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, και της ενίσχυσης της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας.

Σε αντίθεση με τις άλλες μεγάλες πολιτικές οργανώσεις, το *SPO* είχε μια πολύ συγκεκριμένη στρατηγική σε επίπεδο πολιτικό-εθνικού προγράμματος. Βασικός πυλώνας του ήταν, η αποκατάσταση της μοναρχίας με τον σερβικής καταγωγής πρίγκιπα Alexander II Karadjordjević, ο οποίος ήταν ο νόμιμος διάδοχος της προπολεμικής γιουγκοσλαβικής βασιλικής δυναστείας. Πριν τις εκλογές του 1990, το *SPO* εμφανιζόταν ότι απαρτιζόταν περίπου 700.000 υποστηρικτές και 500 γραφεία στη Σερβία, Μαυροβούνιο, Βοσνία-Ερζεγοβίνη και την Κροατία (Sotirovic, 2009: 430-431). Αν και αρχικά ο Drašković είχε αποφασίσει να μην συμμετάσχει στις εν λόγω εκλογές, την τελευταία στιγμή αναθεώρησε τις απόψεις του, και τελικά το *SPO* συγκέντρωσε το 15,80% του εκλογικού σώματος, καταλαμβάνοντας 19 κοινοβουλευτικές έδρες στο σερβικό Κοινοβούλιο.

Πίνακας 14. Εκλογικά αποτελέσματα Κοινοβουλευτικών Εκλογών του *SPO*

Έτος	1990	1992 ¹	1993 ¹	1997	2000	2003 ²	2007	2008 ³	2012 ⁴	2014 ⁵
Εκλογικό ποσοστό	15,80%	16,90%	16,70%	19,10%	3,70%	7,5%	3,33%	38,42%	6,53%	48,35%

1. Ως τμήμα του συνασπισμού *DEPOS*.
2. Σε συνεργασία με το κόμμα *Νέα Σερβία*.
3. Ως τμήμα του συνασπισμού *ZES*.
4. Ως τμήμα του συνασπισμού *Preokret*.
5. Ως τμήμα του συνασπισμού μεταξύ του *SNS* και άλλων κομμάτων με την ονομασία *Για το Μέλλον το Οποίο Πιστεύουμε*.

Πηγές: Sekelj (2000), Bieber (200), Bideleux & Jeffries (2007), Stojic (2010), Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), 2012, 2014)

Στις προεδρικές εκλογές που διεξήχθησαν το ίδιο διάστημα, ο Drašković κατήλθε ως υποψήφιος μεταξύ άλλων 31 συνυποψηφίων. Η προεκλογική του εκστρατεία βασίστηκε στο πλαίσιο του ριζοσπαστικού πατριωτικού εθνικισμού, έχοντας ως στόχο την εθνική κινητοποίηση υπεράσπισης των συμφερόντων της Σερβίας στην Κροατία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και στο Κόσοβο. Αυτός ο δημοκρατικός εθνικισμός, σε συνδυασμό με την αλλαγή δομής της εξουσίας από το καθεστώς Milošević, κατόρθωσε να κινητοποιήσει έναν αρκετό μεγάλο αριθμό Σέρβων πριν από τις εκλογές. Από την άλλη όμως πλευρά, έδειξε την αδυναμία μιας κοινωνίας να συμβιώσει ομαλά με άλλες εθνικές κοινότητες (Sotirovic, 2009: 434). Τελικά ο Drašković κατέλαβε τη δεύτερη θέση, λαμβάνοντας ως ποσοστό το 16,4%.

Πίνακας 15. Εκλογικά αποτελέσματα Προεδρικών Εκλογών υποψηφίων του SPO ή υποστηριζόμενων από αυτό

Έτος	Α΄ Γύρος	Β΄ Γύρος	Υποψήφιος
1990	16,40%	-	Vuk Drašković
1997*	22,00%	-	Vuk Drašković
1997	15,40%	-	Vuk Drašković
2002*	-	-	-
2002*	-	-	-
2003*	-	-	-
2004	13,30%	-	Dragan Maršićanin
2008	7,40%	-	Velimir Ilić
2012	5,03%	-	Čedomir Jovanović

Πηγές: Bideleux & Jeffries (2007), Χρηστίδης (2008), Centre for Free Elections and Democracy (CeSID. Centre for Free Elections and Democracy), Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), 2012, 2014)

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1992, το SPO συμμετείχε ως τμήμα ενός συνασπισμού κομμάτων της αντιπολίτευσης, του Δημοκρατικού Κινήματος της Σερβίας (Demokratski Pokret Srbije, DEPOS).³⁸⁸ Το DEPOS κατέλαβε την τρίτη θέση πίσω από το SPS και το SRS, με ποσοστό 16,90% και 50 έδρες. Στις νέες κοινοβουλευτικές εκλογές του 1993, ο συνασπισμός DEPOS (στον οποίο

³⁸⁸ Στον εν λόγω συνασπισμό μετείχαν εκτός του SPO, το Σερβικό Φιλελεύθερο Κόμμα (Srpska Liberalna Stranka, SLS), η Νέα Δημοκρατία – Κίνημα για τη Σερβία και το Σερβικό Αγροτικό Κόμμα. Το DEPOS είχε τη στήριξη της πτέρυγας Koštunica του DS, όπως και του νέου κομματικού σχηματισμού DSS (Bugajski, 2002: 408-409).

εξακολουθούσε να συμμετάσχει το *SPO*), με ορισμένες μεταβολές στη σύνθεσή του, διατήρησε τις δυνάμεις του, καταλαμβάνοντας τη δεύτερη θέση, με ποσοστό 16,70% και 45 έδρες.³⁸⁹

Εντωμεταξύ, στις 2 Σεπτεμβρίου 1996, το *SPO* και ο Drašković πρωτοστάτησαν στον σχηματισμό ενός νέου συνασπισμού της αντιπολίτευσης με την ονομασία *Μαζί* (*Zajedno*). Ο συνασπισμός κατάφερε να επιτύχει σημαντικά εκλογικά αποτελέσματα στις ομοσπονδιακές και τοπικές εκλογές, κινητοποιώντας σημαντική μερίδα του πληθυσμού σε αντικαθεστωτικές διαδηλώσεις. Τελικά, ο προσωπικός ανταγωνισμός μεταξύ του Drašković και του Zoran Djindjić κατέληξε στη διάλυση του *Zajedno* τον Ιούνιο του 1997.³⁹⁰

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1997, το *SPO* κατήλθε μεμονωμένα, λαμβάνοντας το 19,10% των ψήφων και 45 έδρες. Στις προεδρικές εκλογές του 1997, ως υποψήφιος πρόεδρος της Σερβίας από την πλευρά του κόμματος υπήρξε ο Drašković, λαμβάνοντας το 22,00%. Ενώ στις νέες προεδρικές εκλογές, λόγω χαμηλής συμμετοχής των προηγούμενων επαναληπτικών, το ποσοστό του μειώθηκε φτάνοντας στο 15,40%.

Ένα από τα κύρια κατορθώματα της σερβικής αντιπολίτευσης ήταν ότι κατάφερε να ξεπεράσει τις οποίες αντιπαλότητές της και να συνενωθεί τον Ιούλιο του 2000 σε μια συμμαχία, γνωστή ως *Δημοκρατική Αντιπολίτευση της Σερβίας* (*Demokratska Opozicija Srbije, DOS*). Στο *DOS* συμμετείχαν σχεδόν όλα τα κύρια κόμματα της αντιπολίτευσης, συνολικά 18 τον αριθμό. Το «μαύρο πρόβατο» της αντιπολίτευσης ήταν όμως το *SPO*. Κόμμα που άλλοτε αποτελούσε την κύρια δύναμη αντιπολίτευσης. Ενώ αρχικά τον Αύγουστο του ίδιου έτους, ο Drašković είχε εξαγγείλει ότι θα μπούκοτάρει τις εκλογές, στη συνέχεια ανακοίνωσε ότι το *SPO* θα συμμετείχε. Συγκεκριμένα, θα κατερχόταν αυτόνομα τόσο στις ομοσπονδιακές προεδρικές εκλογές, στηρίζοντας ως υποψήφιο πρόεδρο τον δήμαρχο του Βελιγραδίου και ανιψιό του Draza Mihajilović, Vojislav Mihajilović (με τη διακηρυγμένη ωστόσο αποχή από πλευράς του Μαυροβουνίου), όσο και στις κοινοβουλευτικές εκλογές που θα διεξάγονταν τον Σεπτέμβριο του 2000. Η κίνηση αυτή προκάλεσε τις υποψίες ότι ο Drašković συνεργαζόταν παρασκηνιακά με τον Milošević, προκειμένου να διασπάσει την αντιπολίτευση, σε αντάλλαγμα μιας θέσης

³⁸⁹ Για περισσότερα σχετικά με τις παραπάνω κοινοβουλευτικές εκλογές του 1992 και 1993, βλ. Bideleux & Jeffries (2007: 245-250).

³⁹⁰ Για περισσότερα σχετικά με το *Zajedno*, βλ. Χρηστίδης (2008: 48-53).

στην κυβέρνηση μετά τις εκλογές. Το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης επιλογής του Drašković υπήρξε ολέθριο για το κόμμα του. Στις ομοσπονδιακές προεδρικές εκλογές, ο Mihajilović έλαβε μόλις το 3%, ενώ στις κοινοβουλευτικές, το *SPO* σημείωσε συντριπτική ήττα, συγκεντρώνοντας μόνο το 3,7% των ψήφων, μη κατορθώνοντας τελικά να υπερβεί το κατώτατο όριο του 5% (Bideleux & Jeffries, 2007; Birch, 2002: 502-504; Χρησιτίδης, 2008).

Έκτοτε, και για τουλάχιστον τρία χρόνια, το *SPO* και ο Drašković «πλήρωναν» την παραπάνω λανθασμένη πολιτική επιλογή. Στις επαναλαμβανόμενες, λόγω χαμηλής συμμετοχής, προεδρικές εκλογές του 2002 και του 2003, κανένας υποψήφιος πρόεδρος δεν κατήλθε με τη στήριξη του κόμματος. Η επάνοδος του Drašković στο πολιτικό προσκήνιο της Σερβίας, επιτεύχθηκε στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2003. Αφού πρώτα αναθεώρησε τις εθνικιστικές του κορώνες, προχώρησε σε συνασπισμό με το κόμμα *Νέα Σερβία* (*Nova Srbija, NS*) του πρώην μέλους του *SPO*, Velimir Ilić. Στις συγκεκριμένες εκλογές, η εκλογική συμμαχία *SPO-NS* κατόρθωσε να κερδίσει 22 έδρες, λαμβάνοντας ποσοστό 7,50%. Αυτό όμως που ουσιαστικά κέρδισε ο Drašković, υπήρξε η συμμετοχή του στην κυβέρνηση μειοψηφίας μεταξύ των κόμματος *DSS, G17+*, και *NS*. Η συγκεκριμένη εκτελεστική εξουσία είχε και τη στήριξη του *SPS*. Ο ίδιος ο Drašković ανέλαβε τη θέση του υπουργού εξωτερικών της *Ένωσης κρατών Σερβίας-Μαυροβουνίου* (Bideleux & Jeffries, 2007: 92; Χρησιτίδης, 2008: 312). Στις προεδρικές εκλογές του 2004, το *SPO* υποστήριξε ως υποψήφιο μαζί με τα άλλα κόμματα της κυβέρνησης, τον Dragan Marđićanin, ο οποίος έλαβε ως ποσοστό το 13,30% και κατετάγη τέταρτος.

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2007, το *SPO* συμμετείχε κυριολεκτικά την τελευταία στιγμή. Σε αυτές υπέστη ένα ακόμη κακό εκλογικό αποτέλεσμα, συγκεντρώνοντας μόλις το 3,33% των ψήφων, χωρίς να υπερβεί το κατώτατο όριο του 5% και να εκλέξει βουλευτή. Στις προεδρικές εκλογές του 2008, το *SPO* υποστήριξε για υποψήφιο τον Velimir Ilić. Ο Ilić κατετάγη τρίτος, λαμβάνοντας ως ποσοστό το 7,40% (Bochsler, 2008: 747).

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2008, το *SPO* συμμετείχε ως τμήμα του συνασπισμού *Για Μια Ευρωπαϊκή Σερβία* (*Za Evropsku Srbiju, ZES*³⁹¹). Στη συγκεκριμένη εκλογική συμμαχία συμμετείχαν κόμματα με διαφορετικούς

³⁹¹ Στη *ZES*, εκτός από το *SPO*, συμμετείχαν το *DS*, το *G17+*, το *Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Σερβίας* (*Socijal demokratska Partija Srbije, SDPS*), και δύο περιφερειακά κόμματα: η *Λίγκα των Σοσιαλδημοκρατών της Βοϊβοδίνια* (*Liga Socijaldemokrata Vojvodine, LSV*) και το *Δημοκρατικό Κόμμα του Sandzak* (*Sandžačka demokratska partija, SDP*).

ιδεολογικούς προσανατολισμούς, αλλά με κοινό στόχο τη συνένωση όλων των φιλοευρωπαϊκών δυνάμεων, έτσι ώστε η χώρα να παραμείνει στον δρόμο της ευρωπαϊκής προοπτικής. Η ZES κατέλαβε τελικά την πρώτη θέση, με ποσοστό 38,42% και 102 έδρες στο σερβικό κοινοβούλιο (Stojic, 2010: 5-6).

Στις πρόωρες προεδρικές και κοινοβουλευτικές εκλογές του 2012, που διεξήχθησαν ταυτόχρονα τον Μάιο, το SPO συμμετείχε ως τμήμα του συνασπισμού *Αναστροφή* (Preokret)³⁹² υπό την ηγεσία του Čedomir Jovanović. Το εκλογικό αποτέλεσμα του πολιτικού αυτού σχηματισμού ανήλθε στο 6,53%, καταλαμβάνοντας 19 έδρες. Στις προεδρικές εκλογές, ο συγκεκριμένος σχηματισμός υποστήριξε ως υποψήφιο πρόεδρο τον Jovanović, ο οποίος έλαβε στον πρώτο γύρο ποσοστό ίσο με 5,03% και την έκτη θέση (Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), 2012: 24-25).

Τέλος, στις πρόωρες κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014, το SPO συμμετείχε για ακόμα μια φορά ως τμήμα συνασπισμού κομμάτων με την ονομασία *Για το Μέλλον το οποίο Πιστεύουμε*,³⁹³ υπό την κυρίαρχη θέση του Σερβικού Προοδευτικού Κόμματος (SNS) και του Aleksandar Vučić. Ο συγκεκριμένος πολιτικός συνασπισμός έλαβε την πρώτη θέση, συλλέγοντας ως ποσοστό το 48,35%, και 158 έδρες στο σερβικό Κοινοβούλιο.

8.2.3. Το Κόμμα της Σερβικής Ενότητας (Stranka Srpskog Jedinstva, SSJ)

Το SSJ ιδρύθηκε το 1993 από τον Željko Ražnatović - γνωστό και ως Arkan - ηγέτη της παραστρατιωτικής οργάνωσης με το όνομα «Τίγρεις»³⁹⁴. Στους στόχους

³⁹² Για τη σύνθεση του εκλογικού συνασπισμού, βλ. Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2012: 24).

³⁹³ Για τη σύνθεση του εκλογικού συνασπισμού, βλ. Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2014: 24).

³⁹⁴ Ο Arkan ήταν καταζητούμενος της Interpol για εγκληματικές ενέργειες, όπως και πολλών διεθνών ανθρωπιστικών οργανισμών, για εγκλήματα πολέμου και θηριωδίες που διέπραξε κατά τη διάρκεια των πολέμων στη Βοσνία, Κροατία και στο Κόσοβο (Pribicevic, 1999: 202). Ο Arkan, όπως αναφέρεται σε άρθρο της δημοσιογραφικής ομάδας του Ιού, «το φθινόπωρο του 1990 αναλαμβάνει την προεδρία των οργανωμένων οπαδών της ποδοσφαιρικής ομάδας του Ερυθρού Αστέρα, με δεδηλωμένο σκοπό να «αποπολιτικοποιήσει» τον σερβικό χουλιγκανισμό, που μέσα στις ραγδαίες εξελίξεις των ημερών δείχνει να έλκεται από τα θέλητρα της εμπλοκής στα δίχτυα του πολυκομματισμού. Κάτω από την καθοδήγησή του, τα «παλικάρια» (όπως είναι γνωστοί οι οπαδοί της ιστορικής ομάδας) υιοθετούν ένα ημι-στρατιωτικό στίλ, αποκηρύσσουν μετά βδελυγμίας τον «κομματικό διχασμό» που διασπά την ενότητα των Σέρβων και προετοιμάζονται για τους εθνικούς αγώνες που έρχονται. Αυτή η μαγιά των οργανωμένων χουλιγκάνων θα αποτελέσει, στις 11 Οκτωβρίου 1990, τον αρχικό πυρήνα της «Σερβικής Εθελοντικής Φρουράς», όπως είναι το επίσημο όνομα των «Τίγρων». Το φθινόπωρο του 1991 θα φύγουν όλοι για το μέτωπο, επιφορτισμένοι με τις ειδικές επιχειρήσεις (αλλά και τις βρομοδουλειές) που ο ομοσπονδιακός στρατός για ευνόητους λόγους δεν είναι σε θέση να αναλάβει. Το όνομα των "Αρκάνοφτσι" θα γίνει έτσι διεθνώς γνωστό την επαύριο της κατάληψης του Βούκοβαρ, όταν αποκαλύπτεται πως τα «παλικάρια» του εκτέλεσαν εν ψυχρώ, ύστερα από εντολή του, 250 περίπου άμαχους Κροάτες που συνελήφθησαν ενώ είχαν καταφύγει στο νοσοκομείο της πόλης. Αντίστοιχα

του κόμματος, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνονται: Η διατήρηση της ενότητας του σερβικού λαού, η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Σερβίας, η διατήρηση των παραδοσιακών αρχών, των οικογενειακών αξιών και του κυριλλικού αλφάβητου.

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1992, ο Arkan σε συνεργασία με άλλους ανεξάρτητους υποψηφίους, κατάφερε να εκλεγεί βουλευτής με τις ψήφους των Σέρβων του Κοσόβου. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1993, το SSJ ως νεοσύστατο κόμμα συμμετείχε με υψηλές προσδοκίες (Pribicevic, 1999: 202, 205), τα αποτελέσματα ωστόσο υπήρξαν απογοητευτικά, λαμβάνοντας μόλις το 1,5% των ψήφων (Bideleux & Jeffries, 2007: 250). Η προσωπική αυτή αποτυχία του Arkan, και του κόμματος γενικότερα, παρά τη στήριξή του από σημαντική μερίδα ιδιωτικών επιχειρηματικών συμφερόντων, είχε ως επακόλουθο την εκλογική περιθωριοποίησή του. Ο Arkan δε διέθετε τη ρητορική, το πολιτικό ταπεραμέντο και τη δημαγωγία του Šešelj. Η εμφανής έλλειψη παιδείας και γνώσεων πολιτικής επικοινωνίας, σε συνδυασμό με το εγκληματικό παρελθόν του, αποτέλεσαν τροχοπέδη για την πολιτική του καριέρα (Pribicevic, 1999: 205).

Το 1997, η Interpol εξέδωσε επτά εντάλματα και διέταξε την σύλληψή του.³⁹⁵ Η παραστρατιωτική του δράση επαναλήφθηκε στο Κόσοβο στην περιοχή Skenderaj του Drenice, μαζί με δυνάμεις του Καπετάνιου Ntragan. Τελικά στις 15 Ιανουαρίου 2000, ο Arkan δολοφονήθηκε εν ψυχρώ στην είσοδο ξενοδοχείου στο Βελιγράδι με 38 πυροβολισμούς. Οι συνθήκες της δολοφονίας παραμένουν αδιευκρίνιστες. Υποστηρίζεται ότι δολοφονήθηκε από το ίδιο το καθεστώς Milošević, επειδή βρισκόταν σε διαπραγματεύσεις με το Δικαστήριο της Χάγης προκειμένου να παρέχει πληροφορίες κατά του Milošević, με αντάλλαγμα την προσωπική του ευνοϊκή αντιμετώπιση (Bugajski, 2002: 418).

Έκτοτε, πρόεδρος του κόμματος είναι ο Borislav Pelević. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2000, το κόμμα κέρδισε αναπάντεχα δεκατέσσερις έδρες, λαμβάνοντας το 5,3% των ψήφων. Στις επαναλαμβανόμενες προεδρικές εκλογές του 2002, ο Pelević ήταν υποψήφιος πρόεδρος. Τον Σεπτέμβριο έλαβε το

«κατορθώματα» θα συνοδεύσουν τη σταδιοδρομία του Arkan σε όλη τη διάρκεια των Γιουγκοσλαβικών πολέμων. Τον Απρίλιο του 1992 είναι αυτός που δίνει το εναρκτήριο λάκτισμα του πολέμου (και της εθνοκάθαρσης) στη Βοσνία, καταλαμβάνοντας τις πόλεις Bijeljina και Zvornik και μακελόνοντας τον αρσενικό τους πληθυσμό. Θα ξανασταντήσουμε τις «Τίγρεις» στις μαζικές σφαγές των επόμενων χρόνων στη Srebrenica τον Ιούλιο του 1995, στο Sanski Most τον επόμενο Οκτώβριο» (iospress, 1999, Μάιος 22). Για την παραστρατιωτική ομάδα Λευκοί Αετοί (Beli Orlovi), όπως και τη Σερβική Εθελοντική Φρουρά, βλ. Mareš & Stojar (2012: 164).

³⁹⁵ Ο Arkan κατηγορήθηκε για εγκλήματα πολέμου για γενοκτονία κατά του μουσουλμανικού πληθυσμού, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και σοβαρές παραβιάσεις της σύμβασης της Γενεύης.

3,82% των ψήφων και την πέμπτη θέση, ενώ τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, έλαβε 3,53% και την τρίτη θέση μεταξύ των τριών τότε υποψηφίων. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2003, ως τμήμα του συνασπισμού *Για μια Εθνική Ενότητα* (Za Narodno Jednistvo) δεν ξεπέρασε το 2%, λαμβάνοντας μόλις το 1,79% των ψήφων.

Το κόμμα συγχωνεύτηκε το 2007 με το *SRS* (Kurir, 2007, December 24), αλλά το 2013 επαναδραστηριοποιήθηκε αυτόνομα (Circa, 2002). Συγκεκριμένα, στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2007 και 2008, ο Pelević κατάφερε να εκλεγεί βουλευτής με το *SRS*. Το 2008 ακολούθησε τους Νικολιέ και Βυϊέ κατά την αποχώρησή τους από το *SRS*, ενσωματώνοντας το *SSJ* στους κόλπους του *SNS*. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2012, ο Pelević εκλέχτηκε βουλευτής με το *SNS*, αλλά ύστερα από τη διαφωνία του με τους κυβερνητικούς χειρισμούς του *SNS* σχετικά με τα θέματα της ΕΕ και του Κοσόβου, ανεξαρτητοποιήθηκε (Večerni novosti, 2012, August 29). Το 2013, το κόμμα πήρε την ονομασία *Συμβούλιο Εθνικής Ενότητας* (Sabor Srpskog Jedinstva, *SSJ*). Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014 συμμετείχε ως τμήμα της *Ομάδας Πολιτών-Πατριωτικό Μέτωπο*, λαμβάνοντας το αμελητέο ποσοστό του 0,13% και 4.514 ψήφους.³⁹⁶

8.2.4. Το Σερβικό Προοδευτικό Κόμμα (Srpska Napredna Stranka, SNS)

Το *SNS* προήλθε, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, από τη διάσπαση του *SRS*, όταν το 2008 μια ομάδα 21 βουλευτών, με επικεφαλής τους Νικολιέ και Βυϊέ, αποχώρησαν από τους ριζοσπάστες. Μετά λοιπόν το 2008, η πολιτική κατάσταση στη Σερβία μεταβάλλεται. Ο Νικολιέ,³⁹⁷ έχοντας διατελέσει αναπληρωτής πρωθυπουργός της Σερβίας (1998-1999), και αναπληρωτής πρωθυπουργός της ΟΔΓ (1999-2000), αναδεικνύεται σε κυρίαρχο πρόσωπο στην πολιτική σκηνή της Σερβίας. Διατέλεσε πρόεδρος της Δημοκρατίας της Σερβίας μεταξύ 2012-2017, και το κόμμα του με ηγέτη πλέον τον Βυϊέ (τον σημερινό πρόεδρο της χώρας), έχει αναλάβει από το 2012 τη διακυβέρνηση της χώρας. Έπειτα δε από τις πρόωρες κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014, στις οποίες και θριάμβευσε, κατέχει την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Σήμερα, παρόλο που η ρητορική και η ιδεολογία του δεν έχουν τις ακραίες θέσεις του παρελθόντος, και παρόλο που ορισμένοι ερευνητές το χαρακτηρίζουν ως ένα

³⁹⁶ βλ. Izbori za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije, mart 2014.

³⁹⁷ Ο Νικολιέ φέρει το ψευδώνυμο «ο εργολάβος», εξαιτίας της πρότερης επαγγελματικής του ιδιότητας, ως διευθυντής σε τοπικό νεκροταφείο (Al Jazeera, 2012, May 21) Επίσης αναφέρεται και με το ψευδώνυμο «νεκροθάφτης» (The Economist, 2012, May 21).

«μετριοπαθές εθνικό-συντηρητικό κόμμα» (Bakic, 2013), εξακολουθεί να κατατάσσεται στον χώρο της ακροδεξιάς οικογένειας (Biserko, 2014).

8.2.4.1. Η Οργανωτική δομή και ηγεσία

Σύμφωνα με το άρθρο 29 του Καταστατικού του κόμματος,³⁹⁸ τα όργανα που δραστηριοποιούνται σε ολόκληρη την επικράτεια της Δημοκρατίας της Σερβίας, είναι: το Συνέδριο, το Κεντρικό Συμβούλιο, ο Πρόεδρος, ο Αντιπρόεδρος, οι Αντιπρόεδροι του Κεντρικού Συμβουλίου, το Εκτελεστικό Συμβούλιο, η Τακτική Επιτροπή, το Εποπτικό Συμβούλιο. Στο πλαίσιο δε των τοπικών εξουσιών, τα αρμόδια κατά περίπτωση όργανα είναι: τα Περιφερειακά Συμβούλια, τα Συμβούλια Πόλης και τα Τοπικά Συμβούλια (SNS, n.d.c: αρθρ. 29).

Η ηγεσία του κόμματος αδιαμφισβήτητα αποτελείται από τη δυάδα Nikolić - Vučić. Ο Nikolić διετέλεσε πρόεδρος του SNS μέχρι και την εκλογή του στη θέση της Προεδρίας της Σερβίας, με τον Vučić να κατέχει τη θέση του Αντιπροέδρου. Μετά την ανάδειξη του Nikolić στο ύπατο αξίωμα της χώρας, τη θέση στην προεδρία του κόμματος έλαβε έπειτα από εκλογές στο Συνέδριο του SNS τον Σεπτέμβριο του 2012, ο Vučić (ήταν και ο μοναδικός υποψήφιος), ενώ στη θέση του Αντιπροέδρου εκλέχτηκε η Jorgovanka Tabaković (B92, 2012, Sempember 29).

Ο Nikolić ακολούθησε από την ηγεσία του SNS μια αμφιλεγόμενη πολιτική και ρητορική. Ακροβατούσε μεταξύ του εθνικισμού και της φιλοευρωπαϊκής πορείας της χώρας. Άλλοτε δήλωνε ότι θα ηγούνταν της ευρωπαϊκής πορείας της Σερβίας - μη μπορώντας να διανοηθεί ότι το μέλλον της Σερβίας και των Σέρβων θα είναι εκτός της ΕΕ (Milovanović, 2012), και στη βάση αυτή η Σερβία «δε θα παρεκκλίνει από το Ευρωπαϊκό της δρόμο» - και άλλοτε δήλωνε ότι δε διαπραγματεύεται την τύχη του Κοσόβου (Thorpe, 2012). Στην ομιλία του μάλιστα κατά τη διάρκεια της ορκωμοσίας του, δήλωσε ότι εάν η Σερβία έπρεπε να επιλέξει μεταξύ της ΕΕ και της αναγνώρισης του Κοσόβου, καλύτερα η Σερβία να ξεχάσει την ΕΕ. Σε παλαιότερη σχετική δήλωσή του, είχε πει ότι προτιμά να δει τη Σερβία ως επαρχία της Ρωσίας, παρά μέλος της ΕΕ (Drakulić, 2012). Στη διάρκεια συνεδρίου του SNS, ο Nikolić δήλωσε ότι «*η Σερβία δεν βιάζεται πλέον να ενταχθεί στην ΕΕ. Μια δεκαετία που τρέχαμε πίσω απ' αυτή, μας έφερε στη φτώχεια*».³⁹⁹

³⁹⁸ Το Καταστατικό του κόμματος τέθηκε σε ισχύ στις 16 Ιουνίου 2010, έπειτα από το δεύτερο Συνέδριο του SNS που διεξήχθη στις 24 Απριλίου του 2010 στο Βελιγράδι.

³⁹⁹ Η Suzana Grubješić, αντιπρόεδρος της σερβικής κυβέρνησης αρμόδια για θέματα ΕΕ, δήλωνε σχετικά προς την εφημερίδα *Danas* του Βελιγραδίου: «*Δεν θα πρέπει να βιαστούμε. Στο μονοπάτι αυτό, θα πρέπει να αλλάξουμε τη Σερβία για χάρη μας, όχι εξαιτίας του Βερολίνου και των Βρυξελλών*». Στο

Ο πρώην πρεσβευτής της Σερβίας στη Γερμανία, Ognjen Pribićević, είναι ένας από αυτούς που είναι επιφυλακτικοί με την πραγματική μεταμόρφωση του Νικολιέ. Συγκεκριμένα δήλωνε: «Δεν πιστεύω ότι ο *Nikolić* έχει αλλάξει πραγματικά τόσο πολύ, ωστόσο ως καλός πολιτικός συνειδητοποίησε τι ήταν αυτό που θα του φέρει νίκη στις εκλογές. Τώρα, θα πρέπει επίσης να αποδείξει με τις πράξεις του πως είναι πραγματικά δεσμευμένος στην ιδέα της Ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης» (Jovanovic, 2012b). Οι «Προοδευτικοί» έχουν αλλάξει και υπερτονίσει τη νέα εικόνα τους, αλλά δεν έχουν αλλάξει και πολύ τη συμπεριφορά τους, όπως τονίζεται σε έκθεση της Επιτροπής για Ανθρώπινα Δικαιώματα στη Σερβία (Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2004b).

Ο Νικολιέ λοιπόν, αναμφίβολα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας «πολιτικός χαμαιλέοντας». Κατανόησε ότι θα έπρεπε να αμβλύνει τον σκληρό εθνικιστικό χαρακτήρα του. Μεταμορφώθηκε από έναν εθνικιστή που ήταν, κυρίως σε αντίθεση με την είσοδο της χώρας στην ΕΕ, σε ένα κεντροδεξιό πολιτικό ο οποίος δεσμεύτηκε να οδηγήσει τη Σερβία στην Ευρώπη. Αυτό αποτέλεσε σαφέστατα μια μεταστροφή της πολιτικής του. Ειδικά όσον αφορά την αποδοχή της φιλοευρωπαϊκής προοπτικής της εισόδου της Σερβίας στην ΕΕ, παρόλο που για το κόμμα βασική προϋπόθεση αποτελούσε η εδαφική ακεραιότητα της Σερβίας. Μια εδαφική ακεραιότητα που θα περιλαμβάνει, όπως αναφέρεται στο πρόγραμμα του κόμματος, ως αναπόσπαστα κομμάτια, αυτά της Σερβικής Δημοκρατίας και των επαρχιών του Κοσόβου και της Βοϊβοντίνιας (SNS, n.d.b).

Σε συνέντευξή του στη βρετανική εφημερίδα *Guardian*, ο Νικολιέ δήλωσε ότι οι Σέρβοι του Κοσόβου «απειλούνταν με γενοκτονία», και δεν απέκλεισε την πιθανότητα διαίρεσης της επαρχίας σύμφωνα με το εθνικό κριτήριο. Σύμφωνα με τον Νικολιέ, οι ενέργειες της Priština μπορούν να οδηγήσουν στην αποχώρηση των Σέρβων από το Κόσοβο. «*Τί θα συμβεί αν φύγουν οι Σέρβοι; Ποιος θα αναγνωρίσει τα αποτελέσματα αυτής της γενοκτονίας; Εάν εκδιωχθούν 40.000 άνθρωποι, ανεξαρτήτως εάν είναι γυναίκες ή άνδρες, και εάν αλλάξει η εθνική σύνθεση του πληθυσμού της επαρχίας, τότε πρόκειται για γενοκτονία*» (Borger, 2012).

Κατά καιρούς ο Νικολιέ έχει προβεί σε εξαιρετικά ακραίες δηλώσεις που φανερώνουν το εθνικιστικό του φρόνημα. Συγκεκριμένα, ο πρόεδρος της Σερβίας, με

ίδιο μήκος κύματος είναι και δήλωσή της στην καθημερινή εφημερίδα *Večernje Novosti*, όπου κατά την Grubješić, «δεν θα υπάρξει αναγνώριση του Κοσόβου, ούτε θέση του Κοσόβου στον ΟΗΕ» (International Radio Serbia, 2012, February 10).

δηλώσεις του μόλις μια μέρα από την ανάληψη των καθηκόντων του, απείλησε με νέα ένταση στα Βαλκάνια, λέγοντας ότι το 1995 η σφαγή της Srebrenica δεν ήταν γενοκτονία. «Δεν μπορούμε να πούμε ότι αυτό ήταν μια προμελετημένη πράξη και ότι αυτό που συνέβη ήταν μια πράξη γενοκτονίας» (CBC NEWS, 2012, June 2).⁴⁰⁰ Σε μια συνέντευξη για την γερμανική εφημερίδα *Frankfurter Allgemeine*, δήλωσε ότι το Vukovar - η πόλη στην Κροατία που βομβαρδίστηκε από το σερβικό στρατό στη διάρκεια του πολέμου το 1991 - ήταν μια «σερβική πόλη, στην οποία οι Κροάτες δεν είχαν το δικαίωμα να επιστρέψουν». Στη συνέχεια αρνήθηκε την πατρότητα της συγκεκριμένης δήλωσης, κατηγορώντας ότι την επινόησε ο ανταποκριτής της εφημερίδας (Drakulić, 2012). Στην ίδια συνέντευξη, παραδέχθηκε ότι εξαιτίας του γεγονότος ότι η Κροατία και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη είναι πλέον διεθνώς αναγνωρισμένα κράτη, το εδαφικό του όραμα «δεν πρόκειται ποτέ να πραγματοποιηθεί», δείχνοντας τη συνεχή αφοσίωσή του στην ιδέα της *Μεγάλης Σερβίας* (RFE/RL, 2012, May 30).⁴⁰¹ Ο πρόεδρος της Κροατίας Ivo Josipović, ως συνέπεια των παραπάνω δηλώσεων, δεν παρέστη στην ορκωμοσία του Nikolić, παρά την επίσημη πρόσκληση που του είχε αποσταλεί.⁴⁰²

Ο Nikolić αρνήθηκε να απαντήσει όταν ερωτήθηκε εάν θα παρέδιδε στη δικαιοσύνη τους εγκληματίες πολέμου, όπως κατηγορούνταν οι Radovan Karadžić και Ratko Mladić, εάν ήταν αυτός εκείνη την περίοδο στη θέση του προκατόχου του Tadić. Αρνήθηκε επίσης να αποδεχθεί τις κατηγορίες ότι διέπραξε έγκλημα με τη συμμετοχή του σε παραστρατιωτικές ομάδες στον πόλεμο εναντίον της Κροατίας, στον οποίο κατατάχθηκε εθελοντικά. «Δεν έχω διαπράξει κανένα έγκλημα. Και εγώ δεν ντρέπομαι για τίποτα που έχω κάνει από το 1990 έως σήμερα [...] Αυτές οι υποτιθέμενες παραστρατιωτικές μονάδες ήταν σύμφωνες με το τότε σύνταγμα της Γιουγκοσλαβίας [...] Ο καθένας έκανε ότι μπορεί για να υπερασπιστεί τους ανθρώπους και τη χώρα του [...] Όλοι οι λαοί από την πρώην Γιουγκοσλαβία πήραν μέρος στον

⁴⁰⁰ Η συγκεκριμένη δήλωσή του αυτή έρχεται σε αντίθεση με την αναγνώριση της σφαγής περίπου 8.000 Βόσνιων Μουσουλμάνων στη Srebrenica από τη διεθνή κοινότητα, αλλά και από το ίδιο το Σερβικό Κοινοβούλιο το 2010.

⁴⁰¹ Πιο συγκεκριμένα: “*There are dreams a man cannot fulfill. Croatia is an internationally recognized state. Croatian borders are on the Danube and there will be no changes of the borders. The same applies to Bosnia and Herzegovina. My dreams, from the time when Yugoslavia collapsed and decisions were made about who would live where, unfortunately were not realized. And, as things stand, they will never be realized*”.

⁴⁰² Για τις σχέσεις του Nikolić με τους Κροάτες, ενδεικτική ήταν δήλωσή του, στην οποία ανέφερε πως δεν μπορεί να συνεργαστεί με Κροάτες ηγέτες. «*Θα τους έλεγα ανοικτά: δεν μπορώ να συνεργαστώ μαζί σας, επειδή εκατοντάδες χιλιάδες Σέρβοι πολίτες περιμένουν εδώ και 12 χρόνια να τους επιτραπεί να επιστρέψουν στα σπίτια τους ως αξιοπρεπείς άνθρωποι*» (Jovanovic, 2012b).

πόλεμο. Μερικοί από αυτούς για να αποκτήσουν κράτη. Οι Σέρβοι για να σώσουν το κράτος τους. Αλλά οι Σέρβοι δεν κατάφεραν να ολοκληρώσουν το έργο τους» (Borger, 2012). Υποστήριξε μάλιστα ότι υπάρχει γενικότερα μια δυσμενέστερη μεταχείριση των Σέρβων, έναντι υπηκόων άλλων εθνοτήτων που κατηγορήθηκαν για εγκλήματα πολέμου. «Υπάρχουν λιγότεροι κατηγορούμενοι από άλλα έθνη και οι ποινές τους είναι κάπως πιο ήπιες. Έτσι ο σερβικός λαός τείνει να πιστεύει ότι η δικαιοσύνη δεν είναι ισότιμη για όλους. Όμως έχουμε αποδεχθεί τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου της Χάγης και γι' αυτό δεχόμαστε τις αποφάσεις του» (Borger, 2012).

8.2.4.2. Η ιδεολογία του κόμματος

Σύμφωνα με το καταστατικό του το SNS έχει δεσμευτεί να αγωνιστεί για: α) την εδαφική ακεραιότητα της Σερβίας, και τη διατήρηση των αυτόνομων περιοχών του Κοσόβου και της Βοϊβοντίνας ως ένα αναπόσπαστο και αδιαχώριστο τμήμα της χώρας, β) την καταπολέμηση της διαφθοράς⁴⁰³, γ) τη δημιουργία μιας ισχυρής οικονομίας, δ) την καταπολέμηση της ανεργίας, ε) τη δημιουργία ενός ισχυρού κράτους που θα πολεμήσει το οργανωμένο έγκλημα. Επίσης, τονίζεται η ανάγκη παροχής βοήθεια προς όλους τους Σέρβους που βρίσκονται εκτός της Σερβίας, κυρίως δε όσων κατοικούν στο έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Στον τομέα των ατομικών δικαιωμάτων, διακηρύττει την ανάγκη ανάπτυξης αρχών κράτους δικαίου, προστασίας και σεβασμού των μειονοτικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της Δημοκρατίας της Σερβίας. Ταυτόχρονα, οραματίζεται τη δημιουργία ενός κράτους κοινωνικής δικαιοσύνης, εντός του οποίου όλοι θα έχουν ίσες ευκαιρίες, με την παροχή σε όλες τις ευαίσθητες και ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και σε όλους τους τομείς της κοινωνικής τους δραστηριότητας των απαραίτητων συνθηκών ποιοτικής διαβίωσης. Επιπρόσθετοι στόχοι του κόμματος είναι η ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη και η αγροτική ανάπτυξη και η αποκέντρωση της Σερβίας, προκειμένου να αποφευχθεί η μείωση του πληθυσμού στις μικρότερες πόλεις και χωριά και η μετανάστευση του πληθυσμού στο Βελιγράδι και σε άλλες μεγαλύτερες πόλεις. Σε διεθνές επίπεδο, επιδίωξη αποτελεί η βελτίωση του διεθνούς κύρους και του ρόλου της Σερβίας στην παγκόσμια σφαίρα, όπως και η ένταξη της χώρας στην ΕΕ, με το Κόσοβο ως αναπόσπαστο κομμάτι της.⁴⁰⁴ Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να αναπτύξει

⁴⁰³ «Το κόμμα θα καταπολεμήσει τη διαφθορά και το οργανωμένο έγκλημα, επειδή χωρίς μια πραγματικά σκληρή μάχη κατά του μεγαλύτερου κακού της σύγχρονης σερβικής κοινωνίας, δεν πρόκειται να υπάρξει καμία οικονομική ή κοινωνική πρόοδος της Δημοκρατίας της Σερβίας» (SNS, n.d.b).

⁴⁰⁴ Στο πρόγραμμα του SNS αναγράφεται ότι η Σερβία, ως μια χώρα μικρή αλλά περήφανη, πρέπει να εργαστεί για τη βελτίωση του ρόλου και της θέσης της στον κόσμο, και να καταστεί η γέφυρα μεταξύ

σχέσεις με τη Ρωσία, την Κίνα, την Ινδία, τη Βραζιλία και άλλες κύριες πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις στο κόσμο, «οι οποίες παραδοσιακά είναι φίλοι και σύμμαχοι της Σερβίας». Τέλος, υποστηρίζει τη στρατιωτική ουδετερότητα της Σερβίας, με την ταυτόχρονη συγκρότηση ενός αποτελεσματικού, τεχνικά εξοπλισμένου και επαγγελματικού σερβικού στρατού, που θα καταστήσει τη χώρα ικανή να αντιμετωπίσει κάθε επιθετική επιβουλή (SNS, n.d.c: αρθρ. 2).

Σύμφωνα λοιπόν με το πρόγραμμα του κόμματος, η πολιτική δραστηριότητα του SNS ασκείται στη βάση δέκα κύριων αρχών. Η πρώτη από αυτές, αναφέρεται στην προστασία της εδαφικής ακεραιότητας της Δημοκρατίας της Σερβίας. Το ζήτημα του Κοσόβου, αποτέλεσε το κυρίαρχο νατιβιστικό στοιχείο του ιδεολογικού προφίλ του. Έτσι χαρακτηριστικά αναγράφεται ότι «το SNS θεωρεί το Κόσοβο και τα Μετόχια ως την καρδιά της Δημοκρατίας της Σερβίας και αναπόσπαστο μέρος της επικράτειάς της. Το SNS δεν πρόκειται να αποδεχθεί οποιαδήποτε προσπάθεια να διαλυθεί τμήμα του εδάφους της Σερβίας, και θα προστατεύσει τόσο το κράτος, όσο και τα εθνικά του συμφέροντα σε κάθε ίντσα του εδάφους με ένα ασυμβίβαστο τρόπο. Ταυτόχρονα, το SNS θα κάνει χρήση των πολιτικών και οικονομικών μέτρων που η Δημοκρατία της Σερβίας έχει στη διάθεσή της, για να αναπτύξει περαιτέρω το δικαστικό και πολιτικό σύστημά της, ιδιαίτερα στην αυτόνομη επαρχία της Βοϊβοδίνια, που ήταν, είναι και θα είναι αναπόσπαστο μέρος της Δημοκρατίας της Σερβίας σύμφωνα με το Σύνταγμα» (SNS, n.d.c).

Ταυτόχρονα, σύμφωνα με το SNS, η Δημοκρατία της Σερβίας «ως χώρα του σερβικού λαού και όλων των πολιτών της Σερβίας, έχει το καθήκον να υποστηρίξει τους ανθρώπους της Σερβίας εκτός των συνόρων της, ειδικά στο έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας». Ο αγώνας για το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, αλλά και για την επιστροφή όλων των Σέρβων απελαθέντων από τη Δημοκρατία της Σερβίας και την Κροατία, αποτελούν ένα από τα κύρια σημεία του προγράμματος του Σερβικού Προοδευτικού Κόμματος. Παράλληλα δηλώνεται, ότι η οικοδόμηση ισχυρότερων πολιτικών δεσμών και η οικονομική ενότητα στο πλαίσιο της Δημοκρατίας της Σερβίας, αντιπροσωπεύει μια ρεαλιστική πολιτική, με στόχο τη δημιουργία ενός κοινού ενιαίου κράτους του σερβικού λαού και όλων των ανθρώπων που ζουν στην επικράτεια της Σερβίας.

Ανατολής και Δύσης. Το SNS θεωρεί ότι αυτή η πτυχή έχει μεγάλη σημασία, αξιοποιώντας τα οφέλη που προέρχονται από όλο τον κόσμο. Και από τα δύο ημισφαίρια, το Ανατολικό και Δυτικό (SNS, n.d.b).

Συνεχίζοντας την εξέταση του προγράμματος του SNS, η Σερβία ως το κράτος του σερβικού λαού, θα πρέπει να προστατεύει τον σερβικό πληθυσμό στο Μαυροβούνιο. Βασικός έτσι στόχος είναι η απόκτηση εθνικών δικαιωμάτων και ελευθεριών των εκεί διαμενόντων Σέρβων, η προστασία της παράδοσης και του πολιτισμού τους, και η δημιουργία προϋποθέσεων για ένα μέλλον ευημερίας. Κατά το SNS, η προηγούμενη πολιτική της Σερβίας προς τη σερβική διασπορά ήταν ανεπαρκής, και δηλώνει ότι θα κάνει τα πάντα για να βοηθήσει τους πολίτες που ζουν εκτός των σερβικών συνόρων (SNS, n.d.c).

8.2.4.3. Τα εκλογικά αποτελέσματα

Οι Σέρβοι πολίτες στις εκλογές του 2012, κλήθηκαν να αναδείξουν όλα τα αιρετά αξιώματα στη χώρα τους. Τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τους βουλευτές της Εθνικής Συνέλευσης, και τις Δημοτικές Αρχές. Οι πολίτες της Αυτόνομης Επαρχίας της Βοϊβοδίνα, εξέλεξαν επιπλέον τα μέλη του τοπικού Κοινοβουλίου. Οι εκλογές χαρακτηρίστηκαν από την αντιπαλότητα δύο γενικότερων πολιτικών συνασπισμών: του αποκαλούμενου φιλοευρωπαϊκού μετώπου, με κυρίαρχο κόμμα το *DS* και ηγέτη του τον δύο φορές (2004, 2008) εκλεγμένο πρόεδρο της χώρας Tadić, και από την άλλη πλευρά το λεγόμενο συντηρητικό μέτωπο, οδηγούμενο από το SNS και τον Νικολιέ (Pavlonić, 2012). Παρ' ότι οι δημοσκοπήσεις το τελευταίο χρόνο έδειχναν ότι η επικράτηση του φιλοευρωπαϊκού μετώπου θα ήταν σχετικά άνετη,⁴⁰⁵ στις κοινοβουλευτικές εκλογές, ο συνασπισμός *As Κάνουμε τη Σερβία να προχωρήσει* (Pokrenimo Srbiju) που ηγούνταν το SNS, έλαβε με βραχεία κεφαλή υψηλότερο ποσοστό ψήφων. Συγκεκριμένα, έλαβε το 24,04%, καταλαμβάνοντας 73 έδρες στο Σερβικό Κοινοβούλιο (Lazea, 2015: 100). Στη νέα κυβέρνηση συμμετείχαν το *Σερβικό Προοδευτικό Κόμμα* (SNS), το *Σοσιαλιστικό Κόμμα Σερβίας* (SPS) και το κόμμα *Ενωμένες Περιφέρειες Σερβίας* (URS).⁴⁰⁶

Στις Προεδρικές εκλογές, ο Νικολιέ νίκησε τον Tadić κατά τη διάρκεια του δεύτερου γύρου στις 20 Μαΐου 2012. Ενάντια σε όλες τις πιθανότητες και δημοσκοπήσεις, ο Νικολιέ, με 25,05% στον πρώτο γύρο και 50,21% των ψήφων στον δεύτερο, αναδείχθηκε Πρόεδρος της Σερβίας, υποβάλλοντας ταυτόχρονα την παραίτησή του από την ηγεσία του SNS (Office for Democratic Institutions and

⁴⁰⁵ Το προβάδισμα του φιλοευρωπαϊκού μετώπου υπολογιζόταν σε 5-10% (Pavlonić, 2012).

⁴⁰⁶ Στην προγραμματική συμφωνία, τα τρία κόμματα στόχευαν σε οκτώ βασικούς άξονες: Εθνική πολιτική, οικονομική και κοινωνική πολιτική, κράτος δικαίου και νόμοι, μάχη κατά της διαφθοράς και του οργανωμένου εγκλήματος, μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης, αποκέντρωση και ελευθερία των ΜΜΕ (σ.τ.σ.).

Human Rights (OSCE/ODIHR), 2012). Ο Νικολιέ κατάφερε στον δεύτερο γύρο να συγκεντρώσει το σύνολο των ψηφοφόρων του συντηρητικού, εθνικιστικού και ακροδεξιού χώρου, αλλά και αρκετούς από τον μεσαίο χώρο, υποσχόμενος να φέρει σημαντικές αλλαγές και να αναπτύξει τη σερβική οικονομία (Lazea, 2015). Σε δηλώσεις του ισχυρίστηκε ότι οι συγκεκριμένες εκλογές δεν αποτέλεσαν δημοψήφισμα για το εάν η χώρα πρέπει ή όχι να ενταχθεί στην ΕΕ, αλλά η απόφαση για το ποιος θα επιλύσει τα οικονομικά προβλήματα που δημιούργησαν το *DS* και ο Tadić (The Economist, 2012, May 21). Πάνω σε αυτό πλαίσιο, ο Νικολιέ και ο νέος κυβερνητικός συνασπισμός (*SNS, SPS, URS*) στόχευσαν στην περιθωριοποίηση του *DS*.⁴⁰⁷ Άλλωστε το καθοριστικό διακύβευμα των εκλογών, ήταν η παραπαίουσα οικονομία της χώρας, την οποία ο Νικολιέ είχε υποσχεθεί να ενισχύσει με την επιβολή υψηλότερων φόρων για τους πλούσιους προκειμένου να καλυφθούν οι κοινωνικές παροχές.⁴⁰⁸

Μέσα σε ένα κλίμα γενικότερης απαισιοδοξίας, και παρά το γεγονός ότι η Σερβία έλαβε την άνοιξη του 2012 το καθεστώς της προ ένταξης χώρας στην ΕΕ, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας (24%), η δεινή οικονομική θέση (δημόσιο χρέος στα 24 δις ευρώ) (Thorpe, 2012) και η «αίσθηση απειλής της εθνικής κυριαρχίας»⁴⁰⁹ δημιούργησαν τις προϋποθέσεις επιτυχίας του Νικολιέ. Οι ψηφοφόροι θεώρησαν ότι κανένα από τα κόμματα που συμμετείχαν στη λεγόμενη «δημοκρατική επανάσταση» του 2000 κατά του καθεστώτος του Μίλοσενιέ, δεν ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες τους. Το *Δημοκρατικό Κόμμα* ήταν αυτό που εισέπραξε κυρίως αυτή τη θεωρούμενη αποτυχία. Επιπλέον, στις συγκεκριμένες εκλογές παρατηρήθηκαν υψηλά ποσοστά αποχής,⁴¹⁰ ενώ πολλοί πολίτες επέλεξαν την επιλογή της λευκής ψήφου. Η ελλιπής πίστη των Σέρβων πολιτών στο πολιτικό σύστημα, η εκτεταμένη διαφθορά και η οικονομική ύφεση, αποθάρρυναν το εκλογικό σώμα στο να συμμετέχει μαζικά στο

⁴⁰⁷ Σε σχετική δήλωση του, ο Νικολιέ κατηγόρησε το *DS* για όλες τις ανεπιθύμητες εξελίξεις, λέγοντας ότι «ο Tadić ανησυχούσε περισσότερο για τους εξωτερικούς παράγοντες [...] και είχε χάσει την επαφή με την πραγματικότητα» (Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2012: 3).

⁴⁰⁸ Για περισσότερα σχετικά με το οικονομικό πρόγραμμα του *SNS*, βλ. (SNS, n.d.a).

⁴⁰⁹ Που για μερίδα του σερβικού πληθυσμού ήταν υπαρκτή μέσα από τη «συνεχή ανάμειξη και όχληση των διεθνών θεσμών στα θέματα του Κοσόβου και της μεροληπτικής κατά την άποψή του αντιμετώπισης της χώρας από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία». Ταυτόχρονα, η εμπιστοσύνη των Σέρβων προς άλλες εθνότητες και θεσμούς, παρουσίαζε σύμφωνα με το *Βαλκανικό Παρατηρητήριο Gallup*, διαχρονικά εξαιρετικά μικρά ποσοστά (5,5% το 2012). Βλ. <http://www.balkan-monitor.eu/index.php/dashboard>, πρόσβαση 04/10/2012.

⁴¹⁰ Υπολογίζεται ότι, σε αντιδιαστολή με τις προεδρικές εκλογές του 2008 στις οποίες η συμμετοχή στον επαναληπτικό γύρο κυμάνθηκε στο ποσοστό του 68%, στις αντίστοιχες προεδρικές εκλογές του 2012, μετά βίας υπερέβη το 46% (Pavlonić, 2012).

δεύτερο γύρο.⁴¹¹ Οι μοναδικοί ψηφοφόροι που κινητοποιήθηκαν έντονα και επέδειξαν προθυμία και αρκετό θυμό ήταν οι υποστηρικτές του Nikolić (Kolak, 2012).

Ο Nikolić πέτυχε να παρουσιάσει ένα φιλοευρωπαϊκό πρόσωπο, με ένα ταυτόχρονα κρυφό ευρωσκεπτικισμό, με σκοπό την προστασία των εθνικών συμφερόντων.⁴¹² Με αυτόν τον τρόπο, απέφυγε τις εθνικιστικές κορώνες και ιδέες που στηρίζονταν σε εδαφικές διεκδικήσεις σύμφωνα με τις επιδιώξεις της *Μεγάλης Σερβίας*, των οποίων ήταν ένθερμος υποστηρικτής τα προηγούμενα χρόνια.⁴¹³

Το ζήτημα του Κοσόβου αποτέλεσε το πρώτο φλέγον θέμα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η νέα κυβέρνηση του Βελιγραδίου. Ο Nikolić και η ηγετική ομάδα του κόμματος προσπάθησαν να καλλιεργήσουν την εντύπωση ότι το θέμα του Κοσόβου αποτελούσε ζήτημα διαπραγματεύσεως. Οι πολλαπλές αντιφατικές και ασαφείς δηλώσεις, προκάλεσαν σύγχυση, αλλά σε τελική ανάλυση στόχευαν να επαναφέρουν το σενάριο της διχοτόμησης. Ο εθνικισμός και ο νατιβισμός ήταν διάχυτος σε αυτήν τη αντίληψη και επιδίωξη.

Στις συγκεκριμένες εκλογές, ο Nikolić παρουσίασε τον εαυτό του ως τον «πατέρα» όλου του έθνους, τον οποίο θα μπορούσαν να εμπιστευτούν και με τον οποίο να ταυτιστούν όλοι οι απλοί και «καθημερινοί» Σέρβοι πολίτες. Εναντιώθηκε στη διαφθορά των ελίτ, και ισχυρίστηκε ότι αποτελεί «θύμα των μέσων μαζικής ενημέρωσης» (Gec, 2012). Σε τηλεοπτική εμφάνισή του ανέφερε, ότι η Σερβία θα πρέπει να βρίσκεται με το ένα πόδι στην Ανατολή και με το άλλο στη Δύση, υποστηρίζοντας έτσι «την πολιτική της διπλής πόρτας». Με αυτόν τον τρόπο κατέκρινε την πολιτική του προκατόχου του, δείχνοντας ταυτόχρονα και τη φιλορωσική του προδιάθεση (Bilefsky, 2012).⁴¹⁴ Αμέσως μετά την εκλογή του, συναντήθηκε με τον Ρώσο ομόλογό του, Vladimir Putin. Το Βελιγράδι ζητούσε από τη Ρωσία δάνειο λόγω της σοβαρής οικονομικής κρίσης. Προσδοκούσε επίσης οφέλη από την κατασκευή του αγωγού αερίου South Stream, και στρατηγικό επενδυτή για

⁴¹¹ Πολλές επίσης μικρές ομάδες διανοουμένων, και προοδευτικών αριστερών κομμάτων, μπορούσαν να τις εκλογές (Tesanovic, 2012).

⁴¹² Σε ομιλία του τόνισε ότι η Σερβία θα ακολουθήσει τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, μια σκληρή γραμμή για τα εθνικά θέματα και συμφέροντά της (Tesanovic, 2012).

⁴¹³ Ενδεικτικά, πριν τη διακήρυξη ανεξαρτησίας του Κοσόβου το 2008, είχε αναφέρει πως ήταν έτοιμος να ξεκινήσει πόλεμο για το Κόσοβο. «Θα αντιδράσουμε με τον ίδιο τρόπο. Θα ξεκινήσουμε πόλεμο στους Αλβανούς. Είναι έτοιμοι, κατά τα λεγόμενά τους. Λοιπόν, θα ετοιμαστούμε κι εμείς» (Jovanovic, 2012b).

⁴¹⁴ Σε άλλη δήλωση του υπογραμμίζει: «είναι στην καρδιά μου, και κανείς δεν μπορεί να πάρει τη Ρωσία μακριά από μένα» (Al Jazeera, 2012, May 21).

τη χαλυβουργία Smederevo Zelezara. Κατά την παραμονή του στη Ρωσία, ο Nikolić δήλωσε σε ΜΜΕ πως είναι «μεγάλος Ρωσόφιλος», προσθέτοντας ότι η Ρωσία είναι η μεγάλη σύμμαχος της Σερβίας (Jovanović, 2012a).

Τον Ιανουάριο του 2014, και έπειτα από δύο χρόνια διακυβέρνησης, η κυβέρνηση της Σερβίας ανακοίνωσε την πρόθεσή της να ζητήσει πρόωρες εκλογές για τον Μάρτιο του 2014. Παρά το γεγονός ότι η κυβέρνηση είχε μια σταθερή πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο, χωρίς ταυτόχρονα να αντιμετωπίζει θέμα απώλειας της δεδηλωμένης, η απόφαση αυτή δεν αποτέλεσε έκπληξη. Η επίσημη εξήγηση που δόθηκε ήταν ότι έπειτα από μια σειρά επιτυχιών σε κρίσιμα βήματα - όπως η έναρξη των συνομιλιών ένταξης στην ΕΕ, η εμβάθυνση του διάλογου με την Priština, μερικές εσωτερικές μεταρρυθμίσεις, η καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς - τα επόμενα πολιτικά βήματα θα απαιτούσαν «τη μεγαλύτερη δυνατή πολιτική υποστήριξη των πολιτών της Σερβίας· μια νέα σαφή εντολή από τον λαό, όπως τονίστηκε, και η νομιμοποίηση μιας νέας ισχυρής κυβέρνησης» (Ristić, 2014: 81). Ο πραγματικός όμως λόγος, ήταν η πρόθεση διάλυσης του κυβερνητικού συνασπισμού από το SNS και η μονοπώληση της εξουσίας από αυτό, δεδομένου ότι όλες οι ενδείξεις και οι δημοσκοπήσεις εμφάνιζαν ενισχυμένα ποσοστά (Lazea, 2015; Maksimovic & Armakolas, 2014).⁴¹⁵

Στις συγκεκριμένες κοινοβουλευτικές εκλογές, όλα σχεδόν τα κόμματα - με την εξαίρεση των DSS και SRS, όπως και των οργανώσεων Dveri και Obraz, που ζητούσαν τη διακοπή των συνομιλιών για την ένταξη της Σερβίας στην ΕΕ και τη καλλιέργεια στενότερων δεσμών με τη Ρωσία - είχαν παρεμφερή προγράμματα. Έτσι, οι βασικοί πυλώνες αυτών των προγραμμάτων, εστίαζαν στη συνέχιση της ενταξιακής διαδικασίας της χώρας με την ΕΕ και του διαλόγου με την Priština, ορίζοντας ταυτόχρονα ως τα σημαντικότερα προβλήματα της Σερβίας, αυτά της ανεργίας και της διαφθοράς (Koktsidis, Armakolas, Maksimovic, & Feta, 2014; Ristić, 2014). Το SNS, λοιπόν, έκανε ακόμα μια «ιδεολογική υποχώρηση». Εγκατέλειψε τις ακραίες εθνικιστικές θέσεις από τις οποίες διακατεχόταν πάνω στο θέμα του Κοσόβου. Δεδομένου ότι η ΕΕ είχε συνδέσει το ζήτημα του Κοσόβου με την έναρξη των διαδικασιών για την ένταξη της Σερβίας, η συγκυβέρνηση SNS-SPS

⁴¹⁵ Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται στους παραπάνω, σε έρευνα που διεξήχθη τον Μάιο του 2013, το SNS λάμβανε το 40,4% της προτίμησης των πολιτών, ενώ πολύ μακριά ακολουθούσαν το DS με 12,6%, και το SPS με 10%.

προχώρησε το 2013 στη σύναψη συμφωνίας με την Priština.⁴¹⁶ Τελικά, τον Ιανουάριο του 2014, η ΕΕ αποφάσισε την επίσημη έναρξη των διαπραγματεύσεων ένταξης με τη Σερβία (Maksimovic & Armakolas, 2014: 1).

Έτσι στις συγκεκριμένες εκλογές, το SNS με ηγέτη τον Aleksandar Vučić, υπήρξε ο κυρίαρχος κομματικός φορέας του συνασπισμού κομμάτων με την ονομασία *Για το Μέλλον το Οποίο Πιστεύουμε*. Στο εν λόγω συνασπισμό συμμετείχαν, εκτός του SNS, το SDPS, η NS, το SPO και το PS. Ο συγκεκριμένος πολιτικός συνασπισμός έλαβε την πρώτη θέση, συλλέγοντας ως ποσοστό το 48,35% και καταλαμβάνοντας 158 έδρες.⁴¹⁷ Οι εκλογικές επιδόσεις του SNS, ήταν σχεδόν διπλάσιες σε σχέση με αυτές των εκλογών του 2012. Το αποτέλεσμα αυτό, επέτρεψε στο κόμμα τη δημιουργία αυτοδύναμης κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Vučić, αφού κατάφερε να κερδίσει την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών.⁴¹⁸

Η επικράτηση του Vučić και του SNS, κάθε άλλο παρά τυχαία ήταν. Όπως αναφέρει η Ristić, ο πρώτος λόγος που εξηγεί το εκλογικό αποτέλεσμα, ήταν ο έλεγχος και η χειραγώγηση των μέσων ενημέρωσης από την πλευρά του SNS. Στο πλαίσιο αυτό, τα MME παρείχαν υπερβολική προβολή και στήριξη των επιτευγμάτων του κόμματος, «θεοποιώντας» ταυτόχρονα την προσωπικότητα του Vučić. Από την άλλη πλευρά, έγινε προσπάθεια αμαύρωσης των πολιτικών αντιπάλων του SNS, κυρίως πάνω σε θέματα που σχετίζονται με τη διαφθορά. Ένας δεύτερος λόγος, ήταν η χρήση από το κόμμα πελατειακών σχέσεων, προκειμένου να διατηρηθεί ο έλεγχος του κρατικού μηχανισμού. Τέλος, το SNS κατόρθωσε να παρακάμψει όλους τους μηχανισμούς, προκειμένου να διαιρέσει τις εξουσίες στη λογική «του διαίρει και

⁴¹⁶ Σύμφωνα με τους όρους της συμφωνίας, το Βελιγράδι αναγνώρισε ότι η κυβέρνηση στην Priština ασκεί διοικητική αρχή επί του εδάφους του Κοσόβου - και ότι είναι διατεθειμένο να συνεργαστεί με την Priština ως νόμιμη κυβερνούσα Αρχή. Όμως, δεν αναγνώρισε επίσημα το Κόσοβο ως κυρίαρχο κράτος, παρ' ότι υποσχέθηκε να άρει τις αντιρρήσεις του σχετικά με τη συμμετοχή του Κοσόβου σε διεθνείς οργανισμούς εάν άλλα κράτη ήταν διατεθειμένα να δεχθούν το Κόσοβο ως μέλος. Από την πλευρά της, η Priština αποδέχτηκε ότι οι Σέρβοι που ζουν στο βόρειο Κόσοβο, μπορούν σε μεγάλο βαθμό, να αυτοδιαχειρίζονται τις υποθέσεις τους, εφ' όσον αναγνωρίζουν ότι ονομαστικά αποτελούν τμήμα του Κοσόβου. Οι Σέρβοι του βόρειου Κοσόβου θα αποκτήσουν επίσης τον δικό τους επικεφαλής στην περιφερειακή αστυνομία και η Priština έχει δεσμευθεί να μην αναπτύξει τις δυνάμεις των Κοσοβάρων Αλβανών στην περιοχή. Βλ. Gvosdev (2013), European External Action Service (2013, April 19).

⁴¹⁷ Για τη σύνθεση του εκλογικού συνασπισμού, βλ. (Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), 2014: 24).

⁴¹⁸ Να σημειωθεί ότι είναι λίγες οι φορές που συμβαίνει κάτι τέτοιο στην κοινοβουλευτική ιστορία της μετακομμουνιστής Σερβίας. Η πρώτη φορά που κάποιο κόμμα ή συνασπισμός κομμάτων κατάφερε να επιτύχει την απόλυτη πλειοψηφία των κοινοβουλευτικών εδρών, συνέβη από το SPS στις εκλογές του 1990, και η δεύτερη με το DOS το 2002 (σ.τ.σ.).

βασίλευε», και να παράσχει ένα σύστημα ελέγχων και ισορροπιών με στόχο να διατηρήσει τον απόλυτο έλεγχο (Ristić, 2014: 84).

Έχοντας λιγότερο από δύο χρόνια στην κυβέρνηση, η λαϊκή υποστήριξη για το SNS αυξήθηκε σημαντικά, κυρίως λόγω της προσωπικής εκστρατείας του ηγέτη του Vučić για την καταπολέμηση της διαφθοράς και του οργανωμένου εγκλήματος - τομείς που η σερβική κοινωνία θεωρεί ως τους πλέον προβληματικούς. Ωστόσο, πολλοί υποστηρίζουν ότι η μεγιστοποίηση της επιρροής του SNS, είναι λιγότερο αποτέλεσμα των συγκεκριμένων μέτρων που εφαρμόζονται σε αυτούς τους τομείς, και περισσότερο απόρροια της λαϊκιστικής ρητορικής που χρησιμοποιεί συχνά η ηγεσία του κόμματος. Μια τέτοια ισχυρή λαϊκή υποστήριξη, δίνει το δικαίωμα στο SNS να κυβερνήσει με «άλλο αέρα», «εισπράττοντας πολιτικά οφέλη όχι για το καλό της χώρας στο σύνολό της» (Maksimovic & Armakolas, 2014: 8).⁴¹⁹

Σε αυτές τις εκλογές, όπως τονίζει σε δημοσίευσή της η Επιτροπή του Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στη Σερβία, ο Vučić, «συνδυάζοντας τον παραδοσιακό εθνικισμό και τον λαϊκισμό με ένα υποτιθέμενο εκσυγχρονισμό, κέρδισε σημαντικά τμήματα της άκρας δεξιάς και του συντηρητικού εκλογικού σώματος (πιθανούς ψηφοφόρους του DSS, Dveri, SRS και άλλων), όπως επίσης και των Φιλελευθέρων [...]. Οι εκλογές του 2014 ήταν μια ψηφοφορία για τον καλύτερο «ανάδοχο» μιας 'ρεαλιστικής εθνικιστικής σερβικής' πολιτικής, προωθώντας από τη μια, τη στενή συνεργασία με την ΕΕ και τη Δύση - χωρίς όμως να υιοθετεί το σύστημα αξιών τους - στηρίζοντας παράλληλα, τα πανσλαβικά συναισθήματα (σχέσεις με τη Ρωσία) και τις θεμελιώδεις αρχές του σερβικού εθνικισμού» (Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2004a: 2, 7).

8.3. Η Σερβική Εξτρεμιστική Δεξιά

8.3.1. Η χριστιανική (ακρο)δεξιά

8.3.1.1. Το Πατριωτικό Κίνημα Αξιοπρέπειας *Obraz* (Otačastveni Pokret Obraz)

Η *Obraz*⁴²⁰ είναι από τις πλέον ακραίες παραθρησκευτικές οργανώσεις στη Σερβία. Σύμφωνα με τη σερβική αστυνομία, χαρακτηρίζεται ως ένας κληροφασιστικός πολιτικός οργανισμός (Bakic, 2013: 3), η οποία φαίνεται να παρουσιάζει

⁴¹⁹ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι παραπάνω ερευνητές, «οι πρόωρες εκλογές αντιπροσώπευαν μια κραυγαλέα προσπάθεια του Vučić να επωφεληθεί από την αύξηση της λαϊκής υποστήριξης για το κόμμα του και τον ίδιο προσωπικά, η οποία έρχεται σε αντίθεση με τις θεμελιώδεις αρχές της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, και αποτελεί κατάχρηση των δημοκρατικών θεσμών».

⁴²⁰ Η λέξη *Obraz* στα σερβικά σημαίνει μάγουλο, ή μεταφορικά, καθαρό πρόσωπο-μέτωπο (σ.τ.σ.).

ευρεία συμμετοχή.⁴²¹ Η οργάνωση έχει και την υποστήριξη της ρωσικής *Obraz* (Dzombic, 2014: 109).⁴²² Η *Obraz* μπορεί να θεωρηθεί και ως μια περίπτωση κλασικού φασισμού, δεδομένου ότι βασίζεται στη θεωρητική παράδοση του σερβικού φασιστικού κινήματος *Zbor* που έδρασε την περίοδο των δεκαετιών του '30 και '40 (Bakic, 2013: 3).⁴²³ Ιδρύθηκε το 1997, έχοντας ως ηγέτη της τον κοινωνιολόγο και θεολόγο Nebojša Krstić. Η ίδρυση της οργάνωσης υπήρξε το επιστέγασμα της κίνησης μιας ομάδας φοιτητών του Βελιγραδίου υπό την αιγίδα του Krstić, που εξέδιδε το περιοδικό *Obraz* από το 1993. Μετά τον θάνατο του Krstić τον Δεκέμβριο του 2001 σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα, τη θέση του αρχηγού της οργάνωσης κατέλαβε ο γενικός γραμματέας της, Mladen Obradović (Byford, 2002: 44).⁴²⁴ Η οργάνωση διατηρεί δεσμούς με άλλες ακροδεξιές οργανώσεις στην Ευρώπη, όπως τη ρουμανική *Noua Dreapta*, την πολωνική *Narodowe Odrodzenie Polski*, την ιταλική *Forza Nuova*, την ισπανική *La Falanga*, τη σλοβάρικη *Slovenska Pospolitost* και τη γαλλική *Renouveau Francais* (Babić, 2015: 87).

Η οργάνωση έγινε ευρύτερα γνωστή, όταν μέλη της συμμετείχαν στις βιαιότητες για τη ματαίωση της παρέλασης των ομοφυλοφίλων στο Βελιγράδι το 2001.⁴²⁵ Η *Obraz* μαζί με την εθνικιστική οργάνωση «*Εθνικό Κίνημα 1389*» (Narodni Pokret 1389), πρωτοστάτησαν το 2009 σε μια σειρά από βίαιες εκδηλώσεις, με αποτέλεσμα ο υπουργός δικαιοσύνης να προτείνει την παραπομπή τους στο Συνταγματικό Δικαστήριο προκειμένου να τεθούν εκτός νόμου (Barlovac, 2009a). Στις 12 Ιουνίου 2012, η οργάνωση τέθηκε εκτός νόμου από το Συνταγματικό Δικαστήριο της Σερβίας για παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των μειονοτήτων και για την υποκίνηση εθνοτικού και θρησκευτικού

⁴²¹ Κατά τους ισχυρισμούς της οργάνωσης, απ αριθμεί χιλιάδες μέλη στη Σερβία και στο Μαυροβούνιο.

⁴²² Η ρωσική *Obraz* είναι μια εθνικιστική οργάνωση, η οποία εναντιώνεται στον νεωτερισμό. Για περισσότερα σχετικά με τη ρωσική *Obraz*, βλ. <http://rus-obraz.net/en>, πρόσβαση 05/03/2010.

⁴²³ Το *Γιουγκοσλαβικό Εθνικό Κίνημα* (Jugoslavenski Narodni Pokret), γνωστό και με την ονομασία *Ενωμένη Μαχητική Οργάνωση Εργασίας* (Združena Borbeno Organizacija Rada, Zbor), υπήρξε ένα φασιστικό κίνημα στη Γιουγκοσλαβία που δραστηριοποιήθηκε υπό την ηγεσία του πολιτικού Dimitrije Ljotić. Ιδρύθηκε το 1935 και έλαβε σημαντική γερμανική οικονομική και πολιτική υποστήριξη κατά τη διάρκεια της μεσοπολεμικής περιόδου.

⁴²⁴ Ο Obradović έχει καταδικαστεί αρκετές φορές από τη σερβική δικαιοσύνη για την ακτιβιστική του δράση, κυρίως ενάντια στην κοινότητα των ομοφυλοφίλων και για την παρεμπόδιση των πορειών τους (Stjelja, 2014: 87).

⁴²⁵ Στις δραστηριότητες της *Obraz*, αναφέρεται η παρακάτω έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας: Serbia: Official silence greets homophobic poster campaign (Amnesty International, 2014). Η ίδια έκθεση εξετάζει επίσης όσους υπερασπίζονται τα δικαιώματα των λεσβιών, ομοφυλόφιλων ανδρών, αμφισεξουαλικών και τρανσέξουαλ (ΛΟΑΤ). Από το 2001 μέχρι σήμερα, η κοινότητα των ΛΟΑΤ στη Σερβία αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα στην προσπάθειά της να κατορθώσει να πραγματοποιήσει παρέλαση την «Ημέρα Υπερηφάνειας» εξαιτίας σοβαρών απειλών από ακροδεξιές και θρησκευτικές οργανώσεις.

μίσους (Tomić, 2013: 109).⁴²⁶ Εξαιτίας αυτής της απαγόρευσης, σήμερα η οργάνωση δραστηριοποιείται με την ονομασία *Srbski Obraz*.⁴²⁷

Η *Obraz* θεωρεί την ορθόδοξη πίστη και τον πατριωτισμό ως τους θεμέλιους λίθους του σερβικού έθνους, και συχνά αναφέρεται στις αρχές και τις παραδόσεις του Velimironić και του Αγίου Σάββα.⁴²⁸ Κεντρικός στόχος της οργάνωσης είναι η εγκαθίδρυση ενός «δυνατού και υγιούς» έθνους-κράτους, το οποίο θα είναι ικανό να αμυνθεί των πολλών εχθρών του σερβικού λαού. «Η λίστα των εχθρών της Σερβίας» είναι μεγάλη. Σε αυτήν περιλαμβάνονται: οι ρατσιστές αντι-χριστιανοί Σιωνιστές (Εβραίοι), οι Ustaše (Κροάτες), οι Μουσουλμάνοι εξτρεμιστές (Βόσνιοι), οι Šiptarski (Αλβανοί), οι ψεύτικοι ειρηνοποιοί (η Νέα Τάξη Πραγμάτων), οι κομμουνιστές, οι φασίστες, οι ομοφυλόφιλοι, οι ναρκομανείς, οι εγκληματίες, οι σατανιστές, οι θρησκευτικές οργανώσεις άλλων δογμάτων (Bakić, 2013; Byford, 2002; OBRAZ, n.d.).⁴²⁹ Η φιλελεύθερη δημοκρατία - η οποία κατά την *Obraz*, αποτελεί ένα «Εβραιο-

⁴²⁶ Η απόφαση του Δικαστηρίου αναφέρει ότι: «τα μέλη της *Obraz*, έχουν κάνει κατάχρηση των δικαιωμάτων του συνέρχεσθαι και της ελευθερίας της έκφρασης [...] Στις πράξεις της οργάνωσης και στις δραστηριότητές της, περιλαμβάνονται απόψεις που κάνουν ουσιαστικές διακρίσεις ανάμεσα στους πολίτες στη βάση των προσωπικών τους χαρακτηριστικών, μέσω μίσους, παρενόχλησης και ταπεινωτικής μεταχείρισης - τα οποία παραβιάζουν συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα των πολιτών, τις αρχές του κράτους δικαίου, καθώς και τις βασικές αρχές της δημοκρατίας και των ευρωπαϊκών αξιών επί των οποίων η συνταγματική τάξη της Σερβίας ανήκει» (Stakić, 2015; Stjelja, 2014).

⁴²⁷ Η Σερβική *Obraz* αναπροσδιορίζεται ως «Ορθόδοξο πατριωτικό κίνημα, που αγωνίζεται για την πνευματική ανανέωση της Σερβίας και την οικοδόμηση του κράτους πάνω στα θεμέλια της Σερβικότητας. Δημιουργήθηκε μετά τις epαίσχυντες, αβάσιμες πολιτικά και νομικά, επιβαλλόμενες αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Σερβίας στις 12 Ιουνίου του 2012, που απαγόρευσαν τις δράσεις της πρώτης Ορθόδοξης πολιτικής οργάνωσης στην πρόσφατη ιστορία της Σερβίας» (Србски Образ, n.d.a).

⁴²⁸ Στις βασικές αρχές της οργάνωσης αναφέρεται ότι: «η Σερβική Ορθόδοξη πίστη, η ευσέβεια και ο πατριωτισμός, είναι οι προϋποθέσεις για την ύπαρξη του σερβικού λαού και των πλουσίων και ισχυρών μελών της Σερβίας. Χωρίς μια υγιή χριστιανική πνευματικότητα, δεν μπορεί να υφίσταται μια υγιής σερβική κοινωνία» (Србски Образ, n.d.b). Η λατρεία του Αγίου Σάββα, που είναι γνωστή ως “Svetosavlje”, αναφέρεται σε μια κοσμοθεωρία εμπνευσμένη από τη ζωή του Rastko Nemanjić. Ο Rastko Nemanjić έζησε μεταξύ 1175 και 1235. Ήταν Σέρβος πρίγκιπας, μοναχός, κτήτορας της μονής Χιλανδαρίου, ηγούμενος της μονής Studenica, συγγραφέας, διπλωμάτης, και ο πρώτος Αρχιεπίσκοπος της αυτοκέφαλης Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η *Svetosavlje* αποτελεί την ιδεολογική μήτρα από την οποία προέρχονται όλες οι ιδέες και το σύστημα αξιών της *Obraz* (Babić, 2015: 86).

⁴²⁹ Ακόμη και σήμερα κατά την οργάνωση, οι εχθροί της Σερβίας απειλούν την ύπαρξη της χώρας. Συγκεκριμένα στην παράθεση των βασικών θέσεων της, αναφέρεται ότι: «οι Σέρβοι είναι το μόνο ιστορικό συνταγματικό έθνος στην Ευρώπη, που έχει εισέλθει στον 21^ο αιώνα χωρίς μια λύση στο εθνικό του ζήτημα. Η σερβική κρατική υπόσταση συρρικνώνεται συνεχώς, ενώ η πνευματική και φυσική επιβίωση του έθνους μας απειλείται όσο ποτέ άλλοτε. Το εθνικό σερβικό ζήτημα σήμερα είναι: Θα επιβιώσουν οι Σέρβοι - ή θα έχουμε αφανιστεί, δολοφονημένοι άγρια από Šiptar (Αλβανούς) τρομοκράτες, ισλαμιστές φονταμενταλιστές, Ustashi και NATO κατακτητές; Θα επιβιώσουν σε τελική ανάλυση οι Σέρβοι ή πρόκειται στο όνομα της λεγόμενης δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να εξαφανιστούν στο χωνευτήρι της Νέας Τάξης Πραγμάτων; Θα επιβιώσουν τελικά οι Σέρβοι ή εμείς και τα παιδιά μας θα καταστραφούμε εντελώς από τις αμβλώσεις, τις αιρέσεις, την εγκληματικότητα και τα ναρκωτικά. Στον αιώνα με τους μεγαλύτερους πειρασμούς που βρίσκονται μπροστά μας, και αντιμέτωποι με τις μεγαλύτερες προκλήσεις, η σερβικότητα μπορεί να κερδίσει και να επιβιώσει μόνο σε ένα ελεύθερο και ευλογημένο από το Θεό έθνος-κράτος· σε μια σερβική Σερβία, η οποία θα ελευθερώσει και θα ενώσει όλες τις σερβικές πατρίδες» (Србски Образ, n.d.b).

μασονικό εργαλείο καταπίεσης» - πρέπει να αντικατασταθεί από ένα κορπορατιστικό κράτος, οδηγούμενο από ευσεβείς πατριώτες (Wiesinger, 2008: 3-4). Η οργάνωση στρέφεται εναντίον προσώπων διαφορετικών εθνοτήτων, θρησκευτικών πεποιθήσεων και ομοφυλοφιλικών σεξουαλικών επιλογών. Υποστηρίζει τις αξίες των σερβικότητας, την εθνική ομογενοποίηση, την «επιστροφή» όλων των σερβικών εδαφών, τη «Σερβική συναδέλφωση αντί της αντι-Σερβικής Δημοκρατίας», και την «Ανατολική-ορθόδοξη πίστη αντί του αθεϊσμού και του Ισλαμισμού» (Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2009: 2).

Η διαφορά της *Obraz* από τις άλλες οργανώσεις είναι ότι διακηρύσσει ανοιχτά το μίσος της προς όλους σχεδόν τους μη Σέρβους. Ειδικά απέναντι στους Αλβανούς, τους Μουσουλμάνους και τους Κροάτες, προωθώντας έναν επιθετικό εθνικισμό, με ισχυρά στοιχεία κληροφασισμού. Απορρίπτει τη φιλελεύθερη δημοκρατία και τις ανθρωπιστικές αξίες, ενώ διακατέχεται από έντονη αντισημιτική δράση.⁴³⁰ Υιοθετεί τη χρήση βίας εναντίον των διαφωνούντων αντιπάλων, και την προσφυγή σε πόλεμο για την επανάκτηση εδαφών στην Κροατία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη και στο Κόσοβο, τα οποία θεωρεί αναπόσπαστο κομμάτι της Σερβίας (Ćirić, 2008).⁴³¹ Φυσικά δεν παραλείπει να εξυμνεί ως ήρωες τους εγκληματίες πολέμου Radovan Karadžić και Ratko Mladić (Србски Образ, n.d.c).⁴³²

8.3.1.2.Η οργάνωση *Srpski Sabor Dveri*: «Δεν είμαστε ένα κόμμα, είμαστε μια οικογένεια»⁴³³

Η οργάνωση *Srpski Sabor Dveri*⁴³⁴ ιδρύθηκε το 1999, όταν μια ομάδα από φοιτητές της Φιλολογικής Σχολής του Βελιγραδίου άρχισε να εκδίδει το περιοδικό *Dveri Srpske*. Σήμερα η οργάνωση διαθέτει παραρτήματα σε τουλάχιστον είκοσι

⁴³⁰ Τον Φεβρουάριο του 2001, εντοπίστηκαν σε μια συναγωγή στο Βελιγράδι, αντισημιτικά γκράφιτι με ναζιστικά σύμβολα που είχαν την «υπογραφή» της *Obraz*.

⁴³¹ Στις διακηρύξεις της παρατηρούνται έντονες αλτρωτικές τάσεις. Συγκεκριμένα η οργάνωση επιζητά «την απελευθέρωση, την ενοποίηση, και τη σωτηρία του Σερβικού έθνους· την Πατρίδα, ως μία γεωπολιτικά· την οικοδόμηση του κράτους· τη συγκρότηση ενός πνευματικού χώρου για όλες τις σερβικές Πατρίδες, από τον ποταμό Κιρα μέχρι τον ποταμό Βαρδάρη, και από τον Δούναβη μέχρι την Αδριατική» (Србски Образ, n.d.a).

⁴³² Στη διάρκεια μάλιστα της προεκλογικής περιόδου για τις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014 - εκλογές στις οποίες η οργάνωση συνεργάστηκε με το *SRS* και την οργάνωση *SNP Naši* - μέλη της οργάνωσης, μαζί με μέλη των άλλων ακροδεξιών κομμάτων και μορφωμάτων, επισκέφτηκαν από κοινού το χωριό Lazarevo κοντά στο Zrenjanin, προκειμένου «να αποδώσουν τιμές» στον Branislav Mladić, ξάδελφο και «διάσημο προστάτη του Σέρβου ήρωα», στρατηγού Ratko Mladić (Barišić, 2014: 48).

⁴³³ Πρόκειται για ένα από τα πλέον χρησιμοποιούμενα συνθήματα της οργάνωσης.

⁴³⁴ Στα αγγλικά μεταφράζεται από τον Byford (2003: 6) ως: *Serbian Assembly 'Doorway'*, Σε μια ελεύθερη μετάφρασή μας: «Σερβική Συνέλευση "Η Πύλη"». Η λέξη «Πύλη» αναφέρεται στην πύλη του ορθόδοξου ναού στο ιερό (εικονοστάσιο), που διαχωρίζει τους λαϊκούς από τους ιερείς και τα «θεία» (σ.τ.σ.).

σερβικές πόλεις. Εκτός από τη δημοσίευση του προαναφερθέντος περιοδικού και βιβλίων με θρησκευτικό και εθνικιστικό περιεχόμενο, η οργάνωση διοργανώνει διαλέξεις και συγκεντρώσεις σε όλη τη σερβική επικράτεια και στο εξωτερικό. Προσπαθεί να κινητοποιήσει τους Σέρβους εθνικιστές στο εξωτερικό και διατηρεί στενές σχέσεις με τη Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία. Επίσης διατηρεί και φόρουμ στο διαδίκτυο, το οποίο απευθύνεται κυρίως στους εθνικιστικές διανοούμενους (Ćirić, 2008; Tomić, 2013).

Οι ηγέτες της οργάνωσης είναι ο Boško Obradović, καθηγητής σερβικής λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, και ο νομικός Vladan Glišić. Σε αντίθεση με άλλους ακροδεξιούς πολιτικούς, όπως τον Vojislav Šešelj ή τον ηγέτη της Obraz, Mladen Obradović, δεν προσβάλλουν τους αντιπάλους τους. Ασκούν όμως έντονη κριτική κατά του σερβικού κοινωνικού συστήματος. Μέλη της οργάνωσης είναι βετεράνοι πολέμου, φοιτητές της θεολογίας, συντηρητικοί κύκλοι της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, καθώς και αυτοί που υπηρετούν στις ένοπλες δυνάμεις και στην αστυνομία (Bakic, 2013: 3).

Η *Dveri* διαθέτει την υποστήριξη των πιο συντηρητικών τμημάτων της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Απορρίπτει όμως τον φασισμό, τον αντισημιτισμό και τη χρήση βίας για την επίτευξη των ιδεολογικών της στόχων. Προωθεί, ωστόσο, έναν ακραίο συντηρητισμό. Θεωρεί την οικογένεια ως τον πιο σημαντικό κοινωνικό θεσμό, υποστηρίζοντας παράλληλα ένα θρησκευτικό και ηθικολογικό σύστημα αξιών. Στο πλαίσιο αυτό, η οργάνωση διακατέχεται από ομοφοβικές θέσεις, και εναντιώνεται στις «παρελάσεις υπερηφάνειας» των ομοφυλοφίλων. Έτσι, μια ημέρα πριν από την παρέλαση διοργανώνει τους «οικογενειακούς περιπάτους», αποφεύγοντας όμως τη χρήση βίας.⁴³⁵ Το 2012 μάλιστα, ζήτησε την απαγόρευση της παρέλασης των ομοφυλοφίλων «για τα επόμενα εκατό χρόνια» (Bakic, 2013: 3).

Έχοντας διακηρύξει ως θεμελιώδεις αρχές της την προσήλωση στην Ορθόδοξη Ανατολική πίστη, τον μοναρχισμό, τον εθνικισμό (τον οποίο αργότερα μετονόμασε σε πατριωτισμό), τον αντικομμουνισμό, και την εναντίωση στην παγκοσμιοποίηση, η *Dveri* αποτελεί ένα εξαιρετικά συντηρητικό κίνημα. Στη βάση

⁴³⁵ Το 2009, η οργάνωση δημοσιοποίησε τους «Δέκα λόγους για να συμμετέχεις στο Οικογενειακό Βάδισμα». Οι συγκεκριμένοι λόγοι αναλύονται ως εξής: «*Το μέλλον της οικογένειάς σας απειλείται! Τα υγιή παιδικά χρόνια των παιδιών σας απειλούνται! Η σχολική φοίτηση των παιδιών σας απειλείται! Η ανατροφή των παιδιών σας απειλείται! Η οικογενειακή ηθική απειλείται! Η υγεία της οικογένειάς σας απειλείται! Η προστασία προσωπικών δεδομένων της οικογένειάς σας απειλείται! Η οικονομική κατάσταση της οικογένειάς σας απειλείται! Το κοινωνικό περιβάλλον της οικογένειάς σας απειλείται! Η πολιτική οργάνωση των οικογενειών μας, δεν υπάρχει!*» (Stakic, 2015: 193).

αυτή, προσπαθεί να προβάλλεται ως κίνημα, και λιγότερο ως μια κομματική ομαδοποίηση. Βάσει των όσων πρεσβεύουν οι ιδρυτές του κινήματος, η *Dveri* στις αρχές της περιφρονεί τον πολιτικό πλουραλισμό της δημοκρατίας, τον διεθνισμό και τον αθεϊσμό. Επικεντρώνεται κυρίως στο πολιτισμικό επίπεδο, τασσόμενη υπέρ μιας «καθαρής» σερβικής κουλτούρας η οποία θα πρέπει να είναι διαποτισμένη με την Ανατολική Ορθοδοξία και απαλλαγμένη από όλες τις ξένες επιρροές. Η *Dveri* ποτέ δεν εγκατέλειψε την αντίληψη ότι η Ανατολική Ορθοδοξία είναι αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητας του σερβικού έθνους (Milošević, 2000: 26).

Στο πολιτικό της πρόγραμμα, η *Dveri* αντιτίθεται σθεναρά στην ένταξη της Σερβίας στην ΕΕ,⁴³⁶ ζητώντας παράλληλα την πρόσδεση της χώρας στη Ρωσία (Milošević, 2000: 40).⁴³⁷ Το πρόγραμμα της οργάνωσης βασίζεται στη λατρεία του Άγιου Σάββα· στον συνδυασμό ορθόδοξης χριστιανικής λατρείας και ακραίων εθνικιστικών συμπεριφορών.⁴³⁸ Η οργάνωση προπαγανδίζει τη στενή συνεργασία μεταξύ του κράτους και της εκκλησίας. Η πεποίθηση ότι υφίσταται μια ιδιαίτερη διασύνδεση μεταξύ του θεού και του σερβικού έθνους, βρίσκεται στον πυρήνα της κοσμοθεωρίας της. Ο Άγιος Σάββας συνέταξε ένα συμβόλαιο (zavet) με τον Θεό. Αυτό το συμβόλαιο επιβεβαιώθηκε από τον Τσάρο Λάζαρο, ο οποίος επέλεξε το «ουράνιο βασίλειο» την παραμονή της μάχης στο Κοσσυφοπέδιο το 1389. Με τη σερβική εξέγερση κατά των Οθωμανών το 1804, ανανεώθηκε αυτή τη διαθήκη. Το σερβικό έθνος πρέπει να συνεχίσει αυτό το συμβόλαιο, σεβόμενο τις ηθικές και πνευματικές του αξίες, προασπίζοντας την εδαφική του ακεραιότητα (Wiesinger, 2008: 3).

Η οργάνωση διακηρύττει μια εθνικιστική θρησκευτικότητα (των ορθοδόξων Σέρβων και μόνο), την εκκοσμίκευση των εθνικών θεμάτων, και την ανάγκη για μια συνολική ανανέωση του έθνους, προκειμένου η Σερβία να καταστεί και πάλι «υγιής και ισχυρή». Ο εθνοκεντρισμός της, η εναντίωση προς την ομοφυλοφιλία, και η μη αποδοχή της δράσης άλλων, μη ορθόδοξων, θρησκευτικών ομάδων, την οριοθετεί

⁴³⁶ Συγκεκριμένα αναφέρεται: «το ότι 'δεν υπάρχει εναλλακτική λύση εκτός ΕΕ', είναι ένα πολιτικό σύνθημα που μας έφερε στο χείλος της αβύσσου και στη συνολική καταστροφή. Για χρόνια έχουμε γίνει αντικείμενο εκβιασμού της ΕΕ, η οποία βρίσκεται σε βαθιά οικονομική κρίση και, ως εκ τούτου, δεν έχει πόρους και ελεύθερη αγορά για τους άλλους». Βλ. *Dveri*, <http://www.dverisrpske.com/sr/program/izborni-program/4948-za-savez-sa-rusijom.html>, πρόσβαση 23/01/2016.

⁴³⁷ «Έχουμε καλύτερες και πιο ελκρινείς σχέσεις με τη Ρωσία παρά με την ΕΕ [...] Όχι μόνο επειδή οι Ρώσοι δεν μας έχουν ποτέ βομβαρδίσει, και επειδή είμαστε πνευματικά, ιστορικά και πολιτισμικά κοντά, αλλά και βάσει της κοινής λογικής, η προσέγγιση με τη Ρωσία είναι προς το συμφέρον της Σερβίας» (*Dveri*, n.d.a).

⁴³⁸ Βλ. πρόγραμμα της οργάνωσης: *Dveri* (2015a) και καταστατικό της: *Dveri* (2015b).

στον ακροδεξιό χώρο. Η *Dveri* απαιτεί ουσιαστικές αλλαγές στο πολιτικό σύστημα, προωθώντας συνάμα την επαναφορά της μοναρχίας. Εκφράζει μια βαθιά δυσπιστία προς την πολιτική ελίτ, και εναντίον των αρχών της φιλελεύθερης δημοκρατίας γενικότερα. Ο στόχος είναι ουσιαστικά η αντικατάστασή της από μια ιεραρχικά δομημένη κοινωνία, η οποία θα έχει ανώτερο άρχοντα τον μονάρχη. Σύμφωνα με τη φιλοσοφία της οργάνωσης, η θρησκευτική, πολιτική και ατομική ελευθερία πρέπει να περιορίζονται, στην περίπτωση που αντίκεινται στις «πνευματικές και ηθικές αξίες» του σερβικού έθνους. Παρόλο που η *Dveri* διακηρύσσει την αξία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (στη ζωή, στην ιδιοκτησία, στην εκπαίδευση και στην ισότητα) και την πάλη με ειρηνικά μέσα, οι ιδέες και οι διακηρύξεις της έχουν σαφή προσανατολισμό σε φαινόμενα μισαλλοδοξίας, αποκλεισμού και ακραίου εθνικισμού (Wiesinger, 2008: 3).

Η οργάνωση μάχεται επίσης κατά των εκτρώσεων. Επιζητά υψηλότερο ποσοστό γεννήσεων προκειμένου «να ενδυναμωθεί το σερβικό έθνος». Οι δηλώσεις στελεχών της οργάνωσης, που διακατέχονται από σαφείς νατιβιστικές προεκτάσεις, είναι ενδεικτικές: «*Εμείς οι Σέρβοι, είμαστε μια φυλή που πεθαίνει. Κάθε χρόνο υπάρχουν κακές μητέρες της Σερβίας που σκοτώνουν περίπου 200.000 αγέννητα μωρά [...]. Ανεξάρτητα της οικονομικής της κατάστασης, κάθε σερβική οικογένεια θα πρέπει να προσπαθήσει να γεννήσει τρία με τέσσερα παιδιά τουλάχιστον. Οι οικισμοί έτσι θα αποκτήσουν ανθρώπινη δύναμη. Νικηφόρες μάχες θα έρθουν, και οι Σέρβοι θα έχουν το Prizren δικό τους και πάλι*» (Barišić, 2014: 49).

Η *Dveri* συμμετείχε στις εκλογές του 2012. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές έλαβε ως ποσοστό το 4,33% και 169.490 ψήφους. Παρόλο που το συγκεκριμένο ποσοστό δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αμελητέο, δεν κατάφερε να ξεπεράσει το όριο του 5% και εκλέξει βουλευτές στο σερβικό Κοινοβούλιο. Στις προεδρικές εκλογές, υποψήφιος πρόεδρος της οργάνωσης υπήρξε ο Vladan Glišić, ο οποίος έλαβε το 2,77% των ψήφων (Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), 2012: 24-25). Στις πρόωρες κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014, η *Dveri* κατήλθε για άλλη μια φορά αυτόνομα, μη κατορθώνοντας και πάλι να υπερβεί το κατώτατο όριο του 5%. Συγκεκριμένα έλαβε το 3,58% και 128.458 ψήφους (Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), 2014: 24).

8.3.1.3. Η Ένωση Φοιτητών «του Αγίου Ιουστίνου του Φιλόσοφου» (Udruženje Studenata “Sveti Justin Filozof”)

Η οργάνωση έκανε την ουσιαστική εμφάνισή της στις αρχές του 2000. Φαίνεται να έχει την επίσημη υποστήριξη της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Έγινε γνωστή όταν μαζί με την *Obraz* συμμετείχε στις βιαιότητες για τη ματαίωση της παρέλασης των ομοφυλοφίλων στο Βελιγράδι το 2001. Το 2001 επίσης, μαζί με τη *Dveri*, συνδιοργάνωσαν για πρώτη φορά μετά το 1944 την *Εθνική Συνέλευση των Ορθοδόξων Νέων*. Η εν λόγω συνάντηση πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου, με τη συμμετοχή φοιτητών και ορθόδοξων ιερέων. Ένα από τα θέματα που τέθηκαν προς συζήτηση, ήταν η ανάγκη συμφιλίωσης των υποστηριχτών των Dimitrije Ljotić, Milan Nedić και Draža Mihailović, με τους υποστηριχτές του κινήματος των *Chetnik* (Correia, 2010: 339). Μετά το 2008 φαίνεται να έχει αναστείλει τη δραστηριότητά της (Κοναčević, 2008: 42).

Κατά τον Byford, ουσιαστικά αποτελούσε την πτέρυγα των διανοούμενων της *Obraz*. Ακολουθώντας τα διδάγματα του Velimirović, υποστήριζε τον αντιπλουραλισμό, εναντιωνόταν στον ατομικισμό, και διακατεχόταν από ομοφυλοφιλική μισαλλοδοξία. Μέλη της οργάνωσης είχαν ασπαστεί δημόσια μια από τις πιο αμφιλεγόμενες δηλώσεις του Velimirović, ότι «οι [Σέρβοι] είναι Άριοι στο αίμα, Σλάβοι στο επώνυμο, Σέρβοι στο όνομα, και χριστιανοί στο πνεύμα» (Byford, 2002: 52).

8.3.1.4. Ο σύλλογος των φοιτητών της Νομικής Σχολής του *Nomokanon*

Ο σύλλογος των φοιτητών της Νομικής Σχολής του *Nomokanon*, είναι μια οργάνωση που συγκεντρώνει κάποιους από τους σπουδαστές και τους καθηγητές του τμήματος Νομικής Σχολής του Βελιγραδίου. Η οργάνωση προωθεί την επαναβεβαίωση των αρχών που καθορίζονται στο *Zakonopravilo* του Αγίου Σάββα.⁴³⁹ Ο σύλλογος πήρε το όνομά του από αυτή τη συλλογή, η οποία στην ουσία αποτελεί έναν από τους παλαιότερους νόμους του κράτους και της εκκλησίας.

Η οργάνωση ιδρύθηκε το 2002. Έκτοτε επιχειρεί να συνεργαστεί με άλλες οργανώσεις και φοιτητικούς συλλόγους νομικών σχολών στη χώρα και στο εξωτερικό. Η *Nomokanon* κατά τις διακηρύξεις της προσπαθεί να προωθήσει τη

⁴³⁹ Το *Nomocanon* του Αγίου Σάββα, που στη Σερβία είναι γνωστό ως *Zakonopravilo*, υπήρξε το πρώτο σερβικό σύνταγμα και ο υπέρτατος κώδικας στην Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία. Η συγγραφή του ολοκληρώθηκε το 1219 και αποτέλεσε μια σημαντική νομική πράξη. Η κατάρτιση του *Nomocanon* ήταν ουσιαστικά ένας Κώδικας Αστικού Δικαίου, που καταρτίστηκε με βάση το ρωμαϊκό και εκκλησιαστικό δίκαιο όπως διαμορφώθηκε από τις Οικουμενικές Συνόδους. Ο βασικός σκοπός του ήταν να οργανώσει τη λειτουργία του νέου Βασιλείου της Σερβίας και της Σερβικής Εκκλησίας.

φοιτητική ζωή, την ποιότητα της διδασκαλίας στα πανεπιστήμια, και τις νομικές σπουδές γενικότερα. Μέσα στις δράσεις της συγκαταλέγονται η διοργάνωση φόρουμ και διαλέξεων. Αυτές θεωρούνται ως οι πιο σημαντικές εξωδιδασκτικές δραστηριότητες στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου. Η οργάνωση έγινε γνωστή στο ευρύ κοινό το 2005, λόγω της διοργάνωσης μιας δημόσιας συζήτησης σχετικά με τη Srebrenica. Η συγκεκριμένη ημερίδα είχε σαφή εθνικιστικό προσανατολισμό. Αρχικά ονομάστηκε «10 χρόνια από την απελευθέρωση της Srebrenica», ενώ αργότερα μετονομάστηκε σε «Η αλήθεια για τη Srebrenica» (Ćirić, 2008; Gordy, 2013; Obradovic-Wochnik, 2009).

8.3.1.5. Η Σερβική Δράση (Srbska Akcija - SA)

Η συγκεκριμένη οργάνωση διαθέτει αρχές που στρέφονται κατά της παγκοσμιοποίησης, κάνοντας ταυτόχρονα χρήση εθνικιστικών και εκκλησιαστικών συμβόλων. Η οργάνωση αυτοπροσδιορίζεται ως «*Ορθόδοξο Χριστιανικό εθνικό-επαναστατικό κίνημα, του οποίου στόχος είναι η αφύπνιση του σερβικού λαού από τον τρέχοντα λήθαργο, την αποχαύνωση και την ψεύτικη ειρήνη του πνευματικού βάλτου της Νέας Εποχής*».⁴⁴⁰ Η SA εξυμνεί τους προγόνους του σερβικού έθνους και τις παραδοσιακές αξίες. Αυτή ακριβώς η πρόσδεση εκφράζεται με το βασικό τρίπτυχο της ακροδεξιάς: πατρίδα-βασιλιάς-θρησκεία (Babić, 2015: 84-85). Οι απόψεις των μελών της οργάνωσης είναι εξαιρετικά ευρωσκεπτικιστικές, και εναντιώνονται στην Ευρω-Ατλαντική ενσωμάτωση της Σερβίας. Αντίθετα, τάσσονται υπέρ της ανάγκης μιας χριστιανικής Ορθόδοξης ολοκλήρωσης, με τη συγχώνευση όλων των χριστιανικών ορθοδόξων λαών. Η προαναφερθείσα ολοκλήρωση θα πρέπει να αφορά το πολιτικό, οικονομικό και πνευματικό πεδίο, όπως και αυτό της ασφάλειας.⁴⁴¹

Ιδεολογικά, η SA θεωρεί τον εαυτό της ως μια οργάνωση που υιοθετεί τον λεγόμενο «τρίτο δρόμο», αρνούμενη την υπαγωγή σε οποιαδήποτε αριστερή και δεξιά ιδεολογία.⁴⁴² Ωστόσο αυτό φαίνεται να απέχει από την πραγματικότητα, καθώς παρουσιάζει σαφή ακροδεξιό προσανατολισμό. Είναι υπέρ της μοναρχίας, θεωρώντας

⁴⁴⁰ Βλ. Serbian Action, <http://www.srb-akcija.org/arhiva/268/serbian-action/>, πρόσβαση 04/02/2016.

⁴⁴¹ «Θέλουμε μια Ορθόδοξη ενσωμάτωση, αντί της λεγόμενης Ευρω-Ατλαντικής ολοκλήρωσης. Όπως γίνεται με τις τοπικές Ορθόδοξες Εκκλησίες, που είναι τα παρακλάδια ενός δέντρου της Οικουμενικής Εκκλησίας, τα κράτη αυτών των εθνών θα πρέπει να είναι μέρη ενός ενιαίου και ισχυρού διεθνούς οργανισμού. Με τον τρόπο αυτό, τα Ορθόδοξα έθνη θα αυξήσουν τη δυνατότητα μιας αυτόνομης πνευματικής και φυσικής προστασίας, καθώς και οικονομικής και πολιτιστικής προόδου» (Babić, 2015: 85).

⁴⁴² Σύμφωνα με το επίσημο περιοδικό της οργάνωσης *Bojska Смена*, η οργάνωση ανήκει «σε μια μεταφυσική δεξιά, η οποία συνδυάζει την εθνική αναγέννηση με την κοινωνική δικαιοσύνη. Διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από αυτό που ορίζεται ως δεξιά πολιτική, υπό την έννοια ότι (η οργάνωση) δεν ελέγχεται από κανένα» (Babić, 2015: 85).

ταυτόχρονα τον κορπορατισμό, ως το πλέον αποτελεσματικό σύστημα αντιπροσώπευσης στο Κοινοβούλιο. Στρέφεται κατά των κομμουνιστών και κατά των μειονοτήτων, ενώ εξυμνεί τους ομοϊδεάτες συντρόφους της *Χρυσής Αυγής* στην Ελλάδα (Serbian Action, n.d.a). Σύμφωνα με το πολιτικό και οικονομικό πρόγραμμα της οργάνωσης, οι θεμελιώδεις αρχές και οι ιδέες της βασίζονται στην πνευματική αναγέννηση του λαού· χωρίς αυτήν δεν μπορεί να υπάρξει καμία πολιτική ή οικονομική ανάπτυξη. Ταυτόχρονα, κατακρίνουν τη νεοφιλελεύθερη τάξη που ευνοεί την έννοια του ατομικισμού, προτείνοντας ως εναλλακτική λύση την οργανική συγκρότηση της κοινωνίας (Serbian Action, n.d.b).

Η SA είναι μια τυπική ακροδεξιά οργάνωση, με σαφή επιρροή από στοιχεία θρησκευτικού εθνικισμού. Άλλωστε, όπως αναφέραμε παραπάνω, αυτοπροσδιορίζεται ως «Ορθόδοξο Χριστιανικό εθνικό-επαναστατικό κίνημα». Στους κόλπους της έχει μέλη τα οποία αντιτίθενται στη δημοκρατία, την οποία μάλιστα αποκαλούν «δαιμονοκρατία». Η δημοκρατία σύμφωνα με όσα τα μέλη πρεσβεύουν, προέρχεται από τον Δυτικό πολιτισμό. Είναι «γεμάτη» από εγωισμό και υλισμό, και ως εκ τούτου δεν μπορεί να είναι συμβατή με τον σύγχρονο χριστιανικό κόσμο (Babić, 2015: 86).

8.3.2. Οι εθνικιστικές ακροδεξιές οργανώσεις

8.3.2.1. Το Σερβικό Εθνικό Κίνημα Naši (Srpski Nacionalni Pokret Naši, SNP Naši)

Το Σερβικό Εθνικό Κίνημα Naši (το δικό μας) αποτελεί ακόμα μια ακροδεξιά οργάνωση στη Σερβία. Ακριβώς όπως και στην περίπτωση της *Obraz*, η ιδεολογία της *Naši* συνθέτει ένα μείγμα ακραίου εθνικισμού και Ορθόδοξου κληρικαλισμού (Stakic, 2015: 190). Η οργάνωση ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 2006 (SNP Naši, 2016a), και ηγέτης της είναι ο Ivan M. Ivanović (Bakic, 2013: 3). Η *SNP Naši* παρουσιάζει έντονη αντιδυτική στάση, διατηρώντας ταυτόχρονα στενές σχέσεις με την «αδελφική» της οργάνωση στη Ρωσία (Biserko, 2014: 13).

Η *SNP Naši* τάσσεται υπέρ της «Ευρω-ασιατικής ολοκλήρωσης». Σύμφωνα με την οργάνωση, οι πρωτεύουσες της «Ευρω-ασιατικής Ένωσης» θα πρέπει να είναι το Βελιγράδι, η Αγία Πετρούπολη, το Κίεβο και η Άλμα Άτα. Όπως συμβαίνει και με το κίνημα *SNP 1389*,⁴⁴³ η *SNP Naši* τάσσεται υπέρ «της απελευθέρωσης και ένωσης όλων των σερβικών περιοχών» που «καταλήφθηκαν τη δεκαετία του '90 με

⁴⁴³ Οι δυο συγκεκριμένες οργανώσεις, *SNP Naši* και *SNP 1389*, συνενώθηκαν το 2010 με το όνομα *SNP 1389 Naši* για ελάχιστο χρονικό διάστημα (Tomić, 2013: 111).

πολέμους» από άλλες χώρες. Σε αυτές τις περιοχές συμπεριλαμβάνει τη Βόρεια Μακεδονία και τμήμα της Αλβανίας. Η οργάνωση θεωρεί ως εχθρούς της Σερβίας τις ΗΠΑ, το ΝΑΤΟ, την ΕΕ, το ΔΝΤ, το κίνημα των ομοφυλοφίλων, ενώ εναντιώνεται σθεναρά στη χρήση ναρκωτικών (Bakic, 2013: 3).⁴⁴⁴

Ειδικότερα και σε ό,τι αφορά τους ομοφυλόφιλους η *SNP Naši* χαρακτηρίζει τις παρελάσεις τους ως «σατανικές» εκδηλώσεις, που αποσκοπούν στην καταστροφή της σερβικής οικογένειας και υποσκάπτουν τα θεμέλια της «κανονικής» κοινωνίας. Η οργάνωση θεωρεί ότι οι συγκεκριμένες παρελάσεις αντιβαίνουν «των δικαιωμάτων του σερβικού λαού και ότι συνιστούν παραβίαση του Συντάγματος της Σερβίας και των νόμων του κράτους». Το 2012 μάλιστα πρότεινε σχέδιο νόμου που προέβλεπε την απαγόρευση όλων των δημόσιων δραστηριοτήτων των ομοφυλοφίλων (Stakic, 2013: 190).⁴⁴⁵

Η *SNP Naši* έχει κατά καιρούς επιδοθεί σε ακραίες ακτιβιστικές ενέργειες. Το 2012, είδε μέλη της οργάνωσης να καίνε επανειλημμένα και επιδεικτικά τη σημαία της Vojvodina σε διάφορες πόλεις της επαρχίας. Την ίδια χρονιά, δημοσίευσε μια λίστα από «αντι-σέρβους εθνικούς προδότες». Σε αυτή τη λίστα περιλαμβάνονταν τα ΜΜΕ, οι ΜΚΟ και διάφορα άτομα που χρηματοδοτήθηκαν από ξένες βάσεις και πρεσβείες. Όλοι οι παραπάνω, κατά τις κατηγορίες της, υποτίθεται ότι είχαν υποστηρίξει την ανεξάρτητη Δημοκρατία του Κοσόβου και είχαν παραβιάσει το Σύνταγμα. Οι δράσεις της καταδικάστηκαν από δημοσιογράφους και ομάδες για τα ανθρώπινα δικαιώματα· όχι όμως από τον πρωθυπουργό, τον πρόεδρο της Σερβίας, τις εισαγγελικές αρχές ή την αστυνομία. Ο πρόεδρος Nikolić περιορίστηκε στο να καταγγείλει τα μέλη της *SNP Naši*, χαρακτηρίζοντάς τους ως «πολιτικά ανόητους» (Dzombic, 2014: 109).

8.3.2.2. Το Σερβικό Πατριωτικό Κίνημα «1389» (Srpski Narodni Pokret “1389”, SNP 1389)

Το κίνημα *SNP 1389* ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 2004, έχοντας ως στόχο «να συντονίσει την υπάρχουσα πατριωτική συνείδηση και προσπάθεια με υψηλότερο οργανωτικό επίπεδο». Ηγέτης της οργάνωσης είναι ο Misa Vacić. Το κίνημα έκανε αισθητή την εμφάνισή του το 2007 κατά την περίοδο των διαπραγματεύσεων σχετικά με το τελικό καθεστώς του Κοσόβου (Correia, 2010: 337) Πρωτοστάτησε στις

⁴⁴⁴ Για περισσότερα σχετικά με το πρόγραμμα της οργάνωσης, βλ. SNP Naši (2016b).

⁴⁴⁵ Το συγκεκριμένο έγγραφο αποτελούσε μια σαφή παραβίαση των νόμων κατά των διακρίσεων και των νόμων που απαγορεύουν την ομιλία μίσους, όπως και άλλων νόμων σχετικών με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων της ομοφυλοφιλικής κοινότητας.

προσπάθειες ματαίωσης της παρέλασης των ομοφυλοφίλων το 2009,⁴⁴⁶ ενώ το 2008 εξυμνούσε τον Radovan Karadžić συμμετέχοντας δυναμικά σε μια σειρά συλλαλητηρίων (YUCOM Komitet pravnika za ljudska prava, n.d.).⁴⁴⁷ Το 2009 είδε μέλη του *SNP 1389* να πετούν πέτρες σε αυτοκινητοπομπή που μετέφερε τρεις Σέρβους υπουργούς κοντά στο Lesarović (Derikonjic & Bakovic, 2009).

Τα μέλη του κινήματος δηλώνουν ότι «ο σερβικός λαός βρίσκεται σε μεγάλη βιολογική, ηθική, οικονομική και κάθε άλλου είδους κρίση, και θα πρέπει να πάρουν την τύχη του στα χέρια τους» (Babić, 2015: 88).⁴⁴⁸ Το οξύμωρο είναι ότι η *SNP 1389* έχει δεσμευτεί να μη θέτει σε κίνδυνο ανθρώπινα ή μειονοτικά δικαιώματα, αποκηρύσσοντας κάθε φυλετικό, εθνικό ή θρησκευτικό μίσος (Babić, 2015: 88). Τα μέλη της οργάνωσης ισχυρίζονται ότι είναι αντίθετοι σε κάθε ιδεολογία, τονίζοντας ότι οποιοδήποτε ιδεολογική επιλογή οδηγεί τους ανθρώπους σε «στρατόπεδα» (Κοναčević, 2008: 50). Παρόλα αυτά, το *SNP 1389* χαρακτηρίζεται από εθνικιστικά στοιχεία, λαμβάνοντας ταυτόχρονα μια ιδιαίτερα δημαγωγική στάση στο θέμα του Κοσόβου.

Η οργάνωση υποστηρίζει τυπικά, ότι ο ακτιβισμός και η χρήση βίας δεν είναι απαραίτητα για να επιτύχει τους στόχους της (Bakic, 2013: 3). Παρόλα αυτά όμως, ουσιαστικά η δραστηριότητα των μελών της μπορεί να χαρακτηριστεί ως βίαιη και μερικές φορές εξτρεμιστική. Στο πλαίσιο αυτό, η οργάνωση βλέπει μέλη της συντονισμένα να συμμετέχουν σε πορείες ακροδεξιών οργανώσεων σε ολόκληρη την Ευρώπη (Babić, 2015: 89). Ο δε πυρήνας των μελών της οργάνωσης, συνδέεται με οργανωμένες ομάδες hooligans.

Η ιδεολογία της οργάνωσης απορρέει από τη Χριστιανική Ορθόδοξη πίστη και παράδοση· έχει ως στόχους τη διατήρηση: Των οικογενειακών αξιών, του κυριλλικού αλφάβητου και της ηθικής καθαρότητας (Babić, 2015: 88). Οι βασικές

⁴⁴⁶ Ο εκπρόσωπος του κινήματος Misa Vacić, δήλωσε «ότι παρόλο που είμαστε ενάντια στη βία, προκειμένου να κρατήσουμε την πόλη μας (δηλ. το Βελιγράδι) καθαρή από τους ομοφυλόφιλους, θα το κάνουμε με οποιοδήποτε μέσο» (Balkan travellers, 2009, July 22). Το 2009, το *SNP 1389* υπήρξε μια από τις οργανώσεις που η εισαγγελική αρχή του Βελιγραδίου παρέπεμψε στο Συνταγματικό Δικαστήριο με το αίτημα της απαγόρευσης του (Dzombic, 2014: 109). Τελικά, η μόνη οργάνωση που απαγορεύτηκε τυπικά, ήταν η *Obraz* το 2012.

⁴⁴⁷ Στις 30 Σεπτεμβρίου 2008, στο πλαίσιο αυτών των συλλαλητηρίων, επιχειρήθηκε η κατάληψη των γραφείων της *Επιτροπής του Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στη Σερβία* από εκατό περίπου μέλη της οργάνωσης, ως διαμαρτυρία της σύλληψης του Radovan Karadžić. Η παρέμβαση της αστυνομίας απέτρεψε την είσοδο στα γραφεία αλλά όχι και την τοποθέτηση της σβάστικας στην είσοδο της οικοδομής από τους διαδηλωτές (Correia, 2010: 343).

⁴⁴⁸ Επίσης, βλ. τις ιστοσελίδες της οργάνωσης. Η ιστοσελίδα που ήταν διαθέσιμη μόνο στα σερβικά και σήμερα είναι ανενεργή, ήταν η <http://www.1389.org.rs>, πρόσβαση 07/01/2010. Ενώ μετέπειτα η ιστοσελίδα είναι διαθέσιμη στο <http://www.snp1389.rs/>, πρόσβαση 24/01/2016.

λοιπόν επιδιώξεις του κινήματος, αναφέρονται στον σερβικό πατριωτισμό, στην προσήλωση στην ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία, στην εθνική ενότητα, στη διατήρηση της καθαρότητας και του πλούτου της σερβικής γλώσσας, στην αποκλειστική υιοθέτηση του κυριλικού αλφάβητου, στη διατήρηση των παραδοσιακών οικογενειακών αρχών και αξιών, στην κρατική κυριαρχία, και τέλος, στην εδαφική ακεραιότητα της Σερβίας (Ćirić, 2008).⁴⁴⁹

Ο πρωταρχικός όμως στόχος της οργάνωσης «είναι να ελευθερώσει και να ενώσει όλα τα σερβικά εδάφη σε ένα ενιαίο σερβικό κράτος». Ως σερβικές περιοχές κατά την *SNP 1389*, θεωρούνται όλες αυτές που το *SRS* θεωρεί ότι αποτελούν τη *Μεγάλη Σερβία*, με την προσθήκη όμως επιπλέον της Βόρειας Μακεδονίας και του βόρειου τμήματος της Αλβανίας. Ένας άλλος στόχος είναι «η κοινωνική δικαιοσύνη» που επιζητά η οργάνωση. Αυτή αναφέρεται στη «*δήμευση και εθνικοποίηση της περιουσίας των μεγιστάνων και των πολιτικών που έχουν πλουτίσει κλέβοντας τον λαό καταστρέφοντας την οικονομία της Σερβίας, αφήνοντας τους εργάτες να πεθαίνουν από την πείνα στους δρόμους*». Έτσι η οργάνωση επιθυμεί την εθνικοποίηση των σερβικών επιχειρήσεων που αποκτήθηκαν από ξένες εταιρείες. Επίσης, ζητά το κλείσιμο των ξένων τραπεζών, οι οποίες κατά τους ισχυρισμούς της ληστεύουν το λαό. Ο επόμενος στόχος της, είναι η καταπολέμηση της Νέας Παγκόσμιας Τάξης που εκπροσωπείται από την ΕΕ, το ΔΝΤ και το ΝΑΤΟ. Οι κύριοι εχθροί του σερβικού έθνους, όπως υποστηρίζει η οργάνωση, είναι οι ναρκομανείς, οι ομοφυλόφιλοι και τα άλλα «αποκλίνοντα κινήματα». Η λίστα των εχθρών περιλαμβάνει και τις διάφορες αιρέσεις. Κυρίως όμως στρέφεται κατά της Καθολικής Εκκλησίας, η οποία υποστηρίζει ότι επιδιώκει να προσηλυτίσει τους πιστούς Ορθοδόξους στον καθολικισμό (Bakić, 2013: 3).

Η οργάνωση εκφράζει ισχυρά αντικομμουνιστικά και αντιναζιστικά αισθήματα. Ο ναζισμός μάλιστα θεωρείται μια εντελώς ξένη ιδεολογία προς τον λαό της Σερβίας, ο οποίος υπέφερε τα πάνδεινα από τη ναζιστική κατοχή. Συνδυάζοντας έτσι μια αντιδυτική και αντιαμερικανική ταυτόχρονα στάση, ο κομμουνισμός και ο ναζισμός θεωρούνται ότι αποτελούν «κατασκευάσματα» της Δύσης (Κοναčενιέ, 2008: 50, 52, 58, 61-62).

⁴⁴⁹ Για το πρόγραμμα και οι βασικές επιδιώξεις της οργάνωσης, βλ. *SNP 1389* (n.d.).

Το *SNP 1389* διατηρεί στενές σχέσεις με τη φασιστική ρωσική *Obraz*, όπως και με το *Ρωσικό Εθνικό Μέτωπο* (Dzombic, 2014: 109).⁴⁵⁰ Τα μέλη της εμφανίζονται πρόθυμα να δεχτούν στους κόλπους της οργάνωσης όλους τους Σλάβους και ορθόδοξους (Κοναčενιέ, 2008: 52).⁴⁵¹ Το *SNP 1389* ισχυρίζεται ότι διαθέτει άριστες σχέσεις με την Εκκλησία, δηλώνοντας μάλιστα ότι έχει και την επίσημη ευλογία από τη Σερβική και τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία για ορισμένες από τις ενέργειές του. Η οργάνωση διατυπώνει θετική άποψη για τον Ισλαμισμό και τον Ιουδαϊσμό,⁴⁵² αλλά εναντιώνεται, όπως ήδη αναφέραμε, έντονα στον καθολικισμό (Κοναčενιέ, 2008: 53, 59).

8.3.2.3. Το Πατριωτικό Κίνημα “SVETOZAR MILETIĆ” (Narodni Pokret “SVETOZAR MILETIĆ”)

Η οργάνωση ιδρύθηκε στη βόρεια, εθνοτικά μικτή περιοχή της Vojvodina, με σκοπό να συμβάλλει «στη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και της ακεραιότητας της χώρας, και στην αντιμετώπιση των απαιτήσεων των ‘αυτονομιστών’ της Vojvodina για αυτονομία» (Saponja, 2005). Πρόεδρος της οργάνωσης είναι ο Dragan Nedeljkonjić. Το 2013 το κίνημα επεδίωξε τη διενέργεια δημοψηφίσματος για την αυτονομία ή μη της επαρχίας της Vojvodina (Domonji, 2014: 55, 57).

Στόχος του κινήματος είναι η εδραίωση και η διαφύλαξη της ενότητας του λαού της Σερβίας.⁴⁵³ Το κίνημα εκτιμά πως οι Σέρβοι βρίσκονται σε εθνικό και βιολογικό κίνδυνο εξαφάνισης. Θεωρεί πως η λύση βρίσκεται στην πνευματική και υλική ενδυνάμωση των Σέρβων προκειμένου να αμυνθούν στις αποσχιστικές δυνάμεις που επιδιώκουν την περαιτέρω συρρίκνωση της Σερβίας. Εκτιμά πως η ενδυνάμωση αυτή θα γαλουχήσει τον σερβικό λαό ώστε να αναπτύξει την εθνική του ταυτότητα και ακεραιότητα (Ćirić, 2008).

⁴⁵⁰ Σύμφωνα με την οργάνωση, πολλά είναι τα κοινά χαρακτηριστικά που συνδέουν τους δύο λαούς.

⁴⁵¹ Το *SNP 1389* και το *SNP Naši*, συνεργάζονται στενά με τη *Dveri*. Η οργάνωση δηλώνει ότι είναι πρόθυμη να συνεργαστεί με οποιαδήποτε πατριωτική και θρησκευτική οργάνωση, πλην των ναζιστικών, οι οποίες σύμφωνα με δηλώσεις των μελών της, παρουσιάζουν ουσιαστικές διαφορές συγκριτικά με τις δικές της.

⁴⁵² Ενδιαφέρον είναι το στοιχείο της ιδιότητας απόρριψης του αντισημιτισμού. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της οργάνωσης, στο τμήμα δε εκείνο όπου παρατίθενται τα θέματα με εθνικό ενδιαφέρον, δηλώνεται με σαφήνεια: «ο αντισημιτισμός είναι ρατσισμός. Ο αντισημιτισμός κατά την οργάνωση, αποτελεί συνέπεια του παράλογου μίσους και του πάθους προς ένα ολόκληρο έθνος. Έτσι ο αντισημιτισμός είναι μια αρνητική συμπεριφορά». Στη συνέχεια όμως δηλώνεται ότι: «το κλειδί του προβλήματος είναι οι Εβραίοι και όχι οι Ισραηλινοί, και για αυτόν τον λόγο ο αντισημιτισμός αναπτύσσεται σε κοινωνίες στις οποίες η συμμετοχή των Εβραίων στην άσκηση πολιτικής εξουσίας είναι μεγάλη» (Κοναčενιέ, 2008: 43).

⁴⁵³ Το καταστατικό του κινήματος είναι διαθέσιμο στο <http://snp-miletic.narod.ru/knjiga/29.html>, πρόσβαση 07/01/2010. Για περισσότερα σχετικά με την οργάνωση, βλ. <http://snp-miletic.narod.ru/start.html>, πρόσβαση 02/02/2016.

8.3.3. Η εξτρεμιστική νεοναζιστική δεξιά

8.3.3.1. Η οργάνωση *Αίμα και Τιμή (Krv i čast)*

Η οργάνωση ιδρύθηκε το 1995.⁴⁵⁴ Αποτελεί παρακλάδι του διεθνούς νεοναζιστικού δικτύου με έδρα τη Μεγάλη Βρετανία, *Blood and Honor*. Το 2003 ιδρύθηκε το αντίστοιχο ακτιβιστικό ένοπλο τμήμα της, *Combat 18*. Έχει παραρτήματα στις πόλεις του Βελιγραδίου, Šabac, Novi Sad, Niš, Smederevo, Jagodina, Kikinda, Sombor, Zrenjanin και Aradin (Tomíć, 2013: 107). Εκδίδει τέσσερα περιοδικά, διοργανώνει συναυλίες, συμμετέχει σε συγκεντρώσεις νεοναζί στο εξωτερικό και γιορτάζει κάθε χρόνο με συναυλίες τα γενέθλια του Χίτλερ (Wiesinger, 2008: 4). Τα μέλη της είναι κυρίως Skinhead που θαυμάζουν τη Hard Rock μουσική. Η οργάνωση τους επιτρέπει να δρουν σε πυρήνες των λίγων ατόμων, χωρίς την ανάγκη λογοδοσίας σε κάποιο αρχηγό. Είδε πολλά από τα άτομα που την απαρτίζουν να συμμετέχουν στις εχθροπραξίες στο Κόσοβο και στη Βοσνία. Η αποστολή της οργάνωσης είναι η «διάδοση της επαναστατικής ιδέας του εθνικοσοσιαλισμού χωρίς κανένα συμβιβασμό» (Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2009: 114).

Η *Krv i čast* «προωθεί μια ιδεολογική εκπαίδευση και προπαγάνδα, προκειμένου να συγκεντρωθούν όλοι οι εθνικοσοσιαλιστές κάτω από μια σημαία, και επιζητά τη διαμόρφωση μιας εθνικοσοσιαλιστικής κοινότητας με τις αρχές της Άριας φυλής».⁴⁵⁵ Αναμφίβολα, η *Krv i čast* είναι μια εξτρεμιστική νεοναζιστική οργάνωση, η οποία εκφράζει απροκάλυπτα έντονο θαυμασμό στον εθνικοσοσιαλισμό και στον Αδόλφο Χίτλερ. Συστήνει στα μέλη της να πιστεύουν ότι η ανθρωπότητα είναι χωρισμένη σε άνισες φυλές, με τη λευκή φυλή «να είναι η περισσότερο ανεπτυγμένη». Σύμφωνα με τις διακηρύξεις της οργάνωσης, η λευκή φυλή κινδυνεύει με εξαφάνιση. Για τον λόγο αυτό, όπως αναγράφει το κεντρικό μήνυμα που είναι αναρτημένο στην ιστοσελίδα της οργάνωσης, «πρέπει να εξασφαλίσουμε την ύπαρξη και ασφάλεια των ανθρώπων μας και το μέλλον των λευκών παιδιών».⁴⁵⁶ Για την επιβίωση της (λευκής) φυλής, κατά τους ισχυρισμούς της οργάνωσης, θα πρέπει να ξεπεραστούν οι «ασθένειες της πολυπολιτισμικότητας, της παρακμής και της δημοκρατίας». Αυτό θα πρέπει να συντελεσθεί μέσω ενός επαναστατικού αγώνα για

⁴⁵⁴ Η οργάνωση γιορτάζει ως επίσημη ημερομηνία γενεθλίων την 25^η Ιουλίου 1995 (Tomíć, 2013: 107).

⁴⁵⁵ Για περισσότερα, βλ. στην ιστοσελίδα της οργάνωσης: *Krv i čast*, <http://www.bhserbia.com/intro.htm>, πρόσβαση 30/12/2009.

⁴⁵⁶ Βλ. <http://www.bhserbia.com/main.htm>, πρόσβαση 30/12/2009.

τη διατήρηση της βιολογικής και πολιτισμικής αναγέννησης (Wiesinger, 2008: 5). Προκειμένου να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι, η οργάνωση αποδέχεται τη βία και το έγκλημα, εφόσον «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα» (Ćirić, 2012).

Η αναγέννηση του έθνους, εκτιμά η οργάνωση, ότι θα επιτευχθεί κυρίως με την αύξηση του ποσοστού των γεννήσεων, με την ταυτόχρονη απαγόρευση των αμβλώσεων. Ακόμη, η οργάνωση θεωρεί πως οι πιο επικίνδυνοι εχθροί της λευκής φυλής είναι οι Σιωνιστές, οι οποίοι είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για την κατάσταση της Σερβίας, ιδίως για τον βομβαρδισμό της χώρας το 1999 από το ΝΑΤΟ, ενώ «και τα γειτονικά κράτη είναι μισητά γιατί κατέχουν παράνομα εδάφη της Σερβίας στο Μαυροβούνιο, στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και στο Κόσοβο» (Wiesinger, 2008: 5).⁴⁵⁷

8.3.3.2. Το *Εθνικό Μέτωπο* (Nacionalni Stroj, NS)

*Nacionalni Stroj*⁴⁵⁸ είναι το όνομα μιας άλλης νεοναζιστικής οργάνωσης που δραστηριοποιείται στη Σερβία. Ιδρύθηκε το 2004⁴⁵⁹ και τράβηξε την προσοχή της κοινής γνώμης το 2005 εξαιτίας διάφορων ενόχληστων επεισοδίων εναντίον των ομοφυλόφιλων και των Εβραίων.⁴⁶⁰ Τα μέλη της είναι συνήθως έφηβοι, με τους περισσότερους από αυτούς να είναι φανατικοί οπαδοί ποδοσφαιρικών ομάδων, κυρίως της *Rad* και του *Ερυθρού Αστέρα*. Η *Nacionalni Stroj* δε διαθέτει κανένα επίσημο όργανο, γραφείο ή ταχυδρομική θυρίδα, ενώ οι επαφές για την εγγραφή νέων μελών, πραγματοποιούνται κατ' ιδίαν κατόπιν συστάσεων ή μέσω e-mail. Τα μέλη της καλούνται να διαμορφώσουν τις δικές τους ομάδες (πυρήνες μέχρι πέντε ατόμων), και να ενεργούν σύμφωνα με τις οδηγίες και τα προγράμματα της οργάνωσης με πλήρη μυστικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, απαγορεύεται αυστηρά η δημοσίευση φωτογραφιών και ονομάτων της οργάνωσης (Ćirić, 2008). Το *Εθνικό Μέτωπο* έχει επανειλημμένα δηλώσει ότι δε διαθέτει ηγετική ομάδα. Έτσι, όταν ένα από τα εξέχοντα μέλη της, ο γνωστός ως «Φύρερ» Goran Davidović - φυγόδικος στο

⁴⁵⁷ Επίσης, βλ. <http://www.bhserbia.com/intro.htm>.

⁴⁵⁸ Τα μέλη της αυτοαποκαλούν την οργάνωση ως *Bad Skin*.

⁴⁵⁹ Ο Tomić (2013: 108) προσδιορίζει την ίδρυση της οργάνωσης τον Φεβρουάριο του 2005, ως αποτέλεσμα εσωτερικών συγκρούσεων της νεοναζιστικής κοινότητας στη Σερβία. Το *Εθνικό Μέτωπο* κατηγορούσε τις άλλες οργανώσεις του χώρου ότι ήταν πολύ μετριοπαθείς.

⁴⁶⁰ Μέλη της οργάνωσης ζωγράφισαν αντισημιτικά και ρατσιστικά γκράφιτι στο Βελιγράδι. Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, επιτέθηκαν βίαια κατά των παρευρισκομένων σε ημερίδα που διοργάνωσε η Φιλοσοφική Σχολή στο Novi Sad, με θέμα: «Η σημερινή νεοφασιστική απειλή». Στα τέλη του 2007, το *Εθνικό Μέτωπο* προσπάθησε να οργανώσει μαζί με την *Krn i cast* τη λεγόμενη «πορεία για την ενότητα της Σερβίας», η οποία τελικά δεν στέφτηκε με επιτυχία (Tomić, 2013: 108).

εξωτερικό το 2008 - συνελήφθη στη Γερμανία το 2010, το *Εθνικό Μέτωπο* υποστήριξε ότι δεν το εκπροσωπεί και πως ενήργησε για λογαριασμό του.⁴⁶¹

Το *Εθνικό Μέτωπο* είναι δομημένο πάνω στα θεμέλια του γερμανικού νεοναζισμού και ρατσισμού, έχοντας λάβει υπόψη και αντίστοιχα προσαρμοστεί, στο σερβικό πολιτιστικό περιβάλλον (Babić, 2015: 82). Το *Nacionalni Stroj* θεωρεί ότι αποτελεί μια ενιαία και αληθινή πατριωτική οργάνωση, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα ότι όλες οι άλλες εθνικιστικές οργανώσεις και κόμματα είναι «μολυσμένες από τον ιουδαϊσμό και τον κομμουνισμό». Οι οπαδοί του ισχυρίζονται ότι αποτελούν μέρος ενός πολιτικού οργανισμού που βασίζεται στην ιδέα της εθνικής ελευθερίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της φυλετικής ταυτότητας. Ο στόχος του είναι «η διατήρηση και η ανανέωση του σερβικού έθνους ως μέρος της λευκής φυλής, και η πνευματική, διανοητική και σωματική βελτίωση κάθε πολίτη του έθνους μας» (Ćirić, 2008).

Το πρόγραμμα του *Εθνικού Μετώπου* μοιάζει με αυτό της *Krv i čast*. Επιζητά ένα συγκεντρωτικό κράτος-έθνος, το οποίο θα βασίζεται στην «εθνική ελευθερία, στα κοινωνικά δικαιώματα και στη βιολογική-φυλετική προστασία του έθνους». Προκειμένου να ξεπεραστούν, κατά το *Nacionalni Stroj*, τα αντικρουόμενα συμφέροντα των διαφορετικών στρωμάτων της κοινωνίας και να επιτευχθεί μια «οργανική εθνική κοινότητα», μοναδικός τρόπος είναι η απόκτηση εθνικής και φυλετικής συνείδησης. Η φυλετική επιλογή λοιπόν, είναι ο βασικός στόχος της οργάνωσης. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το *Εθνικό Μέτωπο* εναντιώνεται σε κάθε μορφή φυλετικής ανάμειξης, και τάσσεται υπέρ του λεγόμενου «γεωγραφικού διαχωρισμού». Σύμφωνα με τις διακηρύξεις του κάθε αυτόχθον έθνος πρέπει να παραμείνει στο έδαφός του και να προστατευθεί από πιθανούς εισβολείς (Babić, 2015: 84). Αυτή η «οργανική κοινότητα», θα πρέπει να κυβερνάται από έναν ισχυρό άρχοντα με αυταρχικό τρόπο, και ο οποίος θα χαίρει την υποστήριξη ενός ισχυρού στρατού και της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Υπήκοοι αυτής της κοινότητας μπορούν να είναι μόνο Λευκοί πολίτες, πιστοί στο σερβικό έθνος. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης θα πρέπει να ελέγχονται από το κράτος και να λογοκρίνονται.⁴⁶² Φαινόμενα «κοινωνικής παθογένειας» που αμαυρώνουν την καθαρότητα της «κοινότητας», όπως η ομοφυλοφιλία, η πορνογραφία, οι αμβλώσεις και η ύπαρξη μη

⁴⁶¹ Βλ. <http://www.stormfront.org/forum/showthread.php?t=583575>, πρόσβαση 02/01/2010.

⁴⁶² Η οργάνωση έχει χαρακτηρίσει τον δημοσιογραφικό όμιλο *B92.net*, μια από τις πιο δημοκρατικές φωνές στη Σερβία, ως ένα «Εβραίο-μασονικό κανάλι».

παραδοσιακών ορθόδοξων θρησκευτικών ομάδων, πρέπει να τεθούν εκτός νόμου (Wiesinger, 2008: 5).

Η οργάνωση λόγω προβλημάτων που αντιμετώπιζε με τη δικαιοσύνη,⁴⁶³ επανεμφανίστηκε με την ονομασία *Νέο Σερβικό Πρόγραμμα* (Novi Srpski Program). Ηγέτης της ήταν και πάλι ο φυγόδικος την εποχή εκείνη στο εξωτερικό, Goran Davidović (Barlovac, 2009b; Tomić, 2013). Η αρχική απαγόρευση λειτουργίας του *Εθνικού Μετώπου* είχε ως συνέπεια και τη διαγραφή από το διαδίκτυο της επίσημης ιστοσελίδας της. Η ενημέρωση όμως της δράσης και της προσπάθειας ένταξης νέων μελών, συνεχίζεται μέσω της ιστοσελίδας του παγκοσμίου διαδικτυακού τόπου της εξτρεμιστικής νεοναζιστικής ακροδεξιάς, *Stormfront* και πιο συγκεκριμένα στο τμήμα *Stormfront Srbija* (Babić, 2015: 82). Μετά την απαγόρευση, η οργάνωση φαίνεται ότι επέλεξε ως νέο τόπο δράσης τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, με σχεδόν μηδενική όμως δημόσια προσοχή (Tomić, 2013: 108).

8.3.3.3. Οι *Εθνοφυλετιστές* (Rasni Nacionalisti - Rasonalisti)

Οι *Εθνοφυλετιστές* αποτελούν μια ακόμη νεοναζιστική οργάνωση. Απαριθμεί μόνο λίγα μέλη, τα οποία διακατέχονται από ρατσιστικά και παγανιστικά «πιστεύω». Η πολιτική επιρροή της οργάνωσης, ακόμη και εντός των κύκλων της εξτρεμιστικής δεξιάς, είναι μάλλον περιθωριακή (Petakov, 2009: 46).

Στην ιστοσελίδα τους οι *Εθνοφυλετιστές* καταφέρονται ενάντια των Εβραίων, των Αμερικανών, των ομοφυλοφίλων, του καπιταλισμού, των ναρκωτικών, του μοντερνισμού και της παρακμής.⁴⁶⁴ Θεωρούν ότι η πίστη στην πατρίδα και στη λευκή φυλή είναι μονόδρομος για την επιβίωση του σερβικού έθνους. Η οργάνωση παρέχει «Δέκα Εντολές προς τους Εθνικοσοσιαλιστές», οι οποίες και θα πρέπει να τηρούνται ευλαβικά.⁴⁶⁵

⁴⁶³ Το Συνταγματικό Δικαστήριο της Δημοκρατίας της Σερβίας, έθεσε την οργάνωση εκτός νόμου στις 2 Ιουνίου 2011.

⁴⁶⁴ Βλ. <http://www.rasonalisti.net>, πρόσβαση 06/01/2010.

⁴⁶⁵ «1) Η Σερβία είναι η πατρίδα σου. Αγάπα την υπεράνω όλων με πράξεις και όχι με λόγια. 2) Οι εχθροί της Σερβίας είναι και δικοί σου εχθροί. Μίσησέ τους με όλη σου την ψυχή. 3) Κάθε σύντροφος του έθνους, ακόμη και ο πιο μικρός, αποτελεί μέρος της Σερβίας. Αγάπα τον όπως αγαπάς τον εαυτό σου. 4) Απαίτησε καθήκοντα μόνο για τον εαυτό σου, έτσι ώστε η Σερβία να ανακτήσει δικαιώματα και προνόμια. 5) Να είστε υπερήφανοι για τη Σερβία. Έχεις το δικαίωμα να είσαι υπερήφανος για την πατρίδα σου, για την οποία εκατομμύρια έδωσαν τη ζωή τους. 6) Αυτός που καταχράται τη Σερβία, καταχράται τον εαυτό σου. Πλήρωσέ τον με τις γροθιές σου. 7) Εάν σου αρνηθούν τα δίκαια αιτήματά σου, εξασφάλισέ τα διαμέσου του πολιτικού σου κινήματος. 8) Να μην είσαι απλά hooligan αντι-εβραίος, αλλά να έχεις πάντα τον νου σου στις πρακτικές των Εβραίων. 9) Ζήσε τη ζωή σου με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε μια μέρα να μην αισθανθείς ντροπιασμένος σε μια νέα Σερβία. 10) Έχετε πίστη στο μέλλον, γιατί μόνο έτσι θα το κερδίσετε». Βλ. <http://www.stormfront.org/forum/sitemap/index.php/t-131739.html>, πρόσβαση 06/01/2010.

8.3.4. Hooligan και Ultras στη Σερβία

Η διαδεδομένη χρήση φυσικής βίας, πριν, κατά τη διάρκεια, και έπειτα από τους ποδοσφαιρικούς αγώνες - οι οποίοι διαπράττονται από ομάδες που είτε ονομάζονται με τον αγγλικό όρο hooligan είτε με το ιταλικό Ultras - σε συνδυασμό με τη φασιστική ιδεολογία, είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο στα κράτη που προήλθαν μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Τα τελευταία χρόνια στη Σερβία γίνεται μια προσπάθεια προκειμένου να θεσπιστούν ειδικοί νόμοι που να απαγορεύουν και να επιβάλλουν κυρώσεις στο συγκεκριμένο είδος βίας. Ωστόσο, οι νόμοι αυτοί συνήθως υποτιμούν την πολιτική διάσταση και τις προεκτάσεις της συγκεκριμένης δράσης αυτών των ομάδων. Έτσι περιορίζονται στην αποτροπή, καταπολέμηση και καταστολή ενός αφηρημένου «χουλιγκανισμού», λαμβάνοντας τον φασισμό ως μια απλή «λατρεία της βίας» (Tomić, 2013: 106-107).

Η δεξαμενή για τη στρατολόγηση των νεοναζιστών και νεοφασιστών ακτιβιστών από τους hooligans και Ultras του ποδοσφαίρου, στα περισσότερα κράτη παραμένει ανοιχτή. Στη Σερβία, σχεδόν όλα τα μεγάλα ποδοσφαιρικά σωματεία έχουν νεοφασιστικές ομάδες που τα υποστηρίζουν στα γήπεδα.⁴⁶⁶ Αυτές οι ομάδες χρησιμοποιούν απροκάλυπτα ρατσιστικά, αντισημιτικά ή ναζιστικά συνθήματα και σύμβολα.⁴⁶⁷ Τις περισσότερες φορές όμως, τα συνθήματα προσαρμόζονται στο εθνικιστικό πλαίσιο της χώρας (Tomić, 2013: 106) .

Η σχέση πολιτικής και γηπέδου δεν ξεκίνησε πρόσφατα στη Σερβία· έχει παράδοση ετών. Το 1990, όταν ο Milošević άρχισε να εφαρμόζει τα εθνικά του σχέδια και προετοιμαζόταν για πόλεμο, είχε την ανάγκη μιας ευρείας κοινωνικής συνοχής. Οι οργανωμένοι οπαδοί των ποδοσφαιρικών ομάδων, και κυρίως αυτοί του *Ερυθρού Αστέρα* (Crvena zvezda), του χαλούσαν τα σχέδια, αφού είχαν ταχθεί στο πλευρό του πρωτοεμφανιζόμενου τότε ηγέτη της αντιπολίτευσης, Drašković. Η λύση από το καθεστώς Milošević βρέθηκε στο πρόσωπο του Željko Ražnatović, του γνωστού Arkan. Ο Arkan έχοντας στενές σχέσεις με την κοινωνία του υπόκοσμου, όπως και ο ίδιος παραδέχτηκε σε δίκη του το 1991, εργαζόταν και για την Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών (SDB). Ο Arkan κατόρθωσε να ενώσει όλους τους

⁴⁶⁶ Οι πιο σημαντικές οργανώσεις αυτών των ομάδων είναι η *Delije* (ήρωες) του *Ερυθρού Αστέρα* (Crvena zvezda), η *Grobari* (νεκροθάφτες) της *Partizan*, η *Plava Unija Beograd* (Μπλε Ένωση Βελιγραδίου) της *OFK Beograd*, η *Invalidi* (ανάπηροι) της *FK Voždovac*, όπως και των μικρότερων ποδοσφαιρικών ομάδων, η *Užice* της *FK Sloboda*, η *Ćacak* της *FK Borac*, και της *FK Zemun* (Tomić, 2013: 106).

⁴⁶⁷ Όπως κέλτικους σταυρούς, σβάστικες και συνδυασμούς αριθμητικών συμβόλων (χαρακτηριστικό είναι το 18, το οποίο αντιπροσωπεύει το πρώτο και το όγδοο γράμμα του λατινικού αλφαβήτου, κάνοντας μια σαφή παραπομπή στα αρχικά γράμματα του Adolf Hitler) (σ.τ.σ.).

συλλόγους φιλάθλων του *Ερυθρού Αστήρα*, δημιουργώντας ένα σύλλογο με την ονομασία *Delije*.⁴⁶⁸ Μέχρι το τέλος του 1991, στους *Delije* εντάχθηκαν όλοι οι οργανωμένοι οπαδοί της ομάδας των ερυθρόλευκων (Pavasovic Trost & Kovacevic, 2013: 1056, 1060). Έτσι, στα γήπεδα δεν ακούγονταν συνθήματα υπέρ του Drašković, αλλά συνθήματα που εξυμνούσαν τον Milošević και διέδιδαν το μίσος κατά των λαών (Κροατών, μουσουλμάνων και αργότερα Αλβανών) οι οποίοι βρέθηκαν στο στόχαστρο της πολεμικής μηχανής του Βελιγραδίου.⁴⁶⁹

«Φίλαθλοι» και ακροδεξιοί βγαίνουν συχνά μαζί στους δρόμους· καίνε και καταστρέφουν, υπερασπιζόμενοι όπως διακηρύττουν οι ηγέτες τους, το τρίπτυχο «πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια». Η συγγένεια των ακροδεξιών και των οργανωμένων οπαδών, διαπιστώνεται και μέσα από την κοινή τους ιδεολογία. Το μίσος για τους ξένους - με την εξαίρεση κάποιων ομόθρησκων εθνών - ο αντιευρωπαϊσμός, η επιστροφή στην ορθοδοξία και ο ρατσισμός που εκδηλώνεται κυρίως κατά των Ρομά, αποτελούν κοινά χαρακτηριστικά οπαδών και ακροδεξιών. Κοινή τους δράση εκδηλώθηκε το 2001, όταν διαλύθηκε με τη βία η πορεία των ομοφυλόφιλων. Όπως και το 2008, όταν ως αποτέλεσμα των διαμαρτυριών για την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου, καταστράφηκαν ξένες πρεσβείες και πυρπολήθηκε η έδρα της διπλωματικής αποστολής των ΗΠΑ. Στις συγκεκριμένες ταραχές βρήκε τραγικό θάνατο στις φλόγες ένας νεαρός άντρας, οργανωμένος οπαδός της *Partizan*. Οι επιθέσεις σε εκθέσεις ζωγραφικής, φιλοσοφικές διαλέξεις, δημόσιες ραδιοφωνικές εκπομπές, καταυλισμούς τσιγγάνων, αποτελούν επίσης «επιτεύγματα» της κοινής δράσης ακροδεξιών και οπαδών. Τέλος, το 2010 συμμετείχαν στα βίαια επεισόδια στην προσπάθεια διάλυσης της πορείας των ομοφυλόφιλων (Belgrade Pride Parade) (Το βήμα, 2012, Οκτώβριος 10).⁴⁷⁰

Στις 12 Οκτωβρίου 2010, κατά τη διεξαγωγή του ποδοσφαιρικού αγώνα μεταξύ της Σερβίας και της Ιταλίας που διεξήχθη στη Γένοβα για τα προκριματικά του Ευρωπαϊκού Κυπέλλου 2012, έξι λεπτά μετά το εναρκτήριο λάκτισμα το παιχνίδι διεκόπη όταν Σέρβοι οπαδοί πέταξαν φωτοβολίδες και πυροτεχνήματα στον αγωνιστικό χώρο. Ταυτόχρονα έκαψαν και την αλβανική σημαία (Marković, 2015;

⁴⁶⁸ Για τη δράση των *Delije*, βλ. The Observer (2004, January 18).

⁴⁶⁹ Η σχέση των οργανωμένων οπαδών με την ακροδεξιά φαίνεται και από το γεγονός ότι τα συνθήματά τους είναι τα ίδια. «*Σκότωσε, σφάζε, Αλβανός να μη μείνει*» ή «*Λεπίδι, σύρμα, Σρεμπρένιτσα*» είναι συνθήματα των ακροδεξιών που ακούγονται κάθε Κυριακή στα γήπεδα (Το βήμα, 2012, Οκτώβριος 10).

⁴⁷⁰ Για μια αναλυτική παρουσίαση των περιστατικών, βλ. Pavasovic Trost & Kovacevic (2013: 1057-1059).

Nielsen, 2013). Μετά τα επεισόδια αυτά, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Σερβίας, εξέτασε αίτημα της Γενικής Εισαγγελίας με το οποίο ζητήθηκε να απαγορευτεί η λειτουργία 14 συλλόγων φιλάθλων των ποδοσφαιρικών ομάδων *Ερυθρού Αστήρα*, *Partizan* και *Rad*.⁴⁷¹ Στο αιτιολογικό του αιτήματος αναφερόταν ότι οι σύλλογοι αυτοί «παραβιάζουν το Σύνταγμα, διασπείροντας εθνικό, ρατσιστικό και θρησκευτικό μίσος» (Pavasovic Trost & Kovacevic, 2013: 1060-1061).

⁴⁷¹ Συγκεκριμένα, ζητήθηκε να απαγορευτούν οι σύλλογοι: *Alkatraz*, *Belgrade boys*, *Ludaci Padinska Skela*, *Ultra boys*, *Ultras*, *Anti Roma*, *Sought family*, *Head hunters*, *Irricucibili – NBG*, *Shadows*, *Extreme boys*, *Cuvari casti*, *Brain damage* και *United force 1987*.

Κεφάλαιο Ένατο

Η «έρευνα ειδικών»

9.1. Εισαγωγή

Για τη διενέργεια του ερευνητικού μέρους της διατριβής, επιλέχθηκε η μέθοδος της «έρευνας ειδικών» (Expert Survey). Η χρήση εμπειρογνομόνων ειδικών για την απόκτηση γνώσεων έχει μακρόχρονη ιστορία στις κοινωνικές επιστήμες (Hoffman, Shadbolt, Burton, & Klein, 1995). Η μεθοδολογία της έρευνας εμπειρογνομόνων έχει χρησιμοποιηθεί σε διάφορους τομείς όπως η γνωστική ψυχολογία, η ανάλυση αποφάσεων, η στατιστική, η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία. Τα δεδομένα της κρίσης των εμπειρογνομόνων χρησιμοποιούνται συνήθως ως μέσο για την παροχή πληροφοριών, όταν άλλες πηγές, όπως άμεσες μετρήσεις, παρατηρήσεις ή πειράματα, δεν είναι διαθέσιμες. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η κρίση των ειδικών μπορεί να είναι χρήσιμη για: (α) την παροχή εκτιμήσεων για σύνθετα ή δυσνόητα φαινόμενα, β) την πρόβλεψη μελλοντικών γεγονότων και γ) την ερμηνεία υπαρχόντων δεδομένων (Benoit & Laver, 2006: 108). Η προσφυγή στους εμπειρογνώμονες συνεπάγεται τη χρήση ειδικών διαδικασιών για τον εντοπισμό των επαϊόντων και την πρόσκληση αυτών για συμμετοχή στην έρευνα, τον προσδιορισμό του προβλήματος, όπως και άλλων δεδομένων που εμπεριέχονται στη συλλογική κρίση των ειδικών.

Στον χώρο των πολιτικών επιστημών οι «έρευνες ειδικών» χρησιμοποιούνται συχνά από τους ειδήμονες του χώρου, οι οποίοι ενδιαφέρονται να μετρήσουν τις θέσεις των κομμάτων σε διάφορα επίπεδα (Castles & Mair, 1984). Έχουν ευρεία χρήση για συγκρίσεις τόσο σε εθνικό, όσο και σε διεθνικό επίπεδο (Huber & Inglehart, 1995; Ray, 1999). Οι «έρευνες ειδικών» έχουν αποδειχθεί ότι παρέχουν έγκυρες και αξιόπιστες εκτιμήσεις για τις θέσεις των πολιτικών κομμάτων (Hooghe et al., 2010: 699), με τη συστηματική και συσσωρευμένη σύνοψη των γνώσεων των επιστημόνων (Benoit & Laver, 2006: 8, 75).

Η χρήση της «έρευνας ειδικών» παρουσιάζει αρκετά πλεονεκτήματα, όπως ότι πρόκειται για έναν ελκυστικό συνδυασμό οικονομίας και προσβασιμότητας. Απαιτεί συνήθως λίγο χρόνο και δαπάνη για τη διεξαγωγή της. Επιτρέπει στους ερευνητές να διερευνήσουν τους πολιτικούς χώρους σχεδόν σε οποιοδήποτε πλαίσιο, ανεξάρτητα από τη διαθεσιμότητα στη συλλογή προβληματικών πρωτογενών δεδομένων. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ερευνητικό εργαλείο για την εμπειρική διερεύνηση της

πολιτικής συμπεριφοράς και ιδεολογίας, συμπληρωματικά ή ανεξάρτητα από τη συστηματική πρακτική διαθεσιμότητα δεδομένων συμπεριφοράς, όπως ομιλίες, εκλογές, εκδηλώσεις κομμάτων ή οργανώσεων και ονομαστικές ψηφοφορίες (Benoit & Laver, 2006: 114). Επιπλέον, η χρήση προκαθορισμένων κλιμάκων αφαιρεί τις τυχόν ασάφειες ή εικασίες από την ερμηνεία των τελικών αποτελεσμάτων, ελαχιστοποιώντας την *ad hoc* ερμηνεία των ευρημάτων από τον ερευνητή. Με την «έρευνα ειδικών» έχουμε τη δυνατότητα συλλογής πολλαπλών δεδομένων, κάλυψης όσων πτυχών επιθυμούμε, ευελιξίας στην επιλογή των ερωτημάτων, γρήγορου τρόπου συλλογής αποτελεσμάτων, δημιουργίας μιας βάσης για συγκριτικά αποτελέσματα, εύκολης ανάλυσης των δεδομένων, διατήρησης της ανωνυμίας των εμπειρογνομόνων και της ευελιξίας σχετικά με το χρονικό διάστημα συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου. Γενικά, η χρήση της «έρευνας ειδικών» σε διαφορετικές χώρες και χρονικές περιόδους, σε ποικίλα αντικείμενα εξέτασης και στοιχεία, αυξάνει την αξιοπιστία, τη στιβαρότητα και τη δυνατότητα επανάληψης των ευρημάτων. Έτσι, συγκριτικά με άλλες μεθόδους, οι «έρευνες εμπειρογνομόνων» μπορεί να αποτελούν την πιο συστηματική πηγή αναφοράς σε θέματα τα οποία ενδέχεται να προκύψουν σχετικά με την εγκυρότητα των εκτιμήσεων. Ταυτόχρονα, κατά τους Benoit and Laver (2006: 113), αποτελούν τον πιο αποτελεσματικό τρόπο για τη δημιουργία ενός αξιόπιστου συνόλου δεδομένων. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν παρουσιάζει συνάμα και μειονεκτήματα, όπως: ο περιορισμένος αριθμός σχετικών μεταβλητών, η περιορισμένη χωρική και χρονική κάλυψη της έρευνας, η ετεροχρονισμένη περίοδος συλλογής των δεδομένων, ερωτήσεις που παραμένουν αναπάντητες, διαφοροποίηση στην κατανόηση και ερμηνεία από πλευράς των ειδικών, βεβιασμένες απαντήσεις, δυσκολία επεξεργασίας και ανάλυσης κάποιων ερωτήσεων, ζητήματα προσβασιμότητας και αλλαγής ηλεκτρονικής διεύθυνσης των εμπειρογνομόνων, πιθανότητα αναξιόπιστων απαντήσεων, «κόπωση» ανταπόκρισης λόγω του μεγάλου εύρους του ερωτηματολογίου ή «κόπωσης» κατά τη διάρκεια των απαντήσεων. Το πλέον σημαντικό μειονέκτημα όμως είναι η υποκειμενικότητα των ερευνητών, οι οποίοι μπορεί να διακατέχονται από θετικές ή αρνητικές θέσεις για την έρευνα. Επίσης, οι αποκλίσεις που μπορεί να εμφανιστούν στις απαντήσεις των ειδικών, οι χρονικοί περιορισμοί στην αναδρομική κρίση, και τέλος, εάν οι εμπειρογνώμονες

αξιολογούν την διαφοροποίηση που μπορεί να παρουσιάζουν τα κόμματα μεταξύ ρητορικής και δράσης.⁴⁷²

Η χρήση «ερευνών εμπειρογνομώνων» για την εμπειρική μέτρηση της κατάταξης και της τοποθέτησης των πολιτικών αντικειμένων στον χώρο προϋποθέτει α) να έχουν προσδιοριστεί εκ των προτέρων οι σημαντικές διαστάσεις του ανταγωνισμού και των θέσεων που καταλαμβάνουν τα πολιτικά κόμματα και οι οργανώσεις εντός των παραμέτρων αυτών και β) να έχουν συλλεχθεί συστηματικά οι κρίσεις των επαϊόντων του συγκεκριμένου χώρου. Έτσι, η «έρευνα ειδικών» παρουσιάζει μια κλίμακα δέκα ή είκοσι σημείων, στα οποία στο ένα άκρο βρίσκονται οι ακροαριστερές θέσεις και στο άλλο οι ακροδεξιές. Στη βάση αυτή ζητείται από τους ερωτώμενους ειδικούς να κατατάξουν κάθε κόμμα ή οργάνωση σε μια θέση στην κλίμακα. Στη συνέχεια, οι απαντήσεις των ειδικών σε κάθε ερώτηση συνοψίζονται στατιστικά προκειμένου να μετρηθούν οι θέσεις κάθε κόμματος ή οργάνωσης, καθώς και ο βαθμός βεβαιότητας και συναίνεσης που εμφανίζουν ως προς τις συγκεκριμένες θέσεις (Benoit & Laver, 2006: 109).

Στη βάση αυτή, η έρευνα για τη σύνταξη των ερωτηματολογίων, ο καθορισμός των διαστάσεων και των μεταβλητών που επιλέχτηκε να εφαρμοστούν βασίστηκε σε τρεις μελέτες: α) *Party Policies in Modern Democracies*, β) *Chapel Hill Expert Survey 2006*, και γ) *Chapel Hill Expert Survey 2010*. Από τη μελέτη *Party Policies in Modern Democracies*, υιοθετήθηκε η θεωρητική διάσταση και η μεθοδολογία διενέργειας της «έρευνας ειδικών», καθώς και η δομή των ερωτηματολογίων. Από τις άλλες δύο μελέτες, *Chapel Hill Expert Survey 2006* και *Chapel Hill Expert Survey 2010*, επιλέχθηκε να εφαρμοστούν σε μεγάλο βαθμό οι μεταβλητές και οι διαστάσεις πολιτικής που εξετάζαν. Μια σημαντική βάση δεδομένων από την οποία αντλήθηκαν σημαντικά στοιχεία όσον αφορά τα πολιτικά κόμματα, τις μεταβλητές και τα αποτελέσματα των ερευνών, είναι η *Chapel Hill Expert Survey* (<https://www.chesdata.eu/>).⁴⁷³

Ένα εξαιρετικά σημαντικό σημείο της έρευνας είναι η απόφαση των ειδικών που θα επιλεγούν. Ως «ειδικοί» ορίζονται άτομα με ιδιαίτερη εμπειρία στην ανάλυση της πολιτικής στο συγκεκριμένο προς εξέταση εθνικό πλαίσιο, και τα οποία

⁴⁷² Για περισσότερα σχετικά με τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της «έρευνας ειδικών», βλ. Volkens (2007), Ennsger (2012).

⁴⁷³ Συγκεκριμένα στο τμήμα <https://www.chesdata.eu/ches-stats/> μπορούν να ανακτηθούν διαχρονικά δεδομένα σε σημαντικό αριθμό ευρωπαϊκών χωρών. Η επεξήγηση των επιμέρους στοιχείων των ερευνών, όπως η αναλυτική παράθεση των κομμάτων σε κάθε χώρα, οι μεταβλητές και οι κλίμακες κατάταξης παρατίθενται στο Chapel Hill (2016).

θεωρούνται γνώστες των θέσεων που εκφράζουν τα πολιτικά υποκείμενα. Η αναζήτηση αυτών των ειδικών πρέπει λοιπόν να γίνει με τη δέουσα προσοχή. Ακολουθώντας τη διαδικασία εύρεσης των κατάλληλων για την παρούσα έρευνα ειδικών σύμφωνα με τη μελέτη των Benoit and Laver (2006: 125), αρχικά αναζητήθηκε η ύπαρξη ενώσεων πολιτικών επιστημών σε κάθε χώρα. Επειδή τα αποτελέσματα με βάση το συγκεκριμένο κριτήριο στις χώρες της Σερβίας, Βουλγαρίας και Ρουμανίας δεν ήταν ικανοποιητικά, τελικά, στραφήκαμε στις βάσεις δεδομένων των πανεπιστημίων της κάθε χώρας· ειδικότερα αναζητήσαμε τους ειδικούς επιστήμονες που διδάσκουν σε τμήματα πολιτικών επιστημών. Έτσι προσκλήθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα επιστήμονες που διδάσκουν σε τμήματα πολιτικών επιστημών της κάθε χώρας, όπως και πολιτικοί επιστήμονες οι οποίοι έχουν μελετήσει τα κόμματα και τις οργανώσεις στις εν λόγω χώρες και έχουν εκδώσει αντίστοιχες μελέτες μέσω των δημοσιεύσεων τους από το Google scholar.

Κατόπιν, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου αποστείλαμε επιστολές, οι οποίες περιείχαν πρόσκληση συμμετοχής στην έρευνα και πιλοτικά ερωτηματολόγια, σε ειδικούς επιστήμονες που εκτιμήσαμε πως διαθέτουν ενδελεχή γνώση της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Σερβία. Το μήνυμα που αποστάλθηκε, ήταν διατυπωμένο στη γλώσσα της χώρας που ερευνούνταν και στην αγγλική, ενώ η σύνταξη των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε στην αγγλική γλώσσα. Τα ερωτηματολόγια εστάλησαν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, το οποίο με ειδικό σύνδεσμο παρέπεμπε στην ηλεκτρονική πλατφόρμα διενέργειας ερευνών Lime Survey (<http://www.limesurvey.org/>). Η πλατφόρμα Lime Survey εξασφαλίζει την ανωνυμία των συμμετεχόντων στην έρευνα. Για να διασφαλιστεί δε ότι τα ερωτηματολόγια θα συμπληρωθούν μόνο από τους προσκεκλημένους εμπειρογνώμονες, κάθε ηλεκτρονικό μήνυμα συσχετίστηκε με ένα μοναδικό τυχαίο ηλεκτρονικό κωδικό-κουπόνι (token). Συγκεκριμένα, για τη Βουλγαρία προσκλήθηκαν 72 ειδικοί, για τη Ρουμανία 107, και 85 για τη Σερβία. Κάποια από τα συγκεκριμένα e-mails «γύρισαν πίσω» ως ανενεργά, ορισμένοι προσκεκλημένοι αρνήθηκαν να απαντήσουν, και κάποιοι δήλωσαν μη ειδικοί στο υπό εξέταση θέμα. Τελικά, λάβαμε 15 απαντήσεις για τη Σερβία, 16 για τη Βουλγαρία και 17 για τη Ρουμανία, που συγκεντρώθηκαν την περίοδο μεταξύ 1^{ης} Οκτωβρίου 2017 και 15^{ης} Ιανουαρίου 2018. Στο μεσοδιάστημα, στάλθηκαν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και χρήσης της πλατφόρμας Lime Survey, πέντε υπενθυμίσεις για τη συμμετοχή των προσκληθέντων

στην έρευνα. Ο αριθμός των απαντήσεων κρίνεται ικανοποιητικός, αν λάβουμε υπόψη ότι κατά τους Huber and Inglehar (1995: 95), απαιτούνται τουλάχιστον οι απαντήσεις πέντε ειδικών σε κάθε περίπτωση.

Το βασικό ερώτημα το οποίο τέθηκε στο επίκεντρο της έρευνας που διενεργήθηκε βάσει ερωτηματολογίων ήταν το: Ποιο είναι το φάσμα της ιδεολογίας της ακροδεξιάς οικογένειας στη μετακομμουνιστική Νοτιανατολική Ευρώπη, όπως αυτή εμφανίζεται, στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και στη Σερβία.

Βασιζόμενοι στις απαντήσεις που έδωσαν «οι ειδικοί» πολιτικοί επιστήμονες σε κάθε χώρα, επιχειρήσαμε την ανάλυση τα παρακάτω υποερωτήματων:

- Σε ποιά κόμματα του συνόλου του πολιτικού φάσματος εμφανίζονται ακροδεξιές εκφάνσεις και πτυχές;
- Ποιά είναι τα γενικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων που κατατάσσονται στην ακροδεξιά;
- Ποιοί είναι οι λόγοι ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων;
- Ποιά είναι η σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας και ποιο το πολιτικό μέλλον της;

Το ερωτηματολόγιο έχει ως δείγμα τα βασικότερα από άποψη εκλογικής δύναμης κόμματα των τριών υπό εξέταση χωρών, όπως αυτά εμφανίζονται στις τελευταίες εκλογικές διαδικασίες.⁴⁷⁴ Σε αυτά περιλαμβάνουμε και ορισμένα ακροδεξιά, κατά την εκτίμησή μας κόμματα, που πλέον δεν υφίστανται, αλλά επιθυμούμε να εξετάσουμε την ιδεολογία και τη δράση την οποία ανέπτυξαν το προηγούμενο διάστημα.

Τα κόμματα έτσι που τίθενται σε έρευνα είναι: στη Βουλγαρία 10, στη Ρουμανία 10 και στη Σερβία 11. Συγκεκριμένα, τα κόμματα είναι:

Πίνακας 16. Βουλγαρικά κόμματα

Συντομογραφία	Πλήρες Όνομα	Αγγλική Μετάφραση
GERB	Граждани за европейско развитие на България	Citizens for European Development of Bulgaria
BSP	Българска Социалистическа Партия	Bulgarian Socialist Party
DPS	Движение за права и свободи	Movement for Rights and Freedoms
VMRO-BND	ВМРО – Българско Национално Движение	VMRO – Bulgarian National Movement
NFSB	Национален фронт за спасение	National Front for the

⁴⁷⁴ Για τα κριτήρια επιλογής κομμάτων, βλ. Benoit & Laver (2006: 125-126).

	на България	Salvation of Bulgaria
АТАКА	Атака	Attack
VOLJA	Воля	Will
RB	Реформаторски блок	Reformist Bloc
ABV	Алтернатива за българско възраждане	Alternative for Bulgarian Revival
BBC	България без цензура	Bulgaria Without Censorship

Πίνακας 17. Ρουμανικά κόμματα

Συντομογραφία	Πλήρες Όνομα	Αγγλική Μετάφραση
PSD	Partidul Social-Democrat	Social Democratic Party
PNL	Partidul Național Liberal	National Liberal Party
USR	Uniunea Salvati România	Save Romania Union
UDMR	Uniunea Democrata Maghiara din România	Democratic Alliance of Hungarians in Romania
ALDE	Alianta Liberalilor si Democratilor	Alliance of Liberals and Democrats
PMP	Partidul Mișcarea Populara	People's Movement Party
PDL	Partidul Democrat Liberal	Democratic Liberal Party
PP-DD	Partidul Poporului - Dan Diaconescu	People's Party - Dan Diaconescu
PRM	Partidul România Mare	Greater Romania Party
PRU	Partidul România Unită	United Romania Party

Πίνακας 18. Σερβικά κόμματα

Συντομογραφία	Πλήρες Όνομα	Αγγλική Μετάφραση
SNS	Srpska Napredna Stranka	Serbian Progressive Party
SPS	Socijalistička Partija Srbije	Socialist Party of Serbia
JS	Jedinstvena Srbija	United Serbia
SRS	Srpska Radikalna Stranka	Serbian Radical Party
DS	Demokratska Stranka	Democratic Party
DJB	Dosta je Bilo	It's Enough
DSS	Demokratska Stranka Srbije	Democratic Party of Serbia
DVERI	Pokret Dveri	Dveri Movement
SDS	Socijal Demokratska Stranka	Social Democratic Party
LSV	Liga Socijaldemokrata Vojvodine	League of Social Democrats of Vojvodina
LDP	Liberalno Demokratska Partija	Liberal Democratic Party

Σε επόμενο στάδιο ζητήσαμε από τους ειδικούς να απαντήσουν σε ερωτήματα για το σύνολο των σχηματισμών της μετακομμουνιστικής ακροδεξιάς οικογένειας σε κάθε χώρα που εξετάσαμε στις μελέτες περιπτώσεων.

Πίνακας 19. Ακροδεξιά κόμματα, οργανώσεις, υποκοουλτούρες στη Βουλγαρία

Συντομογραφία	Πλήρες Όνομα	Τύπος
BNRP	Bulgarska Natsional-Radikalna Partija	Κόμμα
PKDP	Bulgarska Khristian Demokraticheska Partija	Κόμμα
BDF	Bulgarski Demokraticheski Forum	Κόμμα
BNF	Bulgarski Natsionalen Front	Κόμμα
NFSB	Natzionalen Front za Spasenie na Bulgaria	Κόμμα
PF	Patriotichen Front	Κόμμα
NPB	Natzionalisticheska Partiya na Bulgaria	Κόμμα
Ataka	Partija Ataka	Κόμμα
VMRO-BND	BMPO – Българско Национално Движение	Κόμμα
BNS	Bulgarski Natsionalen Suioz	Οργάνωση
BH-1938	Bulgarska Orda	Οργάνωση
DVT	Dvizhenie Voini na Tangra	Οργάνωση
OD	Obshtestvo Dulo	Οργάνωση
BNFe	Bulgarski Natsionalen Front	Οργάνωση
SBNL	Suioz na Bulgarskite Natsionalni Legioni,	Οργάνωση
	Studentsko Natsionalno Dvizhenie Velika Bulgarija	Οργάνωση
BNS - ND	Bulgarski Natsionalen Suioz - ND	Οργάνωση
	Кръв и чест (Blood and Honor)	Υποκοουλτούρα
NS	Национална съпротива (National Resistance)	Υποκοουλτούρα
	Straight Edge	Υποκοουλτούρα
	CSKA SS Front	Υποκοουλτούρα
	Ботев Пловдив (Botev Ultras)	Υποκοουλτούρα

Πίνακας 20. Ακροδεξιά κόμματα, οργανώσεις, υποκοουλτούρες στη Ρουμανία

Συντομογραφία	Πλήρες Όνομα	Τύπος
PRM	Partidul România Mare	Κόμμα
PUNR	Partidul Unității Nationale Române	Κόμμα
PSM	Partidul Socialist al Muncii	Κόμμα

PDN	Partidul Dreapta Nationala	Κόμμα
MPR	Miscarea Pentru Romania	Κόμμα
UDC	Uniunea Democrat Crestina	Κόμμα
TPȚ	Totul Pentru Țară	Κόμμα
PNG-CD	Partidul Noua Generație - Creștin Democrat	Κόμμα
	Noua Romanie Crestina	Κόμμα
PRU	Partidul România Unită	Κόμμα
ND	Noua Dreaptă	Οργάνωση
	Asociația Creștinilor Ortodocși din România	Οργάνωση

Πίνακας 21. Ακροδεξιά κόμματα, οργανώσεις, υποκοιτούρες στη Σερβία

Συντομογραφία	Πλήρες Όνομα	Τύπος
SRS	Srpska Radikalna Stranka	Κόμμα
SNS	Srpska Napredna Stranka	Κόμμα
SSJ	Stranka Srpskog Jedinstva	Κόμμα
SPO	Srpski Pokret Obnove	Κόμμα
Dveri	Srpski Sabor Dveri	Κόμμα
Obraz	Otačastveni Pokret Obraz	Οργάνωση
	Udruženje Studenata “Sveti Justin Filozof”	Οργάνωση
	Nomokanon	Οργάνωση
	Srbska Akcija - SA	Οργάνωση
SNP Naši	Srpski Nacionalni Pokret Naši	Οργάνωση
SNP 1389	Srpski Narodni Pokret “1389”	Οργάνωση
	Narodni Pokret “SVETOZAR MILETIĆ”	Οργάνωση
	Krv i čast	Υποκοιτούρα
NS	Nacionalni Stroj	Υποκοιτούρα
	Rasni Nacionalisti - Rasonalisti	Υποκοιτούρα
	Delije	Υποκοιτούρα

Τα ερωτηματολόγια παρουσιάζουν την εξής δομή:

Α΄ Μέρος: Γενικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων.

Β΄ Μέρος: Θέσεις κομμάτων στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Γ' Μέρος: Σημασία που προσδίδουν τα κόμματα σε συγκεκριμένα θέματα.

Δ' Μέρος: Ιεράρχηση των τριών πιο σημαντικών θεμάτων των κομμάτων.

Ε' Μέρος: Ειδικά ερωτήματα που αναφέρονται στην ακροδεξιά οικογένεια.

Ζ' Μέρος: Γενικά ερωτήματα σχετικά με τους λόγους ανάδειξης της ακροδεξιάς.

Η' Μέρος: Ειδικά ανά χώρα ερωτήματα σχετικά με τους λόγους ανάδειξης της ακροδεξιάς.

Θ' Μέρος: Συμπάθεια των ειδικών προς τα εξεταζόμενα κόμματα.

Ι' Μέρος: Δημογραφικά στοιχεία ειδικών.

Αναλυτικότερα, τα ερωτηματολόγια περιλαμβάνουν 51 κοινά ερωτήματα και για τις τρεις υπό εξέταση χώρες. Ταυτόχρονα διατυπώνονται και 6 ερωτήματα που αφορούν ειδικά τη Βουλγαρία, 6 τη Ρουμανία και 11 τη Σερβία. Έτσι συνολικά λάβαμε απαντήσεις σε 58 ερωτήματα για τη Βουλγαρία, 58 για τη Ρουμανία και 63 για τη Σερβία.

Πιο συγκεκριμένα, τρία ερωτήματα αφορούν τη γενική ιδεολογική τοποθέτηση των κομμάτων και τις θέσεις στις ευρύτερες ιδεολογικές κλίμακες (αριστερά - δεξιά, κοινωνικά και ηθικά ζητήματα, κρατική ανάμειξη στην οικονομία).

Δεκαέξι ερωτήματα αναφέρονται στην επιχειρηματολογία που παρουσιάζουν τα κόμματα στους διάφορους τομείς πολιτικής (εθνικισμός, μειονότητες, Ισλάμ, μετανάστευση, παγκοσμιοποίηση, στάση απέναντι στα γειτονικά κράτη, στον ρόλο της θρησκείας, στάση απέναντι στους Διεθνείς Οργανισμούς, απέναντι σε ΜΜΕ, ΝΑΤΟ και Ρωσία), οικονομικής προσέγγισης (αναδιανομή εισοδήματος, κρατική παρέμβαση, οικονομική απορρύθμιση, τη σχέση δημοσίων παροχών και φόρων) και κοινωνικής ζωής (τη σχέση ατομικών ελευθεριών και ζητημάτων Νόμου και Τάξης, τρόπος ζωής).

Έξι ερωτήσεις αφορούν τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα σε θέματα που άπτονται των παραπάνω τομέων (πολιτική, κοινωνία, οικονομία), ενώ μια ερώτηση ζητά από τους ειδικούς να παραθέσουν ιεραρχικά τα τρία πιο σημαντικά θέματα των κομμάτων.

Στη συνέχεια, τρεις ερωτήσεις αναφέρονται αποκλειστικά στην ακροδεξιά οικογένεια (κόμματα, οργανώσεις, υποκοουλτούρες) σε κάθε μια χώρα. Στα συγκεκριμένα ερωτήματα συγκεντρώθηκε το σύνολο των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοουλτούρων που εμφανίστηκαν σε κάθε χώρα μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Έτσι ερωτούνται οι ειδικοί εάν έχει πέσει στην αντίληψή τους η ύπαρξη

ακροδεξιών σχηματισμών ακροδεξιών σχηματισμών, πόσο ακραία θεωρούν την ιδεολογία τους, και τέλος, πόσο ακραία θεωρούν τη δράση τους.

Σε ένα άλλο ερώτημα, ζητείται από τους ειδικούς να απαντήσουν εάν θεωρούν ως κίνδυνο για τη δημοκρατία την ακροδεξιά στην υπό εξέταση χώρα, και σε επόμενο ποιο είναι το πολιτικό μέλλον της ακροδεξιάς σε κάθε ένα από τα εξεταζόμενα κράτη.

Δεκατρία ερωτήματα αφορούν τους πιθανούς γενικούς παράγοντες ανάδειξης της ακροδεξιάς και στις τρεις χώρες. Ζητήσαμε, δηλαδή, από τους ειδικούς να απαντήσουν σχετικά με το πόσο εκτιμούν ότι οι συγκεκριμένοι παράγοντες είναι σημαντικοί για την ανάπτυξη του υπό έρευνα ζητήματος. Σε κάθε χώρα υπάρχουν όμως και ειδικοί λόγοι που συμβάλλουν στην ανάδειξη ακροδεξιών σχηματισμών ή ιδεολογιών. Έτσι, προέκυψε η ανάγκη να διατυπωθούν έξι επιμέρους ερωτήματα-παράγοντες για τη Βουλγαρία, έξι για τη Ρουμανία και έντεκα για τη Σερβία.

Σε μια τελευταία ερώτηση πριν την παράθεση των δημογραφικών χαρακτηριστικών, ζητείται από τους ειδικούς να εκφράσουν τη συμπάθειά τους προς στα εξεταζόμενα κόμματα.

Τέλος, ερωτώνται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ειδικών.

Να σημειωθεί ότι στις τρεις ερευνητικές πλευρές (πολιτική, κοινωνία, οικονομία) έχουν ληφθεί υπόψη, ως προς τη διαμόρφωση των μεταβλητών, οι βασικές ιδεολογικές διαστάσεις της ακροδεξιάς (νατιβισμός, αυταρχισμός, λαϊκισμός) που αναλύθηκαν στο θεωρητικό τμήμα της διατριβής, οι οποίες διατέμνουν και τις τρεις ερευνητικές πλευρές.

Η ανάλυση των δεδομένων που θα αντληθούν από τις απαντήσεις των ειδικών έχει την παρακάτω διάρθρωση και παρουσίαση:

1. Δημογραφικά στοιχεία ειδικών.
2. Πού και πώς εμφανίζονται οι εκφάνσεις της ακροδεξιάς;
3. Γενικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά των ακροδεξιών κομμάτων.
4. Λόγοι ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων.
5. Πώς εμφανίζεται σήμερα η ακροδεξιά στις υπό εξέταση χώρες;

Επιχειρείται η συγκριτική ανάλυση των τριών χωρών όσον αφορά τις ομοιότητες και τις διαφορές τους. Τέλος, εξετάζεται και ποια είναι η άποψη των ειδικών για το μέλλον της ακροδεξιάς στην περιοχή.

9.2. Μεθοδολογία Ανάλυσης

Για να μελετηθούν λοιπόν οι διαφορές μεταξύ των κομμάτων ως προς: (1) τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους, (2) τις θέσεις τους στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής και (3) τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα σε συγκεκριμένα θέματα, χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση διακύμανσης (ANOVA)⁴⁷⁵ ορίζοντας ως ανεξάρτητες μεταβλητές το κόμμα και τον πολιτικό επιστήμονα που έκανε την αξιολόγηση για τις πρακτικές του κάθε κόμματος. Ως εξαρτημένες μεταβλητές θεωρούνται τα (1) (2) και (3) που αναφέρθηκαν στην αρχή της παραγράφου. Ως πρόγραμμα στατιστικής επεξεργασίας χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο Spss 22.0. Στη συνέχεια και στις περιπτώσεις που διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά, χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο πολλαπλών συγκρίσεων του Duncan προκειμένου να εξετάσουμε σε ποια κόμματα εντοπίζεται αυτή η στατιστικά σημαντική διαφορά. Ουσιαστικά, με το κριτήριο του Duncan μπορούμε να ομαδοποιήσουμε τα κόμματα που θεωρούνται ισοδύναμα ως προς ένα χαρακτηριστικό. Ως ελάχιστο επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας ορίστηκε η τιμή $\alpha=0.05$ το οποίο αντιστοιχεί σε 95% διάστημα εμπιστοσύνης.

Για να διερευνηθούν οι απόψεις των πολιτικών επιστημόνων σχετικά με το ποιοι είναι οι λόγοι ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων, χρησιμοποιήθηκαν η μέση τιμή και η τυπική απόκλιση. Επιπλέον, για να εξετάσουμε μεταξύ ποιων λόγων υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά χρησιμοποιήσαμε τόσο την ανάλυση διακύμανσης επαναλαμβανόμενων μετρήσεων (repeated measures ANOVA) όσο και τον έλεγχο πολλαπλών συγκρίσεων Bonferroni.

Τα αποτελέσματα σχετικά με τη σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας δίνονται με χρήση μέσης τιμής και τυπικής απόκλισης. Η δε ανάλυση διεξήχθη για κάθε χώρα ξεχωριστά.

⁴⁷⁵ Η ανάλυση διακύμανσης ή όπως αλλιώς λέγεται, ανάλυση διασποράς (analysis of variance) είναι μια από τις μεθόδους πειραματικών σχεδιασμών (experimental design). Η μεθοδολογία αυτή αποσκοπεί να ανιχνεύσει διαφορές μεταξύ των μέσων ορισμένων πληθυσμών. Η ανάλυση διασποράς είναι η μεθοδολογία εκείνη η οποία ασχολείται με την εξέταση και τον προσδιορισμό των πηγών των αποκλίσεων που παρατηρούνται σε δειγματικά δεδομένα. Εναλλακτικά, μπορούμε να θεωρήσουμε την ανάλυση διακύμανσης ως τον διαχωρισμό της επιρροής των διαφορετικών υποσυνόλων των παραμέτρων πάνω στις παρατηρήσεις. Σε πειράματα οι παράμετροι είναι συνήθως το αποτέλεσμα κάποιων «επιδράσεων» (“treatments”) πάνω σε μια μεταβλητή Y.

9.3. Αποτελέσματα Ανάλυσης

9.3.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά των ειδικών

Στη Βουλγαρία συμμετείχαν στην έρευνα και απάντησαν συνολικά 16 ειδικοί. Από αυτούς οι πέντε ήταν άντρες, οι έξι γυναίκες και πέντε δεν απάντησαν καθόλου στις ερωτήσεις που αφορούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους. Οι δέκα διαμένουν μόνιμα στη Βουλγαρία και ο ένας στις ΗΠΑ για μια δεκαετία τουλάχιστον. Αντίστοιχα έλαβαν το διδακτορικό τους δίπλωμα οι δέκα στη Βουλγαρία και ο ένας στις ΗΠΑ. Όσον αφορά την ιδεολογική τοποθέτησή τους στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς οι έξι αυτοπροσδιορίζονται ως αριστεροί και κεντροαριστεροί και οι πέντε ως κεντροδεξιοί. Στο ερώτημα που αφορά την προσωπική τους πολιτική τοποθέτηση στην κλίμακα από άκρως φιλελεύθερο έως άκρως συντηρητικό, οι έξι αυτοπροσδιορίζονται ως φιλελεύθεροι, οι δύο διατηρούν ίσες αποστάσεις και οι τρεις ως μερικώς συντηρητικοί.

Στη Ρουμανία συμμετείχαν στην έρευνα και απάντησαν συνολικά 17 ειδικοί. Από αυτούς οι πέντε ήταν άντρες, οι πέντε γυναίκες και επτά δεν απάντησαν καθόλου στις ερωτήσεις που αφορούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους. Και οι δέκα διαμένουν μόνιμα στη Ρουμανία. Αντίστοιχα όλοι έλαβαν το διδακτορικό τους δίπλωμα στη χώρα καταγωγής τους. Όσον αφορά την ιδεολογική τοποθέτησή τους στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς, οι τέσσερις αυτοπροσδιορίζονται ως αριστεροί και κεντροαριστεροί και οι τέσσερις ως κεντροδεξιοί και δεξιοί. Δύο ειδικοί δεν απάντησαν καθόλου στη συγκεκριμένη ερώτηση. Στο ερώτημα που αφορά την προσωπική τους πολιτική τοποθέτηση στην κλίμακα από άκρως φιλελεύθερο έως άκρως συντηρητικό, οι πέντε αυτοπροσδιορίζονται ως φιλελεύθεροι, οι τέσσερις διατηρούν ίσες αποστάσεις, και ένας δεν απάντησε καθόλου στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Στη Σερβία συμμετείχαν στην έρευνα και απάντησαν συνολικά 15 ειδικοί. Από αυτούς οι έξι ήταν άντρες, οι έξι γυναίκες και τρεις δεν απάντησαν καθόλου στις ερωτήσεις που αφορούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους. Και οι δώδεκα διαμένουν μόνιμα στη χώρα. Αντίστοιχα έλαβαν το διδακτορικό τους δίπλωμα οι επτά στη Σερβία, ένας στην Ουγγαρία, ένας στη Γερμανία και ένας στο Ηνωμένο Βασίλειο. Όσον αφορά την ιδεολογική τοποθέτησή τους στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς οι εννέα αυτοπροσδιορίζονται ως αριστεροί και κεντροαριστεροί και οι τρεις ως κεντροδεξιοί και δεξιοί. Στο ερώτημα που αφορά την προσωπική τους πολιτική

τοποθέτηση στην κλίμακα από άκρως φιλελεύθερο έως άκρως συντηρητικό, οι εννέα αυτοπροσδιορίζονται ως φιλελεύθεροι, και οι τρεις μερικώς συντηρητικοί.

Πίνακας 22. Η ταυτότητα των Ειδικών

Χώρα	Βουλγαρία	Ρουμανία	Σερβία
Άνδρες	5	5	6
Γυναίκες	6	5	6
Διαμονή	10 Βουλγαρία 1 ΗΠΑ	10 Ρουμανία	12 Σερβία
Λήψη Διδακτορικού	10 Βουλγαρία 1 ΗΠΑ	10 Ρουμανία	7 Σερβία 1 Ουγγαρία 1 Γερμανία 1 Ην. Βασίλειο
Αυτοπροσδιορισμός στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς	Αριστερά & ακροαριστερά: 6 Κεντροδεξιόι: 5	Αριστερά & ακροαριστερά: 4 Κεντροδεξιόι: 4 Χωρίς απάντηση: 2	Αριστερά & ακροαριστερά: 9 Κεντροδεξιόι: 3
Αυτοπροσδιορισμός στην κλίμακα φιλελεύθερου-συντηρητικού	Φιλελεύθεροι: 6 Ουδέτεροι: 2 Μερικώς συντηρητικοί: 3	Φιλελεύθεροι: 5 Ουδέτεροι: 4 Χωρίς απάντηση: 1	Φιλελεύθεροι: 9 Μερικώς συντηρητικοί: 3

9.3.2. Περίπτωση Βουλγαρίας

9.3.2.1. Διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των κομμάτων και εμφάνιση ακροδεξιών εκφάνσεων και πτυχών

Στον Πίνακα 23 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων στη Βουλγαρία. Από την ανάλυση παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των 10 κομμάτων και στις 3 βασικές μεταβλητές. Αναλυτικότερα διαπιστώθηκε διαφορά τόσο ως προς την τοποθέτηση των ειδικών ερευνητών στην κλίμακα άκρας αριστεράς-άκρας δεξιάς ($p=0.0000<0.05$) όσο και ως προς τις φιλελεύθερες απόψεις τους ($p=0.000<0.05$). Επιπλέον, προέκυψε σημαντική διαφορά ως προς την οικονομική προσέγγιση των κομμάτων ($p=0.000<0.05$).

Πίνακας 23. Διαφορές ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων στη Βουλγαρία

Μεταβλητές	F	p
------------	---	---

1. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)	28.937	0.019*
2. 2. Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. "Libertarian" or "postmaterialist" parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater democratic participation. "Traditional" or "authoritarian" parties often reject these ideas; they value order, tradition, and stability, and believe that the government should be a firm moral authority on social and cultural issues	28.283	0.000*
3. Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization, lower taxes, less regulation, less government spending, and a leaner welfare state	14.885	0.000*

*Στατιστικώς σημαντικές διαφορές

9.3.2.2. Γενικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά

Στον Πίνακα 24 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ομαδοποίηση κομμάτων στη Βουλγαρία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν κόμματα που ανήκουν ταυτόχρονα σε περισσότερες από μια ομάδες. Αυτό σημαίνει ότι κάποια από αυτά δεν μπορούν να διαχωριστούν απόλυτα από τα υπόλοιπα. Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι τα κόμματα που κυμαίνονται πιο κοντά στην άκρα δεξιά είναι τα *NFSB* και *ATAKA*. Ενώ τα κόμματα *BSP* και *ABV* μπορούν να ταξινομηθούν στην αριστερά ή την άκρα αριστερά. Επιπλέον, τα κόμματα που θεωρούνται περισσότερο φιλελεύθερα είναι τα *RB* και *ABV* και όσα εμφανίζονται με χαρακτηριστικά που θεωρούνται λιγότερο φιλελεύθερα είναι τα *VMRO-BND*, *NFSB* και *ATAKA*. Τέλος, ως προς την οικονομική τους προσέγγιση τα κόμματα *BSP*, *ATAKA*, *ABV* έχουν μια πιο αριστερή ιδεολογία ενώ τα *BBC*, *VOLJA*, *GERB*, *RB* τείνουν προς τη δεξιά ιδεολογία και την ιδιωτικοποίηση.

Πίνακας 24. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Βουλγαρία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους

Μεταβλητές

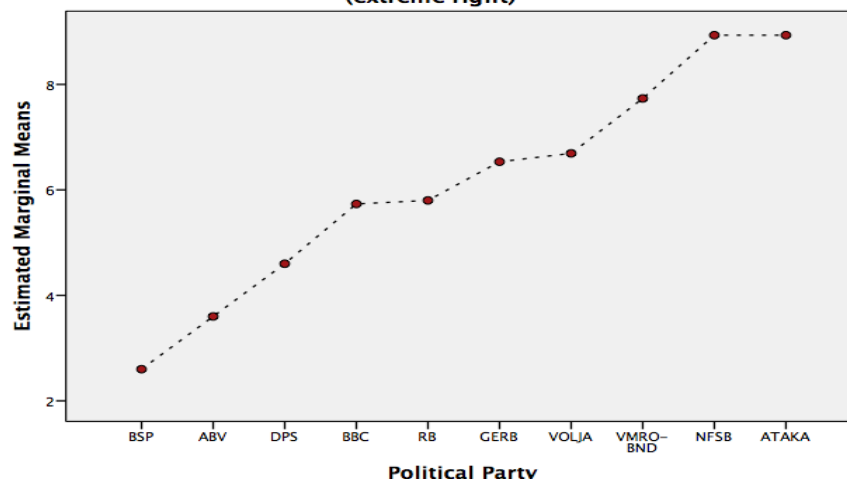
Ομάδες κομμάτων

Μεταβλητές	Ομάδες κομμάτων
1. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)	<p>1η ομάδα: BSP, ABV</p> <p>2η ομάδα: ABV, DPS</p> <p>3η ομάδα: BBC, RB, GERB, VOLJA</p> <p>4η ομάδα: VOLJA, VMRO-BND</p> <p>5η ομάδα: NFSB, ATAKA</p>
2. Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. “Libertarian” or “postmaterialist” parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater democratic participation. “Traditional” or “authoritarian” parties often reject these ideas; they value order, tradition, and stability, and believe that the government should be a firm moral authority on social and cultural issues	<p>1η ομάδα: RB, ABV</p> <p>2η ομάδα: ABV, BBC</p> <p>3η ομάδα: BSP, GERB, DPS, VOLJA</p> <p>4η ομάδα: VMRO-BND, NFSB, ATAKA</p>
3. 3. Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization, lower taxes, less regulation, less government spending, and a leaner welfare state	<p>1η ομάδα: BSP, ATAKA, ABV</p> <p>2η ομάδα: VMRO-BND, NFSB, DPS, BBC, VOLJA</p> <p>3η ομάδα: BBC, VOLJA, GERB, RB</p>

Τα αποτελέσματα του Πίνακα 24 δίνονται διαγραμματικά στα Γραφήματα 6 έως 8.

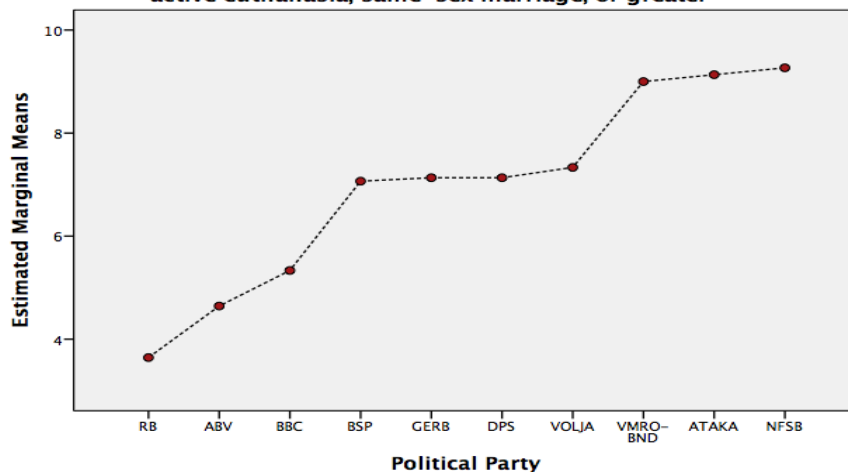
Γράφημα 6. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων (άκρα αριστερά έως άκρα δεξιά)

Estimated Marginal Means of Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)

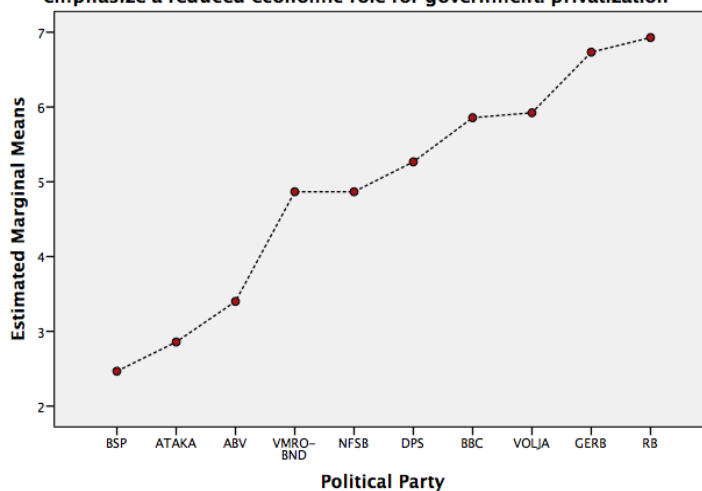
Γράφημα 7. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ελευθερία και τα δικαιώματα

Estimated Marginal Means of Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. "Libertarian" or "postmaterialist" parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater

Γράφημα 8. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με οικονομικά θέματα

Estimated Marginal Means of Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization

Στον Πίνακα 25 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τις θέσεις των εξεταζόμενων κομμάτων της Βουλγαρίας στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Από την ανάλυση παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των 10 κομμάτων σε όλες τις μεταβλητές ($p < 0.05$).

Πίνακας 25. Διαφορές ως προς τις θέσεις κομμάτων στη Βουλγαρία στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής

Μεταβλητές	F	p
1. Position toward nationalism	42.806	0.000*
2. Position toward ethnic minorities	111.1	0.000*

Μεταβλητές	F	p
3. Position on immigration policy	23.656	0.000*
4. Position toward globalization	31.411	0.000*
5. Position toward neighbor state	13.877	0.000*
6. Position on role of religious principle in politic	10.788	0.000*
7. Position toward International Organization (e.g. NATO, EU, UN)	11.983	0.000*
8. Supports closer relations with NATO and the West	5.972	0.000*
9. Supports closer relations with Russia	9.679	0.000*
10. Position on media freedom	4.122	0.000*
11. Position on improving public services vs. reducing taxes	9.994	0.000*
12. Position on deregulation	1.081	0.384
13. Position on redistribution of wealth from the rich to the poor	21.382	0.000*
14. Position on state intervention in the economy	22.466	0.000*
15. Position on civil liberties vs. law and order	34.192	0.000*
16. Position on social lifestyle (e.g. homosexuality)	26.065	0.000*

*Στατιστικώς σημαντικές διαφορές

Στον Πίνακα 26 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ομαδοποίηση κομμάτων σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τις θέσεις στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν κόμματα που ανήκουν ταυτόχρονα σε περισσότερες από μια ομάδες. Αυτό σημαίνει ότι κάποια από αυτά δεν μπορούν να διαχωριστούν απόλυτα από τα υπόλοιπα και σε αυτήν την περίπτωση. Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι τα κόμματα που έρχονται πιο κοντά στον εθνικισμό είναι τα *NFSB*, *VMRO-BND*, *ATAKA* ενώ προς αυτή την κατεύθυνση κινείται και το *VOLJA* ενώ τα κόμματα που διαπιστώνεται πως απέχουν περισσότερο από τον εθνικισμό είναι τα *RB*, *ABV* και *DPS*. Επιπλέον, τα κόμματα που θεωρούνται ότι έχουν περισσότερο θετική στάση απέναντι στις εθνοτικές μειονότητες είναι τα *DPS* και *RB* και αυτά που έχουν λιγότερο θετική στάση απέναντι στις εθνοτικές μειονότητες είναι τα *VMRO-BND*, *NFSB*, *ATAKA*. Παρόμοια, τα κόμματα που τάσσονται πιο θετικά στην υιοθέτηση μεταναστευτικής πολιτικής είναι τα *RB*, *ABV*, *DPS*, *BBC* και αυτά που έχουν λιγότερο θετική στάση απέναντι στους μετανάστες είναι τα *VOLJA*, *VMRO-BND*, *NFSB*, *ATAKA*.

Τα αποτελέσματα σχετικά με τη επιχειρηματολογία απέναντι στην παγκοσμιοποίηση έδειξαν ότι τα κόμματα που θεωρούνται ότι έχουν περισσότερο θετική θέση απέναντι στην παγκοσμιοποίηση είναι τα *RB*, *ABV*, *GERB*, *DPS* και αυτά που έχουν λιγότερο θετική επιχειρηματολογία απέναντι στην παγκοσμιοποίηση είναι τα *NFSB*, *ATAKA*. Παρόμοια τα *BBC*, *VOLJA*, *VMRO-BND*, *NFSB*, *ATAKA* έχουν περισσότερο αρνητική θέση απέναντι σε γειτονικές χώρες ενώ τα *RB*, *GERB*, *ABV*, *BSP*, *DPS*, *SDS* διακρίνονται για περισσότερο θετική επιχειρηματολογία απέναντι σε γειτονικές χώρες.

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε τη θέση των κομμάτων σχετικά με τον ρόλο της θρησκείας και της επίσημης εκκλησίας στην πολιτική. Από την ανάλυση προέκυψε ότι τα *VMRO-BND*, *NFSB* και *ATAKA* έχουν περισσότερο θετική στάση απέναντι στον ρόλο της θρησκείας και της επίσημης εκκλησίας στην πολιτική, ενώ τα *BSP*, *ABV*, *RB*, *BBC* έχουν περισσότερο αρνητική στάση. Επιπλέον, τα κόμματα που έρχονται περισσότερο κοντά στο NATO και σε άλλους διεθνείς οργανισμούς ή θεσμούς είναι τα *RB*, *GERB*, *ABV*, *DPS*, ενώ τα κόμματα που έρχονται σε μεγαλύτερη αντίθεση με το NATO και σε άλλους διεθνείς οργανισμούς ή θεσμούς είναι τα *BBC*, *NFSB*, *VMRO-BND*, *VOLJA*, *ATAKA*. Τα κόμματα που έρχονται περισσότερο κοντά στη Ρωσία είναι τα *BSP*, *ATAKA*, *ABV*.

Όσον αφορά την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης προέκυψε ότι τα κόμματα που αναγνωρίζουν την ελευθερία έκφρασης και λειτουργίας τους είναι τα *RB*, *ABV*, *BSP*, *DPS*, *GERB*, ενώ έχουν την τάση να μην αναγνωρίζουν την ελευθερία έκφρασης και λειτουργίας τα *BND*, *ATAKA*, *VOLJA*, *NFSB*. Παρόμοια, τα *ATAKA* και *BSP* είναι πιο κοντά σε μια θέση υπέρ της ανακατανομής του πλούτου από τους πλούσιους στους φτωχούς, ενώ τα *GERB* και *RB* φαίνεται να έχουν την περισσότερο αρνητική άποψη για την ανακατανομή του πλούτου από τους πλούσιους στους φτωχούς. Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι τα κόμματα *ATAKA* και *BSP* διάκινται θετικά στην κρατική παρέμβαση στην οικονομία, ενώ τάσσονται αρνητικά τα *VOLJA*, *GERB* και *RB*.

Τέλος, τα *RB*, *DPS* και *ABV* φαίνεται να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό υπέρ των ατομικών ελευθεριών έναντι του νόμου και της τάξης, ενώ τα *VMRO-BND*, *NFSB* και *ATAKA* φαίνεται να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό υπέρ του νόμου και της τάξης έναντι των ατομικών ελευθεριών.

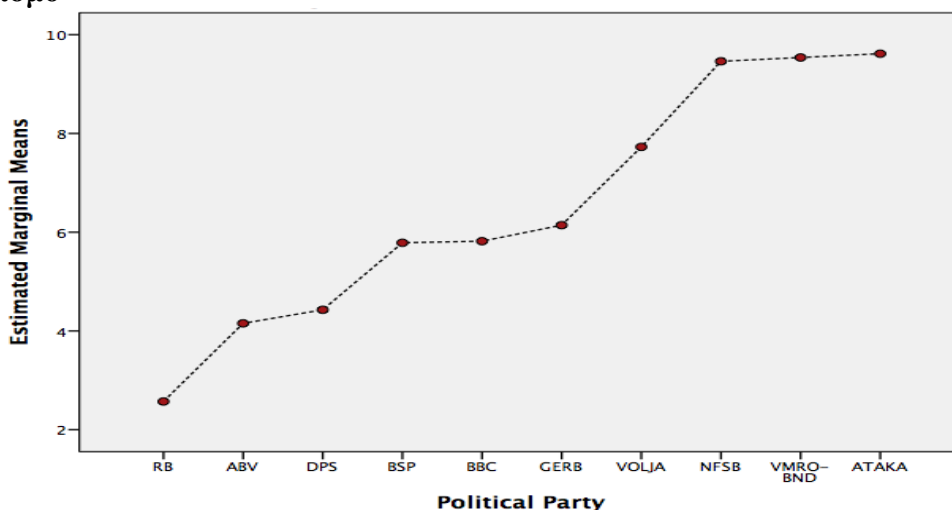
Πίνακας 26. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Βουλγαρία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τις θέσεις στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής

Μεταβλητές	Ομάδες κομμάτων
1. Position toward nationalism	1η ομάδα: RB 2η ομάδα: ABV, DPS 3η ομάδα: BSP, BBC, GERB 4η ομάδα: VOLJA 5η ομάδα: NFSB, VMRO-BND, ATAKA
2. Position toward ethnic minorities	1η ομάδα: DPS 2η ομάδα: RB 3η ομάδα: ABV 4η ομάδα: GERB, BSP 5η ομάδα: BBC 6η ομάδα: VOLJA 7η ομάδα: VMRO-BND, NFSB, ATAKA
3. Position on immigration policy	1η ομάδα: RB, ABV, DPS, BBC 2η ομάδα: ABV, DPS, BBC, BSP, GERB 3η ομάδα: VOLJA, VMRO-BND, NFSB, ATAKA
4. Position toward globalization	1η ομάδα: RB 2η ομάδα: ABV, GERB, DPS 3η ομάδα: GERB, DPS, BBC, BSP 4η ομάδα: VOLJA, VMRO-BND 5η ομάδα: VMRO-BND, NFSB 6η ομάδα: NFSB, ATAKA
5. Position toward neighbor states	1η ομάδα: RB, GERB, ABV, BSP, DPS 2η ομάδα: BBC, VOLJA, VMRO-BND, NFSB, ATAKA
6. Position on role of religious principles in politics	1η ομάδα: BSO, ABV, RB, BBC 2η ομάδα: RB, BBC, GERB, DPS 3η ομάδα: GERB, DPS, VOLJA 4η ομάδα: VOLJA, VMRO-BND, NFSB, 5η ομάδα: VMRO-BND, NFSB, ATAKA
7. Position toward International Organization (e.g. NATO, EU, UN)	1η ομάδα: RB, GERB, ABV, DPS 2η ομάδα: BSP, BBC, NFSB, VMRO-BND, VOLJA 3η ομάδα: BBC, NFSB, VMRO-BND, VOLJA, ATAKA
8. Supports closer relations with NATO and the West	1η ομάδα: RB, GERB, DPS, ABV 2η ομάδα: DPS, ABV, BSP, VMRO-BND 3η ομάδα: ABV, BSP, VMRO-BND, NFSB, BBC 4η ομάδα: BSP, VMRO-BND, NFSB, BBC, VOLJA, ATAKA
9. Supports closer relations with Russia	1η ομάδα: BSP, ATAKA, ABV 2η ομάδα: ATAKA, ABV, VMRO-BND, VOLJA, DPS 3η ομάδα: ABV, VMRO-BND, VOLJA, DPS, NFSB

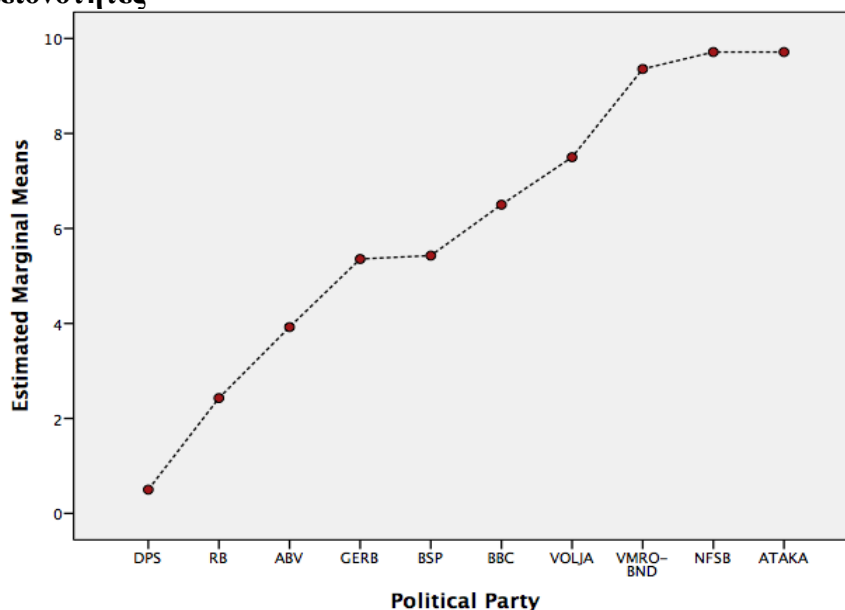
	4η ομάδα: VMRO-BND, VOLJA, DPS, NFSB, BBC, GERB 5η ομάδα: RB
10. Position on media freedom	1η ομάδα: RB, ABV, BSP, DPS, GERB, 2η ομάδα: BSP, DPS, GERB, BBC, VMRO-BND 3η ομάδα: DPS, GERB, BBC, VMRO-BND, ATAKA, VOLJA, NFSB
11. Position on redistribution of wealth from the rich to the poor	1η ομάδα: ATAKA, BSP 2η ομάδα: ABV, VMRO-BND, DPS, NFSB 3η ομάδα: VMRO-BND, DPS, NFSB, BBC, VOLJA 4η ομάδα: VOLJA, GERB 5η ομάδα: GERB, RB
12. Position on state intervention in the economy	1η ομάδα: ATAKA, BSP 2η ομάδα: VMRO-BND, BV, NFSB, BBC, DPS 3η ομάδα: VOLJA, GERB 4η ομάδα: RB
13. Position on civil liberties vs. law and order	1η ομάδα: RB 2η ομάδα: DPS, ABV 3η ομάδα: ABV, GERB 4η ομάδα: GERB, BSP, BBC 5η ομάδα: VOLJA 6η ομάδα: VMRO-BND, NFSBMATAKA
14. Position on social lifestyle (e.g. homosexuality)	1η ομάδα: RB 2η ομάδα: ABV, BBC, DPS, GERB, BSP 3η ομάδα: VOLJA, NMRO-BND, NFSB, 4η ομάδα: NMRO-BND, NFSB, ATAKA

Κάποια από τα αποτελέσματα του Πίνακα 26 δίνονται διαγραμματικά στα Γραφήματα 9 έως 11.

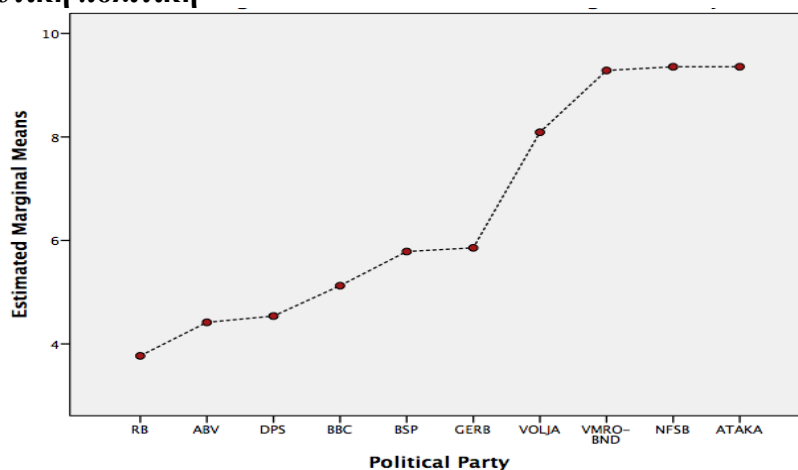
Γράφημα 9. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τον εθνικισμό

Γράφημα 10. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τις εθνικές μειονότητες

Γράφημα 11. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τη μεταναστευτική πολιτική

Στον Πίνακα 27 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα της Βουλγαρίας σε συγκεκριμένα θέματα. Από την ανάλυση παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των 11 κομμάτων σε όλες τις υπό μελέτη μεταβλητές.

Πίνακας 27. Διαφορές ως προς τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα στη Βουλγαρία σε συγκεκριμένα θέματα

Μεταβλητές	F	p
1. How important were libertarian/traditional issues to the parties in their public stance?	5.491	0.000*

2. Next, we would like you to think about the salience of economic issues for a party. How important were economic issues to the parties in their public stance?	6.579	0.002*
3. Salience of anti-establishment and anti-elite rhetoric	19.285	0.000*
4. Salience of reducing political corruption	5.030	0.000*
5. Salience of traditional moral values	18.644	0.000*
6. We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?	21.638	0.000*

*Στατιστικώς σημαντικές διαφορές

Στον Πίνακα 28 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ομαδοποίηση κομμάτων της Βουλγαρίας σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τη σημασία που προσδίδουν σε συγκεκριμένα θέματα. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν κόμματα τα οποία ανήκουν ταυτόχρονα σε περισσότερες από μια ομάδες. Αυτό σημαίνει ότι κάποια κόμματα δεν μπορούν να διαχωριστούν απόλυτα από τα υπόλοιπα και σε αυτήν την περίπτωση.

Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι τα κόμματα που θεωρούν ότι είναι πολύ σημαντικά όσα ζητήματα αφορούν θέματα τα οποία άπτονται της παράδοσης στη δημόσια θέση τους είναι τα *RB*, *VMRO-BND*, *NFSB*, *ATAKA*. Επιπλέον, τα κόμματα που θεωρούν περισσότερο σημαντικά τα οικονομικά ζητήματα στη δημόσια επιχειρηματολογία τους είναι τα *ABV*, *BBC*, *BSP*, *GERB*, *RB*, ενώ τα κόμματα τα οποία θεωρούν λιγότερο σημαντικά τα οικονομικά ζητήματα στη δημόσια επιχειρηματολογία είναι τα *VMRO-BND*, *NFSB*, *ATAKA*. Επιπρόσθετα, τα κόμματα που τίθενται περισσότερο υπέρ της μείωσης της διαφθοράς είναι τα *BBC*, *RB* και αυτά που δίνουν λιγότερο σημασία σε θέματα διαφθοράς είναι τα *DPS*, *VMRO-BND*, *VOLJA*. Αντίθετα, τα κόμματα που τίθενται περισσότερο υπέρ των ηθικών αξιών είναι τα *VMRO-BND*, *NFSB*, *ATAKA* και όσα δίνουν λιγότερο σημασία σε θέματα ηθικών αξιών είναι τα *RB*, *ABV*, *BBC*, *GERB*.

Τέλος, τα κόμματα που δίνουν μεγάλη σημασία στην ΕΕ στη δημόσια επιχειρηματολογία τους ήταν τα *DPS, ABV, GERB, GERB, RB* και όσα δίνουν έδωσαν λιγότερη σημασία στην ΕΕ στη δημόσια θέση τους ήταν τα *ATAKA, NFSB, VMRO-BND*.

Πίνακας 28. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Βουλγαρία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τη σημασία που προσδίδουν σε συγκεκριμένα θέματα βάσει της εκτίμησης των ειδικών

Μεταβλητές	Ομάδες κομμάτων
1. How important were libertarian/traditional issues to the parties in their public stance?	1η ομάδα: BBC, GERB, VOLJA, BSP, DPS, ABV 2η ομάδα: VOLJA, BSP, DPS, ABV, RB 3η ομάδα: ABV, RB, VMRO-BND 4η ομάδα: RB, VMRO-BND, NFSB, ATAKA
2. Next, we would like you to think about the salience of economic issues for a party. How important were economic issues to the parties in their public stance?	1η ομάδα: VMRO-BND, NFSB, ATAKA 2η ομάδα: NFSB, ATAKA, DPS, VOLJA 3η ομάδα: ATAKA, DPS, VOLJA, ABV 4η ομάδα: DPS, VOLJA, ABV, BBC, BSP 5η ομάδα: ABV, BBC, BSP, GERB, RB
3. Salience of anti-establishment and anti-elite rhetoric	1η ομάδα: ABV, DPS, RB, BSP, GERB 2η ομάδα: BBC, VMRO-BND, VOLJA, NFSB 3η ομάδα: VMRO-BND, VOLJA, NFSB, ATAKA
4. Salience of reducing political corruption	1η ομάδα: DPS, VMRO-BND, VOLJA 2η ομάδα: VMRO-BND, VOLJA, NFSB, BSP, GERB, ABV, ATAKA 3η ομάδα: VOLJA, NFSB, BSP, GERB, ABV, ATAKA, BBC 4η ομάδα: BBC, RB
5. Salience of traditional moral values	1η ομάδα: RB, ABV, BBC, GERB 2η ομάδα: BBC, GERB, DPS, BSP 3η ομάδα: BSP, VOLJA 4η ομάδα: VMRO-BND, NFSB, ATAKA

6. We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?

1η ομάδα: ATAKA, NFSB, VMRO-BND

2η ομάδα: NFSB, VMRO-BND, VOLJA

3η ομάδα: BSP, DPS, ABV

4η ομάδα: DPS, ABV

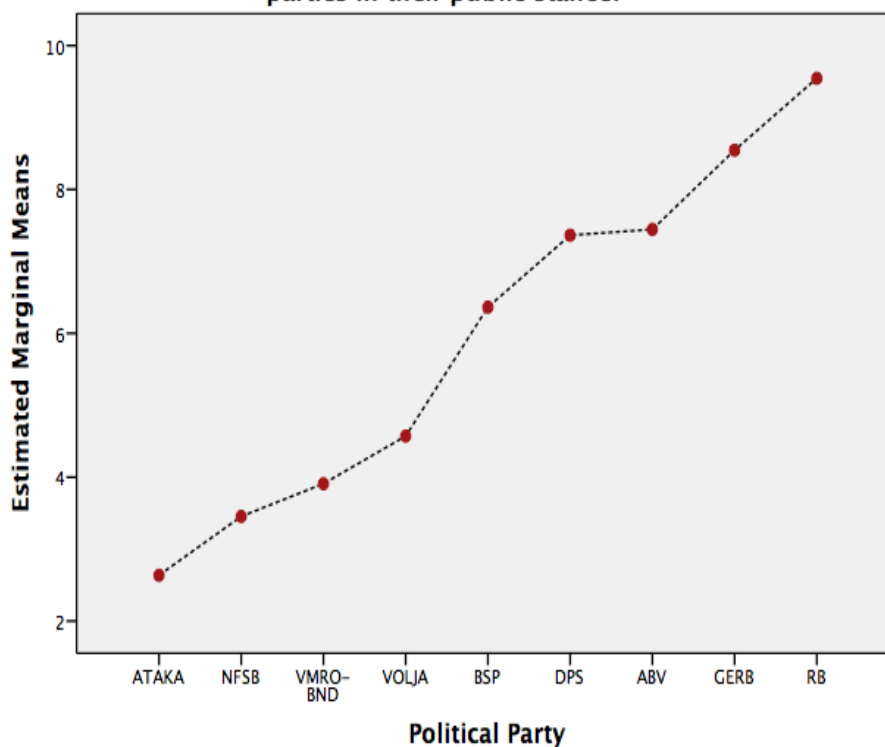
GERB,

5η ομάδα: GERB, RB

Στο Γράφημα 12 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και πόσο σημαντική ήταν η ΕΕ για τα κόμματα στη δημόσια θέση τους.

Γράφημα 12. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και πόσο σημαντική ήταν η ΕΕ για τα κόμματα στη δημόσια θέση τους

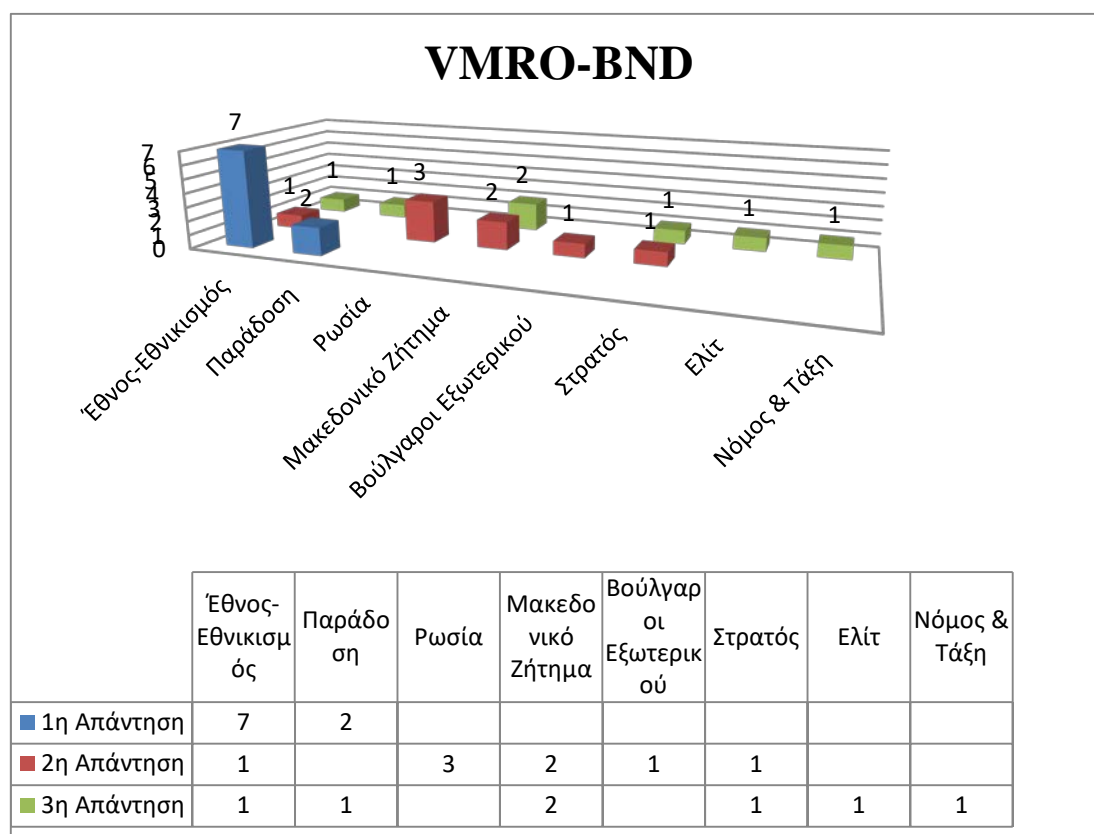
Estimated Marginal Means of We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?

9.3.2.3. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων

Σε μια άλλη ενότητα ζητήσαμε από τους ειδικούς να αναφέρουν - αν είναι δυνατόν με μια λέξη - ποιο ήταν το πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο σημαντικότερο θέμα που απασχόλησε τα υπό εξέταση κόμματα τα τελευταία χρόνια. Για τη Βουλγαρία παραθέτουμε τις απαντήσεις που λάβαμε για τα κόμματα *VMRO-BND*, *NFSB* και *ATAKA*.

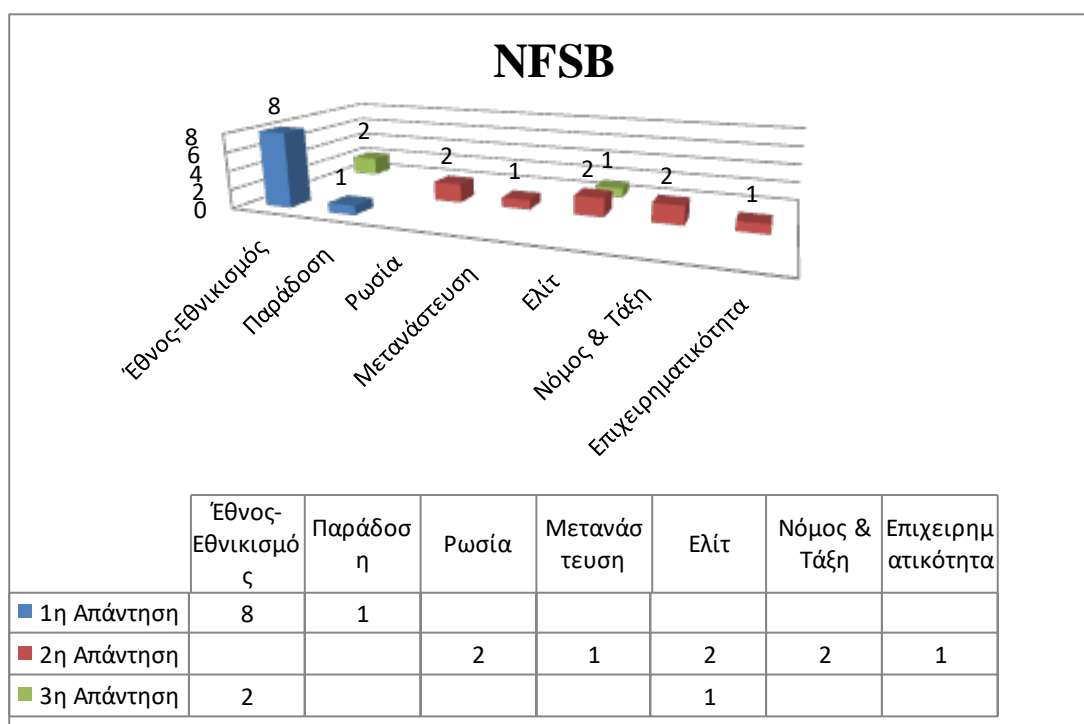
Γράφημα 13. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το *VMRO-BND*

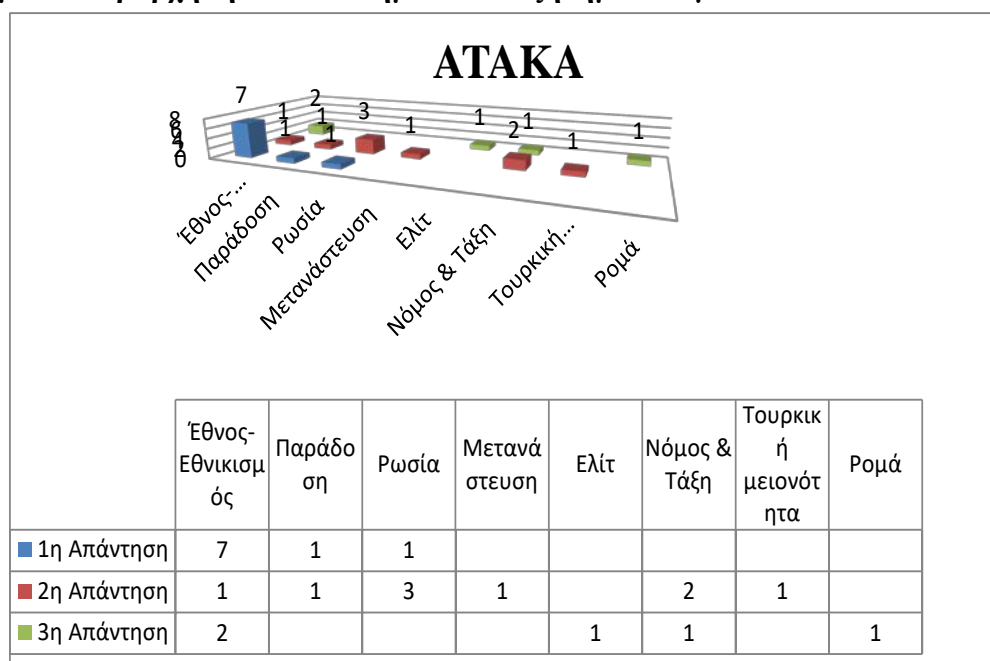
Παρατηρούμε ότι για το *VMRO-BND* το ζήτημα που εμφανίζεται με τη μεγαλύτερη συχνότητα στις απαντήσεις είναι ο εθνικισμός. Ως δεύτερο ζήτημα κατατάσσεται η εμμονή στην παράδοση. Στη δεύτερη σειρά απαντήσεων κυριαρχεί η σχέση με τη Ρωσία και το Μακεδονικό ζήτημα, ενώ από μια απάντηση είχαμε για τον εθνικισμό, την παράδοση, τον στρατό και για τους ομογενείς του εξωτερικού. Στην τρίτη σειρά δύο απαντήσεις αφορούν το Μακεδονικό ζήτημα, και από μία την παράδοση, την ελίτ, τον εθνικισμό, τον στρατό, όπως και θέματα Νόμου και Τάξης.

Για το *NFSB* το ζήτημα που εμφανίζεται με τη μεγαλύτερη συχνότητα στις απαντήσεις είναι πάλι ο εθνικισμός με οχτώ απαντήσεις. Ως δεύτερο ζήτημα κατατάσσεται η εμμονή στην παράδοση με μία μόνο απάντηση. Στη δεύτερη σειρά απαντήσεων καταγράψαμε από δύο αποκρίσεις που αφορούν τη σχέση με τη Ρωσία, την ελίτ και θέματα Νόμου και Τάξης, ενώ από μια απάντηση είχαμε για τη μετανάστευση και την επιχειρηματικότητα. Στην τρίτη σειρά, δύο απαντήσεις αφορούν τον εθνικισμό και μία την ελίτ.

Γράφημα 14. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το NFSB

Γράφημα 15. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το ΑΤΑΚΑ

Για το ΑΤΑΚΑ το ζήτημα που εμφανίζεται με τη μεγαλύτερη συχνότητα στις απαντήσεις είναι και εδώ ο εθνικισμός λαμβάνοντας επτά απαντήσεις. Ως δεύτερο ζήτημα κατατάσσεται η εμμονή στην παράδοση με μία μόνο απάντηση και η σχέση με τη Ρωσία. Στη δεύτερη σειρά απαντήσεων καταγράψαμε τρεις αποκρίσεις που

αφορούν τη σχέση με τη Ρωσία, δύο θέματα Νόμου και Τάξης και από μια απάντηση στον εθνικισμό, την παράδοση, τη μετανάστευση και την τουρκική μειονότητα. Στην τρίτη σειρά, δύο απαντήσεις αφορούν τον εθνικισμό και από μία την ελίτ, τους Ρομά και θέματα Νόμου και Τάξης.

9.3.2.4. Λόγοι ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων

Στον Πίνακα 29 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τους πιθανούς γενικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στην Βουλγαρία. Παρατηρούμε ότι σύμφωνα με τους πολιτικούς επιστήμονες, σημαντικότεροι παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών κομμάτων είναι η απογοήτευση από τους πολιτικούς και την πολιτική (MT=8.64, TA=0.92), η οικονομική μετάβαση (MT=8.55, TA=1.04), η ύπαρξη και η δημιουργία «εχθρών» (π.χ. μειονότητες, Ρομά, Εβραίοι, ομοφυλόφιλοι, αλλόθρησκοι) (MT=8.55, TA=1.29) και ο ρόλος των ΜΜΕ (MT=7.91, TA=1.7). Λιγότερο σημαντικοί παράγοντες είναι και η κληρονομιά των φασιστικών κινημάτων και καθεστώτων του Μεσοπολέμου και του Β΄ ΠΠ (MT=6.36, TA=1.8) και η μεταναστευτική κρίση (MT=5.46, TA=1.12).

Πίνακας 29. Απόψεις σχετικά με τους γενικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Βουλγαρία

Μεταβλητές	Mean	Standard Deviation
[] Dissatisfaction with politics and politicians	8.64	0.92
[] The economic transition	8.55	1.04
[] The existence and creation of “enemies” (e.g. minorities, Roma, Jews, homosexuals, those who believe in different religions or dogma)	8.55	1.29
[] The role of media	7.91	1.7
[] The participation of the extreme right into governmental schemes	7.45	1.92
[] The existence of a “strong charismatic personality” in the position of a leader	7.18	2.32
[] The Authoritarian legacy	7	1.26
[] The ideology of Great state and irredentism	6.91	1.92
[] The political transition	6.82	1.47

☐ The existence of powerful ethnic minorities	6.64	2.34
☐ The ideology of national communism	6.55	2.38
☐ The legacy of the fascist movements and regimes of the Interwar and World War II	6.36	1.8
☐ The Refugee Crisis	5.64	1.12

Στον Πίνακα 30 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τους ειδικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Βουλγαρία. Από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι σύμφωνα με τους πολιτικούς επιστήμονες, οι σημαντικότεροι παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών κομμάτων στη Βουλγαρία είναι η ίδρυση του *ATAKA* το 2005 (MT=8.18, TA=1.66), η ύπαρξη κομμάτων της τουρκικής μειονότητας με σημαντικές εκλογικές επιδόσεις (MT=8.18, TA=0.75) και η παρουσία Ρομά (MT=9.13, TA=1.553).

Πίνακας 30. Απόψεις σχετικά με τους ειδικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Βουλγαρία

	Mean	Standard Deviation
☐ The establishment of <i>ATAKA</i> in 2005	8.18	1.66
☐ Parties of the Turkish minority with significant electoral performance	8.18	0.75
☐ The Roma	8.18	0.87
☐ The existence of a Turkish minority	7.55	0.93
☐ The country's EU membership in 2007	5.09	1.38
☐ The action and attitude of the Bulgarian Orthodox Church	4.1	1.52

9.3.2.5. Σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας και προβλέψεις για το πολιτικό της μέλλον

Στο ερώτημα που απευθύναμε στους ειδικούς προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν είναι γνωστοί οι ακροδεξιοί σχηματισμοί στη Βουλγαρία, απάντησαν 11 από τους 16 ειδικούς που συνολικά συμμετείχαν στην έρευνα. Οι απαντήσεις παρατίθενται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 31. Γνωρίζετε την ύπαρξη των παρακάτω Ακροδεξιών κομμάτων, οργανώσεων και υποκουλτούρων στη Βουλγαρία;

	Αριθμός καταφατικών απαντήσεων	Αριθμός μη καταφατικών απαντήσεων	Μη απάντηση
BNRP (Bulgarska Natsional-Radikalna Partija)	8	3	5
PKDP (Bulgarska Khristian Demokraticheska Partija)	4	7	5
BDF (Bulgarski Demokraticheski Forum)	5	6	5
BNF (Bulgarski Natsionalen Front)	7	4	5
NFSB (Natzionalen Front za Spasenie na Bulgaria)	10	1	5
PF (Patriotichen Front)	10	1	5
NPB (Natzionalisticheska Partiya na Bulgaria)	4	7	5
Ataka (Partija Ataka)	11	0	5
VMRO-BND (ВМРО – Българско Национално Движение)	11	0	5
BNS (Bulgarski Natsionalen Suioz)	9	2	5
BH-1938 (Bulgarska Orda)	5	6	5
DVT (Dvizhenie Voini na Tangra)	6	5	5
OD (Obshtestvo Dulo)	5	6	5
BNFe (Bulgarski Natsionalen Front)	2	9	5
SBNL (Suioz na Bulgarskite Natsionalni Legioni)	6	5	5
Studentsko Natsionalno Dvizhenie Velika Bulgarija	1	10	5
BNS – ND (Bulgarski Natsionalen Suioz - ND)	6	5	5
Кръв и чест (Blood and Honor)	8	3	5
NS [Национална съпротива (National Resistance)]	7	4	5
Straight Edge	1	10	5
CSKA SS Front	8	3	5
Ботев Пловдив (Botev Ultras)	8	3	5

Στον Πίνακα 32 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τη σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας στη Βουλγαρία όσον αφορά την ακρότητα της ιδεολογίας της και στον πίνακα 33 για την ακρότητα της δράσης της.

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε όλα σχεδόν τα κόμματα, οργανώσεις και υποκουλτούρες που εξετάσαμε και εντάξαμε στην άκρα δεξιά στη χώρα παρουσιάζουν ακραία ιδεολογία.

Πίνακας 32. Απόψεις σχετικά με το πόσο ακραία είναι η ιδεολογία των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοιτοφρών στη Βουλγαρία

	Mean	Standard Deviation
1. [Българска национално-радикална партия, Bulgarska Natsional-Radikalna Partija, BNRP (P)]	8.37	1.71
2. [Българска християнска демократическа партия, Bulgarska Khristian Demokraticheska Partija, PKDP (P)]	7.00	1.87
3. [Български демократически форум, Bulgarski Demokraticheski Forum, BDF (P)]	8.60	2.61
4. [Български национален фронт, Bulgarski Natsionalen Front, BNF (P)]	9.13	.99
5. [Национален Фронт за Спасениена България, Natsionalen Front za Spaseniena Bulgaria, NFSB (P)]	9.00	.94
6. [Патриотичен фронт, Patriotichen Front, PF (P)]	8.60	1.65
7. [Националистическа партия на България, Natsionalisticheska Partiya na Bulgaria, NPB (P)]	9.40	1.34
8. [Атака, Partija Ataka (P)]	8.70	1.49
9. [ВМРО – Българско Национално Движение, VMRO-BND (P)]	8.60	1.26
10. [Български Национален Съюз, Bulgarski Natsionalen Suioz, BNS (Org)]	9.00	2.07
11. [Българска орда-1938, Bulgarska Orda, BH-1938 (Org)]	9.50	1.00
12. [Движение Воини на Тангр, Dvizhenie Voini na Tangra, DVT (Org)]	9.60	.89
13. [Общество Дуло, Obshtestvo Dulo, OD (Org)]	9.50	1.00
14. [Български национален фронт, Bulgarski Natsionalen Front, BNFe (Org)]	7.00	.
15. [Съюз на българските национални легиони, Suioz na Bulgarskite Natsionalni Legioni, SBNL (Org)]	9.80	.45
16. [Студентско национално движение “Велика България, Studentsko Natsionalno Dvizhenie Velika Bulgarija (Org)]	-	-
17. [Български Национален Съюз-нова демокрация, Bulgarski Natsionalen Suioz - ND, BNS - ND (Org)]	8.00	2.45
18. [Кръв и чест, Blood and Honor (S)]	9.86	.38
19. [Национална съпротива, National Resistance, NS (S)]	10.00	.00
20. [Straight Edge (S)]	-	-
21. [CSKA SS Front (S)]	10.00	.00
22. [Ботев Пловдив, Botev Ultras (S)]	10.00	.00

Ακραία δράση παρουσιάζουν, όπως παρατηρούμε και στον παρακάτω πίνακα 33, και οι ακροδεξιοί σχηματισμοί στη Βουλγαρία, με εντονότερη εκείνη των οργανώσεων και των υποκοιτοφρών.

Πίνακας 33. Απόψεις σχετικά με πόσο ακραία είναι η δραστηριότητα των κομμάτων, οργανώσεων και υποκολλούρων στη Βουλγαρία (παραστρατιωτικές μονάδες, ακτιβισμός, βία)

	Mean	Standard Deviation
1. [Българска национално-радикална партия, Bulgarska Natsional-Radikalna Partija, BNRP (P)]	5.83	1.83
2. [Българска християнска демократическа партия, Bulgarska Khristian Demokrateska Partija, PKDP (P)]	7.00	.
3. [Български демократически форум, Bulgarski Demokrateski Forum, BDF (P)]	5.33	.58
4. [Български национален фронт, Bulgarski Natsionalen Front, BNF (P)]	7.00	.00
5. [Национален Фронт за Спасение на България, Natsionalen Front za Spasenie na Bulgaria, NFSB (P)]	7.13	.99
6. [Патриотичен фронт, Patriotichen Front, PF (P)]	7.13	1.13
7. [Националистическа партия на България, Natsionalisticheska Partiya na Bulgaria, NPB (P)]	7.75	.96
8. [Атака, Partija Ataka (P)]	8.33	.87
9. [ВМРО – Българско Национално Движение, VMRO-BND (P)]	8.30	1.42
10. [Български Национален Съюз, Bulgarski Natsionalen Suioz, BNS (Org)]	9.14	1.07
11. [Българска орда-1938, Bulgarska Orda, BH-1938 (Org)]	9.50	.58
12. [Движение Воини на Тангр, Dvizhenie Voini na Tangra, DVT (Org)]	9.60	.55
13. [Общество Дуло, Obshtestvo Dulo, OD (Org)]	9.25	.96
14. [Български национален фронт, Bulgarski Natsionalen Front, BNFe (Org)]	10.00	.
15. [Съюз на българските национални легиони, Suiozna Bulgarskite Natsionalni Legioni, SBNL (Org)]	9.00	1.00
16. [Студентско национално движение “Велика България, Studentsko Natsionalno Dvizhenie Velika Bulgarija (Org)]	-	-
17. [Български Национален Съюз-нова демокрация, Bulgarski Natsionalen Suioz - ND, BNS - ND (Org)]	7.60	2.61
18. [Кръв и чест, Blood and Honor (S)]	10.00	.00
19. [Национална съпротива, National Resistance, NS (S)]	10.00	.00
20. [Straight Edge (S)]	-	-
21. [CSKA SS Front (S)] H	9.86	.38
22. [Ботев Пловдив, Botev Ultras (S)]	9.86	.38

Από τους 16 ειδικούς που απάντησαν συνολικά στην ερώτηση «σε ποιο βαθμό εκτιμάτε ότι η ακροδεξιά οικογένεια αποτελεί κίνδυνο για την δημοκρατία στη Βουλγαρία;» οι περισσότεροι από αυτούς κατατάσσουν σε υψηλό βαθμό την επικινδυνότητα. Συγκεκριμένα, στην κλίμακα από 0 μέχρι 10, δύο από αυτούς απαντούν ότι είναι σχετικά επικίνδυνη, τρεις ότι είναι αρκετά επικίνδυνη, δύο πολύ

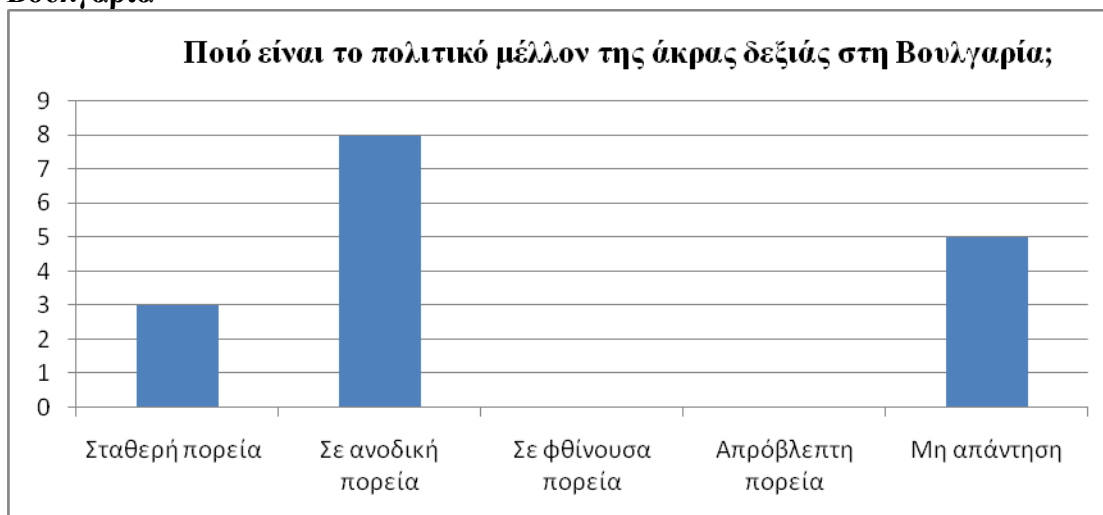
επικίνδυνη, τρεις εξαιρετικά επικίνδυνη, και ένας άκρως επικίνδυνη. Πέντε από αυτούς δεν απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Γράφημα 16. Εκτίμηση του βαθμού επικινδυνότητας της άκρας δεξιάς στη Βουλγαρία

Από τους 16 ειδικούς που απάντησαν συνολικά στο ερωτηματολόγιο στο ερώτημα σχετικά με το πολιτικό μέλλον της άκρας δεξιάς στη Βουλγαρία, οι τρεις προέβλεψαν ότι θα έχει σταθερή πορεία, οι οχτώ ότι θα διαγράψει ανοδική πορεία, κανένας τους δεν προέβλεψε πτώση της, και πέντε δεν απάντησαν καθόλου στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Γράφημα 17. Εκτίμηση σχετική με το πολιτικό μέλλον της άκρας δεξιάς στη Βουλγαρία

9.3.3. Περίπτωση Ρουμανίας

9.3.3.1. Διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των κομμάτων και εμφάνιση ακροδεξιών εκφάνσεων και πτυχών

Στον Πίνακα 34 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων στη Ρουμανία. Από την ανάλυση παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των 10 κομμάτων και στις 3 βασικές μεταβλητές. Αναλυτικότερα διαπιστώθηκε διαφοροποίηση τόσο ως προς την τοποθέτησή τους στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς ($p=0.019<0.05$) όσο και ως προς την υιοθέτηση φιλελεύθερων ή μη απόψεων ($p=0.000<0.05$). Επιπλέον, προέκυψε σημαντική διαφορά ως προς την προσέγγιση των κομμάτων αναφορικά με τις οικονομικές θεωρίες που ασπάζονται τα κόμματα αυτά ($p=0.000<0.05$).

Πίνακας 34. Διαφορές ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων στη Ρουμανία

Μεταβλητές	F	p
1. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)	2.314	0.019*
2. Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. "Libertarian" or "postmaterialist" parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater democratic participation. "Traditional" or "authoritarian" parties often reject these ideas; they value order, tradition, and stability, and believe that the government should be a firm moral authority on social and cultural issues	16.043	0.000*
3. Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization, lower taxes, less regulation, less government spending, and a leaner welfare state	7.919	0.000*

*Στατιστικώς σημαντικές διαφορές

9.3.3.2. Γενικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά

Στον Πίνακα 35 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ομαδοποίηση των κομμάτων σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά

τους. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν κόμματα που ανήκουν ταυτόχρονα σε περισσότερες από μια ομάδες, χωρίς να μπορούν να διαχωριστούν απόλυτα από τα υπόλοιπα. Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι τα κόμματα που κυμαίνονται πιο κοντά στην άκρα δεξιά είναι τα *PNL, PMP, PRU, PDL*. Ενώ τα *ALDE, UDMR, PP-DD, USR, PRM* δεν μπορούν να ταξινομηθούν με σαφήνεια ούτε στη δεξιά ούτε στην αριστερά. Επιπλέον, τα κόμματα που θεωρούνται περισσότερο φιλελεύθερα είναι τα *USR, UDMR*, και όσα θεωρούνται λιγότερο φιλελεύθερα είναι τα *PP-DD, PRU, PRM*. Τέλος, ως προς την οικονομική τους προσέγγιση, τα κόμματα *PRM, PRU, PP-DD, PSD* υιοθετούν μια πιο αριστερή ιδεολογία, ενώ τα *UDMR, PMP, PNL, USR* τείνουν ιδεολογικά προς τη δεξιά και την ιδιωτικοποίηση των μέσων παραγωγής.

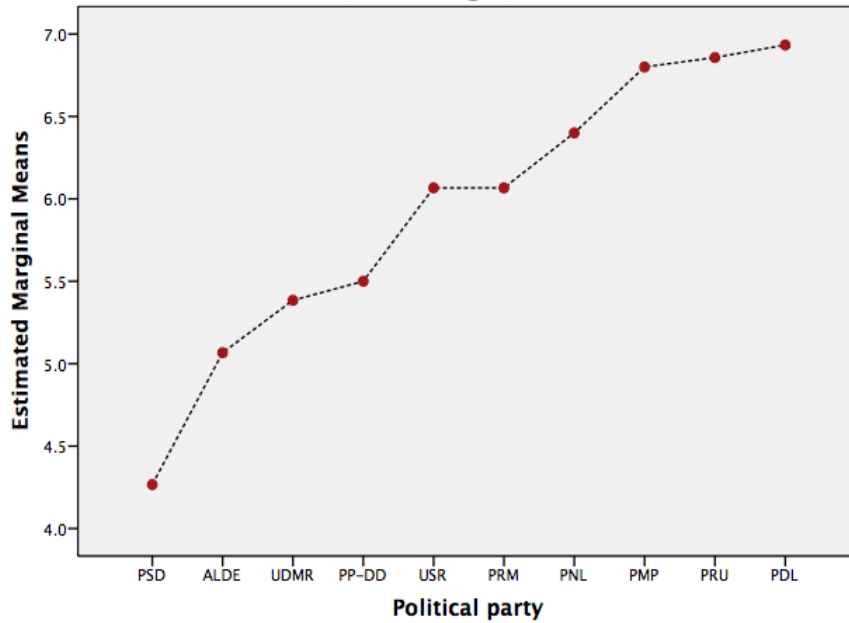
Πίνακας 35. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Ρουμανία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους

Μεταβλητές	Ομάδες κομμάτων
1. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)	1η ομάδα: PSD, ALDE, UDMIR, PP-DD, USR, PRM 2η ομάδα: ALDE, UDMR, PP-DD, USR, PRM, PNL, PMP, PRU, PDL
2. Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. “Libertarian” or “postmaterialist” parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater democratic participation. “Traditional” or “authoritarian” parties often reject these ideas; they value order, tradition, and stability, and believe that the government should be a firm moral authority on social and cultural issues	1η ομάδα: USR, UDMR 2η ομάδα: UDMR, PNL, PMP, PDL 3η ομάδα: PNL, PMP, PDL, ALDE 4η ομάδα: ALDE, PSD 5η ομάδα: PSD, PP-DD 6η ομάδα: PP-DD, PRU, PRM
3. Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization, lower taxes, less regulation, less government spending, and a leaner welfare state	1η ομάδα: PRM, PRU, PP-DD, PSD 2η ομάδα: PRU, PP-DD, PSD, ALDE 3η ομάδα: ALDE, UDMR, PMP, PNL 4η ομάδα: UDMR, PMP, PNL, USR

Τα αποτελέσματα του Πίνακα 35 δίνονται διαγραμματικά στα Γραφήματα 18 έως 20.

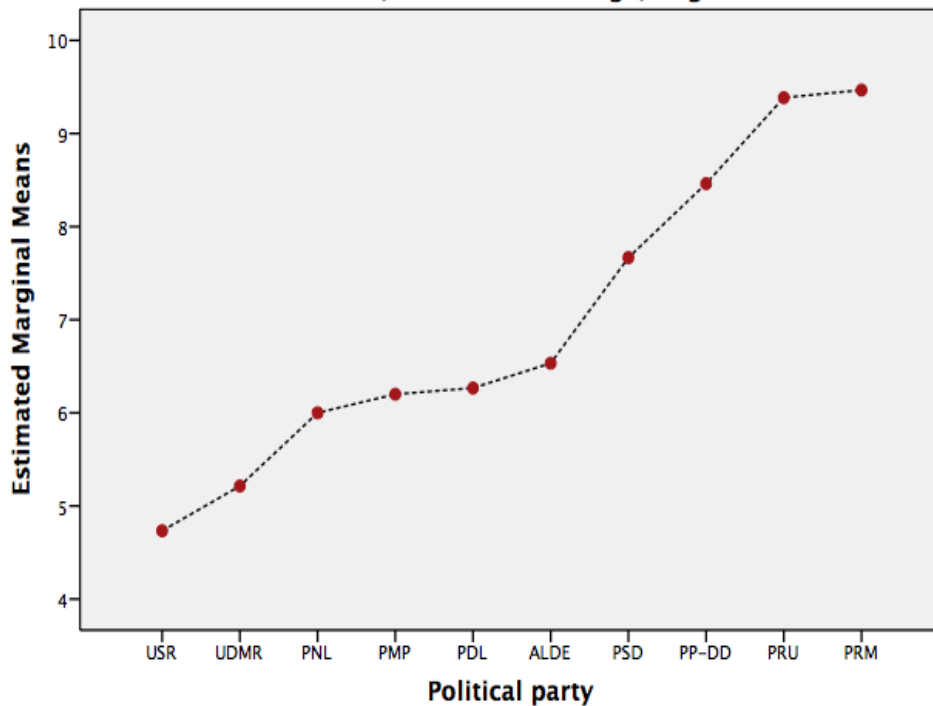
Γράφημα 18. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων (άκρα αριστερά έως άκρα δεξιά)

Estimated Marginal Means of Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)

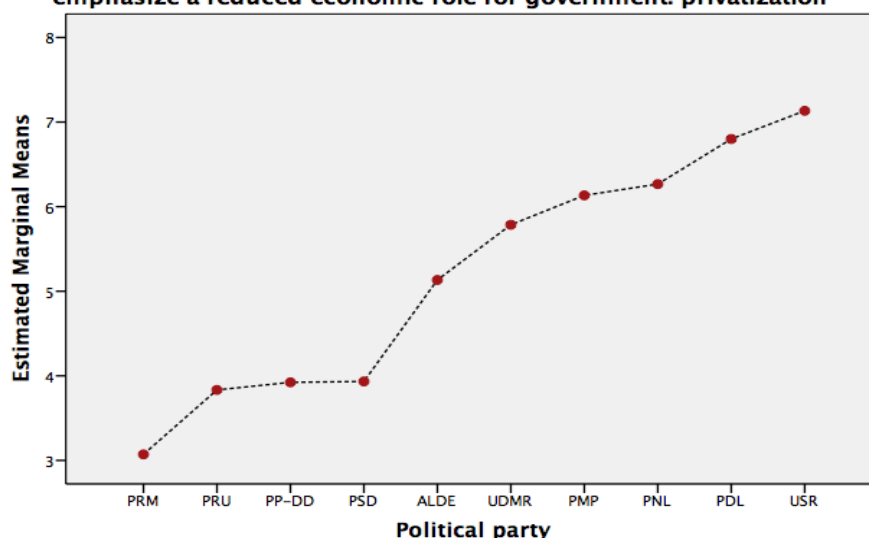
Γράφημα 19. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ελευθερία και τα δικαιώματα

Estimated Marginal Means of Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. "Libertarian" or "postmaterialist" parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater

Γράφημα 20. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τα οικονομικά θέματα

Estimated Marginal Means of Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization

Στον Πίνακα 36 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τις θέσεις των κομμάτων της Ρουμανίας στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Από την ανάλυση παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των 10 κομμάτων σε όλες τις μεταβλητές ($p < 0.05$) εκτός από τη θέση τους σχετικά με τη βελτίωση των δημόσιων υπηρεσιών έναντι της μείωσης των φόρων ($p = 0.121 > 0.05$).

Πίνακας 36. Διαφορές ως προς τις θέσεις κομμάτων στη Ρουμανία στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής

Μεταβλητές	F	p
1. Position toward nationalism	7.720	0.000*
2. Position toward ethnic minorities	4.324	0.000*
3. Position on immigration policy	4.395	0.000*
4. Position toward globalization	21.431	0.000*
5. Position toward neighbor state	14.197	0.000*
6. Position on role of religion in politics.	8.446	0.000*
7. Position toward International Organization (e.g. NATO, EU, UN)	18.782	0.000*
8. Supports closer relations with NATO and the West	9.220	0.000*
9. Supports closer relations with Russia	8.077	0.000*
10. Position on media freedom	3.355	0.001*
11. Position on improving public services vs. reducing taxes	1.631	0.121

Μεταβλητές	F	p
12. Position on deregulation	10.317	0.000*
13. Position on redistribution of wealth from the rich to the poor	11.253	0.000*
14. Position on state intervention in the economy	5.853	0.000*
15. Position on civil liberties vs. law and order	4.779	0.000*
16. Position on social lifestyle (e.g. homosexuality)	7.030	0.000*

*Στατιστικώς σημαντικές διαφορές

Στον Πίνακα 37 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ομαδοποίηση των κομμάτων της Ρουμανίας σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τις θέσεις που υιοθετούν στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν κόμματα τα οποία ανήκουν ταυτόχρονα σε περισσότερες από μια ομάδες. Αυτό σημαίνει ότι κάποια από αυτά δεν μπορούν να διαχωριστούν απόλυτα από τα υπόλοιπα και σε αυτήν την περίπτωση. Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι τα κόμματα που παρουσιάζουν εθνικιστικά χαρακτηριστικά είναι τα *PSD*, *PP-DD*, *PRM*, *PRU*, ενώ το κόμμα το οποίο εμφανίζεται να απέχει περισσότερο από τον εθνικισμό είναι το *USR*. Επιπλέον, τα κόμματα που θεωρούνται ότι έχουν περισσότερο αρνητική στάση απέναντι στις εθνοτικές μειονότητες είναι τα *PSD*, *ALDE*, *PDL*, *PMP*, *PNL* και όσα διάκεινται πιο θετικά απέναντι στις εθνοτικές μειονότητες είναι τα *UDMR* και παραδόξως το *PRM*. Παρομοίως, τα κόμματα που θεωρούνται ότι τάσσονται πιο αρνητικά στην υιοθέτηση μεταναστευτικής πολιτικής είναι τα *PDL*, *PMP*, *PP-DD*, *PRM*, *PRU*, και όσα είναι πιο πρόθυμα να υιοθετήσουν μεταναστευτική πολιτική είναι τα *USR*, *UDMR*, *ALDE*.

Τα αποτελέσματα σχετικά με τη στάση που κρατούν απέναντι στην παγκοσμιοποίηση έδειξαν ότι τα κόμματα που θεωρούνται ότι έχουν περισσότερο αρνητική στάση απέναντι στην παγκοσμιοποίηση είναι τα *PRU*, *PRM* και εκείνο που διάκειται θετικά απέναντι στην παγκοσμιοποίηση είναι το *USR*. Παρομοίως τα *USR*, *UDMR*, *PNL*, *PSD*, *ALDE* έχουν περισσότερο θετική στάση απέναντι σε γειτονικές χώρες ενώ τα *PP-DD*, *PRM*, *PRU* παρουσιάζουν περισσότερο αρνητική στάση απέναντι σε γειτονικές χώρες.

Η επόμενη ερώτηση αφορά τη θέση που υιοθετούν τα ρουμανικά κόμματα σχετικά με τον ρόλο που καλείται να παίξει η θρησκεία και η επίσημη εκκλησία στην πολιτική. Από την ανάλυση προέκυψε ότι τα *USR*, *UDMR*, *ALDE* υιοθετούν

περισσότερο αρνητική στάση στον ρόλο της θρησκείας και των θρησκευτικών θεσμών στην πολιτική, ενώ τα *PSD, PP-DD, PRM, PRU* έχουν περισσότερο θετική στάση απέναντι στον ρόλο των θρησκευτικών αρχών στην πολιτική. Επιπλέον, τα κόμματα που εναντιώνονται στο NATO και σε άλλους διεθνείς οργανισμούς ή θεσμούς είναι τα *PP-DD, PRU, PRM*, ενώ τα κόμματα τα οποία υποστηρίζουν στενότερες σχέσεις με το NATO και σε άλλους διεθνείς οργανισμούς ή θεσμούς είναι τα *USR, PNL, UDMR, PMP, PDL*. Αντίθετα, τα κόμματα που έρχονται σε μεγαλύτερη αντίθεση με τη Ρωσία είναι τα *ALDE, PNL, PDL, USR, PMP*, ενώ διάκινεται πιο θετικά στη Ρωσία τα *PRM, PSD, PRU, PP-DD*.

Όσον αφορά την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης διαπιστώθηκε πως πιο πρόθυμα να σεβαστούν την ελευθεροτυπία είναι τα *USR, UDMR, PNL, PDP*, ενώ πιο πρόθυμα να ελέγξουν τον Τύπο είναι τα *PDL, PMP, PRM, PP-DD, PSD, ALDE, PRU*. Παρομοίως, τα *PRU, PRM, PP-DD* διάκινεται πιο θετικά στην ανάγκη ανακατανομής του πλούτου από τους πλούσιους στους φτωχούς, ενώ τα *PDL, PMP, USR, PNL* εμφανίζονται να τάσσονται αρνητικά στην ανάγκη ανακατανομής του πλούτου. Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι τα κόμματα *PRU, PRM, PSD, PP-DD* προτίθενται να υιοθετήσουν πολιτικές κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία, ενώ αντιτίθενται στον κρατικό παρεμβατισμό τα *UDMR, PDL, PMP, PNL, USR*.

Τέλος, τα *USR, UDMR, PNL, PMP* εμφανίζονται πιο πρόθυμα να σεβαστούν τις ατομικές ελευθερίες έναντι του νόμου και της τάξης, ενώ τα *PSD, PP-DD, PRU, PRM* δείχνουν να προτιμούν να περιορίσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα υπέρ του νόμου και της τάξης.

Πίνακας 37. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Ρουμανία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τις θέσεις στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής

Μεταβλητές	Ομάδες κομμάτων
1. Position toward nationalism	1η ομάδα: USR 2η ομάδα: PMP, PDL, PNL, UDMR, ALDE 3η ομάδα: UDMR, ALDE, PSD, PP-DD, PRM 4η ομάδα: PSD, PP-DD, PRM, PRU
2. Position toward ethnic minorities	1η ομάδα: UDMR, PRM 2η ομάδα: PRM, PRU, USR, PP-DD 3η ομάδα: PRU, USR, PP-DD, PSD, ALDE, PDL, PMP, PNL
3. Position on immigration policy	1η ομάδα: USR, UDMR, ALDE 2η ομάδα: UDMR, ALDE, PSD, PNL, PDL, PMP, PP-DD 3η ομάδα: PDL, PMP, PP-DD, PRM, PRU
4. Position toward globalization	1η ομάδα: USR

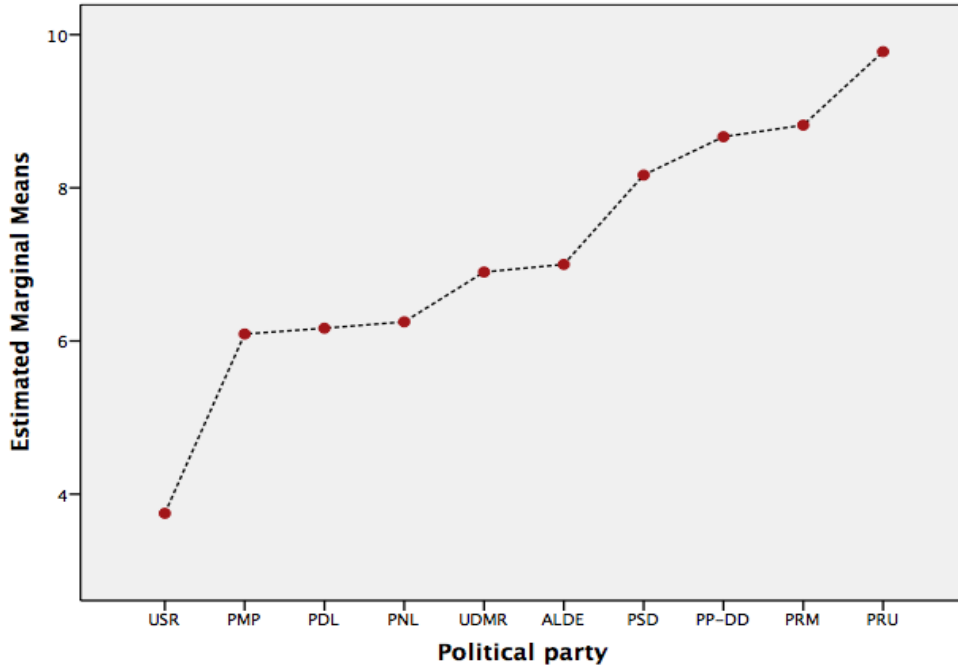
	<p>2η ομάδα: PNL, UDMR, PMP, PDL, ALDE 3η ομάδα: PMP, PDL, ALDE, PSD 4η ομάδα: PSD, PP-DD 5η ομάδα: PP-DD, PRU 6η ομάδα: PRU, PRM</p>
5. Position toward neighbor states	<p>1η ομάδα: USR, UDMR, PNL, PSD, ALDE 2η ομάδα: UDMR, PNL, PSD, ALDE, PMP, PDL 3η ομάδα: PP-DD, PRM, PRU</p>
6. Position on role of religious principles in politics	<p>1η ομάδα: USR, UDMR, ALDE 2η ομάδα: UDMR, ALDE, PDL, PNL, PMP 3η ομάδα: PDL, PNL, PMP, PSD 4η ομάδα: PSD, PP-DD, PRM, PRU</p>
7. Position toward International Organization (e.g. NATO, EU, UN)	<p>1η ομάδα: USR, PNL, UDMR, PMP, PDL 2η ομάδα: PNL, UDMR, PMP, PDL, PSD, ALDE 3η ομάδα: PP-DD, PRU, PRM</p>
8. Supports closer relations with NATO and the West	<p>1η ομάδα: USR, UDMR, PMP, PDL, PNL 2η ομάδα: UDMR, PMP, PMP, PDL, PNL, ALDE, PSD 3η ομάδα: PRU, PP-DD, PRM</p>
9. Supports closer relations with Russia	<p>1η ομάδα: PRM, PSD, PRU, PP-DD 2η ομάδα: PSD, PRU, PP-DD, UDMR 3η ομάδα: PP-DD, UDMR, ALDE 4η ομάδα: UDMR, ALDE, PNL 5η ομάδα: ALDE, PNL, PDL, USR, PMP</p>
10. Position on media freedom	<p>1η ομάδα: USR, UDMR, PNL, PDP 2η ομάδα: UDMR, PNL, PDL, PMP 3η ομάδα: PNL, PDL, PMP, PRM, PP-DD, PSD 4η ομάδα: PDL, PMP, PRM, PP-DD, PSD, ALDE, PRU</p>
11. Position on deregulation	<p>1η ομάδα: PRU, PRM, PP-DD 2η ομάδα: PRM, PP-DD, PSD 3η ομάδα: PSD, ALDE, UDMR 4η ομάδα: ALDE, UDMR, PDL, PNL, PMP, USR</p>
12. Position on redistribution of wealth from the rich to the poor	<p>1η ομάδα: PRU, PRM, PP-DD 2η ομάδα: PP-DD, PSD, UDMR, ALDE 3η ομάδα: UDMR, ALDE, PDL, PMP, USR 4η ομάδα: PDL, PMP, USR, PNL</p>
13. Position on state intervention in the economy	<p>1η ομάδα: PRU, PRM, PSD, PP-DD 2η ομάδα: PSD, PP-DD, ALDE, UDMR, PDL 3η ομάδα: ALDE, UDMR, PDL, PMP, PNL 4η ομάδα: UDMR, PDL, PMP, PNL, USR</p>
14. Position on civil liberties vs. law and order	<p>1η ομάδα: UDMR, USR, PNL, ALDE, MPM, PDL, PSD 2η ομάδα: PP-DD, PRM, PRU</p>
15. Position on social lifestyle (e.g. homosexuality)	<p>1η ομάδα: USR, UDMR, PNL, PMP 2η ομάδα: UDMR, PNL, PMP, PDL, ADLE</p>

3η ομάδα: PDL, ADLE, PSD, PP-DD

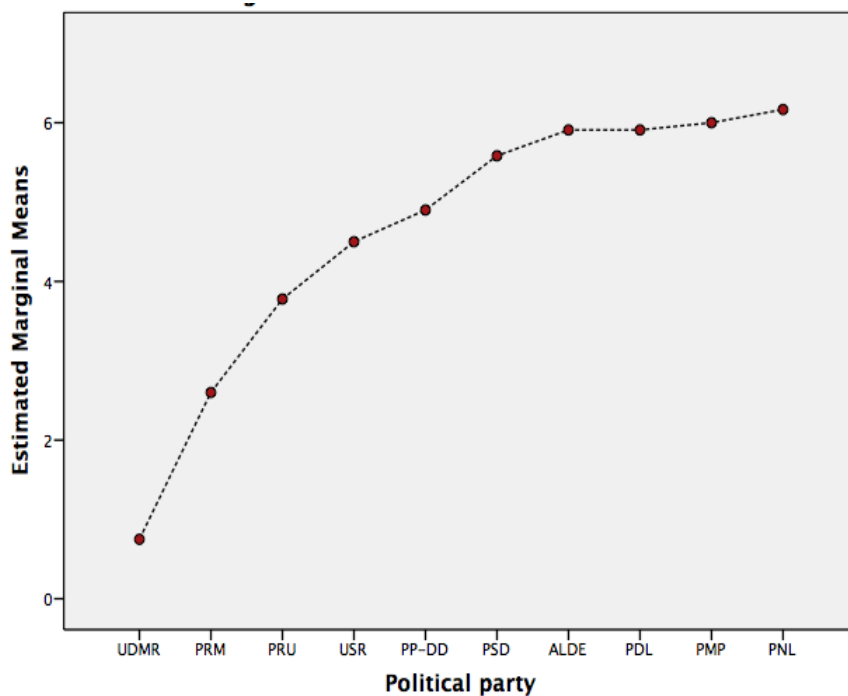
4η ομάδα: PSD, PP-DD, PRU, PRM

Κάποια από τα αποτελέσματα του Πίνακα 37 δίνονται διαγραμματικά στα Γραφήματα 21 έως 23.

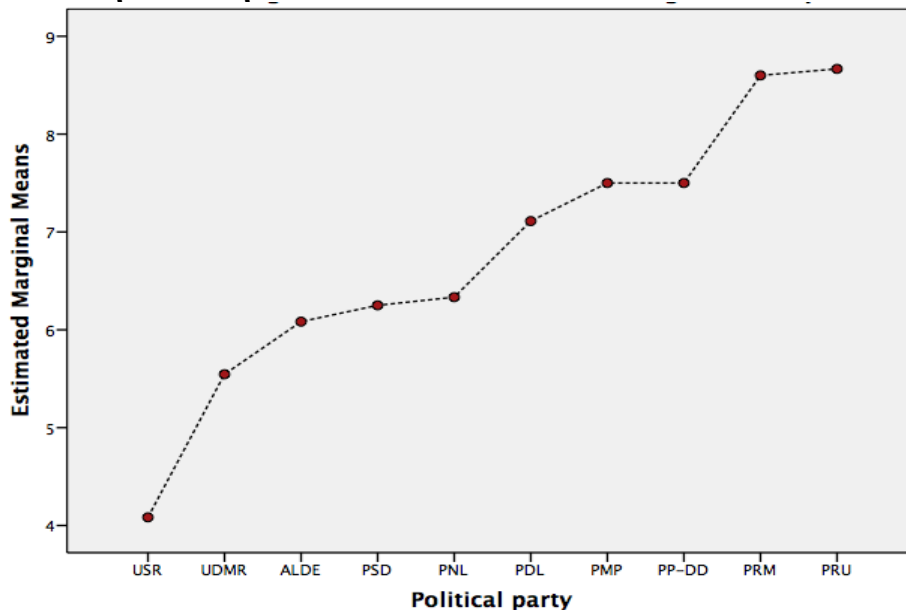
Γράφημα 21. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τον εθνικισμό

Γράφημα 22. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τις εθνικές μειονότητες

Γράφημα 23. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τη μεταναστευτική πολιτική

Στον Πίνακα 38 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα στη Ρουμανία σε συγκεκριμένα θέματα. Από την ανάλυση παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των 10 κομμάτων όσον αφορά το πόσο σημαντικά ήταν τα οικονομικά ζητήματα στη δημόσια επιχειρηματολογία των κομμάτων ($p=0.000<0.05$), στο κατά πόσο τίθενται υπέρ της μείωσης της πολιτικής διαφθοράς ($p=0.000<0.05$), και στο πόσο σημαντική ήταν η ΕΕ στη δημόσια επιχειρηματολογία των κομμάτων ($p=0.000<0.05$).

Πίνακας 38. Διαφορές ως προς τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα στη Ρουμανία σε συγκεκριμένα θέματα

Μεταβλητές	F	p
1. How important were libertarian/traditional issues to the parties in their public stance?	1.306	0.253
2. Next, we would like you to think about the salience of economic issues for a party. How important were economic issues to the parties in their public stance?	6.508	0.000*
3. Salience of anti-establishment and anti-elite rhetoric	1.740	0.125
4. Salience of reducing	4.739	0.000*

political corruption		
5. Salience of traditional moral values	1.441	0.192
6. We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?	16.679	0.000*

*Στατιστικά σημαντικές διαφορές

Στον Πίνακα 39 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ομαδοποίηση των κομμάτων της Ρουμανίας σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τη σημασία που προσδίδουν σε συγκεκριμένα θέματα. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν κόμματα τα οποία κατατάσσονται ταυτόχρονα σε περισσότερες από μια ομάδες. Αυτό σημαίνει ότι κάποια κόμματα δεν μπορούν να διαχωριστούν απόλυτα από τα υπόλοιπα και σε αυτήν την περίπτωση.

Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι τα κόμματα που θεωρούν σημαντικά τα οικονομικά ζητήματα στη δημόσια θέση τους είναι τα *PDL, USR, PMP, UDMR, ALDE, PSD, PNL*, ενώ όσα τα θεωρούν λιγότερο σημαντικά στη δημόσια επιχειρηματολογία τους, είναι τα *PRU, PRM, PP-DD*. Επιπλέον, τα κόμματα που τάσσονται περισσότερο υπέρ της μείωσης της διαφθοράς είναι τα *PP-DD, PDL, PNL, PMP, PRU, USR*, και εκείνα τα οποία δίνουν λιγότερο σημασία σε θέματα διαφθοράς είναι τα *ALDE, PSD, UDMR*.

Τέλος, τα κόμματα που προσδίδουν μεγάλη σημασία στην ΕΕ στη δημόσια θέση τους ήταν τα *PMP, UDMR, PNL, USR* και όσα ασχολούνται λιγότερο με την ΕΕ στη δημόσια επιχειρηματολογία τους ήταν τα *PRM, PRU*.

Πίνακας 39. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Ρουμανία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τη σημασία που προσδίδουν σε συγκεκριμένα θέματα βάσει της εκτίμησης των ειδικών

Μεταβλητές	Ομάδες κομμάτων
1. Next, we would like you to think about the salience of economic issues for a party. How important were economic issues to the parties in their public stance?	1η ομάδα: PRU, PRM, PP-DD 2η ομάδα: PDL, USR, PMP, UDMR, ALDE, PSD, PNL
2. Salience of reducing political corruption	1η ομάδα: ALDE, PSD, UDMR 2η ομάδα: PSD, UDMR, PP-DD 3η ομάδα: UDMR, PP-DD, PDL, PNL, PMP, PRU 4η ομάδα: PP-DD, PDL, PNL, PMP, PRU, USR

3. We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?

1η ομάδα: PRM, PRU

2η ομάδα: PRU, PP-DD

3η ομάδα: ALDE, PDL, PSD, PMP

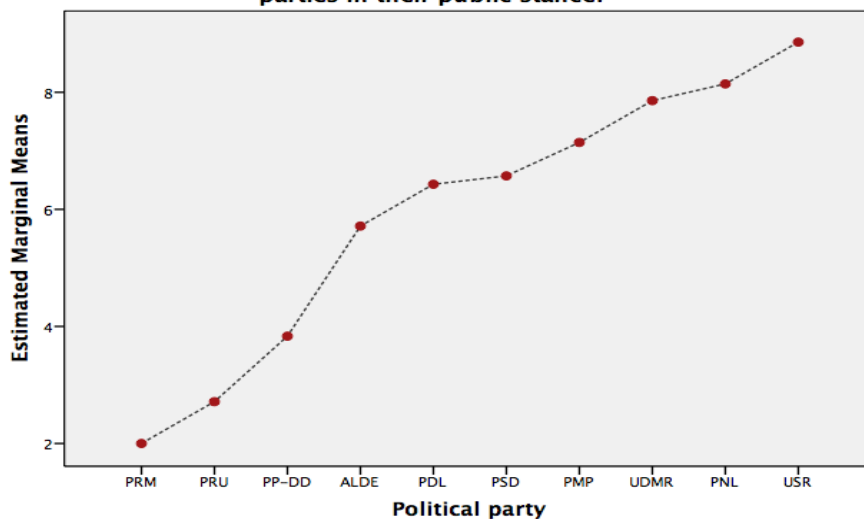
4η ομάδα: PDL, PSD, PMP, UDMR, PNL

5η ομάδα: PMP, UDMR, PNL,USR

Στο Γράφημα 24 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με την ιδεολογία των κομμάτων όσον αφορά την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, και πόσο σημαντική είναι η ΕΕ για τα κόμματα στη δημόσια επιχειρηματολογία τους.

Γράφημα 24. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και πόσο σημαντική ήταν η ΕΕ για τα κόμματα στη δημόσια επιχειρηματολογία τους

Estimated Marginal Means of We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?

9.3.3.3. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων

Σε μια άλλη ενότητα ζητήσαμε από τους ειδικούς να αναφέρουν - αν είναι δυνατόν με μια λέξη - ποιο ήταν το πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο σημαντικότερο θέμα που απασχόλησε στη διάρκεια των τελευταίων ετών τα υπό εξέταση κόμματα. Για τη Ρουμανία δεν λάβαμε αξιόλογο αριθμό απαντήσεων στο συγκεκριμένο ερώτημα. Το μόνο αξιοσημείωτο εύρημα ήταν ότι για το *PRM* το βασικό θέμα ήταν ο εθνικισμός.

9.9.3.4. Λόγοι ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων

Στον Πίνακα 40 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τους πιθανούς γενικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Ρουμανία και παρατηρούμε ότι σύμφωνα με τους πολιτικούς επιστήμονες οι σημαντικότεροι παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών κομμάτων είναι η αυταρχική κληρονομιά (MT=9.56, TA=1.509), η

προσφυγική κρίση (MT=9.44, TA=1.13), η κληρονομιά των φασιστικών κινημάτων και καθεστώτων του Μεσοπολέμου και του Β΄ ΠΠ (MT=9.00, TA=0.866) και η οικονομική μετάβαση (MT=8.67, TA=2.784). Λιγότερο σημαντικοί παράγοντες είναι η δυσαρέσκεια με τους πολιτικούς (MT=6.11, TA=2.369) και η ύπαρξη ισχυρών εθνικών μειονοτήτων (MT=4.89, TA=1.764).

Πίνακας 40. Απόψεις σχετικά με τους γενικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Ρουμανία

Μεταβλητές	Mean	Standard Deviation
☐ The Authoritarian legacy	9.56	1.509
☐ The Refugee Crisis	9.44	1.13
☐ The legacy of the fascist movements and regimes of the Interwar and World War II	9	0.866
☐ The economic transition	8.67	2.784
☐ The participation of the extreme right into governmental schemes	8.33	2.236
☐ The political transition	8.22	1.986
☐ The ideology of national communism	7.89	2.369
☐ The existence of a “strong charismatic personality” in the position of a leader	7.89	1.453
☐ The ideology of Great state and irredentism	7.44	2.242
☐ The role of media	7.33	1.658
☐ The existence and creation of “enemies” (e.g. minorities, Roma, Jews, homosexuals, those who believe in different religions or dogma)	7	1.5
☐ Dissatisfaction with politics and politicians	6.11	2.369
☐ The existence of powerful ethnic minorities	4.89	1.764

Στον Πίνακα 41 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τους ειδικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων που αφορούν τη Ρουμανία. Από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι σύμφωνα με τους πολιτικούς επιστήμονες σημαντικότεροι παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών κομμάτων είναι οι Ρομά

(MT=9.13, TA=2.229), η δράση και η στάση της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας (MT=9.00, TA=2.226), η ύπαρξη της συγγκριτικής μειονότητας (MT=8.25, TA=2.18), και η ύπαρξη κομμάτων της συγγκριτικής μειονότητας με σημαντική εκλογική απόδοση (MT=8.25, TA=1.98).

Πίνακας 41. Απόψεις σχετικά με τους ειδικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Ρουμανία

	Mean	Standard Deviation
☐ The country's EU membership in 2007	5.63	2.97
☐ The existence of a Hungarian minority	8.25	2.18
☐ Parties of the Hungarian minority with significant electoral performance	8.25	1.98
☐ The Roma	9.13	2.29
☐ The Jews	6.00	2.50
☐ The action and attitude of the Romanian Orthodox Church	9.00	2.26

9.3.3.5. Σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας και προβλέψεις για το πολιτικό της μέλλον

Στο ερώτημα που απευθύναμε στους ειδικούς προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν είναι γνωστοί οι ακροδεξιοί σχηματισμοί στη Ρουμανία, απάντησαν 9 από τους 16 ειδικούς που συμμετείχαν συνολικά στην έρευνα. Οι απαντήσεις παρατίθενται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 42. Γνωρίζετε την ύπαρξη των παρακάτω Ακροδεξιών κομμάτων, οργανώσεων και υποκοινοτήτων στη Ρουμανία;

	Αριθμός καταφατικών απαντήσεων	Αριθμός αρνητικών απαντήσεων	Μη απάντηση
PRM (Partidul România Mare)	9	0	7
PUNR (Partidul Unității Nationale Române)	8	1	7
PSM (Partidul Socialist al Muncii)	7	2	7
PDN (Partidul Dreapta Națională)	4	4	8
MPR (Miscarea Pentru România)	7	2	8
UDC (Uniunea Democrată Creștină)	1	7	9
TPȚ (Totul Pentru Țară)	6	3	8
PNG-CD (Partidul Noua Generație - Creștin Democrat)	8	1	8

Noua Romanie Crestina	0	8	9
PRU (Partidul România Unită)	8	1	8
ND (Noua Dreaptă)	8	1	8
Asociația Creștinilor Ortodocși din România	6	2	9

Στον Πίνακα 43 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τη σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας στη Ρουμανία όσον αφορά την ακρότητα της ιδεολογίας της και στον πίνακα 44 την ακρότητα της δράσης της.

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε όλα σχεδόν τα κόμματα, οργανώσεις και υποκοουλτούρες που εξετάσαμε και εντάξαμε στην άκρα δεξιά στη χώρα παρουσιάζουν ακραία ιδεολογία.

Πίνακας 43. Απόψεις σχετικά με πόσο ακραία είναι η ιδεολογία των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοουλτούρων στη Ρουμανία

	Mean	Standard Deviation
1. [Partidul România Mare, PRM (P)]	4.94	5.448
2. [Partidul Unității Nationale Române, PUNR (P)]	4.65	5.195
3. [Partidul Socialist al Muncii, PSM (P)]	9.71	2.215
4. [Partidul Dreapta Nationala, PDN (P)]	10.60	.548
5. [Miscarea Pentru Romania, MPR (P)]	10.33	1.211
6. [Uniunea Democrat Crestina, UDC (P)]	-	-
7. [Totul Pentru Țară, TPT (P)]	10.50	1.225
8. [Partidul Noua Generație - Creștin Democrat, PNG-CD (P)]	8.71	2.059
9. [Noua Romanie Crestina (P)]	-	-
10. [Partidul România Unită, PRU (P)]	10.50	.535
11. [Noua Dreaptă, ND (Org)]	10.63	.744
12. [Asociația Creștinilor Ortodocși din România (Org)]	10.33	1.633

Η ακτιβιστική δράση των εξεταζόμενων σχηματισμών εμφανίζεται λιγότερο ακραία κατά τις εκτιμήσεις των ειδικών, με την εξαίρεση της *ND* και του *PRU*.

Πίνακας 44. Απόψεις σχετικά με πόσο ακραία είναι η δραστηριότητα των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοουλτούρων στη Ρουμανία (παραστρατιωτικές μονάδες, ακτιβισμός, βία)

	Mean	Standard Deviation
1. [Partidul România Mare, PRM (P)]	6.56	2.555
2. [Partidul Unității Nationale Române, PUNR (P)]	6.00	2.291
3. [Partidul Socialist al Muncii, PSM (P)]	5.43	2.820
4. [Partidul Dreapta Nationala, PDN (P)]	6.40	1.517

5. [Miscarea Pentru Romania, MPR (P)]	6.71	2.563
6. [Uniunea Democrat Crestina, UDC (P)]	-	-
7. [Totul Pentru Ţară, TPŢ (P)]	7.67	2.582
8. [Partidul Noua Generație - Creștin Democrat, PNG-CD (P)]	5.75	2.605
9. [Noua Romania Crestina (P)]	-	-
10. [Partidul România Unită, PRU (P)]	7.89	1.900
11. [Noua Dreaptă, ND (Org)]	9.13	1.553
12. [Asociația Creștinilor Ortodocși din România (Org)]	9.00	1.633

Από τους 17 ειδικούς που απάντησαν συνολικά στην ερώτηση «σε ποιο βαθμό εκτιμάτε ή θεωρείτε ότι η ακροδεξιά οικογένεια αποτελεί κίνδυνο για τη δημοκρατία στη Ρουμανία» λάβαμε τις εξής απαντήσεις: ένας ειδικός ήταν εξαιρετικά αισιόδοξος και απάντησε ότι δεν αποτελεί σχεδόν καθόλου κίνδυνο. Ένας άλλος είπε ότι αποτελεί σχετικά κίνδυνο. Ωστόσο οι περισσότεροι θεωρούν ιδιαίτερα επικίνδυνα την ακροδεξιά οικογένεια για τη δημοκρατία στη Ρουμανία. Συγκεκριμένα ένας από αυτούς στην κλίμακα από 0 μέχρι 10 απαντά ότι είναι επικίνδυνη, δύο ότι είναι πολύ επικίνδυνη, τρεις εξαιρετικά επικίνδυνη, και δύο άκρως επικίνδυνη. Επτά από αυτούς δεν απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Γράφημα 25. Εκτίμηση του βαθμού επικινδυνότητας της άκρας δεξιάς στη Ρουμανία

Από τους 17 ειδικούς που απάντησαν συνολικά στο ερωτηματολόγιο και σε ό,τι αφορά το ερώτημα «Ποιό το πολιτικό μέλλον της άκρας δεξιάς στη Ρουμανία;» προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα: Ένας επιστήμονας προέβλεψε ότι η άκρα δεξιά θα

έχει σταθερή πορεία. Τέσσερις εκτίμησαν πως θα σημειώσει ανοδική πορεία. Πέντε δήλωσαν πως είναι απρόβλεπτη η πορεία της άκρας δεξιάς. Κανένας δεν προέβλεψε την πτώση των ποσοστών της. Τέλος, επτά ειδικοί επέλεξαν να μην απαντήσουν στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Γράφημα 26. Εκτίμηση του πολιτικού μέλλοντος της άκρας δεξιάς στη Ρουμανία

9.3.4. Περίπτωση Σερβίας

9.3.4.1. Διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των κομμάτων και εμφάνιση ακροδεξιών εκφάνσεων και πτυχών

Στον Πίνακα 45 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων στη Σερβία. Από την ανάλυση παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των 11 κομμάτων και στις 3 βασικές μεταβλητές. Αναλυτικότερα, παρατηρήθηκε διαφορά τόσο ως προς την τοποθέτησή τους στην κλίμακα άκρα αριστερά ως άκρα δεξιά ($p=0.0000<0.05$) όσο και ως προς τις φιλελεύθερες απόψεις τους ($p=0.000<0.05$). Επιπλέον, προέκυψε σημαντική διαφορά ως προς την ιδεολογική προσέγγιση της οικονομίας που υιοθετούν τα κόμματα ($p=0.000<0.05$).

Πίνακας 45. Διαφορές ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των κομμάτων στη Σερβία

Μεταβλητές	F	p
1. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)	30.027	0.019*
2. Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights.	48.149	0.000*

“Libertarian” or “postmaterialist” parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater democratic participation.

“Traditional” or “authoritarian” parties often reject these ideas; they value order, tradition, and stability, and believe that the government should be a firm moral authority on social and cultural issues

- 3. Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization**

5.141

0.000*

*Στατιστικώς σημαντικές διαφορές

9.3.4.2. Γενικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά

Στον Πίνακα 46 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ομαδοποίηση κομμάτων στη Σερβία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν κόμματα που κατατάσσονται ταυτόχρονα σε περισσότερες από μια ομάδες. Αυτό σημαίνει ότι κάποια κόμματα δεν μπορούν να διαχωριστούν απόλυτα από τα υπόλοιπα. Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι τα κόμματα που βρίσκονται πιο κοντά στην άκρα δεξιά είναι τα *DVERI* και *SRS*. Ενώ τα κόμματα *SDS*, *LSV*, *DS*, *SPS*, *LDP* μπορούν να ταξινομηθούν στην αριστερά ή άκρα αριστερά. Επιπλέον, τα κόμματα που θεωρούνται περισσότερο φιλελεύθερα είναι τα *LDP*, *LSV*, *SDS*, *DJB* ενώ όσα υιοθετούν λιγότερο φιλελεύθερη ιδεολογία είναι τα *SRS* και *DVERI*. Τέλος, ως προς την οικονομική τους προσέγγιση τα κόμματα *SDS*, *LSV*, *DS*, *DVERI*, *SPS* ασπάζονται μια πιο αριστερή ιδεολογία ενώ τα *DSS*, *JS*, *DJB*, *SRS*, *LDP*, *SNS* τείνουν προς τη δεξιά ιδεολογία και την ιδιωτικοποίηση.

Πίνακας 46. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Σερβία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους

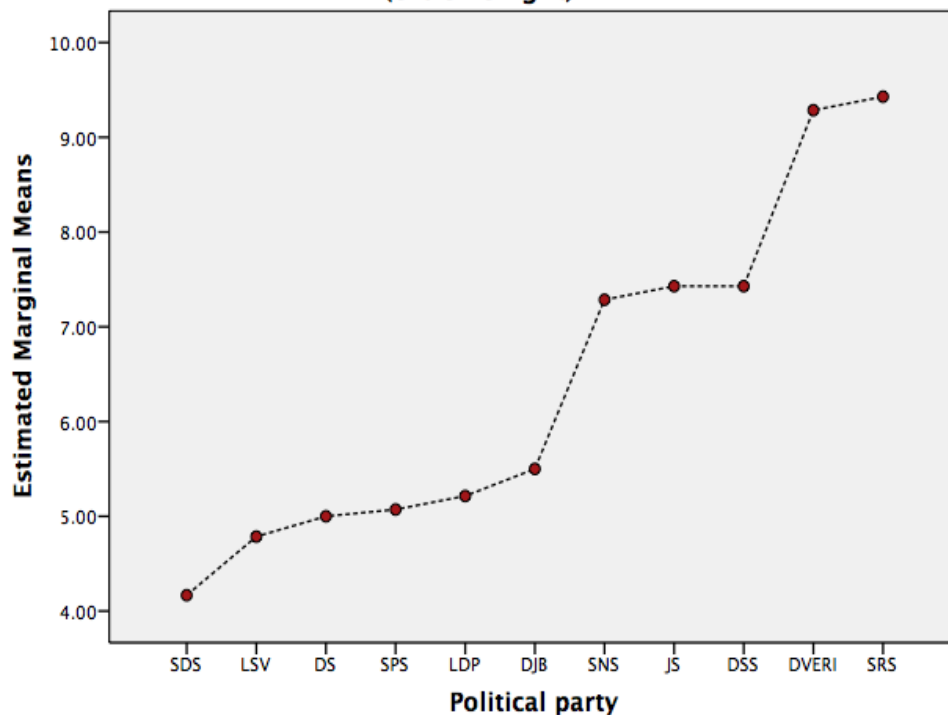
Μεταβλητές	Ομάδες κομμάτων
1. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)	1η ομάδα: SDS, LSV, DS, SPS, LDP
	2η ομάδα: LSV, DS, SPS, LDP, DJB
	3η ομάδα: SNS, JS, DSS
	4η ομάδα: DVERI, SRS
2. Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights.	1η ομάδα: LDP, LSV, SDS, DJB

Μεταβλητές	Ομάδες κομμάτων
<p>“Libertarian” or “postmaterialist” parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater democratic participation. “Traditional” or “authoritarian” parties often reject these ideas; they value order, tradition, and stability, and believe that the government should be a firm moral authority on social and cultural issues</p>	<p>2η ομάδα: DJB, DS 3η ομάδα: SPS 4η ομάδα: SNS, DSS, JS 5η ομάδα: SRS, DVERI</p>
<p>3. Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization lower taxes, less regulation, less government spending, and a leaner welfare state</p>	<p>1η ομάδα: SDS, LSV,DS, DVERI, SPS 2η ομάδα: LSV, DS, DVERI, SPS, DSS, JS 3η ομάδα: DS , DVERI, SPS, DSS, JS, DJB 4η ομάδα: DSS, JS, DJB, SRS, LDP, SNS</p>

Τα αποτελέσματα του Πίνακα 46 δίνονται διαγραμματικά στα Γραφήματα 27 έως 29.

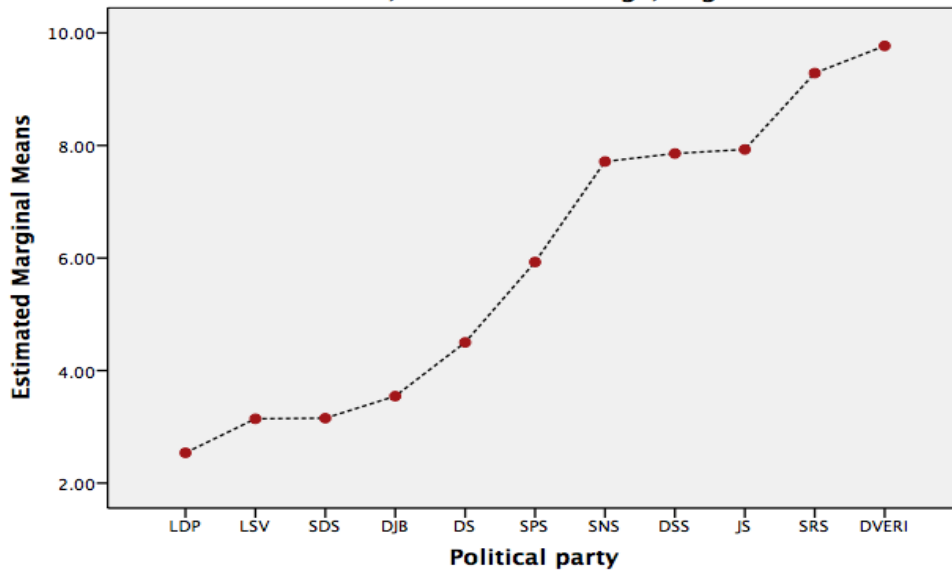
Γράφημα 27. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων (άκρα αριστερά έως άκρα δεξιά)

Estimated Marginal Means of Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)

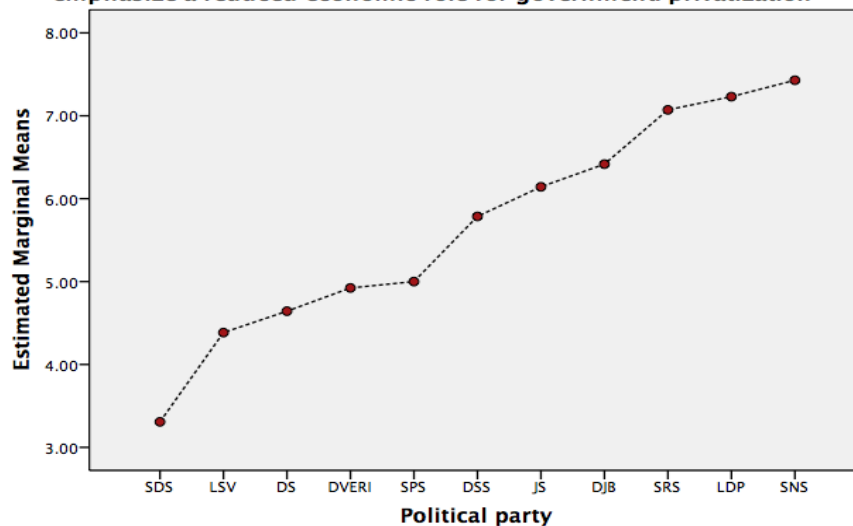
Γράφημα 28. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ελευθερία και τα δικαιώματα

Estimated Marginal Means of Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. "Libertarian" or "postmaterialist" parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater

Γράφημα 29. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τα οικονομικά θέματα

Estimated Marginal Means of Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization

Στον Πίνακα 47 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τις θέσεις των κομμάτων στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Από την ανάλυση παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των 11 κομμάτων σε όλες τις μεταβλητές ($p < 0.05$).

Πίνακας 47. Διαφορές ως προς τις θέσεις κομμάτων στη Σερβία στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής

Μεταβλητές	F	p
1. Position toward nationalism	69.813	0.000*
2. Position toward ethnic minorities	58.353	0.000*
3. Position on immigration policy	18.626	0.000*
4. Position toward globalization	29.757	0.000*
5. Position toward neighbor state	31.050	0.000*
6. Position on role of religion principles in politics	44.397	0.000*
7. Position toward International Organization (e.g. NATO, EU, UN)	60.812	0.000*
8. Supports closer relations with NATO and the West	51.541	0.000*
9. Supports closer relations with Russia	51.671	0.000*
10. Position on media freedom	10.981	0.001*
11. Position on improving public services vs. reducing taxes	1.064	0.121
12. Position on deregulation	6.155	0.000*
13. Position on redistribution of wealth from the rich to the poor	3.286	0.001*
14. Position on state intervention in the economy	6.841	0.000*
15. Position on civil liberties vs. law and order	12.130	0.000*
16. Position on social lifestyle (e.g. homosexuality)	5.741	0.000*

*Στατιστικώς σημαντικές διαφορές

Στον Πίνακα 48 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ομαδοποίηση των κομμάτων σύμφωνα με το κριτήριο Duncan, ως προς τις θέσεις στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν κόμματα που κατατάσσονται ταυτόχρονα σε περισσότερες από μια ομάδες. Αυτό σημαίνει ότι κάποια κόμματα δεν μπορούν να διαχωριστούν απόλυτα από τα υπόλοιπα και σε αυτήν την περίπτωση. Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι τα κόμματα που έρχονται πιο κοντά στον εθνικισμό είναι τα *DVERI*, *SRS*. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούνται και τα κόμματα *SNS*, *JS* και *DSS*, ενώ το κόμμα που φαίνεται να απέχει περισσότερο από τον εθνικισμό είναι το *USR*. Επιπλέον, τα κόμματα τα οποία θεωρούνται ότι διάκινται θετικά απέναντι στις εθνοτικές μειονότητες είναι τα *LDP*, *LSV* και *SDS*, ενώ όσα διάκινται λιγότερο θετικά απέναντι στις εθνοτικές μειονότητες είναι τα *DVERI* και *SRS*. Παρόμοια, τα κόμματα που θεωρούνται ότι τάσσονται θετικά ως προς την υιοθέτηση μεταναστευτικής πολιτικής είναι τα *LDP*,

SDS, LSV, DJB, DS. Εκείνα τα οποία δείχνουν απρόθυμα να υιοθετήσουν μεταναστευτική πολιτική είναι τα *SRS* και *DVERI*.

Τα αποτελέσματα σχετικά με τη στάση απέναντι στην παγκοσμιοποίηση δείχνουν ότι τα κόμματα που θεωρούνται ότι έχουν περισσότερο θετική στάση απέναντι στην παγκοσμιοποίηση είναι τα *LDP* και *LSV*, και εκείνα τα οποία έχουν λιγότερο θετική στάση απέναντι στην παγκοσμιοποίηση είναι τα *SRS* και *DVERI*. Παρόμοια τα *DSS, DVERI, SRS* έχουν περισσότερο αρνητική στάση απέναντι σε γειτονικές χώρες, ενώ τα *LDP, LSV, SDS* παρουσιάζουν περισσότερο θετική στάση απέναντι σε γειτονικές χώρες.

Η επόμενη ερώτηση αφορά τη θέση που υιοθετούν τα σερβικά κόμματα σχετικά με τον ρόλο που καλείται να παίξει η θρησκεία και η επίσημη εκκλησία στην πολιτική. Από την ανάλυση προέκυψε ότι τα *SRS, DSS* και *DVERI* διάκινται πιο θετικά απέναντι στον ρόλο της θρησκείας και της επίσημης Εκκλησίας στην πολιτική, ενώ τα *LDP* και *LSV* έχουν περισσότερο αρνητική στάση. Επιπλέον, τα κόμματα που έρχονται περισσότερο κοντά στο NATO και σε άλλους διεθνείς οργανισμούς ή θεσμούς είναι τα *LDP* και *LSV*, ενώ τα κόμματα που έρχονται σε μεγαλύτερη αντίθεση είναι τα *DSS, SRS, DVERI*. Αντίθετα, τα κόμματα που διάκινται θετικά προς τη Ρωσία, είναι τα *DVERI, SRS, DSS, SPS, JS, SNS, LSV, LDP*, ενώ τα ενώ όσα διάκινται αρνητικά προς τη Ρωσία, είναι τα *LSV* και *LDP*.

Όσον αφορά την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης, προέκυψε ότι τα κόμματα που τάσσονται υπέρ της ελευθεροτυπίας είναι τα *DJB, DS, SDS, LDP, DSS, LSV, DVERI*, ενώ εκείνα τα οποία εναντιώνονται στην ελευθεροτυπία είναι τα *SPS, JS, SNS, SRS*. Τα κόμματα *DVERI, SPS, JS, SDS, SRS, DS, SNS* τάσσονται υπέρ της ανακατανομής του πλούτου από τους πλούσιους στους φτωχούς, ενώ τα *DJB, LSV* και *LDP* φαίνεται να διάκινται αρνητικά στην ανακατανομή του πλούτου. Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι τα κόμματα *DVERI, SDS, SPS, JS, DS* τοποθετούνται υπέρ της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία, ενώ αντίθετα στον κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία δηλώνουν τα *DJB* και *LDP*.

Τέλος, τα *LDP, LSV, SDS* φαίνεται να τάσσονται υπέρ του σεβασμού των ατομικών ελευθεριών έναντι του νόμου και της τάξης, ενώ τα *DVERI, SRS* φαίνεται να προτιμούν τον περιορισμό των ατομικών ελευθεριών υπέρ του νόμου και της τάξης.

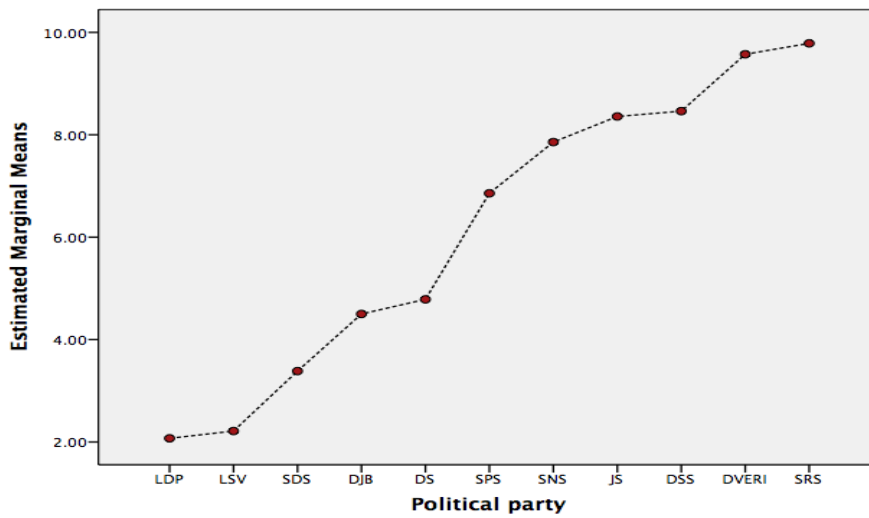
Πίνακας 48. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Σερβία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τις θέσεις στους διάφορους τομείς πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής

Μεταβλητές	Ομάδες κομμάτων
1. Position toward nationalism	1η ομάδα: LDP, LSV 2η ομάδα: SDS 3η ομάδα: DJB, DS 4η ομάδα: SPS 5η ομάδα: SNS, JS, DSS 6η ομάδα: DVERI, SRS
2. Position toward ethnic minorities	1η ομάδα: LSV, LDP 2η ομάδα: LDP, SDS 3η ομάδα: DS, DJB 4η ομάδα: SPS, SNS 5η ομάδα: JS, DSS 6η ομάδα: DVERI, SRS
3. Position on immigration policy	1η ομάδα: LDP, SDS, LSV, DJB, DS 2η ομάδα: DJB, DS, SNS 3η ομάδα: DS, SNS, SPS 4η ομάδα: SNS, SPS, JS 5η ομάδα: JS, DSS 6η ομάδα: DSS, SRS 7η ομάδα: SRS, DVERI
4. Position toward globalization	1η ομάδα: LDP, LSV 2η ομάδα: LSV, SDS 3η ομάδα: SDS, DJB, DS 4η ομάδα: DJB, DSM SNS 5η ομάδα: SNS, SPS 6η ομάδα: SPS, DSS, JS 7η ομάδα: SRS, DVERI
5. Position toward neighbor states	1η ομάδα: LDP, LSV, SDS 2η ομάδα: LSV, SDS, DS, DJB 3η ομάδα: SNS, SPS, JS 4η ομάδα: DSS, DVERI, SRS
6. Position on role of religious principles in politic	1η ομάδα: LDP, LSV 2η ομάδα: SDS, DJB, DS 3η ομάδα: DJB, DS, SPS 4η ομάδα: SPS, SNS 5η ομάδα: SNS, JS 6η ομάδα: JS, SRS 7η ομάδα: SRS, DSS 8η ομάδα: DVERI
7. Position toward International Organization (e.g. NATO, EU, UN)	1η ομάδα: LDP, LSV 2η ομάδα: SDS, DS, DJB 3η ομάδα: DS, DJB, SNS, SPS 4η ομάδα: JS 5η ομάδα: DSS 6η ομάδα: SRS, DVERI
8. Supports closer relations with NATO and the West	1η ομάδα: LDP, LSV 2η ομάδα: DJB, SDS, DS

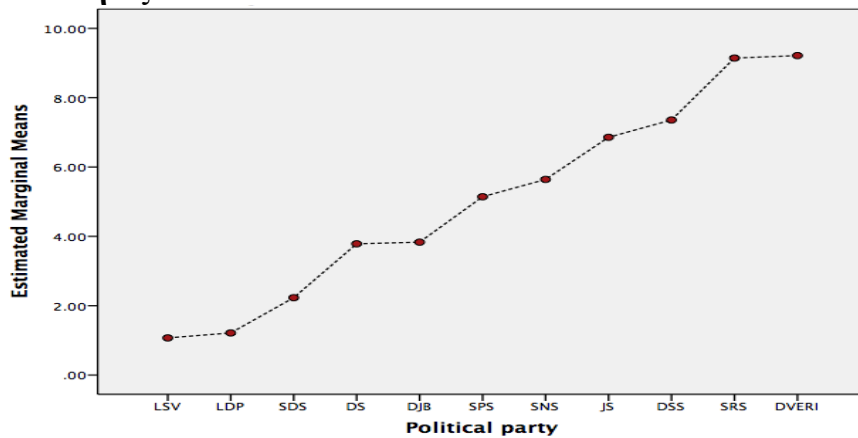
	<p>3η ομάδα: SDS, DS, SNS 4η ομάδα: SNS, SPS, JS 5η ομάδα: DSS, SRS, DVERI</p>
9. Supports closer relations with Russia	<p>1η ομάδα: DVERI, SRS, DSS, SPS, JS, SNS 2η ομάδα: DSS, SPS, JS, SNS, DS 3η ομάδα: SPS, JS, SNS, DS, DJB 4η ομάδα: JS, SNS, DS, DJB, SDS 5η ομάδα: LSV, LDP</p>
10. Position on media freedom	<p>1η ομάδα: DJB, DS, SDS, LDP, DSS, LSV, DVERI 2η ομάδα: DVERI, SPS 3η ομάδα: SPS, JS, SNS, SRS</p>
11. Position on deregulation	<p>1η ομάδα: DVERI, SDS, DS, JS, SPS 2η ομάδα: SDS, DS, JS, SPS, DSS 3η ομάδα: DS, JS, SPS, DSS, DJB, SNS 4η ομάδα: DSS, DJB, SNS, LSV 5η ομάδα: DJB, SNS, LSV, SRS 6η ομάδα: LSV, SRS, LDP</p>
12. Position on redistribution of wealth from the rich to the poor	<p>1η ομάδα: DVERI, SPS, JS, SDS, SRS, DS, SNS 2η ομάδα: SPS, JS, SDS, SRS, DS, SNS, DSS 3η ομάδα: DSS, DJB, LSV 4η ομάδα: LDP</p>
13. Position on state intervention in the economy	<p>1η ομάδα: DVERI, SDS, SPS, JS, DS 2η ομάδα: SDS, SPS, JS, DS, LSV, SRS 3η ομάδα: SPS, JS, DS, LSV, SRS, DSS, SNS 4η ομάδα: SRS, DSS, SNS, DJB 5η ομάδα: DJB, LDP</p>
14. Position on civil liberties vs. law and order	<p>1η ομάδα: LDP, LSV, SDS 2η ομάδα: SDS, DJB 3η ομάδα: DJB, DS, 4η ομάδα: DSS, SPS 5η ομάδα: SPS, SNS, JS 6η ομάδα: JS, DVERI 7η ομάδα: DVERI, SRS</p>
15. Position on social lifestyle (e.g. homosexuality)	<p>1η ομάδα: LDP, LSV, 2η ομάδα: LSV, SDS, 3η ομάδα: SDS, DJB, DS, 4η ομάδα: SPS, SNS 5η ομάδα: SNS, DSS 6η ομάδα: DSS, JS 7η ομάδα: JS, SRS, DVERI</p>

Κάποια από τα αποτελέσματα του Πίνακα 48 δίνονται διαγραμματικά στα Γραφήματα 30 έως 32.

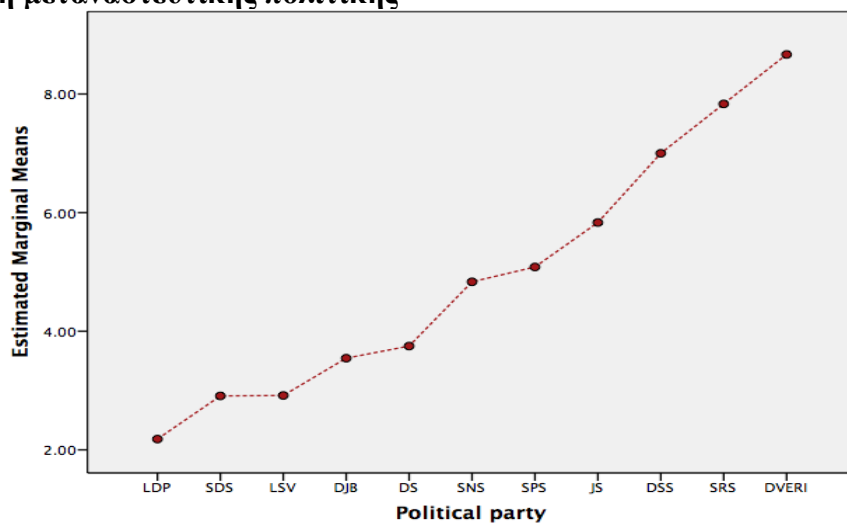
Γράφημα 30. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τον εθνικισμό

Γράφημα 31. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με τις εθνικές μειονότητες

Γράφημα 32. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την υιοθέτηση μεταναστευτικής πολιτικής

Στον Πίνακα 49 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα της Σερβίας σε συγκεκριμένα θέματα. Από την ανάλυση παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των 11 κομμάτων σε όλες τις υπό μελέτη μεταβλητές.

Πίνακας 49. Διαφορές ως προς τη σημασία που προσδίδουν τα κόμματα στη Σερβία σε συγκεκριμένα θέματα

Μεταβλητές	F	p
7. How important were libertarian/traditional issues to the parties in their public stance?	4.520	0.000*
8. Next, we would like you to think about the salience of economic issues for a party. How important were economic issues to the parties in their public stance?	3.025	0.002*
9. Salience of anti-establishment and anti-elite rhetoric	21.560	0.000*
10. Salience of reducing political corruption	5.921	0.000*
11. Salience of traditional moral values	37.516	0.000*
12. We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?	57.995	0.000*

*Στατιστικώς σημαντικές διαφορές

Στον Πίνακα 50 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ομαδοποίηση κομμάτων σύμφωνα με το κριτήριο Duncan, ως προς τη σημασία που προσδίδουν σε συγκεκριμένα θέματα. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν κόμματα τα οποία κατατάσσονται ταυτόχρονα σε περισσότερες από μια ομάδες. Αυτό σημαίνει ότι κάποια κόμματα δεν μπορούν να διαχωριστούν απόλυτα από τα υπόλοιπα και σε αυτήν την περίπτωση.

Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι τα κόμματα τα οποία εκτιμούν ότι τα θέματα που άπτονται της παράδοσης είναι πολύ σημαντικά δημόσια επιχειρηματολογία τους είναι τα SNS, JS, DSS, SRS και DVERI. Επιπλέον, τα κόμματα τα οποία θεωρούν ότι τα οικονομικά ζητήματα παίζουν σημαντικό ρόλο στη δημόσια επιχειρηματολογία τους είναι τα LDP, SNS, DJB, ενώ όσα εκτιμούν ως

λιγότερο σημαντικά τα οικονομικά ζητήματα στη δημόσια επιχειρηματολογία τους είναι τα *SRS, DVERI, DSS, LSV, JS, SDS, DS, SPS*. Επιπρόσθετα, τα κόμματα που τάσσονται υπέρ της μείωσης της διαφθοράς είναι τα *JS, SPS, DVERI, SNS, DJB, SRS*, και εκείνα τα οποία δίνουν λιγότερο σημασία σε θέματα διαφθοράς είναι τα *SDS, LSV, LDP, DS, DSS*. Αντίθετα, τα κόμματα που διάκεινται περισσότερο υπέρ των ηθικών αξιών είναι τα *DSS, JS, SRS, DVERI*, και εκείνα τα οποία δίνουν λιγότερο σημασία σε θέματα ηθικών αξιών είναι τα *LDP, LSV, SDS*.

Τέλος, τα κόμματα που χρησιμοποιούν θετικά την ΕΕ στη δημόσια επιχειρηματολογία τους είναι τα *DJB, DS, SNS, LSV, SDS, LDP*, και εκείνα τα οποία της δίνουν λιγότερη σημασία είναι τα *DVERI, SRS, DSS*.

Πίνακας 50. Ομαδοποίηση κομμάτων στη Σερβία σύμφωνα με το κριτήριο Duncan ως προς τη σημασία που προσδίδουν σε συγκεκριμένα θέματα βάσει της εκτίμησης των ειδικών

Μεταβλητές	Ομάδες κομμάτων
1. How important were libertarian/traditional issues to the parties in their public stance?	<p>1η ομάδα: LDP, SDS, LSV, DJB, DS, SPS</p> <p>2η ομάδα: SDS, LSV, DJB, DS, SPS, SNS, JS</p> <p>3η ομάδα: DJB, DS, SPS, SNS, JS, DSS</p> <p>4η ομάδα: SNS, JS, DSS, SRS, DVERI</p>
2. Next, we would like you to think about the salience of economic issues for a party. How important were economic issues to the parties in their public stance?	<p>1η ομάδα: SRS, DVERI, DSS, LSV, JS, SDS, DS, SPS</p> <p>2η ομάδα: DVERI, DSS, LSV, JS, SDS, DS, SPS, LDP</p> <p>3η ομάδα: DSS, LSV, JS, SDS, DS, SPS, LDP, SNS</p> <p>4η ομάδα: LDP, SNS, DJB</p>
3. Salience of anti-establishment and anti-elite rhetoric	<p>1η ομάδα: SDS, LSV, LDP, DS, DSS</p> <p>2η ομάδα: JS, SPS, DVERI, SNS, DJB, SRS</p>
4. Salience of reducing political corruption	<p>1η ομάδα: SPS, JS, LSV, LSP, SDS, DSS, DS</p> <p>2η ομάδα: SDS, DSS, DS, SNS</p> <p>3η ομάδα: DS, SNS, SRS</p> <p>4η ομάδα: SNS, SRS, DVERI, DJB</p>
5. Salience of traditional moral values	<p>1η ομάδα: LDP, LSV, SDS</p> <p>2η ομάδα: SDS, DS</p> <p>3η ομάδα: DS, DJB</p> <p>4η ομάδα: SPS, SNS</p> <p>5η ομάδα: SNS, DSS</p> <p>6η ομάδα: DSS, JS, SRS, DVERI</p>
6. We would like you to think about the salience of European integration for a	<p>1η ομάδα: DVERI, SRS, DSS</p> <p>2η ομάδα: SPS, JS</p>

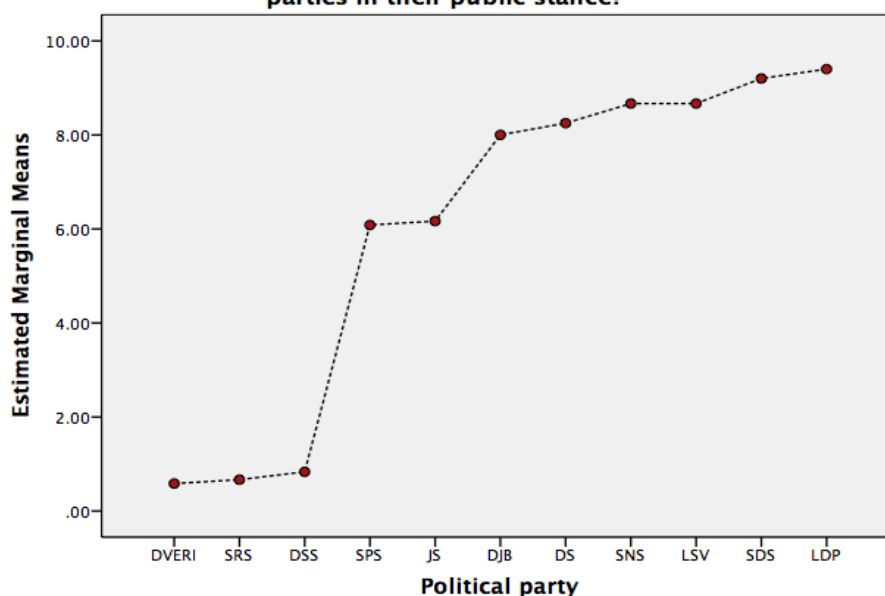
party. How important was the EU to the parties in their public stance?

3η ομάδα: DJB, DS, SNS, LSV, SDS, LDP

Στο Γράφημα 33 ενδεικτικά δίνονται τα αποτελέσματα που αφορούν τον τρόπο που τα κόμματα έχουν συμπεριλάβει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στην ιδεολογία τους και τη σημασία που προσδίδουν στην ΕΕ σε ό,τι αφορά τη δημόσια επιχειρηματολογία τους.

Γράφημα 33. Αποτελέσματα για την ιδεολογία των κομμάτων σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και πόσο σημαντική είναι η ΕΕ για τα κόμματα στη δημόσια επιχειρηματολογία τους

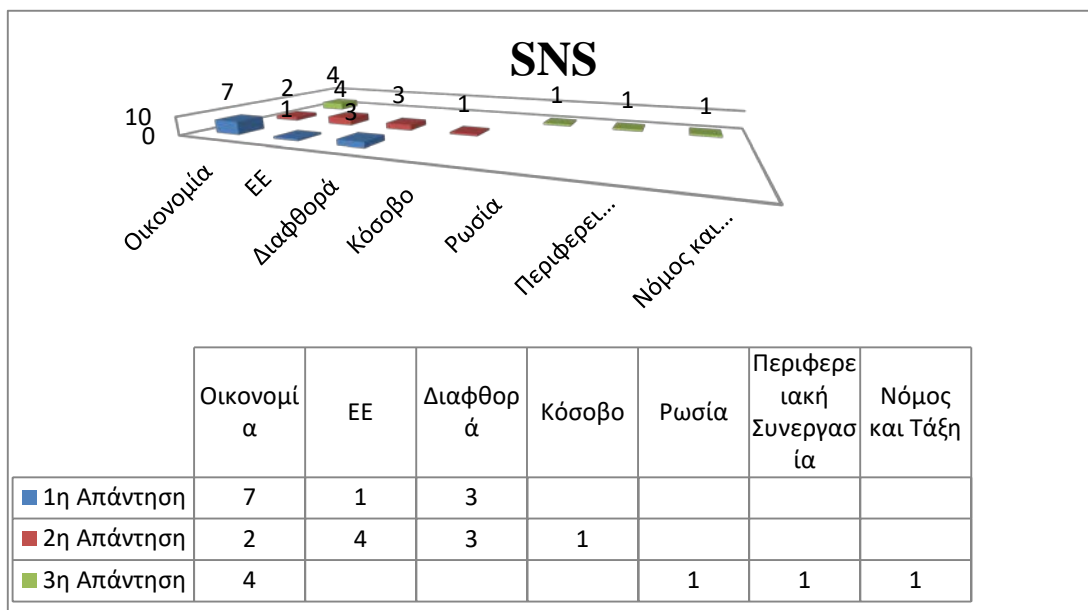
Estimated Marginal Means of We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?

9.3.4.3. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων

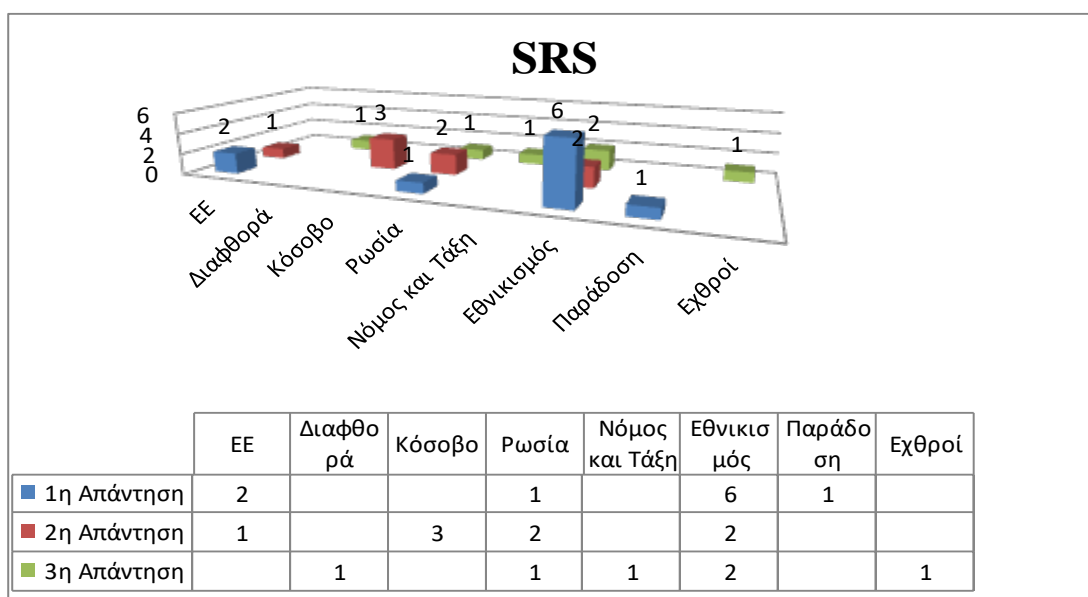
Σε μια άλλη ενότητα ζητήσαμε από τους ειδικούς να αναφέρουν - αν είναι δυνατόν με μια λέξη - ποιο ήταν το πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο σημαντικότερο θέμα που απασχόλησε στη διάρκεια των τελευταίων ετών τα υπό εξέταση κόμματα. Για τη Σερβία παραθέτουμε τις απαντήσεις που λάβαμε για τα κόμματα SNS, SRS και Dveri.

Γράφημα 34. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το SNS

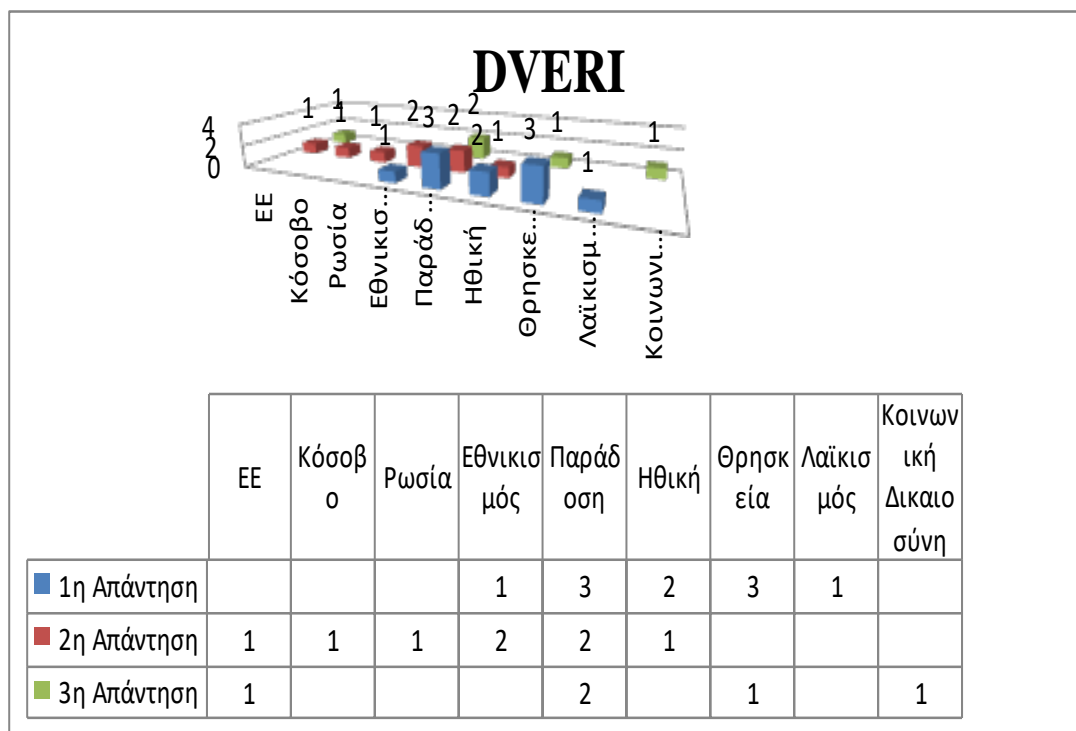
Στο ερώτημα σχετικά με την ιεράρχηση των τριών πιο σημαντικών ζητημάτων για τα υπό εξέταση κόμματα, για το SNS λάβαμε έντεκα συνολικά απαντήσεις. Το θέμα που εμφανίζεται με τη μεγαλύτερη συχνότητα στις απαντήσεις είναι η οικονομία με επτά απαντήσεις. Δεύτερη κατατάσσεται η διαφθορά, και μία μόνο απάντηση έλαβε η σχέση με τη ΕΕ. Στη δεύτερη σειρά απαντήσεων καταγράψαμε τέσσερις που αφορούν τη σχέση με την ΕΕ, τρεις για τη διαφθορά και δύο για την οικονομία. Στην τρίτη σειρά, τέσσερις αφορούν την οικονομία, και από μία απάντηση σχετίζεται με τη Ρωσία, την Περιφερειακή Συνεργασία, και θέματα Νόμου και Τάξης.

Γράφημα 35. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το SRS

Όσον αφορά το *SRS*, κυρίαρχο θέμα που το απασχολεί είναι ο εθνικισμός με έξι απαντήσεις. Ακολουθούν δύο απαντήσεις για θέματα της ΕΕ και από μια απάντηση ζητήματα που αφορούν τη Ρωσία και την παράδοση. Στη δεύτερη σειρά απαντήσεων, με τρεις αποκρίσεις κυριαρχεί το ζήτημα του Κοσόβου. Ακολουθούν δύο απαντήσεις που αφορούν τη Ρωσία, δύο για τον εθνικισμό, και μία για θέματα ΕΕ. Στην τρίτη σειρά, δύο απαντήσεις σχετίζονται με τον εθνικισμό, και μία τη διαφορά, τη Ρωσία, τα θέματα Νόμου και Τάξης, και τους «εχθρούς» του έθνους.

Γράφημα 36. Ιεράρχηση των πιο σημαντικών ζητημάτων για το *Dveri*

Σε ό,τι αφορά την πρώτη απάντηση οι ειδικοί εκτίμησαν πως το *Dveri* το απασχόλησε εξίσου η εμμονή στα θέματα της παράδοσης και της θρησκείας καθώς αμφότερες βαθμολογήθηκαν αντιστοίχως με 3. Ακολούθησαν δύο απαντήσεις για τα θέματα ηθικής και από μία καταγράφηκε για τον εθνικισμό και τον λαϊκισμό. Στη δεύτερη σειρά απαντήσεων, από δύο αποκρίσεις λάβαμε για τον εθνικισμό και την παράδοση, και από μια για τις σχέσεις με την ΕΕ, το ζήτημα του Κοσόβου, τις σχέσεις με τη Ρωσία, και θέματα ηθικής. Στην τρίτη σειρά, δύο απαντήσεις αφορούν την παράδοση, και από μία τις σχέσεις με τη Ρωσία, τα θέματα θρησκείας και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

9.9.4.4. Λόγοι ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων

Στον Πίνακα 51 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τους πιθανούς γενικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Σερβία. Παρατηρούμε ότι σύμφωνα με τους πολιτικούς επιστήμονες, οι σημαντικότεροι παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών κομμάτων είναι η ιδεολογία του Μεγάλου κράτους και του αλυτρωτισμού (MT=8.27, TA=2.57), η πολιτική μετάβαση (MT=8.17, TA=1.59), η ύπαρξη και η «δημιουργία εχθρών» (π.χ. μειονότητες, Ρομά, Εβραίοι, ομοφυλόφιλοι, αλλόθρησκοι) (MT=8.17, TA=2.69), η δυσαρέσκεια από την πολιτική και τους πολιτικούς (MT=8, TA=2.28), και η ύπαρξη μιας «ασχυρής χαρισματικής προσωπικότητας» στη θέση ενός ηγέτη (MT=7.83, TA=2.98). Λιγότερο σημαντικοί παράγοντες είναι η μεταναστευτική κρίση (MT=4.83, TA=3.3), η ιδεολογία του κομμουνισμού (MT=4.83, TA=3.3), και η κληρονομιά των φασιστικών κινημάτων και καθεστώτων του Μεσοπολέμου και του Β΄ ΠΠ (MT=3.58, TA=2.15).

Πίνακας 51. Απόψεις σχετικά με τους γενικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Σερβία

Μεταβλητές	Mean	Standard Deviation
☐ The ideology of Great state and irredentism	8.27	2.57
☐ The political transition	8.17	1.59
☐ The existence and creation of “enemies” (e.g. minorities, Roma, Jews, homosexuals, those who believe in different religions or dogma)	8.17	2.69
☐ Dissatisfaction with politics and politicians	8	2.28
☐ The existence of a “strong charismatic personality” in the position of a leader	7.83	2.98
☐ The economic transition	7.75	1.71
☐ The Authoritarian legacy	7.67	2.31
☐ The role of media	7.25	2.8
☐ The existence of powerful ethnic minorities	6.58	3.23
☐ The participation of the extreme right into governmental schemes	5.58	2.35
☐ The ideology of national communism	4.83	3.21

☐ The Refugee Crisis	4.83	3.3
☐ The legacy of the fascist movements and regimes of the Interwar and World War II	3.58	2.15

Στον Πίνακα 52 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τους ειδικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων που αφορούν τη συγκεκριμένη χώρα. Από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι σύμφωνα με τους πολιτικούς επιστήμονες σημαντικότεροι παράγοντες ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Σερβία είναι ο βομβαρδισμός από το ΝΑΤΟ το 1999 (ΜΤ=9.58, ΤΑ=0.9), ο πόλεμος σε Βοσνία, Κροατία και Κόσοβο (ΜΤ=9.33, ΤΑ=1.07), το ζήτημα του Κοσόβου (ΜΤ=9.25, ΤΑ=1.06) και οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν από τον ΟΗΕ στη Σερβία (ΜΤ=9.80, ΤΑ=1.16).

Πίνακας 52. Απόψεις σχετικά με τους ειδικούς λόγους ανάδειξης των ακροδεξιών κομμάτων στη Σερβία

	Mean	Standard Deviation
☐ NATO bombing in 1999	9.58	0.9
☐ The Wars in Bosnia, Croatia and Kosovo Metohija	9.33	1.07
☐ The issue of Kosovo Metohija	9.25	1.06
☐ The sanctions imposed by the UN in Serbia	9.08	1.16
☐ The rule of the country by Slobodan Milošević	7.58	2.23
☐ The action and attitude of the Serbian Orthodox Church	6.92	2.47
☐ The fall of the Milosevic regime in 2000 and its referral to the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY)	6.73	2.33
☐ The Refugee Crisis due to the wars in Bosnia, Croatia and Kosovo Metohija	6.25	2.9
☐ The SRS Split	5.58	3.73
☐ The Imprisonment of Seseli	4.92	2.5
☐ The release of Seseli	3.75	2.49

9.3.4.5. Σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας και προβλέψεις για το πολιτικό της μέλλον

Στο ερώτημα που απευθύναμε στους ειδικούς προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν είναι γνωστοί οι ακροδεξιοί σχηματισμοί στη Σερβία, απάντησαν 12 από τους 15 ειδικούς που συνολικά συμμετείχαν στην έρευνα. Οι απαντήσεις παρατίθενται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 53. Γνωρίζετε την ύπαρξη των παρακάτω Ακροδεξιών κομμάτων, οργανώσεων και υποκοινοτήτων στη Σερβία;

	Αριθμός καταφατικών απαντήσεων	Αριθμός μη καταφατικών απαντήσεων	Μη απάντηση
SRS (Srpska Radikalna Stranka)	12	0	3
SNS (Srpska Napredna Stranka)	12	0	3
SSJ (Stranka Srpskog Jedinstva)	11	0	4
SPO (Srpski Pokret Obnove)	12	0	3
Dveri	11	1	3
Obraz	11	1	3
Udruženje Studenata “Sveti Justin Filozof”	4	8	3
Nomokanon	4	8	3
Srbska Akcija - SA	2	10	3
SNP Naši	11	1	3
SNP 1389	11	1	3
Narodni Pokret “SVETOZAR MILETIĆ”	2	10	3
Krvi čast	3	9	3
NS (Nacionalni Stroj)	9	3	3
Rasni Nacionalisti - Rasonalisti	3	3	3
Delije	10	2	3

Στον Πίνακα 54 δίνονται τα αποτελέσματα σχετικά με τη σημερινή μορφή της ακροδεξιάς οικογένειας στη Σερβία όσον αφορά την ακρότητα της ιδεολογίας και στον πίνακα 55 για την ακρότητα της δράσης της.

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε όλα σχεδόν τα κόμματα που εξετάσαμε και εντάξαμε στην άκρα δεξιά στη χώρα παρουσιάζουν ακραία ιδεολογία. Εκείνα όμως τα κόμματα τα οποία κατά την εκτίμηση των ειδικών εμφανίζονται περισσότερο ιδεολογικά μετριοπαθή είναι τα *SNS*, *SSJ* και *SPO*.

Πίνακας 54. Απόψεις σχετικά με πόσο ακραία είναι η ιδεολογία των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοινοτήτων στη Σερβία

	Mean	Standard Deviation
1. [Srpska Radikalna Stranka, SRS (P)]	9.17	1.34
2. [Srpska Napredna Stranka, SNS (P)]	6.08	2.02

3. [Stranka Srpskog Jedinstva, SSJ (P)]	7.40	1.43
4. [Srpski Pokret Obnove, SPO (P)]	3.92	1.98
5. [Srpski Sabor Dveri (P)]	8.75	1.14
6. [Otačastveni Pokret Obraz (Org)]	9.58	1.16
7. [Udruženje Studenata “Sveti Justin Filozof” (Org)]	9.40	.55
8. [Nomokanon (Org)]	9.40	.55
9. [Srbska Akcija - SA (Org)]	10.00	.00
10. [Srpski Nacionalni Pokret Naši, SNP Naši (Org)]	9.64	.50
11. [Srpski Narodni Pokret “1389”, SNP 1389 (Org)]	9.60	.52
12. [Narodni Pokret “SVETOZAR MILETIĆ” (Org)]	8.67	1.15
13. [Krvi čast (S)]	10.00	.00
14. [Nacionalni Stroj, NS (S)]	9.67	.71
15. [Rasni Nacionalisti - Rasonalisti (S)]	9.75	.50
16. [Delije (S)]	9.44	.73

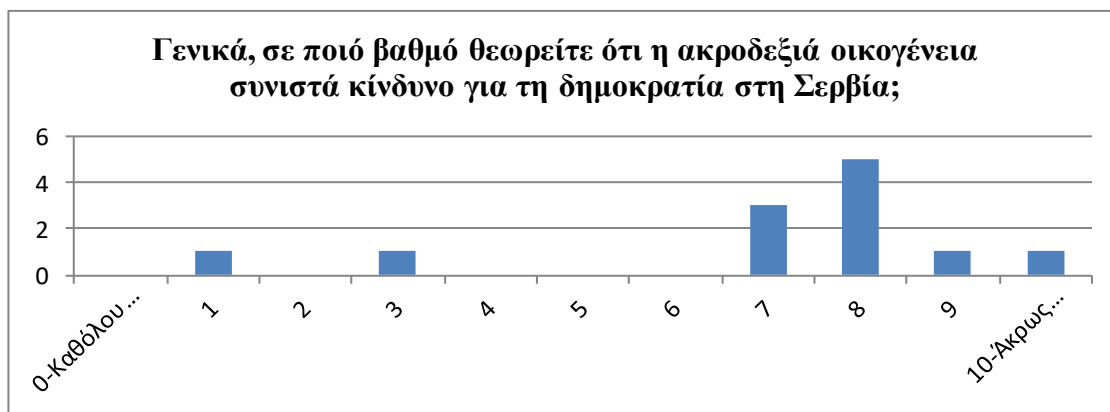
Αντίστοιχα, ακραία δραστηριότητα παρουσιάζει και το σύνολο των ακροδεξιών σχηματισμών στη Σερβία, με την εξαίρεση πάλι των κομμάτων *SNS*, *SSJ* και *SPO*.

Πίνακας 55. Απόψεις σχετικά με πόσο ακραία είναι η δραστηριότητα των κομμάτων, οργανώσεων και υποκοινοτήτων στη Σερβία (παραστρατιωτικές μονάδες, ακτιβισμός, βία)

	Mean	Standard Deviation
1. [Srpska Radikalna Stranka, SRS (P)]	7.09	2.47
2. [Srpska Napredna Stranka, SNS (P)]	4.82	2.23
3. [Stranka Srpskog Jedinstva, SSJ (P)]	6.11	1.27
4. [Srpski Pokret Obnove, SPO (P)]	3.00	1.25
5. [Srpski Sabor Dveri (P)]	7.22	.83
6. [Otačastveni Pokret Obraz (Org)]	9.10	1.52
7. [Udruženje Studenata “Sveti Justin Filozof” (Org)]	7.25	2.63
8. [Nomokanon (Org)]	7.25	2.63
9. [Srbska Akcija - SA (Org)]	10.00	.00
10. [Srpski Nacionalni Pokret Naši, SNP Naši (Org)]	8.78	1.30
11. [Srpski Narodni Pokret “1389”, SNP 1389 (Org)]	8.78	1.30
12. [Narodni Pokret “SVETOZAR MILETIĆ” (Org)]	6.67	2.89
13. [Krvi čast (S)]	10.00	.00
14. [Nacionalni Stroj, NS (S)]	10.00	.00
15. [Rasni Nacionalisti - Rasonalisti (S)]	10.00	.00
16. [Delije (S)]	9.75	.71

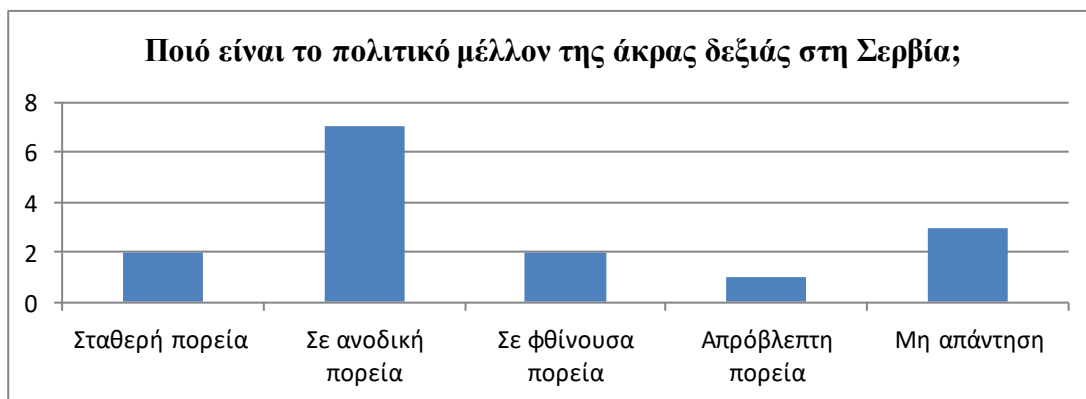
Από τους 15 ερωτηθέντες ειδικούς στην ερώτηση «σε ποιο βαθμό εκτιμάτε ότι η ακροδεξιά οικογένεια αποτελεί κίνδυνο για τη δημοκρατία στη Σερβία», ο ένας ειδικός ήταν εξαιρετικά αισιόδοξος και απάντησε ότι δεν αποτελεί σχεδόν καθόλου κίνδυνο, ο δεύτερος ότι αποτελεί μικρό κίνδυνο. Ωστόσο, οι περισσότεροι ειδικοί έδωσαν υψηλό βαθμό αναφορικά με το πόσο κινδυνεύει η σερβική δημοκρατία από την ακροδεξιά οικογένεια. Συγκεκριμένα τρεις από αυτούς στην κλίμακα από μηδέν μέχρι 10 απαντούν ότι είναι αρκετά επικίνδυνη, οι πέντε πολύ επικίνδυνη, ο ένας εξαιρετικά, και ο ένας άκρως επικίνδυνη. Τρεις από αυτούς δεν απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Γράφημα 37. Εκτίμηση του βαθμού επικινδυνότητας της άκρας δεξιάς στη Σερβία

Από τους 15 ειδικούς που απάντησαν συνολικά στο ερωτηματολόγιο, στο ερώτημα σχετικά με το πολιτικό μέλλον της άκρας δεξιάς στη Σερβία, οι δύο προέβλεψαν ότι θα έχει σταθερή πορεία, οι επτά ότι θα έχει ανοδική πορεία, οι δύο προέβλεψαν πτώση, ο ένας δήλωσε ότι είναι απρόβλεπτη η πορεία, και οι τρεις δεν απάντησαν καθόλου.

Γράφημα 38. Εκτίμηση του πολιτικού μέλλοντος της άκρας δεξιάς στη Σερβία

Συνοψίζοντας, όσον αφορά τα αποτελέσματα της ανάλυσης της έρευνας των ειδικών για τη Βουλγαρία, σχετικά με τη διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των κομμάτων και εμφάνισης ακροδεξιών εκφάνσεων και πτυχών, παρατηρήθηκαν τα εξής: τα κόμματα που κυμαίνονται πιο κοντά στην άκρα δεξιά είναι τα *NFSB* και *ATAKA*. Τα κόμματα που έρχονται πιο κοντά στον εθνικισμό είναι τα *NFSB*, *VMRO-BND* και *ATAKA*. Αναφορικά με την οικονομική πολιτική, τα *BBC*, *VOLJA*, *GERB* και *RB* τείνουν προς μια δεξιά ιδεολογική προσέγγιση και την ιδιωτικοποίηση. Τα κόμματα που θεωρούνται ότι έχουν περισσότερο αρνητική στάση απέναντι στις εθνοτικές μειονότητες είναι τα *VMRO-BND*, *NFSB* και *ATAKA*. Όσον αφορά την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης προέκυψε ότι τα κόμματα που αναγνωρίζουν την ελευθερία έκφρασης και λειτουργίας τους είναι τα *RB*, *ABV*, *BSP*, *DPS* και *GERB*, ενώ έχουν την τάση να μην αναγνωρίζουν την ελευθερία έκφρασης και λειτουργίας τα *BND*, *ATAKA*, *VOLJA* και *NFSB*. Τέλος, τα *RB*, *DPS* και *ABV* φαίνεται να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό υπέρ των ατομικών ελευθεριών έναντι του νόμου και της τάξης, ενώ τα *VMRO-BND*, *NFSBM* και *ATAKA* τάσσονται σε μεγαλύτερο βαθμό υπέρ του νόμου και της τάξης έναντι των ατομικών ελευθεριών.

Για τη Ρουμανία, σχετικά με τη διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των κομμάτων και εμφάνισης ακροδεξιών εκφάνσεων και πτυχών, τα κόμματα που κυμαίνονται πιο κοντά στην άκρα δεξιά είναι τα *PNL*, *PMP*, *PRU* και *PDL*. Ενώ τα *ALDE*, *UDMR*, *PP-DD*, *USR* και *PRM* δεν μπορούν να ταξινομηθούν με σαφήνεια ούτε στη δεξιά ούτε στην αριστερά. Ως προς την οικονομική τους πολιτική τα κόμματα *PRM*, *PRU*, *PP-DD* και *PSD* τείνουν προς μια αριστερή ιδεολογία, ενώ τα *UDMR*, *PMP*, *PNL* και *USR* τείνουν προς μια δεξιά ιδεολογική προσέγγιση και την ιδιωτικοποίηση. Παρόμοια, τα κόμματα που έρχονται πιο κοντά στον εθνικισμό είναι τα *PSD*, *PP-DD*, *PRM* και *PRU*. Τα κόμματα που θεωρούνται ότι έχουν περισσότερο αρνητική στάση απέναντι στις εθνοτικές μειονότητες είναι τα *PSD*, *ALDE*, *PDL*, *PMP* και *PNL*. Όσον αφορά την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης προέκυψε ότι τα κόμματα που αναγνωρίζουν την ελευθερία έκφρασης και λειτουργίας είναι τα *USR*, *UDMR*, *PNL* και *PDP*, ενώ έχουν την τάση να μην αναγνωρίζουν την ελευθερία έκφρασης και λειτουργίας τα *PDL*, *PMP*, *PRM*, *PP-DD*, *PSD*, *ALDE* και *PRU*. Τέλος, τα κόμματα *USR*, *UDMR*, *PNL* και *PMP* φαίνεται να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό υπέρ των ατομικών ελευθεριών έναντι του νόμου και της τάξης, ενώ τα *PSD*, *PP-DD*, *PRU* και *PRM* φαίνεται να τάσσονται σε μεγαλύτερο βαθμό υπέρ του νόμου και της τάξης έναντι των ατομικών ελευθεριών.

Για τη Σερβία, σχετικά με τη διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των κομμάτων και εμφάνισης ακροδεξιών εκφάνσεων και πτυχών, παρατηρήθηκε ότι τα κόμματα που κυμαίνονται πιο κοντά στην άκρα δεξιά είναι τα *DVERI* και *SRS*. Ενώ, ως προς την οικονομική τους πολιτική τα κόμματα *DSS*, *JS*, *DJB*, *SRS*, *LDP* και *SNS* τείνουν προς μια δεξιά ιδεολογική προσέγγιση και την ιδιωτικοποίηση. Παρόμοια, τα κόμματα που έρχονται πιο κοντά στον εθνικισμό είναι τα *DVERI* και *SRS*. Τα κόμματα που θεωρούνται ότι έχουν περισσότερο θετική στάση απέναντι στις εθνοτικές μειονότητες είναι τα *LDP*, *LSV* και *SDS*, και αυτά που έχουν λιγότερο θετική στάση απέναντι στις εθνοτικές μειονότητες είναι τα *DVERI* και *SRS*. Τέλος, τα *LDP*, *LSV* και *SDS* φαίνεται να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό υπέρ των ατομικών ελευθεριών έναντι του νόμου και της τάξης, ενώ τα *DVERI* και *SRS* φαίνεται να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό υπέρ του νόμου και της τάξης έναντι των ατομικών ελευθεριών.

Από την επεξεργασία των απαντήσεων των ειδικών στις τρεις χώρες όσον αφορά τους λόγους ανάδειξης της ακροδεξιάς, παρατηρήθηκε ότι οι σημαντικότεροι παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών φορέων στη Βουλγαρία είναι η απογοήτευση από τους πολιτικούς και την πολιτική, η οικονομική μετάβαση, η ύπαρξη και η δημιουργία «εχθρών» (μειονότητες, Ρομά, Εβραίοι, ομοφυλόφιλοι, αλλόθρησκοι) και ο ρόλος των ΜΜΕ. Επιπλέον, σημαντικοί ειδικοί παράγοντες, είναι η ίδρυση του *ATAKA* το 2005, η ύπαρξη κομμάτων της τουρκικής μειονότητας με σημαντικές εκλογικές επιδόσεις, και η παρουσία Ρομά.

Στη Ρουμανία οι σημαντικότεροι παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών σχηματισμών είναι η αυταρχική κληρονομιά, η προσφυγική κρίση, η κληρονομιά των φασιστικών κινημάτων και καθεστώτων του Μεσοπολέμου και του Β' ΠΠ, και η οικονομική μετάβαση. Επιπλέον, σημαντικοί από τους ειδικούς παράγοντες, είναι οι Ρομά, η δράση και η στάση της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, η ύπαρξη ουγγρικής μειονότητας, και η ύπαρξη κομμάτων της ουγγρικής μειονότητας με σημαντική εκλογική επίδοση.

Οι σημαντικότεροι παράγοντες ανάδειξης της ακροδεξιάς στη Σερβία είναι η ιδεολογία του Μεγάλου κράτους και του αλυτρωτισμού, η πολιτική μετάβαση, η ύπαρξη και η δημιουργία «εχθρών» (μειονότητες, Ρομά, Εβραίοι, ομοφυλόφιλοι, αλλόθρησκοι), η δυσaréσκεια από την πολιτική και τους πολιτικούς, και η ύπαρξη μιας «ισχυρής χαρισματικής προσωπικότητας» στη θέση ενός ηγέτη. Επιπλέον, σημαντικοί ειδικοί παράγοντες, είναι ο βομβαρδισμός της χώρας από το ΝΑΤΟ το

1999, οι πολεμικές συγκρούσεις σε Βοσνία, Κροατία και Κόσοβο, το ζήτημα του Κοσόβου, και οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν από τον ΟΗΕ στη Σερβία.

Κεφάλαιο Δέκατο

Συμπεράσματα-Επίλογος

Η παρούσα διατριβή διερεύνησε - εξέτασε την ακροδεξιά οικογένεια στις χώρες της μετακομμουνιστικής Νοτιανατολικής Ευρώπης, και πιο συγκεκριμένα στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, και τη Σερβία. Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε τόσο σε κομματικό όσο και σε μη κομματικό επίπεδο, έχοντας ως βάση τις διάφορες θεωρίες που αναπτύχθηκαν για την ακροδεξιά στη Δυτική και Ανατολική Ευρώπη. Η παρούσα έρευνα αποτελεί μια από τις πρώτες εμπειρικές μελέτες στην Ελλάδα που εξετάζουν και αναλύουν συγκριτικά την ακροδεξιά στις χώρες της μετακομμουνιστικής Νοτιανατολικής Ευρώπης γενικότερα, και ειδικότερα στη Βουλγαρία, Ρουμανία και Σερβία. Η διατριβή πραγματοποιεί μια συστηματική χαρτογράφηση των ακροδεξιών σχηματισμών (κόμματα, οργανώσεις και υποκοουλτούρες) στις παραπάνω χώρες. Στην μέχρι τώρα ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, παρατηρήσαμε ένα σχετικό κενό μιας συνολικής εξέτασης της ακροδεξιάς οικογένειας στις υπό εξέταση χώρες. Οι υπάρχουσες κύριες μελέτες των περιπτώσεων εξειδικεύονται σε συγκεκριμένα κόμματα και σίγουρα ο αριθμός των συγκριτικών μελετών είναι σημαντικά λιγότερος στην Ανατολική Ευρώπη σε σχέση με τη Δυτική. Πολύ δε περισσότερο όσον αφορά την μετακομμουνιστική Νοτιανατολική Ευρώπη. Εκτιμούμε ότι η συγκεκριμένη διδακτορική διατριβή αποτελεί μια σημαντική συμβολή, προσφέροντας υλικό για μελέτη και περαιτέρω διερεύνηση.

Στα πλαίσια της συγκεκριμένης έρευνας, έγινε παράθεση ενός εννοιολογικού και θεωρητικού πλαισίου το οποίο και λειτούργησε ως «οδηγός» για τις επιμέρους μελέτες περιπτώσεων στις υπό μετάβαση χώρες της Νοτιανατολικής Ευρώπης γενικότερα, και ειδικότερα στη Βουλγαρία, Ρουμανία και Σερβία. Ο εν λόγω οδηγός συνέβαλλε στην κατανόηση των κοινών στοιχείων και των διαφορών στις συγκεκριμένες περιοχές, εντόπισε τις εθνικές παραλλαγές των κομμάτων και οργανώσεων της άκρας δεξιάς, από την άποψη των ιδεολογικών τους περιγραμμάτων και προγραμμάτων, των οργανωτικών τους χαρακτηριστικών, της ρητορικής που χρησιμοποιούν, της πολιτικής τους δράσης, της πολιτικής τους, και της συμβολής τους στη διαδικασία του εκδημοκρατισμού. Με αυτόν τον τρόπο επιτεύχθηκε η μεταφορά αυτού του κανονιστικού πλαισίου σε εμπειρικό επίπεδο, μελετώντας τις

συνθήκες οι οποίες υποθάλπουν ή αναχαιτίζουν την επιτυχία των διάφορων περιπτώσεων.

Κατά την μελέτη ενός κόμματος και μιας πολιτικής οργάνωσης απαιτείται ένα σύνθετο πλαίσιο, του οποίου τα πρωτεύοντα και δευτερεύοντα στοιχεία πρέπει να διερευνηθούν και να συσχετιστούν. Έτσι αναλύθηκαν οι ιστορικοί όροι γέννησης και εξέλιξης ενός κόμματος ή οργάνωσης: η πολιτική του γραμμή σε κάθε ιστορική (χρονική) στιγμή· ο προσδιορισμός του ιδεολογικού και πολιτικού υπόβαθρού του· η εκφορά του πολιτικού λόγου και η ρητορική του στην πολιτική σκηνή· η σχέση που διαμορφώνει με τα άλλα πολιτικά και κοινωνικά υποκείμενα στο πλαίσιο του κομματικού και πολιτικού συστήματος· η εσωτερική του δομή και το περιβάλλον των εσωκομματικών ανταγωνισμών ή συγκρούσεων· το πολιτικό του πρόγραμμα και η στρατηγική του· η σχέση με «ομοϊδέατες» του στο εξωτερικό· η σχέση του με το κράτος και τους κρατικούς μηχανισμούς· η μελλοντική προοπτική των κομμάτων και οργανώσεων στις εν λόγω χώρες.

Μεταξύ των άλλων εξετάστηκαν: τα βασικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων στο χώρο των Δυτικών Βαλκανίων και ιδιαίτερα στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, και τη Σερβία. Τα εκλογικά αποτελέσματα των κομμάτων. Οι κύριοι παράγοντες πίσω από την εκλογική τους πορεία. Η διάρθρωση της ακροδεξιάς ως τμήμα του πολιτικού φάσματος στα Βαλκάνια και πώς αυτό το γεγονός επηρεάζει την επιτυχία της συγκεκριμένης οικογένειας στις χώρες αυτές. Εάν υπάρχει μόνο ένα ή υπάρχουν πολλά τέτοια κόμματα και οργανώσεις. Γιατί η ακροδεξιά σε ορισμένες χώρες εμφανίζεται περισσότερο ισχυρή, ενώ σε κάποιες άλλες χώρες όχι; Γιατί τα ακροδεξιά κόμματα πετυχαίνουν σε μερικές χώρες κι αποτυγχάνουν σε άλλες; Το είδος της στρατηγικής και τακτικής που χρησιμοποιούν τα συγκεκριμένα κόμματα. Ο αντίκτυπος της ηγεσίας του κόμματος και της οργανωτικής δομής. Η ύπαρξη παραστρατιωτικών δομών και ακτιβιστικών δράσεων. Ο βαθμός συνεργασίας των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων μεταξύ τους.

Ο χρονικός ορίζοντας της μελέτης εκτείνεται από το έτος σταθμό 1989, που σημαδεύτηκε από την «πτώση του τείχους» και των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού, και καταλήγει στην «αργυρή επέτειο» της μετάβασης, το 2014. Στα περισσότερα κράτη της μετακομμουνιστικής Ανατολικής Ευρώπης, αυτά τα εικοσιπέντε χρόνια επέφεραν σημαντικές αλλαγές, χωρίς ταυτόχρονα αυτό να σημαίνει ότι απαγκιστρωθήκαν απόλυτα από τις «αγκυλώσεις» του παρελθόντος.

Όσον αφορά τη μεθοδολογία έρευνας, η κύρια μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι η ποιοτική ανάλυση. Η μέθοδος αυτή παρέχει τη δυνατότητα σε έναν ερευνητή να συγκεντρώσει τις απαραίτητες πληροφορίες που θα του επιτρέψουν να προβεί σε μια λεπτομερή και σε βάθος ανάλυση στο προς μελέτη ζήτημα, δίνει έμφαση όχι τόσο στην εξήγηση όσο στη κατανόηση της οπτικής των συμμετεχόντων, απαιτεί ευέλικτο και όχι αυστηρά δομημένο ερευνητικό σχεδιασμό και τέλος, αναδεικνύει τα βιώματα και τις απόψεις των συμμετεχόντων. Η ποιοτική ανάλυση βασίστηκε σε πρωτογενείς– με την αντίστοιχη ανάλυση του περιεχομένου αυτών – και σε δευτερογενείς πηγές. Οι πληροφορίες και τα ερευνητικά δεδομένα προήλθαν μέσω της σχετικής βιβλιογραφίας, των υπάρχουσών δημοσιεύσεων, αναλύσεων και αναφορών, σχετικού αρχειακού υλικού από το διαδίκτυο, όπως και από έντυπα και εφημερίδες.

Στο πλαίσιο κυρίως της ανάλυσης και κατηγοριοποίησης της ιδεολογίας των ακροδεξιών οργανώσεων και κομμάτων, υιοθετήθηκε η μέθοδος του «ελάχιστου κοινού παρονομαστή» για να αναζητηθούν και να οριοθετηθούν τα κόμματα και οι οργανώσεις που θα επιλέγονταν και θα εντάσσονταν στην ακροδεξιά οικογένεια. Έτσι στη συγκεκριμένη μελέτη, εντάχτηκαν όσα κόμματα και οργανώσεις συγκέντρωναν τα λίγα χαρακτηριστικά που είναι κοινά στα συγκεκριμένα εξεταζόμενα αντικείμενα. Στην εύρεση του «ελάχιστου ορισμού», που οριοθετεί τον απλό πυρήνα των ξεχωριστών κομμάτων και αποτελεί ταυτόχρονα και τον πλήρη πυρήνα της συγκεκριμένης πολιτικής οικογένειας. Ο «ελάχιστος ορισμός» κατά την άποψη μας ενισχύει την εννοιολογική ευκρίνεια, και επιτρέπει εν τέλει τη συγκριτική μελέτη των περιπτώσεων ανάλυσης. Στη βάση αυτή το κύριο ιδεολογικό χαρακτηριστικό που επιλέξαμε για την ένταξη στον ακροδεξιό «αστερισμό», είναι ο συνδυασμός εθνικισμού και ξενοφοβίας, δηλαδή ο νατιβισμός.

Στη συνέχεια επιλέχτηκε ως μέθοδος επαλήθευσης του ελέγχου της θεωρίας, η περιπτώσιολογική έρευνα. Η μέθοδος της μελέτης περίπτωσης επιλέχτηκε γιατί περιλαμβάνει τη συστηματική συλλογή επαρκούς πληροφορίας σχετικά με ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, κοινωνικό περιβάλλον, εκδήλωση, ομάδα, πρόγραμμα ή διαδικασία που θα επιτρέψει στον ερευνητή να κατανοήσει αποτελεσματικά το πως δρα ή λειτουργεί το υπό έρευνα αντικείμενο. Υιοθετήθηκε δε η μέθοδος της πολλαπλής μελέτης περιπτώσεων, διότι επιδίωξη ήταν η κατανόηση των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ των περιπτώσεων καθώς επίσης, και η πρόβλεψη παρόμοιων ή αντιφατικών αποτελεσμάτων.

Και οι τρεις περιπτώσεις χωρών επιλέχθηκαν γιατί παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες και ο στόχος είναι να αποκαλυφθούν οι παράγοντες που μπορεί να ευθύνονται για τις παρατηρούμενες διαφορές. Στη συγκεκριμένη έρευνα λοιπόν, επιλέχτηκε το κριτήριο της ομοιότητας των περιπτώσεων, βάσει ομοιοτήτων και όχι διαφορών. Και οι τρεις συγκεκριμένες χώρες αποτελούν μια αντιπροσωπευτική/τυπική ή παραδειγματική περίπτωση. Πέρασαν στην μετακομμουνιστική περίοδο την ίδια χρονική στιγμή, παρουσίαζαν την ίδια αυταρχική μορφή διακυβέρνησης, στα εδάφη τους διαβιούσαν ευμεγέθεις εθνικές μειονότητες και γενικότερα εμφάνιζαν σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά.

Τέλος, διενεργήθηκε «έρευνα ειδικών» (expert survey). Οι «έρευνες ειδικών» παρέχουν έγκυρες και αξιόπιστες εκτιμήσεις για τις θέσεις των πολιτικών κομμάτων, με τη συστηματική και συσσωρευμένη σύνοψη των γνώσεων των επιστημόνων. Η χρήση της «έρευνας ειδικών» παρουσιάζει αρκετά πλεονεκτήματα, κυρίως στο ότι πρόκειται για έναν ελκυστικό συνδυασμό οικονομίας και προσβασιμότητας. Απαιτεί συνήθως λίγο χρόνο και δαπάνη για τη διεξαγωγή της. Επιτρέπει στους ερευνητές να διερευνήσουν τους πολιτικούς χώρους σχεδόν σε οποιοδήποτε πλαίσιο, ανεξάρτητα από τη διαθεσιμότητα στη συλλογή προβληματικών πρωτογενών δεδομένων. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ερευνητικό εργαλείο για την εμπειρική διερεύνηση της πολιτικής συμπεριφοράς και ιδεολογίας, συμπληρωματικά ή ανεξάρτητα από τη συστηματική πρακτική διαθεσιμότητα δεδομένων συμπεριφοράς, όπως ομιλίες, εκλογές, εκδηλώσεις κομμάτων ή οργανώσεων και ονομαστικές ψηφοφορίες. Η παρούσα όμως έρευνα διεξήχθη υπό κάποιους περιορισμούς, οι οποίοι και πρέπει να αναφερθούν. Συγκεκριμένα, δεν διευκρινίσαμε στους εμπειρογνώμονες ότι επιζητούμε να εξετάσουμε τα πολιτικά κόμματα και τους ακροδεξιούς σχηματισμούς, αρχής ενάρξεως από την «πτώση του τείχους». Μπορεί να έχουμε δηλώσει στη διατριβή ότι επιθυμούμε να εξετάσουμε τους συγκεκριμένους σχηματισμούς από τις απαρχές της μετακομμουνιστικής περιόδου έως και το 2014, αλλά αυτό δεν κατέστη σαφές προς τους ειδικούς στους οποίους απευθυνθήκαμε προκειμένου να συμμετάσχουν στην έρευνα. Επιπλέον ως παράληψη μας μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν παρείχαμε το αναγκαίο υλικό και πληροφορίες, όπως κομματικά προγράμματα, δηλώσεις των επικεφαλής ή στελεχών αυτών. Κατά συνέπεια υστερήσαμε στην παροχή μιας κατεύθυνσης για το πώς/βάσει ποιας πραγματικότητας θα δοθούν οι απαντήσεις. Επίσης, κάποια ερωτηματολόγια δεν απαντήθηκαν σε όλη την έκταση τους από τους επαίοντες. Παρ' όλα αυτά, οι απαντήσεις και οι εκτιμήσεις των ειδικών

και τα στοιχεία που προέκυψαν από την ανάλυσή τους, υπήρξαν εξαιρετικά χρήσιμα και πιστοποιούν εν πολλοίς την θεωρητική και εμπειρική εξέταση για τους ακροδεξιούς σχηματισμούς στις υπό εξέταση χώρες.

Αναφορικά με τη δομή της διατριβής, στο πρώτο μέρος προσδιορίσαμε το γενικό πλαίσιο του υπό εξέταση φαινομένου της ακροδεξιάς, και πραγματοποιήθηκε η επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, προκειμένου να προσδιοριστεί εννοιολογικά το ακροδεξιό φαινόμενο. Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο παραθέσαμε τις διάφορες απόψεις και θεωρητικές προσεγγίσεις της έννοιας της άκρας δεξιάς. Καταγράψαμε τα βασικά κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την ένταξη των κομμάτων και οργανώσεων στην ακροδεξιά οικογένεια, και διατυπώσαμε τις διαφορετικές ερμηνευτικές και αξιολογικές «αναγνώσεις» του υπό παρατήρηση φαινομένου. Στη συγκεκριμένη μελέτη ο όρος Ακροδεξιά χρησιμοποιείται ως «όρος ομπρέλα», περιλαμβάνοντας το σύνολο των ακροδεξιών κομμάτων, οργανώσεων και κινημάτων. Στο δεύτερο κεφάλαιο εστίασαμε στην ιδεολογία των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων. Υιοθετήθηκε η άποψη, ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της ακροδεξιάς οικογένειας είναι αυτά του νατιβισμού, του λαϊκισμού και του αυταρχισμού, με τον νατιβισμό να αποτελεί το κυρίαρχο ιδεολογικό χαρακτηριστικό της. Στο τρίτο κεφάλαιο πραγματοποιήθηκε η εξέταση, η ερμηνεία και οι λόγοι ανόδου της ακροδεξιάς με την ανάλυση των θεωρητικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων εξέτασης του φαινομένου.

Στο δεύτερο μέρος εξετάσαμε την ακροδεξιά οικογένεια στη μετακομμουνιστική Νοτιοανατολική Ευρώπη. Στο τέταρτο κεφάλαιο, ερευνήθηκε το γενικό πλαίσιο ανάπτυξης της ακροδεξιάς πολιτικής οικογένειας στα μετακομμουνιστικά Δυτικά Βαλκάνια. Αρχικά, αναλύθηκαν τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των ακροδεξιών σχηματισμών στην περιοχή. Στη συνέχεια, παρατέθηκε η τυπολογία και η διάκριση των κομμάτων και των οργανώσεων του χώρου. Τέλος, εξετάσαμε τους παράγοντες ανάδειξης ακροδεξιών κινημάτων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύσαμε την ακροδεξιά οικογένεια στις χώρες της Αλβανίας, της Βόρειας Μακεδονίας, της Κροατίας, και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης.

Στο τρίτο μέρος ερευνήθηκαν ως μελέτες περίπτωσης η ακροδεξιά οικογένεια στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, και τη Σερβία. Στο έκτο κεφάλαιο, στην περίπτωση της μετακομμουνιστικής Βουλγαρίας η άκρα δεξιά αποτελείται από κόμματα και οργανώσεις που ιδεολογικά συνδέονται με την υιοθέτηση ακραίων μορφών

συντηρητισμού, ξενοφοβίας, και σε αρκετές περιπτώσεις ακόμα και ρατσισμού. Στο έβδομο κεφάλαιο, εξετάστηκε η περίπτωση της Ρουμανίας, με την ακροδεξιά να εμφανίζεται ιδιαίτερα ισχυρή κατά την πρώτη δεκαετία της μετακομμουνιστικής περιόδου. Στο όγδοο κεφάλαιο, ερευνήθηκε η ακροδεξιά οικογένεια στην περίπτωση της Σερβίας, η οποία αποτελεί αναμφίβολα μια ιδιαίτερη περίπτωση πρώην κομμουνιστικής χώρας.

Στο ένατο κεφάλαιο παρουσιάστηκε η μεθοδολογία της «έρευνας ειδικών» (expert survey) που επιλέχτηκε για την παρούσα μελέτη και τα αποτελέσματα που προέκυψαν. Το βασικό ερώτημα το οποίο τέθηκε στο επίκεντρο της έρευνας που διενεργήθηκε βάσει ερωτηματολογίων ήταν το: Ποιο είναι το φάσμα της ιδεολογίας της ακροδεξιάς οικογένειας στη μετακομμουνιστική Νοτιανατολική Ευρώπη, όπως αυτή εμφανίζεται στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Σερβία.

Το συμπέρασμα, στο οποίο καταλήγουμε, είναι ότι η σύγχρονη άκρα δεξιά στις τρεις υπό εξέταση χώρες, στην πλειονότητα των εκφράσεων και εκφάνσεων της αποτελεί προϊόν του υφιστάμενου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος, αντί για προϊόν της νοσταλγίας ενός φασιστικού «ένδοξου» παρελθόντος. Η άκρα δεξιά στη μετακομμουνιστική Βουλγαρία, Ρουμανία και Σερβία, προήλθε ως μια αντίδραση στην πολιτική και οικονομική διαδικασία μετάβασης και ως αναβίωση των πολιτισμικά εδραιωμένων εθνικιστικών τάσεων. Η διαδικασία της μετάβασης εξέθεσε τους πολίτες σε μεγάλες διαρθρωτικές αλλαγές, οι οποίες είχαν αρνητικές συνέπειες στα πιο ευάλωτα τμήματα της κοινωνίας, όπως, ηλικιωμένοι, ανειδίκευτοι εργάτες χαμηλών προσόντων, εργαζόμενοι μεγάλων βιομηχανιών. Αν και η μετάβαση επέφερε και κάποια θετικά αποτελέσματα, η Ανατολική Ευρώπη (και ιδιαίτερα τα Δυτικά Βαλκάνια) υστερούν σε σύγκριση με τη Δύση. Αυτές οι συνθήκες οδήγησαν, όπως αναφέρει και ο John Ishiyama (2009), σε ένα αμάλγαμα από θέσεις κοινωνικού προστατευτισμού και υψηλών ιδεολογικών θέσεων αποκλεισμού.

Κατά την αντίληψη μας, γενικά η σύγχρονη άκρα δεξιά στις χώρες της Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Σερβίας, είναι εν πολλοίς διαφορετική από προηγούμενες εκφάνσεις της. Όπως αναφέραμε και πρωτύτερα, στην πλειονότητα της, αποτελεί προϊόν του υφιστάμενου κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος, παρά το προϊόν της νοσταλγίας ενός φασιστικού «ένδοξου» παρελθόντος. Ο αυταρχισμός διαδραματίζει μικρότερο ρόλο στο προφίλ της. Η πλειονότητα της ακροδεξιάς – ειδικά των κομμάτων του χώρου - εγκατέλειψε τον βιολογικό ρατσισμό υπέρ του πολιτισμικού ρατσισμού και της ισλαμοφοβίας. Τα περισσότερα επιτυχημένα ακροδεξιά κόμματα

στις τρεις χώρες, αποφεύγουν, έστω και απρόθυμα, οποιαδήποτε αναφορά στον ναζισμό και στον φασισμό· ιδίως σε συμβολισμούς, πρόσωπα και εικόνες.

Η ιδεολογία της άκρας δεξιάς αλλάζει με την πάροδο του χρόνου. Έτσι και στις υπό εξέταση χώρες, η ακροδεξιά οικογένεια ως σύνολο βρίσκεται σε μια διαρκή μεταβολή του ιδεολογικού της προφίλ, υιοθετώντας νέα θέματα, επανασχεδιάζοντας τα παλιά, τονίζοντας επιλεκτικά συγκεκριμένες πολιτικές, με τον νατιβισμό να παραμένει αναλλοίωτος. Το συγκεκριμένο γεγονός αποτελεί αποτέλεσμα πολλών παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων των προσπαθειών των κομμάτων να προσελκύσουν νέους ψηφοφόρους, της μίμησης νέων και επιτυχημένων ακροδεξιών κομμάτων στο εξωτερικό, καθώς και των επιδιώξεών τους να καταστούν «νόμιμοι αμφισβητίες» των κατεστημένων κομμάτων.

Η ακροδεξιά του «τρίτου κύματος» εκσυγχρονίζεται, υιοθετώντας μάλιστα και ορισμένα μεταϋλιστικά ζητήματα, όπως αυτά που σχετίζονται με τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, την κλιματική αλλαγή ή τη ρύπανση του περιβάλλοντος. Τα ακροδεξιά κόμματα έχουν αποδείξει σε μεγάλο βαθμό την ικανότητά τους να διαφοροποιούν ευκαιριακά τις πολιτικές θέσεις τους και να προσαρμόζονται στο μεταβαλλόμενο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον, ενώ όπως τονίζει και ο Betz, ενστερνίζονται τη ρητορική της φιλελεύθερης δημοκρατίας σε επίπεδο διαδικασίας. Έτσι, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σήμερα σε πολλά κόμματα τα οποία δεν μπορούν να μεταβληθούν ιδεολογικά, η ακροδεξιά καταφέρνει να αποτελέσει μια από τις πιο ευέλικτες πολιτικές οικογένειες. Στη βάση αυτή υιοθετεί ένα προσαρμόσιμο ιδεολογικό πλαίσιο που στοχεύει με προσοχή σε επιλεγμένες μειονοτικές ομάδες - όπως οι Ρομά και η τουρκική μειονότητα στη Βουλγαρία, οι Ρομά και η ουγγρική μειονότητα στη Ρουμανία - συγκαλύπτοντας μισαλλόδοξες ιδεολογίες με μια περισσότερο αποδεκτή ρητορική, παρουσιαζόμενη πολλές φορές ως «υπερασπιστής» της δημοκρατίας.

Η υιοθέτηση εκ μέρους της βαλκανικής ακροδεξιάς λοιπόν, ήπιων μορφών αντίδρασης, και η προσπάθεια ένταξης στο δημοκρατικό πολιτικό γίγνεσθαι, με την ταυτόχρονη ανάμειξη στον λόγο, κυρίως των ακροδεξιών κομμάτων, συντηρητικών προτύπων και αριστερόστροφων κοινωνικο-οικονομικών αιτημάτων, απέφεραν υψηλή εκλογική και κοινωνική απήχηση. Στο πλαίσιο αυτό, προκειμένου η άκρα δεξιά να προσελκύσει μη ακραίους ψηφοφόρους, δεν αμφισβητεί ευθέως τις βασικές αρχές της δημοκρατίας.

Ο εκσυγχρονισμός της ακροδεξιάς ιδεολογίας, ακολουθείται από καινοτόμες μορφές εκλογικής κινητοποίησης ή νέα μοντέλα προεκλογικής επικοινωνίας. Ειδικότερα, η άκρα δεξιά πρωτοπορεί με ένα νέο στυλ επικοινωνίας, κάνοντας χρήση των νέων τεχνολογιών. Για παράδειγμα στη Βουλγαρία, οι τηλεοπτικοί σταθμοί SKAT TV και Alfa TV προβάλλουν και προωθούν τις θέσεις των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων. Έτσι, τα περισσότερα κόμματα και οργανώσεις του χώρου, χρησιμοποιούν πλέον καλά σχεδιασμένες ιστοσελίδες και μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Από την άλλη, προωθούν ολοένα και περισσότερο νεότερους, χαρισματικούς και μορφωμένους ηγέτες, σε μια προσπάθεια να αποτινάξουν την παλιά τους φήμη και να φτιάξουν μια νέα εικόνα στα μάτια του εκλογικού σώματος. Η περίπτωση του Vučić στη Σερβία είναι αντιπροσωπευτική των παραπάνω.

Η εξήγηση της ακροδεξιάς ψήφου στην Ανατολική Ευρώπη είναι πιο δύσκολη σε σχέση με τη Δυτική. Παρόλη τη χρήση ίδιων μηχανισμών, η εκλογική επίδοση της άκρας δεξιάς στην Ανατολική Ευρώπη είναι λιγότερο προβλέψιμο φαινόμενο. Έτσι η εκλογική της επιτυχία δεν είναι καθορισμένη από τις προηγούμενες εκλογικές της επιδόσεις. Γι' αυτό παρουσιάζει και σημαντική εκλογική μεταβλητότητα. Παρά την αδιαμφισβήτητη εκλογική επιτυχία της άκρας δεξιάς, αυτή χαρακτηρίζεται από αστάθεια και αβεβαιότητα. Έτσι, στη Ρουμανία το *PRM* από το 20% περίπου που είχε ως εκλογικό ποσοστό το 2009, έφτασε στο 1,25% στις εκλογές του 2012. Το ίδιο συνέβη και με το *PUNR*, το οποίο από 8% το 1992 έφτασε στο 0,50% το 2004. Στη Βουλγαρία, το *ATAKA* από το 9% το 2005 και 2009, έφτασε στο 4,52% το 2014. Στη Σερβία, το *SRS* από το 30% το 2008, έφτασε στο 2% το 2014. Αυτή η εκλογική μεταβλητότητα εξαρτάται, αφενός, από την ίδια την άκρα δεξιά, και πιο συγκεκριμένα από τις ικανότητες του ίδιου του κόμματος, τις στρατηγικές επιλογές και την ηγεσία του, αφετέρου, από τις θέσεις και τη συμπεριφορά των ανταγωνιστών της και από τα χαρακτηριστικά του κομματικού συστήματος.

Λαμβάνοντας υπόψη την ιδεολογική θέση των κομμάτων και την τοποθέτηση που λαμβάνουν στα πολιτικά θέματα, η εκλογική πρόοδος και η επιτυχία της άκρας δεξιάς, διευκολύνεται από τη δομή του κομματικού ανταγωνισμού και την ύπαρξη πολωτικών διαιρέσεων, παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο στην ακροδεξιά ευκαιρίες κινητοποίησης του εκλογικού σώματος. Συγκεκριμένα, η θέση των κομμάτων στον πολιτικό χώρο καθορίζεται εξίσου από τη νατιβιστική, και την οικονομική συνιστώσα. Πρόκειται για θεματικές διαστάσεις που αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο μέρος της διαφοροποίησης, στην τοποθέτηση των κομμάτων όσον αφορά

την κατάταξή τους στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς. Έτσι, στις χώρες τις μετακομμουνιστικής Νοτιανατολικής Ευρώπης, παρά τις μεταβολές των ιδεολογικών προφίλ των κομμάτων και των αξιακών προσανατολισμών του εκλογικού σώματος, ζητήματα όπως αυτά της ταυτότητας, των πολιτισμικών καταβολών, των δικαιωμάτων των εθνοτικών μειονοτήτων, της προσήλωσης στην παράδοση, των συζητήσεων σχετικά με την ιεραρχική τάξη της κοινωνίας και της σημασίας της ηθικής, αποτελούν βασικούς άξονες του πολιτικού ανταγωνισμού.⁴⁷⁶ Από την άποψη αυτή, ο κομματικός ανταγωνισμός δημιουργεί ευκαιρίες για ακροδεξιά κινητοποίηση. Και η ακροδεξιά εμφανίζεται να κατέχει περίοπτη θέση – γιατί διατηρεί τη θεματική κυριότητα των συγκεκριμένων ζητημάτων - όταν ο πολιτικός ανταγωνισμός μεταφέρεται σε θέματα νατιβισμού και αυταρχισμού.

Η επιτυχία των ακροδεξιών κομμάτων είναι σε μεγάλο ποσοστό αποτέλεσμα της προσπάθειας να υπερβούν τις παγιωμένες διαιρετικές τομές· της προσπάθειας να μεταβούν από την κλασική, στη συμβολική πολιτική· της μεταφοράς της πολιτικής σύγκρουσης από τα κοινωνικο-οικονομικά περιβάλλοντα, στα πολιτισμικά. Έτσι, όταν αναπτύσσεται μια έντονη πόλωση σε ζητήματα αποκλεισμού και αυταρχισμού, η ακροδεξιά είναι πιθανότερο να αποκομίσει εκλογικά οφέλη. Μια ενδεχόμενη πολιτική συναίνεση μεταξύ των πολιτικών ελίτ απορρίπτει ίσως την ακροδεξιά ως εκλογική επιλογή. Στην περίπτωση λοιπόν που εμφανίζονται ιδεολογικά πολωμένα ανταγωνιστικά κομματικά συστήματα, αυτά διαμορφώνουν ένα περιβάλλον στο οποίο οι ακραίες θέσεις αποτελούν μέρος της πολιτικής.⁴⁷⁷ Ως εκ τούτου, καθώς οι διαφοροποιήσεις σε θέματα όπως η εθνικότητα ή οι μειονότητες γίνονται μέρος του πολιτικού διαλόγου, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Σερβίας, η ακροδεξιά είναι πιθανότερο να θεωρηθεί ως μια αποδεκτή εναλλακτική λύση στα παραδοσιακά κατεστημένα κόμματα και πιθανόν να προσελκύσει μετριοπαθείς ή κεντροδεξιούς ψηφοφόρους. Έτσι, η δυνατότητα

⁴⁷⁶ Τα τελευταία χρόνια ένα από τα σημαντικότερα θέματα που απασχολούν τους πολίτες των βαλκανικών χωρών είναι η οικονομία. Περίπου όλες οι βαλκανικές χώρες αναζητούν εδώ και αρκετά χρόνια τους τρόπους για να απαλλαγούν οι χώρες από την οικονομική ύφεση. Οι βασικότεροι στόχοι είναι η βελτίωση της παραγωγικής ικανότητας και η αύξηση της απασχόλησης. Σε έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και συγκεκριμένα στο Εαρινό τακτικό Ευρωβαρόμετρο του 2019, στο ερώτημα: «ποια θεωρείται ότι είναι τα δύο πιο σημαντικά ζητήματα που αντιμετωπίζει η χώρα σας αυτή τη συγκεκριμένη στιγμή», για τη Βουλγαρία αυτά που έλαβαν τις περισσότερες απαντήσεις ήταν κατά σειρά: το κόστος διαβίωσης, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, και τέλος η οικονομική κατάσταση. Για τη Ρουμανία είναι ακριβώς η ίδια ιεράρχηση των απαντήσεων. Για τη Σερβία πρώτο σε αριθμό απαντήσεων ήρθε το κόστος διαβίωσης, δεύτερο η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, και τρίτο η οικονομική κατάσταση (Eurobarometer, 2019).

⁴⁷⁷ Υπάρχει βέβαια και η άποψη ότι η ακροδεξιά ευνοείται από τη συναίνεση. Βλ. ενδεικτικά, Γεωργιάδου (2008).

προσέλευσης των εκλογών σε ιδεολογικό επίπεδο, δεν είναι τόσο χαρακτηριστικό των ακροδεξιών κομμάτων, αλλά περισσότερο των πολιτικών συστημάτων στα οποία λειτουργούν τα ακροδεξιά κόμματα.

Παρά τις αλλαγές στην ακροδεξιά ρητορική, τις εκλεπτυσμένες προεκλογικές εκστρατείες και το επαγγελματικό μάρκετινγκ, η ουσία της ιδεολογίας της παραμένει σταθερή. Η διαφαινόμενη απειλή από τον «Άλλο» βρίσκεται στον πυρήνα της ακροδεξιάς ιδεολογίας. Στην περίπτωση της Βουλγαρίας, αυτός ο «Άλλος» είναι η τουρκική μειονότητα, οι Ρομά, η «Δύση», οι ελίτ στη Ρουμανία, η ουγγρική μειονότητα, οι Ρομά, οι Εβραίοι, οι ελίτ, οι ομοφυλόφιλοι στη Σερβία, οι Αλβανοί, οι Κροάτες, οι Βόσνιοι, οι Αμερικανοί και η «Δύση» γενικότερα, οι Διεθνείς Οργανισμοί, οι μη Ορθόδοξοι, οι Εβραίοι. Τα ζητήματα του «Άλλου» λοιπόν, εκφράζονται από την ακροδεξιά μέσω του προνοιακού σωβινισμού, της εναντίωσης απέναντι στην πολυπολιτισμικότητα, και της έμφασης που δίνεται σε θέματα Νόμου και Τάξης. Με αυτό τον τρόπο, εργαλειοποιεί κατά συνθήκη την έννοια του «Άλλου» ανάλογα με τη χρονική συγκυρία, το πλαίσιο και τις συνθήκες που ισχύουν. Η ουσία λοιπόν της άκρας δεξιάς είναι εκεί όπου πάντα ήταν – στην οπτική και τη θέση με την οποία βλέπει και αντιμετωπίζει τον «Άλλο». Έτσι, ο πυρήνας της ακροδεξιάς βρίσκεται στις πτυχές της ιδεολογίας του αποκλεισμού και του νατιβισμού. Ωστόσο, πρόκειται για μια ιδεολογική βάση που συνδέει, ως μια συνέχεια, τη σύγχρονη άκρα δεξιά με τη καταστροφή και το μίσος που σημάδεψαν τον 20ο αιώνα, δικαιολογώντας τους φόβους που σχετίζονται με την εκλογική επιτυχία της άκρας δεξιάς και μιας ενδεχόμενης επανεμφάνισης των χαρακτηριστικών της κοινωνικής παθολογίας της μεσοπολεμικής περιόδου, η οποία κλιμακώθηκε με τις φρικαλεότητες του Β΄ ΠΠ.

Η εμμονική αναφορά της άκρας δεξιάς στα εθνικά σύνορα, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με την περίπτωση της Σερβίας, αποτελεί ακόμη μια εκδήλωση της εναντίωσης κατά του «Άλλου», και προσπαθεί να κάνει το ακροδεξιό μήνυμα απλό και αποτελεσματικό. Μετατρέπει τις διαφορές σε απειλή και επενδύει στις αποτυχίες του πολιτικού συστήματος και στην απογοήτευση των πολιτών, με την ταυτόχρονη απόδοση του μεγαλύτερου μεριδίου της ευθύνης στους «ξένους».

Η παρουσία της ακροδεξιάς είναι πιθανόν να αυξήσει τον ρατσισμό και την ξενοφοβία στις κοινωνίες της Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Σερβίας, με την ενίσχυση και άρθρωση μιας λανθάνουσας εθνικής προκατάληψης. Έτσι, η ύπαρξη της ακροδεξιάς, αποδυναμώνει την κοινωνική συνοχή, υπονομεύει τον κοινωνικό ιστό

της δημοκρατίας, και συμβάλει στην αύξηση της κοινωνικής μισαλλοδοξίας, των διακρίσεων και της πολιτικής δυσαρέσκειας.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, τα ακροδεξιά κόμματα απομακρύνονται όλο και περισσότερο από τους προκατόχους τους στον μεσοπόλεμο, και ο ακροδεξιός κίνδυνος επανεμφάνισης ακραίων συμπεριφορών φαντάζει να απομακρύνεται. Η ίδια κατάσταση παρουσιάζεται και στις τρεις χώρες που εξετάζουμε. Συγκριτικά με τα κόμματα του παρελθόντος, όπως και με τους ακραίους και βίαιους ομολόγους τους που λειτουργούν εκτός του πολιτικού συστήματος, τα περισσότερα σύγχρονα ακροδεξιά κόμματα γίνονται ολοένα και πιο αποδεκτά από το εκλογικό σώμα. Ενσαρκώνουν όμως ένα διαφορετικό είδος απειλής για τις σύγχρονες δημοκρατίες. Όπως αναφέρουν οι H.-G. Betz and Johnson (2004): «Αυτό που καθιστά δύσκολη τη φύση της σύγχρονης ριζοσπαστικής δεξιάς είναι ότι είναι τόσο δημοκρατική όσο και ακραία». Ιδεολογικά, δεν αμφισβητούν τη συνταγματική τάξη των κρατών και είναι σχεδόν απίθανο να κάνουν χρήση βίας· πόσο δε μάλλον να προσπαθήσουν να αλλάξουν το σύστημα με βίαια μέσα. Αντίθετα, πολλές φορές προσπαθούν να αποστασιοποιηθούν από κάθε βίαιη πράξη, ιδιαίτερα την τρομοκρατία, και να τονίσουν τον (υποτιθέμενο) ρόλο τους στην υπεράσπιση των αρχών της δημοκρατίας, των πολιτικών δικαιωμάτων και της συνταγματικής τάξης.

Το πιο ανησυχητικό όμως στοιχείο, αποτελεί η απειλή ή η χρήση βίας από φορείς ακροδεξιών ιδεών. Διάφορα περιστατικά με επιθέσεις σε εθνοτικές ομάδες και ομοφυλόφιλους, η χρήση ρητορικής μίσους και η βεβήλωση θρησκευτικών μνημείων και τόπων λατρείας, καταδεικνύουν τον παραπάνω προβληματισμό. Οι απόψεις και οι ακτιβιστικές δράσεις του *ATAKA* και των *‘Φρουρών’* στη Βουλγαρία, οι μισαλλόδοξες δηλώσεις του συνόλου των ακροδεξιών στελεχών στη Ρουμανία, όπως και οι εξτρεμιστικές ιδέες και ρητορική των *SRS*, *Obraz*, *Dveri* και των άλλων ακροδεξιών σχηματισμών στη Σερβία, φανερώνουν το πραγματικό ακραίο πρόσωπο της βαλκανικής ακροδεξιάς. Μπορεί, σε μια προσπάθεια επηρεασμού των συμπεριφορών και προτιμήσεων των ψηφοφόρων, να προωθείται από τα ακροδεξιά κόμματα μια φαινομενική νομιμότητα σε ακραίες πολιτικές αποκλεισμού και αυταρχισμού, αλλά η πιο ανησυχητική πτυχή της ακροδεξιάς είναι η διαρκής σύμπλευση και προώθηση βίαιων ακροδεξιών εξωκοινοβουλευτικών κινημάτων, οργανώσεων και υποκοινοτήτων ή μεμονωμένων ατόμων, με τα οποία λειτουργούν ως «συγκοινωνούντα δοχεία». Αυτή η σχέση μεταξύ παράνομων και βίαιων εξτρεμιστικών κινημάτων και ακροδεξιών κομμάτων, είναι πολύπλοκη και

ταυτόχρονα διαφορούμενη. Από τη μια πλευρά, όπως υποστηρίζει και ο Minkenberg, η παρουσία των ακροδεξιών κομμάτων συμβάλει στην απομάκρυνση από ακροδεξιά κινήματα, οργανώσεις και ακροδεξιά δίκτυα, από την άλλη όμως, είναι πολύ πιθανό, οι μη βίαιες οργανώσεις και κόμματα να προλειάνουν το έδαφος για ακραίες συμπεριφορές και να υποστηρίξουν ιδεολογικά τη χρήση βίας. Επιπλέον, στους κόλπους των ακροδεξιών κομμάτων, εντάσσονται άτομα που ασπάζονται τη βία και διαδίδουν ανοιχτά αντιδημοκρατικές και ρατσιστικές αντιλήψεις.

Παρόλα αυτά, ενώ η σχέση των ακροδεξιών κομμάτων και των εξτρεμιστών της ακροδεξιάς που βρίσκονται εκτός του πολιτικού συστήματος, είναι αμφισβητήσιμη, ο αντίκτυπος των ακροδεξιών κομμάτων στο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον είναι εμφανής. Η άκρα δεξιά στη Βουλγαρία, Ρουμανία και Σερβία, έχει εισάγει πολιτικές αποκλεισμού στη δημόσια σφαίρα και μεταβάλλει τις στάσεις του εκλογικού σώματος μέσω της προώθησης του εθνικισμού, της ξενοφοβίας και της μισαλλοδοξίας απέναντι στο «διαφορετικό». Αν και επίσημα τα περισσότερα κόμματα του χώρου δηλώνουν την αφοσίωσή τους στις δημοκρατικές αξίες, οι ριζικές αλλαγές που επιδιώκουν, στηρίζονται σε μια κριτική απέναντι στη φιλελεύθερη δημοκρατία. Επομένως, αν και η σημερινή άκρα δεξιά δεν ενσωματώνει την ίδια απειλή όπως πριν από λίγες δεκαετίες, εξακολουθεί να αμφισβητεί τη συναίνεση πάνω στην οποία βασίζονται τα σύγχρονα δημοκρατικά συστήματα. Εξακολουθεί να βρίσκεται σε μια «θεμελιώδη ένταση» με τη φιλελεύθερη δημοκρατία σε ολόκληρη την γηραιά ήπειρο· πόσο δε μάλιστα στη Βαλκανική Χερσόνησο.

Οι αλλαγές αυτές αποτελούν πρόκληση για τις δημοκρατικές κοινωνίες των χωρών της Νοτιανατολικής Ευρώπης που ερευνούμε. Με την παρατεταμένη συμμετοχή των ακροδεξιών κομμάτων στη δημοκρατική διαδικασία, θα πρέπει να αναμένονται περαιτέρω μετασχηματισμοί της ακροδεξιάς. Στο μέλλον, τα κόμματα του χώρου είναι πιθανό να επικεντρωθούν σε συγκεκριμένες νατιβιστικές πτυχές της ιδεολογίας τους, όπως για παράδειγμα την αυξανόμενη Ισλαμοφοβία. Επιπλέον, η ακροδεξιά είναι πιθανό να μετριάσει κάποιες ακραίες πτυχές της ιδεολογίας της, και να υιοθετήσει κοινωνικές και οικονομικές θέσεις που παραδοσιακά εκφράζονται από τα αριστερά-φιλελεύθερα και μετά-υλιστικά κόμματα. Τα κόμματα της άκρας δεξιάς είναι πιθανό να συνεχίζουν να χρησιμοποιούν πολιτικά ορθή ρητορική και να ενεργούν ως κανονικοί συμμετέχοντες στην πολιτική ζωή. Ωστόσο, παρόλη την εκλογική επιτυχία, την αυξανόμενη αποδοχή και τη συμμετοχή τους σε κυβερνήσεις, υπάρχουν φόβοι ότι τόσο οι πολιτικοί όσο και οι ελίτ, θα υποτιμούν τον κίνδυνο της

ανόδου της άκρας δεξιάς. Αυτός ο κίνδυνος βρίσκεται στην ακραία θέση του αποκλεισμού του «Άλλου», ένα χαρακτηριστικό που μοιράζονται όλα τα ακροδεξιά κόμματα και μορφώματα στο πέρασμα του χρόνου και στις περιπτώσεις μας.

Οι διαφορετικές ιστορικές, πολιτικές και πολιτισμικές καταβολές αυτών των κομμάτων και οργανώσεων, εξηγούν τον λόγο για τον οποίο η συγκεκριμένη πολιτική οικογένεια δεν παρουσιάζει τα ίδια αποτελέσματα και επιρροή στις τρεις υπό εξέταση χώρες. Οι εξτρεμιστικές θέσεις, ιδέες και πρακτικές, διαφέρουν επίσης από χώρα σε χώρα ανάλογα με τις ιστορικές καταβολές, το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, το πολιτικό πλαίσιο, το εθνολογικό και εθνοτικό παζλ.

Στην Ανατολική Ευρώπη, η ακροδεξιά πέρασε από περισσότερο σύνθετες και περίπλοκες μεταβολές. Αρχικά χαρακτηρίστηκε από σοβινισμό, ρεβιζιονισμό και αντικομμουνισμό, και σε γενικές γραμμές από μια έντονη ιδεολογία αυταρχισμού και αποκλεισμού του «Άλλου». Αν και σταδιακά ο αντικομμουνισμός και οι αποσχιστικές τάσεις έχουν περιοριστεί, καθ' όλη τη διάρκεια της μετακομμουνιστικής περιόδου, τα ακροδεξιά κόμματα και μορφώματα βάσισαν την ιδεολογία τους πάνω στο θέμα των εθνικών μειονοτήτων. Έτσι λοιπόν, αρχικά εστίασαν κατά κύριο λόγο στον αλυτρωτισμό και στις «απειλές» των γειτονικών κρατών, ενώ σε μεταγενέστερο χρόνο, «ασχολήθηκαν» περισσότερο με τις εθνοτικές μειονότητες, τους Ρομά και τους ομοφυλόφιλους.

Σε σχέση με τη Δύση, η άκρα δεξιά στην Ανατολική Ευρώπη εμφανίζεται περισσότερο ακραία, τόσο σε ιδεολογικό επίπεδο όσο και στη στάση απέναντι στα ΜΜΕ και στη ρητορική που αναπτύσσει. Επιλέγει ένα μείγμα από εθνικιστικές και αυταρχικές πολιτικές, με θέσεις υπέρ πολιτικών—αναδιανομής του πλούτου και προστατευτισμού. Σίγουρα υπάρχουν διακριτές συνθήκες μεταξύ Ανατολής και Δύσης, οι οποίες καθιστούν τη μετακομμουνιστική άκρα δεξιά ως ένα ιδιότυπο φαινόμενο. Οι διαφορετικές ιστορικές εμπειρίες, τα αυταρχικά καθεστώτα και η κομμουνιστική κληρονομιά, επηρέασαν και δημιούργησαν διαφορετικές πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες και αφηγήσεις, για την ανάπτυξη ενός *sui generis* τύπου ακροδεξιάς. Από την άλλη όμως, η οικονομική, πολιτική και κοινωνική σύγκλιση που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια μεταξύ Ανατολής και Δύσης, αυξάνουν την πιθανότητα ενιαίας προσέγγισης σε διάφορα θέματα. Έτσι το κοινό πλαίσιο της ΕΕ και η παγκοσμιοποίηση, διαμορφώνουν για την άκρα δεξιά ένα ομοιόμορφο σύνολο από ευκαιρίες κινητοποίησης. Επιπλέον, η οικονομική και η

προσφυγική κρίση, συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός κοινού ακροδεξιού ιδεολογικού προφίλ.

Αυτό που αποτελεί το κυρίαρχο ιδεολογικό χαρακτηριστικό της άκρας δεξιάς, είναι ο εθνικισμός. Ο εθνικισμός στην Ανατολή, λαμβάνει περίοπτη θέση στο οπλοστάσιο της άκρας δεξιάς σε σύγκριση με τη Δύση. Τις εθνοκεντρικές αυτές στάσεις, διαιώνισε και η εθνικιστική τάση των κομμουνιστικών καθεστώτων, κατασκευάζοντας το υπόβαθρο για την ακροδεξιά κινητοποίηση στην μετακομμουνιστική περίοδο. Και να προσθέσουμε τη διάλυση ορισμένων μετακομμουνιστικών κρατών και τους εμφύλιους πολέμους. Γεγονότα που συνέβαλαν στη διατήρηση πνεύματος καχυποψίας και δυσαρέσκειας στην περιοχή.

Οι βαλκανικές χώρες στο σύνολό τους δεν είχαν δημοκρατική εμπειρία, και το ιστορικό πολιτικό τους παρελθόν σημαδεύτηκε από έντονη αυταρχική διακυβέρνηση. Η πτώση του κομμουνισμού, με τη συνακόλουθη προσπάθεια μετασχηματισμού του πολιτικού συστήματος και εγκαθίδρυσης νέων πολιτικών και οικονομικών δομών, εκτός από τις ριζοσπαστικές αλλαγές που επέφερε, απελευθέρωσε ακροδεξιές πεποιθήσεις και πρακτικές. Στην ημερήσια διάταξη της σχετικά μικρής χρονικά δημοκρατικής πορείας αυτών των χωρών, εμφανίζονται φαινόμενα μη ανοχής και αποκλεισμού του «Άλλου», εθνικιστικές αντιλήψεις, δημαγωγικές τάσεις, λαϊκιστικές ιδεολογίες και πρακτικές. Κόμματα και οργανώσεις του χώρου επιζητούν τη ριζική αλλαγή των πολιτικών, οικονομικών, πολιτισμικών και κοινωνικών δομών. Προσπαθούν να ομογενοποιήσουν το έθνος, διακατεχόμενα από έναν πολιτισμικό, θρησκευτικό και φυλετικό ρατσισμό. Το έθνος ή η φυλή κατά την ιδεολογία της ακροδεξιάς, πρέπει να είναι υψίστης σημασίας για ένα άτομο. Όλα τα άλλα συμφέροντα και αξίες, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, υπάγονται σε αυτό. Η πεποίθηση αυτή αποτελεί ξεκάθαρη απόρριψη του πλουραλισμού και των δημοκρατικών φιλελεύθερων θεσμών, με μια προδιάθεση προς αυταρχικά μοντέλα διακυβέρνησης.

Ο εθνικισμός, αιτήματα αναθεώρησης του *status quo* των συνόρων και φόβοι που προέρχονται από τις εθνοτικές μειονότητες, είναι εμφανείς στη Βαλκανική Χερσόνησο. Η ακροδεξιά και στη Νοτιανατολική Ευρώπη συνδέεται άμεσα με εδαφικές διεκδικήσεις, τόσο από πολιτικά κόμματα όσο και από διάφορες οργανώσεις και κινήματα του συγκεκριμένου πολιτικού φάσματος. Είναι συχνό το φαινόμενο εξτρεμιστές εθνικιστές να αμφισβητούν το υπάρχον εδαφικό *status quo*, στηριζόμενοι σε ιστορικές αντιλήψεις.

Η ξενοφοβία και ο εθνικισμός, λοιπόν, διαδραμάτισαν και εξακολουθούν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε τμήματα της περιοχής. Ο νατιβισμός εκφράζει και ενσωματώνει τις ξενοφοβικές εθνικιστικές αντιδράσεις προς τις εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες, και σε οτιδήποτε «άλλο» από-ευθυγραμμίζεται από την γενική παραδοχή και αντίληψη της εθνικής πλειοψηφίας. Οι γηγενείς εθνικές μειονότητες αποτελούν αγαπημένους στόχους των ξενοφοβικών εκστρατειών, τόσο από την ακροδεξιά όσο από το σύνολο σχεδόν των πολιτικών δυνάμεων. Οι εθνικές μειονότητες φέρουν το βάρος της ξενοφοβίας, με τους Εβραίους και τους Ρομά να είναι οι «αγαπημένοι» στόχοι της ακροδεξιάς.

Η Εκκλησία και η θρησκεία, έπειτα από δεκαετίες αναγκαστικής εκκοσμίκευσης, διαδραματίζουν ισχυρό ρόλο στην ιδεολογία της άκρας δεξιάς στην Ανατολική Ευρώπη. Ειδικότερα δε, στην περίπτωση των Ορθόδοξων δογμάτων στα κράτη που εξετάζουμε και στα οποία οι Εκκλησίες είναι αυτοκέφαλες και συνεκτικό τμήμα της εθνικής ταυτότητας, η θρησκεία επιδιώκεται να αποτελέσει σημαντικό «σύμμαχο» της άκρας δεξιάς.⁴⁷⁸

Τα ΜΜΕ έχουν διαδραμάτισει σημαντικό ρόλο στην άνοδο της άκρας δεξιάς. Μερικά ακροδεξιά κόμματα έχουν επιτύχει να αποκτήσουν τη στήριξη και κάλυψή τους. Οι ακροδεξιοί ηγέτες είναι εξαιρετικά επιδέξιοι στον χειρισμό των ΜΜΕ και των δημόσιων εμφανίσεών τους σε αυτά. Επιπλέον, παρά τη θέλησή τους μπορεί να διαμορφώσουν πολιτικό κλίμα, πολιτικοποιώντας θέματα όπως η μετανάστευση, η εγκληματικότητα, οι εθνοτικές σχέσεις. Με αυτό τον τρόπο νομιμοποιούν πολιτικές θέσεις της άκρας δεξιάς. Επιπροσθέτως, υπάρχει η συνήθεια να προσεγγίζεται η άκρα δεξιά με υπερβολή, κυρίως όσον αφορά τη δύναμη και την επιρροή των κομμάτων, επιτρέποντας έτσι να καταλαμβάνει μεγαλύτερο μερίδιο δημοσιότητας από αυτό που πραγματικά της αναλογεί.

Στη Βουλγαρία, με την κατάρρευση του κομμουνισμού και μέχρι τις αρχές του 2005, η ακροδεξιά οικογένεια δεν παρουσίασε αξιοσημείωτα εκλογικά αποτελέσματα. Τα χρόνια που ακολούθησαν μετά το '90 ιδρύθηκαν πολλά ακροδεξιά κόμματα, τα οποία όμως δεν μπόρεσαν να αναπτύξουν κάποια αξιόλογη κοινοβουλευτική επιρροή. Αυτό οφείλεται από τη μια στην ευρεία ενσωμάτωση εθνικιστικών θέσεων εντός των μεγάλων κομμάτων και από την άλλη στη δημιουργία

⁴⁷⁸ Σε έρευνα του Pew Research Centre (2018) καταγράφηκε ότι το 66% στη Βουλγαρία, το 74% στη Ρουμανία και το 78% στη Σερβία, θεωρούν τη θρησκεία ως σημαντική ή πολύ σημαντική στον ορισμό της εθνικής ταυτότητας.

δύο πόλων στις πολιτικές αντιπαραθέσεις στο πλαίσιο της διαδικασίας πολιτικού μετασχηματισμού. Εξαίρεση αποτελεί η εθνικιστική και λαϊκιστική *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση* (VMRO), η οποία σημείωσε εκλογικές επιτυχίες σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Τα υπόλοιπα ακροδεξιά κόμματα της συγκεκριμένης περιόδου, το *Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα της Βουλγαρίας* (BNRP), το *Βουλγαρικό Χριστιανικό Δημοκρατικό Κόμμα* (PKDP), το *Βουλγαρικό Δημοκρατικό Φόρουμ* (BDF), το *Βουλγαρικό Εθνικό Μέτωπο* (BNF), είχαν μηδαμινή σχεδόν εκλογική απήχηση. Έτσι, τα πολιτικά κόμματα του χώρου, προσπαθούσαν μέσω συνεργασιών με τα κυρίαρχα κόμματα της βουλγαρικής πολιτικής σκηνής να καρπωθούν οφέλη και να κερδίσουν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Ούτε δε οι οργανώσεις της απασχόλησαν ιδιαίτερα τη βουλγαρική κοινωνία.

Λίγο πριν από τις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2005, ιδρύθηκε το ακροδεξιό κόμμα *ATAKA* και έλαβε το 8,9% των ψήφων με την πρώτη του συμμετοχή στις εκλογές. Το κόμμα πέτυχε να εισέλθει στο κοινοβούλιο και κατέστη ο τέταρτος σε δύναμη κομματικός σχηματισμός. Ο ηγέτης του Siderov, κατάφερε να καλύψει το πολιτικό κενό που προήλθε από τη διάσπαση των *SDS*. Εκμεταλλευόμενος και συνάμα πυροδοτώντας τα αντιελιτιστικά αισθήματα του βουλγαρικού λαού, αυτοπροβλήθηκε ως το άτομο που θα «τιμωρούσε» τις διάφορες ελίτ. Κατάφερε να κεφαλαιοποιήσει εκλογικά την κοινωνική απογοήτευση που προέρχονταν κυρίως από την νέα γενιά, την αντίδραση των «χαμένων» της μετάβασης, τον ατομικισμό, τα σταθερά αντιελιτιστικά αισθήματα και την τιμωρική διάθεση του πληθυσμού, τη βαθιά έλλειψη εμπιστοσύνης και το γενικό αίσθημα πεσιμισμού και φόβου για το μέλλον. Η χαρισματική προσωπικότητα του Siderov, η περίτεχνη χρήση των ΜΜΕ, η προώθηση των απόψεων του κόμματος αλλά και του ίδιου του αρχηγού από το τηλεοπτικό κανάλι SKAT TV, η προώθηση ενός έντονου νατιβισμού με εναντίωση στη διαδικασία της μετάβασης, αποτέλεσαν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά ανάδειξης του *ATAKA* και του ηγέτη του. Το *ATAKA* παρουσίασε μια αντιμειονοτική, αντιευρωπαϊκή και αντινατοϊκή στάση. Η πτώση της δημοφιλίας του Siderov και του κόμματος εξαιτίας της τετράχρονης συνεργασίας του με το *GERB* και της τακτικής υποστήριξης στην κυβέρνηση συνεργασίας, αποτελούμενη από τους σοσιαλιστές και το *DPS*, υπήρξαν οι βασικοί λόγοι για την εκλογική πτώση του *ATAKA*.

Το Μάιο του 2011, ιδρύθηκε κυρίως από πρώην μέλη του κόμματος *ATAKA* το *Εθνικό Μέτωπο για τη Σωτηρία της Βουλγαρίας* (NFSB). Το *NFSB* δεν κατόρθωσε στην μικρή πολιτική του πορεία να εκλέξει αντιπροσώπους στο Βουλγαρικό

Κοινοβούλιο ή στην Ευρωβουλή. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014, μαζί με το *VMRO* και άλλα μικρότερα κόμματα και ομάδες, συγκρότησαν το *Πατριωτικό Μέτωπο*. Το *Πατριωτικό Μέτωπο* λοιπόν, προήλθε τον Αύγουστο του 2014 ως ένας συνασπισμός κυρίως δύο σημαντικών εθνικιστικών σχηματισμών στη Βουλγαρία: του *VMRO* και του *NFSB*. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014 το *Πατριωτικό Μέτωπο* κέρδισε το 7,28% των ψήφων κατατασσόμενο στην πέμπτη θέση, κατορθώνοντας έτσι να καταλάβει 19 από τις 240 συνολικά βουλευτικές έδρες.

Η βουλγαρική μετακομμουνιστική άκρα δεξιά αποτελείται από κόμματα και οργανώσεις που ιδεολογικά συνδέονται με την υιοθέτηση ακραίων μορφών συντηρητισμού, ξеноφοβίας και σε αρκετές περιπτώσεις, ακόμα και ρατσισμού. Οι φορείς της είναι ένθερμοι υποστηρικτές του Νόμου και της Τάξης, διατείνονται ότι η εξουσία πρέπει να ασκείται από έναν ισχυρό ηγέτη, και προωθούν μια συγκεκριμένη μορφή λαϊκισμού στη βάση της αντίθεσης λαού-ελίτ. Κοινό χαρακτηριστικό της ατζέντας τους είναι η έντονη αντιτουρκική και αντιμουσουλμανική εναντίωση, με την ταυτόχρονη προβολή της σλαβικής και βουλγαρικής ταυτότητας. Οι Ρομά αποτέλεσαν και αποτελούν, τον βασικό στόχο της επιθετικότητας των κομμάτων και οργανώσεων της άκρας δεξιάς. Θεωρούνται ότι λαμβάνουν κοινωνικές παροχές χωρίς να προσφέρουν τίποτα· ότι είναι οι κύριοι υπαίτιοι της εγκληματικότητας στη χώρα. Ο αντισημιτισμός συνδέθηκε με τον αντιαμερικανισμό και την παγκοσμιοποίηση, στην προσπάθεια διατήρησης από τη μεριά της ακροδεξιάς της «καθαρότητας» του βουλγαρικού έθνους.

Παρά τις διαφορές μεταξύ των εκπροσώπων της ακροδεξιάς οικογένειας στη χώρα, η ιδεολογία τους έχει αρκετούς κοινούς πυλώνες. Ο πρώτος είναι «αντιμειονοτικός», με τις μειονότητες (εθνοτικές, θρησκευτικές, σεξουαλικές) να αντιμετωπίζονται ως οι «αποδιοπομπαίοι τράγοι». Εκπρόσωποι του *ΑΤΑΚΑ*, κοινωνικοί και πολιτικοί κύκλοι γύρω από τη *Monitor*, της οργάνωσης *οι Πολεμιστές του Κινήματος των Tangra*, καθώς και άλλα κόμματα και οργανώσεις παρόμοιας ιδεολογίας, δεν κρύβουν την απέχθειά τους ή για να το θέσουμε πιο ήπια, την αντιπάθεια τους προς τους Εβραίους, τους Τούρκους, τους Ρομά, τους Άραβες, τους ομοφυλόφιλους. Τα κόμματα και οι οργανώσεις του χώρου διαδίδουν και «κηρύττουν» θεωρίες για μια «παγκόσμια συνωμοσία» «κατευθυνόμενη» από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, το Βατικανό και από τη Λέσχη Bilderberg. Δεν είναι και λίγες οι κατηγορίες που προσάπτονται κατά ακτιβιστών της ακροδεξιάς για βανδαλισμούς σε θρησκευτικούς χώρους λατρείας και σε μνημεία θρησκευτικών και

εθνικών μειονοτήτων. Τα τελευταία δέκα χρόνια αναδύθηκαν και μικρές εξτρεμιστικές οργανώσεις, με κοινό χαρακτηριστικό την έλλειψη ανεκτικότητας απέναντι στους Ρομά. Οι περισσότερες από αυτές προπαγανδίζουν διάφορες μορφές νεοναζιστικών αντιλήψεων. Διακατέχονται από εθνικιστικά οράματα που προέρχονται από τις πρωτο-βουλγαρικές καταβολές και την αρχαία παγανιστική ιστορία. Οι οργανώσεις αυτές προσβλέπουν σε μια Άρια βουλγαρική ταυτότητα, απορρίπτοντας τις σλαβικές και ορθόδοξες παραδόσεις.

Στο δεύτερο πυλώνα, κεντρικά στοιχεία της ακροδεξιάς ιδεολογίας είναι: η σπουδαιότητα που αποδίδεται στην ενότητα του έθνους, η αναγκαιότητα μιας αυστηρής κοινωνικής ιεραρχίας και η παντοδυναμία του κράτους. Το έθνος αποτελεί κατά τις πεποιθήσεις της βουλγαρικής ακροδεξιάς, μια φυσική-οργανική κοινότητα. Με κάθε γηγενή πολίτη να έχει «κλείσει» μια θέση μέσα σε αυτό. Για παράδειγμα, κάθε μέλος της *Βουλγαρικής Εθνικής Ένωσης* δεσμεύεται με την αφοσίωσή του στην πατρίδα και τη μισαλλοδοξία του απέναντι στους εχθρούς της. Τελευταίο, εξίσου σημαντικό, είναι ότι τα κόμματα και οι οργανώσεις τονίζουν την ανάγκη για συγκεκριμένες δράσεις έναντι διάφορων απειλών από ξένες δυνάμεις.

Όπως και σε άλλα μέρη της Ανατολικής Ευρώπης, το πολιτικό σύστημα της Ρουμανίας με την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος γνώρισε δραματικές αλλαγές μεταξύ συνεχιζόμενων εκλογικών διαδικασιών. Ξεκινώντας από αυτό που θεωρήθηκε ως «πληθωρισμός» των πολιτικών κομμάτων στις αρχές της δεκαετίας του '90, και φτάνοντας σήμερα σε αυτό που φαίνεται να προσεγγίζει ένα δικομματικό σύστημα: με το *Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα* (PSD) στα αριστερά και το *Εθνικό Φιλελεύθερο Κόμμα* (PNL) στα δεξιά του πολιτικού φάσματος. Η μετάβαση στη μετακομμουνιστική εποχή, με την εγκαθίδρυση νέων δημοκρατικών καθεστώτων, θα βρει τη χώρα με ευμεγέθη αριθμό εθνικιστικών και ακροδεξιών κομμάτων, τα οποία διεκδικούσαν τον ρόλο και την επιρροή τους στην κοινωνία. Βέβαια, η ένταξη της χώρας στην ΕΕ, η αύξηση της μετανάστευσης των κατοίκων στη Δυτική Ευρώπη και η βελτίωση των όρων συμβίωσης με τους Ούγγρους, αφαίρεσαν εκείνο τα υπόβαθρο που η άκρα δεξιά εκμεταλλευόταν για να αποκτήσει απήχηση. Ωστόσο, η σύγχυση που περιβάλλει τις ιδεολογικές ταυτότητες σχεδόν όλων των ρουμανικών πολιτικών κομμάτων έχει ενταθεί, αφήνοντας το κομματικό σύστημα σε ρευστότητα, δημιουργώντας έτσι την ιδέα ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των μεγάλων πολιτικών δρώντων.

Στην περίπτωση της Ρουμανίας, η ακροδεξιά πολιτική οικογένεια υπήρξε ιδιαίτερα ισχυρή κατά την πρώτη δεκαετία της μετακομμουνιστικής περιόδου. Μετά την αποτίναξη του καθεστώτος Ceausescu το 1989 - το οποίο καθεστώς χρησιμοποίησε τον εθνικισμό ως μέσο εδραίωσής του στην εξουσία - και των βίαιων γεγονότων τον Δεκέμβριο του 1989, το έδαφος για την ανάπτυξη ακροδεξιών στοιχείων υπήρξε εξαιρετικά γόνιμο και μια σαφής απειλή για τη δημοκρατία. Μέσα σε ένα περιβάλλον εξαιρετικά ασταθές, και στη γενικότερη αναστάτωση που επέφερε η πολιτική και οικονομική μετάβαση, ο εθνικισμός και ο εξτρεμισμός πέτυχε εύκολα να αποκτήσει δυναμική, προσφέροντας εύκολες λύσεις και εντελώς απλοποιημένες εξηγήσεις για όλα τα άτομα και κοινωνικές ομάδες που «ασθένησαν» λόγω των διαδικασιών του μετασχηματισμού.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης μετακομμουνιστικής περιόδου, τα ακροδεξιά κόμματα, με κυρίαρχα αυτά του *Κόμματος της Ρουμανικής Εθνικής Ενότητας* (PUNR) και του *Κόμματος της Μεγάλης Ρουμανίας* (PRM) το οποίο έφτασε να λαμβάνει εκλογικά ποσοστά γύρω στο 20,00%⁴⁷⁹, υποστήριζαν τις εκάστοτε κυβερνήσεις επίσημα ή ανεπίσημα, και ασκούσαν επιρροή στη δημόσια πολιτική. Τα ιδεολογικά τους προφίλ έφεραν στοιχεία της ρητορικής του κομμουνιστικού καθεστώτος και του εθνικού σοβινισμού της δεκαετίας του '80. Ο ιδεολογικός πυρήνας του πρώτου κύματος της ακροδεξιάς ήταν η προστασία της εθνικής οργανικής κοινότητας από αλλότρια στοιχεία. Όπως, από άλλες εθνοτικές ομάδες (ιδίως η ουγγρική μειονότητα), από άλλα κράτη (ιδιαίτερα η Ουγγαρία), σε συνδυασμό ταυτόχρονα με τον οικονομικό προστατευτισμό των γηγενών. Τα ακροδεξιά κόμματα του 21^{ου} αιώνα, επιχείρησαν να εγκαταλείψουν τον νατιβιστικό λόγο και αποστασιοποιήθηκαν έμμεσα από τις αυταρχικές θέσεις της δεκαετίας του '90. Η κύρια διαχωριστική γραμμή με τα κόμματα του πρώτου κύματος, έγκειται στο ότι τα συγκεκριμένα κόμματα «αγκαλιάζουν» μεσοπολεμικές κληρονομίες αντί για εθνικοκομμουνιστικές. Το βασικό στοιχείο των θέσεών τους συνέχιζε να ήταν ο μύθος για ένα ομογενές ρουμανικό έθνος, με τα κριτήρια αποκλεισμού να είναι λιγότερο εθνοτικά προσδιορισμένα. Η δε εσωτερική ομοιογένεια της κοινότητας, βασιζόταν κυρίως σε ηθικά, πολιτιστικά και θρησκευτικά στοιχεία.

⁴⁷⁹ Η επιθυμία του αρχηγού του κόμματος Tudor, όπως περιγράφει ο Cîmpoș (2013), να ασκεί τον πλήρη έλεγχο του κόμματος, και η ολοένα πιο απρόβλεπτη συμπεριφορά του, οδήγησαν σε μεγάλη μείωση των εκλογικών μελών, αλλά και της υποστήριξής του από το εκλογικό σώμα.

Η ακροδεξιά θεματική στη Ρουμανία επικεντρώνεται κυρίως στο μίσος κατά των Ούγγρων και των αθίγγανων, στην αναθεωριστική εθνικιστική νοσταλγία και στην αναβίωση ακροδεξιών πολιτικών παραδόσεων του μεσοπολέμου, όπως αυτές της *Σιδηράς Φρουράς*. Από τους φορείς λοιπών των ακροδεξιών ιδεών, τα κόμματα *PRM, PUNR, PSM, PDN, MPR, Noua Romanie Crestina, UDC, TPT, PNG-CD*, και οι οργανώσεις, με κυρίαρχη αυτήν της *Noua Dreaptă*, χρησιμοποίησαν ξενοφοβική, αντισημιτική, αντι-Ρομά και αντι-ουγγρική ρητορική, πυροδοτώντας την κοινή γνώμη εναντίον άλλων εθνικοτήτων. Είχαν επίσης υιοθετήσει αντιδυτική και αντιευρωπαϊκή ιδεολογική στάση, εναντιωμένα σε οποιαδήποτε εισαγωγή δυτικών μεταρρυθμίσεων και προσπάθειας αλλοίωσης των παραδοσιακών ρουμανικών ιδεωδών και αρχών. Στην υποστήριξη της εθνοτικής αντίληψης του έθνους συμβάλλει ταυτόχρονα και η δράση της *Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας*. Η επιρροή, η διδασκαλία και τα κηρύγματά της, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στον ακροδεξιό λόγο.

Τόσο η θέση, όσο και η επιρροή και ο ρόλος των ακροδεξιών φορέων στη σημερινή Ρουμανία, θα πρέπει να αξιολογηθούν υπό μια διπλή προοπτική: αφενός, την εξέταση και ανάπτυξή τους στα διάφορα στάδια της μετακομμουνιστικής περιόδου, αφετέρου, λαμβάνοντας υπόψη και την ιστορία του ρουμανικού εθνικισμού και του ακροδεξιού εξτρεμισμού από τις απαρχές του μέχρι την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Στην περίπτωση της Ρουμανίας, ο δεξιός εξτρεμισμός έχει ως κύρια χαρακτηριστικά την ξενοφοβία, τον σοβινισμό, τον ρατσισμό, τον ακραίο εθνικισμό (που αναμιγνύεται με θρησκευτικές πεποιθήσεις και προκαταλήψεις), τον ρεβιζιονισμό, την αυτό-θυματοποίηση, τη μερική ή ολική άρνηση του ολοκαυτώματος, τη λατρεία των πατρογονικών ηρώων και μαρτύρων του έθνους, τον «αντισημιτισμό χωρίς Εβραίους», τον αντικαπιταλισμό, τον αντιφιλελευθερισμό και την έντονη εναντίωση στη Δύση. Έτσι, ο ακραίος εθνικισμός, ο ρεβανσισμός και η μισαλλοδοξία απέναντι σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (στους Ρομά, στα μέλη της ουγγρικής εθνοτικής μειονότητας και στις κοινότητες των ομοφυλοφίλων) παραμένουν έκδηλα, λαμβάνοντας θεσμικές και εξωθεσμικές μορφές.

Τα ακροδεξιά εθνικιστικά κόμματα παρουσίασαν μια σημαντική εκλογική και πολιτική απήχηση στη Σερβία στην αρχή της δεκαετίας του '90. Η μετακομμουνιστική ακροδεξιά κομματική οικογένεια στη Σερβία εκπροσωπείται από το *Σερβικό Ριζοσπαστικό Κόμμα (SRS)*, το *Κόμμα της Σερβικής Ενότητας (SSJ)*, το *Σερβικό Προοδευτικό Κόμμα (SNS)*, και το *Σερβικό Κίνημα Ανανέωσης (SPO)*. Η

«εθνικιστική κάρτα» που έπαιξε το *Σοσιαλιστικό Κόμμα της Σερβίας* και ο Milošević κατά τη διάρκεια των πολέμων στην Κροατία και τη Βοσνία – Ερζεγοβίνη, είχε ως αποτέλεσμα πολλοί υποστηρικτές ακραίων θέσεων και ψηφοφόροι να στραφούν προς κόμματα της άκρας δεξιάς και σε εξτρεμιστικές παραστρατιωτικές οργανώσεις. Οι ακροδεξιές ομάδες λοιπόν, συνεργάστηκαν με το σερβικό καθεστώς κατά τους πολέμους της δεκαετίας του '90 και μερικοί από αυτούς λειτούργησαν ως παραστρατιωτικοί σχηματισμοί. Συνέχισαν να υπάρχουν και μετά τις δημοκρατικές αλλαγές του 2000, καταφέροντας μάλιστα να εδραιώνουν τις θέσεις τους στις νέες κοινωνικοπολιτικές δομές. Στις αρχές του 21ου αιώνα το ενδιαφέρον των Σέρβων για την ακροδεξιά ιδεολογία κυμάνθηκε σε χαμηλά επίπεδα. Η προσοχή του σερβικού λαού είχε στραφεί στις βλέψεις ένταξης της χώρας στην ΕΕ και τη γρήγορη κοινωνικό-οικονομική ανάπτυξη. Στις βουλευτικές εκλογές όμως του 2003 και 2007 η ακροδεξιά επανήλθε σε υψηλά αποτελέσματα. Η στροφή προς τον εθνικισμό και την ακροδεξιά επιδεικνύει, αν μη τι άλλο, την απογοήτευση των Σέρβων για την απομονωτική πολιτική των προηγούμενων κυβερνήσεων, οι οποίες δεν κατάφεραν να δώσουν λύση στο ζήτημα του Κοσόβου.

Το κυριότερο λοιπόν ακροδεξιό κόμμα στη μετακομμουνιστική περίοδο στη Σερβία, είναι αδιαμφισβήτητα το *SRS*. Ιδρύθηκε το 1991 υπό την ηγεσία του εθνικιστή Vojislav Seselj, ο οποίος είχε συλληφθεί στο παρελθόν εξαιτίας των εθνικιστικών του πεποιθήσεων. Παρουσίασε εξαιρετικά υψηλά εκλογικά ποσοστά μέχρι τη διάσπαση του το 2008 και την ίδρυση του *SNS*. Ιδεολογικός πυρήνας του κόμματος είναι ο σερβικός εθνικισμός, η δημιουργία της *Μεγάλης Σερβίας*, καθώς και ο ευρωσκεπτικισμός. Το πολιτικό πρόγραμμα του *SRS* περιλαμβάνει, την ένωση της Σερβίας, της Σερβικής Δημοκρατίας της Βοσνίας, της Δημοκρατίας της Σερβικής Κράινα, του Μαυροβουνίου και, φυσικά, του Κοσόβου. Το κόμμα εκμεταλλεύτηκε με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο τις φοβίες και την ανασφάλεια του σερβικού λαού από την οικονομική μετάβαση στην οικονομία της αγοράς και την εκτεταμένη διαφθορά. Ταυτόχρονα, καλλιεργώντας έναν ακραίο εθνικισμό και μίσος προς όλους τους μη Σέρβους, κατάφερε να συγκεντρώσει υψηλά ποσοστά στις επιλογές των ψηφοφόρων.

Το *Σερβικό Κίνημα Ανανέωσης*, με ηγέτη του τον Vuk Drašković, παρουσίασε τα υψηλότερα εκλογικά του ποσοστά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90. Στις επόμενες δεκαετίες συμμετέχει στις εκλογικές διαδικασίες συνασπιζόμενο με άλλα κόμματα. Το *Κόμμα της Σερβικής Ενότητας* (*SSJ*), που ιδρύθηκε το 1993 από τον

Željko Ražnatović - γνωστό και ως Arkan - ηγέτη της παραστρατιωτικής οργάνωσης με το όνομα «Τίγρεις».

Το 2008, δυσαρεστημένα μέλη του *SRS*, τα οποία διαφωνούσαν με τον Seselj όσον αφορά την πορεία του κόμματος, προέβησαν υπό την ηγεσία του Tomislav Nikolić στη δημιουργία του *Σερβικού Προοδευτικού Κόμματος (SNS)*. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2012 ο συνασπισμός *Ας Κάνουμε τη Σερβία να προχωρήσει (Pokrenimo Srbiju)* που ηγούνταν το *SNS*, έλαβε με βραχεία κεφαλή υψηλότερο ποσοστό ψήφων. Στη νέα κυβέρνηση συμμετείχαν το *Σερβικό Προοδευτικό Κόμμα (SNS)*, το *Σοσιαλιστικό Κόμμα Σερβίας (SPS)* και το κόμμα *Ενωμένες Περιφέρειες Σερβίας (URS)*. Στις Προεδρικές εκλογές του 2012, ο Nikolić αναδείχθηκε Πρόεδρος της Σερβίας. Στις πρόωρες κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014, το *SNS* με ηγέτη τον Aleksandar Vučić, υπήρξε ο κυρίαρχος κομματικός φορέας του συνασπισμού κομμάτων με την ονομασία *Για το Μέλλον το Οποίο Πιστεύουμε*. Οι απόψεις του *SNS* δεν διέφεραν αρχικά σε μεγάλο βαθμό από εκείνες του *SRS*. Ο εθνικισμός του *SNS* βέβαια κυμαίνεται σε πολύ πιο ήπια επίπεδα, καθώς το κόμμα αποκήρυξε την ιδέα της *Μεγάλης Σερβίας* και την ενδεχόμενη προσάρτηση σε αυτή οποιοδήποτε κράτους, ενώ είναι ένθερμος υποστηρικτής της ένταξης της Σερβίας στην ΕΕ.

Η παρουσία του εθνικισμού και της ακροδεξιάς στη Δημοκρατία της Σερβίας δεν ήταν ποτέ συγκυριακή και εφήμερη. Η υποστήριξη όμως του σερβικού λαού προς αυτήν δεν κυμαινόταν πάντοτε σε υψηλά επίπεδα. Ωστόσο, εθνικιστικές αντιλήψεις κείτονταν ανέκαθεν στο πεδίο του σερβικού πολιτικού γίνεσθαι. Για το σύνολο σχεδόν των εθνικιστικών κομμάτων της Σερβίας, η ιδέα της *Μεγάλης Σερβίας* αποτελεί τον πυρήνα της πολιτικής τους ατζέντας, οδηγώντας σε μία σειρά ομοιοτήτων μεταξύ δεξιών και αριστερών κομματικών σχηματισμών, με χαρακτηριστικά όπως η ξενοφοβία και ο εθνικισμός.

Ο σερβικός νατιβισμός χαρακτηρίζεται από την άρνηση της ευθύνης για τα εγκλήματα πολέμου, την κληρονομιά του κινήματος των *Cetnik*, τη σημασία του Κοσόβου, τη στενή ιστορική σχέση με τη Ρωσία, του ρόλου της *Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας*, και τέλος, τη συμπόρευση και ανοχή απέναντι στον ακροδεξιό εξτρεμισμό. Ο ιδεολογικός πυρήνας της σερβικής ακροδεξιάς μπορεί να συνοψιστεί: στον ριζοσπαστικό εθνικισμό, στη μισαλλοδοξία απέναντι σε κάθε είδους μειονότητες (εθνικές και θρησκευτικές, τους Ρομά, τους ομοφυλόφιλους, και πρόσφατα απέναντι στους πρόσφυγες από τη Μέση Ανατολή), στον αντικομμουνισμό

και αντιφιλελευθερισμό, στην εχθρότητα απέναντι στη Δύση, στον μιλιταρισμό και στη λατρεία του «ένδοξου εθνικού παρελθόντος», και της απόδοσης τιμών ως εθνικών ηρώων στους εγκληματίες πολέμου. Η αυξημένη ανοχή των κρατικών θεσμών προς τους ακροδεξιούς δρώντες και η εξομάλυνση του εθνικισμού μέσα στον σερβικό δημόσιο λόγο, συνέβαλλαν διαχρονικά σε μεγάλο βαθμό στην εδραίωση των εξτρεμιστικών οργανώσεων και κομμάτων στο πολιτικό προσκήνιο.

Η κύρια ιδεολογική διαχωριστική γραμμή στους κόλπους της σερβικής ακροδεξιάς βρίσκεται ανάμεσα σε αυτούς τους σχηματισμούς που ανοιχτά εκφράζουν νεοναζιστικές πεποιθήσεις και πρακτικές, και από την άλλη, σε εκείνους που φαινομενικά απορρίπτουν τον ναζισμό και τον φασισμό (αν και τα πολιτικά τους προγράμματα περιέχουν χαρακτηριστικά στοιχεία του φασισμού).

Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει τις νεοναζιστικές οργανώσεις *Krv i čast*, *Nacionalni Stroj*, *Rasonalisti*, *Srbska akcija*, καθώς και *Ultras* ομάδων ποδοσφαίρου. Αυτές οι οργανώσεις υποδαυλίζουν το μίσος εναντίον άλλων εθνοτήτων, των πολιτικών τους αντιπάλων, και των θρησκευτικών, εθνοτικών και σεξουαλικών μειονοτήτων. Περιφρονούν την έννοια της ισότητας και απορρίπτουν τη δημοκρατία. Προωθούν ανοιχτά τη φυλετική ανωτερότητα της λευκής φυλής και πιστεύουν στην «Άρια» προέλευση του σερβικού έθνους. Υποστηρίζουν την εθνοτική και φυλετική «καθαρότητα» της Σερβίας. Οι ναζιστικές αυτές οργανώσεις χρησιμοποιούν τα σύμβολα και τις πρακτικές του παρελθόντος, όπως τη σβάστικα, τον κέλτικο σταυρό, σύμβολα των SS, καθώς και τον ναζιστικό χαιρετισμό. Οι παραπάνω υποκοουλτούρες απαρτίζονται από μέλη, που στο μεγαλύτερο τους ποσοστό είναι έφηβοι hooligans και skinheads, και έχουν την υποστήριξη διεθνών νεοναζιστικών δικτύων.

Οι οργανώσεις και τα κόμματα που ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία, ασπάζονται (φαινομενικά) την ιδέα του κοινοβουλευτισμού και συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία. Οι πιο σημαντικοί πολιτικοί φορείς είναι το *SRS*, η *Dveri*, η *SNP Naši* και το *SNP 1389*. Εκτός από τον κοινό ιδεολογικό πυρήνα που όλες οι ακροδεξιές ομάδες στη Σερβία συμμαρτυρούν, μερικά από τα σημαντικότερα σημεία αναφοράς της πολιτικής ατζέντας αυτών των σχηματισμών είναι: η ισχυρή αντίθεση στην ανεξαρτησία του Κοσόβου, η ιδέα της ενοποίησης όλων των Σέρβων σε ένα κράτος, η ανάπτυξη ισχυρότερων πολιτικών, πολιτιστικών και οικονομικών δεσμών με τη Ρωσία, η εναντίωση απέναντι στους ομοφυλοφίλους, η προάσπιση συντηρητικών αρχών, και η προώθηση του Ορθοδόξου Χριστιανισμού ως απαραίτητου στοιχείου της σερβικής ταυτότητας.

Κάπου ανάμεσα στις δύο αυτές κατηγορίες της ακροδεξιάς οικογένειας στη Σερβία, είναι η *Obraz* (σήμερα, μετά την αρχική της απαγόρευση δραστηροποιείται με την ονομασία *Srbski Obraz*). Η *Obraz* έχει ταξινομηθεί ως κληρικο-φασιστική οργάνωση. Ωστόσο, δεν ενστερνίζεται ανοιχτά τον φασισμό, αν και έλκει την ατζέντα της από το πολιτικό πρόγραμμα του σερβικού φασιστικού κινήματος *Zbor* που έδρασε τις δεκαετίες του '30 και του '40. Η *Obraz* συνηγορεί υπέρ της εγκαθίδρυσης της Ορθόδοξης Θεοκρατίας και της προώθησης της ιδεολογίας του σερβικού εθνικισμού και του ορθόδοξου κληρικισμού που διατυπώθηκε από τον Σέρβο Ορθόδοξο Επίσκοπο Nikolai Velimirović, και υιοθετήθηκε από το ηγέτη του *Zbor*, Dimitrije Ljotić.

Αυτές λοιπόν οι παραθηρησκευτικές οργανώσεις, έχουν ενεργό συμμετοχή στη σερβική κοινωνία. Παρά τη σχετικά μικρή απήχησή τους, οι ακραίες ιδεολογικές τοποθετήσεις, οι δημαγωγικές διακηρύξεις, η διοργάνωση συγκεντρώσεων και συλλαλητηρίων, και ενίοτε η προσφυγή σε πράξεις βίας των συγκεκριμένων οργανώσεων, επιφέρει ζητήματα στην πλουραλιστική και δημοκρατική έκφραση. Η σερβική χριστιανική ακροδεξιά, χαρακτηρίζεται από ένα μείγμα πολιτικού συντηρητισμού, κληρικού εθνικισμού, αντισημιτισμού και ξενοφοβίας.

Τι είναι αυτό που ώθησε στην επιτυχία της μετακομμουνιστικής ακροδεξιάς στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Σερβία τις τελευταίες δεκαετίες; Μια από τις σημαντικότερες πολιτικές μεταβλητές των θεωριών της *προσφοράς* είναι η θέση, η τακτική και η στρατηγική των κυρίαρχων κομμάτων. Στην περίπτωση της Σερβίας, το *SPS* και στη συνέχεια το *SNS* έπαιξαν κυρίαρχο ρόλο στην επιτυχία και την παρακμή του *SRS*, δεδομένου ότι τα κόμματα μοιράζονται την ίδια εκλογική βάση και ενστερνίζονται σε κάποιο βαθμό παρόμοιες αξίες. Στην περίπτωση της Ρουμανίας, ήταν ο χώρος της δεξιάς που έχασε την αξιοπιστία του απέναντι στους ψηφοφόρους και δημιούργησε τον χώρο για νέους σχηματισμούς από την άκρα δεξιά. Στη Βουλγαρία, οι ψηφοφόροι μπήκαν επίσης στον πειρασμό να ψηφίσουν για μια αλλαγή από τα καθιερωμένα πολιτικά κόμματα.

Μια άλλη σημαντική πολιτική μεταβλητή είναι το ισχύον κάθε φορά εκλογικό σύστημα. Η υιοθέτηση πλειοψηφικών εκλογικών συστημάτων στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία δεν φαίνεται να απέφερε κανένα σημαντικό κέρδος για τα ακροδεξιά κόμματα. Αντίθετα, τα αναλογικά συστήματα ωφελούν την ακροδεξιά εκλογική προτίμηση.

Οι εθνο-πολιτισμικές μεταβλητές εμφανίζονται να είναι πολύ σημαντικές για την επιτυχία της ακροδεξιάς. Στην περίπτωση της Σερβίας κυρίως και στην εθνοκεντρική θεώρηση της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας, τα εθνικά σύνορα δεν είναι ευθυγραμμισμένα, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της ακροδεξιάς, με αυτά που πραγματικά θα έπρεπε να είναι. Έτσι, το *SRS* παίζει κυρίαρχα το εθνικιστικό παιχνίδι της *Μεγάλης Σερβίας*. Αντίθετα, το *PRM* και το *ATAKA* δεν επικεντρώνονταν πάντα σε θέματα που αφορούν τα εθνικά σύνορα. Οι εθνικές μειονότητες αποτελούν τους κύριους στόχους-εχθρούς. Η ισχυρή εθνική τουρκική μειονότητα στη Βουλγαρία, η αλβανική εθνότητα στο Κόσοβο, και η Ουγγρική μειονότητα στη Ρουμανία - με την ικανή πολιτική εκπροσώπησή της - φαίνεται να αποκτούν μεγάλη σημασία για την επιτυχία της ακροδεξιάς στις εξεταζόμενες χώρες.

Το ζήτημα των Ρομά χρησιμοποιείται μόνο από το *PRM* και το *ATAKA*, αλλά όχι από το *SRS*. Η εναντίωση απέναντι στον διεθνή παράγοντα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην επιτυχία του *SRS* όπως και στην περίπτωση του *ATAKA*, ενώ η εναντίωση του *PRM* στη διαδικασία ενσωμάτωσης της χώρας στην ΕΕ, δεν απέφερε τα επιδιωκόμενα εκλογικά κέρδη σε μια ευρω-αισιόδοξη Ρουμανία. Στη Βουλγαρία αντίθετα, το θέμα της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ έγινε όχημα προκειμένου οι ακροδεξιόι σχηματισμοί να αυξήσουν την εκλογική τους βάση. Σε οικονομικό επίπεδο, το ζήτημα κυρίως της ανεργίας αλλά και των οικονομικών προσδοκιών που δεν επαληθεύονται, συνέβαλλαν επίσης στην άνοδο της ακροδεξιάς, αν και δεν φαίνονται να είναι τα κύρια κίνητρα για τους ακροδεξιούς ψηφοφόρους.

Η ύπαρξη ενός ισχυρού χαρισματικού ηγέτη, η κομματική δομή και η διαδικασία λήψης αποφάσεων εντός των κομμάτων αυτών, συμβάλλει επίσης στην επιτυχία τους. Υπάρχει επίσης μια τάση η οποία παρουσιάζει τους ψηφοφόρους που αποστασιοποιούνται από τα εξτρεμιστικά κόμματα, να στρέφονται προς τα συντηρητικά ριζοσπαστικά δεξιά ή αμιγώς λαϊκιστικά κόμματα. Οι Σέρβοι ψηφοφόροι δείχνουν να απομακρύνονται από εξτρεμιστικά εκλογικά προγράμματα, όπως αυτό του *SRS*, και προτιμούν το λιγότερο εξτρεμιστικό πρόγραμμα του *SNS*. Στη Βουλγαρία έλκονται από το *GERB*. Το *PRM* δεν αναδείκνυε τα τελευταία χρόνια τις έννοιες μιας «Μεγάλης Ρουμανίας», αλλά αντίθετα επικεντρώθηκε στον ευρωσκεπτικισμό και τους λαϊκιστικούς λόγους μίσους.

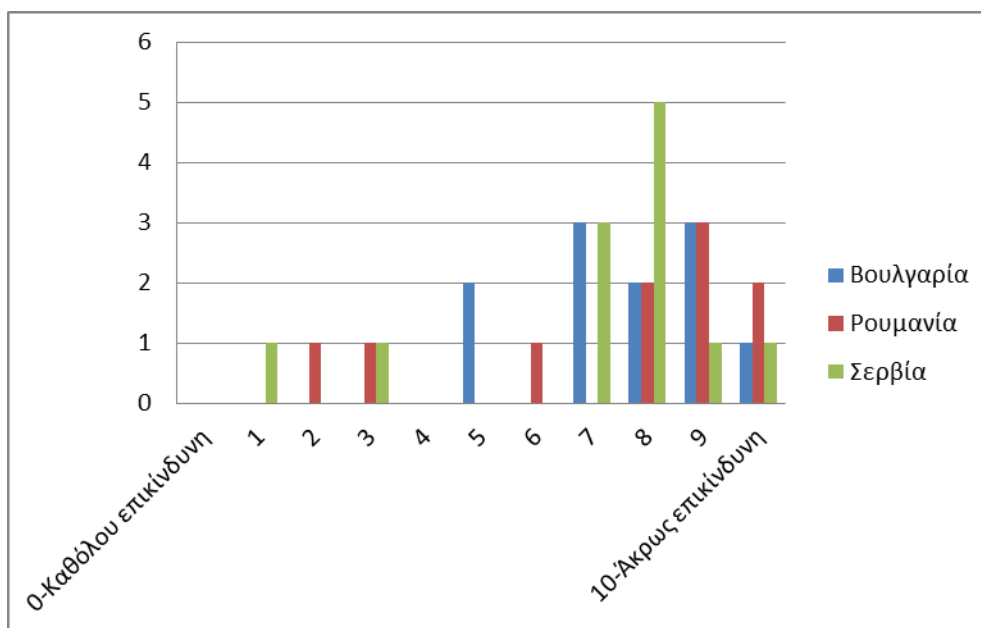
Μπορεί η εκλογική επιτυχία μεμονωμένων ακροδεξιών κομμάτων να είναι ασταθής και τα ακροδεξιά κινήματα να μην παρουσιάζουν διαχρονικά την ίδια δραστηριότητα και διάρκεια ζωής, η επιρροή όμως που ασκεί η ακροδεξιά σε μια

γκάμα πολιτικών και κοινωνικών πτυχών στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Σερβία είναι εμφανής. Έτσι, η παρουσία της ακροδεξιάς, επηρεάζει την άσκηση πολιτικής, με την εισαγωγή «αγαπημένων» ζητημάτων στα προγράμματα των άλλων κομμάτων, με τη διαμόρφωση της πολιτικής ατζέντας και τη μεταστροφή των κοινωνικών στάσεων συμπεριφοράς. Μπορεί τις περισσότερες φορές τα ακροδεξιά κόμματα να μην συμμετέχουν σε κυβερνητικά σχήματα, οι θέσεις όμως των εκάστοτε κυβερνήσεων και των κομμάτων που κινούνται εντός του δημοκρατικού τόξου, επηρεάζονται έμμεσα. Αυτή «η ιδεολογική απειλή», όπως την ονομάζει ο Mudde (2016a: 300), αποτελεί μια σαφή πρόκληση προς τις σύγχρονες δημοκρατίες, ανεξάρτητα από τη διαμάχη για το μέγεθος αυτής της πρόκλησης.

Οι πολιτικές της άκρας δεξιάς λοιπόν στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Σερβία, θα έχουν καθοριστική επίδραση στη φιλελεύθερη δημοκρατία, τόσο εντός όσο και εκτός των κοινοβουλίων. Η επιρροή της είναι άμεση και έμμεση. Ο σημαντικότερος αντίκτυπος των κομμάτων και οργανώσεων της άκρας δεξιάς βρίσκεται στην υιοθέτηση μιας ξενοφοβικής ατζέντας στην κοινή γνώμη, με τη δημιουργία νέων διαιρετικών τομών. Και είναι ακόμα πιο επικίνδυνη η ακροδεξιά, από τη στιγμή που τα κατεστημένα κόμματα καθίστανται ανίκανα να αντιδράσουν ή αντιδρούν με καθυστέρηση στον νατιβιστικό κίνδυνο. Πόσο δε μάλιστα στην περίπτωση που αντιμετωπίζουν τα ακροδεξιά κόμματα, ως «κανονικούς» πολιτικούς δρώντες. Η «δημοκρατικά» διατυπωμένη υπόσχεση της ακροδεξιάς για την ανασυγκρότηση της οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής ανανέωσης του «έθνους», το οποίο θεωρείται ότι έχει «αλωθεί» και απειλείται ενεργά από εσωτερικές και εξωτερικές δυνάμεις, αποτελεί σημαντική πρόκληση για την δημοκρατία.

Κατά την εκτίμηση των ειδικών, η άκρα δεξιά αποτελεί σημαντικό κίνδυνο για τη δημοκρατία και στις τρεις χώρες. Παρατηρούμε συγκριτικά στο παρακάτω διάγραμμα ότι οι απαντήσεις των ειδικών κυμαίνονται σε μεγάλο ποσοστό σε επιλογές που χαρακτηρίζουν την επικινδυνότητα της άκρας δεξιάς.

Γράφημα 39. Συγκριτική παρουσίαση της εκτίμησης του βαθμού επικινδυνότητας της ακροδεξιάς για τη δημοκρατία στη Βουλγαρία, Ρουμανία και Σερβία

Οι εκλογικές επιδόσεις της βουλγαρικής ακροδεξιάς στις ευρωπαϊκές εκλογές του 2014, στις πρόωρες κοινοβουλευτικές τον ίδιο χρόνο, στις τοπικές εκλογές του 2015 και στις προεδρικές του 2016, δεν μπορούν να καθορίσουν μια ασφαλή εκτίμηση για τη μελλοντική της πορεία. Από τη μία μεριά, η υποστήριξη για το *ATAKA* παρουσιάζει μια πτώση, από την άλλη όμως, παρατηρήθηκε η ενίσχυση σχηματισμών όπως το *NFSB*. Από το 2016, έχει επέλθει μια ενοποίηση στο στρατόπεδο της βουλγαρικής ακροδεξιάς. Τα σημαντικά κόμματα της χώρας, *VMRO*, *NFSB* και *ATAKA* σύμπραξαν και σχημάτισαν τον συνασπισμό *Ενωμένοι Πατριώτες* (Обединени Патриоти). Οι υποψήφιοι του συνασπισμού, Krasimir Karakachanov και Yavor Notev, κατέλαβαν την τρίτη θέση στον α' γύρο των προεδρικών εκλογών του 2016. Αυτό το αποτέλεσμα, έπειτα από μια δεκαετία διαφωνιών στους κόλπους της ακροδεξιάς και εκλογικής της πτώσης, σηματοδότησε μια νέα αιχμή για την άνοδό της.

Να τονιστεί ότι στην περίπτωση της Βουλγαρίας, είναι και τα κυρίαρχα κόμματα που συνέβαλαν και αυτά με τη σειρά τους στη νομιμοποίηση ακροδεξιών ρητορικών και πολιτικών. Το *VMRO*, το *NFSB* και το *ATAKA* κέρδισαν το 9,31% των ψήφων στις κοινοβουλευτικές εκλογές της Βουλγαρίας το 2017. Ωστόσο, όχι μόνο εισήλθαν στην κυβέρνηση, αλλά το *GERB* τους παρείχε μερικές από τις πιο ελκυστικές θέσεις στο υπουργικό συμβούλιο - της άμυνας, του περιβάλλοντος, καθώς και δύο θέσεις αντιπροέδρων.

Στις ευρωεκλογές του 2019, η ακροδεξιά διατήρησε σε μεγάλο βαθμό την εκλογική της δύναμη, συγκεντρώνοντας το 9,58% των προτιμήσεων του βουλγαρικού

λαού. Συγκεκριμένα, το *VMRO-BND* έλαβε το 7,36% των ψήφων, το *NFSB* 1,15% και το *ATAKA* 1,07%.

Πέρα από αυτά που περιγράφηκαν παραπάνω, θα πρέπει να τονιστεί ότι πολλά χαρακτηριστικά της τρέχουσας πολιτικής κατάστασης στη χώρα είναι πραγματικά ευνοϊκά για την ακροδεξιά. Οι αυξανόμενες κοινωνικές ανισότητες, η ανεπιτυχής ενσωμάτωση των Ρομά, η ροή των μεταναστών, η απειλή της τρομοκρατίας, και οι προσπάθειες πολιτικής επανάκαμψης του *DPS*, «φυσάν ούριο άνεμο στα πανιά» της ακροδεξιάς στη χώρα. Να προσθέσουμε και την κοινωνική απογοήτευση που προέρχεται κυρίως από την νέα γενιά, τον ατομισμό, τα σταθερά αντιελιτιστικά αισθήματα που διακατέχουν την βουλγαρική κοινωνία, τη βαθιά έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς και το γενικό αίσθημα πεσιμισμού και φόβου για το μέλλον.

Στη Ρουμανία, τα κυριότερα ακροδεξιά κόμματα, έπειτα από εσωτερικές διαφωνίες και σκάνδαλα διαφθοράς, έχουν φτάσει στο ναδίρ τους και η εκλογική τους δύναμη μετά τις ευρωεκλογές του 2009, έχει υποστεί καθίζηση. Αυτό που διαφαίνεται, είναι ότι δεν υπάρχουν σοβαρές πιθανότητες να αποκτήσει κάποιος φορέας ακροδεξιών πεποιθήσεων, αυξημένη πολιτική σημασία στο άμεσο μέλλον. Τα πρόσφατα δε εκλογικά αποτελέσματα, πιστοποιούν την εκλογική πτώση των ακροδεξιών κομμάτων. Σε αυτό συνέβαλε και το ρουμανικό εκλογικό σύστημα που ίσχυε από το 2008, με τα υψηλά απαιτούμενα ποσοστά εισόδου στο Κοινοβούλιο. Η αλλαγή όμως του εκλογικού νόμου τον Ιούνιο του 2015, με την υπογραφή μόλις τριών μελών αντί του ισχύοντος των 25.000 για την ίδρυση ενός κόμματος, οδήγησε στον σχηματισμό δεκατριών νέων ακροδεξιών κομμάτων (Soare & Tufiş, 2019: 2).⁴⁸⁰

Παρόλα αυτά, όπως αναφέρει και ο Cínproez, δεν θα πρέπει να παραβλέπονται κάποιες πολιτισμικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της χώρας, που ενδεχόμενα θρέφουν το ρεζερβουάρ της ακροδεξιάς απήχησης. Πρώτον, η κοινή γνώμη της

⁴⁸⁰ Τα κόμματα που αναφέρουν οι Soare και Tufiş είναι: Το *Εθνικό Κόμμα Ενότητας* (Blocul Unității Naționale – BUN), το *Μέτωπο Αξιοπρέπειας και Εθνικής Ταυτότητας* (Frontul Demnității și Identității Naționale – FDIN), το *Εθνικό Κόμμα για την Μητέρα Πατρίδα* (Partidul Național pentru Patrie – PNP), το *Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα* (Partidul Național Democrat – PND), το *Κόμμα της Νέας Δεξιάς* (Partidul Noua Dreaptă – PND), το *Κόμμα Ειλικρίνειας και Ενημερίας* (Partidul Cinsteși Prosperitate – PCP), το *Κόμμα Δικαιοσύνης, Αξιοπρέπειας και Εθνικής Αλληλεγγύης* (Partidul Dreptății, Demnității, Solidarității Naționale – PDDSN), το *Δικό μας Κόμμα* (Partidul Nostru – PN), το *Αυτόνομο Συντηρητικό Κόμμα της Δακίας* (Partidul Dacismului Autonom Conservator – PDAC), το *Κόμμα Εθνικών Δυνάμεων* (Partidul Forța Națională – PFN), το *Κόμμα της Ρουμανικής Δύναμης* (Partidul Forța Românească – PFR), το *Κόμμα Συμμαχίας της Ρουμανίας μας* (Partidul Alianța Noastră Românie – PANR), το *Κόμμα των Βελανιδιών* (Partidul Stejarilor – PS).

Ρουμανίας είναι συμφιλωμένη με εκδηλώσεις μισαλλοδοξίας, αποκλεισμού και διακρίσεων. Δεύτερον, όπως συμβαίνει και σε άλλες χώρες, στο διαδίκτυο υπάρχει σημαντικά μεγάλος αριθμός ακροδεξιών πηγών επικοινωνίας με ρατσιστικό και νατιβιστικό περιεχόμενο. Τρίτον, στα καθιερωμένα κόμματα έχουν παρεισφρήσει μέλη ακροδεξιών ομάδων, τα οποία με τον ένα ή άλλο τρόπο, επηρεάζουν τη διαμόρφωση της πολιτικής και της ρητορικής τους. Τέταρτον, παρά την ύπαρξη αυστηρής νομοθεσίας κατά των διακρίσεων, οι τάσεις και οι πρακτικές αποκλεισμού, μισαλλοδοξίας και κάθε είδους ρατσισμού που παρατηρούνται στον λόγο και τις πράξεις ατόμων που βρίσκονται σε καίριες θέσεις στον δημόσιο βίο, αντιμετωπίζονται από τις δημόσιες Αρχές με σχετική επιείκεια.

Αυτή λοιπόν είναι η σημαντικότερη ανησυχία στη ρουμανική περίπτωση. Υπάρχει υψηλό επίπεδο απήχησης των ακροδεξιών ιδεών και πρακτικών στη δημόσια σφαίρα, γεγονός που αυξάνει τόσο τη συχνότητα όσο και τη νομιμότητα των δηλώσεων των φορέων ακροδεξιών πεποιθήσεων. Παρατηρούνται έτσι μορφές νατιβισμού, που συνδυάζουν τον εθνικισμό με αισθήματα κατά των Ρομά, κατά του Σημιτισμού και πιο πρόσφατα, με μια έκδηλη Ισλαμοφοβία. Πολύ συχνά επίσης, γίνεται επίκληση της αυταρχικών μορφών του παρελθόντος και χαιρετίζεται η ύπαρξη μιας διατεταγμένης κοινωνίας, όπου θα πρέπει να επικρατεί τάξη. Ταυτόχρονα πραγματοποιούνται σταθερές λαϊκιστικές αναφορές, σε ένα αόριστο ανταγωνισμό μεταξύ της καθαρής κοινότητας των Ρουμάνων και των διεφθαρμένων ελίτ.

Στα χρόνια της μετακομμουνιστικής περιόδου, η κοινοβουλευτική δημοκρατία δεν εδραιώθηκε στη Σερβία. Οι δημοκρατικοί θεσμοί είναι απλώς εργαλεία πολιτικής των ελίτ που εναλλάσσονται σε εκτελεστικές, νομοθετικές θέσεις και άλλες λειτουργίες, ενώ στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό σε ισχυρά πελατοκεντρικά δίκτυα και μεθόδους πίεσης, προκειμένου να εξασφαλίζουν τη δική τους θέση ισχύος. Ελλείπει ισχυρών δημοκρατικών θεσμών, ελεύθερων μέσων ενημέρωσης και ισχυρής κοινωνίας των πολιτών, οι ακροδεξιές τάσεις, ομάδες και κόμματα προβλέπεται να συνεχίζουν να βρίσκουν έδαφος και απήχηση στη σερβική κοινωνία.

Το *SRS* παραμένει το κυρίαρχο ακροδεξιό κόμμα στη Σερβία. Παρά τη διάσπασή του το 2008 και την ίδρυση του *Σερβικού Προοδευτικού Κόμματος*, τη φυλάκιση στη Χάγη του φυσικού του ηγέτη Šešelj, την εκλογική του πτώση στις εκλογές του 2012 και 2014, εξακολουθεί να απολαμβάνει την προτίμηση του ακροδεξιού «ακροατηρίου» στη Σερβία. Στις εκλογές μάλιστα του 2016 επανέκαμψε, και έλαβε το 8,10% των ψήφων του εκλογικού σώματος.

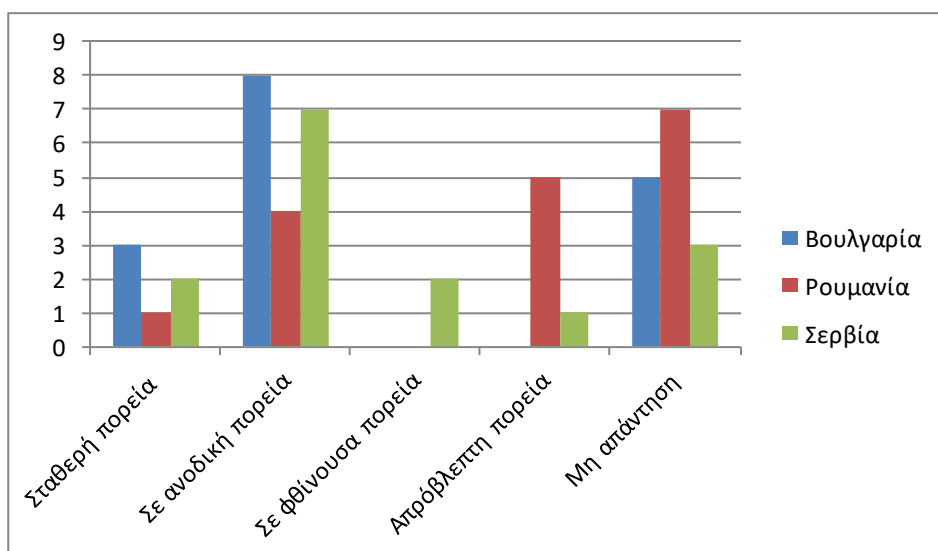
Το κυβερνών SNS και ο προερχόμενος από αυτό πρόεδρος της χώρας, Vučić, μπορεί να έχουν «ρίξει αρκετό νερό στο κρασί τους», όσον αφορά τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά και τις ακραίες θέσεις τους στις σχέσεις της χώρας με τα γειτονικά κράτη, να περιορίσαν τις εντάσεις με την Κροατία, και να έδειξαν θετική πρόθεση συνεργασίας με την Πρίστινα, αλλά πολλά είναι τα ζητήματα που «ταλαιπωρούν» τη δημοκρατική πορεία της χώρας.⁴⁸¹

Στη σημερινή Σερβία, οι ακροδεξιές οργανώσεις είναι θεσμικά περιθωριακές, με την έννοια ότι η μεγάλη πλειονότητα αυτών παραμένει εκτός κοινοβουλευτικής πολιτικής. Ωστόσο, η δημόσια επιρροή τους είναι σημαντικά υψηλή λόγω της αυξημένης ανοχής των κρατικών θεσμών απέναντί τους, και, σε ορισμένες περιπτώσεις, λόγω της συμβατότητας των ημερήσιων προγραμμάτων τους με τους κυριότερους προβληματισμούς της σερβικής κοινωνίας. Μετά την απαγόρευση της οργάνωσης *Obraz*, η κυρίαρχη οργάνωση που σήμερα έχει λάβει κομματική μορφή, είναι η *Dveri*. Στις εκλογές μάλιστα του 2016, συνασπιζόμενη με το *DSS*, κατάφερε να εισέλθει στο σερβικό κοινοβούλιο, ξεπερνώντας το εκλογικό όριο του 5% των ψήφων.

Όσον αφορά το ερώτημα για το πολιτικό μέλλον της ακροδεξιάς στις τρεις χώρες, οι ειδικοί από την πλευρά τους εκτιμούν ότι προβλέπεται να έχει ανοδική πορεία. Αξιοσημείωτο γεγονός είναι ο σημαντικός αριθμός απαντήσεων που λάβαμε για τη μη προβλέψιμη πορεία της ακροδεξιάς στη Ρουμανία.

Γράφημα 40. Συγκριτική παρουσίαση της εκτίμησης της πορείας της ακροδεξιάς για τη Βουλγαρία, Ρουμανία και Σερβία

⁴⁸¹ Σε δημοσκόπηση που διενεργήθηκε από την εταιρία Factor plus για λογαριασμό της εφημερίδας POLITIKA του Βελιγραδίου, λίγες ημέρες πριν την εκπομπή του 2018, σε δείγμα 1.250 ατόμων, στις προτεραιότητες της κοινής γνώμης, το ζήτημα του Κοσόβου βρίσκεται την τρίτη θέση, ενώ ως σημαντικότερα προβλήματα αναφέρονται πρώτα το επίπεδο διαβίωσης και η ανεργία και δεύτερο η διαφθορά και η εγκληματικότητα. Ταυτόχρονα καταγράφηκε ανησυχητική αύξηση του ευρωσκεπτικισμού και απαισιοδοξία αναφορικά την ένταξη της Σερβίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (IBNA, 2019).

Παρά τις διαφορές των συνθηκών στις τρεις χώρες και γενικά στη μετακομμουνιστική Νοτιανατολική Ευρώπη, η ακροδεξιά θα επιχειρήσει να κατασκευάζει κρίσεις και να σχεδιάζει συγχρόνως γραμμές πολιτικών σύγκρουσης. Και αυτή η δυναμική σχέση της άκρας δεξιάς με το πολιτικό περιβάλλον, δεν είναι ένα ντετερμινιστικό αποτέλεσμα συγκεκριμένων, κυρίως, ιστορικών κληρονομιών. Η άκρα δεξιά επικεντρώνεται στις έννοιες της συλλογικής ταυτότητας, με σκοπό να αναδιαμορφώσει το σύγχρονο πολιτισμικό, οικονομικό και πολιτικό σύστημα, στη βάση μιας σύγκρουσης ενάντια σε μια φερόμενη απώλεια του «έθνους». Έτσι, το αφήγημά της είναι, και προβλέπεται να συνεχίσει να είναι, η εξήγηση της σύγχρονης πολιτικής με νατιβιστικούς όρους.

Θεωρητικά, η ακροδεξιά στην Νοτιανατολική Ευρώπη και ιδιαίτερα στις τρεις υπό εξέταση χώρες, θα παραμείνει. Αυτό που θα πρέπει να αναμένεται είναι η εμφάνιση νέων ακροδεξιών κομμάτων. Παρά την εκλογική αστάθειά της, αυτό που διαφαίνεται είναι η παγίωση της παρουσίας της. Ειδικότερα στις λεγόμενες εκλογές «δεύτερης τάξης». Η ευελιξία της αντανακλάται στο γεγονός ότι νέοι ακροδεξιοί υποψήφιοι και κόμματα αναδύονται και στέφονται εκλογικά με επιτυχία. Εφόσον κατορθώνει να κινητοποιεί και να εμπλέκει νέους και μέλη της εργατικής τάξης, θα επιτυγχάνει να έχει στους κόλπους της ένα μακράς διάρκειας δυναμικό με ισχυρή κομματική ταύτιση. Επιπλέον, παράγοντες που συχνά συνδέονται με την άνοδο της ακροδεξιάς, όπως η μετανάστευση, οι προσφυγικές κρίσεις και οι ζητούντες άσυλο, η αυξημένη κομματική απογοήτευση και η ευρεία κομματική μεταβλητότητα, είναι πιθανόν να παραμείνουν κεντρικά πολιτικά ζητήματα. Αυτοί οι παράγοντες, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη επιτήδευση των ακροδεξιών εκστρατειών, ενδέχεται

να διευκολύνουν την παρατεταμένη παρουσία της ακροδεξιάς στην εκλογική αρένα ή σε κάποιο βαθμό να τους παρέχουν ένα ευρύ πεδίο επηρεασμού του εκλογικού σώματος. Ειδικότερα, η ακροδεξιά αναμένεται να έχει καθοριστική επίπτωση στην ενσωμάτωση αντιμεταναστευτικών, αντιμουσουλμανικών και κατά των Ρομά συμπεριφορών, και να συμβάλλει στη συνολική αύξηση της μισαλλοδοξίας σε βάρος των εθνικών μειονοτήτων.

Κατά συνέπεια, τα επόμενα χρόνια η ακροδεξιά ενδέχεται να παρουσιάσει μια μείζονα πρόκληση για το ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα, και να δοκιμάσει την αντοχή και το σθένος των σύγχρονων ευρωπαϊκών δημοκρατιών. Κατά πάση πιθανότητα, αυτό που βρίσκεται μπροστά μας είναι μια περίοδος αναταραχής, βαθιές πολιτικές διαιρέσεις και αβεβαιότητα.

Με το επίλογο της συγκεκριμένης διατριβής, δεν επιθυμούμε να κλείσουμε τη συζήτηση που αφορά την ακροδεξιά στην Νοτιοανατολική Ευρώπη, αλλά να συμβάλλουμε στη συνέχισή της, ευελπιστώντας στην εκ νέου διάνοιξη των οριζόντων της. Το φαινόμενο της ακροδεξιάς, δεν είναι στατικό αλλά αντιθέτως παρουσιάζεται εξαιρετικά δυναμικό. Συνεπώς, απαιτεί συνεχή μελέτη και περαιτέρω έρευνα.

Ένα πεδίο προτεινόμενης έρευνας αναφέρεται στην μελέτη του ρόλου των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media) και των διαφόρων υπο-forum της ακροδεξιάς, στην οργανωτική δομή των ακροδεξιών σχηματισμών (εσωτερική πλευρά της προσφοράς), της ενδοεπικοινωνίας, της προσπάθειας ένταξης νέων μελών στις τάξεις της, και της προώθησης των ιδεολογημάτων της.

Ένα ακόμη ενδιαφέρον θέμα μελλοντικής έρευνας θα μπορούσε να ήταν για το πώς ενδεχομένως οι ακροδεξιές πολιτικές και οι φορείς της στην Ανατολική Ευρώπη και στα μετακομμουνιστικά Δυτικά Βαλκάνια - με τον σημαντικό βαθμό ενσωμάτωσης των νατιβιστικών θέσεών τους στην κυρίαρχη πολιτική - επηρεάζουν ή μπορούν να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν πολιτικά θέματα στη Δυτική Ευρώπη, και να αποτελέσουν «οδηγό» για τους ομοϊδεάτες τους στη Δύση.

Βιβλιογραφία

- Abedi, A. (2004). *Anti-political establishment parties: A comparative analysis*. New York: Routledge.
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1969). *The Authoritarian Personality*. New York: WW Norton & Company.
- Aisch, G., Pearce, A., & Rousseau, B. (2016). How Far Is Europe. Swinging to the Right? Retrieved from http://www.nytimes.com/interactive/2016/05/22/world/europe/europe-right-wing-austria-hungary.html?_r=0 [Accessed on 11/07/2016].
- Al Jazeera. (2012, May 21). Profile: Tomislav Nikolić. Retrieved from <http://www.aljazeera.com/news/europe/2012/05/2012521865576231.html> [Accessed on 28/09/2012].
- Albrecht, J. P. (2013). Οι Ακροδεξιές Παρατάξεις της Ευρώπης. Εκπρόσωποι της Ακροδεξιάς και της Λαϊκιστικής Δεξιάς στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Retrieved from <http://www.greens-efa.eu/fileadmin/dam/Documents/Studies/20130108-GE-rechtsausen%20WEB-EL-01.pdf> [Accessed on 13/05/2015].
- Amnesty International. (2014). Serbia: Official silence greets homophobic poster campaign. *EUR 70/023/2004*. Retrieved from <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR70/023/2004/en/2f2ca6bf-d578-11dd-bb24-1fb85fe8fa05/eur700232004en.pdf> [Accessed on 21/12/2008].
- Anastasakis, O. (2000). Extreme right in Europe: a comparative study of recent trends. *Discussion Paper No. 3*. Retrieved from <http://www.lse.ac.uk/collections/hellenicObservatory/pdf/DiscussionPapers/AnastasakisDiscussionPaper3.pdf>
- Anastasakis, O. (2001). Post-communist extremism in Eastern Europe: The nature of the phenomenon. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 1(2), 15-26.
- Anastasakis, O. (2002). The politics of extremism in Eastern Europe: A reaction to transition. *Papeles del Este: Transiciones poscomunistas*, 3(1).
- Andersen, J. G., & Bjørklund, T. (2004). Ριζοσπαστικός δεξιός λαϊκισμός στη Σκανδιναβία: από τη φορολογική εξέγερση στο νεοφιλελευθερισμό και την ξενοφοβία. In P. Hainsworth (Ed.), *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία – Πολιτική – Κόμματα* (pp. 357-406). Αθήνα: Παπαζήσης.

- Andersen, R., & Evans, J. A. (2004). *Social-political context and authoritarian attitudes: evidence from seven European countries*. Paper presented at the EREPS annual meeting, Ghent.
- Anderson, B. (1997). *Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού* (Π. Χαντζαρούλα, Trans.). Αθήνα: Νεφέλη.
- Andreescu, G. (2003). *Right-wing extremism in Romania* (Vol. 4). Cluj-Napoca: Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală.
- Andreescu, G. (2005). Romania. In C. Mudde (Ed.), *Racist Extremism in Central and Eastern Europe* (pp. 171-194). London & New York: Routledge.
- Andreescu, G. (2015). The emergence of a new radical right power. In M. Minkenberg (Ed.), *Transforming the Transformation?: The East European Radical Right in the Political Process*. New York: Routledge.
- Andreev, A. (2007). Right-Wing Extremists Make Bulgaria Unsafe. Retrieved from http://international.ibox.bg/comment/id_1285822212 [Accessed on 28/12/2009].
- Anti-Semitism International. (2007, January 23). Identity, Tradition and Sovereignty: A Who's Who. Retrieved from http://archive.adl.org/main_anti_semitism_international/identity_tradition_sovereignty.html#.VilU3n7hDIU [Accessed on 22/10/2015].
- Art, D. (2011). *Inside the radical right: The development of anti-immigrant parties in Western Europe*. Cambridge Cambridge University Press.
- Arzheimer, K., & Carter, E. (2006). Political opportunity structures and right-wing extremist party success. *European Journal of Political Research*, 45(3), 419-443.
- АТАКА. (2006). Волен Сидеров се срещна с Жан-Мари Льо Пен. Retrieved from http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=98&Itemid=78 [Accessed on 22/10/2015].
- АТАКА. (2009a). Bulgarian Nationalists from АТАКА Party Protested in front of the Turkish Embassy. Retrieved from http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=42&Itemid=26 [Accessed on 15/10/2015].
- АТАКА. (2009b). Declaration by АТАКА Political Party. Retrieved from http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=26 [Accessed on 15/10/2015].

- ATAKA. (2009c). 20 Principles of Ataka Party 2009. Retrieved from http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=27 [Accessed on 10/07/2009].
- ATAKA. (2014a). ATAKA launched its election campaign in Moscow. Retrieved from http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=330&Itemid=1 [Accessed on 20/10/2015].
- ATAKA. (2014b). ATAKA wants 5-year prison sentence for gay parade participants. Retrieved from http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=277&Itemid=1 [Accessed on 19/10/2015].
- ATAKA. (n.d.a). Подкрепете подписката на АТАКА за референдум. Retrieved from http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=98&Itemid=78 [Accessed on 23/10/2015].
- ATAKA. (n.d.b). Програмна схема. Retrieved from http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid [Accessed on 02/03/2010].
- Atton, C. (2006). Far-right media on the internet: Culture, discourse and power. *New media & society*, 8(4), 573-587.
- Avramov, K. (2015). The Bulgarian Radical Right: marching up from the margins. In M. Minkenberg (Ed.), *Transforming the Transformation?: The East European Radical Right in the Political Process* (pp. 299-318). New York: Routledge.
- Avtonom.org. (2010, October 29). Nazi organizations in Bulgaria. Retrieved from <https://avtonom.org/en/news/nazi-organizations-bulgaria> [Accessed on 30/10/2015].
- B92. (2008, December 3). SRS ringing personnel changes. Retrieved from http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2008&mm=12&dd=03&nav_id=55474 [Accessed on 19/12/2015].
- B92. (2012, Sempember 29). Progressives elect new leader, deputy leader. Retrieved from http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2012&mm=09&dd=29&nav_id=82410 [Accessed on 09/01/2016].

- B92. (2015, August 6). Seselj once again sets Croatian flags on fire. Retrieved from http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=08&dd=06&nav_id=95002 [Accessed on 18/12/2015].
- Babić, M. (2015). Defining Political Extremism in the Balkans. The Case of Serbia. *International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 17(1), 73-90.
- Backer, S. (2004). Ο δεξιός εξτρεμισμός στην ενωμένη Γερμανία (Θ. Αθανασίου, Trans.). In P. Hainsworth (Ed.), *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία – Πολιτική – Κόμματα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Baeva, I., & Kalinova, E. (2011). *Σύγχρονη Βουλγαρία. Από το Ανατολικό Μπλοκ στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (Γ. Χρηστίδης, Trans.). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Bakić, J. (2009). Extreme-right ideology, practice and supporters: case study of the Serbian Radical Party. *Journal of contemporary European studies*, 17(2), 193-207.
- Bakić, J. (2013). *The right-wing extremism in Serbia*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Bakker, R., De Vries, C., Edwards, E., Hooghe, L., Jolly, S., Marks, G., . . . Vachudova, M. A. (2015). Measuring party positions in Europe: The Chapel Hill expert survey trend file, 1999–2010. *Party Politics*, 21(1), 143-152.
- Bale, T. (2003). Cinderella and her ugly sisters: the mainstream and extreme right in Europe's bipolarising party systems. *West European Politics*, 26(3), 67-90.
- Baleanu, V. (2001). *The Dark Side of Politics in Post-Communist Romania*. Camberley: The Conflict Studies Research Center of the Royal Military Academy Sandhurst.
- Balkan travellers. (2009, July 22). Serbia: Belgrade Gay Pride Parade Meets Serious Opposition. Retrieved from <http://www.balkantravellers.com/en/read/article/1359> [Accessed on 06/01/2010].
- Barišić, S. (2014). *Legitimization of the Extreme Right-wing* (Vol. 34). Belgrad: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.
- Barlovac, B. (2009a). Initiative to Ban Extremist Organisations. Retrieved from <http://www.balkaninsight.com/en/main/news/22378> [Accessed on 21/12/2009].

- Barlovac, B. (2009b). Neo-Nazi Group Announces Gathering. Retrieved from <http://www.balkaninsight.com/en/main/news/24305> [Accessed on 04/01/2010].
- Bastow, S. (1998). The radicalization of front national discourse: A politics of the 'third way? *Patterns of Prejudice*, 32(3), 55-68.
- Batt, J. (2005). *The question of Serbia*. Parris: Institute for Security Studies Paris.
- BBC. (2008, January 25). EU far-right groups to form party. Retrieved from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7210036.stm> [Accessed on 23/10/2015].
- Bechev, D. (2009). *Historical dictionary of the Republic of Macedonia*: Scarecrow Press.
- Beichelt, T., & Minkenberg, M. (2001). *Explaining the radical right in transition: theories of right-wing radicalism and opportunity structures in post-socialist Europe*. Paper presented at the Paper delivered at the annual meeting of the American Political Science Association, San Francisco.
- Bell, J. D. (1999). The radical right in Bulgaria. In S. Ramet (Ed.), *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989* (pp. 233-254). Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Benoit, K., & Laver, M. (2006). *Party policy in modern democracies*. London & New York: Routledge.
- Berteanu, P. (2002). Romanian Nationalism and Political Communication: The Greater Romania Party [Partidul Romania Mare], a Case-Study. In M. Czobor-Lupp & J. S. Lupp (Eds.), *Moral, legal and political values in Romanian culture*: Council for Research in Values and Philosophy.
- Betz, H. G. (1993a). The new politics of resentment: radical right-wing populist parties in Western Europe. *Comparative Politics*, 25(4), 413-427.
- Betz, H. G. (1993b). The two faces of radical right-wing populism in Western Europe. *The Review of Politics*, 55(4), 663-686.
- Betz, H. G. (1994). *Radical right-wing populism in Western Europe*. New York: St. Martin's Press.
- Betz, H. G. (1998). Introduction. In H.-G. Betz & S. Immerfall (Eds.), *The new politics of the right: Neo-populist parties and movements in established democracies*. New York: St. Martin's Press.
- Betz, H. G. (1999). Contemporary right-wing radicalism in Europe. *Contemporary European History*, 8(2), 299-316.

- Betz, H. G. (2002). Conditions favouring the success and failure of radical right-wing populist parties in contemporary democracies. In Y. Mény & Y. Surel (Eds.), *Democracies and the populist challenge* (pp. 197-213). London: Macmillan.
- Betz, H. G., & Johnson, C. (2004). Against the current—stemming the tide: the nostalgic ideology of the contemporary radical populist right. *Journal of Political Ideologies*, 9(3), 311-327.
- bgns.net. (2015, June 24). Държавната протекция над войнстващия цигански расизъм ще ни докара гражданска война. Retrieved from <http://bgns.net/%D0%B2%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE-%D0%B4%D0%B0-%D1%81%D0%BC%D0%B0%D0%B6%D0%B5-%D1%86%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8A%D0%BF%D0%BD%D0%BE/> [Accessed on 24/10/2015].
- bgns.net. (2015, October 16). Да се нападнат граничарите изпълнили дълга си е акт на държавна измяна. Retrieved from <http://bgns.net/%D0%B4%D0%B0-%D1%81%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%82-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B8%D0%B7%D0%BF%D1%8A%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B4/> [Accessed on 24/10/2015].
- bgns.net. (2015, October 24). “Бежанците“ не са добре дошли. Retrieved from <http://bgns.net/%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B5-%D1%81%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B5-%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BB%D0%B8/> [Accessed on 24/10/2015].
- bgns.net. (2016, October 19). Когато границата ни бе свещена: 90 години от Петричкия инцидент. Retrieved from <http://bgns.net/%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D1%82%D0%BE-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B8-%D0%B1%D0%B5-%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B0-90->

[%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD/](#) [Accessed on 24/10/2015].

bgns.net. (n.d.). Български Национален Съюз няма нищо общо с партия БНС – Нова демокрация. Retrieved from <http://bgns.net/%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD-%D1%81%D1%8A%D1%8E%D0%B7-%D0%BD%D1%8F%D0%BC%D0%B0-%D0%BD%D0%B8%D1%89%D0%BE-%D0%BE/> [Accessed on 27/10/2015].

Bideleux, R., & Jeffries, I. (2007). *The Balkans: a post-communist history*. New York: Routledge.

Bieber, F. (2003). The Serbian opposition and civil society: Roots of the delayed transition in Serbia. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 17(1), 73-90.

Bilefsky, D. (2012). Nationalist Wins Serbian Presidency, Clouding Ties to the West. Retrieved from http://www.nytimes.com/2012/05/21/world/europe/serbian-presidential-elections.html?_r=1 [Accessed on 04/10/2012].

Birch, S. (2002). The 2000 elections in Yugoslavia: The 'bulldozer revolution'. *Electoral Studies*, 21(3), 499-511.

Biserko, S. (2014). Extremism: A Follow-up to the Greater Serbia Project. In *Extremism-Recognizing a Social Evil* (Vol. 34, pp. 9-18). Belgrad: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.

Bochsler, D. (2008). The presidential election in Serbia, January-February 2008. *Electoral Studies*, 27(4), 745-748.

Bochsler, D. (2010). Political parties in Serbia. In P. Emerson & V. Stojarová (Eds.), *Party Politics in the Western Balkans*. London & New York.

Boia, L. (2001). *Romania: borderland of Europe*. London: Reaktion books.

Borger, J. (2012). Serbian president Nikolic warns of Kosovo genocide. Retrieved from <http://www.guardian.co.uk/world/2012/jul/29/serbian-president-nikolic-kosovo-genocide> [Accessed on 07/10/2012].

Borz, G. (2012). Extreme-right parties in Romania after 1990. In A. Mammone, E. Godin, & B. Jenkins (Eds.), *Mapping the extreme right in contemporary*

- Europe: From local to transnational* (pp. 173-188). London & New York: Routledge.
- Bremmer, I. (2015). These 5 Facts Explain the Worrying Rise of Europe's Far-Right. Retrieved from <http://time.com/4075396/far-right-politics-rise-europe/> [Accessed on 20/06/2016].
- Brunnbauer, U. (2002). The implementation of the Ohrid agreement: ethnic Macedonian resentments. *JEMIE*, 1.
- Bruter, M., & Harrison, S. (2011). *Mapping extreme right ideology: an empirical geography of the European extreme right*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods* (4 ed.). New York: Oxford University Press.
- Bucur, M. (2004). Fascism and the New Radical Movements in Romania. In A. Fenner & E. D. Weitz (Eds.), *Fascism and Neofascism. Critical Writings on the Radical Right in Europe* (pp. 159-174). New York: Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Bugajski, J. (1994). *Ethnic politics in Eastern Europe: a guide to nationality policies, organizations, and parties*. New York: ME Sharpe.
- Bugajski, J. (2000). Nationalist majority parties: the anatomy of ethnic domination in Central and Eastern Europe. In J. Stein (Ed.), *The Politics of National Minority Participation in Post-Communist Europe: State-Building, Democracy, and Ethnic Mobilization*. Armonk, New York: ME Sharpe.
- Bugajski, J. (2002). *Political parties of Eastern Europe: a guide to politics in the post-communist era*. New York: ME Sharpe.
- Bulgarian Helsinki Committee. (2014). Before the elections in Bulgaria: Neototalitarian and Eurosceptic party with aggressive demonstration in front of human rights organisation's office. Retrieved from <http://www.bghelsinki.org/en/news/press/single/elections-bulgaria-neototalitarian-and-eurosceptic-party-aggressive-demonstration-front-human-rights-organisations-office/> [Accessed on 27/10/2015].
- Bulgarian Helsinki Committee. (n.d.). Demolition of Roma houses and eviction of inhabitants from Burgas continues. Retrieved from <http://www.bghelsinki.org/index.php?module=news&lg=en&id=2705> [Accessed on 02/03/2010].

- Bulgarian News Agency. (03/08/2014). NFSB, IMRO Sign Coalition Agreement. Retrieved from <http://www.bta.bg/en/c/DF/id/882863> [Accessed on 24/09/2015].
- Bulgarian News Agency. (2014, December 7). Valeri Simeonov Reelected Chairman of National Front for Salvation of Bulgaria. Retrieved from <http://www.bta.bg/en/c/DF/id/969806> [Accessed on 03/10/2015].
- Bustikova, L. (2014). Revenge of the radical right. *Comparative Political Studies*, 47(12), 1738-1765.
- Bustikova, L., & Kitschelt, H. (2009). The radical right in post-communist Europe. Comparative perspectives on legacies and party competition. *Communist and Post-Communist Studies*, 42(4), 459-483.
- Byford, J. (2002). Christian right-wing organisations and the spreading of Anti-Semitic prejudice in post-Milošević Serbia: The case of the dignity patriotic movement. *East European Jewish Affairs*, 32(2), 43-60.
- Byford, J. (2003). Anti-Semitism and the Christian right in post-Milošević Serbia. *Internet Journal of Criminology*, 1, 1-27.
- Byford, J. (2006). 'Serbs never hated the Jews': the denial of antisemitism in Serbian Orthodox Christian culture. *Patterns of Prejudice*, 40(02), 159-180.
- Byford, J. (2008). *Denial and Repression of Antisemitism: Post-communist Remembrance of the Serbian Bishop Nikolaj Velimirović*. Budapest & New York: Central European University Press.
- Caiani, M., & Wagemann, C. (2012). The Other 'No Globals': Right-wing Discourses on Globalization. In M. Caiani, D. Della Porta, & C. Wagemann (Eds.), *Mobilizing on the extreme right: Germany, Italy, and the United States*. New York: Oxford University Press.
- Calin, M. (2013). Former Romanian MEP jailed for land exchange deals. Retrieved from <http://www.euractiv.com/justice/romanian-mep-jailed-land-exchange-news-519866> [Accessed on 20/07/2015].
- Canovan, M. (1984). 'People', Politicians and Populism 1. *Government and Opposition*, 19(3), 312-327.
- Canovan, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political studies*, 47(1), 2-16.
- Canovan, M. (2005). *The people*. Cambridge: Polity.

- Capelos, T., Katsanidou, A., & Demertzis, N. (2017). Back to black: Values, ideology and the black box of political radicalization. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 35, 35-68.
- Carey, H. (2014). Post-Communism Right Radicalism in Romania. In P. H. Merkl & L. Weinberg (Eds.), *The revival of right wing extremism in the nineties*. London: Frank Cass.
- Cârstocea, R. (2008). Heirs of the Archangel? The “New Right” Group and the Development of the Radical Right in Romania. *eSharp Special Issue: Reaction and Reinvention: Changing Times in Central and Eastern Europe*, 22-48.
- Carter, E. (2005). *The extreme right in Western Europe: Success or failure?* New York: Manchester University Press.
- Castles, F. G., & Mair, P. (1984). Left–right political scales: Some ‘expert’ judgments. *European Journal of Political Research*, 12(1), 73-88.
- CBC NEWS. (2012, June 2). Serbia president denies Srebrenica genocide. Retrieved from <http://www.cbc.ca/news/world/story/2012/06/02/serbia-srebrenica-nikolic.html> [Accessed on 03/10/2012].
- CeSID. Centre for Free Elections and Democracy.
- Chapel Hill. (2016). *Codebook. Chapel Hill Expert Survey-Trend File, version 1.1*. North Carolina: Chapel Hill, NC: University of North Carolina (chesdata. eu).
- Chutrova, E. (n.d.). Extreme right party in Macedonia. *Collège Universitaire de Sciences Po – Campus de Dijon. COESIONET European Cohesion and Territories Reaserch Netwoerk*. Retrieved from <http://www.sciencespo.fr/coesionet/sites/default/files/Macedonia%20nationalism.pdf> [Accessed on 28/03/2014].
- Cinpoes, R. (2010). *Nationalism and identity in Romania: a history of extreme politics from the birth of the state to EU accession*. London: IB Tauris.
- Cinpoes, R. (2013). Right-wing extremism in Romania. In R. Melzer & S. Serafin (Eds.), *Right-wing Extremism in Europe. Country Analyses, Counter-Strategies and Labor-Market Oriented Exit Strategies* (pp. 169). Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Circa. (2002). *A Political and Economic Dictionary of Eastern Europe* (1 ed.). London: Cambridge
- Ćirić, M. (2008). Serbian March 2008. *Peščanik*. Retrieved from <http://www.pescanik.net/content/view/2085/158> [Accessed on 20/12/2009].

- Clej, P. (2012). Neo-fascist parties gear up for Romania election. Retrieved from <http://www.thejc.com/news/world-news/61853/neo-fascist-parties-gear-romania-election> [Accessed on 29/07/2015].
- Cohen, L. J. (1998). *The politics of despair: radical nationalism and regime crisis in Serbia*. Paper presented at the Current Political Development in Serbia, The Kokkalis Program on Southeastern and East-Central Europe, Harvard University.
- Correia, S. (2010). Nationalist Violence in Post-Milošević Serbia: Extremist Right-Wing Youth Groups as Instruments of Intimidation of Civic-Minded Individuals and Organizations. In W. Benedek, C. Daase, V. Dimitrijević, & v. D. P. (Eds.), *Transnational Terrorism, Organized Crime and Peace-Building Human Security in the Western Balkans* (pp. 329-349). London: Palgrave Macmillan.
- Cox, M., & Durham, M. (2004). Η πολιτική του θυμού: η ακροδεξιά στις Ηνωμένες Πολιτείες. In P. Hainsworth (Ed.), *Η Ακροδεξιά. Ιδεολογία-Πολιτική - Κόμματα*. (pp. 508-549). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Daily mail. (2014, November 7). Bulgaria's parliament approves new government. Retrieved from <http://www.dailymail.co.uk/wires/ap/article-2825111/Bulgarias-parliament-approves-new-government.html> [Accessed on 25/09/2014].
- Dalton, R. J. (2004). *Democratic challenges, democratic choices*. Oxford: Oxford university press.
- Dalton, R. J., & Wattenberg, M. P. (2002). *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press on Demand.
- De Lange, S. L. (2007). A new winning formula? The programmatic appeal of the radical right. *Party Politics*, 13(4), 411-435.
- DeDominicis, B., Kanev, I., & Slavov, L. (2009). *Evolving Repertoires of Contention of the Bulgarian Nationalist Right: Militant Nationalism, Social Movements and European State-Building in Post-Colonial Bulgaria*. Paper presented at the International Society of Political Psychology, Dublin.
- DeDominicis, B. E. (2011). The Bulgarian ethnic model: post-1989 Bulgarian ethnic conflict resolution. *Nationalities Papers*, 39(3), 441-460.

- Derikonjic, M., & Bakovic, B. (2009). Rightist groups in Serbia multiply. Retrieved from <http://www.focus-fen.net/index.php?id=18914> [Accessed on 08/01/2010].
- Detrez, R. (2014). *Historical dictionary of Bulgaria* (3 ed.). Lanham: Rowman & Littlefield.
- Detterbeck, K. (2005). Cartel parties in western Europe? *Party Politics*, 11(2), 173-191.
- Deutsche Welle. (2008, January 26). Right-Wing Leaders to Form a European "Patriotic" Party. Retrieved from <http://www.dw.com/en/right-wing-leaders-to-form-a-european-patriotic-party/a-3090759> [Accessed on 22/10/2015].
- Deutsche Welle. (2016, June 17). Europe's right-wing parties meet near Vienna, urge Brexit. Retrieved from <http://m.dw.com/en/europes-right-wing-parties-meet-near-vienna-urge-brexite/a-19339474> [Accessed on 22/07/2016].
- Dézé, A. (2003). Between adaptation, differentiation and distinction: Extreme right-wing parties within democratic political systems. In R. Eatwell & C. Mudde (Eds.), *Western democracies and the new extreme right challenge*. London: Routledge.
- Dikov, I. (2009). Bulgaria Nationalist "Ataka" Party Leader Siderov: I Can't Be Follower of Hitler. Retrieved from http://www.Novinite.com/view_news.php?id=105072 [Accessed on 09/01/2010].
- Dinas, E., Georgiadou, V., Konstantinidis, I., & Rori, L. (2016). From dusk to dawn: Local party organization and party success of right-wing extremism. *Party Politics*, 22(1), 80-92.
- Domonji, P. (2014). Autonomists, "The Red Flag Of Communism". In *Extremism-Recognizing a Social Evil* (pp. 53-63). Belgrad: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.
- Doxiadis, A., & Matsaganis, M. (2012). National populism and xenophobia in Greece. In C. Fieschi, M. Morris, & L. Caballero (Eds.), *Populist Fantasies: European revolts in context* (pp. 31-98): Counterpoint.
- Drakulić, S. (2012). Serbia's Nationalist President Won't Destabilize the Region. Retrieved from <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jun/06/serbia-nationalist-president-tomislav-nikolic> [Accessed on 29/09/2012].
- Duijzings, G. (2000). *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*. New York: Columbia University Press

- Dunning, E. (2000). Towards a sociological understanding of football hooliganism as a world phenomenon. *European journal on criminal policy and research*, 8(2), 141-162.
- Dunning, E., Murphy, P. J., & Williams, J. (2014). *The roots of football hooliganism (RLE sports studies): An historical and sociological study* (2 ed.): Routledge.
- Dveri. (2015a). ПРОГРАМ СРПСКОГ ПОКРЕТА ДВЕРИ НОВИ НАРОДНИ ДОГОВОР (Πρόγραμμα Θέσεων). Retrieved from <http://www.dverisrpske.com/images/pdf/Program-Srpskog-pokreta-Dveri-2015-2.pdf> [Accessed on 23/01/2016].
- Dveri. (2015b). СТАТУТ СРПСКОГ ПОКРЕТА ДВЕРИ (Καταστατικό). Retrieved from <http://www.dverisrpske.com/images/pdf/Statut-DVERI-2015.pdf> [Accessed on 23/01/2016].
- Dveri. (n.d.a). Za savez sa rusijom. Retrieved from <http://www.dverisrpske.com/sr/program/izborni-program/4948-za-savez-sa-rusijom.html> [Accessed on 23/01/2016].
- Dzombic, J. (2014). Rightwing extremism in Serbia. *Race & Class*, 55(4), 106-110.
- Eatwell, R. (1993). Ideologies: Approaches and trends. In R. Eatwell & A. Wright (Eds.), *Contemporary political ideologies* (pp. 1-22). London: Pinter.
- Eatwell, R. (1996). On defining the 'Fascist Minimum': The centrality of ideology. *Journal of Political Ideologies*, 1(3), 303-319.
- Eatwell, R. (2000). The rebirth of the 'extreme right' in Western Europe? *Parliamentary affairs*, 53(3), 407-425.
- Eatwell, R. (2003). Ten theories of the extreme right. In R. Eatwell & L. Weinberg (Eds.), *Right-Wing Extremism in the Twenty-First Century*. London & New York: Routledge.
- Eatwell, R. (2004a). Introduction: The new extreme right challenge. In R. Eatwell & C. Mudde (Eds.), *Western democracies and the new extreme right challenge* (pp. 19-34). London: Routledge.
- Eatwell, R. (2004b). Η Ακροδεξιά και η Βρετανική Εξαίρεση: Η Προτεραιότητα της πολιτικής. In P. Hainsworth (Ed.), *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία – Πολιτική – Κόμματα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Eatwell, R. (2008). Towards a New Model of Right-Wing Charismatic Leadership. *Rasta*: <http://people.bath.ac.uk/mlsre/Charisma-Simon2.htm>. *Žiūrēta*, 4, 30.

- Eckstein, H. (2002). Case study and theory in political science. In R. Gomm, M. Hammersley, & P. Foster (Eds.), *Case study method: Key issues, key texts* (pp. 119-164). London: Sage Publications.
- Ellinas, A. (2010). *The media and the far right in Western Europe: Playing the nationalist card*. New York: Cambridge University Press.
- Ellinas, A. (2013). The rise of Golden Dawn: The new face of the far right in Greece. *South European Society and Politics*, 18(4), 543-565.
- Ennsner, L. (2012). The homogeneity of West European party families: The radical right in comparative perspective. *Party Politics*, 18(2), 151-171.
- ERRC. (2007, May 18). Bulgarian EU Observer Makes Anti-Romani Statements in European Parliament. Retrieved from <http://www.errc.org/article/bulgarian-eu-observer-makes-anti-romani-statements-in-european-parliament/2768> [Accessed on 10/10/2015].
- Eurobarometer, S. (2019). Standard Eurobarometer 91, Public opinion in the European Union, First results. *Brussels: European Commission*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/standard/surveyky/2253> [Accessed on 14/01/2020].
- European Election Database. (n.d.). Bulgaria: Parliamentary Election 2009. Retrieved from http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/BGPA2009_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/BGPA2009_Display_C1&top=yes [Accessed on 27/10/2015].
- European External Action Service. (2013, April 19). Serbia and Kosovo reach landmark deal. Retrieved from http://eeas.europa.eu/top_stories/2013/190413_eufacilitated_dialogue_en.htm [Accessed on 16/01/2016].
- European Parliament. (2007). End of the Identity, Tradition and Sovereignty political group as Romanian MEPs leave. Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=en&type=IM-PRESS&reference=20071109BRI12778&secondRef=ITEM-003-en> [Accessed on 22/10/2015].
- European Parliament. (2014). Review, European and National Elections Figured Out. 2014 European elections. Retrieved from

- http://www.europarl.europa.eu/pdf/elections_results/review.pdf [Accessed on 28/10/2015].
- Fennema, M. (2005). Populist parties of the right. In J. Rydgren (Ed.), *Movements of exclusion: Radical right-wing populism in the Western world* (pp. 1-24). New York: Nova Science Publishers.
- Fischer-Galati, S. (1993). The political right in Eastern Europe in historical perspective. In J. Held (Ed.), *Democracy and Right-Wing Politics in Eastern Europe in the 1990's* (pp. 1-12). New York: Boulder: East European Monographs.
- Flecker, J., Kirschenhofer, S., Balazs, G., De Weerd, Y., De Witte, H., Catellani, P., . . . Pogliani Milet, F. (2004). Socio-economic change, individual reactions and the appeal of the extreme right. Final Project Report. Deliverable 7 for the project 'Socio-Economic Change, Individual Reactions and the Appeal of the Extreme Right'(SIREN).
- Focus. (2015, September 22). Bulgaria should not accept refugees: Patriotic Front leader. *Focus Information Agency*. Retrieved from <http://www.focus-fen.net/news/2015/09/22/383961/bulgaria-should-not-accept-refugees-patriotic-front-leader.html> [Accessed on 05/10/2015].
- Freedman, M. (1996). *Ideologies and political theory: A conceptual approach*. Clarendon: Oxford University Press on Demand.
- Frussetta, J., & Glont, A. (2009). Interwar fascism and the post-1989 radical right: Ideology, opportunism and historical legacy in Bulgaria and Romania. *Communist and Post-Communist Studies*, 42(4), 551-571.
- Gallagher, T. (1997). Nationalism and Post-Communist Politics The Party of Romanian National Unity, 1990-1996. In L. Stan (Ed.), *Romania in Transition*. Dartmouth: Aldershot.
- Gallagher, T. (2003). *Romania's Greater Romania Party: Defying Political Categorisation*. Paper presented at the Paper presented on ECPR Conference in Marburg, Germany.
- Gallagher, T. (2005). *Modern Romania: The end of communism, the failure of democratic reform, and the theft of a nation*. New York: NYU Press.
- Ganev, V. I. (2006). Ballots, bribes, and state building in Bulgaria. *Journal of Democracy*, 17(1), 75-89.

- Gec, J. (2012). Tomislav Nikolic, ‘Toma The Gravedigger’, Elected Serbian President. Retrieved from http://www.huffingtonpost.com/2012/05/21/tomislav-nikolic-serbia-president_n_1532736.html [Accessed on 04/10/2012].
- Gellner, E. (1992). *Έθνη και εθνικισμός*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Genov, N. (2010a). *National and Right-Wing Radicalism in the New Democracies: Bulgaria*. Paper presented at the conference of the Friedrich-Ebert-Foundation on “Right-wing Extremism in CEE-Countries”, Budapest.
- Genov, N. (2010b). Radical nationalism in contemporary Bulgaria. *Rev. Eur. Stud.*, 2, 35.
- Georgiadou, V. (2013a). Right-wing populism and extremism: The rapid rise of “Golden Dawn” in crisis-ridden Greece. In R. Melzer & S. Serafin (Eds.), *Right-wing Extremism in Europe. Country Analyses, Counter-Strategies and Labor-Market Oriented Exit Strategies* (pp. 75-101). Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Georgiadou, V. (2013b). *Protest, revenge, or belief? Explaining extremist voting in Greece*. Paper presented at the Greek Politics in Crisis: Challenges to the Open Society, LSE, London.
- Georgiadou, V., Rori, L., & Roumanias, C. (2018). Mapping the European far right in the 21st century: A meso-level analysis. *Electoral Studies*, 54, 103-115.
- Givens, T. E. (2005). *Voting radical right in Western Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Golder, M. (2003). Explaining variation in the success of extreme right parties in Western Europe. *Comparative Political Studies*, 36(4), 432-466.
- Gordy, E. (2013). *Guilt, responsibility, and denial: The past at Stake in post-Milosevic Serbia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Grabbe, H. (2016). Καμπανάκι» για Ευρώπη η ακροδεξιά στροφή της Αυστρίας. Retrieved from http://www.euro2day.gr/ftcom_gr/article-ft-gr/1422669/kampanaki-gia-evroph-h-akrodexia-strofh-ths.html [Accessed on 10/07/2016].
- Grdešić, I. (1999). The Radical Right in Croatia and Its Constituency. In S. Ramet (Ed.), *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

- Griffin, R. (1999). Net gains and GUD reactions: Patterns of prejudice in a Neo-fascist groupuscule. *Patterns of Prejudice*, 33(2), 31-50.
- The growing power of Serbia's nationalist right. The 'radicalisation' of Serbian society? (1998). *Strategic Comments*, 4(3).
- Guzina, D. (2003). Socialist Serbia's narratives: From Yugoslavia to a greater Serbia. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 17(1), 91-111.
- Gvosdev, N. (2013). Η συμφωνία Κοσόβου – Σερβίας. Αποβαλκανοποιώντας τα Βαλκάνια. Retrieved from <http://foreignaffairs.gr/articles/69284/nikolas-k-gvosdev/i-symfonia-kosoboy-serbias> [Accessed on 16/01/2016].
- Hainsworth, P. (2004). Εισαγωγή: η ακροδεξιά. In P. Hainsworth (Ed.), *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία – Πολιτική – Κόμματα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Hainsworth, P. (2008). *The extreme right in Europe*. New York: Routledge.
- Halikiopoulou, D., Mock, S., & Vasilopoulou, S. (2013). The civic zeitgeist: nationalism and liberal values in the European radical right. *nations and nationalism*, 19(1), 107-127.
- Hedl, D. (2005). Croatia's Willingness To Tolerate Fascist Legacy Worries Many. *Institute for War & Peace Reporting*, 73. Retrieved from <https://iwpr.net/global-voices/croatias-willingness-tolerate-fascist-legacy> [Accessed on 08/06/2014].
- Heinisch, R. (2003). Success in opposition–failure in government: explaining the performance of right-wing populist parties in public office. *West European Politics*, 26(3), 91-130.
- Held, J. (1996). *Populism in Eastern Europe: racism, nationalism, and society* (Vol. 440). New York: East European Monographs Boulder, CO.
- Helsinki Committee for Human Rights in Serbia. (2004a). Early elections: Pragmatic nationalism wins. *101*, 1-7. Retrieved from <http://www.helsinki.org.rs/doc/HB-No101.pdf> [Accessed on 01/08/2014].
- Helsinki Committee for Human Rights in Serbia. (2004b). Serb Progressive Party: A Pretended Transformation. *Helsinki Bulletin*, 56, 1-7. Retrieved from <http://www.helsinki.org.rs/doc/HB-No56.pdf> [Accessed on 16/10/2012].
- Helsinki Committee for Human Rights in Serbia. (2009). Radicalization: A Constant Threat to Democratic Forces. *Helsinki Bulletin*, 44. Retrieved from <http://www.helsinki.org.rs/doc/HB-No44.pdf> [Accessed on 22/01/2016].

- Helsinki Committee for Human Rights in Serbia. (2012). The Circle is closed *Helsinki Bulletin*, 88, 1-7. Retrieved from <http://helsinki.org.rs/doc/HB-No88.pdf> [Accessed on 14/10/2012].
- Heywood, A. (2006). *Εισαγωγή στην πολιτική* (Γ. Καράμπελας, Trans.). Αθήνα: Πόλις.
- Heywood, A. (2007). *Πολιτικές ιδεολογίες* (Χ. Κουτρής, Trans.). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Heywood, A. Π.-Ε. Ν. Μ., μτφ. (2011). *Βασικές έννοιες της πολιτικής επιστήμης* (Ε. Κοτσυφού, Trans.). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Hima, A. (2010). The Cham Issue: Past, Present and Solutions in the Light of European Integration of South East Europe. *Present and Solutions in the Light of European Integration of South East Europe*.
- Hobsbawn, E. (1994). *Εθνη και Εθνικισμός από το 1790 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Hockenos, P. (1993). *Free to hate: The rise of the right in post-communist Eastern Europe*. London & New York: Routledge.
- Hoffman, R. R., Shadbolt, N. R., Burton, A. M., & Klein, G. (1995). Eliciting knowledge from experts: A methodological analysis. *Organizational behavior and human decision processes*, 62(2), 129-158.
- Hooghe, L., Bakker, R., Brigevich, A., De Vries, C., Edwards, E., Marks, G., . . . Vachudova, M. (2010). Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning. *European Journal of Political Research*, 49(5), 687-703.
- Huber, J., & Inglehart, R. (1995). Expert interpretations of party space and party locations in 42 societies. *Party Politics*, 1(1), 73-111.
- Husbands, C. T. (1992). The other face of 1992: The extreme-right explosion in Western Europe. *Parliamentary affairs*, 45(3), 267-284.
- IBNA. (2019). Opinion Poll: Serbs trust Putin – Rise of Euroscepticism. Retrieved from <https://balkaneu.com/opinion-poll-serbs-trust-putin-rise-of-euroscepticism/> [Accessed on 14/01/2019].
- Ibroscheva, E., & Raicheva-Stover, M. (2009). The Politics of Hate: Media and the Rise to Power of Ultra-Nationalism in Bulgaria. *Limina*, 15.

- Ignazi, P. (1992). The silent counter-revolution: Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe. *European Journal of Political Research*, 22(1), 3-34.
- Ignazi, P. (1996). *New Challenges: Post Materialism and the Extreme Right*. Paper presented at the Estudio/Working Paper 91.
- Ignazi, P. (1997). The Extreme Right in Europe: A Survey. In P. H. Merkl & L. Weinberg (Eds.), *The Revival of Right-Wing Extremism in the Nineties*. London: Frank Cass.
- Ignazi, P. (2002). The extreme right: defining the object and assessing the causes. In M. Schain, A. Zolberg, & P. Hossay (Eds.), *Shadows over Europe: The development and impact of the extreme right in Western Europe* (pp. 21-37). London: Palgrave Macmillan.
- Ignazi, P. (2003). *Extreme right parties in Western Europe*. New York: Oxford University Press on Demand.
- IMF Survey Magazine. (2009). Romania Receives Support from IMF to Counter Crisis. *Interview with Jeffrey Franks, (the IMF's mission chief for Romania)*, 4.
- International Radio Serbia. (2012, February 10). Suzana Grubješić: Kosovo is not going to be a neighbour of Serbia. Retrieved from <http://voiceofserbia.org/content/suzana-grubje%C5%A1i%C4%87-kosovo-not-going-be-neighbour-serbia> [Accessed on 09/10/2012].
- International Visegrad Fund. (n.d.). The radical right movements and the constraints on the civil liberties – the Bulgarian case. In.
- Ionescu, G., & Gellner, E. (1969). *Populism: its meaning and national characteristics*. New York: Macmillan.
- Iordachi, C. (2004). Charisma, religion, and ideology: Romania's interwar Legion of the Archangel Michael. In J. R. Lampe & M. Mazower (Eds.), *Ideologies and National Identities: the Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*. Budapest: Central European University Press.
- Iordachi, C. (2010). *Comparative fascist studies: new perspectives*. London & New York: Routledge.
- Iordachi, C. (2013). *Country Report: Romania*. Florence: European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory.

- iospress. (1999, Μάιος 22). Ο εντιμότετος φίλος μας. Retrieved from <http://www.iospress.gr/mikro1999/mikro19990522.htm> [πρόσβαση 07/01/2016].
- Irvine, J. (1996). Extreme Right Parties and the Extremist Electorate in Croatia, 1990-1995 *National Council for Soviet and East European Research*.
- Irvine, J. (1997). Ultrnationalist ideology and state-building in Croatia, 1990–1996. *Problems of Post-Communism*, 44(4), 30-43.
- Irvine, J. A., & Lilly, C. S. (2007). Boys must be boys: Gender and the Serbian Radical Party, 1991–2000. *Nationalities Papers*, 35(1), 93-120.
- Irvine, W. D. (1988). *The Boulanger Affair Reconsidered: Royalism, Boulangism, and the Origins of the Radical Right in France*. New York: Oxford University Press.
- Ishiyama, J. (1998). Strange bedfellows: explaining political cooperation between communist successor parties and nationalists in Eastern Europe. *nations and nationalism*, 4(1), 61-85.
- Ishiyama, J. (2009). Historical legacies and the size of the red-brown vote in post-communist politics. *Communist and Post-Communist Studies*, 42(4), 485-504.
- Ivancheva, M. (2013a). A people divided: violent conflict emerging in Bulgaria. *Pandora-box*.
- Ivancheva, M. (2013b). A vicious cycle? Some notes on the Bulgarian protests from the summer of 2013. Retrieved from <http://www.criticatac.ro/lefteast/a-vicious-cycle-some-notes-on-the-bulgarian-protests-from-the-summer-of-2013/> [Accessed on 02/09/2015].
- Ivanov, C., & Ilieva, M. (2005). Bulgaria. In C. Mudde (Ed.), *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*. London & New York: Routledge.
- Ivarsflaten, E. (2008). What unites right-wing populists in Western Europe? Re-examining grievance mobilization models in seven successful cases. *Comparative Political Studies*, 41(1), 3-23.
- Janis, I. L. (1982). *Groupthink: Psychological studies of policy decisions and fiascoes* (2 ed.). Boston: Houghton Mifflin.
- Janos, A. C. (1993). Continuity and change in Eastern Europe: Strategies of post-Communist politics. *East European politics and societies*, 8(1), 1-31.

- Jovanovic, I. (2012b). Serbia's Nikolic: a changed man? Retrieved from http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/05/28/feature-01 [Accessed on 08/10/2012].
- Jovanović, I. (2012a). Serbia expressing more interest in Russia. Retrieved from http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/10/01/feature-03 [Accessed on 08/10/2012].
- Karasimeonov, G. (2004). *The Crisis of the First Post-Communist Party System in Bulgaria*. Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, Uppsala, Sweden.
- Katz, R. S., & Mair, P. (1995). Changing models of party organization and party democracy: the emergence of the cartel party. *Party Politics*, 1(1), 5-28.
- Kavalski, E. (2007). “Do Not Play with Fire”: The End of the Bulgarian Ethnic Model or the Persistence of Inter-Ethnic Tensions in Bulgaria? *Journal of Muslim Minority Affairs*, 27(1), 25-36.
- Kedourie, E. (1999). *Ο εθνικισμός*. Αθήνα: Κατάρτι.
- Khan, S., & VanWynsberghe, R. (2008). *Cultivating the under-mined: Cross-case analysis as knowledge mobilization through cross-case analysis*. Paper presented at the Forum qualitative Sozialforschung/forum: Qualitative social research.
- Kirchick, J. (2011). Friends Forever. Why right-wing, ultranationalist Serbs love Qaddafi. *The new Republic*. Retrieved from <https://newrepublic.com/article/86424/qaddafi-libya-serbia-nato> [Accessed on 24/12/2015].
- Kitschelt, H. (1986). Political opportunity structures and political protest: Anti-nuclear movements in four democracies. *British journal of political science*, 16(1), 57-85.
- Kitschelt, H. (1992). The formation of party systems in East Central Europe. *Politics & Society*, 20(1), 7-50.
- Kitschelt, H. (1999). *Post-communist party systems: competition, representation, and inter-party cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitschelt, H. (2004). *Diversification and reconfiguration of party systems in postindustrial democracies* (F. E. Stiftung Ed.). Bonn
- Kitschelt, H., & McGann, A. J. (1995). *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

- Klandermans, B., & Mayer, N. (2005). *Extreme right activists in Europe: Through the magnifying glass*. London: Routledge.
- Kluknavská, A. (2014). *Enemies at the Gates: Framing Strategies of Far Right Parties in the Czech Republic and Slovakia*. Paper presented at the The SISP Conference 2014. University of Perugia and University for Foreigners of Perugia. September 11.
- Koktsidis, P., Armakolas, I., Maksimovic, M., & Feta, B. (2014). The Western Balkan EU Accession Process and the Greek Presidency *Policy Report, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), Athens, av. at: <http://bit.ly/28IVcw2> ISSN, 5484.*
- Kolak, I. (2012). Tomislav Nikolić, Serbia's New President. Retrieved from <http://unitedexplanations.org/english/2012/06/15/tomislav-nikolic-serbias-new-president> [Accessed on 02/10/2012].
- Kołodko, G. (2000). *Post-Communist Transition: The Thorny Road*. Rochester: University of Rochester Press.
- Konitzer, A. (2008). The Serbian radical party in the 2004 local elections. *East European politics and societies*, 22(4), 738-756.
- Kopeček, L. (2007). The Far Right in Europe. *Středoevropské politické studie*, 9(4), 280-293.
- Kopecký, P., & Mudde, C. (2002). The two sides of Euroscepticism: party positions on European integration in East Central Europe. *European Union Politics*, 3(3), 297-326.
- Kopecky, P., & Mudde, C. (2005). *Uncivil society?: contentious politics in post-communist Europe*. London: Routledge.
- Kostadinov, P. (2008). A message from Siderov. Retrieved from http://sofiaecho.com/2008/05/09/660554_a-message-from-siderov [Accessed on 25/11/2009].
- Kovačević, D. (2008). *ANTI-SEMITISM IN SERBIA AND ITS (RE) INVENTION AFTER 1999*. Central European University,
- Köves, A. (1992). Shock-Therapy versus Gradual Change: Economic Problems and Policies in Central and Eastern Europe (1989-1991). *Acta Oeconomica*, 44(1/2), 13-35.

- Krasimirov, A. (2012). Bulgaria nationalists rally in support of Muslims' trial. Retrieved from <http://www.reuters.com/article/2012/10/29/us-bulgaria-islam-trial-idUSBRE89S0OB20121029> [Accessed on 19/10/2015].
- Krastev, I. (2007). Is East-Central Europe backsliding? The strange death of the liberal consensus. *Journal of Democracy*, 18(4), 56-64.
- Krasteva, A. (2007). Europeanization and institutionalization of migration policy. In M. Getova & A. Uste (Eds.), *The impact of European Union: the case of Bulgaria, the case of Turkey*. Sofia: New Bulgaria University.
- Krasteva, A. (2016). The post-communist rise of national populism: Bulgarian paradoxes. In G. Lazaridis, G. Campani, & A. Benveniste (Eds.), *The Rise of the Far Right in Europe* (pp. 161-200). London: Palgrave Macmillan.
- Krasteva, A. (2013). Bulgarian populism. Retrieved from <https://annakrasteva.wordpress.com/2013/12/25/bulgarian-populism> [Accessed on 24/09/2015].
- Kriesi, H. (1995). The Political Opportunity Structure: Its Impact on Their Mobilization. In J. C. Jenkins & B. Klandermans (Eds.), *The Politics of Social Protest. Comparative Perspectives on States and Social Movements*. London: UCL.
- Kriesi, H., Koopmans, R., Duyvendak, J. W., & Giugni, M. G. (1992). New social movements and political opportunities in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 22(2), 219-244.
- Kriesi, H., Koopmans, R., Duyvendak, J. W., & Giugni, M. G. (1995). *New social movements in Western Europe: A comparative analysis*. London: UCL.
- Kurir. (2007, December 24). Arkan Radikal. Retrieved from <http://www.kurir.rs/arkan-radikal-clanak-21866> [Accessed on 08/01/2015].
- Laclau, E. (2005). *On populist reason*. London & New York: Verso.
- Langenbacher, N., & Schellenberg, B. (2011). Introduction: An anthology about the manifestations and development of the radical right in Europe. In N. Langenbacher & B. Schellenberg (Eds.), *Is Europe on the "right" path. Right-wing extremism and right-wing populism in Europe* (pp. 11-25). Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Lansford, T. (2015). *Political handbook of the world 2015*: Cq Press.

- Lazea, D. D. (2015). Domestic Politics and European Integration in Serbia. The Year 2012 and the Paradox of Moderate Nationalism. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 183(May), 99-104.
- Lazović, K. (2005). Antisemitism as a Contest of the Other. *The Quilliam Press*.
- Leviev – Sawyer, C. (2013). Bulgaria's new far-right Nationalist Party to apply for official registration. *Independent Balkans News Agency*. Retrieved from <http://www.balkaneu.com/bulgarias-far-right-nationalist-party-apply-official-registration/> [Accessed on 05/10/2015].
- Leviev – Sawyer, C. (2014). Just when you thought it could not get weirder: meet Bulgaria's Patriotic Front. *Independent Balkans News Agency*. Retrieved from <http://www.balkaneu.com/thought-weirder-meet-bulgarias-patriotic-front/> [Accessed on 05/10/2015].
- Lialiouti, Z. (2013). Golden Dawn: Is it the beginning of the end? *Policy Network*. Retrieved from http://www.policy-network.net/pno_detail.aspx?ID=4478&title=Golden-Dawn-Is-it-the-beginning-of-the-end
- Macovei, E.-I. (2013). Neo-Nazis Sympathizers on the Forums of the Romanian Online Publications. *Styles of Communication*, 5(1).
- Madroane, I. D. (2013). New Times, Old Ideologies? Recontextualizations of Radical Right Thought in Postcommunist. In R. Wodak & J. Richardson (Eds.), *Analysing Fascist Discourse: European Fascism in Talk and Text*: Routledge.
- Mair, P. (2002). Populist democracy vs party democracy. In P. Mair & Y. Surel (Eds.), *Democracies and the populist challenge* (pp. 81-98). London: Macmillan.
- Mair, P., & Mudde, C. (1998). The party family and its study. *Annual review of political science*, 1(1), 211-229.
- Maksimovic, M., & Armakolas, I. (2014). The March 2014 Parliamentary Elections in Serbia and their Legacy. *ELIAMEP Briefing Notes*, 31.
- Mann, M. (2004). *Fascists*. New York: Cambridge University Press.
- Mareš, M. (2006). *Transnational Networks of Extreme Right Parties in East Central Europe: Stimuli and Limits of Cross-Border Cooperation*. Paper presented at the 20th IPSA World Congress, Fukuoka.
- Mareš, M. (2009). The extreme right in Eastern Europe and territorial issues. *Středoevropské politické studie*, 11(2-3), 82-106.

- Mareš, M. (2014). The extreme right's relationship with Islam and Islamism in East-Central Europe: From allies to enemies. *East European politics and societies*, 28(1), 205-224.
- Mareš, M., & Stojar, R. (2012). Extreme-right paramilitary units in Eastern Europe. In A. Mammone, E. Godin, & B. Jenkins (Eds.), *Mapping the extreme right in contemporary Europe: From local to transnational* (pp. 159-172): Routledge.
- Marian, C. G., & King, R. F. (2010). Plus ça change: Electoral law reform and the 2008 Romanian parliamentary elections. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(1), 7-18.
- Marinos, M. (2015). Anti-Neoliberal Neoliberalism: Post-Socialism and Bulgaria's "Ataka" Party. *tripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 13(2), 274–297-274–297.
- Markotich, S. (2004). Σερβία: εξτρεμισμός από τα πάνω και συσκότιση των ορίων δεξιάς και αριστεράς. In P. Hainsworth (Ed.), *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία – Πολιτική – Κόμματα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Marković, M. (2015). A Culture of Violence – The Politics of Serbian Football Hooliganism. *Futbolgrad*. Retrieved from <http://futbolgrad.com/a-culture-of-violence-the-politics-of-serbian-football-hooliganism/> [Accessed on 07/02/2016].
- Marks, G., Hooghe, L., Nelson, M., & Edwards, E. (2006). Party ideology and European integration: an east-west comparison. In G. Marks, L. Hooghe, M. Nelson, & E. Edwards (Eds.), *Public Opinion, Party Competition, and the European Union in Post-Communist Europe* (pp. 65-82). New York: Palgrave.
- Maxfield, E. (2009). ROMANIA'S PARLIAMENTARY ELECTIONS, 30 NOVEMBER 2008. *Representation*, 45(4), 485-493.
- Mazzoleni, G. (2003). The media and the growth of neo-populism in contemporary democracies. In G. Mazzoleni, J. Stewart, & B. Horsfield (Eds.), *The media and neo-populism: A contemporary comparative analysis* (pp. 1-20). Westport: Praeger.
- Mazzoleni, G. (2008). Populism and the media. In D. Albertazzi & D. McDonnell (Eds.), *Twenty-First Century Populism. The Spectre of Western European Democracy* (pp. 49-64). New York: Palgrave Macmillan.

- Mazzoleni, G., Stewart, J., & Horsfield, B. (2003). *The media and neo-populism: A contemporary comparative analysis*. Westport: Praeger
- McGann, A. J., & Kitschelt, H. (2005). The radical right in the Alps: evolution of support for the Swiss SVP and Austrian FPÖ. *Party Politics*, 11(2), 147-171.
- Mény, Y., & Surel, Y. (2002). The constitutive ambiguity of populism. In Y. Mény & Y. Surel (Eds.), *Democracies and the populist challenge* (pp. 1-21). London: Macmillan.
- Merkel, P. H. (1997). Why are they so strong now? Comparative reflections on the revival of the radical right in Europe. In P. H. Merkcl & L. Weinberg (Eds.), *The Revival of Right-Wing Extremism in the Nineties* (pp. 17-46). London: Frank Cass.
- Meyer, D. S., & Minkoff, D. C. (2004). Conceptualizing political opportunity. *Social forces*, 82(4), 1457-1492.
- Mezzofiore, G. (2014). The Bulgarian Golden Dawn: Nationalists Launch Attacks Against Syrian Refugees. *ibtimes*. Retrieved from <http://www.ibtimes.co.uk/bulgarian-golden-dawn-nationalists-launch-attacks-against-syrian-refugees-1431550> [Accessed on 05/10/2015].
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks: Sage.
- Mileva, M. (2014). Bulgaria. Results 2014. *Transformations of Populism in Europe and the Americas: History and Recent Trends*. Retrieved from <http://www.transform-network.net/focus/the-eu-elections-from-a-left-perspective/news/detail/Programm/bulgaria.html>
- Milošević, S. (2000). "Anti-fascism" According to Serbia's Right Wing. In *Extremism-Recognizing a Social Evil* (pp. 19-29). Belgrad: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Milovanović, B. (2012). In Brussels, Nikolić Eases Europe's Fears. Retrieved from http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/06/19/feature-01 [Accessed on 29/09/2012].
- Milza, P. (2004). *Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης. Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα* (Γ. Καυκιάς, Trans. N. Βουλέλης Ed.). Αθήνα: Scripta.
- Minkenberg, M. (1997). The new right in France and Germany: Nouvelle droite, neue rechte, and the new right radical parties. In P. Merkcl & L. Weinberg (Eds.),

- The Revival of Right-Wing Extremism in the Nineties* (pp. 65-90). London: Frank Cass.
- Minkenber, M. (2000). The renewal of the radical right: between modernity and anti-modernity. *Government and Opposition*, 35(2), 170-188.
- Minkenber, M. (2002). The radical right in postsocialist Central and Eastern Europe: comparative observations and interpretations. *East European politics and societies*, 16(2), 335-362.
- Minkenber, M. (2003). The West European radical right as a collective actor: modeling the impact of cultural and structural variables on party formation and movement mobilization. *Comparative European Politics*, 1(2), 149-170.
- Minkenber, M. (2007). Between Tradition and Transition: The Central European Radical Right and the New European Order. In G. S. Liang (Ed.), *Europe for the Europeans: The Foreign and Security Policy of the Populist Radical Right*. Aldershot & Burlington: Ashgate.
- Minkenber, M. (2009). Leninist beneficiaries? Pre-1989 legacies and the radical right in post-1989 Central and Eastern Europe. Some introductory observations. *Communist and Post-Communist Studies*, 42(4), 445-458.
- Minkenber, M. (2010). Leninist beneficiaries? Pre-1989 legacies and the radical rights in post-1989 Central and Eastern Europe. In M. Minkenber (Ed.), *Historical Legacies and the Radical Right in Post-Cold War Central and Eastern Europe* (pp. 11-28). Stuttgart: Ibidem.
- Minkenber, M. (2011a). The radical right in Europe today: Trends and patterns in East and West. In N. Langenbacher & B. Schellenberg (Eds.), *Is Europe on the "Right" Path. Right-wing extremism and right-wing populism in Europe*, (pp. 37-56). Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Minkenber, M. (2011b). *The radical right in Europe: An overview*. Gótersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung.
- Minkenber, M. (2013). The European radical right and xenophobia in West and East: Trends, patterns and challenges. In R. Melzer & S. Serafin (Eds.), *Right-wing Extremism in Europe. Country Analyses, Counter-Strategies and Labor-Market Oriented Exit Strategies*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Minkenber, M. (2015). *Transforming the transformation?: The East European radical right in the political process*: Routledge.

- Minkenberg, M. (2017). *The radical right in Eastern Europe: Democracy under siege?* New York: Palgrave MacMillan.
- Mitev, P. E. (1997). The party manifestos for the Bulgarian 1994 elections. *The Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 13(1), 64-90.
- Mouffe, C. (2004). *Το δημοκρατικό παράδοξο* (Α. Κιουπκιολής, Trans. Σταυρακάκης, Γ. ed.). Αθήνα: Πόλις.
- Mouzelis, N. (1985). On the concept of populism: populist and clientelist modes of incorporation in semiperipheral polities. *Politics & Society*, 14(3), 329-348.
- Mudde, C. (1995). Right-wing extremism analyzed: A comparative analysis of the ideologies of three alleged right-wing extremist parties (NPD, NDP, CP'86). *European Journal of Political Research*, 27(2), 203-224.
- Mudde, C. (1996a). The paradox of the anti-party party: Insights from the extreme right. *Party Politics*, 2(2), 265-276.
- Mudde, C. (1996b). The war of words defining the extreme right party family. *West European Politics*, 19(2), 225-248.
- Mudde, C. (1999). The single-issue party thesis: Extreme right parties and the immigration issue. *West European Politics*, 22(3), 182-197.
- Mudde, C. (2000a). Extreme-right parties in Eastern Europe. *Patterns of Prejudice*, 34(1), 5-27.
- Mudde, C. (2000b). *The ideology of the extreme right*. Manchester & New York: Manchester University Press.
- Mudde, C. (2003). *Globalisation and The Extreme Right Backlash*. Paper presented at the Paper presented at the international seminar "Challenges to the New World Order: Anti-Globalism and Counter-Globalism, Amsterdam.
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541-563.
- Mudde, C. (2005a). Racist extremism in central and eastern Europe. *East European politics and societies*, 19(2), 161-184.
- Mudde, C. (2005b). *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*. London & New York: Routledge.
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press
- Mudde, C. (2010). The populist radical right: A pathological normalcy. *West European Politics*, 33(6), 1167-1186.

- Mudde, C. (2011). *Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη* (Θ. Αθανασίου, Trans. Π. Παπασαραντόπουλος Ed.). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Mudde, C. (2013). Three decades of populist radical right parties in Western Europe: So what? *European Journal of Political Research*, 52(1), 1-19.
- Mudde, C. (2014). The far right and the European elections. *Current History*, 113(761), 98-103.
- Mudde, C. (2015). Λαϊκισμός και Φιλελεύθερη δημοκρατία: Η Ελλάδα ως εξαίρεση ή εικόνα από το μέλλον της Ευρώπης; . Retrieved from <http://www.chronosmag.eu/index.php/c-mudde-ls-flth-e-lle-xs-p-ll-p.html> [Accessed on 24/05/2015].
- Mudde, C. (2016a). Populist radical right parties in Europe today. In J. Abromeit, Y. Norman, G. Marotta, & B. Chesterton (Eds.), *Transformations of Populism in Europe and the Americas: History and Recent Trends* (pp. 295-307). London: Bloomsbury Academic.
- Mudde, C. (2016b). The study of populist radical right parties: Towards a fourth wave. *C-REX Working Paper Series*, 1(1).
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013a). *Λαϊκισμός στην Ευρώπη και την Αμερική - Απειλή ή διόρθωση για τη δημοκρατία;* (Π. Ασλανίδης, Trans.). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013b). Exclusionary vs. inclusionary populism: Comparing contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 48(2), 147-174.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013c). Populism. In M. Freeden, L. T. Sargent, & M. Stears (Eds.), *Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: Oxford University Press.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013d). Λαϊκισμός και (φιλελεύθερη) δημοκρατία: ένα αναλυτικό πλαίσιο (Π. Ασλανίδης, Trans.). In C. Mudde & C. R. Kaltwasser (Eds.), *Λαϊκισμός στην Ευρώπη και την Αμερική - Απειλή ή διόρθωση για τη δημοκρατία;* . Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013e). Λαϊκισμός: διόρθωση και απειλή για τη δημοκρατία (Π. Ασλανίδης, Trans.). In C. Mudde & C. R. Kaltwasser (Eds.), *Λαϊκισμός στην Ευρώπη και την Αμερική - Απειλή ή διόρθωση για τη δημοκρατία;* . Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

- Mungiu-Pippidi, A. (2007). Is East-Central Europe Backsliding? EU Accession Is No" End of History". *Journal of Democracy*, 18(4), 8-16.
- Murati, E. (2013). Experts refute nationalist party in Albania. *Southeast European Time*. Retrieved from http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2013/05/29/feature-01 [Accessed on 29/05/2013].
- Nedelcu, H., & Miller, C. (2011). Migration and the extreme right in western Europe. *Review of European and Russian Affairs*, 6(1).
- Nielsen, C. A. (2013). Stronger than the state? Football hooliganism, political extremism and the Gay Pride Parades in Serbia. *Sport in Society*, 16(8), 1038-1053.
- Norris, P. (2005). *Radical right: Voters and parties in the electoral market*. New York: Cambridge University Press.
- Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. New York: Cambridge University Press.
- Novinite. (2008, June 22). Rightist Extremists Call for Anti-Gay Measures in Bulgaria. Retrieved from http://www.Novinite.com/view_news.php?id=94392 [Accessed on 15/02/2010].
- Novinite. (2009, July 06). "Ataka" Leader Siderov: Nationalism Not Taboo in Bulgaria after Elections. *Sofia News Agency*. Retrieved from http://www.Novinite.com/view_news.php?id=105421 [Accessed on 10/03/2010].
- Novinite. (2009, June 15). Bulgaria Far-Right Leader Siderov Receives College Degree. *Sofia News Agency*. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/104702/Bulgaria+Far-Right+Leader+Siderov+Receives+College+Degree> [Accessed on 14/10/2015].
- Novinite. (2010, November 27). Bulgaria Nationalists Blocked at Serbia's Border. Cry Foul, . Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/122612/Bulgaria+Nationalists+Blocked+at+Serbia%27s+Border%2C+Cry+Foul> [Accessed on 20/10/2015].
- Novinite. (2010, September 06). Bulgarian Nationalist Leader Reanimates Turkish Irredentist Threat. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/119879/Bulgarian+Nationalist+Leader+Reanimates+Turkish+Irredentist+Threat> [Accessed on 20/10/2015].

- Novinite. (2012, June 14). Nationalists Rally against Sofia Mosque Loudspeakers. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/140288/Nationalists+Rally+against+Sofia+Mosque+Loudspeakers> [Accessed on 16/10/2015].
- Novinite. (2012, March 25). Bulgarian MEP Stoyanov Founds New Nationalist Party. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/137861/Bulgarian+MEP+Stoyanov+Founds+New+Nationalist+Party> [Accessed on 06/10/2015].
- Novinite. (2012, October 29). Divided Bulgarian Xenophobes Stage Anti-Muslim Protests. *Sofia News Agency*. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/144575/Divided+Bulgarian+Xenophobes+Stage+Anti-Muslim+Protests> [Accessed on 19/10/2015].
- Novinite. (2012, September 14). Bulgarian Nationalists to Unite in Eve of 2013 Elections. Retrieved from http://www.Novinite.com/view_news.php?id=143217 [Accessed on 12/10/2016].
- Novinite. (2013, August 24). Nationalist Chief: Bulgaria, Russia Are Like Father and Son. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/153104/Nationalist+Chief%3A+Bulgaria%2C+Russia+Are+Like+Father+and+Son> [Accessed on 20/10/2015].
- Novinite. (2013, September 22). Bulgarian Nationalists 'Block' Border with Turkey over Refugee Wave. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/153854/Bulgarian+Nationalists+'Block'+Border+with+Turkey+over+Refugee+Wave> [Accessed on 23/09/2015].
- Novinite. (2014, August 06). Ataka Remains In Opposition – Leader. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/163894/Ataka+Remains+In+Opposition+%E2%80%93+Leader> [Accessed on 08/10/2015].
- Novinite. (2014, August 3). Two Bulgarian Nationalist Parties Team Up for Early Elections. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/162454/Two+Bulgarian+Nationalist+Parties+Team+Up+for+Early+Elections> [Accessed on 05/10/2015].
- Novinite. (2014, July 04). Nationalist Ataka Condemns Sofia Pride 2014. Retrieved from

- <http://www.Novinite.com/articles/161848/Nationalist+Ataka+Condemns+Sofia+Pride+2014> [Accessed on 17/10/2015].
- Novinite. (2014, July 07). President Plevneliev Urges Outgoing Parliament to Review Budget. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/161878/President+Plevneliev+Urges+Outgoing+Parliament+to+Review+Budget> [Accessed on 08/10/2015].
- Novinite. (2015, February 14). Bulgaria's Ataka Party to Seek Parliamentary Recognition of Crimea Referendum. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/166531/Bulgaria%E2%80%99s+Ataka+Party+to+Seek+Parliamentary+Recognition+of+Crimea+Referendum> [Accessed on 20/10/2015].
- Novinite. (2015, March 22). Bulgaria's Ataka Attending Int'l Forum of Far-Right Parties in Russia. Retrieved from <http://www.Novinite.com/articles/167386/Bulgaria%27s+Ataka+Attending+Int%27l+Forum+of+Far-Right+Parties+in+Russia> [Accessed on 20/10/2016].
- Obradovic-Wochnik, J. (2009). Knowledge, acknowledgement and denial in Serbia's responses to the Srebrenica massacre. *Journal of contemporary European studies*, 17(1), 61-74.
- OBRAZ. (n.d.). СРБСКИМ НЕПРИЈАТЕЉИМА (Οι εχθροί της Σερβίας). Retrieved from <http://www.obraz.rs/index1.htm> [Accessed on 28/12/2009].
- Obućina, V. (2012). *Right-wing extremism in Croatia*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Oesch, D. (2008). Explaining workers' support for right-wing populist parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International Political Science Review*, 29(3), 349-373.
- Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR). (2007). *Republic of Bulgaria: Presidential Elections 22 and 29 October 2006*. Retrieved from http://www.osce.org/documents/html/pdf/html/23404_en.pdf.html [Accessed on 21/03/2010].
- Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR). (2012). *Republic of Serbia. Parliamentary and Early Presidential Elections 6 and 20 May 2012*. Retrieved from Warsaw:

- <http://www.osce.org/odihr/elections/92509?download=true> [Accessed on 05/01/2016].
- Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR). (2013). *Romania. Parliamentary Elections 9 December 2012*. Retrieved from <http://www.osce.org/odihr/98757?download=true> [Accessed on 17/06/2016].
- Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR). (2014). *Republic of Serbia. Early Parliamentary Elections 16 March 2014* Retrieved from <http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/118968?download=true> [Accessed on 05/01/2016].
- Ornea, Z. (1999). *The Romanian extreme right: the nineteen thirties*. New York: East European Monographs, Columbia University Press.
- Orum, A. M., Feagin, J. R., & Sjoberg, G. (1991). Introduction: The nature of the case study. In A. M. Orum, J. R. Feagin, & G. Sjoberg (Eds.), *A case for the case study* (pp. 1-26). London: The University of North Carolina Press.
- Pandeli, P., & Κυρανούδη, Δ. (2013). Η αναζωπύρωση του αλβανικού εθνικισμού. Retrieved from <http://www.dw.de/%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B6%CF%89%CF%80%CF%8D%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CE%BB%CE%B2%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D/a-16938232> [πρόσβαση 26/03/2014].
- Panizza, F. (Ed.) (2005). *Populism and the mirror of democracy*. London & New York: Verso.
- Pantucci, R. (2011). A Typology of Lone Wolves: Preliminary Analysis of Lone Islamist Terrorists.
- Papadopoulos, Y. (2000). National Populism in Western Europe: an ambivalent Phenomenon. Retrieved from <http://www.unil.ch/webdav/site/iepi/users/epibiri1/public/papadopoulos1.pdf> [Accessed on 03/02/2013].
- Pappas, T. S. (2005). Shared culture, individual strategy and collective action: explaining Slobodan Milošević's charismatic rise to power. *Southeast European and Black Sea Studies*, 5(2), 191-211.

- Pasquino, G. (2008). Populism and democracy. In D. Albertazzi & D. McDonnell (Eds.), *Twenty-First Century Populism. The Spectre of Western European Democracy* (pp. 15-29). New York: Palgrave Macmillan.
- Pavasovic Trost, T., & Kovacevic, N. (2013). Football, hooliganism and nationalism: the reaction to Serbia's gay parade in reader commentary online. *Sport in Society*, 16(8), 1054-1076.
- Pavlović, D. (2012). Serbia after the May 2012 Elections. *Hungarian Review*, 3(04), 21-26.
- Paxton, R. (2006). *Η ανατομία του φασισμού* (Κ. Χαλμούκου, Trans.). Αθήνα: Κέδρος.
- Payne, S. G. (1995). *A history of fascism, 1914–1945*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Pedahzur, A., & Brichta, A. (2002). The institutionalization of extreme right-wing charismatic parties: a paradox? *Party Politics*, 8(1), 31-49.
- Perica, V. (2004). *Balkan idols: Religion and nationalism in Yugoslav states*. New York: Oxford University Press on Demand.
- Petakov, Z. (2009). Neonacističke, fašističke i ekstremno desničarske organizacije u Srbiji. In Ž. Klarić & P. Atanacković (Eds.), *Mapiranje desnog ekstremizma* (pp. 48). Novi Sad: Cenzura.
- Petrakos, G., & Totev, S. (2001). *The development of the Balkan region*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Pew Research Centre. (2018). Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities, and Key Social Issues. *Pew Research Forum*. Retrieved from <https://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues/> [Accessed on 11/10/2019].
- Pirro, A. (2015). *The populist radical right in Central and Eastern Europe: Ideology, impact, and electoral performance*. New York: Routledge.
- Pisoiu, D., & Ahmed, R. (2016). *Capitalizing on fear: The rise of right-wing populist movements in western Europe*. Paper presented at the OSCE Yearbook 2015.
- Polyakova, A. (2015). The Backward East? Explaining Differences in Support for Radical Right Parties in Western and Eastern Europe. *Journal of comparative politics*, 8(1).

- Pop-Eleches, G. (2001). Romania's politics of dejection. *Journal of Democracy*, 12(3), 156-169.
- Pop-Eleches, G. (2008). A party for all seasons: Electoral adaptation of Romanian Communist successor parties. *Communist and Post-Communist Studies*, 41(4), 465-479.
- Pop-Eleches, G., & Tucker, J. (2011). Communist legacies, and political values and behavior: A theoretical framework with an application to political party trust. *Comparative Politics*, 43(4), 379-408.
- Popescu, M. (2003). The parliamentary and presidential elections in Romania, November 2000. *Electoral Studies*, 22(2), 325-335.
- Popova, M. (2011). *Who supports Ataka? Analysis of individual level support for Bulgaria's radical nationalists*. Paper presented at the conference "Beyond Mosque, Church, and State: Negotiating Religious and Ethno-National Identities in the Balkans," Ohio State University.
- Postelnicescu, C. (2016). Europe's new identity: The refugee crisis and the rise of nationalism. *Europe's journal of psychology*, 12(2), 203.
- Pribićević, O. (1999). Changing fortunes of the Serbian radical right. In S. Ramet (Ed.), *The radical right in Central and Eastern Europe since 1989* (pp. 193-211). Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- PRM. (n.d.a). Doctrina Partidului România Mare. Retrieved from <http://www.universulromanesc.com/ginta/threads/1304-Doctrina-Partidului-Rom%C3%A2nia-Mare-%C2%96-Doctrina-Na%C5%A3ional%C4%83> [Accessed on 09/09/2014].
- PRM. (n.d.b). Statutul Partidului România Mare. Retrieved from http://prmraiova.files.wordpress.com/2008/05/statutul_prm.pdf [Accessed on 09/09/2014].
- Prowe, D. (1994). 'Classic' Fascism and the New Radical Right in Western Europe: Comparisons and Contrasts. *Contemporary European History*, 3(3), 289-314.
- Pupovac, D. (2009). *Radical Right in Central and Eastern Europe; Voting Behavior in a Comparative Perspective*, Central European University. Paper presented at the Fourth Annual Doctoral Conference, Budapest.
- Pytlas, B. (2015). *Radical right parties in Central and Eastern Europe: Mainstream party competition and electoral fortune*. Abingdon, New York: Routledge.

- Ragin, C. C. (2004). Turning the tables: How case-oriented research challenges. In H. Brady & D. Collirer (Eds.), *Rethinking social inquiry: Diverse tools, shared standards*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Ramet, S. (1999a). Defining the radical right: values and behaviors of organized intolerance in post-communist Central and Eastern Europe. In S. P. Ramet (Ed.), *The radical right in Central and Eastern Europe since 1989* (pp. 3-27). Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Ramet, S. (1999b). *Radical right in Central and Eastern Europe since 1989*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Ramet, S. (2006). The way we were—and should be again? European Orthodox Churches and the “idyllic past”. In T. Byrnes & P. Katzenstein (Eds.), *Religion in an Expanding Europe* (pp. 148-175). New York: Cambridge University Press.
- Rashkova, E. R. (2012). The 2011 Presidential election in Bulgaria: Have Bulgarians left the Left? *Electoral Studies*, 2(31), 462-465.
- Ray, L. (1999). Measuring party orientations towards European integration: Results from an expert survey. *European Journal of Political Research*, 36(2), 283-306.
- Reich, W. (1970). *The mass psychology of fascism*. New York: Macmillan.
- Reif, K., & Schmitt, H. (1980). Nine second-order national elections—a conceptual framework for the analysis of European Election results. *European Journal of Political Research*, 8(1), 3-44.
- Rekhtman, I. (2014). Russia and Europe’s Far Right. *Policy Briefing, Human Security Center*, 12(4).
- Republic of Bulgaria. *Constitution of the Republic of Bulgaria*. Retrieved from <http://www.parliament.bg/en/const/> [Accessed on 19/09/2015].
- RFE/RL. (2010, April 7). Serbian Ex-Foreign Minister Calls For Expunging Kosovo From Constitution. Retrieved from http://www.rferl.org/content/Serbian_Politician_Calls_For_Constitution_Without_Kosovo/2121325.html [Accessed on 08/01/2016].
- RFE/RL. (2012, May 30). A Few Things Not to Say If You’re Serbia’s President-Elect. Retrieved from <http://www.rferl.org/content/nikolic-vukovar-croatia-georgia-/24596666.html> [Accessed on 04/10/2012].

- Ristić, I. (2014). Parliamentary Elections in Serbia 2014: Replay or Reset? *Contemporary Southeastern Europe*, 1(2), 80-87.
- Rizman, R. (1999). The radical right politics in Slovenia. In S. Ramet (Ed.), *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Rizova, T. P. (2013). The Perils of Populist Radical Right Parties: The Case of the Bulgarian Attack Party. *Journal of Politics and Law*, 6(4), 160.
- Robson, C. (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου* (B. Νταλάκου & Κ. Βασιλικού, Trans. Κ. Μιχαλοπούλου & Φ. Καλυβά Eds. 2 ed.). Αθήνα: Gutenberg.
- Rohrschneider, R., & Whitefield, S. (2009). Understanding cleavages in party systems: issue position and issue salience in 13 post-communist democracies. *Comparative Political Studies*, 42(2), 280-313.
- România Mare. (1998, August 21).
- romareact.org. (2014). Hate Speech in Romania & Noua Dreapta. Retrieved from <http://romareact.org/news/view/2091> [Accessed on 29/07/2015].
- Rooduijn, M. (2014). Vox populismus: a populist radical right attitude among the public? *nations and nationalism*, 20(1), 80-92.
- Rosu, E. (2015). PROFILE: The Steaua owner once banned Queen songs from the training ground because Freddie Mercury was gay - but has prison really changed football's most controversial chairman? Retrieved from <http://www.goal.com/en/news/1717/editorial/2015/04/10/10572602/from-racism-and-homophobia-to-peace-and-religion-is-gigi> [Accessed on 18/07/2015].
- Rukaj, M. (2013). Albania: The nationalist revival. *Osservatoria Balcani e Caucaso*, 4.
- Ryan, N. (2003). *Into a world of hate: A journey among the extreme right*. London & New York: Routledge.
- Rydgren, J. (2002). Radical right populism in Sweden: Still a failure, but for how long? *Scandinavian Political Studies*, 25(1), 27-56.
- Rydgren, J. (2005). Is extreme right-wing populism contagious? Explaining the emergence of a new party family. *European Journal of Political Research*, 44(3), 413-437.
- Rydgren, J. (2007). The sociology of the radical right. *Annu. Rev. Sociol.*, 33, 241-262.

- Rydgren, J., & Ruth, P. (2013). Contextual explanations of radical right-wing support in Sweden: socioeconomic marginalization, group threat, and the halo effect. *Ethnic and Racial Studies*, 36(4), 711-728.
- Samardzija, A., & Robertson, S. (2012). Contradictory populism online: Nationalist and globalist discourses of the Serbian Radical Party's websites. *Communication, Politics & Culture*, 45(1), 96.
- Saponja, M. (2005). *Regional Report: Serbia's Nationalist Revival. Government accused of failing to stem resurgence of Serbian nationalism*. Retrieved from <https://iwpr.net/global-voices/regional-report-serbias-nationalist-revival> [Accessed on 02/02/2016].
- Sartori, G. (1987). *The theory of democracy revisited*. New Jersey: Chatham House Pub.
- Saveski, Z., & Sadiku, A. (2012). *The radical right in Macedonia*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, Department for Central and Eastern Europe.
- Savkova, L. G., & Stoyanov, D. (2011). Europe and the Bulgarian Parliamentary Election, 5 Ιουλίου 2009 *Election Briefing No 61*. Retrieved from <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-election-briefing-no-61.pdf&site=266> [Accessed on 07/10/2015].
- Schain, M., Zolberg, A., & Hossay, P. (2002). The development of radical right parties in Western Europe. In M. Schain, A. Zolberg, & P. Hossay (Eds.), *Shadows over Europe: The development and impact of the extreme right in Western Europe* (pp. 3-17). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Schmidt, P., & Stegmaier, M. (2014). The 2014 presidential and early parliamentary elections in Macedonia. *Electoral Studies*, 36(21), 210-239.
- Sekelj, L. (2000). Parties and elections: The Federal Republic of Yugoslavia-change without transformation. *Europe-Asia Studies*, 52(1), 57-75.
- Serbian Action. (n.d.a). “Нови успех грчких другова!”. Retrieved from <http://www.srb-akcija.org/komentar/8074/novi-uspeh-zlatne-zore/#more-8074> [Accessed on 05/02/2016].
- Serbian Action. (n.d.b). Политичко-економски програм. Retrieved from <http://www.srb-akcija.org/izdvajamo/841/program/> [Accessed on 05/02/2016].
- Šešelj, V. (2003). Anti-global policy. Retrieved from <http://www.antiglobalizam.com/?lang=eng&str=sl/1> [Accessed on 11/09/2010].

- Šešelj, V. (2010). Ideological Concept and Theoretical Paradigm of Globalism as a New World Order. Retrieved from <http://www.antiglobalizam.com/?lang=eng&str=koncept/1> [Accessed on 25/10/2010].
- Šešelj, V. (2011). *The Ideology of Serbian Nationalism, The Scientific and publishing Work of Prof. Lazo M. Kostić, PhD* (3 ed.). Belgrad: Serbian Radical Party.
- Sgourev, S. V. (2010). The explosive rise of a political party: the logic of ‘sudden convergence’. *European sociological review*, 26(6), 639-654.
- Shafir, M. (1996). Antisemitic candidates in Romania's 1996 presidential elections. *East European Jewish Affairs*, 26(1), 89-105.
- Shafir, M. (1999a). Radical Politics in Post-Communist East Central Europe, Part I: ‘Reds,’ ‘Blacks,’ and ‘Blues’. *East European Perspectives*(1).
- Shafir, M. (1999b). The mind of Romania’s radical right. In S. Ramet (Ed.), *The radical right in Central and Eastern Europe since 1989* (pp. 213-232). Pennsylvania: Pennsylvania State University Press
- Shafir, M. (2000). Radical Politics in East-central Europe. Part VIII: Radical Continuity in Romania: The Party of Romanian National Unity (B). *RFE/RL, East–European Perspectives*, 2(20).
- Shafir, M. (2001a). Radical Politics in East Central Europe Part IX: The Romanian Radical Return (A). *RFE/RL East European Perspectives*, 3(1).
- Shafir, M. (2001b). Radical Politics in East Central Europe Part IX: The Romanian Radical Return (B). *RFE/RL East European Perspectives*, 3(2).
- Shafir, M. (2001c). Radical Politics in East Central Europe Part IX: The Romanian Radical Return (C). *RFE/RL East European Perspectives*, 3(3).
- Shafir, M. (2001d). The Greater Romania Party and the 2000 elections in Romania. *Romanian Journal of Society and Politics*, 1(2), 91-126.
- Shafir, M. (2004a). Profile: Gigi Becali. *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 13. Retrieved from <http://www.rferl.org/content/article/1056373.html> [Accessed on 02/07/2015].
- Shafir, M. (2004b). Περιορισμοποίηση ή επικρατούσα τάση; Η ακροδεξιά στη μετακομμουνιστική Ρουμανία. In P. Hainsworth (Ed.), *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία – Πολιτική – Κόμματα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Shafir, M. (2007). Vox Populi, Vox Dei and the [Head-] Master’s Voice: Mass and Intellectual Neo-Populism in Contemporary Romania. In V. Nekvapil & M.

- Staszkievicz (Eds.), *Populism in Central Europe* (pp. 81-109). Prague: Association for International Affairs (AMO).
- Shafir, M. (2008a). From historical to “dialectical” populism: The case of post-communist Romania. *Canadian Slavonic Papers*, 50(3-4), 425-470.
- Shafir, M. (2008b). Rotten Apples, Bitter Pears: An Updated Motivational Typology of Romania’s Radical Right’s Anti-Semitic Postures in Post-Communism. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 7(21), 150-187.
- Shapiro, F. L. (2012). Jews Without Judaism: The Ambivalent Love of Christian Zionism. *Journal for the Study of Antisemitism*.
- Shenfield, S. D. (2000). *Russian Fascism: Traditions, Tendencies, and Movements*. New York: ME Sharpe.
- Siderov, V. (2003a). *Bulgarofobiia*. Sofia: Bumerang BG.
- Siderov, V. (2003b). *Bumerangut na Zloto*. Sofia: Bumerang BG.
- Siderov, V. (2004). *Vlastta na Mamona: Koi i Kak ni Ograbva*. Sofia: Bumerang BG.
- Siderov, V. (2011). *Osnovi na Bylgarizm*. Sofia: PP ATAKA.
- Sima, H. (2013). *Στρατάρχης Αντωνέσκου και σιδηρά φρουρά. Το εθνικό - λεγεωνναρικό κράτος* (Κ. Τσοπάνης, Trans.). Αθήνα: Omni Publishing.
- Smilov, D. (2008). Bulgaria. In G. Mesežnikov, O. Gyárfášová, & D. Smilov (Eds.), *Populist politics and liberal democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: IVO (IPA) working paper series.
- Smith, A. (2000). *Εθνική Ταυτότητα*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Smith, A. (2010). *Nationalism* (2 Ed.). Cambridge: Polity Press.
- Smrčková, M. (2009). Comparison of radical right-wing parties in Bulgaria and Romania: The national movement of Ataka and the Great Romania Party. *Středoevropské politické studie*, 11(1), 48-65.
- SNP 1389. (n.d.). Osnovni Ciljevi Nasi1389. Retrieved from http://www.snp1389.rs/pdf/osnovni_ciljevi_nasi1389.pdf [Accessed on 24/01/2016].
- SNP Naši. (2016a). ДЕСЕТ ГОДИНА БОРБЕ !!! Retrieved from <http://nasisrbija.org/deset-godina-borbe/> Accessed on 23/01/2016
- SNP Naši. (2016b). СНП НАШИ – Политички програм. Retrieved from <http://nasisrbija.org/program-3/> [Accessed on 23/01/2016].

- SNS. (n.d.a). Economic Program of Serbian Progressive Party. Retrieved from <http://www.sns.org.rs/sites/default/files/economic-program-of-serbian-progressive-party.pdf> [Accessed on 16/01/2016].
- SNS. (n.d.b). Program of Serbian Progressive Party. Retrieved from <http://sns.org.rs/%D1%81%D1%80/important-documents/3584-program-of-serbian-progressive-party.html> [Accessed on 24/09/2012].
- SNS. (n.d.c). Statute of the Serbian Progressive Party. Retrieved from <http://sns.org.rs/%D1%81%D1%80/important-documents/3585-statute-of-serbian-progressive-party.html> [Accessed on 28/09/2012].
- Soare, S., & Tufiș, C. D. (2019). Phoenix Populism: Radical Right Parties' Mobilization in Romania after 2015. *Problems of Post-Communism*, 66(1), 8-20.
- Sotirovic, V. B. (2009). The 1990 Multiparty Elections in Serbia. *Zgodovinski Casopis*, 63(3/4).
- Spaaij, R. (2010). The enigma of lone wolf terrorism: An assessment. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(9), 854-870.
- Spirova, M. (2006). The parliamentary elections in Bulgaria, June 2005. *Electoral Studies*, 3(25), 616-621.
- SPO. (2001). Program. Retrieved from <http://www.spo.rs/doc/program-spo-eds.pdf> [Accessed on 29/12/2015].
- SPO. (n.d.). Statut. Retrieved from http://www.spo.rs/doc/statut_spo.pdf [Accessed on 29/12/2015].
- SRS. (2009). Program Srpske Radikalne Stranke. Retrieved from <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/wp-content/uploads/2015/04/SRSprogram.pdf> [Accessed on 20/12/2015].
- Stakic, I. (2015). Securitization of LGBTIQ minorities in Serbian far-right discourses. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 1(1), 183-206.
- Stan, L. (2005). The opposition takes charge: the Romanian general elections of 2004. *Problems of Post-Communism*, 52(3), 3-15.
- Stanley, B. (2008). The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*, 13(1), 95-110.
- Stefanova, B. (2006). Voting" à la carte": Electoral Support for the Radical Right in the 2005 Bulgarian Parliamentary Elections. *Politics in central Europe*, 2(2), 38-70.

- Stefanova, B. (2009). Ethnic nationalism, social structure, and political agency: explaining electoral support for the radical right in Bulgaria. *Ethnic and Racial Studies*, 32(9), 1534-1556.
- Stefanovic, D. (2008). The path to Weimar Serbia? Explaining the resurgence of the Serbian far right after the fall of Milosevic. *Ethnic and Racial Studies*, 31(7), 1195-1221.
- Steinmayr, A. (2016). Exposure to refugees and voting for the far-right:(Unexpected) results from Austria. *IZA DP(9790)*. Retrieved from <http://ftp.iza.org/dp9790.pdf> [Accessed on 19/06/2016].
- Stijovic, Z. (2011). How evil united Kosovo and Metohija. Retrieved from [http://www.theapricity.com/forum/showthread.php?62896-How-Evil-united-over-Kosovo\(A-Serbian-province\)](http://www.theapricity.com/forum/showthread.php?62896-How-Evil-united-over-Kosovo(A-Serbian-province)) [Accessed on 22/12/2015].
- Stjelja, I. (2014). Hate Crime and Hate Motivated Incidents. In *Extremism-Recognizing a Social Evil* (Vol. 34, pp. 79-90). Belgrad: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.
- Stojanovic, D. (2007). Serbian Radical Party Riding High. Retrieved from <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/01/24/AR2007012401340.html> [Accessed on 24/12/2015].
- Stojarova, V. (2010). Nationalist parties and the party systems of the Western Balkans. In V. Stojarova & P. Emerson (Eds.), *Party Politics in the Western Balkans*. London & New York: Routledge.
- Stojarová, V. (2012). The Extreme Right in Croatia, Bosnia-Herzegovina and Serbia. In A. Mammone, E. Godin, & B. Jenkins (Eds.), *Mapping the extreme right in contemporary Europe: From local to transnational*. London & New York: Routledge.
- Stojarová, V. (2013). *The far right in the Balkans*. Manchester & New York: Manchester University Press.
- Stojarová, V., & Vykoupilová, H. (2008). Populism in the Balkans The Case of Serbia. *Central European Political Studies Review*, 2-3(X).
- Stojic, M. (2006). Between Europhobia and Europhilia: Party and popular attitudes towards membership of the European union in Serbia and Croatia. *Perspectives on European politics and society*, 7(3), 312-335.

- Stojić, M. (2010). Europe and the Serbian parliamentary election of May 2008. *EPERN Election Briefing No, 50*.
- Stoyanova, K. (n.d.). CVS Bulgaria. Retrieved from http://www.scitalia.it/tipografia/CBW_STAMPA.pdf [Accessed on 27/10/2015].
- Stretton, H. (1969). *The political sciences: General principles of selection in social science and history*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Strmiska, M. (2001). Parties, Poles, Alliances and Romanian Pluralism, 1990-2000. *Central European Political Studies Review*(Part II).
- Sum, P. E. (2010). The radical right in Romania: Political party evolution and the distancing of Romania from Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(1), 19-29.
- Szabados, K. (2015). The Particularities and Uniqueness of Hungary's Jobbik. In G. Charalambous (Ed.), *The European Far Right: Historical and Contemporary Perspectives* (Vol. 2). Oslo & Lefkosia: PRIO Cyprus Centre & Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Szajkowski, B. (2005). *Political Parties of the World* (6 ed.). London: John Harper Publishing.
- Szayna, T. S. (1997). The extreme-right political movements in post-communist Central Europe. In P. Merkl & L. Weinberg (Eds.), *The Revival of Right-Wing Extremism in the Nineties*. London: Frank Cass.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Buckingham & Philadelphia: Open University Press.
- Taggart, P. (2004). Populism and representative politics in contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*, 9(3), 269-288.
- Tamás, G. M. (1996). Ethnarchy and ethno-anarchism. *Social Research*, 63(1), 147-190.
- Tarrow, S. G. (1994). *Power in movement: Social movements and contentious politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, L. (2013). Gigi Becali: combustible, proud, and rich meet Steaua Bucharest's owner. *The guardian*. Retrieved from <http://www.theguardian.com/football/blog/2013/mar/07/gigi-becali-steaua-bucharest-owner> [Accessed on 18/07/2015].
- Tesanovic, J. (2012). Right Wing President of Serbia. *Virtual Vita Nuova*. Retrieved from <http://jasminatesanovic.wordpress.com/2012/05/21/right-wing-president-of-serbia> [Accessed on 04/10/2012].

- The Economist. (2012, May 21). Serbia's presidential election. Former nationalist ousts Tadic. Retrieved from <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/05/serbias-presidential-election> [Accessed on 16/01/2016].
- The Observer. (2004, January 18). Football, blood and war. Retrieved from <http://observer.theguardian.com/osm/story/0,6903,1123137,00.html> [Accessed on 07/02/2016].
- The Sofia Globe. (2014, January 30). Bulgarian Parliament rejects far-right Ataka's anti-gay law. Retrieved from <http://sofiaglobe.com/2014/01/30/bulgarian-parliament-rejects-far-right-atakas-anti-gay-law/> [Accessed on 19/10/2015].
- Thomas, R. (1999a). *Serbia under Milošević: Politics in the 1990s*. London: C. Hurst & Co. Publishers.
- Thomas, R. (1999b). *The Politics of Serbia in the 1990s*. New York: Columbia University Press.
- Thorpe, N. (2012). Tomislav Nikolic beats Boris Tadic in Serbia run-off. *BBC News*. Retrieved from <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-18134955> [Accessed on 10/01/2016].
- Tipaldou, S. (2008). *International Intervention in Serbia and its effects on the country's democratization*. Paper presented at the XXII Annual Congress of the Italian Society of Political Science (SISP), Pavia.
- Tismaneanu, V. (1998). *Fantasies of salvation: Democracy, nationalism, and myth in post-communist Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Tismaneanu, V. (2004). Understanding National Stalinism: Legacies of Ceausescu's Socialism. In H. Carey (Ed.), *Romania since 1989. Politics, Economics, and Society* (Vol. 198, pp. 27-48). Lanham: Lexington Books.
- Todor, A. (2010). Romania. In W. Gagatsek (Ed.), *The 2009 Elections to the European Parliament. Country Reports* (pp. 149-153). Florence: European University Institute.
- Todorov, A. (2013). *The extreme right wing in Bulgaria*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, Department for Central and Eastern Europe.
- Todorov, I. (2011a). The State Discriminates Against Ethnic Bulgarians *Ataka*.
- Todorov, I. (2011b). The Tax Payers' Money Promote Brown Idleness. *Ataka*.
- Tomić, Đ. (2013). On the 'right' side? The radical right in the post-Yugoslav area and the Serbian case. *Fascism*, 2(1), 94-114.

- Tomic, Y. (2004). Η εθνικιστική απόκλιση στην Σερβία: 1987-2000. In Σ. Γερασίμου (Ed.), *Η Επανάκαμψη των Βαλκανίων: 1991-2001*. Αθήνα: Άγρας.
- Turcanu, F. (2010). *National and right-wing radicalism in the new democracies: Romania*. Paper presented at the Right-wing extremism and its impact on new democracies in the CEE-countries, Budapest.
- United States of America. Department of State. (2010). *2009 Country Reports on Human Rights Practices - Bulgaria*. Retrieved from <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4b9e530d2.html> [Accessed on 31/03/2010].
- Vaksberg, T., & Andreev, A. (2014). Political extremism on the rise in Bulgaria. *Deutsche Welle*. Retrieved from <http://www.dw.com/en/political-extremism-on-the-rise-in-bulgaria/a-17613184> [Accessed on 03/10/2015].
- Van der Brug, W., Fennema, M., & Tillie, J. (2000). Anti-immigrant parties in Europe: Ideological or protest vote? *European Journal of Political Research*, 37(1), 77-102.
- Van der Brug, W., Fennema, M., & Tillie, J. (2005). Why some anti-immigrant parties fail and others succeed: A two-step model of aggregate electoral support. *Comparative Political Studies*, 38(5), 537-573.
- Van der Brug, W., & Mughan, A. (2007). Charisma, leader effects and support for right-wing populist parties. *Party Politics*, 13(1), 29-51.
- Vasilopoulou, S. (2010). *Euroscepticism and the radical right: domestic strategies and party system dynamics*. The London School of Economics and Political Science (LSE), London.
- Večern jenovosti. (2012, August 29). Pelević obnavlja staru stranku. *Večernje novosti*. Retrieved from <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:394841-Pelevic-obnavlja-staru-stranku> [Accessed on 08/01/2016].
- Verdery, K. (1996). *What was socialism, and what comes next?* Princeton: Princeton University Press.
- Volkens, A. (2007). Strengths and weaknesses of approaches to measuring policy positions of parties. *Electoral Studies*, 26(1), 108-120.
- Von Beyme, K. (1985). *Political parties in Western democracies*. Alderhost: Gower Publishing Company.

- Von Beyme, K. (1988). Right-wing extremism in post-war Europe. *West European Politics*, 11(2), 1-18.
- Von Beyme, K. (2007). Populism and Right-Wing Extremism in Modern Democracies. In M. Staszkievicz & V. Nekvapil (Eds.), *Populism in Central Europe*. Praha: Association for International Affairs (AMO).
- Waterfield, B. (2007). Right-wing activist becomes youngest MEP. *The Telegraph*. Retrieved from <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1539195/Right-wing-activist-becomes-youngest-MEP.html> [Accessed on 10/10/2015].
- Wiesinger, B. N. (2008). The continuing presence of the extreme right in post-Milošević Serbia. *Balkanologie. Revue d'études pluridisciplinaires*, 11(1-2).
- Williams, C. (1999). Problems of Transition and the Rise of the Radical Right. In S. Ramet (Ed.), *The radical right in Central and Eastern Europe since 1989* (pp. 29-47). Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Williams, M. (2006). *The impact of radical right-wing parties in West European democracies*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Woodley, D. (2010). *Fascism and political theory: critical perspectives on fascist ideology*. New York: Routledge.
- Xenakis, S. (2012). A new dawn? Change and continuity in political violence in Greece. *Terrorism and Political Violence*, 24(3), 437-464.
- Yanakiev, Y. (2002). The Bulgarian Ethnic Model—a Factor of Stability in the Balkans. Retrieved from http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/wg3-yanakiev.pdf [Accessed on 12/09/2015].
- Yin, R. K. (2003). *Case study research and applications: Design and methods* (3 ed.). California: Sage publications. Thousand Oaks.
- Yoncheva, O. (2007). Nationalists Want Establishment of Bulgarian National Guard. *News.bg*. Retrieved from http://international.ibox.bg/news/id_665376160 [Accessed on 25/10/2015].
- YUCOM Komitet pravnika za ljudska prava. (n.d.). Hate Speech in Serbia. Hate Speech and Acts of Hatred in the Media and Protests by the 1389 Movement Against the Arrest of Hague Indictée Radovan Karadžić. *Lawyers Committee for Human Rights*. Retrieved from http://www.yucom.org.rs/upload/vestgalerija_61_18/1231854903_GS0_Hate-Speech-Newsletter-No-3-eng-1389-12-01-09.pdf [Accessed on 08/01/2010].

- Zaslave, A. (2008). Exclusion, community, and a populist political economy: The radical right as an anti-globalization movement. *Comparative European Politics*, 6(2), 169-189.
- Zhelyazkova, A. (2001). The Bulgarian ethnic model. *East European Constitutional Review*, 10(4).
- Zimmermann, E., & Saalfeld, T. (1993). The three waves of West German right-wing extremism. In P. Merkl & L. Weinberg (Eds.), *Encounters with the Contemporary Radical Right* (pp. 50-74). Boulder: Westview Press.
- Zivkovic, M. (2000). The wish to be a Jew: The power of the Jewish Trope in the Yugoslav conflict. *Cahiers de l'URMIS*, 6.
- Αναστασόπουλος, Μ. (2007). Γραμματεία Πολιτικού Σχεδιασμού: Πλαίσιο Θέσεων, Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός. Retrieved from http://www.laos.gr/PROGRAM_LAOS.pdf [πρόσβαση 05/02/2009].
- Βασιλοπούλου, Σ. (2020). *Ακροδεξιά κόμματα και ευρωσκεπτικισμός*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Βλασίδης, Β., Γούναρης, Β., & Παναγιωτοπούλου, Α. (1993). Ε.Μ.Ε.Ο. 1893-1940: Η άλλη όψη του βουλγαρικού εθνικισμού. *Μακεδονική Ζωή*(326). Retrieved from <http://www.imma.edu.gr/macher/articles/05.htm> [πρόσβαση 28/03/2014].
- Γεωργιάδου, Β. (2004). Το πολιτικό κράμα της ακροδεξιάς. In P. Hainsworth (Ed.), *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία – Πολιτική – Κόμματα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Γεωργιάδου, Β. (2008). *Η Άκρα Δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Γεωργιάδου, Β. (2014). Η ευρωπαϊκή Ακροδεξιά υπό το πρίσμα των ευρωεκλογών του 2014: διεργασίες "ανασχεδιασμού" και διάχυσης. *Αρχειοτάξιο*, 16/ 2014, 109-128.
- Γεωργιάδου, Β. (2015, Νοέμβριος 8). Το Προσφυγικό και η διαχείριση του φόβου. *Το Βήμα*. Retrieved from <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=752096> [πρόσβαση 20/06/2016].
- Γεωργιάδου, Β. (2019a). Η κατάσταση της Άκρας Δεξιάς στην Ελλάδα. Ιστορικό φόντο και πρόσφατες εξελίξεις. *Friedrich-Ebert-Stiftung*.
- Γεωργιάδου, Β. (2019b). *Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα. 1965-2018*. Αθήνα: Καστανιώτης

- Γεωργιάδου, Β. (2019c). Η Ελληνική Ακροδεξιά. Βασιλική Γεωργιάδου: «Η κανονικοποίηση της ακροδεξιάς συμβαίνει μπροστά στα μάτια μας». *lifo.gr*. Retrieved from https://www.lifo.gr/articles/greece_articles/230983/lifo-now-vasiliki-georgiados-i-kanonikopoiisi-tis-akrodeksias-symvainei-mprosta-sta-matia-mas [πρόσβαση 29/04/2020].
- Γεωργιάδου, Β., Καφέ, Α., Νέζη, Ρ., & Πιερίδης, Κ. (2012). Από τον ΛΑΟΣ στη Χρυσή Αυγή. *Athens Review of Books*, 30.
- Γιαμαλή, Α. (2013, Σεπτέμβριος 29). Η Ακροδεξιά στην Ευρώπη: Τα ζόμπι δεν είναι χορτοφάγα. *Η Αυγή*. Retrieved from <http://www.avgi.gr/article/1034249/i-akrodexia-stin-europi-ta-zompi-den-einai-xortofaga> [πρόσβαση 23/07/2015].
- Δεμερτζής, Ν. (2004). Λαϊκισμός και μνησικακία: Μια συμβολή της (πολιτικής) κοινωνιολογίας των συγκινήσεων. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 12, 75-114.
- Διαμαντόπουλος, Θ. (1993). *Το κομματικό Φαινόμενο. Μορφές, συστήματα, οικογένειες κομμάτων*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (χ.χ.α). Βουλγαρία. Αποτελέσματα των Ευρωεκλογών 2009. Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/el/country-results-bg-2009.html#table04> [πρόσβαση 24/09/2015].
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (χ.χ.β). Ρουμανία. Αποτελέσματα των Ευρωεκλογών 2014. Retrieved from <http://www.apotelesmata-ekloges2014.eu/el/country-results-ro-2014.html> [πρόσβαση 22/09/2014].
- Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ. (2015). 5 Χρόνια Κρίσης του Ευρώ. Πλάνες, Συμφέροντα και Κερδισμένοι. Retrieved from http://rosalux.gr/sites/default/files/publications/5xronia_krisi_8.9_final_web.pdf [Accessed on 02/07/2016].
- Καραπιδάκης, Ν. (2004, Φεβρουάριος 29). Δημοκρατικός καισαρισμός. *Καθημερινή*. Retrieved from http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_civ_2_29/02/2004_95262 [πρόσβαση 10/08/2013].
- Κατσούλης, Η. (2004). Νεο-λαϊκισμός στην ύστερη νεωτερικότητα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 12, 335-350.
- Κέντρο Ρωσίας Ευρασίας και Νοτιο-ανατολικής Ευρώπης. (2014). Βουλγαρία και Σύριοι πρόσφυγες. Retrieved from <http://cergreece.org/%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF>

[%80%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B3%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B9-%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B5%CF%82/](#) [Accessed on 21/09/2015].

- Κολοβός, Ι. (2005). *Άκρα Δεξιά και Ριζοσπαστική Δεξιά: στην Ελλάδα και στη Δυτική Ευρώπη 1974-2004*. Αθήνα: Πελασγός.
- Κουσουμβρή, Χ. (2004). *Γκρεμίζοντας τον μύθο της Χρυσής Αυγής*. Πειραιάς: Έρεβος.
- Λίποβατς, Θ. (1995). Η διχασμένη ελληνική ταυτότητα και το πρόβλημα του εθνικισμού. In Ν. Δεμερτζής (Ed.), *Η Ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα* (pp. 115-132). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μαντά, Ε. (2004). Οι μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000). *Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ*.
- Μαραγκός, Ι., & Μπιτζένης, Α. (2006). *Τα οικονομικά της μετάβασης: θεραπεία σοκ ή ήπια προσαρμογή στα πέντε εναλλακτικά μοντέλα μετάβασης στην οικονομία της αγοράς*. Αθήνα: Σταμούλης.
- Μουζέλης, Ν. (1987). *Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημιπεριφέρεια. Ελλάδα, Βαλκάνια, Λατινική Αμερική*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Παπαδημητρίου, Ζ. (2000). *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός: Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαδόπουλος, Γ. (2004). Ο συντηρητικός εθνολαϊκισμός στη Δυτική Ευρώπη: Ένα αντιφατικό φαινόμενο. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 12, 1-37.
- Παπάζογλου, Χ. (2005). *Οι οικονομίες της ΝΑ Ευρώπης, προβλήματα και προοπτικές*. Αθήνα: Κριτική.
- Παπακωνσταντίνου, Π. (χ.χ.). Η ακροδεξιά πάνω από την Ευρώπη Retrieved from <http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/i-akrodeksia-pano-apo-tin-eyropi-toy-petroy-papakonstantinouy> [πρόσβαση 06/05/2015].
- Ρωμαίος, Γ. (2014). *Η Ευρώπη και η Ελλάδα. Από την κρίση στην ελπίδα*. Αθήνα: Πατάκης.

- Σαββίδης, Π. (2013, Ιανουάριος 15). “Τετ - α τετ” Θεού - Μέγα Αλέξανδρου σε προσευχή Σκοπιανών. *Πρώτο θέμα*. Retrieved from <http://www.protothema.gr/politics/article/250193/tet-a-tet-theoy-mega-aleksandroy-se-proseyxh-skopianon/> [πρόσβαση 31/03/2014].
- Σέλερ, Μ. (2002). *Ο μνησικάκος άνθρωπος* (Κ. Παπαγιώργης, Trans.). Αθήνα: Ίνδικτος.
- Ταγκιέφ, Π.-Α. (1997, Φεβρουάριος 2). Το Εθνικό Μέτωπο δεν έπαψε να κερδίζει έδαφος. *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*.
- Ταγκυέφ, Π.-Α. (2008a). Ο λαϊκισμός και η πολιτική επιστήμη. Από την εννοιολογική πλάνη στα πραγματικά προβλήματα. *Νέα Εστία, 1816*.
- Ταγκυέφ, Π.-Α. (2008b). Ο λαϊκισμός στην Ευρώπη. *Νέα Εστία, 1816*.
- Το βήμα. (2012, Οκτώβριος 10). Σερβία. ‘Φίλαθλοι’ και ακροδεξιοί στο στόχαστρο των Αρχών. Retrieved from <http://www.tovima.gr/sports/article/?aid=360669> [πρόσβαση 07/02/2016].
- Τσιράς, Ε. (2011). *Η νέα Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα: οργανωτική εξέλιξη, εκλογική επιρροή και πολιτικός λόγος του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Τσιράς, Ε. (2012). *Έθνος και ΛΑ.Ο.Σ., Νέα άκρα δεξιά και λαϊκισμός*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Τσιτσελίκης, Κ. (2008, Απρίλιος 5). Οι Τσάμηδες ως θέμα (μη) συζήτησης. *Τα Νέα*. Retrieved from <https://panosz.wordpress.com/2008/04/10/tsamides/> [πρόσβαση 26/03/2014].
- Χαλικοπούλου, Δ., & Βασιλοπούλου, Σ. (2015). *Η εθνικιστική λύση της Χρυσής Αυγής. Κρίση του έθνους κράτους και άνοδος της Ακρας δεξιάς στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Χατζόπουλος, Γ. (2015). Ανατομία της βουλγαρικής ακροδεξιάς. Retrieved from <http://neapolitiki.gr/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B3%CE%B1%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B1%CE%BA%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%AC%CF%82/> [πρόσβαση 20/10/2015].
- Χρηστίδης, Γ. (2003). *Τα Κομμουνιστικά Βαλκάνια*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

- Χρηστίδης, Γ. (2008). *Από τον Μιλόσεβιτς στον Κοστούνιτσα. Οι πολιτικές εξελίξεις στη Σερβία και η σερβική πολιτική στο Κοσσυφοπέδιο 1987-2008*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Ψαρράς, Δ. (2010). *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη. Η τηλεοπτική αναγέννηση της Ελληνικής Ακροδεξιάς*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ψαρράς, Δ. (2012). *Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής: ντοκουμέντα από την ιστορία και τη δράση μιας ναζιστικής ομάδας*. Αθήνα: Πόλις.
- Ψαρρού, Ν. (2009). *Το Ταξίδι στη Σαμοθράκη. Πολιτικό Ημερολόγιο: Αυτοέκδοση*.
- Атака. (2013a). Планът Сидеров. Нов път за България. Резюме на програмата на партия Атака. Retrieved from http://ataka.bg/Programa_ATAKA_PLAN.pdf [Accessed on 12/10/2015].
- Атака. (2013b). Планът Сидеров срещу колониалното робство. Управленска програма на партия Атака. Retrieved from http://ataka.bg/Programa_ATAKA_PLAN_full.pdf [Accessed on 13/10/2015].
- Ваксберг, Т. (2014). Петте шедевъра на Патриотичния фронт. *Deutsche Welle*. Retrieved from <http://www.dw.com/bg/%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%82%D0%B5-%D1%88%D0%B5%D0%B4%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D1%8A%D1%80%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%82/a-18082244> [Accessed on 31/10/2015].
- Националистическа Партия на България. (n.d.). Програма на ПП. Retrieved from http://www.dnevnik.bg/getatt.php?filename=o_2133887.pdf [Accessed on 28/10/2015].
- Патриотичен фронт – НФСБ и ВМРО. (n.d.). Политическа програма 2014. Retrieved from http://nfsb.bg/public/izbori_2014_HC/PF_PROGRAMA_2014_crivi.pdf [Accessed on 05/10/2015].
- Србски Образ. (n.d.a). О нама. Retrieved from http://obraz.rs/?page_id=394 [Accessed on 21/01/2016].
- Србски Образ. (n.d.b). Основна начела. Retrieved from http://obraz.rs/?page_id=396 [Accessed on 21/01/2016].

Србски Образ. (n.d.c). Срећна ти Слава, Републико Србска! Retrieved from <http://obraz.rs/?p=2295> [Accessed on 21/01/2016].

Српска радикална странка. (n.d.). Статут. Retrieved from <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/wp-content/uploads/2015/04/StatutSRS.pdf> [Accessed on 18/12/2015].

Παράρτημα

Τα ερωτηματολόγια της έρευνας ειδικών

Βουλγαρία

The extreme right family in post-communist Bulgaria

Уважаеми колега,

Καζвам се Трифон Гробанопулос и съм докторант в департамента по "Балкански, славянски и ориенталски изследвания" в Университета "Македония" в Солун, Гърция. Работя по дисертация със заглавие "Десницата в Югоизточна Европа в следкоминистическия период: случаите с България, Румъния и Сърбия".

Моля за Вашето участие в следната анкета за политическите партии и организации в България, която представлява важна част от моето изследване.

Благодаря Ви предварително за отделеното време и споделената професионална експертиза!

Искрено Ваш,

Dear colleague,

My name is Trifon Grompanopoulos and I am PhD candidate at the Department of Balkan, Slavonic and Oriental Studies, University of Macedonia, Thessaloniki, Greece. I am working on my doctoral dissertation entitled "The right-wing in post-Communist South-Eastern Europe: the case-studies of Bulgaria, Romania and Serbia".

I am kindly asking you for your participation in the following survey on political parties and organizations in Bulgaria, that represents an important part of my research.

I would like to thank you in advance for your time and for sharing your expertise.

Sincerely Yours

Below you will find the abbreviations and full names of national parties, in the country language and in English.

Parties	Abbreviation	Full Name	English Translation
	GERB	Граждани за европейско развитие на България	Citizens for European Development of Bulgaria
	BSP	Българска Социалистическа Партия	Bulgarian Socialist Party
	DPS	Движение за права и свободи	Movement for Rights and Freedoms
	VMRO-BND	Българско Национално Движение	BMPO –VMRO – Bulgarian National Movement
	NFSB	Национален фронт за	National Front for the Salvation of Bulgaria

		спасение на България	
	АТАКА	Атака	Attack
	VOLJA	Воля	Will
	RB	Реформаторски блок	Reformist Bloc
	ABV	Алтернатива за българско възрождане	Alternative for Bulgarian Revival
	BBC	България без цензура	Bulgaria Without Censorship

There are 58 questions in this survey.

Section A: General Ideological Features

We start with a few questions on the ideological positions of political parties and organizations in Bulgaria.

A1. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right).

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Extreme left	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Extreme right	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												
АТАКА												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

A.2. Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. “Libertarian” or “postmaterialist” parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater democratic participation. “Traditional” or “authoritarian” parties often reject these ideas; they value order, tradition, and stability, and believe that the government should be a firm moral authority on social and cultural issues.

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Libertarian/ Postmaterialist	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Traditional/ Authoritarian	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO- BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

A.3. Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization, lower taxes, less regulation, less government spending, and a leaner welfare state.

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Extreme left	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Extreme right	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO- BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

Section B: Policy dimensions

Next, we would like you to consider where political parties stood on the following policy dimensions in Bulgaria.

B.1. Position towards nationalism

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly promotes cosmopolitan rather than nationalist conceptions of society	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly promotes nationalist rather than cosmopolitan conceptions of society	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.2. Position towards ethnic minorities

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports more rights for ethnic minorities	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes more rights for ethnic minorities	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.3. Position on immigration policy

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully opposed to a restrictive policy on immigration	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully in favour of a restrictive policy on immigration	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.4. Position towards globalization

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors globalization	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes globalization
GERB										
BSP										
DPS										
VMRO-BND										
NFSB										
ATAKA										
VOLJA										
RB										
ABV										
BBC										

B.5. Position towards neighbor states

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports good realations	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes good realations	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO- BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.6. Position on role of religious principles in politics

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly opposes religious principles in politics	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports religious principles in politics	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO- BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.7. Position towards International Organizations (e.g. NATO, EU, UN)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
GERB										
BSP										

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
DPS										
VMRO-BND										
NFSB										
ATAKA										
VOLJA										
RB										
ABV										
BBC										

B.8. Supports closer relations with NATO and the West

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
GERB										
BSP										
DPS										
VMRO-BND										
NFSB										
ATAKA										
VOLJA										
RB										
ABV										
BBC										

B.9. Supports closer relations with Russia

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
GERB										
BSP										
DPS										
VMRO-BND										
NFSB										

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
ATAKA										
VOLJA										
RB										
ABV										
BBC										

B.10. Position on media freedom

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour to Media freedom	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to Media freedom	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.11. Position on improving public services vs. reducing taxes

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour of raising taxes to increase public services	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully in favour of cutting public services to cut taxes.	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												
ATAKA												

	0:Fully in favour of raising taxes to increase public services	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully in favour of cutting public services to cut taxes.	Don't know
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.12. Position on deregulation

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly opposes deregulation of markets	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports deregulation of markets	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.13. Position on redistribution of wealth from the rich to the poor

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour of the redistribution of wealth from the rich to the poor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to the redistribution of wealth from the rich to the poor	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												

	0:Fully in favour of the redistribution of wealth from the rich to the poor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to the redistribution of wealth from the rich to the poor	Don't know
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.14. Position on state intervention in the economy

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour of state intervention in the economy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to state intervention in the economy	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.15. Position on civil liberties vs. law and order

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly promotes civil liberties	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports tough measures to fight crime	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												

	0:Strongly promotes civil liberties	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports tough measures to fight crime	Don't know
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

B.16. Position on social lifestyle (e.g. homosexuality)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports liberal policies	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes liberal policies	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

Section C: Salience of issues

Next, we'd like you to consider the salience of the following issues for each party.

C.1. How important were libertarian/traditional issues to the parties in their public stance?

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10: Great Importance
GERB											
BSP											
DPS											
VMRO-BND											

	0:No importance	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10: Great Importance
NFSB											
ATAKA											
VOLJA											
RB											
ABV											
BBC											

C.2. Next, we would like you to think about the salience of economic issues for a party. How important were economic issues to the parties in their public stance?
Please choose the appropriate response for each item:

	0: No importance	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10: Great Importance
GERB											
BSP											
DPS											
VMRO-BND											
NFSB											
ATAKA											
VOLJA											
RB											
ABV											
BBC											

C.3. Salience of anti-establishment and anti-elite rhetoric

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
GERB											
BSP											
DPS											
VMRO-BND											
NFSB											
ATAKA											
VOLJA											

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
RB											
ABV											
BBC											

C.4. Salience of reducing political corruption

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
GERB											
BSP											
DPS											
VMRO-BND											
NFSB											
ATAKA											
VOLJA											
RB											
ABV											
BBC											

C.5. Salience of traditional moral values

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
GERB											
BSP											
DPS											
VMRO-BND											
NFSB											
ATAKA											
VOLJA											
RB											
ABV											
BBC											

C.6. We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
GERB											
BSP											
DPS											
VMRO-BND											
NFSB											
ATAKA											
VOLJA											
RB											
ABV											
BBC											

Section D: Hierarchy of the most important issues

For each party, could you please (if it is possible with one word) indicate which were the first, second, and third most important issues over the course of the past years

GERB			
BSP			
DPS			
VMRO-BND			
NFSB			
ATAKA			
VOLJA			
RB			
ABV			
BBC			

Section E: Extreme Right Family

In post-communist political and social life in Bulgaria, some parties, organizations and subcultures, which all constitute the extreme right family,

have made their appearance. This section concerns questions about the ideology, the activity, the underlying danger for the democracy, and the future of extreme right.

E.1. Do you know the existence of the following parties, organizations, and subcultures?

Please choose the appropriate response for each item:

	Yes	No
Българска национално-радикална партия, Bulgarska Natsional-RadikalnaPartija, BNRP (P)		
Българска християнска демократическа партия, Bulgarska Khristian Demokratesheska Partija, PKDP (P)		
Български демократически форум, Bulgarski Demokratesheski Forum, BDF (P)		
Български национален фронт, Bulgarski Natsionalen Front, BNF (P)		
Национален Фронт за Спасение на България, Natzionalen Front za Spasenie na Bulgaria, NFSB (P)		
Патриотичен фронт, Patriotichen Front, PF (P)		
Националистическа партия на България, Natzionalisticheska Partiya na Bulgaria, NPВ (P)		
Атака, Partija Ataka (P)		
ВМРО – Българско Национално Движение, VMRO-BND (P)		
Български Национален Съюз, Bulgarski Natsionalen Suioz, BNS (Org)		
Българска орда-1938, Bulgarska Orda, BH-1938 (Org)		
Движение Воинина Тангр, Dvizhenie Voinina Tangra, DVT (Org)		
Общество Дуло, Obshtestvo Dulo, OD (Org)		
Български национален фронт, Bulgarski Natsionalen Front, BNFe (Org)		
Съюз на българските национални легиони, Suioz na Bulgarskite Natsionalni Legioni, SBNL (Org)		
Студентско национално движение “Велика		

	Yes	No
България, Studentsko Natsionalno Dvizhenie Velika Bulgarija (Org)		
Български Национален Съюз-нова демокрация, Bulgarski Natsionalen Suioz - ND, BNS - ND (Org)		
Кръв и чест, Blood and Honor (S)		
Национална съпротива, National Resistance, NS (S)		
Straight Edge (S)		
CSKA SS Front (S)		
Ботев Пловдив, Botev Ultras (S)		

(P): party

(Org): organization

(S): subculture

E.2. How extreme is their ideology?

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
Българска национално- радикална партия, Bulgarska Natsional-Radikalna Partija, BNRP (P)											
Българска християнска демократическа партия, Bulgarska Khristian Demokraticheska Partija, PKDP (P)											
Български демократически форум, Bulgarski Demokraticheski Forum, BDF (P)											
Български национален фронт, Bulgarski Natsionalen Front, BNF (P)											
Национален Фронт за Спасениена България, Natzionalen Front za Spasenie na Bulgaria, NFSB (P)											
Патриотичен фронт,											

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
Patriotichen Front, PF (P)											
Националистическа партия на България, Natzionalisticheska Partiya na Bulgaria, NPB (P)											
Атака, Partija Ataka (P)											
ВМРО – Българско Национално Движение, VMRO-BND (P)											
Български Национален Съюз, Bulgarski Natsionalen Suioz, BNS (Org)											
Българска орда-1938, Bulgarska Orda, BH-1938 (Org)											
Движение Воинина Тангр, Dvizhenie Voinina Tangra, DVT (Org)											
Общество Дуло, Obshtestvo Dulo, OD (Org)											
Български национален фронт, Bulgarski Natsionalen Front, BNFe (Org)											
Съюз на българските национални легиони, Suioz na Bulgarskite Natsionalni Legioni, SBNL (Org)											
Студентско национално движение “Велика България, Studentsko Natsionalno Dvizhenie Velika Bulgarija (Org)											
Български Национален Съюз- нова демокрация, Bulgarski Natsionalen Suioz - ND, BNS - ND (Org)											
Кръв и чест, Blood and Honor (S)											

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
Национална съпротива, National Resistance, NS (S)											
Straight Edge (S)											
CSKA SS Front (S)											
Ботев Пловдив, Botev Ultras (S)											

(P): party

(Org): organization

(S): subculture

E.3. How extreme is their activity? (paramilitary units, activism, violence)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
Българска национално- радикална партия, Bulgarska Natsional-Radikalna Partija, BNRP (P)											
Българска християнска демократическа партия, Bulgarska Khristian Demokraticeska Partija, PKDP (P)											
Български демократически форум, Bulgarski Demokraticeski Forum, BDF (P)											
Български национален фронт, Bulgarski Natsionalen Front, BNF (P)											
Национален Фронт за Спасениена България, Natzionalen Front za Spasenie na Bulgaria, NFSB (P)											
Патриотичен фронт, Patriotichen Front, PF (P)											
Националистическа партия на България, Natzionalisticheska Partiya na Bulgaria, NPB (P)											
Атака, Partija Ataka (P)											
ВМРО – Българско Национално Движение,											

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
VMRO-BND (P)											
Български Национален Съюз, Bulgarski Natsionalen Suioz, BNS (Org)											
Българска орда-1938, Bulgarska Orda, BH-1938 (Org)											
Движение Воинина Тангр, Dvizhenie Voinina Tangra, DVT (Org)											
Общество Дуло, Obshtestvo Dulo, OD (Org)											
Български национален фронт, Bulgarski Natsionalen Front, BNFe (Org)											
Съюз на българските национални легиони, Suioz na Bulgarskite Natsionalni Legioni, SBNL (Org)											
Студентско национално движение “Велика България, Studentsko Natsionalno Dvizhenie Velika Bulgarija (Org)											
Български Национален Съюз-нова демокрация, Bulgarski Natsionalen Suioz - ND, BNS - ND (Org)											
Кръв и чест, Blood and Honor (S)											
Национална съпротива, National Resistance, NS (S)											
Straight Edge (S)											
CSKA SS Front (S)											
Ботев Пловдив, Botev Ultras											

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
(S)											

(P): party
(Org): organization
(S): subculture

E.4. Generally, in which degree do you think that the extreme right family constitutes a danger for the democracy in Bulgaria

Please choose the appropriate response for each item:

0:Not at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully danger

E.5. What is the political future of the right-wing in Bulgaria?

Choose one of the following answers. Please choose **only one** of the following:

- Steady course
- On the rise
- To fall
- Its unpredictable

Section F: General reasons for the emergence of the extreme right

How much the following are thought to have contributed to the emergence of the extreme right.

F.1. The legacy of the fascist movements and regimes of the Interwar and World War II

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.2. The Authoritarian legacy

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.3. The ideology of national communism

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.4. The ideology of Great state and irredentism

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.5. The political transition

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.6. The economic transition

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.7. The existence and creation of "enemies" (e.g. minorities, Roma, Jews, homosexuals, those who believe in different religions or dogma)

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.8. The existence of powerful ethnic minorities

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.9. The Refugee Crisis

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.10. Dissatisfaction with politics and politicians

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.11. The participation of the extreme right into governmental schemes

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.12. The role of media

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.13. The existence of a "strong charismatic personality" in the position of a leader

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

Section G: Specific reasons that contribute to the far-right preference

How much the following are thought to have contributed to the emergence of the extreme right in Bulgaria.

G.1. The country's EU membership in 2007

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.2. The establishment of ATAKA in 2005

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.3. The existence of a Turkish minority

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.4. Parties of the Turkish minority with significant electoral performance

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.5. The Roma

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.6. The action and attitude of the Bulgarian Orthodox Church

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

Section H: Experts' sympathy towards the surveyed parties

H.1. Taking all aspects of party policy into account, please score each party in terms of how close it is to your own personal views

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes	Don't know
GERB												
BSP												
DPS												
VMRO-BND												
NFSB												
ATAKA												
VOLJA												
RB												
ABV												
BBC												

Section I: Expert demographics

I.1. What is your gender?

Please choose **only one** of the following:

- Female
- Male

I.2. In which country do you reside?

--

I.3. And for how long have you resided there?

--

I.4. If you hold a doctoral degree, in which country did you receive it?

I.5. In political matters people talk of the economic "left" and the "right". What is your position? Please indicate your views using any number on a scale from 0 to 10, where 0 means "left" and 10 means "right". Which number best describes you?

Please choose the appropriate response for each item:

0:Left	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Right

I.6. In political matters people talk of the libertarian/tradition dimension. What is your position? Please indicate your views using any number on a scale from 0 to 10, where 0 means "libertarian/postmaterialist" and 10 means "traditional/authoritarian". Which number best describes you?

Please choose the appropriate response for each item:

0:Libertarian/Postmaterialist	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Traditional/Authoritarian	Don't know

This completes the survey. Thank you for your participation.

Submit your survey.

Thank you for completing this survey

Πομπανία

The extreme right family in post-communist Romania

Stimate coleg,

Numele meu este Trifon Grompanopoulos și sunt doctorand în cadrul Departamentului de Studii Balcanice, Slave și Orientale, Universitatea Macedoniei din Salonic, Grecia.

În prezent lucrez la teza mea de doctorat cu titlul, “Dreapta în Europa de sud-est post-comunistă: Bulgaria, România și Serbia - studii de caz”. În acest sens, vă rog respectuos să mă sprijiniți la elaborarea studiului pe care îl întreprind referitor la partidele și organizațiile politice din România, parte importantă a cercetării mele.

Mulțumesc anticipat pentru timpul acordat!

Cu considerație,

Dear colleague,

My name is Trifon Grompanopoulos and I am PhD candidate at the Department of Balkan, Slavonic and Oriental Studies, University of Macedonia, Thessaloniki, Greece. I am working on my doctoral dissertation entitled “The right-wing in post-Communist South-Eastern Europe: the case-studies of Bulgaria, Romania and Serbia”.

I am kindly asking you for your participation in the following survey on political parties and organizations in Romania, that represents an important part of my research.

I would like to thank you in advance for your time and for sharing your expertise.

Sincerely Yours

Below you will find the abbreviations and full names of national parties, in the country language and in English.

Parties	Abbreviation	Full Name	English Translation
	PSD	Partidul Social-Democrat	Social Democratic Party
	PNL	Partidul Național Liberal	National Liberal Party
	USR	Uniunea Salvati România	Save Romania Union
	UDMR	Uniunea Democrata Maghiara din România	Democratic Alliance of Hungarians in Romania
	ALDE	Alianta Liberalilor si Democratilor	Alliance of Liberals and Democrats
	PMP	Partidul Mișcarea Populara	People's Movement Party
	PDL	Partidul Democrat Liberal	Democratic Liberal Party
	PP-DD	Partidul Poporului - Dan Diaconescu	People's Party - Dan Diaconescu

	PRM	Partidul România Mare	Greater Romania Party
	PRU	Partidul România Unită	United Romania Party

There are 57 questions in this survey.

Section A: General Ideological Features

We start with a few questions on the ideological positions of political parties and organizations in Romania.

A1. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Extreme left	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Extreme right	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

A.2. Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. “Libertarian” or “postmaterialist” parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater democratic participation. “Traditional” or “authoritarian” parties often reject these ideas; they value order, tradition, and stability, and believe that the government should be a firm moral authority on social and cultural issues

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Libertarian/ Postmaterialist	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Traditional/ Authoritarian	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												

	0:Libertarian/ Postmaterialist	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Traditional/ Authoritarian	Don't know
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

A.3. Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization, lower taxes, less regulation, less government spending, and a leaner welfare state

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Extreme left	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Extreme right	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

Section B: Policy dimensions

Next, we would like you to consider where political parties stood on the following policy dimensions in Romania.

B.1. Position towards nationalism

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly promotes cosmopolitan rather than nationalist conceptions of society	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly promotes nationalist rather than cosmopolitan conceptions of society	Don't know
PSD												

	0:Strongly promotes cosmopolitan rather than nationalist conceptions of society	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly promotes nationalist rather than cosmopolitan conceptions of society	Don't know
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.2. Position towards ethnic minorities

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports more rights for ethnic minorities	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes more rights for ethnic minorities	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.3. Position on immigration policy

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully opposed to a restrictive policy on immigration	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully in favour of a restrictive policy on immigration	Don't know
PSD												

	0:Fully opposed to a restrictive policy on immigration	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully in favour of a restrictive policy on immigration	Don't know
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.4. Position towards globalization

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors globalization	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes globalization
PSD										
PNL										
USR										
UDMR										
ALDE										
PMP										
PDL										
PP-DD										
PRM										
PRU										

B.5. Position towards neighbor states

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports good realations	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes good realations	Don't know
PSD												

	0:Strongly supports good realations	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes good realations	Don't know
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.6. Position on role of religious principles in politics

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly opposes religious principles in politics	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports religious principles in politics	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.7. Position towards International Organizations (e.g. NATO, EU, UN)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
PSD										
PNL										
USR										
UDMR										

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
ALDE										
PMP										
PDL										
PP-DD										
PRM										
PRU										

B.8. Supports closer relations with NATO and the West

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
PSD										
PNL										
USR										
UDMR										
ALDE										
PMP										
PDL										
PP-DD										
PRM										
PRU										

B.9. Supports closer relations with Russia

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
PSD										
PNL										
USR										
UDMR										
ALDE										
PMP										
PDL										
PP-DD										

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
PRM										
PRU										

B.10. Position on media freedom

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour to Media freedom	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to Media freedom	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.11. Position on improving public services vs. reducing taxes

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour of raising taxes to increase public services	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully in favour of cutting public services to cut taxes.	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.12. Position on deregulation

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly opposes deregulation of markets	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports deregulation of markets	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.13. Position on redistribution of wealth from the rich to the poor

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour of the redistribution of wealth from the rich to the poor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to the redistribution of wealth from the rich to the poor	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.14. Position on state intervention in the economy

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour of state intervention in the economy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to state intervention in the economy	Don't know
PSD												

	0:Fully in favour of state intervention in the economy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to state intervention in the economy	Don't know
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.15. Position on civil liberties vs. law and order

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly promotes civil liberties	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports tough measures to fight crime	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

B.16. Position on social lifestyle (e.g. homosexuality)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports liberal policies	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes liberal policies	Don't know
PSD												
PNL												
USR												

	0:Strongly supports liberal policies	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes liberal policies	Don't know
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												
PP-DD												
PRM												
PRU												

Section C: Salience of issues

Next, we'd like you to consider the salience of the following issues for each party.

C.1. How important were libertarian/traditional issues to the parties in their public stance?

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10: Great Importance
PSD											
PNL											
USR											
UDMR											
ALDE											
PMP											
PDL											
PP-DD											
PRM											
PRU											

C.2. Next, we would like you to think about the salience of economic issues for a party. How important were economic issues to the parties in their public stance?

Please choose the appropriate response for each item:

	0: No importance	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10: Great Importance
PSD											
PNL											
USR											
UDMR											

	0: No importance	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10: Great Importance
ALDE											
PMP											
PDL											
PP-DD											
PRM											
PRU											

C.3. Salience of anti-establishment and anti-elite rhetoric

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
PSD											
PNL											
USR											
UDMR											
ALDE											
PMP											
PDL											
PP-DD											
PRM											
PRU											

C.4. Salience of reducing political corruption

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
PSD											
PNL											
USR											
UDMR											
ALDE											
PMP											
PDL											
PP-DD											

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
PRM											
PRU											

C.5. Salience of traditional moral values

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
PSD											
PNL											
USR											
UDMR											
ALDE											
PMP											
PDL											
PP-DD											
PRM											
PRU											

C.6. We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
PSD											
PNL											
USR											
UDMR											
ALDE											
PMP											
PDL											
PP-DD											
PRM											
PRU											

Section D: Hierarchy of the most important issues

For each party, could you please (if it is possible with one word) indicate which were the first, second, and third most important issues over the course of the past years

PSD			
PNL			
USR			
UDMR			
ALDE			
PMP			
PDL			
PP-DD			
PRM			
PRU			

Section E: Extreme Right Family

In post-communist political and social life in Romania, some parties, organizations and subcultures, which all constitute the extreme right family, have made their appearance. This section concerns questions about the ideology, the activity, the underlying danger for the democracy, and the future of extreme right.

E.1. Do you know the existence of the following parties, organizations, and subcultures?

Please choose the appropriate response for each item:

	Yes	No
Partidul România Mare, PRM (P)		
Partidul Unității Naționale Române, PUNR (P)		
Partidul Socialist al Muncii, PSM (P)		
Partidul Dreapta Națională, PDN (P)		
Miscarea Pentru România, MPR (P)		
Uniunea Democrat Crestina, UDC (P)		
Totul Pentru Țară, TPT (P)		
Partidul Noua Generație - Creștin Democrat, PNG-CD (P)		
Noua Romanie Crestina (P)		

	Yes	No
Partidul România Unită, PRU (P)		
Noua Dreaptă, ND (Org)		
Asociația Creștinilor Ortodocși din România (Org)		

(P): party
(Org): organization
(S): subculture

E.2. How extreme is their ideology?

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
Partidul România Mare, PRM (P)											
Partidul Uniunii Naționale Române, PUNR (P)											
Partidul Socialist al Muncii, PSM (P)											
Partidul Dreapta Națională, PDN (P)											
Miscarea Pentru România, MPR (P)											
Uniunea Democrată Creștină, UDC (P)											
Totul Pentru Țară, TPT (P)											
Partidul Noua Generație - Creștin Democrat, PNG-CD (P)											
Noua Românie Creștină (P)											
Partidul România Unită, PRU (P)											
Noua Dreaptă, ND (Org)											
Asociația Creștinilor Ortodocși din România (Org)											

(P): party
(Org): organization
(S): subculture

E.3. How extreme is their activity? (paramilitary units, activism, violence)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
Partidul România Mare, PRM											

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
(P)											
Partidul Unității Naționale Române, PUNR (P)											
Partidul Socialist al Muncii, PSM (P)											
Partidul Dreapta Națională, PDN (P)											
Miscarea Pentru România, MPR (P)											
Uniunea Democrat Crestina, UDC (P)											
Total Pentru Țară, TPT (P)											
Partidul Noua Generație - Creștin Democrat, PNG-CD (P)											
Noua Românie Crestina (P)											
Partidul România Unită, PRU (P)											
Noua Dreaptă, ND (Org)											
Asociația Creștinilor Ortodocși din România (Org)											

(P): party

(Org): organization

(S): subculture

E.4. Generally, in which degree do you think that the extreme right family constitutes a danger for the democracy in Romania

Please choose the appropriate response for each item:

0:Not at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully danger

E.5. What is the political future of the right-wing in Romania?

Choose one of the following answers. Please choose **only one** of the following:

- Steady course
- On the rise
- To fall
- Its unpredictable

Section F: General reasons for the emergence of the extreme right

How much the following are thought to have contributed to the emergence of the extreme right.

F.1. The legacy of the fascist movements and regimes of the Interwar and World War II

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.2. The Authoritarian legacy

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.3. The ideology of national communism

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.4. The ideology of Great state and irredentism

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.5. The political transition

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.6. The economic transition

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.7. The existence and creation of "enemies" (e.g. minorities, Roma, Jews, homosexuals, those who believe in different religions or dogma)

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.8. The existence of powerful ethnic minorities

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.9. The Refugee Crisis

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.10. Dissatisfaction with politics and politicians

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.11. The participation of the extreme right into governmental schemes

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.12. The role of media

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.13. The existence of a "strong charismatic personality" in the position of a leader

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

Section G: Specific reasons that contribute to the far-right preference

How much the following are thought to have contributed to the emergence of the extreme right in Romania.

G.1. The country's EU membership in 2007

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.2. The existence of a Hungarian minority

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.3. Parties of the Hungarian minority with significant electoral performance
Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.4. The Roma

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.5. The Jews

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.6. The action and attitude of the Romanian Orthodox Church

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

Section H: Experts' sympathy towards the surveyed parties

H.1. Taking all aspects of party policy into account, please score each party in terms of how close it is to your own personal views

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes	Don't know
PSD												
PNL												
USR												
UDMR												
ALDE												
PMP												
PDL												

	0:Strongly supports	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes	Don't know
PP-DD												
PRM												
PRU												

Section I: Expert demographics

I.1. What is your gender?

Please choose **only one** of the following:

- Female
- Male

I.2. In which country do you reside?

--

I.3. And for how long have you resided there?

--

I.4. If you hold a doctoral degree, in which country did you receive it?

--

I.5. In political matters people talk of the economic "left" and the "right". What is your position? Please indicate your views using any number on a scale from 0 to 10, where 0 means "left" and 10 means "right". Which number best describes you?

Please choose the appropriate response for each item:

0:Left	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Right

I.6. In political matters people talk of the libertarian/tradition dimension. What is your position? Please indicate your views using any number on a scale from 0 to 10, where 0 means "libertarian/postmaterialist" and 10 means "traditional/authoritarian". Which number best describes you?

Please choose the appropriate response for each item:

0:Libertarian/Postmaterialist	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Traditional/Authoritarian	Don't know

0:Libertarian/Postmaterialist	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Traditional/ Authoritarian	Don't know

This completes the survey. Thank you for your participation.

Submit your survey

Thank you for completing this survey

Σερβία

The extreme right family in post-communist Serbia

Dragi kolega,

Moje ime je Trifon Grompanopoulos. Spremam doktorsku disertaciju na Odeljenju a balkanske, slavisticke i orijentalne studije Univerziteta Makedonija u Solunu, Grčka. Radim na svojoj doktorskoj disertaciji pod nazivom "Desničarke stranke u postkomunističkoj Jugoistočnoj Evropi. Primeri Bugarske, Rumunije i Srbije".

Ja vas molim za učešće u gorenavedenom istraživanju o političkim strankama i organizacijama u Srbiji, što predstavlja važan deo mog istraživanja.

Želeo bih da vam se zahvalim unapred za svoje vreme i za deljenje vaše stručnosti.

Iskreno vaš

Dear colleague,

My name is Trifon Grompanopoulos and I am PhD candidate at the Department of Balkan, Slavonic and Oriental Studies, University of Macedonia, Thessaloniki, Greece. I am working on my doctoral dissertation entitled “The right-wing in post-Communist South-Eastern Europe: the case-studies of Bulgaria, Romania and Serbia”.

I am kindly asking you for your participation in the following survey on political parties and organizations in Serbia, that represents an important part of my research.

I would like to thank you in advance for your time and for sharing your expertise.

Sincerely Yours

Below you will find the abbreviations and full names of national parties, in the country language and in English.

Parties	Abbreviation	Full Name	English Translation
	SNS	Srpska Napredna Stranka	Serbian Progressive Party
	SPS	Socijalistička Partija Srbije	Socialist Party of Serbia
	JS	Jedinstvena Srbija	United Serbia
	SRS	Srpska Radikalna Stranka	Serbian Radical Party
	DS	Demokratska Stranka	Democratic Party
	DJB	Dosta je Bilo	It's Enough
	DSS	Demokratska Stranka	Srbije Democratic Party of Serbia

	DVERI	Pokret Dveri	Dveri Movement
	SDS	Socijal Demokratska Stranka	Social Democratic Party
	LSV	Liga Socijaldemokrata Vojvodine	League of Social Democrats of Vojvodina
	LDP	Liberalno Demokratska Partija	Liberal Democratic Party

There are 62 questions in this survey.

Section A: General Ideological Features

We start with a few questions on the ideological positions of political parties and organizations in Serbia.

A1. Please tick the box that best describes each party's overall ideology on a scale ranging from 0 (extreme left) to 10 (extreme right)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Extreme left	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Extreme right	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

A.2. Parties can be classified in terms of their views on democratic freedoms and rights. “Libertarian” or “postmaterialist” parties favor expanded personal freedoms, for example, access to abortion, active euthanasia, same-sex marriage, or greater democratic participation. “Traditional” or “authoritarian” parties often reject these ideas; they value order, tradition, and stability, and believe that the government should be a firm moral authority on social and cultural issues.

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Libertarian/ Postmaterialist	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Traditional/ Authoritarian	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												
SNS												

A.3. Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization, lower taxes, less regulation, less government spending, and a leaner welfare state.

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Extreme left	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Extreme right	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

Section B: Policy dimensions

Next, we would like you to consider where political parties stood on the following policy dimensions in Serbia.

B.1. Position towards nationalism

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly promotes cosmopolitan rather than nationalist conceptions of society	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly promotes nationalist rather than cosmopolitan conceptions of society	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

B.2. Position towards ethnic minorities

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports more rights for ethnic minorities	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes more rights for ethnic minorities	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												

	0:Strongly supports more rights for ethnic minorities	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes more rights for ethnic minorities	Don't know
SDS												
LSV												
LDP												

B.3. Position on immigration policy

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully opposed to a restrictive policy on immigration	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully in favour of a restrictive policy on immigration	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

B.4. Position towards globalization

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors globalization	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes globalization
SNS										
SPS										
JS										
SRS										
DS										

	0:Strongly favors globalization	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes globalization
DJB										
DSS										
DVERI										
SDS										
LSV										
LDP										

B.5. Position towards neighbor states

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports good realations	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes good realations	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

B.6. Position on role of religious principles in politics

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly opposes religious principles in politics	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports religious principles in politics	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												

	0:Strongly opposes religious principles in politics	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports religious principles in politics	Don't know
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

B.7. Position towards International Organizations (e.g. NATO, EU, UN)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
SNS										
SPS										
JS										
SRS										
DS										
DJB										
DSS										
DVERI										
SDS										
LSV										
LDP										

B.8. Supports closer relations with NATO and the West

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
SNS										
SPS										
JS										
SRS										
DS										

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
DJB										
DSS										
DVERI										
SDS										
LSV										
LDP										

B.9. Supports closer relations with Russia

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly favors	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes
SNS										
SPS										
JS										
SRS										
DS										
DJB										
DSS										
DVERI										
SDS										
LSV										
LDP										

B.10. Position on media freedom

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour to Media freedom	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to Media freedom	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												

	0:Fully in favour to Media freedom	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to Media freedom	Don't know
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

B.11. Position on improving public services vs. reducing taxes

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour of raising taxes to increase public services	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully in favour of cutting public services to cut taxes.	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

B.12. Position on deregulation

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly opposes deregulation of markets	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports deregulation of markets	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												

	0:Strongly opposes deregulation of markets	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports deregulation of markets	Don't know
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

B.13. Position on redistribution of wealth from the rich to the poor

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour of the redistribution of wealth from the rich to the poor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to the redistribution of wealth from the rich to the poor	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

B.14. Position on state intervention in the economy

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Fully in favour of state intervention in the economy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to state intervention in the economy	Don't know
SNS												

	0:Fully in favour of state intervention in the economy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully opposed to state intervention in the economy	Don't know
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

B.15. Position on civil liberties vs. law and order

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly promotes civil liberties	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly supports tough measures to fight crime	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

B.16. Position on social lifestyle (e.g. homosexuality)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports liberal policies	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes liberal policies	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												
SDS												
LSV												
LDP												

Section C: Salience of issues

Next, we'd like you to consider the salience of the following issues for each party.

C.1. How important were libertarian/traditional issues to the parties in their public stance?

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10: Great Importance
SNS											
SPS											
JS											
SRS											
DS											
DJB											
DSS											
DVERI											
SDS											
LSV											
LDP											

C.2. Next, we would like you to think about the salience of economic issues for a party. How important were economic issues to the parties in their public stance?
Please choose the appropriate response for each item:

	0: No importance	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10: Great Importance
SNS											
SPS											
JS											
SRS											
DS											
DJB											
DSS											
DVERI											
SDS											
LSV											
LDP											

C.3. Salience of anti-establishment and anti-elite rhetoric

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
SNS											
SPS											
JS											
SRS											
DS											
DJB											
DSS											
DVERI											
SDS											
LSV											
LDP											

C.4. Salience of reducing political corruption

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
SNS											
SPS											
JS											
SRS											
DS											
DJB											
DSS											
DVERI											
SDS											
LSV											
LDP											

C.5. Salience of traditional moral values

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
SNS											
SPS											
JS											
SRS											
DS											
DJB											
DSS											
DVERI											
SDS											
LSV											
LDP											

C.6. We would like you to think about the salience of European integration for a party. How important was the EU to the parties in their public stance?

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
SNS											
SPS											
JS											
SRS											
DS											
DJB											
DSS											
DVERI											
SDS											
LSV											
LDP											

Section D: Hierarchy of the most important issues

For each party, could you please (if it is possible with one word) indicate which were the first, second, and third most important issues over the course of the past years

SNS			
SPS			
JS			
SRS			
DS			
DJB			
DSS			
DVERI			
SDS			
LSV			
LDP			

Section E: Extreme Right Family

In post-communist political and social life in Romania, some parties, organizations and subcultures, which all constitute the extreme right family, have made their appearance. This section concerns questions about the ideology, the activity, the underlying danger for the democracy, and the future of extreme right.

E.1. Do you know the existence of the following parties, organizations, and subcultures?

Please choose the appropriate response for each item:

	Yes	No
Srpska Radikalna Stranka, SRS (P)		
Srpska Napredna Stranka, SNS (P)		
Stranka Srpskog Jedinstva, SSJ (P)		
Srpski Pokret Obnove, SPO (P)		
Srpski Sabor Dveri (P)		
Otačastveni Pokret Obraz(Org)		
Udruženje Studenata“Sveti Justin Filozof” (Org)		
Nomokanon (Org)		
Srbska Akcija - SA (Org)		
Srpski Nacionalni Pokret Naši, SNP Naši (Org)		
Srpski Narodni Pokret “1389”, SNP 1389 (Org)		
Narodni Pokret “SVETOZAR MILETIĆ” (Org)		
Krv i čast (S)		
Nacionalni Stroj, NS (S)		
Rasni Nacionalisti - Rasonalisti (S)		
Delije (S)		

(P): party

(Org): organization

(S): subculture

E.2. How extreme is their ideology?

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
Srpska Radikalna Stranka, SRS (P)											
Srpska Napredna Stranka,											

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
SNS (P)											
Stranka Srpskog Jedinstva, SSJ (P)											
Srpski Pokret Obnove, SPO (P)											
Srpski Sabor Dveri (P)											
Otačastveni Pokret Obraz(Org)											
Udruženje Studenata“Sveti Justin Filozof” (Org)											
Nomokanon (Org)											
Srbska Akcija - SA (Org)											
Srpski Nacionalni Pokret Naši, SNP Naši (Org)											
Srpski Narodni Pokret “1389”, SNP 1389 (Org)											
Narodni Pokret “SVETOZAR MILETIĆ” (Org)											
Krv i čast (S)											
Nacionalni Stroj, NS (S)											
Rasni Nacionalisti - Rasonalisti (S)											
Delije (S)											

(P): party

(Org): organization

(S): subculture

E.3. How extreme is their activity? (paramilitary units, activism, violence)

Please choose the appropriate response for each item:

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
Srpska Radikalna Stranka, SRS (P)											
Srpska Napredna Stranka, SNS (P)											

	0:No extreme at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully extreme
Stranka Srpskog Jedinstva, SSJ (P)											
Srpski Pokret Obnove, SPO (P)											
Srpski Sabor Dveri (P)											
Otačastveni Pokret Obraz(Org)											
Udruženje Studenata“Sveti Justin Filozof” (Org)											
Nomokanon (Org)											
Srbska Akcija - SA (Org)											
Srpski Nacionalni Pokret Naši, SNP Naši (Org)											
Srpski Narodni Pokret “1389”, SNP 1389 (Org)											
Narodni Pokret “SVETOZAR MILETIĆ” (Org)											
Krv i čast (S)											
Nacionalni Stroj, NS (S)											
Rasni Nacionalisti - Rasonalisti (S)											
Delije (S)											

(P): party

(Org): organization

(S): subculture

E.4. Generally, in which degree do you think that the extreme right family constitutes a danger for the democracy in Serbia

Please choose the appropriate response for each item:

0:Not at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Fully danger

E.5. What is the political future of the right-wing in Serbia?

Choose one of the following answers. Please choose **only one** of the following:

- Steady course

- On the rise
- To fall
- Its unpredictable

Section F: General reasons for the emergence of the extreme right

How much the following are thought to have contributed to the emergence of the extreme right.

F.1. The legacy of the fascist movements and regimes of the Interwar and World War II

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.2. The Authoritarian legacy

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.3. The ideology of national communism

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.4. The ideology of Great state and irredentism

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.5. The political transition

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.6. The economic transition

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.7. The existence and creation of "enemies" (e.g. minorities, Roma, Jews, homosexuals, those who believe in different religions or dogma)

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.8. The existence of powerful ethnic minorities

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.9. The Refugee Crisis

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.10. Dissatisfaction with politics and politicians

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.11. The participation of the extreme right into governmental schemes

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.12. The role of media

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

F.13. The existence of a "strong charismatic personality" in the position of a leader

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

Section G: Specific reasons that contribute to the far-right preference

How much the following are thought to have contributed to the emergence of the extreme right in Serbia.

G.1. The Wars in Bosnia, Croatia and Kosovo Metohija

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.2. NATO bombing in 1999

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.3. The Refugee Crisis due to the wars in Bosnia, Croatia and Kosovo Metohija

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.4. The sanctions imposed by the UN in Serbia

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.5. The rule of the country by Slobodan Milošević

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.6. The fall of the Milosevic regime in 2000 and its referral to the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY)

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.7. The Imprisonment of Seselj

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.8. The release of Seselj

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important
-------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	-------------------------------

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.9.The issue of Kosovo Metohija

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.10. The SRS Split

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

G.11. The action and attitude of the Serbian Orthodox Church

Please choose the appropriate response for each item:

0:No importance at all	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Extremely important

Section H: Experts' sympathy towards the surveyed parties

H.1. Taking all aspects of party policy into account, please score each party in terms of how close it is to your own personal views

Please choose the appropriate response for each item:

	0:Strongly supports	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes	Don't know
SNS												
SPS												
JS												
SRS												
DS												
DJB												
DSS												
DVERI												

	0:Strongly supports	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10:Strongly opposes	Don't know
SDS												
LSV												
LDP												

Section I: Expert demographics

I.1. What is your gender?

Please choose **only one** of the following:

- Female
- Male

I.2. In which country do you reside?

--

I.3. And for how long have you resided there?

--

I.4. If you hold a doctoral degree, in which country did you receive it?

--

I.5. In political matters people talk of the economic "left" and the "right". What is your position? Please indicate your views using any number on a scale from 0 to 10, where 0 means "left" and 10 means "right". Which number best describes you?

Please choose the appropriate response for each item:

0:Left	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Right

I.6. In political matters people talk of the libertarian/tradition dimension. What is your position? Please indicate your views using any number on a scale from 0 to 10, where 0 means "libertarian/postmaterialist" and 10 means "traditional/authoritarian". Which number best describes you?

Please choose the appropriate response for each item:

0:Libertarian/Postmaterialist	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Traditional/Authoritarian	Don't know

0:Libertarian/Postmaterialist	1	2	3	4	5:Center	6	7	8	9	10:Traditional/ Authoritarian	Don't know

This completes the survey. Thank you for your participation.
Submit your survey
Thank you for completing this survey